

કાવ્ય એટલે શું ?

સૌ સાહિત્યરસિકો જાણે છે તેમ, 'કાવ્યપ્રયોગનં' શબ્દ મૂળ સંસ્કૃત કાવ્યશાસ્ત્રીઓના પ્રયોગનો છે, અને તેમને મતે કાવ્ય એટલે આજની જેમ કવચ 'પદકૃતિ' એમ નહોતું, પણ મધ પદ કે મિશ્ર શબ્દ પણ પ્રકારની કૃતિ જે. રસોત્તમક હોય તો તે કાવ્ય એવો તેમનો સર્વરીકૃત મત હતો. સંસ્કૃત કાવ્યશાસ્ત્રમાં નાની મોટી અનેક યાગનો વિશે જુદા જુદા ગ્રન્થકારો વચ્ચે ભતભતનો મતભેદ જોવામાં આવે છે, પણ કાવ્યમાં પદવ્ય આવશ્યક છે કે કેમ એ એક યાગતમાં તો સંસ્કૃત કાવ્યશાસ્ત્રના આદિથી માંડીને અને સુધીના લાંગા માળોમાં કયાંયે મતભેદ જોવું નહરે પણ નથી, જેમકે આરંભથી માંડીને અન્ત સુધીનો એકેએક અધિકારશાસ્ત્રી આજ મત કશા પણ સદેહને અવકાશ નહરે એવા સ્પષ્ટ ચોક્કસ શબ્દોમાં જણાવે છે કે 'શબ્દ પણ શબ્દ રચનાને કાવ્યસ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરવા માટે પદવ્ય અનિવાર્ય અગત્યનું' નથી. જ્યના પદમાં હોય કે ગદ્યમાં, પણ જે તે રસોત્તમક હોય તો તે અવશ્ય કાવ્ય એ જ એમનો સૌનો નિરપવાદ મત છે.

સંસ્કૃત કાવ્યશાસ્ત્રીઓના મત પ્રમાણે એકલું પદ મહિ, પણ નાટક, નવલકથા, નવલિકા, ચરિત્ર આદિ સર્વ સાહિત્યપ્રકારો રસાનુભવ કરાવવાની શક્તિ ધરાવના હોય તો કાવ્ય જ છે, અને આ મત એકવા ભારતીય અર્થકાવ્યશાસ્ત્રીઓનો છે એમ પણ માનવાનું નથી. યુરોપીય કાવ્ય-શાસ્ત્રીઓના ક્રમાચરુંદુરે એરિસ્ટોટલનો પણ એ જ સુચિન્તિત સ્મિતપ્રાય છે. એને મતે પણ આજે સાહિત્ય શબ્દથી ઓળખાતી પદોતર નાટક નવલકથા આદિ રસાત્મક રચનાઓ કાવ્ય જ છે. અને યુરોપ અમેરિકાના અર્વાચીન સાહિત્યચિન્તકો પણ સ્વી સ્વીને હવે એ જ મત બાણી આવવા લાગ્યા છે. ત્યાં પણ કાવ્ય એટલે એકલું પદ એ મત હવે જનવાણી જનનો ભય છે, અને કાવ્ય એટલે રસોત્તમક કૃતિ-પત્રી તે ગદ્ય પદ કે મિશ્ર એ ત્રણમાંથી મમે તે આકારમાં હોય-એ પ્રાચીન મત બહુ જ હવે સૌ કાવ્યગીમાંસડોગું વલણ અપ્પ રીતે જોઈ શકાય છે.

:ચિંધનાથ બટ :

૨૫...૨૫...૨૫

અને રીવાજની ક્રોધાણ સજાય
 ઇ ને મીઠાવે આશય એની ખાનીલી
 'રીધમ' ને જલાવે ઇ-એની એકએક
 કે દેશ' ઠારે ઇ અને રિમાગને
 ધરા હરે ઇ.

'રીધમ' ને હેલ પર ધુકો એક
 દેશ' નાચી ઉઠે.

Rythm
 The Cigarettes With A
LUXURY BLEND

જી. ડી. ૧૨૭ ગાદામ રાજેકો કાં. ધંબઈ ૨૪.

વેશંપાયનની વાણીને
 “યંગઈન્ડિયા”
 રેકર્ડ પર
 સેટ નં. ૨

યંગ ઈન્ડિયા
 ના
 સંચાલકો
 રજૂ કરે છે.

ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ

હિન્દની જુનામાં જુની
 સુવિખ્યાત વીમા સંસ્થા
 [સ્થાપિત ૧૯૧૩]

નવા કામકાજમાં નોંધનીય પ્રગતિ

બાર માસમાં ૧૦૦ ટકા વધારો

નવું જાહેરાત વીમાકાજ ૧૯૪૩

મેળવેલું કામ રૂ. ૬૯,૯૬,૦૦૦

ભરપાઈ થયેલું કામ રૂ. ૫૭,૮૮,૦૦૦

૧૯૪૪

મેળવેલું કામ રૂ. ૧,૨૧,૮૬,૦૦૦

ભરપાઈ થયેલું કામ રૂ. ૧,૦૩,૨૦,૦૦૦

આમ આગલા વર્ષથી લગભગ બમણું કામ કરીને ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ દેખીતો જ્વલત પ્રગતિ સાધી છે.

આગ, દરિયાઈ અને અકસ્માતના વીના કામનું ખાતું ખાલીને ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ દેખીતો ૩૨ વર્ષના લાંબા ઇતિહાસમાં ૧૯૪૫ની સાલ એક નવું પ્રકરણ બિરોધે છે.

સત્તાવાર ધાપણ રૂ. ૫૦,૦૦,૦૦૦

ભરપાઈ થયેલી ધાપણ ,, ૧૨,૫૦,૦૦૦

કુલ અસંધામત ,, ૮૫,૦૦,૦૦૦

ચાલુ કામકાજ ,, ૩,૫૦,૦૦,૦૦૦

પ્રીમીઅમ આવક ,, ૧૮,૦૦,૦૦૦

લાઈફ ફંડ ,, ૬૦,૦૦,૦૦૦

ધી ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ ઇન્સ્યુરન્સ કું. લી.

ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ બીલ્ડિંગ, એપેલો સ્ટ્રીટ, કોલ.
 મુંબઈ.

રેશનીંગનાં રોજડાં.

નંબર ૧૧૫૪૯
 છતે હામે મને ન વાણી
 ... વાણી ?
 તમારાં રોજડાં બધ કરી
 આ સાંભળો-વસાવો
 ૧૧૫૪૯

પ્રજ્ઞાતમાં ચર્ચિતનું નામ
 સાંભળો—

અખિવ આ દિવસમાં
 એક તું ચર્ચિલા
 તપાસ રાખજો હો !

બીજા બાલું—
 ગોરાજી ધરમાં ધૂમે છે

સાબરમતીના સંતવાળી
 યુગ્વરાલ કોમીલા—
 બધોતરના મહોતાએ
 ગાયેલી છે.

હોળી આવી મારે—
 તૈયાર છે
 રેકર્ડ નંબર ૧૧૫૬૦-૬૧

ભાજન વિના જીવતર
 શા કામતું ?

રેકર્ડ બે-આવો, હોળી ખેત્રે
 રજા-મોઢે માર ગયો
 પીચકારી
 આ હોળી
 મશહૂર સ્ત્રીતાજ બેગમ
 રેકર્ડ પર એક છે.

સંગીતને મોખરે જેવું
 નામ છે તે

કુમારી મથુરી ખરે
 તમને શાગરસ પીવડાવશે
 નં. ૮૪૨૬

વધુ વિગત માટે લખો:—

ધી નેશનલ પ્રામોક્શન રેકર્ડ મે. કં. લિ.
 ૧૧૦ મેડોલ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ-૧

જાહેરાત-આગ-દરિયાઈ-અકસ્માત

જન્મભૂમિ હરીફાઈ વ્યૂહ ૯૮ : : બંધ ૨૭ ફેબ્રુઆરી

હરીફાઈને લગતી સપૂર્ણ વિગતો, સાચો ઉકેલ, પગિલામ, ટપાનથેની, વ્યૂહકાગળી વિચારસરણી, પ્રવેશપત્રો ઇ ઇ ઘેર બેઠા મેળવવા "હરીફાઈ"ના આલોક બનો. તવાજમ ૧૨ માસ રૂા ૩) આ પ્ર પત્રો નીચેના સગનામે ભરી મોકલો

રૂા. ૨,૫૦૦ ના ઈનામો

ફક્ત ૪ આનામાં ૧ હુ' ઈનામ

રૂા. ૧૫૦૦ રોકડા મેળવવા

આપના પ્ર. પત્રો સત્વરે ભરી મોકલો.

અ	ઈ	મ	દ	ન	ગ	ર	સા
							હા
મા		યા		ના		દા	
ન	ર	ઈ		મ			ણી
		ન	સા				
ઉ				ર		ન	ગી
		ચં	દ				વા
ર			લ	ન	દ		
યા		કા	પ				

અ	ઈ	મ	દ	ન	ગ	ર	સા
							હા
મા		યા		ના		દા	
ન	ર	ઈ		મ			ણી
		ન	સા				
ઉ				ર		ન	ગી
		ચં	દ				વા
ર			લ	ન	દ		
યા		કા	પ				

સહી _____
 સરનામું _____
 મુળઠના કોડરે ૧૭ ૧૨ ૪૦ના ગામ
 લાયસન્સ નં ૧૧થી મહુરકરેવી
 એ પ્ર પત્રોની પ્રવેશ શી થી મોકલી છે
 ૧ને પ્ર. પત્રો સાથે મોકલશે. નહિતર ૨૬ થશે.

- ચાવીઓ આડી
- ૧...ના કાસાગાના બપ દાર હવે આપણી નામેશીયા પધારો કરે છે
  - ૫ ' મા વ્યૂહ મટે તમારી અધીરાઈને બરા કાણુમા ગમશે:
  - ૬ અર્ધહીન અક્ષર:
  - ૭ રાજબોના સાનિધ્યમા કર નારનો તેગા હોતો નથી
  - ૮ આરી માથા' કે માદા કે માક્ષ મા તમે અનવાહ બયા તેા એક ભૂવનો લખવ છે
  - ૯ શૂનીએ વચવા બનારની છેલ્લી કેવી હરી તેની કલ્પના કરવાનુ કોઈને યુવતુ નથી
  - ૧૧ બદગક એશ્વરમા ઉતરેવ તમાપી જીવાન પ્રતે ઉમેરાવુનિ ન મડે છે
  - ૧૨ સામા પક્ષની તેના પ્ર યના વિરોધમા આપણુન દંદ બનાવે છે
  - ૧૪ સારના આકર્ષણોથી અવિસ રહેવાઈએનારા મા રહેવાનુ પસંદ કરે છે
  - ૧૫ આદિ સાવ કે સાત અને તે ચાવશે
  - ૧૭ પ્રકૃતિના માણસ સાથે કામ પાનુ કોઈને અમતુ નથી
  - ૧૬ મોરેગ મહેમાનની પરીભર આ ણુને રોકાનુ બનાવે છે
  - ૨૨ સતપ આનર્થને એનો સ્પસ કેવો રીતજ લાગે છે!
  - ૨૩ આ નાજુદલ રીસાઈ બેક્ષ છે
  - ૨૪ ના સુદ્ધમા ની વિવાએ ધારી પ્રગતિ શીધી છે

- ચાવીઓ ઉભી
- ૧ 'થી તેસના બીલ વિશે પુર્વમદ ઉમેા થવાનો સભવ હો છે
  - ૨ એઈને ખોટો દાવાદાર ટીગા પડી બપ ફો રવામાવિક છે
  - ૩ પ્રવાસ આને જોખમી બનો છે
  - ૪ આ 'દાર' અવળી છે
  - ૫ આવી નારીનુ રચાન આપમેલે મોખરે રહે છે
  - ૧૦ પ્રખ્યાત
  - ૧૩ પ્રસચોચિત દર્શાવાર 'ભુસ બીનબી પ્રશસા પ્રાપ્ત કરે છે
  - ૧૬ નયન
  - ૧૭ દુરબનના બપ કર આકેમણુ વ મતે મોટા લશરને નુ ક ય ખૂન મુકરેક બને છે
  - ૧૮ કેટલાક બનાવોનો કદી ઉઠેલાતોજ નથી
  - ૨૦ ના રોખ ઉપરથી માણુ સની સરકારિતાનુ માપકારી શકાય છે
  - ૨૧ સરદૃષ્ટ ' લારા' કહે વાય છે
  - ૨૨ નુ દર્શન કરીને ભીર્મિક માણુસ વિરસ બની બપ છે
  - ૨૩ એની સપાંકાર લખાઈ આખોને પકડી રાખે છે
  - ૨૪ ના પવિલામે મને રી વરેટની શી હિમત છે!

સગનામું - જન્મભૂમિ હરીફાઈ, પો બો. નં. ૧૯૨૧ મુ'બઈ, ૧

સંગીતની સૃષ્ટિ સર્જતું

વીસમી-સદી

(ભવનાની પ્રોડક્શન્સ)

નરગીસ, મોતીલાલ, મઝહરખાન,
ગોપ, ભુડો, આશાલતા અને બીજા

દિગ્દર્શક અને પ્રોડ્યુસર

એમ. ભવનાની

સંગીત

પન્નાલાલ ઘોષ

સંવાદ

પંડિત નરોત્તમદાસ

હકકો નેશનલ માર્ટ લખો :

નેશનલ સ્ટુડિયોઝ લિમિટેડ

ઇમ્પરિયલ બિલ્ડિંગ, ૩૬૦ લેનીન રોડ, મુંબઈ ૪

ધી ન્યુ ગ્રેટ ઇન્સ્યુરન્સ કંપની

ઓફ ઈન્ડિયા, લીમીટેડ

(વડોદરામાં સ્થપાએલી સભ્યોની જવાબદારી મર્યાદિત છે)

સત્તાવાર થાપણુ ... ૨,૫,૦૦,૦૦૦

વસુલ થએલી થાપણુ ... ૩૨,૫૦,૦૦૦

બોર્ડના પ્રમુખ શેઠ તુલસીદાસ કીવાચંદ

રજીસ્ટર્ડ ઓફીસ

બેન્ક બીલ્ડિંગ,

માડબી, વડોદરા

બ્રિટીશ લિફમા મુખ્ય ઓફીસ :

૫૫ ૪૯, એપાયો સ્ટ્રી

કોલ મુંબઈ.

જીદગી, આગ, અકસ્માત ઠગીઆઇ અને વીમાનું કામકાજ લેનામા આવે છે

જનરલ મેનેજર શ્રી. એમ. જી. મોદી

ગુજરાતી સાહિત્યમાં વિશિષ્ટ ભાત પાડતાં પુસ્તકો

બે મનોરમ નાટકો

સીતા

મૃચ્છકટિક

(ચન્દ્રવદન મહેતા)

(સુદરમ)

ત્રણ સ રસ વાર્તાસંગ્રહો

કાદવના કંકુ

શ્રેણી

ઉત્તરા

(બકુલેશ)

(ડા જય ત ખત્રી)

(જય તી દલાલ)

બે અનોખી વાર્તાઓ

મુન દા

લતા

(રમણુ વખીન) (ગુજરાતભરના ૯ અપ્રગણ્ય લેખકો)

બે ચિંતનચેત્રક પુસ્તકો

આપણા

સમાજવાદની

નેતાઓ

પુનવિચારણા

લે મુસ્તફ મહેરઅલી

લે મીનુ મસાણી

અનુ ન હકુમાર પાકડ

અનુ જય તી દલાલ

હવે પછી

આપણી કોંગ્રેસ

ઠ ડે પહોરે

(રમણીકલાલ શાહ)

(મુનિકુમાર ભટ્ટ)

ટેનિકેન

તાર

૩૩૬-૯

એવરશીન

પ્રકાશક

પદ્મ પ્રકાશન લિ.

લક્ષ્મી બિલ્ડીંગ ત્રીજે માળે, ફિરોજશાહ મહેતા રોડ : કોલ,

મુંબઈ-૧

अंतरनी वात

आंभ कहे—

आंभ हसे

पाणु अन्तर रेडे

भावनाना छद्मधनुष्य साथे :

संगीतनी स्वर्गायि सृष्टि सर्जतुं

नल दमयंती

शोभनादेवी : पृथ्वीराज

त्रिलोक, लल्लु, डेवीड, लुडा वगेरे.

द्विदर्शक

कुमारसेन समर्थ

संगीत

रामचंद्र पाल

— प्रांतिक हडको माटे लपो —

नमनादास एन्ड कुंपनी

वाकर हाविस, लेमोयन रोड, मुंभळ ४.

મહામતીનો ધ્રુવ તારક

ઈન્ડીઅન ગ્લોબની

વહાણના વહાણના

વીમાની પૌલીસીએ

વહાણના વહાણની

મહામતીનો ધ્રુવ તારક છે

વિશેષ વિગત માટે લખો

ઈન્ડીઅન ગ્લોબ

ઈન્ડિયન કં. લી.

૩૧૫/૩૨૧, હૉર્નબી રોડ, કોટ, મુંબઈ

શાખાઓ-કરાચી, વેંગલ, પોરબંદર

મિત્રાની એમ ક પના માટે, ગણિતશાસ્ત્રના
અટપટા ઉકેલ માટે તકગરી મુકદ્દમામા એક
સચોટ દલીલ માટે મુદ્દર મગજ જરૂરી છે

બ્રાહ્મિ જીવન

મગજના વિકારો મટાડે છે | ક પના વધારે છે
લખો — ગુજરાત આયુર્વેદિક કાર્મસી

- (૧) કાલ્યાણેવી સુબધ (૨) ગાધીરાડ અમદાવદ
(૩) કાલ્યાણેવી સુબધ (૪) લાખાણેવી રામ રાજકોટ

અમીઝી નિવાસસ્થાન

માદા, સાત્વિક અને શુદ્ધ
ખોરાક માટે સૌથી જૂલું

નૃસિંહ હિન્દુ લૉજ

કે ૧૧૭-૧૧૯, હૉર્નબી રોડ, કોટ, મુંબઈ
ટે ન ૩૧૮૭૫ ટેનીબ્રાઈ એડ્રસ-લૉજ

આમ અને શહેરી જનતાના જીવનની કથા

લાલ હવેલી

સુરેન્દ્ર અને નૂરજહાં

સાથમાં :

ઉલ્હાસ, યાદુળ, કનૈયાલાલ, માયા બેનરજી, વતસલા કુમ્હેકર

બોમ્બે સીનેટોન કૃત

નિર્માતા કિશોરક :

કે. પી. લાલ

હૈલત કોર્પોરેશન પ્રકાશન

પ્રાંતિય : કપુરચંદની કંપની

કે પી ટાલ

રોજ : ૪, ૭, લાગ, -વિવારે ૧ વાગે

એડવાન્સ ભુક્ષીંગ : લા થી ૧૨૫ ૨૫ થી ૫.

અંડુનું નામાકિત રક્તો-ફેરફે-મોલ્ટ નળણાં મળણાં બધાને ઉપયોગી છે. સાબ માણ્મોની શક્તિ એના સેવનથી અચવાઈ ગ્હે છે, અને માદાને, માંદગી પ'ત્રીની નળણાઈ નાખૂદ કરી, નવજનન આપે છે.

અંડુનું રક્તો-ફેરફે-મોલ્ટ સ્વાદૃષ્ટ અને તાકીદે તાઝગી આપનાર છે. અને તેથી નાનાં બાળકો તેમજ મોટાં સૌ કોઈ સહેલાઈથી લઈ શકે છે પોષણ

આપનાર અને ખાસ કરી લોહીની લાલી વધારનાર અંડુ-રક્તો-ફેરફે-મોલ્ટ અવશ્ય અજમાવો.

અંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્કસ લિ. મુંબઈ ૧૪

અંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ, કાલબારેવી રોડ, જીની હવુમાન ગલીને નાકે, મુંબઈ ૨.

મુખ્ય પ્રેમનું સળંગ કણ્ઠાંત કાવ્ય

પ્રેમ ધનુષ્ય

કોલક

ત્રણ વિદ્વાન વિવેચકોના અભિપ્રાયો

વિષય સંબંધી કવિના ભંડા હૃદયના હૃદયગતની સુંદર અભિવ્યક્તિ તરીકે “પ્રેમધનુષ્ય” સરસ છે; કરુણતાભર્યો અન્ત પશુ ઔચિત્યમય સંયમસરિતનો છે.

.....તમારી એક વધુ પદ્યકૃતિ આ રીતે મળી (જેનું છન્દોવૈવિધ્ય, નવો પ્રયોગ તેા જામ ધ્યાન ખેંચે છે) એ જોઈ આનંદ થાય છે.

પ્રો. વિજયરાય વેદ

મારે કહેવું જોઈએ કે આત્મલક્ષી કાવ્યખંડો તરીકે આ કાવ્યમાં, તમારાં જાગલાં કાવ્યોના બધા ગુણો પુનર્મુદ્રિત થયા છે. તમારો છન્દ ઉપરનો સમર્થ કાષુ, માધ્યમાં આપતું લાલિત્ય અને કેટલેક રચને માધુર્ય પણ, વાક્યવ્યક્તિમાં દેખાતી ન્યવસ્થા અને પ્રસાદ વગેરે ગુણો આ કાવ્યમાં આગળનાં કરતાં જરા વધુ વિકસિત :શામાં મૂર્ત થયા છે.....દામ્પત્યવસ્થાના સયોગ, વિયોગાદિ ભાવો તેમજ મૃત્યુ અને મૃત્યુ પછીની દશા વિશેનું તમારું ચિન્તન આ કાવ્યમાં સુંદર રીતે વ્યક્ત થયાં છે.

પ્રો. ડોલરરાય માંકડ

ઉલ્લાસ અને શોકનાં પામાં એમાં સમતોલ છે; ને એને વ્યક્ત કરતા આગલા એ તથા પાછલા બે ખંડો મને વિશેષ ગમ્યા: તેમાં ય છેલ્લા બે અવિશેષ.....તમારાં લેખનોત્સાહ તથા કાવ્યોપાસનાને મારાં અભિનંદન છે.

પ્રો. અનંતરાય રાવલ

કિમન દોઢ રૂપિયો

એન. એમ. ત્રિપાઠી લિ. પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ-૨.

એક સંસ્કારી પિતા શું કહે છે ?

વરસગાંઠની ભેટ તરિક્કે તમારાં બાલકોને બાલવિનોદના સેટ આપો.

અમારાં બાલસાહિત્યનાં પુસ્તકો માટે મહેલા અનેક અભિપ્રાયોમાંથી એક જ નીચે આપેલ છે.

‘ચિ બાઇ ચંદ્રધાનને આપના એકલાવેલા બાલવિનોદમાળાના બે સેટ એટલા પસંદ થયાં છે કે પોતાને અતિશ્રિય કેરોને પણ ત્યાગ કરી ચોપડીઓ વાંચ્યા કરે છે તેમજ મને લખે છે કે. ‘બાપુજી! મને આ પુસ્તકો સિવાય ખીલુ કાઠ ન મોકલતા. ચોપડીઓ તરતજ મોકલશે.’ માટે કહેવું બેઈએ કે બાલવિનોદ તે પાસી બાલકોને નહિ પણ આપણી ગુર્જર પ્રજાને યુવાન અને વૃદ્ધ સ્ત્રી પુરુષોને પણ વિનોદ છે, કાસલ કે પોતાના બાળકોને વિનોદ કરવાં બેઈ ક્યાં જાઓ. વિનોદમા નહિ હુમતા હોય ?

‘અશોક બાલપુસ્તકમાલાના એકથી ત્રણ સેટ આજેજ ચિ. ચંદ્રધાનને પોરટ પાર્સલથી રાણાવાવ મોકલશે.’ [કલકત્તાથી શ. પોપટલાલ ગોરધનદાસ ઉપર મુજબ લખે છે.]

૨ બાલવિનોદમાળાના બે સેટમાં ૭૦૦ ચિત્રોવાળા ૧૫૦૦ પાનાના વાચનનાં ૪૨ પુસ્તકો આવે છે. દરેક સેટ સુંદર બોક્સમાં પેક કરેલો છે, દરેક સેટનાં બોક્સના શ. ૫-૧૨-૦ વી પી. ખર્ચ બાર આના. બેઉ સેટનાં બે બોક્સના શ. ૧૧-૮ ૦ વી. પી. ખર્ચ સલાહપિયો.

૩ ‘અશોક’ના બાલસાહિત્યના ૯ સેટમા ૧૧૦૦ ચિત્રોવાળાં ૪૦૦૦ પાનાના વાંચનનાં ૯૩ પુસ્તકો આવે છે. દરેક સેટ સુંદર બોક્સમાં પેક કરેલો છે. દરેક સેટનાં બોક્સના શ. ૩-૮૦ વી. પી. ખર્ચ આઠ આના. આઠ સેટનાં આઠ બોક્સના શ. ૩૧-૮-૦ વી. પી. ખર્ચ શ. ૨ ૦-૦ કાગળની, મોંઘવારીને અંજે ખલાસ થતાં આ ભાવમાં ફરી મળશે નહિ.

તમારા છુકસેલરો પાસે માગે અથવા લખો — અથવા આવે જ વી. પી. મંગાવી લ્યો.

બાલવિનોદ કાર્યાલય

૧૪૯, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ, ૨.

પ્રભુતામાં પગલાં પાડતાં

નવદંપતી માટે આદર્શ લગ્ન સેટ નવદંપતીને લગ્નભેટમાં આપી શકાય તેવાં સંસ્કારી ગ્રંથો

બે તમારા લગ્નપ્રસંગે આ પુસ્તકો ભેટ ન મળ્યાં હોય તો આ ગુહઉપયોગી ગ્રંથો વસાવી લ્યો.

ગૃહિણી મિન

ગૃહસ સારે પત્ની પાઠવી ગૃહિણી માટે ગૃહપ્રબંધના ૯૦ વિષયો આપેલ ક્ષી ક્ષુ દેસાઈના ત્રિગી કવચિત્ર સાથેનું નવું પુસ્તક કિંમત શ. ૫) વી. પી ખર્ચ ૮ આના

વીસમી સદીનું પાઠશાસ્ત્ર

શ્રીમતી સુમતી ના પરિચે રવાનુલવધી રચેલ કિંમત શ. ૨-૮-૦ વી પી ખર્ચ ૭ આના

હસ્તમેળાપ

ચિત્રમય મનવાબ્ધ ઉપસાત શ્રી ક્ષુ દેસાઈનાં નવા બેરની સાત આઈપ્લેટ ચિત્રો.

ભાતભાતનું ભરતકામ

શ્રીમતી ભદ્રા દેસાઈના ત્રિગી કવચિત્ર સાથે ભરતકામના વિવિધ પ્રકારો આપવામા આભ્યા છે.

કિંમત શ. ૧ વી. પી ખર્ચ ૫ આના

સંસ્કાર લક્ષ્મી

૬૫૦ પાના ૧૨૫ ચિત્રો સાથે રોગેરી ત્રિગી બોક્સમા. કિંમત શ. ૬-૩૨-૦ વી પી ખર્ચ ૧૨ આના

ધરની રાણી

૨૫૧ ચિત્રો. ને ક્ષુ દેસાઈના ત્રિગી બોક્સવાળું ધરની રાણી ભેટ આપો કિંમત શ. ૬-૧૨-૦ વી પી ખર્ચ ૧૨ આનો

જીવનસપ્તી

શ્રી સ પટ, ક્ષુ દેસાઈ અને શ્રી. રમણલાલ દેસાઈના સહકારથી તૈયાર થયેલ ગ્રંથ

કિંમત શ. ૪-૪-૦ વી. પી ૮ આના

૭ પુસ્તકના સેટના શ. ૩૦-૪-૦ વી. પી. ખર્ચ ૨-૪-૦

આખો સેટ યા મનપસંદ મંગાવો

એન. એમ. ઠક્કરની કું.

છુકસેલર-૫૦૦વીશસ ૧૪૦ પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ-મુંબઈ, ૨.

ભાવિ હસાવે, ભાવિ રડાવે,

જીવનચક્રીના ખેલો !

(ચન્દ્રવદન મહેતા)

સંસાર સફરમાં

ભાવિનો ભરોસો નથી:

અક સવારે જે

હસે છે તે,

ખીજી સવારે રડે છે:

★

એક સવારે જે

જન્મે છે તે

કોઈ ખીજી સવારે

મરણ પામે છે:

★

અસ્થિર જીવનમાં

તસ્વીર એકજ સ્થિર છે.

ટ્રોટોગ્રાફી-એન્જાઈનિંગ અને

પેઈન્ટિંગના કોઈ પણ કામ માટે—

વેન્ગાર્ડ સ્ટુડીઓઝ

૯૬૫ ઠાકોરદ્વાર, પોસ્ટ સામે, મુંબઈ.

ગુજરાતી કવિતાનું સામયિક

કવિતા

તંત્રી : કોલક

વર્ષ ૪૫૦ : અંક ૧૯૧ : સળંગ અંક ૩૬

બાન્યુઆરી-ફેબ્રુઆરી ૧૯૪૫

ફરે જન્મના જન્મ, આદર્શને પૂરાં કરે,

ચલાવે વિશ્વનો તણ, નયું તે નવયોગન

—શૈષ

ગૂંથણી

સમીપ તુજની પ્રેમો	બળવતરાય ઠાકોર	૧
ગુણે ચમન	જીમર	૩
મગલાપકતું માંચુવ	ન્યોતીન્ટ દ. દવે	૫
કવિતામીમાંસા	કોલક	૮
નવા કાવ્યો		૧૨
વાચતા રે'લે	કુ પુણિંમા દવે	૧૬
કલાસ કાવ્યો		૧૮
સપાદકીય		૨૧
છેલ્લો બાદશાહ કવિ જઈ	સારીક	૨૪
હૂડતા ધાવ	પતીલ	૨૭
ચાર કાવ્યમયોની સમીક્ષા	કોલક	૨૯
અર્ચાપરે		૩૩
બાળકો અને કલ્પના	સ્નેહરશ્મિ	૩૫
શ્રીધરાણીની સાપ્ટિક	મૂવરાજ અંબરિયા	૩૭
સમાચાર	.....	૩૮

વાર્ષિક સવાળમ

દેશમાં રૂપિયા ૭ : પરદેશમાં રૂપિયા દસ છૂટક નકલ વેચવામાં આવતી નથી.

‘કવિતા’ દરેક અંગ્રેજી માસની ૧૦મી તારીખે પ્રગટ થાય છે. કવિતા અંગોના તમામ પત્રવહેવાર નીચેને સરનામે જ કરવો.

કવિતા કાર્યાલય, વિલેપારલે

સમીપ તુજની પ્રભો

બળવંતરાય ઠાકોર

[અમે શરુઆત કરી સારથી અમારા પ્રતિ આપણા વયોદૃઢ કવિ અને વિદ્વાન પ્રોફેસર બળવંતરાય ઠાકોરની સક્રિય સહાનુભૂતિનો લાભ અમારા વાચકોને વારંવાર મળતો રહ્યો છે. આ અંકથી અમે એમની કેટલીક અપ્રકટ કવિતાઓ આપવા માંડીએ છીએ, તે ભણકારની ત્રીજી ધારામાંની છે પરંતુ એ કૃતિઓની પ્રતો ભણકારનું મુદ્રણ ૧૯૪૨માં પૂરું થતાં સુધી ઘણી શોધ્યા છતાં મળેલી જ નહી. એટલે તેમાં મુકી શકાયેલી નહોતી. જે દિવસે એ એ પડીનું મુદ્રણ પૂરું થયું તે જ દિવસે એ મહિનાઓથી શોધવા માંડેલી છતાં જાહેરી નહી. તે કૃતિઓ અકસ્માત એક અણધારેની જગ્યાએથી મળી આવતાં, તે પ્રોફેસર ઠાકોર પ્રથમ પ્રકાગન માટે અમને સોંપે છે અને અમે તે આ અંકથી માંડીને કેટલાક અંક લગી ખુશીથી પ્રકટ કરીશું. -તંત્રી]

[આ 'ઓડ'ની છદોરચનામાં શ્રી. રવીન્દ્રનાથ ટાગોર કૃત 'હર્વશી' એ 'ઓડ'ની છદો રચનાનું કંઈક અનુકરણ છે, જે કે છંદમાં તો મુકત પૃત્ની જ છે.]

સમીપ તુજની સમીપતર રે સમીપતમ, હે પ્રભો,
 ક્ષણેક્ષણ હવે સરું: અકળ ને અનન્ય ક્ષણ
 અતીવ ઝટ આવશે, ચરણમાં મહુને તાહરાં
 ધકેલી ધરિ દૈ જ જે વહિ જશે અગાયોદરે !
 સમીપ તુજની સમીપતર રે સમીપતમ, હે પ્રભો,
 અકદમ્ય ગહુને જ એ, શિખર ગેળિ અપાખ્ય એ
 પડી વડિ ગળી જશે વરસ સાક શિત્તરનાં
 સહ્યાં, અનુભવ્યાં, જિવ્યાં, પ્રિય લહ્યાં, લપેટયાં ઉરે,
 કયાં ગરમ શોભિતે,
 ખમ્યાં રુદન નિર્ભરે,
 ઝિદ્યાં પ્રખર આતપે,

જિવ્યાં મધુર મેઘદ્ભ, શિશિર ભાસુરા, વામરે ! ૧
 મહુને ય વિધિએ કઠોર ફટકા અનેક ફટકારિયા,
 મહુને ય વિધિએ અમી ખટતુરાં ચટાડ્યાં ગળે;
 મહુને ય જય ને પરાજય તાણી નથી-હો મણા.
 અને સુકૃતદુષ્કૃતો મુજતણ્યાં ફળોને, ધળે-
 કળે ત્રિસ્વતાં મહુને ય પડિ તાલ શિર ને છવાયાં પળી.
 વિશેષ કશું કયાંધિ હોય મુજ એ વિતકવતુલે,
 ફરે જ મનુભાગની વિતક ઘટેરખી એહુવી :
 ભવોદધિતરંગચડપડપરંપરા નિયતિમેળમાં,

કરૂં શિ ફરિયાદ ત્યાં,
 સહુ સહુનિ હારમાં,

કચ્છું નવલ તેડમાં,

ઘટે ન પલિતે વળી શિગુપ્રમાપ પ્રભુચરણમાં. ૨

પરંતુ સુખદુઃખ વીચિત્ર એ નિહાળી. રહૂં ન્યાં તથા,

અને શ્વસનથી હરેક તુજ લહું સમીપનરતાં, પ્રભો,

ત્યાંહાં નયનથી સરે અત્રિના રહ્યા તે મળ,

ત્યાંહાં હૃદય રાગદ્વેષરસથી બને નીતકું,

અને વિતક સર્વ એ, મથન લ્હાણુ ને ખોટ એ,

ચડાણુ દુઃસાધ્ય એ, અતિમહાન એ આક્રો,

ત્યજે પરિચિત્કૃતી, વિવિધ ભત એ અનુભવો,

બની તરલ એકએક ગળિ નય ખીન્ત મહી:

સમીપ તુજ તેજથી,

અહુકૃતિ અહુમતી

જલે, સુખદુઃખ સ્મૃતિ

ગળે, ભવતરંગનિષ્ઠ તરતમતણી સૃષ્ટિ એ કટકતી! ૩

રહે શું, ઉગરે શું ઉદ્ધરેત, હે પ્રભો, વરસ તાહરે,

સુપકષ સુપવિત્ર થૈ, બલિકલે સુલાયમ થઈ,

પ્રભાકિરણથી નવા ગુણુ વિશેષ આવિષ્કરી ?

હશે શું સુજ વાસ ત્યાં, તુજ પદો સદા ચૂમતો ?

નવે ભવ હું કે ફરી, તનમને નવો શો અહું,

નગ અનુભવે ઘડાઉં નવ રીત, એ યોજના તાહરી ?

ઘટે છ આ ભવતણી ભગનિઓ, બને છે ક્રમે-

ક્રમે ચિત અબદ્ધ, ત્યા સુજ હશે શું ભાવિ હવે ?

પડે અગન ખોળિયું પછિ શુ શેષ,

જિવે જ કશું ત્યાં ? કઈ તરહુ ? લેશ

પડે સમઝ આજ ? અથવા અશેષ

અગાધતમ સાગરે જ ડુબકી, શુભેશ, બસ તું-ભારેસે, પ્રભો! ૪

ટિપ્પણુ

કડી ૨૨ પંક્તિ-પૂર્ણ અને પૃથ્વીતિલક અને ખડપૃથ્વી પંક્તિઓ, પ્રાચ માટે કઈક આમલમાત્ર કડીના ઉપલના લાગમાં

બ્રહ્મા આટલી બધી-અહોહો, આટલી બધી ભેદભે ? એ પ્રશ્નથી જ કાવ્ય અટકે છે, અને એમ એ કાવ્ય છે. એ પ્રશ્ન દલીલરૂપ ધારણુ કરે, આટઆટલી બ્રહ્મા હોય તે જ આરિતક, આટઆટલી બ્રહ્માને અસાધ્ય કેમકે કેવળ નિરાધાર ગણે તે નારિતક જ થાય

આ પછી આરો વદ ૩/૪ ત્રણુ દુ ખી સપાત રનેલીઓ એ વિદે પણ આ ધ્યાનમા રાખવાનુ છે એ સોનેટ પોતે કાવ્ય છે, દલીલ નથી પણ નના ઉપરથી સમીપ તુજની' ઉપરની દર્શાવી તે જ પ્રકારની દલીલ ઉપલને બને કાવ્યમાંના વસ્તુવિષયથી ભુધિપ્રવૃત્તિ નરસ આગળ ચાવના આ દલીલ તેના ધ્યાનમા આવી નય છે અને ભુધિ નારિતક અને નો તેની પ્રવૃત્તિ આગળ ચાલી 'શમઝ ત્હને' એ કાવ્યની સંઘા બને છે

ગુલે ચમન

‘ભ્રમર’

કાલિદાસ અને કેટલાક અંગ્રેજ લેખકો

મદ્રાસ સંસ્કૃત એકેડેમીના ‘કાલિદાસ દિન મહોત્સવ’ સમારંભના પ્રમુખપદેથી સર એસ. વરુ-ચાનિયરે ચાર્સ’ ડીકન્સના ‘ઓલિવર ટવીસ્ટ’માં “A strain of gentle music”થી શરૂ થતા પ્રકરણ ત્રીજાનું સામ્ય કાલિદાસના ‘શાકુંતલ’ના પાંચમા અંકમાં બતાવ્યું હતું. તેની જ રીતે ૧૯૪૨ના નવેમ્બરના ‘ભારતધર્મ’માં શ્રી. વાઇ મહાશીંગ શાસ્ત્રીએ ઓલીવર ટવીસ્ટના ૩૨મા પ્રકરણનો ઉલ્લેખ કરતાં જણાવ્યું છે કે ‘૧૯મી સદીમાં પશ્ચિમના દેશોમાં ‘શાકુંતલમ્’ અનેક ભાષાન્તરો દ્વારા લોકપ્રિય બન્યું હતું. આથી ડીકન્સને કાલિદાસના વિચારનો કશો ખ્યાલ નહોતો એ સંભવિત નથી.’ સંસ્કૃત એકેડેમીની સભા પંચી શ્રી. વી. એસ. શ્રીનિવાસ શાસ્ત્રીએ બતાવ્યું હતું કે મેથ્યુ આર્નોલ્ડની “The Buried Life” માંની ૭૨-૭૬ પંક્તિઓમાં જે વિચાર છે તે જ કાલિ-દાસના ઉપવા કાવ્યમાં પણ છે.

મહાન લેખકો ધણી વાર એકસરખો વિચાર કરે હાથે એ શક્ય છે. તેની જ સાથે આ મહાન લેખકોએ કાલિદાસમાંથી નથી જ લીધું એમ કહેવાને કંઈ કારણ નથી. આ સંબંધમાં લેક્ચર એપ્રેકો-મીના “Theory of Poetry”માંથી જ હું એક ફકરાનો ઉલ્લેખ કરીશ. “આ પ્રકારના એક-સરખા વિચારો કદાચ અત્યંત સામ્ય ધરાવતા પણ બને-તેની જ સાથે પ્રતિભાશાળી કાવ્યસર્જનમાં એ અતિ-લાભદાયી પણ છે જ. દિલ્હી નાટક ‘શાકુંતલ’માં એનો એક મુદ્દર દાખલો છે. દંદરેવનો રથ સ્વર્ગમાં વાઘા પરથી પસાર થતાં, રથની ચક્ર-વાટ બીની બની વિદ્યુત-તણખાઓની ઝળિટ કરે છે. બેશક ! એવું જ બને. ક્રીટિકના “Endymion”માં એ જ વસ્તુ છે. પણ એણે સર વિલિયમ જેન્સે કહેલું કાલિદાસનું ભાષાંતર વાંચ્યું જ હશે.

A silver car, air-borne
Whose silent wheels, fresh wet from
Clouds of morn

Spin off a drizzling dew.

ડીકન્સે એવું ‘ઓલીવર ટવીસ્ટ’ ૧૮૩૭ના ફેબ્રુઆરીમાં શરૂ કર્યું અને એની પ્રથમાવૃત્તિ ૧૮૩૮માં પ્રસિદ્ધ થઈ; ક્રીટિકે “એન્ડીમિયોન” ૧૮૩૯ અને ૨૩મી એપ્રિલ વચ્ચે શરૂ કર્યું અને ૧૮૧૭ના નવેમ્બરની ૨૮મીએ સંપૂર્ણ કર્યું. પણ અગ્રામી સદી પૂરી થાય તે પહેલાં તે સર વિલિયમ જેન્સના મુળ સંસ્કૃત-પ્રાકૃત પરથી ભાષાન્તર કરેલ “Sacountla or the Fatal Ring”ની ચાર આવૃત્તિઓ પ્રસિદ્ધ થઈ ગઈ હતી. (પ્રથમાવૃત્તિ કલકત્તા ૧૭૮૯; દ્વિતિયાવૃત્તિ લંડન ૧૭૯૦; ત્રીજી આવૃત્તિ લંડન ૧૭૯૨; અને ચોથી આવૃત્તિ એડિન્બર્ગ ૧૭૯૬.)

થોમસ હાર્ડીના Jude The Obscure I, iii માંનો કટકો “પવનને સંભોધનાં એણે કહ્યું કે એ-તણ કલાક પહેલાં તેણે હીરટમીન્ટર ચહેરમાં મિ. શીવોટસનના મુખને સ્પર્શતો હતો અને હવે તેણે અડો બને સ્પર્શી રહ્યો છે.” એ કાલિદાસના મેઘદૂતનું સંસ્કરણ કરાવે છે.

ડૉ. વી. રાધવત્

અંગ્રેજ સાહિત્યકારો અને હિંદ

અંગ્રેજ સાહિત્યમાં સૌપહેલો હિંદનો ઉલ્લેખ ક્રીટિકની ૨૯મીમાંની એક વાર્તામાં ચોસરે કર્યો છે. શેકસ્પીઅરે તેના ‘એક ધ લાઈક ઇટ’ તથા ‘ઓથેલો’માં હિંદનો નિર્દેશ કર્યો છે. એલિઝાબેથના સમયમાં ક્રીટિક ઈડીઆ કંપનીની સ્થાપના પછી અંગ્રેજોનો રસ હિંદની યુગતમાં વધતો ગયો અને

એની અદ્ભુત સમૃદ્ધિને લખતે 'બ ન હિંદ' 'સમૃદ્ધ હિંદ' વગેરે તરીકે એનો હું નેપ થવા નામ્યો મિસ્તને તેના 'પેરેડાઈઝ લોગ્ટ' માં સર ટોમસ રોએ કરેના હિંદના વર્ણનનો ઉપયોગ મ્યોં છે ક્રાઇને ઔરગઝેન પર એક કવિના લખેલી છે પરંતુ તેમાં હિંદ સમધેનું અજ્ઞાન જ પ્રતીત થાય છે શાહજહાની પત્નીનું નામ એણે નૂરમહાલ ગણ્યું છે અને ઔરગઝેનના નામે એવા તો પ્રેમપ્રસંગો અલેખ્યા છે કે એ કાવ્યનાટિકા માત્ર નામે જ 'હિંદી ગહે છે

સગ વિન્દમ લેન્સે વોર્ન' હેરટીંગ્સના કહેવા પરથી શ્રીમદ્ ભગવદગીતાનો અનુવાદ અગ્રેષ્ઠમાં કર્યો લાગ્યો હિંદના અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રત્યે પાશ્ચાત્યોની જિજ્ઞાસા ઉત્તેજિત રહી છે એ અધ્યાત્મજ્ઞાન વિષે એ સમગ્રે કોઈને વધુ આજ્ઞ હોયતો તે એડમડ બર્કને ખીન્ન કોઈ પણ દેશ કરતા ઇતિહાસ અને તત્ત્વજ્ઞાનસંપન્ન એવી સુદીર્ઘ સરકૃતિ ધરાવનાર દેશની પ્રજા પર હેરટીંગ્સે ચનાવેના અત્યાચાર સામે એણે પાર્તમિન્દમાં મોરચો મારેનો હેરટીંગ્સનો મિત્ર હોવા છતાં અગ્રેજ કવિ વિન્દમ કાઉપર એ અલ્યાચારોથી પ્રતી ગકથો હતો અને હિંદના પુનરુત્થાન વિષે એણે એક આશાસ્પદ સંદેશ લખેનો

સ્વતંત્રતાના શાયર તરીકે ખણીતા કવિ શનીને કષ્ટક વ્યવસાય મેળવવા હિંદ આવવાનું મન હતું 'ઇન્ડીઅન સીરીનેડ' નામની પોતાની કૃતિમાં એણે હિંદના ચપમ્પુષ્પનું વર્ણન કરેલું છે હિંદના તત્ત્વજ્ઞાનની પુષ્કળ અસર તેની કવિતા પર રહેલી

કવિ બાયગનને પણ હિંદની મુનાકાત લેવાની પ્રયત્ન ક્રમિકા રહેલી, પણ આર્થિક અડચણોને કારણે તે તેમ કરી શક્યો નહોતો. અગ્રેજ નવન કથાકાર થેકરે તો-કનકતા જ જ નમ્નેનો અને હિંદમાં જ તેનું બાગપણ વીતેનું તેની નવનધ્યામાં હિંદનું વાતાવરણ અનેક સ્થળે વર્તાય છે નોડ

મેકોનેએ હિંદને શિક્ષણપ્રયાની બેટ આપી તથા પીન કોડ ધડી આપ્યો છતાં હિંદ સમધેનો તેને અભિપ્રાય સારો નહોતો ગ્લો

રાજમ્વિ સ્ક્રીને રિંદ પ્રત્યે ખામ મમત હતી દુષ્કામપીડિતે હિં માટે એણે લખેલી ન લીગીઓ આઈમણ એટલી જ સાચી નથી વાગતી

'Dogs fed on human bones
in the open lights of day'

સાર પત્રી માર્ગ અને સામાજ્યવાદી મ્વિ ગ્વિનાર્ડ કિર્નીએ હિંદ વિશે વખ્યું છે, પરં કિર્નીગનું હિંદ એ આત્મવિક હિં છે અને એન કવિનાનો પણ મોટો ભાગ હવકી ઉત્તેજનાર્થ યુક્ત છે

ગ્રા. ખી જે. વાડીઆ

સાહિત્યકારોની રમગણુશક્તિ

જગતના સાહિત્યકારોની રમગણુશક્તિના અનેક દાખનાઓ છે ક્રાઉન્ટ નામના વિજ્ઞાન એવો દાવો મરતા હતા કે જે ઓકરની સઘળી કૃતિઓ નષ્ટ થાય તો પણ તેઓ એમની રમગણુશક્તિથી તે તમામ પ્રથો ફરી લખી આપે! હોર્ડ મેકોનેની રમરણુશક્તિ પણ નોંધપાત્ર હતી કોઈ પણ દૈનિક સમાચારનું એક ટાલમ એક વાગ વાચ્યા પત્રી તેઓ સડેનાઈથી ફરી વાગ મોટે બોધી જતા પ્રખ્યાત રાજનીતિજ્ઞ ગેનેટ્ટને ઇનીઅડ મદાકા ત્રી ૧૫૦૦૦ ટૂકા મોટે હતી એનીજા નામની એ રાણીએ ૨૫૦૦ પ્રથો મોટે કર્યા હતા ગદ્યપ્રધાઓના હુમ્મલિક લેખક એડગર રોનેસ શોર્ટલેન્ડ મિનકુલ જણ્યતા નહોતા છતાં વામી લામી ચર્ચાઓનો અકારશ હેવાન તેઓ કેવળ રમરણુશક્તિ દ્વારા લખી શકતા હતા

'હાડિયો'

મંગલાષ્ટકનું માંગલ્ય

જ્યોતીન્દ્ર હ. દવે

[ચિત્રરાતમાં લગ્નપ્રસંગે મંગલાષ્ટકનો મહિમા ગવાય છે. મંગલાષ્ટક લગ્નમાંગલ્યનો મહિમા ગાય છે. 'કવિતા'માં વિચિત્ર તો નહિ પણ કોઈ કોઈ અંકમાં અમારી પાસે આવતાં સંખ્યાગ્રંથ મંગલાષ્ટકોમાંની સુંદર કડીઓ મૂકવી એમ અત્યારે તો વિચાર છે. અહીં શ્રી. જ્યોતીન્દ્ર દવેની જે કડીઓ ઉતારવામાં આવી છે તે કડીઓ એના સર્ગકર્તા પ્રથમ પંક્તિના પ્રતિભાષાળી કવિઓની પંક્તિમાં મૂકે છે. આ પંક્તિઓનો સર્ગક સાચો કવિ છે એની પ્રતીતિ આ કડીઓ જ કરાવે છે. આ કડીઓમાંનું શબ્દમાધુર્ય, અર્થ અને કલ્પના એકમેકથી એટલાં તો સરસ થયા છે કે એની સમગ્ર અક્ષર પ્રેરક શબ્દ પરે એટલી સખળ પતી છે.... રંગા]

પૂર્વા કુંકુમનાથિયા ગગનમાં તેજસ્વી રાજે ઉવા,
 પૂલ્લે ગાઠ તમિસ્વની જવનિકા, વાયુ શીળા વાય આ;
 જિગે આજ પ્રભાત કોમલ મીડું વ્યોમાંગણે પૂર્વમાં,
 તે હો આઘ અશેષ મંગલ તાણું વિધેશ દેવે + યથા.
 એવું આજ કૂટે પ્રભાત નવહું દામ્પત્યનું જીવને,
 ને એ બાલ દિનેશના મૃદુ કરે આશા પ્રકાશી જીઠે;
 હૈયે એતન પ્રેરતી, રસતણું જિંઠાણુ દર્શાવતી,
 પ્રેમજ્યોત અખાંડ એની તપજો સંસાર જીભળતી.
 અંકે વિશ્વ ધરી રમે રસલરી, ચન્દ્રાનના યામિની,
 નિદ્રામાં સુખસ્વપ્ન શી, લસલસ્યા મેઘે લસે દામિની;
 દેતાં સૌરસહ્યાણુ સુપ્તિચરણે ખીલેલાં મધુરાં પુલો,
 શીળા, સૌમ્ય, સુહાગનૌરભાલયાં વાતા વમન્તાનિલો.
 ઇશે ચન્દ્ર દીધો પરંતુ ગજને સ્થાખ્યો અગમ્ય સ્થળે,
 તેજોમૂર્તિ મળે ન એ મનુજને એવું લહી અન્તરે,
 જેણે ચન્દ્ર ઉગાવિયો ઉરઉરે, ને એ પ્રભા આગળ,
 આંખા જ્યોતિ કીધાં બધાં ગગનનાં, તે પ્રેમ દો મંગળ.
 અંધારાં સહુ આઘમ્યાં જગતનાં, આંખા થયા તારલા,
 નેનો દેતલયાં ઉઘાડી નહાને; રંગે સુરંગે ઉપા;
 ખેંચી પુષ્પ તણી પરાગરજને વાતો ય વાઈ રહ્યા,
 આશાનાથ જિગી રહ્યો તરુણુ આ વ્યોમાંગણે પૂર્વમાં.

રંગો ઈન્દ્રધનુષ્ય શા સ્મરણના, રેખા કૃળી સ્વપ્નની,
 છાયા કેશકલાપની અવનવી, ને તેજ બે નેનના,
 એ સામગ્રી વડે અનન્ય ચીતરે સૌન્દર્ય કેરી છબિ,
 હૈયાને ફલકે, કલાધર મહા તે પ્રેમ હો મગલ
 ભર્તૃવ્યોમ ઉત્તળતા શશી રવિ રાતે પ્રભાતે જાગી,
 ભાવો ક્રોમલ જાગીને પળપળે મીઠી કરે જીવગી,
 ને ઉછાળી અનન્ત ભર્મિ જલધિ ઠાલે કઈ ઘેનમા,
 એ જેની વિલસે વિભૂતિ સહુ તે માગત્ય અર્પો સદા

સધ્યા ક્રોમલ ને ઉપા મધુર બે વ્યાપો તમારે નભે,
 ના મધ્યાહ્નની જાળ ત્યાથી કદી થે વર્ષો તમારે શિરે,
 કુળે કોકિય કૂળને કલરવે, કેકા કલાપી કરો,
 શીળા, સૌમ્ય સુહાગસૌરભભયાં વાળે વસન્તાનિલો
 ચૂમન્તા નિજ ગડ તાતજનની બે એક સાથે લહી,
 કૌતુકે શિવબાલકે સ્વસુખને ખેચી લીધુ દર કે,
 ને લેખા સહસા તહીં સુખ થતા ગૌરી અને શજુના,
 હાર્યે જે વિલસી રહ્યા ગણપતિ, માગત્ય તે દો સદા

વૈરાગ્યે વિલસે, તજે તદપિ જે ના રાગ ભકતે કદી
 રાખે જે સમદૃષ્ટિ સર્વ ઉપરે વૈષમ્ય નેત્રે ધરી,
 કહે નીલ કલક ધારી જિજ્ઞાસી કીર્તિ કરી જેમણે,
 પૂરો તે નીલકક મગલ સહુ આ સુગ્મના જીવને
 રેલાવી કઈ જ્ઞાનરશ્મિ જગના અધાર સૌ ટાળિયા,
 મોઘા ગાનસુધા-કલારસ વડે ઉદનાસ કે પ્રેરિયા,
 જેણે તાતની સૃષ્ટિથી ય અદકા વિશ્વો મીઠા કે સુખ્યા
 તે દેવી વરદા સુમગલપ્રદા હોળે સદા શારદા
 'પામ્યો બેઉ પ્રિયા, પિતાજનનીની સેવા કૃળી સર્વથા'
 એવા ભાવ વડે જ લગ્ન સમયે હુર્વાશ્રુ આવી જતા,
 'હા ! શો ધૂમ જ યજ્ઞનો !' કહી કરે જે નેન લૂછી રહ્યા,
 તે પત્નીદ્રવના પતિ ગણપતિ માગત્ય અર્પો સદા

ખેલ્યા રાસ વિલાસ કોડ ભરિયા કાલિન્દી કેરે તીરે,
 આધિ વ્યાધિ ઉપાધિથી જગતમાં તાર્યા કંઈ ભક્તને;
 ખાધેા યોગ અમોઘ અર્જુન ઉરે, પ્રેર્યું સ્વધર્મે બલ,
 તે રાધાહૃદયેશ આ યુગલને અર્પો સહુ મંગલ.

- છાઈ ભારત ભાલમા ઘનઘટા કૈં કૈં અધર્મી તણી,
 તે જેણે નિજ શૌર્યના પવનને પ્રેરી વિખેરી દીધી;
 જેની કોમલ બંસીની અવનવી સુરાવલિને સૂણી,
 ગાંડી ઘેલી બની રહે ઉપવને ગોપાંગનાઓ ભરી.

જેની પાદધૂલિ મહીં જગતના જેતા વિજેતા રમ્યા,
 દુહૌકી બ્યાં કવિ કેકિલો કલરવે કુંજે નિકુંજે ભમ્યા;
 શ્રીકૃષ્ણાર્જુન રામ ગૌતમ સમા જે અંક બૂલ્યા-શમ્યા,
 માતા તે વરદા ઉદારહૃદયા માંગલ્ય અર્પો સદા.

કાયા ખૂબ જ સ્થૂલ તો ય સહુમાં પહેલા પધારે સદા,
 પત્ની જે વસતી ગૃહે, પણ નહિ ચિંતાથી સૂકા થયા;
 બેઠા બિંદરડા પરે પણ સરી જે ભૂ પરે ના પડે,
 તે વિધ્નેશ ગણેશ નિત્ય અરપો માંગલ્ય આ યુગ્મને.

શબ્દે કેકિલના, રસે હૃદયના, સ્પર્શે જ સ્નેહી તણા,
 ગન્ધે યુગ્પ તણા, રૂપે પ્રકૃતિના, માધુર્ય પૂરી નવાં,
 જે અર્પે સ્થિરતા ક્ષણે સરી જતા સૌન્દર્યને સૃષ્ટિમાં,
 અર્પો તે ઋતુરાજ આ યુગલને માંગલ્ય મોંઘાં સદા.

નામે શાર્દૂલ તો ય ગર્જન કદી જેણે ન કોધે કર્યું,
 આછાં સ્નિગ્ધ સ્મિતો વિના અવર કૈં જેણે સુખે ના ધર્યું;
 તારા જીવનનું અમૂર્ત સ્મિત તે શાર્દૂલ રૂપે મળ્યું,
 માની એમ ઉરે સરેજ ! ખીલજે ઉલ્લાસથી નિત્ય તું.

આ શી કોડભરી રૂડી સહુચરી, કૈં મુગ્ધ ભાવે ભરી,
 મીઠા સંગીતસૂર કોમલ મહીં જો ! નિત્ય રાચી રહી-
 પૂરી કોડ બધા, ભરી જીવન એ સંગીતસંવાદથી,
 દેને શાર્દૂલ વિક્રમે જગતની કુંજે નિકુંજે ભરી.

કવિતામીમાંસા

કોલક

વડોદરાના લેખકમિનનમ પ્રવિતામા 'અર્થપ્રધાન એ વિષય પર ફીક િપ અર્થો થઈ હતી તેના પ્રા વિચારનાદ ત્રિવેદીએ પ્રવિતામા અર્થ પર ધ્યાને સારો પ્રકાશ નખો નો 'નવી કવિતા અને 'અર્થપ્રધાન એ એ ગઠ્ઠો આપણી કવિતામા દબે એટલા બધા પ્રચલિત થયા છે કે 'નવી કવિતા એ જ 'અર્થપ્રધાન કવિતા એમ પણ ઠટનાક માને છે, મેનાવે છે આ નેખમા એક જ દટીકન સિદ્ધિ મરવાતો હેલુ છે કે એ માનવુ પણ મોહુ છે અને મનાવવુ એ પણ એટલુ જ મોહુ છે

દરેક ભારાના સાહિત્યમા અગત્યકતા રહે છે એ અગત્યકતાથી વાબ ક ગેગનાબ જનવાને થાય છે કે સાહિત્યને કે સાહિત્યમને? એના જવા મા તો એટલું જ કે જનવાને તો એમા કશુએ નુકસાન નથી જનતા તો પાતાને ગમે તટ ન રચીકારે ખાકીનુ હોખ તેમનુ તેમ મહેવા દે પણ અગત્ય કતાથી યતા મથનમા સાહિત્યને તો વાબ ઈજ જુદા જુદા માનસ ધરાવતા મ્વિઓ આ વિવાનો પોતાના અભ્યાસન પરિણામે પોતાની શક્તિ વીધ નિજ નિજ શક્તિની પ્રતિભાના પ્રમાણમા અમુક સિદ્ધાતો લાવે દાખલ કરે અને તમને પ્રચાર કરવાનો પ્રયત્ન કરે જ્યારે આ સિદ્ધાતો જુદી જુદી દિશાઓમાથી ભિન્ન ભિન્ન ગુણ ધરાવે. આ આપે ત્યારે જ આ અરાજકતા બી

એ અરાજકતાના મથનમા એક વસ્તુ સમી કાકને જરૂર મળે છે અને તે જનમગ-નદિ કે પાચ પચ્ચીસ વગેરેનો, પણ સદીઓનો એ જનકાળના સાહિત્યમા સવવ્યાપક નેના સિદ્ધાતા અને મિદ્ધા તોમાથી સ્ફળ થયેનુ સજન-આધારજૂત નીવડે અને એના જ અરાજકતામા આથી વનજીને ન્યાય આપવામા આવે

ગુજરાતી પ્રવિતાના સૌ દાષીન નસજો કેટલે ગજાએ આ કરા િમા મહેમે? એ સૌદર્ભ આ જ નવજો મ આ દખાડે તો કા નના મનાવન લક્ષ હેનુ શુ? અને એ સુનખરુ કે ને પલને કાન્ય નાવે છે કે મારો પખાં સુ સવચિત મનોજીત મ્ગીને ગમે છે ત વખજો વિના આપણી ગુજરાતી કવિતા આપણા હૃદયમા રસના ગૂઢ જરણના છુવદ નાદમા કદીએ મુગ પૂરી શકશે ખગી?

કવિતામા અર્થ પ્રધાન છે એ મુદ્દો ઠાકાર સપ્રદાનમા પ્રવૃત્ત થયો અર્થ ઉપજ જ આખી કવિતા કવિતા નેને ગ્ધી 'નજીકાર મા પણ ત્રી ઠાકારે એમની દાંટએ એમની ગ્યના અગેનો ખ્યાલ આપ્યો દતો એ વાતને આજે ખાવીસ વર થવા આન્યા આપણા નરીન કવિઓમાથી પણ ધબાએ તાજેતરના વરોગ અર્થને જ કવિતાનો આતમા માન્યો ડ સમજ ગકનો નથી કે એકતો અર્થ કદિ પ્રવિતા બનાવી શક ખરા? જો અર્થ કવિતા મનવે તો આ વાજીર વ્યાપારમા એવુ શુ છે કે ને? પ્રવિતા ન કદી મકાય? પણ મિત્રોના પરિચય પની એ કવિતાઓ અને અજેજ સાદિ ત્યની તેમજ આપણી પ્રાચીન કવિતાના અભ્યાસ પગી મારે એ જ વસ્તુ કહેવતી ગે કે કે અર્થ વગર પ્રવિતા નથી નેની જ મીને ખાગી અર્થ કવિતા મનાવી શકનો નથી આપણે એક જ વસ્તુ નેવાની છે કે કવિતા કાને કહેવી?

માનેગના મન પ્રમાણે Finally good is not the lack of poetic genius, since its craters, emotion is life, and imagination itself કાનક નના મન પ્રમાણે 'We will call musical thought' શેરીના મન પ્રમાણે 'In a general sense may be

defined as the expression of the imagination;" વેદાંસ કન્દનના મત પ્રમાણે "The concrete and artistic expression of the human mind in emotional and rhythmical language;" આ તેમ જ આવા ખીલ અનેક મતો હું અહીં આપી શકું એમ છું. પણ જે મતો અહીં આપ્યા છે તે ઉપરથી જ આપણે જોશું કે કવિતાને ફક્ત અર્થ સાથે જ સંબંધ નથી. આપણે આપણા જ યુગરતી સાહિત્યના સમર્થ વિદ્વાન સ્વ. કમળાગંધકર પ્રા. ત્રિવેદીનો મત જોઈએ, "એટલું તો નક્કી જ છે કે કાવ્યમાં અર્થ ગાંભીર્ય ને શબ્દ ચમત્કૃતિ બંને હોવાં જોઈએ. કલ્પના મને તેવી ઉંચી હોય તો પણ તે વિશદ સુસ્પષ્ટ હોવી જોઈએ. રસમાં ક્ષતિ ન આવવી જોઈએ. ઔચિત્ય બરાબર જળવાવું જોઈએ."

આ સત્ય છે. કવિતામાં અર્થ તો હોવો જોઈએ. જે શબ્દો કવિતામાં આપ્યા તે શબ્દોમાં તો એકેએક શબ્દ આપણી લાગણી ભાવ અને ભુદ્ધિના સંજ્ઞાવાચક છે. તાર ઝોશીસર્માં 'ડીક-ડીક'ના અવાજને જ યતા રહે પણ એની મેળે તે કારકુન એમને વાકપદો ઉતારી અર્થ મૂર્ત કરે છે એટલે કણે કણે પડેલા ટકોરામાં જ એ અર્થ હતો. માત્ર ફેર એ જ પડે કે એ બધા ટકોરાની સંકલના પછી જ સ્પષ્ટ વિશદ અર્થ મળે છે. તેવી જ રીતે કાવ્યમાં એકેએક શબ્દનો અર્થ આપણે કવિતામાંથી મેળવીએ છીએ. અર્થ લાવવા માટે તો આપણે શબ્દો મૂકીએ છીએ. નહિ તો શા માટે આપણા કવિએ સંગીતકારોની જેમ સૂર જગાડવા "આ-આ-આ...આ...આ..." એમ નથી બેઝે રાખતા?

અર્થ વગરની કવિતા એ કવિતા જ નથી. અને એ જ કારણે આપણે સીનેગાનાં ઘણાં ખરાં ગીતને કદીએ કવિતા કહેતા નથી. એ ગીતોમાં સુખદ સંગીત છે. શબ્દમાં માધુર્ય છે. પણ અર્થ નોંધે કવિતામાંથી નીકળતો જોઈએ તેવો ન નીકળતો હોવાને જ લીધે આપણે એને કવિતા કહેતા નથી. જ્ય વગરનો માણસ એ મૂકું છે, તેવી જ

રીતે અર્થ વગરની કવિતા પણ મૂકું જ છે. પણ દેહ વગરનો જીવ મૂકું જે નથી કે માણસ પણ નથી. પણ કહેવાતું નહું જૂત જ છે. એટલે ટૂંકમાં જેમ માણસને માટે દેહ અને જીવ બંનેની જરૂર છે તેવી જ રીતે કવિતાને માટે અર્થ અને શબ્દ એ બંનેની જરૂર છે.

હવે આપણે જોઈએ કે જે કવિતામાં પ્રા. કાકેરે અર્થને પ્રધાન કલ્પો છે એ કાવ્યોને વાંચીએ તો આપણે જોશું કે એમાં અર્થ પણ નથી મળતો. સદરાના રણમાં સુગન્ધ જોતાં પાણીની આરાએ વાંચું લાંચું ચાલીએ પણ પાણીનું ટીપું ન મળે એવી જ દશા આપણી થાય છે. એવી જ કવિતાએ! અંગે અંગે જ કવિ વિવેચક લ્યુઈસ મેકનીએ 'Modern Poetry'માં જે લખ્યું છે તે જ હું અહીં ટાંચી બતાવું જેથી રસિક વાચક જોશે કે જે નવીન અંગ્રેજી કવિતા તરફ આંગળી ચીંધીને કેટલાક કવિઓએ પોતાનો બચાવ કર્યો છે, પોતાની વિશિષ્ટતાને આંખ આગળ મૂકવાને પ્રયત્ન કર્યો છે તેમાં કેટલું સત્ય છે. "It comes now to those Poets who would not admit that they write like drunks or mad man, or even like singing birds. Much of their poetry also is difficult to understand" though they themselves are writing with clear head. Is their obscurity good or bad, necessary or affected?...Some times undoubtedly, it is affected and bad, witness most of the poems in *Transition and Active Anthology* an anthology edited by Ezra Pound of work by his imitators. The word 'cryptic' means 'concealing something.' Most of these poems are like boxes with a hidden lock-if, and when, you find the lock, there is nothing inside; all that was concealed was the lock and

not the contents." એવું જ આપણી આ શકેલગાદી કવિના માટે છે. આ વિધાનને અનુસરી આવાં અનેક કાવ્યો અહીં નોંધી શકાય તેમ છે પણ અહીં હું જગા રોકાણને કારણે જ નથી નોંધતો. 'અર્થ'ની માન્યતાવાળાં કાવ્યોમાંથી ૮૦ ટકા કાવ્યો જે ભૂતિયા ધર જેવાં જ નેવાં છે.

બીજું દરેક કાવ્યમાં અર્થ છે જ એ સત્ય સ્વીકારી પછી સર્વોત્તમ મનાયેલો કાવ્ય ગુણ આપણે તપાસીએ. સ્વ. કમળાશંકર પ્રા. ત્રિવેદીના શબ્દોમાં "વ્યંજ્ય અર્થ વાચ્યાર્થ કરતાં વિશેષ ચમત્કારી હોય જો જ ઉત્તમ કાવ્ય છે. પરંતુ તેમાં વિશદ રૂપવત્તા પ્રસાદ ગુણ તો હોવા જ જોઈએ. ગમે તેવા ગભીર અર્થ સુંદર વાણીમાં ન કલેા હોય તો તે કાવ્ય નથી." એટલે વ્યંજ્ય અર્થ હોય તો તે કાવ્ય એક કિ આ પ્રકારનું બને, તેની સાથે કાવ્યના બીજા બધા ગુણોને તેની સાથે જ ગણવાના છે. વડઅર્થના કાવ્યોમાં રહેલા વ્યંજ્ય અર્થ માટે શેર્ષે કાવ્ય અને તત્વજ્ઞાનના લેખમાં લખ્યું છે, "For what is best in him lies not on the surface but in the depth, it is as far hidden that it must needs be sought for, not that his language is obscure. For what he has to say is expressed for the most part in words as well as ordered, as luminous, as adequate as apt words in which though so subtle and so deep has ever clothed itself cut. Many of his thoughts are of such a nature, so near, get so hidden from man's ordinary ways of thinking that the reader, ere he apprehend them, must had himself go through the same processes of feeling and reflection as the poet himself passed through creating them," એટલે એ વગર અર્થ એવા ન

"હોવો જોઈએ કે કિવણ રચના કે નિરર્થક અપરિચિત શબ્દોની વ્યવહારમાં એ ગૂંધાઈ ગયેલો હોય. અને એવો જ અન સંસ્કૃત વિવેચન સાદિત્યમાં છે.

અનૌચિત્યાદતે નાન્યદ્રસમહગસ્ય કારણમ્ ।
પ્રસિદ્ધૌચિત્યવચ્ચસ્તુ રસસ્યૌપનિગત્ પરા ॥

અનૌચિત્ય-ઔચિત્ય કે યોગ્યતાનો અભાવ-એ સિવાય રસજનનું બીજું કંઈ કારણ નથી. પ્રસિદ્ધ ઔચિત્યવાળી રચના એ જ રસને શ્રેષ્ઠ રીતે પ્રતિપાદન કરે છે, જેમ ઉપનિષદ બીજાને પ્રતિપાદન કરે છે તેમ. જે વાંચવાથી તરત જ વાચ્યાર્થ કરતાં વ્યંજ્ય અર્થ વધારે ચમત્કારી લાગે તે જ ઉત્તમ કે ધર્મન કાવ્ય છે. વ્યંજ્ય અર્થની વધારે ખૂબી જોઈએ એ વાત ખરી છે, પણ વ્યંજ્ય અર્થ કોઈના સહુદયનાં પણ ધારવામાં ન આવે એ કિલ્લટ કલ્પનાવાળો ન જોઈએ.

હવે જે અર્થ પર આ કવિએ ભાર મૂકે છે તે અર્થ કેવો છે. તે જ આપણે જોવાનો રહે છે. વ્યંજ્યાર્થ હોય કે વાચ્યાર્થ હોય પ્રથમ આપણે ઉપર જ જોઈ-ગયા તેમ કોઈ પણ સહુદય વાચકને રૂપવત યવો જોઈએ અને જે એમ રૂપવત ન થાય તો તે કિવણ રચનાથી અટવાઈ ગયો છે અથવા તો અર્થ છે જ નહિ કારણ કે શબ્દોથી સંકલનાથી જે અર્થ નીકળેલો જોઈએ તે નથી નીકળતો.

કાવ્ય એ કાવ્ય જ છે. ગદ્ય તે ગદ્ય જ છે. અર્થ બનેમાં છે. ગદ્યમાં પણ છે અને પદ્યમાં પણ છે. તો પછી ગદ્ય અને પદ્યમાં ફેર શો? વીલિયમ હેલી હડસને "એન ઇન્ટ્રોડક્શન ટુ ધી સ્ટડી ઓફ લીટરેચર" નામના ગ્રંથમાં આ ફેર ઘણી જ સરસ રીતે વ્યક્ત કર્યો છે. "I here is much "poetry" which is purely "prosaic;" there is much "prose" which is markedly

"poetical," but a dividing line between prose and poetry still exists. What does it imply ? It implies that poetry, specifically so termed, is a particular kind of art, that it arises only when the poetic qualities of imagination and feeling are embodied in a certain form of expression. That form is, of course, regularly rhythmical language, or metre. Without this, we may have the spirit of poetry without its external. With this, we may have the externals of poetry without its spirit. In its fullest and completest sense, poetry presupposes the union of the two.

હાકોરશાહી કવિતામાં આ પ્રમાણે અર્થ પર જ ને ભાર મૂકવામાં આવે છે તે કવિતાની દૃષ્ટિએ કેટલો પર રહે છે તે જ આપણે સ્પષ્ટ રીતે અનેક વિધાનોથી, દષ્ટિથી નોંધી શકીએ છીએ. માત્ર અર્થ એ કવિતા માટે જસ નથી, 'અર્થ'ને જ

મહત્વ એમણે આપ્યું છે તે મહત્વ તો કવિતાની સનાતન સિદ્ધાંતોમાં અપાયેલું છે. પણ તે જ ક્ષણે ખીજા સિદ્ધાંતોને એ કવિઓએ વેગળા મૂક્યા છે એ કેવળ હુ ખદ છે.

કવિતા મનુષ્ય નથી લખતો પણ કવિ જ લખે છે એ ભવ્યતા જે દરેક કવિ વિચારશે તો હું માનું છું કે આર્થા એકાદ વિધાનને અતિ મહત્વ ન આપતાં પોતાની કવિતાને સર્વાંગ સુંદર બનાવવા કવિ બનવું કરશે. કવિતામાં ગમે તેવો અર્થ હોય પણ તે અર્થ વાચકને ખજર પડવો જ જોઈએ. નો વાચકને એ અર્થ ખજર ન પડે તો અર્થ અનર્થ બને છે. કવિની શક્તિ તે જ ક્ષણે નિર્જાળ બને છે. ગમે તેવો અર્થ કવિતામાં લખાયેલો હોય પણ તે અર્થ એવો ન જ હોવો જોઈએ કે જેને મેળવવા વાચકે કવિતાને છિન્ન છિન્ન કરવી પડે અને કવિને એ અર્થ અંદર છૂપાવવા કવિતાને છિન્નબિન્ન કરવી રહે. અને જે પ્રસાદિક-માધુર્ય ઝરતી જ કવિતામાં એવો અર્થ હશે તો વાચક એ અર્થ એની આપમેળે સમજી ધન્ય યશે-અને ધન્ય કહેશે !

૬૧

याहुं श्रेयो अनंत

न्यारे न्यारे निरभुं तुलने वत्त लीलां सजेदी,
त्यारे थातुं स्मरणु हुरियाणी धरातुं भिलेदी,
पत्रे पत्रे कुसुम कुसुमे भेकती न्यां वनश्री,
अगे अगे तव विलसती रम्य सौन्दर्यश्री.

थातुं तारे शिशु थर्ष रही गोद पादव लपाठ,
पुये तारे शिर धरी ह्य हूँकनो जिधु पाठ;
थातुं किंवा रविसभ थर्ष दीर्घ रश्मि सभूडे
अगे अगे तव मुञ्ज सुधा पूषणा सीतुं स्नेडे;

किवा थातुं अशुषु अभित व्योम जेयो थधने
धारुं डोडे मुञ्ज शिशु सगी लालिता लाडिलीने.

ना ना किन्तु नडि तव शिशु हुं नडीं सूर्यव्योम,
हुं-ये तारा सभ विचरतो के अह व्योमलोम;
आ पृथ्वीने पथ विचरतां तुं पडी हृष्टिपथ,
तो हावां मगल सभ थर्ष याहुं श्रेयो अनंत.

सुन्दरम्

नेन नमणां

भने ंहालां ंहालां वनकुसुम आहुं पभरतां
वणी ंहालां ंहालां अभिनव उषा-रंग-रमणां.
भने ंहालां ंहालां कवन उर माधुर्य अरतां,
छतां ये सौथी ये प्रियतर प्रिया नेन नमणां!

“नीतम्”

વખાણી'તી

વખાણી'તી, મિત્રો મહીં! નહિ, નહિ જૂઠ્ઠીચિકે
- લમતો'તો ત્યારે નલિની નિત કહેતી'તી મુજને
અમોરાથી ચે શું અધિક સુખમાવત સહુણી
તને લાધી છે કે ?

મને શું લાક્યું છે ખબર નથી હું તો નિતનવાં
ફુલોમાં શોધું છું અનુપમ એવું લણીલણી;
મને એના ધાસો મહીંથી મળતી સૌમ્ય સુરભિ
વૈશિકાને દેવા અહીંથી નીકળું છું નિત સખિ !

પ્રભાતે સૌ ખીલો,

ધવા સન્ધ્યા ઝીલો:

પરન્તુ એ ચક્ષુ રજની પડતાં નિત્ય ખિલતાં
ઝીલી લેવા એવું સ્મિત ઉડુગણે આવી લમતા.
કહે, આથી આજું વરણુન ગમે છે શું તમને ?
પ્રશંસાની, દેવી! કશી જ નથી ખાત્રી મુજ કને.

ઈન્દુલાલ

એક મુક્તક

આ ઘેર્યાં ગગને વિલોક નહિ જો ! આશાભરી સુંદરી !
લૃષ્ટિના પરિવારમાં ફૂળી-જતા જો પૃથ્વિનાં દેહને.
આંતરબાહ્ય, સઠાહવીજ, રડતાં ઉંઠાં ઉંઠાં ગર્જના,
એવો ઉદ્ભવ વૃષ્ટિનો: જગ ભલે વર્ષા મીઠી માણતું.

પ્રબોધ

પ્રિયાના લગ્ન પ્રસંગે

મુખે પળો પ્રિયતમા, તમ લિખ પથે
તોડી વિછોડી મુજ અન્તરસખ્યતંતુ
નિઃસીમ સાગરઉરે પ્રિય જો સુકાની
એકાકી અંખત તને મૂઝતો તુકાને.

મુખે પળો પ્રિયતમા સહુચાર છોડી,
મારો, સમુત્સુક તણી કરવા સહાય
હું એકલે કર અહીં ડગલી ધૃતિને
સાહીશ, ને નિપુણ હું સહુ સાચવીશ.

મુખે પળો પ્રિયતમા વદશે ન જોલ
એકત્ર મારી દટતાભયું વજ્ર હૈયુ
લેધાની જાણું તવ વાણી તણી હું શક્તિ !
મુશ્કેલીઓ અનુભવીશ હું વા 'તુકલ
સંજોગથી સકલ મારી ધશે જ યારી
તો યે ભૂલી શકીશ હું કયમ ગીત તારું

ભુલાવતું સકલ જે વિષમાતુકુલ !
તોયે પળો ઝસ મુખે પ્રિય સ્નેહુઓત.

હું કેમ મારી ગમ નિત્ય વહુન્ત વાંચ્યું !
હું એકલો અજબ સાહસી, યાતનાને
ઓગાળીને મુજ હથેલી વિષે જ પીશ.

મુખે પળો પ્રિયતમા નિરખી શકે ના

મારાં દ્રવ્યો વમળ આ તમ વેદનાનાં
જાઓ ચઢી દૃઢ જહાજ તણા સુકાને
માની તમારું પ્રિય સાચવી લો તુકાને.
હું તો મહાસક્ષરમાં પગલાં તમારાં.

સન્ધ્યા સમે ન્યમ લિયે કિરણો વિદાય
લેતાં વિદાય ત્યમ ન્યાળીશ ને નિશીથે
મારાં ધીમે વિરહ ગીત લવી છવીશ-
ધીમે ધીમે સ્મરણ ને ય વિદાય દેશ.

જયન્ત પાઠક

ટગર

- ક્યારે-ક્યારે તું આવે ? ટગર કરી રહે કાગડોળે તહારી
મોટાં નાનાં સહુ, તું મનુજકુલ તણાં અન્તરો દે જ ઠારી;
શાંતિદાતા વિશેષે દલિત શ્રમિતનો, સ્ફૂર્તિમૂર્તિ ગણાયે,
સખ્તાહે જો તું આવે ત્રણ વખત, રવિવાર । કેવી મજા એ ।

જેહાંગીર દેશાઈ

એક મને ભૂંકતાં'તા ગદા
- કુંભારે ઘાવ કર્યાં ડફણાંના
ભૂંકવુ તેવે ઓર વધી . ગયું
તોય તમારી શિખામણુ માનું ?

પ્રેમ શું ચીજ છે? કાવ્યકૃતિ છે ?
વાંચીને ખૂશ થવાની વકી છે ?
કે પછી ગ્રામોદ્ધાન ગાયનો જેવી
જેલું' ગમે ત્યારે મૂકવા જેવી ?

કાલ ધરી ઉર નેહની માયા
આજ ગણું પછી કેમ પેરાયા ?
આગ-એરીડમા યાળવા કાલે
કે પછી પ્રેમ યી ફૂલકલી છે ? (પણ)

મારે સુકાન ન શબ હલેસો
દરિયામા પછી ડર તે કેવા ?
ચાંદની રાતની સીત વેફર કે
ઘોર અમાસના કાળમીઠામાં.

પ્રેમ ધાર્યો જે દિ': શુભ થવાનો-
ડર મૂક્યો તે દિ', નેવથી ગ્હેવા !

મારે તો પ્રેમ હતો હજી રૂહેશે-
ચુંબને થરતો હું'સ નથી એ !

એ તો છે ઉદ્ભવ-જીવન-અન્નમર-
કાળ કાંપી રહ્યો જેથી સનાતન-

અન્ન અને જગદીશ શું જાડતો-
સમસ્ત માનવનો કુવ-તારક

ખેચતો આગળ

(છે, કહે 'પાગલ')

આધીઓની પાર બરખા મંગલ !
દેખ, ગૂંહેકી ઊડયા મોરલા જંગલ !

તારી કને વધુ ભીખ ના માયું,
હોય નહીં તેની ટેલ ના નાખું;

દૂર ભલે !

દૂરે ય ન હો, બીક નહીં મને,
પ્રેમ હયાનાની સૃષ્ટિ વિરાટથી

દર્દ ભરીશ હું' શૂન્ય ગગનને !

સ્વપ્નરથ

વાંચતા રે'બે

કું. પૂર્ણિમા દવે

પ્રો. બલવંતરાય કલ્યાણરાય ઠાકોરના મુંબઈ ખાતેના સન્માન સમારંભમાં શ્રી. જ્યોતીન્દ્ર હ. દવેએ જણાવ્યું હતું કે 'પ્રો. ઠાકોરને અમે સન્માન સમારંભ અંગેની વાત કરી ત્યારે એમણે કહ્યું કે એઓ માનને લાયક નથી. તે વખતે જ મેં એમને જણાવ્યું કે જે અમે તમને 'ઠાકોર' કહીને બોલાવીએ તો તમે કોઈ નાના રજવાડાના રાગ છે એટલું મહામાન મળે છે અને 'ઠાકોર' શબ્દની આગળ 'જી' (માનાથે) લગાડીએ તો દેવ સરખા 'ઠાકોરજી' થઈ જાયો. આમ તમે બંને રીતે માનને લાયક છો.'

'મારી નોંધપોથી'ના મુખપૃષ્ઠ પર ચોટલીવાળા બ્રાહ્મણનું દ્રામ પકડવા દોડતાનું રમૂજ ચિત્ર છે. એ ચિત્ર સાક્ષાત વડોદરાના લેખકમિલનમાં જતા શ્રી. જ્યોતીન્દ્રનું જેવા મળ્યું હતું. એ જેનારાઓમાં શ્રી. કરસનદાસ માણેક, શ્રી. મુરલી ઠાકુર વગેરે સાક્ષીઓ છે. સૂરતના પ્લેટફોર્મ પર ડગલો પહેરીને શ્રી. જ્યોતીન્દ્ર ચા પીવા ઉતર્યા. ચા પીતા હતા તેવામાં ગાડી ઉપડી. માણેક ગાડીમાંથી ઉતર્યા નહોતા. સોપાન અને મુરલી ઠાકુર તો એક બૂસકે ગાડીમાં ચઢી ગયા અને શ્રી જ્યોતીન્દ્રને દ્રામ પકડતા (ચોટલી વગરના) બ્રાહ્મણની દશામાં દોડ્યું હતું. આગલા ડબ્બામાં એકલા ઠાલકને સાંકળ એથી ગાડી થોભાવવાનું મન થયું ત્યાં શ્રી. મોપાન અને મુરલી ઠાકુરે શ્રી. જ્યોતીન્દ્રને જ ગાડીમાં એથી લીધા.

ગુજરાતના એક જાણીતા વિદ્વાનવિવેચક એક વખત વિલેપારામાં રહેતા હતા. એમને ત્યાં એક વખત મહેમાન હતા. એટલે એમનાં શ્રીમતીએ એમને "કેસર" લાવવા કહ્યું. ધરમાંથી બહાર

નીકળતાં કેટલું કેસર લાવવા કહ્યું તે એઓ બૂલી ગયા. દુકાને જતાં એમણે કહ્યું કે "અડધો રતલ કેસર આપો", દુકાનદાર આબો થઈ ગયો. "અડધો રતલ! શું કંઈ નાત જમાડવી છે?" "તારે તેનું શું કામ? હું નાત જમાડું કે જાત જમાડું. તું તારે આપને!" દુકાનદારે કહ્યું કે "ભાઈ, આટલું બધું કેસર તો અમારી દુકાનમાં પણ નહીં હોય. તમે ધરે જઈને પૂછી આવો. અડધો રતલ કે અડધો તોલો!"

ચીનમાં એવી પ્રથા છે કે યુવક-યુવતીનાં લગ્ન થવાનાં હોય તે તે પહેલાં યુવક કવિતા રચે છે અને યુવતી પણ કવિતા રચે છે. એકમેકની કવિતા એકમેકને આપવામાં આવે છે. જે બંનેને એક-બીજાની કવિતાઓ પસંદ પડે છે તો લગ્ન નક્કી થાય છે. આમ લગ્ન કરવા માટે કવિતારચના કળા ત્યાં આવરનક થાય છે. પણ એમાં કેટલીક વાર એકની એક પંક્તિઓ જુદે જુદે ઠેકાણે જુદાં જુદાં નામોથી લખાવાનાં પણ દૃષ્ટાંત અને છે. માત્ર તેમાં જે પ્રિયતમ-પ્રિયતમાના નામને ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હોય છે ત્યાં નામ બદલી નાંખવામાં આવે છે ગુજરાતમાં આ પ્રથા દાખલ થાય તો ગુજરાતી કવિતા અને સાથે સાથે વનિતાનું ભાવિ ઉજ્જવલ બનવાની શક્યતા ખરી!

એક મુપ્રસિદ્ધ કવિવિવેચકાખ્યાયક એક વખત સૂરતમાં એક સભાને ત્યાં મહેમાન હતા. મહેમાનને માટે સાહિત્યકાર સભાને ખાસ રસપૂરી બનાવ્યાં. અખ્યાયક સભાને સાથે જમવા ભેગ. પેલા બાઈ તો એક વાડકા રસ લેતાં યાત્રી ગયા. અખ્યાયકે પાંચ વાડકા રસ લીધા. હાથ ધોવા માંડ્યા ત્યાં પેલા બાઈ બોલી બિડ્યા, "તમે પાંચ વાડકા રસ

ખાઈ શકે છે. ખરા." અધ્યાપક આ નેત્રોની આશ્ચર્યથી બોલ્યા, "એમ, તમે હું કેટલા વાડકા રસ લઉં છું તે ગણના દના. ત્યારે તો મારે જમવાનું પાણું સાથુ રાખવું પડશે. જુઓ હું પીળા પાંચ વાડકા રસ ઉડાવી મઠિં છું કે નહિ?" અને ખરેખર અધ્યાપકે દસ વાડકા રસ લીધે પણ ખરો.

શ્રી જ્યોતીન્દ્રની એક જગાએ તબીબી પરીક્ષા લેવામાં આવતી હતી. ડોક્ટરે એમને પૂછ્યું, "તમારું ઝોઝામાં ઝોઝું કેટલું વજન ચર્મ ગયેલું?" એના જવાબમાં શ્રી. જ્યોતીન્દ્રે કહ્યું, "પાંચ રતલ." ડોક્ટર તો આ સાંભળી આબો જ ચર્મ ગયેલું. "એમ તે બને? કોઈ દિવસ બને જ નહિ! અને એમ બનતાં પહેલાં તે માથુસ છાંવે નહિ." શ્રી. જ્યોતીન્દ્રે પોતાની સાચી હકીકત પર ભાર મૂકીને જણાવ્યું, "હું ખોટું બોલું છું? હું જાણ્યો ત્યારે પાંચ રતલનો હતો અને હજી છતું છું." ત્યાર બાદ એમની આંખની પરીક્ષા લેવામાં આવતાં ડોક્ટરે પૂછ્યું, "તમે કેટલે લાંબે મુઠ્ઠી જોઈ શકો છો?" શ્રી. જ્યોતીન્દ્રે કહ્યું, "અરે પૂછવાનું જ નહિ. કરોડો માર્બલ મુઠ્ઠી લાંબે હું જોઈ શકું છું." ડોક્ટર આશ્ચર્યમાં ગરકાવ થઈ ગયા. "તમે ગરમત કરો છો કે શું?" "ના, ના. હું સાચી વાત કહું છું. જુઓ હું સૂરજ અને ચંદ્રને પણ જોઈ શકું છું."

સુરતમાં શ્રી. જ્યોતીન્દ્ર દેવના પ્રમુખપદે થયેલા મુશાયરામાં પ્રો. મોહનલાલ દેવેની દૌહિની ક. રંગનીને એમની સરસ પંક્તિ માટે શ્રી. યદરી ઠાચવાલા તરફથી ૧૨ રૂ.પિયાનું હનામ મળ્યું. કે.સકે શ્રી. જ્યોતીન્દ્રે સખાનું સંભાલન સરસ રીતે કરેલું. ધોઈને એમના પર શીલા થતાં લાંબા એક તર્જાને ઠાડીને 'સુરત શહેર' જ્યોતીન્દ્રને બેટ આપ્યું હતું. શ્રી. જ્યોતીન્દ્રે એ બેટને સાખાર સ્વીકાર કરતાં જણાવ્યું હતું કે "કોની સુરત?"

તાજેતરમાં સુરતમાં એક મુશાયરા બરાબો હતો. તેમાં યદારગામથી ગુજરાતના જાણીતા કવિ-એને પણ આમંત્રણ આપવામાં આવ્યાં હતાં. સુરતનાં સ્થાનિક અખબારોમાં એ આવનાર કવિઓની ઠીક ઠીક જાહેરાત કરવામાં આવી હતી. પણ ત્યારે સખા મળી ત્યારે કેટલાંક નામો પર પ્રકાશ પડ્યો. આપણા જાણીતા કવિઓમાં શ્રી. યાદરાવગુપ્ત નામ એક જગાએ 'યાદ રાવણ' એમ લખાયું હતું. 'કોલક'નો જાણીતા પ્રાસ 'કોલક' કોઈ એક પીંછ જગાએ લખાયો હતો. યદરી કલ્યાણગુપ્ત નામ 'યદરી નાયવાણા', આરમી શંદેરીનું નામ 'આરમી શંદેરી' એમ પણ કોઈ કેકાણે લખાયેલાં સભળાયેલાં. મૂળરાજ અંબરિયાનું નામ 'મૂળરાજ અંબરિયા' લખાયું હતું. સાડું છે કે એ બધાં નામોના મુશાયરાના પ્રમુખનું નામ "શ્રી. જ્યોતીન્દ્ર દેવ" નહોતું લખાયું.

ગુજરાતી સાહિત્યકારોમાં કવિના કોણ કે જુ લખે છે એ વાદી તૈયાર કરુ તો તેમાં શ્રી. દત્તેયાસાક મુન્શી અને શ્રી. લીલાવતી મુન્શીનાં નામો મોખરે મૂકવાં જોઈએ. શ્રી. અમૃતલાલ મેડ રંગૂતમાં દના ત્યારે એકાદ ઓરગામાં એકલા બેની ધૂસકે ધૂસકે રડના અને ત્યાર પછી કવિના લખવા. શ્રી. વિજયરાવ વેઘ અને ધૂમકેતુ કવિનાઓ લખના. શ્રી. જ્યોતીન્દ્ર દેવે દારવરસના લેખક બન્યા તે પહેલાં જ સુરતમાં કવિ તરીકે જાણીતા થયેલા. શ્રી. ચાંપશી ઉદેશીની કવિનાઓનો તો એક અંબદ પણ યદાર પડ્યો છે. ડો. હરિપ્રસાદ, દેસાઈએ તો દસવાર હમ્મર ક્રીડીઓનું એક ઠટાકાક વ્ય પણ લખી નાખ્યું છે. શ્રી. ધરમુખવાલ મહેતા, શ્રી. નરવર વીમાવાળા, શ્રી. ણમુખાર્ષી રાવન પણ મેક વખત જાહેરમાં કવિનાઓ લખના. પત્રકારોનાં પણ શ્રી. મુનીલાલ વર્ધમાન શાહ, શ્રી. મોખાન, શ્રી. ચંદ્રકાન્ત મુનરિયા, શ્રી. હનુમાઇ મહેતા, શ્રી. કોસિદાસ શેસન વગેરે કવિનાઓ લખના દના. હજુ આ વાદીમાં અનેક નામો ઉમેરી ચકાવ લેઈએ.

વાંચતા રે'એ

કું પુર્ણિમા દવે

પ્રેા બતવતરાય કથાણુગય ઠાકોગના સુ મઠ ખાતેના સન્માન સમારભમા શ્રી જ્યોતીન્દ્ર હ દવેએ જણાવ્યુ હતુ કે પ્રેા ઠાકોરને અમે સન્માન સમારભ અંગેની વાત ખરી ત્યારે એમણે કહ્યુ કે એઓ માનને નાવક નથી તે વખતેજ મે એમને જણાવ્યુ કે જ્ને અમે તમને 'ઠાકોર કહીને ખોતાવીએ તો તમેો કોઈ નાના રજવાડાના ગજ છો એટલુ મહામાન મળે છે અને 'ઠાકોર ચન્દની આગળ 'જી (માનાર્થે) લગાડીએ તો દેવ સરખા 'ઠાકોરજી થઈ જાએ આમ તમેો ખને રીતે માનને લાયક છો'

'મારી નોધપોથી ના મુખપૃષ્ઠ પર ચોટલીવાળા બ્રાહ્મણુનુ દામ પકડવા દોડતાનુ રમૂજ ચિત્ર ડે એ ચિત્ર સાક્ષાત વડોદરાના લેખકમિનનમા જતા શ્રી જ્યોતીન્દ્રનુ જોવા મળ્યુ હતુ એ જ્નેનારાઓમા શ્રી કરસનતાસ માણેક શ્રી મુરની ઠાકુર વગેરે સાક્ષીઓ છે મુરતના પેટદોમ પર ડગનો પહેરીન શ્રી જ્યોતીન્દ્ર આ પીવા ઉતર્પા આ પીતા હતા તેવામા ગાડી ઉપડી માણેક ગાડીમાથી ઉતર્પા નહોતા સોપાન અને મુરલી ઠાકુર તો એક જૂસકે ગાડીમા ચઢી ગયા અને શ્રી જ્યોતીન્દ્રને દામ પકડતા (ચોટલી વગરના) બ્રાહ્મણુની દશામા દોડવુ પડ્યુ આગતા ડબ્બામા ખેડેવા કોતકને સાકળ ખેચી ગાડી થોભાવવાનુ મન થયુ ત્યા શ્રી ચોપા । અને મુરલી ઠાકુરે શ્રી જ્યોતીન્દ્રને જ ગાડીમા ખેચી લીધા

ગુજરાતના એક જાણીતા વિદ્વાનવિવેચક એક વખત વિલેપારલામા રહેતા હતા એમને ત્યા એક વખત મહેમાન હતા એટલે એમના શ્રીમતીએ એમને "કેસર લાવવા કહ્યુ ધરમાથી બહાર

નીકળતા કેટલુ કેસર લાવવા કહ્યુ તે એઓ જુલી ગયા દુકાને જતા એમણે મ્હુ કે "અડધો રતલ કેસર આપો , દુકાનના આંબા થઈ ગયો "અડધો રતન' શુ કઈ નાત જમ્મુડવી ડે? "તારે તેલુ શુ કામ ? હુ નાન જમાડુ કે જાત જમાડુ. તું તારે આપને' દુકાનદારે કહ્યુ કે "બાઈ, આટલુ બધુ કેસર તો અમારી દુકાનમા પણ નહી હોય. તમેો ઘરે જઈને પૂડી આવો અડધો રતલ કે અડધો તોલો"

ચીનમા એવી પ્રથા છે કે યુવક-યુવતીના લગ્ન થવાના હોય તે તે પહેના યુવક કવિતા રચે છે અને યુવતી પણ કવિતા રચે છે એકમેકની કવિતા એકમેકને આપવામા આવે છે જ્ને બનેને એક ખીજની પ્રવિતાઓ પસદ પડે છે નો વગ્ન નક્કી થાય ડે આમ લગ્ન કરવા માટે કવિનારચના કળા ત્યા આવરનક થાય છે પણ એમા કેટલીક વાર એકની એક પડિનઓ જુદે જુદે ઠેકાણે જુદા જુદા નામોથી નખાવાના પણ દષ્ટાંત બને છે માત્ર તેમા જે પ્રિયતમ-પ્રિયતમાના નામનેા ઉન્નેખ કરવામા આવ્યો હોય છે ત્યા નામ બદલી નાખવામા આવે છે ગુજરાતમા આ પ્રથા દાખલ થાય તો ગુજરાતી કવિતા અને સાથે સાથે વનિતાનુ ભાવિ ઉગ્ગજવન બનવાની શકયતા ખરી ।

એક સુપ્રસિદ્ધ કવિવિવેચકાધ્યાપક એક વખત મુરતમા એક સન્ગરને ત્યા મહેમાન હતા મહેમાનને માટે સાહિત્યકાર સન્ગરને ખાસ રસપૂરી બનાવ્યા અધ્યાપક સન્ગરને સાથે જમવા બેગ પેના બાઈ તો એક વાડકો રસ નેતા યાકી ગયા અધ્યાપકે પાચ વાડકા રસ લીધો હાથ ધોવા માડયા ત્યા પેવા બાઈ બોલી બિયા, "તમેો પાચ વાડકા રસ

ખાઈ શકો છો ખરા" અધ્યાપક આ ત્રેડે
 આશ્ચર્યથી પ્રોક્ષ્યા, "એમ, તમે હું કેવો વાલ્ય
 રસ લઉં છું તે ગણના દત્તા ત્યાર તો મા
 જમવાનું પાણુ આનું ગખવુ પડ્યો જુઓ હું
 ખીન પાચ વાલકા ગમ ઉડાવી જાઉં છું કે તરિં
 અને ખરેખર આપણે દસ વાલકા ગમ ત્રી
 પણ ખરા

શ્રી જ્યોતીન્દ્રની એક જગાએ તમીળી પત્રીગા
 લેવામાં આવતી હતી ડોહટ્ટે એમને પૂછ્યું, 'તમાર
 ઓઠામાં ઓણું કેમનું વચન થઈ ગયું? એ
 વચનમાં શ્રી જ્યોતીન્દ્રે કહ્યું "પાચ ગમન
 ડોહટ્ટર તો આ સામગ્રી આભોજન થઈ ગયા
 'એમ તે થઈ? કેઈ દિવસ અને જ નહિ' અને
 એમ જનના પહેલા તે માણસ જીવે નહિ શ્રી
 જ્યોતીન્દ્રે પોતાની સામી દક્ષીણ પર બાર મળીન
 જણાવ્યું, "હું જોઈ શકું છું કે હું જન્મ્યો ત્યાર
 પાચ ગમનો દનો અને હજી જુલુ છું" ત્યાર બા
 એમની આખની પત્રીગા લેવામાં આવતા ડોહટ્ટે
 પૂછ્યું, "તમે કેટલે વાગે સુધી જોઈ શકો છો?
 શ્રી જ્યોતીન્દ્રે કહ્યું, "અરે પૂછવાનું જ નહિ
 કેટલો માનિ સુધી લાગે હું લેઈ શકું છું
 ડોહટ્ટર આશ્ચર્યમાં ગરકાર થઈ ગયા "તમે ગમન
 કરો છો કે નહીં" "ના, ના હું માગી વાન હું
 છું જુઓ હું સૂજ અને ચક્રને પણ જોઈ શકું છું

સૂરતમાં શ્રી જ્યોતીન્દ્ર દેવના પ્રમુખ હે
 ઘણેતા મુગાવગામાં પ્રો મોદનપાચ દેવની લૌકિકી
 ક રત્નની એમની સગસ પમિ માં શ્રી જાગી
 કાચવાવા તરૂથી ૧૧ દિવાનું હંનામ નમ્યુ કે વકે
 શ્રી જ્યોતીન્દ્રે મનાનું સચાતન સગમ રીતે કરેડું
 દેઈને એમના પર શીંગ થતા ત્યા જ એમ તજ
 લેડી કાઢીને 'સૂરત સદે' જ્યોતીન્દ્રને બેટ આપ્યું
 હતું. શ્રી જ્યોતીન્દ્રે એ બેટને સાબાર ગીતર
 કરતા જણાવ્યું હતું કે "કોની સૂરત"

તાજેતરમાં સૂરતમાં એક મુગાવગે બચાવે
 દનો તેમાં વડારગાનથી જુગાવના વાળીના ક
 એને પણ આનરગો આપવામાં આવા ના
 સૂરતના ધ્યાનિક અખાસોમાં એ આપના ક્રિષ્ણો
 વીક વીક જાડેગન કરવામાં આવી હતી પણ ત
 સભા મળી ત્યારે કેટલાક નામો પર પ્રમા પડ્યો
 આપણા જાણીતા મવિઓમાં શ્રી જાગા, જુ
 નામ એમ જગાએ 'જાઈ તાણ' એમ ઉપાય હતું
 'કોનક'નો તાળીનો પ્રામ 'દોપ' કોઈ એ વીજ
 જગાએ ઉપાયો દત્તો ત્રી મચવાના નામ
 'ખન્ડી નાયસાગા, આગીમ ગદેરી' નામ 'આ ગ્રીન
 ગદેરી' એમ પણ કોઈ કેકાણે ઉપાયોના મભાગેના
 મુગાવગ અજગિયાનું નામ 'વૃગા' અ ગિરા
 ઉપાય હતું સાદુ છે કે એ યથા નામોમાં
 મુગાવગના પ્રમુખનું નામ "શ્રી જ્યોતીન્દ્ર ત્રી
 તડોલું ઉપાય

મુગાવગી આદિ વગેરેમાં મવિના કોનું કેણ
 સમે છે એ વાદી તૈવાર મુ તો તેમાં શ્રી
 દેવેતાનાન સુન્દરી અને શ્રી. લીતાવની મન્વીના
 નામો મોખરે મૂચવા લેઈએ શ્રી અખતતાન મે
 ગૂતમાં દત્તા ત્યારે એમદ ઓગામાં એમના મે
 મુન્કે કુમકે ગદના અને ત્યાર પત્રી કરિવા અખતા
 શ્રી વિગવગવ દેવ અને વૂમોનું વિનામો અખતા
 શ્રી જ્યોતીન્દ્ર દેવે કાગરમના વેખક જન્યા તે
 પહેલા જ સૂરતમાં કરિ તરીકે નહિના મરેખ
 શ્રી આપરી ઉડેલીની કરિવાઓનો ને એક સમદ
 પણ વડાર પડ્યો છે તે તરિપ્રમાદુ દેમાએ તા
 દમયાગ દમર ક્રીગીઓનું એમ ગમન વ પણ
 લખી નાખ્યું છે શ્રી ધામ્યુખનામ મરેતા, શ્રી
 તટવર લીમાવાગા, શ્રી જાગુમાઈ ગરત પદ એમ
 વખત નદેગમાં મવિનાએ અખતા પર મેના વ્યુ
 શ્રી સુનીવાય વર્ધમાન સાદ. આ મેવત, આ
 ચક્રાન સુનરિવા, શ્રી જુનાઈ ન'તા, આ
 કાસિરાસ મેસન વગેરે મવિનાઓ અખતા દત્તા
 જણુ આ વાદીના અને નામો ઉમેરી યાવ તેમ છે

કટાક્ષ કાવ્યો

છૂશાયર અને પ્રશાન્તિ

મુશાયરા ઉપર છૂશાયરો

(‘દાડિયો’માંથી અવતરણ)

“દાડિયો” કાર્યાવયમા કવિ છૂશાયરે પોતે એકલાએ જ એક આખો મુશાયરો કર્યો હતો એ મુશાયરાને છૂશાયરો કહેવો હોય તો કરી દરકત નથી. એ મુશાયરામા કવિતામા ચાલતી ટાયાબાલ ઉપર છેકછાક કરવાનો જ પ્રયત્ન કરવામા આવ્યો છે મહેં કરીને તે વિષયમા કોઈએ માફ લગાડતુ નહિ

ટ્રેનની ધક્કામુઠ્ઠીમા ચ પી મફતની ધાય છે
ચ પી મફતની થતા ચ પવ મફતની નય છે।

કવિ કોલક

કવિ કોલકને—

ચ પલ મફતની જો હતી તો આપને શી ‘હાય’ છે ?
હાય નહિ, નહિ જન્મ તો, કયા ડાલ પેદા થાય છે ?
ચ પલ મફતની પહેરતા કવિઓ, ખરુ એ સત્ય છે ?
ચોરાતી ચ પવ કયા જતી એ લેઈ ખુલ્લો થાય છે.
ચ પીવાળાનુ લવાજમ આપવા પૈસા નહિ !
તેથી કવિઓ ચ પી ખાતર, હા, પ્રવાસે નય છે !
ચ પો અને ચ પી—ખરેખર કાવ્યના હુકદાર છે
‘ચ પી’ લફળનો અર્થ કરીએ તો યથા સમજાય છે।
ચ પી મફતે, ચ પલ મફત, શુ સફર મફતે થાય છે ?
સમજતુ નહિ કવિઓ તણા પૈસા બધા કચહા નય છે ?

●
કવિઓ તણી ધક્કામુઠ્ઠી, રચના મનસ્વી રચાય છે,
કવિતા તણી ચ પી થતા, કવિતા ય ગલારાઈ નય છે !
કાગળ ઉપર સ્ત્રીસપેનના જખમો અનેરા થાય છે,
કવિતા તણી કાયા ઉપર એ ઊઝરડા પડી નય છે

કવિ મસ્તકે ડોલન થતાં, કવિતા ગવાઈ જાય છે,
પણ એ ઊઝરડાએ તણું દર્શન જરૂર રહી જાય છે.
છેકા અને ડાઘા વળી મૂકાયલી કેત જાબજા
કવિતા ભૂલાઈ જાય છે, પણ ડાઘ એ રહી જાય છે!

છૂશાયર

હિંદના મજદૂરની દરિયાકિણી નેતા જાને,
ખૂન પીનારાઓને તેઓ ખૂન પાવા જાય છે.

બદરી કાવ્યવાહા

મુજ નયનમાં કેણુ જાણુ કેલું છે જાહુ ભર્યું ?
આવે જે દુશ્મન બનીને મારા બનીને જાય છે.

ચીરાગ

શરખતી આંખો અને આંખોથી શરખત પાય છે,
એક ધૂંટડામાં અને બીજાં જગત દેખાય છે

મૂળારાજ અંજારીઆ

હિંદના મજદૂરની બિનસવચ્છી નેતા જાને.
ચિવરા પહેરી સિનેમે મુજમલે બેસાય છે.

છૂશાયર

મુજ કવનમાં કેણુ જાણુ કેલું છે આહુ ભર્યું
તીપુ છે આહુ ભર્યું.
આવે જે શ્રીતા બની 'મારા' બનીને જાય છે.

છૂશાયર

ગણુગણુ માખો અને આંખોમાં હાકત યાય છે,
એક ધૂંટડો ભ્રમ પણ અલખત, ભરી જાય છે.

છૂશાયર

કોલકનો જવાબ—

સૂરતના મુશાયરામાં હું જે પંક્તિઓ બોલ્યો હતો તે મેં મારા ખીસામાંના એક કાગળ પર લખી હતી. એ કાગળ અગત્યના કામને હોવાથી અન્ય ક્ષિત્રોની જોમ મુશાયરાના સંચાલકને આપી શક્યો નથી. છતાં સાંભળીને જોમ યાદ રહ્યું તેમ સૂરતના સ્થાનિક અખબારના અધિપતિઓએ અથવા ખબરપત્રીઓએ ત્યાં બોલાયેલી અનેક ગજલો ત્યાંના પત્રોમાં છાપી હતી. અને આથી કુદરતી છે કે પંક્તિઓ બોલાઈ હોય તેમ ન જ છપાયેલી દેખાય. હું જે પંક્તિઓ બોલ્યો હતો તે આ પ્રમાણે છે—

મુંબઈથી સૂરત આવતાં સૂરત બધી બદલાય છે,
ને રાત ગાલીમાં જતાં ઉજાગરો વેશાય છે.
ધક્કા અને મુક્કી મઢી ચ પી મળેની યાય છે,
થાપી મફતની એ યનાં ચ પલ મફતમાં જાય છે.
એ જાય છે—એ યાય છે—મેહું બગાસાં જાય છે,
મુશાયરામાં જે અહીં એની અસર જણાય છે.

શ્રી. છૂશાયર મુશાયરામાંથી છૂ ન કરી ગયા હોત તો એમણે મારી ગજલની ચ પી ન જ કરી

હોત. છતાં એમણે કરી છે તેાં એ ગજતચ પી મારે મક્તમા નથી જોઈતી અને એની ક્રિમત તરીકે નીચેની પંક્તિઓ હુ 'હુશાયર'ને બેટ કડુ' છુ' બાઈ બદરી કાયવાળા, શ્રી ચિગમ, અને શ્રી-મૂળરાજ અન્નરિયા શ્રી હુશાયરને હુ કગવવા જવાબો લખી મોકલશે તો આ કટાક્ષ-વાણીની કટાર-'કટાર' સાથે ઉભી જ છે

છાપી પંક્તિ જે તમે, જે હોય કોલકની રચી,
તો હુશાયર માનજો કોલક ન' એ કહેવાય છે.
'ચંપલ મક્તની' ના કહ્યું, 'ચંપલ મક્તમા' છે કહ્યું,
ક્યાં ચ ખોટું છે લખ્યું -છાપાને દોષ દેવાય છે ?
'ચ પી' ઉપર આપે કરી 'ચ પી', હુવે સમન્નય છે,
તમને મળી ચ પી નહી તેથી 'ગલી' શુ થાય છે ?
કોલક

મને અધિક ભાવતું—

ધીરે ધીરે છટાથી વિક્રમિત બનતો સગ્ધરા કોઈ ગાયે,
મન્દાકાન્તા મહીં જ રહતું પ્રેમીને કો સદા ચે,

“વિરહિણી સમ દિસે માલિની ભાનભૂલી”

“ધીરી ધીરી શાલિની ચે અધીરી”

આલાપે વળી અન્ન કો પચવવા શાહલવિકીડિતો,
અને કો ચાલે છે શિખરિણી સહે ચાલ શિખવા,

“મૃષ્ટિ તણી કરુણ માધુરી તો વસતે”

“સાદો, સીધો, લલો તો ચે લગ્ય એર અનુષ્ટુપ”

“ઉઠાર મીઠો ઉપન્નતિ કેવો !”

“વશસ્થ વીરો જરી ધીર તે થકી.”

આવું બધા છંદ વિષે કહે છે,

અને નકામા લડી કે મરે છે

વિચારક વળી વહે, “ગહન પૃથ્વી છે”, કિન્તુ કે

મને અધિક ભાવતું મધુ કચ્છર મિશ્રતું.

“અશાન્તિ”

સંપાદકીય

‘કવિતા’ની આગેકૂચ

‘કવિતા’નો આ અંક સૌ કવિનારસિકોને ખાત્રી કરાવશે કે ‘કવિતા’ સર્વાંગ સુંદર સમૃદ્ધ બની આગેકૂચ કરે છે. તેની જ સાથે ખીણ એક નોંધ એ પલ્લુ કરવી એકાએક કે ‘કવિતા’ના સંપાદક-મંડળમાંથી શ્રી. ઈન્દુલાલ ગાંધી અને શ્રી. રતુભાઈ દેસાઈ છૂટા પડે છે. આજ મુખી ત્રણે સંપાદકોએ નિર્જનિત હાડમારીઓ વેકીને પલ્લુ, ‘કવિતા’માં રસ લીધો હતો. ત્રણે સંપાદકો ખીલીપત્રી ત્રણ પાંદડીઓ નેમ ‘કવિતા’નું સંચાલન કરતા. છતાં સૌના સંલેગ એકસરખા હોતા નથી. બે સંપાદકો સ્વેચ્છથી ‘કવિતા’થી છૂટા પડે છે પણ તેથી ‘કવિતા’એ જરા પલ્લુ મૂંઝાવાનું નથી. કારણ કે એ બંને ભાઈઓ વ્યવહારુ દૃષ્ટિએ જ એ છૂટા થાય છે. ‘કવિતા’માંનો એમનો રસ લેશ પણ ઝોછો થતો નથી. આજ મુખી એઓ ‘કવિતા’ની જે સેવાઓ કરતા આવ્યા છે તે ચાલુ જ રહેશે. ઈન્દુલાલ, રતુભાઈ, કે કોલક એ ત્રણ હો વા એક હો પણ ‘કવિતા’નો વિકાસ એ ત્રણેના અન્તરની આરજૂ છે. ‘કવિતા’ એ વિકાસ સાથે તે જ ત્રણેના અન્તરની ઘુર્ણિત છે-પછી સંપાદક તરીકે બલે એ ત્રણ હોય, બે હોય અથવા એક હોય. છતાં જાહેર રીતે ‘કવિતા’ની તમામ ‘જવાબદારી’ એ એકલાએ ઉપતી છે મારા એ બંને પરમપ્રિય મિત્રોની સહાયને આધારે! ભગવાન પર બરાસો રાખીને ચાલનારે નથી આગળ જોવાનું-નથી પાછળ જોવાનું! હાડમારીઓની કડી પર ચાલનારને હાડમારીઓમાં જ વિશેષ રસ છે. એ બધા સંલેગોમાં ‘કવિતા’ અદ્વિતીય ખરો ત્યારે અમને ત્રણેને મદદ આનંદ થશે.

એની જ સાથે ખીણ વાન એ પલ્લુ જાહેર કરવાની છે કે ‘કવિતા’ની ૧૨ રૂપિયાની સભ્યોના

દવે બંધ કરીએ છીએ. ‘કવિતા’ને દવે છવ્વું હશે તેાં આદકોના સવાગમ અને જાહેર ખખરના આધાર પર છવે. જે સભ્યોએ છેલ્લા ત્રણ વર્ષમાં અમને સદાય કરી છે તેમનો અમે અંતઃકરણથી આભાર માનીએ છીએ.

‘કવિતા’ને સમૃદ્ધ કરવાના ધરાદારથી જ એનું દળ વધાયું છે. અન્યેક નવાં તત્ત્વો ‘કવિતા’માં શાખલ કરવાં છે. પલ્લુ મોંઘવારી અને લાસના ખીજ સંલેગો પરિસ્થિતિ કપરી કરે છે. અમારી કામગીરી એક મુશ્કેલીનો અંત આણવા માટે દેશી બાવાનાં અખ્યારો મંડળના પ્રમુખ શ્રી. અમૃતલાલ શેઠનો નેટલો આખાર માનીએ તેટલો ઝોછો. એમની જ જકેમતથી ‘કવિતા’ને દિંદ સરકાર તરફથી ‘પરમીટ’ અને ‘કોટા’ મળવામાં સફળતા મળી છે. એક પ્રશ્ન હળવો બન્યો છે ત્યારે મુદ્દળખર્ચ પ્રશ્ન વધારે કપરો બન્યો છે. પણ સૌની સહાનુભૂતિ ‘કવિતા’ને આમળ વધારશે જ એની અમને ખાત્રી છે.

આ અંક જાન્યુઆરી-ફેબ્રુઆરી સંયુક્ત અંક બદાર પાડવામાં એક જ ઉદ્દેશ છે કે વર્ષ પૂરેપૂરું રહે અને કાર્યની સગવડ રહે. આદકોને તેમજ વ્યવસ્થાને બંનેને આથી સગવડ થશે. જે જે સમય ઝોછો મળવાને કારણે પાનાં વધારે આપી શક્યા નથી / પણ તેનો મેળ આવતા અંકોમાં મેળવી લેવાશે.

નવા વર્ષથી અમે આદકોને વિનંતિ કરીએ છીએ ‘કવિતા’ જેમ જેમ વધારે આદકો મેળવશે તેમ તેમ વિકાસમાં પ્રગતિ કરશે જ. અમારી ‘મીટ’ દવે ગુજરાતના કાબરસિકો પર જ છે. ‘કવિતા’ને ગુજરાતી સાહિત્યને કિરોટ બનાવવામાં સૌ પોતાનો ફાળો આપે એટલી જ વિનંતિ.

વડોદરા ખાતે મળેલુ અ. ગુ. લેખકમિલન

છેલ્લા છ માસમા અનેવા સાહિત્યક ગનાવાને યાદ કરીએ તો વડોદરાનુ લેખક મિનન એ પ્રથમ નજરે ચઢે તેમ છે વડોદરા ખાતે મળેલા લેખક મિનનના વિગતવાર અહેવાનો અનેક સામયિકોમા પ્રગટ થયા છે એ લેખક-મિનને ક્ષી સિદ્ધિઓ મેળવી ? સિદ્ધિને ધોરણે જ એની મહત્તાનુ મૂલ્યાકન થઈ શકે લેખક મિનનની પ્રથમ સિદ્ધિ તો છે-બધા જ લેખકો સુપ્રસિદ્ધથી માટી અપ્ર સિદ્ધ-સૌ એકી રથળે ભેગા થયા અને બન્યા 'ખીજી સિદ્ધિ છે એમણે કરેની સાહિત્યચર્યાઓનુ સાત્વિક સ્વરૂપ એમા ચે કવિનાચર્યાની સભાના મુખ્ય વક્તા અને પ્રમુખ શ્રી વિષ્ણુપ્રસાદ ત્રિવેદીનુ કવિતા પરનુ મનનીય ચિતનશીલ બાપણુ, નનનકથા ચર્યાની સભામા એ જ રીતે શ્રી રામનારાયણ પાઠકનો ફાગો પણ મહત્તનો છે

લેખક મિનને ઝોઝામા ઝોઝા બધનો વાણુ બધારણુ યોગ્યુ એ બધારણુ અગે એક વસ્તુ અહી નોધવા જેવી લાગે છે કે જે લેખકમિનન વર્ષમા એક જ વાર મળનાનુ છે તેના કાર્સચાનન માટે ૨૧ જાણની સમિતિ શા માટે ? માત્ર એક જાણુ જે કાર્ય કરી શકે તેને બદલે ૨૧ને રાખવાનો શો ઉદ્દેશ ? માત્ર એકમેકને સતોષ આપવા સિવાય આ વિશાળ સમિતિ પાછળ કશો ઉદ્દેશ હોવાની શક્યતા નથી જ્યારે જ્યારે મધ્યસ્થ સમિતિની સભા મળશે ત્યારે ત્યારે ૨૧ જાણુ કોઈ પણ સજ્ને ગોમા એકત્ર થવાની શક્તતા છે જ નહિ' તો પત્રી એ વિસ્તૃત સમિતિથી કયો વિકાસ સાધી શકવાનો છે ? છતાં 'બેને બદલે બાવીસ બના' એ ઉદારતા આ વિશાળ સમિતિ બધારણુ પાસે રહી હોય તેથી નુકસાન પણ નથી અને કશો લાભ પણ નથી 'લેખક-મિનન' તરફથી ત્રય પ્રસિદ્ધ ઘરો એ યોજના સારી છે અને એમા પ્રા શ્રી વિજયરાય વૈષ્ણ પ્રા શ્રી રામનારાયણુ પાઠક, શ્રી ઉમાશ કર વગેરે સપાદકો છે એ ત્રય પ્રગટ થાય ત્યારે જ એનું મૂલ્યાકન આક્રી શકાય હાતપૂરવ

તો એટલુ જ કહીશુ કે લેખક મિનને જે દિશામા કામ આદર્યુ છે તે પ્રસ્થાન પ્રકાશ અને પ્રતિબાને પથે છે એ નિશક

*

પ્રો બળવંતરાય ઠાકોર ૭૫મા પ્રવેશતા

પ્રો મળવતરાય ઠાકોર ૭૫મા વર્ષમા પ્રવેશ કર્યો તે અગે યુજગતના અનેક નાનામોટા શહેરોમા એમના સન્માનાર્થે સમાર ભો યોજાયા પ્રો ઠાકોરે યુજરાતની અનેકવિધ મેરા કરી છે વિવેચક તરીકે, ગદ્ય સ્વામી તરીકે અને કવિ તરીકેની એમની સેવા યુજરાતી સાહિત્યના ઈતિહાસમા ચિરમગણ્યીય રહેશે નવીન કવિતાના પ્રેરક અને પ્રસ્થાનકાગ, અર્થપ્રધાનના ચૂસ્ત હિમાયતી અને 'પૃથ્વી'ના પ્રચારક પ્રો ઠાકોરને અમારા પણ એ પ્રસંગે હાર્દિક અભિનંદન હો' યુજરાતનુ અહોભાગ્ય છે કે પ્રભુ આપણા સાહિત્ય સ્વામીઓને દીર્ઘાયુષ્ય આપે છે અને તે દીર્ઘાયુષ્ય પણ નિવૃત્ત નહિ પણ પ્રવૃત્ત' એના દાખના તરીકે કવિશ્રી નાનાનાન, કવિશ્રી ખમરદાર આપણી આખ આગળ છે અમે પણ ઈચ્છીએ કે પ્રો ઠાકોર જીવનના આ ઉત્તરાર્ધમા આવતી સદીના પૂર્વાર્ધ સાહિત્યનુ સર્જન યુજરાતને ચરણે ધરે' વધુમા અમે આશા રાખીએ છીએ કે પ્રભુ એમને એવુ દીર્ઘાયુષ્ય આપે કે યુજરાતના શહેરે શહેરે એમને શતાયુ મહોત્સવ ઊજવાય

*

કવિશ્રી ખમરદારનો નવો કાવ્યગ્રંથ ન દર્શનકા

કવિશ્રી ખમરદારે મુબઈમા આવ્યા પછી યુજરાતી સાહિત્યની સક્રીય મેવા વિશેષ સારી રીતે કરી છે એમ કહીએ તો કઈ જ ખોટુ નથી એમા બે મુખ્ય સેવાઓનો આપણે ઉલ્લેખ કરી શકીએ એક તો એમણે ઠક્કર વસંતજી માધવજી વ્યાખ્યાનો દ્વારા આપેલા બાપણુ અને ખીજી સેવા છે એમને તાજેતરમા પ્રગટ થયેલ 'સોનેટ-સંગ્રહ' ન દર્શનકા સર્જક પાસે આપણે સૌ કોઈ સર્જનની જ આશા

રાખીએ છીએ. પણ જે સર્જક વિસર્જન જેવા સંલેગોમાંમાં રહીને સર્જન કરે છે તે સર્જક સર્જકથી યે મહાન છે. ઇવનના કપરા સંલેગો, શારીરિક માંદગી, આર્થિક તંગી, ઇવનની અનેકવિધ ઉપાધિઓ એ વિસર્જનના જ અંશો છે. છતાં એ સંલેગોમાં રહી એનાથી પર ઘર્ષ જે સર્જન કરે છે તે સર્જન લાખ લાખ વંદનાર્તુ અધિકારી છે. કવિશ્રીએ ખસોથી યે વિશેષ સોનેટનો સંગ્રહ આપીને ગુજરાતી સાહિત્યની મહાન એવા કરી છે. એ સોનેટોમાં એમણે મહાછંદનો પ્રયોગ સફળ રીતે કર્યો છે. ખેશક ન્યારે ન્યારે નવીન વસ્તુ પ્રકાશમાં આવે છે ત્યારે તેના તરફ વિશ્વાસથી જેવા કરતાં વિશેષ શંકાથી જેવાની માનવસ્વભાવની ટેવ છે. એ ટેવને કારણે જગતના ઘણા યે મહાન સર્જકોને અન્યાય થયા છે એ ઇતિહાસવિદિત હકીકત છે. કવિશ્રી ખગરદાર સોનેટની એક નવીન અને પાશ્ચાત્ય સોનેટ પદ્ધતિને અનુસરતી ઘાટી એમનાં આ સોનેટોને આપે છે એમાં શંકા નથી. ધીમે ધીમે જ્યેમ જ્યેમ એ પ્રયોગ વિકાસ કરશે તેમ તેમ સોનેટ સિદ્ધ સ્વરૂપ લેશે જ. કવિશ્રી ખગરદારને એમના આ ગ્રંથ બદલ આમારાં હાર્દિક અભિનંદન !

★

દલપતવંશની ૧૧૧ વર્ષની

સાહિત્યોપાસના .

કવિશ્રી નાનાલાલ દલપતરામે તાન્તેરમાં જ અમદાવાદ ખાતે ચોત્તએલા ખાસ સમારંભમાં

દલપત-નાનાલાલની ૧૧૧ વર્ષની સાહિત્યસેવાનો ઇતિહાસ આપ્યો હતો. પિતા-પુત્રની ૧૧૧ વર્ષની સાહિત્યસેવા ગુજરાતી સાહિત્યને ઘણી ઊંચી કક્ષાએ મૂકે છે. નાનાલાલની સાહિત્યસેવાથી તે ગુજરાત ગૌરવ લે છે. એમણે જ્યાંજ્યાંત આપ્યું, કુરુક્ષેત્ર આપ્યું અને 'હરિસંહિતા' વિરાટ કાવ્યની પણ એમણે વાત જણાવી દીધી છે. કવિશ્રી નાનાલાલ થોડાક મહીના પર એમના પુત્ર શ્રી અનુપમ કવિને મુકામે હતા ત્યારે જ અમે હરિસંહિતાની હસ્તપ્રત લેઈ હતી અને તે અંગેના સમાચાર કવિતામાં આપી પણ ગયા હતા અને તેની જ સાથે કવિશ્રી ખગરદારના 'મનુરાજ' નાટકના પણ આપ્યા હતા ! જે દિવસે આ બંને મહાકાવ્યો પ્રસિદ્ધ થશે ત્યારે ગુજરાત ભારતવર્ષને સાહિત્યકિરીટ ધારણ કરશે એમાં શંકા નથી. કવિશ્રી નાનાલાલના અપનાગણે તેમજ એમનાં રાજકીય મંતવ્યો ગુજરાતનાં કેટલાંક મંડલોમાં અરૂચિકર છે. છતાં જે ભાવના, જે આદર્શ, જે હલ્કના એમણે એમનાં સર્જન દ્વારા આપી છે તે સૌને હૃદયગમ્ય થઈ છે તેની કાષ્ઠથી ના કહી શકાશે નહીં. તાન્તેરમાં જ વડોદરા ખાતે મળેલા અપૂર્વ એવા લેખક મિલનમાં ગુજરાતના સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાન વિવેચકે સ્પષ્ટ શબ્દોમાં જણાવ્યું હતું, "મારે મતે શ્રી નાનાલાલ આ સદીના શ્રેષ્ઠ કવિ છે." આથી બંધ અનુભવિ વિશેષ કપી હોઈ શકે ? દલપતકુલની સાહિત્યસેવાનાં ચિરસ્મરણીય સંભારણાં પ્રત્યેક સાહિત્યકારે આંખ સમક્ષ રાખવા જેવાં છે. નાનાલાલ, ઘણું જીવે ! હરિસંહિતા આપે અને સાહિત્યસવિતાને મહોજ્જવલ કરે !

છેલ્લો બાદશાહ કવિ ઝર

સાદીક

ઉદ્ ભાવાના કવિઓમાં કવિ ગાલીબનું સ્થાન માનનીય છે. ગાલિબ દિલ્હીના છેલ્લા મોગલ બાદશાહ બહાદુરશાહ ઝરના દરબારના એક કવિ હતા. તેઓ ધાર્મિક વિચારમાં બહુ જ આગળ પડતા હોવાને કારણે બહાદુરશાહ ઝરના દરબારમાં તેઓ રાજકવિની પદવી પામી શક્યા નહિ કવિ ગાલિબના સમકાલીન હતા કવિ ઝરેએક કવિ ગાલિબ વિશે 'બાદશાહને ધર્મદષ્ટિએ અભાવ હોવાથી કવિ ઝરેએકને પોતાના રાજકવિ અને યુદ્ધ તરીકે બાદશાહે પસંદ કર્યા હતા. કવિ ઝરેએક રાજકવિ થયા ત્યારે ઉદ્ ભાવાના પ્રખર વિદ્વાન કવિ ગાલિબ માત્ર એક પગારદાર તરીકે ઝરના દરબારમાં નીમાયા હતા. અને આથી તેઓ ઝરના દરબારમાં બહુ રસ લેતા નહિ. કવિ ઝરેએક અને કવિ ગાલિબ વચ્ચે કંઈ વૈમનસ્ય ત્યારે થયું હોય એ સંભવિત છે.

બહાદુરશાહને કવિતા અને કવિઓ પર ખૂબ પ્રેમ હતો. તેઓ સારી કવિતાના કદરદાન હતા અને સારા કવિને માન આપનારા હતા. નિરાશ અને દુઃખથી સમૃદ્ધ એવા જીવનમાં એમને સ્વભાવ સાધુપુરુષના જેવા થયો હતો. બળવાની આપનારી આપત્તિથી તેઓ પરિચિત હતા. રાજવ્યવસ્થામાં અંગ્રેજોની દબલગીરીએ તેમના દિલને તોડી નિરાશ કર્યું હતું. પણ જીવનના ગમેનેવા સંબંધોમાં ઝર એક સાચા કવિ તરીકે જ રહ્યા.

એમની બાબા સાદી, સરળ અને સચોટ છે. જે બળવાની આપત્તિ એમના માથે ન આવી હોત તો ઉદ્ કાવ્યસંગ્રહોમાં ઝરેએકની સહાય સાથે એમણે ખૂબ મહત્વનો ફાળો આપ્યો હોત. ઉદ્ ભાવાસાહિત્યમાં એમના કાવ્યસંગ્રહ (દિવાન)ને આજે

પણ સાકાર સ્થાન છે. તેમની સર્જનસંઘમાં ૩૦ ઉદ્ કાવ્યના ગોખીનોને કંદરથ છે. એમની કેટલાંક ગંજોની કૃતિઓનો બળવાના તોફાનમાં થયો. તમિલ વંશના એ અંતિમ દીપકની ચિરંબંધોત એમની અહીં રજૂ કરેલી થોડીક ગઝલો મૂર્ત છે.

૮૦ વર્ષની વયે પણ બળવાની નેતાજી લઈને ભારતભરમાં બળવાનાં આદેશન જગાડી ઝર એક સાચો કવિ હોતો એની પ્રતીતિ એમ આ નીચે આપેલી ગઝલો પરથી થશે. જીવન અનેક યાતનાઓને એમણે ગઝલમાં ઉનારો ઝરની કેટલીક ગઝલો (રાષ્ટ્રીય ભાવનાથી એટલે બળવામાં નાશ પામી. એ ઉપરાંત - બળવા નિષ્ફળતા પછી 'ઝર'ને રંગૂતમાં કેદ કરવામાં આવ્યું.

ત્યારે એમને દિલ્હી છોડવું પડ્યું તે એમના દુખમાં ભાગ લેવાને એમની એમનોમાં જિનતમહેલ સાથે જવાને તૈયાર થઈ હતી. બહાદુરશાહ જે સમયે અંગ્રેજોના હાથમાં કેદ હતા સમયે તેમને જીવનદાન આપેલું હોવાથી કોર્ટે તે કાંસીની સજા ન કરાવવાનાં મરણ પર્યંત બોગવવાની-દેશનિકાલની સજા કરવામાં આ એટલે જિનતમહેલે પણ બાદશાહ માથે મરણ પર્યંત કારાવાસમાં રહેવાનું હતું. પણ જિનતમહેલ બહાદુરશાહ પર અનહદ પ્રેમ હતો. એણે તો શા સુખ તથા બાદશાહ સાથે અંદામાનમાં રહેવાનો નિર્ણય કર્યો. એ જિનતમહેલ, તાજમહલ નામ એક બીજી બેગમ, જવાનમખ્ત, તેની પત્ની, મા તથા બગિની અને બાદશાહની રાખેલી વેસ્તાં એક પુત્ર શાહ અબ્બાસ સાથે જવાને તૈયાર થય

૪થી ડીસેમ્બર ૧૮૫૬ના દિવસે કલકત્તાથી ચાર ત્યાંથી અત્યંત નિર્ગળ અને કુત્સર્ણ તુચ્ચ-રોંગ
 માઇલ છેટે એક થંદર ઉપર બંધા હાનર થયા. નામના રંગૂતથી ત્રણ માઈલ છેટે આવેલા સિલ્કાંગ
 ત્યાંથી "મોગોરા" નામની સ્ટીમરમાં એસાડી એ નદીના તટ પર લાવી નાંખવામાં આવ્યાં.
 સર્વ શાહી કેદીઓને તા. ૬મી ડીસેમ્બરના રોજ "ઝકર"નો અંતકાળ પણ કેદખાનામાં
 રંગૂત ખાતે મોકલી આપવામાં આવ્યા. તે પછી જ આવ્યા.

[૧]

યા મુજહે ઝકસરે શાહુના^૧ બનાયા હોતા,
 યા મેરા તાંજ ગઢાયાના^૨ બનાયા હોતા,
 ખાકસારી^૩ કે લિયે મર્ચે^૪ બનાયા યા મુજહે
 કાશ^૫ ખાકે - હરે ત્તલાના^૬ બનાયા હોતા.
 નશાએ ઈશકકા ગર ઝકું^૭ દિયા યા મુજકો,
 ઉમ્મકા તાંગે ન પએમાના^૮ બનાયા હોતા.
 દિલે સદયાક^૯ બનાયા તો ગલાસે લેકિન-
 બુલકેમશરીકા તેરે શાના બનાયા હોતા.
 સૂકીયો કે જો ન યા લાયકે સોહબત તો મુજહે,
 કાબિલે^{૧૦} જલસએ હિંદાના^{૧૧} બનાયા હોતા.
 શોલયે હુસ્ન^{૧૨} ચમનમે ન દિખાયા ઉસ્ને,
 વરના^{૧૩} ખુલખુલકોલી પરવાના^{૧૪} બનાયા હોતા.
 રોઝે માંસુર^{૧૫} ચે હુનિયા મેં ખરાખી હુય "ઝકર"
 અયત્તી ખસ્તીસે તો વિરાના^{૧૬} બનાયા હોતા.

[૨]

ખૂસે^૧ અરક^૨ આંખોસે જખ મીલકર શુલાખી હો ગયા,
 કીર તો રૂમાલે સુકીદ અકસર^૩ શુલાખી હો ગયા.
 યાદમેં ઉસ સરે કદકે^૪ ખૂત રોયા ઈસકફૂર,^૫
 લી છધર કરવટ^૬ ઉધર બિસ્તર^૭ શુલાખી હો ગયા.
 ખૂનકા હાંવા ક્રિયા જખ ઉસ શુલાખી પોશને,^૮
 સાકે રંગે કાગઝે મેઝહુર^૯ શુલાખી હો ગયા.

[૧] ૧ રાજપુટુય-રાખનો અમલદાર ૨ બિખારીનો રાગ. ૩ હલકી રિપતિ. ૪ અગર જો
 ૫ અકસોસ. ૬ ખરતીની ધુગ. ૭ માપ. ૮ તદ્દન સાફ ૯ લાયક ૧૦ મદમસ્ત
 ૧૧ સોદર્યની નયોત ૧૨ નહિ તો. ૧૩ પતંગ. ૧૪ નિશ્ચિત દિવસ. ૧૫ રજુ. નેરાન.
 [૨] ૧ લોહી. ૨ આંસુ. ૩ પલ્લે બાગે. પુલ્કળ. ૪ સરની જેની મુંદર સ્ત્રી. ૫ ખેટલા પ્રમાણમાં
 ૬ પાસુ. (પાસુ ફેરબુ) ૭ રાયા. ૮ શુલાખી કપડાવાળો. ૯ હાજરીપત્રક.

भजममे १० हेभी गुलापी तुने कीसकी यश्मे मस्त, ११
 साकी या १२ जेडोश कथु लर कर गुलापी डो गया
 भागमे चीटका गुलाभ आया लुतु १३ पूर नेशमे,
 १४ अणतो जेडा १५ अये परी १६ पयेकर गुलापी डो गया
 तेरे १७ दानमसे जे टपका ज शडीदे नाजका, १८
 भूष अहुरा दामने मडेशर गुलापी डो गया
 वेड गुलापी आप जे याद आर्ध वणते मये कशी, १९
 क्षिर तो मेरे लुकमे २० डुर सागर २१ गुलापी डो गया
 वेड तुश्श आणइ २२ हुवा जे उसकी शोभीपर "अक्षर",
 रगे वीला २३ भागमे कटकर गुलापी डो गया,

[३]

पसे १ मर्ग २ मेरे मञ्जर ३ पर जे दिया किसिने जला दीया,
 उसे आड ४ दामने भादने ५ सरे शामडीसे ६ पुजा दीया,
 दमे शुद्धसे ७ मेरे पेशतर, कडा लमदमोने ८ येड सोअकर,
 कडी नये उमका न ल दडल, ९ मेरी लाश परसे लटा दीया
 मुजे दहन करवुके १० लस घडी, तो ये कडेना उस के ज्यो परी,
 वेजे तेरा आशके आरथा, ११ तडे जक १२ उमके दणा दीया
 अली आप अपरीथी अक पन, कडा क्षिर येड १३ लने उठके चल,
 हिले जेकरारने आड क्षिर मुजे, सुटकी १४ लेके जगा दीया
 कडा आने दीलयो न गैरके, १५ कडा लम पुनाये जे शोकसे, १६
 तुम रश्क १७ डोतो न आये। तुम, येडी कड के लमके लटा दीया
 अगर उससे भूलता १८ न छतना तु, तो वो डोता तुजसे न तू कभू १९
 'अक्षर' आड तुने ये कया कीया, उसे रश्क अपना जता २० दीया
 २१

[२] १० भिजलस-सभा ११ भरतीभरी आप १२ डे ज्ये १३ आडपणु
 १४ दवे १५ भाग अने गुलाब १६ अहुरो १७ वज १८ नभरा १९ डार
 जाणती वणते २० भाटे २१ प्यावा २२ अपमानित २३ जे नतना कुल

[३] १ पडी २ मृत्यु ३ कभर ४ निश्वास ५ पवन ६ अकडम ७ रनान ८ साथीजने
 ९ दण्ड १० दहन करे। ११ भारे १२ भागी नीजे १३ लर १४ अपदी वराडवी
 १५ पारका १६ भुशीयी १७ दहीके १८ भायु भावतु १९ नाराज २० भतायी

બકરી

(ભગવાની વાર્તા)

બેઠી ભટ્ટણા રોકીને મારગ આપ્યો,
ઓળખે સારો ઇલાકો

નેને અપલક્ષણે.

♣

મૂળથી માઠી, ભારે પગે થઈ ભૂંડી !
ખાઈ કુરામની મૂકી,

કંઠોરીન જખાનની.

♣

આવતાં ગાડાં રોકવા લાગી કરારે;
ખાપમુઆ કોણ વારે,

ખાવા ગાળ એહુની ?

♣

બોલતી બેફાગ, છેડો મૂકીને માથે,
ના મોંઘડો નહીં નાથે:

કો એને પૂરું પડે ?

♣

નહિ લાગતો કોકી બેસાણ્યો લાગો,
આદર્યો એવો કાગો

અભયળ ઢંગનો.

♣

બોલે અછોબા તેજ કુરાનની વાણી,
ને શંકા કરી આણી,

આવી બન્યું બણવું.

♣

ટકે નામે જો કોઈ જાલાવે એને
દેડને ચટે તેને

ધાલી -- દેતી રહેજમાં.

ગાડાંવાળા જો ગોળનું ગાડું લાવે,
ગાગર આખી પડાવે

ગાડા દીઠ દાણમાં !

કળશીએ મણુ કોપરાં એના કે'વાતાં,
પાંચ પચોલાં લેવાતા

મોંઘી ચીજના ખીલ.

“શેરડીના એક ભારાનો બકલો આખો”
ફૂટેલી ભટૂળા “તાખો,

અને પછી સંચરો.”

ખારેક સાટે હોય ખજૂર તે ચાલે,
શેર વધારે ચાલે

સૂકારો કાપતાં.

માંગતાં રહેલાં ચૂકવી દેતા દાણુ
મીર, ગરાસિયા બાણુ,

પ્રતાપી શેઠિયા.

એમ કરીને દાયરો પાકો જમાવ્યો,
ઉત્તમ ઠાક બનાવ્યો

હુરેક પ્રકારથી.

પૂરી વેણે લ્યારે આવી પ્રસૂતિ માગી
ત્યારે કહેવા લાગી

મોં જોયા બાળને:

“ગોળની લીંતો શેરડી કેરા સાચા,
કાપરિયે ઘર છાયા

બચ્યાં ! તમ કારણે.”

ચાર કાવ્યગ્રંથોની સમીક્ષા

કોલક

ઈંધણાં : લેખક. ઈન્દુલાલ ગાંધી, સમરસેટ રફ્રીટ, કરાચી કેમ્પ; પ્રકાશક પોતે, કિંમત એ રૂપિયા.

ઈન્દુલાલના કાવ્યગ્રંથોનાં નામે પણ વિશિષ્ટ રંગ લક્ષને જ આવે! આ છે ઈંધણાં, ગ્રંથનું મુખપૃષ્ઠ આ વિચ્છિન્ન શ્રમજીવીનું પ્રતીક આવેખે છે. કૃષાડીના ધા એક વિરાટ વડના યજ્ઞને છેદી રહ્યા છે. આ કળાકારની પીછીની કવિતા. પણ કવિ ઈન્દુલાલ ઈંધણાંને કવિતામાં આવેખે છે:

લીલી સૂષી ડાળખીઓની ઉપરે તારી કૃષાડી નિયમિત આહતી: ને એમ વર્ષાની આખંડ મહેનતે તેં ઈંધણાં ઠીક કરેલ એકઠાં. એ કાઠના પુલ નજક જીલી કૃષાડીના ધા હજ સાંભળું છુ : ત્યાં એકની ઉપર બીજી લાકડુ હજીય જ નવય વડાવતો પ્રશ્ન ! તારાં વીણ્યા ઈંધણાં ખાંધી ફાટમાં હું નીકળ્યો આજ નવાળી ઠાકમાં

ઈન્દુલાલને આ સંબંધ એમના આગળના કાવ્યગ્રંથો કરતાં વિશેષે સુંદર ઊર્મિગીતો આવે છે. એમની 'અવિશદતા' પણ આ ગ્રંથમાં ઓછી દેખા દે છે. અનંત ગગનના છેલ્લુઓની ઝાલરે ઊડનાર આ કવિ ધરતીને પણ આ ગ્રંથમાં નથી જૂલતા; એ છે આ ગ્રંથની ખીલ સફળતા.

પદલાલિત્ય અને શબ્દમાધુર્ય તો ઈન્દુલાલની કવિતામાં એતપ્રેત રહેવાનાં જ. 'કંકડલોલિની'માં કવિ તો મરન બની ગાય છે,

અહો, ગીતની ગોપિકા પૂર્વરી તું,

કંકડલોલિની કિનરી તું.

પણ એ

ગીતગોપિકા સુર્વરી કેવી ? કવિજાની ઇતિહાસના વિરાટ ફલકને કલિન શબ્દોથી ઓળખે છે.

સૂરતથી સિંધુને સાકળે ચૂપતી

પરમ ઇતિહાસનો પલ્લી તું.

મીનલદેવી અને મનવી તુ

અહો પ્રેમ ને શૈર્વની ખલ્લી તું !

'છીપૈનાકા,' 'એ નાચતી'તી,' 'રમશાનમા પુત્ર,' 'આથે જીભેલાં,' 'દલ્યાની હથેળીમાં,' 'એકની કૂડી,' 'મારી પાનતી દુકાનને,' 'મારા ગામની નદીને,' 'ઓવજે તું,' 'આથે આથે,' 'રૂસણાં,' 'નણુદલ્યા,' 'ધૂમટો મેલ્ય,' 'તરડમાંથી' જેવાં કાવ્યો આ સંબંધના સુંદર મનોરમ કાવ્યો છે. અને તેમાંયે 'મારી પાનતી દુકાનને' સંબોધતાં કવિનું ઝગ્ગુહલ્ય વાંચે છે, 'થલે મારું છેલ્લું રિમન વિલય તારે જ શરણે.' પણ ઈન્દુલાલનું કવિહલ્ય ઝગ્ગુ છે તેની જ સાથે રંગદર્શી પણ છે. 'તરડમાંથી' કાવ્ય રંગદર્શનક્ષીલાની પ્રતીતિ કરાવે છે, અને કવિ એ રૂપને-કેવા હલ્યંગમ ભાવોથી અધિક ખનાવી દે છે, 'રૂપ છું' ગજી કે એને ચોરવામાં છે મળ !'

આ સંબંધમાંનાં ઊર્મિગીતો લાક્ષણિક છે તેની જ સાથે વિશેષ સુંદર યવાં છે. વાતાવરણ એ ગીતોમાં આમેહમ જીતયું છે એ આ ગીતોની વિશેષ સફળતા છે. એની જ સાથે કલ્પના ગીતની પંક્તિએ પંક્તિએ ગીતને ચગાવે છે. ધણી વાર કલ્પના ગીતને કથળી તાપે એ પ્રકારની ખીક ને રહે છે તે અહીં નથી. અહીં પ્રત્યેક ગીતમાં કલ્પના, અને પ્રાસાનુપ્રાસ ગીતને એક સુંદર એકમ બનાવવામાં પોતાનો ફાલો આવે છે. 'ધૂમટો મેલ્ય' ગીતમાંની જ આ પંક્તિઓ વાંચો,

નવાનગરની વહુવારુ. તારો ધૂમરો મેલ્ય,
 વડવણ્ણોની વચ્ચેમાં એ ને
 નીકળી નંમણી નાગરવેલ્ય :
 વાચરે ચડીને એ કુવડા રમકુમતાં,
 વગડામાં વેરાયા ફાજલુના કુમતા

‘ખંડિત મૂર્તિઓ,’ ‘ગોરસી,’ ‘શતદળ’—ના
 કવિનો આ સંગ્રહ ‘ઇંધણી’ આ વર્ષનાં સુંદર
 સર્જનમાં એક મહત્વનો ફાળો છે. અહીં દોષ
 નથી બતાવ્યા એનો અર્થ એમ પણ નથી કે આ
 સંગ્રહમાં દોષ છે જ નહિ. પણ સંક્ષિપ્ત અવલોકનમાં
 દોષ (એ માત્ર શાબ્દિક છે) બતાવવા કરતાં ‘ચુલ્ક-
 દર્શન જ કરવું એ ઇચ્છિત છે. દોષ તો ગમે તેવી
 સંપૂર્ણ કવિતામાંથી થી નીકળી શકે. છતાં એક
 વાતની સૂચના કરવી જોઈએ કે વધુ પડતા રંગદર્શી
 ન થાઓ! માત્ર ઊર્મિગીતો—જ કવિતાનો વિસ્તાર
 નથી! તમારી અમોલી પ્રતિભાને મોટા ફલક
 પર ઝલકાવો!’

*

સાધના : લેખક ‘ઉપવાસી’, મેલ એન્ટ
 એન. એમ. ઠક્કરની કં. કિંમત બે રૂપિયા, પ્રિન્સેસ
 સ્ટ્રીટ, મુંબઈ-૨.

ભાઈ ‘ઉપવાસી’નાં કાવ્યોનો આ સંગ્રહ
 અમને લાગે છે કે જુદું મોડા મોડા બહાર આવ્યો.
 આજ પહેલાં જ એ સમ્રહ આવી જવો જોઈતો
 હતો. ‘મધ્યમ વર્ગી બુદ્ધિજીવી માકસવાદી કવિ
 આવા આ ઉત્તરવળ બાવિ પ્રતિ મુખ કરી, એવું
 નાનું શું—ભાથું લઈ, એ ભાથું અપૂરતું હોવાના
 બાન સહિત છતાં બપરહિત બની પ્રત્યેક પગથે
 નવીન ભાષાની આશા ને ખાતરી હૈયે આંધી મદા-
 વિકટ યગાણને માર્ગે નીસરી પણ વિના રહી
 શકતો નથી.” એટલે આ છે માકસવાદી
 કવિનું પ્રયાણ.

મને પોતાને એક બીક એ રહી છે કે રાજકીય
 રંગની અસર નીચેના કવિની કવિતાઓ કેટલીકવાર
 માત્ર પ્રચાર સ્વરૂપે જ દેખા દે. ભોગીશાહની કાવ્ય-
 પ્રતિભા આ બીક ઓછી કરે છે. છતાંયે આ
 સંગ્રહમાંનાં કેટલાંક કાવ્યો પ્રચારલક્ષી જ થયાં છે

એ મારે નિખાલસ એકરારથી જણાવવું પડે છે.
 એમનાં પ્રણય કાવ્યો જુઓ, રાજકીય રંગથી
 અલિપ્ત એવાં કાવ્યો જુઓ—તો જણાશે કે પશ્ચિમના
 સંસ્થાકાશમાં પ્રતિભાનાં પ્રતિબિંબ પાડતી રંગ-
 ગંગાનો મધુરવ વણકી રહે છે. એ કવિતાઓ
 શુદ્ધ સ્વરૂપે એક વખત તો અન્તરને અવસ્થ રૂપથી
 બળ છે. આમ કવિ—પોતે પ્રતિભાશાળી હોઈને—
 સાચી કવિતાઓ આપે છે—પણ ન્યાં રાજકીય
 રંગોના વાધા સજે છે હાં—સાચી પ્રતિભાને એ
 વાધા અનુકૂળ નથી આવતાં. બીજી વાત એ છે
 કે માત્ર કેટલાક વિષયો પર કવિના લખવાથી એમને
 માકસવાદી કહીને—એક પ્રકારની સૂગ બનાવવી એ
 પણ ઠીક નથી. ‘રશિયા’, ‘સોવિયેતના લામ નાગ-
 રિકને’ ‘યંત્ર વિરોધવાદ’ વગેરે કાવ્યોથી આપણે
 બડકી જવાની જરૂર નથી! કવિએ એ કાવ્યો
 ત્યારે જ લખ્યાં હશે કે એમને લખ્યા વિના ચા‘યુ’ જ
 ન હોય! કવિને મારે એ જ ન્યાયી છે. પણ
 હકીકત તો એ છે કે માકસવાદી કવિ યંત્રવિરોધી
 કાવ્યો લખે છે તેની સામે રાજકીય રંગથી અલિપ્ત
 એવો કવિ પણ ક્યાં એવાં કાવ્યો નથી લખતો!
 માણસ ગમે તે પાઘડી, ટોપી કે હેટ ગમે તે પહેરે—
 પણ માથું તો એક જ આકારનું છે ને! પણ
 આપણે જે પાઘડી-કે ટોપીથી ન ટેવાયા હોઈએ
 તો યોડો વખત વિચિત્ર લાગે એટલો જ ફેર!
 આ હકીકત છે. તો પત્રી હું યે એમનાં કેટલાંક
 કાવ્યોને ‘પ્રચારલક્ષી’ના શબ્દોથી કેમ નવાળું?...
 મારે મતે બે હકીકત છે. પ્રતિભાના બળે જે સર્જન
 થાય છે તેનાં કરતાં ધ્યેયના ખેંચાણથી જે સર્જન
 થાય છે ત્યાં સાચી પ્રતિભાને પ્રતિકૂળ એવો માર્ગ
 છે. એટલે સાચી કવિતા ઉતરવા કરતાં—પ્રચાર તત્ત્વ
 મુખ્ય ભૂમિકા લે છે. આ છે આ સંગ્રહની કેટલીક
 કવિતાઓ અંગેનો સામાન્ય છતાં સંક્ષિ-
 પ્ત મત.

એમનાં પ્રણયકાવ્યો મનોરમ છે. એમનાં
 પ્રેમમાં વિવાહ પણ છે. પ્રેમ અને વિવાહ અવિભાજ્ય
 છે. કહો કે પ્રેમ વિવાહનો બનેલો છે અને વિવાહ
 પ્રેમનો બનેલો છે.

પ્રજ્જ્વળની તવ અગ્નિદિપ્તિ વહી
 પ્રખર કાર્યની જિંદગી મે. સખી,
 ચહીંતી ચદનશી બદલાવના
 પ્રજ્જ્વળને અગ્નિ ખત્રી જતાં
 કળ્યાં જિંદગી; કેવળ રાખ આ

‘ચિર વિદાય’, ‘રખોને’, ‘છખી’, ‘નહિ મળેલા
 સંગી સાથે’, ‘ગુજરી’, ‘આંખાતે આવ્યો’તો મહેર’
 એ કાવ્યો પ્રથમ વિભાગનાં મનોહર કાવ્યો છે.
 એ અર્થો જ કાવ્યોમાં એમનું હૃદય સુકત રીતે વહે છે
 એમનો વિવાદ, અને અન્તરની આરમ્બ અનુક્રમ
 શબ્દોથી કાવ્યસ્વરૂપ લે છે.

આ કવિને ન્યાય આપવાને એમનાં કાવ્યોની
 વિસ્તૃત આલોચના થવી ઘટે પણ અહીં એ
 અવકાશ નથી; તેની જ સાથે એમને અન્યાય થવાના
 પણ ખોટ નથી. ‘માકસવાદી’ કવિ તરીકે એઓ
 એક સફળ ‘માકસવાદી’ કવિ છે. કવિતાના ક્ષેત્રને
 સીમાડા નથી. નર્મદા અને સામરમતી પર ફરત
 કવિને વોદ્યાના વહેણ પર કવિતા લખવાની છૂટ
 હોઈ શકે. સાચો કવિ સફળતાથી રચી પણ શક
 એવું કારણ એ છે કે વોદ્યાના વહેણ અને સામર-
 મતીનાં વહેણ વચ્ચે કશો જ તફાવત નથી. માનવ
 માતા, માનવઉત્કર્ષ, માનવહૃદય, રાષ્ટ્રોન્નતિ દુનિયાના
 પ્રત્યેક દેશમાં એકસરખાં છે, રીત ણુની હશે
 વિગાળ દષ્ટિએ ‘વસુધૈવ કુટુમ્બકમ્’ એ જ હકીકત
 છે. પણ ગૂજરાતની કાવ્યરસિક જનતાને એ કેટલે
 અંશે પરિચિત થાય-એ-એ અર્ચારૂપ ચિત્રણને હું
 અહીં છેડવા માગતો નથી.

ભાઈ ‘ઉપનાસી’ને આ સંગ્રહ માટે હાર્દિક
 અભિનંદન. એમની પ્રતિભા, હૃદયપ્રજ્જ્વલ, એમના
 અશ્વલ્લહપના ઊર્મિસભાવો, જનતા પ્રત્યેની એમની
 સહાનુભૂતિ, અને માકસવાદમાંની એમની અખંડ
 અદા આ સંગ્રહમાં સ્પષ્ટ છે. જોખાઈ કાવ્યોમાં
 કેમને વરેલી સફળતા-એમનાં ગીતોની સફળતા
 કરતાં વિશેષ સારી છે. અને આંતમાં તો ભાઈ
 ઉમાશંકરના મત સાથે હું પણ સંમત થાઉં છું,
 “આ સંગ્રહના પ્રકાશનથી ગૂજરાતી કવિતાના
 નકશામાં અમારી આરમ નદી સ્થાન પામે છે. એ

ઘટના મને પોતાને તો સૌથી વધુ નેરંધપાત્ર લાગે
 છે. આમ ફરક નહી, દરેક કુંગર પોતાનો પ્રતિનિધિ
 કવિ આપે તો ગૂજરાત બરોબર ગાતું ગૂંજવું થક બન્ય.
 અને હું વે ઇચ્છું છું,

સાંજ સવારી દીપ ચેતાવા
 આવજો પાઠાં ક્યારે
 જીવનની આ બપોરી વેગા
 ધન્ય ધરો સામરમતે.

ઉર્વશી અને યાત્રી : લેખક અને પ્રકાશક:
 શ્રી દુર્ગેશ શુક્લ; પ્રાપ્તિસ્થાન ભારતી સાહિત્ય સંઘ:
 પો. બો. નં. ૯૭૮ મુંબઈ, ૧ મૂલ્ય રૂ. ૧૧૧

ભાઈ દુર્ગેશ શુક્લના ‘ઉર્વશી’એ ‘શ્રમિ’ના
 કાવ્યાંકમાં પ્રસિદ્ધિ મેળવી પ્રનિષ્ઠા સંપાદન કરી
 હતી. દુર્ગેશ તે વખતે મારી સાથે જ હતા. તે
 પણ એ વખતે એમને કહેવું કે અખતરા તરીકે
 ‘ઉર્વશી’ પરંબર સફળ. વિદ્વાન વિવેચક પ્રો.
 ડાહરરાય માંકડને પણ આ જ મત. તે જ સમયે
 ‘ઉર્વશી’ને પુસ્તકાકારે પ્રગટ કરવાની સૂચના મેં
 કરેલી. પણ શરીરે દુખળાપાતળા દેખાતા દુર્ગેશ
 પૂરેપૂરા કવિ છે. ‘ઉર્વશી’ને સ્વર્ગમાંથી જે ની લાને
 એની મેઘા છે. પણ એમની ધૂન પર જ એ બધાનો
 આધાર! ‘અનાદરાનો યાત્રી’ની તો તે વખતે મંત
 ખબર જ નહિ. શ્રી. દુર્ગેશ આજે ‘ઉર્વશી’ જ
 નથી આપતા પણ એની સાથે લાંબું ક્યાકાવ્ય
 ‘અનાદરાનો યાત્રી’ પણ આપે છે. આ બંને કાવ્યો
 અખતરા છે. પહેલો અખતરા બીજા કરતાં વિશેષ
 સફળ છે. બંને જ સફળ છે છતાંયે બંને વચ્ચે
 કંઈક ફેર છે.

‘ઉર્વશી’ પૃથ્વીહંદમાં છે, ભાયા ગંભીર છે,
 પ્રવાહ પણ શાંત, સ્વસ્થ અને વાતાવરણનો રંગ
 ધરે છે કથા પણ સરસ ગૂંચાઈ છે, હૃદયશુદ્ધિ
 અંગે એમાં ખામીઓ છે, સંસ્કૃત શબ્દોને માપના
 ચોકામાં ગોઠવાનાં કેટલીક અવલુમાં કકંઈ લાગે
 એની છૂટ પણ એમણે લીધી છે. અખતરા સફળ
 છે-કારણ કે આ નાર્ટિકા છે-ટૂંકી છે-વિાપ ઉચિત

અને ઇષ્ટ છે પણ લામા નાગો જરૂર આ હદમા નિષ્કળ જવાના નામા કાવ્યો પણ આ હદમા નિષ્કળ જવાના કારણ કે એકતાનતાનો ભવ અવસ્થ રહેશે આ ટૂંકી નાટિકાની સફળતાનો મુખ્ય આધાર પાત્રોના હાવબાવ પર અવધાનથી નાટિકા તરીકે જ એને અવનોકવુ એ પણ ઠીક નથી કાવ્ય તરીકે પણ 'ઉર્વશી' શ્રી દુર્ગેશની પ્રતિભાનુ પ્રતીક છે જેટલી સુન્દર અને સૌમ્યગભીર ઉર્વશી તેટલી જ સુન્દર અને સૌમ્યગભીર એમની આ કૃતિ પકિતઓની ઝીણી ચર્ચામા ઉતરવુ નથી, જીતરી શકાય એમ નથી સમગ્ર દષ્ટિએ સફળ એવી આ કાવ્યનાટિકા આપણા સાહિત્યમા એક નવીન પ્રયોગ લેખે સફળ નેખાશે એટલુ કેવુ બસ છે

'અનાદરાનો યાત્રી' કથાકાવ્ય છે કથામા મની જ પીડા મડાઇ છે આણુની તમેગીનુ એક ભ મ અનાદરા એ ગામનો રહેવાગી યુવાન સુધીગ કોશની મુઘ્ઘ કન્યા ઉમા-એનો પરિચય મમતાની ખા હોરે છે પડી સુધીગ મુગર્ઘ આવે છે મર્ઘમા રમા તરફ સુધીર આકર્ષાયુ છે સુધીગ ના અને રમાનો ભાઈ આણુ જાય છે ત્યા પ્રેમને થે કટક નડે છે પ્રેમોત્સુક મિત્ર દુભાય છે ઊંઠા અનાદરાના મોગે આવે છે ઉમા જ ને સાત્વન આપે છે

આ છે કાવ્યની ટૂંકી ને ટય કથા આ વ્યની એક મુખ્ય મોટી જીણુપ હોય તો ત કવિએ ને સગ ગ આકારે આનેખવાને મદને પ્રસંગના કડા પાડયા છે-અને પળેપળ પ્રસંગેપ્રમંગના કમ રચીને સળગ કથા ગૂંથી છે આને કારણે ક સરખો સગ ગ પ્રવાહ જેમ પથ્થર પરથી હડાઇને વહે તેવો લાગે છે હદ એક જ નથી શ્રી મદાકાંતા શાર્દૂલ અને પૃથ્વી વધારે પ્રમાણુમા હદ પર પ્રભુવ હોઇને વિશત્તાને કઇ નુકસાન થી થયુ પણ છૂટક લેખોની સગ ગ માળા કરતા પમા કમનમા કેટલીક શિથિલતા, અર્ધસહિષ્ઠતા

તરે છે વર્ણન જા જા છે, ત્યા ત્યા સરસ છે હદયની ભ્રમણગથા મ્વિનામા નથી જણાતી કથા વાચતા નાગે કે હોવી જોએ છતા અન્તરને નથી મ્પર્શતી આમ આ પ્રયોગ ખાસ કરીને યુવરાતમા લામા કાવ્યો નથી ત્યારે તો ખરેખર અભિનદવને પાત્ર છે છતા એમા જે થોડી ઘણી જીણુપ રહી છે તે પણ અહીં જણાવવી આવશ્યક છે આપણે ત્યા સળગ કાવ્યો વખવાની શક્તિ છે એ જ માટે મતે તો ઘણી મોગી વસ્તુ છે પ્રથમ પમિતમા (પ્રતિખાની) બેસી ગયેતા કવિએ માડ માડ ચૌદ પકિતથી આગળ નથી વધતા તે સજોગોમા વીસ નગગનો વાસી આટલુ લાણુ કાવ્ય વખી નાખે એ જ મોગી વાન છે ભાઈ દુર્ગેશને આ મય બદન અભિનદન ઘટે છે એક વગ્નુ ફરી ફરીને અર્ધો કહેવી જોએ કે લામા કાવ્યો સ પૂર્ણ કદી થે થઇ શકે જ નહિ' એમા ભિન્ન ભિન્ન સ્સદષ્ટિએ ભિન્ન ભિન્ન મત રહેશે જિમિંકાવ્યો પર વ્યકિતગત મન કઈક વાજગી કહી શકાય લામા કાવ્યો પર નહિ એ તો ભિન્ન ભિન્ન મડગોના મતોનો સગ વાગો જ સાગી છાપ પાડી શકે

વન્દન : લેખક સુરેશ ગાધી પ્રાણિગથા । ભાગ્તી સાહિત્ય સઘ, ૧૩૮, મેડોગ મ્પીટ, મુ મર્ઘ-૧, મિ મન ર્પિયા બે

ભાઈ સુરેશ ગાધીના કાવ્યો વાચતા પહેલી છાપ તો એ પડે કે એમતા કા યોમા કથપતાનો ગગ છે અને ગીનો પર બગાગી ભાપાની પ્રમય અસર છે એમની કવિતાઓમા પણ પનાસિત્ય નજર સમક્ષ તરે છે કથપતા અને પ નાવિત્યનો સમન્વય રગદર્શી કવિાને સ પૂર્ણ પનાવવામા મહત્વનો શોગો આપે છે એ સિદ્ધિ એમને આ કાવ્યોમા વરેલી છે તેમ છતા કાવ્યોમા કેટલેક કેકાણે વધુ પડતી ઉત્સુકતા અને ઉતાવળ કાવ્યોમા સ પૂર્ણ થતા ભાવની આઠેરી રેખા જ મૂકી જાય છે એ એ નમગાઇ છે છતા કા યોના ગુણ પ્રમાણુમા એ જીણુપ ખાસ ખૂચે એવી નથી જ

[સાધણુ પાનુ ૩૪]

ચર્ચાપત્રો

ચર્ચાપત્ર: ૧

“કવિતા”ના શ્રીયુત્ તંત્રી સાહેબ,
પ્રણામ.

વિનિત કે આપે ઓકટોપ્પર ૧૯૪૩માં જળ-
કમળદળનો અર્થ-શબ્દાર્થ-આપ્યો તે માટે આભાર
માનું છું.

એ શબ્દાર્થ પરથી નીચેના પ્રશ્નો ઉપસ્થિત
થાય છે.

૧ કાનુડો કાળિનાગને નાથવા ગયો હતો તે
વાત જાણી નાગણે તેને કહ્યું કે હે યાળ, તું
જળકમળદળ છોડી દે-છોડીને આવ્યો જ. તો શું
કાનુડો જળકમળદળ હાથમાં લઈને આવ્યો હતો ?
છતાં તે છોડાવવાનો હેતુ શો ?

૨ જમના નદીમાં કમળ ઊગતાં હતાં કે-તેથી
નાગણે કમળદળવાળું સ્થળ છોડી જવા કહે છે ?

૩ જળકમળદળનો ઉપયોગ કરી એ આખી
દીડીનો બાવાર્થ શો કરવો ?

પંચાલ રોડ }
નીછીપવાડ } સ્ત્રી.
સૂરત } ખડરાવ માનાજી પવાર

ઉત્તર

એક જમનામાં-નદીમાં તો કમળ ન જ
ઊગી શકે. તેમ છતાં નરસિંહ મહેતાએ
જળકમળદળ લખ્યું છે. કાનુડો જળકમળ-
ના હાથમાં લઈને ગયો નહોતો એ તો
મજા શકાય તેમ છે. નરસિંહ મહેતા તો
જાણુ પાસે માત્ર એટલું જ કહેવડાવવા માંગે
કે ‘તું આ સ્થળ (જમનાનો કાંઠો) છોડીને
લી જા !’ અને જો જમનાનો કાંઠો જ

હોય તો ત્યાં કમળદળ કેવી રીતે ? નરસિંહ
મહેતાના સમયમાં કમળો નદીમાં ઊગતાં
હતાં એમ ભગવાન આ દુનિયા પર પ્રજાપાત
તો ન જ કરે. કદાચ સંભવ છે કે શબ્દોના
તાનમાં આવી નરસિંહ મહેતાએ જેમ બીબલ કેટ-
લાકે કર્યા છે તેમ આ પણ જળકમળદળ એ
શબ્દાનુપ્રાસના મોહમાં આ ગયોગ કર્યો
હોય ! એ સિવાય બીજી કોઈ સમજૂતી
જણાતી નથી.—

ચર્ચાપત્ર: ૨

રા. રા. તંત્રી સાહેબ, “કવિતા”

અકટો. અંકમાં આપે નવા ઉઘાડેલ ચર્ચાપત્ર
વિભાગમાં નીચેનું ચર્ચાપત્ર છાપી તેનો ખુલાસો
આવી શંકા નિવારણ કરશેજ.

વિદ્યાપીઠ વાચનમાળા પુસ્તક છઠ્ઠામાં ૧૧મા
પાઠમાં શામળભટ્ટની કવિતા “વચન ગયું” તો યર્થ
રહ્યું” છાપી છે. તેની બીજી વૃક્તી પહેલી ચાર
લીટી નીચે મુજબ છે.

એક વચનને કાજ રંકે રાવણુ યદ્ય જોડા,
એક વચનને કાજ બળિ પાતાળે પેડા,
એક વચનને કાજ વેચા હરિચન્દ્રે નારી,
એક વચનને કાજ પાંડવો હાર્યા પ્યારી.

એમાં પહેલી લીટીનો અર્થ સમજાતો નથી, કે
ક્યા વચનને લીધે રાવણુ રંકે યર્થ ગયો હતો.
વળા આખીએ કવિતામાં એ ધ્વનિ છે, કે પોતે
બોલેલા અગર આપેલા વચન માટે જ તે માણસ
પુવાર થયો. ત્યારે રાવણુ પોને એવું કહ્યું વચન કે

ખેલ આપેલો જેથી તે રંક થઈ બેઠો તે સમજતું નથી. નક્કરબેરનો રાવણને શાપ હતો ને તેથી તે સીતાજીને પકડી લાવ્યો છતાં રંક થયો હતો એમ તો આનો અર્થ થાય જ નહિ; તો સ્પષ્ટ અર્થ જણાવી આભારી કરશો.

અધાર } લી.
તા. ૧૩-૧-૪૫ } રૈવાશંકર પુસ્તકોત્તમ
ઉપાધ્યાય

ઉત્તર

જે પંક્તિને ચર્ચાસ્પદ બનાવી છે તે પંક્તિને ઉપયોગ જ નીચેની પંક્તિઓના અનુસંધાનમાં ખોટો લાગે છે. રાવણે વચન નહોતું લીધું એ હુકીકત છે. જે કદાચ સમજવાનો પ્રયત્ન કરીએ તો એમ કહી શકાય કે સીતાને ન છોડવાની હુક પકડી અને તેને વચન તરીકે આલેખી હોય! પણ જે વચનને માટે ભોગ આપવાનો છે તે આવાં વચનને માટે! અને તેમાંથી દાખલો આપે તો કોઈ સારા માણસનો દાખલો હોવો જોઈએ. ત્યારે આ તો રાવણનો દાખલો! એટલે બધાએ વચન લઈ રાવણ જેવા થવું એમ? પણ ખીજી રીતે સમજીએ તો એમ સમજી શકાય કે રામે લીધેલા વચનનું પાલન થતાં રાવણ મુઓ. પણ તેથી તે રંક થયો એમ તો ન જ કહી શકાય. ટૂંકમાં આ પંક્તિમાં ખોટો જ દાખલો આપવામાં આવ્યો છે.

પુસ્તક સ્વીકાર

સ્વયં સંક્રમણને કારણે અમને આજ સુધીમાં મળેલાં પુસ્તકોની સ્વીકારનોંધ આપી શક્યા નથી. તે આવતે અંકે આપીશું. સમીક્ષાઓ રાખેતા સુજન્ય પ્રગટ થતી રહેશે. તંત્રી

એમને માત્ર કલ્પનારંગી કવિ કહેવા એ પણ એ પ્રકારનો અન્યાય છે. '૧૯૪૨ની ૨૩મી રાત' 'પશ્ચિમના મોરચા ઉપર' જેવાં કાવ્યો બતાવે કે કે અદ્યતન આંદોલનને ઝીલવાને પણ એમ કવિતાએ પ્રયત્ન કર્યો છે. પણ એ પ્રયત્નરૂપે સ્પષ્ટ છે, સિદ્ધિરૂપે નિષ્ફળ છે.

એમની કવિતાને વિશેષ સંજ્ઞા આપે એમનું પદ્યપ્રભુત્વ, એઓગમે તે છંદમાં આસાનીથી લખી શકે છે. એ છંદદ્યોતી અને પ્રતિભાવ પ્રભાકલ્પના આ સંગ્રહનાં ઘણાંખરા કાવ્યો મનોરમ બનાવે છે.

એની સાથે ખીજી આ સંગ્રહ સામે એ દરિયાદ એ પણ કરવી રહે છે કે છંદ પર આડું સારું પ્રભુત્વ હોવા છતાં એમણે અલ્પિશુદ્ધ રહેતો પ્રયત્ન નથી કર્યો-કડો કે તકેદારી નથી લીધી અનેક પંક્તિઓમાં સંસ્કૃત શબ્દોના કડંગ ઉચ્ચાર કરવા પડે છે. આ શબ્દોને શુદ્ધ સ્વરૂપે વાપરવું એમનામાં શકિત હોવા છતાં આમ કેમ? એટલે લાંબે ગાળે લાંબે ગાળે પણ નહિ ટુંક સમયમાં કવિ સાવધ રહે તો આ, ઉચ્ચપ તો સદાજે ટળી નાવવધૂ, મોરમી, પાપનો પાલક, પ્રીતિ આલોકે, મૃત્યુભાષ, જલતટે, દાદાના જોડા, આંધીરો શિયિરમા, કવેટાનો ધરતીકંપ કાવ્યો મનોરમ અને એ બધામાં મોરમી તો ખરેખર આ સંગ્રહ ઉત્તમ કલગી સમું કાવ્ય છે.

વનપુષ્પની પીળ કરી લલાટમાં
તુ સોહતી રી કટિમેખલાએ
કનક-લીલી; ધરી અજ ચૂદ્દી
નિશીથની સુંદર સ્યામવર્ણી,
અને ધડુલો લઈ મચ્છુ-નીરનો
શુ ચ દ્રમૈલિ વરવા ઉમા ભણી ?
કેટલું સુંદર ચિત્ર ! ભાઈ સુરેશ હજી
આરા આપે છે. એમની સાચી કવિપ્રતિભા મહોત્સવ સ્વરૂપે જગશે.

બાળકો અને કલ્પના

સ્નેહરશ્મિ

[સુરતના વિદ્યાર્થી સાહિત્ય મંડળના વાર્ષિક સ્નેહસંમેલન પ્રસંગે 'શુભરાત્રી કવિતા' એ વિષય પર શ્રી સ્નેહરશ્મિએ કરેલા પ્રવચનમાંથી અગત્યનો ભાગ નીચે આપ્યો છે.]

બાળકો અને કવિઓ વચ્ચે કૈંક આગનોમાં સામ્ય હોય છે. આ કથનથી નવાઈ ઊપજો એ સત્ય છે. પણ વાત ખરી છે. કવિ જેટલા જ બાળકો પણ કલ્પનાશાળી હોય છે, કવિ જેટલા જ બાળકો પણ કલ્પનાકાશમાં ઊડે છે ને એની પ્રતીતિ કરાવી જાય છે બાળકોનું વાંચન-અવલુ. બાળકો આગળ તમે ઇતિહાસભૂગોળની વાત કાઢશો તો તેઓ કટાણું મોં કરશે. ગણિતશાસ્ત્ર ઉકેલશે તો તમે અળખામણા થઈ પડશો. પણ કલ્પનાના સુંદર સંભારથી ભરેલી એકાદ પરીકથા કે કાવ્ય વાંચશો તો બાળક એકતાન યઈ જશે ને વારંવાર તમને ફરી ફરી સંભળાવવા કાલાવાલા કરશે; એટલું જ નહિ પણ તમે એમને કહેશો તે કામ હોંશે હોંશે કરશે. બાળપણ સ્વપ્નોમાં પૂડું થાય છે. એ સ્વપ્નો પણ અનેરી સુરખીભયીં હોય છે. એમાં સમય, શક્તિ કે સ્થળના સંબંધોનો અવકાશ નથી રહેતો.

કહેવત છે કે 'ભાં ન પહોંચે રવિ ત્યાં પહોંચે કવિ.' કવિ એટલે વિચિત્ર વ્યક્તિ. ધૂની માણસ. વાસ્તવિક જીવનથી ભડકીને ભાગનાડું પ્રાણી. કવિ વિશે આવું આવું કૈંક કહેવાય છે. એમાં કંઈક તથાંશ પણ હશે. અને હોય તો તે એટલા પૂરતો કે કવિ કલ્પનાવિદ્યારી હોય છે. તેણે સમાજશાસ્ત્રનો, માનસશાસ્ત્રનો વજોરોનો અભ્યાસ કરેલો હોય છે, તેણે પુષ્કળ વાંચેલું હોય છે, વિચારેલું હોય છે છતાં વાસ્તવિક જીવનનાં દર્શનથી તે નાસી ઊઠે છે.

એ જ રીતે બાળકો પણ પોતાનું રમનિવાજ બાળપણ સુંદર કલ્પનાઓથી ભરી મૂકે છે અને બ્યારે તેમની કલ્પના ઊડી જતી હાએ, તેમને ગિરુનું સંરક્ષિતના સંપાદન અર્થે આશના આવેલા નીચે આલણું પડે છે ત્યારે તેમનું મન માંગી પડે છે અને ઘણી વાર એમાંથી બાળકનો વિચાર ધંધ અટકી જાય છે.

બાળકોની કલ્પના કેટલી બળવત્તર. કેટલી સુંદર ને ભવ્ય હોય છે તેનો આપણને યસાય પરિચય સહેલાઈથી થવો મુશ્કેલ છે.

તમે નહિ માનો છતાં આ સાચી અનેલી હકીકત છે. એક શાળાની એક ઈન્સ્પેક્ટરે મુલાકાત લીધી. ત્યારે તેમને બાળકોની કલ્પનાશક્તિ અકાસવાનું મન થયું. તેમણે શાળાના વડાને ઘાત કરી અને તેની વ્યવસ્થા યઈ. ઈન્સ્પેક્ટર તથા શાળાના વડાએ મળી કેટલાક પ્રશ્નો નક્કી કર્યા ને તેની જુદી જુદી ચિઠ્ઠીઓ અનાવવામાં આવી. પછી તે ચિઠ્ઠીઓમાંથી ગમે તે એક ચિઠ્ઠી ઉપાડી તેમાં નજીવેલા વિષય પર મનમાં આવે તે ગોલવાનું બાળકને નજીવવામાં આવ્યું. એક બાળકને ભાગ વિષય આપ્યો: "મને ન ગમતી બે ચોપડી."

દરેકને ન ગમતી ચોપડીઓની યાદી કરવામાં આવે તો સંભવ છે કે તે ત્રણેક આંકડાની સંખ્યાથી ઓછી સંખ્યાની ન થાય. પણ બ્યારે બે જ ન ગમતાં પુસ્તકો વિશે નજીવવાનું આવે ત્યારે ગમે તેને જરા મૂંઝવણ તો થાય જ. શિક્ષકના વડા અને

નિરીક્ષક સાહેબ યાજ્ઞિકા શું કહે છે તે સાંભળવા ઇતેન્નર હતા.

એ યાજ્ઞિકાની ઉંમર હશે ૧૦-૧૧ વરસની. એણે શરૂ કર્યું: “સાહેબ, મને ન ગમતી ચોપડીઓ વિષે બોલવાનું કહેવામાં આવ્યું હોત તો બહુ બારે થઇ પડત. પણ એટલું સારું છે કે મને અલગમતી બે જ ચોપડીઓ વિષે જ બોલવાનું છે. એ બે ચોપડીઓમાંથી એક છે: લાકડાવાળાનું ગણિત. એ એ લાકડાવાળા સાહેબને ખીન્ને કોઇ ધણે જ ન મળ્યો. એમણે કેટલાં કામળ ને શાહી બગાડ્યાં ને ખીન્ન પાસે રોજ બગાડ કરાવે છે તેનો હિસાબ તો કેમ કાઢી શકાય? જે એટલી શાહી ને કામળ એ ગણિત પાછળ ન વપરામાં હોત તો હું તેનું શું કરત? કહી શકશે કોઇ? હું શાહીનું નાનું સરખુ સરોવર બનાવત ને. ને મારા મિત્રોને હું રમવા બોલાવત. કાર્જીની નાની મઝાની હોડી બનાવી હોડી તરાવવાની શરત રમત’ કેવી મઝા પડત એમાં?”

તમે નહિ માનો કે આ કદપના એક યાજ્ઞિકાની હશે. યાજ્ઞિકા કેવી સુંદર કદપના કરી શકે છે તેનો આ નમૂનો છે. પોતાને ન ગમતી ખીજ ચોપડીનો એ જ યાજ્ઞિકાએ આપેલો જવાબ યાજ્ઞમાનસનો પરિચય આપે છે.

યાજ્ઞિકાએ કહ્યું: “આ તો એક ચોપડીની વાત થઇ. ખીજ ચોપડી તે અમારું પ્રગતિપત્રક (વિદ્યાર્થીનું રજિસ્ટર) એ ચોપડીમાં ગણાય કે નહિ તેની મને ખબર નથી પણ એ રંગેચંગે તો છે ખાસી મઝાની

એક ચોપડી જેવી જ. મહિને મહિને થતી પરોક્ષામાં મળતા નંબરો ને જુદાજુદા વિષયોમાં અમે મેળવેલા ગુણ (માર્ક) એમાં હોય છે. મને એ જોઇને ખૂબ જ કંટાળો આવે છે. દર મહિનાની પાંચમી-સાતમીએ ન્યારે એ લખને ઘેર જઈ છું ત્યારે મારા પગ ક્ષુભિત છે. મારું હૃદય ધડકે છે કે યાપાજ શું કહેશે? કોઇપણ મહિને હું બધા વિષયોમાં પાસ થઇ નથી. મારે એ ચોપડી માટે જ ઘણી વાર જૂઠું બોલવું પડે છે. એક બેવાર બોવાઇ ગયાનું પણ જણાવી ચૂકી છું. પણ તેમાં શું વજ્યું? ઘેરથી કપકો મળ્યો ને નવી ચોપડી તો લેવી જ પડી.”

એક ખીજ યાજ્ઞિકાને ભાગે વિષય આવ્યો હતો ‘મનગમતા કૂલ’નો.

વિષય દેખીતો સાવ સહેલો હતો. કોઇ પણ સામાન્ય માનવીને આ પ્રશ્ન પૂછવામાં આવ્યો હોય તો તે વધુ પડતો વિચાર કર્યાં સિવાય તરત જ કહી નાખે કમળ, ગુણાય ચંપો કે ચમેલી આદિ આદિ. પણ એ યાજ્ઞિકાએ આપેલો જવાબ હેરતભર્યો છે. એણે કહ્યું. “મને ગુણાયનું કૂલ ખીલકૂલ નથી ગમતું કેમકે એ પોતાની સુવાસથી માણ્યોને લલચાવે છે. માણ્યો એનો ઉપયોગ હાર કલગીમાં કરે છે. ત્તીઓ એને વેણીમાં નાખે છે અને થોડી ક્ષણોમાં જ કૂલ રંગદોળાઇ જાય છે. મને ગમે છે ધંતુરાનું કૂલ. જેની પાસે કોઈ ફરફટું નથી, જેની પાસે માદક સૌરભ નથી, જે દેખાવે પણ લોભામણું નથી. એવું એ ધંતુરાનું કૂલ મને ખૂબ ગમે છે!”

શ્રીધરાણીની 'રોપટ્રિક'

મૂલરાજ અંબરિયા

શ્રીપર્લોગ જેવા સામ્રાજ્યવાદી લેખકોની નવલો અને હોલીવૂડની હિન્દુ વિષેની કેટલીક ફિલ્મો પરથી હિન્દમાં રૂઢા વાઘ, સાપ, ગારૂડી, મનુરો અને બદુગરો જ વમે છે એમ યુરોપઅમેરિકામાં ઘણા માને છે. ત્યાં વસતા 'વડલો' અને 'મોરનાં ઈડા'ના આપણા બાણીતા લેખક-કવિ શ્રી. કૃષ્ણલાલ શ્રીધરાણીએ હિન્દતું દષ્ટિબિંદુ અમેરિકાને સમજાવવા ત્રણેક પુસ્તકો લખ્યાં છે તેમાં એમણે એવા બે અનુભવ નોંધ્યા છે.

એમનો પરિચય કરાવવા અપાએલી ખાસ ન્યાયક્રમમાં એમના સ્ત્રી જન્મમાને મહેમાનો વચ્ચે ઊભા થઈ 'હુવે આ બાણીતા હિન્દુ આપણને હિન્દની પ્રખ્યાત 'રોપટ્રિક' (દોરડાંની બદુગરી) કરી જતાવશે' એમ જાહેર કરી મુજબણમાં મૂકી દીધા.

શ્રી શ્રીધરાણીએ વિવેકના વાપરી શકાય એવા બધા શબ્દોથી પોતે 'રોપટ્રિક' બાણીતા નથી અને એવી કોઈ ટ્રિક હોય તો તેમના જોયા-જાણ્યામાં આવી નથી કહી નકારી રહ્યા. પણ આમંત્રિતોએ એમની વાતને હિન્દુ નમ્રતાનો એક અંશ ગણી હસી કાઢી.

અલબત્ત, હિન્દમાં રોપટ્રિક હિન્દીઓને

બાણીતી નથી એટલી પરદેશીઓને છે. એમ તો આપણા વિષેની ઘણી વાતો આપણે બાણીતા હોઈએ તે કરતા આપણા પડોશીઓ વધુ બાણીતા હોવાનો દાવો કરે છે ને તેનો ગામમાં ફેલાવો કરે છે. આ રોપટ્રિક પણ એમાંની એક વાત હોય એમ લાગે છે.

હિન્દે આજસુધી રૂઢા ત્રણ જ રોપટ્રિક બાણી છે. એક તો પ્રહલાદને યાંભલે ખાંધેલો ને તેમે ભગવાન મળ્યા તે. બીજી, શ્રીકૃષ્ણને- નાનપણમાં માટી ખાતા અટકાવવા જ્યોદાણએ ઝાડના થડ સાથે બાંધી રાખેલા તે વખતે તેમણે અસુરનો વધ કરેલો તે ને ત્રીજી, 'સુતરને તાંતણે સ્વરાજ'વાળી યાપુણી રોપટ્રિક

શ્રી શ્રીધરાણી કંઈ નહિ તો આ ત્રીજી રોપટ્રિક વિષે પોતાના અમેરિકી મિત્રોને જરૂર કંઈક કહી શકત.

બીજે પ્રસંગ ટાકતાં તેઓ લખે છે કે અમેરિકામાં પહેલવહેલા જ રેસ્ટોરામાં જતાં ત્યાંની પીરસનારીએ પ્રશ્ન કર્યો: 'તમે હિન્દુ છો? તો મારો જોષ જોઈ આપો જો?' પૂર્વ એટલે જ્યોતીષ અને રુદ્ર-યનો દેશ એવી માન્યતા તેઓમાં છે!

સમાચાર

શ્રી ચન્દ્રવદન મહેતાનું લાંબું સળંગ કાવ્ય 'કવિતા'માં આવતા અંકથી હપ્તે હપ્તે રજુ થનાર છે.

*

શ્રી જ્યોતીન્દ્ર દવેનું 'અહપાત્માનું આત્મપુરાણ' ટૂંક સમયમાં ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર તરફથી પ્રસિદ્ધ થશે.

*

ગુજરાતના જુદા જુદા કવિઓ પરની લેખ-માળા શ્રી કરસનદાસ માણેક કવિતાના આવતા અંકથી શરૂ કરનાર છે. દરેક અંકે ગુજરાતના એકએક કવિ પર એ પ્રમાણે પરિચય કરાવતો લેખ 'કવિતા'માં નિયમિત પ્રગટ થશે.

*

શ્રી ઇન્દુલાલ ગાંધીના ગીતની ટીકાઓનો સંગ્રહ છપાઈ રહ્યો છે ને જીવન સાહિત્ય મંદિર તરફથી ટૂંક સમયમાં બહાર પડશે.

*

પ્રો. અનંતરાય ગવલના વિવેચનલેખોનો સંગ્રહ ભારતી સાહિત્ય સઘ તરફથી બહાર પડશે.

*

વિલેપારણે સાહિત્યસભા તરફથી તેના ૨૫ વર્ષ પૂરાં થતાં રજતમહોત્સવ ઉજવાય છે. એ પ્રસંગે સભાએ વિસ્તૃત કાર્યક્રમ યોજાશે છે. એમાં રજત-મહોત્સવ સ્મારક ગ્રંથના પ્રકાશનનો પણ સમાવેશ થાય છે. એ ગ્રંથમાં સાહિત્યના જુદા જુદા પ્રકારો પર જાણીતા વિદ્વાન વિવેચકો લેખ લખવાના છે. પ્રો. વિષ્ણુપ્રસાદ ત્રિવેદી, પ્રો. વિજયરાય વૈદ્ય, પ્રો. ડોલરરાય માંકડ, પ્રો. રામનારાયણ પાંકડ, પ્રો. અનંતરાય રાવલ, શ્રી. જ્યોતીન્દ્ર હ. દવે, પ્રો. વિશ્વનાથ બટ, પ્રો. મંજુલાલ મજુબદાર, પ્રો. મનસુખલાલ ઝવેરી વગેરે વિવેચકો એ ગ્રંથમાં પોતાના લેખો આપશે. તેની જ સાથે શ્રી ગોકુલભાઈ બદ સાહિત્યસભાનો ઇતિહાસ પણ આપશે.

ગુજરાતજી—

ગીત—

ગરબો—

ગરબી ગુજરાતની
ગુજરાતજીના ગરબો
અને ગીતો માનવતાનું
મૂર્તિમંત કાવ્ય છે.

દૂધગંગા

લેખક

અવિનાશ વ્યાસ

ગુજરાતના જાણીતા ગીત-કવિ
શ્રી. અવિનાશ વ્યાસનાં લોકપ્રિય
ગીતો અને ગરબાઓનો સંગ્રહ
હવે પ્રસિદ્ધ થયો છે.

દ્વિરંગી પાકું મુખપૃષ્ઠ-૧૫૦ પૃષ્ઠ

મૂલ્ય અઢી રૂપિયા

એન. એમ. ત્રિપાઠી લિ.

પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ, ૨.

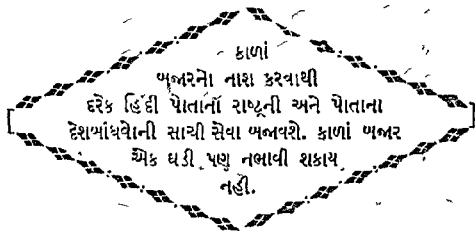
કાળાં બજાર--

એનો નાશ કરવો એ
પ્રત્યેક હિંદીની ફરજ છે.

કાળાં બજારનો નાશ કરવામાં દરેક
હિંદીએ પોતાથી બનતું કરવું જોઈએ :

એ શું શું કરી શકે ?

- (૧) ખાંધેલા ભાવથી વધારે ભાવ આપે નહીં.
- (૨) વધારે ભાવ માંગનારની પોલીસને ખબર આપે.
- (૩) બને ત્યાં સુધી ખરીદી ઓછી કરે.

કાળાં બજારનો નાશ કરો

લડાઈમાંથી
પોષા કરતાં

—કેટલું આશ્ચર્યકારક..... પેલું તંદુરસ્ત
બાળક એનું પોતાનું જ. દાદ દૂંકી રત્ન
પર છે પણ એ જ્યારે પાછો જશે
ત્યારે એમને ખાસી છે કે મેરેમી બાળકને
જુકો બીસ્કીટો આપીને તંદુરસ્ત રાખશે.

પારલેની જુકો બીસ્કીટ

મોટાં તેમજ નાના માટે એકસરખી સાસી.

भा.शं
१९४५

तंत्री : डोलेक

અખિલ આં હિંદમાં
એક તું ચારિલા
અને

ગોરાજી ઘરમાં ધૂમે છે.

ડી. એ. ૧૧૫૫૩

રેડ ૫૨

પિત્તી વપોતના મહેલા

વૈવંપાયનની વાણી

રજુ કરે છે

દાણીના તાહેવારો મારે.

આવે દોળી ખેલે

હાળી ખેલે ધનરયામ

ડી. એ. ૧૧૫૬૦

ઉપરાંત

કીન મારી પીચકારી

મેહે માર મપે. પીચકારી

ડી. એ. ૧૧૫૬૧

સીનારા ગેગમ

રજુ કરે છે.

૨

શ

ની

ગ

ના

ના

૩

દ

ડા

ભાગ ૧-૨

ડા. એ.

૧૧૫૪૮

મથુરી ખરે

ડી. એ.મ.

૮૪૪૬

મનવા નેક ચાલ ચશીએ

રામનામ ગસ પીલે

વધુ વિગત માટે લખો—

ધી નેશનલ ગ્રામીકોન્ટ્રોલ રેકર્ડ મે. કં. લિમ

૧૧૦ મેડોલ ટ્રીટ, સુંબર્ઈ-૧

ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ

હિન્દની જુનામાં જુની

મુશિખ્યાત વીમા સંસ્થા

[સ્થાપિત ૧૯૧૩]

નવા કામકાજમાં નોંધનીય પ્રગતિ

બાર મારમાં ૧૦૦ ટકા વધાં ।

નવું જીવનની વીમા ભમ ૯૬૩

મેગવેલુ કામ રૂ. ૬૬,૯૬,૦૦૦

ભરપાઈ થએલુ કામ રૂ. ૫૭,૮૮,૦૦૦

૧૯૨૪

મેગવેલુ કામ રૂ. ૧,૨૧,૮૬,૦૦૦

ભરપાઈ થએલુ કામ રૂ. ૧,૦૩,૨૦,૦૦૦

આમ આનના વાન. નવખર્ચ અમલું કામ કરીને ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ કંપનીએ જાનકંત પ્રગતિ સાધી છે.

આગ, દરિયાઈ અને અકસ્માતના વીમા કામનું ખાતું ખોલીને ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ કંપનીના ૩૨ વર્ષના લાંબા ઇતિહાસમાં ૧૯૨૫ની સાલ એક નવું પ્રકરણ બિઝેરે છે.

રાત્તાવાર થાપણ રૂ. ૫૦,૦૦ ૦૦૦

ભરપાઈ થએલી થાપણ " ૧૨,૫૦,૦૦૦

કુલ અસ્-યામત " ૮૫,૦૦ ૦૦૦

ચાલુ કામકાજ " ૩૫૦,૦૦,૦૦૦

પ્રીમીઅમ આવક " ૧૮,૦૦,૦૦૦

લાઈફ ફંડ " ૧૦,૦૦,૦૦૦

ધી ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ ઈન્સ્યુરન્સ કું. લી.

ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ ખીલ્ડીમ, નેપોલે ગ્રીટ, કોલ
સુંબર્ઈ.

ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ ખીલ્ડીમ-દરિયાઈ-અકસ્માત

આર્ચાવર્તને આઝાદી અપાવનાર
જનની જન્મભૂમિનું જયગીત ગજવનાર
ભારતીય સંસ્કૃતિનો જ્યોતિ જગાડનાર

સમ્રાટ

ચંદ્ર ગુપ્ત

ભૂતકાળ જાગે છે :
ઈતિહાસ અમર થાય છે :
સાચા સમ્રાટની સાક્ષી પૂરાય છે :
એ ઐતિહાસિક ચિત્રમાં

જયંત દેસાઈનું વિજયવંત ચિત્ર

...રુખ્ય ભૂમિના...

રેણુકાદેવી : દર્શવરલાલ

સુરૈયા, મુબારક, સુલોચના, નાયમપલ્લી વગેરે.

....શરૂ થઈ ચૂક્યું છે. .

ન્યુ વેસ્ટ એન્ડ

દરરોજ ૧, ૪, ૭, ૧૦ વાગે

સંસ્કૃતિનો સાથો
વારસદાર

આણે છતાં—

પ્રકાશ પીકચર્સનું

હિંદના ઘરેઘરમાં સંસ્કારીતાની
સુવાસ ફેલાવતું આ પ્રાતિક

વિક્રમ સંવત ૨૦૦૧માં તમારા
ઘરમાં સંસ્કૃતિ અને ઇતિહાસનો
નવો પ્રકાશ ફેલાવશે

- ☆ પોતાની પ્રજાતા મન
- ☆ માલવીઓના હૃદય
- ☆ દુશ્મનોની શમશીરો

શ્રી વિજય ભટ્ટ ઓગતા
ચહાન ઐતિહાસીક સર્જનને ટુંક
સમયમાં રચી કરશે

● વિ ક્ક મા દિ ત્ય ●

દિગ્દર્શક : વિજય ભટ્ટ

☆

કલાનિદર્શક : કનુ દેસાઈ

* પૃથ્વીરાજ * પ્રેમ અદીબ

* ખાખુરાવ પેંઢારકર * રત્નમાલા * રંજના અને બીજાં

ટુંકે સમયમાં તમારા માનીતા છબી ઘરમાં

_____ રજૂ થશે _____

આજે ય ૮૧મા અઠવાડિયામાં સંસ્કારીતાની સુવાસ ફેલાવતું

● એવરગ્રીન પ્રકાશન ● “રામરાજ્ય” — “સુપર” માં

એકી વખતે

આકાશમાં અને ધરતી પર

કથા
દિગ્દર્શન
*
આચાર્ય
અત્રે

દુનિયામાં રહીને દુનિયા ભૂલી,
અનંત ગગનનાં વિહારી
એ પ્રેમી-પરિન્દેની પ્રેમકથા

પરિન્દે

મગીન :
ગોવિંદરામ

કલાધરો :

સુરેન્દ્ર, વનમાલા, સીતારા
બાપુરાવ પેઢારકર, દિક્ષીત વગેરે

મનોહર મુંબઈના છબીધરમાં
રૂપેરી ચાદર પર રંગુ થશે :
એ પ્રાણુપંખીની પ્રેમકથા

જગતભરના હૃદય માટે લખેા

યુનાઈટેડ ફીલ્મ એન્ડવેન્ચર

૧૧, ટેમેરિન્ડ લેન, મુંબઈ ૧

હોસ્પિટલમાં સંગીતસાગર

માનવમંદિરોમાં ગીત છે

પણ ગાનાર કયા છે ?

જગતમાં કિંગ્ડાર છે

પણ તેનું કીર્તન કયા છે ?

સાગરની બહેરે સમી
કંઠની મુજબ હે સે ધી
અન્તરને હીલોગે ચક્ર ન્તી
કક કિરતોત્રિની

કાવ્ય

★

સંગીતના ડૂબેલા સૂર
કૂચી પાછા જગતા નથી:
સંગીતની સૃષ્ટિ મર્જે છે:
(એમ. પો. પ્રાક્ષરના ચિત્ર)

★

હોસ્પિટલ

માર્ચની તા લખીથી શરૂ

કમલ ટોકીઝમાં

મુખ્ય

મહામતી ને શુભતારક

ઈન્ડીઅન ગ્લોબની

વહાણના વહાણવા

વીમાની પોલીસીએ

વહાણના વહાણની

મહામતી ને શુભતારક છે

વિશેષ વિગત માટે લખો

ઈન્ડીઅન ગ્લોબ

ઈન્ડિયન કં. લી.

૩૧૫/૩૨૨, હોર્નબી રોડ, કોટ, મુંબઈ
રાખાઓ-કરાંચી, વેરાવળ, પોરબંદર.

કવિતાની એક કલ્પના માટે, ગણિતશાસ્ત્રનાં
અટપટા ઉકેલ માટે, તકરારી મુકદ્દમામાં એક
સચોટ દલીલ માટે સુંદર મગજ જરૂરી છે

પ્રાક્ષિ જીવન

મગજના વિકાસ મટાડે છે. કલ્પના વધારે છે.

લખો:—ગુજરાત આયુર્વેદિક ફાર્મસી

- (૧) કાલનાદેવી મુંબઈ (૨) ગાંધીરોડ, અમદાવાદ
(૩) ઢાઈરોડ, સુરત (૪) લાખાણરાવ રોડ રાજકોટ

અમીરી નિવાસસ્થાન

સાદા, સાત્વિક અને શુદ્ધ

ખોરાક માટે સાથી જૂઠું

નૃસિંહ હિન્દુ લોજ

કે. ૧૧૭-૧૧૯, હુર્નબી રોડ, કોટ, મુંબઈ.

ટે. નં. ૩૧૯૭૫ ટેલીગ્રાફ એડ્રેસ—“લોજ”.

જૂર વાંચો

પત્ર પ્રકાશન લિમિટેડનાં

—ગુજરાતી પુસ્તકો—

નાટકો

સીતા . સૂચકદ્રિક
અન્નવદન મહેતા સુંદર

નાર્તીસંગ્રહો

કાદવના કંકુ શેરાં
બકુલેશ જયંત બના
ઉત્તરા જયંતી દલાલ

વાર્તા

સુનંદા ,લતા
રમણવકીલ નવ અગ્રગણ્ય લેખકો

અનુવાનો

આપણા નેતાઓ . યુમુદ્ધ મહેરબાદી
અન્ન. નંદકુમાર ખાન્ડ
સમાજવાદની મીનૂ મસાણી
પુનવિચારણા અનુ જયંતી દલાલ
આપણી કેંગ્રેસ રમણીકાન્ન શાહ

હાલે પછી

કંઠે પહોરે (હજવા લેખો) સુનિકુમાર ભટ્ટ
શર્વરી (નાર્તીસંગ્રહ) કિશનસિંહ
ચાવડા
રંકિનાં રતન (નવલકથા) પુષ્કર
અંદરવાકર

પ્રકાશક :

પત્ર પ્રકાશન લિમિટેડ

સર કિરોજશાહ મહેતા રોડ, કોટ, મુમ્બઈ-૨

પૃથ્વીના પદ પર આર્યમહીલાનાં
વસાભુપણો અલ્પવગ છે :

૦ ૦ ૦

સૌન્દર્ય દુર્લભ છે :
સૌન્દર્યને શોભાવે
એવાં વસાભુપણો
પણ અતિ દુર્લભ છે :

૩ ૫ ૬ ૯

ઉત્તમ કોટિની
બનારસી સાડીઓ
ભાતભાતની બોર્ડરો
રેશમી કાપડ
વગેરે ખરીદવાનું મુગમ
અને મગવડભર્યું સ્થાન :

૩૫૬૯ :

રૂપના અંબારને રમણીય કરે
એવાં સૌન્દર્યના સાથિયા
બરેલી સાડીઓ :

.....૩૫૬૯.....

કવીન્સ ચેમ્બર્સ, કવીન્સ રોડ
મરીન પુલની સામે-મુંબઈ

રેલ્વેસ્ટેશન નં. ૨૦૬૭૭ ૫૫ તાર 'હેન્ડલુમ'

કવિતા

ત્રી : કોવક

પ્રભુએ લખેલી કવિતા
યૌવનમાં સુંદરતા

★

કટપનાની કડીએ, ગિાદના સામર્થ્યે;
ઉરાડલાસની ઊર્મિએ
આલોક્ય મરના યૌવનમાં
ચમત્તુ' સૌન્દર્ય એ પ્રભુનું કાવ્ય છે.

★

એ સુંદરતા પ્રભુએ
લખેલી નિરક્ષર કવિના છે.

★

એની એક તસ્વીર-એન્લાઈમન્ટ
કુ પેઇન્ટીંગ માટે

વેન્ગાડે સ્ટુડીઓઝ

૨૬૫ ઠાકોરદ્વાર, પોસ્ટ સામે, મુંબઈ.

વર્ષ : ૧૯૫૬ : અંક : ૧૨ : સાળા : અંક : ૨૮
માર્ચ : ૧૯૫૬

ગૂંથણી

ત્રણ ટુપી રનેલીના	બગવત ૧૫	કાંદે ૧૨	૧૨
મની મા નાપ સળા	કવિશ્રી નાનાવાલ		૧૦
નર્મદ હજી ટવે છે	સપાદશીય		૧૪
શ્રી રામીના પત્ર			૧૪
નવા કાવ્યો			૧૫
નવ દો અતી ગુજરાત	ચંદ્રવદન મહેતા		૧૬
ખે તો પે તરી!	મુદરછે એ હૈ		૧૬
પચસિયા	દુર્ગેશ શુક્લ		૧૭
એ દે પેવા હસા	હરિશ્ચંદ્ર પંચ્યા		૧૮
પાચ મુકતમ	કિરમવ		૧૮
શુભે ચમન	કુમર		૧૯
કવિનામીમાણા	કેલક		૧૯
કલાશ કાવ્યો	સારગપાણિ		૧૪
વાચતા દેને	કુ પૂણિમા દેવે		૧૫
એ કેમ લખતા!	મૂળરાજ આનંદિયા		૧૮
સમાચાર			૧૧
પ્રજાડીને પધે	ગોડા, વડોદરા		૧૨
ગોપીકુંદલ	નરોત્તીન્દ્ર દવે		૧૬
ચંદ્રવદન મહેતા	મધુસૂદન એમ એ		૧૬
મિતાસરી મતદર્શન			૭૧

વાર્ષિક લવાજમ

દેશમાં રૂપિયા છઃ પરદેશમાં રૂપિયા દસ
છટકે નકલ વેચનામાં આવતી નથી

'કવિતા' દરેક અંગે ભાસની રૂબી તારીએ પ્રથમ વાર
છે કવિતા અંગેના પત્ર વહેવાર નીચેને સરનામે જ કરવે.

કવિતા કાર્યાલય, વિલેપારલે

ત્રણ દુઃખી રનેહીઓ

મળવંતરાય ઠાકોર

[કુઓ 'સમીપ તુજની પ્રેમા'ને મધ્યમે ગોવરત ૧૯૪૪ના અંકમાં પ્રગટ કરેલી ગોષ્ઠ]

: પૂરવી અને પૂરવીતિલક :

નેર

ઉગે વરસગાંઠનો રવિ કૂરી: સમઝું આજ તો
સમર્થુ દુઃખ્યાંજલી ગંત રનેહિસાંબધિને,
ગયાં પ્રથમ જે મુકી સફરમાં ગોકલો મહુને,
ઠરી કઠર સેવ મેં ન પુરતી, વિમાસિ તે લાજતો.

સમઝું છ ત્રણ છવ ખાસ, નિજ રતિપુવારધારે મહુને
શરૂથિ મરતાં લગી અભિસિંચ્યા કુથો જેમલો:
ખરે પ્રણય એટલો, સમય એટલો, સતત એટલો
ઘણાં મનુજ દ શકે, ભવ બને મધુર કેટલો!

તણે જળિ રહ્યાં દુખે; વિધિનિમેલ નિજ જકડથી
છુટી નવ શક્યાં, -થયો યમ જ બેલિ તણુલેતલો!
જાન્યું ન કશું ચે હુથી; અવર કોથકી ચે: ગણો
વિલાપમહિ સાથ માત્ર, મનુજાશરો મનુધકી.

હતા ભવ પુરા જિહાં પ્રણય દીધ મેં એમને ?

હુશે ભવ વધી 'થવા, છુટિશ જ્યાં દઈ પ્રણય એમને ? ૧૪

ટિપ્પણ--આ ત્રણમાં એક સ્ત્રી, બુધી બારચોદ વર્ષે મોટાં, લાંબાં આવરણમાં દુઃખી જ દુઃખી થયા કયાં, તે એ જ એમના "છટ્ટીના લેખ"; છેક આ સનકના બીજા દાયકા લખી છવેલાં. બીજા, દુઃખી એતણુ વર્ષે મોટા યાદએકાવન થતામાં ગયા, શાન્તા હોડયા પછી એમનું આખું જ ટપન દુઃખપ્રધાન. ત્રીજા મદારાથી સાતેક વર્ષે ન્દાન, ારા શિખમિત્રોમાં પ્રથમ પકિના; કુટુંબે સારી પેઠે દુઃખી, આખો જન્મરો આ ત્રણમાંથી એકને લખતી વિરોધ મતની વાચકને કરી જ જરૂર ના હોય. આવા આવા અનુભવ મુદક વિરલ નથી; પણ પાણને પાથ છે, થય જ કરે ળનાં આપખામાંનાં પણુ વિશ્વક્રમ ન્યાયી હોતો જ લેઈએ, એને માટે છે જ, એવી માન્યતા રહાયી જ રાખે અત્યંત પ્રધાન્યે જે થોડા નિલકેને આટલી બધી પ્રધા વધુ પડતી કે અનુચિત કે તર્ક વિરુદ્ધ માટે અવાલિક અધાપો લાગે છે, અથવા કેઈ પણ રાષ્ટ્રારપણ સીતે અશક્ય થઈ પડે છે, તેઓ જ ન્યાય એ તેા તબજુદ્ધિએ પોતે ધીરે ધીરે લપલનેક લારના અથવા અર્થ (આઈડીઆ કે આઈડીઆલ) માત્ર એ વાંદે નવે પાટે ાન્ય છે અર્થાત આ કૃતિ વિવાદવિકાલ 'સમીપ તુજની' પછીની અને 'શાધુ' ત્દને' ત્દેમાંની છે

भारी काव्योपासना

कविश्री नानालाल दलपतराम

[कविधर दलपतरामनी १८३३धी रात्र कथी काव्योपासना तेमना पुत्र कविश्री नानालाल दलपतराम
१९४६ मधी नाथदपत्रे कापी रती छे. ते निमित्ते अमरावतीभा उजवावका उत्सव प्रसंगे कविश्री नानालाल
काव्योपासना अमरावती नानालाल दलपतरामनी काव्योपासना अदी उतायो छे—तत्री]

भदाग मरिनासिकामना कव्यपगथिया अ छे
सीतामीनाग सा अगम्य भारीया पगथिया.

प्रथम ते दनपनपन्नु ने दलपतपोणनु वानी-
परम् कविनामय दनु पोमना मध्यय ओटये अमे
छाहनामे मगनामाक सदेवन्म सिसिगा, अन्दन
मयणागरी गुनयकावणी, गोपीयन्दनी काव्यसाहसिओ
दयकारन ने पम्मा

'कृष्ण रणा द वणी रे'

उमा कमनालीर,

अ सुडे कविदय भारी उयरो

अ ग श्रीगण्य दमनी नीर;

रे मयुराना वगी १००

गूयतुं, कोर्ष धूपेय नंभावी ओटसा हे व र
ददाओ त्हां 'छाराम भट्ट' आनी दसरी
भूमणभट्टियो अरोडो आनी कोर-कोरान मे,
लय; छीहरी साडसावागे छीहरीसडका वेरी
मे पटपटियो वगाडना दारोवरी आनी ।
गाछ लय अमेम दरागीमन्दिरना अर व
दियापन थये अ 'नारीभूमणनु' वेर व
रदाने छोकराछोकरिओनी वेरी ने रभने
रात्रि पडरे अन्दनां देणानां अन्वनिवामा म
तसकछापडी रमनी, गरणा गुनी, ओ नं
गवरावरीची अडभडाट दमनी वे 'मे दे

ગાંની એક અગાસીમાં લખાયેલું કાવ્ય, 'જન્મે ધણુ, પશુ જીવે એ જન્મે' એ ન્યાયે, મહાર્ પ્રથમ કાવ્ય છે. એ કવિતા કાવ્યમૂલ્યે અદ્યપ્યુરી છે; પશુ ૧૬૬૨ના ૨૫૦ માછીમારોના મમ્માદેવીના આમડાની છબિ આજની ૨૫-૩૦ લખતી મુઝઈ નગરીને કાઠ ભેઃ ધરે એટલી ઇતિહાસમૂલી છે.

૫૫ી એ જ સાલના ડિસેમ્બરમાં પ્રવીણસાગરને મહાગ્રન્થ હાય આવ્યે એમાંના ધણુ ખરા પ્રગ્નધોનાં સાચાખોટા પ્રગ્ન-યં અનુકરણે ગીતવાં. પાંખો ફૂટતાં ખાસ રાખીને યાય કે આજ આજયુ, એમ મનમાં ચતું કે જલ્દી જલ્દી ખીજે દસપતરામ યજ્ઞ જઈ, મહારો કાવ્યાનુભવ કહે છે કે Discipline પાળી જાણે, એ સ્વતંત્રતા માણી જાણે. શિક્ષણનો કે જીવનનો Discipline આદિ છે, અન્ત તો મુક્તિ છે.

૯૩નું વર્ષ મહારા જીવનપલટાનું વર્ષ છે. શુરુ મળ્યા ને જીવનપલટા કીધો. દીવાળીના કાનરા જેવો વીજાતો, તે અપોરિયા જેવો યથો; વેરવિખેર મરતીખોરો મઠી એકલદય ને એકબહેણુ યથો. સોજ વર્ષના નવજીવન ઝૂલતાને અપજો યાય એટએટલુ આપણું નવસાહિત્ય એ વર્ષમાં વાંચું મહેં પશુ 'અર્થધન કવિતા' લખી છે. કાવ્યવાત્રાના એ મહારા ખીજ વર્ષમાં, કાવ્યહયોદી નહોતી ખેડી ત્હારે, 'રનેહમુદ્રા'ની અર્થધનતાની હાયામાં ૧૮૯૩માં. એવું અર્થધન લખ્યું-એવું અર્થધન લખ્યું છે કે એ વાંચતો આજે મહેનેયે કાવ્યગ્રંથમાં અર્થ ગૂંચવાઈ ગયેલો ને ખોલાઈ ગયેલો ભાસે છે, જડતો નથી. મહારાં એ કાવ્યોનો અર્થ આજે મહેને જીકલતો નથી. અત્તર કૂલોમાથી નીકળે છે કે શિલાઓમાંથી ? હૈયામાંથી કે હાડકામાંથી ? કવિતા એ જીવનનું અત્તર છે.

'૯૪માં નર્મદ વાંચ્યો; પ્રેમભક્તિનું કાવ્યનામ લીધું; મહાકાવ્યની પ્રેરણા પીધી; મહાજાહની શોધમાં નીકળ્યો. એ જ સાલમાં દસપતમિત્ર મદલિં દાદા-ભાઈનાં મુંઝાઈમાં દર્શન કીધાં, ને સંસ્કૃતમાં શાકુન્તલ બજવાવું બેધું. કાલિદાસને નાટકતપ્તે દીડો.

'૯૬માં જાળનરગસરીમા એક સાહિત્યમિત્રે કાન્તનો વસન્તવિજય ગાઈને સંસ્કૃત વૃત્તોની મંદુરપ દાખવી. '૯૭માં ગલપચ છપાવા માંડ્યાં અતે '૯૮માં વિશ્વમાં વસન્તચન્દની વદની હતી ત્હારે, દસપતમુલ્ય પૂર્વે ત્રણેક અઘ્યાદિયે, પિંગળાચાર્ય સ્વામીનો કેલન શૈલીનો ખજાવો ગાંવીમસો વર્ષે એક એકદિસ વર્ષના જીવાવડાને હાયે દસપતવરમાથી જ બજુકા ગિરો. વસન્તમાં ઇન્દુકુમાર પ્રગટયા, પણ અધુરો રહ્યો. વર્ષોમાં પૂનામાં દક્ષિણ કેરળના ટેકરીમિનારમાં વસન્તોત્સવ લખાયા કેલનશૈલીમા પ્રથમ જન્મેલું કાવ્ય એ ઇન્દુકુમાર; પ્રથમ છપાયેલું કાવ્ય એ વસન્તોત્સવ. અમારા પાડોશી મહદય મિત્રને વસન્તોત્સવનો હસ્તલેખ '૯૮ની દીવાળીમા વાંચી સંભળાવતો હતો ત્હારે એ ખોલી ઉડ્યા કે, અલ્યા! ત્હારે ને કરવું છે શું? જગતને જીતવું છે? મરેં કરવું. બસબલા સિકંદરોથી તો જગત જીત્યું ગયું નથી; પૂણું જગતની દારમાં તો બેસવું છે બેસતી વસંતના મહેર જેવા ત્હારે કોડ હતા, ને કાવ્યરૂપ હતો જગતમેધનો.

'૯૯ માં શેક્ષપીયર બજ્યો, પશુ ન ગચ્યો. ૫૫ી ગોઘેની યુરોપરિખ્યાત નવલકથા 'મેરિઝ ઓફ વર્થર' વાંચી, યુરોપી સાહિત્યમાં કેકિચું કીધું; જાણે નવો સૈકા ખેડો. ભાષાંતર કરવા મત ચયું, વારી લીધું. ટેનીસન મિશ્ટન ને શેક્ષપીયર, બર્ક માર્ડિનો ને મેક્લન બાજવાના હતા ૫૫ી ૧૯૦૧માં યયાં ગીતાદર્શન આદિમાં જ વિરાટદર્શન વાંચ્યું-જાણે આજ ઉપજ્યાં. ભાષાંતરમેદ જડયો ન રહ્યો હસે વર્ષે-૧૯૧૦ મા મહાર્ સમસ્લોડી ગીતા-ભાષાંતર છપાયું. ૧૯૦૨ થી કાન્તપરિચય વધ્યો હતો; ૧૯૦૩ મા ઇન્દુકુમારનું પ્રથમ સંસ્કરણ સંપૂર્ણ ચયું હતું. પ્રેમભક્તિઅથગાળાનું યે અંચપ્રકાશન ત્હારે મંડાયું. '૦૫ માં ઇન્દુનું ખીજું સંસ્કરણ થયું ને વસન્તોત્સવ અંચાહારે છપાયો. એ પૂર્વે ૧૯૦૨માં ને ૧૯૦૫મા મહારી રાજમત્રોની કાવ્યત્રિપુટી Triology માન પ્રથમ એ કાવ્યમંત્રો ઉચ્ચરવા હતા. એ જ સાલની પ્રથમ સાહિત્ય પરિવર્ધમાં સૌના આશ્ચર્ય વચ્ચે કાન્તે

અરિવ્યવાયુ ભાષી જેને આજે ઉજવે છે

પછી પ્રંદુકુમારનું ત્રીજું સસ્કરણ થયું ને ૧૯૦૯માં પ્રથમ એક અયાકારે છપાયો ત્યારે એક મિત્રે મને લખ્યું કે ગુર્જર ગિરામાં અનુપ ૧ છે ઉત્તર વાળ્યો એટલાને વિનય માનતો નથી ઇંગ્લેન્ડ કે સસ્કૃત-જગત્ સાહિત્યમાં ઇંદુકુમારનું સ્થાન શું? આજે ચોથે દાયકે પણ એમનો પ્રત્યુત્તર હજી આવવાનો છે

એ જ સાવમા મહારો રાસસંગ્રહ છપાયો એણે નનગુજરાતને રાસરસિયુ કીધું '૧૧મા મહારી Political Trilogyનું ત્રીજું કાવ્ય 'રાજરાજેન્દ્ર ને છપાયું એ ત્રણે દેવા હિંદુ ધર્મના પતિહાસમથનો એ પછી પૃથ્વી મથનના રાજમતનો મહારો અથ વીરોક વર્ષે લખાયો ને પચ્ચીસેક વર્ષે છપાયો સારથા

'૧૨ના મેમાં તાપીને એનારે જ્યા-જયત લખાયું, ને '૧૪ની શરદમાં કાશ્મીરની કુએમા દિલ સરોવરને કહેડે જહાંગીરના ચરમેશાહીને નૂજહાનના પરીમહેલની પડોશમાં ઉપાલખાઇ વાણુ કાદમ્બરી માતુ અચ્છેદ સરોવર ત્યારથી બહુ આધે નથી વગી પાછો કાનિદસ સાબયો, અને '૧૭મા સૌરાષ્ટ્રની ચારુ વાટિકા-ચોરવાડના વડે વનીની ને નાગર વેલીએ ની વનરેરી છાયાએમાં મેધહતને ગુર્જરપરિધાન ધરાવ્યા અને પછી ૨૫મા જગત્ નાટકોની મહારાણી શકુતલાની ગુર્જર સાહિત્યે પધરામણી કરી

એમાં ૨૧ હાજમહમ્મદ અધારખિયા શિનજીએ નીસમી સદીનું પ્રથમ સચિત્ર માસિક કહાડયુ હતું એમના ઘરની છટ્ટા માળની બગીચામાં ત્યારે હિંદુ, મુસલમાન, પારસી અંગ્રેજી સહિત્યકારો ને ચિત્રકારોનું મડગી મળતું એ ઉદારભાની મુસ્લિમને બે ઇસ્લામી શોખ હતા એક ઉમ્મર ખ્યામનો ને બીજો મુગનાઈ બાદશાહતનો હાજીએ ખ્યામરગોથી મને ૨૪થો નહિ, પણ મુગનાપરસ્ત તો કીધો એટલે ૧૯૨૩મા કુમ્મસની દરિયાકાઠાની આમ્રકુળેમાં

જહાંગીર નૂજહાન નાટકનો બાદશાહનામનો એ મણુકો લખાયો ને તે પછી બીજો મણુકો શાહાનજાદ અકમરશાહનો લખાયો અકમરશાહનું છેલ્લું ૫૧ રાનર્તન ૧૯૩૦મા માથેરાન શિખરે થયું હતું જહાંગીર-નૂજહાન છપાતું હતું ત્યારે એ અન્યને કોપીરાઈટ ખરીદવાને એકે દસ હજાર આપવા કહ્યું મહે સાબાર ના પાડી હતી

પણ માથેરાનની શિખરગ્રામીઓમાં મહારો પ્રથમ જન્મેનો અન્ય તે તો વિશ્વગીતા આદેક વર્ષે પ્રવેશકારે જ પડી રહ્યા પછી '૨૬મા એ જ માથેરાન શિખરે વિશ્વગીતાએ અથરપ લીધું માથેરાને મને બક્ષેની છે-ની સાદિવપ્રસાદી તે તો સારથી ૧૯૩૨મા પછી હૃદયરોગને કારણે દાકતરી મનાઈથી ગિરિયાત્રાએ ત્યાગી ને જુહાકાઠાની સાગરવાતાએ આદરી

અને મુમ્મદમાં ચોપાગીની પ્રવલ્ય તરગવલો નિરખતા નિરખતા નિરખતા '૨૬ની નવરાત્રિમાં સાગર માંજે એમ મહાકાવ્યો-*Epic*નો સાગર ગાળ્યો મહાકાવ્ય માટેનો મહાજદ શોખ્યા પછી ૨૮ મે વર્ષે કુરુક્ષેત્ર મહાકાવ્યના બાર કાંડો રચતા રચતા પં-૨ વર્ષો વીત્યા ગુજરાતનું એ *Epic* મધ્યમાં આવી ગયા પચપાખડી ઉપનિષદોમાં ગુર્જરાનંતાર, અને *Epic* સમા દલપતજીવનકથાના અન્યચતુષ્ટય, અને સારથી પહેલામાં છે આપણી ૧૯મી સદીમાંના નવયુગના યુગપલટાની વચારિવની ગૌરવકથા સારથીની કાદમ્બરીમાં છે આજના જગત્સંક્રામની આગાહી બાખતી આકાશવાણી '૫૫થી ગોળી કરી, હિંમાલયનો રહેલો ખડો જમ, તર્કતિહાસતુ ગોરસમથન એ અથમાં કીધું છે

ને ૫૬ વયને હાસકે વર્ષે, ૧૯૪૨ના એપ્રિલથી, મહડવા માડયું છે છેલ્લું વિરાટ-મંથનનું હરિસહિતાનું દેવપગથિયું કવીવરે ૬૪મે વર્ષે સાપ્રદાયિક વિરાટમથન માડયું હતું કુરુક્ષેત્ર મહાકાવ્યથી દોહુ ૧૯૦૦૦ હજાર ચરણોનું હરિસહિતાનું કાવ્યપૂર પાયેક રકનોમાં બરાઈ ગયું છે, નાર

રકથો બધા તો પૂરા ચાલ્યો ત્યારે ખરા. શ્રી હરિનું સંકલ્પવિધાન નિરાળું હશે તો પ્રેમાનંદે દશન આષાંતર ક્યાં અધૂરું નથી મૂક્યું? કે કાલિદાસે રઘુવંશની પૂર્ણાહુતિ ક્યાં દીકી છે? '૪૩માં આપણે ગિરનાર પથુ ગાળ્યો, તે જગતપ્રેરણા પ્રગટી પછી અર્જુનદામણ ભેલ્યો છે, તે કારિકાપ્રલય છપાયો છે

કુન્જેને નિજ કાવ્યટહુકારે ગજનવશે

૧૮૩૩ થી ૧૯૪૪: એમ દલપતવંશની આમ પિતાપુત્રની છે ૧૧૧ વર્ષની અખંડભૈરવ કાવ્યોપાસના. જગતના કાવ્યકૃતિદાએ અજોડ નહિ હોય તહોય ઈતિહાસ વિરલ તો કહે છે. યુજરાતની એ ગૌરવકથા છે.

એવાં છે મહારાં પરવર્ષની કાવ્યોપાસનાના સરસ્વતીમહિરનાં કાવ્યપગથિમાં. અગમ્યે માટેના તે સીતાજીનાં શીલવર્ણા; જલ્દે વર્ષે વર્ષે એક એક મૂળાક્ષરને ઘૂંટયો; દલપતદેવેથી પ્રગટેલી કાવ્યગંગા, હિમાદ્રિ સમા અનુક્લેષનીય પિંગળદુર્ગને ચે ઝાળગી, જગત્સાહિત્યની કાપી કરી, ગિર્વાણીની સુંદર બલ્બતામાં રમી, ઇતિહાસનાં ઉપવનોમાં ઘૂમી, પૃથ્વી મંચનના ગોરસરસમાં વહતી. Ljraંની વાંસળી વગાડતી ને Epicનો શબ્દન દ ઘોરવતી, આજ અંતે વિરાટકાવ્યથી વિરાટપૂજને નીકળી છે, ને અભિનવ અગમ્યવાદનાં ઉપનિવદો લખે છે.

અને ૧૧૧ વર્ષ એટલે શું? કાળની કાળ વહીમાં આણુનો ચે આણુ; બહાડની અલકવિતનું તો છુંદે નહિ.

પથુ માનવકૃતિદાસે?

ઈ સ. મુ. ૩૧૦૧માંના કુરુક્ષેત્રેથી ગણતાં ૧૧૧ વર્ષ એટલે ભારતકૃતિદાસનો ૫૦મો ભાગ; ઇ. સ. પૂ. ૭૫૩માંની રોમસ્થાપનાથી કે ઇ. સ. પૂ. ૧૦૦૦ ના હોમર-કલિયડથી ગણતાં યુરોપી ઇતિહાસનો ૩૦ મોકભાગ; ૧૦૬૬ના નોર્મનવિજયથી ગણતાં ઈંગ્લીશ ઇતિહાસનો ૯મો ભાગ; કોલમ્બસથી કે મેં દલા વરના નૌકાપ્રસ્થાનથી ગણતાં અમેરિકન ઇતિહાસનો ચોથો-પાંચમોક ભાગ.

૧૮૯૨ થી ૧૯૪૪-૫૦ વર્ષની એ કાવ્યોપાસના હજી દલપતકાવ્યોપાસના જેટલી દીર્ઘાયુથી નથી નીવડી

દલપતવંશની ૧૧૧ વર્ષની અખંડભૈરવ કાવ્યોપાસનાની કંઈક વ્યાવી છે મિતાક્ષરી ને પેઢીએ નિજનિજ દેશકાળે યુજરે વરનારે સુતકંઠે ઝીલી છે એ દલપતવંશની કાવ્યોપાસનાને.

યુજરાત યુલુનિધિ દેશ છે.

Evolutionને છેલ્લો છેડો છે જ નહિ; એટલે દલપતરામ કે ન્હાનાલાલ યુજરાતનો કંઈ છેલ્લો કાવ્યટહુકાર નથી. 'ઉર્વિસાર' યુજરભૂમિ રતનગર્ભા છે. હજી તો કંઈકંઈ કવિકાહિનૂરો આપણે ઇતિહાસે કીર્તિવંતા ધરો ને દેવના મયૂર પેરે યુજરની-

સ પાઠકીય

એક કવિમિત્રના પત્રમાની કેટલીક ખાનગી હકીકત આને છાની ન રાખી શકવાથી તે મિત્રની ક્ષમા સાથે આભરની વરાળ રૂપે અહીં અમે ઉતારીએ છીએ સાહિત્યના મેનકો સેવાની પાઠક કેવી ભાંપણુ યાતના વેડી રહ્યા છે તેનો ખ્યાલ મેઈ પણ ગુજરાતીને આ 'ઉતારા' પરથી સહેજે આવશે નર્મદે જીવન જીવી જાણ્યું કારણ કે એણે મરી પણ જાણ્યું, મમરા-પૌઆ ફાકનાર નર્મદ હતો, નહીં-છે આ ઉતારો એવા એક 'નર્મદ'નો આદર્શ સાખનાર કવિના પત્રમાથી જ છે સાહિત્યરસિક ગુજરાતને માટે આ 'શોભા રૂપ' નથી-કલક છે એ કલકને અને આગળી ચીધીને ગુજરાત સમક્ષ મૂકવની અમે અમારી ફરજ અહીં બજાવીએ છીએ

પત્રમાથી ઉતારો

હવે હું શું કું છું તે જણાવું કોઈ દિવસ ખેતર ભઉ છું અને કેઈ દિવસ નથી જતો બાપીસ વીધા જમીન દરમેલે કરવાની છે કપાસનું એકે પૂમકું થશે નહિ અત્યારે એક સાયરડાના રાજ રસિયા છે વીસ સાયરડા ગયા ખીલ એટલા જશે ડાગર ભાગે ન જાય જીવાર માટે જમીન તૈયાર કરાવવા માકી છે *There is not a single farthing in my pocket* લોકો મને સાહુકાર સમજે છે એટલે અથા આનાની પણ મજૂરી મારે માટે નથી પિવાને મરી ગયાને સપ્તર વર્ષ થયા છતાં સાહુકારનું પર જોયું નથી જોડારાએ અને અમે વગર દવાએ સારા થઈએ છીએ ચાર મહીનાથી ઉધાર મળતી ન મળતી હોય એની એકે ચીજ અમે મેળવી શકયા નથી બલ્કરમા નીકળતા બહુ દુખ થાય છે મોટે જોડારો અંગ્રેજી પાચમુ ધોરણુ બહુ છે તેને હાથે એપરી બાધવાને હુતર છે છતાં તેની શી જેટલી આવક અમે બાદકર શઈને વેદા કરી શકતા નથી આ છે દશા નમદને પગલે થાલી રહેલા તમારા આશાવાદી મિત્રની

New York
November 10 1944

My dear Koliak Indulal Gandhi Ratubhai Desai
I want to thank you for sending me your admirable magazine **Kavita**, by this letter which I could have liked to write in Gujarati but which I prefer to write in English to expedite its clearance by the censor
Pegaring your poems makes me feel most love not only for India but world of Gujarati literature I hope I will be coming back home soon and meet you people
I remember I had good time together with Indulal Ganil in Kanchn He must have written several books since I left I wish there were some way which I can keep in touch with the progress of Gujarati literature
Wishing more power to you

Sincerely yours
Sd-Krishnalal Shridharani

જય હો ગરવી ગુજરાત !

જય હો જય હો જય ગરવી ગુજરાત,
 દશ દિશ ગાત્રે તારી ખ્યાત
 જય હો જય હો ગરવી ગુજરાત,
 પાવાગઢ ગિરનાર ધંડરિઓ ઉત્તર આબુ આલ ઉડન્ત,
 મશહૂર બની તું મજહૂરીથી તું કલાક્રિમખમાં ચાર દિગન્ત
 ખેડૂત તારો જગનો તાત,
 જય હો જય હો ગરવી ગુજરાત !

સત સાઈ ને શાહુ ગૂરવીર ગર્જન્તા ગિરે વનરાજ,
 દરિયો ખેડે, ધરતી છેડે, સોઢાગર કંઈ સાહુસખાજ.
 મખાવતોથી તુ છલકાત,
 જય હો જય હો ગરવી ગુજરાત !

લોકગીનથી તુ રંગીત્રી લહેરંતા લહેકે લલકાર,
 ફલ લહેકતી, ફૂલ મહેકતી વનરુપિની લીલી કુંભર,
 સરિતા સરોવરથી રળિયાત,
 જય હો જય હો ગરવી ગુજરાત !

આદિ ઠવિ ઉર્દુની ધરતી વલી ધયો ભારતખ્યાત,
 ધૂન ધરન્તી સસ રમન્તી ગરખે ધૂમતી માઝમ રાત.
 નરસિંહથી ઉજળાં પરભાત
 જય હો જય હો ગરવી ગુજરાત !

યા હોમ કરીને પટો ફત્તેહ છે આગે ગાજન્તો નર્મદ પડકાર,
 હિન્દ દેશને નવત્તેજાનિયું બક્ષી ખોલો જય જયકાર,
 આદમ તારો છે આઝાદ
 જય હો જય હો ગરવી ગુજરાત !

ચન્દ્રવદન મહેતા

ઓ રે ઘેલા હંસ !

તણને માનસ ફેરો આરો,
મીઠાં મોતી ફેરો આરો,
શિલને લીધો પંથ અકારો
ઓ રે ઘેલા હંસ ?

: ૨ :

સાત સાત છે સાગર ગાળે,
નદીઓ, નાળાં, સરવર રાળે,
એકે ના આશ્રયને કાળે
ઓ રે ઘેલા હંસ ?

: ૩ :

નીર-ક્ષીરની તારી વાતો,
પત્થર શું જગ સમજે ના તો,
શાને નિષ્કળ ગાણ્યાં ગાતો
ઓ રે ઘેલા હંસ ?

: ૪ :

ગાયે જા અતરના ગાનો,
વિશ્વ ભલે ના દેતું કાનો,
જન્મારો છે જાયે છાનો,
ઓ રે ઘેલા હંસ !

: ૫ :

અવાજ અંતરનો અનુસરજે,
ધાર્યું મનનું કરવા લડજે,
લડતાં લડતા રબુમાં મરજે,
ઓ રે શૂરા હંસ !

હંરિલાલ પંડ્યા

પાંચ મુઝાંકો

ભૂખમરો

લઈ આન્યા છવનના પોટલાંઓ
મળ્યા ખંડિત, સૂના ઓટલાઓ,
ઉપાધી, આધક્યા સંધ્યા સુધી પણ
મળ્યા ના હાય ! સૂકા રોટલાઓ.

નિવૃત્તિ

હવે શા ત્રિદગીમાં આ ઉધામા ?
ચલો શોધો હવે શીતળ વિસામા;
જગત પરથી નજર સંકેસી લઈને
મરણ સામે જ નાખો આજ ધામા.

અશ્વત્થી અસર

જળાશય સર્વ નીરખી ના ક્યોં હું,
સમદર-તીર જઈ પાછો ક્યોં હું,
ગમી ના મેહુલાની શીત વૃષ્ટિ,
તપનની નીરધારામાં સર્વોં હું.

મિલનાવર

અટૂલો હર ઘડી તડપી રહું છું,
હું જાણું છું કે શું શું સહું છું;
પધારો દર ઘેઠેલા સુમિત્રો !
સ્મરણને શું કરું ? તમને ચહું છું.

એક પ્રશ્ન

હમો છે તારલા ! કેને નિહાળી ?
ઉઝળો છે કહો કાં રાત કાળી ?
ફેરો પૂણિંમાની અખનામાં
તમે વેડી રહ્યા શું સતપાળી ?

‘કિરમત’

ગુલે ચમન

‘ભ્રમર’

પ્રભાશંકર ઇ. પટ્ટણી (સં. ૧૯૧૮થી ૧૯૨૪)
એમની ૧૪થી ૧૮ વર્ષની ‘ભ્રમરે’ રાજકોટની
હાઇસ્કૂલમાં ભણતા ત્યારે સદરમાં મણિશંકર વિક્ર
લજ્જના દવાખાના સાથેના મકાનમાં રહેતા. એ
દવાખાના ઉપર વૈધ તરીકે જેઓ કામ કરતા હતા,
એમનો સ્વભાવ જરા કેરકસર વાળો અને માલિકનો
કદમ્ય એવો હુકમ હશે. ગમે તેમ પણ અતિ
કરકસરવાળા વહીવટનો ઉપહાસ કરતી નીચેની ખે
લોડીઓ પ્રભાશંકર પટ્ટણીની હોવાની કિંવદન્તી હું
નાનપણથી સાંભળતો આવું છું

ન્યાં ગાયના તૃણતણી સળીઓ ગળ્યાય,
ત્યાં કેમ પેટ ભરી રેટલીઓ ખવાય.

એક ખીજે દાખલો—એક વખત જ્ઞાતિજમણના
પ્રસંગમાં બધાએલાં બટેટાંની છાલ ઉતારવા માટે
કેટલાક જીવાનો બેઠેલા. તેમાંથી એકે બટેટું ખાવા
માટે લીધું. એટલે ખીજ ભાઈએ રચના કરી કે:-

‘બટેટાં એલાં છે.’

ત્યારે લેનાર ભાઈએ કહ્યું કે:-

‘પણ અજનમાં પાતક નથી.’

આના જવાબમાં પાછું કહેવામાં આવ્યું કે:-

‘તથાપિ ખાવાની સુજન જનને આ તક નથી.’

છેલ્લાં ખે ચરણો યાદ નથી. ખીજે એક પ્રસંગે
આગલાં ખે ચરણોનો અર્થ ત્રીજ ચરણથી કચળતાં
કોઈએ મોથું ચરણ કહ્યું કે:-

‘અરે શાસ્ત્રી બાવા સરસ કવિતા બાતલ કરી.’

આ ચરણ પ્રભાશંકર પટ્ટણીએ કહેલું અને
તેમાં કહેલા ‘શાસ્ત્રીબાવા’ તે મારા કાકાના દીકરા
ગોપાલજી દયારામ (સં. ૧૯૧૨થી ૧૯૧૮) એમ
સાંભળ્યું છે.

‘દુર્ગાશંકર શાસ્ત્રી: ‘માનસી’

સંગીતની અસરથી ઋતુમાનમાં પણ ગભગભનાક
દેરદાર થઈ શકે એમ મેટ્રોપોલિટન ઓપેરાના
સુપ્રસિદ્ધ સંગીતકાર અને નટ જેમ્સ મેલ્ટન એક
લેખમાં જણાવે છે. એ જણાવે છે કે સંગીત
ઉચ્ચ ઋતુમાનને થોડી જ પળમાં શીતળ કરી શકે
છે. ખીજાં એવાં પણ ગીતો છે કે જે શીતળ
ઋતુમાનને ઉષ્ણમાં પલટાવી નાંખે. એક દૃષ્ટાંત
આપતાં એઓ જણાવે છે કે ગરમ પડતો હોય તે
નિવસે સગડી આગળ બેસો ત્યારે આરોન કુપરેન્ડું
“એન સેલેન મેકસીકો” ગાઓ તો થોડા જ સમયમાં
હડી ઝાંઘી થશે અને વાતાવરણ ઉષ્ણ લાગશે.
સંગીત ગમે તે યુવતીને રંગીલા માનસમાં પણ
દેરવી નાંખશે. સંગીતના સૂરે એતું દિલ નાગની
જેમ તાન સાથે કાલવા માંડશે અને તમને સર્વસ્વ
સોંપશે; જે તમો સંગીતના સત્રાટ હશે તો, મેલ્ટન
પોતાતું જ એક દૃષ્ટાંત આપતાં જણાવે છે કે એક
વખત ઋતુમાન હર ડીગ્રી હતું. એણે મેરિયન બેલ
સાથે “ડીગ્રીઝ ટ્રોલીઝ”માંથી ગીત ગાવા માંડ્યું
અને એની આસપાસમાં બેઠેલી યુવતીઓએ ધીમે
ધીમે ડંડી લાગતાં ગરમ ઓવરકોટ પહેરવા માંડ્યા.
એ વધુમાં એમ પણ જણાવે છે કે “Drink to
me only with thine eyes” એ ગીત એ
સુખધુર સૂરે ગવાય તો ત્યાં ઉભેલી કોઈ પણ યુવતી
એક વખત એ ગાયકને વશ થશે—સંગીતના આંબોદે
એ પરાજીતા થશે.

વીલીઅમ પેની: ‘હિન્દુ’

*

ઈગુની અગીયારમી સદીમાં યુરોપ ખંડમાં
અરબી દ્વારા ગઝલનો પ્રથમ સંચાર થયો. સ્પેનદ્વારા
યુરોપમાં ગઝલ યુગનાં નંદાણુ થયાં. જગવિખ્યાત

આ પ્રમાણે કવિતાને સંગીત સાથે શો સંબંધ છે તે જ આપણે ધણી સહેલાઈથી જોઈ શકીએ છે. ત્યાં એ સંગીત અને કવિતાની સંબંધતાને કવિ અહાને આપણે ઠૂંટાં પાડી શકીએ? આપણે મને તો સારામાં સારો કવિ-સારામાં સારી કવિતા લખનાર કવિ કાણ એ નવલરામના શબ્દોમાં જ જોઈએ કે, "સાંભળનારનું હૈયું જ ભેદે, ચાહે તો હસાવે, ચાહે તો રડાવે, ચાહે તો હથિયાર પકડાવે, ચાહે તો ભગાડે, અને ચાહે તો શાન્ત કરી મૂકે તે જ કવિ."

હવે બીજી બાબત એ જોવાની છે કે પ્રો. ઠાકોરે અખંડ પદ્ય મેળવવા માટે આ 'અંગેય'ની વાત કરી છે. એમણે લાંબા લાંબા કાવ્યો માટે અખંડ પદ્યની આવશ્યકતા સ્વીકારી છે. પણ પ્રો. ઠાકોર ભલે એમનાં દાદા એ હામર પંક્તિઓના કાવ્યમાં 'અંગેય' ઝોળા નીચે રહી અખંડ પદ્ય મેળવવા પ્રયત્ન કરે, પણ એમનાં ટૂંકાં કાવ્યોનું શું? પ્રો. ઠાકોર જાતે કહે છે કે મંદાકાંતામાં ગેયતા છે-તો શું એ જ મંદાકાંતાને અંગેય કરવાને એમણે પ્રયત્ન કર્યો છે? જો એ પ્રયત્ન ન કર્યો હોત તો એ મંદાકાંતામાં એની ગેયતાને શિથિલ કરવાને શા માટે એઓ એ હાંદને રવેન્ડાએ ભાંગે, તોડે, ભૂકકા કરે, અને કડક શબ્દોથી નાઇઠ નહીં જેવી કરી મૂકે જેથી કાઈપણ વાચકની ચિત્તનૌકા એમાં તરે જ નહિ? એઓમાં એઓ ગેયતા હોય તો ગદ્ય એ છેવટમાંનું છેવટ શોધાયેલું રૂપ છે જ્યાં આપણે નંદીની વાત કરીએ ત્યાં પાણીની વાત કરવી જ રહી, જ્યાં આપણે જમ્બની વાત કરીએ ત્યાં વનસ્પતિ-વૃક્ષની વાત કરવી જ રહી, જ્યાં આપણે પદ્યની વાત કરીએ ત્યાં આપણે તેની ગેયતાની વાત કરવી જ રહી. પછી ફેર રહે છે એના ઝોળાવવા અંશનો. પણ કોઈ રીતે ત્યાં તો ગેયતા જ છે અને એ ગેયતા જો પદ્યના મૂળમાં જ રહેલી છે તો ક્યો સાચો કવિ એને 'અંગેય' કહેવામાં મીતાને! ધર્મ માતશી!

અંગ્રેજી અખંડ પદ્ય-પેન્ટામીટરને વાંચતાં

આપણે ગદ્ય કરતાં જુદી જ લાગણી અનુભવીએ છે, એમાં નિયમિતતા છે પણ પદ્યમાં શક્ય તેટલી સ્વતંત્રતા જ મળે છે. છતાં જો ગદ્યથી એની કડક ધણી જાંચી છે. એમાં ગેયતા જ છે. માત્ર સંસાર રહે છે એ ગેયતાના અંશનો પણ એ ગેયતા એકી કરવા એના નિયમિત બંધારણનો ભાંગીને બૂકી કરવામાં આવતો નથી.

આના સમર્થનમાં આપણી ભાષાના અમર ગીતોનાં દૃષ્ટાંતો જોઈએ તેટલાં છે. કવિશ્રી ન્દાના-લાલની જ પેલી એક પંક્તિ લખ્યો.

મારાં નવણાની આજસ રે,
ન નીરખ્યા હરિને જરી!

આ પંક્તિમાં એવો શો ચમત્કાર છે? આ પંક્તિમાં એવી ક્યા શક્તિ છે કે જેથી એક વાર વાંચનાં જ એ આપણા અનુભવમાં મૂકે છે? પણ એ જ અર્થને સાચવતી એક બીજી પંક્તિ આપણે નીચે પ્રમાણે મૂકીએ તો એની અસર આપણા ઉપર શી થશે?

મારાં નવણાની આજસથી
હરિને જરીયે નિરખ્યા નહિ.

કવિ કાવ્યની પંક્તિમાં કહેવા માંગે છે તે જ આપણે આ ઉપરની લખેલી પંક્તિમાં કહ્યું છે પણ ક્યાં પેલી કાવ્યપંક્તિ અને ક્યાં આ નવી ખના-વેલી અંગેય પંક્તિ? મૂળ કાવ્યની પંક્તિમાં "રે" અક્ષર છે, અને નવી ખનાવેલી પંક્તિમાં "થી" અક્ષર છે. અને અક્ષરો જો જ માત્રના છે પણ "રે"થી ઉપજતી સંગીતની અસરમાં "આજસ"નો અર્થ ધણો સચોટ થાય છે. "રે"ના સંગીતમાં જ "નવણાંની આજસ"નું કાવ્ય દ્રુપાયેલું છે. આ સત્ય છે કે અસત્ય છે તે જાણવાને માટે આપણી પાસે કશું એવું દ્રુષ માપવાનું વંચ નથી. માત્ર શુદ્ધ શ્રવણેન્દ્રિયના આધારે જ આપણે સમજવાનું છે. કાવ્યરસિક અને કવિ જો મીતાની કળાને વક્ષાદાર રહીને જોશે, તો સારામાં સારા કાવ્યની પંક્તિએ [સાંધણ : પાનું ૫૬]

કટાક્ષ કાવ્યો

‘સારંગપાણિ’

‘લાઈન’

લાઈનમાં લાગે, લાઈનમાં લાગે, લાઈનમાં લાગે ભાઈ,
આજે લાઈનમાં લાગે ભાઈ !

ધાન કે ધોતિયાં કાજે આજે લાઈનમાં ગોઠવાઈ,
પામતો માનવ થોડીક ઝેની જીવનની જોગવાઈ:
લાગે, લાઈનમાં લાગે ભાઈ !

જ્યાં જીએ ત્યાં મારગે આજે લાઈન લંબાવાઈ,
ઊભા રહેતાં ટાંટિયા તૂટે, લાંબા થાય સવાઈ :
લાગે, લાઈનમાં લાગે, ભાઈ !

જીવવાને છે દવા ખરીદવી મળવી ના સહેલાઈ,
ઊભા રહેતાં માઠા પડતા ગીરદીમાં પટકાઈ :
લાગે, લાઈનમાં લાગે ભાઈ !

દ્રામ કે ગસમા, આગગાડીમાં, લાઈન લાગી ભાઈ,
માથું મૂડાવવામાં જે ત્યાં લાઈન છે જળવાઈ :
લાગે, લાઈનમાં લાગે ભાઈ !

દેહુ વેચાતો નારી તણે ત્યાં લાગતી હાર લપાઈ,
ત્રીભુવન્તીની જ્યોતમાં એ તો જીવતી નરક-ખાઈ :
ત્યાં જે, લાઈન ભવાઈ ભજવાઈ !

સ્મશાન ઘાટે બાળવા કાજે પણ છે હાર ખડકાઈ,
વારો આવે તેમ બળે ત્યાં મોતની એ જ રૂખાઈ :
લાગે, લાઈનમાં લાગે ભાઈ !

લાઈનમાં ઊભા રહી રહીને સાંજ સવારે ભાઈ,
“હન ટૂંકો ને રાત છે લાંબી” વેશ રહ્યો ભજવાઈ :
લાગે, લાઈનમાં લાગે ભાઈ !

વાંચતા રે'એ

ક્ર. પૂર્ણિમા દવે

મુખ્યમાં ભેળમંડળ ઉદ્દે કલમમંડળ ઘણા ઠાંખા સમયથી મળતું રહે છે. શ્રી ચંદ્રવદન મહેતા, શ્રી ઉમાશંકર જોષી, જ્યોતીન્દ્ર દવે, શ્રી સ્નેહરશ્મિ વગેરે એના સભ્યો છે. એ મંડળની એક સાંજની બેઠકમાં શ્રી ચંદ્રવદન અને શ્રી ઉમાશંકર મારાગારીના તથાક્રા પર આવી ગયા હતા. આ વાતને બેશક ચારપાંચ ઉપર વર્ષો થયાં હશે.

સ્નેહરશ્મિ સાથે શ્રી ચંદ્રવદન કંઈક ચર્ચા ચલાવતા હતા. ત્યાં શ્રી ઉમાશંકરે સ્નેહરશ્મિનો પક્ષ ખેંચ્યો-અને એ પક્ષ એવો ખેંચ્યો કે શ્રી સ્નેહરશ્મિને પોતાને જ એ બંનેને હોડાવવાની ફરજ પડેલી. શ્રી જ્યોતીન્દ્ર જોષી તે વખતે દાબર હતા. મામલો ગરમાગરમ થયેલો જોઈ ભેળપુરીનું જે પાંચ રતસતું પડીકું (ચર્ચા ગરમાગરમ થતાં કોડવા વગર જ પડેલું હતું) હતું તે હાલીને ચૂપ તીટીથી ચાલી ગયા હતા. ખીજ સભ્યોના પ્રયત્નોથી એ મામલો જેમતેમ શાંત પડેલો. ત્યારબાદ પોખ્ખાએક સાક પકી શ્રી જ્યોતીન્દ્ર ત્યાં આવ્યા. એ દરમ્યાન ડીકાની શોધ થવા માંડી હતી અને સૌને ખાત્રી થઈ ગઈ હતી કે એ પડીકાના ધરાક શ્રી જ્યોતીન્દ્ર એના કેઈ જ નહીં હોય.

શ્રી જ્યોતીન્દ્રે પાછા ફરતાં મામલો શાંત એવો જોઈને પૂછ્યું, “આગાડી કેમ ચટકી ઠઈ?” ત્યાં ચંદ્રવદને તરત જ ઉત્તર આપ્યો, એજાન ભેળપુરી ખાવાને જીપડી ગયું હતું!” આ દષ્ટીકત હોવા છતાં શ્રી ચંદ્રવદન અને શ્રી ઉમાશંકર આજ પર્વત નિકટના મિત્રે રહ્યા છે. હું ચોક્કસ જાણું છું.

ખિરતરો અને ઘણો સામાન પણ હતો. વડોદરાના સ્ટેશન પર એક હમાલે એમનો સામાન જોયક્યો અને ઘોડાગાડીમાં ચૂક્યો. શ્રી જ્યોતીન્દ્રે બે વ્યાંની (ખેલી નહી) ઠાઠી એના હાથમાં ચૂકી. પણ હમાલ તરત જ ખેલી જાયો. “દવે સાહેબ, તમારા જેવા મોટા માણસ મને બે જ વ્યાના આપે?”

“એ, અહા-તું મારું” નામ ક્યાંથી જાણે? મારો પડોસી પણ મારું નામ જાણુનો નથી. એક વખત મારા મિત્ર મને શેઠના આવ્યા અને તેમણે પડોસીનું બારણું ડોકી પૂછ્યું, ‘શુભરાતના જાણીના લેખક જ્યોતીન્દ્ર દવે અહીં રહે છે.’ પડોસીએ એના જવાબમાં કહ્યું, ‘આ નામ જ પહેલી વાર સાંભળ્યું. એ જાણીના લેખક છે કે વૈધ છે-એમ તે હોય-અમને કંઈ ખબર નથી’ તો બધ, તું મરું નામ કેવી રીતે જાણી શક્યો?”

“સાહેબ, તમે આટલા મહાન લેખક ને હું નહીં જાણું? તમે પેલી કોલેજમાં આવ્યા છે ખરું ને?”

“જા, એના ચાર વ્યાના લે. મારો પડોસી મને નહીં જોળખે અને આ વડોદરાનો વાસી મને જોળખે એ કંઈ મારે માટે નાનીચની વાત કહેવાય?... પણ બસ, તેં મારાં પુસ્તકો વાંચ્યાં છે ખરાં?”

ચાર વ્યાના પહેલાં ખીસામાં ચૂકતાં તે બોલ્યો, “ના રે ના, હું તો થોડુંક જ ભર્યો છું”. પણ મેં તમારું નામ આ ખિરતરા પર જ પહેલું વાચ્યું.”

“ખરો.....બાઈ.....મામને બનાવતા ઠીક આવડે છે!”

હમાલ તો તરત જ ચલતો થયો. અને આ પત્રના તૈલી શ્રી કાલક મારકત જાણવા

શ્રી જ્યોતીન્દ્ર દવે વડોદરા ગયા હતા. સાથે

મળ્યુ છે કે શ્રી દવે કું પૂર્ણિમા દવે કાણુ છે તેની તપાસ કરવામા પ્રયાન કરી રહ્યા છે કદાચ શ્રી દવેને લાગ્યુ હશે કે હુ એમની ન્યાતની હેઈશ પણ મને ખાતી છે કે શ્રી દવે અને એમની ન્યાતની માની કષ્ટ કન્યાની શોધમા નીકળે એવા નથી અને બે કદાચ ઠીકળગે અને મને શોધવામા ક્ષત્રશે તો મને ખાતી છે કે એમને ઠડા પાણીએ નાહી નાખરાતુ જ રહેશે શ્રી જ્યોતીન્દ્ર કેવા છે તેની તો મને ખાતી જ છે મે તો એમને વારવાર જોધેના છે એ કઈ દવે ગુપ્તા નથી શ્રી જ્યોતીન્દ્ર કું પૂર્ણિમા દવેની જન શોધખેળ કરતા પણ મારા સબધમા એ સૌ કાઈને પૂછના રહે એ મને મર્ધાદા-ભગ લાગે છે માટે જ આ વાત મે જાહેરમા મૂકી છે

આજે મારા એક મિત્રે પૂછ્યુ કે “આપણા જાણીતા કવિઓ શુ શુ ધધો કરે છે અને તેમા યે વધારે કમાણી કાણુ કરે છે ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર મે તે જ લાણુ આપ્યો છે પણ પછી મને એક વિચાર આવતો હતો કે વધારે કમાણી કાણુ કરતુ હશે ? કવિ ખચરદાર મદ્રસમા હત ત્યારે ખૂબ કમણી કરતા એમ મે એક ઠેકણુ વાચેતુ પણ એઓ દલ નિષ્ઠતશન શુ છે હા શ્રી રમણ વકીન પોતાની મોટરમા ફરે છે એ સિવાયના બધા જ કવિએ બે પગના પૈડા પર પોતાની કાચાણી મેટર ટોડાવે છે પણ ત્યા મે શ્રીમતની વ્યાખ્યાનો વિચાર કર્યો જેને કમાવાની તદન જરૂર નથી એ જ શ્રીમત કહેવાય અને એ વ્યાખ્યાને આધારે ગુજરાતમા મને સૌથી શ્રીમત જણાયા હોય તો તે પોડીચેરીમા શ્રી અવિદ આશ્ર મમા રહેલા આપણા સુરસિદ્ધ કવિ શ્રી પૂનલાલ એમને કમાણી કરવાનો લેશ મે દ નથી

કવિ ખચરદાર જુવાન વયમા અખાડામા જ હત પ્રે જાગવતરાય ઠાકોરે તાજેતરમા જ એમના બાપણુમા કહ્યુ છે કે એઓ પોતે પણ શરીર વ્યા

યામમા પ્રવીણુ હતા આજે પણ શરીર-આવામનાં સુખ એઓ અનુભવી રહ્યા છે કવિશ્રી નાનાલાલે તાજેતરમા જ એક વ્યાખ્યાનમા કહ્યુ છે કે એઓ ખોનીંગમા હેશિગર છે અને લગે છે કે ત્રણે જણુ મોક્ષીંગમા હોશિયાર હોય તો કેતુ ? આપણે ત્યા કવિસ મેવનોમા મિયકુલ દાજરી હોતી નથી પણ ગુજરાતમા એ ત્રણે મદાવિઓનો ખોનીંગનો કાર્યક્રમ યોગ્ય તો કદાચ હાઉસ ફુલ”તુ પાટિયુ ચદાનુ પડે અને એ ત્રણુ (સભવ છે તેમ) બેગા ન થય તો બીધુ યે મારુ પડે !

મને હમણા હમણા એમ સાબળવા મળ્યુ છે કે યુદ્ધ પૂરુ થતા શ્રી ચદ્રદન મહેતા અમેરિકા જવાના છે શ્રી ચદ્રદન ફરવાના કામમા ખૂબ જાણીતા છે શ્રી ચદ્રદન મહેતા અમેરિકા જાય એમા મને શકા નથી પણ શા માટે જાય ? ત્યા શુ કામ ? શ્રી કૃષ્ણવાલ શ્રીધરણી અમેરિકા ગયા ત્યા લગ્ન કાધા પ્રતિષ્ઠા પામ્યા અને દ્રવ્ય પણ મેળવ્યુ કદાચ શ્રીધરણીને મળેતુ સુખ સૌને આકર્ષે પણ યુદ્ધ પૂરુ થતા તે શ્રી કૃષ્ણવાલ શ્રીધરણી દિંદ આનવાન છે તો તે મમયમા શ્રી ચદ્રદન જઈને શુ કરવાના ? શ્રીધરણીને મળેના સુખની તો એમને દવે લેશ ઇન્ડા ન જ હોય ! કદચ એઓ ત્યા જઈને નટધર માટે ફડ ઉધરાવશે એ શક્ય છે

જાણીતા ગઝનકાર અને લેખક શ્રી એયુઅખાન ખનીના ધરમા ચોરી થઈ એ ચોરીમા ચોરો એક પેગી ઉઠાવી ગયા એ સિવાય તેઓ ખીણુ કણુ જ ન લાઇ ગયા એ પેગી ઉઘડતા ચોરોના હાથમા કેટલીક કર્ડીંગની ફાષ્ટો આતી શ્રી ખતીલના લેખોના કર્ડીંગની એ ફાષ્ટો દત્તી ચોરોને એ ફાઈલ લેખોની દરો એની ખચર નહી-નહી તો એઓ પેગી લઈ જ ન ગયા હોત ! અને બે જાણીબૂઝીને જ એ કર્ડીંગની ફાષ્ટોની જ પેગી છે એમ જોધને જ લઈ ગયા હોત તો તો ગુજરાતમા જોધએ તેટલા સાક્ષરોના ધગમા સહેવ ઇથી ચોરી કરવાને સમય

આપણે શકાય એમ છે. કદાચ એ સમય સુધી આપવામાં સાક્ષરોની પત્નીઓ જ ચોરોને મદદ કરે.

બાઈ ખલીલની વીસ વર્ષની મહેનત એ કટાંગમાં હતી. પણ ચોરોને એ વાતની શું ખબર ? શ્રી ખલીલે હવે એક જાહેરાત એવી કરવી જોઈએ કે, “જેઓ આ પેટી લઈ ગયા છે તેમને પેટીમાંની વસ્તુની કિંમત ઉપર તેના કરતા ખાલી પેટી વેચવાથી કિંમત મધારે ઉપજશે. પેટીમાં ઠી વસ્તુઓ વેચવાથી હેલકરીના પૈસા પણ છૂટકે કે કેમ તેની શંકા છે. આથી મારી તેમને વિનંતિ છે કે તેમણે એ કટાંગની ફાઇલો મારે ધરે (જ્યાંથી ચોરી ત્યાં) હું નહીં હોઉં એવે વખતે મૂકી જવી” ચોરો ખરેખર ડાહ્યા હોય તો આ પ્રમાણે કરશે અને એના બદલામાં શ્રી ખલીલ કંઈ રકમ પણ આપશે. પણ એ રકમે ત્યાં એમની ગરહાજરીમાં જ મૂકી રાખવી જોઈએ. પણ ખલીલબાઈ, ખીલ વખતે ચોરો પેલી ફાઇલ મૂકી જવાને બદલે તેઓ એ મૂકેલી બદલાની રકમ ઉઠાવી જાય તો શું ?

વડોદરાના લેખકમિલન વખતે આપણા ધણુ ખરા નવીન કવિઓને જોવાનો મને લ્હાવો મળ્યો. એમના વિષેનો મારો ખ્યાલ ધણુ ઊંચો હતો કે ધણું મધુર ગાતા હશે. પણ જ્યારે એક પછી એક કવિએ ગાવા માંડ્યું ત્યારે જ મને યંત્ર કે સાદું થયું કે આજ સુધી આ કવિઓને મેં કોઈ પ્રદર્શનમાં ન જોયા. શ્રી ઉમાશંકર પ્રમુખરથાને હતા. એમના મોઢા પર જ હારવની રેખાઓ તરી રહી હતી. વાકીના જે કવિઓ ત્યાં વ્યાસપીઠ પર આવ્યા તે બધા રંગૂનમાંથી પગપાળા ચાલી આવ્યા હોય એવા દેખાતા હતા. કમનસીબે એમને સાંભળવામાં તો

મઝા નહી પડી, એટલું જ નહી પણ જોવામાં મેં મઝા ન પડી. એમાં અપવાદ તરીકે શ્રી રનેહરશિખ અને શ્રી આસીમ રાદેરીને ગણવી શકું.

[અનુસંધાન : પાત્ર પૃષ્ઠ]

નહિ પણ એના શબ્દે શબ્દે કાવ્ય જ છે. આપણે જે અંગ્રેજીમાં સામે વાંચે લઈએ છીએ તે આ જ છે કે અંગ્રેજી કાવ્ય કદિ જે કાવ્ય યથ શકે નહીં. ગ્રેષ્ઠતા એ જ મનોરમ કાવ્યવૃં વાદન છે.

સંગીતના મહાનાદમાં જ કાવ્યોનો પુલકં રચુકાર છે. કવિ એ સંગીત (નહિ કે નાટકમાં જે સીનેમાં પણ પણ એના સાદા સંવાદિત સ્વરૂપમાં) નાદમાં જો કાવ્યને જોશે તો એની પ્રતિભા મેધ ધનુષ્યની જેમ સાતે રંગની ગૂંચેલી વિચ્છાન્કમાનને એના નાના સરખા ગીતમાં પણ પ્રતિબિંબે સમાવી વાચકના હૃદયને ભેદશે તળાવની આસપાસ જેમ જમીન છે-અને મેધધનુષ્ય પ્રતિબિંબ એ સરોવરમાં જ પડે છે અને નહિ કે જમીન પર, તેથી જ રીતે અંગ્રેજ એ તો ગણેતા સરોવરની આસપાસની જમીન જેમ માત્ર શુષ્ક ભેખડ છે. એમાં કદિ જે પ્રતિબાવું મેધધનુષ્ય દેખાવાતું નથી.

કવિ સમ્રાટ મિલ્ટન સંગીતના ધરના તાલમાં પોતાની બધી ચિંતાઓમાંથી મુક્તિ મેળવતો. ડો. ફ્રેડરિક સંગીતની ખરેખરી એક માંડ સૈનિકજીવન સંધારેલ છે. મી બર્ટન કહે છે કે અદારમી સદીમાં રચેનના રાજ શીલીપની ઉદાસીનતા સંગીતના બળથી દૂર યથ હતી.

—કવોટલી જનરલ એન્ડ ધી મીથીક સોસાયટી, ૧૯૨૪ એપ્રિલ

એ કેમ લખતા ?

મૂળરાજ અંબરિયા

ડી' કવીન્સી લખી લખીને પધારી, ટેવય અને આખો ઓરડો કાગળોના ઢગનાથી ભરી મૂકતો. એટલે સુધી કે પછી તેમા રહી ન શકતું. આ પછી તે નવુ ઘર બાંધે તેને જૂનાનો ઉપયોગ પેતાના લખાણો સમૂહી રાખવા ગોદામો તરીકે કરતો. મરતી વખતે એની પાસે લખાણોથી ભરેલા આવા છ ઓરડા હતા જેનું બાકુ એ ભરે જતો. અરીથુ ખ ઘ એ પ્રેરણા લેતો.

બર્નાર્ડ્સ શ્રી આ વત્રુગમા મિતાક્ષરી (શીટ્-હેન્ડ)માં જ પોતાના લેખો લખે છે લડનની ખસોમા ઉપલે માળ બેસી, હરીઆળા મેદાનો તરફ નજર નાખતે નાખતે એણે મિત ક્ષરીમા ધણા લેખો વખ્યા છે. જ્યારે એ ઉગતો લેખક હતો ત્યારે જાહેરમા આરવા પેતે જ પોતાના લેખો પર વિવાદ ઉભો કરે તેના વિવેચનો વિવિધ પત્રોમા જૂદે જૂદે નામે લખી મોકલતો. શરૂશરૂઆતમા રોજના પાચ પાના એ નિયમિત લખતો.

એકાદર વોલેસ સૌથી વધુ રૂડપી લેખક હતો એક વાર એણે ૮૦૦૦૦ શાપ્તહોની નવલકથા તથુ દહાડામા પૂરી કરી નાખી હતી ૨૨૨-સા ૬૬ (ડિક્ટ ફોન) દ્વારા એણે એ નવલ તેના મત્રીઓને ઉતરાવી હતી તે એકી બેઠકે પૂરી કરી હતી વચ્ચે દર અર્ધા અર્ધા કનાકે આના કપ ઢીચે જતો.

સમરસેટ મામ જેમ ઓફિસે જનારા નિયમિત ઓફિસે જઈ કામ કરે છે તેમ દિવસના અમુક કલાક લેખનકાર્ય કરે જ છે. શરૂઆતના વર્ષોમા એ સમર્થ લેખકોના ત્રયો વાચતા એક-બે વાર નહિ પથુ આઈ-દશ વાર. ને તેમા મૂકેલા રિચારો પોતાની બાપામા મૂકવા કપાકો સુધી મહેનત કરતા તેની સાથે સરખામણી કરતા કે કપા ત્રુટિ

આવે છે અને નવા નિરાળીઆની જેમ ત્રુટિ પકડાવા પછી તેને ફરી ફરીને લખી જતા.

એક વખતનો છાપાનો ફેરીઓ અને આલે અમેરિકાનો પ્રથમ પકિતનો સાહિત્યકાર વિલીયમ સારોયન કહે છે કે 'લખતુ એટલે ખસ લખતુ જ એમા ઝાઝી પચાત શી રમી ?' મરીનીએ એના હાથમા કલમ આપી છે એ છા વસ્ત્રો, સગડી વિનાનો નાનો ઓન્ડો અને સખ્ત ઠડી-આ હાનતે એના હૈયાને જોનતુ ક્યું છે પ્રિય પુસ્તકોને કોલસાની જગાએ સગડીમા નાખી દૂક મેળવવા પ્રયત્ન કરતા આ આરમેનીઅન લેખકે એક દિવસમા ત્રથુ-ત્રથુ નવલિકાઓ લખી જાણી છે. પોતાના નાટકોતુ દિગ્દર્શન કરતી વખતે એ ટેવય પર ખીનની ખાટલી અને સફૂજન રાખી મૂકે છે સફૂજન ખાતો જા્ય છે ખીર પીતો જા્ય છે અને દિગ્દર્શન સૂચવતો જા્ય છે તાજેતરમા બહાર પડેલા નાટ્યસત્રકમા એ ઉગતા લેખકને સલાહ આપે છે કે 'લખો, ધાકો તમા સુધી લખો પછી જુઓ, જ્યારે તમારી કૃતિમા તાકાત અને ચેતન ઝીનાઈ આવશે ત્યારે તમને એકે સર્જક તરીકેની ખુમારી આપોઆપ પેઠા યશે તમારી કૃતિ કોઈને જતાવવા કરતા તમારા અત કરેણુને જ અભિપ્રાય માગજો મિત્રોના અભિપ્રાયમા ધણી વાન ખુશ કરવાની ટૃતિ વધુ કામું કરતી હોય છે'

એલેક્ષાન્ડર ડ્યુમા જ્યારે લખનામા મશગુલ હોય ત્યારે બૂખ-તરસતુ માન ભૂલી જતો, એ વખતે કોઈ મળવા આવે તો હસ્તધૂનન કરવા ડાલો. હાથ આગળ કરતો ને જમણા હાથે લખાણુ આગળ ચલાવતો. નવલકથા લખવા માટે એ આરમાની રગના કાગળ અને ખાસ પ્રકારની ટાક વાપરતો.

કવિતા માટે પીળા કાગળ અને ધીમ પ્રકારની ટાકથી કામ લેતો માસિકો માટે ખાસ લેખો ગુલાબી કાગળો પર જ લખતો. (સારું છે કે એ અપદ્ધાગ્ય લખતો નહોતો નહિ તે એ માટે એને દિવસી કામો વાપરવા પડત) જુ રાહી વાપર । તરફ એને ઝીડ હતી ટેમવ પર અટ્ટેરીને એ નાટકો લખી શકતો નહિ કાણી નીચે નરમ તકીઓ રાખી પતંગ પર લામા પડી નાટકો લખના એને ક્ષવતા એકી સાથે પાચ અધુ વાર્તાઓ જૂન જૂન પત્રોમા એ લખતો

ખાલજાક એકાત કોટકીમા એસી વાર્તાઓ લખતો લખતી વેળા સાધુઓ ગો સંકેદ કરને પહેરી લેતો રાનાની રાનો એ લખવા પ્રતો ન કોથી પી પ્રેરણા મેળવતો પોતે રમેલા પાન પર એ એટલો મુગ્ધ હતો કે પોતાની ટપાલ એ તેના દુર્ગ નામના પાત્રને નામે મગાવતો

'માદામ બોરરી'નો સંપક ગુમ્તાવ ફલોએ- લખનામા એટલો તો પરોનાઈ ગએલો કે તેમાં 'વિપ-પાન'નું પ્રકન્ય લખતા લખતા એને પોતે એર પીધુ હોય એવો સ્નાહ ગળામા આરના લાગ્યો આને લઇને એ ધણા દિવસ માદો રહ્યો

જર્મન ફિલ્મુદ્દ હુગલ લખતી વેળા એમા એટલો તો પરોનાઈ જતો કે તેપોલીબનની ચકાઈ વખતે સરકરે તેપગોળાથી શહેરને આગ લગાડી તેની પછુ તેને ખમર ન પડી પાચમા માળ પર બેસી એકધ્યાનથી વખે જતા આ તત્વરને જ્યારે એની ચાકરડીએ આરાને ખમર કર્યા ત્યારે ઉનકુ એણે એને પેતાના સ્વધ્યાયમા ખનેવ પાડના બદન કપકારીને કહ્યું કે 'આની બાખતોમા મે કહિ માયુ માર્યું છે જે અહીં દોડી આરી જ ન, તારી બાઈને જઈ કહે' શહેરની આગ વધની વધની એના આરકામા આવી એટલે લખેના કામગીઆ ખીમામા મૂખી નિરૂહતાથી એણે ધર હોયુ

શરઆતમા અનાતોલ ફાન્એ વા રોના શબ્દકોપ માટે કામ કરવાનુ સ્વીકાયું. પછુ એમાથી

દર વખતે પૈસા નહી મળતા તેથી બવિધના આ મહાન લેખકને પાપ્ટાઅની ચોપડીમા લેખો લખી પૈમા મેળવવા પડતા

ખી ખી મી (શ્રીમગ ઓડાર્ગીંગ કોર્પોરેશન) એકન-ટૂટના પ્રોફેસર મી. ઈ. એમનેડ અને તેમના પત્ની સમાજ અને માનમસાજ પર ઉચ્ચ પુસ્તકો વખે છે ને સાથે માથે એમાથી તૂટી કમાણી પૂરના નમ્સરી નવનકયાઓ પયુ લખે છે

'દારજન પી એર્મન' વિગેરે દારજન અથ માળાના પુસ્તકોનો લેખક એડગન વર્કસ અને એક વેપારી નગીકે નિબ્ધન ગયો દનો છે-ટે તેને 'સદ્ધ વેપારી યરાની કૂચીઓ' વિષે વખો લખના માડયા અને એમા એ હીક કમાણો'

ફ્રાન્સીસ એકનને પોતાના અગ્રવામખડના બાલુના ખડમા પખીઓ ગાતા કિસ્તોન પ્રત્ય હોય તો જ મજા આવતી

એન્ટન એખવને એ લખતો તેમ ત્યાર તેની આબુવાબુ જુરાનીઆઓ નાચતા ગાતા ખી ગેવ કગતા હોય તો ધણુ ગમતુ

વિક્ટર ટુનોને બમના ઉપના માળ પર બેગી કરવાથી પ્રેરણા સુગતી

આર્દર્મ ડિન્સને બેટલ-ટોગ અને મગ્વ-કોક તી ગમત ન્યા પછી લખતુ ગમતું ટેમવ પ-તાળ ફલો એ ખાસ મુકારનો

કલોઈલ દાસ્થના નિમધો લખના બેમનો ત્યારે એને અત્રાજ મિતકુલ ગમતો નહિ સડામા એકાદ કૂકો પછુ બોલી ઉકે તો એ રાતોપીયા ધમ જતો

ફ્રેચ કાન્નિનો નેતા મોન્સેો મૂબાવ પોતાના સનાનગુદનો ઉપયોગ ન્દાવાધોરા માટે નહિ પછુ લખવા માટે કરતો ન્દાનાના ગ્મ પર એક પાઉયુ ગોહની એનુ ટેમન બનાવતો સાનુ ગખરાના માધનમા શાહી બરતો એક વાર એ આવી ગીને લખનો બેરો દનો ત્યારે તેનુ ખૂન થયુ હતુ.

ફ્રેચ માદિત્વકાર કેનેલને ધણા મુદ્દા વિચારો

સ્ફુરતા પશુ તે દર્શાવવા તેને શબ્દો મુક્તતા નહિ. ક્યારેક ક્યારેક જ્યારે વિચારોનો પ્રવાહ તેને મગજમાં વહેવા માંડતો ત્યારે આખો મીચી, એ સોફા પર સ્થૂળ જતો ને પોતાની પલિને લખાવવાનો પ્રયત્ન કરતો. એથી ઉલટું, નાટકકાર રાસીન દરતે-દરતે જ નાટક તૈયાર કરી લેતો.

રૂસોને પોતાનાં પુસ્તકો લખવામાં બહુ મહેનત પડતી. કારણ એની યાદશક્તિ ઘણી જ ખરાબ હતી. ઘણી વાર એવું બનતું કે કપડાં પહેરતાં પહેરતા આવેલા વિચાર બહાર પડી શકતા જ ભૂલાઈ જતા આ કારણે એ જ્યાં પશુ જતો ત્યાં પુસ્તકોનો ગંજ સાથે લઈ જતો. પોતાના લખાણો તૈયાર કરવામાં એ ઘણો શ્રમ લેતો. એટલે સુધી કે કોઈ કોઈ વાક્ય ચાર-પાચ રાતોના ઉંડા વિચાર મંચન પછી લખતો. છાપવા આવેલા લખાણુમા પશુ ક્યારેક ત્રણ-ચાર વાર સુધારા કર્યા વિના મે જ પતો નહિ કેટલાક લેખકોમાં સુધારા કરવાની માટે એટલે સુધી ધર કરી ગઈ હે પ છે કે તેના લખવાના કાર્યમાં જ એ નડતર રૂપ યથ પડે છે. એક રોમન લેખકને તેવું પુસ્તક પૂર કરતા પચાસ

વર્ષ લાગેલાં.

ડબલ્યુ. ડબલ્યુ. જેકબ્સની કાર્ય કરવાની પદ્ધતિ જુદી જ હતી. એને એક મિત્રે રાસીન રવિ માળવા પોતાને ત્યાં બોલાવેલ. સવારે હું એકાંત ગાળીશ એમ જેકબ્સે કહેલું એટલે સવારમાં તેને કોઈએ બોલાવ્યો નહિ. બધાં ધારતા હતાં કે એ પોતાના ઝોરડામાં બેઠો બેઠો એની લાક્ષણિક શૈલિમાં વાર્તા લખતો હશે. પશુ એણે તો ચાહનાસ્તો લખ બગીચામાં આંટા માર્યા કર્યા અને પાર્ક પીધા કરી! આ વિષેનો ખૂલાસો મિત્રે પૂછ્યો ત્યારે એણે કહ્યું કે 'એ એકાંતમાં મે મગજમાં એક વાર્તાનું વસ્તુ ગોઠવી લીધું. હવે એ કાગળ પર લખવામાં મને જરાય મુશ્કેલી નહિ પડે. ગમે ત્યારે હું એ લખી નાખીશ.'

પચાસ વર્ષની લેખનકારકિર્દીમાં ફ્રીલીક્સ એપનારુમે ૧૫૦ જસુસી નવલકથાઓ લખી. આજે ૭૧ મે વર્ષે પશુ એ ખૂબ આનંદ અને ટીખળી છે ને યાત્રિક યુગમાં યાત્રિક જડમે સાહિત્ય સર્જે જાય છે રોજના સરેરાશ ૩૦૦૦ શબ્દો લખે છે.

કવિતા

કવિતાનું જે સનાતન સત્ય આ વિશ્વના આજના અસમતોલ વાતાવરણમાં જળકડી રહ્યું છે, તે કલ્પને આજની કવિતાઓમાં અવતરતું જોવાની ભાવના-હોવાની-થવી ને ઘડવી-એ જ કવિતાના કુલયુગની ત્રિવી ભક્તિ છે. કવિતાનું સનાતનત્વ જળવાય તે સાથે, આદિત્યના આદિતમ રશ્મિઓની જીવન્તકવિતાને, કવિતા રચનારે લક્ષમાં રાખવી આવશ્યક છે. કવિતાનું સ્વાતન્ત્ર્ય તેના નિયમો વડે સાચવી શકાય. માણ પરથી નીચે ઉતરવા જેમ નીસરણી વપરાય, તેમ કવિતા વડે ગગનમાં ઉડવા માટે તેના મૂળ નિયમોની અખંડ પક્ષકલાનો ધાત અવ્યાજબી ઠરે. કવિતા વિશ્વકુલનું ગૌરવ છે; અનંતનું એક અખંડ રનેહ-સમગ્નું છે. કવિતાનો જન્મ આત્માની-આત્માઓની સુખદુઃખની છબિઓના સાચા દર્શનમાંથી થાય છે. કવિતાનો આદિ-અંત એક છે. કવિતા અનંત જેવી છે. કવિતા ઘડતાં શીખવું એટલે જીવનને જ્યોતરંગી પ્રતિમા બનાવતા થવું. કવિતાનું કલેવર વિષ છે. પ્રાણુ તેના વિશ્વેશ્વર જેવો છે. મહાત્મલાલ સંઘવી

સમાચાર

(A critical history of English Poetry) "અંગ્રેજ કવિતાનો સમાલોચનાત્મક ઇતિહાસ." એ નામનો દળદાર મંથ હર્બર્ટ ને બી. ઓબરસન અને ને. સી. સ્મીથે પ્રસિદ્ધ કર્યો છે. એની કિંમત રૂ. રૂપિયા છે આ પુસ્તકમાં છેક એંગલો-સેકસન કવિનાથી શરૂ કરી તદ્દન અદ્યતન કવિતા સુધીના કાવ્યસાહિત્યની સમાલોચના કરવામાં આવી છે.

ફ્રાન્સીસ ગ્રેટ મંથે ૧૦ વર્ષની વયે ૪૫૧ પાનાનું અને ૧૨૦,૦૦૦ શબ્દોનું ઇંગ્લેન્ડના ઇલિટ પેટ્ર મહાકાવ્ય "The Island" પ્રગટ કર્યું છે એમણે એ મહાકાવ્ય ૧૯૪૦માં શરૂ કર્યું હતું અને તાજેતરમાં જ પૂરું કર્યું છે.

રીચાર્ડ ચર્ચનું "અંગ્રેજ લેગેન્ડો" ઇંગ્લેન્ડમાં ખુબ ચર્ચાસ્પદ બનતું આવ્યું છે. એ ગ્રંથમાં જાણીતા સત્તાવન લેગેન્ડોનાં રેખાચિત્રો આપવામાં આવ્યા છે. શો, ક્રેચેરાઈ મેન્સરીટ્ઝ, આલ્ફ્રિડ દક્ષીણ, ગ્રેટાગ મીન વગેરેનાં રેખાચિત્રો વિશિષ્ટ છે.

ડો એરચ જહાંગીર સોરાબજી તારાપોરવાળાએ ગાથાનું અંગ્રેજી પદ્ય ભાષાંતર પ્રસિદ્ધ કર્યું છે, એ જ પુસ્તકમાં ડો. તારાપોરવાળાએ લાખી વિદ્યાભરી પ્રસ્તાવના લખી ગાથા અંગે મહત્વની માહિતી આપી છે.

સોન્ની રાવતરોયે "બાઇ રાવત" નામના સુપ્રસિદ્ધ કથાકાવ્યની ખીજી આવૃત્તિ પ્રગટ કરી છે. એવિરસાની રાષ્ટ્રીય ઉત્ક્રાંતિ કાળે જીવન હોમનાર જીવન શક્તિ રાવતની એ કાવ્યગાથા છે. આ પ્રકાશન તો ખીજી આવૃત્તિ છે. આ જ વિષયને ત્રી. હરીન્દ્ર ચરોપાધ્યાયે Boatman Boy એ

સુપ્રસિદ્ધ કવિતામાં ગૂંથ્યો છે.

'સાધુ'ના નવેબર ૪૪ના અંકમાં રસેવ ડબલ્યુ. ડેવનપોર્ટના "મારો દેશ" એ પ્રકાશિત કાવ્યગ્રંથમાંની ૪૦૦ નેટલી પંક્તિઓ ઉનારનામાં આવી છે. વર્તમાન યુદ્ધે કવિના હૃદયને કેવો બીખણ જવાલામુખી બનાવ્યું છે તે એ વેધક હૃદયપ્રાવક કાવ્ય પરથી સ્પષ્ટ થાય છે. "મારો દેશ" એ લાંબું કાવ્ય ઓકટોબર માસમાં જ પ્રકટ થયેલું છે.

"પરજીયા વિદ્યાપાઠિ નવે", કીસે. ૪૪માં સગત-મહોત્સવ ઉજવ્યો હતો એ ઉત્સવ અંગેના કાવ્ય-ક્રમોમાં એક કાવ્યક્રમ "કવિ સંમેલન"નો હતો. બિહારના જાણીતા કવિઓ મનોજીવન કીશ, દિનકર, મહેશ, સુજન, જ્ઞાનકીવરદસબ ચાસ્ત્રી, પ્રભાત બેદાજ, પાંડે નર્મદેશ્વર શાહ, વિકટ અને પ્રભાકર વગેરે કવિઓએ એ સંમેલનમાં ભાગ લીધો હતો. એ ઉપરાંત "મધુરાલા"ના બબ્બન, મૈથિલી શરણુ શુખે પણ ભાગ લીધો હતો. થીમતી સુભદ્રાકુમારી ચોહાણે પ્રમુખરથાન લીધું હતું ત્યારે ડો. અમરનાથ જહાંએ સંમેલનનું ઉદ્ઘાટન કર્યું હતું.

"ગાંધીજીનું જીવન અને કાર્ય" એ વિષયનું સંસ્કૃત કાવ્ય રચવા માટે પંડિતા ક્ષમા રાવને પ્રદાસ ખાતે તા. ૧૦મી કીસેબરે પ્રથમ ધંનામ આપવામાં આવ્યું હતું. દક્ષિણ હિંદના ગાંધી સંઘ તરફથી આ હરીફાઈ યોગ્યવામાં આવી હતી. એમનું "ઉત્તર-સત્યાગ્રહ ગીતા" ગાંધીજીની ૧૯૩૬ સુધીની કથાનો સમાવેશ કરે છે. એમનું 'સત્યાગ્રહ ગીતા' ને ૧૯૩૨ સુધીના બનાવોને ગૂંથે છે તે તે જ વર્ષમાં પેરીસમાં પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યું હતું.

પગદંડીને પંથે

શશિન ઝોઝા, કાન્તિ વડોદરિયા

લીટી રચાતી ચાલી એ કૃતિ છે વાર્તાત્મક તેમજ રમૂજ. જે વસ્તુ પર કૃતિ રચાઈ છે તે વસ્તુ જ અને સુંદર છે અને 'લીટી રચાતી ચાલી' એનો યોગ કવિઓ આખી કૃતિને એકરમમાં જાળવી રાખે છે. છતાં આ કૃતિમાં ખામી હોય તો તે પદ્યરચનાની છે દષ્ટાંત એ છે કે જે આ કૃતિ પાઠ્ય કવિએ ઠીક મગ્ય આપીને સુધારાવધાન કર્યાં હોત, માત્ર મેળવી હોત તો કૃતિ સંપૂર્ણ સુંદર થઈ શકી હોત. આમ, કૃતિ સુંદર છે પણ સંપૂર્ણ સુંદર નથી. કવ્યનો ઉપાડ મગસ છે—નેમ છતાં પંક્તિ ૪, ૮, ૯ તેમજ એવી પાઠ્યથી આત્મી કેટલીક પંક્તિઓમાં માત્રા શિથિલ છે, પરિણામે ઉચ્ચ રજુ પ્રવાહ જાળવાનો નથી. 'લીટી રચાતી ચાલી' એ કુવપદ મધુ પદ જ એટલું પ્રવાહવેગમર છે કે અખા કાવ્યમાં કાંઈ પણ ઠેકાણે મદેજ જે શિથિલતા આવી તો તે અચૂક રમભંગ કરે. બાકી કાવ્યની વસ્તુ જ્યારે ધરમાં સિક્કોલ, નિદોષ જાળકેના મીઠા મંતુ દારવપદ છે ત્યારે કવિને પ્રેરણા મળી રહી છે. જ્યારે એ બધાં બહાર ગયાં ત્યારે કવિને સૂતકાર સામે છે કાવ્યની પ્રેરણા વિચીન થયેલી કવિને માલમ પડે છે. એટલે તરત જ કાવ્ય આગળ ધપાવવાને કવિ તેમને પાછા બોલાવે છે એ ઉપરાંત માત્રામેળ કૃતિઓમાં પ્રાસની સીવ્યટ રાખવી જ જોઈએ દા ત ૮ મી પંક્તિનો પ્રાસ કોની સાથે? 'મારી' અને 'પાટી' એ કંઈ પ્રાસ નથી. વગેરે. આશરપદ કવિની આ કૃતિ પ્રશંસાની અધિકારી છે તેની જ સાથે પદ્યરચનાની શિથિલતાનું ઉદારણ દોહાઈને દીકાનું આમરણ્યકારી છે. બીજું કાવ્ય છે 'જિગતા કવિને: બધ કાન્તિ વડોદરિયાની આ કૃતિની આકર્ષક શિથિલતા છે પણ પરની પ્રચુતા અને સરળતા. જે આસાનીથી એએએ કૃતિ આલેખી છે તે જ આસાની એમની પાસેથી ધણી સુંદર કૃતિઓ અપારવાની પ્રતીતિ કરાવે છે વિષય છે 'જિગતા કવિને' પણ તેની જ સાથે 'જાગી ચૂકેના કવિને' પણ આ કૃતિ લાગુ પડે-તો! કવિ થવાના કોડ મંવનો કદવનાશીલ કરિમાલ અનેક મનોગ્યોની ફૂલછાયા સાથે કાવ્યપ્રદેશ પ્રવેશે છે. પણ કવિ એ 'જિગતા કવિને' આગં ચીંધી બતાવે છે કે જે સર્જન કરવાનું છે તે નવીન દૃષ્ટિએ કરવાનું છે. જૂની ધરેડ છોડીને નવો સીલો પાડવાનો છે. "આ જન્મગીનાં ધરદીવગને ઉજાળવા તું કવિતા બનાવજે" એ છે આ કૃતિમાં રહેલો આદેશ. સૌથી વિશેષ અસર ઉપજાવે એવી પંક્તિઓ તો છે, "જ્યાં જન્મીને પોષણ મેળવ્યું એ—પૃથ્વીતણા પંકમદિં નિદાળજે-સંરકુનિતુ" મગસ તીર્થધામ, ત્યાંથી સદા નવ્ય પ્રકાશ શોધજે-નવુ નવું જાન જગે પ્રમારવા!

અને આથી જ કવિતા જિગતા કરિ પાસેથી અપેક્ષા ગણે છે, "દ્યારે રચીશું ધરની દવાવતાં— નવાં મહાકાવ્ય!" કૃતિ સમગ્રે સુંદર છે, મરણ છે, પદ્યવાહી છે. અર્થ પણ વિશદ છે. પદ્યભાષા પણ મેજુલ કર્ણપ્રિય શબ્દરૂપમાંએને યોગ્ય રચાને ગોઠવે છે. આથી કૃતિ રસભંગ વિના સુંદર અસર ઉપજાવે છે. પણ આ કાવ્યનું દ્વયણ હોય—એક મોઢું દ્વયણ હોય તો તે છે કવિની બેદરકારી. અનેક પંક્તિઓમાં એવી રીતે શબ્દોનો ઉપયોગ કર્યો છે કે જે દીર્ઘનો હરવર્ષ કદિ ઉચ્ચાર ન થાય ત્યાં તે કરવો પડે છે. અને તેની જ રીતે હરવર્ષનો દીર્ઘોચ્ચાર કરવો પડે. બેચાડ આખી કવિતામાં બે તણ ઠેકાણે આવી છૂટ નમી જાય પણ જ્યાં સંખ્યાબંધ રચણે આ પ્રકારની છૂટ લેવામાં આવી હોય ત્યાં એમ જ કહેવું પડે કે કવિનું એ દ્વયણ પ્રત્યે લક્ષ બેચાણું નથી; અને એથી જ એ પ્રત્યે કવિનું તેમજ અન્ય નવીન કવિ બંધુઓનું લક્ષ બેચવાનો આ પ્રયત્ન છે. —તાંત્રી.

લીટી રચાતી ચાલી

આકાશે વીજળીએ કીધાં ચમક ચમક ચમકારા.
 મેહુલિયે ધીરે રહી ઝરમર વરસાવી જલધારા.
 ઉરનો દરિયો ચડ્યો હિલોળે ગર્જન ઘેરું જગાડયું,
 મેં લઈ કાગળ-પેન મધુરું કાવ્ય લખવા માંડયું.
 નલિન, લતા લઈ લાકડી મારી કરતા અશ્વ-સવારી,
 'ચલ ઘોડા'ના ઘોર અવાજે કરી મૂકી ફીકીઆરી.
 (પણ મારી તો ધીમે ધીમે લીટી રચાતી ચાલી.)
 પાછળ ખૂણે બેસી સુધા શીવતી'તી ત્યાં પહેરણુ.
 નલિન, લતાને જરા ટપારી ધીમી વદી વચન:
 'ખંડાર રમોને જાવ અહ્યાં સૌ' બોલી ખીતાં ખીતાં
 'નથી બેતાં આ ભાઈ તમારા લખી રહ્યા છ કવિતા !'
 'ચાલ' કહીને લતા, નલિન સૌ ખંડાર ગયાં ફળિયામાં
 'ચલ ઘોડા'ના મૃદુ કલનાદો સુંબ્યા માત્ર હવામાં
 હજી રહ્યા'તાં વિદ્યેપક જે તરવે પાછળ મારી,
 ઉપા છતુ જે પાછળ બેઠા દરના ઘૂંસ્તાપાટી !
 (પણ મારી તો ધીમે ધીમે લીટી રચાતી ચાલી !)
 પાછળ ખૂણે બેસી સુધા શીવતી'તી ત્યાં પહેરણુ,
 ઉપા છતુને જગ ટપારી ધીમી વદી વચન :
 'ખંડાર રમોને જાવ અહ્યાં સૌ' બોલી ખીતાં ખીતાં
 'નથી બેતાં આ ભાઈ તમારા લખી રહ્યા છ કવિતા !'
 'ચાલ' કહીને ઉપા, છતુ ચે ખંડાર ગયા ફળિયામાં,
 શાંત પડી ગઈ ટોળટીળળની મંજુલી સ્વરધારા.
 (પણ કાં ખૂટયા અંતર મારે શખ્તોના' સયવારા ?)
 પછી દીકું તો સુધા તણી ચે મૂર્તિ કાં અહીં ન મળે ?
 દીકી જરા દૂર હસંત વદને જે જાગકની વચ્ચે !
 ફરી ઉપાડી કલમ છતાં ના વાણી અંતર સ્પુરી,
 પ્રશાંત આ સૂનકાર મહીં ચે કડી રહી અણપૂરી ?

શબ્દો સરતા સરતા ભાગ્યા છંદ ચડ્યો સ્વચ્છંદે,
 કંઈ સ્પુસ્વાની આશામાં મીટ માંડી રાખી દિગંતે ।
 ભાંગી ઉર્મિ, કલ્પનભાવો નાસ્થા અવળે પથે ।
 નલિન, લતા સૌ અહીં આ આવો જીવંત રસના ભાવો,
 ઉપા જીતુ સૌ પાછા આવી એકલતા અગસાવો,
 લઈ લ્યો લાકડી શરૂ કરી ઘો પાછી એજ સવારી;
 'ચલ ઘોડા'ના મૃદુ કલનાદે કરી મૂકો કીક્રીઆરી ।
 નિઃસંકોચે ફરી આનંદે વળી એ ધૂંસ્તાપાટી
 કરો, સુધાને હુવે મગા ના કોઈની કરવી ટાડી.
 કવિતાની જીવંતી રસવાડી, શીઠ ઉપાધી ખાલી ?
 (ફરી મારી તે ધીમે ધીમે લીટી રચાતી ચાલી !)

‘શશિનુ’ એઝા

ડોગતા કવિને !

ઉગી રહેલા નવલા કવિ હે !
 સાહિત્ય કેરા અણુનાગ સાગરે
 આશા ધરીને ઉરમા અપાર
 ભલે ઝુકાવી તુજ કાવ્યનાવડી:
 તેજભર્યું સ્વત્વ ભરી દર્શને
 આકાશને પાથરણે અસંખ્ય
 ઝગી ઉઠે તારક નિત્યનવ્ય,
 ત્યારે જ આભા પ્રકટે સુભવ્ય
 સમિષ્ટ કેરા શણગાર જેવી;
 ને એમ તું ચે
 પ્રકાશ એાછો અદકો લઈને
 આળ્યો ભલેને શણગારવાને
 સાહિત્યને ચંદરવે ઉમંગથી.

એ ધર્મ, અદરાતિમ ભક્તિભાવનાં,
 પ્રકૃતિનાં, ઉર્મિલ વેદનાનાં,
 પ્રિયાતણી પોચટ ગોડડીનાં,
 પીડિતનાં કૃત્રિમતા ભરેલાં
 બહુ ગવાયા દીનરાત ગીતકાં.
 એવાં સહ શાશ્વત પ્રશ્નમાંયે
 નકારજે એક ચીલે જવાની
 સૌ આળપંપાળ; અને સ્વિકારજે
 વૈવિધ્યધેરી નિતનવ્ય દૃષ્ટિ.
 ગાવી મુકીને પરલોક કેરા
 મૃત્યુ પછીની અણુદીક ભવ્યતા,
 આ જીવંતીનાં ધરદીવડાંને
 ઉભાળવા તું કવિતા બનાવજે.

ન્યાં જન્મીને પોપણ મેળવ્યું એ
 પૃથ્વીતણાં પંક મહિં નિહાળજે
 સંસ્કૃતિનું મંગલ તીર્થધામ,
 ત્યાંથી સદા નવ્ય પ્રકાશ શોધજે
 નવું નવું જ્ઞાન જગે પ્રસારવા.
 ઘણાં લખાયાં

સોનેટ ને ભર્મિંગીતે, હવે તો
 ક્યારે રચીશું ધરતી હલાવતાં
 નવાં મહાકાવ્ય, કથાવલ્લિ કે
 આખ્યાયિકા ? વાલ્મિકિ, કાલિદાસ
 ને વ્યાસ શાં પૂર્વજ સાથે ક્યારે
 કરી શકીશું સરખામણી લાડા ?
 યુગો યુગોથી શુભિ યજ્ઞ કેરૂં
 માતા ગીતાએ શીખવેલ સૂત્ર

સાથે જ ક્યારે છવીને ઘતાવશું ?
 ને હે કવિ ! મળે છતાં ય
 નિવૃત્તિ કે તૃપ્તિ ન હોય, કિન્તુ
 સત્યમ્ શિવમ્ સુન્દરની સુલભ્ય
 આરાધના શાશ્વત સંઘરીને
 અખૂટ સર્જનકાયં રાખજે
 આર્યો તણી પ્રાચીન સંસ્કૃતિનો
 સન્દેશ તારી કવિતા મહિં વહી
 નિર્માલ્ય આશાહીન વર્તમાન
 ને ભાવિના અંતરને ઉજાળજે.
 ઉઠો કવિ—

સાહિત્યનો શાશ્વત ઓત્ર રાખવા,
 વહાવવા કાવ્યસલિલ નીતરાં,
 ખળવવા મંગલ ઝાલરી સદા !

કાન્તિ વડોદરિયા

‘કવિતા’ના નિયમો

લેખો-કવિતા-લવાજમ-બહુરખખર

- (૧) ‘કવિતા’ દરેક માસની ૧૦મી તારીખે પ્રગટ થાય છે. એ અંક ૧૫મી મુદ્દીમાં ન મળે તો તે અંગેની મુશ્કેલી કવિતા કાર્યાલય, વિલેપારલે એ શિરનામે તરત જ કરવી.
- (૨) લેખો તેમ જ કવિતા મોકલનારે તેની સાથે પોસ્ટ રકમ અથવા મોકલનારે તેમજ ઉપર પુરું શિરનામું લખ્યું હોય તો જ જવાબ આપવામાં આવશે.
- (૩) મનીએર્ડરથી લવાજમ મોકલનારે મની એકાઉન્ટ નીચે કાપડી પર પોતાનું શિરનામું સ્પષ્ટ લખવું.
- (૪) લેખકે કવિતા કામગીરી એક જ બાલુએ સ્પષ્ટ અક્ષરે લખી મોકલવી. નહિ તો સ્વીકારવામાં આવશે નહિ.
- (૫) કવિતાનો કોઈ અંક, સોમપત્ર અંક કે વેચાતો મોકલવામાં આવતો નથી.
- (૬) દરિયાપારના આદકો માટે લવાજમ રૂપિયા દસ છે તેમને રજીસ્ટર્ડ લુકપોસ્ટથી અંક મોકલી આપવામાં આવશે.
- (૭) જેમને એટ નહીં મોકલવામાં આવે છે તેમની પાસે ‘કવિતા’ અપેક્ષા રાખે છે કે તેઓ ‘કવિતા’ના ઉદ્ધર્ષમાં કોઈ પણ રીતે પોતાનો ફાવો આપે !

કવિતા કાર્યાલય : વિલેપારલે

‘ગોપીહૃદય’ (અધ્યસનીક્ષા)

જ્યોતીન્દ્ર હ. દવે

ગોપીહૃદય : લેખક શ્રી ધ્વજવંતરાય હાકોર

કૃષ્ણની પરમ ભક્ત એવી ગોપીના હૃદયે, પોતાને અભક્ત ને અગ્રેયવાદી ગણાવતા થી. હાકોરના હૃદયનું આકર્ષણ કયું એ પ્રથમ દૃષ્ટિએ જરા નવાઈ પંખાંડે એવું લાગે છે. પરંતુ ખરી રીતે જોતાં એમાં નવાઈ જેવું કંઈ નથી. શ્રી. હાકોર અભક્ત હો, અગ્રેયવાદી હો, વેદાંતી હો કે ગમે તે હો પણ એ કવિ છે અને કવિના હૃદયનું આકર્ષણ કયી વસ્તુ નહિ કરે તે કહી શકાય એમ નથી. તાજ-મહેલથી જાગરૂની માખી સુધી સર્વ કંઈ કવિહૃદયને આકર્ષી શકે છે. અને ભક્તનાં કે ભક્તિવિષયક કાવ્યો લખવાને બાજુ હૃદય જ જોઈએ એવે પણ નિયમ કરી શકાય નહિ નહિ તો પરલક્ષી રચનાને અવગણ જ રહે નહિ.

શ્રીમતી રૈહાના અપ્પાસ તૈયમ્બલે એ અગ્રેયમાં લખેલું ‘હાટ’ એટલે એ ગોપી’ નામનું પુસ્તક શ્રી. હાકોરના વાંચવામાં આવ્યું એ પરથી એમણે આ રચના કરી છે. પરંતુ મૂળ કૃતિ અને આ કૃતિમાં એટલો બધો ફેર છે કે એને સ્વતંત્ર રચના તરીકે સહેજે સ્વીકારી શકાય. ગોપી મૂળ આવી છે તો શ્રી. રૈહાના પાસેથી; પરંતુ એ ઊછરી છે, વિાસી ર્થી છે, લાડકોડ પામી છે શ્રી. હાકોરને ત્યાં. એટલે બંને દરક તે દરક, પણ એ કન્યા કેવળ વ્યવહારની દૃષ્ટિએ નહિ, પણ તરવદૃષ્ટિએ પણ શ્રી. હાકોરની જ છે એમ કહી શકાય. શ્રી. અપ્પાસાસ પુરાણીએ બહુ સુદર રીતે એ બને કૃતિઓ વચ્ચેનો ભેદ ‘પ્રવેશક’માં દર્શાવ્યો છે. એઓ લખે છે, “એમણે (શ્રી. હાકોર) કુ. રૈહાનાની કૃતિનું બીજું નહીં પરંતુ મૂળ છોડીને કલમ લીધી છે. એમણે એ

કલમને પોતાના માનસમાં વાવી, ઉગારી, વિકસાવી છે. મૂળ છોડીને બોમ અને કલમની બોમમાં, બન્નેના માનમની આબોધવામાં બેદોને લઇને નવા છોડના પુષ્પનાં રૂપ, રંગ અને સુવાસનાં ભેદ પડે છે... આ બન્ને છોડ જુદા છે એ ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ.”

‘નિવેદન’માં શ્રી. હાકોર કહે છે, ‘વૈષ્ણવ કે ભક્ત છું નહીં, ને આ કાવ્યમાં શ્રી. નંદકિશોરને કાવ્યવિષય બનાવું છું’. આખી રચના સળગ મુક્ત પૃદી છંદમાં છે એ પણ સાદસ ગણ્યું. નવાનવા પ્રયોગો કર્યા જવા એ શ્રી. હાકોરને માટે તો હવે ઘણી જૂની વાત થઇ ગણાય. પદ્ય ને પિંગળમાં જ નહિ, કાવ્યના વિષયમાં ને શબ્દપ્રયોગ પરત્વે પણ શ્રી. હાકોર સાદસ કરતા જ આભ્યા છે અને સમગ્ર રીતે જોતાં એમની આ સાદસર્જકીએ આપણી કાવ્ય પ્રવૃત્તિને બરે વેગ આપ્યો છે એ વિષે બે મત નથી

શબ્દલાપ્ય વડે અર્થગૌરવ સાધતી, તરંગ (racy) થી અરપૃષ્ટ, ઊર્મિલ ખરી છતાં ઊર્મિવિલી નહિ, બાવ કરતાં ચિંતન તરફ વિશેષ ઢળતી, અસ્પ પરિચિત કે અપરિચિત શબ્દોની શોધીને, અનુભવા ને અનુભવ્ય પ્રદેશોમાં ફરવા માટે સદૈવ ઉત્સુક, શિષ્ટસંમત કે પ્રાચીન પ્રણાલિકાએ બાંધેલી અર્થાદ-એને અવગણ્યતી; આછાં ઝોાછાં છતાં મુંઝવવાન અલંકારો ધારણ કરતી, લાસિત્ય ને પ્રાસાદિકતાને ભાગે પણ પ્રીતિ ને ઝોાજસ સાધવા મથતી, ઝોાઝોાલી પણ આખાખોખી એવી થી હાકોરની શૈલીની વિલક્ષણતા તથા વિશિષ્ટતાએ ‘ગોપીહૃદય’માં પણ જોવામાં આવે છે. પરંતુ ‘ગોપીહૃદય’ મોટે ભાગે હૃદયની કથા હોવાથી શ્રી. હાકોરની અન્ય

કૃતિઓના પ્રમાણમાં એમાં ચિંતનનો ભાર ઘણો ઓછો છે. શબ્દલાઘવના અતિશયને કારણે એમની બીજી કેટલીક કૃતિઓમાં જણાતી અર્થની દુર્બોધતા આમાં ક્વચિત જ જોવામાં આવે છે. અને એ ઉપરાંત આમાં મધ્યકાલીન યુગ્રાતી શબ્દોનો જે છૂટે-ઢાથે શ્રી ઠાકોરે ઉપયોગ કર્યો છે તે પણ એના એક વિશિષ્ટ લક્ષણ હોયે ગણાવી શકાય.

આ કથા છે તે ગોપીની, પણ આપણા સાહિત્યમાં સામાન્ય રીતે દેખાતી ગોપી કરતા શ્રી ઠાકોરની આ ગોપી જરા જુદી જાતની છે. 'ખરે હું નંધિ ગોપજા. હું દુહિતા સતીઓ તણી' એવું સાંપ્રતિક અભિમાન ધારણ કરતી, યુરુ પાસેથી ઉચ્ચ યાન પામી તેને જીવનમાં ઉતારવા મથતી, 'હરો શું કુદરત નહીં મનુ જ કરે ઇયા 'યવા હરો મનુજ વાપડ' ખિલવણુ' જ એ સતવનું?' એવા એવા અનેક ગૂંઠ કોયડાઓ જામા કરી તેને ઉકેલવા પ્રયાસ કરતી, માથાપની લાડળી ને સાસુસસરાની પ્રીતિપાત્ર અને 'પ્રિયે, મદનમોહને, મુખ-અમી તુ' એવા પતિ તરફથી પ્રણયવચન પામવાની અધિકારિણી આ ક્ષાત્રન્યાતું વ્યકિતત્વ ઇતર ગોપકન્યાઓ કરતાં તદ્દન નિરાણું છે. કૃષ્ણ પ્રત્યેની એની ભક્તિ એ સાપ્રદાયિક ભક્તિ કરતાં જુદા જ પ્રકારની છે. એ કૃષ્ણને પતિભાવે પૂજતી નથી. કૃષ્ણ પ્રત્યેની એની આસક્તિ જાણીને એનો પતિ પૂછે છે, 'સનેહ પતિના સહે કિસનનેહનો મેળ શો? સમાય નરને દિલે ન રતિ યુગ્મ નારી તણી. દિધા રતિ સમાસ કર્યાંહ સુકુમાર નારી ઘટે?' છતાં એ સુકુમાર નારીહૃદયમાં અનેનો સમાસ થઇ શકે છે. પોતે કૃષ્ણમય થઈ ગઇ છે એમ જણાવતાં એ કહે છે, 'યુહાંતર છબી વિમુગ્ધ ધનનીલ ઓગરિવ એ યથારુચિ જાડે શમે રમિ રહે હટે આતમમાં, બધી હું તન્મય બની, ન નયકેશ અવશેષ કુંયે અવર' ત્યારે એનો પતિ પૂછે છે: 'અને હરય આતમમાં વદ હું જુ' કિહાં, ચમિંમે?' કૃષ્ણમાં પોતે તન્મય થએલી હોવા છતાં એ પતિને જુડી નથી. એ ઉત્તર વાળે છે: 'લઈ' છ તમ માટ પ્રેમ વધતો બઠંતો સદા, ખિલત અટકે ન એ.' પતિ નવાઈ પામી પૂછે છે: 'શું કહ્યું?' જવાબ મળે

છે: 'નાય, સાચું કહું, ન કૃષ્ણલગની કદા હિંચુતિ પ્રેમરતિ કાઈનાં'. આમ આ ગોપાંગના શર્મિલા કૃષ્ણમાં આસક્તિ સેવવા છતાં પ્રતિ પ્રત્યે વિમુખ બનતી નથી, ઉઘટી વધુ અતુરકત બને છે. કૃષ્ણ પ્રત્યેનો એનો પ્રેમ લૈંગિક કે માનુષી નથી. એ પ્રેમના વર્ણનમાં, દૃષ્ટાંત અર્થે પણ સામાન્ય પ્રણયની પરિભાષાનો પ્રયોગ લેખકે કર્યો નથી. મંગળ દશમાને અતે શર્મિલા ભક્તિભાવને શિખરે પહોંચે છે-સમ્મિદિ-દશા પ્રાપ્ત કરે છે; છતાં આખા કાવ્યમાં કોઈ પણ સ્થળે એ ચિત્ત સ્વાસ્થ્ય ખોલી, કૃષ્ણના વિરમે જૂરતી, એને મળવા માટે અધીરી થતી, તલસાટ ને ઉન્માદ અનુભવતી દેખાતી નથી.

આ કાવ્યનો સુંદરમાં સુંદર ભાગ તે એમાંનાં કેટલાંક વિગતપ્રચુર પણ રમ્યતાથી અંકિત એનાં વર્ણનો છે. પહેલા મંગળમાં નવોદા શર્મિલા ને એના પતિની મુગ્ધ પ્રણયચેષ્ટાનું વર્ણન, વૃંદાવનનું વર્ણન, રાનિનું વર્ણન ઇત્યાદિ અનેક વર્ણનો આ કાવ્યની શેખા સમાં બન્યાં છે તેમાં યે પતિ સાથે પ્રેમચેષ્ટા કરતી નાયિકાને અમા યોજાવે છે ને જલપાટમાં મોં જોઈ કેરા સમારીને પતિને ખાતે 'સુ'અન ઉધારીને' એ દોડી જાય છે એમાં સુખવને ઉધારવાની કવવના નેટલી અપૂર્વ ને પ્રગલ્ભ છે તેવી જ રમણીય ને અર્ધગર્ભ છે. ૧

સ્થળસંકોચને કારણે એ વર્ણનમાંની બધી પંક્તિઓ અહીં આપી શકાય એમ નથી. છતાં યોડીક જોઈએ: નાયિકા સખી સાથે ધડો બરતી જીબી છે ત્યાં રાધા આવી પહોંચે છે. એનું વર્ણન કરતાં એ કહે છે:

તાડિતનેજ જ્યેની તિહાં

સમીપ દીડી આવતી જગજગટ કો રૂપરી.
બવાં સરલ, લંબ લોચન, વિશાલ બાલમ્બટા,
સુકોમલ યુગોતપ્તોપરિ લવંગ થી નાસિકા:
સુરમ્ તનુ શંખલેઃ; પછવાડિ ને કુતંકો-
મકાણું મુખમોતિ શું સધન દ્વેરતાં રેશમે;
ખચેલ કુલનો બકાર ખિલવત અંબોડલો,
સુવર્ણ તન આવીય જળકાવતો સાણુ એ.

અને ગતિ સિ અગઅગ વિહરાતી મોહક !
 દતી કનથુ એ ૧ પરી ૧ જુવર લોક વિદ્યાધરી ?
 યથારુચિ સજત કામવપુ વા સુરત્રી દતી ?

નિદાને ઉદ્દેશન કરતા નાધિકા કહે છે:

અહો નિદર માવડી ! લઈ ઉછગ દઈ, દુખી,
 હતારા, જુલમી શિકાર, દુરદૈવપાશે દસ્યા,
 નિમહિંત મદે, પથચ્યુત, કનિત્રસ્યા, દુર્બલ,
 દબ્યા અહ મનૂરિની અદ્ય પીસતી ધટિએ,
 અમિત્ર, ખનજૂનબ્યા, જિનન જગ હાર્યા, વળી
 નર્મી પશુ, અસાધ્ય આધિવમળે ક્ષતી કુનિયા -
 તમામ ગણિ વત્સ, ભાવ સરખે શમ ચન દઈ,
 ધડી સ્મરણુ હારિ હાથ ટુમ ફેરવિ, લોહિમા
 નવુ સુરુણુ સીચિતી, જિનન જગ-અભિમુખ ફરી
 કરી ટું શિશુ સર્વને નવ-ઉમગ ઊઠાડતી

આ અને આવા વર્ણનો પરથી શ્રી ઠાકોરે
 મુક્તા પૃથ્વીછદનો કેટલી કુશળતાથી પ્રયોગ કર્યો છે
 અને કેવી સરલતા તથા પ્રવાહિતા એમા આણી
 શક્યા છે તે સ્પષ્ટ થાય છે. આપણા સાહિત્યમા
 આ છદમા આ પૂર્વે એક લાણુ કાવ્ય-‘રતન’-શ્રી
 ચદ્રવદને લખ્યુ હતુ અને આ ખીજુ છે અને એ
 બને પ્રયોગોની સફળતા પરથી લાખા આખ્યાન
 કાવ્યો માટે આ છદની યોગ્યતા સિદ્ધ થાય છે-જો
 કે એ પરથી ખીજા છદો ઉચિત નથી એમ કહેવુ
 એ સાહસ ગણાય મહાકાન્તામા આખુ મેષદ્ધત
 લખાયુ છે ને રામાયણુ મહાભારત-સમા મહાકાવ્યો
 માટે ભાગે અતુષ્ટુપમા લખાયા છે

શબ્દપ્રયોગની ખામતમા શ્રી ઠાકોર ધણી છૂટ
 લે છે એ જણીતી વાત છે નાનાા શબ્દો બનાવી
 તેનો પ્રયોગ એએ કરે છે એમાના કેટલાક શબ્દ
 પ્રયોગો ચલણી પણ બની ગયા છે પરંતુ તત્સમ
 શબ્દો સાથે પણ એ ને છૂટ લે છે, હંસ્વદીર્ઘ
 પરત્વે કેટલીક વાર અદ્વિત સાગે એવી ને ઉપદેશ
 વૃત્તિ એ સેવે છે, કાનને કોર, આખને અપરિચિત
 ને મગજને વિચક્ષણુ સાગે એવા, નિયામદાદેવના
 યોગ નેવા ને સમાસો એ યોજે છે તે એમની
 સાહસવૃત્તિ ને પ્રયોગશીલતાને ઉપકારક થતા હશે-

કાવ્યને થતા હોય એમ લાગતુ નથી. આ કાવ્યમા
 જૂની યુગરતીના એમણે ધણા શબ્દો વાપર્યા છે,
 એમાના કેટલાક માટે વાધો લઈ શકાય એમ નથી.
 પરંતુ ‘અર્ધસાઈ’, ‘અર્ધરી’, ‘હસવુ-હાર્ય’ના અર્થમા
 ‘હસુ’ તેમજ ‘કરેવા’, ‘જિતેમા જ્યા કૃદતો એ
 મોટા ભાગના વાચકોને માટે અપરિચિત ને અગ્નવ્યા
 હોર્મ તેમજ ધરનિ કે અર્થ કાઠપણુ દૃષ્ટિએ એજ
 અર્થના આધુનિક શબ્દો કરતા ખાસ ચદિયાતા ન
 હોઈને અર્થને દુર્બોધ ને કાવ્યને કિન્ન બનાવવા
 ઉપરાત એનાથી ખીજો કંગો અર્થ સરતો નથી.
 ‘છુટો છુટ સુમદ ના ક્યર્થિ, કૃષ્ણુને પાડ એ !
 એ પકિતમા ‘કેટો’ને માટે વપરાએતો ક્યર્થિ’ શબ્દ
 કાનને ખૂચે છે ‘વગી વરવદ્ર કને સુકલિ જૂઠ
 સ દેશડા’ એમા ‘મોક્ષી’ને સ્થાને ‘મુક્ષી’ એ ‘પોકાર’
 ને ‘તોશાન’ ને બદલે ‘પુકાર’ ને ‘તુશાન’ આલે એ
 ન્યાયે નખાવી લનાય એમ નથી ‘હરો અરૂપ કામરૂપ,
 વરગતિ કન્નગતિ એ’ એ પકિતમા કૃષ્ણુ કથી
 જ્ઞતિનો છે એમ નાધિકા વિમાસણુમા પડે છે અને
 સાથેસાથે, ‘વરગતિ’ એ અવરગતિ’ છે પણ આ
 ‘કન્નગતિ’ એ કથી જ્ઞતિનો શબ્દ છે એવી વિમાસણુ
 મા વાચક પણ પડે છે ટિપ્પણુમા આ પકિતને
 અર્થ સમજાવતા શ્રી ઠાકોર લખે છે ‘રિદાધર,
 ગધર્વ, દેવ આદિ કોર્ષ જ્ઞતિ કન્નગતિ (અગર તો)
 ખીજા કઈ જ્ઞતનો ? (કાન્નગતિ શબ્દનો અર્થ જુદો
 યઈ જય એટલે વૈયાકરણો તો ખુગજ વીડારો તો
 પણ કન્નગતિ જેવો શબ્દ નાપરવો પડે છે) ”
 આ શબ્દપ્રયોગને જ્ઞેષ્ઠ વૈયાકરણે વીડાય તો એમની
 વીડ સકારણુ છે એમ કહેવુ પડશે ‘કાન્નગતિ’નો
 અર્થ જુદો યઈ જય માટે જ્ઞતિની જ્ઞતિ બદલી
 એને સ્ત્રીલિંગને બદલે પુલિંગ બનાવી ક જ્ઞતિ કરે
 તો પણ અધિનિયમ પ્રમાણુ એ શબ્દ ‘કાન્નગતિ’
 થાય, કન્નગતિ ન થાય એમા ‘મૃચ્છકટિક’મા આપતા
 રાજ્ઞના શાળાની ચેટે વચ્ચે ‘શકાર’ કયાથી ધૂર્યો ?

મગજ ચોથામા જસોદા કૃષ્ણુને દૂહતી ફરે
 છે તેવુ વર્ણન આલે છે પણ તેમા જસોદા હજી
 કોઈ પુત્રને જન્મે છે-એની પ્રસૂતિની પીડા એ વેડી
 (સાધણુ પાડુ ૭૨)

ચંદ્રવદન મહેતા (પરિચય)

મધુસૂદન એમ. એ.

નામે ચંદ્ર છતાં નહીં વદનમાં છે ચંદ્રરેખા જરી,
તો ચે ચંદ્ર પ્રશસ્તશે શત કરે સેવે સદા ગુર્જરી:
કાઠી અંતરની વરાળ ચલવે એ આગગાદી ગથે
નોવે રોશન, વા ન ગિબ્બલ પડયો, વા ન્હોલય યાત્રા છતાં
ધારે રંગ અનેક છવન વિષે નિરપૂહ સૌથી ધની,
છે સંક્ષિપ્ત કથા અહીં પરિચયે તે ચં. સી. મહેતા તણી.

માધાકરેલ ચંદ્રવદનની વિશિષ્ટતા છે એમને હેખાવ. ઊભા વાળ અને કંઈની પર કૂમતાં એ છે ચંદ્રવદનની અચૂક એધાળી. વ્યસનમાં અને વસનમાં ત્યાગી પણ વિવિધ રંગના અનુરાગી શ્રી ચંદ્રવદન નવીન પેઢીના દોઢલાયકાનુના 'નેતા' છે.

કવિતાના નવીન યુગના પ્રસ્થાનની શરૂઆત કરી એમણે કાવ્યસંબંધના નવા પાઠો અને નવા શબ્દગારથી. 'ઈલાકાબ્યો' રંગે સુન્દર, કદમાં સીકા બહારતુ અને કવિતાક્ષેત્રે અન્તર ભાવનાતું મંગલસુદિત કાવ્યદર્શન ! એમનો મહાગુણ છે એમની મૌલિકતા ! એ ગદ્ય છે હુમેશાં મૌલિક-ભાવમાં, સ્વભાવમાં, વાતમાં ને વર્તનમાં. કઈક તણું તણું કરવું એ એમની જૂનામાં જૂની ઇચ્છા છે.

નામે ચંદ્ર પણ સ્વભાવે સૂર્ય ! યોગ્યતા ચાલવામાં સીધા પણ ક્યું; તો આરમાનપાતાળ એક કરે ! કોઈના બાપની સાડીબાર ન રાખનાર શ્રી ચંદ્રવદનની મહત્તા છે એમની ખુમારીમાં ! એ ખુમારી વેડયે પણ ખુમારી નાંકે છે.

નાનાકાલ, ઠાકોર અને ખગરદાર એ ત્રણેના એક વખતના. પદ્મશિખ અને ખીજા વખતના કટ્ટર વિરોધી ! પણ એમનો વિરોધ વાણીએ ડિંસક છે, વર્તનમાં અડિંસક છે ! નાનાકાલને એઓ ચાહે છે, ખગરદારને ચાહવા જેવા સખ્યા છે અને ઠાકોરને ચાહવા જેવું રહેવા જ નથી દીધું ! આટલે અંગે એઓ સ્વચ્છ છે !

સાહિત્યસર્જન એ જ એમનો સસાર ! એ સસારમાં રહીને એમણે આગગાદી દે ડાવી. પણ હુણ એમને કોઈ અનુકૂળ રોશન સાંપડ્યું હોય એમ દેખાતું નથી. એમણે સ્ત્રી સરણ ને તેને 'મૂંગી સ્ત્રી' બનાવી. -પછી 'રતન'ની શોધમાં ચાલ્યા. સંસાર આખો જોઈ વળી એમણે સાર કાઢ્યો કે આપણે શ્રી 'નાગા બાવા' છીએ. પ્રયોગ સાથે એમણે સફળ રીતે સંયોગ સાધ્યો છે. ગુજરાતી સાહિત્યમાં સોનેટનો પ્રથમ સફળ પ્રયોગ કરનાર એ ચંદ્રવદન ! ચૌદ પાંદરીવાળાં ચૌદ પુષ્પોની વેણી ગૃથી યમતમાં !

'યમત' એ તો ચંદ્રની ચમરી હતી 'ઈલાકાબ્યો'માં ચંદ્રવદન પૂરા યમક્યા ! એમણે 'ઈલા'નાં ગીત ગાયાં ! એમણે નામ પાડ્યું-અને પડાવ્યું ગુજરાતની અનેક ગાગાઓતું-અને પડયે હુણ આવતી કાલની ગુર્જર કન્યાઓતું ! સુંદર નામ, પ્રગલ્ભમત્ત અનેકભાવના, અક્ષરની આરમ્બ અને આજીવનના માતવનરસ્યા હુલ્લભ દહાવની લાલસાએ 'ઈલા'માં પ્રાણ પૂર્યો-'ઈલા'ને

અમર કરી અને 'ઈલા'એ પક્ષે પક્ષે પલટાતા ચંદ્રને શુભ્રી વ્યોમે સ્થિર કર્યો
 'ઈલા'ની કલ્પના કરનાર જ 'ઈલાકાવ્યો'નું સર્જન કરી શકે ! ખીજની એ શક્તિ નથી;
 શક્તિ હશે તો સિદ્ધિ નથી-અને સિદ્ધિ હશે તો એ જલતા જીવનની પરમ ભક્તિ એ
 સર્જન પાછળ ન હોય !

'ઈલા'નાં ઊર્મિગીતોએ અતૃપ્ત, કલ્પનાઘેલા કવિ અને સ્નેહતૃપિત માનવની મનો-
 ભાવનાના સાધિયા પૂર્વા પશુ....મહત્વાકાંક્ષાની મહોર મારી એમનાં 'રતને' ! આમજીવનની
 પવિત્ર ગંગાવાણી ગૂંથાઈ એ 'રતન'માં. પૃથ્વી પરના આમજીવનનું કવન કયું એમણે 'પૃથ્વી'-
 માં જ ! એ જ છે એમની સતેજ મૌલિકતા. નવીનોમાં સર્ગંગ પ્રયોગયે પ્રથમ અને નવીન !
 આસ્માનનો ચંદ્ર પણ ધરતીને ભૂલતો નથી. આ ચંદ્રવદન પણ ધરતીને ભૂલ્યા નથી.
 'રતન'માં ધરતીના ધાવણીની મૂઠીભર સેર છે-ત્યારે 'આગગાડી'માં છે માનવજગતના એક
 ખૂણાનો અધાર-પ્રકાશ ! ચંદ્રવદન આગગાડીના આશક છે, આગગાડી એમની પાલક હતી !
 અને આગગાડીનો વેગ છે એમના જીવનમા, એમના સ્વભાવમાં અને એમના વર્તનમાં ! અને
 એથી જ 'શિષ્ટ રંગભૂમિનું' પ્રથમ શિષ્ટ નાટક બન્યું "આગગાડી !"

શ્રી ચંદ્રવદને શુભ્રસતીની રંગભૂમિ પર નવો પ્રકાશ પાડ્યો ! રંગભૂમિની એમની
 કલ્પના એ જ શુભ્રસતી સાહિત્યની ચિરજીવ કવિતા ! પોતે એક કૃશળ નટ છે-માત્ર રંગભૂમિ
 પર જ નહીં-પણ પૃથ્વીના પટ પર યે ! પ્રભુને પણ એક વખત તો આડવાન આવે, "તું શું
 નાટક ભજવતો હતો ?-તારું જ નાટક હું ભજવી બતાવું !" એ છે એમની યુમારી ! એ
 નાટક લખે છે-નાટક ભજવે છે ને નાટક ભજવાવે પણ છે. એ નાટ્યલેખક છે, નટ છે ને
 દિગ્દર્શક છે. પણ સૌથી મોટા તો ટહેલિયા છે. એમણે ટહેલ માંડી છે નટધરની. શુભ્રસતીમાં
 નાટક નહોતાં અથવા એણાં હતા તેની ઊણપ નાટક લખીને પૂરી, નટો નહોતા તો પોતે
 નટ બનીને નાર્યા ને ખીજને નચાવ્યા-પણ નટધર નથી તે ઊણપ-એમણે અવાજ બેસી
 વાય એવી રીતે ને એટલી વાર ટહેલ નાખ્યા છતાં ઊણપ જ રહેશે કે શું એમ લાગે છે.

ભાષણ કરવામા એઓ એકા છે. જલદ ટીખળીઓને રેચ આપવામાં એઓ અડંગ
 છે. ભલભલી સભાને હુસાવવામાં અને હુલાવવામાં એઓ નિષ્ણાત છે અને વખત આવે
 તો ભલભલી સભાને તોડી પાડવામાં પણ એઓ પાછા પડે તેમ નથી

એમને સ્વભાવ એવડા જેવો છે-તીઓ યે ખરે ને મીઠો યે ખરો જેને એનો અનુ-
 ભવ ન થયો હોય તે એની કલ્પના પણ લાગ્યે જ કરી શકે. એમનું હૃદય મૃદુ છે. મિત્રસે
 આટલા ઉશ્ર શ્રી ચંદ્રવદન એક વાર મેઘાણીને ભેટતાં વાર જ ફૂસકે ફૂસકે રડી પડેતા ! એમના
 મૃદુ હૃદયની પરમભક્તિ પણ કેટલી પવિત્ર ! એમના સ્વભાવ આવો (વચિત્ર હોવા છતાં
 એમના જેટલા મિત્રો ખીજ કોઈ શુભ્રસતી લેખકને લાગ્યે જ સાંપડ્યા હશે.

કંચનજંઘાથી કન્યાકુમારી સુધી પવનપાવડીએ નહીં તો વાને અથ
 ચંદ્રવદનના મનોરથ છે શુભ્રસતીની રંગભૂમિ ઊભી કરવાના ! એમના મન
 રામણ છે ! પોતે ચંદ્ર છે એટલે મહેરામણ ઉછળે છે ! પણ મનોરથની સિં
 કળાએ આંદ ખીલશે ત્યારે ! આ છે આપણા ચંદ્રવદન-સ્વ. ગીમનલાલ મહેતાનું

કાળાં ખજર

એનો નાશ કરવો એ
પ્રત્યેક હિંદીની કૃત્ય છે.
કાળાં ખજરનો નાશ
કરવામાં દરેક હિંદીએ
પોતાથી ખનતું કરવું જોઈએ.

એ
શું શું
કરી શકે ?

- (૧) ખાંધેલા ભાવથી વધારે ભાવ આપે નહીં.
- (૨) વધારે ભાવ માંગનારની પોલીસને ખબર આપે.
- (૩) ખને ત્યાં સુધી ખરીદી ઓછી કરે.

કાળા
ખજરનો નાશ કરવાથી
દરેક હિંદી પોતાના રાષ્ટ્રની અને પોતાના
દેશમાંધવોની સારી સેવા ખજરથી. કાળાં ખજર
એક ઘડી પણ નભાવી શકાય
નહીં.

કાળાં ખજરનો નાશ કરો

લડાઈમાંથી
પાછા ફરતાં

—કેટલું આશ્ચર્યકારક.....પેલું તદુરસ્ત
બાળક એનું પોતાનું જ. દાદ દૂંકી રબ
પર છે પણ એ ત્યારે પાછા જશે
ત્યારે એમને ખાતરી છે કે મરમી બાળકને
ચલુકો ખીસ્કીટો આપીને તદુરસ્ત રાખશે.

પારલેની ગ્લુકો ખીસ્કીટ

મેટાં તેમજ નાના માટે એકસરખી સારી.

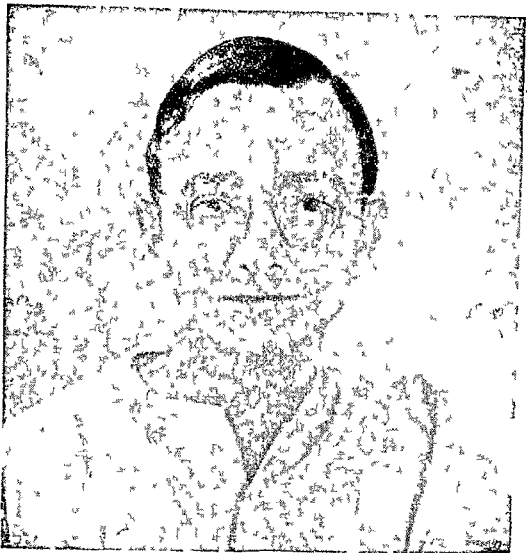

अभिज्ञ
१९४५

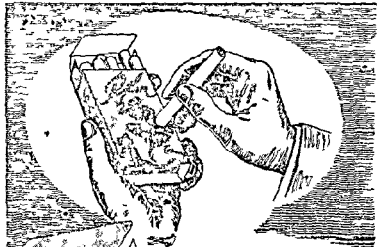
वर्ष ८
अंक ३

नयी डालक

श्री उमाशङ्कर-दायी

રૂપ...રૂપ...રૂપ

અને દીવાસળી પ્રવેશક સળગે
 છે ને સ્ત્રીગારક આશક એની માનીલી
 'દીપમ' ને જલાવે છે-એની એકએક
 ફેક હેલુ કહે છે અને વિભાગને
 ખુશ કરે છે

દીપમ ને હેલુ પર મુકો આપ્યે
 હેલુ નાચી ઉઠેલે

Ryton
 The Cigarettes With a
 LUXURY BLEND

મેટ્રીકના વિદ્યાર્થીઓ માટે ઓલમ્પી ગાઈડ

સુખર્ષ યુનીવરસીટીએ
૧૯૪૫-૪૬-૪૭ ના
અગ્રણી અભ્યાસક્રમ
માટે

યંગ ઈન્ડીયા
રેકર્ડ્સના

સંચાલકો રજુ કરે છે.

કરસનદાસ માણિક
(વૈશંપાયન)નું માન્ય
કરેલ કાવ્ય

પરિક્ષા આદ વિવેચના-
ઓના લોચનીયા આસ
બીના ન થાય તે મા'

એક દિન આંસુ ભીનારે
હરિના લોચનીયાં
મેં દીઠાં'

“એક દિન આંસુ-
બીનારે હરિના-
લોચનીયા મે દીઠાં'

ભાગ ૧-૨

ડી. એ. ૧૧૫૭૬

કાવ્યની

ખાસ રેકર્ડ

બનાવી છે.

અગ્રણી કોઈલા શ્રી.
જ્યોત્સ્ના મહેતાને તે
ગાવાંની હલકના પુરા
માર્કસ મ્લયા છે અને
તમે પણ રેકર્ડ વસાવી
સમજશો તો અગ્રણી
ના પુરા માર્કસ મળશે.

દરેક સંસ્કારી ધરની
લાયબેરીમાં આ રેકર્ડ
પહેલું સ્થાન મેળવી લે
છે માટે તુરત જ વસાવો
“એક દિન આંસુ ભીનારે
-હરિના લોચનીયાં”

ડી. એ. રેકર્ડ ૧૧૫૭૬

લખો:-

નેશનલ આર્મોરિયમ રેકર્ડ મેન્યુફેક્ચરિંગ કું. લી.
૧૧૦ મેટ્રોલ સ્ટ્રીટ, સુખર્ષ ૨.

ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ

હિન્દી જુનામાં જુની
સુવિખ્યાત વીમા સંસ્થા

[સ્થાપિત ૧૯૧૦]

નવા કામકાજમાં નોંધનીય પ્રગતિ
ખાર માંદમાં ૧૦૦ ટકા વધારો

નવું અંદાજીતું વીમાકામ ૧૯૪૩

મેળવેલું કામ રૂ. ૬૬,૬૬,૦૦૦
ભરપાઈ થયેલું કામ રૂ. ૫૭,૮૮,૦૦૦

૧૯૪૪

મેળવેલું કામ રૂ. ૧,૨૧,૮૬,૦૦૦
ભરપાઈ થયેલું કામ રૂ. ૧,૦૩,૨૦,૦૦૦

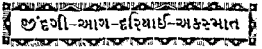
આમ આગલા વર્ષથી લગભગ ગમણું કામ
કરિને ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ કંપનીએ જ્વલંત પ્રગતિ
સાધી છે.

આગ, દરિયાઈ અને અકસ્માતના વીમા
કામનું ખાતું ખોલીને ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ કંપનીના
૩૨ વર્ષના લાંબા ઇતિહાસમાં ૧૯૪૫ની સાલ
એક નવું પ્રકરણ બિગેરે છે.

સત્તાવાર ધાપણું	રૂ. ૫૦,૦૦ ૦૦૦
ભરપાઈ થયેલી ધાપણું	” ૧૧,૫૦,૦૦૦
કુલ આસ્થામત	” ૮૫,૦૦ ૦૦૦
ચાલુ કામકાજ	” ૩,૫૦,૦૦,૦૦૦
પ્રીમીયમ આવક	” ૧૮,૦૦,૦૦૦
લાઈફ ફંડ	” ૬૦,૦૦,૦૦૦

ધી ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ ઇન્સ્યુરન્સ કું. લી.

ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ બીલ્ડિંગ, એવેન્યુ સ્ટ્રીટ, ૬૧૪
સુખર્ષ.

જ્યંત દેસાઈનું
વિજયવંત ચિત્ર

સમ્રાટ

ચંદ્રગુપ્ત

ભૂતકાળમાં

આર્યાવર્તને આઝાદી
અપાવનાર • જનની
જન્મભૂમિનું જયગીત
ગજવનાર • ભારતીય
સંસ્કૃતિનો જ્યોતિ

વર્તમાનકાળમાં

વેસ્ટ એન્ડને
આગણે વાહનપહેવાર
અટ્ટી જાય એવી
પ્રચંડ માનવમેદની
જામે છે—
એ સમ્રાટનાં
દર્શન કરવાને.

જગાડનાર

સમ્રાટ ચંદ્રગુપ્ત

મુખ્ય
ભૂમિકા

રેણુકાદેવી
હંશ્વરલાલ

સુરેયા
મુખારક
મુલોચના
નાયમપદ્મી
વગેરે.

ન્યુ વેસ્ટ એન્ડ

દરરોજ, ૪, ૭, ૧૦ વાગે
શનિ, રવિ અને રતને દિવસે
૧ વાગે વધારાનો શો

हेवकरणु नानलु मेडींग कंपनी लीमीटेड

४० शा आ ओ

टेलीग्राम : 'हेनाभे'क'

मेनेलुंग डीरेक्टर : प्रवीणचंद्र व. गांधी.

हेवकरणु नानलु एन्स्युरन्स कंपनी लीमीटेड

लु हंगी * आग * मोटर

टेलीग्राम : 'हेवएन्स्योर'

मेनेलुंग डीरेक्टर : खिमनलाल व. गांधी.

हेवकरणु नानलु एन्वेस्टमेन्ट कंपनी लीमीटेड

टेलीग्राम : 'हेनाट्रस्ट'

मेनेलुंग डीरेक्टर : हेनांसन्स लिमिटेड

हेवकरणु नानलु प्रान्टींग जेन्स पब्लिशिंग कुं. ली.,

टेलीग्राम : 'हेनान्युज'

मेनेलुंग डीरेक्टर : लक्ष्मीकान्त शां. दालोणकर

हेना सन्स लीमीटेड

टेलीग्राम : 'सीवरधी'

मेनेलुंग डीरेक्टर : खलितचंद्र सी. डी. नानलु

डेड कोडीस : हेनकरणु नानलु मीडींग, एन्वीन्स्युरन्स मर्चल डेट, मुंण्ड.

आ न ना यु छु का ण ना

अनिश्चिा द्विसंामा तमान नन-मास विगेरे भाटे...

निश्चिंत ण न वा सा इं

कसरे - हिंदनी

पोलीसी लेवी ओ सर्वोत्तम गणाय छं.

*लु हंगी *आग *दरीआर्ह *मोटर*

यं कामकाज स्वीकारती
सधर स्वदेशी वीमा संस्था

कसरे हिंद एन्स्युरन्स कंपनी लीमीटेड.

वि. ओस. आधे
चेरमेन

कोड, मुंण्ड.

यार ले. गुतरीया
नगरल मेनेजर

પાંચમા અઠવાડિયામાં

રણજીત

સંગીતપ્રધાન ચિત્ર

—: ભૂમિકા :—

અરુણ, કમલા ચેટરજી,
રાણી પ્રેમલતા, કેશરી

વિખૂટાં પડેલાં એ
જખ્સી જીવાનીઆંની
દિલજીત પ્રણય કથા

છાયા :

જી. જી. ગોગટે
બી. એમ. નરેશ

ધ્વનિ :

એચ. ડી. મીસ્ત્રી

કલા :

એસ. એ. વાહબ

કથા :

નીરંજન પાલ

સવાદ :

એસ. એ. રાજન

ગીત :

સ્વામી રામાનંદ, પં. ઈન્દ્ર, મુનશી અઝીઝ
સગી. છુલો સી. રાની

દિગ્દર્શક અરુષી.

★ અજીત પ્રકાશન ★

રોયલ ઓપેરા હાઉસ

કા
ર
વાં

શ્રી ઈન્ડિયા જનરલ ઇન્સ્યુરન્સ

કંપની લિમિટેડ

સ્થાપના : ૧૯૩૪

હેડ ઓફીસ : કાનપુર

હાંડગી, આગ, મોટર, વર્કમેન્સ કમ્પેનસેશન,
હુલ્લડ સૌ પ્રકારના વીમા ઉતારવામાં આવે છે.

શાખાઓ

કલકત્તા, લાહોર, મદ્રાસ, અજમેર, પટણા
વધારે માહિતી માટે લખો

બ્રાંચ મેનેજર

(સુબ શાખા)

રૂડીમતુલલા હાઉસ, હોમલ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ

જેના નામથી સંવત્સરનો આરંભ થયો

એ પ્રતાપી અને પરદુઃખભંજકનું હવન

પ્રકાશ

૩પેરી પડા પર રજુ કરે છે.

વિક્રમાદિત્ય

— દિશક —

: ભૂમિકા :

: કલા :

વિજય ભટ્ટ

પૃથ્વીરાજ-પ્રેમ અદીપ

કંતુ દેસાઈ

તુરતમાં જ
આવે
છે.

ખાલુરાવ પેઢારકર-રત્નમાલા
રંગના

પ્રકાશન
મહાન ઐતિહાસિક
ચિત્ર

એવરશ્રીન શીલીક

મહામતીનો દુવતારક

ઈ-ડીઅન ઝાંબની

વહાણના વહાણના

વીમાની પોલીસીઓ

વહાણના વણચારની

મહામતીનો દુવતારક છે

વિશેષ વિગત માટે લખો

ઈ-ઈ-ડીઅન ઝાંબ

ઈન્ડિયન સુ.લી.

૩૧૫/૩૨૧, હૉર્નબી રોડ, કોટ, સુંબઈ

રાખાઓ-કરાચી, વેરાવળ, પોરબાદ

કવિતાની એમ કપના માટે, ગણિતશાસ્ત્રના
અટપટા ઉકેલ માટે, તકગરી મુન્દમામા એક
સમોટા દલીન માટે સુદર મગજ જલરી ડ

પ્રાક્ષિ જીવન

મગજના વિકાસે મટાડે છે કપના વધારે છે
લખો—ગુજરાત આયુર્વેદિક ફાર્મસી

- (૧) કાલબાહેવી સુબઈ (૨) ગાધીરોડ નામદાવાદ
- (૩) દાઈરોડ સુરવ (૪) લાખાણરાજ રોડ રાજકોટ

અમીઝી નિવાસરથાન
ગાદા, માર્તવક અને શુદ્ધ
પોરાક માટે મૌથી જૂલું

નૃસિંહ હિન્દુ લાંજ

કે ૧૧૭-૧૧૯, હૉર્નબી રોડ, કોટ, સુંબઈ
ટે ન ૧૯૭૫ ટેનીમાક એકમ—“નોન”

૧૩૨ વાંચો

પદ્મ પ્રકાશન લિમિટેડનાં

—ગુજરાતી પુસ્તકો—

નાટકો

સીતા મૃચ્છકટિક
ચન્દ્રવદન મહેતા મુંદરરા

વાર્તાસંગ્રહો

કાદવના કંકુ શેરાં
બકુલેશ જ્યંત બના

ઉત્તરા જ્યંતી દલાલ

વાર્તા

સુનંદા લતા
રમણ વધીલ નવ અગ્રગણ્ય લેખકો

અનુવાદો

આપણા નેતાઓ : સુસુદે મહારાજની
અનુ. નવકુમાર પાંડે

સમાજવાદની મીન્ નસાણી
પુનવિચારણા અનુ જ્યંતી દલાલ

આપણી કોંગ્રેસ રમણીકલાલ શાહ

હવે પછી

કાંઠે પહોરે (હળવા લેખો) મુનિકુમાર ભટ્ટ
શર્વરી (વાર્તાસંગ્રહ) કિશનસિંહ
આવડા

રંકિનાં રતન (નવલકથા) પુષ્કર
ચંદરવાકર

પ્રકાશક :

—પદ્મ પ્રકાશન લિમિટેડ—

સર કિશોરશાહ મહેતા રોડ, કોલ, મુંબઈ-૧

પૃથ્વીના પર પેર આર્યમહીલાનાં
વસ્ત્રાભૂષણો અનુપમ છે :

o o o

સૌન્દર્ય દુર્લભ છે :

સૌન્દર્યને શોભાવે

એવાં વસ્ત્રાભૂષણો

પણ અતિ દુર્લભ છે :

રૂ પ ક લા

ઉત્તમ કોટિની

બનારસી સાડીઓ

ભાતભાતની બોઈરો

રેશમી કાપડ

વગેરે ખરીદવાનું મુગમ

અને સગવડભર્યું સ્થાન :

રૂપકલા :

રૂપના અંગારને રમણીય કરે

એવાં સૌન્દર્યના સાથીયા

ભરેલી સાડીઓ :

.....રૂપકલા.....

કવીન્સ એમ્પર્સ, કવીન્સ રોડ

મરીન પુલની સામે-મુંબઈ

રશિફાલ નં.: ૨૦૯૩૯ ક્ર તાર: "હેન્ડલુમ"

ભીંતની ભાષા

સ્થૂલ ધરતી
સૂક્ષ્મ જીવન :
સ્થૂલ દેહ
સૂક્ષ્મ પ્રાણુ :
સ્થૂલ આખ
સૂક્ષ્મ કીડી :

સ્થૂલ ભીત
સૂક્ષ્મ છે એને રાજગારતી

તસ્વીર

વેન્ગાર્ડ સ્ટુડીઓઝ

૩૬૫ ઠાકોરદ્વાર, પોસ્ટ એ ફીસ સામે,
મુંબઈ ૪.

ગુજરાતી કવિતાનું શિષ્ટ સામયિક

કવિતા

તંત્રી : કોલક

વર્ષ ૪૫૦ : અંક ૩૦ : સપ્તાંગ અંક ૩૯
એપ્રિલ ૧૯૪૫

ગૂચણી

દુર્દિન એક પત્ર	બગવંતરાય ઠાકોર	૭૭
મુને નમન	ભ્રમર	૭૫
વાચતા રે જો	ક પૂજિ મા દવે	૭૭
દૂઝતા ધામ	પત્રીશ	૭૬
કાવ્યપાઠકકેવ	ગોવરદાસ માકડ	૮૦
ઉમાશાકર જોષી	મનુસુદન એમ. એ.	૮૪
ઈંધણી	રાદિલાન્ત	૮૬
સમાચાર		૯૧
અભિસાર	ઉમાશાકર જોષી	૯૨
મિલન	ઉમાશાકર જોષી	૯૩
કવિને ઉદ્દેશ્યપન	રતુભાઈ દેસાઈ	૯૪
પરપ્રાતીય કાવ્યસાહિત્ય		૯૭
ઉમ્મર ખયામ	મૂળરાજ અભરિયા	૯૯
વિનય દેને ૧	ખદરી કાચવાળા	૧૦૧
મિતાક્ષરી મતદર્શન	કોલક	૧૦૨

* * *

વાર્ષિક લવાજમ

દેશમાં રૂપિયા ૭ : પરદેશમાં રૂપિયા દસ
છૂટક નકલ વેચવામાં આવતી નથી.

કવિતા' દરેક અગ્રેષ્ઠ માસની ૧૦મી તારીખે પ્રગટ થાય
છે. કવિતા અંગ્રેજી પત્રવહેવાર નીચેને સરનામે જાહેર

કવિતા કાર્યાલય, વિલેપારલે

દુર્દિન, એક પત્ર

બળવંતરાય ક. ઠાકોર

[જુઓ ફેણ. ૧૯૪૫ના અકમા સમીપ તુલની પ્રચોને મયાએ આપેલી નોંધ.]

[માલિની અને અનુક્રુપ]

વખત નયિ જતો આ
 ધરર ધરર ધંટી
 ઝરમર ઝરમર આ
 રવિ વિષુ નિજ જે, તે
 સડક સડક સૂતી
 નવ લવ લલચાને
 ગગનમહિં ન પખી
 તરુ ય સલિલધારા
 ઝરમર ઝવતા આ
 તિમિર્ વધિ ફરી આ
 નહિ ઉદયધનઓ,
 ઝરમર ઝરમર આ
 નવલ ખખર છાપાં
 બનતું ન કરું એકે
 દિલ ઘડિ કળતાં તે
 ચડતિ પડતિ સેવે
 ખખર પથુ ન તાલ
 -લખ લખ લખ કિતા !
 ભર ભર ભર કેમે
 દશકમિ દશકા માં
 વિધવિધ સરણીએ
 જિવન સિદ્ધિ ચડાણે
 ગ્રહક્રમ વિશ ધર્મે
 મતિતડ અહિં જાણ્યાં
 ઝંખડ ઝંખડ ખૂંચે
 સન્નિવન પથુ એ સૌ
 સુખટ પથુ હડીલા
 -તદ્દિપિ મતિ જડે આ

ખીલડો ઝાલિ ઘોડો
 ધૂમવે ગોળ ગોળ
 વ્યોમ વર્ષે જ વર્ષે,
 ઝાંખિ ઝાંખે ઝવંત.
 વારિસ્નાને લસંત,
 કોઈની આનખને.
 શરિયોમાં ન પ્રાણી,
 નીગળે શીતહીમ.
 પહોર ને પહોર ઝાશી,
 ઝાંચની રાત યાગે ૧૦
 રંગ ના શ્રી ન સાધ્ય,
 ચોંટિ વર્ષાદ ક્ષેરો.
 ફાતરાં ફેદિ યાકયો,
 વધુવે ક્યાં ય એવૂ
 હોંસ ગિંતા તરગે
 અન્યભાનાતુરંગી
 કે કસાળા કસાપ,
 છાપજે છાપ, સંચા !
 નિત્યમાપી કંતાર !
 પ્રશ જીહવા ગબીર, ૨૦
 આત્મજી ઝાણુમાંથી;
 સ્પર્શતા છેક ટેએ,
 ને વળો નવ્ય દેતા;
 રાજૂપક્ષી તડો યાં,
 વાદ એ નિકતખાટા,
 પક્ષકારો મતીલા,
 જીવખવંત ઝાઝા.
 આજ તો એ વહુઆ !

દશકમિ દશકા માં
 વિવિધ વૃષ્ટિવંશો
 અરધ અધુકડાં એ
 અગણ્ય રાતક જૂના
 'દ્રવિડ', 'સુમર', 'આર્ષ',
 ભરત વિપય કુરો
 જનનપળયજે ક્યાં ?
 પ્રખર મતિ કમોટી
 જગમરતણી વિદ્ય-
 ભરત વિપય કુરો
 -પથુ સુજ મતિને ચે
 ચડું હું ચડું સદા ચે
 રસળું રખડું ચોદિફ
 પ્રખરમતિ વિષે ચે
 અમર સરજતોમાં
 કવિકુલશરુ આર્ષા-
 બિલ-ત્રદિ વાદમીકી,
 અતિવિતત પટાએ
 મનુગણુ કરતાં તો
 ઠડિગણુ અવરે છે
 નગર જન નિવાસો
 ફરિ ફરિ ફરિ ચિત્રે
 કુદરત અતિગાદી,
 જમદતુભવ સૌનો
 વિવ્ય ઉજમ ટૂંકા,
 ભરત જન પદોની
 સુરસમ પ્રતિભાએ
 રાતક શતકની જે

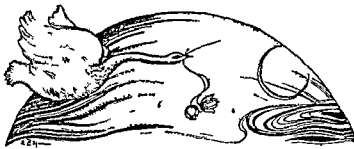
છર્ણુ ટીબા પુદાતાં
 કાલદાટયા ફરીને ૩૦
 નામ તે હામ પાખ્યા;
 શેષ લાંબા વળી છે,
 પ્રાંત લાગે છુસાતા.
 પ્રૌઠ છવંત ઝોંત
 કેહવો ?-એહ ભવ્ય
 આજ આકર્ષિ-રો છે
 પીઠ સૌ મોટન્દાની.
 હં ય ગિરાસુ બાળ
 આજન્દાદર્પવં એ.
 આર્ સૌન્દર્યશોભા ૪૦
 માણુવા ઉચ્ચભવ્ય;
 હં કલાકાર શોધું,
 શ્રેષ્ઠ મારું સુકાવ્ય,
 વર્તના વ્યાસ, ખીજ
 ને ત્રિભ કાલિદાસ.
 જે મહી એકમાં છે,
 રાહસો ક્યાં ય ઝાઝા;
 લાખં શેખે લખાઈ,
 વધુવે નેહ આઝાં,
 કાનનેને વનોન, ૫૦
 માનવી દિવ્ય અંશી.
 ચંદ્ર શો શુકલકૃષ્ણ,
 એક સાચો વિરાગ.
 સંસ્કૃતીનાં યરોને
 કાવ્યમાં દિવ્ય કીધા;
 ધૂમતી કાલચક્રી,

ઉપર અમરરાગિ
-કથમપિ જીવને આ
કવિકુલચરુ ત્રીગ
-કવિ દિગ્ગિરિનો એ,
પ્રથમ યુગલ ધર્મો-
કવિવર અથ અગી
કવિ દિગ્ગિરિનો,
જડ અપદુ કહાણી
તપ વિધિયુત પ્રેમે
હર ગિરિતનયાના

અનર કવિવરો છે
રસિક લલિત પ્રણા-

શી સ્તવે આર્યતાની,
કાન્ય સર્ગ્ય એના
નુ અર્હી શૂ સ્તવૂ હ્ર,
યક્ષ પ્રેમીતલો એ ૧૦
ચારને સ્થાપતો એ,
કાલના મોક્ષનો એ,
સૌમ્ય રાજવિચિનો,
સૂક્ષ્મ સરકાર સીચી
શ્રેય સસ્થાપતો એ,
મોદ મહેકાવતો એ

અન અન્યત્ર પ્રૌઠ
સર્ગ જેના ઉદાત,

પણ બસ ત્રિપુગી આ
અધિક શિદ ઉપાધી
અમર જનતા આ
નહિ પણ મુગ્ધને એ
જડ ભુમિ તરુ પપી
નિગ્ન વિરન સુસ્તી
રવિરેદી દિશાઓમા
વિદ્યાચર્યા કનાથી સૌ
ખાવુ મ્હા ખેલને સૂવુ
સામગી મનુપ્રવૃત્તી
પત્ર આ શુષ્ક ને બાડુ
નના દિન નિશા એવે
મ્હાનતા નવ એ દેગ્ને,

ના ખુટે ચાર જન્મે
એક આ જન્મ કાળે ૭૦
વ્યોમની ઝાંખિ ઝાંખે
કાવ્યમા યે મુદા દે,
આમધાબાચકી આ
સ્વાર યે ચિત્ત રેધે,
મને નિસ્સ્પદ ને જડ,
ઝાખા દુર્દિન ઝાખા
આળોટલુ વાગોળવુ,
મદ દુર્દિન મદમા
નથી કાવ્ય, કલા યના,
ચીત્ત મ્હાન દુર્દિને, ૮૦
મ્હાતો એ જ સમાપને

ટિપ્પણી: આ પત્ર લગભગ ચાનતી કવમે ચિતરતા મ્હાનો એક જ ખ નો પૂરો થાય એટલો સમય લાગેલો
સ્વસ્થ પાઠકેર અને વધારા સાથે એને એના વગ મા ઊપવા પ્રકટ કરવા યોગ્ય ગણું છું
૪ ગાયે ઝવત ગાય ઝવતો ૧૩ નવન નેવિન ૧૬ કતાર કાવમ ૨૦ બિ બિમાનો એકાર ૬૭ પણ
અડડતો ને મ્હોળો ઝોનાય છે કેમકે આ રાખ દિમાને દ ખરી જતા થયો છે ૨૩ વિરા સામાન્ય પ્રલ સમાજ
૨૫ ઝમે ઝૂમે લડે આખડે ૩૧ અધુકરા અર્ધ જ વિસેલા ૩૩ મુગેર મુગેર ૩૪ વિવય ખટ પ્રેશ ૩૫
સ્વલ અને સમય ૩૮ ન આકર્ષણ ૪૨ પ્રખરમતિ અર્હી બહુમીલિ સમાસ છે ૪૬-૪૭ વાન્મીલિ સામાયલ ૫૮
કથમપિ જીવને દુસ્મિન ઈદશ કાવ્યસર્ગ (સ) ૬૧ ઉત્તમ પ્રેમ દર્યના બાવરપે જ ન રહે સહધર્મચરણુમા
પરિજીભી દ પતી જ્યને તેમના તમામ આનરૂ આશ્રિતો રાલિતોના શ્રય સાધે તેજ ઉત્તમ પ્રેમ એક મહાશ્રિતીએ
કહું છે, And the greatest of these is clarity એ મહાવાક્ય પા આ અર્થ જ પ્રયોધે છે ૬૨ કામને યુગલાગીમાથી
અનગ અને મુક્રા બનાવે છે દેહીકામનુ શિવને હાયે ભસ્મીકરણુ વણુવે છે પછી શિવ અને ઉમાના લગ્ન અને
સુરસેનાપતિ કુમારનો જન્મ વર્ણવે છે ૬૪ કહાણી શકુતલોપાખ્યાન અને પુરુવોર્વરીની ૮૧ સમાપન સમાપ્ત

ગુલે ચમન

‘હમર’

અહારમી સદીની એક મહાકવિઓપીડિયાગાથી ઐદ્ધર્મ સંપ્રદાયને લગતો એક ફકરો કાલીદાસના સમય પર વેધક પ્રકાશ ફેકે છે. એ મહાકવિઓપીડિયા સુમના કુલાચાર્ય જ્ઞાનથીએ તૈયાર કરેલી છે. પ્રાચીન અને મધ્યયુગના ટ્રિબેટ સાહિત્યના આધારે એ સાહકવિઓપીડિયા તૈયાર કરવામાં આવી છે. મંગાનય બા રીસર્ચ ઇન્સ્ટિટ્યુટના જર્નલમાં ઓગસ્ટ અકમાં શ્રી. એસ. સી સરકારે એ ફકરાનું અંગ્રેજી ભાષા ન્તર કરી ટિપ્પણ સાથે મુદ્દયું છે એ પ્રમાણે કાલિદાસ નિહિસાના રાજા બાગબદ્ર સુન્ગના, વારાણસીના રાજા વિમા કુમલ કાઠકીમના અને દક્ષિણાન્તલ અને અપારન્તના રાજા સ્વાતિ સતાવદનના સમકાલીન હોવા જોઈએ. તદુપરાત એમનાં લગ્ન વારાણસીની રાજકુમારી સાથે થયાં હોવાં જોઈએ. સાહિત્યક્ષેત્રે એઓ વરન્કચિના, એન્દ્ર બંગાળ વૈયાકરણી શકુ, ભાવમાં અને નાગાર્જુનના સમકાલીન હતા. એ ફકરો વધુમાં એમ પણ બતાવે છે કે સરહપદ રાહુલ બદ્ર નામના અપબ્રશકવિના પણ સમકાલીન હતા. પણ સૌથી વિશેષ મહત્વનું સૂચન તો એ મળે છે કે સરહ-પદ રાહુલ બદ્રના પુત્ર અશ્વતોષ એ જ કાલીદાસ હતા. એટલે આમ કાલીદાસ ઇ. સ. પૂ. પહેલી સદીમાં થયા એમ પ્રતીત થાય છે. આ હકીકત અત્યાર સુધીની કોઈ પણ ઇતિહાસસિદ્ધ હકીકતનો વિરોધ કરતી નથી.

હમર ખૈયામ ખગોળશાસ્ત્રનો મહાન અભ્યાસી હતો એ “અહાર મહાલા”ના પુસ્તક પરથી સાબિત થાય છે. તર્કશાસ્ત્ર અને ફિલ્સફીનો પણ તેણે અભ્યાસ કર્યો હતો. ગણિતશાસ્ત્રમાં પણ તે પારંગત હતો અને ગણિતને આધારે તે ખગોળ જોતો. તે મોટો ગણિતશાસ્ત્રી હતો તેનો એક દાખલો આપણી

પાસે મોજૂદ છે. તે વખતના મુલતાન મલિક શાહે ખૈયામ તેમજ ખીબ જલ્દીતા ખગોળશાસ્ત્રીઓને ખોલાવી તે વખતનું કૅવેન્ડર મુધરાવ્યું હતું. સુધારેલું કૅવેન્ડર ધણું જ ઉત્તમ નિવડ્યું અને તે જલાલી કૅવેન્ડરના નામે મશહૂર છે. ખગોળશાસ્ત્રનો અભ્યાસી હોવાથી તે હવામાન, ઋતુ અને આકાશની તારા-સૂણિઓ જોઈ, તેનો અભ્યાસ કરી કેટલીક વાર ઉપયોગી બનિધવણી કરેતો. આ સૂચનનો નિર્દેશ કરતા બે દાખલા આપણને ‘અહાર મહાલા’માંથી મળી આવે છે. તે નીચે પ્રમાણે છે.

સન ૫૦૦ દિવરીમાં એક વાર શિયાળાની ઋતુમાં આદશાહને શિકારે જવાનું મન થયું. સીજન સારી ન હોવાથી આદશાહે હમર ખૈયામને અતુકૂળ સમય માટે પૂછ્યું બે દિવસ અભ્યાસ કરી તેણે આદશાહને શિકારે નીકળવા માટે સલાહ આપી પોતે પણ, આદશાહની સાથે ચાલી નીકળ્યો. થોડેક દૂર ગયા ત્યાં તો વાહળ ચઢી આવ્યાં. બરફ ને ધૂમસની શરૂઆત થઇ. આદશાહે પાંજ ફરવાની ઇચ્છા દર્શાવી પણ હમર ખૈયામે કહ્યું, “ધીરજ રાખો. હમણું જ વાળજ સાફ થઈ જશે અને પછી પાંચ દિવસ સુધી વરસાદનું એક ટીપું પણ પડશે નહિ. અને થયું પણ તેમજ, ત્યાર બાદ સહેજે વાહળાં પણ દેખાયાં નહિ.

●

મારા જીવનમાં હારવરસ ગૌણ છે. શરૂશરૂમાં હું કવિતા લખતો હતો; પહેલી કવિતા મેં ‘માતા મયા’ની માતા જીવતે લખેલી-એ કરુણરસની કૃતિ થાય એ પ્રયોગ માટે. એ સાંબળવામાં આવતાં કેટલો ઠપકો મળ્યો હતો તેનો તમને ખ્યાલ નહિ આવી શકે. પછી ‘ઝેર મયાં ને વેર મયાં’ને અનુકરણે “સર ગયા ને નર ગયાં” વાળી કવિતા મેં લખી.

ખૂમ બૂલો નીકળી. મેં કવિતા લખવી બંધ કરી. અને એ પણ જાણ્યું કે કવિતા દ્વારા મારું દિલ ઉધાડું પડી જશે-ખૂદ્ધુ થઇ જશે એ બીકે પણ કવિનાં લખવી બંધ કરી... સાહિત્યની દૃષ્ટિએ કવિના લખતાં પદકાની વદુ મરી જતાં પણ કરુણરસનું સ્વસંવેદિત કાવ્ય લખવું પડે છે-લખી શકાય છે. સાહિત્યની નગર જ વિશાલ છે; એની દૃષ્ટિએ એકની પત્ની તે બધાની પત્ની છે; એકનો વર તે બધાનો વર છે. આવી ભાવના-એકલવની યાય-એ રમની હૃદય કોટિ છે લોખંડની જેમ સાહિત્યમાં એક બાગને જોતાં સમગ્રનયા અસર યાય છે; લોખંડના સળિયાનો એક છેડો તપાવતાં આખો સળિયો તપી બેડે છે. જ્યોત્સ્ના દત્તે : 'આત્મપરિવ્યથ'

હાં, સ્કૉટને ઘેર રહીને હું લંડન યુનીવર્સિટીમાં અભ્યાસ કરતો હતો. તે વખતે દિલ્લી પાછા ફરેલા એક એંગ્લો ઈન્ડિયન અધિકારીની વિધવા સાથે મારે ઓળખાણ થયું હતું તેણી મને "રખી"ના ટૂંક નામથી જોલાવતી હતી. તેણીના પતિના મરણ પ્રસંગે કોઈ દિવસ મને એક ગોઝગીન લખી આપ્યું હતું. તે કાવ્યમા રહેલી કવિત્વશક્તિ વિશે કશું કહેવું નથી. પણ લેખકે એ ગીત અંગેની સૂચનામાં જણાવ્યું હતું કે એ "બિહાર"માં ગાઇ શકાય. એક દિવસ તે કાવ્ય બિહારમાં ગાવા માટે તેણીએ મને કહ્યું. વ્યવહારગતચૂં સરળ માણસની પેઠે મેં તેણીની માંગણી સ્વીકારી. તે

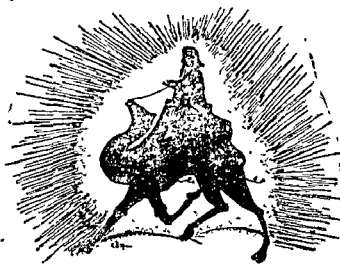
વિધવાને પોતાના પતિનો વિલાપ મૂળ રાગમાં સાંભળીને ઘણી લાગણી થઈ. હું બ્યારે બ્યારે જતો ત્યારે એ ગીન ગાવા માટે મને આમંત્ર કરવામાં આવતો. એક દિવસ મને એ ગાઇ તરફથી આમંત્રણનો તાર મળ્યો. કોલેજમાં જવાને બદલે હું એમને ત્યાં ગયો.

હું સાત વાગીને બદલે ત્યાં નવ વાગે બંધે પહોંચ્યો ! તેણીએ મારું અતિથ્ય કરતાં કરતાં પૂછ્યું "રખી ! તું આટલો વખન શું કર્યો કરતો હતો ?" મેં મારી પરિસ્થિતિ, સાદમ બધી વાત સમજાવી, ત્યાં જમવાનું બધું પતી મધું હતું. હું બૂખ્યો હતો. એક સ્ત્રી પરાણુ ગત કરનારી હોય ત્યાં બૂખ્યા રહેવાની મેં આશા જ નહોતી રાખી તે એંગ્લો ઈન્ડિયન અધિકારીની સ્ત્રીએ તો મને માત્ર કહ્યું : "ચાલ રખી ! ચલાનો ખાલો પી લે !"

હું કોઈ દિવસ ચલા પીતો નહોતો, પણ મારી છુપાને શાંતિ આપવામા સહાયશૂલ ઘરોએ આશાથી ખીરકોટ માથે ચલા પીધી જ્યારે હું દીવાનખાનામાં પહોંચ્યો ત્યારે પુખ્ત વયની સ્ત્રીઓનું એક ટોળું ત્યાં જણાયું તેણીની બમીછ સાથે એક સુંદર અમેરિકન જુવાન પગથુવનો હતો. તેની સંવનનની ક્રિયા માટે ને મડળ મળ્યું હતું !

ધરના માલિકે કહ્યું : "ચાલો ! આપણે જ્યાં નૃત્ય કરીએ" એ કે નૃત્યની ગોઠવણ પેલા નવધુગલને માટે જ કરવામાં આવી હતી, છતાં મારે મારા કરતા વયોવૃદ્ધ વનિતાઓ સાથે નાચવું પડ્યું !

રખીન્દ્રનાથ ઠાકુર

વાંચતા રે'એ

ક્ર. પૂર્ણિમા દવે

કવિઓના પરિચયમાં આવવાની અને શરૂઆતમાં ખૂબ હોંશ યાત્રી. કોઈક કવિને જોતાંની સાથે અને ચર્ચા કે “આ કવિ...આશ્યા.” મારી સાથે કોઈ હોય તો તરત આંગળી ચીંધીને બતાવું થે ખરી! પણ આજસુધીમાં હું ધણીયે કવિઓના પરિચયમાં આવી છું—જોડાથી માંડી છેક નાના સુધીના પરિચયમાં! પણ એ પરિચય પછી ગને ભગવાન બુદ્ધને મત્ય લાધ્યું તેમ અને પણ એક સાચ લાધ્યું કે “કુગરા દુરથી રળિયામણા” એ કહેવત કવિઓ માટે જ છે કદાચ શબ્દશાસ્ત્રીઓ શોધખોળ કરે તો એ ‘કુગરા’ શબ્દનું મૂળ પણ કવિમાંથી જ હોવું સંભવિત એટલું તો અચ્ચ શોધી કાઢે! ‘શબ્દશાસ્ત્ર’ને આજુએ મૂકી માત્ર અનુમાન શાસ્ત્રાનુસાર પણ જો હું ‘વિચાર’ તોયે એ મૂળ નશ્કમાં જ છે કુગરા જમીન પરથી ઊભા થઈને આકાશ તરફ મીઠ માટે છે—જેવ્યા યતા જાય છે, પવનના સપાટા પણ ઝીંચે અને અંગા કુગરામાંથી વહેવા માટે છે. કવિઓ પણ ગગનેત્સુક બની જમીન પરથી ઊંચા યાય છે, પવન-દુખના સપાટા ઝીંચે છે, પછી દુખી યાય એટલે રોદડાં રડે અને અચ્ચ અંગા વહે તે જ આ કવિતાઓ! આમ ‘કુગરા’ અને ‘કવિ’ વચ્ચે કંઈક સામ્ય છે. માટે આ કહેવત પૂર્ણાંશે કવિઓ માટે જ હોવી જોઈએ એવી અનુમાનાનુસાર દૃઢ માન્યતા છે. હું કોઈ પણ કવિનું અપમાન કરવા માંગતી નથી કારણ કે કોઈને યે હું માન આપી શકી નથી! કવિઓનાં કાવ્યોનું મેં રસપાન કર્યું છે—માન ગાયું છે—તાનમાં ઘૂમી છું, છતાં માન ભૂલી નથી.

અમદાવાદમાં આજથી ચાર વર્ષ પહેલાં મેં થી શેષ (રામનારાયણ પાઠક)ને જોયેલા. હું એમને ત્યાં ગઈ હતી. એઓ કંઈક ગરબો રચવાની ધૂનમાં હતા.

એમણે તો પેતાનું ગાવાનું ચાલું રાખ્યું! એમણે અને કહ્યું, “તમે પણ ગાઓ—આમ બરાબર બેને છે ને?” ત્યાં તો એક કપ ચહા આવી—પછી બીજો કપ—ત્રીજો કપ! જોતજોતાં એમણે ત્રણે કપ ચહા સાથે પીધી. પછી મારે માટે ચહા આવી. મેં તો કહ્યું, “તમને ચહા પીતા જોઈને જ હું ધરાઈ ગઈ ચહા પ્રત્યેને તમારો ચાહ અદ્ભુત છે.” મારા વાક્યનો જવાબ આપે ત્યાં તો તેમણે પેલું ગીત સારૂ ક્યું! પા અડધો કલાક પીતી ગયો. ન ઉદાય અને ન બેસાય એવી રિથિત ઊભી યઈ! પણ પછીથી એમણે મારી સાથે પદ્ધતિસર પ્રાધ્યાપકની જેમ વાતો કરવા માંડી ત્યારે જ અને એમ લાગ્યું કે એઓ કવિ કરતાં સંજ્ઞાન વિશેષ છે

મુંબઈમાં હું પ્રો. ઠાકોરને મળવા ગયેલી. પ્રો. ઠાકોર સ્વામી વિવેકાનંદની જેમ ઉઘાડા શરીરે જ હતા એમણે લૂંગી વાઈજેલી હતી. હું તો એમનો એ દેખાવ જોઈને આશ્ચર્યચકિત થઈ ગઈ! આ શું? એઓ અને જોળખતા હતા. પહેલી વાત એમણે કહી, “થે આ મધ પી ધણુ સરસ છે. હું મધ ખાઈ છું” માટે જ શક્તિશાળી રહો છું. ડોસો થયો છું છતાં ચાલી શકુ છું.” મારા મનમાં તો ત્રિમૂર્તિ ઘૂંટાવા લાગી. ક્યાં કવિ? ક્યાં મધ અને ક્યાં લૂંગી? ત્યાં એક બાઈ આવી ચઢયા. એમને જોઈને તરત જ ઠાકોર સાહેબ ગર્જના કરી ઊઠયા, “મારાથી લેખ નહિ અપાય! “વિના પુસ્તકાર ના કદિયે લેખ...” મારાથી બેલાણ મયું, “વિના પુસ્તકાર મધ અપાય તો લેખ કેમ નહિ?” પછી તો સાહિત્ય અંગેની ઘણી વાત થયેલી પણ એ બંધી અને વાદ નથી.

નવીન કવિઓમાં એક વખત રેડિયો પર જતાં શ્રી ચંદ્રવદનને પરિચય થયેલો. 'કવિતા'ના માર્ચ અંકમાં શ્રી મધુસૂદને જે પરિચય કરાવ્યો છે તે યથાર્થ છે. ઊલટું મારે કહેવું બેઠકે કે પ્રો. ઠાકોર અને ચંદ્રવદન મહેતા એ ગુજરાતના કાવ્યક્ષેત્રમાં રેફાઈટ પદાર્થ જેવા છે. ક્યારે ફાટી ઊઠે તે કહેવાય નહીં. 'પળમે' તોણા પળમે' વાસા' કરી નાંખનારામાં' શ્રી. ચંદ્રવદન નં ૧. છે. એમના ઇલાકાવ્યો વાંચ્યા પછી મને એમ લાગેલું કે એઓ ખૂમ રનેહી હોવા જોઈએ. ભગિનીઓ પ્રત્યેની એમની મમતા પ્રયત્ન હોવી જોઈએ. પણ મને એ મમતાનો પરિચય એવો થયો કે ગમે તેવી સમ્બળ અમ્બળા પણ નિર્બળા યથ બલ એવી એમની મમતા છે. શ્રી ચંદ્રવદનને બાર ગાઉથી નમસ્કાર કરવામાં જ આપણું હીત છે.

આમ જેટજેટલા કવિઓના પરિચય થયા તેમાં મહદ અંશે મને પરિચય ન કરવો એ જ ઠીક લાગ્યું! બધા કવિઓને રાણીબાગના પાંજરામાં પૂરેલા

વાલસિંહની જેમ પૂરીને આંધેથી જેવા એ જ ઉચિત છે.

સાથે સાથે 'કવિતા'ના તંત્રી શ્રી કોલકને પણ મારે શું કામ છોડી દેવા? એઓ Sport છે- ખેલહિલી એમનામાં છે તેટલી મેં ગુજરાતના કુર્ષ કવિમાં બાગ્યે જ જોઈ છે એટલે એમને માહું લાગવાનો બધ નથી. એમનો પરિચય મને ૪૨માં થયેલો. પણ જ્યારે હું એમની સાથે વાત કરતી હતી ત્યારે એઓ ચીરુટ કૂંકતા હતા એના ધુમ્મગોટે જ'હું તો ગૂંગળાઈ ગઈ હતી બેરાક એઓ રમૂજ ધણા છે.

'કવિતા'માં આ લેખમાળા ચાલુ કરવામાં એમણે જ મને પ્રેતસાહન આપ્યું છે તે બદલ પણ હું એમની આભારી છું. કોલક મને જેટલા પુસ્તાક દેખાયા તેટલા જ કંઈ બેપરવા પણ દેખાયા એમણે કપડાં પહેરેલાં તે પણ ઢગધડા વગરનાં-કોઈ રંગનો જ મેળ નહીં! મને પાછળથી એમ પણ જણાવવા મળ્યું કે ચહા પીવામાં એઓ શ્રી રામનારાયણ પાકને ટપી જાય તેમ છે. મને લાગે છે કે જેટલાક કવિઓ સાહના અભાવે ચહામાં જ મોજ માણી આશાસન લેતા હોવા જોઈએ.

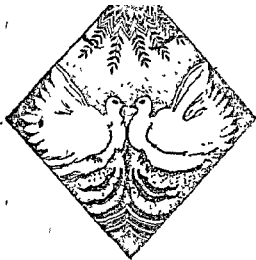
● મુંબઈના અને મુંબઈ ઉપનગરના લેખકોની તા. ૨૪મીએ કાર્પસ સભા હોલમાં મળેલી સભામાં ખંદર સંસ્થાની કાર્યવહી સમિતિ ચૂંટી કાઢવામાં આવી હતી. જીવુમાઈ મહેતા, જ્યોતીન્દ્ર દવે, ચંદ્રવદન મહેતા, સોપાન, કોલક, શુભાવદાસ જોશી, કરસનદાસ માણેક, ભોગીલાલ ગાંધી, આસીમ રાંદેરી, બકુલેશ, સ્વપ્નસ્થ, સુંદરજી બેટાઈ, શંકરપ્રસાદ રાવલ, બાલુશંકર બ્યાસ અને શંકર પંડ્યા.

દૂઝતા ધાવ

પતીલ

[ખાવણું]

૧
ઝોત્તારી સેથી ! બાંકી અજબ રંગીલી,
કેના હૈયાની ખાલી
નથી તું યધ પડી ?

૨
ભતી રખે તું શાકબબરે, નાકે,
ને તું બહુ નિજ તાકે
અને બહુ કાઈતું

૩
નેઈ તને કાઈ કરશે કુવો ગોઝારો,
ઝેર પીશે કે કુંવારો
ગરીબનો છોકરો.

૪
વાંઝિયાબાનો ખાશે વળી કાઈ દુસો
તેડશે ઘેર તમારો
લખ નામ તાહરું.

૫
નાખશે ધૂળ માઆપની ખાનદાનીઆ
હલકો પડી ઝાતીમાં,
ખડેશે હુંદરો.

૬
બ્યાંધ ગઈ તું, શાહઝાદાની બાંદી !
યધ દિલ્લયાલો માંદી
ધંધા રોજગારની.

૭
બાંગ પીતા કાઈ, દાર રહ્યા કાઈ દીઘી,
આંખ શકે નહિ મીઘી
તહારા વિચારમાં.

૮
ભાઈતાં, બેસતાં સહુ વુજને જ રમર છે,
તારી જ વાત કરે છે
તને જે ધિકકારતા !

૯
ફહાવનારા કંજૂસ સખી સગ શોભે
તારા પ્રભુપને લોભે
હાતિમની હરોળમાં.

૧૦
ખાણું કદી તે કાઈતું અંતર ટાહું ?
નેવા તણુ પણ માહું
પડે છે નેહને !

૧૧
બોલતાં આહું રહેજ તો શરમા, શાણી !
કાં આખરું ખાણી
કરે છે આ રંકની ?

૧૨
નેનાથી દુનિયા નિત્ય પરઝુંમખી છે:
મારાથી કેમ રૂડી છે
બાણું નહીં હું જરા.

૧૩
દૂઝતા ધા પર ક્યાંય નમક તું વેરે ?
તંગ છું કોલક-કેરે;
સેવા તવ ધન્ય હો !

૧૪
બ્યાંય સુધી ચોખાનિધું તાહરું ચાલે
ત્યાંય સુધી ખપમાં લે
ખજના પતીલના.

ડોલરરાય રં. માંકડ

[રાજશેખરકૃત કાવ્યમરિમાસાના પાચમા અધ્યાયનુ બાયાન્તર]

‘અહુગતા તે વ્યુત્પત્તિ’ એમ આચાર્યો કવિવાણી સર્વત્ર (જઈ શકે) છે. કથું છે કે, કોનુ વચન મારમાર પ્રસરે છે અને કયા ય હકલ નથી ? આ જ (ખરુ) કવિત્વ છે કે વાણી સારવંત્રિક છે

‘ઉચિતાનુચિતનો વિવેક તે વ્યુત્પત્તિ’ એમ યાયાવરીય પ્રતિભા અને વ્યુત્પત્તિમાથી પ્રતિભા શ્રેયસી છે અને આનન્દ(રધન). તે (પ્રતિભા) કવિનો અવ્યુત્પત્તિથી થએલો દોષ બધો ઢાકે છે. કહ્યું છે કે,

અવ્યુત્પત્તિથી થએલો દોષ કવિ શક્તિથી ઢાકી દે છે પણ જે (દોષ) અશક્તિથી થાય છે તે તો તરત જ બહાર આવી જાય છે

અહીં શક્તિ શબ્દ ગૌણ્ય બનીને પ્રતિબાના અર્થમાં વપરાયો છે.

“આ છે શું શિરપે રહ્યું મમ પિતાના ?” “ચન્દ્રનો ખર છે”

“બાલે આ શું વળી ?” “વિલોચન” “વગી હાથે છ શું ?” “પન્નગો”

દિગ્વલ્લી શિવના વિરો ક્રમ થકી રકન્દે પુછ્યા પ્રશ્નને

રોકે જે રિમત વામહરતથી ઉમાનુ તે તને રક્ષાને

‘વ્યુત્પત્તિ શ્રેયસી છે’ એમ મગલ તે (વ્યુત્પત્તિ) કવિનો અશક્તિથી થએલો દોષ ઢાકી દે છે. જેમકે,

કાવ્યમાર્ગમા કવિની અશક્તિ વ્યુત્પત્તિથી ઢકાય છે વૈદગ્ધીથી ચિત્રચિત્તોવાળાઓની શબ્દશુદ્ધના વી વ્યુત્પત્તિ જેમ કે —

મુકયો કઠે ક ઠો નવ સુતન્વી મણિવતા

મુક્યુ કાને લીલાદલ મુભજ જે, કુદલ નહીં

ન ભારે રગેહુ, પણ વસન પેરું શુભ સિત

રમાએ, ન્યા આવી રતિસમય પોર્યો નચક લ્યા

“પ્રતિભા અને વ્યુત્પત્તિ અ-ચો-ન્ય યોગથી શ્રેયસી છે” એમ યાયાવરીય. લાવણ્યલાભ વગરની રૂપ સંપદ અને રૂપસપદ વગરનો લાવણ્યલાભ ધણુ સૌન્દર્ય આપતો નથી બનેનેનો યોગ જેમકે. —

જહ્વાકાષ્ઠોરુનાલો નવકિરણલસત્કેસરાલીકરાલઃ

મત્યમ્બ્રાલકકામરમસરકિસલયો મજ્જુમજ્જોરમૂઠ્ઠઃ ।

મર્તુર્નૃત્યાનુકારે જયતિ નિજતનુસ્વચ્છલાવણ્યવાપી -

સમ્મૂતામ્મોજશોભાં વિદ્ધદમ્બિનવાં વણ્ણવાદ્વો ભવાન્યાઃ ॥

પ્રતિભા અને વ્યુત્પત્તિવાળો કવિ જ કવિ કહેવાય છે. તે ત્રણ બાતના છે શાસ્ત્રકવિ, કાવ્યકવિ અને ઉભયકવિ. “તેમાથી પછી પછીનો (કવિ) સારો” એમ શ્યામદેવ. “એમ નહી” એમ યાયાવરીય કેમકે પોતાના વિષયમા બધા જ સાગ છે રાજહંસ ચન્દ્રિકાનુ પાન ન કરી શકે અને ચકોર પક્ષી હીરનીરને જૂડું ન કરી શકે. શાસ્ત્રકવિ કાવ્યમા રસસમ્પદને હણી નાખે છે અને કાવ્યકવિ શાસ્ત્રમા તર્કકંકેશ અર્થને પણ ઉક્તિવૈચિત્ર્યથી શિથિલ કરી નાખે છે. ઉભય કવિ તો બનેનેમા સારો છે, જે બનેનેમા પૂરો પ્રવીણ

હોયં તો. માટે, શાસ્ત્રકવિ અને કાવ્યકવિ સરખા પ્રમાણવાળા છે. અમે તો શાસ્ત્રકવિ અને કાવ્યકવિ વચ્ચે પરસ્પર ઉપકાર્યોપકારકભાવ સમજાવે છીએ. કેમ ને, શાસ્ત્રસંસ્કાર કાવ્યને અનુબંધ છે; શાસ્ત્રમાં જ માત્ર પ્રવીણતા હોય તો તે (કાવ્યને) અપરોધે છે. (તેવી જ રીતે) કાવ્યમંસ્કાર પણ શાસ્ત્રવ્યાકરણના પાકને અનુબંધ છે, કાવ્યમાં જ માત્ર પ્રવીણતા હોય તો તે (તેને) અપરોધે છે. તેમાં, શાસ્ત્રકવિ ત્રણ જાતનો છે. જે શાસ્ત્ર (પદ્યમાં) રચે છે, જે શાસ્ત્રમાં કાવ્યને યુથે છે અને જે કાવ્યમાં શાસ્ત્રને યુથે છે. કાવ્યકવિ આઠ જાતનો છે. જેમકે, રચનાકવિ, શબ્દકવિ, અર્થકવિ, અલંકારકવિ, ઉક્તિકવિ, રસકવિ, - ચાર્ણકવિ અને શાસ્ત્રાર્થકવિ. તેમાં રચનાકવિ, જેમકે

લોલંલાંગૂલવલીવલયિતચકુલાનોકહસ્કન્ધગોલૈ-
ગોલાંગૂલૈનેદ્વિઃ પ્રતિગસિતજસ્કન્ધરામન્દિરેષુ ।
લખ્ણેપૂહ્ણડપિણ્ડીતગરત્તરલકાઃ પ્રાપિરે યને વેલા-
માલંઘયોત્તાલતલ્લસ્ફુટિતપુટકિનીચન્ધવો ગન્ધવાહાઃ ॥

શબ્દકવિ ત્રણ જાતનો હોય-નામકવિ, આખ્યાતકવિ અને નામાખ્યાતકવિ, તેમાં નામકવિ:

વિદ્યા જેમ પુરુષતુ, મહિમા જેમ રાજતુ, પ્રજ્ઞા જેમ વૈદ્યતુ, દયા જેમ સાહુતુ, લગ્ન જેમ વીરતુ, :
જેમ પુવાનતું તેમ તે (શ્રી) જ તે રાજતું ભૂપણ છે.

આખ્યાતકવિ, જેમકે,

(તેઓ) મૂળ મોટથી હસ્યા, હર્ષ્યા, જાન્યા ક્રશ્કતા હાથના સમૂહથી (પદાદા) માર્યા, સતોષ પામ્યા, આનંદ પામ્યા અને શુરુની અમૃતથી યથેલા લાલ જેવી નાણીને તેમણે અનુમોદી

નામાખ્યાતકવિ:

વિષાદથી હજીએમાં તેજવાળી, અન્ધ, શિશિલ ખલા અને શાહુવાળી અને તલ્લે કે અચેતન હોય તેવી શ્રીએ અલોકેથી નહી, રોઈ નહી, આકન્દી નહી, હલી પણ નહીં (માત્ર) ક્ષણપર આલેખેથી હોય તેમ ભેડી રહી

અર્થકવિ :

"દેવીને પુત્ર જન્મ્યો નામો હે મણો કેમ બસા છે ?" એમ હર્ષથી મિલેલી ચામુંડા વડે ન્યારે બંધા હાથ કરાયેલ શંભુ આદિ માયા ત્યારે તે જન્મેના અન્યોન્ય અજના આધાતથી જર્જરિત યતાં સૂક્ષ્મ અરિયઓથી ઉપજેલો દેવદન્ડુભિના ધનવૈર અવાજને પણ છતી જતોનાદ તમને રક્ષો.

અલંકારકવિ એ જાતના હોય છે, અર્થાલંકાર કવિ અને શબ્દાલંકારકવિ. તેમાંથી શબ્દાલંકાર :

ન પ્રાપ્તં વિપમરણં પ્રાપ્તમપાયેન કર્મેણા વિપમરણમ્ ।

ન મૃતો ભાગીરથ્યાં મૃતોઽહમુપગૂહ્ય મન્દ્રભાગો રથયામ્ ।

અર્થાલંકાર :

નિહ્વાપતાકાને ફેરવતા, ક્ષણજવાળા વાસુકિને દખ્ત્રાસાકાદારિદ્ર આપવાને મારો ભુજ ધોવ્ય છે.

ઉક્તિકવિ :

આ નિર્જેષ ઉદર, માનિનીના શ્વાસથી કષાતો, બે ભુજલાળી સીમાથી યદાતો (સ્પર્શાતો) રતનવટનો વિરતાર, ચક્રુપ્રણાલીથી પીવાતો આ વદનેન્દુ સકુરે છે. માટે આ સુંદર શ્રીમાં ચૈવનની કૈલિની કલ્યાણો છે.

અથવા,

અધર અશોકના કિસલયની પરાવૃત્તિ ધચ્છે છે [અહણ કરે છે], પાંદુલથી કષોલ પાછી તાડીના [રંગને]

પહેલેથી છે, દંષ્ટિ લગભગ પરિસ્થાન થએલી કમવિની મેલે છે [નહોં કરે છે] એમ આ [ત્રી] માધુર્યને રૂપરો છે અને તનુત્વને લગે છે

રસકવિ :

હે તનુદરિ, આ તામ્રપર્ણી નદી તું જો, -સમુદ્રમા ઉપરેથી ઝુલિનમયી નીકળેના જેના જલખિન્દુઓ, આડુ વિલાસીનીઓના વિસ્તૃત પયોધરો ઉપર ઢારરૂપે પરિણમે છે

માર્ગકવિ :

વાલકલતાનુ મૂવ સુગન્નો, નતીતરુની ધાયો, ચન્દનવૃક્ષોનો સાર અરોહના આર્ટ કિસલયો, શિરીષનો કુમુભોગમ, પાકતુ મોચ-આ બધો ઉભાહારી સમૃદ્ધ આગળના વખતમા ત્રીએ બળેવા કામદેવને આપ્યો છે

શાસ્ત્રાર્થ કવિ :

આત્મામા રત, નિર્વિકલ્પ સમાધિમા મગ્ન જ્ઞાનેટ્રેકથી તમસની ગ્રન્થિઓ જેની છૂંી ગઈ છે તેવા અને સત્વનિષ્ઠ હોય છે તેવા યોગીઓ પણ જેને [માટમાટ] તમસ અને તેજથી પર રહેલો નેઈ શકે છે, તે પુરાણ દેવને મોહાન્ધ કેમ કરીને નાણી શકે ?

આમાથી ખેતરુ શુભોવાળો કનિય ન, પાચ શુભોવાળો મધ્યમ અને બધા શુભોવાળો મહાકવિ (કહેવાય) છે. કનિની અપર્યા દશ હોય છે, તેમા પશુ યુદ્ધિમાન અને આહાર્યુદ્ધિની સાત અને ઔષ દેશિકની ત્રણ જેમકે, કાવ્યવિદ્યારનાતક, હૃદયકરિ અન્યાપદેશી સેવિતા, ધટમાન, મહાકવિ, કવિરાજ, આવેશિક, અવિચ્છેદી અને સકામવિતા જે કવિત્વની ઇચ્છાવાગો હોય અને કાવ્યની વિદ્યા અને ઉપવિદ્યા શીખવાને માટે યુરુકુનમા બળુ છે તે વિદ્યારનાતક જે હૃદયમા જ કવે છે અને સતારે છે તે હૃદયકવિ જે પોતાનુ હોય તે કાવ્ય પણ, દોષમયથી ખીમનુ છે એમ કહીને પડે છે તે અન્યાપદેશી કવિતા કરતા જે આગળના કવિઓની કાષ્ઠક છાવાને સેવે છે તે સેવિતા જે નિર્દોષ કવે છે પણ એનો પ્રબન્ધ કરતો નથી તે ધટમાન, જે કોઈ પણ પ્રબન્ધમા કુશળ છે તે મહાકવિ જે જૂદીજૂદી ભાષાઓમા, જૂઠાજૂઠા પ્રબન્ધોમા અને જૂઠાજૂઠા રસોમા રતતર છે તે કવિરાજ એ તો જગતમા હેય તો પણ યોગક જ જે મત્રાદિ ઉપદેશથી સિદ્ધિ મેળવીને આવેશિકને જ કવે તે આવેશિક જે જ્યારે ઇચ્છે ત્યારે અવિચ્છિત વચનવાળો હોય તે અવિચ્છેદી જે મત્રથી સિદ્ધ થયો હેય અને કન્યા કુમાર દિમા વાણીનુ સકમણ કરી શકે તે સકામવિતા

સતત અભ્યાસથી મુકવિના વાક્યોમા પાક આવે છે "આ પાક વળી શુ છે?" એમ આચાર્યો "પરિણામ" એમ મગલ "આ પરિણામ વળી શુ ?" એમ આચાર્યો "સુપૂર્તત્તુ જ્ઞાન તે વ્યુત્પત્તિ (તે જ પરિણામ)" એમ મગલ એ તો સૌશુદ્ધ છે "પદરચનામા નિષ્કમ્પતા તે પાક" એમ આચાર્યો કહે છે —

ન્યા સુધી મન અસ્થિર હોય છે ત્યા સુધી આવાષ અને ઉદ્ધરણની જરૂર છે પણ પહેલુ સ્વૈર્થ સ્થાપિત થાય ત્યારે તો, ખરેખર, સરસ્વતી સિદ્ધ થાય છે

"આગ્રહ અને પરિગ્રહથી પણ પદના સ્વૈર્થનો વિપર્યાસ થાય છે માટે પદોમા પરિવૃત્તિવૈમુખ્ય હોય તે પાક" એમ વામનીઓ (વામનના અનુવાચીઓ), કહે છે,

ન્યારે પદો પરિવૃત્તિસહિષ્ણુતા તજે [ત્યારે] તેને શબ્દરચનાનિષ્ણાતો શબ્દપાક કહે છે

"આ તો અશક્તિ છે, પાક નહીં" એમ અવન્તીસુન્દરી કેમકે એક જ અર્થને માટે મહાકવિઓના અનેક પાકો પરિપાકવાળા હોય છે માટે રસોચિત શબ્દાર્થસૂક્ષ્મતુ નિમન્ધન તે પાક. કહે છે,

શ્રેણી, અલંકાર રીતિ ઉક્તિ શબ્દ અને અર્થનો સુદ્ધિમાને (કરેલો) રચનાક્રમ સ્વાદુ હોય છે માટે માત્ર મતે તે વાક્યપાક છે

કલ્પું છે કે:—

વક્ત્રા હોય, અર્થ હોય, શબ્દ હોય અને રસ હોય (તો પછી) એકું (ખીટું) કાઈ નથી જેના વડે વાર્ધ્ય પરિસ્થિતિ.

“પરિણામથી જ જેનું અનુમાન યર્ષ શકે છે અને એથી જ શબ્દ વડે નિવેદ્ય અને છે તે પરમ પાક અભિધાનો વિષય છે. સહૃદયનાં હૃદયથી સિદ્ધ યએલો તે વ્યવહારનું અંગ છે.” એમ યાચાવરીવ.

કાવ્ય કરતા કવિસમૂહોમા તે નવ જાતના હોય છે. તેમાં, જે આદિ અને અન્તમા અસ્વાદુ હોય તે પિચુમન્દપાક, આદિમાં અસ્વાદુ અને અન્તમા મધ્યમ હોય તે અદરપાક, આદિમા અસ્વાદુ અને અન્તે સ્વાદુ તે મૃદ્વીકાપાક, આદિમાં મધ્યમ અન્તે અસ્વાદુ તે વાર્તાકપાક, આદિ અને અન્તમા મધ્યમ તે તિન્તિડીપાક, આદિમા મધ્યમ અન્તે સ્વાદુ તે સહકારપાક આદિમા ઉત્તમ અને અન્તમાં અસ્વાદુ તે ક્ષુકપાક, આદિમા ઉત્તમ અને અન્તે મધ્યમ તે ન્પુસપાક અને આદિ અને અન્તમા સ્વાદુ તે નાલિકેર-પાક. આમાંથી ત્રણે ત્રિકાથી પહેલા પહેલા પાક તજવા ગણો આકવિ, પણ કુકવિ તો હજો જ નહીં કુકવિતા તો જીવતું મોત છે. મધ્યમ હોય તેને મસ્કારવા સંસ્કાર જ બધાના ગુણોનો ઉત્કર્ષ કરે છે. આરવશ્ચુ સોતું પણ અગ્નિના પાકૃથી હેમ બની ગય છે. બાકીના સ્વીકાર્ય છે. જે સ્વભાવે જ કુદ્ધ છે તેને સંસ્કારની જરૂર નથી. મુક્તામણિની પરીક્ષામા કસોટી કંઈ કામની નથી. અવ્યવસ્થિત પાકને કષિત્ય-પાક કહે છે. તેમાંથી તો આગણી ખંખેરીએ અને જેમ (ધોડા) અત્રકણો ગણે તેમ સુભાષિતનો લાભ થાય.

યોગ્ય રીતે અભ્યાસ કરતા (કવિ)નુ કાવ્ય નવ રીતે પરિપાક પામે છે તેના, સુદ્ધિમાને હાન અને ઉપાહાનના સૂત્રથી લાભ પાડી લેવા

આ અર્હી જ શિષ્યોને ત્રિવિધ માર્ગ બતાવ્યો. પણ આ ત્રિવિધ ત્રણે જગતમાં પ્રવર્તે છે.

[પાંચમો અધ્યાય સમાપ્ત]

ઉમાશંકર જોષી (પરિચય)

મધુસૂદન એમ. એ.

ઉમાશંકર નામમાં જન્મ બે ઉમા અને શંકર, નારી ને નર જોયના રસયુગે, પુષ્યાય શુભંકર. છોડી ઇંદરભોમકટક પૂમ્યા સાહિત્યતીર્થે-તટે, ગાયાં ગીત રહી મુખાલ્લભ કદા પોવાડના ઘે પટે : છોડી પતુછ પય પડિત બન્યા, અધ્યાપકે, શ્રી વરી : આરાધી રસવત બાની લલિતે શ્રી શારદા, ગુર્જરી.

જીવનની જખાન પર શબ્દ હોય 'ક્રાંતિ'નો પણ આ જીવન કવિની જખાનથી શબ્દ સર્થે "શાન્તિ" ! ઇંદરનો પાદર છોડી "વિશ્વશાંતિ" માટે બહાર પડ્યા અને વિધિએ લખેલા દોષેરહિત જોષે "વિશ્વશાંતિ"ને બદલે "નિજખ્યાતિ" એમણે પ્રાપ્ત કરી.

શંકરને ત્રણ નેત્રો છે. ઉમાશંકરને પણ સામાન્ય અશ્રુદય ઉપગંત ત્રીજી કવિનયન પણ છે. 'શંકરનું ત્રીજું નેત્ર બિઘડે છે ત્યારે વિશ્વમાં સંહારની લીલા પ્રસરે છે. ઉમાશંકરનું તૃતીય નેત્ર બિઘડતાં સર્જનની લીલા ફેલાય છે. શંકરના મસ્તક પરથી ગંગા પૃથ્વીપટ પર ઊતરી હતી. ઉમાશંકરના મસ્તકની અદરથી ગંગોત્રી સાહિત્યની અવનિમાં ઊતરી છે.

બાળક નાનપણથી રહે છે "હું....હું....હું...." પણ ઉમાશંકરે તે કવિતાના પારલ્લા-માંથી જ લલકાર્યું છે, "વિશાળે જગ વિસ્તારે, નથી એક જ માનવી (હું), પણ છે, પંખી છે, પુષ્પોવનોની છે વનસ્પતિ" જે જીવે છે પણ પોતે જાણતાં નથી તેમને લાન નંકરાવતાં શુજરાતી સાહિત્યની. આ બે ધ્રુવપંકિતઓ દ્વારા એમણે લાન કરાવ્યું તેમને કે જેઓ જીવતા નથી પણ મરી રહ્યા છે. એ લાન છે "આપણે એકલા જ નથી-મધાં જ છે." નિજ અસ્તિત્વે વિશ્વઅસ્તિત્વનાં દર્શન કરનાર દૃષ્ટાઓનું આ કાવ્ય છે.

અંદ્રવદન નવીન કવિઓના નેતા છે તેો ઉમાશંકર નવીનોમાં 'વીન'માં આવે ! એમની કાવ્યગંગોત્રી હિમાચળ ગોદની ગંગોત્રી સરખી ગણીરઘેરી છે. ઉમાશંકરમાં ઉમા અને શંકર ઉલ્લય છે, 'ઉમા' છે એમની સંસ્કૃતગૌરવની પ્રતીક સખી પદ્યલાખા અને 'શંકર' છે એમનો અજોયર ગમ્ય 'વિરાટ' અર્થ !

ઉમાશંકરની વિશિષ્ટતા છે 'વામન'માં વિરાટને જોવાની ! એમનામાં કલ્પના અને આલોચના બંને સગી બહેનો છે ! એ બેનો સંવાદિત સૂર તે એમનું મંજૂમનોહર કાવ્ય ! એમની ફીફી સમક્ષ યુગોની કારવાં પસાર થતી હોય, ઘૂઘરમાળે ગોરલે જતી ગંગોત્રીનાં ઘોડાપૂર

દેખાતાં જ હોય, નિશીથતું ધરતીપટ પર તાંડવ ખેલાતું જ હોય અને માનવ એક નહીં પણ અનેકની એક એવી માનવતા મંગલરૂપ દેખાતી જ હોય !

‘પંતુલ’માંથી ‘પડિત’ થનાર ઉમાશંકરની કારકિર્દીની ક્યુ છે ઝડપી-વિરાટને વામવાને !

સાહિત્યક્ષેત્રે પણ “હુમ બી ડીચ” કરી સૌ ક્ષેત્રે એમણે ઝંકાવ્યું છે અને ક્ષેત્રે ક્ષેત્રે ખાણી મૂકાવ્યું છે, સિવાય કવિતા અને વિવેચનનશોધત ! નવલિકા, નવલકથા-અને નાટકે એમણે લખ્યાં પણ તે દીર્ઘકાલ પર્યાંત ના ટકે એવાં અને લખ્યા તે પણ ફરી ન લખવાની પ્રતિજ્ઞા લેખે જ.

સાહિત્યકારોના મં પ્રહાયે ચીલો પારથો છે “પંતુલ”માંથી “પ્રાધ્યાપક”ને ! એ ચીલે એઓ પણ ચાલ્યા પ્રસ્થાન કર્યું “વિશ્વશાનિ”ના મૃદુમંજૂ સૂર ટેલાવી અને નિશીથે ઊના આસ્માનમાં પૂર્ણ કલેન્દુશા ! એ તો “પંતુલ”માંથી સીધા પળ્યા “પડિત”ના પથે (વાયા પ્રાધ્યાપક થઈને) ! એ છે એમનો યશોજ્જ્વલ પથ નિશંક ! તેમ છતાં કવિ હલાન્ત પરના એમના કાબ્યે એમને પણ કલાન કર્યા ! મંજણે સચરનારના વારસદારે સિદ્ધ હકીકતથી પ્રસિદ્ધપાંડિત્ય પ્રચૂરપૂરને સહેજ થલાવ્યું-ઓમરવ્યું ! પણ તેથી હિંમત હારે એવા એ નથી : એનાથી એમને સાંપડશે થોગમથોકમાર્ધની ચક્રમાણી અને ચીવ્રતાઈ ! ઉમાશંકરનો મહાશુભ છે વિષમાં પણ અમૃત જોવાનો-વિષને અમૃત બનાવવાનો.

એમનો કાવ્યપ્રયામ છે વિરાટની છવંગે ઈડરના પાદરથી પળી પહોંચ્યા છે ‘પ્રાચીના’માં ! અતિપ્રવલ શાનલુશક્તિએ એમણે જોળાવ્યા છે યુગપ્રવાહોને અને ઝીવ્યા છે એ જધાને હેલેચદયા કવિહૈયાના મંજૂલાવી મુઘ્ધમુકુર કાબ્યે ! શબ્દરવનો સુમધુર સ્વરમર્મર છે એમના કાબ્યોનો કર્ણપ્રિયકિલ્લોલ ! માટે જ ઉમાશંકર શ્રેષ્ઠ છે-નવીનોના પ્રતિનિધિ છે-પ્રતીક છે, નૌતમથેલી નવશુજરાતે એમનામાં દૃષ્ટાની દૃષ્ટિ છે અને મનોપ્રહ્લાટે સર્ગલાવની સૃષ્ટિ છે.

સાહિત્યક્ષેત્રે પ્રવેશવાનો “પાસપોર્ટ” મેળવતાં વાર જ એમણે “પાસપોર્ટ” આપવાનો અધિકાર મેળવ્યો એમની શક્તિથી એમણે નવનેતરને નવીનતર કર્યા અને નવીનતરને નવીન કર્યા-પણ નથી કર્યા કવિ નવના તેમ, તેમ છતાં એમણે કર્યું છે “ત્રણ અર્ધું બે !”

એમની બુદ્ધિના પ્રકાશે એમને ‘બુદ્ધિપ્રકાશ’ના પ્રણુદ પથે દોર્યાં ! સર્જન, સમીક્ષણ, સશોધન અને સંપાદન એ આરેમા આજે એમની આરાધના છે, સાધના છે, ઉપાસના છે અને ઉલ્લાસ છે !

એમના મનોરથ જણાયા નથી-તેમ છતાં પ્રતીચિ અને પ્રાચી બંનેને એક કાબ્યે રાખનાર આ કવિની મુશદ હશે. ‘વિરાટ’ને વિરાટ સ્વરૂપે રચી કરવાની ! ત્યારે ‘વિરાટ’ રચી ઘશે ત્યારે ‘સમ્રાટ’નું પદ એ લોગવશે !-અને ‘વિરાટ’ રચી ન થાય તોયે ગાંધીયુગના નવીન કાવ્યપ્રદેશે તો એઓ સમ્રાટ જ છે-પણ સગીર !

ઈંધણાં: (કાવ્યમંધસમીક્ષા)

રાવિલાલ

(૧)

૧૯૦૦ અને ૧૯૧૦ સુધીના દશકમાં જન્મેલા ગુજરાતી નવનીન કવિઓ પૈકી કેટલાક કવિનૃપોએની કલમ માવ બંધ નથી પડી તેો અલગત કંઈક અસરો યિચિત અને મદ પડી છે. મહત્ત છે, નવનીન કવિતાની ચમ કૃતિ બરેલી રીતિઓની પેરી પાર રદલ ન્દરપરમાયણની પરિગોષ્ઠિ આવી ગ્દી હોય સભવ છે એ ગોષ્ઠને અતે ફરી વાર તેમની લેખિની ગતિ પકડે એ ગમ તેમ હો. મન ૧૯૦૫મા જન્મેલ કવિ ઇન્દુલાલ ગાધીની કલમ દજી રવાન ચાને આવી રહી છે 'ઇંધણા' નામનો તેમનો નાનકડો ળતા સુધક નાના ળમિકા-ચોનો મમ્દ એ વતની નાક્ષી પૂરે છે એટલું જ નહિ બતકે ૧૯૪૫ના પ્રમારાનમા તેમણે 'ગોમતીચક્ર ને ખીલ નાકો' તેો ગીતનાટિકાઓનો સમ્દ આપ્પો છે અને 'પ્રેમમા' એ મથાળા નીચે ખીલ ચારપાય પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ કરવાની આગાહી કરી છે

કવિની કલમ સતત લખ્યા કરે, જયામધ લખ્યા કરે તેથી પે રાજી યર્ધ જનાનુ હોતુ નથી એ સતત લખે, વિપુલ લખે અને જ લખે તે કવિતાના નામને જ્જ આપે એવુ લખે તેથી જ પ્રમન થવાનું હોય છે કવિ ઇન્દુલાનતુ 'ઇંધણા' પ્રસન્ મનોરમ કવિતાના છાટણા ળગી જ્જ છે એ એને ખાતે ગૌરવની વાત છે

ઈંધણાં:-લેક્ષક ઇન્દુલાલ ગાધી પ્રકાશક પખુ પોતે જ, સમરમેટ રહીટ કેમ્પ કરાચી મુલ્ય રૂપિયા બે ળયા એન્ડીક કાઢી જ પેપર સ્વચ્છ મુદ્દજી દ્વિગી સચિત કવર જ્જી કાઢની બાધણી, કુલ પૃષ્ઠ ૧૪ નાના પચાસ ળમિકા ળોનો સમ્દ સન ૧૯૪૪ પ્રકાશક

(૨)

બલિંગે કાવિન માઈઝ, એન્ડીક કાગળ, સુધક, સ્વચ્છ, સફાઇદાર મુદ્દજી, દ્વિગી કર-ઠવણા કાપના કલિવારાની યક પર ળા કરવા તેવાર યર્ધ રહેતી કુદાડીના ચમ્મકતા પાનાવળી ચિત્રકૃતિ, આ નાની કવિન કિતામના પાના કુલ ચોમ્દ જ પરતુ તેની સગ્મામણીમા કંઈક યધુ લાગે તેની કીમત રૂપિયા બે. આ છે 'ઇંધણા'નો બલિંગ

(૩)

આવો, કવિના મનોલક્ષના ખમ્મચડા હાયો વડે એ ળપણુને યોડાક તપારીએ - 'ઇંધણા'મા નાના નાના પચાસ ળમિકાઓ છે. દરેક કાવ્ય મામાન્ય રીતે એક પાના પર ચારબાઇ ત્વાજ સમાપ્ત થાય છે ગોટાગા મોટુ કાવ્ય બેથી ત્રણ પાન માગી લે છે આ ૫૦ કૃતિઓમાથી ૨૯ કૃતિઓ અક્ષરમેળ પૃતોનો અતનસ પહેરી આવી છે, તેો બાકીની ૨૧ કૃતિઓએ ગેય સગીતક્ષમ એવા ફેથી ળગો અને માત્રામેળનો ચિરપેચ લગાચો છે.

નવીનોનો મહા લાડીનો યર્ધ પડેલો પૃથ્વી આ સમ્દમા દેખાતો નથી પણુ નવીનોની નીતિરીનિતુ અનુકરણુ અને ળવજમ યધુ અત્રે છે. પૃથ્વી ળદ અત્રે નથી, પરતુ ચોદ પકિતઓમા પરિમમાપ્ત થના, વિચારવળાક લેતા, ળમિકા સમા ળનિતો અહી છે અને એ ળનિતો અત્રે ળતર્યા છે ળપમતિ, વસ તતિલક, શિખરિણી, સગધારા, અનુષ્ટુપ જ્જવા અક્ષરમેળ ળધી બામા એથી વિરદ્ધ, બાકીના ૨૧ કાવ્યો ખડકરિગીત અને ખડકુલચાથી માડી રાસ અને બજનના રાહોમા ગદનમાન બન્યા છે નવીન કવિઓએ ળવટે ળવટે તળપદા ળગોમા સગીતક્ષમતાયુક્ત કાવ્યો લખવાનો જ્જ આદરણીય માર્ગ અખત્યાર કર્યો છે, તે જ

શ્રીશ્રી ચાલી શ્રી ઇંદુલાલ અહીં અર્ધાં ગેય અને અર્ધાં, અક્ષરમેળ કાવ્યો આપે છે.

સંગીતક્ષમતા તો ધણી વાર છેતરામણી ગીજ બની ગય છે. ગદ્યની એક શુદ્ધ અનિષ્ક્રમિત પંક્તિ સંગીતમાં લગ્નચારી શકાય, કચ્છના રણની રેતીમાંથી મળી આવેલ પથ્થરના દુકાસામાં પૃથ્વી છંદની એકાદ અત્યંત અર્થઘન અગેય પંક્તિ પણ સુંદર સ્વરલિપિના આસને ચઢી ગય. સંગીતક્ષમતાને નિમિત્તે સાચી કવિતા, પ્રતિભા, ઊર્મિ, સંવેદના કે કલાપ્રકાર-યુક્ત કવિતા નહીં; પણ કેવળ નાટકિયાં રોતજ ગાયતો પણ કવિતા નામના આલતે ઘોડે ચઢી જવા સંભવ છે અને 'ઇંધણી'માં એવું કશું જ નથી. ગુજરાતના નવીન કવિતાકારો એ ભવકેડીમાં ફસાઇ ગય એવા નથી જ એ વાતની વધુ પ્રતીતિ અને પુનઃ વાર ઇંદુલાલ આપી ગય છે. 'ઇંધણી'માં સંધરાયેલી પચાસ કૃતિઓ કવિનાં છેલ્લાં અગિયાર બાર વર્ષોના લેખનમાંથી વીણુણી કરીને ચૂકવાયા આવી છે. મોટા ભાગની કૃતિઓ સન ૧૯૪૨-૪૩ની જ છે. તો યે સન ૧૯૩૩થી સન ૧૯૪૪ સુધીની કૃતિઓ એવાં સંકલ્પાયેલી છે. દરેક સંવત્સરની ઓછામાં ઓછી એક કૃતિ ને વધુમાં વધુ પંદર કૃતિઓ સંધરાઇ છે. સન '૩૩ની ૨, '૩૪ની ૨, '૩૫ની ૨, '૩૭ની ૬, '૩૮-૩૯ની ૧-૧, '૪૦-૪૧ની ૫-૫, '૪૨ની ૧૦, '૪૩ની ૧૫ અને સન '૪૪ની ફક્ત એક કૃતિ અને લેવાઈ છે. જાણે કવિનાં વર્ષિકા કાવ્યાલેખનની પ્રતિનિધિરૂપ કૃતિઓ અને મન્વલિસમાં બેગી ચઢ નહીં હેય ?

(૪)

બધી જ જગીન કોઈ સુંદર નારીના નવન છુપ્પક ઉદર જેવી નથી હોતી. ધરતી તો ઢેકાડળિયાવાળી હોય જ. એવું જ આ 'ઇંધણી'નું. એ બધાં જ વ્યવસ્થિત રીતે ચીરેલાં, ગાંઠગૂઠા પિનાનાં કમાંથી સંભવે ? કવિહૃદયારો પણ જીવનસંઘ્રામના ધા પર ધાથી એટલો બધો લોચપોચ ચઢ ગયો હોય છે કે સંભવ છે, એને ધીરે આરતે નિરાંતે કવિતાકુહાડી ચલાવવાનો અપકાશ જ ઉપસપ્પ થયો ન હોય. એ કારણે કવિતાની ભારીમાં કયાંક સાગ-સીસગ

ને ચંદનનાં ઉત્તમ કાષ્ટો. જોડે આગવી કે ચરીકાનાં ધુમાડે આંખોને રૂડાવનાર એકાદબે લાકડાં આવી ગયાં હોય તે તે પણ ક્ષમ્ય છે. એ તો એવું ખનવાતું જ. અને કવિસંસ્કાર અને કવિહૃદયની ઉદાત્તા જ એ છે કે એ તો વિષ્ણુની પ્રત્યેક સારી-નરસી-નાની મોટી વસ્તુને ખ્યાર કરે છે. તેથી કદિક રૂપવતી સ્ત્રીના સૌંદર્યમાં મુગ્ધ થનારો કવિઆત્મ્ય કદિક એકાદ કૃષ્ણી કુબ્જનમાં પણ સૌંદર્યશામ ચલાવે તો તેથી લવલેશ વિસ્મિત થવાતું નથી.

કલાકારની એકાદ નયળી કડી હોવાની જ. પ્રથમ માત્ર એ છે કે સભાન ગમત કલાકાર એને કાંકરાકરતર પેડે વીણીને ફેંકી દે અને બીજને સહેજ ગમ્મલતમાં રહી કમોદના મધમધતા રંધાયેલ ચોખામાં ક'ઈક કસ્તર રહેવા દે. ઇંદુલાલ એકંદરે ગમત જ કવિ છે. એમની કવિનાની ખાખીઓ નજવી છે. ખૂબીઓ વિશેષ છે તેથી જ તો કયાંક કયાંક છતી યતી એ નયળી કડીઓ તરફ બંધુભાવે નિદેશ કરવાનો લોભ રોકી શકાતો નથી. ઇંદુલાલની કેટલીક સંપૂર્ણ કૃતિઓ આપણા કવિના-સાહિત્યના અમર રાગીઓની કલાકૃતિઓ જોડે અડોઅડ બેસવાની દક્કદાર છે. તેમની લેખિનીપ્રતિભા પ્રપૂર્ણ અને કલ્પનાપ્રચૂર કાવ્યવાણીની કસખી છે. તેથી જ નયળી કડીઓ ખટકે છે. આવી નયળી કડીઓમાં સુખ્ય છે: (૧) પનિભંગ (૨) લઘુચરુની અક્ષરમેળ વૃત્તોમાં તાલમ શખ્દો પૂરતી છૂટ (૩) અક્ષરમેળમાં ને સાત્રામેળ છંદોદેહમાં કયાંક શખ્દ કે માત્રાની સહેજે નિવાય એવી વધવટ (૪) પ્રત્યેક ચરણે વિચારની સાથે શબ્દસમૂહના વિરામને બદલે પ્રવચોને તોડવાની અનિચ્છનીય રીતિ, અને (૫) અંતે, કયાંક કયાંક ધૂંધળા કે અવિશદ બાવો અને તેને લીધે ઊભી થતી શબ્દાર્થની અસ્પષ્ટતા.

નિર્દેશાયેલ આ નયળી કડીઓના નમૂના પૂરા પાડવાની મુદ્દલ આવશ્યકતા નથી. કલાકારની ખૂબીઓ તેની મર્યાદાઓને ઢાંકી દે છે, તો ક્યારેક વળી મર્યાદાઓ પોતે જ એકાદ ખૂબીમય વસ્તુ બની જાય છે. એટલે એ પૂરતો તો કવિજનને પ્રસારો જ ધરે.

આની સામે આને ખગ વાગી દે અને પ્રશ્ન સાનુ પદ્મુ નમાવી દે એટલી, ખૂબીઓ પશુ છે કલ્પનાપ્રચરતા, પદ્વાનિત્ય, સગીતમાધુર્ય, ઊર્મિ અને સવેદનની તીવ્રતા, રમદર્શનનું નાવીન્ય, વ્રતન ઉપમાપ્રકારો તળાપદા શમ્દોના નવા જ પ્રાસો જીવનનું સુભગ નજી દર્શન આ બધી 'ધંધલ્યા'ના કવિને માટે ચોપડેની જમાવીએ છે

કવિતા એ કેવળ વિચાર નથી વિચાર વત્તા સવેદને વિચાર વત્તા ઉન્મેષ વિચાર વત્તા મધુર્ય વિચાર વત્તા અતકાર-એ બધું મળીને કવિતા થાય છે કેવળ વિચાર કે કેવળ આમાની એક વસ્તુ કવિતા નથી, ન એ યદ્ય શકે વિભક્ત ન કરી શકે, છતાં જેનો સ્નાહ ધડીએ ધડીએ ભોગ્ય લાગે, જેનો રગ પળે પળે નવો દેખાય તે જ કવિતા કવિતા એ કેવળ આર્મનો વિષય નથી એ કેવળ યુદ્ધિનો વિષય નથી એ યુદ્ધિ સાથે ભાવનાનો અને આખો સથે કલ્પોનો વિષય છે કલ્પરસાયણ એ જ કવિતાનું ખરું રહસ્ય છે એ જ કવિમિયો છે કલ્પરસાયણ અને કવિનો ધોરી ભાગ છે ડા કોઈ કવિતા કદી કવિતા તરીકે ખપી જાયી નથી

ઈન્દુલાલના ઈધણા ના ઊર્મિકાવ્યોમા અત્મલક્ષી કવિતાનો ઉન્મેષ રાપ્ત થાય છે કલ્પનાનું દર્શન તારવાર પ્રત્યક્ષ અને છે, વ્રતન ઉપમાપ્રકારો ઢગનાબધ મળે છે, પ્રાસોની રચના અને નવીનતા પશુ અનુભવાય છે, કવિઅત્મની નજીતા ઠેકઠેકાણે છતી થાય છે કવિ રગ રસ રૂપ ને મધની પાઠળ ભમતો ઉન્મત ભ્રમર છે એ વાતની પ્રતીતિ થાય છે ભાવનાની પરમેશ્વર્ય ટોચની સાથે જ વાસ્તવિક જીવનનો શ્વાસોચ્છવાસ પશુ પ્રકટ થાય છે

આ ખૂબીઓ કાષ્ટ જૂજ નથી પ્રથમ પકિતનો કોક જ કવિ આ બધા પ્રસાદોને પામે છે ઈન્દુલાલને આ મધુ સહજ છે જતા ઈધણા' એ કેવળ ઊર્મિકાવ્યોનો સમ્રઠ હોવાને કારણે એમા વિશ્વના મહાન કો કવનું વિસ્તૃત દર્શન કે અવ્યલાની જાપી થતી નથી આવી નાની કિતાબમા એ શક્ય

પશુ નથી પશુ કવિ પાસે એટલી પ્રાથના જરૂર વ્યકત કરી શકાય કે તમ રા લેખનના કવનને આઈ વિસ્તૃત અને વિશાળ બનાવો અન્યવિચોની પકડે અહણુ કરો અને જાનના તથા કલ્પનાની શક્તિ સારે ચિતન અને તરનગાનના સામર્થ્યને લોકોત્તર રચરૂપે પ્રગટાવો

કવિ મેઘ જેવો મસ્ત હોય છે તો વળી લગ્નમણીના ડોડ જેનો શૈરમાળ અને નમ્ર હોય છે આ વાતની પ્રતીતિ કે વ્યવસિકોને ડગલે ડગલે થયા નથી મળતી ? રમિનામુએ આરી મહાન નમ્રતાનું ગીત વારવાર ગાયુ છે 'તરી વિશ્વવીણુ ના તારના રણુકાર હુ મારી કા નવીણુમા જુરુ છુ'—એ છે એનો લલકાર એક બીજા કવિએ પશુ કહ્યુ છે કે 'હું જ્ઞાનો કવિ ? અરે, હુ તો વિશ્વનનીએ ગાયેના—મધુર હાનરડાના પડધા જ પાડી રલો છુ ! ઈન્દુલાલની નમ્રતા પશુ એરી જ છે પઠેડીમા જરીને કવિ ઈધણા લઈ નીકળ્યો છે પશુ એની નજર સામે તો તરે છે પેનો મહાન વિશ્વકવિયારો જે રોજ કલ્પના પુજા ખડકતો જ ગય છે તેથી જ કવિ મહી દે છે કે—

તારા વીળ્યા ઈધા બાપી ફાટમા
જૂ નીકળ્યો આજ નવાબી ફાટમા

(પાન ૬)

દરેક કવિ દરેક સર્જક, પ્રત્યેક કલાકાર આમ પારકા ઈધણા જ પોતાને નામે ચડાવે છે કવિમનની નમ્રતાનું બીજું સૂચન મળે છે ૨૧મી નમ્રતા (પાન ૪૬) નામના કાવ્યમાથી સુદામ જી જ્યારે કારિકામા કૃષ્ણ પાસે પહોડાય, ત્યારે કૃષ્ણએ આલવચની શૈલીને હેતલિનાજે ચરી સુદામાજીની જે ખાતરબરદસ્ત કરી તે વાતની કવિને નરાધ નથી કૃષ્ણના લલ્પના આ ઉગ્ગવલ ખૂણા પર કવિ આકરીન યવાને બદલે મૈત્રીના મધુમય નજરાણુ સમા તાહુલની મયકી જેધને નયનો બીના કરી જનાર કૃષ્ણેની પ્રતાપી નમ્રતા અને શૈલીત્રેમ પર જ કવિ વારી ગય છે કવિ કહે છે કે—

“કર્મ્યાં છે આંખની જે જલજીની થઈ તદુક્તને કાન યોરી
 રે’તી આશ્ચર્યથી! ના; મધુમય નગરાઈ ગણી ગિરતાનું
 એના એકકેક દણે અમરતમયું હતું જન્મની પાવતાનું—
 મારાં નિર્દલ હૃદયે હરપદી ચલું છું નમ્રતા એ પ્રતાપી”

કવિહૃદય કેટલું નો નમ્ર હોય છે એ આપણે
 જ્ઞેયું. એ કેટલું ઝણુ ને કૃતગુભાવી હોય છે તે
 ‘મારી પાનની દુકાનને’ (પાન-૩૧) વાચતા
 માલુમ પડે છે. મોરખીનાં મચ્છુપાણી તથાને કટુંબ
 શેઠીની કમાણી માટે સિંધુપ્રદેશ કરાચીમાં આની
 સ્થિત થયું. ત્યાં પાનની દુકાન ખોલી. આખા
 કુટુંબના જીવનનિર્વાહનો સમસ્ત બોજ એમના
 વડીલ પિતાની પાંખે કવિ જઈ જીભો છે. કિતાબોની
 માયા અળગી કરે છે. તે કવિને અન્નપૂર્ણા લેવી,
 શુન્ય અરપવમાં પીયૂષ લેવી ‘પાનની દુકાન’ મળે
 છે. પાનની દુકાન અને કવિતા એજ કવિજીવનની
 બે પ્રવૃત્તિ છે. દુકાનને કહે છે કે:—

“રમ્યો તારે અકે મુદિત મનથી અન્નપૂરણે!
 યજ્ઞેમારુ છેલ્લું સિમત વિલયતારે જ વરણે.”

આપણે કવિ કરાચીમાં રહે છે. ગુજરાત
 અને કાઠિયાવાડથી દૂર. એટલે વતનનાં સ્મરણુ એને
 સતાવતાં રહે એ સ્વાભાવિક છે ને ગુજરાત અને
 ગુજરાતજીવી કવિના એની જીભે રમતી રહે છે એ
 પણ એટલું જ સ્વાભાવિક છે. ‘કંકણોલિની’
 (પાન-૧૧)માં અને ‘લલાટનો ચિતારો’ (પાન-૩૨)
 માં આપણને મરવી ગુજરાતની શુભગાથા સાંપડે
 છે. ગુજરાત માટે કવિ પાસે કેવા તો શબ્દો છે
 તે જુઓ:—

“હું વસુધાની સાન્દર્ભ વાણી કયા
 હું પ્રથા સૂર્ય ને ચન્દ્રકરી;”

તથા—

“આણુનાં સિખર ને ભવ્ય ગિરનારની
 ભેખડે ભેખડે ભૂત / સંસારની
 કૈક જાયા લખી તેજ અધારની.”

“અહો, ગાનની ગોપિકા ગુર્જરી હું
 કંકણોલિની કિમરી હું.”

“છેલ્લી ટૂંક: ગિરનાર” (પાન-૩૭)માં ગિરનારનો
 પ્રેમ વ્યક્ત થાય છે, નો વળી “મારા ગામની
 નદીને”માં (પાન-૩૦) વતનપ્રેમનું જ બીજું સ્વરૂપે

દર્શન થાય છે.

સરો રમની ગુજરાતજીવનું સુભગ, સુંદર
 સરસ ચિત્ર કવિએ ‘ગુજરાતજીવન’ (પાન ૩૪)ના
 ગીતમાં દોર્યું છે. કવિની કલ્પના ગુજરાતજીવને કેવી
 તો પ્રતાપી ચિતરે છે।

“શશીએ સહસ્ર લેખી આંખોમાં જોખાં,
 પાલવની પાંખોમાં પવનો વફરવા;
 અપવતા વારસામાં જઈને અશુકલી
 દીડી ગુજરાતજીવ રે! ગરબામાં પૂમતી.”

તેમજ—

પાંપણથી પંખીનાં પીંજોને ગૂંચની,
 કોથલનું સિમત લાખી કેસુડે મુકતી;
 કુલકુલ કોકિલા યજ્ઞને કિલ્લોલતી,
 દીડી ગુજરાતજીવ રે! ગરબામાં પૂમતી.”

ગુજરાતજીવના કવિત્વજીવનને સાર્થક કરે છે
 ‘સ્તતાનું ફૂલ’ એ ગણિકાજીવનની સામાજિક
 કશ્ચુતાનું હૃયસ ચિત્ર છે. ગણિકા પાસે કવિ કવે
 તો અતુક પાઘેરો કરણુ છતાં સચોટ પ્રશ્ન
 કરાવે છે?

“લુઓ છો શું મારી બદસિકલ સામું હરખડી?
 છુપાણી છે એમાં કઈક કુસનારીની કરુણા;
 તમારી બહેનેનું, જનનીતણું ને સ્ત્રીજીવનનું
 અનુકપાવેશ પાનમુખ હું તો પ્રતીક છું.
 નથી કે હું ખીનું, યદીક પળનું હું રમકડું
 વગાશ સ્તવાનું નિરાશિનું ક્ષણેક કુસુમ છું.”

સ્ત્રીજીવનના સામાજિક કારુણ્યને જોવાની કવિ-
 કીક્રીની આ સહાનુભૂતિ “એ નાચતીતી” (પાન-૧૯)
 માં પણ વ્યક્ત થઈ છે.

“તેજ વેરાયેલ રંગથાળી પર કુકમની તર બાગતીતી
 એ પંક્તિમાં જે સરસ રંગદર્શન થયું છે,
 તેનું જ સંસિક જીવનનું રંગદર્શન “તરડમાંથી” (પાન-
 ૫૯) કાવ્યમાં દૃષ્ટિગોચર થાય છે. એ કાવ્યમાં
 કવિકલા દીવા પાસે ડોક હલાવે છે, રંગભોની પાનીઓ
 જુએ છે, જોવરાવે છે અને છેવટે સ્વરાત્મક પંક્તિ
 હવ્યારે છે કે:—

“૨૫ થું બણે કે એને ચોરવામાં છે માન!”

“નણુદલવા” (પાન-૪૭) અને “ધૂંમટો મેલવ”
 (પાન-૪૯) એ કુકંચજીવનનાં, સરસ ગેપગીતો છે.

કવિની વાણી આપણા લોકજીવનની ભાષાનો ધનકાર અને આકાર કેવો તો સહજ રીતે પકડે છે ?

બાઇ બાબી પર દત્ત વરસાવનો લાગે છે બહેનથી એ સહન થતુ નથી બાઈના હેતમા એ જીણુપ બાળી ફરિયાદ કરે છે તેના જવાબમા બાઈ કહે છે કે -

‘બહેની મોગી, આવી નહીયુ ને ચારી વીરડી રે ।
 ઘ તે માના ધાવણુની ધાર
 સરોવરની પાળ
 પરના નેવાની પારેવડી રે
 ભોળાઈ નણુદલમાની કેવી તો પ્રશ સા કરે છે ?
 “નણુદલમા, ઉરના અમોઘા ઝાઝુ ઝાવતા રે ।
 તમે પારિજાતકનેા છાડ
 રુમઝુમ પૂલડાનેા હિંડોળ
 તમારી ફેરમે અમે ફેરતા રે ।

‘ધૂમટો મેદય મા કવિનનાનગરની વહુવારુને રસિક મૂઝવણુ પેદા કરે એવો પ્રશ્ન કરે છે —

‘નવાનગરની વહુવારુ તારો ધૂમટો મેદય
 ચ પકવનની ચરકલડી તારે ઊડતુ સહેલ
 વાહોલિયાને વીંઝળે તારા—
 હયાની રોણે નમતી હેલ્ય ?
 નવાનગરની વહુવારુ તારો ધૂમટો મે ૧

આખા સમ્રાજની કનગી સમુ આ ગેષકાવ્ય સી કોઈની જીએ તુરત રમણુ થઈ જાય એવુ પ્રાણુવાન અને મનોરમ બન્યુ છે

‘છીપનોકા’ (પાન-૧૫) એ પ્રકૃતિના કયા સૌંદર્યસ્વરૂપનુ ચિત્ર છે તે સ્પષ્ટ નથી ધણુ કરી ચરતુ જ છે. તેમ છતા તેમા સૌમાન્યભીની ચદ્રી તારાની ઉપરણી લઈ આવે છે તે ઉપમા મનોરમ છે તેમજ પદ્યાલિપ્યની પ્રસાદી જેવી ગીતની છેલ્લો પંક્તિ પશુ સોમા મળી જતી એકાદ નારી જેવી જ સુંદર છે —

“ચ્છુ ચ્છે પીયુષ સવતા લોખનેા પ્રહ્લિમાના
 ‘લગની’ (પાન-૧૬)મા કવિ પ્રભુને—
 ‘હવે ભર્વાંચકે પ્રવચસડકે આવ રમવા

કહી ધરતી પર યોનાવે છે અને—

અભણી કડીપે તુજ ચરણુ નેવાની લગની વ્યક્ત કરે છે

‘નજરાણુ’ કાવ્ય નીચેની તેની છેલ્લી બે પંક્તિ ઓથી એક સારુ કાવ્ય મની રહે છે —

શુસારેવી રેખા રમરણુમહાં લાગુ હરધડી
 યુમાણુ એથી તો અધિક મળિયુ આપ બબળ

‘હયાની હયેપીમા’ કાવ્ય આનુ નિશ્ચ વિશ્વહના અદ્ય એવા એક કૂર અને નિમર્ણ પાસાને છતુ કરે છે દુસ્મનનો હલ્તેનો આરતા લોકો જન લક નાસે છે કોઈ કોઈનુ સરુ નથી એક વણિક ચાર સતાનો લઈને વહુ જમા ચદી ખેસે છે પશુ એક ણળક શીતળાતુ ભોગ મને છે નિષ્કુર દાકતરી લસ્કરી અધિકારીઓ કા આખા કુટુબને જીતરી જવાતુ કા બાળકને છોડી દેવાતુ દુરમાવે છે અને જીવને બચવાની ત્રેવડમા પરેતો વણિક શીતળાયાં છિદ્રે છિદ્રે પડે નીકળતા બાળકને નિરાધાર મરણુ ખોગે છોડી સ્નાર્થવશ ચલી નીકળે છે કવિએ એક જ પંક્તિમા અત્યંત મિતાક્ષરીમા હયાકાંડને વ્યક્ત કર્યો છે -

મુખિનુ મૂલ્ય શુ બળે જીવેવા મૂલ્યુ આવકે ?
 હયા કેરી હયગીમા મૂળી માસુમ છાકુ
 કાઠાના લગરે કાપી ગોઝારુ ળાણુ ઉપકુ

“એટની કૂડી (પાન-૨૮) આપણા જૂના ધાર્મિક આચારપ્રધાન જીવનની અને આજે ઠેરઠેર ક્ષુધાર્થી પીડિત યતા નોકોની કરુણાનો ખ્યાલ આપી જાય છે મરનાર બાઇ અન્નવિહીન-વસ્ત્ર-વિહીન મરી જાય છે મરનારનુ પ્રેત બળે પ્રભુને કરુણાભરપૂર શબ્દોમા કટાક્ષ અને ઉપા લખ જ ભેટ કરે છે -

જૂએ બલે મને મારી પ્રશુ પશુ નહોતી લેવી મારી લાજ

એવુ જ ભૂખતુ દુખ ‘ભૂખી છુ’મા (પાન-૪૩) કવિએ ખીજ રીતે જ ગાણુ છે “અડવે અભોડે” (પાન-૪૧) કવિના લાક્ષણિક શબ્દલાલિત્ય અને કામળ ક પનાનો નમૂનો પૂરો પાડે છે ‘કવિતાને’ (પાન-૫૦) કાવ્યદેવીને હૃદયેશીને લખાયેલા આપણા નાનામોટા જૂનાનના કવિઓની કવિતાઓની યાદ [સાધણુ પાનુ ૮૬]

સમાચાર

મહાકવિ કાલિદાસના "મેઘદૂત"નાં અનુકરણો સૈથી વધુ કેરાલામાં થયાં છે. પદરમી સદીમાં 'મેઘદૂત'નાં અનુચાર અનુકરણો થયેલાં. એમાં "કાલિલ સદેશ", "મદિવકા સદેશ" ખૂબ સરસ છે, સુપ્રસિદ્ધ છે. તાલેતરમાં પદરમી સદીનું એક સદેશકાવ્ય "અંદ્રોલસન" પ્રગટ થયું છે. એનો કવિ ઉદય કાચીનના માનાકૃષ્કમ રાજવસનો હતો. "શુક સદેશ" ને ૧૧ મી સદીમાં લખાવેલું તે કાવ્યની આ કાવ્ય પર ખૂબ અસર છે.

હાલમાં હોલીવુડમાં રહેતા શ્રીનના નાણીતા આધુનિક કવિ ક્લિસ્ટોફર ઈસરવુડ એક હિન્દુ મંદિરમાં અભ્યાસ કરી રહ્યા છે. તેઓ ખીજ ત્રણ પુસ્તકો અને આઠ સ્ત્રીઓ સાથે મદિર નજીકના એક નાના ઘરમાં સતતની જેમ રહે છે. ઇસરવુડ દિવસમાં ત્રણ વખત મદિરે નવ્ય છે ત્યાં તે પર્લાડી વાળાને બેસી સ્વામી સાથે અભ્યાસ કરે છે. સ્વામી પ્રભાવનદા સાથે તે ભવવદ્ગીતાનું લાખાતર પણ કરે છે. ખીજ લેખકો ટરોલ્ડ હેરલ્ડ અને સોમરસેટ મોધમ વેદાન્તમાં રસ લઈ રહ્યા છે.

એશિયા ખંડની બુદ્ધી બુદ્ધી લાખાઓમાના પ્રેમગીતોના અનુવાદનો સંગ્રહ "Love Songs of Asia" નામથી લંડનના પુસ્તકાલય પ્રેસ તરફથી પ્રગટ થયો છે.

મલબારના કવિ રામ પાણ્ડિવાદના પ્રાકૃત કાવ્ય 'કસવહ'નો પ્રે હોરાલાલ કાપડિયાએ કરેલો અનુવાદ સુરતના ગાદીવ સાહિત્ય મદિર તરફથી પ્રસિદ્ધ થયો છે. રામ પાણ્ડિવાદનો જન્મ ઇ. સ ૧૭૦૭ માં મલબારમાં થયો હતો આ મૂળ પ્રાકૃત કાવ્યનો અનુવાદ છે.

ડ. એચ ડીલીએ "વર્ડ્ઝવર્થસ પોકેટ નોટબુક"નું સંપાદન કરી મીલ્ફર્ડ દ્વારા પ્રગટ કર્યું છે. વર્ડ્ઝવર્થની આ નોંધપોથીમાં એમના ખાનગી જીવનને લગતી રસપ્રદ વિગતો નહીવા મળે છે એ ઉપરાંત એમાં એક અપ્રગટ સોનેટ તેમજ ખીજ એ અપૂર્ણ કાવ્યો પણ છે.

આપણા સુપ્રસિદ્ધ ભક્તકવિ શ્રી પૂલલાલે ૨૬૪ ચંદ્રપદ્મીઓની માળા "ભીમીમાળા" નામે પ્રસિદ્ધ કરી છે. એક જ પવિત્ર મૂર્તિની આરાધના કરતાં એક પુષ્પમાળાનાં જ પુષ્પો છે.

ગોઠામાં ગોઠા ખર્ચ
વધુમાં વધુ રક્ષણ

અને

૧૦૦ ટકાની

સલામતી માટે

ક્રાઉન લાઇફ

માં

તમારો વિમો ઉતરાવો :

●

ચાલુ વિમા :

રૂ. ૧,૦૦,૦૦,૦૦,૦૦૦

થી વધુ

હિંદના વડા મેનેજર ● હિંદના ડે. વડા મેનેજર
ડી. ડબલ્યુ બ્રૂક ● સી. ડી. શાહ.

હિંદની વડી ગ્રોફીસ

ફોસરા ફાઉન્ડેશન, કોટા, યુ.પ્ર.ઈ.

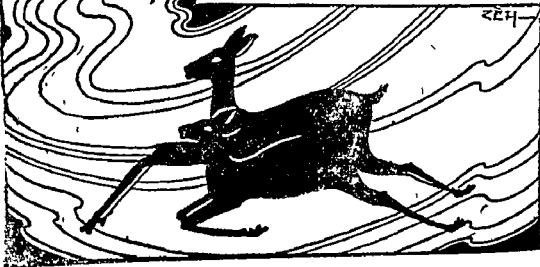
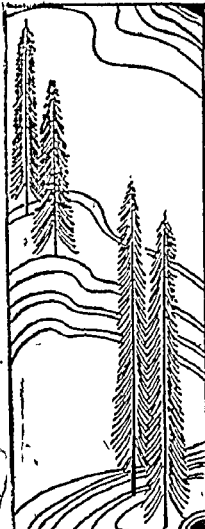
(૧)

સરી સર્પાકારે ગગનઘુમટે સ્વૈર વિજળી
જણાયો ના એ તો ! હૃદય સહસા ઊઠ્યું જ ધળી.
અને ગુંજોયું ? ત્યા સરપ સરતો માર્ગની વચ્ચે;
હુશે આકર્ષાયો, મધમધી રહી કેતકિ કચે.
ચલાવેલાં ઊંચે અરવ કરવા નેવુર, ધિરે
ઉતાર્યાં, નાખ્યાં તે અસુભગ અરે જતું ઉપરે.
નિરાશાના ભારે કર ઉર પરે તો રહી ગયો,
અને આશાનારે પગ કંઈ અગાડી વધી રહ્યો.

ફરી આપું વ્યોમ પ્રગટ ભરીને વિદ્યુત ઝળી,
કિશોરીની હુંચે મહીસહીય તે ધીન્જ ડગી
કને ત્યાં વડગીઠે પથતટ પરે ડોકિયું કરે
કંઈ મર્ષો, -તે તો દુસ્તિપટ્ટુ સામાજિક ખરે.
દિહાં ખીચી બજુ દ્રવ તરુ ઉભાં ભેટી સુભુજ;
વિમાસે બાલા : રે ! તરુ મળી શકે ને ન મનુજ ?

ઉમાશંકર જોષી

રાજપૂત કવમની એક ચિત્રકૃતિ ઉપરથી.

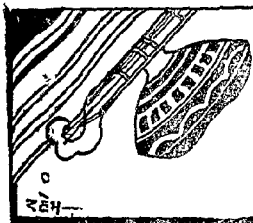
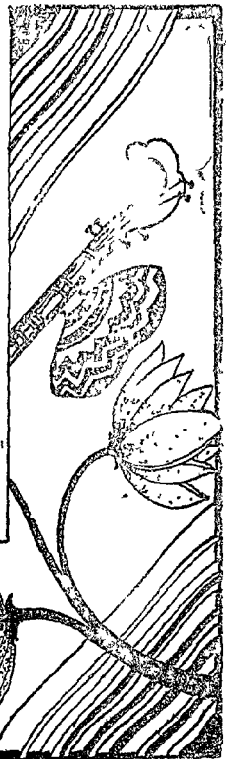

(૨)

હુના અંગી તે શ્રવણ મધુરાચારણ મગી
સુતેલા સ્વપ્નોને સુખર કરતી અકૃતિ ધીમી ।
પ્રિયાના શ્વામે જે હાકી જતી વેરી સુરભિએ
કરી ફૂતીકાર્યે અનિલવહુરી નાવી હુજિ ચે,
નદીકાઠે બંહેકે મહિલ નવલો એક બકુલ,
અરે પ્રીતિપ્રેયો ચિરપરિમવ સ્નિગ્ધ સુકુલ
તણે વેદી, ત્યા તે પ્રિય ગ્સસમાધિગ્ધ વિહરે
તપસ્વી ધાવાના વિરહ મહી તે દીર્ઘ પ્રહરે.

અરે આ-આ આવી, નિકટ સરી ઊભી શુભમુખી.
કટિ પ્રાને વીટી મગ, સરકી પાસે, કરી સુખી
અગી વિદ્યુત્, ડોલ્યા અહિકુવ મરિદ્ધારિવિચિએ;
શમાળ્યા કે કે હો વિપદર, હુચો એવું પ્રિય એ
પ્રિયાનેત્રે ધારા, સ્મિતમલર કયે પલ્લુ ઉગ,
મળ્યા સાથે જાથે, વિલ્લખી શરમાતી મરી ફર

ઉમાશ કર જોધી

૨૬૫

કવિને ઉદ્બોધન

રતુભાષ દેસાઈ

(૧)

ગા કવિ ! તુ ગા,
આને સખે, તું ગા,
દેયાંતણાં ઠારો બધાં ખોલી દઈ તું ગા;
રે ! મુક્ત કંઠે, મુક્ત પ્રાણે, મુક્ત રાગે ગા.
આને સખે, કંઈ ગા.

(૨)

ગા, કવિજન ! ગા,
સાદું ભલે તું ગા;
સાદુ, સરસ, નિર્બંજ, સુંદર ગીત એક જ ગા,
સાદું ભલે હો ! ભાષ ! કિંતુ બબ્લ એવું ગા;
કે ગીત એ તારું દિશા વીધી વહું રે' ગા,
યુગાદિનાં સુંગો પલાણી ઊડતું રે' ગા;
જગજનતણી જીભે રમી રહે એહવુ તું ગા !
આને કવિજન ! ગા:

(૩)

ગૃહકુંજની મુજ કોકિલા,
ગાતી સખિ મારી સદા.
મુલમુલરો ગૃહ આરણ્યે;
ટહુકે સતત પ્રિય વત્સ મારો બૂલનો નવપાલણ્યે.
તો યે અતૃપ્તિ માહરે હૃદયે વસી ગઈ છે;
ને જીડી કેા લાલસા અંતર રમી ગઈ છે,
તે લાલસા પરિપૂર્ણ કરા એકદા કંઈ ગા.
તુ કવિજન ! ગા.

(૪)

મેં યે લખ્યા ગીતો,
મેં યે કવિ પ્રીનો;
કવિયો, બનીને હું પુલાયો આપ અંતરમાં,
બહુવિધ કર્યો બકવાસ નિર્બલ કાવ્યહીન સ્વરમાં;
આને ચહું ડુબાડવા મુજ સ્વર સહુ તુજમાં,

આને વહું મુજ ગાનનો ગુણુભાર તુજ પૂરમાં
ગા, કવિજન ! ગા.

(૫)

હેયું ભલે તારું બળે: તું તો ય ગાતો જા,
અંગો બંધા તારાં કળે: તું તો ય ગાતો જા,
પસવારનારું ના મળે : તુ તો ય ગાતો જા,
હો ! પ્રણયનો રંગ
કે હો ! મૃત્યુકેરે ભંગ;
હો ! જીવન-ભિમંગ,
કે હો ! સ્વપ્નકેરે ભંગ;
રાગી જતાં ના રંગથી, ભાંગી જતાં ના ભ ગથી,
ગાતો સદા તુ જા;
ગા કવિ ! તું ગા:

(૬)

ગા કવિ ! તું ગા;
ગાઈ શકે તે ગા:
ચાહી શકે છે તે બધા ગાઈ શકે છે હા !
ચાહી શકે છે તું, પછી ગાઈ શકે ના કાં !
તું ચાહતો સર્વત્ર સૃષ્ટિકેરી સુંદરતા,
ને ને અસુંદર, ચાહી સુંદર તેહને કરતો;
ને અસુંદરને શિવમ, સ્વપ્ન તું ચીતરતો,
તું મલિન પંકથી પંકજ સારથી ધરતો:
માટે કવિ ! તું ગા,
આને સખે ! તું ગા

(૭)

ગા, કવિ ! તું ગા,
ગાતાં ય દસતો જા;
દસતાં ય ગાતો જા,
રેતાં ય પથ્ય તું ગા.

कां ने रडी शकता जनो ते हारुप पक्ष करला,
 ने ने लडी शकता जनो ते विनयने वरला.
 ने ने पडी शकता, धरा पर पाय ते धरला,
 ने ने भरी जता हो ! मृत्यु धन्यता भरला,
 हा ! ते न मृत्यु जतता ने अमरता वरला :
 गा, कवि ! तुं गा :

(८)

रात रात गीतो ना गा,
 गीत ऐक गाई नः
 सांथुं नदी जे गा,
 लघु गीत ऐक न गा,
 साही जतां कंई गा,
 साही जतां कंई गा;

गाई जतां नगना जवनने स्वस्थ साही नः
 निज माननी पीमण थडी नम पीमणानी नः
 गा, कवि ! तुं गा !

(९)

"मानारने सुधुनार के भणतुं रथु" : साये,
 "सुधुनार लघु, मानार विरला" : अये ते साये;
 मानारने सुधुनार सायु लाधतुं नपारे,
 मानारतुं नम रोसनी जतुं यथ तपारे:
 सुधुनार हुं जेडे अही, मानार ! हावां गा:
 मारा हृदय-भृदंग पर तुंज थाप भारी न.
 गा, कवि ! तुं गा;

(१०)

गा, कवि ! तुं गा;

पथर तळुं हंथुं रडे जेवुं करुणु तुं गा,
 आकाराथी वीनणा पडे जेवुं कंई तुं गा,
 हरिणे भुडी माआ हडे, कंई कारसुं तुं गा:
 गा, कवि ! तुं गा,

(११)

गा, कवि ! तुं गा,

दोडे रीजये, हो रीजता, तुं तो य गातो न,
 दोडे पीनये, हो पीजता, तुं तो य गातो न;

परवा थ्या विषु गा:

हेथुं धराई नय, हाठमहाट थाये: गा,
 ने कंईमां हाथुं पडे हो ! त्यां सुधी तुं गा;
 गा, गा, कवि ! नम सांभवे वा ना छतां तुं गा;
 रे ! गा, कवि ! नम जन्मं जीवे वा ना जीवे पधु गा:
 गा, कवि ! तुं गा:

(१२)

जणहण यता रविराजतुं यदि गीत तुं ना गा,
 टमटम यतां लघु केडियातुं गीत गाये न
 गंभीर धरंर योष सागरने यदि ना गा;
 दुमदुम रसजता अरथुतुं तुं गीत गाथ नः-
 गा, कवि ! तुं गा:

ने कृष्णने तुं पांयनयं यदि न कंई न.
 तो के लघु मानवतथुी मधु थंसीने धर वा;
 तुं मदानस रो मदानयोति यदि ना या,
 तो स्वयम् स्फुरिअंग तथुजो ऐक तुं थई नः
 गा, कवि ! तुं गा !

(१३)

ओ रे ! कवि ! तुं गा:

कंई कंई कवि आण्वा,

ने तेमळे अद्विध भावो नवल विकसाण्वा,
 नवोपगा, नव कल्पनाओ, नवीन उन्नेणे;
 परीजोतथुा नव वेश ने नव रसतथुा हेरी;
 दीधा हरी रियर भूर्तिभंत न राण्दस्वरितके,
 सागर जघो हलवी दीधो शुं नानथी नीके ?
 गा, कवि ! तुं गा :

(१४)

पीन कवि आण्वा,

ते सायगां सृष्टि स्रमण स्रमणर सदा लाण्वा:
 पुष्य परिमलनी, कमरनी, कुंजनी कडाथुी,
 इरइर भलय शीतव सगीरथुनी वधा वाथुी.
 भेसी अरथु जलतट निहाण्वां यंदमुभ आठु,
 जेथुं सुधाअरतुं नमत पर ज्योमपट थ्याठु-

वेयां गुलालं वसंतना, कुमकुम उपसाण्वां;
 ने केसुनाना रंगमां अरजोण भोज्ज्यां;

હોંપી લીધી વર્ષોત્પા માગદ્યથી ધરતી,
 કીધી બધી નયનોની સામે સૃષ્ટિ સુખઝરતી,
 ટહુકાવી ઘડ ક્રોધવ, ગમ્મન્યા મોરના ગહેકા,
 ઢેલો નચાથી આસુ ચરતી લાડતી લહેકા
 સૂર્ય ને શશીના, દિવસ રજની તથા ગસો,
 ને સિંધુ સગીતનો દીધો નાખી મહીં પાસો
 પાસે પડ્યુ માનવહૃદય—

રે ! રે ! પડ્યુ માનવહૃદય—

રડતુ રઝળતુ સમયથી માનવહૃદય ઢેલી
 રે ! ઝાઝના જળ સમ તિયમ વસ્તુ ઝહી મેની
 તે યુગ થકી ઝૂરતા સૂના માનવહૃદયને ગ,
 હાવા સખે ! તુ ગા,

એના દુદન ને હાસનાં, એની નિરાશા આશના,
 એના ઊડા અભિલાષના, એના ઊના નિશ્ચ સના,
 પ્રતિષેધ પાડી જા
 માનવહૃદયને ગા
 રે ! ગા, કવિ ! તુ ગા

(૧૫)

અણુગણુ અહો ! અખંદો સુધી,
 ના વિષય આવો સાપડે,
 જે શોધતા યે ના જડે,
 તે સહજ આવી હા મગે,
 રે ! નિત્ય વૃત્તન, અપિ પુરાતન એ સનાતન છે
 કાનો મહો સ્વગને બરી
 આખો મહો - ગો ધરી,
 મુખમા લઇ અમૃત જરી,
 તવ લેખિની મદમરત લવ વૃત્યે ત્રણવી જા,
 રે ! મુક્ત પ્રાણે, મુક્ત રાગે આજ ગાઇ જા
 ગા, ગા, કવિ ! તુ ગા !

[અનુસંધાન:પત્ર ૯૦]
 આપી જાવ છે કવિ કવિતાને જગતના લખ અલખ
 રૂપોમા તો જુએ છે જ, પરતુ એને પ્રારભમા
 નિરખે છે ત્યારે એ આના સ્વરૂપે હોય છે—

‘તુ દેવા છે દંધિકૂલક પરની તુ અપસરા,
 મહા સૌન્દર્યોતુ નિત નચીન સૌન્દર્ય યજુ તુ
 અનતે છડાતી નજ સહસની કૌમુદી સમી
 અહીં તુ દોરે છે કમલદલની ફોરમ બની
 મહુતે મહાશયીને યજુમરડી બેડે, વરયા
 સ્વરૂપે તુ પાણી જવધિ જવમોજે મવકતી’

એની એ દેવીની પ્રતિમાને શબ્દમા મૂર્ત કરવા
 માટે, કવિ કવચ પકડે છે તો એને એ જ સનાતન
 મૂઝવણુ થાય છે—

‘હુ શુ લખુ ? લખવુ કો’ક જયુ છ લૂટી
 તારા લખ્યા જનગીત રહો છુ પૂરી’

કવિ ઇંદુલ સની કવિતાઓમા સનાતનક પંક્તિઓ
 ડેરડેર નજરે પડે છે જેમકે—

‘દરિદ્રીના અતરમા લખાયેથી
 લિપિ નથી કોઈ રાઝયુ બેકેલી (પાન ૫૭)

તથા—

જુવાનને જગરેર જિદ ધીના
 સુદૂરના સ્વપ્ન ન હોય કામના’
 (પાન-૫૭)

રૂપ શુ જાણે કે એને ચોરવામા છે મન’
 (પાન-૫૮)

‘કવિતા હુ તારી દગલૂલવણીમા પડી ગયેલ’
 (પાન-૧૩)

‘મુજિતુ મૂલ્ય શુ જાણે જીવેના મુનુઆવકે’
 (પાન-૨૫)

સારા કવિની આજ સંકળતા એ આવી
 સંકળતા આ અગાડે બાઈ ઇંદુલાને પ્રાપ્ત કરી
 છે. એને સમગ્ર રીતે સુદર એનાં ઇંધણાના પ્રકા
 શનથી તેમા તેમણે હમેરા કર્યો છે એટલે કવિને
 આપણે અભિનદન આપી સમપ્તિમા એમના જ
 શબ્દોમા એટલું જ વાંછીએ કે અરિધ્યના તમારા
 કાવ્યપ્રકાશનોમા—

‘અમણી કેડીયે તુજ ચરજી જોવાની લવની’

પરપ્રાંતીય કાવ્યસાહિત્ય : ૧૯૪૪

બંગાળી સાહિત્યે હવે રાજકીય રંગના વાધા સભ્યા છે. ત્યાં ફારસીટ વિરોધી લેખક સગહુન, એફ. એસ. યુ. સુપ વગેરેએ સાહિત્યમાં રાજકીય પ્રવૃત્તિરે રંગાયેલું સાહિત્ય આપ્યું છે. બંગાળના દારણ બૂખમરાએ બંગાળ બહારના કવિઓને ઠગવ્યા છે તે જ પ્રમાણે બંગાળમાંના કવિઓને પણ ઠગવ્યા છે. સમર સેન, યુદ્ધદેવ બોઝ, કિરણશંકર સેનગુપ્તા, જાણીતા યુવાન કવિ સુભાષ મુકરજી વગેરેએ સાહિત્યમાં એક યા બીજા પ્રકારે પોતાની પ્રવૃત્તિ ચાલુ રાખી છે. સુભાષ મુકરજીએ તો પાર્દીના કાવ્ય માટે સાહિત્યપ્રવૃત્તિ તદ્દન બંધ કરી દીધી છે અમિયા ચક્રવર્તી, વિષ્ણુ ડે અને જ્યોતીન્દ્ર મોહંત્રાએ વધારે સારી પ્રગતિ કરી છે એમ કહી શકાય જ્યોતીન્દ્ર મોહંત્રાનું લાઘુ કવ્ય 'મધુ બાગશીર ગદી' ખૂબ લોકપ્રિય થયું છે. બીજા કેટલાક નવીનતર કવિઓ હજી ડે અને અમિયા ચક્રવર્તીના અનુકરણમાંથી જ મુક્ત થયા નથી.

વિમલપ્રસાદ મુકરજી એમ. એ.

*

હિંદી સાહિત્યમાં, શ્રીમતી મહાદેવી વર્માનું 'દીપ-શિખા' પ્રગટ થતાં હિંદી કાવ્યસાહિત્યમાં અનોખા પ્રકારા પથરાયો છે 'દીપશિખા' એ ખીરાંની યાદ કરાવે છે ટાગોરના ગીતોનો પ્રાણ એક યા બીજા સ્વરૂપે આ અંચમાં જણાય છે 'દીપ શિખા'માંની ભક્તિ અને સહન કરવાની શક્તિ એ કાવ્યને મહાન કરે છે. પ્રભતિવાદની પ્રતીતિ કમલવાં 'કુદાશગીત' અને 'કદા ઔર કામલા' એ ગુપ્તાતા, અજ્ઞેયત્વ 'ચિંતા' અને સોહનલાલ દિવેદીનું 'પૂજા કે ગીત' એ ગયા વર્ષનાં લક્ષણિક પ્રકાશનો છે. મહાદેવીનું 'બંગદર્શન' એ બંગાળની મરતી જનતા પરનું એક અતિ કૃષ્ણ જોડપ્રશસ્તિ કાવ્ય છે. નિરાલા, બચ્ચન, ઇલાચંદ્ર જેથી, ગુપ્ત ભાઈઓએ

પણ બંગાળના દારણ બૂખમરાને નિજનિજ કાવ્ય-કૃતિમાં અમર કર્યો છે. બંગાળની મરતી જનતા પ્રત્યે એમની હમદદી સંપૂર્ણ સહાનુભૂતિથી કાવ્યોમાં પ્રગટ થઈ છે. મહાત્મા ગાંધીજી જેઓ હેટલા પચાસ વર્ષથી કાવ્યોગિતિ મહેરામણુ યદ રહ્યા છે તેઓ હજી પણ કવિઓને પ્રેરક ગ્લા છે દિંદી સાહિત્યમાં આજે એવો એકકે કવિ નહી હોય કે જેણે આ મહાન વ્યક્તિને પોતાનો કાવ્યનો વિષય ન બનાવ્યો હોય. ગાંધીજીના ઉપમા વર્ષ નિમિત્તે એકએક દિંદી કવિએ આ મહાપુસ્તકને કાવ્યપુષ્પેથી અંજલી અર્પી છે. ખીરાલાઓ તરફથી પ્રગટ થયેલા અને પંડિત સોહનલાલ દિવેદીએ સપાકિત કરેલા 'ગાંધી અભિનંદન કાવ્યઅંચ' આ વર્ષના હિંદી સાહિત્યનો કિરીટ છે. કોઈને અખર નહી હોય કે એ જ અંચમાં પંડિત મદનગોહન માલવિવાલું પહેલું અને છેલ્લું કાવ્ય પણ પ્રગટ થયું છે.

પ્રકાશ વર્મા, બી. એ.

*

ગુજરાતી કવિતાસાહિત્યમાં ગ્રે. બળવંતરામ ક. ઠાકોર જેમની તાજેતરમાં જ ઉપમી જન્મજયંતિ ઉજવાઈ હતી તેઓ સર્જનપ્રવૃત્તિમાં હજી ચે સક્રીય રહ્યા છે. એમણે એમની વિશિષ્ટ શૈલીમાં 'ગોપી હૃદય' પ્રગટ કર્યું છે. ઉમાશંકર જોષી, સુદંરજી મેટાઇ, કોલાક, શ્રી. અને શ્રીમતી રમણુ વક્રીલ પોતાની કવિતાસ્ત્રમને કૃષ્કૃતી રાખે છે. છેલ્લે છેલ્લે હમણાં ખ્યાસ કરીને યુવાન મુરલિધમ કવિઓ ગુજરાતી સાહિત્યને મઝલ અને કારીદાથી ખૂબ સમૃદ્ધ કરી રહ્યા છે. આજે એ મુરલીધ કવિઓની સંખ્યા નહી તો ચે ૧૫થી ૨૦ જેટલી સહેજે આગળીને વેઠે ગણી શકાય એમ છે પારસી લેખકોમાં પણ નવા ચમકતા કવિઓ પોતપોતાની પ્રવૃત્તિને પસંદવી કરી ગ્લા છે. ગીતુ દેસાઈ અને જહાંગીર

દેસાઇ અને કરાચીના શ્રી કિરોજશાહ મહેતાએ એ દિશામાં યોગ્ય ફાળો આપ્યો છે. હિંદી તત્વજ્ઞાન સમૃદ્ધ એમાં કાવ્યોનો સચક્ર 'નંદનિકા' કવિશ્રી ખખરદારે તાજેતરેના જ પ્રગટ કર્યો છે. આમ યુવરાત્રી કાવ્યસાહિત્યમા પ્રો. ઠાકોર અને કવિ ખખરદાર જેવા જૂના કવિઓએ તેમજ નવીનોમા ઉમાશંકર, મેટાઈ, કાલક જેવા કવિઓએ પોતપોતાની પ્રવૃત્તિને યશસ્વી રીતે સક્રિય રાખી છે એ આનંદની વાત છે.

દી. બ. કૃષ્ણલાલ મો. ઝવેરી

*

મરાઠી કવિતા કોણ જાણે કેમ પશુ આ પ્રર્ષમા તદન સૂકાઈ ગઈ છે! એક વર્ષ અગાઉ શ્રી દેશપાડેનું પ્રગટ થયેલું "નિર્વાસિત સ્ત્રીની મુલાસ" જેવું કાવ્ય આ વર્ષે એકેકે પ્રગટ થયું નથી, એ છકીકતનો કોઈએ પશુ એકરાર કરવા પડશે વડોદરાના રાજકવિ શ્રી યશવંતે "યશોગિરિ" પ્રગટ કર્યું છે એમાં કવિની મીટ જનતા પર છે. એ તેમનું જ ગાય છે અને તેમને જ સભળાવે છે શ્રી કુસુમા કરના "પુસ્કિરિણી" માટે એ જ કહી શકાય નહીં શ્રી. હેબ્લે તો પ્રણયમાં મસ્ત છે. પ્રો. જોગ, વટવે અને માતેએ કવિતા પર સાપ્તાહિકોમા ઘણી ઉચ્ચ ચર્ચા કરી છે એટલે આ વર્ષે કવિતામા માત્રિક સર્જન ન થયું પશુ કવિતાનું સત્વિક સમીક્ષણ અને ધર્ષણ તો બેશક આ પ્રેસેસરને લીધે થયું જ છે પ્રો. માનેનું "રાસવતિસ્ત્રી જન્મકથા" એમ ખતાવ-

વાનો પ્રયત્ન કરે છે કે પ્રેરણાનું મૂળ દિવ્યતાથી અલગ એવી વસ્તુઓમાં પશુ છે જ આ ઉપરાંત શ્રી એમ આર. દાલેનું "મરાઠી અયસ્ય" એ એક ભગીરથ કાર્ય છે. ૧૯૩૭ સુધીમાં પ્રગટ થયેલા મરાઠી અથો, લેખકો વગેરેનો એ માહિતીકોષ સાહિત્યઇતિહાસે અતિ મહત્વનો છે.

પ્રો. છ. કે. જોષી, એમ. એ.

*

તામિલમાં મુરુગાનરનું "સુધેન્દાઈર ગીતમ્" એ મનોરમ જીર્મિગીતોનો સંગ્રહ છે દેશીગાનીન્યકમ્ પીલાઈ, નામકલરામલીંગમ્ પીવાઈ, સુધાનદ ભારતી અને ભારતીદાસન એ બધા જ કવિઓ સક્રિય રહ્યા છે અથાકરે મહત્વનાં કાવ્યો પ્રગટ થયાં નથી બાપાંતરમા વિકટર જુગો, ટા'રટોય, ઓસ્કાર વાઈલ્ક, પ્રેમચંદ, એફ. ડબ્લ્યુ બેન, રવીદ્રનાથ ઠાકુર, વી એસ. ખાડેકર વગેરેના પુસ્તકોના બાપાંતરો પ્રગટ થયા છે. શ્રી પી એસ રિજયરાધવને દિલ્લેન્દપાલ રોયના 'વૃન્દાવન'નાં બાપાંતર કર્યું છે. શ્રી કે. સતનમે 'જનમ-રામ ચન્તિ' પ્રગટ કર્યું છે શ્રી એ પી આપરે બાસના નાટકોને અંગ્રેજી બાપામાં રજૂ કર્યા છે શ્રી એસ પી નારાયણે 'કરિતા-કળા-વિવેચન' એ અથ પ્રસિદ્ધ કરી કાવ્યસાહિત્યનું વિવેચન કર્યું છે તમિલ કાવ્યવિવેચન સાહિત્યે આ પુસ્તક મહત્વનું છે.

શ્રી. કે. આર. શ્રીનિવાસ ચર્ચાચર એમ એ ડી લીટ

ઉમર ખયામ

મૂળરાજ અંતરિયા

ઉમર ખયામ અને તેની રૂબાઈયત વિષે લખતું કે વાંચતું એ સંદા રસપ્રદ હોય છે. માણસો ન્યારે શરાય લે છે ત્યારે માને છે કે તેઓ આ કારસી કવિના પ્રશંસક છે, ન્યારે દારૂનિષેધના વિગે-ધીઓ ખયામમાંથી ગ્રેરણા લેવા પ્રયાસ કરે છે. પ્રળતે ગમતા સાહિત્યમાં અને કલામાં ખયામને દારૂના શીશા અને પ્યાદી સાથે એક જુદું બુન્ધો દારૂડીઓ ચીતરવામાં આવ્યો છે. પરંતુ તેના તત્ત-દાનને જુદા જ વિચારનાં ધરાવવાતું છે હળવા સાહિત્યમાં ન્યારે ન્યારે એને વિષે ઉલ્લેખ કરાય છે ત્યારે આ સામાન્ય વાત વીસરી જવાય છે.

ખયામ દારૂડીઓ હનો એવી પ્રમુખીય માન્યતાને ટેકો આપવો એ સંપૂર્ણ પૌર્વાત્ય વાતાવરણમાં ૭૦૦ વર્ષ પૂર્વે જીવન વિતાવેલા એવા કવિને અન્યાય કરવા ઘરામ્બર છે જે કવિના જીવન વિષે આપણે ખટુ ઓછું જાણીએ છીએ ને તેના સમ-દાહીનો જેઓ સુસંગત માની શકાય એવી હકીકત આપવામાં નિષ્ફળ નિવડયા છે તેમની અવિશ્વાસપાત્ર માહિતીઓ. પરથી કિટ્ટરાહો કરેલો કહેવાતો સર્વોત્તમ અતુવાદ, જેને કેટલાક સ્વરૂપાંતર કહે છે, ઉમરને યથાર્થ વર્ણવવામાં નિષ્ફળ ગયો છે.

કેટલાક સહાનુભૂતિ વિનાના લેખકોએ એને આનંદવાંચુ દારૂડીઓ તરીકે ચિતર્યો છે. ડો. હેસ્ટી, એન ડાર્વો, રેવ. સ્કોટ જેવા સાહિત્યકારોએ ઓમરની રૂબાઈયતનો સમ્બંધ ર્થો છે અને ઓમરને જગત સમક્ષ અજોયવાદી અને આનંદવાંચુ તરીકે રજૂ કર્યો છે કેટલાકે તો રૂબાઈયતને જંગલી કલાવળી અને ઉપરછલા વિચારોવાળી કૃતિ તરીકે વર્ણવી છે.

ખીન ખસે નિકોલસ, જી. ઇ. સહાતવાળા અને એમના જેવા ખીનઓ ઓમરને ધરાનના અગ્રગણ સૂરી કવિઓની પંક્તિમાં મૂકે છે. સૂરી

કવિઓ રૂબાઈયતમાં વર્ણવે છે એમ એ પ્રભુ પ્રત્યે પોતાનો પ્રેમ વ્યક્ત કરે છે. એટલે રૂબાઈયતનાં ખયામને કહેલ શરાય એ પ્રાક્તનો રેસ કે દૈવી પ્રેમ છે; કેફ કે ગરી એ કાં તો દારૂડીઆતું સ્વર્ગ કે તરવરાનીનો પ્રભુ સાધેનો ઐક્યનો અવિનાદી અતુજવ છે. આ બે વિચારસરણી વચ્ચે જે મતભેદ છે એ સ્વાભાવિક છે.

ખયામની ગણના સુરોપના દેશોમાં તો ધરાનના પ્રથમ કલાના કવિ તરીકે થાય છે. પણ ધરાનની અંદર તો એને એક સાધારણ પંક્તિનો કવિ જ ગણવામાં આવે છે. આતું કારણ એટલું જ કે ખયામને ફક્ત એક જ પ્રકારની કવિતા પરવે પોતાતુ કલાકૌશલ્ય દેખાડ્યું છે ને તે છે રૂબાઈયત. આ એક જ પ્રકાર એવાંથી એણે ધરાનના કાવ્યસાહિત્યમાં સંપૂર્ણ કાબો આપ્યો છે એમ કહી ન શકાય. તેમજ ધરાનના પ્રથમ પંક્તિના કવિઓ જેવા કે સાદી, હાફિઝ, રૂમી, ફિરદોસી કે અનવરીની કલામાં પણ મૂકી શકાય નહિ. પણ એના રૂબાઈયતના ક્ષેત્રમાં એ અજોય છે. ધરાનમાં તો એની ખ્યાતિ એક કવિ કરતાં ગણિતશાસ્ત્રી અને ખગોળવેત્તા તરીકે વધુ છે.

ખયામ વિષે કદાચ પશુ માહિતી મળી શકે એમ હોય તો તે 'અહાર મકાલા' નામનો ગ્રંથ છે. તે સને ૧૧૬૧-૬૨માં લખાયો છે. એમાં તે સમયના અને તે પહેલાના દારૂસી કવિઓ, પ્રધાનો, હકીમો અને ખગોળવેત્તાઓના જીવનવૃત્તાંત આપેલા છે. આમાં ખયામ વિષેની માહિતી ખગોળવેત્તા વિભાગમાં આપેલી છે ને તેમાં તેની કવિત્વશક્તિનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. તે પરથી મારી શકાય છે કે તેની ખ્યાતિ કવિ કરતાં ખગોળવેત્તા તરીકે વિશેષ હતી.

આ ગ્રંથ ઉપર આધાર એટલા માટે રાખી

શકીએ છીએ કે તેના લેખક નિઝામી ઉરૂઝી સમર-કન્દી ખ્યામના સમકાલીન હતા તેમણે ખ્યામની મુલાકાત લીધી હતી ને વાતચીતમાં ખ્યામે તેને કહ્યું: 'મારી કબર એ જગાએ હશે જ્યાં વર્ષમાં બે વાર વૃક્ષો એ પર પુષ્પટ્ટિ કરતાં હશે.'

વર્ષો પછી એણે ખ્યામની કબરની મુલાકાત લીધી ત્યારે એણે તેને કહ્યું: 'તો તેણે ઓઢી લીધેલા માટીના પડદા પર વૃક્ષો લખી ત્યાં હતાં ને તેની કબર તો કૂલોમાં જ ઢંકાઈ ગઈ હતી.'

"દૌલતશાહ" નામના એક ફારસી લેખકે પોતાના પુસ્તક "તજકરહ"માં ઉમર ખ્યામને ઉલ્લેખ જ નથી કર્યો. આ ગ્રંથમાં દોહરો જોવા ફારસી કવિઓના જીવનવૃત્તાંતોને ઉલ્લેખ છે પણ એમાં ઉમર ખ્યામને તે કવિ તરીકે ન ગણતો હોવાને કારણે પોતાના ગ્રંથમાં તેનો ઉલ્લેખ કર્યો નથી.

એણે 'આખુ' નામ ગિયાસુદીન અબ્દુલ ફત્હ ઉમર ઇબ્ને ઇબ્રાહીમ અલ ખ્યામી છે પણ ટૂંકમાં એને ઉમર ખ્યામ તરીકે જ સંબોધવામાં આવે છે. ખ્યામને અર્થ અરબી ભાષામાં 'તલુ ખનાવનાર' એવો થાય છે. તે પોતે તો તંબુ ખનાવવાનો ધંધો કરતો ન હતો. કદાચ તેના પૂર્વજે કરતા હોય ને તે નામે તે ઓળખાતો હોય તો કોણ જાણે. જ્યારે કટલાકો માને છે કે એ તેણે ઉપનામ છે.

એણે કુલ દશ પુસ્તકો લખ્યાં છે. પણ આજ તો ત્રણ જ ઉપલબ્ધ છે. આ દશમાંથી નવ તો

ગણિત, ખગોળ, ભૂમિતિ અને વિજ્ઞાન ઉપર લખાયેલાં છે. રૂઆઈયતનું પુસ્તક જ એક સાહિત્યવિષયક છે.

વધુમાં વધુ એની ત્રણ હજાર રૂઆઈઓ મળી હોવાનું કહેવાય છે. આ કૃતિઓ તેણે લાંબા અંતરે અને પોતાની ફરમદે નિર્મનદ માટે કે મિત્રોને મોજ આપવા લખી હતી. વૃદ્ધાવસ્થામાં એણે મક્કાની યાત્રા કરી હતી

અન્ડરવિલ્ડ પણ માને છે કે ઓમરનું તત્ત્વજ્ઞાન હિન્દના ભક્તિતત્ત્વજ્ઞાનથી પ્રેરાયું હતું. જ્ઞાન પેશન માને છે કે તેણે હિન્દની મુલાકાત લીધી હતી

રૂઆઈયતમાં નિચો-પ્લે ટોનીક તત્ત્વજ્ઞાનની અસર સ્પષ્ટ જણાય છે. એ વખતના ફારસી કવિઓમાં સુશીવાદ તો ઊતરેલો હતો જ.

ખ્યામના સમકાલીન ઇમામ અબુબકર પાસેથી ધણું જ વિશ્વાસપાત્ર અહેવાલ મળે છે એ જણાવે છે કે ઓમર પોતાના મૃત્યુને દિવસે સુપ્રસિદ્ધ એવી કેનાનો ગ્રથ વાંચતો હતો. જ્યારે અક્ય અને વૈવિધ્યના પ્રકરણે પહોંચ્યો ત્યારે એણે ગ્રથ બંધ કર્યો અને નમાજ પઢવી શરૂ કરી એ દિવસે એણે નિર્જળ ઉપવાસ કર્યો અને રાત્રે નમાજ પઢતાં પ્રભુપ્રાર્થનાના છેલ્લા શબ્દો સાથે છેલ્લા શ્વાસ લીધા.

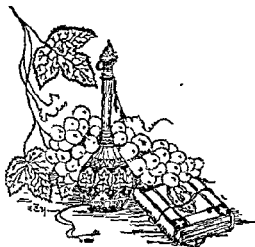
આ ઉપરથી જાણી શકાય છે કે ઓમર હું અને પ્રભુ વચ્ચેના ભેદ બૂરી નાખનાર એકયનો અનુભવ આપનાર દૈવી પ્રેમની વાતો કરતો મહનવાહી હતો.

વિનય દેજે!

ખઠરી કાચવાળા

કોઈના ગીત તાણી ઈશ મુજને લય દેજે,
મનુષ્યપ્રેમ મહિં તુ મને વિનય દેજે!
હું શત્રુઓને હૃદયલાવથી વધાવી લઉં!
કવન મહિશમહિં તું મને વિનય દેજે!
અનત તાદથી પ્રહાંડ હું ગળવી દઉં!
હૃદયની છાજ નિગરાને રોગ-લય દેજે!
તૃપારબિન્દુને પાપલુમાં હું સમાવી લઉં
હૃદય પ્રપુલ્વ કરુ એટલો સમય દેજે!
વિતાશ ખજરી વાગે છે ઈશ છવનની
અધર્મ દાજ પ્રભુ 'તુક' ચમ પ્રલય દેજે!
નવોજ પ્રાણ મને દેશ-દિલ મહીં ભરવા
ઓ ઈશ શક્તિ અને મર્જનો ઉભય દેજે.

મિતાક્ષરી મતદર્શન

કોલક

પદ્મ પ્રકાશન

લક્ષ્મી મિલ્કોગ, ફિરોઝશાહ મહેતા રોડ,
કોટ, મુબઇ.

સીતા : ચદ્રવદન મહેતા, કિંમત દોઢ રૂપિયે
ચદ્રવદનના પ્રેમ પશુ પ્રકાશનને નિષ્કળ કહતા
પહેલા ખૂબ વિચાર કરવો પડે । કારણ કે ચદ્રવદનની
કલમ જ એવી સિદ્ધ છે કે એક વખત તો એ
નિર્જીવને સજીવ કરી ચૂકે । તેમ છતાં સીતા એક
તો જીવતા વગોવાઈ હતી અને આજે હજારો
વર્ષ પછી ચદ્રવદને આ નાટક લખ્યા પછી
'વગોવાઈ' એવું કારણ એક જ છે ચદ્રવદને જે
રીતે સીતાને રજી કરી છે તે રીતે કેટલીક વ્યક્તિઓ
એને જોવાની ઇચ્છા ન પણ ગમે ઇતિહાસ અને
હકીકતને આધારે સીતાના પાત્રાતેખનને મખીક્ષની
ઝેરણુ પર ચઢાવવા કરતા રગભૂમિની ઝેરણુ પર જ
એની કસોતી થવી જોઈએ એમ અમારો મત છે
અને જો એ ઝેરણુ પર આ નાટકને મૂકીએ તો
'સીતા' એ ચદ્રવદનનું એક ઉત્તમ સર્જન છે એ
વાતનો અમે એકરાર કરીએ છીએ સીતાની સૃષ્ટિની
સમીક્ષાનો આધાર જ દૃષ્ટિ પર છે જે દિવસે
'સીતા' રગભૂમિ પર રજી થશે તે દિવસે આ સીતા
એક સપૂર્ણ સફળ નાટક થશે આ નાટકની વિશિ
ષ્ટતા તો એ છે કે ચદ્રવદન આ જ નાટકમાં સૌથી
શ્રેષ્ઠ હૃદયદારક કથણાત લાખી શક્યા છે

સુનદા : લેખક રમણુ વકીન કિંમત દોઢ રૂપિયે
ન નવલકથા, ન નવનિકા, ન નિમલિકા, તો
આને કહેવું શું ? નવલકથાની સક્ષિપ્ત આવૃત્તિ
અને નવલિકાની વિસ્તૃત આવૃત્તિ-ટૂંકામાં ટૂંકી
નવલિકા નહીં પણ નવનિકા આ વાર્તા મૂળ પ્રથમ
"માધુરી" ત્રૈમાસિકમાં પ્રગટ થઈ હતી શ્રી રમણુ
વકીસ કવિ છે તે ઉપરાંત ગદ્ય સાહિત્યમાં એક

સફળ નાટકકાર અને નવનિકાકાર છે સુનદા
એનો પુરાવો છે વાર્તાના વિકાસ એટલો સરસ અને
રાતન મુનસરીથી થયો છે કે આ વાર્તા ગુજરાતી
નવનિકા સહિત્યમાં પોતાનું સ્થાન વિશિષ્ટ ગમે છે
સુનદાને જે રીતે આગળ છે એની પાછળની
વાસ્તવિક દૃષ્ટિએ નવલિકાને સુદર સ્વરૂપ આપ્યું છે
જીવનની સાચી ધરનાતુ સુદર આતેખન તે આ
સુનદા કાસ્મીરનું મનોહર વર્ણન લખ્યું અને લીના
વચ્ચેનો સૂક્ષ્મ બેદ આ ટૂંકી નવલકથાના મુખ્ય
આભૂષણો છે ।

મૃચ્છકટિક : અનુરાદક મુન્દરમ
શ્રી શુક્રવિ નિરચિત મૃચ્છકટિકનો આ
અનુવાદ છે 'મૃચ્છકટિક' તો સરુત સહિત્યનું એક
અતિ નાકપ્રિય શિષ્ટ નાટક છે એ લોકપ્રિય થયું છે
મત વસ્તુથી જ નહીં પણ શૈલીથી થે એ નટક
આમજનતાનું છે એટલે જ કદાચ આ પ્રગતિવાદી
કવિ એનો અનુવાદ કરવાને લલચાયા છે અનુવાદ
કરતા એમણે ઠીક ઠીક સુધારાવાદારા પણ કર્યા છે
નાટકમાં અમને લાગે છે તે પ્રમાણે હારમરસ
મહદૂઅ શે જાડી ગયો છે એવું કારણ શકારનું
નિર્બંધ પાત્રાતેખન છે આ નાટક વાચતા અમને
લાગે છે કે મુન્દરમને મળતી જોઈતી સફળતા
સાપડી નથી કદાચ રગભૂમિ પર તો આ નાટકને
રજી કરવું એક સાહસ જ થશે મૂળ અનુવાદમાં
જળાતા કઈકે રસને પ થયો લાગે છે

ઉત્તર : લેખક જ્યન્તિ દલાન કિંમત ત્રણુ રૂપિયા
શ્રી જયતી દનાવતો આ પ્રથમ વાર્તાસંગ્રહ
પ્રથમ દૃષ્ટિએ જ દિલ જીતી લે છે એમના પાત્રો
તાદૃશ્ય છે એમની શૈલી સચોટ છે-ચિત્રકારની છે
આ સંગ્રહમાં પીસ વાતો છે તેમાં ગરીબોના
જીવનને ધણી જ સફળતાથી રજી કરવામાં આપ્યું

છે. લેખક ?વાદી છે છતાં વાર્તાઓમાં કોઇ પણ પ્રયત્ને વાદ બતાવવાનો પ્રયત્ન નથી કર્યો. પણ કેવળ સુવ્યવસ્થાથી વસ્તુને ઉતારે છે. વાર્તા જેવી હોવી જોઈએ તેવી જ આ છે-એમાં શંકા નથી બાબ જ્યંતિ દલાલ આટલી જ સુંદર નવલિકાઓ ભવિષ્યમાં પણ આપશે જ.

ફારાં : ડૉ. જ્યંત ખત્રી; સાઠ ત્રણ રૂપિયા.

ટૂંકી નવલિકાઓના ક્ષેત્રે કંઈ એટ આવતી જણાય છે ત્યારે આ અને બકુલેશ (નીચે અવલોકન)ના વાર્તાસંગ્રહો એ એટલે એક પણ તેા અવશ્ય જોઈ શકે એકલા સમર્થ મરુદ સુંદર છે. યૌદ વાર્તાઓના આ સંગ્રહમાં "વરસાદની વાળી", "દામો અરજી", "શેર માટીની ભૂખ", "એક મહાન મૈત્રી" વગેરે આકર્ષક છે. આ વાર્તાઓ પ્રાંચતાં એક ખાત્રી થાય છે કે લેખક પાસે નવલિકાની નવલ વસ્તુઓ જોઈએ તેટલી છે. મનોહર સુંદર રીતે ચૂકવાતી કળા મદનસાધ છે. પણ એમની બધી જ વાર્તાઓમાં વસ્તુ જોડેલા વિકાસ સાધે છે તેટલો વિકાસ પાત્રો નથી સાધતા. એ એક જ અપવાદ સિવાય વાર્તાને આવશ્યક એવા બધા સુજોઈથી આ નવલિકાઓ અલક્ષ્ય છે.

કાદવનાં કંકુ : લેખક બકુલેશ કિંમત રૂપિયા ત્રણ.

આપણા ગર્યાગાઠ્યા નવલિકાકારોના 'બકુલેશ' આ સંગ્રહથી પોતાનું સ્થાન કાયમ કરે છે. બકુલેશની દૃષ્ટિ સમીપની સૃષ્ટિ પર છે. એમનાં કેટલાક પાત્રો પતીત બુદ્ધિનાં છે-ધરતીનો જ્યાં કાદવ છે ત્યાંનાં છે. જ્યંતિ દલાલની નવલિકાઓમાં આપણે સ્વાભાવિકતાથી જ આનંદીએ છીએ. બકુલેશમાં વાદ વ્યક્ત થાય છે. છતાં એમની હમદર્દી અને નવલિકાકળા એ વાદને વિક્ષેપકર્તા કરતી નથી. એમણે જે સૃષ્ટિનાં પાત્રોને ઉઠાવ્યાં છે તે સૃષ્ટિમાં જવાની કોઇ દિશ્યત પણ નહીં કરે-તેમાં લેખક તેા કદિ જ નહીં કરે. આ પુસ્તકની બીજી વિશિષ્ટતા છે-એમાંની તેરેતેર વાર્તાઓ મનોહર છે.

આપણા નેતાઓ : લેખક મુસદ્દ મહેરબલી, અનુવાદક નંદકુમાર પાઠક; કિંમત એક રૂપિયા.

અલ્પેક પુસ્તકાલયમાં અને શુદ્ધમાં વસાવવા જોડું આ પુસ્તક આપણા રાષ્ટ્રીય નેતાઓથી આપણને ખૂબ વિગતથી પરિચિત કરે છે. અનુવાદ પણ એટલો સરસ છે કે જે મહેરબલીતું નામ ઉપર ન હોય તેા બાલ્યે જ કોઇને ખ્યાલ આવે કે આ પુસ્તક અનુવાદ છે. આપણા નવ નેતાઓનો આ પુસ્તકમાં પરિચય આપવામાં આવ્યો છે.

સમાજવાદની પુનર્વિચારણા : લેખક મીન મસાણી; અનુવાદક : જ્યંતિ દલાલ; કિંમત એક રૂપિયા. સમાજવાદની સમીક્ષા, સિદ્ધાંત સાર અને સમન્વય આ પુસ્તકમાં વિશદતાથી આપવામાં આવ્યાં છે. Socialism Reconsideredનો અનુવાદ છે. અનુવાદ સરળ છે.

અન્ય પ્રકાશનો

પૂજારણુ : લેખક મૂળજીભાઈ પી. શાહ, પ્રકાશક, લેખક પોતે, પ્રથમાવૃત્તિ, મૂલ્ય દસ આના.

એક જ ઢાળ અને ઢબમાં લખાયેલાં આ છએ કાવ્યોનો સંગ્રહ 'પૂજારણુ' નામે પ્રસિદ્ધ થયો છે. ઢાળ સમાજજની શેલીનો છે પૂજારણુ, સૌહાર્મણ, ગોવાલણુ, વિજોગણુ, મુસાફર, મુખારક એ કાવ્યો આ અગાઉ દીપોત્સવી અંકોમાં પણ પ્રસિદ્ધ થઇ ગયેલાં છે. પદલાલિત્ય મનોરમ છે. વિચારની મહનતા નથી પણ સભરજન શૈલીનાં કાવ્યોમાં એ મહનતા આણુવી એ પણ અનાવશ્યક છે.

સૂરજબુખી : લેખક હરિલાલ પંડ્યા, પરિમલ પ્રકાશન મંદિર, પ્રિમ લેન્ડ, ૨૫, ન્યુ કવીન્સ રોડ, મુંબઈ ૪. કિંમત આઠ આના.

માઈ શ્રી હરિલાલ પંડ્યાનાં આ બાળગીતો બાળકોમાં ખૂબ લોકપ્રિય થઈ પડશે એમાં શંકા નથી. પોતે વિદ્યાપીઠના પદવીધર હોવા છતાં બાલ-માનસનો આટલો દુઃખદ ખ્યાલ મરાવે છે એ બદલ એમને અભિનંદન. કંકુ ડોસીનો ભોજિયો, ચાંદની, રમ્મ પડી, નોબિયાજી, પ્રદલાલ જેવાં કાવ્યો બાળકોને હોંશી હોશી ગાવાં ગમે એટલા મનોહર થયાં છે.

પગદંડીને પદ્ધે : લોકસાહિત્ય વ્યાખ્યાતા
શ્રી જવેરચંદ મેઘાણી: પ્રસિદ્ધકર્તા પ્રો. મો. પા દવે
(સ્વ. રા. બ કમળાશંકર પ્રા. ત્રિવેદી વ્યાખ્યાન
માળાના મંત્રી) ખપાટિયા ચક્રશે, સુરત. કિંમત
દસ આના.

કમળાશંકર રમારક વ્યાખ્યાનમાળાના ઉપક્રમે
અપાયેલું આ વ્યાખ્યાન લોકસાહિત્યના અભ્યાસીઓને
અને રસિકોને ખૂબ ઉપયોગી થઈ પડશે. ૬૦
પાનાં આ નાના પુસ્તકમાં શ્રી મેઘાણીએ લોક
સાહિત્યના મહિમાને મૂર્ત કર્યો છે. જીવનના અનેક
પ્રસંગો અને વિષયોને લગતાં લોકસાહિત્ય પ્રત્યે પથ્ય
વ્યાખ્યાતાએ આગળી ચીંધી બનાવી છે.

● ● ●
અંત-સ્વીકાર

ગ્રામતીચક્ર અને ઊીલ્ડ નાટકો : ઇન્દુલાલ
ગાંધી, પ્રકાશક જીવન સાહિત્ય મંદિર, મુંબઈ ૨ કિંમત
અઢી રૂપિયા નવીન કવિતા વિષે વ્યાખ્યાનો :
વ્યાખ્યાતા પ્રો બળવતગય ક. કાકોર પ્રકાશક કર્તા
પોતે - કિંમત રૂપિયા બે. રાતરાણી લેખિકા ચન્દ્રકા
પાઠકજી, પ્રકાશક પ્રો મોહનલાલ પાર્વતીશંકર દવે,
ખપાટિયા ચક્રલા, સુરત, પ્રાપ્તિસ્થાન, યુગાન્તર કાર્યા
લય, સેતાનજીગિયા, સુરત કિંમત રૂપિયા એક
નંદનિકા : કર્તા અરદેશર કુરામજી ખપરદાઝ પ્રકાશક
કર્તા પોતે, ૭૮૮ પારસી કોલોની, દાદર, મુંબઈ
કિંમત રૂપિયા સાડાત્રણ પ્રાચીના : કર્તા ઉમાશંકર
જ્યેષ્ઠી, પ્રકાશક ભારતી સાહિત્ય સંઘ, મુંબઈ. પો. બે
૯૭૮ કિંમત અઢી રૂપિયા. પડથાર કર્તા મીનુ દેસાઈ
પ્રકાશક કર્તા પોતે, મુંબઈ વર્તમાન કાર્યાલય એપે યે
સ્ટ્રીટ, મુંબઈ. કિંમત ચાર આના. કાવ્યચિત્રાર :
અનુવાદક નગીનદાસ પારેખ, પ્રકાશક ગુજરાતી
સાહિત્ય પરિષદ, ૩૩-૩૫, હાવે રોડ ચોપાટી, મુંબઈ.

કિંમત ચાર રૂપિયા. દૂધગંગા : કર્તા અર્વિનાશ બાસ,
પ્રકાશક એન એમ. ત્રિપાઠી ધિ. પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ,
મુંબઈ ૨, કિંમત અઢી રૂપિયા. સેતુબંધ : અનુવાદક
નાજુકલાલ ચોકસી, પ્રકાશક ગાડીવ કાર્યાલય, સુરત,
કિંમત અઢી રૂપિયા યૌવનનરંગ : લેખક મહાવીર
પ્રસાદ દાર્થીય, સન્તાકુઝ કિંમત એક રૂપિયા ભિર્મિ-
માળા : શ્રી પૂનજીવ પ્રકાશક પોતે શ્રી અરવિંદાશ્રમ,
પોડીચેરી. લંબોદર શર્મા : લેખક હનિપ્રસાદ બાસ,
પ્રકાશક ગાડીવ કાર્યાલય, સુરત, કિંમત સડાબે રૂપિયા.
જગદંબા કસ્તુરમા. લેખક શિવલાલ જ્ઞેસલપુરા,
મુખ્ય વિકેતા, સરસ્વતી પ્રકાશન મંદિર, બાવનગર,
કિંમત ચાર આના ૧૯૪૩નાં પગરણુ : લેખક શ્રી
રતિલાલ મહેતા, પ્રકાશક, ભારતી સાહિત્ય સંઘ, ૧૩૮,
મેડોઝ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ. કિંમત દસ આના.
આઝાદીની યજ્ઞજ્વાળા : લેખક, કરસનદાસ
માણેક, પ્રાપ્તિસ્થાન, ભારતી સાહિત્ય સંઘ ૧૬,
શ્રીમાળી સોસાયટી, પો. બો. ન. ૭૩, અમદાવાદ.
કિંમત આઠ આના. ઝીન પદ્મની : પ્રથમ ગુચ્છ :
સ્વરાકન, દુર્ગાશંકર ત્રિવેદી, રિલાયન્સ સ્ટોર્સ, કિંમત
બાર આના. રતનાકર : ડો. એમ. એ. સુરેયા,
પ્રકાશક કર્તા પોતે, પ્રાપ્તિસ્થાન, મેયને એન.
એમ ત્રિપાઠી એન્ડ કો. નિમિટ્ટેક, કિંમત
ચાર રૂપિયા. અનિલકુમાર : લેખક, પ્રકાશક,
વિકેતા ઉપર પ્રમાણે, કિંમત રૂપિયા પાચ.
કૌસેજીજીવન અને ઊીજી વાતો, લેખક,
મંગળદાસ ગીરધરલાલ મહેતા પ્રકાશક કર્તા પોતે,
મંગળ જીવન, શિહોર, કાઠિયાવાડ; કિંમત રૂપિયા અઢી.
મુસ્લીમ લીગ અને આઝાદી : લેખક સલ્માદ
ઝહીર. લોક પ્રકાશન શૃહ, મુંબઈ, પ્રકાશક પીપ્લસ
પેબ્લીશિંગ હાઉસ, રાજજીવન, સેન્ટરલ સ્ટેડિંગ મુંબઈ,
કિંમત બાર આના. દેશરક્ષા અને કામદાર વર્ગ
લેખક બી ટી ગચ્છીવે, અનુવાદક, અરુણ ચદારાણી,
પ્રકાશક ઉપર પ્રમાણે, કિંમત આઠ આના

એક હાથમા તલવાર

બીજા હાથમા ચિતોડ છે

દેવી સરોજની નાયકું

ના શુભ હસ્તે ભવ્ય ઉદ્ધારન થયેલા

☆ ☆ પ્રતીપની બચ્ચ મૌલિકામીક દ્વિતિ—

પૂ જ્ઞા દા ઇ

પ્રોડ્યુસર : કમલાખાઈ મ ગલુગર ★ દિગ્દર્શક : રામ દ્વીયાની

- ભુમિકા
- દુર્ગામીટે
- ચંદ્રમોહન
- મીનાક્ષી
- મુખારક
- એમ હસમર્હલ
- અનીતા તર્મા
- ગુલાબ
- ગોપ

મગીત
જ્ઞાનદલા
★
ગીતો
મધિક

એડવાન્સ પુર્મિંગ
સવારે ૧૦ થી ૧૨
માત્રે ૩૫ થી ૬

આજેજ જુઓ—
Running Picked Houses at
નો વે હટી

રોજ : ૪, ૭, ૧૦ વાગે
શની, રવી મેટીની ૧ વાગે

[નીચાર શીલમ રીલીઝ]

ઝડુવું નામાકિત ગ્લુતો-ફ્રાન્કો-મોટ નળજા મળજા બધાને ઉપયોગી છે સાબળ માણ્યોની શક્તિ એના મેવનથી અચવાઈ શકે છે, અને માદાને, માદગી પડીની નળજાઈ નાબૂદ કરી, નવજીવન આપે છે

ઝડુવું ગ્લુતો-ફ્રાન્કો-મોટ સ્વાદિષ્ટ અને તાકીદે તાગી આપનાર છે અને તેથી નાના બાળકો તેમજ મોર્ગ મો ટોપ મહેલાઈથી લઈ શકે છે પોષણ

આપનાર અને ખાસ કરી લોહીની લાલી વધારનાર ઝડુ-સ્કુતો-ફ્રાન્કો-મોટ અવશ્ય અજમાવે!

ઝંડુ સ્કુતો ફ્રાન્કો મોટ

એકવાર અવશ્ય અજમાવે !

ઝંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્કસ લીડ, જોખલે રોડ, સુમથ નં. ૧૪
દુમન—બાનીયા મહાલનનાડી, કાંદમહેરી રોડ

४ शुं
अक्षराक्षि

रेण : ४ ७-११११ वागे
शनि, रवि, ताह्वारे वधु
जेस १ वागे •

ये क न ह व स मां

'गेन्टलमेन' पनी नवानी सरण रीत यादीं पासेथी शीभी ल्या !

सन आर्
चित्र

डिस पार

निर्माता डिरेक्टि . थीमनलाल लुहार

: भूमिका :

- सुवर्णलता
- हंथरलाल
- चंद्रमोहन
- कनैयालाल
- सुलोचना
- येटरल

: गीता :

पंडित भधुर
'नवाभ' डेम

के पी टॉ ल

[अक्षराक्षि लुकींग . लाथी १२१]
[शाथी ५]
[एवरग्रीन रीलीज]

सुंदर गेटअपथी न

पुस्तकनी हजरौ नकल उपडशे.

प्रांभ्ये प्रोसेस स्टुडियो

मात्र विचार आथो :
मेना परथीन रंगयेरंगी
चित्र तैयार करी प्तोक्त
पनावी आपीशुं.

डिजाईन्स
प्लॉकस
स्लाईडस्

टे. नं.
२०८४५

१३८, मेडोज स्ट्रीट, कोट, मुंणध

બનારસી સેલાંચી
 જસ્મીન મિલ્સ લિમ્.
 આર્ટ સિલ્ક
 (કટ્ટાલના કાપણ મુજબ)
 દુથડૂલનાં રૂઠીમઠ
 કપડાં
 રે નં. ૯૬૨૧૫

જાનકીલાલ નાથલાલ નાથલાલ નાથલાલ નાથલાલ
જવદેશી મંદિર
 વીલિયામવડ

FOR OFFICE STATIONERY & PRINTING

Always at your service

THE NEW ERA
 STATIONERY STORES

12345, VICTORIA BUILDING, PARESI BAZAR ST. PAT. BOMBAY

શ્રીરાંને સાક્ષાત્કાર કરતી
 કુમારી જ્યુથિકા રે
 એના
 જીવન અને કવનનો
 કિમતી ગ્રંથ
 લેખક બાઈબીગ
 કિમત ચાર રૂપિયા
 ભારત એજન્સી
 પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨.

.....અહિંથી કાપીને મોકલો.....

પ	થ	મ	વ્યૂ	હ	શ	ત	ક
							યા
ગ				વા	સ		મ
	ક		કા				ત
	સી		શ		તા	ત	
	ર						
	વૃ		વ્ય	મ	દા		ત
	પ	તિ	૧૦૦				ખ
શા		વિ		ય			ત

જ. ક. ડ. હરીકાઈ નં. ૧૦૦ 'અંક ૨૪' માં જણાવેલ છે તે પ્રમાણે મોકલવા

પ	થ	મ	વ્યૂ	હ	શ	ત	ક
							યા
ગ				વા	સ		મ
	ક		કા				ત
	સી		શ		તા	ત	
	ર						
	વૃ		વ્ય	મ	દા		ત
	પ	તિ	૧૦૦				ખ
શા		વિ		ય			ત

જ. ક. ડ. હરીકાઈ નં. ૧૦૦ 'અંક ૨૪' માં જણાવેલ છે તે પ્રમાણે મોકલવા

સહી
સરનામું
 મુળકર્તા કલેક્ટરે ૧૩-૧૨-૨૦ના ગામ
 તાલુકાનં. ૧૧૨થી મળુરકરેલી (KPT)
 ને.....પ્ર. પત્રોની પ્રવેશ શી ...થી મોકલો છે.
 અને પ્ર. પત્રો સાથે મોકલવા નહિવર
 રદ થશે.

૨૨
 રૂ. ૨૧,૦૦૦ ના ધંનામે.

૨. ૨૧,૦૦૦ ના ધંનામે.

ચાવીઓ આડી

- ૧ આથી પૂરા થતા... નો ખ્યાલ આનંદ અને આશાની લાગણી પ્રેરે છે
- ૫ દુનિયાને અરેખર ... માનવને વનનાર અવ્યવહારુ ગણાય છે
- ૬ .. વ્યૂહોની ચારી કોઈ કોઈ વખત આપણને અનકારી ભય છે.
- ૮ વેર જરૂરનો નિત્ય ... માનવીને રક્ષ અને ખરતા બતાવે છે
- ૧૦ "શુદ્ધ શાંત્ય અને કામપ્રેરક" વિરોધણીની અધિકારિણી
- ૧૧ ... જમીન માટે લડતા જર્મનોને કે રસીકોને અનુની વીરતા માટે પ્રેરણા મેળવે છે
- ૧૩ .. નો ભોગ ખતોલાઓ માટે સહાનુભૂતિ બતાવવાની બધા કિસ્સામાં જરૂર નથી
- ૧૪ ૬૫ માણસ પ્રત્યેના આપણા ધાર રૈશને વ્યક્ત કરતો સખ્દ
- ૧૭ આ ... અવળી હોઈ વાગવાનો ભય નથી
- ૧૯ જેવા પ્રકારનું સિચન તેવો તેનો વિકાસ
- ૨૦ ..ની ધૂને ચડેલા માનવીની સાન ખુબાર થવા છતાં ઠંકાણે આવતી નથી
- ૨૨ .. મા માનસિક સમતુલા ન સખનારનું ભાવિ શોભનીય નિવડે છે
- ૨૪ વર્ણોન્તર લખેનો વધતો જતો પ્રચાર... પટેલોના આસનેને ડોલવા રહ્યો છે
- ૨૫ ... વખતે નથનો જસપૂર્ણ અને તે રવાબાલિક છે.
- ૨૬ પથવતા પૂરમાં ચક્રર ચક્રર તાલુકાને જ્યાર .. નું દરશ ખરે જ રોમાલિક લાભે છે

ચાવીઓ હલી

- ૧ ...વિના કેટલીક બાબતોનું સલાહચર્ય સમ વતુ નથી.
- ૨ ...આખા પછી પોતે ભૂલ કરી છે એમ લાભે તે વિચાર-વીનતાને પુરવો છે.
- ૩ ..ની કિયામાં પહુ કલાહોઈ રાકે છે તે ભાષીને કામચ તમને આશ્ચર્ય થશે
- ૪ સમાજની નિન્દાની ... ન સાખનાર મુખારક જ સાતિથી છતો મકે છે
- ૭ નાછી ...ને પહુ ન સાંખી લેવારનું વૃદ્ધવ્યવ ધજ મળે તેમા નવાઈ શી ?
- ૮ ઉપ કાળે ...નું દરશ પૂર્વ દિશાને કેવી મનોરમ બતાવે છે ?
- ૯ સિદ્ધાંતપિય માણુરો ..ને કરી તખતા નથી
- ૧૨ અમીરી કુટુંબોમાં ઉજવાલા લગ્ન પ્રસંગે...પરકુલો મનને પ્રેરુલિલત કરે છે
- ૧૫ મુશ્કાતી અને અરેખો ઉપરી વાનેગર નોકરોના...ને આખો પાટવા સદા ઉચ્છા રહે છે
- ૧૬ જુજસાની વિશ્વવિખ્યાત સરિત આપવામાં સમાધ અઈ છે !!
- ૧૮ સીની આધુનિક .. પ્રત્યે જુનવાણી માનસ બારે નિર-રકાર દાખવે છે.
- ૨૦ ...ને રવીકારી લેનાર કાંતો નિર્બળ હરી કે કાંતો સલે-ચોનો શિકાર બનવો હશે
- ૨૧ ...નો લાસહાયક ઉપશોચકેમ કરવો તેની ચાટરી ઓઠામાં હોય છે
- ૨૨ ... થતા જ આકમણ માટે વ્યુહરથનોમાં ઝાંપાયેલા સૈનિકો છબન નોઆવાર કરવા બહાર પડે છે.
- ૨૩ ...ના 'પ્રતુલવવા' જુનવાણી ખ્યાલને 'પરિવારકાન માં પથ-ચાવવા કેટલીક ભવી નારી પ્રયત્ન કરી રતી છે એમ લેવા મળે છે

જનમભૂમિ હરીફાઈ વ્યૂહ નં. ૧૦૦

* ૧ હું ધનામ રૂ. ૧૦,૦૦૦ *

ઉપરાંત ચાંદીનો એક
મુંદર ડી સેટ

—બીજું ધનામ—

રૂ. ૪,૦૦૦ રોકડા

૧૬ અને ૨૪
અવેશપત્રોનું
ખાનસ રૂ. ૧૦૦૦

ખાસ ભેટો — રૂ. ૬૦૦

નિષ્કૂળ હરીફાઈને રૂ. ૭૫૦

સૌથી વધુ
પ્રવેશપત્રો રૂ. ૫૫૦

આ ઉપરાંત બીજાં હજારોના
ખાનસો, ધનામો, ભેટો, ઈ. ઈ.

સંપૂર્ણ વિગતો માટે
લુઓ અફવાડીકે

“હરીફાઈ” ઇર રવિવં

કિ. ૧ આનો

પ્રત્યેક શિક્ષકે

અવશ્ય વાંચવું બેઠાંએ

નૂતન શિક્ષણ

તંત્રીઓ :

હરભાઈ ત્રિવેદી

ચંદવદન શાહ

દરેક મામની ૧વી તારીખે પ્રગટ થાય છે
લવ ૪૫

દેશમાં રૂ. અઢી પચ્ચેગમા હ શિક્ષણ

— નૂતન શિક્ષણ કાર્યાલય —

અંદાવાડી, અપારિયા ચકલા, સુરત.

ગાહરંખચરતું ઉત્તમ સાધન

—ગુજરાતી—

ચિત્રમય જગત્

● મહા ગુજરાતના આ અગ્રણ્ય માસિકને
ફેલાવો સર્વ સ્થળે છે દર મહિનાની પહેલી
તારીખે નિયમિત પ્રગટ થાય છે. ગંભીર લેખો
વાર્તાઓ, હળવા નિબંધો, રાજકારણી લેખો
ને સંખ્યાબંધ ચિત્રો, લઘુગદ્ય સમાલોચન
એ અમારી ખાસ વિશેષતા છે. વાર્ષિક
લવાજમ રૂ. ૪-૮-૦ અને ૧-૦-૦-૦

● આ માસિકને ફેલાવો ગુજરાત કાઠિ
યાવાડ ઉપરાંત હિન્દુસ્તાનના અધા પ્રાંતોમાં છે.
ખાસ કરીને આફ્રિકામાં સંખ્યાબંધ નકલો જાય છે.

મેનેજર—ચિત્રશાળા પ્રેસ, પના ૨ પુસ્તિકા

प्रिया 'वेणी लाण्या ?'

प्रियतम 'हो ! ये वाचवानु ते लुपी वढे ?'

प्रिया 'अरे हवे छु कर ?'

प्रियतम 'डेम ? थयु छु ?'

प्रिया 'या पूवनी वेणी नटी—'

प्रियतम 'समजयो साप्ताहिक वेणी' वेडये छे न ?'

वेणी

तंत्री : जहरी कायवाला

सीनेमानी आलममा सणवणाट करतुं :
नीडर विवेचननी घेधारी तलवार भभडावतुं :
हसावी हसावीने तभियत तंडुरस्तु राभतुं
रंगरंगनी इलपांढडीआने अकहारे गूंथतुं

सप्तरंगी इंद्रधनु समुं
महागुजरातनुं मानीतुं साप्ताहिक

व्हीलरना कोठ पळु स्टोल परधी मेणवी ल्या.

वेणी कार्यालय

जेतवाडी १२मी गल्ली—मुंजळ, ४.

कोकिल निकुंजे

(७१७ आवृत्ति)

लेखक : महावीरप्रसाद शिवदत्तराय दधीच्य,
जी. ए., गेव. गेव. जी., गेव. गेव. के.

Though a Marwari by birth Mr. Dadhich has acquired a very good hold over Gujarati. He is saturated with the spirit of English and Sanskrit Poetry and hence has been apt to compose short poems breathing the joyousness of the Cuckoo in spring time. His work is certainly admirable.

K. M. J

(The Modern Review November, 1928. P. 552)

जखुतीत लुकसेलरोने त्यांथी पुस्तके मणी शकशे.

आवनी काले पृढ सुणठ थशे—

काठियावाडनुं

गोअभुं

धी

गेपी

गेन्ड कंपनी

शाक भारकेट: विलेपारले

गेपी

अधस भिस्सनुं

गोअभुं तेल

ममपने ठंडक भापवा
किमती वसाअओपी...
ममपुर

गांधी त्राली

तेल वासो

अपवे डेकले मने ठे!

सी. सी. महाधन बंसकुं
मुंबई, र

रे आ
टोनीक

ओमोना सर्व दर्वे
मारे अइसी

पाठेवी किमत ३. गे
पोरटेव बुडु

मिगल सापरी
वाण अटवा मथ

पाटशाही

साबु पावडर लोशन
मवोतम ठे

પ્રેમશૌર્ય અધ્યાવહિ : યુષ્પ બીજી

તૈયાર છે !

શકારિ

તૈયાર છે !

(વિક્રમાદિત્ય)

શકોનો મંહાર કરનાર • ભારતવર્ષના લાડોના
સમ્રાટ વિક્રમના રાજ્યારોહણ અને પરાક્રમે પર
પ્રકાશ પાડતી જોશ અને જોમભરી ટુવલકથા

મૂળ લેખક : શ્રી રાખાલદાસ બંધોપાધ્યાય

અનુવાદક લીમલાઈ દેશાઈ

આ ચોપડીમા આ સમ્રાટ વિક્રમ વિષે અતિ વિદ્વાલરેલો પ્રવેશક
મથકર યુતાતત્વવેત્તા શ્રીભોગીશ્વાર માંડેસરાએ લખ્યો છે.

ક્રિ. શ. ૨-૧૨-૦ ડ. ખ. જુદું

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર : હવાડિયો ચકલો : સુરત

વડોદરાને વડલેથી

વંહેતી સાહિત્યગંગા

ન વ ચે ત ન

તંત્રી :

ચાંપશી ઉદેશી

છેલ્લા ચોવીસ વર્ષથી દર પહુલી તારીખે નિયમિત પ્રગટ
થતું ગૂજરાતનું ઘરઘરનું માસિક

વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૬૧=

નવચેતન કાર્યાલય • લીમલા ચોળ • વડોદરા

गिरिभाणांमोनुं उत्तुंग शिपर 'कंचनकंधा':

सीने-कणानुं उत्तुंग शिपर 'श्रीकृष्णार्जुन युद्ध'

मुप्य भूमिका :

पृथ्वीराज .

शालुमोडक

मेनकादेवी

कनैयादात्र

रतनभाई

त्रिवोडक पु-

श्यामसुंदर

अने

शोभना समर्थ

मुरारि पीक्यर्सनुं

विराट पैराणिक मर्जन

श्री कृष्णार्जुन युद्ध

निर्माता अने दिग्दर्शक

मोहनसिंह

लागतनी भूमे पर महाभारत भगवायुं हतुं
काव्य अक्षरे महाभारत गवायुं हतुं :
इपेरी पडदा पर अ महाभारत एवतुं थाय छे.

भाषिक सुनीलाल जेन्ड सन्स लि.

घोषापी अम्भर्स मुंमर्छ छे.

● लभो ●

मुरारि पीक्यर्स

अहमद जेम्भर्स (स्वस्तिक टाकीन सामे)

लीमिटेड रोड, मुंमर्छ.

ओकला नहि 'ओकला' आवणो

साथे कुटुंभ-कभिलाने पाणु लावणो

न दि तो
आनद अधुरे
रही जशे अने
कुटुंभने न लाव्या
भदल परतावु
पडगे...

डी. आर. डी.नो
डौडुमिक आनद
मुंमर्छनुं मनगभर्तुं यिन
दररोज-४, ७, १० वागे
शनि, रनि शुक्र रे वागे
पुर्वाभः

१०थी १२, शाधी ६

ई म्पी री य ल

आ य ना

सासुना वांके

* द्विपी डायमंड प्रकाशन

##

वेपक : प्रभुलाल द्विवेदी

दिग्दर्शक : असे. असे. सुसुं

↑ ↑ ↑

रोज थीकर
गीरही
यावु छे

સડાઈમાંથી
પાછા ફરતાં

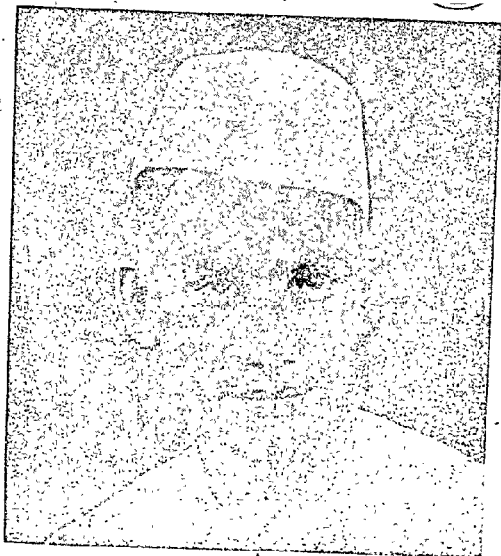
કેટલું આનંદી !..... પિતા ટૂંકી
રુગ પર ઘરે આવ્યા છે. બાળકની
તંદુરસ્તી બેઈ પિતાને અપાર
હર્ષ થાય છે. એ બાળક તંદુરસ્ત
છે કારણ કે બાળકને ગ્લુકોની
બીસ્કીટ પર રાખવામાં આવ્યું હતું.

પારલેની ગ્લુકો બીસ્કીટ

મોટા તેમજ નાના માટે એકસરખી સારી

तंत्री : डालक

૨૫...૨૫...૨૫

અને દીવાસળી અજોળાઠ સળગે
 છે તે સીગારેટ આરાધ્ય એની માનીતી
 'રીબબ' ને જલાવે છે-એની એકએક
 દુક લેય શરે છે અને વિમાગને
 ખુશ કરે છે.

'રીબબ' ને હોઠ પર ઘુકો ક્યરે
 લેય' નાચી ઉઠશે.

Rybbon
 The Cigarettes With a
LUXURY BLEND

યંગ ઈન્ડિયા

ના

સંચાલકો રજુ કરે છે.

“મગનના લગન અને
મગનનો સંસાર”

વિ. અતિલોકપ્રિય રેકર્ડવાળા કલાકાર
શ્રી. હરિશંકર બાની-હરિશંકર મગની-
યામાળાના નામથી મશહુર છે તેમણે
આ સીલીઝમાં ખાસ અલગ અનોખી
શૈલીમાં—

“શોકેતુ” સાલ”

ડી. એ. ૧૧૬૦૯ રેકર્ડ પર

રજુ કરેલ છે.

ખીજ રેકર્ડ

જય ધોળકા માતા

ડી. એ. ૧૧૬૦૮

અનંત કોકીલા

ન્યોત્તના મહેતાએ

ગાઈ છે.

કર્મચોગી અર્જુન
મહેતુ ગીતાગીત-
ગાંડીવ ધનુષ્યધારી

ભાગ ૧-૨

સ્તીકુમાર વ્યાસ

ડી. એ. ૧૧૬૧૦

પર

સંભળાવે છે.

વધુ વિગત માટે લખો:—

નેશનલ આર્મોસ્ટ્રોન રેકર્ડ મેન્યુફેક્ચરિંગ કું. લી.

૧૧૦ મેડેઝ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૧.

ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ

હિન્દની જુનામાં જુની
મુશિખ્યાત વીમા સંસ્થા

[સ્થાપિત ૧૯૧૩]

નવા કામકાજમાં નોંધનીય પ્રગતિ

માર માંસમાં ૧૦૦ ટકા વધારો

નવુ જીંદગીનું વીમાકામ ૧૯૪૩

મેળવેલું કામ રૂ. ૬૯,૯૬,૦૦૦

ભરપાઈ થએલું કામ રૂ. ૫૭,૮૮,૦૦૦

૧૯૪૪

મેળવેલું કામ રૂ. ૧,૨૧,૮૬,૦૦૦

ભરપાઈ થએલું કામ રૂ. ૧,૦૩,૨૦,૦૦૦

આમ આગાસા વર્ષથી લગભગ જમણું કામ
કરીને ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ કંપનીએ વ્યવસ્થિત પ્રગતિ
સાધી છે.

આગ, દરિયાઈ અને અકસ્માતના વીમા
કામનું ખાતું ખોલીને ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ કંપનીના
૩૨ વર્ષના લાંબા ઇતિહાસમાં ૧૯૪૫ની સાલ
એક નવું પ્રકરણ ઉઘેરે છે.

સત્તાવાર થાપણ રૂ. ૫૦,૦૦,૦૦૦

ભરપાઈ થએલી થાપણ „ ૧૧,૫૦,૦૦૦

કુલ અસ્કયામત „ ૮૫,૦૦,૦૦૦

ચાલુ કામકાજ „ ૩,૫૦,૦૦,૦૦૦

પ્રીમીયમ આવક „ ૧૮,૦૦,૦૦૦

લાઈફ ફંડ „ ૬૦,૦૦,૦૦૦

ધી ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ ઇન્સ્યુરન્સ કું. લી.

ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ બોલ્ડીંગ, એવોસ્ટો સ્ટ્રીટ, કોલ,
મુંબઈ.

જીંદગી-આગ-દરિયાઈ-અકસ્માત

વન્દેમાતરમ્

દિગ્દર્શક
જયંત
દેસાઈ

રાજ યા પ્રજા બનેનો
પ્રિય મત્ર છે 'વન્દેમાતરમ્'

ભારતના ઇતિહાસ મા
એ ભાવનાને પ્રથમ
ઝીલનાર

સમ્રાટ

ચંદ્રગુપ્ત

આર્યાવર્તની આઝાદીનો ઝંડો
ફરકતો રાખનાર સમ્રાટની
ઈતિહાસ ગાથા

વેસ્ટ એન્ડના રૂપેરીપટ પર રજુ થઈ છે

: મુખ્ય ભૂમિકા

રેણુકાદેવી • ઈશ્વરલાલ

મુરૈયા, મુમારક
મુલોચના નાયમપત્ની વગેરે.

ન્યુ વેસ્ટ એન્ડ

દરરોજ, ૪, ૭, ૧૦ વાગે
શનિ, ગવિ અને ગળને દિવસે
૧ વાગે વધાગનો શો

ક્રી ઈન્ડિયા જનરલ ઇન્સ્યુરન્સ

કંપની લિમિટેડ

સ્થાપના : ૧૯૩૪

હેડ ઓફીસ : કાનપુર

જાહેરાત, આગ, મોટર, વકમિન્સ કોમ્પેનિસેશન,
હુલ્લડ સૌ પ્રકારના વીમા ઉતારવામાં આવે છે.

શાખાઓ

કલકત્તા, લાહોર, મદ્રાસ, અજમેર, પટણા
વધારે માહિતી માટે લખો

પ્રાંચ મેનેજર

(મુખ્ય શાખા)

રૂહીમતુલ્લા હાલિસ, હોમજ સ્ટ્રીટ, કોટા મુખ્ય

આ જ ના યુ ડ્ર કા ણ ના

અનિશ્ચિત દિવસોમાં તમારા જન-માન વિગેરે માટે....

નિશ્ચિત ખનવા સાથે

કેસરે - હિંદની

પોલીસી લેવી એ સર્વોત્તમ ગણાય છે.

★ જાહેરાત ★ આગ ★ દરિયાઈ ★ મોટર

દાં કામકાજ સ્વીકારતી
મધ્યર ગ્વલેશી વીમા સંઘા

કેસરે હિંદ ઇન્સ્યુરન્સ કંપની લીમિટેડ.

વિ. એમ. આઈ
મેનેજર

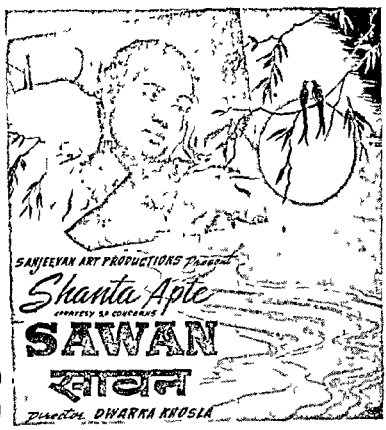
કોટા, મુખ્ય.

આર. જે. સુતરીયા
જનરલ મેનેજર

મનોહર મુંબઈને મુગ્ધ કરતી

રૂપેરી ચાંદની— આજ મુઘી જે ચાંદ આકાશમાં જ

હતો,
તેને
ચાંદની
આગળથી
જૂંટવી
લઈ—
શાંતા આપ્ટે
રૂપેરી
ધરતી
પર
લોખનનું
જીવનરંગી
મંગીત
સાથે
ઉતારી દે છે.

મંજીવન આઈનું ઉર્મિચિત્ર — સાથે

સાવન

દિગ્દર્શક : દ્વારકા ખોસલા

સુપર ડૉ. રજું
અઠવાડિયું

(એવન્ગીન રીલીઝ)

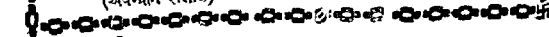
- ♣ માતીલાલ
- ♣ અંદ્રપ્રલા
- ♣ સુશીલ શાહુ
- ♣ પ્રતિભાદેવી
- ♣ લીલાપાંડે

રોજ ૪-૯-૧૦ વાગે

શનિ રવિ ૧ વાગે

એડવાન્સ સુકીંગ

ટીવી ૧૧ : ૪ થી ૬

મીરાંનો સાક્ષાત્કાર કરતી
કુમારી ન્યુથિકા રે

ઝેના

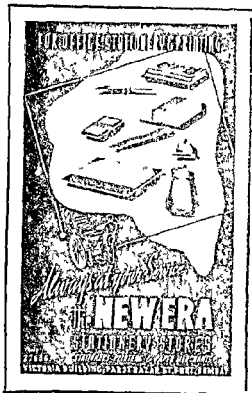
જીવન અને કવનનો
કિમતી ગ્રંથ

લેખક બાઈન્ડીંગ

● કિંમત ચાર રૂપિયા ●

ભારત એજન્સી

પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨.

મગજને ઠંડક આપવા
કિમતી વસાણાઓથી...
બંધુકર

ગાંધી બ્રાહ્મી
તેલ વાપરો

સઘળે ઠંડાણે મળે છે!
સી.સી. મહાવન બંધુકર
મુંબઈ ૨.

રે ખા

ટોનીક

સ્ત્રીઓના સર્વ દર્દો

માટે અદ્ભૂત

ખાટવી કિમત રૂ. એ

પોસ્ટેજ જુદ

ગ્રીસી રામણી
વાણકજીવા માટે

બાદશાહી
સાબુ પાવકર લોશન
રવોતમણ

કવિતાની એક કવળના માટે, ગણિતશાસ્ત્રના
અટપટા ઉકેલ માટે, તકરારી સુકદંભામાં એક
સચોટ દલીલ માટે સુંદર મગજ બંધરી છે

બ્રાહ્મી જીવન

મગજના વિકારો મટાડે છે. કવળના વધારે છે.

લખો:—ગુજરાત આયુર્વેદિક ડ્રામંસી

- (1) કાલબાજેવી મુંબઈ (૨) ગાંધીરોડ, અમદાવાદ
(૩) લાઈરોડ સુરત (૪) લાખાજીવાજ રોડ રાજકોટ

અમીરી નિવાસસ્થાન
સાદા, સાત્વક અને શુદ્ધ
ખોરાક માટે સૌથી જુદું

નૃસિંહ હિન્દુ લાંજ

કે. ૧૧૭-૧૧૬, હોર્નબી રોડ, કોટ, મુંબઈ.
ટે. નં. ૩૧૬૭૫ ટેલીગ્રાફ એઈમ-“લોજ”

ता. ४थी मेथी

आलु

छे

प्रेमनी कविता

दुनियांना लाग्ना
माणुसो जेना
प्रेमनी कविताने
आज सैकाओथी
गाछ रह्या छे-

धरकनुं
आवु
अमर
गानः

पंचोक्षी चित्रः

दलसुअ पंचोक्षीनी कृतिः

शीरीं करडाद

शेअ
४, ७, ९-४५
शुके, शनि, रवि
वधारातो भेल
१, वागे

दिग्दर्शकः प्रहलाद दत्त

भूमिकाः
रागिणी
नयंत
ज्ञानी
शुलाभ महंभद

ओडवान्स लुकींगः

शेअः द्वा धी १२२२ः २२२ धी ५

● प्रकाश ओवरधीन रीक्षीक ●

केपीटॉल

જરૂર વાંચો

પદ્મ પ્રકાશન લિમિટેડનાં

—ગુજરાતી પુસ્તકો—

નાટકો

સીતા મૃચ્છકટિક
અન્નવધન મહેતા સુદરમ

વાર્તાસંગ્રહો

કાદવના કંકુ શેરા
બકુલેશ જયંત ખના

ઉત્તરા જયતી દલાલ

વાર્તા

સુનંદા લતા
રમણ વકીલ નવ અગ્રણ્ય લેખકો

અનુવાદો

આપણા નેતાઓ યુમુક્ મહેરબાવી
અન્ન નદકુમાર પાંડવ
સમાજવાદની મીનૂ મસાણી
પુનવિચારણા અન્ન જયતી દનાન
આપણી કોંગ્રેસ રમણીકલાલ શાહ

હવે પછી

કંઠે પહોરે (હળવા લેખો) મુનિકુમાર ભટ્ટ
શર્વશ્રી (વાર્તાસંગ્રહ) કિશનસિંહ
આવડા

રાંકેનાં રતન (નવલકથા) પુષ્કર
અ દગ્ગાકર

પ્રકાશક

—પદ્મ પ્રકાશન લિમિટેડ—

સર દિરોજશાહ મહેતા રોડ, કોટ, મુંબઈ-૧

પૃથ્વીના પર પર આર્યમહીલાનાં
વસ્ત્રાભૂષણો અનુપમ છે :

• • •

સૌન્દર્ય દુર્લભ છે :

સૌન્દર્યને શોભાવે

એવાં વસ્ત્રાભૂષણો

પણ અતિ દુર્લભ છે :

રૂપકલા

ઉત્તમ કોટિની

બનારસી માડીઓ

ભાતભાતની ઘોઠરો

રેશમી કાપડ

વગેરે ખરીદવાનું સુગમ

અને સગવડભર્યું સ્થાન.

રૂપકલા :

રૂપના અંબારને રમણીય કરે

એવાં સૌન્દર્યના સાથિયા

ભરેલી સાડીઓ :

... રૂપકલા:..... ::

કવીન્સ ગેમ્પર્સ, કવીન્સ રોડ

મરીન પુલની સામે-મુંબઈ

ટેલિફોન નં. ૨૦૬૩૯ ૬ તાર "હેન્ડલુમ"

ત્રેમની પાઠશાળાનાં પાઠ્ય પુસ્તકો :

ત્રેમની પાઠશાળામા
સૌન્દર્ય છે પણ—
તેઓ જોતા નથી—
જાણતા નથી—એને ત્રેમની
પાઠશાળા કહેતા નથી

જીવનમાં રહેલી
ત્રેમની પાઠશાળામા
પાઠ્યપુસ્તકો પણ છે.

એ પાઠ્યપુસ્તકો છે પ્રભુ
પંખીડાંની તન્વીરે

વેન્ગાર્ડ સ્ટુડીઓઝ

૩૬૫ ઠાકોરદ્વાર, પોસ્ટ ઓફીસ સામે,
મુંબઈ ૪.

ગુજરાતી કવિતાનું શિષ્ટ સામયિક

કવિતા

તંત્રી : કોલક

વર્ષ ૪૫ : અંક ૪ થી : સપ્તાગ અંક ૪૦
મે ૧૯૪૫

ગૂ થણી

મેાતીસુમન	બળવતરાય ઠાકોર	૧૦૫
દ્વાન્ધ્યપ્રશ્ન ૧	લલિત	૧૦૫
દોળા	રંગની પાઠકથ	૧૦૫
ઈકલાલ	નસીમ	૧૦૬
અખનાને દેવ ૧	પૂજાલાલ	૧૧૦
નિરનાર	મનસુખલાલ ઝવેરી	૧૧૧
કવિકથાઓ	મૂળરાજ અભરિયા	૧૧૩
રૂબાઈયતે પતીવ	પતીવ	૧૧૫
ગુજરાતી કવિતામા સોનેટ	બેજન દેસાઈ	૧૧૬
મહોમ્યાત	મોઝીવાલ શાધી	૧૨૧
પસદની શીઘરનેદ	પ્રદુત્ત પારેખ	૧૨૨
સાહિત્યસજ્જ કનુ અવસાન	કોલક	૧૨૨
પ્રાચીના	.. રાવિલાલ્ત ...	૧૨૩
કવિપરિચય	ન્યોતીન્દ્ર દ દવે	૧૨૬
સુદરજ ખેટાઈ	મધુસૂદન એમ એ	૧૩૨
શ્રીઓએ કવિતાલખવોનહિ		૧૩૫

* * *

વાર્ષિક લવાજમ

દેશમાં રૂપિયા છઃ પરદેશમાં રૂપિયા દસ
છૂટક નકલ વેચવામાં આવતી નથી.

કવિતા' દરેક અગ્રેષ્ઠ માસની ૧૦મી તારીખે પ્રગટ થાય
છે કવિતા અગ્રેષ્ઠ પત્રવહેવાર નીચેને સરનામેજ કરવો.

કવિતા કાર્યાલય, વિલેપારલે

હોળી

ને હોળી આવી ગમણુ નરને
રંગો પી પૂરી ગઈ છે ઉષને
કેવા ગઈ પાન ગુનાન છાંટે,
નાહી રહ્યા રંગસરિતારે

દેખ્યા નથી મેનધનુષ્યરખ
હોળી રમે ઉંઠ ધરી ઉમગ
સન્ધ્યાતણા રંગતરખ હોળી
સૌ દેવખાને ઉભવે છ હોળી*

મોતીસુમન

સોણા મહારા ભઘડે, ત્યો રે કોઈ લિયો સોણરા ફૂલ !
નેણા મહારા ભભરે, ત્યો રે કોઈ લિયો નેણલા ફૂલ ! - ટેક

એ પુલ એ જલમોતિડે અગ અગ આલમનૂર !
આમ ચણિ ચણિ ડિરણ એ અમર મને રસરૂર !-સોણા ૦ ૧
મુજ ઉરોજ મોતીસુમન ભલે રવપન નાચીજ,
ન્યાય સત્ય ઐન્દર્યાની ઉર ઉર દિયે પતીજ !-સોણા ૦ ૨
ઉરસરોજ મોતીસુમન સુખદુઃખમત્ર અનૂપ,
ગુહાગચળ હ સાતણા એ ટોડા રસદૂપ !-સોણા ૦ ૩

પળવતરાય ક ઠાકોર

હાસ્યપ્રશ્ન ?*

કવિતું કવિત્વ સંગીત કાવ્યે કે રસજીવનમા પરભાય ?
નયન વદનના દ્રષ્ટિ વચનમા કે હરચરણે, એ સમજાય ?
જીવનની કવિતા ફૂલો કયા છે ? કવિતાજીવન કેમ કળાય ?
હસો પૂછના મરન રસાતમા શુને ત્યાડે, કેમ, નચાય ?

લલિત

રજની પાઠકણ

૦

કે બહેન રજની પાઠકણની
આ કવિતા વિશે લેવ્યા સાહિત્ય
સલા રજત મહોત્સવ પ્રસંગે
કવિસ મેનમા આવી હતી
સુરતમા શ્રી નેત્રોત્તીન્દ્ર દેવના
પ્રમુખપદે મુશાયરો થયાં
હતો સુબદ્ધથી ધણા કવિઓને
ખાસ આમ તણથી ધ્યાનાપવામા
આવ્યા હતા એમા કે બહેન
રજનીએ પણ પેલાતું કાવ્ય રજું
કહું એમના માતામહ પ્રો
મોહનનાન દેવને મે પ્રણય આ
ખુને મોતે જ કવિના લખી છે ?
ઉત્તર મળ્યો હા એ કવિતા
આદિ જ હુ સામણું છુ મને
જેવા પણ નથી આપી એ ખરેખર
કવિતાઓ શુદ્ધ રીતે લખે છે અને
ધરમાથી જયમનબહેન-વ્યક્તિ
બહેન એને મોત્યાહન પણ આપે
છે માત્ર ૧૦થી ૧૧ વર્ષની
આ કિસોરી બહેર સમામા લેસ
પણ કોમ વિના પોતાની સજેલી
હતી વાયે-એ જોતા મારો આનદ
માતો નહોતો મે જે ઉશીકવ
પ્રત્યે મારા મિત્ર બાઈ બહરી
કાચવ લાતું ક્યાન બેચ્યુ કોણિ
આનદમા આવીને તરત જ
પ્રમુખને ૧૧ રૂપિયાની રકમ એ
બહેનને ભેટ આપવા સુપ્રત કરી
કે બહેન રજની ઉત્તરોત્તર પ્રવતિ
સાથી અમર રણુકન નીતિ ની
જમ દેવકુલ નીતિ ને નળવે
કોટલી શુભેચ્છા

* વિવેપારલા સાહિત્યસભાના રજત મહોત્સવ ફરમાન કવિસ મેનમા વચાયેલી

ઇકબાલ

નસીમ

અલ્લામા ઇકબાલ વર્તમાન જગતના એક મહા કવિ છે. તેઓને પૂર્વના મદ્રાસવિ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. અલ્લામા ઇકબાલ શાહરીનાં વાતાવરણમાં ઉછર્યાં હતાં. એમનાં કૌશલજીવનથી જ શાહરીનો નાદ એમને લાગ્યો હતો અને તેઓ કાવ્યરચના કરતા હતા. ઉર્દૂ કાવ્યસાહિત્યમાં 'ગઝલ'ની રચના કાવ્યનો પ્રાણ મનાતી આવી છે કવિ ગઝલરચના વગર કવિપદ પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી એવી માન્યતા આજે પણ પ્રચલિત છે. ગઝલમાં પ્રેમ, મોદય'ને વિરહવેદનાનું' વર્ણન પરાપૂર્વથી ચાલ્યા આવેલાં છે. એ વગર 'ગઝલ' ગઝલ બનતી નથી એવી માન્યતા મન્યતા છે. આ માન્યતામાં આધુનિક કાળ પરિવર્તન આણી રહ્યો છે. ઇકબાલના જુવાનીના દિવસોમાં અત્યુ ગઝલ વાતાવરણ એમની આસપાસ જામેલું હતું તેમણે પણ ગઝલની રચના કરવા માંડી આ સમયમાં સીદુવમુદક મિર્ઝા દાગ સહુથી મોટા ઉસ્તાદ ગણાતા હતા હિંદુસ્તાનમાં એમની કાર્તિની પતાકા સમગ્રે ઉડી ગઈ હતી, એટલે ઇકબાલે આ રિખ્યાત ઉસ્તાદનું શિષ્યત્વ સ્વીકાર્યું.

મિર્ઝા દાગે બાંમતી મુસ્લિમ સંપત્તનતના કાળમાં આપો ઉઘાડી હતી એમની શાહરીની પ્રેરણા દિલ્હીના લાલ કિલ્લાના શાહી મુગ ઇરાજોમાંથી આકાર પામી હતી લાલ કિલ્લામાં બનિમ મોગલ સમ્રાટ બહાદુરશાહ ઝંઝેર મુશ ઇરાજો પોજતા હતા. તેઓ સ્વયં એક વિખ્યાત કવિ હતા. આજે પણ એમના કાળના ઉર્દૂ કવિઓમાં એમનું વિશિષ્ટ સ્થાન છે. શાહી મુશ ઇરાજોમાં સમ્રાટના ઉસ્તાદ ઈબ્રાહિમ ઝીક અને મિર્ઝા અમદુદ્દલાખાન ગાલિબ પ્રધાન કવિઓ હતા મિર્ઝા દાગની શાહરીનો કાળ અહીંથી આરંભાય છે દિલ્હી ભાગ્યા પછી મિર્ઝા દાગ ગમપુર આવ્યા. રામપુરમાં દાગ, જલાલ, અમીર, ફેલક એ નામાકિત

શાયરો હતા. રામપુરના નવાબ કલમેઅલીખાં એમના આશ્રયદાતા હતા રામપુર પછી મિર્ઝા દાગ હંગનાદ (દક્ષિણ) આવ્યા નવાબ મહેબુબઅલી ખાનનો આ યુગ હતો. મિર્ઝા દાગની ઉસ્તાદી અહિં પૂર્ણ થઈ પૂર્ણ થઈ ઉર્દૂના કોઇ ઉસ્તાદ કવિને જે સ્થાન ને માન પ્રાપ્ત થયા નહોતા તે દાગને પ્રાપ્ત હતાં. કાવ્યરિભાગનું એક વ્યવસ્થિત ખાતું એ ચલાવતા. પત્ર મારફત શિષ્યોના સંકેડો કાવ્યો મળતા અને ટપાલ મારફત જ એ બધાની પરિશુદ્ધિઓ- ઇરસ હો થતી હતી મિર્ઝાને એક દબ્બર રૂપિયાનો પગાર માન શાહરીના કારણે જ મળતો હતો! મિર્ઝા દાગનો નિત્યક્રમ અત્રે માત્ર શાહરી જ હતો *

ઇકબાલ પણ શાહરીની 'પરિશુદ્ધિ' ટપાલ મારફત જ મેળવતા મિર્ઝા દાગને પોતાના વિશાળ શિષ્યસમુદાયની ગઝલોની પરિશુદ્ધિ કરવાનું મુશ્કેલ હતું. આખા હિંદુસ્તાનમાં એમના દબ્બરો શિષ્યો હતા-દિન્દુ પણ ને મુસ્લિમ પણ. એટલે તેઓ પોતાના નવા શિષ્યોને યોગીક 'પરિશુદ્ધિ' ને 'પત્રમય' આપ્યા બાદ વધારે 'પરિશુદ્ધિ'ની અમત્ય નથી, અને કાવ્યક્ષેત્રન અમપૂર્વક યતુ' જોઇએ એવી સલાહ આપી શિષ્યને મુક્ત કરી દેતા હતા કવિવર ઇકબાલની મિર્ઝા દાગની ઉસ્તાદી પણ એ પ્રકારની હતી. યોગીક ગઝલોની પરિશુદ્ધિ પછી તેઓ સ્વતંત્ર રચના કરવા લાગ્યા. કવિવર ઇકબાલની આરંભની રચના 'ગઝલો' જ હતી-એમની પ્રેમની ગઝલો-કદાચ આજે પ્રાપ્ત થાય તો ઇકબાલની એ રચના જ નહિં હોય એમ લાગ્યા વગર રહે નહિ. એમની પૂર્વકાળની કેટલીક રચનાઓ અબ્યારીઓને હાથ લગી છે અને તે ઉર્દૂ સમયકામાં પ્રગટ પણ થઈ છે.

કવિવર ઇકબાલ 'તસન્બુર'ના વાતાવરણમાં
* અલ્લામા સીમાન અકબરાબાદી કૃત 'દયાલે દાગ'

ઉંઘ્યાં હતા. એમનાં ખાનદાનનું 'તરવુદ્' તરફ વલણ હતું એટલે એના સંસ્કારકાળે કરીને વિદ્યાસ પામ્યા. તેઓ મૂળ કાશ્મીરી વંશના બ્રાહ્મણ હતા. એમના બ્રાહ્મણ્ય ખાનદાનમાં પણ એવા સંસ્કારો હતા. પ્રેકેમર આનોર્ટિડ લેવા આંગણ ઉસ્તાદ પાસે એમણે અથ્રેહનું શિક્ષણ પ્રાપ્ત કર્યું હતું. ઉસ્તાદ ગિય તરફ અસીમ પ્રેન રાખતા અને શિષ્યને ઉસ્તાદ પ્રયે આનન્ધ બાવના હતી. પછી તો એમણે દિલ્લસુદ્દીનો અધ્યાસ કર્યો-પ્રાચીન ગ્રીક અને યુરોપીય દિલ્લસુદ્દીનો ઊંડો અધ્યાસ કર્યો. કાશ્મી-અરબીનું શિક્ષણ પણ એમણે મેળવ્યું હતું; એટલે 'તરવુદ્'ના પુરણાં માહિત્યે મુસ્લિમને ના પુરાણા અધ્યાસવાદના યાનના દરવાજા એમના માટે ઉઘાડી દીધા. આ બધાં તત્ત્વોમાંથી એમનું જીવન ધડનર થયું ઇકબ્રાહીનો કાવ્યવલ ચલુજ હતો, અલખત એમાં થોડો અંતર પડ્યો હતો. આ અંતર યોમસ આનોર્ટિડના વર્ગમાં તેઓ અધ્યાસ કરતા હતા ત્યારે જ પડ્યો હતો. એમનું મન કાવ્યગ્યના પરથી ઊડી ગયું હતું. એમના મિત્રોએ કાવ્યરચનાનો ત્યાગ ન કરવા એમને સમજાવ્યા પણ ઇકબ્રાહીને નિર્ણય અફર રહ્યો. અંતે કવિના મિત્રોએ એક યુક્તિ અજમાવી અને કવિને અફર નિર્ણય ચમ-કારિક રીતે ફરી ગયો. એમના મિત્રો જાણુના હતા કે ઇકબ્રાહીને પોતાના આંગણ-વિદ્યાચરૂ જે મમ આનોર્ટિડ પ્રત્યે અનન્ય માનભાવના હતી. ચરૂના માન ખાતર તેઓ એમના ચખ્દો પાછા વાળશે નહિ. આ વસ્તુસ્થિતિ જાણુનારા મિત્રોએ ઇકબ્રાહીને સલાહ આપી કે, તમે અચાઈ ન માનો તો બધે ન માનો પણ પ્રો. આલ્નોર્ટિડ ઉપર આ નિર્ણય આપજે છેડી દઈએ, એમનો નિર્ણય તમને અંધનકર્તા ગણુશે. x

કવિવર ઇકબ્રાહી આ વાન માન્ય રાખી અને પ્રો. આનોર્ટિડનો નિર્ણય કાવ્યરચનાની તરફેણમાં આપ્યો અને ઇકબ્રાહી ફરી કાવ્યરચના કરવા માંડી એમના મિત્રોમાં આ અગત્યનો ભાગ રિખ્યાન ઉડું માસિક 'મખ્જન'ના તૃતીય વ્યખ્મદુલ કાહિરે બજાવ્યો હતો. એ એમના સહપાઠી હતા. કેવિને

xરોખ અમદુર ક.કરની 'આંગેર'ની પ્રરનાવા.

છેડયા પછી પણ લાંબા કાળે મુખી એમની મેત્રી એકધારી રહી હતી.

ઇકબ્રાહી સંસ્કારી હતા. મુશિક્ષિત હતા. એમનો આત્મા પોતાની કાવ્યમન્નિજ શોધી રહ્યો હતો એટલે પ્રેમવક્ત્રી ગઝલની મત્ત રચના એમને રૂચી નહિ, 'મવલાના હાલીની' નવો ગૈવીનાં કાવ્યોએ એમનું આકર્ષણ કર્યું અને પોતાના પ્રકૃતિદાત સ્વતંત્ર રંગ માથે એ ઘડીની રચના એમણે કરવા માંડી. મવલાના હાલી પહેલા જ ઉડું માદિયકાર છે, જેમણે પશ્ચિમની કાવ્યરચનાના સમાગમમાં અન્યા પછી ઉડું કાવ્યનું પુરાણું કવેચર બદલવા માંડ્યું. દિલ્હીની અરેબિક કોલેજના શિક્ષકપદેથી લાહોરના ગવર્નમેન્ટ પ્રકાશન વિભાગમાં તેઓ ગવમુધારણા વિજ્ઞાનના વડા નીમાયા ત્યારથી તેમને ઉડું બ.પામાં આંગણ સાહિત્યનો સમાગમ થયો આ સિવાય લાહોરના કમિશનર કર્નલ હોલરાઈઝની પ્રેરણાથી લાહોરમાં મુશાઈશ આરંભાયા પણ આ મુશાઈશ ગઝલના નહોતા, નઝમના હતા, જેને 'મુનાઝિમા' કહેવામાં આવે છે. મવલાના હાલીએ કર્નલ હોલરાઈઝની પ્રેરણાથી પશ્ચિમના લગનાં ખંડાવ્યો-મસનવીઓ લખવા માંડ્યાં જેમાં 'બરખાઈત', 'મુખ્હે ઉમ્મીદ', 'હકુકે અવલાઈ' વગેરેનો સમાવેશ થાય છે. * મોલાના મહમદ હુસેન આઝાદ, પણ એ સમયે તેમના સહચર હતા. મોલાના આઝાદે કેટલીક અંગ્રેજી કૃતિઓ ઉડું મસનવીમાં ઉનારી હતી. ૨

એ પછી મોલાના હાલીની આખી કાવ્ય-રચના ફરી ગઈ અને ઉડું સાહિત્યમાં કાવ્યનું કવેચર બદલનારા પ્રથમ કવિનું સ્થાન એમણે પ્રાપ્ત કર્યું. એમના ગઝલના 'દીવાન'માં પણ અને કવિનાતલ્લો દર્શમાન થાય છે. ૩

કવિવર ઇકબ્રાહીની પ્રિનિમા વિદ્યાસના પંથે ચરી રહી હતી. તેમનાં જીવનમાં આ બીજી સાહિત્યિક પ્રભાવ હતો. તે પછી અકબર ઇકબ્રાહીની યાઈરી તરફ આ પ્રેગયા હતા. અકબર ઉડું સાહિત્યના

* મત્તમુખએ નઝમે હાલી, ૨ નઝમે આઝાદ, ૩ દીવાને હાલી.

ભૌમ પ્રગતિમાન કવિ હતા. પશ્ચિમની સંસ્કૃતિ પરના એમના કટાક્ષ અને દિલની સંસ્કારિતા એમનાં મૂળ તત્ત્વો હતા. કવિવર ઇકબાલે 'અકબરી ઇકબાલ'ની સંગ્રાથી એમનું અનુસરણ ક્યું હતું. તે પછી તેમણે 'પશ્ચિમના કવિઓ, દિલસૂઝ અને પૂર્વેના નામાકિત સૂરીકવિઓનો સાહિત્ય સમાગમ સંબંધે અને ઇકબાલને તેમની અતિમ મન્નિજ્જ મળી ગઈ. એમનો કાવ્યસંગ્રહ એ વસ્તુની પ્રતીતિ કરાવે છે. ઇકબાલે 'ખાંગેદરા' નામક પોતાનો પ્રથમ સંગ્રહ બહાર પાડ્યો એમાં એમના પૂર્વકાળના ધણાં કાવ્યો નથી, એ કાળના ધણાં કાવ્યોનો એમણે સંગ્રહ વેળા નાશ કરી નાખ્યો હોય એમ લાગે છે. છતાં એમના આ સંગ્રહમાં તાત્વિક રીતે પણ પૂર્વકાળની આ અસરો ઝાંખી ઝાંખી પણ દેખાઈ આવ્યા વગર રહેતી નથી; કેટલાંક કાવ્યો એમણે કાપકૂપ કરીને કે પુનર્સુધારણા કરીને પણ આપેલાં છે, એમ એમના અભ્યાસીઓ કહે છે. 'ખાંગેદરા'નો ઇકબાલ બાયાવ વિલ્પનો, કળાનો અને કાવ્યગત શુભોનો અભ્યારી છે. કેટલાક વિવેચકો 'ખાંગેદરા'ના કાળના ઇકબાલને એમના સાચા કવિ તરીકેનો કાળ ગણે છે. વસ્તુતઃ એમ નથી. આ માત્ર કવિના માનસિક વિકાસનું એક પગથિયું જ હતું, એમ કહેવું વિશેષ ઉપયુક્ત છે.

એમના ઉર્દુના ખીમ સંગ્રહો 'ખાલે જિખીલ' અને 'ઝમે કલીમ'માં ઇકબાલની આધ્યાત્મિક ભાવનાનો વિકાસ જોઈએ છીએ એમનું રાજકારણ, એમનું સમાજકારણ, એમના જીવન વિષેના આદર્શો, એમની આધ્યાત્મિક દિલસૂઝી અને એમનાં જીવનદર્શનની પ્રતિબાધસમા આ સંગ્રહો છે.

ઇકબાલ 'ખુદી'ની દિલસૂઝીના સ્થાપક છે. પાઠકાળના આ બંને સંગ્રહોમાં ઇકબાલ કવાકાર કવિ તરીકે દેખાતા નથી. દિલસૂઝ કવિ તરીકે તે આપણી સમક્ષ આવે છે. વાસ્તવિક રીતે તો પૂર્વના મહાકવિ ઇકબાલ એમાં જ આપણને મળે છે. ઇકબાલની 'ખુદીની' દિલસૂઝીથી આ કાવ્યસંગ્રહો રંગાયલા છે. ઇકબાલની 'અરિમતા'નું દર્શન

એમાંથી જ આપણને મળે છે.

ઇકબાલના ઉર્દુ સંગ્રહો એમના માયા વ્યક્તિત્વના પ્રતિનિધિ નથી એમ કહીએ તો ખોટું નથી કારણ કે ખાલે જિખીલ અને ઝમે કલીમના ઉર્દુ સંગ્રહોમાં ખુદીની-અરિમતાની છાયા જ અકિત થયેલી છે અને તે ઇકબાલની બધી જ કૃતિઓનો અન્નારતી મરળનાથી કહી શકશે.

ઇકબાલની 'ખુદી'-અરિમતા, કવિ અને સ્વતંત્ર દિલસૂઝ તરીકેનું સ્થાન, એમનો સાચો દરજ્જો, અને એ બધું એમની ફારસી કૃતિઓ પરથી જ આપણે જાણી શકીએ છીએ. એમની 'ખુદી' અરિમતાનો પ્રથમ સદેશો અસરારે ખુદી અને 'રુમુઝે' એખદી'માં એમણે આપ્યો છે, પોતાની ખુદીની વિચારસંગ્રહીનું સ્પષ્ટીકરણ આ મે મનસ્વી યથોમા એમણે ક્યું છે. જાવીદનામ, પયામે મશરિક, સુલાફિર, જબુરે અજેમ તથા ખીમ ફારસી કાવ્યસંગ્રહમાં એનું વિસ્તરણ કરવામાં આવ્યું છે અને તો ઇકબાલ દૃષ્ટિબિદ્ધાં શુદ્ધ શુદ્ધ અગ્રે ઉપર અગ્રે અને ઉર્દુમાં વિદ્વાન મુસ્લિમોના પુસ્તકો પણ બહાર પડવા લાગ્યા છે. યોગ્ય શનકમાં કદાચ ઇકબાલ સાહિત્યનો એક મોટો મજ આપણી સમક્ષ ખસકાઈ આવે તો એમાં શકા નથી.

ઇકબાલની 'ખુદી'-અરિમતાની દિલસૂઝીનું આજી વિરરણ પણ અગ્રે કરવું અસ્થાને છે, માત્ર એટલું જ કહેવું પૂરતું ચર્ચ પડશે કે એમની 'ખુદીની' દિલસૂઝીમાં પ્રથમ તેઓ 'વ્યક્તિગત અરિમતા' Individual consciousness એક વ્યક્તિમાં જન્મીત કરવાનું તેઓ શિક્ષણ આપે છે અને તે પછી 'સામુદાયિક અરિમતા' Collective Consciousnessને જન્મન કરે છે. 'વ્યક્તિગત અરિમતા' જેમાં પૂર્ણ કળાએ ખીલી હોય એને તેઓ 'મહે' મેમિન' કહે છે. એમની દિલસૂઝીમાં 'મેમિન' 'Super Man' છે. ઇકબાલનો 'મહે' મેમિન' વાસ્તવિક રીતે 'ઈન્સાને કામીલ' જ છે, અલબત્ત એ જૂના સૂરીસાદનો પર્યાય છે. ઇકબાલ પુરાણી દિલસૂઝી અને

પુરાણી સમાજરચનાને દૃષ્ટિમાં રાખીને એમાં નવાં જીવનતત્ત્વો આરોપણ કરે છે અને એ જીવનતત્ત્વો ઇસ્લામીસમાજ અને ઇસ્લામીફિલસફીનાં મૂળ પાલક તત્ત્વો પર ચણાયલાં છે. ઇફ્રાહીલની 'ખુદી'— 'અસ્મિતા'ની ફિલસફી સાથે એમના ખીજા પુષ્કળ વિચાર-જે એમની પોતાની વિશિષ્ટ દૃષ્ટિનાં પરિપક રૂપે છે, એનો પણ એમણે નિર્દેશ કર્યો છે. 'જડવાદ'ના તેઓ વિરોધી છે. પશ્ચિમની અધાર્નિકતાતુ તે ખંડન કરે છે આપખુદ રાજ્યશાસન તેમને જગત ગમતું નથી. રાષ્ટ્રીયતા અને લોકશાસનની એમની વિશિષ્ટ વ્યાખ્યાઓ છે. એમનું શિક્ષણ રિપેનું વિશિષ્ટ દૃષ્ટિબિંદુ છે. મનુષ્યનું મુલ્યાકન તેઓ પણ જોયું કરે છે. આ સમસ્ત બ્રહ્માંડમાં રહેલા યજ્ઞ જ પદાર્થો માનવીની સેવા અર્થે છે. મનુષ્યના આત્મિક દરજ્જાની તુલનામાં તે વિશેષ નથી જિંદગી અનાદિથી વહી આવી છે અને અનંતતામાં વહી જનારી છે. જિંદગી ગતિમાન છે, તે કદી સ્થગિત થઈ શકતી નથી. 'મુસ્લુ' આવરણ પણ તેને યજ્ઞની શક્તિ નથી. જે મનુષ્યની આજીવિકા સ્વતંત્રતાથી પ્રાપ્ત થતી નથી તે પોતાની 'અસ્મિતા'ને કદી પણ ખીલવી શકતો નથી. 'બાજ' પક્ષી એમનું માનવી-રૂપક છે. બાજના શુભોગી દરવેશી અને વીરવ મનુષ્યમાં હોવાં જોઈએ છે, અને ત્યાં સુધી તેનું સાચું મનુષ્યત્વ-અસ્મિતા ખીલતાં નથી. સુરિસમ સમાજે પોતાની સાચી અસ્મિતા-ખુદી અને સસ્કારિતા યુગવી છે, એ જ તેની પડતીનું કારણ છે. એની ઉન્નતિ 'ખુદી'—અસ્મિતાના જગરણમાં રહેલી છે, એમ ઇફ્રાહીલ માને છે

ઈફ્રાહીલના 'સાકીનામા'ની મનરસીમાં એમની ફિલસફીનાં બધાં જ તત્ત્વો સામાન્ય રીતે વણાયલાં છે એટલે આપણે એમનાં જીવનદર્શનના સારરૂપ

આ કાવ્યને કહીએ તો કાંઈ જોઈતું નથી. ઉંદુ ભાષામાં એકવિત રીતે એમના વિચાર શુભેલા હોય એવું આ સુંદર કાવ્ય છે. સક્ષેપમાં તે આપણને ઇફ્રાહીલનો પરિચય આપે છે.

ઈફ્રાહીલની ફિલસુફીનાં તત્ત્વો ઉપર પશ્ચિમના ક્યા ક્યા ફિલસુફે કે પૂર્વેના ક્યા ક્યા સુરીજનોની અસર થઈ છે, એ અત્રે કહેવું અગત્યનું નથી, છતાં કવિ તરીકે ઇફ્રાહીલના દરજ્જાની જાખી યાવ એ માટે એટલું તો કહેવું પડશે કે જર્મન અસ્મિતાના સાચા પ્રતિનિધિ હુર્ડર અને ગોઇથે, ઉદામ લોકશાસનના સમર્થક વોલ્ટ વિટમેન, આદ્યા અને જીવનશાંતિની ફિલસુફીના ગાયક ઇંગ્લાંડના કવિ રોમર્ટ બ્રાઉનિંગ અને રશિયન સંસ્કારિતાના પ્રતિનિધિ નેવા પુરિકન સાથે એક દરે એમને સરખાવી શકાય; અલગત ઇફ્રાહીલ સમ્પ્રદી જ મહાનતા સમ્પન્ની ઉપરોક્ત વ્યક્તિઓમાં છે અથવા એમની ફિલસુફીના જે શક્તિ પરિણામ ભવિષ્યકાળમાં આવશે, એવા ઉપરોક્ત કવિઓનાં આભ્યાં છે, એમ કહેવાનો મારો આશય નથી વ્યક્તિ ગૌરવ પરથી, જેઓ વ્યક્તિનું ગૌરવ સમજી શકે છે એવી વ્યક્તિઓ માટે જ અત્રે કહેવામાં આવ્યું છે.

ઈફ્રાહીલ અવસાન પામ્યા છે. સર સિકંદર હુયાતખાનના પ્રધાનમંડળે લાહોરમાં એમનો બવ્ય રોઝો બંધાવ્યો છે, જેમાં એમનાં નામે એમનું પોતાનું વાંચનાલય રખાયું છે. અફઘાનિસ્તાનમાં ઇફ્રાહીલની યાદગાર કામન કરવાના પ્રયત્ન થઈ રહ્યા છે. ઇફ્રાહીલ આવતી કાલના કવિ છે. ઇફ્રાહીલ અવસાન પામ્યા છે, પણ તેમનાં અમર કાવ્યો જીવવાનાં છે.

ઝંખનાના દેવ !

જેની ઝંખનાએ જીવન આ જાગ્યું,
જેને કાજ જગતું બધું ય મેં ત્યાજ્યું,
—પ્રત્યક્ષ તે થા તું મને;

તારી શોધ મેં લીની આંખે કીધી,
હુઃખોની કંઈ કંઈ કટોરીઓ પીધી,
—ધૈર્ય સજી અંતરને.

અંત વગરના અંતરવાળા
પંથે પગ માંડયા કરમાં લઈ માળા
—મલ્લકાઓ શું મૈત્રી કરી;

નવ લેવા વિરામ કયાં ય થંભ્યો,
વિધ્નો સાથ વસમો સત્રામ આરંભ્યો,
—હૈયું મારું હામે ભરી.

સુખસ્વપ્નને વિદાય દઈ દીધી,
કસોટીઓને ડગ ડગ પસાર મેં કીધી,
—નીંદરને અજાણો દઈ;

એક તારા જ ગાનના સૂરે,
વહાવ્યું હૃદય પ્રલયને પૂરે,
—સૂરતાની સિતારી લઈ.

જોયું ના જોયું કર્યું બધું જગતું,
ચિત્તે મારે દર્શન માત્ર સુલગતું—
—શુભાંકર શિવતું સ્મર્યું;

વિશ્વવિકૃતિઓ વેગળી જ રાખી,
મંગળમય ! મમતા તારી જ પર દાખી,
—અંતર અભિલાષે ભર્યું,

તારા વિરહની વેદના વધાવી;
સંસારના સુખથી એ અદકી ભાવી,
—મંથનને મેં મેળો ગણી;

મારા આકુળવ્યાકુળ અંગ અંગે
રમાડયા મેં ઘા પર ઘા રક્ત રંગે,
—આંસુડાને આલો ભણી.

મારે હૈયે હુતાશની બહેરી,
આજોને મેં માની આજેરી ગહેરી;
—દીડું ન શું શું દંધ થતું ?

હોઆ કીધું બધું મેં હુલ્લાસે,
વિશુદ્ધિઓ વાંધી જીવનના વિકાસે,
—આડા ય બધું કીધું જતું.

મારી ઝંખનાના દેવ ! હવે ક્યારે
તું આવશે મારા મંદિરના દ્વારે ?
—જ્યોતિએ અગડળતા !

આત્મ કરતા અધાર ધોર ભેદી
છોડાવશે કાળા બંધનમાંથી કેદી
—પ્રાણો મારા વલવલતા !

તારા પ્રેમની જીભથી પ્રસારી,
રોમાંચકારી ભેટમાં હૈયું મારું ધારી
—ઉતારશે જીટ મુખે ?

બની ત્વનમય જ્યાં ભતને વિસારું,
તને જ દઈ જીવન બનાવી દિવ્ય મારું,
—હસાવું તને મારે મુખે.

પૂલકાદ

ગિરનાર

મનસુખલાલ ઝવેરી

તારે શિરે ન ઝળકે હિમતા કિરીટો,
વા અપ્સરાગણ તહીં અમરાપુરીનો
ધારા સુવર્ણ નિજ કંકણની ઘસીને
ધારામ્બુદે, નહિ ઉડાડી રહ્યો કુવારા. ૧

ઉચ્ચંગતા નહિ તને નગરાજકેરી
દૈવે સમર્પી; નહિ ભવ્ય વિશાલ કાયે
તું માનદંડ બાનિયો છ વસુન્ધરાનો,
રત્નોપધો પણ તણો નહિ તું ખજાનો. ૨

સૌરાષ્ટ્રભૂમિ મુજ તો ય ધરી રહ્યો તું;
નાનો છતા ય કણ એક અનન્તતાનો;
ને માનવી લઘુકની મુજ કાય પામે
તરું સ્વરૂપ ગિરિરાજ ! વિરાટ ભાસે. ૩

◆

એકેલાં ય હું તુજ કને ગિરિ આવિયોતો,
રોખ્યા હતા તુ જ શિરે લઘુ પાય મારા;
ધૂમ્યો હતો ગહન હું તવ કન્દરામાં,
પીઠાં હતાં સલિલ મેં મુજ નિર્ઝરિનાં. ૪

રે એ દિનો ! જગ હતું સુખસ્વપ્નત્યારે,
પૃથ્વી અમસ્ત પુરુષાર્થની રંગલોભ;
ત્યારે પરાજય બધા જ પચાવવાની
મારે હતી અજબ. કેા ઉરમાં ખુમારી. ૫

ને છવને ઉછંગતા ભરતી-પ્રવાહે
હૈયું લસી મુજ રહ્યું હતું કાવ્યભીતું;
સૌન્દર્ય, સત્પ્રણય ને સમતાપણું ત્યાં
શંછ રહ્યું હતું સુમંગલ ગીત ચારુ. ૬

◆

ને આજ હું તવ પદે ફરી વાર આવું:
રે ! કિન્તુ શો ગિરિ ! વિપર્યય કાલકેરે ?

ઠોમાર કોડબયું ક્યાં ય ગયું વિલાઈ,
ને ચૌવને ય નિરખું અવ ચોટ યાતી. ૭

રુચે કથા નથી મનોરથની રસીલી,
છે કિન્તુ એ અબળ દાસ્યની, દીનતાની;
નેશ્કલ્યની, છળની, દ્રોહપ્રપંચકેરી,
વૈષમ્યની, વિરહકેરી વિરૂપતાની. ૮

મારું ગયું બદલી સર્વ : ન પૂર્વકેરો
પ્રાણ સ્પુરે હૃદય કે મુજ કિન્દ્રિયોમાં;
ને આ અહીં તુજ સ્વરૂપ યદા નિહાળું,
ત્યારે ન ભાળું પરિવર્તન કાંઈ એમાં. ૯

◆

આ એ જ પેલી પગથી તણી હાર ઝીલી,
ને એ જ 'વાતું' તુજ વાદળસંગ પેલી;
અર્થો નમેલ પણ આ ખડકે ય પેલો,
જેને અપવિત્ર કર રાણકનો અડેલો. ૧૦

ને આ શુકા, ખડક ભૈરવનો ય આ, ને
અંબાજી, ગોરખ, ગિણીપણ કાલિકા ને
એકાકી દૂક શુરુ દત્તાની ઉચ્ચ : ને આ
સૌન્દર્યધામ તવ ચોદિશ વિસ્તરેલાં. ૧૧

ને આ વનો નિગિડ, ત્યાં વનરાજિ ખીટી
પીને અમી હૃદયનાં તવ; ને પ્રતાપી,
લંબાવી કાય, ઘનશ્યામળ છાય સેવે
નિશ્ચિંત ત્યાં મૃગપતિ, અખ અર્ધ મીચી ૧૨

એતું જ એ સહુ રહ્યું અહીં નિહાળું
થંલી અહીં વહન શું ગયું કાલકેરું !
આ રમ્ય રુદ્ર અથવા મૃદુ ભવ્ય રૂપ
દિક્ષાલથી ગયું બની ન શું હોય મુજ ! ૧૩

આ રૂપ જે નિરખું આ હું તે જ ન્હાળ્યું
ત્યારે ય મેં હતું, હશે નિરખું યુગોથી
રાગી, વિરાગી, અડખંગ, કલંદરોએ-
સેવ્યાં શરણ્ય શિખરો તુજ અદ્રિ! જેણે. ૧૪

આ તું યુગાન્તરની સસ્મૃતિઓ જગાડી
ભિન્ને રહ્યો અચર! તેં શું હશે ન ભાળ્યું?
તેં ભેદી ભેદી થર દુર્ગમ કાલ કેરા
ભાગી રહેલ ઇતિહાસનું રૂપ ન્હાળ્યું. ૧૫

અંજાનલો, વનદવો, ધનવજ્રપાતો,
વિદ્યુચ્છટા કહુડતી, વસમી ઝડીઓ;
ભૂકમ્પના પ્રલયવાહક કોરડાઓ.
શું શું ન જીવ્યું હશે! ગિરિ! જીવને તે! ૧૬

ને તેં હશે તુમુલ કાન્તિતુફાન ભેયા,
વટોળ ધર્મ, ધન, રાજ્ય, સમાજ કેરા;
સામ્રાજ્યના ઉદયઅસ્ત નિહાળિયા, ને
તેમાં વસેલી નિરખી અમર પ્રભાને. ૧૭

ને દૂર દૂર નિધિતીર પર, પ્રભાસે
તેં યાદવી નિરખી ઘોર હશે રમાતી,
ન્હાળી હશે પરમ પૂરુષ કૃષ્ણ કેરી
જ્યોતિ ભાળી જતી અનસ્ત જ જ્યોતિમાતે. ૧૮

તેં વૈષ્ણવોની પરમાત્મપ્રપત્તિ ભાળી,
જૈનોની તેં નિરખી સ્નેહમયી અમારિ;
ઈસ્લામ કેરી સુણી બાગ ખુલંદ તેં; ને
જૌદ્દસ્મૃતિ તવ પદે ધરી છે અશોકે. ૧૯

ન્હાળ્યા હશે નયન પ્રોચ્છવલ તેં સતીના,
વીરત્વ શુદ્ધ, ઇળમાંહિ વિલાયું જ્યારે,
ને એ નિવાસ તુજ ઉત્તર છોડી ચાલી
લોગાવહે અનલયુદ્ધંડી ઓઠવાને. ૨૦

ન્હાળ્યો હશે ભરથરી ભવતાપખિન્ન
દીલા પદે તવ કને ગિરિ! આવતો તેં;

એના હતાશ ઉરને તવ મુક્તિપ્રાણે
કોળાવવા, મણુ અસહ્ય રુઆવવાને. ૨૧
ને તેં હશે નિરખી માનવની મહેચ્છા,
હૈયાવશુધ્ધિ, શુચિ સ્વાર્પણકેરી ગાયા,
એના પ્રયત્ન, પુરુષાર્થ, પરાજયો ને
અનન્યધ્યા, જીવનની કવિતા ય એની. ૨૨

ને તો ય કો ગહન મૌન ધરી ગભીર
તાટરથ્ય તુ યુગયુગાન્તરથી નિષેવે;
તું જીવનેતકમ તણા ચિરકાલ સાક્ષી
વૃદ્ધિક્ષયે વિલસતા ઝતને નિહાળે. ૨૩

તારે પડી શી જગની? જગકાન્તિઓની?
તારે શું ભર્તૃહરિને નિજ રાજ્ય ત્યાગે?
વા અન્ય કોઈ તુજ લૈરવ મૃંગથી જે
નીચે પડી, નિજ તજે તન, રાજ્ય કાળે? ૨૪

દામ્પત્યનું અમૃત રાણુક આપતી ને
દામ્પત્યનું ગરવ ભર્તૃહરિ બનાવે;
તું તો રહ્યો ઉભયમાં સમદૃષ્ટિ રાખી,
ઔદાર્યથી ઉભયને તુજ દૂર આપી. ૨૫
તારે ન ધ્ય, નહિ વા પ્રિય કોઈ વિષયે,
તારે ન શોક, નહિ હર્ષ, વિરાગ, રાગ;
તું તો અલિપ્ત તવ આતમપોદડીને
રાખી રહ્યો ભવજલાહ્વવના તુફાને. ૨૬

ને રકં હુ મનુજ શીર્ષવિશીર્ષ હૈયે
આજે ફરી તુજ કને મિરિસાજ! આવું;
મારા બધાં સ્વપનની અવશિષ્ટ ભરમ,
મારા પરાજય બધા તુજને ધરાવું. ૨૭

ને પ્રાર્થુ: એક કણી દે તુજ પ્રાણુ કેરી
જેથી રહે જગહળી મુજ આયુકેડી;
ને દૃષ્ટિ દિવ્ય કટુભામય તુથી પામી,
ન્હાળી સનાતન રહું ઘૃતિ, શોક વાગી ૨૮

કવિ-કથાઓ

મૂળરાજ અંબરિયા

કવિના અને કીકેટ

ઇંગ્લાંડના લોડ્ઝના મેદાન પર ઓસ્ટ્રેલીયન ટીમની ખેટિંગ ચાલતી હતી બેનરે પોતાની બધી સુકિતઓ વાપરી ચૂક્યા પછી અને બેટ્સમેને એક-ધારી સપ્લાય કલાકની રમત બતાવી ત્યારે પ્રેક્ષકોને હાથ્યું કે પોતાના દેશની પ્રતિષ્ઠા જ્યાં બેટી છે. પ્રેક્ષક તરીકે આવેલા અને ચાર બેલાડી તરીકે પક એલા ટેલીસન કવિના પૌત્ર લોડ્ ટેનીમનને તેમણે કહ્યું: "આપણા બોલરોને શરૂ ચડે એવી તમારા દાદાની બનાવેલી કોઇ કવિતા ગાઓ તો હવે લાજ રહે એમ છે."

ખીન પ્રેક્ષકે ટકાર કરી: "એમણે ગાઈ સમ બાવેલી. એટલે તો બેલરો દીવા પડી ગયા છે."

કવિ અને સ્થૂગતા

રાજકોટથી આવેલા પ્રેક્ટિસર ઠાકોર સેન્ટ્રલ સ્ટેશને ગાડીવાળા સાથે બાડું ઠરાવતા હતા: 'અલ્યા, ચેલાબાઈ ચે-ચન, ચોપાટી શું લઈશ?'

'બે રૂપીયા' પાલણપુરી ચોઈએ કહ્યું

'પહેલાં તો આઠ આનામાં પહેાંચાડી દેતા'તા' રૂપી કાકાએ બડું ઠરાવવા રકમક માંડી. ચોડીક વાર સુશયિપૂર્ણ સોનેટપુદ્ધની નેમ પરસ્પર સંવાદો અલ્યા પછી કંટાળી નવ્ય ચોઈએ કહ્યું: 'કાકા, જે આપણું હોય તે આપણે, પછુ ખૂબે પાડતા બધ પડે ને ઘોડા ન જુએ એમ ગાડીમાં બેસી જાએ. નહિ તો એ બેડી હડતાળ પર ઊતરશે. હું ખીશ બે સવારીઓમાંથી કયાઈ લઈશ.'

કવિ અને અભિપ્રાય

કવિવર ઠાગોર ધણા મુજન સ્વભાવના ને ઉદાર દિલના હોઇ ધણા તેમના આ સ્વભાવનો ગેરલાભ

લઈ જતા. કોઇ દિવસ કુંવાળા તેમને દિવસ બતાવી જાહેર કરી દેતા કે 'ઠાગોરે આંને વખાણી છે.' તો કોઇ સાચુ કે તેન-ટાઈલેટ બનાવતી કું. વાળા પોતાની ચીન્નેની ઉત્તમતાની ખોત્રી આપવા માટે કવિવરના અભિપ્રાયનો હવાસો આપતા ખરી રીતે તો કવિવરે સામાને ખોડું ન લાગે માટે સૌમ્યના બે શબ્દો કહ્યા હોય તેનો પેલાઓ દુરુપયોગ કરતા.

એક વાર આવું બન્યું ત્યારે તેમના મંત્રીએ તેમને ઉધડા લીધા: 'આમ જે ને લોકોને નેમ-તેમ અભિપ્રાય આપી દેવા એ સારું ન કહેવાય.'

'પણ હું ક્યાં નેમનેમ અભિપ્રાય આપી દઉં છું?' કવિવરે દાદી પસવારતાં કહ્યું: 'નેને, રૂઝર ખેડ માટે મેં કંદિ બિ ચો અભિપ્રાય આપ્યો છે!'

કવિની માખી

ઈટાલીની રાજધાની રોમ પાસે કુઇલીન નામનો પહાડ છે. ત્યાં એક માખીની ઘણી સુંદર કબર આવેલી છે. રોમના પ્રસિદ્ધ કવિ માર્ગિવની એ પ્રિય માખી હતી. એ મરી ગઈ ત્યારે માર્ગિવને ખૂન દુઃખ થયું, તેણે ધણા જ દાહમાઈથી એની મરણક્રિયા કરી. જે કબરમાં એને દાટવામાં આવી હતી તેની પરિક્રમા રાજકુટુંબે પણ કરી.

ને આપણે ત્યાં 'અમરની માખી' પર કવિઓ ફકત કાવ્ય લખીને જ બેસી રહ્યા છે!

કવિનું સ્મરણ

'હું ખાલી હાથે અને આશાભયે' હૈમે પ્રવાને ઉપડું છું. માર્ગમાં ધણાં નેખમો છે પણ મારા મનમાં કોઇ બ્લીક નથી.'

'ગીતાંન્વિ'માંથી કવિવર ઠાગોરનાં ઉપલાં

વાક્યોનું અવતરણ એક તકની પર કાનગી તેમણે બોલપુરથી કલકત્તા ને ડબ્બામાં હેલ્યો પ્રામ કપો દતો તેમાં તેમના સ્મરણ તરીકે એ મૂકાયા આવી છે.

નામનાં કામ

છાપાંઓ ખવર આવે છે કે શાંતિનિકેતનના એક વિદ્યાર્થી થી. સ્વીન્ડનાથ ટાગોરને મુગ શયની ગંબીર વિભારી હતી. તે માટે ઇન્કેશનની જરૂર હતી, પણ ક્યાં ય પત્તી ખાતો ન હતો. બધાં કાળા બન્ધરમાં તથાઇ ગયેલાં. છેવટે એક દુકાનદારે 'કોને માટે જોઈએ છે' કરી નામ પૂઝા દરદીતું નામ જણાવવામાં આવ્યું. કવિવર ટાગોરનું નામ સાબળી એ સફાળો ઊઠ્યો ને ઝટપટ દવા કાઢી આપી એને યાદ પણ ન રહ્યું કે કવિવર તો આત્માન પદ્મ છે.

શેકસપીઅરે What is in a name? બધે કહ્યું હોય પણ નામને પરિણામે દવા મળવાથી હાલ નાન ને વ્દદી બધી જવા પામેલ છે.

કવિ અને ચંદ્રિકા

આવનગર પાસે એક ઝરો છે ત્યા માતાનું મંદિર છે. કવિ કાન્ત અવારનવાર ત્યાં જતા અને ચાંદની રાતે પાણીમા પડ્યા રહેતા. એ હાલતમ. એમની પાસે ચંદ્રના કિરણો સાથે કવિતા આવી જતી. એ કવિના એમના મનને પંખાળતી અને એમની કલ્પના પાણી ઉપર તરતી.

આના એમના અનુભવમાંથી એમણે 'મને સાંભરે આપણી રાત, મખિ!' એ ગીત લખ્યું

કવિ-છાંદણાં*

'તું' મારા જીવનની જ્યોતિ છે; તારા વિના મારું જીવન ઘેર તિમિર સમ છે. તારું મુખચંદ્ર જોઇ મારા હૃદયમાં બરતીની લહેરો આવે છે. તારા સુકુમાર સખ્દો વચ્ચેના અમીઠંદણાં જેવા લાગે છે.' કવિએ પ્રિયાને આરજૂં કરી.

'તું' કહી ગયા તમે? આજના હવામાનને અહેસાસ તો નથી ને?' પ્રિયાએ કાળણ્ય કાપ્યું.

*તરતમાં પ્રસિદ્ધ થનાર યુરનકમાંથી.

રુખાઈયાતે પતીલ

પતીલ

: રુખાઈ :

ગચ્છા પછી લાખી ગિમારીમાથી
જન્મેલ પ્રેમની ખુમારીમાંથી
જરાક સ્વસ્થ થઈ રહ્યો છું ગાઈ-
જાણે જીલો થઈ પથારીમાંથી.

કહું કથા મમ ગુર્જરીની હાવે
છે પ્રાપ્ત કર્યો જેહના પ્રભાવે

ગોળો વિજય તણો અનન્ય સુદર,
અદૃષ્ટપૂર્વ રંગને ઉઠાવે.

થતી સ્થાન સ્થાન તાહરી જ વાતો
પ્રસાદ જેહનો અખબારમાં અપ તો;

પ્રકાર ગાનના ઘણા ઘણા મુણાચ્યા,
હવે સુણો પતીલની રુખાઈવાતો.

તરણા પૂઠે ડુંગર રહ્યા છુપાઈ
જરણા મહીં સાગર રહ્યા સમાઈ;

ગણું કખાવતારને ન કોઈ જાણે,
થયા શહીદ જેહ આંગળી કપાઈ.

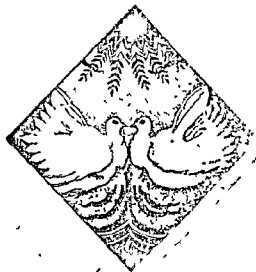
કેની કબાની મહીં કોણ ગયું પેચી
કેની જગાની મહીં કોણ ગયું યેચી

ગહુ મુજ કારણે આશ્રયની ખીના છે,
ખુઠને ઓળખે ન કોટવાલ વહેચી.

હવું થયું ન જગત ત્યારને હવેતો એ
અસંખ્ય કાયનાતને નિભાવતો હવેતો એ

શકર મિસાલ રહેલો મીઠાઈમાં સૌ
પતીલની અગાનને નવાજતો એ.

કેને લીધે તું આટલું વિગામે
ને કયાં સુધી આંધુમાં નહાયે ?

સંસાર આ છે લુવન નર્તકીનું
આવ્યા કંઈક ને કંઈક લાયે.

જમજમૂન મુજ +ફરજીને ન માને
જમખદ્દમને, ખાતૂનને ન માને;

ખરો કવિ હું તેહને કહું છું
ઝોટા કદિ કાનૂનને ન માને.

જમસૂર છું આગરને લીધે મુજ;
જમસૂર છું હકદારને લીધે મુજ.

>ગીની તણી અતિ તંગ ધાંડીં મહિ
જમસૂર છું દિલવારને લીધે મુજ.

ગિર્દીવાયાં રગીન આ ગિરોહો-
મોહો ન કો પ્રિયા તણા શિકોહો ?

દશનો દીમે અનારની ફલી શા
પ્રવાવશા અધર મનોજ સોહો

શું એ કાલવું ખીલવું શું ખરવું ?
શું એ કલાવું પુલવું શું કરવું ?

ચિંતા ખીજાની ના લગાર જેને
અરખુ જ તેહ અવવું શુજવું.

*કાવ્ય +પ્રાતો જોડ નફ ખી જવખવુપેતો
>અ.કે.ક (અને પરસોક) જમખીનો દટણું
અમમકો.

ગુજરાતી કવિતા-સાહિત્યમાં સોનેટ

બેળન દેસાઈ

ગુજરાતી કવિતા-સાહિત્યની સમૃદ્ધિમાં કાવ્યનાં લગભગ દરેક અંગોએ કાંઈ ને કાંઈ અંશે ફાળો આપ્યો છે. તેનાં અંગોમાંનું એક મુખ્ય અંગ 'સોનેટ' છે. સોનેટનો પ્રકાર ઇટાલિયન કવિ પેટ્રાર્કને હાથે યુરોપમાં દાખલ થયો અને પછી ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ પામ્યો. ખરી રીતે સોનેટનો પહેલો ઉત્પાદક ઇટાલીના સીસીલી પ્રાંતના દરબારનો ઇટાલિયન મત્રી પિયેર દેલ વિગ્ને (Pier delle Vigne) હતો.^૧ કાંઈ એના ઉત્પાદક તરીકે ઇટાલીના ૧૩મા સેક્રમા થયેલા કવિ ગ્વીતોનીને પણ ગણાવે છે.^૨ તે પહેલાં મહાકવિ દાન્તેએ પણ આવી સોનેટ-ગતિની કવિતાના પ્રયોગો કરેલા. શ્રી ઉમાશંકર બેળીના શબ્દોમાં કહ્યું તો 'એ પેટ્રાર્ક સોનેટનો ઉત્પાદક નથી, છતાં એણે ઊંચી કાવ્યમયતા સાથે સુરેખ સિદ્ધ ધારણ કરતી આ વિશિષ્ટ રચનાઓ વડે સોનેટ રૂપનો જે પુરસ્કાર કર્યો તે એ રૂપને અમર કરવા માટે પૂરતો હતો. ત્યારથી સોનેટ જોડે પેટ્રાર્કનું નામ જોડાઈ ગયું.^૩ ત્યાર પછી અંગ્રેજીના આદિ કવિ એસર તેમજ અર્લ એન્ડ સર(૧૫૧૬-૪૭) અને ટોમસ વોલટ (૧૫૦૩-૪૨)-વગેરેએ અંગ્રેજી કાવ્ય-સાહિત્યમાં આ પ્રકાર અપનાવ્યો.^૪ પેટ્રાર્કનું સોનેટ સ્વરૂપ આખરે સિદ્ધ મનાયું.

આ પછી પૂર્વના પ્રદેશોના કવિઓએ સૌ સોની

- ૧ શ્રી ખજરદાર કૃત 'ગુજરાતી કવિતાની રચનાકળા'-પૃ. ૧૨૧
- ૨ શ્રી ઉમાશંકર બેળી કૃત-'યુગે પોલાંડ' -પૃ. ૪૨
- ૩ ઉપકુંજ " " " " " પૃ. ૪૨
- ૪ શ્રી ખજરદાર કૃત 'ગુજરાતી કવિતાની રચનાકળા'-પૃ. ૧૨૩

બાવામાં આ પ્રકારને ઠીક લાગે એમ ઉતારવા માંડ્યો. ખામ કરીને સોનેટનો, ગમે તેવો પણ, પ્રકાર પહેલવહેલો અંગળ કાવ્ય સાહિત્યમાં દાખલ થયો. મહાકવિ માર્કેલ મધુસૂદને એ પ્રકાર દાખલ કરવાના પ્રયત્ન કરેલા અને તેમાં ધણે અંશે એ સફળ પણ થયેલા.^૧ ત્યાર પછી એના પ્રકારનો પ્રયોગ ગુજરાતીમાં પહેલવહેલો દાખલ કરનાર કાકા પણ કવિ હોય તો તે શ્રી બ. ઠાકોર. ઈ. સ. ૧૮૯૨માં ગુજરાતી કવિનામાં સોનેટની પ્રથમ રચના એમણે કરી-શુદ્ધ કે અશુદ્ધ પ્રકારે કે ગમે તે રીતે-એ રચનાને દાખલ કરવાનું ગાન શ્રી ઠાકોરને જ હતું છે અને ત્યાર પછી મરાઠીમાં આવા પ્રકાર કવિ કેશવસુત અને બીજાઓએ ઉનાર્પા

ગુજરાતી કવિતા-સાહિત્યમાં જે આપણે શ્રી ઠાકોરને સોનેટના આદ્ય સર્જક (Pioneer) કહીએ તો તે એમની કેટલીક-લગભગ બધી જ-છંદબંધ કે યતિબંધ કે અન્યથાકબંધગવાળી કૃતિઓ તરફ આંખઆડા કાન કરના પડે. પરંતુ તેટલેથી બેમી રહી તેના ઉત્તરોત્તર વિકાસ માટેનો કમ જોન યોજવામાં આવે તો આપણા કાવ્ય-સાહિત્યને આ પ્રકારે પાગળ જ ગણવું રહ્યું. એટલે આપણે પ્રથમ અંગ્રેજી સાહિત્યમાં રચાતાં સોનેટ માટે અને અને તે પછી શ્રી ઠાકોરના સોનેટ માટે બન્નેનો ઘણાંતમક વિચાર કરીશું-અને ત્યાર પછી શ્રી ઠાકોરના પ્રયોગો જેવા કે તેથી વધારે સારા પ્રયોગો આપણા કાવ્ય-સાહિત્યમાં થયા છે કે નહિ તે જોઈશું.

૧. મધુસૂદન માર્કેલ કૃત 'ચતુર્થ કવિતાવધી' વિશેષ્ટુઓ શ્રી બેળી કૃત 'યુગે પોલાંડ' પૃ. ૪૫

અંગ્રેજી કાવ્ય-સાહિત્યમાં 'સોનેટ' માટે
સ્વીકારાયેલા નિયમો

અંગ્રેજી કાવ્ય-સાહિત્યમાં 'સોનેટ' માટેની ઉત્તમ વ્યાખ્યા આપનાર 'એનમાર્ષકોર્પોડિયા-થિટાનિકા'વાળા ધિયોડોર વેટ્સ ડંટનની વ્યાખ્યાના પ્રમાણે વિદ્વાનો હમેશ ટાંકે છે.

'The sonnet in the literature of modern Europe is a brief Poetic form of 14 rhymed verses ranged according to prescription' એટલે, 'આધુનિક યુરોપના સાહિત્યમાં પરંપરાગત સિદ્ધ ધોરણ પ્રમાણે રચેલી ચૌદ પ્રાસયુક્ત પદ્યપંક્તિની નાની કાવ્ય-આંધણી તે 'સોનેટ' અને આ વ્યાખ્યા અંગ્રેજી સાહિત્યના લગભગ ગદ્યા જ નોંડણીકાંચે સ્વીકારે છે. જે સુન્ની-પરસીટીના 'કમ્પેરેટીવ કાંઈસોલોજ' (Comparative philology) અને સંસ્કૃતના પ્રોફેસર ડો. વીલીઅમ ડી. વ્હીલીની પછું આવી જ 'સોનેટ'ની વ્યાખ્યાને મંજૂર રાખે છે.

- (૧) સોનેટ હમેશાં ચૌદ લીટીવાળું હોવું જોઈએ
- (૨) ચૌદ લીટીના બે ભાગ અષ્ટક (આઠ લીટીનો) અને પટક (છ લીટીનો)-આ પ્રમાણે હોવા જોઈએ.
- (૩) પ્રાસની રચના નીચે સુચવેલી હોવી જોઈએ
A. B. B. A-A. B B. A (અષ્ટકમાં)
C. D. E.-C. D. E અથવા C, D-C, D-C, D (પટકમાં)
- (૪) સોનેટમાં સિદ્ધ કરેલા ધોરણ પ્રમાણે (આવશ્યિક સંધિની) દસ શ્રુતિવાળી પંક્તિઓ જોઈએ.

(૫) 'સોનેટ'ના કથિતવ્યમાં વળાંક, પલટો, ચલાંટ-છેવટે કંઈ નહિ તેા આછો લહેકો પશુ હોવો

૧. શ્રી ખબરદાર કૃત 'શુભસતી કવિતાની રચનાકળા'
૨. Vide 'The Century Dictionary'-
by W. D. Whitney Vol: VII, Page 576D

આવશ્યક છે. એને લઇને જ બીજા કાવ્ય-પ્રકારોના કથિતવ્યથી એવું કથિતવ્ય જુદું પડે છે.

શ્રી વ. ક. ઠાકોર અંગ્રેજી 'સોનેટ'ના આ નિયમોમાંથી ફક્ત એક કે બે જ નિયમોને સ્વીકાર્યાં અને તેને સોનેટનું સ્વરુપ આપ્યું અને જે તેમણે આપ્યું સુધી ચાલુ રાખ્યું છે. આપણા નવીન કવિઓને નવીનતા તરફનું આકર્ષણ હમેશાં હોય છે-અને આ રીતે ફક્ત ચૌદ લીટી એટલે જ સોનેટ એવા શ્રી ઠાકોરના પ્રયોગ તરફ ધસઘસા અને પોતાનાં કલ્પના અને ભાવ તેવા એકાદ એકકાગાં પૂરી ચોરી કાઢેલા માલને શાહુકારીથી કવિતા-અન્નરોમાં વેચવા લાગ્યા. શ્રી ઠાકોરને મન સોનેટ એટલે ફક્ત ચૌદ લીટીનું પૃથ્વી છન્દમાં લખાયેલું-પ્રાસરચનાવિહોણું, અર્થ-મનત અને શબ્દખીચકાથી ભરપૂર કાવ્યા શ્રી ઠાકોર આવા કાવ્યના વિકૃત પ્રકારને 'સોનેટ'નું નામ શા કારણે આપતા હશે એ સમજવું નથી.

શ્રી ઠાકોરનું એક 'સોનેટ' 'કવિતું' એકાન્ત^૨ અને આપણે દૃષ્ટાત તરીકે માત્ર લઈ તેને તપાસીએ. આ સોનેટમાં સોનેટના કોઈપણ નિયમોનું પાલન નથી સિવાય એક કે બે અને તે પછુ ફક્ત આડી અરળી લખી ઠાંટેલી-લખવા ખાતર જ ન જાણે લખી હોય એમ લાગતી-ચૌદ લીટીઓ. 'પૃથ્વી' છન્દ જે સોનેટની શ્રુતિવાળા છન્દને જરાયે મળતો યતો નથી તે છન્દ શ્રી ઠાકોર પોતાના સોનેટ માટે વાપરે છે. અને તે પછુ-અમે તેમ એક નવો 'વાડો' યા 'ચીતો' પાડીને. આ નવો ચીતો 'સે શું ક'-(એમના સત પ્રમાણે) કાવ્યમાં ગેયતા કે પ્રાસ આવશ્યક નથી, યનિભંગ થાય તેા ચાલે, અક્ષરમેળ છન્દમાં પશુ એક ચુરુને રચાને બે લઘુ મૂઠ્ઠી શકાય, અંતર્ધમક તો જોઈએ જ નહિ, લયમાધુર્યમાં વિશેષ હોય તેા નબી જાય,

૧. શ્રી ઉમોશંકર જેની કૃત-ચુલે પોલાંટ-પૃ. ૮૧
૨. શ્રી જ ક ઠાકોર કૃત 'લણકાર' (૧૯૪૨)-પૃ. ૮
૩. શ્રી ઠાકોર કૃત 'કવિતું' એકાન્ત-પૃ. ૮ નીચલી લીટીમાં પૃથ્વી છન્દના ૧૭ અક્ષરને બદલે ૧૮ અક્ષર વચા્ય છે. આ ક્ષીટી એમની વિચિત્ર એટણીમાં નીચે અક્ષરોઃ આપું છુ. "ઉક, એ ! તવ ઈ આવ વાં ? અરર કેશ્ય વાં બેઢવો ?"

છન્દનાં ચિત્રવિચિત્ર મિશ્રણ અનેરી અમર ઉપમવે છે-છ'દોના ભાંગીને છુક્કા કરી શકાય-ચૌદ લીટી એટલે સોનેટ વિ. વિ. એઓ માગી માગીને એટલુંજ કહેવા માગે છે કે કાવ્યમાં ઉચ્ચતમ, 'સર્વોક્ત', ગગનગામી, કલ્પનાઉત્કૃષ્ટના હોય તો બીજી બધી ક્ષતિઓ અને ત્રુટિઓ નભાવી લેવાય !-જે કાવ્ય સંસ્કૃતમય દુર્બોધ, શબ્દપીયડાથી ભયું હોય તે !-અમદાવાદના આરમા સાહિત્યપરિષદ સંમેલનના પ્રમુખસ્થાનેથી ગાંધીજીએ તો સાહિત્યકારોને હાકલ કરી હતી કે "તમે એવું સાહિત્ય સર્જો કે ગામડે-ગોઠડેના હળપતિઓ અને કોસ ખેંચનારા પશુ સમજી શકે."

શ્રી ઉમાશંકર જોષી કહે છે કે 'પ્રાક્ષના વેલાની માવજત કરતા આપણે ત્યાં ખાવણાં ગવાય છે. એ રીતે 'Stornelli' ગાવાનો પ્રચાર હતો, તેમાથી સોનેટનો જન્મ થયો હોય',^૧ જે આમ હોય અને સોનેટ આ રીતે એક ઉર્મિકાવ્ય જેવું જનતુ હોય તો પછી અગ્રેયતા અને સંસ્કૃતાઅરતા આપણે ત્યાં શા માટે હોવી જોઈએ? ભાવના અને વિચાર એ બન્નેનો ખૂબ જ સારો સમન્વય સાધતા શ્રી ઠાકોરનાં કહેવાતા 'સેનેટો' ને કાવ્ય કહીએ તો ન આવે?

હવે જોવાતું રહે છે તે એ કે અગ્રેજી સોનેટ પ્રમાણે ભ્યારે શ્રી ઠાકોરે ગુજરાતી કાવ્ય-સાહિત્યમાં સોનેટ ન ઉતાર્યું ત્યારે બીજાનેવા કોઈ પ્રયાસો થયા છે કે નહિ. અને તેવા પ્રયાસો જે થયા હોય તો તે પ્રત્યે પશુ આપણે એક દષ્ટિપાત કરવાની

૧. શ્રી ઉમાશંકર જોષી કૃત 'સુલે-પોલાડ' પૃ. ૪૧

જરૂર છે.

શ્રી ઠાકોર પછી, કાન્ત-મણિશંકર ભટ્ટ વગેરેએ આવા જ બાલ્ય રિફ્રેન પ્રકારોવાળાં 'સોનેટો' રચેલાં. ત્યાર બાદ શ્રી ખજરદારને પશુ 'સોનેટ માટે કોઈ શુદ્ધ પ્રકાર 'ગુજરાતી કાવ્ય સાહિત્ય'માં દાખલ થાય' એમ હવ્ડા યજ્ઞ-અને એ રીતે એવો કોઈ પ્રકાર દાખલ થાય એ હવ્ડનીય ગણી એમણે સોનેટમાં વપરાતી દશ શ્રુતિવાળી આયમિક પદ્ધત્યના ગુજરાતી કાવ્ય-સાહિત્યમાં દાખલ કરી. એમને લાગું કે છન્દના ગણ્યમાં ત્રીજો અક્ષર ગુરુ રાખવામા આવે અને એવા પાંચ ગણ્યોનો નિપત દાખલ કરવામાં આવે તો અગ્રેજી સોનેટના જેવો જન્દ ગુજરાતી 'સોનેટ' માટે દાખલ કરી શકાય.

અને આ રીતે તેવો જન્દ સોનેટ માટે ચોગ્ય ગણ્યો-અગ્રેજી સોનેટ પ્રમાણે અત્યયમકની યોજનાને પશુ સ્વીકૃત કરી ચૌદ લીટીના અષ્ટક-પદ્ધત્યના બાગોને પશુ ભાવનાં વહેણ પ્રમાણે બરોખર સ્વીકાર્યા અને અગ્રેજી સોનેટના વાચન જેવું જ ગુજરાતી સોનેટતું પશુ વાચન થાય એવી રીતનો કાવ્યપ્રયોગ ગુજરાતી કાવ્ય-સાહિત્યને ચરણે 'ધ્વનિત'^૧ના નવા નામે ધર્યો.

આ રહ્યું અગ્રેજી સોનેટના નમૂનારુપ અર્વાચીન કવિયત્રી Alice Meynell તું સોનેટ અને શ્રી ખજરદારનું તેવું જ હુખકુ ગુજરાતી ધ્વનિત !

૧. 'ધ્વનિત' એ નામ શ્રી ખજરદારે પહેલવહેલું 'સોનેટ' માટે સર્જ્યું અને નહિ કે સોનેટના છન્દને માટે.

RENOUNCEMENT

I must not think of thee & tired yet strong	A
I shun the thought that lurks in all delight.	B
The thought thee & in the Blue Heaven's height	B
And in the Sweetest passage of a Song.	A

Oh just beyond the fairest thoughts that throng A
 This breast, the thought of thee waits, hidden yet bright B
 But it must never, never come in Sight B
 I must stop short of thee, the whole day long. A

- But when sleep comes to doer each difficult day C
 When night gives pause to the long watch I keep D
 And all my bonds, I need must loose apart E
 Must diff my will as raiment laid away C
 With the first dream that comes with the first sleep D
 I run, I run, I am gathered to thy heart E

‘ દીપ ’

મારું જીવન નાન આ ધીરે ધીરે સન્નું A
 બવસાગર પાર ફરી કોક બંદરમાં B
 જઈ લાંગરશે, અથવા એ જ સાગરમાં B
 ફૂંપશે અથડાઈ કહી ખડકે નરતું A
 ફૂંપ્યુ તો પથુ એ આણીઠં રહે તરતું A
 ત્યાં અમાસના ચક્ર સમુ નમ અન્તરમાં B
 અને અમૃતકુબ રહ્યો પ્રભુના કરમા B
 ભરી તેની સુખા ફરી સાગર સંચરતુ A
 ભલે નાવ ફૂંબે કે તરે, પથુ હું તો મહીં C
 એકો એકો નિહાણું ત્યા દૂર કો’ દીપ રહ્યો D
 જળતો મારી રહામે સદા ફરે દુષ્ટિ જહીં C
 નવ જાય સયું, અને સાગર જાય વલો D
 છોલે જાકે ભીંજતો છતાં તોડું મીટ નહીં C
 -અને તરેલે એક જી શબ્દ મને ના કલો D

અ ક ખજરદાર

- પ્રાસરચના, હન્દરચના, ભાવની સરળતા પદ્ધતીના સોનેટના વિકાસમાં થી. ખજરદારતું આ અને સાચાપણું એ બધાં જ અંગ્રેજી સોનેટ પ્રમાણે પદ્યતું સ્વત્વ છે. થી. ખજરદારે આ રીતે શુભરાતી આ ધ્વનિતમાં છે એમ કોઈ અપક્ષપતી સુઘ જન કાવ્યસાહિત્યમાં ‘સોનેટ’ને સાચા સ્વરુપમાં તદ્દન સમજી શકે એમ છે. અને લાગે છે કે થી. ઠાકોર સચોટ રીતે ઉત્પાદું છે એમ કહી શકાય. થી

બંગલો એક છે મોટો ને 'પેકાડ' છે વળી,
નોકરો, બેંકમાં નાણું, વાતોમાં હુનિયાતણી
વહાઈ દાખવે ઘણી : પછી ચે કેમે ય બગે ના
સ્નેહ તેના પરે સખી ?

ને હૈયું કેમ માગે ના

—એ જ જીવન-સારથી ?

પહેલે દિને કંઈક સમાજ કેરી,
સાહિત્યની વાત જરાક કીધી;
બીજે દિને 'પેકાડ' પુસ્તકોની
પરસ્પરે હુર્પથી ભેટ કીધી;
ત્રીજે દિને દીધ-કીધી છળી ને

બોલી બિડયાં આમ ચતુર્થ દિને

'ભર્યાં આ સંસારે તુજ વિષુ અરે સૂતું ઉર આ'

પ્રાણલાહ પારેખ

સાહિત્ય સર્જકોના સેવક સર્જકનું અકાળ અવસાન

ગુજરાતી સાહિત્યના એક બિહરતા સાહિત્યકાર શ્રી. મોહનલાલ વી. સૂચકનું ગઈ
તા. ૭મી એપ્રિલના રોજ ૨૭ વર્ષની ભરજીવાન અવસ્થાએ મુંબઈ ખાતે માટુંગા આગ
દેન અકસ્માતથી અકાળે અવસાન થવાથી તેમના પ્રશસ્તકોમાં, સર્ગાસંબંધીઓમાં અને મિત્ર-
મંડળમાં ખૂબ જ શોકની લાગણી ફેલાઈ ગઈ છે. મુંબઈની સેન્ટ ઝેવિયર્સ કોલેજમાંથી
૧૯૪૦માં તેઓશ્રી ડિસ્ટ્રી કલામમાં બી. એ. પાસ થયા હતા અને કોલેજમાં ફેલો તરીકે નિમાયા
હતા. ભારતીય વિદ્યાભવનમાં તેઓ સંશોધન વિભાગમાં સ્ટોલર પણ હતા. ત્યાર બાદ
એમ. એ.નો અભ્યાસ શરૂ કર્યો. દિલ્હી રેડિયો સ્ટેશન પર એમની નિમણૂક થવાથી ત્યાં ગયા અને
તાજેતરમાં મુંબઈના રેડિયો સ્ટેશન પર હોદ્દેદાર હતા. તેઓ તેમના મિલનસાર, નિખાલસ
અને પરગજુ સ્વભાવથી એમના સંપર્કમાં આવનાર સર્વ કોઈના પ્રિય થઈ પડ્યા હતા.

ભાઈ સૂચકની કવિતાઓ સામયિકોમાં પણ પ્રગટ થયેલી છે. સાહિત્યસેવકની સેવા
કર્તાર પરગજુ એના એ ભાઈના અવસાનથી ગુજરાતને એક મૂક સર્જક સેવકની ખોટ પડી
છે. એમના માટે યોગ્ય સ્મારક કસવાને મુંબઈમાં એક સ્મારક સમિતિ પણ નીમાઈ છે. એ
સમિતિ શ્રી સૂચકના નામને અમર કરે એટલી ઇચ્છા! ભાઈ સૂચકના આત્માને પ્રશ્ન
સદ્ગતિ આપો !

— કોલક

રાવિલાલ

(૧)

બાલગીતોની પુસ્તિકાઓનું પ્રકાશન આદ કરવાં, ધણું કરી ભારતી સાહિત્ય સંઘ, “રવીન્દ્રનીચ્છા” પછી પહેલી જ વાર શિષ્ટ કાવ્યોના પ્રકાશનનું કાર્ય “પ્રાચીના” દ્વારા હાથ ધરે છે. આપણે ત્યાં એકંદરે વાંચતાલખતા લોકોનો વાચનનો શોખ ધણો ઓછો છે, વાંચવાનો શોખ ધરાવનાર મધ્યમ નાં પાસે પુસ્તકો ખરીદવાની અર્થક્ષમતા નથી પ્રમાણ રોજિંદા જીવનની આવશ્યક અને અનિવાર્ય બની રહેવી જોઈતી એવી વાચનની વૃત્તિ હજી આપણે ત્યાં શોખ તરીકે જ દેખવાય છે. એ એક દુર્ગાંવ છે. દુર્ભાગ્યવશ, આપણે ત્યાં બ્યારે આમેય નવલકથા, કે ખીર્મી સરસ, ત્રિપથનાં લલિતપ્રકાશનો ઓળા વેચાય છે તે પછી કવિતા જેવાં એકંદરે ગમિક પશુ પ્રથમ દૃષ્ટિએ કંઈક ગહન અને કઠિન ત્રિપથના પુસ્તકો વાંચનારાને ખરીદનારા તે કંટલા બધા ઓળા ? આવા ઓછાજણોની આવશ્યકતાને સંતોષવા માટે કાવ્ય પ્રકાશન હાથ ધરવું, તે માટે તેમાં મૂડી રોકવી અને પુસ્તક પાંચદસ વર્ષે માંડ ખર્ચી રહે ત્યાં સુધી ધીરજ રાખવી એ આજના ‘તરત દાન ને મહાપુણ્ય’નો નિયમ પાળતા આપણા ઋષી પુસ્તકવિક્રમ પ્રકાશન વ્યવસાય માટે તો ધણું અશક્ય અને અચીકાર્ય. આવી પરિસ્થિતિમાં ભારતી સાહિત્ય સંઘે શિષ્ટ કવિઓના કવિતાપુસ્તકોનાં પ્રકાશનોનું જે ધૃષ્ટ કાર્ય ઉપાડ્યું છે તે માટે એ સંસ્થા અભિનંદન અને ઉત્તેજનની અધિકારી બને છે.

*પ્રાચીના : લેખક : ઉમાશંકર જોષી, અમદાવાદ. પ્રકાશક : ભારતી સાહિત્ય સંઘ, શ્રીમાળી સોસાયટી, અમદાવાદ અને કોટ, મુંબઈ. ડેમી સાઈઝ, એન્ટીક કાગળ, કાચું પૂઠું, ઢિરંગી મુખચિત્ર, પૃષ્ઠ સંખ્યા ૧૦૦, મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦.

(૨)

એવાં જ અભિનંદનના ખીજ અધિકારી છે શ્રી બનુભાઈ રાવત અને તેમનું ‘કુમાર’ મુદ્રણ મંદિર. આપણે ત્યાં એટલાં તે ઓછાં છાંપખાનાંઓ છે અને તેમની પાસે તેમના વ્યવસાય પૂરતું માંડ કાગ છે. તેમ છતાં આપણા પ્રમજીવનનું અનિષ્ટ દુષણ છાપકામના ધંધામાં પશુ ઘૂસી ગયેલું છે. શિષ્ટ સાહિત્યનું કોઈ પશુ પુસ્તક જુઓ, લલિત સાહિત્યના એકાદ બે પુસ્તકોનાં પાનાંઓ ફેરવો. સ્વચ્છતા, સુઘડતાં, સૌંદર્ય વગેરેની દૃષ્ટિ જાણે આપણા જીવનમાંથી મરી પરવારી છે. ને સાથે જ મુદ્રકો-પ્રકાશકોમાંથી નષ્ટ થઈ ચૂકી છે: એકેય પુસ્તક આંખને ઊડીને વળગે એવું કે નેત્રારક દેખાશે નહીં. રંગનાં ફૂડાં ને ફૂચકો તે બધાં ત્યાં ઠલવાય છે પણ તેમાં ઔચિત્ય કે પ્રમાણ્યુતી દૃષ્ટિ ક્યાંય દેખાતી નથી. આને માટે આપણા પ્રકાશનગૃહોના સંચાલકો જવાબદાર છે. એવી એક ધીજી વસ્તુ માટે પણ તેઓ કેટલીક વખત ઠપકાને પાત્ર બને છે એ છે બાપાની અને જોડણીની અશુદ્ધિ. અંગ્રેજી ભાષા પાછળ પરિશ્રમ લેવો પડે તે તો આપણે અત્યંત ખુશીપૂર્વકે આપણે બરદાસ્ત કરીએ છીએ. ખોટું અંગ્રેજી ખોલાઈ કે લખાઈ જાય છે તે સહજે આપણે શરમીદા બની જઈએ છીએ. પરંતુ બ્યાકરણુદૃષ્ટ અશુદ્ધ ગુજરાતી લખી નાખવા માટે કે ખોટી જોડણી લખી નાખવા માટે આપણા પ્રમજીવનની સંસ્કારરક્ષાનો કમવેરો લઈ ખેડેલા સમર્થ ગણ્યાતા સાહિત્યકારો, કવિઓ, કે લેખકો પણ અચકાતા નથી. નથી તેમનાં દિલમાં સંકેત કે શરમની કરી લાગણી થતી.

આપણી ભાષાની આવી વિકટ દશામાં, મુદ્રણ-પ્રકાશનની આવી કષ્ટ સ્થિતિમાં સુઘડ સંસ્કારી મુદ્રણકલાને વિકસાવવામાં અને શુદ્ધિમયી મુદ્રણને

મોનપદ બનાવવામાં શ્રી અયુભાઈ ગવને તથા 'કુમાર' મુદ્રણાલયે મેટા ફાલો આપ્યો છે. એ જ રમ્યદિરમાં શ્રી અયુભાઈ જેવા મુદ્રકને દાપે ઠાગીના'નું મુદ્રણ થયું છે. અત્યંત માદી છતાં મુગ જ સુષક અને રોચક મુદ્રણરચના એ 'પ્રાચીના'નું 'દિરંગ' આકર્ષક અંગ છે શ્રી રવિશંકર રાવળની ક્ષમિક પીંચીથી આલેખાયેલું કવરચિત્ર 'પ્રાચીના'ના રેનકમાં રહેલા કાવ્યવિષયોને સ્પૃષ્ટ કરી, તેમની લાભુ' માર્દવ પ્રત્યક્ષ કરી ન્વય છે.

(૩)

નીલ અગ્નિવંદનના અધિકારી છે. પુરાતન કોલિયના અમિનવ પ્રદેશોમા ઘૂમી વળી, પુરાતન ક્ષિપ્રાદિત્યના સાગરમાં ઊડે અવગાદન કરી, માંપણી સામે 'રતકલ્પિકાએ સખી કવિનાએક ધરના' તી 'ઉમાચંકર' જેવી

ત્રોત શેઠ નાનીન્ય અને ચમતકાગની પાછળ પરી શીરુપું એ છે અર્ચામીન યુગનું એક લક્ષણ સાદિ- વના સાગરમા અને ખાસ કરીને કરિતાશેરે પશુ એલે રર ધાલ્યું છે. નવીન કવિઓના મગજ પર જુનની પેઠે એ માન્યતા સ્વાર ચર્ષ છે. રમની ચમત્કૃતિ ઝાડી રંગની ચમત્કૃતિ પાછળ ઠોડી જનારા આ િનિષામાં ક્યાં જોવા હોય છે? તેનું જ કવિત્રાક્ષેત્ર મજ્જાસિકામગનું. નિત્ય નવીનની ઉપામના એ ધીદશ' સાથે હોય, ઈષ્ટ અને ઉપાર્થ હોય, પરંતુ વિનામાં'તો નાવીન્ય અને ચમત્કૃતિ એટલે વિષય પીછળ રહેલ' કાવ્યદષ્ટિ કે ઇવનદષ્ટિની જ નવીનતા, યેથની જ ચમત્કૃતિ. કાવ્યદેહની બાધણી ભલે રવીન' હોય, છ દોરચનાના ભલે અનેક પ્રયોગો થતા હોય' પણ એ અસમ નાવીન્ય નથી. પ્રયોગોની પરંપરામાં કરિતાના આત્માને ગૂઝળાસી દેવામાં કે તેને અડચે દેહે રજૂ કરવામાં નવીનતા નથી. રંગ રસનું ઔચિત્યપુર સરતું સુમગ દર્શન જ કરિતાને અક્ત કરે છે. નિયમ અને યોગ્યનાપૂર્વકની બાધ-ણીમાં જ કલા, સૌદર્ય' કે કવિતા વ્યક્ત થાય છે.

શ્રી ઉમાચંકર નવીન કવિચેણીના એક અત્યંત

આગળ પડતા કવિ છે. કોઈકે તેમને 'નવીનોમાં નવીન' કોઈકે 'અવનવીન' તો કોઈકે કવિતાની અમદોડની બુમિ પર તેમનો અધ' 'વીન'માં આવતે કહી નાખ્યો છે. એ ગમે તેમ હોય, કવિતા દેવનાની ધખની ધૂમ્નીના તેજો તપરતી છે એ વાતની તો શંકા નથી જ. તપરતી અભવાસી હોય જ, સાધક હોય જ. નીન નીનિર્ણિતિનું અનુચ્છુ કરતો તેમનો આત્મા પ્રાચીન માદિત્યના પડો ભેદનો, પ્રાચીનત્વમાં નીનના અવસોકનો 'પ્રાચીના'મા નજરે પડે છે' ઇવનદષ્ટિની પક્ષ અને રમ્યઆત એ જ સાચું નાવીન્ય છે એ શ્રી ઉમાચંકર બરાબર જોળખી ગયા લાગે છે એમ તેમની 'પ્રાચીના'ની કવિનાએ કહી ન્વય છે. x

(૪)

એક રીતે કહીએ તો પ્રાચીન ઇતિહાસના પ્રમંગોને અને ખીછ રીતે કહીએ તો પ્રાચીન સાકિ-ત્યના ધટનાએકમોને તેમણે 'પ્રાચીના'માં પ્રગટ કર્યા છે. એ પ્રમંગો કે ધટનાઓને વ્યક્ત કરવા માટે તેમણે છદ્દઆલંબન સંસ્કૃત' અક્ષરમેળ ટુતોનું જ રચીકાયું' છે. મૂળ મહાભારત સંસ્કૃતમાં, મૂળ ક્ષત્ર કાવ્યમાદિત્ય પશુ મોટે ભાગે અક્ષરમદ્દ ટુતોમા એટલે 'પ્રાચીના'ના કવિનું સંસ્કૃત ટુતોનું આલંબન સ્વાભાવિક અને સાદનિક છે. પશુ પહેલી નજરે સ્વાભાવિક લાગતું આ છદ્દઆલંબન કંઈકે નિર્દેશ તો માગી લે છે. ગણપત્તલ લ ભાવસાગનું 'દશરથનો અંતકાળનું' આપણી કવિના સમૃદ્ધિ'માં સધાયપુ' કાવ્ય આપણા દેશી છંદોની શક્તિ તથા સમૃદ્ધિ વ્યક્ત કરી ન્વય છે. તાજેતરમાં જ પ્રસિદ્ધ થયેલી શ્રી મેઘાણીની "રવીન્દ્ર વીજ્ઞા'માં તેના અનુવાદકે દેશી છંદો, ગીનરાહો અને ઢાગોની, સાદામા સાદી, બાપથી માંડી મહા-કાવ્યને અનુરૂપ ગદન વિષયો તથા ગદન પ્રસંગોને ત્રીવવાની અને સમ્પ્રદાય બની ભાવો પૂર્ણપણે વ્યક્ત કરવાની, શક્તિની ચર્ચા કરી છે. આપણા પડોચના પ્રાનોમાં બંગાળ, મહારાષ્ટ્ર અને દિલ્લી બાબાબાપી પ્રાનો તરફ નજર નાખીએ, તો ત્યાં પણ કવિતાના

લેખને છઠ્ઠાજેઠ પૂરતા કેટલા પ્રવાહપદ્ધતિ લીધા છે અને અંતે ક્યાં આવી સ્થિત થયું છે તે તુરત જણાવવા આવે છે. આપણે ત્યાં સંસ્કૃત સાહિત્યની અસર નીચે આવી જેમ નવીન યુગના નર્મદાદિ પછીના કવિઓએ અક્ષરમેળ વૃત્તોમાં રચના શરૂ કરી, તેમ મરાઠીમાં અને હિંદીમાં અક્ષરમેળ વૃત્તોની રચના થતી હતી. પણ વર્ણમેળ રચનાના એ પ્રવાહ સામે હવે પ્રાંતીય દ્રવ્યો કે માત્રામેળ છંદોનાં લેખને પ્રવળ ગતિ અને શક્તિ પ્રકાશ કર્યાં છે આજે હિંદીમાં કે મરાઠીમાં વર્ણમેળ રચના થાય છે પણ બહુ ઓછી; વિપુલતા તો ધનુર છંદ રચનામય કવિતાલેખનની જ નજરે પડે છે.

આ પ્રાસંગિક ઉલ્લેખ તથા નિર્દેશનો અર્થ એ નથી કે સંસ્કૃત વૃત્તોની રચનાને ગુજરાતી કાવ્ય-સાહિત્યમાં સ્થાન નથી ગુજરાતી, અંગણી, મરાઠી, હિંદી એ બધી ભગિની ભાષાઓની આધારનની સંસ્કૃત ભાષા જ છે. સંસ્કૃતરચનાઓ વિપુલ પ્રમાણમાં સમર્થ કવિતાકારોના હાથે આપણે ત્યાં ધર્ષ છે. તેમાંનું કવિત્વ અને કલાકૌશલ ઉચ્ચ પ્રકારનું છે તેની કોષથી ના પાડી શકાય એમ નથી. સંસ્કૃત વૃત્તોનો રચના પ્રકાર આપણે ત્યાં ધર કરી જતા આવ્યો છે. તેમ છતાં ભાષાનો ઉચ્ચારવિધિ અને લયલક્ષણોની વિશેષતાઓ લક્ષમાં લેતાં તેમજ પ્રવળજનના હૃદયના ઊંડામાં ઊંડા ભાગોમાં ચેતનસંચાર કરવા માટે કવિતાકલાની યોગ્યતા હોય તો, એવા કલા-આવિષ્કાર, અર્થે સંસ્કૃતવૃત્તોની શક્તિ અને મર્યાદા કેટલાં છે તેનો વિચાર અવશ્ય થવો ઘટે છે; એટલું કહેવાનો જ આવે આશય છે.

(૫)

વર્ણમેળવૃત્તો વિષે વિચાર કરતાં 'પ્રાચીના'માં શ્રી ઉમાશંકરે ઉપયોગમાં આવેલ વૃત્તોનો પણ અગ્રે સહેજ વિચાર કરીએ. બધાં મળી 'પ્રાચીના'માં સાત કાવ્યો છે. એ સાતેય કાવ્યોમાં વૃત્તનું વૈવિધ્ય છે. એમાંનું છેવટું 'કુબ્જ' તથા વચ્ચેનું 'રતિ-મદન' એ બે કાવ્યો અનુક્રમમાં છે; જ્યારે બાકીનાં 'મિશ્ર' છંદમાં-એટલે કે નવીનો ઉપગતિ, વંશસ્થ, શાહિની

આદિ એકાદશ અને ઠાઠશ અક્ષરી વર્ણમેળ વૃત્તોનાં ચરણોની અનિયમિત-અનિયમિત ભેળભેળપૂર્ણ રચના આવેલ છે, તેમાં છે, છંદના અનુચિત અવલંબન કે ઉપયોગને કારણે આ અગાઉ ઘણી રચના કવિતા તરીકે જીવંતને અદ્યે મરી ગઈ છે. દાખલા તરીકે કરિ નાનાલાલે આપણે ત્યાં અપવાગદની શરૂઆત કરી વૉટ્ટ ત્રિદુષ્ટને એમને પ્રેરણા વા ઉત્તેજના આપી હતી. બેન્કે વર્સની શોધખોળની પાછળ રહેલ સાહસિક પ્રેરણા એને આભારી હતી; ખેર. ત્રીસચાવીસ વર્ષો પર અપવાગદમાં લખાયેલી એ કૃતિઓના રચયિતા કવિ નાનાલાલ સમર્થ, કવિ અને કલાસ્ત્રવમી હોવા છતાં, કેવળ અપવાગદના ખોટાં આલંબનને કારણે વધુ મહાકવિ જનતાં અટકાવડયા. અપવાગદની અટવીના એ પ્રામાણિક, વીર શક્તિ છે. ભૂમિકાઓ લો કે સંગીતકાવ્યો લો, રાસ લો કે ગરબા લો, ચિત્રનપ્રધાન રચના લો કે ભાવના-પ્રધાન કૃતિઓ લો, નાનું કાવ્ય આવેખવાનું લો કે મોટા ફલક પર ગોટી વસ્તુ સમ્પ્રદાની લો-એ બધાને સહજ હસ્તગત કરનારા પ્રતિભાસંપન્ન કલ્પનાગામી કવિને પણ અપવાગદને કારણે જ ગૂંચવેલો વિરાટ વિકાસ સાધતા અટકી જતાં જવ્યા. નહીંતર અપવાગદની અટવીમાં યુગવાદ ગયેલી એમની કવિતાએ, પૂરે પહારમાં વિકાસ પામી સદીઓ સુધી એકલાં ગુજરાતને જ નહિ બલકે હિંદુસ્તાનને રસગર રીઝવ્યું હોત. ખેર, એ જ પદાર્થપાઠ વર્તમાન શક્તિશાળી કવિઓએ તેમ જ આગામી કવિઓએ પણ ધ્યાનમાં રાખવા યોગ્ય છે.

ઉપર દર્શાવેલો તેવો નાનાલાલ શૈલીનો નહિ, તે વગી ઉપર કહ્યું તેમ નવીનો એને 'મિશ્ર' રચના કહી ઓળખાવે છે તેવો છંદો-પ્રકાર શ્રી ઉમાશંકરે 'કર્ણ-કૃષ્ણ' ગાંધર્વી '૧૯મા દિવસનું પ્રભાત' આદિ કાવ્યોમાં ઉપયોગમાં આવવા લીધા છે. આ છંદોપકાર કેટલાક નૂતન નવીનોએ ઉપયોગમાં લીધા છે. બાકી એને પહેલે એથી વિશેષ કર્યું નથી. આ નવીન છંદો-પ્રકારના પહેલે ઉમાશંકરનું રચનાકૌશલ, રાખ્દપ્રભુત્વ, દષ્ટિની મૌલિકતા વગેરે ગણાવી શકાય. પણ એને ચલણી બનાવવા એ પૂરતું છે એમ ન કહી શકાય.

એની પાછળ ઐતિહાસિક કે શાસ્ત્રીય સત્યની પશ્ચા-
દૃષ્ટિકા હારી જોઈએ તે નથી.

ઈદ્રવજા તથા ઉપેન્દ્રવજા એકાદશ અક્ષરોના વૃત્તો
છે એ બંનેમાથી ઉપગતિ બન્ને છે વશસ્થ
ઈદ્રવજા આદિ વૃત્તો દ્વાદશઅક્ષરી છે, પણ તે
દરેકનું વર્ણુભાષ અને સધિરચના જૂદા જૂદા છે
લઘુગુરુની ભિન્ન રચનામાથી ભિન્ન લય જન્મે છે
દરેક વૃત્તની રચનામા ભિન્ન સવાલ અનુભવાય છે,
સમતીય વિભતીય છ હોના ભેદને બાજુએ મૂકીએ
તો યે પણ ઉપગતિ, વશસ્થ કે શાલિનીની કશા મધ્ય
નિયમ વગરની અનિયતિત રચના નથી કર્યુંને સારી
લાગતી, નથી વાચને સારી લાગતી, નથી ટેવાયેલી
આખોને આશ્ચર્ય આપતી કે નથી શ્રી ઉમાશ કર જેવા
સિદ્ધ કવિની કલમને જેમ આપતી એકાદશ અક્ષ-
રના છંદની આ મિશ્રરચના કદાચ કાલે એક ડગનું
આગળ વધશે, અને સત્તર વર્ણુના શિખરિણી પૃથ્વી,
મદાકાતા, હરિણી આદિ વર્ણુમેળ વૃત્તોની વર્ણુસકર
રચના જન્મ પામશે તો તે કેમ કરી નચાશે ?
ઉચ્ચારણે ? એળખારે ? શ્રી ઉમાશ કરને આ સબ
વિતતાની કલ્પના આ આગમ્ય દશે જ એમ
અમે માનીએ છીએ

કાળ એ જ એક એવું સનાતન તરન છે કે
યથા સમયે તેની ચાળણીમાથી ચળાતા ચળાતા જે
રહ્યું તે જ જીવાવાનુ બાકી બધું ફેલતરા પેટે બડી
જવાનું કાબ્યસાહિત્યના છ દોશાસ્ત્રના, જીવનના
આપણા તમામ વાહો વિષે એમ જ કહી શકાય
તેમ છતા શ્રી ઉમાશ કરની પ્રતિભાપૂર્ણ સમર્થ અને
તેજસ્વી લેખિનીને વધુ ઉન્મેષ નિહાળના પૂરતી જ
અમારી આ ટકોર છે કે રમે મિશ્ર છંદોરચના-
વળી શ્રી ઉમાશ કરની આ કાબ્યકૃતિઓ, એકાદ
દસકો જતા અધકારસાગરમા અટવાઈ જઈ
એના કવિત્વ તેજને ત્રાણ પડવા દે

(૬)

૧ વસ્તુ પુરાણોમાથી લીધું છે માટે તેમણે પોતાની
કવિતા કિતાબનું નામ "પ્રાચીના" રાખ્યું છે, તેમ

છતા, કેવળ પ્રાચીન પ્રસંગોની આ કવિતા કથાઓ
નથી પુરાણની ધ્વજાઓને કવિએ નિજની જીવન
દિવસથી વડે જોવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે કે પ્રયત્ન
ધણે અશે સફળ થયો છે એમ કહેતા અમને
અવ્યત આનંદ થાય છે. ૧ પ્રસંગોમા સકળાચેના
પાત્રોની ઉક્તિઓ પગલાડે રહે ન જીવનના ધ્વજાકારમા
કે શોકાદ્ગારમા-સદુમા કવિચીકાની જ દષ્ટિ છે
કવિ વ્યક્તિ અને સમષ્ટિના જીવનને જે રીતે
નિહાળે છે તે દર્શન અહીં જોયું થયું છે અને
એ દષ્ટિકોણે કે પાત્રોના મુખમાથી સરતો એ
ઉદ્ગાર પ્રેણ પુરાણના ઇતિહાસને ઉજ્જવન કરે
એવો જ નહિ બલકે આજની આપણી વર્તમાન
સમાજદષ્ટિને બધળેસતો થાય એવો છે

'નિશ્ચયાતિ'ની માનવપ્રેમની વિરાટ કલ્પનાવાલો
'કવિવિશ્વશાતિથી 'પ્રાચીના સુધી મળજ કરતો
રહ્યો છ અને એની એ મળજ ઉર્ધ્વપથે પ્રગ્નિગાત્રી
નીડી છે એવી નોંધ લેતા અમને અનંદ થાય છે
'ગજોત્રીનો ભાનનાવાદી કવિ, 'નિશ્ચય'મા જીવુ
અનગાહન આદરી રગદર્શી મનિતાના ચમકારા આપી
ગયો હતો તો હવે 'પ્રાચીના'મા તે અભ્યામ પરા
મર્શ અને પરિશીનના ફળસ્વરૂપ પ્રાચીન ઇતિહાસ
પ્રસંગોને કે વસ્તુઓને કવિતાના ફલક પર એક સિદ્ધ
હરતની અદાથી ચમકાવી જાય છે કે કવિ ઉમાશ કર
કવિ રહ્યા જ, તેમા અભ્યાસી અને ચિંતક ઉમથક
રતો ઉમેરો થયો છે આવા ઉમાશ કરે પ્રાચીનાનું
સર્જન કર્યું છે ૧

બાવને અનુરૂપ ભાષા લાવવાની કે ભાષને
અનુરૂપ ભાવ ઉચ્ચારવવાની સિદ્ધિ શ્રી ઉમાશ કરને
સહજસિદ્ધ છે સાદી વાતોમા કવિતાનો ચમકારો
રમતો મૂકી દેવાની આવડત પણ એમનામા છે
ગદન ફિલસૂફીમાં રોજપરોજની સસારીવહેવારી
વાતો કે વહેવારની વાતોમા ચિરતન સૂત્રો મૂકી
દેવાની કળા પણ એમને વરેલી છે કવિતાને કવિતા
નામે યથાર્થ રીતે સાર્ય કરવા માટે જે જે અક્ષરની
અને બહારની વસ્તુઓ આવશ્યક છે તે બધી કલની
આવશ્યકતા અને અનિવાર્યતા શ્રી ઉમાશ કરે

વખતસર ઠીક ઠીક ઝોળખીરેવીકારી લીધી છે. 'પ્રાચી-
ના'નાં કાવ્યોની ભાષા અને વાગવિભવદ્વારા તેમણે
એક નવી પ્રૌઢિ લાવવામાં સફળતા પ્રાપ્ત કરી છે.
પાત્રોના સર્જનમાં શ્રી ઉમાશંકરનો અદ્દષ્ટ હાથ
દરસવાન બની જાય છે દરેક કાવ્યમાં કંઈને કંઈ
'નિશ્ચિત' જીવનદર્શન દર્શિત ચાય છે. એ દર્શન ઉપરાંત
કવિતા કલાતી લીલા વાચકોને રસમાં લીન કરતી
જાય છે.

(૭)

'પ્રાચીના'ના વાચને સતોષોદ્ગાર નીકળી પડે
છે તો સાથે એક અણુકેશ્યો પ્રશ્ન પશ્ય સરી પડે
છે. શ્રી ઉમાશંકર મહાભારતના પ્રસંગો અને
કૃષ્ણચરિત્રની વસ્તુઓ ભેગી એકાદબે વસ્તુ રામાય-
ણમાંથી આપવી કેમ ચૂકી ગયા? રામ, રાવણ
અને સીતાનું મહાકાવ્ય કદાચ હવે પછી એમને
આકર્ષવાનું હોય એમ પણ બને. જનજાતિએ
'ઉત્તર રામચરિત્ર' લખી અનેક સહદયોની આખોમાંથી
આંસુ વહેવડાવ્યાં છે રામ અને સીતાના એ કરુણ
કામલ કાવ્યને શ્રી ઉમાશંકરે કેમ સંભાર્યું નહિ હોય
એ જ આશ્ચર્ય છે.

'કર્ણ-કૃષ્ણ'નું તેમનું પ્રથમ કાવ્ય એ સચહની
કલગી જેવું છે. કર્ણના જીવનની કરુણતા મહુ
યથાર્થ રીતે તેમાં ચિત્રિત થઈ છે તેમજ પોતાને
થયેલ અપમાન અને અવમાનના, સામાન્ય વ્યક્તિ
પેઠે ગળી ન જતાં કે તેને પોષવા પાંડવપક્ષે બળી
જઈ રાજ્યગાદી ન મેળવતા તે જીવનની કરુણતાને જ
વરે છે અને તેમ છતાં તે સમષ્ટિમાં વ્યક્તિઓને
થઈ રહેલ સામાજિક અન્યાયને જૂંસવાનો પ્રયત્ન
કરતો દેખાય છે. તેથી જ જ્યારે કૃષ્ણ એને પાંડવ
પક્ષે આવી મળવા સમજાવે છે ત્યારે કવિ તેની
પાસેથી કેવા તો ઉદ્ગાર કહાવે છે તે જુઓ—

"હૃદીન જન્મે નવ હીન માનવ
કે હીનકર્મે કહી હીન માનવ."

અહીં આપણને—

જન્મતા જાયતે શુદ્ધઃ સંસ્કારાત્ દ્વિજો-
ચ્યતે । તું રમરણ્ય ધર્મ જાય છે.

કર્ણ પાસે કવિ આગળ ઉચ્ચારાવે છે—

"લડી રહ્યો હું ય સમષ્ટિ કાળ,
સમષ્ટિમાં જે સહુ જન્મહીલાં
જીવે, વળી ભાવિ વિષે ય જીવશે,

જે સર્વનાં જન્મકર્મક કહેા
અન્યાય ધોવા મથું છું સ્વરક્ષથી.
મારે ય હૈયે હિત છે સમષ્ટિનું.
સ્વયં વરે જીવનસુદરીના
જોવાય તા જન્મ, પરંતુ પોતુ,
એ સ્થાપવા છું છું ને મરીશ."

તેમજ વળી—

"સમષ્ટિના સત્યનુ હું ય રમિશ.

મનુષ્ય જે જન્મ થઈ હુલામ્યાં,

તેનું રચું ઉત્તરવય સાધિ આજ હું"

'૧૯૫૫ દિવસનું પ્રખાત'માં કવિ કુંતીના જીવનનું
ચૂંકી વેદના અને કરુણાને દરસવી વચ્ચે લાવી મૂકે
છે. ગાંધારી અને દ્રૌપદી પરસ્પર મળી મુત્રો પાલ્ય
શોકવિકાપ કરે છે, પણ કુંતીના જીવન-કારુણ્યનું
પરિસીમા એ છે કે તે બિચારી પ્રકટ રીતે પોતાનું
પેટના જીવવા માટે-કર્ણ-માટે-રડી સુદાં શક્તિ નથી
પાંડવપક્ષને સુદમાં વિજય પ્રાપ્ત થયો છે, તેને
સુધિચ્છિર કેવો અનુભવ કરે છે, તે તેના જ
શબ્દોમાં જુઓ:—

"દીધો, વિધિ । તે જય એક હરતથી,
લીધો જ્યાનદ જ ચોરી અન્યથી."

"સમાન પક્ષમાં વિધિની તુલાનાં,
જ્યા જ્યા તે મના જ પ્હલાં"

"જીવ્યા જોવા દેવની આખ ફરી,
ચાણુધમાં આખર ખાલી મૂકી."

"નિત્યા, જોએ, તે જ અતે નિતાયા,
નિત્યા તેઓ, સુદમાં જે નિતાયા;
નિત્યા જોએ, તે જ કલેશે મરાયા,
નિત્યા તે, જે ધર્મસુધે મરાયા."

'બાલ રાહુલ'માં રાહુલને જ સિદ્ધાંધના બુદ્ધત્વ-
દીક્ષાનું પ્રેરણાસ્થાન ને ગુરુ બતાવ્યો છે. તે તત્ત્વચર્ચાની
વાતને જતી કરી, કેવળ કવિની અવલોકનશક્તિની જ
વાત કરીએ. દરેક પિતાને માતા પાસે પડખામાં
ઊંધતાં શિશુને જોવાનો કે ચૂમવાનો અનુભવ થાય
છે તે અનુભવને બુદ્ધની આર્પણાણીમાં કેવો તો
હૃદય ચિત્રિત કર્યો છે—

"પ્રસુપ્ત પાસે જ ચરોધરા તે,

ભૂલી હું એને, કંઈ વાર રાતે

તાકી રહેતો શિશુનુ સુખામ્બુજ,

ધારો મૃદુ શ્વાસ, સુકોમળા ભુજ

લીલા પ્રસારેલ, શુષ્ક પ્રસન્ન

- સ્વપ્ન સિમતો ને કહિ કાન્તિ જિન્ન,
આજો બહારો અથ જીવમા યતો,
બરી બરીમા પશુ ફરી જતો
ને માનુદેયે મુખ ના પદુને
શો અશુભ આવી કરે ધરે મુખે !

ને વળી આ અનુભવ—

ને એક રાતે હુ જીડી જીએ યથો,
અથો અથો ઉબર પ્હાર સામર્થ્ય
પિતા જનેતા વળી મુખ આર્થ્ય,
વધે અથ આજગ આવ સામર્થ્ય
સિમતે બર્ષો યથો અથા પયો ફુર્ષો—
નેઈ લડે બાલક એક વાર
ફરી ફરી જોડે, ફરે ન દ્વાર
રહી રહી જોડે, ન પાલુ પાર
યથુ બરી કે લડે હાથમા ને
રમાગી છેલ્લો લડે લાડિલાને
'પરલુ બે હુ ઉચલુ જ હુ તે
માતાલલો પાલવ આવી સુતો
જાગી હે બાલક સવ માતને
જોગવવો પાલવ તેય ના બને
માતા હથેની દળી બાલ-મરતકે
કહ્યાભના તેજ કિરીટ શી ગમે)

'રતિ-મદન'મા ઝનુના ને વાતાનરણના વધુનની
ધોગી સરકૃત કવિઓના વધુનની બરોજરી કરે
લી છે મદન રતિને કહે છે તે—

રાત છે હાથમા આખી કાંડે વસન્તપચમી
રહો તો વૃક્ષને સીએ બૃગ સગીનથી નમી
તમાલતરુ ઉત્સર્ગે પ્રિયથુ લતિમા રાત
દેવદાતુકલ્પિ કારે અવગ્યાની દસી હને
અર્ષો કદમ્બુર્મ રો ઉત્કુલ કમુમાન્લિ
પિંજોના મ્વનિમાધુર્ષ' રહેકી બરો વનરચવી
શુકો કિથાક સાખાએ કપોતો આમકુજમા
બગલા જાન જમને દરો અબેજ પુજમા
મન્ડી પર્લાવરણો ખરેસે દર્શિલ નિલ
નિવ્રજ ને રિમવત્રજ હો આહારા અનાવિવ
પુષ્પકોરા સમી પૂજી દો રશે જામરી જડી
લુખ જામર ત્યા કાંડે દરી રામુ મદાબતી
વળી—

સ્વજિલ્લી સપ્તી !

સ્વપ્નની રમતી તી કે લોચને મુદ્દુ ક્ષેરખી !
નીતરે પેન નેત્રે ને ઉદાસી અમચઅથી
રહે છે ઉરડેલાને અટારી ને મધી મધી
કામપ્રાસાદ આખો યે બ્રજો છે સ્વજની ધરા
મુને છે સખિ દેવાના સ્પષ્ટનો સમને જરા

"મહુસને જ્યારે સાને છે કે પેતે સહ્યસાચરને
તજિયે પદોઅથો ત્યા જ એનો હાથ મદા ઉપરબતો
પડે છે અર્ધો એ વન પ્રેમના અનુભવસેનમા
નિશ્પાઈ છે' કવિની આવી પ્રારનાવિક સમજુતી
સાયે શર યથુ 'આસ કાંનુ મુબીર છતા અવત
સરવ એવુ આ કામ્ય ખૂચ જ મુદર છે આસ કાંનુ
નામ દેવરાનવા પદોવા કવિએ જ્યારે પોતાની બનિ
પ્રિયતમા માટે નામોનો શખ્દકોશ ખાલી કરી દીધો છે

"કરીએ કરવી પ્રીતિ તો પ્હેલવી જ યોગખી.

—એ સૂત શીખવી જવુ 'કુખ્લ'નું કમ્ય
કુદિત આત્માના પ્રેમવિકાસનુ કમ્ય છે કુખ્લ
કુખ્લુ પાછળ ઘેલી બની છે, કારણ કે—

" વાચી વાસળી
જમુના તીર ઉભયે ઇલાલતે રહ્યા ઇલી—
સુરો તવુ પરે રાખા પ્રયામા પર નવતા
પરેપરે આદિશુએ તારયમા સદુ વગલા
અદ્રના ચારુચપલ કિરે કિરે દસી
વેલુનારો જામરાર્થ મવન ઉર આ રશે
મન્ય જોપાજન આ તે ને આ નાહ શની રશે
અને વિરોજમા યે ને અદેયા લીન રદે રશે

આવી બસી વાગે પડી કામ્ય પેવુ ન યથા !
કવિની કવિતાનસી પશુ કુખ્લ કને પ્રેમનો કરે
રસાનુભવ કરાવે છે તે જુઓ—

એ એ રાજુ દરો,
ને ન કુખ્લ વિના શણુ શમ કયા યદરો કશે.
યમુના જલકલ્પોએ અણુએ બાણુ પૂજીને
વાયુની લદરે લદરે કિરણે શીતાસિમને
એ શરીરે રૂને રૂને પ્રેનીતિ પ્રિયની યના
પ્રેમમુતિ પરે નેત્રો નિમોલિન વિરામવા
સિન્ધુ બ્રજગત દેયે દાવ એક રતી અથે
અને દેરી રતી જી હે કેવુ આખરે તે રશે
દેયાની ગેરસીમાથી !

કવિએ 'કુખ્લ'ની સખિ સરલા પમે
ક્ષેત્રરાનુ છે—

"માજવાનુ મન્યુ તો ના શાને પડુ જ મહર્ષી ?"
એ જ પકિતને સદેજ ગિલટાનીને કવિને આપવે
પશુ કવી શકીએ ? —

"મન્યુ માગ્યા વિના અરનુ ! વધુ કા નવ મનિવે
આડ વધુ વધુ આપી એલુ કવિ ! મનિવે"

કવિ પરિચય

જ્યોતીન્દ્ર હ. દવે

(વિદ્યેપારવા સાહિત્યશાલા રત્નમહોત્સવ નિમિત્તે યોજાયેલા કવિસંલનમાં પ્રો. જ્યોતીન્દ્ર દવે પ્રસ્તુતપદે હતા. એમણે કેટલાક કવિઓના પરિચય કવિનાઓ રચીને જ કરાવ્યો હતો. કેટલીક તો એમણે ત્યાં બેઠાં બેઠાં જ બનાવી દીધી. પછી તો સનના એક વાગા સુધીમા એમણે છૂટક છૂટક પંક્તિઓ રચીને નહિ તો યે દોહરો ખસો પંક્તિઓ આપીને હાસ્યનો મહેરામણ ઉછાળ્યો હતો. દૃતિઓને અનુલક્ષીને યોજાયેલી પંક્તિઓ અહીં નથી મૂકી પણ કવિઓના પરિચય માટે મૂકાયેલી પંક્તિઓ અહીં રજૂ કરવામાં આવી છે. તંત્રી)

કોલકને અને બ. ક. ઠા.ને એ પંક્તિઓ પાઠગની કયા એ છે કે કોલકે બ. ક. ઠા.ને આમ તણ મોકલ્યું એ આમંત્રણ એમણે કવિનામાં જ લખી મોકલ્યું. શ્રી બ. ક. ઠા.એ એ જ પતા પર રવિવારે નહિ રાખી સારીશ પણ સનિ અને સોભ એ બે વારે વરડર ચવાગે એમ કવિના લખીને જ જણાવ્યું હતું. એ બંને દૃતિઓવાળે. મૂળ પત્ર ખોલાઈ ગયો છે. તેના અનુસંધાનમાં આ પંક્તિઓ રચાયેલી છે.

કોલક

વિચિત્રતા કોલકની નિહાળો, ગાવા કહે એ બળવંતરાયને,
ભરાઈ રોષે બ. ક. ઠા. કહેશે: 'કવિત્વ શું સંગીનમાં પૂરાશે ?'
મિથ્યા ભમો કોલક, કેમ આશે? ગળું નથી તે કદી કેમ ગાશે ?

બ. ક. ઠા.

ભલે આવ્યા શનિએ ને ભલે સોમે પધારણે;
રવિવારે તમે છટા. ઇશે પોતે ય એ દિને
વિશ્રાન્તિ લીધીંતી તેથી રવિવાર ના કામને;
નિર્માયો કામને કાળે રવિવાર હજીમતો.
રવિએ કવિઓ તોયે લોગા આંજો મળ્યા અહીં,
શંકા તેથી થશે કે શું કવિઓ એ હજીમ છે ?
(હું ચુલામ-હું ચુલામ એમ એક ફૂલે કવિ
હું હજીમ-હું હજીમ એમ ફૂલે કવિ કયો ?)
મંડને-મુંડને . રથે કવિઓ ને હજીમ એ
હજીમો મૂંડતા અસ્ત્રે કવિઓ કલમે મૂંડે,

માનવી શીર્ષ સંગાથે જનને કામ છે ખરું,
કવિનું કાર્ય છે અંદર પ્રાણ કાર્ય હૃદયમનું.

રામનારાયણ પાઠક

પૃથ્વીની ચરકમ્પાએ લીલાથી એમણે કરી
સિદ્ધિ ને મેગવી લીધી-પ્રુદ્ધિ છે એમને વરી
પ્રસ્તાવે પુસ્તકારણે સદા નામ પૂજવતા
સાહિત્યસૃષ્ટિમાં એવા રાજ્યે શેષ ગણેશ શા.
શેષ નામે લખ્યાં કાવ્યો દ્વિરેદ્દે ફૂલાણીઓ ગૂંથી
ખનીને સ્વૈરવિહારી ખુદી કૈક ગલીકૂચી,
કાવ્યની તત્ત્વચર્યા ને પુસ્તકોનાં વિલોકને
પિંગળે પિંગળે ગીતે પ્રતિભા પ્રસરાવીને
સાહિત્યના સહુ દેશે એમ એણે ગતિ કીધી.
રાખ્યું શેષ કથું? પૂછું; કહે, 'નામ નથી? ભુઓ.'

(ઉમામહેશ્વર કાવ્યના વાચન બાદ શ્રી જ્યોતીન્દ્રે આપેલો જવાબ પાર્વતી મહાદેવને કહે છે-ત્યાં તમે ત્યાં બસ ઠગાઈને જ આવો છો. અમૃતમયનમા યે છેવટે બધાએ તમને કહ્યા! એમાં બસા દેવો વૈરતુલ્ય, પારિતલક વગેરે ઉઠાવી મયા ત્યારે-તમે અહીં એર પીને આવ્યા! મહાદેવ કહે છે 'ઉમા તુ ભૂતી એમ નથી હું કમચો જ નથી કૃષ્ણના કાળા કંઠ પર રાધાનો ગોરો હાથ લેકેને મને યધુ કે મારો કઠ કાળો હોય તો એને વીરતો તારો ગોરો હાથ કેવો શોભી જી? માટે તો મેં વિષ પીને ગળુ કાણુ કરી નાખ્યું—' પાર્વતીએ કહ્યું "પણ તમે બહારથી કમચને આવો છો અને ધરમા આવીને મને રીઝવવા માટે જ આવમ કહો છો!" ત્યારે સિવજી પાર્વતીને કહેવા જવાબ આપે છે તે આ કાવ્યમા છે)

ઠગાતો સૌથી તે, ગૂહ મહીં ક્યું હું સખિ! તને
ઘટે છે શું એવો જરી પણ ઉપાલંભ મુજને?
ક્યું હું તુને કે, ઠગણી! ઠગતી તું નીત મને!
ક્યું કેણે કેને? હૃદય પર રાખી કર કહે!
સદા મેં આણું તું તપ તપીશ હું એકલ રહ્યો,
પરંતુ તેં આવી, ચલિત તપથી શું નવ કર્યો?
અરે મેં ખાળીને કુસુમશરને ભરમ જ કર્યો
છતાં તું ના જાંપી, અરધ વપુએ તેં હક કર્યો.
અરે મેં તો ગાજ્યો મદન, તદપિ તું નવ ચળી
મને છતી જાંપી અરધી વપુએ તેં હક કર્યો

પછીથી એકાન્તે તપ હું કરવાને વન ગયો—
 ધરી ત્યાં તું આવી લીલકી રૂપ ને નર્તન કર્યું :
 ભમ્યો મોઢો હું, ને તુજ તરફથી જ્યાં આવું જ ધસી
 'કગાયા હૈ ! કેવા ચતુર વર મારા !' કહી હસી.
 અર્થિ મુગ્ધે ! તું એ સદલ ઘટના શું ગઈ ભૂલી ?
 કગાયો છું એવો સુમુખિ ! તુજથી એમ જ મદા
 છતાં ચે યાચું છું : કગણી ! કગજે તું ફરી ફરી
 દગાવા નારીથી પુરુષ ઉર વાંછે હરધકી.

ઉમાશંકર

ગાયાં કોમલ ગાન મુગ્ધ હૃદયે કે' વિશ્વશાંતિ તણા,
 તોફાને તદપિ ચઢી કઢી કઠી શાંતિ તણા વિશ્વમાં
 સર્જાવ્યા વમળો વિવાહરસના નાખી ઝીણી કંકર,
 રાજે અગ્રપદે નવીન કવિના તે આ ઉમાશંકર.
 કેવી ભૂખ પ્રચંડ કાવ્ય વિષયે છે આ કવિની લુચ્ચો,
 કે ચૂસી લઈને મધુર રસ સૌ કેરી તણે કોઈકે
 * રસ્તે ફેંકી દીધાં નિર્રથક ગણી -ચૂસાયલો 'ગોટલો,
 દૃષ્ટિએ પડતા ભૂખ્યા કવિવરે તેને થ ના છોડયો !

ગુલાબદાસ પ્રોકર

ત્યાં ભાવ ગોત્રાય સદા, તથાપિ હૈયા તણા ભાવ ન એ કદાપિ
 'લીધા દીધા'ને કલશોર ત્યાં થતો, એ આપ-લે કિંતુ નહિ ઉરાની.
 ત્યાં અર્થ ને કોષ વિષે સદા ચે આસકત ચિત્તે ભમતા મનુજો.
 એ અર્થ ને કોષ તણે, તથાપિ સંબંધ લેશે નહિ શબ્દગ્રહથી.
 સોદા થતા શેર તણા સદા ત્યાં, એ શેર કિંતુ નહિ શાયરના.
 વેપારની એ મરુ ભોમને વિષે, જ્યાં શુષ્ક ને રુક્ષ યાધું થ દીસે
 રસે હીણા શેર તણે યજ્ઞદે, ભગ્યું સખે ! કાવ્ય ગુલાબ પ્રોકરે !

સુંદરજી બેટાઈ

મધુસૂદન એમ. એ.

નામે સુદર ને સ્વભાવ મુનિ શો, શ્રી દ્વારિકાવાસી એ
મૂર્તિ સૌમ્ય ગભીર નિત મુજના શાહિત્યમાં, જીવને.
ના કાવિય, ન શુદ્ર વૈરય કશુ ના: છે બદ્ધ શા પ્રાણલે
છે પ્રાખ્યાપક પતુજ ઉલય એ દેખાવ વા વર્તને
ના ગાદલી, બળદો નહિ જ નિજ કે-ગાદલી મુરુની મધ,
"કાધા બાણવનાયને પણુ મુરો" કોકે કશું ત્યાં જરી

શ્રીકૃષ્ણની દ્વારિકાના પ્રતિનિધિ સમા શ્રી સુંદરજી બેટાઈ સ્વ. નરસિંહરાવના ચાર
(સુંદરજી બેટાઈ, લાતુશંકર વ્યાસ, રમણ વકીલ, અમીદાસ કાણકિયા) શિષ્યોમાંના પદ્મશિષ્ય.

સદા એ સૌમ્યગંભીર અને સદા બેટાઈ કવિ છે-પણુ કવિથી વિશેષે તેા એઓ સત્જન
છે. એમના સૌજન્યમાં જ કવિતા છે અને એમની કવિનામાં જ સૌજન્ય છે. એઓ ધૂની
નથી પણુ હુંમેશાં મુનિ જેવા જ શાંત સ્વસ્થ છે.

એમનું બોલવાનું, ચાલવાનું, લખવાનું, વાંચવાનું-બધું જ સ્વસ્થતાથી-ન ઝડપી, ન
મન્દ! સાહિત્યની સાકમારીમાં કદિ એઓ પડતા નથી. ભૂલેચૂકે સપડાયા તો પહેલી તકે
પીછેહુક કરીને ન્હાસી છૂટવામાં પાછી પાની કરતા નથી.

ખીજ વિશ્વવિગ્રહે કેઈને પણુ સૌથી વિશેષ લાલ કર્યો હોય તો તે બેટાઈને. મહિને
મહિને ઘર (રહેવાનું) બદલતા બેટાઈ છેલ્લા બે વર્ષથી સ્થિર થયા છે નહિ તેા ત્યાં ઘર
ભાડે રાખે ત્યાં ડીપોઝીટ આપવાની સાથે જ ખાલી કરવાની નેટીમ આપવાની પ્રથા એમણે
સતત ચાલુ રાખી હતી. જગાઓ બદલવાના એઓ શોખીન છે એમના જીવનમાં જગાઓ
બદલવા સિવાય બીજા કોઈ શોખ છે જ નહિ અને તેના એમને શોક પણુ નથી.

નાનું બાળક લખવા માટે ત્યારે લીસોટા તાણે તેવી જ રીતે શ્રી બેટાઈએ પણુ
કવિતાપથપ્રસ્થાને લીસોટા તાણ્યો જ્યોતિનેા-“જ્યોતિરેના.” જ્યોતિ સાથે એમને ખૂબ સંબંધ
છે. રેખા તાણ્યા પછી એમની કાવ્યશક્તિની કમાન એઓ ધંદ્રધનુના સખ્તરંગે! એ સૌમાં
એમની સર્વશ્રેષ્ઠ કૃતિ છે “ધંદ્રધનુ”-મંગલમૃત્યુની મંગલપ્રશસ્તિ!

સંવેદન એમને અગમ્યના કાવ્યપ્રદેશે ધંદ્રધનુના રંગવિસ્તારમાં એઓ શકે છે. એમનું
ઉદ્ધયન કદપનાભિલાષી છે પણુ કદપનાવિહારી નથી! એમની પ્રેરણાનું પ્રેરક બળ છે એક માત્ર

સવેદન. કલ્પનાલિલાળી કવિક્ષીકી શાંત ઝણ્ણમાં પણ ઈદ્રધનુના રંગ જુએ છે-અને તેનું ગીત ગાઈ શકે છે. અતંત આકાશના આશક બનેલા આ કવિએ વીજીલાં “ઈદ્રધનુ” જેવાં કાવ્યમૌકિતકો ગુજરાતી સાહિત્યના ગણ્યાગાંડ્યાં કાવ્યમૌકિતકોમાં ગણનાલાયક છે.

સાહિત્યક્ષેત્રે એમણે નવલકથા નવલિકા લખી નથી-એમના સ્વભાવ પ્રમાણે લખવાની હિંમત પણ કરે એમ નથી. વિવેચનક્ષેત્રે એમનું સ્વસ્થ માનસ એમને યશ અપાવે છે. બેટાઈની શક્તિઓ બહુરંગી છે. પણ કવિતા અને વિવેચન એ બે જ રંગે એ શક્તિઓ ખીલી ઊઠે છે

નવીન કવિઓની પ્રાધ્યાપકોની જમાતમાંના એઓ એક છે. સાહિત્યક્ષેત્રે એમને ઓછામાં ઓછા દુશ્મનો છે પોતાના દુશ્મનને પણ પોતાના મિત્ર તરીકે ઓળખાવતા રહે એવો દિલાવર એમનો સ્વભાવ છે એઓ સર્વાંશે અહિંસક છે-વાણી અને વર્તન બનેમા!

એક પ્રતિષ્ઠિત વિવેચકે તાજેતરમા જ એમને માટે જણાવ્યું હતું કે “બેટાઈ નરસિંહરાવની ગાલ્લીમાથી ઉતરીને ઠાકોરની ગાલ્લીમાં ચઢી બેઠા” આ ટીકા પૃથ્થકરણ માંગે છે. વિવેચકે આપેલો મત ખોટો નથી બેટાઈએ અખત્યાર કરેલો માર્ગ પણ એટલે જ અંશે ખોટો નથી.

નરસિંહરાવની ગાલ્લી ગયા પછી ખીણું થાય શું? બેશક, નરસિંહરાવની “ચૂસ્ત” પ્રણાલિકાના એઓ અનુયાયી નથી રહ્યા એ વાત પણ એટલી જ સાચી. હકીકત એ છે કે એઓ દેખાવે રૂઢીચૂસ્ત છે, પણ દૃષ્ટિએ સદા પ્રગતિશીલ છે. રૂઢી બે છુટી થાય તેને વળગી રહેવામા એમને રસ નથી. આથી ગાલ્લી બદલવામાં યોગ્યાયોગ્યતા સમજી શકાય તેમ છે. જ્યાં સુધી એમનું પોતાનું ગાલ્લુ નહિ હોય ત્યાં સુધી ખીણની ગાલ્લીમાં બેઠા સિવાય સાહિત્યયાત્રા થાય કેમ? એક વાત સાચી કે બેટાઈ “સલાગત ખૂણા” શોધવામાં નિષ્ણાત છે.

બેટાઈ હજી સાહિત્યક્ષેત્રે ઘણા ખીલી શકે એમ છે. વિવેચનક્ષેત્રે ઘણું આખી શકે એમ છે. પણ એમણે પોતાના અંગત જીવનની વિકટ પરિસ્થિતિમાં રહીને જે કંઈ આજ સુધીમાં કર્યું છે તે બદેખર એમને માટે ઘણું માન ઉપજાવે છે.

એમના સંભોગોમા એઓ જ કવિ થયા, કવિ તરીકે રહ્યા, અને કવિ તરીકે રહી શકે!

શ્રીઓએ કવિતા લખવી નહિ

સાહિત્યચર્ચા

સાહિત્યચર્ચા વિષય 'શ્રીઓએ કવિતા લખવી નહિ' ઠરાવ રજૂ કરનાર શ્રી ચંદ્રવદન મહેતા ઠરાવને ટેકા આપનાર શ્રી જ્યોતીન્દ્ર દવે ઠરાવનો વિરોધ કરનાર શ્રી ભોગીનાથ ગાધી મુખ્ય વક્તાઓમાં પ્રે. જનકવર યાદવ, પ્રે. ભાનુગકર વ્યામ શ્રી ગમુ ઠક્કર શ્રી કોનાક શ્રી સીમનવાન ચ. શાહ શ્રી રાકરપ્રસાદ રાવળ શ્રી સુવાળનસ યાદવ શ્રી નિમળાબહેન દેસાઈ આ ચર્ચા અહીં રજૂ થઈ છે-તેમાં દરેક વક્તા ચર્ચા વખતે બોલ્યા તે જ અસરના ઉત્પત્તિ છે એમ નથી ધણુ બોલાયુ તેમાંનું થોડું ત્યા બોનાયેલુ અહીં-અહીં બોલાયેલુ ત્યા નહિ-વગેરે મરચુ-મીઠુ લેખને રસપ્રદ બનાવવા ખાતર ઉમેરવું જવાવશ્યક થઈ પડ્યું છે પોતે નહોતા બોલ્યુ એટલુ અહીં બોલ્યુ કે પોતે બોલ્યા હતા તે અહીં નથી વ વ લીધેની છટો માટે સૌની ક્ષમા થાડુ છુ —વખ

શ્રી. ચંદ્રવદન મહેતા

આ ઠરાવ મૂકતા પહેલાં મારે જણાવવું જોઈએ કે મૂળ ઠરાવ અને આ ઠરાવ વચ્ચે આસ્માન અને પાતાળ સ્વરૂપ અને ચંદ્ર મિત્લી અને વાઘ જેટલો ફેર છે ઠરાવની ભાષા ચાલકીથી બદલી નાખી છે હશે 'શ્રીઓએ કવિતા ન જ લખવી એના તે કઈ કારણો કહેવાય ? શ્રીઓએ ધણી વસ્તુઓ ન કરવાની હોય તે શું એના પુલાસા અને કારણો અપાય છે ? શ્રી એટલે શ્રી-એને તે વગી કવિતા કેવી ? એ તે કવિતા લખે કે ધરમા કવિતા ગાતા બાળકોને સલાજે ?

મને શ્રીઓ પ્રત્યે ખૂબ માન છે (હસાહસ) .. હસવાનું કારણુ નથી મારું હૈયુ રડીને કહે છે 'મને શ્રીઓ માટે માન છે (હસાહસ-જેરથી) એમને માટે માન છે માટે જ હુ એમની આ વકાલત કરી રહ્યો છુ એઓ કવિતા ન લખે તે એમના હિતમાં છે માટે જ આ ઠરાવ મૂકુ છુ સસા રત્ન સજન જ શ્રીઓ કરે છે-તો પછી એમને કવિતા ના સજનની જરૂર જ શી છે ! પુરુષ એ તો બમરડો છે બમરડો નહિ તો બમરડા જેવો છે એ બલે એની મેજે ફરતો રહે .. એને જોઈએ તો કવિતા લખે- અને જોઈએ તો કવિતા લખાવે જોઈએ તો પ્રેમપત્રોમા કવિતા લખે અને જોઈએ તો કવિતાનું સૂતક કાઢે મને તે કરે-પણુ શ્રીઓએ તો કદી કવિતામાં ન જ પડ્યુ

શ્રી. ભોગીલાલ ગાધી

શ્રી ચંદ્રવદન કહી ગયા કે એમને શ્રીઓ મટે માન છે મારે મતે-એમની માન જાળવવાની રીત માટે પણ માન હવજે છે એક બંણુ કહે છે કે માન છે અને બીજી મળુ એમના મ્વિ બનવાના હકેકા જૂટવી લઇને અપમાન કરે છે ! સમાન હકતા જમાનામાં કોઇના પર આવો પ્રતિપદ્ય મૂકીને અપમાન કરવુ એ સાહસ કહેવાય ! મને ખત્રી છે કે તમે આ ઠરાવને ઉગ્રવી દેશો

શ્રી. રામુ ઠક્કર

શ્રીઓએ કવિતા લખવી જ જોઈએ કારણુ કે શ્રી ચંદ્રવદને એમને કવિતા લખવાની ના કેમ પાડી ? અને સાચું હું એમ પણ કહુ છુ કે શ્રીઓએ કવિતા નહિ પણ લખવી કારણુ કે શ્રી ભોગીનાથે તેમના માટે વકીનાત કેમ કરી ? વગરશીએ વકીયાત કરવામાં એમનો સ્વાર્થ શું છે ? હુ તો કહુ છુ કે કવિતા જરૂર કરો-લખો પણ તે માત્ર પ્રિયતમ પરના પ્રેમપત્રોમાં જ, બહાર નહિ-મીઠા પર નહિ- અને બીજે કયા ય નહિ

શ્રી બળવતરાય ઠાકોર

ધિક્કા ઓ ! સકલ ચર્ચાકો, ચરચતા શું સૌએ મળી ! સમય કવિતા કદી ય ઉરમાંહી ધૂંબા યતા ! ન જાણુ ! યક હુ બીજો અગર જેમ્મુ પુરશી પરે બધુ ય મુજને અધીન નિરખો છ પ્રત્યક્ષ તે

ન ભેદ નરનાગમાં, સકલ ભેદ દૃષ્ટિ તલો
 સદાય ગણુતો હું તો, અહીં મળ્યા વહેરા બધા
 શુ જ્ઞાન તણા થવા ચઢત માર્ગનિર્દેશને ?
 ન ચંદ્રદને વિચાર કરીને ન જ્યોત્સ્નાંદ્ર વા
 લહે લખલાપાટમાં નિવધની મહત્તા જરા ?
 અને મુજ સમા જનો અહહ ! સાબળી દાઝતાં
 હું એશક ચડુ છ નારી નવનો ન વામે કદી
 જૂને છ નિજ રાધણુ, ન ગણુના કષ્ટે માનની,
 વિસારી ઘર કામ નાતરસમા વહે બ્રામિની
 ન જોઈ શકતો, સહી નવ શકુ કદી દરન આ

શ્રી. જ્યોત્સ્નાંદ્ર દવે

અમારો દરાન જ એટલો સગીન છે કે એની
 સામે કોઈની રાવ હોઈ શકે જ નહિ જુઓ શી
 રાણુ દંકર પોતે વિરોધ કરના જોવા થયા અને પાણુ
 કનિતા ન લખાતાનુ જ કહી ગયા અદર
 વાતો કરીને એઓ વિરોધ કરનાને જોવા
 થયા-પણુ પોતે શુ મોનતા હતા તે પણુ એઓ
 ભૂલી ગયા એ તો જોવા ઘઈને સ્ત્રીઓની વકીનાત
 કરનાને બદને પુરુષોને ગાળ દઈ ગયા સ્ત્રીઓ ની
 વકીનાત કરતા એમણે સ્ત્રીઓને પ્રિતા લખવાની
 બલામણુ કરી તેમની ખીચ પ્રવૃત્તિઆને દાખી દીધી
 શી બળાતરાય ઠાકોરે કવ્યુ કે સ્ત્રીઓ નવલ
 કયા વાચશે તો બાળકોને એ જુની જશે ત્યારે
 સ્ત્રીઓ કવિતા લખશે તો તો બાળકોના બાપાને
 પણુ ભૂલી જશે તેનુ શુ ? માટે તો હું આ દરાનને
 ટેકા આપવા જોભો થયો છુ

શ્રી ઠાકોરે એમ જણાવુ કે એમને પોતાને
 સ્ત્રી ને પુરુષમાં ભેદ દેખાતો નથી તે કદાચ સાચ
 હશે પણુ એ દોષ આત્મનિષ્ઠ છે કે પરનિષ્ઠ-દષ્ટાનો
 દોષ છે કે દરમનો તે વિચારવુ જોઈએ કુદરતે
 ધટેલા ભેદ એમ કહ જતા રહે છે ? એમ તો એક
 જણુ અધારામાં ગાવને સ્ત્રી ધારી તેની પાછળ
 ગયો હતો, પણુ તેથી ગાય તે કહ જો યથ શકે ?
 અને છેવટે શ્રી ઠાકોરે એમને કાલિ ન ગમી
 એટલે જ પોતે આબની ચર્ચા સ્ત્રીઓએ કેમ બાગ
 નથી લીધી એવી ફરિવાદ કરી એટલે સ્ત્રીપુરુષા ભેદ
 એ વિસરી શકતા નથી એ એકસ છે

કવિતાની સૃષ્ટિ એ અસત્યની સૃષ્ટિ છે પ્લેટો
 જેના પશુ આર્શ રાજ્યમાં કવિઓને ન રાખવાની
 હિંમત કરે છે તે એની અસત્યની-કેવળ ક'પનાની
 સૃષ્ટિમાં બગી સ્ત્રીઓ અસત્યની માયાબળમાં ન
 ફસાય તેટલા માટે આ દરાન અહીં આપ્યો છે.
 પુરુષ તો પહેલેથી જ એમાં પડ્યો છે, એને ધીર
 ધીરે મુકા કરી સકારી પણુ સ્ત્રીઓ હજુ એ બળ
 મા મહુ ફસાઈ નથી 'એટલે રોગમાં ઉપચાર કરતા
 અટકાવ બહેતર છે' એ ન્યાયે એ રોગમાં ફસાના
 પહેલા જ એમને ઉગારી લેવી એ જરૂર છે

પ્રો ઠાકોરે પૂછ્યુ કે પ્રિતા કરની એ ઇન્દ્રાધીન
 છે ખરું ? અરે-કદાચ નહિ હોય પણુ કનિતા કર-
 વાની વૃત્તિ યથ આવે તો તે પર અકુગ મૂકવો એ
 તો જરૂર ઇન્દ્રાધીન જ છે ને ?

* કવિતાની વાણી અસ્વાભાવિક છે ભાવોદ્રક
 દર્શાવના એનો ઉપયોગ કરવો એ પણુ કૃત્રિમ છે
 વ્યવહારમાં કોઈ પ્રણયીઓ પંદમાં > કાવ્યમાં પ્રેમા
 લાપ કરતા નથી પરણીને પ્રથમ મળના સ્ત્રીપુરુષ
 'મને તુ વહાની છે કાન્તે,' 'તમે ય મુજને ગમે'
 એવા સવાદ કરતા નથી ત્રાપ કે રાવની લાગણી
 દર્શાવના લડતી વખતે આપણે પ્રબળતા આશ્રય લેતા
 નથી ધાની કહેણુ કામ ન કરતો હોય અને આપણે
 ખીજવાઈએ ત્યારે

'કહ્યુ ન સચ્ચતો કશુ, ના જી કામ એકે કરે'
 મૂકીશ તમડી તને મૂરખ માઠા ધાગીકા'
 એમ પૃથ્વીમાં કહેતા નથી ! આખ કનિતા કૃત્રિમ
 છે, અસ્વાભાવિક છે, માટે એનાથી દૂર રહેવુ સારુ.

શ્રી. સીમનલાલ શાહ

સભ્ય છે કે કોઈ સ્ત્રીએ ચંદ્રદન પર પ્રણય
 કનિતા રચી ન હોય અને તેથી એમનો વિરોધ કર
 વાનુ મન થયુ હોય, પણુ હું તો કહું છુ કે ભાઈ
 કાલક જેવા કવિ પાસે દોહમો જેટલા પ્રણયકાવ્યો
 લખાની સ્ત્રીનેખિમાના નામ હેઠળ શ્રી ચંદ્રદન પર
 મોકલી આપુ મિવાય કે એઓ આ દરાન પાઠો
 ખેચી લે ! પણુ તેથી બહેરમાં આ દરાન મૂકના
 બહાર પડાય ?

શ્રી ભાનુશંકર વ્યાસ

તમે અત્યાર સુધીમાં એક વસ્તુ મહેજ સમજ

શકયા હશે કે આ ઠરાવનો વિરોધ કરવાને કોઈ બોધ્યું જ નથી. ચંદ્રવદન આને એક જ એવી વ્યક્તિ છે કે જે સ્ત્રીઓ તરફ તટસ્થ દૃષ્ટિએ જોઈ શકે—કારણ કે એઓ ગિરિમાળાના મક્ષિપત્રી જેમ અવિવાહિત જીવન જીવે છે. એમને હવે કશો સ્વાર્થ નથી એટલે જ આ પરમાર્થ કરવાની બાવના એમનામાં છે તે આ ઠરાવ દ્વારા વ્યક્ત થાય છે. માટે જ હું આ ઠરાવનું સમર્થન કરું છું. સ્ત્રીઓએ કવિતા લખવી જ શા માટે જોઈએ? શું પુરુષો સારી કવિતા નથી લખતા? સ્ત્રીઓ જે કંઈ કરે છે તે બધું પુરુષો થોડા કરવા બંધ છે? તો પછી પુરુષો જે કંઈ કરે તે બધા જ ક્ષેત્રોમાં સ્ત્રીઓએ શું કામ માયું મારવું જોઈએ?

શ્રી. શંકરપ્રસાદ રાવળ

હું આવા ગંભીર વિષયને હાસ્યાસ્પદ બનાવવા માગતો નથી. સ્ત્રીજગત પર આવો મોટો પ્રતિબંધ મૂકવો—અરે એમની સર્જનશક્તિ પર જ આ પ્રતિબંધ મૂકવો એ પાપ છે! બહેનોએ તો અને તેટલી કવિતાઓ લખવી...નહિ લખે તો યે લખવી. નહિ લખતાં આવડે તો કોઇની છપાચેલી કવિતા પણ પોતાના હસ્તાક્ષરે ઉતારવી પુરુષો કવિતા લખે તો સ્ત્રીઓએ શા માટે ન લખવી?

શ્રી. ગુલાબદાસ ઓકર

આ ઠરાવ વિરોધ કરવાને પણ લાયક નથી. એના પર બોલવું એટલે જ ઠરાવને વધારે મહત્વ આપવા જેવું છે. (આટલું પણ શું કામ બોલ્યા—એક અવાજ) બસ મારે હવે કશું જ કહેવું નથી. ઠરાવને ઉડાવી દો!

શ્રી. કૈલક

આકાશમાં ચંદ્ર અને સૂર્ય (જ્યોતીન્દ્ર) બેગા થાય ત્યારે અધાર દૂર જવાની વાત આવી રહી પણ અધાર ચંદ્રને જ ઊભી રહે આ ચંદ્રવદન અને જ્યોતીન્દ્ર બેગા થાય ત્યારે આપણે બીજી કશી આશા રાખવી જ નહિ આકાશના એ સૂર્ય અને ચંદ્ર પથ્થરના બનેલા છે છતાં પરમાર્થી છે. ધરતીના અણુએ અણુએ પોતાનો પ્રકાશ પાથરે છે. ગુજરાતની ધરતી પર માટીના બનેલા આ બે માટીડાઓ કેટલા બધા સ્વાર્થી છે કે પોતે કવિતા લખવા માંગે છે

પણ સ્ત્રીઓને જ કવિતા લખવા દેવા માંગતા નથી. એમનો ઠરાવ ઉડાડવાની જરૂર જ ક્યાં છે? આપણે બધા એક જ કૂંકે મારીએ. ચંદ્રવદન અને જ્યોતીન્દ્રને મુંબઈ સુધી મૂકી આવવાને મોટરની પણ જરૂર ન પડે. એ જ બંને જશુ ઊડી જાય!

શ્રી. ચંદ્રવદન મહેતા

મારે ઠરાવ રજૂ કરવાર તરીકે બધાને ઉત્તર આપવા જોઈએ. પણ મારા પક્ષકારો સિવાયના બધા જ વક્તાઓ ઉત્તરને બંદલે દક્ષિણ દિશામાં ગયા! હવે એમને ઉત્તર શું આપવા? આ કૈલક-કંઈ ઠેકાણે છે—કૂંકે ઉડાડવાની વાત કરે છે—! ઉડાડી તો જુઓ બોલી બોલીને તો પોતાને બેસી જવું પડ્યું સ્ત્રીઓ કવિતા નહી લખે તેમાં એને આટલી બધી કેમ આવી પડી? મેં પહેલેથી જ કહ્યું છે કે સ્ત્રીઓ સામે મારે વિરોધ નથી, વાધો નથી, સ્વગ નથી. મેં તો માત્ર 'કવિતા' ન લખવી એમ જણાવ્યું છે. છતાં તમોને મારા ઠરાવની સામે વિરોધ હોય તો—માઠ—મારે પછીપતમા જીતવું નથી— મારે બર્ધાને પહોંચવું નથી. હવે—હું મારો ઠરાવ બેચી લઈ છું. મિત્ર-સૈન્યોએ પીઠેડક કરી હતી નેમ કું પીઠેડક કરું છું.

શ્રી. જ્યોતીન્દ્ર દવે

ચંદ્રવદને ઠરાવ બેચો તો નો અમારી બુદ્ધ આયોજના જ હતી. એ પીઠેડક નથી. એ તો સુવિચારિત યોજના હતી અને હવે તો વરિષ્ઠ સેનાપતિનો યોદ્ધો એમની પીઠેડક પછી બીજો સેનાપતિ સંભાળી લે છે અને અમે આગેરૂચ કરીશું અને બર્ધાને લઈશું જ. અમે ઠરાવ બેચો નથી જ. જેમ કૂંકો મારવાને પીઠેડક કરી—પછી આગળ દોડીને કૂંકું પડે—તે પ્રકારની પીઠેડક હતી તમ, એ મારવાને હવે 'પાછળા કંઈ જ્યોતીન્દ્ર', 'પછીજ્યોતીન્દ્ર'!

એક વક્તાએ એમ કહ્યું કે તમે પુરુષો સ્ત્રી માટે કાયદા ધડનાર કોણ? પણ અમે પુરુષો સ્ત્રી માટે કાયદા કેમ ન'ધડીએ? અમારે એની સથે ને એણે અમારી સાથે રહેવાનું છે પુરુષને માથે નારીજાતિ-વાચક ચોટલી ને સ્ત્રીને માથે નરજાતિ ધસક ચોટલો એમ બંને એકબીજાને માથે છે. બંને એકબીજા માટે, બંનેના બલોને ખાતર, કાયદા ધડે તેમા કંઈ બોલું નથી.

ધી ઇન્ડસ્ટ્રીયલ એન્ડ પ્રોડેન્સીયલ

એસ્યુરન્સ કું. લી.

ઇન્ડસ્ટ્રીયલ એસ્યુરન્સ બીલ્ડીંગ,

ચર્ચગેટ રેશન સામે, મુંબઇ.

૧૯૪૪ દરમ્યાન થએલું નવું કામકાજ રૂ. ૨,૦૫,૦૦,૦૦૦

૧૯૪૨ના અંતે લાઇફ ફંડ આશરે રૂ. ૨,૫૨,૦૦,૦૦૦

○

ચેરમેન—

સર ચીમનલાલ એચ. સેતલવડ

કે. સી. આઇ. ઇ.

હાંદગીના વીમાની વીવીધ યોજનાઓ મટે લખો:—

જનરલ મેજનેર

ઇન્ડસ્ટ્રીયલ એન્ડ પ્રોડેન્સીયલ એસ્યુરન્સ કંપની લીમિટેડ

અંડુનું નામાંકિત રકતો-ફેરફે-મોલ્ટ નળણાં સળણાં બધાને ઉપયોગી છે. સાત્તાં માણસોની શક્તિ એનાં સેવનથી સચવાઈ રહે છે, અને માંદાને માંદગી પછીની નળણાઈ નાબૂદ કરી, નવજીવન આપે છે.

અંડુનું રકતો-ફેરફે-મોલ્ટ સ્વાદિષ્ટ અને તાકીદે તાઝગી આપનાર છે. અને તેથી નાના બાળકો તેમજ મોટાં સૌ કોઈ સહેલાઈથી લઈ શકે છે. ધોપણુ

આપનાર અને, ખાસ કરી લોહીની લાલી વધારનાર અંડુ-રકતો-ફેરફે-મોલ્ટ અવશ્ય અજમાવો.

અંડુ રકતો ફેરફે મોલ્ટ

એકવાર અવશ્ય અજમાવો !

અંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્ક્સ લી., ગાખલે રોડ, મુંબઇ નં. ૧૪

દુકાન—ભાટીયા મહાનનવારી, કાલ્યાણેવી રોડ.

મનોરંજનનું ઉજળું પ્રમાત
ઉધરે છે

સનરિચ પિક્ચર્સ

તમારા ઉરને આનવાળે અને
ઉન્નાસિન કરશે
હવે મનોરંજનના
મેરયાને મોખરે
દિંદના લાખો ચિત્રમિટોની
સેવામા હાજર ચાલ છે
પ્રમા પીક્યર્સનું

ઉ મંગ

દિગ્દર્શક : કે. એમ સુલતાની
સંગીત : ફિરોઝ નિઝામી
ભૂમિકા : ચંદ્રપ્રભા, મોતીલાલ, હરિશ,
પ્રભા, મુનાલીનીદેવી વગેરે
મુખર્ષ, સી. પી. આઈ ઉત્તર દિંદ અને
દરિયાપારના હકકો -

કારદાર પ્રોડક્શનનું

પહેલે આપ

દિગ્દર્શક એ. આર. કારદાર
સંગીત : નૌશાદઅલી
ભૂમિકા : શમીમ, વાસ્તી, અન્વર, વી
[અખીલ દિંદના હકકો]
મુખર્ષ ઇલાકો અને સી પી. આઈ માટે

શાલીમાર પિક્ચર્સનું

મન-કી-ઉત

:: દિગ્દર્શક ::
કમલ્લુ, એક. અહમદ
સંગીત : જ્ઞાન દત્ત
:: ભૂમિકા ::
નીના, રયામ, પ્રકાશ
રાજકુમારી શુક્લ, ગીતા,
યુલાખ, મુમતાઝ વિગેરે
(મુખર્ષ ઇલાકોના હકકો)

અન-બન

દિગ્દર્શક : નિરેન લાહેરી
સંગીત : જ્ઞાનદત્ત
ભૂમિકા : નરગીસ, પહાડી
સન્યાલ, જાગીરદાર,
મુબારક, શોભના સમર્થ
શહુનવાઝ.....
(બગાળ અને સી પી આઈ.
ના પ્રાત હકકો વેચાઈ ગયા છે.

એન. આઈ. સ્ટુડિયોઝનું

પંછી

ભૂમિકા : મનોરમા, અજમલ,
સહમા, હરિ શીવદાસની
દિગ્દર્શક - બરકત મહેરા
સંગીત ; અમરનાથ
કમલ ટેકીઝમા શરુ થઈ ચૂકું છે

* સનરાઈઝ પિક્ચર્સનું

કોલેજીયન

દિગ્દર્શક : બલવંત ભટ્ટ
સંગીત : શાંતિકુમાર
:: ભૂમિકા ::
ચંદ્રપ્રભા * બલવંતસિંગ
* મિરઝા મુશરફ
* માયા બેનરજી
* પ્રતિભાદેવી વગેરે, કલાકારો
[અખિલ વિષ્ણના હકકો]

ભારત પ્રોડક્શનનું

મીના

દિગ્દર્શક : કૃણી મઝમુદાર
સંગીત : સી. એમ. દાસ
:: ભૂમિકા ::

હંસા વાડકર * વામંતી
એનન આનંદ * દિક્ષિત

મુખર્ષ, સી. પી. આઈ.
ઉત્તર દિંદ, સિંધ અને
દરિયાપારના હકકો

* .

વિગત માટે લખો :

સનરિચ પિક્ચર્સ

સેન્ટ્રલ ટ્રેડિંગ
મુખર્ષ ૪

બાબર
હુમાયુ
અકબર

આ ત્રણેય રાજા જેના
કહાણી હતા એવી
વીરલ ભૂમિકા
સ્ટાન્ડર્ડ પિક્ચર
ના
લાભ્ય આગામી સર્જન

બહુરામખાં
મા

શ્રી ગણનંદ જાગીરદાર
લાજવે છે.

મહેતાબ (મીનરવાના સૌજન્યથી)

સહકાર

ડેવીડ, સુરેશ, ગુલામ મહમ્મદ, યુમુકએકેન્ડી,
બેન્કમીન, આસ્ટર છેદુ, હંસા, લલીતા પવાર
અબ્દુ, એમ એમ. ખાન અને શાહનવાઝ
દિગ્દર્શક નિર્માતા

જાગીરદાર એમ. હવેવાલા

વાર્તા ખાનખલાદુર હકીમ અહમદ સુબ
સગીત— સવાહ—

ગુલામ હૈદર : કમલ અમરોહી

કલા વાદ્યવાદક

અમારું આયતું ચિત્ર

પાનીપત

સ્ટાન્ડર્ડ પિક્ચર
બ્યોલિંગ ટુડીઓ
કનેડી બીજ સુ નં ૭

સંસ્કૃતિ સંગમ

- શ્રી
- વીરશ્રી
- સરસ્વતી

આ ત્રણેનો સુલભ
સંગમ સ્વી જેલે
'સંવત'નું મર્મન કર્યું

ધૃતિહામના વીર
પુરુષનું ઇવન :

પ્રકાશક
લાભ્ય સર્જન

દિગ્દર્શક :
વિજય ભટ્ટ

વિક્રમાદિત્ય

: ભૂમિકા :

પૃથ્વીગજ, પ્રેમચટ્ટી મ
ખાલુરાવ પેઠારવર,
રતનભાલા, ગંગના

: કથા :

કનુ દેસાઈ
તુરતમા જ
રજુ થયે
એવરમીન ગીલીઝ

એક હાથમાં ત્રણવાર

બીજા હાથમાં ચિતોડ છે

દેવી સરોજની નાયકું

ના શુભ હસ્તે ભવ્ય ઉદ્ઘાટન થયેલા

☆

☆

પ્રતીપત્ની ભચ્ચ એતિહાસીક કૃતિ—

પન્ના દા ઇ

પ્રોડ્યુસર : કમલાખાઈ મંગલુરકર ☆ દિગ્દર્શક : રામ દરીયાની

- ભૂમિકા
- દુર્ગાખેડે
- ચંદ્રમેહન
- મીનાક્ષી
- મુનારક
- એમ ઇસમાઈલ
- અનીતા શર્મા
- ગુલાબ
- ગોપ

સંગીત :

જ્ઞાનદત્ત

☆

ગીતો

મધીક

○

એડવાન્સ બુકીંગ

સવારે ૧૦ થી ૧૨

મંચિ ૧૫ થી ૧

આજેજ ભુઓ:—
Running Packed Houses at

નો વે હટી

રોજ : ૪, ૭, ૧૦ વાગે
શની, રવી મેટીની ૧ વાગે

[નીગાર શીલ્પસ સીડીઝડ]

સૂરજમુખી

યુવાન કવિ હરિલાલ પંડ્યાનાં

બાળગીતોનો સંગ્રહ

કિમત : આઠ આના

.... પરિમલ પ્રકાશન...

: પ્રાપ્તિસ્થાનો :

(૧) પરિમલ સ્ટોર્સ,
૨૦૦/ઈ ત્રિકુલભાઈ પટેલ રોડ,
મુંબઈ, ૪

(૨) વિશ્વકર્માબન્ધુ સ્ટોર્સ,
૪૦ કાંદવાડી, મુંબઈ.

‘કોલકના’ કાવ્યગ્રંથો

નવીન કવિતામાં અનોખી ભાત
પાડતું પોણા પે હજર પંક્તિઓનું
મુગ્ધપ્રેમનું સળંગ કણ્ણાંત કાવ્ય

પ્રેમધનુષ્ય

કિંમત રૂપિયા દાઠ.

એન. એમ. ત્રિપાઠી લિમિટેડ

ત્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨.

સાંકયગીત

૧૯૩૯

સ્વાતિ

૧૯૪૧

દેરેકનો દાઠ રૂપિયા

કવિતા — વિલેપારલે

બનાવેલી સેલાઓ
 જમીન મિલ્કત સિવાય
 આર્ટ સિલ્ક
 (ક ફોલોના પ્રવણ મુગળ)
 દુશ્મનીનાં શરીરો
 કપડાં
 ૨ નં. ૮૬૨૧૫

સ્વદેશી મંદિર
 વાવવાનું

★ જન-મહૂમિ ★

હરીકાંઈ વ્યૂહ

૧૦૧

ફક્ત ૯ આનાની

પ્રવેશ ફીમા

૧૬૫ ઈનામ

રૂ.

૩,૦૦૦;

મેળવો.

હરીકાંઈને લગતી સંપૂર્ણ વિગતો
 માટે જુઓ દર રવિતુ "હરીકાંઈ"
 અથવા

મળો કે લખો અમને અથવા
 અમારા સ્થાનિક રેલવેપાવલી
 ઓફિસને

એકંદરે રૂ. ૫,૦૦૦

ના ઈનામો ઘેરબેઠાં મેળવવા
 આપના પ્રવેશપત્રો સત્વરે ભરી મોકલો.

પ્રવેશપત્રો મોકલવાનું અને પત્રવહીવાર કરવાનું
 સરનામું ....

જન-મહૂમિ હરીકાંઈ, પો. બો. ૬૭૫, મુબઈ ૧.

અંધ ૧૫ મે

પ્રિયા 'વેણી લાભ્યા ?'

પ્રિયતમ "હા એ વાવવાનું તે ભૂલી ગઈ?"

પ્રિયા "અરે: હવે છૂ કરે?"

પ્રિયતમ "કેમ ? થયું છે,"

પ્રિયા "આ પૂલની વેણી નહી—"

પ્રિયતમ "સમજ્યો સાપ્તાહિક 'વેણી' નેઈએ છે ને?"

વેણી

તંત્રી : ખટ્ટરી કાચવાલા

સીનેમાની આલમમાં સળવળાટ કરતું :
નીડર વિવેચનની બેધારી તલવાર ખખડાવતું :
હસાવી હસાવીને તબિયત તંદુરસ્ત રાખતું
રંગરંગની લક્ષ્મી પાંદડીઓને એકદોરે ગૂંથતું

સપ્તરંગી ઈંદ્રધનુ સમું

મહાયુગ્જરાતનું માનીતું સાપ્તાહિક

બ્હીલરના કોઈ પણ સ્ટોલ પરથી મેળવી લેયો.

વેણી કાર્યાલય

ખેતવાડી વરમી ગલી-મુંબઈ, ૪.

વીલિપારલે સાહિત્યસલાના

રજતપર્વનું સંભારણું

સાહિત્યપરામર્શ

વિવેચના એક અપૂર્વ અંક

પ્રગટ થશે

શ્રી. વિષ્ણુપ્રભાકર ત્રિવેદી, શ્રી. રામનારાયણ

વિ. માંકડ, શ્રી. વિજયરાય વૈદ્ય, શ્રી. ડોલરરાય માંકડ, શ્રી. દુર્ગાશંકર શાસ્ત્રી, શ્રી. ઝવેરચંદ મેઘાણી, શ્રી. વિશ્વનાથ ભટ્ટ, શ્રી. ન્યૌતીન્દ્ર દવ; શ્રી. અનંતરાય રાવળ, શ્રી. કેશવરામ શાસ્ત્રી, શ્રી. મંજુલાલ મજુમદાર શ્રી યુક્તુક ધાલા, શ્રી. રમણદાસ યાજ્ઞિક, શ્રી. યજ્ઞેશ્વર શુક્લ, શ્રી અવિનાશ વ્યાસ.

ઉપરના લેખકોની સાહિત્યકલાનાં અંગ્રાપાંગ નિરૂપતી નવીન જ વિવેચનવાનગી.

સપાલકો :

શ્રી. દુર્ગાશંકર શાસ્ત્રી, કોલક, શિરીપકુમાર ચહુડતા

શ્રી. સુદરણ મેઠાઈ, શ્રી. ગુલાબદાસ ઓકર

મકાલક :

ભારતી સાહિત્ય સંઘ, મુંબઈ પો. બો. ૯૯૮

જાહેરખબરનું ઉત્તમ સાધન

—ગુજરાતી—

ચિત્રમય જગત

● મહા ગુજરાતના આ અંગ્રેડ માસિકનો ફેલાવો સર્વ સ્થળે છે. દર મહિનાની પહેલી તારીખે નિયમિત પ્રગટ થાય છે. ગંભીર, લેખો વાર્તાઓ, હળવા નિબંધો, રાજકારણી લેખો તે સંખ્યાબંધ ચિત્રો, લઘુકવું સમાલોચન એ અમારી ખાસ નિશીપતા છે. વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૪ ૮-૦ અને ૬-૦-૦-

● આ માસિકનો ફેલાવો ગુજરાત કાલિયાડ ઉપરાંત દિન્દુસ્તાનના બધા પ્રાંતોમાં છે.

ખાસ કરીને આફ્રિકામાં સંખ્યાબંધ નકલો ન્યય છે.

મનેજર—ચિત્રશાળા પ્રેસ, પુના ૨

પ્રત્યેક શિક્ષકે

અવશ્ય વાંચવું જોઈએ

નૂતન શિક્ષણ

તંત્રીઓ :

હરભાઈ ત્રિવેદી

ચંદ્રવદન શાહ

દરેક માસની ૧લી તારીખે પ્રગટ થાય છે.

લવાજમ

દશમાં રૂ. અઢી પરદેશમાં છ શિલિંગ

— નૂતન શિક્ષણ કાર્યાલય —

ચંદાવાડી, અપારિયા ચકલા, સુરત.

સપ્ટ. '૩૯થી નિયમિત પ્રગટ થવું

ગુર્જર મુસ્લિમોનું અંગ્રેડ

“કારવાં” [માસિક]

તંત્રીઓ :—વહુશીર-નિસારઅહમદ.

દર અંગ્રેજી માસની તા. ૧૫મીએ પ્રગટ થાય છે. જ. મેકરની 'આવાઝકી ડુન્યા', હરિલામી શિક્ષણ, રા. વલુજરાતી 'પોહ', ફતાવા, ગઝલ અને તેના સાહિત્યને લગતા લેખો એની ખાસ નિશીપતા છે. જે આપે અંક જોયો ન હોય તો સાત આના મોકલી નમૂનો મંગાવો. નમૂનો સુરત મોકલતા નથી. વાર્ષિક લવાજમ દિન્દ ૩. ૫) પરદેશ થી. ૧૦ (રૂ. ૬૫)

પ્રકાશક—વહુશીર સાહિત્ય કાર્યાલય,

ટાવર રોડ, સુરત.

પ્રેમશૌચ ગ્રંથાવલિ : પુષ્પ ખીજી

શકારિ

તૈયાર છે !

(વિક્રમાદિત્ય)

શકોનો સંહાર કરનાર ભારતવર્ષના લાડીના
સમ્રાટ વિક્રમના રાજ્યારોહણ અને પરાક્રમે પર
પ્રકાશ પાડતી જ્ઞેશ અને જ્ઞેમભરી નવલકથા

મૂળ લેખક : શ્રી રાખાલદાસ જાંઘોપાધ્યાય
અનુવાદક : લીમલાઈ દેશાઈ

આ ચોપડીમાં આ સમ્રાટ વિક્રમ વિષે અતિ વિદ્વાનભરેલા પ્રવેશક
મશહૂર પુરાતત્ત્વવેત્તા શ્રી ભોગીલાલ માંડેસરાએ લખ્યો છે.

ક્રિ. શ. ૨-૧૨-૦ ટ. ખ. જુહા

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર : હુવાડિયો ચકલો : સુરત

વડોદરાને વડલેથી
વહેતી સાહિત્યગંગા

ન વ ચે ત ન

તંત્રી :

ચાંપરી ઉદેશી

છેલ્લા ચોવીસ વર્ષથી દર પહેલી તારીખે નિયમિત પ્રગટ
થતું ગૂજરાતનું ધરધરનું માસિક

વાર્ષિક લલાજમ રૂ. ૬૦

નવચેતન કાર્યાલય • લીમલા ચોળ • વડોદરા

પ્રેમ ધનુષ્ય

કોલક

એ હજાર પંક્તિઓનું મુગ્ધપ્રેમનું સળંગ કાવ્ય

કેટલાક અભિપ્રાયો :

“ઉત્સાહ અને શોકનાં પાસાં એમાં સમતોલ છે; ને એને વ્યક્ત કરતાં આગલા એ તથા પાછલા એ ખડો મને વિશેષ ગમ્યા : તેમાં ય ઉત્સાહ એ સવિશેષ :”

પ્રો. અનંતરાય રાવલ

“કાવ્યની યોગ્યતા મહત્વકાંક્ષા દાખવે છે. કાર્યની સિદ્ધિ પાછળ સેવાસેવો શ્રમ આપના ઉચ્ચ આદર્શની સામિતી આપે છે. કાવ્યની અનેક પંક્તિઓ, સાચા કવિહૃદયના ઉદ્ગાર હોવાનું માન કરાવે છે. ‘સાંધ્યગીત’ અને ‘સ્વાતિથી’ પ્રાપ્ત કરેલા વચને ટકાવી રાખે, એટલું જ નહિ પણ વધારે એવું પણ આ કાવ્યમાં છે.”

પ્રો. મોહનલાલ પાર્વતીશંકર દવે

“વિષય સંબંધી કવિના જાંડા હૃદયના હૃદયગતની સુંદર અભિવ્યક્તિ તરીકે ‘પ્રેમધનુષ્ય’ સરસ છે; કનુષ્યતામયે અંત પણ ઔચિત્યગમ સંયમસહિતનો છે. તમારી એક વધુ કૃતિ આ રીતે મળી (મનું) હૃદયેવિધિય, નવો પ્રયોગ તો ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે) એ ભ્રેષ્ટ આનંદ યામ છે.”

પ્રો. વિજયરાય ક. વેં

આમલક્ષી કાવ્યખડો તરીકે આ કાવ્યમાં, તમારાં આગામાં કાવ્યોના બધાં યુગો પુનમુક્તિ થયા છે. તમારો હૃદય ઉપરનો સમર્થ કાણુ. શાયામાં આવતું લાલિત્ય અને કેટલેક સ્થળે માધુર્ય પણ. વાક્ય-વ્યક્તિમાં દેખાતી વ્યવસ્થા અને પ્રસાદ વગેરે યુગો આ કાવ્યમાં, આગળનાં કરતાં જરા વધુ વિદ્યમિત દરામાં મળ્યાં થયા છે. વિચારભાર ઓછો અને દળથી સુભગ કવચનાવ્યાર-એ લક્ષણુ પણ આમાં દેખાય છે. અલખત, દાખતવાવસ્થાના સંયોગ, વિયોગાદિ બાવો તેમજ મૃત્યુ અને મૃત્યુ પછીની દયા વિશેષ ચિંતન આ કાવ્યમાં સુંદર રીતે વ્યક્ત થયાં છે.

પ્રો. ડાહરરાય માંકડ

કિંમત દોઢ રૂપિયો

એન. એમ. ત્રિપાઠી લિ., પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨.

કોલકના બીજા કાવ્યગ્રંથો

સાંધ્યગીત

સ્વાતિ

કિંમત દોઢ રૂપિયો

કિંમત દોઢ રૂપિયો

બૂલબૂલામણી

લોકકા બાળકો દેખાવમાં કદાચ સરખા
 દેખાતાં હોય પરંતુ દરેકના ચારિત્ર્ય અને
 સ્વભાવ એકસરખા હોતા નથી. એવી જ
 રીતે... મોનોકો જેવી નકલી બીસ્કીટો
 ભલેને બજારમાં ઉભારાઈ બાય પરંતુ તેઓ
 અસલી મોનોકોની બરાબરી કરી શકશે નહીં.

પારલેનાં મોનોકો (ખારા બીસ્કીટો)

१९४
१९४५

तनी डालक

૨૫...૨૫...૨૫

અને દીવાસળી ઝળેળા સળગે
 છે ને સીગારેટ આશા એની માનીતી
 'રીથમ' ને જલાવે છે-એની એકએક
 ફૂંક હૈયુ ઠારે છે અને દિમાગને
 ખુરા કરે છે.

'રીથમ' ને હાથ પર યુકા એટલે
 હૈયુ નાચી ઉઠશે.

Rythm
 The Cigarettes With a
LUXURY BLEND

યંગ ઈન્ડિયા

રેકોર્ડ્ઝ

મેન્સીલીઝ

શુભસાતના ગામકાની ગોરી
સુંબઈ આવી !

પછી શું જોયું ? જાણો છો ?
નહી !

તો સાંભળો ! ડી. એ. ૧૧૬૪૫ ની

શ્રી કમલેશ ઠાકુરની

કોમીક રેકોર્ડ

●

હિંદ
પીઠ્ઠ
કૃત
લ
ય
લા
મ
જ
ન

આપના લાડકવાયાઓના
લાડીલાં શ્રી. સ્ત્રીક વીણુ
રજુ કરે છે જે બાળગીતો
ડી. એ. ૧૧૬૪૭

“કોયલના ટહુકારે”
તથા

“કુલપરીઓના દેશમાં”

○

ગઢવી અભેરંગ
રજુ કરે છે જે સોરડી ભરનો
“તું રેલજે તૈયાર થઈ”
“મનખો મોઘા મૂલનો”
ડી. એ. ૧૧૬૪૮

★

શ્રીમના ગાયનો
ની રેકોર્ડ્ઝ
જર સાંભળો
લખો યા મળો
નેશનલ ગ્રામોદ્યોગ રેકોર્ડ મેન્યુફેક્ચરિંગ કું. લી.
ડી. એ. ૧૧૬૪૬.

૧૧૦ મેકોઝ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨.

ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ

હિન્દની લુનામાં લુની
સુવિખ્યાત વીમા સંસ્થા

[સ્થાપિત ૧૯૧૩]

નવા કામકાજમાં નોંધનીય પ્રગતિ

બાર માસમાં ૧૦૦ ટકા વધારો

નવું 'હંગીતું' વીમાકામ ૧૯૪૩

મેળવેલું કામ રૂ. ૬૬,૬૬,૦૦૦

ભરપાઈ થયેલું કામ રૂ. ૫૭,૮૮,૦૦૦

૧૯૪૪

મેળવેલું કામ રૂ. ૧,૨૧,૮૬,૦૦૦

ભરપાઈ થયેલું કામ રૂ. ૧,૦૩,૨૦,૦૦૦

આમ આગલા વર્ષથી લગભગ જમણું કામ
કરીને ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ કંપનીએ બલદંત પ્રગતિ
સાધી છે.

આગ, દરિયાર્ધ અને અકસ્માતના વીમા
કામનું ખાતું ખોલીને ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ કંપનીના
૩૨ વર્ષના લાંબા ઇતિહાસમાં ૧૯૪૫ ની સાલ
એક નવું પ્રકરણ ઊમેરે છે.

સત્તાવાર થાપણ	રૂ. ૫૦,૦૦ ૦૦૦
ભરપાઈ થયેલી થાપણ	” ૧૨.૫૦,૦૦૦
કુલ અસ્કયામત	” ૮૫,૦૦,૦૦૦
ચાલુ કામકાજ	” ૩,૫૦,૦૦,૦૦૦
પ્રીમીયમ અવક	” ૧૮,૦૦,૦૦૦
લાઈફ ફંડ	” ૬૦,૦૦,૦૦૦

ધી ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ ઈન્સ્યુરન્સ કું. લી.

ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ બાંધકામ, એંગલો સ્ટ્રીટ કોર્ટ
મુંબઈ.

હંગી-આગ-દરિયાર્ધ-અકસ્માત

પુરાણના પાના પર
પથરાયેલી પ્રેરક કવિતા
હવે રૂપેરી રૂપ ધરે છે.

*

શાલના - પૃથ્વીરાજ

ત્રિલોક, ડેવીડ, નાયમપલ્લી, જલ્લુ,
નિમ્બાલકર, મિશ્ર, ચપ્રિકા, ભુદો.

દિગ્દર્શક

સંગીત

કુમારસેન સમર્થ

રામચંદ્ર પાલ

૯ જુન શનિવારથી શરૂ છે.

ન્યુ. વેસ્ટ એન્ડ

શ્રી ઇન્ડિયા જનરલ ઇન્સ્યુરન્સ

કંપની લિમિટેડ

સ્થાપના : ૧૯૩૪

હેડ ઓફીસ : કાનપુર

હાંડગી, આગ, મોટર, વકમિન્સ કોમ્પેનિશન,
હુલ્લડ સૌ પ્રકારના વીમા ઉતારવામાં આવે છે.

શાખાઓ

કલકત્તા, લાહોર, મદ્રાસ, અજમેર, પટણા
વધારે માહિતી માટે લખો

પ્રાંચ મેનેજર

(મુખ્ય શાખા)

રૂડીમતુલ્લા હાઉસ, હોમજી સ્ટ્રીટ, કોટ. મુંબઇ

આ જ ના યુ ડ્ર કા બ ના

અનિશ્ચિત દિવસોમાં ભાગ લેવા માટે વિશેષ માટે....

નિશ્ચિત બનવા સાથે

કેસરે - હિંદની

ચોવીસી લેવી એ સર્વોત્તમ ગણાય છે.

★ હાંડગી ★ આગ ★ દરીઆઈ ★ મોટર

વં કામકાજ સ્વીકારતી
સંસ્થર સ્વદેશી વીમા સંસ્થા

કેસરે હિંદ ઇન્સ્યુરન્સ કંપની લીમિટેડ.

વિ. એમ. આઈ
મેનેજર

કોટ, મુંબઇ.

આગ, લે. સુતરીયા
જનરલ મેનેજર

પુની ?

ભાસુસ ?

કેદી ?

ગુનહેગાર ?

કોણ હતી

એ નારી ?

રૂપેરી

પડદા પર

આવે એટલે

ઓળખી

કાકાએ

તા. ← મીથી

રજી થઈ ગયું છે

- *
♣ અમરાવતી
૮ મુ સપ્તાહ
- ♣ નાગપુર
૪ મુ સપ્તાહ
- ♣ ઈન્દોર
૮ મુ સપ્તાહ
- ♣ કલકત્તા
૬ મુ સપ્તાહ
- *

નવયુગનું

રહસ્યરંગક

સુતન ચિત્ર

૫ ન્ના

દિગ્દર્શક

નજમ નકવી

—ભૂમિકા—

નવિ તારિકા

ગીતા મિઝામી

જયરાજ

કુસુમ કેશપાંડે

ડેવીડ

: પ્રકાશક :

પીઅરલેસ

પીકચર્સ

કુબુ

ટો કી ઝ

કુટુંબના ભાવિનો વિચાર કરો !

જે દિવસે તમે
કુટુંબ-દુનિયા છોડી
જશો ત્યારે એ
તમારાં સ્વજનોનું
શું ?

તમને તેમની જ
સંભાળ લેવા દો

તમારો વીમો ઉતરાવી

ધી ઈન્ડિયન ગ્લોબલ ઈન્સ્યુરન્સ કું. લિ.

૩૧૫-૩૨૧, હોર્નબી રોડ, કોટ, મુંબઈ.

'કુદરતનો કોપ' ઉતર્યા છતાંય

૧૯૩૪ના બિહારના ધરતીકંપ વખતે પાંચ મીનીટથી ઓછા સમયમાં માલ મીલકતના પારાવાર નુકશાન ઉપરાંત ૭,૦૦૦ કરતાં વધુ માણસોની ખુવારી થવા પામી હતી.

રૂબી જનરલની પોલીસી આવા "કુદરતી કોપ"ના ખનાવો સામે રક્ષણ આપે છે. તમારા અને તમારા કુટુંબના રક્ષણ માટે આ સીવાય બીજો કોઈ ઉપાય નથી. રૂબી જનરલ ઈન્સ્યુરન્સ કું. લી. નો સંગીન પાથો અને તેના સંચાલકોની ધંધાની કાર્યકુશળતા તમને સારામાં સારું રક્ષણ અને સલામતી મેળવી આપે છે.

રૂબી જનરલ ઈન્સ્યુરન્સ કું. લી.

બી કે. સેતલવડ

જનરલ મેનેજર ઇનચાર્જ મોમ્બે ડેપીઝન,
ઈમ્પીરીયલ બેન્ક ઓફ ઈન્ડિયા,
બેંક સ્ટ્રીટ, ફોર્ટ, મુંબઈ.

ટ્રીબ્યુનલ :

" RUBINSURE "
Bombay.

ટેલીફોન .
૨૦૫૧૦-૩૧૯૨૯

ખાખર

હુમાયુ

અકખર

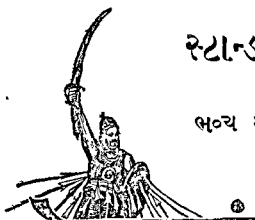

આ ત્રણેય રાજા જેના ઝણી હતા
એવી વિરલ ભૂમિકા

સ્ટાન્ડર્ડ પીકચર્સ

ના

ભવ્ય આગામી સર્જન

હુમાયુ

સહકાર
હેવીક, મુરેશ,
ગુલામ મહમદ
યુસુફ એફેન્દી,
બેનમીન,
માસ્ટર છોદુ, હંસા
હલિતા પવાર,
કાલ્યુ એમ. એમ.
ખાન, અને

શાહનવાજ

શ્રી ગજનંદ જગીરદાર ભજવે છે.

નિર્માતા .

એમ. હવેવાલા

સંગીત :

ગુલામ હૈદર

સ્ક્રિપ્ટ :
જગીરદાર

સંવાદ :

કમલ અમરોહી

કલા વાટેગાંવકર

અમારું આવતું

ચિત્ર

સ્ટાન્ડર્ડ પીકચર્સ

જ્યોતિ સ્ટુડિયો, કેનેડી ધ્રોજ, સુખઠ ૭.

પાનીપત

જરૂર વાંચો

પદ્મ પ્રકાશન લિમિટેડનાં

—ગુજરાતી પુસ્તકો—

નાટકો

સીતા મૃચ્છકટિક
અન્નપ્રવહન મહેતા મુંદરમ

વાર્તાસંગ્રહો

કાદવનો કંકુ શેરાં
બકુલેશ અર્થત ખત્રા
ઉત્તરા અર્થતી દલાલ

વાર્તા

મુનંદા લતા
રમણ વકીલ નવ અગ્રગણ્ય લેખકો

અનુવાદો

આપણા નેતાઓ : યુસુફ મહંમદઅલી
અનુ. નંદકુમાર પાઠક
સમાજવાદની મીનૂ મસાણી
પુનવિચારણા અનુ. જયંતી દલાલ
આપણી કોંગ્રેસ રમણીકલાલ શાહ

હવે પછી

ક'હે પહોરે (ડળવા લેખો) મુનિકુમાર ભટ્ટ
શર્વરી (વાર્તાસંગ્રહ) કિશનસિંહ
આવડા
રાંકનાં રતન (નવલકથા) પુષ્કર
અંદવકર

પ્રકાશક :

—પદ્મ પ્રકાશન લિમિટેડ—

સર કિરોઝશાહ મહેતા રોડ, કોટ, મુંબઈ-૧

પૃથ્વીના પટ પર આર્યમહીલાનાં
વસ્ત્રાભૂષણો અનુપમ છે :

• • •

સૌન્દર્ય દુર્લભ છે :
સૌન્દર્યને શોભાવે
એવાં વસ્ત્રાભૂષણો
પણ અતિ દુર્લભ છે :

રૂ પ ક લા

ઉત્તમ કોટિની
ખનારસી સાડીઓ
ભાતભાતની ઝોડીશો
રેશમી કાપડ
વગેરે ખરીદવાનું મુગમ
અને સગવડભર્યું સ્થાન :

રૂપકલા :

રૂપના અંખારને રમણીય કરે
એવાં સૌન્દર્યના સાથિયા
ભરેલી સાડીઓ :

.....રૂપકલા.....

કવીન્સ ચેમ્બર્સ, કવીન્સ રોડ
મરીન પુલની સામે-મુંબઈ

ટેલિફોન નં. : ૨૦૯૨૯૯ 卐 તાર : "ઉન્નતુમ"

કવિતા

તંત્રી : કોલક

કાગા સખ તન ખાઈયો
 ચૂનચૂન ખઈયાં માંસ
 યે, દો નયના મત ખાઈયો
 હ એ પિયામિલનકી આશ

એનો મૃતદેહ હતો-
 કાગડાઓ શખનુ
 મિથાન્ન કરવાને
 ભેગા થયા છે.

એ કાગને પ્રાર્થે છે-
 બધુ શરીર ખાઈ જ
 પણ એ આખો રહેવા દે !

કારણ કે
 હજી યે એને પ્રિયામિલનની
 એક અમર આશા છે.

આખોની અંખના
 ખનેલી પ્રિયાની
 એક તસ્વીર

વેન્ગાર્ડ સ્ટુડીઓઝ

૩૬૫ કાકોરદ્વાર, પોસ્ટ ઓફીસ સામે,
 મુંબઈ ૪.

વર્ષ ૪૫ : અંક પાંચ : સળગ અંક ૬૧
 જૂન ૧૯૪૫

ગૂ થણી

વીણા હૃદય	બળવતરાય રાંધે	૧૩૦
કુળ ઈકોતેર તાર્યા	ડોલરરાય ર માંડ	૧૩૮
વદાયગીત	ફોલ્ક	.. ૧૩૯
વદનિકા	રાદિલાન્ત	૧૪૦
ડુખાઈયાતે પતીક	પતીક	૧૪૧
વાચતા રે જો	કે પુષ્પિ મા દરે	૧૪૩
કવિવર સનાઈ	કૃષ્ણ માવરી	૧૪૪
નામ	નાથ વાલ દરે	૧૪૭
સખે ! શલિષ્ક છવચુ-	પારાસર્થ	૧૪૪
કવિનાત્રિપુટી	જો રના શુકલ	૧૪૫
રાગોરના સરમરણો	અનુ અ ખાલ વ પુરાની	૧૪૬
પૂનવાલ	મધુસૂદન એમ	૧૪૮
કવિમિલન	દક્ષિત કુચ	૧૫૦
ગ્રાણુ ?	અવિનાશી વ્યાસ	૧૫૧
માત ને મનવા	ન રવ કન્હકુવર	૧૫૩
ખોવાયેલ પદ	ફોલ્ક	૧૫૪

* * *

વાર્ષિક લવાજમ

દેશમાં રૂપિયા ૭ : પરદેશમાં રૂપિયા દસ
 છૂટક નકલ વેચવામાં આવતી નથી.

કવિતા' દરેક અગ્રેષ્ઠ માસની ૧૦મી તારીખે પ્રગટ થયું છે
 કવિતા અગ્રેષ્ઠ પવનવહેવાર નીચેને સરખ નંબર કરવે

કવિતા કાર્યાલય, વિલેપારલે

વીણાહૃદય

બળવંતરાય ઠાકોર

વીણાહૃદય—[બલુકાર, '૪૨ પૃ ૪] માત્ર ગોક પદી પ્હેલી ધારામાં ઠાપેલી પણ બીજા ધારા પ્રવૃત્ત કરી તે પછી જેમ એક તેડેલી ઝાળમાં ઘોડાં પકિત ઉમેરી એ પ્રથમ ચિત્રને દૂર કરેલું, તેમ આમાં ઘોડાં પકિતઓ ઉમેરી હતી તે પ્હેલી કડીની સાથે અહીં ઉતારી છે

શિખરિણી અને શિખરિમદી

સાંનેટ

મહારાને વીણાહૃદય ગિન આધાર લટકે,
અને અસ્થી પીછા વરણુ રજ સૌ આવી અડકે;
તવે દીંસે, રાતે ભરચક બને ઓસટવકે,
સદા સૌને મીઠાં પ્રતિમુર કહો શૂં દર્ધ, શકે ?

અને અંજા વીંઝી નભપટ, ઉસા આડ લીગ ઉરાડે,
અહો શૈવેશો શા ! કુમુમ લધુ શા ! ગંજ ગંજે ઉમેટે,
પ્રચંડ ધ્વસો ભીપણ ઉનમુક્તનો કરે વીજવેગે,
ક્ષયે રાચી વાસતિય પદપદે સર્ગલીલા થ લહેરે:-

અરા તાબા મીઠાં નવલ, રસળાંતા ઉભરતા,
અહો ફેરે વ્યા ત્યા અજળ નિજ નર્ત ત ગમને,
તદા રે તું વીણાહૃદય, જડમૂચું નિવસથે ?

નહીં મીઠાં તાબા મુર પ્રતિમુરે બળબળવરથે ?
ગુપ્ત્યા લેંસાસુરે ગ-જન નભે વા દ્વિગુણુથે ?
ત્રણે ત્હારા ધર્મો ત્રિવિધ રત્નમૌળે સુહુવરથે ? ૧૪

ટિપ્પણ :-આમાંની કેટલીક છટ કેટલાક રંગિકાને અતિશ્લેષ લાગે તો પણ નવાઈ નહીં.

કુળ ઇકોતેર તાર્યો રે

ડાલરરાય રં. માકડ

નરસિંહ મહેતાના, હવે તો, સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ ભજન 'વૈષ્ણવ જનન'માં છે-ની વીટી આમ છે

ભણે નગસૈયો તેતુ દર્શન કરતા કુળ ઇકોતેર તાર્યો રે

આ લીટીમાં 'કુળ'નો અર્થ શો અને એકોતેર કુળ શા માટે કહ્યા છે એ પ્રશ્નનો વિચાર કરવાને આ ટૂંકી નોંધ લખુ છું અહીં કુળનો અર્થ કુટુંબ તો નથી જ ૭૧ કુટુંબ તાર્યો એમ કહેવાનો કશો જ અર્થ નથી એટલે, દેખીતી રીતે જ અહીં, કુળનો અર્થ 'પેઢી થાય છે કવિતુ વકતવ્ય એમ છે કે કાવ્યમાં જે લક્ષણો આપ્યા છે તેવા લક્ષણોવાળા વૈષ્ણવજનન દર્શન કરનારની એકોતેર પેઢી તરીકે જાય છે આમ કુળનો અર્થ તો પેઢી જ અહીં અતુકુળ છે

પણ તો પછી દશ નહીં, સો નહીં અને ૭૧ પેઢી કા કહી? ખરેખર તો 'એકોતેર એકોતેર પેઢી તરીકે જાય છે' એમ વકતવ્ય છે તેથી એમ લાગે છે કે અહીં એકોતેર સખ્યાનો એકમ વિવક્ષિત છે સસ્કૃત સાહિત્યમાં 'કાવગુણામા' મન્વન્તરની વ્યાખ્યા આમ મળે છે

અતુર્યુગાણા હિ સખ્યાતા સાધિકા હેકસપ્તતિ મન્વન્તરમ્

એટલે કે, ૭૧ અતુર્યુગનો એક મન્વન્તર થાય અન્યત્ર મે પૂરવાર કર્યું છે કે આ

વચનમાં અતુર્યુગનો અર્થ Ruling generation કે રાજ્યપેઢી થાય છે મે મારા લેખેમાં બતાવ્યું છે કે આપણા પુરાણકારોએ એક રાજપેઢીની સરેરાશ ૪૦ વર્ષની ગણી હતી અને ૪૦ વર્ષના એ એકમને એમણે અતુર્યુગનું નામ આપ્યું હતું અને ૪૦ વર્ષનો એક એવા ૭૧ અતુર્યુગ પૂરા થાય ત્યારે મન્વન્તર પૂરો થાય એમ તેમણે ગણ્યું હતું વળી મે બતાવ્યું છે કે મન્વન્તરનો અર્થ કોઈ પણ રાજાનો વશ અને એ ગણતરી મુજબ મનુ વૈવસ્વતના વશને મહાભારતકળે ૭૧ અતુર્યુગ પૂરા થયા હતા એટલે કે ૨૮૪૦ વર્ષ પૂરા થયા હતા એ ગણતરી મુજબ પરીક્ષિતનું રાજ્યારોહણ મનુવૈવસ્વત પછી ૨,૪૦૦ વર્ષે થયું હતું એમ નિર્ણય થાય છે પણ એ બધી વાતો માટે છાંસાસુએને મારા ઉક્ત લેખો એવા ભલામણ કરુ છું

અહીં તો મારા એટલું જ પ્રસ્તુત છે કે મારા એ લેખોમાં મે કહ્યું છે કે ૭૧

અતુર્યુગનો એક મન્વન્તર થાય છે ત્યાં અતુર્યુગનો અર્થ પેઢી (ruling generation) છે

અતુર્યુગનો અર્થ પેઢી થાય છે એને માટે મે ત્યાં ખીજા પ્રમાણો આપ્યા જ છે એના

અનુસંધાનમાં અહીં સૂચવું છું કે નરસિંહ મહેતાના આ કાવ્યમાં ૭૧ પેઢીના એકમ (એટલે

કે મન્વન્તર)ની અનુશ્રુતિ (attestation) જળવાઈ રહી છે નરસિંહ મહેતાના વચનનો અર્થ

એવો છે કે એવા વૈષ્ણવ જનના દર્શનથી એકોતેર એકોતેર પેઢી એટલે કે આખો વશ

તરીકે જાય છે અને ૭૧ પેઢીએ એક વશ પૂરો થયો ગણતો તે મારા મન્વન્તરના લેખોમાં મે

બતાવ્યું છે આથી આ લીટીમાં 'કુળ'નો અર્થ પેઢી અને ૭૧ કુળ એટલે આખો વશ એમ સ્પષ્ટ છે

૭૧ કુળ કે પેઢીની આ અનુશ્રુતિ આપણા સાહિત્યમાખીએ કયા ય મારા જાણવામાં નથી

અભ્યાસકોની જાણમાં આવી અનુશ્રુતિ હોય અથવા આવે તો મને જણાવવા કૃપા કરવા વિનંતિ છે

૧ જુને (૧) The Manvantara in Indian Historical Quarterly Vol XVIII, 1949 p. 208 (૨) The Manvantaracaturgugi Method in Annals of BORI-Silver jubilee Volume (૩) Chronology of Kali Dynasties in Poona Orientalist Vol VIII, Nos 1 and 2

વહાયગીત

ઘાટે ઘાટે નાવં હકારી
ભવસાગર વટાવું.
સાથે રહ્યા એચાર દિનેા આહિ
ગીત છે તેવું ગાવું
ઘાટે ઘાટે.

આજ આ ઘાટે—કાલ ખીને એ—
રજની વીતશે વાટે,
ચમકતા ચેલા તારા તેને
પહોચીશ ખીને ઘાટે.
ઘાટે ઘાટે.

આવ્યો હતો હું કલાત પ્રવાસી
લાગરી નૌકા આહિ,
આપે ભાઈ—સ્વજન ખની
જીવન—નૌકા સાહી !

સ્વજન ખની આપમા વસ્યો
સ્વજન શો આજ જાઉં
ઘાટે ઘાટે આગે જાતા,
ચાર દિનેા ગીત ગાઉ.
ઘાટે ઘાટે

વહાય ચેળા આપજો ક્ષમા :
રાખજો સ્મરણુ મીઠા,
કાલે ભવમાગર મોઝારે
ગેડવા પથ અદીકા.
ઘાટે ઘાટે.

૧ : ૫ ૪૫

કોલક

નંદનિકા

રાવિલાન્ત

ઓગણીસમી સદીના ઉત્તરાર્ધમાં જન્મેલા અને વીસમી સદીના પૂર્વાર્ધ સુધી જન્મણે પોતાની લેખિની સતત ગતિમાન રાખી છે એવા આપણા વયોવૃદ્ધ કવિઓમાં શ્રી નરસિંહરાવ, કવિ નાનાલાલ, શ્રી બી. કે. ઠાકોર અને કવિ ખખરદારનાં નામ આગળ પડતાં છે. શ્રી નરસિંહરાવ દુર્ભાગ્યે આજે આપણી વચ્ચે નથી. આકીના ત્રણે આજે પણ, વતેઓએ અંશે સાહિત્યસર્જન કરી રહ્યા છે અને ત્રણેમા કવિ ખખરદાર કેવળ કવિતાવ્યાપાર અને સર્જન પાછળ જ પોતાની બધી શક્તિ અને બધી સમય ખર્ચી રહ્યા છે. આલીસ વર્ષના તેમના સાહિત્ય જીવનમાં તેમણે વિવેચનના ગદ્યરૂપે કે અગ્રેજી કવિતાપ્રકાશને આદ કરતા, કેવળ યુગરાતી કવિતાના જ પદરથી સત્તર નાના મોટા ગ્રંથો યુગરતને આપ્યા છે. વિજ્ઞાન અને યંત્રસાધને લીધે આજે બ્યારે આપણા વ્યક્તિગત જીવનમાં અનરકાશને કારણે ત્વરા વધી રહી છે અને સર્જનની શુશ્રુષા તથા અભ્યાસના ઊંડાણને બદલે લેખનની વિપુલતા વધી રહી છે ત્યારે વર્ષે ત્રણત્રણ ચારચાર નવલકથા કે નવલિકા સંગ્રહો લખી કાઢનારા લેખકો પણ પાક્યા છે. આ હિસાબે આલીસ વર્ષના સાહિત્યજીવનમાં કવિતાના સોળ ગ્રંથો એ સંખ્યાની દૃષ્ટિએ વધુ નથી. પણ લેખન કે સાહિત્યસર્જનની સમીક્ષામાં અને તેમાં કરવાના સર્જનવ્યાપારની સમીક્ષામાં તે ખાસ સર્જનની વિપુલતા પ્રત્યે ન જોતાં તેની શુશ્રુષા અને સમૃદ્ધિ તરફ જ જોવાનું જોઈએ. વળી,

નંદનિકા: કર્તા: કવિ અરદેશર ફાશભળ ખખ-
રદાર; ૨૦૨ સોનેટોનો સંગ્રહ: કાલિન સાર્જન, આશરે
૨૩૦ પૃષ્ઠ: દેશી એન્ડીક કાગળ, કાચું પૂઠાનું
બાઇ-ડીંગ, પ્રકાશક: કવિ પોતેજ, ૭૮૮, પારસી
કોલોની દાદર, મુંબઈ, મૂલ્ય રૂ ૨-૮-૦.

કવિતાનો વ્યાપાર એ કંઈ કવિના હાથની પણ વત હોતી નથી સર્વોચ્ચ પ્રતિભા યુક્ત કરિને પણ પ્રેરણાની પ્રતીક્ષા તે કન્વી જ પડે છે. એટલે મારી કવિતા લખાવી એ કેવળ દૈરાધીન નહીં તે પ્રેરણા અને આશનાના કેાઈક સૂક્ષ્મ તરવને તે અવશ્ય આભારી છે જ. એ દૃષ્ટિએ કવિ ખખરદારની સર્જન-સમૃદ્ધિ વિપુલતા અને શુશ્રુષાની કસોટીએ અવશ્ય ગણનાપાત્ર છે

{ ૨ }

‘નંદનિકા’ એ તેમનું અદ્યતન પ્રકાશન છે. ‘નંદનિકા’ના પ્રકાશનથી તેમનાં અનેક ઇકાશન કવિતાપુસ્તકોમાં એકનો ગણનાયોગ્ય ઊમેરો થયો છે. ‘નંદનિકા’ના ધ્વનિનો બ્યારે સન ૧૯૪૨માં લખાતા હતા ત્યારે અસરનવાર કવિની મુલાકાતે જવાનું અને એ મુલાકાતે દરમિયાન રોજરોજ સંખ્યાબંધ લખાતાં સરલ શુદ્ધ ધ્વનિનો વાંગવણું સૌભાગ્ય આ લેખકને પ્રાપ્ત થયું હતું.

‘નંદનિકા’ એ પ્રભુની ઉપાસના, દર્શનની આરબુ અને ભક્તિનાં સોનેટોનો સંગ્રહ છે. એમાં વિવધવિધધ્વની અપેક્ષા રાખનાર માણસ બે નિરાશ થાય તે તેમાં દોષ એવો જ હશે, કવિનો નહીં. વિવધ પ્રભુભક્તિનો હોય ત્યાં ભાવનાં વૈવિધ્યની અપેક્ષા જ કરી શકાય. ‘નંદનિકા’માં ભાવની વિવિધતા ને વિપુલતા બે જ તેની કોઈ ના પાડી શકે એમ નથી.

વળી, દરેક ગસિક વાચક કે સમીક્ષક સર્જક પાસે ઉત્તરોત્તર ઉત્તમ કૃતિની અપેક્ષા રાખે. સર્જકે પણ અલગત ઉત્તરોત્તર પ્રગતિદર્શક સર્જનની પ્રતીતિ આપવી ધટે. કવિ ખખરદારના ઉત્તર જીવનની બે ઉત્તમ કૃતિઓ તે ‘કલિકા’ અને ‘દર્શનિકા’: કવિ

નાનાશાને પણુ પોતાના પ્રિય અથ તરીકે 'દર્શનિમ'ને ગણુલ્યો છે એ જ એની ઉત્તમતાની સામિતી છે અન્ય રસિકા અને વિવેચકાએ પણુ 'દર્શનિમ'ને ઉત્તમ પ્રકારના સાહિત્યમર્મન તરીકે જ વેખ્યુ કે એટલે 'દર્શનિકા'થી ચે વધુ ઉત્કૃષ્ટ મર્મનની અપેક્ષા કરનાર 'ન દર્શનિમ' માથી અપેક્ષાની અપૂર્ણતા અનુભવે તે સાહજિક છે પણુ ઉત્તરોત્તર ઉત્કૃષ્ટ કવિતા લખની કે લખાની એ મરિના હાથની માત નથી, એ તો પ્રતિબાના ચેતનવચ્ચથી ચેતાયેનો પ્રેરણાવશ યદ લખનો મહે છે ઉપર કહ્યું તેમ, ઉત્કૃષ્ટ કવિતા વખાથી એ તો કેક સહમ આવેગ અને અતતતરને આભારી છે આ રિચનિમા કવિતાભોગીએ એટલુ જ તોવુ ઘટે કે કવિ જે આપે છે તે કમમા મ્મ નિકૃષ્ટ પ્રકારનુ તો નથી જ વ્યવકે મરિના પૂર્વમર્મનોની પકિતમા બેસી શકે એવુ છે

(૩)

ભારતશુભિ એ તો ધર્મશુભિ કે ધમના તત્ત્વે જ આ દેશના શુભન પર અનિચિન્ન નિપવચ્યુ ભોગ્યુ છે ધર્મે ધૃશ્વની મ્દવનાને જન્મ દીધો ન તેમાથી યોગ અને ભક્તિ જેવી સાત્વિક વૃત્તિઓનો પ્રાદુર્ભાવ થયો વૃત્તિઓ ક્રમે ક્રમે યોજનામદ થતા શાસ્ત્રમદ યદ અનેક યુગથી અસખ્ય મતો મદ હો, ભક્તાત્માઓ અને કવિઓએ ભક્તિની કવિતા કરી છે દેર માત્ર એટલો જ છે કે પૂર્વેના ભક્તો ધૃશ્વરોપામનાના અલમન તથા માધન માટે કવિતા રચતા, અને તેથી કવિ ગણાયા પણુ તેઓ પ્રથમ ભક્ત અને પછી કવિ અજે બુદ્ધિના વિકાસે કામક્રમે રિચિત વિરુદ્ધ છે આજે કવિઆત્મા એ ભક્તાત્મા પણુ હશે પણુ એ પ્રથમ કવિ છે તેણે અન્ય કવિતા કરતા હરતા ભોગી ભક્તિની મરિતા પણુ કરી છે આ મહત્વના પરિવતનને લક્ષમા લક્ષએ તો કેવળ ધૃશ્વરદર્શન કે કેવળ આત્મસાદા તાર પાછળ સમમ શુભન ખપાવી દેનાર નરમિદ કે મીરા અને આજના નાનાશાવ કે ખમરદાર વચ્ચેનો ભેદ સમનમજ જશે ધૃશ્વરના દર્શન કે સાક્ષાતકાર માટે તેમની ભક્તિ હતી અને ભક્તિ માટે કવિના

હતી આજના મરિની ભક્તિ-મરિતા મરિતાના રમાનદના સક્ષાતકાર માટેની છે તેથી મરિ ખમરદાર એ ભમતાત્મા હોના છતા આવત કવિ છે ઉગર શુભનના ધર્મદર્શને તેમની કવિતામા ભનિ અને ચિંતન બનથુ છે

'ન દર્શનિમ' એ આના પ્રમગ્ની ભમિગની કવિ તાનો સોનેટસઅહ છે પણુ તેથી ઉપગેમ્ન ધનનો અર્થ એ નથી કે આપણા પ્રચીન ભક્તવરિએની કવિતામા લાગણીની જે ઉત્કટતા કે હૃદયની આગ્રુ ઉપનબ્ધ થના તે અર્ચાચીન મરિઓમા નથી ના, લાગણીની ઉત્કટતા અને હૃદયની આરગ્રુ પ્રાચીન મરિઓથી વધુ નહીં તો તેટલા જ નાધે છે પ્રાચીન કવિઓની ભાયામરણી વાણીએદર્ષ, રચનાપ્રકૃ ત્વ, હૃદયના આવેગ અને આરગ્રુ સીના ને સોસરા મનમા રમી જતા વાકયો-આ બુજુ જ મરિ ખમર દારની કવિતામા પણુ છે

(૪)

એક જ નિધય પર કે વિપવના બિન્ન બિન્ન ઘટકો પર જ્યારે એકસામટા સોમસો સોનેટો લખાય ત્યારે અપ્રતિરુદ્ધ રીતે એકતાનના આવી જાય છે એમ કોગને કૃમિયાદ મરવાતુ કારણુ નથી એક જ નિધયને કે વિપવના ઘટકને અનેક જૂના જૂના મરિઓ રપરથી હોવાતુ મોજુદ છે અને તે બધા કવિની કવિતાની રીતિ અને કવિતા પાઞ્જનુ મૌદર્ષ કે વિચારદર્શન નવુ હોવાથી આપણે આનદબેગ તે વાચીએ છીએ એટલે નિધયની એકાબતા એ એક તાનતાની જન્મદાતા નથી એકતાનતાની જન્મદાતા તો છે ભાનદર્શન કે પ્રતીજ્ઞાના બિન્ન બિન્ન આનિ બાંવનો અભાવ

એકનો એક સ્પર્શ રોજ રોજ ભોગે છે ને આથમે છે એકના એમ રગોતુ તે દર્શન કરારી જાય છે સ્પર્શ પાસે લીવે તેજ આદની વેરતો એકનો એમ ચદ પસે પસે ભોગે છે ને આથમે છે રોજ રોજ પખીઓ એમ જ મખો કિવમિવાટ કરતા રહે છે ગાયર રોજ ભગી સમયે એક ન ધુધવાટ કરતો તરગોની વિવર્તલીના આદની રહે છે તેથી શુ

સૂર્યની રંગલીલામાં કે ચંદ્રની જ્યોતિમાં, પંખીના કલગાનમાં કે સમુદ્રના ગર્જનમાં એકતાનતા અતુલ વાવ છે ખરી? સૂર્ય, ચંદ્ર, સાગર, પંખી રોજ રોજ નવીન કવિતાનું દર્શન કરાવી નથી જતાં? એવું જ 'નંદનિકા'ની આ ધ્વનિત-કવિતાઓનું છે. વિષયની મર્યાદા એ એકતાનતા નથી. ભાવનાં અને રસનાં નવાં નવાં દર્શનો, નવાં નવાં રંગનાં પ્રતીકો-વિષયને વૈરિધ્ય અર્પાં જાય છે એ વાતની પ્રતીતિ "નંદનિકા"નાં સોનેટો કરાવી જાય છે. વિવેચનનું ક્ષેત્ર પણ અંતે તો મતિ અને રુચિની મર્યાદાઓથી મર્યાદિત થયેલું છે. એટલે અભિપ્રાયભેદ એ રુચિભેદ હોય શકે.

(૫)

કવિ ખખરદાર કવિતારચનાની કલાના ક્ષેત્રમાં શુદ્ધિ અને શુદ્ધિના સદા આચરણી રહ્યા છે. કાવ્યશુદ્ધિ તોડનાર કવિ નાનાલાલ સામે અપધાગધના વિષયમાં તેઓ મહાયુદ્ધ લડી ચૂક્યા છે. અને તેમાં તેઓ વિજયી નીવડયા છે અર્થઘન કવિતાના અને સોનેટની રચના માટે પૃથ્વીછંદના પ્રચારક શ્રી. બ. ક. ઠાકોર અને તેમના શિષ્યસમૂહ સાથે તેમણે વાદવિવાદ વહેંચ્યો છે અને આપણી પ્રાચીન કાવ્યપ્રણાલીના તેમજ આંગ્લ કવિતાશાસ્ત્રનાં ઉદાહરણો આપી તેમણે સોનેટ માટેના છંદ તરીકે પૃથ્વીની નિરપયોગિતા પૂરવાર કરવા બારે પરિશ્રમ લીધો છે. આમ કરતા તેમણે કેવળ એકાદએ વ્યક્તિતો જ નહીં પણ તે વ્યક્તિઓના શિષ્યસમૂહ યા પ્રસસકોના રોષ વહેંચ્યો છે. સ્પષ્ટવક્તૃત્વ અને સત્યકથનની તેમની આચ્છ-બરી વર્તણૂકને કારણે તેમની સામે કવિતાક્ષેત્રે ધણું એટલા અંગ્રેજીમાં પણ છે. અને, અપારે અપારે અવકાશ અને અતુલજાતા ઉપરિચિત થયા છે, ત્યારે ત્યારે તેમના પર આ મોરચાઓ પૂરથી પ્રહારો કરવામાં આવ્યા છે. આ બધાની સામે તેઓ ધણી વાર સયુક્તિક વાદમાં ઊતરવાને બદલે મૌન જ ધારણ કરવું પસંદ કરે છે. તેમના આ મૌનને તેમના પ્રતિપક્ષીઓ તેમની નખજાઇ મણે છે. તેમને બચાવ છે કે "દરેક જમાનો તેને માટે કંટુ સત્ય

કહેનારને બહુ મોટો ઝોળખે છે, કદી વધારી તો લેતો જ નથી. કાવ્યશાસ્ત્રની પરંપરા અંગેનાં મારાં વિધાનો તેમજ મારાં મતંબોનો બલે વિરોધ થતો. વીસી એ વીસી જવા દો. કાળ જ મારા વિધાનની સત્યાસત્યતા યા યોગ્યયોગ્યતાનો ઉવરનો નિહાં કરશે."

તેમનું આ કથન, એક રીતે, ધણું તટસ્થ અને બિનંગત અને તેથી કરીને વ્યાજબી લાગે છે.

(૬)

કવિ ખખરદાર કવિતાકલાના રસિયા કસખી છે. કાવ્યદેહની રચના, માંડણી. લખારણી અને ઊંચ-લણી એ બધાને અંગે તેમને કંઈ ને કંઈ સદા કહેવાતું હોય છે. ઉપર કહ્યું તેમ, તેઓ શુદ્ધિના તો આચરણી છે જ. પરંતુ તે સાથે બાવાની સરસતા, અર્થની સુગમતા, ભાવની સુભોધતા, અલંકારની કે ઉપમાની આડંબરરહિતતા-આ બધા ગુણો તેમની ઇતર કવિતાપોથીઓની પેઠે આ 'નંદનિકા'માં પણ દસ્યમાન થાય છે જ. જોડણીની આર્થત શુદ્ધિ તથા વ્યાકરણની યાવત્કણ્ય અદુષ્ટતા એ પણ તેમના આચરણના વિષયો છે. ઉપમા અલંકારની ઊચિત માંડણી અને બાધણી અને કવિનાલેખનમાં તેનો ગૌણ સ્થાને પૂરક કે સહાયક તત્વો તરીકે ઉપયોગ એ પણ 'નંદનિકા'ના વાચને સ્પષ્ટ થાય છે. ભાવ-પ્રતીકોનું અનોચિત્ય તેમની રચનાઓમાં કદી એવામાં આવતું નથી. પ્રાસની પરિપૂર્ણતામાં તેઓ માને છે ને તેમનાં બધાં કાવ્યોની પેઠે 'નંદનિકા'નાં ધ્વનિઓમાં તેમણે નવીન પ્રાસોનો જાણે મેળો મર્યા છે. વિષયની ભિન્નતા સાથે તેઓ ભિન્ન ભાષા વાપરી શકે છે. આ છે તેમની પ્રમાણ્યુદ્ધિ. સોનેટનાર આપ કે અન. વિચાર વ્યક્ત કરતાં તેમની ભાષા સહેજે સોકોતર કક્ષા પ્રવહ્ય કરે છે. આંતરિક સૌંદર્યને શોભાવવા પૂરતા જ તેઓ બાલ સૌંદર્યને દીપ્ત કરવામાં માને છે. એટલે કે ઉપમા અલંકાર કે કથનના આક્રમણ તેઓ કયાંય ખસકતા નથી. જ્યાં જ્યાં તેનો ઉપયોગ તેઓ કરે છે તે મૂળ સોનાની ડાંમતને વધારવા પૂરતો જ. તેમના લેખનમાં વ્યવસ્થા અને ચોક્કસ

સર્વત્ર દેખાયા જ કરે છે. અને ક્યાંક, તેમની રચનામાં જે પરિશ્રમ તરી આવે છે; તે તેવું કારણ તેઓ Five percent of inspiration and ninety five percent of perspiration-એટલે કે પાંચ ટકા પ્રેરણા અને પંચાણું ટકા પ્રસ્વેદ-માં માને છે તે જ છે, ગમે તેવી પ્રતિબાને પણ પરિશ્રમ તો આપરવક બની જ રહે છે.

(૭)

“નંદન” એટલે સ્વર્ગ. સ્વર્ગની રચના માટે “નંદનિકા”માં તેમણે કથન, યુગ્વન, ખેલન, છવન, મંથન, ઝંથન, બજન, દર્શન, વનન એમ નવ ગગનોની આયોજના કરી છે. આ નવ ગગન વચ્ચે બસો સોનેટની વહેંચણી થઈ છે. બસો સોનેટના નામકરણ તરફ એક વાર જોઈ જઈએ છીએ તો આલોચક નજરને તરત જણાઈ આવે છે કે કવિએ દરેક ધ્વનિતમાં વિચારના એક એક ખિંદુને કેવી કલામય રીતે વિકસાવ્યું છે. એક એક પ્રતીક લખીને તેમણે તેની આલુઆલુ ધ્વનિનું પમરતુ પુષ્પ ખિલાવ્યું છે. અથવા જાણે પ્રતીકરૂપી એક એક સોનેરી ખીટી પર રૂપેરી ચાદર ન ટીંગાડી હોય !

“નંદનિકા”નાં ધ્વનિતોમાં બકતહૃદયની સરલતા અને આરજુ, કવિહૃદયની ઝલુતા અને વેદના, દર્શન માટેનો તીવ્ર તલસાટ અને જીહુ મંથન વારંવાર સર્વત્ર વ્યક્ત થાય છે. કેટલાંક ધ્વનિતો એટલાં અસરકારક છે કે તે વાંચીને કવિવર રવીન્દ્રનાથની “ગીતાજલિ”નાં હૃદયને આર્દ્ર કરી મૂકતા બજનો સ્મરણમાં આવ્યા વિના રહેતાં નથી કવિવર રવિઆણુને પશ્ચિમે પહેલાં આગાખ્યાને સહકાર્યા અને પછી જ ભારતે તેમને નવાબ્યા. પૂર્વઝંકનાં વાદળાં આડે ધુમ્મસમાં ઢંકાઈ ગયેલી કવિ અગ્રદારની યોડીક ઉત્તમ કવિતાઓની કદર પણ આજની પેઢીને મદલે કદાચ આવતી કાલની યુગરતી કવિતા વાંચતી પ્રજા જ કરશે તો તે નવાઈનો વિષય નહીં બને.

કવિને પ્રભુ મૌનપ્રિય લાગે છે, તે બોલતો નથી. કવિ સદા વાચાળ હોય છે. તેથી એ સદા બોલતો રહે છે એ સિધ્ધિમાં કવિ માટે બીજો કયો માર્ગ

હોઈ શકે? તેથી જ કવિ કહે છે કે:

“મારે બોલવું ને તારે સુણવું-એ જ પ્રથા
પરી ત્યાં મારે મટે દત્તો બીજો માર્ગ કોયો?”
(ધ્વનિત-૩૧)

કવિ પોતાનાં ગીતો વિષે યોગ્ય જ કહે છે કે:
“મારાં સ્વાદાં ને સીધાં ને સુધાં મે ગીત રચ્યાં
જેવાં તે સૌ મન્યાં મુજને તારા મહિરથી;
નદી સોનેરી સાંકળોથી કે કરી જાનિરથી,
કિંવા રત્નમકાં ભૂખણે તેનાં અખ અચ્યાં.”
(ધ્વનિત-૩૩)

પોતાનાં ગીતોની ધાછળ કોની પ્રેરણા, કોનો સમથ હાથ છે તે વર્ણવતાં કવિ નખનામધું નિવેદન કરે છે:

“મારો સુર દરી પણ શ્વાસ તો તારો રવો,
તારો અર્થભર્યો મહીં તે મારા મજલ છતાં;
તારી અગુલિએ મારા વીધ દબાઈ જતાં
મારી પોઠજવાએ સૌ દિવ્ય પ્રલાપ મહો !”
(ધ્વનિત-૩૫)

પોતાનાં ગીતોનું મૂલ્ય કોણ મૂલવી શકશે તે વિષે કવિ કેવો તો સૂચક છતાં સ્પષ્ટ પ્રશ્ન કરે છે!

“કોણ ખાવે સરોવરુ અતર સૂર્યો વિના ?
કોણ ચક્ર વિના ઉછળાવશે સાગરને ?
કોણ મેધ વિના છલકાવે સરોવરને ?
કોણ બકત વિના સુષુ પારખે નંદનીના ?”
(ધ્વનિત-૩૭)

કવિતા અને ગાન-એ વસ્તુ પરં તે કવિનું સમસ્ત ઇવન ટકી રહ્યું છે જલકે કવિ માટે તો ગીત એ છવનનો પર્માણ બની ગયો છે. તેથી જ કવિ નિમ્નલખવની વાત કેવી સરલ રીતે કહે છે કે:

“મારા વેવોએ ઔષર આખ્યાં અનેક મને
પણ ના મુજ દેહ-આરોગ્ય હુ પામ્યો કદા,
બાંધું બાંધું યતો રવો દેહ આ મારો ટકી;

તેની બુટી મળી મુજને મારાં આ કવને,
નાથ ! ગીત જ છે મારું ઔષધ સાચું સમ;
મારો દેહ ને જાત્મા નિરો એ જ ગીત ધરી.”
(ધ્વનિત-૨૭)

કવિને અગણ્ય ગીતો ગાવાની હોંસ દેવે છે.

પણુ જીવનની અવધિ ટૂંકી છે

‘મારા જીવનની અવધિ ઠીલી સામે ખરી,
અને મારે તો જાવા છે કોટિક ગોન હજ,
ખાઉ શું શું અને શું ન જાઉં રહ્યા દિનમા !’

(ધ્વનિત-૬૩)

કવિ ખોલના કે ગાના તો જાવ છે જ, પરંતુ—

‘રહ્યું હૈયે હબર ને હોઠે તો ચાર સરે’

(ધ્વનિત-૪૬)

તથા—

‘ગોત્રી મોહીને મોહુ યુ રખોનતા ખોવ ખૂટે
ઉરસાવ અસખ્ય ને વાણી સસીમ સદા,
જરા ખોલતામા જામે આવી પડે પડદા,
ઉર ઈન્જલ એક ને જામ ખીજુ જ કૂટે

(ધ્વનિત-૪૮)

કરિને મુક્તિ જોઈએ છે. પણુ એ રાજયોગી
આત્મા જગતને માયા કે આડખીવીરૂપ ગણ્યોતો
નથી તેથી જ કવિ કહે છે

‘જગત્યાગમા હુ તો નહી મારી મુક્તિ ગણ્યું
જગત્યાગની સાથે તો તારો જ ત્યાગ થતો
જને તુ જગમા નહીં થાય કદાપિ છતો
પણુ તુ વિશુ કયા યે રહે નહી એક કણ્યું

(ધ્વનિત-૭)

કવિ મુક્તિ જેમ મધનમા જ જુએ છે, તેમ
લાભાલાભ પણુ જુદી જ રીતે જુએ છે

‘મારા નાથ ! લીધુ ઘર માતુ તે તર્પણમા
પણુ મે તુજ શું તારા સાતે ય સ્વર્ગ લીધા

(ધ્વનિત-૧૨)

પરંતુ એ સાતે ય સ્વર્ગ સુધી પહોચવા માટે
જે શક્તિ, જે સકલ્પ અને જે ધૈર્ય તથા બળની
આવશ્યકતા રહે છે તે માટે કવિની પ્રાર્થના જુઓ

‘માતુ નિર્મિત કાર્ય હુ પૂરુ કરુ જગમા,
એવા શક્તિ સકલ્પ ને ધૈર્ય તુ હે સુજને,
મારા જીવન અતે હુ તુજ કરુ તુજને,
એવા શક્તિ અને બળ આપ અને ડગમા”

(ધ્વનિત-૬૨)

જીવન એ જોતું કવિનું દષ્ટિમિત્રુ અને શૃત્યુત્રુ
મ ગમ ચિતન પણુ જાણી લેના યોગ્ય છે—

‘ન અનત સુખે સુખતુ પરિમાણુ મજે,

ન અસીમ અધારમા કલ્પના ન્યોતિતણી,
ન વિરૂપતા વ્હોણુ કહી કે સૌદર્ય વસે”

(ધ્વનિત-૭૫)

‘કૃટે મૃત્યુ તો વસો ને જીવન રોજ સીવે
જગે મૃત્યુ મરે અને જીવન નિર્ય જીવે—

(ધ્વનિત-૭૭)

‘શાને જીવન મૃત્યુને જોડકુ લોક વડે
જ્યારે મૃત્યુ ન જીવનને અડકી ય શકે
ખરુ જોડકુ છે જગે જન્મ ને મૃત્યુજાણુ
વિશુ જીવનના હોંચકાતણી ને પડજે’

(ધ્વનિત ૭૮)

ઉપરોક્ત ચિંતનની સાથે જ યોડીક મનોરમ
કલ્પના જુઓ

‘તારા મુખની લાવી ઉપામુખ જોડ પડી,
તારી પાનીનુ પત્ર તો સધ્યાપહે નિરખુ,
બાણુ ચંદ્રની શુભ્રનામા તારુ અખરખુ
પાણુ તારક લોચનમા તારી ન્યોતિ વડી”

(ધ્વનિત-૧૩૫)

‘મારી બળને નાખી મે વિશુ સમુદ્ર મળી
તેમા અદ્ભુત વસ્તુઓ આવી પડી સવળી
પડી મેઘની કૈક ઝમ્કતી હીરાસગી
નભતોરણુની ધૂની ઊડના વજ્ર કહી,’

‘પડી સધ્યા ઉપાની પ્રસાધન પેગી તલી,
રજની શિરકેશની હીરાસગી ડાજની
દીડી વ્યેતમ કવિગડ મરી નીરી કૃમળી
ને પરશુ દિન ફેરુ કસુબવ કેણુ જહી”

(ધ્વનિત-૧૫૫)

કવિના ધ્વનિતોગાથી ઠેર ઠેર સૂત્રાત્મક પદ્ધતિઓ
જડી આવે છે, જેમકે—

‘ન જાણુ ખડકો તેથી જામિ રહે અડકી ?’

‘નહી સૂવે તો ય શુ મોતી અમોતી અને ?

‘કોણુ જાણુ રસજ વિના ઉભરા કવિના ?

‘સૂર્ય આવે ત્યા ખીટ્યુ રે વાય ન અણુજી’

‘નૂરશી નૂર બગી રહે જંગલ નૂરમા”

મરણુ, નિત્ય એ જ સૈનિક ધર્મખરે’

“બધું” મિષ્ટ છે મિષ્ટ જો નહીંએ શું કહવું:”

“જ્યાં ચેતનનો જગે નિત્ય વિરોધ વને,
જ્યાં ઉન્નતિને પણ નિત્યનરીન થશે”

“નહીં શક્તિનો ઉદ્ભવ યાવ અંગાર વિના:”

“બધે વાટ તગાવ 'જુએ કદી એક સરી
પણ સિંધુની ઊંચ તે ખામે ન કેઈ તકે:”

“નહીં એકલી શક્તિ કદી જ્યાં છતી રાકે
અથો ચૌવનનો રસ તે ફરી કાણે દક્ષો ?”

“વસે સિંધુથી ફર તે સિંધુને શું સમજે ?
રહે સૂર્યની સાથે તો કયાથી અધાર નડે ?”

“જગે મોઠાની છે જ મોઠાજ મહાન ખરી,
કરે નાનાને મોઠા થરી નિજ અંગુલિએ”

“કદી આપ ખરે ચરી કાઈ ન બેસી રાકે.”

કવિ પોતાના બીજાને જીવનનો ચિતાર આપવો

પણ ચૂક્યા નથી:—

“તારી જ્યોતિ સદા મુજ દ્વારે અખંડ વહે
પણ હું મુજ વેદનામાં રહું મૂક પડયો
રહું, ગાઈ, નિસાસ મૂકું હું પલંગનડયો
મુજ ચાર દિવાલ વચે ભવના કલહે.”

(બનિત-૧૮૪)

ચાર દિવાલની કોટડીમાંથી લેક કરિને જલર

ગોધાવે છે, પણ:—

“પણ હું ન જ્યાં ચહું રોયા થઈ ભરી”

(બનિત-૧૮૧)

કાન્થ:—

“પૂરે માલના ટખા પૂરો નહીં દે ઘસવા.”

(બનિત-૧૯૦)

સમગ્ર રીતે જોતાં કવિ અખરદારે ‘નંદનિકા’ના કવિતારચનાસૌંદર્યને પૂર્ણરો વ્યક્ત કરતાં, હાથમાં અલંકારોનો ઔચિત્યપૂર્ણ વિનિમયમુક્ત જ્ઞાન-ઉદ્ભવના તરસાટ વ્યક્ત કરતાં ચિત્તન મને દર્શનમુક્ત ધર્મનો આખ્યાં છે તે બકાહરણને અવરથ સાનવના આપરો રસિક કવિતાભોગીએને પણ પૂરનો રસાનંદ મળી રહેશે એવી આશી ખાત્રી છે. કવિતા-રચનાની કક્ષાનો જ્યાં હો! જ્યાં હો! બકાહરણના સાવિત્રક ભાવોનો! જ્યાં હો! ચુચરતી કવિતાનો!

જાણી તો કવિ કહે છે તેમ:—

“રસદીક્ષા કરે રચની બહુ વાત જગે
અને સિદ્ધ કરે તલી બાહુક બંધ થરી
બધે માલેક દેખીને મગ અને જાણ કે,
એને તારા અખીરસાગી ખમ હોય કરી ?”

(બનિત-૨૨)

અને વળી, કવિ જે સત્ય ઉચ્ચારે છે તે આપણે પણ તેમનાં કાળેના જ્યાવમાં નહીં પણ તેમનાં લલકારમાં લલકાર પૂરાવવા, સહેજે ફરકાર સહિત ઉચ્ચારીએ છીએ કે:—

“નહીં પૂણેવા વિશ્વના સજને કયાં થ જડે.”

અરવ!

રુબાઈયાતે પતીલ

પતીલ

• રુબાઈ

ને હોય અ મમર્ષ કોઈને તુ
 નિજ ધાન્યથી સતર્પ કોઈને તુ
 ને હોય વક્ત કોઈની વિતક । સૂણ
 દિલ હોય તે દિલ અર્પ કોઈને તુ-
 દૂઢી ગલી ને ધાગ્ની કઠી ના,
 નેઈ ખૂળી શુભચારની કઠી ના,
 ના જે થયો શિકાર આખ કેરો
 બાહી મઝા શિકગ્ની ધરી ના.
 શીઝા ઉપર બધી શરમ મૂકી દે
 જૂઠી અદખ તણો અમલ મૂકી દે
 મારૂકના હુરમ મહી હવે તે
 લાહોલ તારા કદમ મૂકી દે.
 જે તે શુમાબુ તે જ તારી દૌલત
 જે તે ફગાબુ તે જ તારી વહોરત
 લક્ષ્મી લુટાવશે તહારી ખ્યાતિ
 તગી જ આપશે ખરી શહોરત
 પી પી શગબ દિવ ફરેમ ખ્યારા
 અથ દોસ્તદાર દોસ્તદાર માગ
 છે પાસ પડી મનપસદ વસ્તુ
 શા દૂઠવા પરદેશના કિનારા ?

પી પી શરાબ એક માત્ર શર્તે
 દે આપી વચન તે મુજબ તુ વર્તે;
 સાચો નશો શાહુદની આખમા છે
 ખ્યાવા મહી પ્રતિગિબ જેહુ નર્તે
 હુમદમ ઉપર હુદમ નિસાગ ધર્ષ બા
 દુનિયા મહાથી દેશપાર ધર્ષ બા,
 ઉપવન ઉપરથી ત્રિદગીના કેરા
 બાદે સખા મુજમ પસાર ધર્ષ બા
 બચવા ચહે ને યેગસીથી તારી
 તેા શોધ કોઈ નાઝનીની 'યારી,
 ટાહુ' પડે અતર ઝહી તપેહુ
 કર તે તરફ પ્રયાણ નિત્ય નરી
 ઉડાવ બખનો ઉડાવ હુથે
 ફરી બબરમા હરીફ સાથે
 હુગલુ બનાવવા હદય તહાફે
 લગાર યોજ રાખ નહી માથે

વાંચતાં રેખે

કુ: પૂર્ણિમા દવે.

દમણાં દમણાં આપણા કવિઓ એકાદ બહુ ખનવા લાગ્યા છે. શ્રી. જ્ઞાનુશંકર વ્યાસ (માદરાયણ) કોલેજમાંથી છૂટા થઈ ગયા. અને તાજેતરમાં 'કવિના' પત્રના તંત્રી અને સુખાન, કવિ શ્રી કોલક પણુ "વ-મશુમિ' માંથી છૂટા થયા. હજી એક દ કવિ છૂટા થવાના છે એવા બહુકારા વાગી ગયા છે આ કવિઓ એકાદ યનાં સુજરાતને એમના નજીક પહુ કૃતિઓ મળશે. બીજું કંઈ નહિ તો હજી સુધી 'બેકારી' વિષય પર એકકે કવિના વાચન માં નથી આવી તો તે તો વાચવા મળશે, પણ મ યો સાથ 'બેકારી' વિષય પર કવિતા લખે એટલા જ માટે સુજરાતના આ લાડીલા કવિઓ એકાદ મે એ જોવાની મારી ઇચ્છા નથી સામાન્ય માણુમનાં બેકારી કરતાં કવિની બેકારી જરા વધારે કરણુ અને વધારે દુઃખદ છે. એ લાગણીવશ પ્રાણી છે એટલે જ એ બેકારીને આમ ચીતરવી પડે છે

કવીન્સરોડ પર ઊભેલા શ્રી. જ્ઞાનુશંકર વ્યાસ અને એમના દિવોગ્મન મિત્ર શ્રી. ચંદ્રવદન મહેતાનો વાર્તાલાપ મને નાંભગવા મળ્યો ત્યારે જ મને ખબર પડી કે આ બંને કવિઓમાંથી એકકેને પોતાની બેકારીનું દુઃખ નથી-પણુ ખુમારી રાખીને બેકારીને આમની એ માટે એઓ આગંદ માણુતા હતા.

કવીન્સ રોડ પર ચાગ્યાંચ સાહિત્યકારો ઊભા હતા એમાં એક તો નારદ સમા શ્રી જ્યોતીન્દ્ર હતા. બીજા બે ઉપર જણાવ્યા તે અને ચોથા શ્રી કોલક હતા. એ ચાર ભોગા પાંચમા બાઇ પણુ હતા પણ તેમનું નામ મને ખબર નથી. શ્રી ચંદ્રવદને જ્ઞાનુશંકરને કહ્યું: "દોસ્ત, હવે નોકરી કરવાની જરુર

જ નથી. કું' તો સલાહ આપું છું' કે કવિ યહને નોકરી કરવી જ નહિ એક અંગડીની દુકાન કાઢ-રો યે સગમ! તારે તો કેટલી બધી વિધાર્થીનિઓ છે! એ લે કે જ અંગડી તે-નો યે ચીકાગ કમાણું. યાવ." પણ જ્યોતીન્દ્ર ત્યાં તરત જ બેલી ઊઠયા: "અને સાથે આ કોલકને રાખ-એ યે હમણાં બેકારીમાં જ છે. આદગાયણ-કોલક કિમિટેડ યાના." "

ત્યાં કોલકે કહ્યું: "ખરા છો. ધણો તો ધણો સારો અત વ્યો છે આ ચંદ્રવદને અંગડીની દુકાન કાઢવાની સૂચના કરી. બીજી કોઇ વસ્તુની દુકાન કઢીએ નો તો મિત્ર તરીકે કંઈ ને કંઈ ખરીદીને અમને ખટાવવા પડે પણ અંગડીની દુકાન કાઢીએ તો લ. ધો જ નહિ. કારણ કે એને તો કોઇને માટે અંગડી ખરીદ કરવાની જ નહિ. આવી દુનિયા છે."

"ના, ના બુલો છો. એને કેઇને માટે અંગડી લેવાની નથી. પણુ અનેકને અંગડીના આદક યના-વયામાં-કેન્વામ કન્વામા ચંદ્રવદન જેવા કોઇ નિ-ખ્યાત નથી. તમારી અંગડીઓ એવી ઉપડશે-વાત નહિ. 'ઈન્કમટેક્સ તો શું' પણુ સુપરટેક્સ ભરવો પડશે. અને બેકારીને અહલે કાર દોડાવવા યઈ જશે."

"બાઇ, અમારે એ કાર દોડાવવી નથી. અંગડીની દુકાન તમને ખુબારક હો!....." કોલકે આખરી નિર્ણય જણાવ્યો.

વાર્તાલાપ સાંભળ્યો તે પ્રમાણે નો આ કવિઓ અંગડીની દુકાન કાઢે એવો ભય હવે રહ્યો નથી. અને કદાચ એ અંગડીની દુકાન કાઢે તો કું

શ્રી ભાદગણ્ય અને શ્રી કોલકને ખાત્રી આપું છું કે
હું તમારો પ્રથમ આહક યર્થશ.

x x x

ઉમાશંકર જેવા શાંત માણ્યને ઉગ્ર રાજ્યે
જેવા એ એક દહાવો છે. બેશક આમ તો ઉમાશંકર
સદા ચે હૃદયતા જ દેખાય છે પણ આમને નથી-એમના જ
અંગત મિત્રે માર્યા મને સ બળવશ મળે છે કે
ઉમાશંકર ગુરસે થાય છે ત્યારે એમનું ત્રીણુ ક્ષોચન
૩૬ રાજ્યે ભીષકે છે ઉમાશંકર ક્રિ છે એમનામા
અંદ્રાદન અને દાકોરના જેવો ધડાકિયો સ્વભાવ
નથી જ; તેમ છતાં એવું શું છે કે-ઉમાશંકર
ઉરકોરાઇ જાય ? આમ વાતે તો ધણી શાંત છે
એમના નિત્યપરિચયના એક મિત્રે મને હમણા જ
સાત પ્રમગે ગણવ્યા કે જેમા ઉમાશંકરે
પિત્તો ગૂમાવેલો એમાના તણુ પ્રસંગ તો માત્ર
બંધારણીય ચર્ચાના હતા. અહિંસાનો દરિતામા

આરેશ આપતા ઉમાશંકર આટલા બધા દિલ્લ
યર્થ જ્વ એ પણ એક આશ્ચર્યની વાત છે પછી
મે એમના મિત્રને પૂછ્યું: માણ્યમ બધાર તો દિલ્લ
રાજ્ય વતારે-પણ ધરમા કેમ છે ? ધરમાં જો
દિલ્લક રાજ્ય વને-મા હોય તો ગમે તેવી બચ્ચિનો
સ્વભાવ ધરમા બકરી જેવો થયાનો જ-રહેલો જ
ઉમાશંકરની માનતમાં એમ નથી. એમને ત્યાં તો
શાંતિ પરમ સુખ્ય છે ગુરસે થાય તો ઉમાશંકર જ
અન તે ચે ઉમાશંકરને જ શૂઝવામા આવ્યું હોય કે
કેમ ગુરસે થયા ?-તો ઉમાશંકરને પોતાને જ ખબર
નથી હોતી. છતાં આજ સુધી ઉમાશંકર મેધાણીની
જેમ કોઈ ઝપાઝપીમા નથી ઝડપાયા એ આનદની
વાત છે પણ એક વાત નિશ્ચિત કે ગમે ત્યાં બધા
રણની ચર્ચા હાય અને ઉમાશંકરની હાજરી હોય-
ત્યાં બધારણની ચર્ચા સદતર પડતી ચૂકને જોઈએ
તો ઉમાશંકરના સુધારાને વિના વિરોધે સ્વીકારી
લેજો-એઓ શાંત પડે ત્યાં સુધી."

કવિવર સનાઈ

કૃષ્. માતરી

ફારસી બાબાના જે અત્યંત પ્રતિભાશાળી કવિઓ યદ્ય ગયા છે એમાં સનાઈનું વિશિષ્ટ સ્થાન છે. એમનું 'પૂર' નામ અખુલમશ્હુદ મજદૂદ્દિન અબ્દમ હવુ' ગિઝની શહેરમાં હમ્મિના અગીઆરમા સૈકામાં જન્મ પામ્યા હતા. કવિ તરીકે અને ખાસ કરીને સૂફી કવિ તરીકે એમને મહાન ગણવામાં આવે છે. એમની કવિતાઓનો સૂફીવાદ અત્યંત ગહન અને ઉન્નત હોવાથી પ્રથમ પંક્તિના સૂફી કવિ તરીકેનું બિરૂદ મેળવી ગયા છે.

આંગ્લ વિવેચક પ્રોફેસર બ્રાઉન તેના Literary History of Persia નામક ગ્રંથમાં સનાઈની કાવ્યપ્રતિભા વિષે આમ ઉલ્લેખ કરે છે:

"મસનવી કાવ્ય લખનારા ધરાનના ત્રણ મુખ્ય કવિઓમાં સનાઈનું સ્થાન પ્રથમ પંક્તિમાં આવે છે. ફરીદુદ્દીન અત્તાર બીજા નંબરે અને મવન જલાલુદ્દીન રૂમી ત્રીજાં નંબરે આવે."

'મસનવી' એટલે કેઈ પણ ગાથાનું પર્યાય વર્ણન કરવું. સનાઈના 'મસનવી' કાવ્યો આજે પણ આપણને આંજી શકે તેટલાં ચિરંજીવ છે. અને પુણે સૂફી ચિરંજીવ રહેવાનો છે. મસનવી કાવ્યો મોટે ભાગે સનાઈ, ફરીદુદ્દીન અત્તાર અને મવલાના રૂમે લખ્યાં છે. આ ત્રણે કવિઓ ફારસી બાબાના

પ્રથમ પંક્તિના સૂફી કવિઓ ગણાયા છે.

પ્રોફે. બ્રાઉનનું ઉપહૃંકત કથન સાહિત્યના

(૩) સૂફી શબ્દ વિષે અનેક જાતની ધારણાઓ બધાવણી છે. કેટલાક એમ કહે છે કે આ સંધના સભ્યો કમ્મલ-જેનો ફારસી બાબામાં 'સુફ' શબ્દ છે-એકલો હતો. આ કારણે એ ટાળાના સભ્યો સૂફી અર્થાત કાંગડીરાણા તરીકે સંબોધાયા બીજા મત એવો છે કે આ સંધના પ્રથમ સભ્યોના પૂર્વજો અહલે સુફુદ્દા અર્થાત હજમ મુહમ્મદ પયગમ્બર (મ.વ.૦) સાહેબના સાથીઓ હતા પરંતુ આ મતો કરતાં મૂળ હકીકત એ હોઈ શકે છે કે સુફુ શબ્દનો મૂળ અર્થ જ્ઞાન છે અને સૂફી એટલે જ્ઞાની હોવું જ સત્ય છે.

આ સૂફી સંપ્રદાય તો હજરત અલી (પયગમ્બર સાહેબના જમાઈ) અર્થાત પયગમ્બર સાહેબના અવસાન પછીના બસો વર્ષ પછી અધિક વિકાસ થયો. સૂફીઓના સ્વતંત્ર વિચારોના કારણે તેમના પરના અત્યાચારો વધી ગયા. પરંતુ કેટલાક સમય પછી આ ઉચ્ચ વિચારોને અપનાવનારાઓ અને સમજનારાઓ પણ મળ્યા, જેઓએ આ સંપ્રદાયનો આશ્રય લીધો. અને આ સૂફી સિદ્ધાંતોને પોતે સમજી અન્યોને સમજાવવાનો પ્રયત્ન પણ કર્યો.

સૂફીઓની વિચારસરણી હિન્દના વેદાન્તી, બકિતમાર્ગી, કેટલેક અંશે ખૌદ તથા પાશ્ચાત્ય રોમન કેથોલીક સંપ્રદાયની વિચારસરણીથી વિશેષ ભિન્ન નથી. સૂફી દિવ્ય-પ્રેમના ભિક્ષુક છે. એમને કુફ કે ધર્મથી નિરજાત નથી. જાણ બંધનોથી પર યદ્ય પૂજા, જપ, અને માળાના પાખંડથી બચીને પોતાના પ્રિયતમ (સર્જનદાર)ની શોધમાં તન્મુખ રહેવું એ જ તેઓ સાચો ધર્મ માને છે. એક

(૧) કેટલાક અભ્યાસીઓના મત પ્રમાણે તેમનું વતન બલખ પણ કહેવાય છે.

(૨) મસનવી કાવ્ય તેના પ્રચાર અને સમગ્રણ્ય વિષે 'કવિતા' માટે હું જુદો લેખ તૈયાર કરી રહ્યો છું તે જોવા વાચકોને આમંત્ર છે.

ઈતિહાસ તથા સમય અનુસાર બરાબર છે. પરંતુ જો કવિતાની ઉત્તમતા, ભાવપ્રદર્શન તથા વિચારોની ગંભીરતા પર દૃષ્ટિ નાંખામાં આવે અને પછી મત બાધવામાં આવે તો રૂમીનો પહેલો, અત્યારનો ખીન્ને અને સનાઇનો ત્રીજો નંબર આવે.

આરંભમાં સનાઈ એક દરગાઝી કવિ હતા એટલે રિવાજ પ્રમાણે સુલતાનેની પ્રશંસામાં 'કસિદા' (પ્રશસ્તિ કાવ્યો) રચતા. હૌલતશાહ, જમી-ધત્વાદિ ઇતિહાસકારોના ઝંથોથી જાણ્યા મળે છે કે એક દિવસ સનાઈની એક સૂફીજન સાથે ઝોળાખ યર્ષ, અને એના સત્સંગની સનાઇના જીવન પર જન્મ પર અસર પડી. જીવન વિષેના પોતાના વિચારોમાં આ સહવાસે બારે કાલિએ આણી દીધી શબ્દ તથેજના "દિવાન" (કાવ્યઝંથ)નું સંપાદન કરતા મૌલવી અબ્દુલ મલૂક અધરીએ આ ઘટનાનો નીચે પ્રમાણે ઉલ્લેખ કર્યો છે:

"સુલતાન મહમૂદની પ્રશંસામાં એક કવિતા લખીને એક દિવસ સનાઈ નદી તરફ જઈ રહ્યા હતા. માર્ગમાં એક મદીરાપીઠ આગળથી તેઓ પસાર પધ રહ્યા હતા. એ સમયે હાથેખવાર નામનો તે વખતનો એક પ્રસિદ્ધ મદીરાબંધક, સાકી (મદીરા પાનાર)ને કહી રહ્યો હતો: "સુલતાન મહમૂદના અધા-પાને નામે એક પ્યાલી વધુ ભરી દે" સાકીએ કહ્યું: "સુલતાન મહમૂદ એક શક્તિશાળી મુસલમાન બાદશાહ છે અને જગતમાં વિખ્યાત થઈ રહ્યા છે એના વિષે આવા શબ્દો ન બોલો." હાથેખવાર બોલ્યો: "તે ધણી જ ખરાબ માણસ છે. પોતાના દેશને તો તે

સૂફી પોતાના ધર્મ વિષે આમ વર્ણન કરે છે.
 મદ આશિક રા ન બાશદ ઈલ્લાતે
 આશિકાંશ ન દેહે મિલ્લાતે
 મઝહબે હરક અઝહમા દીનહા જુદાસ્ત
 આશિકરા મઝહબ વ મિલ્લાત ખુદાસ્ત
 અર્થાત: પ્રેમીની લગની સંસારી યીએથી પર છે. એનો કોઈ ધર્મ નથી. તે સૌ ધર્મોથી અલગ રૂંદી કેવળ બગવતપ્રેમથી જ મનની ગાંઠ બાંધે છે.

કબજમાં રાખી નથી શકતો અને ખીજ દેશો જતા દોડી રહ્યો છે!" આટલું બોલી હાથેખવાર ખાલી ઉઠાવી અને મદિરા પી ગયો. ખીજ વાર તેણે કવિવર સનાઇની બધી કવિતાના નામે ખીજ ખાલી ઇતોહલ ભરી આપવા સાકીને કહ્યું! સાકીએ જવાબમાં કહ્યું: "સનાઇ તો ખૂબ જ ઉચ્ચ કારના કવિ છે. એમની કવિતા તો મજાની હોય છે." હાથેખવારે કહ્યું: "જો તે સાચેસાચ એવો હોત તો આવા કામોમાં કેમ રમ્યોપર્યો રહે? એણે અનેક નકામી પાતો લખી રાખી છે એ વિના એ એટલું પણ નથી સમજતો કે તે શા માટે જન્મ પામ્યો છે?"

આ વાર્તાલાપની અંતે ખાસ કરીને હાથેખવારની ૨૫૨૬ ટીકાની સનાઇના કવિહૃદય પર બારે ચોટ લાગી. તેમના હૃદય પર જાણે વીજળીઓ તૂટી પડી અને જાણે આ ધક્કાએ તેમના નેત્રો ખોલી દીધા એ પછી તરત જ સનાઇએ સાંસાતિક મોઠ ફગાવી દીધો અને મનના ધોડાની લગામ ખેચીને સત્ય તરફ તેણે મુખ કધું. એ જ જગતમાં પછી સનાઇ શયવા લાગ્યો. અને પોતાની બ્રાવમથી કવિ તાનો અનેકને આસ્વાદ અપાડ્યો.

મૌલાના રૂમ પાસે કદિ કોઈ સનાઇની પ્રશંસા કરતું તો તેઓ કહેતા: "આ તો સૂર્યના પ્રકાશની પ્રશંસા કરવા જેવું છે." મૌલાનાએ પોતાની 'મસનવી'ના આરંભમાં સનાઈ વિષયમાં આમ લખ્યું છે:

"અત્યાર પ્રાણ છે અને સનાઇ એની ખે આંખો. જ્યારે હું તો સનાઈ અને અત્યારના પથ સમાન છું."

પ્રેક્ષિતર નિકલસન સનાઇ વિષે લખે છે. "મનુષ્યનો આરંભ વિવેકપૂર્ણ જીવન, સત્ય અને તકથી થયો છે. જ્યારે મૌલાના રૂમ જેવા સમર્થ વિદ્વાનોએ સનાઇની પ્રશસ્તિ ગાંઠ છે તો તેમને મહાન કવિ ગણવામાં કોઈ અતિશયોક્તિ નથી."

ધણા વિદ્વાનો પ્રેમની મહાનતાના કારણે માટે તેમનો ધર્મ પ્રત્યેનો પ્રેમ પણ આગળ ધરે છે. પરંતુ એ તો જરૂર સાચી હકીકત છે કે સનાઈ મહાન સૂરી કવિ હતા. કદાચ રૂમીની તોમે ન આવે પરંતુ જરૂર એક ઉચ્ચ અને ઉત્તમ કવિ હતા એમની રચનાઓ 'દિલ' અને 'ઈશ્ક' અતિ ઉચ્ચ અને ઉત્તમ ભાવનાઓની પ્રેરક છે.

'હદીકા' નામક કાવ્યક્રંતિની સનાઈની કાવ્ય પ્રતિભાના ગુણગાન થયાયા. આ 'હદીકા' કાવ્ય-ક્રમમાં અગીઆર હજાર પદો છે. આ પદોમાં આધ્યાત્મિકતાની તેમજ આત્મિક અનુભવોની ઝલક પૂર્ણપણે છે. પ્રેરક શ્રાવનનું મંતવ્ય છે કે: "આ સુસ્તકની પ્રતો બહુ સુલભ નથી." એમની કવિતાનું મહત્વ સમજવા માટે 'દિવાન' (કાવ્ય-પુસ્તક) જોવું જરૂરી છે. શ્રાવન આગળ ઉપર પણ કહે છે: 'દિવાન'માં લખેલી કેટલીક - કવિનાઓ તો 'હદીકા' કાવ્યોથી પણ ચડિયાતી છે. દાખલા તરીકે:

'સાંસારિક પીડાઓ અને કઠિનાઈઓથી જે હૃદય પર છે તે જ અતિ ઉત્તમ છે.'

'જેને પ્રેમની મહો અથવા હસ્તાક્ષરો પણ પ્રદર્શિત નથી કરી શકતા.'

'હું કેવળ તમારો પ્રેમ ચાહું છું. અને યદિ વૈભવ અથવા ધન મારા ભાગ્યમાં નથી તો તેની કોઈ ચિન્તા નથી.'

'કારણ કે ધનનો સંબંધ સંસારથી છે અને સંસાર તથા પ્રેમ કદિ પણ સાથે સાથે ચાલી નથી શકતા.'

'જ્યાં સુધી આપ મારા હૃદયમાં નિવાસ કરો છો ત્યાં સુધી હૃદય સાંસારિક પીડાઓનો અનુભવ નથી કરી શકું

(લીટરરી ડિસ્ટરી ઓફ પરશીઆ વોલ્યુમ ૨. પૃષ્ઠ ૩૧૭)

સનાઈનું મૃત્યુ સને ૧૧૩૯ માં થયું. એમની

રચનાઓ (૧) દિવાન (૨) હદીકુલ હકીકત (૩) તરીકુત તહકીક (૪) ગરીબનામા (૫) કારનામા- (૬) અકલનામા (૭) સૌ રૂલ ઇલાહીયુલ ઉલમદ, અને (૮) ઈશ્કનામા છે.

સનાઈની કવિ તરીકેની પ્રતિભાના સાચાં દર્શન તીચેની એક કવિતા પરથી જ સ્હેલાઈથી આવી શકે એમ છે.

તાકે જે હર કસે એ પએ સીમ ખીમે મા બજ ખીમે સીમ ગરતા નિદામત નદીમે મા. અર્થાત:

આપણે ચાહીના કારણે ક્યા સુધી સૌનો ભય રાખતા ફરીશું ? આ ચાહીના કારણે જ આપણે લગ્નિજત બનવું પડે છે.

તા હસ્ત સીમ ખામા ખીમસ્ત યારે ઉ ચૂં સીમ રક્ત દર પએ ઉરક્ત ખીમે મા

જ્યા સુધી આપણી પાસે પૈસો છે ત્યા સુધી ભય આપણો સાથ છોડવાનો નથી. પરંતુ એ જતાં ભય પણ હંમેશને માટે આપણાથી કિનારો કરી જશે.

એ આંકી મુકુશિરસીય બજાએ અગ્રીમે તૂ સામસ્ત ગોઈ અસ્ક નિશાતો નછમે મા.

તમે નિર્ધનતાને સૌથી ખરાબ ચીજ સમજો છો અને કહો છો કે પૈસા જ તમારી પ્રસન્નતાની આવી છે.

બેહતર બેદાં કી હસ્ત તમનાએ તૂ મહાલ સીમસ્ત વેહક અરવે બલાએ અગ્રીમે મા.

ખૂબ સમજ લો કે તમારો આ નિવાર નિરર્થક છે અને આ પૈસો જ સંસારમાં સૌ આપત્તિઓનું મૂળ છે.

આબન્દ હરદો બાહમ હરદો બાહમ રવન્દ ગોઈ મિરાદરન્દ બહમ ખીમે સીમે મા

પૈસો અને ભય સંસારમાં સાથે જ આવે છે અને સાથે જ વાદ્યા ભય છે-એવું જણાય છે કે

જાણે બંને સગા બાઈ છે.

ગરમા દુમા સિવાઈ ગલીમેમ વૃદ્ધનેસ્ત

સીમે સુપીદ કર્દ સિયદ ઇ ગલીમે મા.

આપણા ભાગ્યની મંદતા માટે કોઈ આશ્ચર્ય નથી. આ પૈસાએ જ આપણને એવા કરી દીધા છે અને એના કારણે જ આપણી ગણના અમાગીઆઓમાં થાય છે.

એ અજ નઈમ કરદા લિયાસે ખુદ અજનસેમ

દાં તા કે રૂએ કિશ્ત નમાશી નદીમે મા

તમારા વૈભવથી ય આગળ જઈને તમે ઉત્તમ વસ્ત્રો ધારણ કર્યા છે, સાવધાન ! અભિમાન અને અહંકાર લઈને અમારી પાસે આવતા ના.

ગોઈ બરદના પાયાં બરમા દસદ બરન

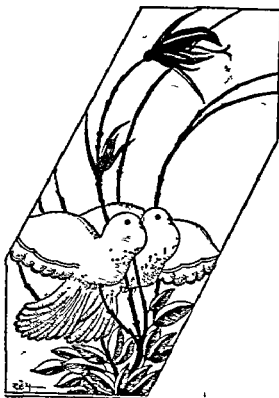
દરગદકી બીનગરનદ બકરૂસે અદીમે મા.

તમે કહો છો કે નાગા પગે ફરવાવાળા અમારા બેડા બેઠને ઇર્ષા કરે કે; પરંતુ એવું કંઈ નથી એ તો તમારી જુનીઓ તરફ દ્રષ્ટિ પથ્ય નાખવા નથી.

દર દસરતે નસીમે સખા એમ એ બસ

આરદ સખા નસીમેો નવારદ નસીમે મા.

અમે તો વાયુની નરમ અને મરન કરી દેનાર લહેરોના ઈન્દ્રિયક ધીએ. શીતલતાના સ્થાનમાં વાયુમાં ક્યારે ય તાપ હોઈ શકે છે. પરંતુ તે અમારા માટે નથી

ગા મ

સૂતું ડુંગરના ખોળામાં છાતું
મને ંડાહું એ ગામ છે નાતું.

માથે લઈ બેડહું ને નીર ભરવાને સહિયરની સાથે નિત જાતી;
હૈયાતું હેત વહી જાતી સરિતા માના જેવું જ મીઠું ગાતી.
વીરઠો તે વાતોતું થાણું—મનેં

પાદરમાં બિલો છે પાયરીને પેલો વડલો ગંભીર એની જટા;
સાંભરે મંદિરની પાછળની આંખલી, સાંભરે આંખાની ઘટા;
એકે એ સ્થાન ના અબણચું—મનેં

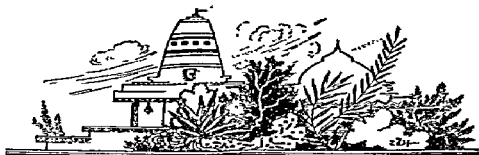
પાસે તળાવ જ્યાં ગોધન માણે લીમડાની છાંયાને દુકાવે;
જામે જાપોર, સીમ થાતી જળાંજળાં, વાજે ગોવાળમે પાવે.
સંભારે ઉર છાતું છાતું—મનેં

જ્યારે આકાશ ભરી જામે રે ચાંદની, પીપરનાં પાંન ફરે ઘાતો;
દક્ષિણનો વાયરો આવીને ધીરે કાનમાં કથુંક કહી જાતો;
હુએ જગાવતો ગાણું—મનેં

ત્યાં છે અગાશી એક ંડાલી મને ને ત્યાં છે બે નૈહુભરી આંખો;
એની યાદે આજ, એ રે સાહેલી! મારા મનડાંને ફૂટવીં પાંખો.

એથી ખીજું ન કાંઈ જાણું,
મને ંડાહું એ ગામ છે નાતું.
સૂતું ડુંગરના ખોળામાં છાતું
મને ંડાહું એ ગામ છે નાતું.

નાથાલાલ દવે

સખે ! 'ક્ષણિક' જીવવું—

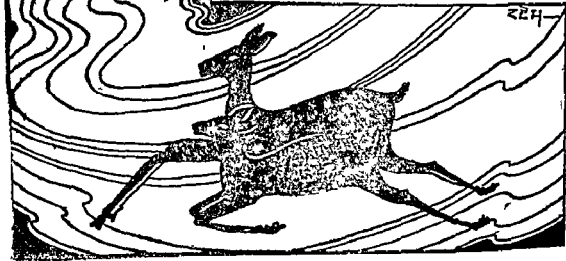
ક્ષણિક જીવવું સખે ! વિકલ મોહ કાં ધારવો !
ઘટે ન ઉપદેશ એ સુહૃદ ! કોઇને આપવો
વિના પ્રણય યોધનો ન અધિકાર કે સંભવે.
વિના પ્રણય વસ્તુનાં ન પરખાય સૌંદર્યને.

લઈ પ્રહરતુ , આચુષ, પ્રસન્નતા રેલુની
સમીર મહી રેલતાં, સુમન ખીલતાં હર્ષથી.
અને ક્ષય શશાકનો નિરખવા છતાં સિન્ધુને
ઊઠે અદમ ઊર્મિ ને કરે અહે વળી ચન્દ્રના

ખારે ! પ્રણયીને તમા નિમિષ કે યુગોની નથી,
વિના પ્રણય જીવને અધિક કોઈ તૃપ્ત્યા નથી.
'ક્ષણિક જીવું' તેથી તો અતિ અધીરતા વૃત્તિની:
દઈ દઉ, લઈ લઉ મધુરતા બને તેટલી.

બધા જ શુભ વાતના પ્રસન્ને ગણી જિંદગી;
મનુષ્ય નહિ હું અહુ અવધિ શુષ્ક આયુષ્યની.

પારાશર્ય

કવિતાત્રિપુટી

તને હૃદય ! શું કરું, કયમ હુણ ન છાનું રહે ?
કહું: મર મૂગુ, છાં શીઠ દુરાચરી તું અને ?
કદી હુસી ઊઠે, કદી કરુણતા નીતારી રહે,
અને સળવળાટ એ શબ્દરૂપ લે રે ! વહે.

અને કહું તને ય જહેન કવિતા ! ન યોત્રીશ તું,
ન એ મધુર, સૌમ્ય, રૌદ્ર, વીર ભાવ રેલીશ તું !
ભલે સ્વપન ! તું ય બાથત-અભાન એ ચિત્તમાં
રમે નિશિદ્ધિને, પરંતુ કવિતાથી ખેલીશ મા !

તને મધુર નારીનું રૂપ મળ્યું કવિતા સખી !
'કવિત-સુંદરી' કહી ઉર કંઈક રાચે સખી !
'કૂંળી કૂલકળી સખી રમણી,' તું ય તેવી સખી,
તથાપિ જન આ વહે. 'ન સ્ત્રી કરે કવિતા હુવે' !

હુવે કવિત ના કરું, શીઠ પ્રલાપ એ આહરું !
કૂંળા હૃદયભાવ ને મધુર ઊર્મિ ના ચીતરું;
કદી અવશ જો બનું, સરસ એ પથે ના જઉં,
હુવે ચડલડી ઊઠી, હૃદય ભાવ દાખીશ હું !

અને કહું તને પ્રિય ! હૃદય ! ના સુઆર્થ તું,
લણું ન લણું તો ય 'શું' ? નથી જુદાં કવિતા, હું તું;
સદૈવ રસ મોહીશું, કરીશું સ્વૈરવિહાર થે,
થશે પ્રકટ કે ન એ, -ત્રિપુટી પ્રીત તૂટે ન એ !

જ્યોત્સ્ના શુક્લ

ટાગોરનાં સંસ્મરણો.

અનુ. અંબાલાલ પુરાણી

આદ્યાવસ્થાના અમારા બુદ્ધમગારોની કારેકિર્દીમાં મને તેમની શિક્ષા-લાભો સિવાય ખીણું કંઈ જ યાદ નથી. તે સમયનો એક જ માણસ મારા સ્મરણમાં છે. તે માણસનું નામ ઇશ્વર હનુ'. તે પહેલાં ગામડામાં શિક્ષક તરીકે કામ કરતો હતો. તે પોતે ધણો ચોખ્ખો, ડાહ્યો અને સમજી માણસ હતો તેને આ દુનિયા ધણી જ ગંદવાડથી ભરેલી લાગ્યા કરતી અને પાણીનું પ્રમાણ તેને પૃથ્વીમાં એટલું તો એણું લાગતું કે તેથી જ પૃથ્વી શુદ્ધ રહી શકતી નથી એમ તે માનતો. પૃથ્વીની હંમેશની ગંદકીને અને ઇશ્વરને આદેશ હતું. ઇશ્વર એવો પાણી ભરવાનો ધડો એવો તો વીજળિક ત્વરાથી પાણીની ઉંડાઈમાં ઝાંકાળતો કે તેમા સ્વચ્છ પાણી જ આવી શકે અને ઉપરનો કચરો તો કદી જવા પામે જ નહિ. પોતાના બંને હાથથી પાણીની સપાટી પરનો કચરો દૂર કરી નાંખી ડુબકા ખાઈ પોતે જાણે પાણી પર છાપો મારતો ન હોય એવી રીતે ન્હાવા પડનાર તે આ ઇશ્વર જ હતો. યાજ્ઞતી વખતે પણ તેના જમણે હાથ તેમા શરીર સાથે ખૂણા કરી બહાર નીકળી ઝૂંકતો અને જાણે તે પોતાના પહેરેલાં કપડાંની સ્વચ્છતા ઉપર વિશ્વાસ મૂકી શકતો ન હોય એમ અમને લાગતું. તેનું બધું વર્તન કૃત્રિમતાથી ભરપૂર હોય એમ અમને લાગ્યા જ કરતું. અચાત રીતે પૃથ્વીમાં, પાણીમાં અને મનુષ્યના જીવનમાં પેસી જતી અસ્વચ્છતા દૂર રાખવા માટે તે કૃત્રિમ પ્રયત્નો કરતો, વધારામાં તેની ગભીરતા અગાધ હતી. જ્યારે તે બેલતો ત્યારે ડોકું જરા વાંકું રાખીને તેના તેણી કાઢેલા ચપ્પો ધીમે ધીમે ગંભીર અવાજે બેલતો. તેનું સાક્ષરતામય બેલવું, તેની ગેરહાજરીમાં અમારા વડીલાંનું એક હસવાનું રમુજ સાધન ધર્ષ પડતું. તેનાં કંઈલાંકે બારે વાક્યો તો અમારા કુટુંબની હારખરસની તિબેરીમાં હમેશાં

ખગ્નનારૂપ યથ પડ્યાં હતાં.

મને તેનાં વાક્યો હાલમાં એટલાં બધાં આડવક ધર્ષ પડે કે નહિ તે હું કહી શકતો નથી. પણ એટલું તો જરૂર સિદ્ધ થાય છે કે તે વખતે લખવાની અને બે જ્ઞરાની બાબા વચ્ચે આસપાસ જમીનનો ફેર હતો. આગ્રકાલ તો એ બે બાબાએ એ ખીજાની ધણી જ પાસે આવેલી છે.

આ ગામડાના મહેતાજીએ અમને સાંજના શાંત રાખવાનો એક રસ્તો શોધી કાઢ્યો હતો. રોજ સાંજે તે દીવેલના કોડીઆન દીરાની આસપાસ અમને ભેગા કરીને મહાભારત કે રામાયણમાંથી ક્યાંએ વાંચી સંભળાવતો, ધરના ખીજા કેટલાક નોકરો પણ અમારી સાથે શ્રોતાગણમાં બળતા. તે દીવાનો પડછાપો છેક ઝોરડાના બારવડીઆ સુધી જતો. ધરમાંની ન્હાની ધીવેડીએ ન્હાનાં જીવં પકડવામાં રોકાયેલી હોય અને બહારના એટલાની જતની આસપાસ આમાચીડીમાં ચક્ર ચક્રર ગોળાકાર ફર્યા કરતાં હોય તેવે વખતે અમે આશ્ચર્યમાં ગરક યથ જઈને વાર્તા સંભળવામાં લીન યથ જતા અમે લર અને કુશની વાર્તા સુધી આવી પહોંચ્યા હતા. તે વખતે તે બહાદૂર વીરપુત્રો પોતાના પિતા અને કાકાની આખરને ધૂળમાં મેળવવાને પ્રયત્ન કરતા હતા તે મને સાંભરે છે. એવા પ્રસંગો વાંચતી વખતે તે જાંખા દીવાવાળી ઝોરડીની શાંતિ છોડાછ છ બરાધ જતી અને જાણે હમણું ફાડું ફાડું-કુમરાવાની તૈયારીમાં આવી હતી! રાત પણ ધણી યથ મધ હતી, અમારો જાંધી જવાનો વખત પણ ધર્ષ ગયો હતો, પણ વાર્તાનો અંત ધણો દૂર હતો એટલામાં મારા પિતાનો જૂનો નોકર કિશોરી અમારી સહાયે આવી પહોંચ્યો. તેણે બસરાવની ઝડઝડકવાળી કવિતા વાંચી સંભળાવી. મેલ્ટ્રેનની ઝડપે વાત પૂરી કરી!

કૃતિવસાની ધીમી ચૌદ માત્રાવાળા છંદના ચંદકારે,
 અસુગમની અનુપ્રાસુકૃત અને સરસ્વતી શબ્દોની
 હેલીના પૂર આગળ તદ્દન ધોવાઈ ગયા અને છેવટે
 અસુગમનો સરકાર જ મગજ પર રહી ગયો.

કોઈ કોઈ વાર અમારી કથાઓમાંથી શાસ્ત્રાર્થ
 અને વાદવિવાદ ઉપસ્થિત થતાં, તે બધાનો નિવેડો
 ધૈર્ય પોતાના ગભીર અને જ્ઞાની વચ્ચેથી કાઢીને,
 છાકરાઓને રાખનારે નોકર તરીકે તેનો દુશ્મને
 અમારા કુટુંબમાંના ધીમ ધણુખરા ચાકરો કરતા
 ઉતરતો હતો, છતાં પણ મહાભાગના ભીષ્મપિતામહ
 પેટે એવું વલન ઓનાથી ન્હાની ઉમ્મરના પણ
 ઉંચ્યા દરબજાના માણસો પર પડ્યા વગર રહેવું નહિ.

અમારા ગંભીર અને માનવત નોકરના ગેઠ
 ખેડ હતી જેના તરફ ઐતિહાસિક ચોક્કસાદ્ય ખાતર
 ધ્યાન ખેંચવું જરૂરનું છે. છતાં તે છુટુંકા જ
 પતાવીશ ધૈર્યને અરીચુ ખાનાનો મહાવરો હતો,
 તેથી તેને પૌષ્ટિક ખેતરો લેવાની જરૂર જણાતી.
 જ્યારે સવાળના પહોરમાં તે અમારે માટે દૂધના
 પ્યાલાઓ લવતો ત્યારે પોતાના મનનું એ દૂધ
 તરફનું આકર્ષણ ધણુ જ વધી જવું. અમે પોતે
 અમારી પોતાની જગા પણ નાણુથી દૂધ લેવાને
 બતાવીએ તો પછી બીજી વાર અમને પૂછવાની કે
 આમ્રદ કરી અમને દૂધ પીનરાવવાની તે જરા પણ
 તરદી લેતો નહિ. અમારી પાચનશક્તિ નિષે પણ
 તે ધણુ જ હલકો અભિપ્રાય ધરાવતો! જ્યારે અમે
 સાંજના જમવા બેમતા ત્યારે, અમારી પાસે એક
 યાળી બરીને પૂરીઓ મૂકવામાં આવતી તેમાંથી
 યોડી યોડી પૂરીઓ દરેકને આપવાની તે શરૂ કરતો
 અને તે પણ પોતાની ભતને જરા પણ અસ્વચ્છતા
 લાગી ન જાય એટલી ઉચ્ચાઈએથી તે અમારા
 ભાણુમાં ફેંકતો! જાણે કોઈ દેવની પસેથી મગી
 લીધેવું વરદાન હોય તેમ ને પૂરીઓ અમારા ભાણુમાં
 આવી પડતી! તે એવી આસાકીથી અણુગમાબરી
 પરાણુગત અમને આપતો કે જાણે કોઈ દેવના
 હાથમાંથી ખેંચી લીધેલી હોય તેમ પૂરીઓ અમારા
 ભાણુમાં આવતી. પછી "બીજી પૂરી જોઈશો કે ?"

ઓછામાં ઓછા ખર્ચે

વધુમાં વધુ રક્ષણ

અને

૧૦૦ ટકાની

સલામતી માટે

ક્રોન લાઇફ

માં

તમારો વીમો ઉતરાવો :

૦

ચાલુ વિમા :

રૂ. ૧૦૦,૦૦,૦૦,૦૦૦

થી વધુ

હિંદના વડા મેનેજર ૦ હિંદના ડે. વડા મેનેજર
 ડી. ઇમ્પ્રુવ્ડ બ્રૅ ૦ સી. ડી. શાંદ

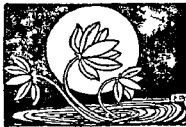
હિંદની વડી ઓફીસ

ફોરારા ક્રોનલિફ, કોટ, મુંબઈ.

એવી તપાસ દરવામાં આવતી. ક્યો જવાબ સૌથી વધારે સંતોષકારક થશે તેની અમને અધાને પહેચેથી જ ખબર હતી. એટલે વધારે પૂરીએ માગી તેના ભાગમાંથી ઓછી કરવાની કોઈ હિંમત કરતું જ નહિ વળી વધારામાં બપોરે અમને આવણું આણી આવવા માટે પૈસા પણ ઇશ્વરને આપવામાં આવતા હતા. તેથી બપોરે પણ “શું ખાવું છે?” એવો પ્રશ્ન અમને પૂછવામાં આવતો. સોધામા સોધું કહેવું એ જ સૌથી ઉત્તમ ગણ્યો એવી અમારી ખાત્રી હોવાથી અમે કોઈ વાર ચણા, મગફળી અથવા પૈયા મંગાવતા. ઇશ્વર જેટલો શાસ્ત્રાર્થ અને વાદવિવાદમાં ઝીણવટવાળો હતો તેટલો અમારા ખોરાકની દરકારમાં હતો નહિ એ તો દેખીવું જ છે.

જ્યારે હું એરીએન્ટલ સેમીનરીમાં હતો ત્યારે વિદ્યાર્થીપણાની હલકી સ્થિતિમાંથી છૂટવાનો મહેં એક રસ્તો શોધી કાઢ્યો હતો. મહાન્ત ધરના ઓટલાના એક ખૂણામાં મહે એક વર્ગ કાઢ્યો હતો. ઓટલાના કઠેરાના ઊભા સળીઆઓ-દાડાઓ મારા નિશાળીઆઓ યતા અને હું હાથમાં નેતર લઈ સામે પુસ્તકો પર બેસી તેમનો શિક્ષક બનતો. ક્યા વિદ્યાર્થીઓ સારા અને ક્યા નહારા હતા, તે પણ મેં નક્કી કર્યું હતું; એટલું જ નહિ પણ તોફાની અને શાંત, હુશિયાર તથા ઠાઠ વગેરેને પણ હું ચોક્કસ રીતે ઓળખી શકતો તે કઠેરાના ખરાબ લાકડાઓએ તો મારી નેતરોનો એટલો અધે માર ખાધો હતો કે

એ તેઓ સજીવ હોત તો બચવા કરતાં મરવડું હજાર દરજ્જે પસંદ કરત. જેમ જેમ માર ખાધને તેઓ વધારે ખરાબ બનતા ગયા તેમ તેમ મને તેમના પર વધારે ને વધારે ક્રોધ ચડતો ગયો અને તે એટલે સુધી કે તેમને શિક્ષા કેવી રીતે કરવી તે પણ મને સૂઝતું નહિ તે મિચારા મૂઝા વર્ગ પર મેં જે અનહદ જુલમ ગુન્ગર્યો હતો તેની સાક્ષી પૂરવાને તેમનો એક પણ આજ્ઞે હયાત નથી માત્ર લાકડાના શિષ્યોની જગો પોલાદના સળીઆઓથી પૂરવામાં આવી છે. હમણાંનાં બાળકોમાંથી કોઈએ તેમની કેળવણી બંતે ઉપાડી લીધી નથી. અને કદાચ તેમનો કોઈ પણ ભે તો પણ મારા જેવા સંસ્કારો તે પાડી પણ શકે નહિ! ત્યાર પછી મહારી ખાત્રી ઘઈ કે કોઈ પણ સંગીન વસ્તુ મેળવવા કરતાં તેની બાજુ યાપરીપ મેળવવી ઘણી સહેલી છે. જરા પણ મહેનત લીધા વિના મારા શિક્ષકો મારા પ્રત્યે બતાવતા હતા તેવી જ અધીરાઈ, ગરમ સ્વભાવ અને પક્ષપાત તથા અન્યાય શીખી લીધાં હતાં, પણ તેમના ગુણો મદલ કરી શક્યો નહોતો મને દિલારો માત્ર એટલો જ છે કે મારી આવી જંગલી વર્તાણુંક મને સજીવ પ્રાણીઓ પર અજમાવવાની તક મળી નહોતી! ખેર! લાકડાના શિષ્યો અને અમારી નિશાળના છોકરાઓ વચ્ચે તફાવત હોવા છતાં મારુ માનસ-શાસ્ત્ર અને નિશાળના માસ્તરવું મગજ બંને સરખાં યતાં કાઈ અડચણ આવી નહોતી

પૂજલાલ

મધુસૂદન એમ. એ.

છોડી વૈભવરાગ રંગ રતિ સૌ પોંડીચરીમાં વચ્ચા
માયાવી જગ ને જનો તણ દષ્ટ માની દુપાએ હસ્યા
છોડયું સર્વ-છતાં ન રમ્ય કવિતા-પ્રિયા બની એ ત્યહી
ને પામી કવિતા ય પુણ્ય, બનતાં પ્રેમાધિકારી રહી.
ગૂંથી રમ્ય રસાર્દ્ર મંજૂ કવિતા સાથે પ્રભુતા ભળી-
પારિજાતકે પુષ્પની પુનિત થૈ માલા પૂજલાલની !

દૃષ્ટએ પાડેલા નામને સાર્થક કરતા પૂજલાલના
પુસ્પદર્શન એટલે કવિતા અને પ્રભુતાનાં સંગમદર્શન.

વર્ષોથી ગુજરાતને છોડી પોંડીચરીમાં થી
અર્ધવિદના આશ્રમમાં વસનાર આ સંતકવિ ગુજરા-
તના સંતકવિઓના ચીલાને ચાણુ રાખે છે.

પુષ્પની ભોમકામાં વસનાર આ સજ્જન પ્રભુ-
જન કવિમાં રાગને ત્યાગ છે-પણ વિરાગનો કવિતા-
રાગનો અનેાષો રાગ છે. એમની કવિતા એટલે
પ્રભુતાની કવિતા અને એમની પ્રભુતા એટલે
કવિતાની પ્રભુતા !

ગુજરાત બહાર વસેલા આ કવિને નથી વાડો
કે નથી વણકો. વાડો હોય તો તે એક જ પોંડીચ-
રીને એ આશ્રમ ! જિના બિલને પવ દારા જ વૈવી
રાખનાર આ સજ્જન કવિજનથી થે પર છે.

એમને જોતાં કવિ વિષેનો ચલણી ખ્યાલ દૂર
થાય ! આમ કવિઓની પ્રતિષ્ઠાને ટકાવી રાખવામાં
કવિઓએ આ કવિના પૂરતો ઉપયોગ કરવામાં પાછી
પાની ભૂંડયુંકે પણ ન કરવી. પણ જેઓ એનો
ઉપયોગ કરવા ગયા તેઓ ત્યાં જ જઈને વરયા-!
એનો તાગમાં તાગે દાખલો સુંદરમનો. એઓ
અમદાવાદમાં 'તે રમ્ય રાગે'ની રમણીય કવિતા લખે
અને પ્રાયશ્ચિત કરવા છેક પોંડીચરી સુધી જાય !
અને હવે તો ત્યાં ગયા તે ગયા- ! એવી છે માયા-

લાગી એ માયાવી આશ્રમ બ્યાં જે ગયા તે વરયા !

પૂજલાલનો ગુજરાતી કવિતામાં મુખ્ય ક્ષણો-
સોનેટ અને ભક્તિગીતો ! એમનામાં કવિતા બલવંત
છે-એટલે દષ્ટ એઓ ગુજરાતી કવિતામાં વિરોધ
ક્ષણો આપશે એટલું ચોક્કસ !

પૂજલાલ માત્ર ગુજરાતી કવિતા જ નથી
લખતા, અંગ્રેજી કવિતા પણ લખે છે. પોંડીચરીનો
પવિત્ર આશ્રમ તો સારી દુનિયાના કવિકોશિલોનો માળો
છે ! એ માળાના કિલ્લેલ અને કૂચત-કવિતામય છે.

વિનમ્રતા અને વિમલતા એ છે પૂજલાલના
સદ્ગુણો જે સામાન્ય રીતે કવિમાં તો દુર્લભ હોય !
ગુજરાતના કવિઓમાં જે છે તે (કેટલાક અપવાદ
સિવાય) એમનામાં નથી અને એમનામાં જે છે તે
ગુજરાતના કવિઓમાં નથી.

તત્વદર્શનાભિલાષી કાવ્યરસિક રસાત્મા શ્રી
પૂજલાલ ગુજરાતના નવીન કવિઓમાં અનેાષા અને
નોષા છે. અનેાષા છે એમના ઉલ્લાસ અને નોષા
છે એમના વાસ !

પોંડીચરી-પૂજલાલ-પારિજાત એ ત્રિવેણીસંગમ
એટલે ગુજરાતનું પવિત્ર કવિતાધન ! કવિતાપ્રિયા
સાથે પ્રભુતામાં પગલાં માંડનાર પૂજલાલ પૂજ્ય
છે-પૂજ્ય પામવાના અને કરવાના ઉભયના અધિકારી
છે ! ગુજરાતનું એ પવિત્ર ધન આને સેંકડો ગાય
છે છે-સારી દુનિયાના કવિકોશિલોના પવિત્ર માગામાં !

કવિમિલન

હસિત પુત્ર

ધનાક્ષરી છદમા હુ કવિતા લયુ છુ આજે,
કવિતા ચરો કે ચરો લવિતા તે કેમજી જાણે
પણ છે આ મારગ સીધો સૂતરો સહુ કાજે

પ્રાસના પગથિયાઓ ખાડાખેલા જેવા લાગે
લીજત રામદના શરામની જે કમ લાગે
શોભાકરણમા કવિ કજૂસનો પીર લાગે
પ્રતિભાની પૂનમના તેજ શીકા શીકા લાગે,
વારતામા વળી રૂપરેખા ઉપસી ન લાગે,
તો પણ, હે શ્રોતાજન ! વિનોદની ઢોળ તારા
દિલની કિનાર ચૂમે લગીરે જે બસ મારા
મનની મુરાદ નથી બીજી કોઈ ! પણ યદિ
નવ થાય એટલુ ય, મહા કાનસાગરની
ચુકામા સમાઈ જતા વાગ કવિતાને કશી ?

"અરે, ખુમખુમ કવિરાજ ! તમે ખૂંપી ગયા
વિવેકની વાડ મહીં, વારતા માડોને બલા !"

-શ્રોતાજન હે અધીર ! યાક લાગે આટલામા
એવા કેવા તમે ય ? તમારા બાપદાદાઓ તો
એક વારતામા બીજી લાખવાખ ગસી લેતા,
છાખાણા ને આડવારતાએતણા પન મહીં
ધરાતન તજ ચઢી આસમને હસી લેતા

હશે, પણ આકળાશે જરીય ન શ્રોતાજન !
જમાનતુ જેર જહીં તહીં શેતુ મમ તમ ?
જતા કહુ આટલુ એ વીમરશે નવ જરા,
જખી હુ આનેપુ હવે ઝડપી જે મુ મધમા.

કયા કરવી ન મારે જરિય એ રેશનોની,
વીજળી ગાડીમાની જુવાન સ્વામ માહ્યોની,
રિદ્ધિન ધાગીઓ-ડેળાવળા-દૂધધારીઓની,
સિનેમાની કવાલીઓ ગાતા અથ રૂકિરોની,
સફાઈથી નોવેનના પાન જેતા સાહેબોની,
અથવા ન મળી હોય કુત્સદ ઘેર તેથી
કે જાહેર જનતાના દિલ કાળે હશે તેથી
પ્રેમના પ્રયોગોમા અને ન લીન યુગતોની

કરવી નથી રે કયા મોટા મોટા ભુવનોની,
એના ધોલકિયા ધરુની, અપર દાદરોની
પડોશને જાણુતા ન હોય એવા મજુસોની,
ભરી ભરી ગવીઓ વિશાલ રાજમારોની
મેડીરાળી બસની, ટ્રામની, યોજાઈતોની
નથી રે કરવી કયા અડક રગીરી પેની
ચોપટીની, ધરામીના પીણાધ ની, મસાને
દાર પાનવાળાઓની, મધુર જલ ભરેલ
નાનિચેરવાળાઓની અલીશન સિનેમાની,
મરીનની કૂટપાયરીની, જૂદ સામરની,
ગડેરી-શેતૂર નિલાયતી જાજુતાળાઓની,
હમના-મલાઈ અને વેણી વેચનારાઓની
કયા રે મુ હુ મુ કયા કવિગિનનની,
શ્રોતા ! કવિતાવહેણે મૂંઠે મનની તરણી !

કવિધામ કિયા ઉપનગરે, માંગે કયા ?
કવિ છતા જાણુ નહુ એ તે મને કેમ બધ ?
સનારનો સૂજ સોનાનો મને લગિયો, ને

અનિચ્છલદ્વર લાગી અજબ, મીઠાશ વળી
સવારની આહમાં અનુભવી મેં, નગરીની
સૂરત ચમકભરી થઇ ગઈ લાગી મને:

અનુકૂલ સહુ સાજ,
પૃથવીને પાટ આજ,

હૃદય હૃદય બીડી બેટરી એ કવિરાજ !

કવિને નિરખી કવિ ધરમાંથી દોટ મૂકી
ભાવબેટલાંથી નવરાત્રી, દિલ ખોલી ખોલી
કવિતા-કવિઓ-પ્રકાશકોની અનેક યાતો
કરતાં નહીં વિરમે, વળી કવિહૃદયની
રસજરણી શાં ગૃહિણીનો સુમધુર સ્વર
સંભળાશે: "જગીને જ જાએ !" મેં તે ગગનગા
છૂટા મૂક્યો દોર નારા મનના પતંગતણે.

અરે ! પશુ કેમ હવે રોયને હું ખાળી શકું ?
કેમ કરી ઉરને ભભૂંકતું હું વારી શકું ?
અહીં તો ન કોઇને કવિની-કવિધનની કે
કવિના મારગની છે પડી, જોઈ લીધું મેં ને
સાંભળિયું, "કવિ ? શેના કવિ ? કેવા કવિ ?"
સ્ટેશન આંખે જાગે ને મારગે જઈતહીં.
પૂછતો હું ધેરધેર ભમી રહ્યો ગરીબગરી,
"કવિને ન જાણ્યો ? કવિતા શું જાણ્યો નવ જરી ?"

શેઠ ને શેઠાણી જેમ નરસિંહ નાગરની
બીડ પૂરવાને આવીયાંતાં, તેમ મારગની-
ધૂળ બળતી બપોર ને અજાણ્ય લોક યકી
અકળાઈ રહેલા મેં વિશાલ કેા જીવનની
ઉપવન ધટા અહીં શેઠ ને શેઠાણી કો'ક
નીરખિયાં ટહકિયાં શેઠાણી નિહાળી મને,
"કેાનું કામ છે ? આવો ને !", અને, "તમે કહો છો તે
મારગ તો આણીમમ નગરની નથી, પણ
દૂર પેલી ગમ હોય તો પણ પૂછીને જાએ !
વળી આતું અટપટું કવિનામ જીવનમાં,
સાંભળ્યું નથી યા મેં વાચિયું નથી, પણ જો
કવિ કામ કરે છે' શું કહી શકો, ..અથવા તો
ધરની દેવીનું નામ જાણ્યો હો... " બસ ! બસ !
હૃદયને ચીરતો એ ટહુંકો સજીવો નવ !
'ચરપમાં ધનની સરિતા કવિ પર વહે,

અને અહીં ? કવિનતું ઉપનામ પણ લઈ
અટપટું ? । બસ ! બસ ! કવિપદું કરતું તો
ગૂજરત મહીં કદિ નહીં !", ગાંઠ કરી મેં ય:

ધગતી-આકાશ બળે અગમ આગાર સર્ગા
ને વૂટતાં મનનાં એ ધાણુ માગ એરણુમાં,
કહી રહ્યો કંઈ, આંખે જાંખાય જમતી લાગી,
છનાં ટવિ સહોદર દરશન વિણુ નહીં
ધર છે ફરતું આજ મેં ય મન મેંખ નહો.

યાદ કરી નિયમ કે સાજ વિના કુચ નહીં,
શરખતના ગલાસપાન ધરી નર કરી
ઉદરમગજને મેં શરુ કરી જોજ કરી.

ફરી પાછી આવી રે વીગળી મારા અજીમાં,
અને મારગ મળ્યા કેા જીવાનના વચનમાં
આશનું કિરણ મને લાધિયું કે, "કવિતાણું
ધર તો ન જાણું પણ સુચિયું મેં નામ ધણું."
જાકરડા પગતું સુમન ગેતું છાતું રહે !
ચીંપેરે ઢાંકેલ તો'ય ગતન શું મૂક રહે !
જુઓ, નામ જીવનનાં કેવાં કલામય અહીં ?
ખાગમાં જૂથી દસી રહ્યાં છે' કેવાં કૃત વળી ?
કવિ ! તારા નગરનાં નિશાન આ નહી નથી !

બળને બપોર શેની ફરજ હોય કે મને
પોલિસદાદા મારગે ? । પણ લોચપોષ અને
ચક્રાતીને અશમાં બાંગેલ જૂનાં નાક પરે
મળિયો, ટપાલી એક પૂજ્યનું પૂજિયું તે
વદે, "બસા બામ ! કવિ તમે ય દિસો છે' । ખેર,
ધણી વાર કાગળિયાં લાંબાંકાંયાં કવિધેર
આપવા જતું પડે છે', પણ કોઈ દિન મને
સમ ખાવા જીવી વ ન બોણી મળી । ઉપરથી
કવિનાં માશુક વરસાવે, 'તારા કરમે આ
કાગળના ઢગ ફલવાતા રોજરોજ અહીં ।'
દશે ! જવા દો પુરાણ । આગળ વળવાને,
મારગ, ત્યાં સોર અજ શેઠની હેલલ દશે;
પૂછતાં કવિનું ધર ઝટ મળી જશે "

ગયો ટપાલી ને મારી શીરકા ઉખળી વ્હી,
'ધૂરપમાં કશીવર કવિ યકી જોખખાય,

અને 'અંહી' ? હોટલથી કવિધરને જાણ્યા !
 'સોરાબજીને પૂછી હું મારી કવિ આવમની
 આખરું લૂંટાવી દઉં એવો હું નથી રે નથી !'

અરે, પણ જુઓ! વિધિ કેવાં અતુકલ દિશે ?
 'હોટલમાં હડતાલ નોકરગાયની રીસે.'

પણ દીઠાં નજીક ખૂણાના ધરજીવરમાં
 'છોકરાંને ધીખતાં કેા ગૃહિણી મેં શરમમાં-
 ગરકીને પૂછ્યું, "કવિરાજતું ઘર કહો ?"

અને ક્ષણમાં તો માથાવટી બરાબર કરી,
 'મૂઝી' શિશુગણ, કરી નમન વધાં એ, "અહીં !
 આવો ને, કવિ તો નથી ! પણ છે ને કવિધર ?
 મંજરી, બાબનાવ તુ આહ... અરે, એ તે આલે ?
 હશે ! ઉન્હાળામાં નહીં દઉં ત્રાસ ! હોટલમાં-
 'સોરાબજીની જર્જ, સુરેશ ! આણુ રાસખરો !"
 "આજ તો, બા ! હોટલમાં હડતાલ"
 "અરે, બૂલી !"

પણ 'દિલખુશમાંથી કચેરીની 'ડીસ' અને
 ફૂલરી લ'યાવ, પહેરી ખંભોસ ઝટ હવે"
 કવિના હૃદયગણી વિનયનાં વંચને
 સાંભળે ય શેનાં ? તેથી દુગ મેં ફેરવિયાં, ને
 કવિઓની છખી બીંતે નીરખી હું. હરખિષે
 દિમાલયે ચોપડીના છવ રમીબમી રહી.

પણ બપોરે જાણિયું મેં કવિરાજ કચેરીથી
 આકાશમાં તારલાનાં, ખેલણુ પ્રથમ કેદિ
 ધર બુલકાંના ખેલ પેખતા ન, વિનયથી
 નિગરા યહને વાટ પકડી મેં ધરતણી;
 વીજળી ગાડીની મને ગાંત લાગી મદ ષણી !

કવિમિલનમાં નબનીસરણી છે યા નહીં,
 શ્રોતાજન હે ! ન જાણું સગીર એ; પણ અહીં
 જગતના ગાયક શા કવિની જગત મહી
 જગતના નાટકમાં કવિ કેરા ધરતણી
 ન્હાનકડી છખી તને યદિ જાય અહીં મળે,
 એકદમે ફૂલ ફૂલપાંદડી તો નખીનખી
 તારે મારી કલમ પર છે વેરવાની રહી !

૧૨મું, ૧૦મી મે ૧૯૪૮.

કોણ ?

કોણ મ્હારી આખડીતુ અજનાણુ યાય રે ?
 ગોઝારી સસારે
 અણુખણી પગથારે
 કોની એ આગળીએ છવર દેરાય રે ?—કોણુ
 યુનમની રાત બ્યારે દિનકુ દઝાયરે
 ઉન્હા ઉન્હા આસુડામા હૈયુ ઠી જાયરે
 કોણુ ત્યારે ચદ્રમાતુ 'ચાદરણુ યાય રે ?—કોણુ
 મનડાના મન્યનીઆ સમજ્યો અમજ્ય નહિ
 હડે ચદયુ હૈયુ ગીત ગાનાતુ ગાય નહિ
 કોણુ મ્હારા છવનવ ખીન ખની જાય રે ?—કોણુ
 અતરના ઉવાને સૌખ્ય ખસગવતુ
 છવનની ફજવેલ મ્હેકી મ્હેકાવતુ
 કોણુ મ્હારુ મનગમતુ કૃપ ખની જાય રે ?—કોણુ

અવિનાશ વ્યાસ

માન ને મનવા

તજ સસારની બાજ, હવે તુ માન ને મનવા
 કરેલા પૂર્વના પાપો, કરાવે તેજ પરિતાપો,
 બજા ભગવાન ને ભાવે, હવે તુ માન ને મનવા ૧
 જગત સૌ સ્વાર્થમા યુરુ, દીને છે દેખતા રુકુ,
 દિશે છે કાળ બે બાબુ હવે તુ માન ને મનવા ૨
 છવન તરુ વૃથા જાગે, ચોરાશી-નક્ષ બજારો,
 કરી સત્કર્મ પ્રીતિથી, હવે તુ માન ને મનવા ૩
 'કનક' અભિમાનને છોડે, પછી અહ કારને તોડે
 પરમ પદ પામશે ત્યારે, હવે તુ માન ને મનવા ૪

ગં, ૨-વ. કનકકુંવર
 (રાણીસાહેબ માલીઆ.)

ખોવાયેલું પતું

કોલક

મયા અકમા વિવેપારવા સાદ્વિત્ય સવાના રજતમહોત્સવ અગેની કેટલીક કૃતિઓ પ્રગટ કરી હતી એમા કવિસમેલનમા પ્રમુખ શ્રી જ્યોતીન્દ્ર દવેએ પ્રો. બલવતરાય ઠાકોરને તેમજ કોલકને ઉદ્દેશીને કેટલીક પંક્તિને ભેરવી તે અકમા એ બાબતનો ઉલ્લેખ કરતા જણાવ્યું હતું કે મૂળ કાગળ બેના પર કોલકે પ્રો. ઠાકોરે આમત્રણ કવિતામા લખી મોકલ્યું હતું અને પ્રો. ઠાકોરે એનો જવાબ પણ કવિતામા જ મોકલ્યો હતો. પણ એ પત્ર પાઠ્યથી ખોવાઈ જતા છાપી શકાયો નહોતો. રવિવારની નવરાત્રી કવિસમેલનમા પ્રમુખસ્થાન લેનાર જ્યોતીન્દ્રે એ વસ્તુને પોતાના હાથયેનો ચિત્ર્ય બનાવ્યો હતો એ અક પ્રો. ઠાકોરના હાથમા જતા પ્રો. ઠાકોરે પોતાની ઉત્તરાધ શબ્દધામા તેજસ્વી રમૃતિએ એ પંક્તિઓ યાદ કરીને મને એક કાગળ પર લખી મોકલી તે પત્રમાની પંક્તિએ અહીં ઉતારીએ છીએ

કોલકનું આમત્રણ

પૃથ્વી પિતા ભો નહિ આવશે તો,
ત્યા કોણુ આપે વગિ કોણુ ગાય ?
ચહ ચહ સાંભળવા હુમેને
—આમંત્રુ આથી વધુ એક વાર

પ્રો. ઠાકોરનો જવાબ

આવીશ સનિએ, મોમે આવવા ય વિચાર છે,
રવિની માગતો છટ્ટી, મોકલૂ બહલે કણી
માહુરી એ પ્રતિનિધિ !

આ અને માત્ર ભેટકણુ જ છે પ્રો. ઠાકોરે પણ પોતાના પત્રમા એને જોડકણુ તરીકે જ જાણખાવ્યા હતા પણ ખાસ કરીને શ્રી જ્યોતીન્દ્ર દવેએ કહેલી રમૂને વિશેષ સારી રીતે મહાકવાને જ અહીં આ ઉતારો આપ્યો છે

ધી ઇન્ડસ્ટ્રીયલ એન્ડ પ્રોડેસીયલ

એસ્યુરન્સ કં. લીં.

ઇન્ડસ્ટ્રીયલ એસ્યુરન્સ ખીલ્ડીંગ,

ચર્ચગેટ સ્ટેશન સામે, મુંબઇ.

૧૯૪૪ દરમ્યાન થએલું નવું કામકાજ રૂ. ૨,૦૫,૦૦,૦૦૦

૧૯૪૨ના અતિ લાર્જ ફંડ આશરે રૂ. ૨,૫૨,૦૦,૦૦૦

૭

ચેરમેન—

સર ચીમનલાલ એચ. સેતલવડ

કે. સી. આઇ. ઇ.

હાંદગીના વીમાની વીવીધ યોજનાઓ માટે લખો:—

જનરલ મેનેજર

ઇન્ડસ્ટ્રીયલ એન્ડ પ્રોડેસીયલ એસ્યુરન્સ કંપની લીમીટેડ

અંડુલું નામાંકિત રક્તો-ફેરફે-મોલ્ટ નખળાં સખળાં-ખધાને ઉપયોગી છે. સાળાં ત્રાણસોની શક્તિ એનાં સેવનથી સચવાઈ રહે છે, અને માંદાંને, માંદગી પછીની નખળાઈ નાખૂદ કરી, નવજીવન આપે છે.

અંડુલું રક્તો-ફેરફે-મોલ્ટ સ્વાદિષ્ટ અને તાકીદે તાઝગી આપનાર છે. અને તેથી નાનાં જાળકો તેમજ મોટાં સૌ કોઈ સહેલાઈથી લઈ શકે છે. પોપણુ

આપનાર અને ખાસ કરી લોહીની લાત્રી વધારનાર અંડુ-રક્તો-ફેરફે-મોલ્ટ અવશ્ય અજખાવો.

અંડુ રક્તો ફેરફે મોલ્ટ

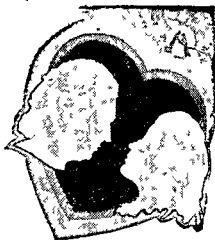
એકવાર અવશ્ય અજખાવો !

અંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્કસ લીં, ગોખલે રોડ, મુંબઇ નં. ૧૪

દુકાન:—ભાટીયા મહાજનવાડી, કાલ્યાણેની રોડ.

आंभो ज्यारे
अंतरनी गोदीना
पडयो पाडे छे—
जे ह्यैानी
प्रणय छपी :

मुं भ छ ने
गभी गयेकुं
प्रणयदर्शन :

पंचोदी आर्टनु प्रणय सर्जन
दृ० अठवाडियुं

शी रीं इ र छ। ह

निर्माता : हलभुष पंचोदी
दिग्दर्शक प्रह्लाद हत्त

समय : रोज

४, ७, ९-४५ वागे

शनि, रवि वधारातो भेल १ वागे

अेड. युडीगः छा थी १२१, २१ थी ५

केपीटाल

भूमिका : रागिणी-कथंत
गुलाम महंमद, आनी

प्रकाश-जेवरगीन रीलीक

दृ०

अठवाडियुं

हिलोना हिया लधने
मनम हिरनां देवतानी
पूज करती आदर्श गृहीणीनां
आदर्श स्वप्नोनी सुरेभ
: तस्वीर :

संभवन
आर्टकुं
विभि
चित्र

कशांता आष्टे

(अेस. अे. क-स-सं)

कमोतीलाल

साथे कथंद्रप्रला .

कसुशील शाहु

अेडवान-स युडीगः

९धी११ : ४धी६

सुधी

दिग्दर्शक :

द्वारका

जोसला

[जेवरगीन
रीलीक]

सा व न

सु पू र

टो डी अ

रोज ४-७-२० वागे

शुक शनि रवि १ वागे

“અરીસો છે દૈવી હૃદયરૂપી જોવાં....”

એમાં જગતનાં
અને જીવનનાં
પ્રતિબિંબ દેખાયાં
અને શૃંગારનું સ્થાન
વૈરાગ્યે ઝડપી લીધું !

ભ ર થ રી

રાબના એવા હૃદયપલટાનાં
રૂપેરી પ્રતિબિંબ દર્શાવે છે
સુરેન્દ્ર, મુમતાઝ શાંતિ
અરણ્ય અને જહાંગીઆરા કબજત.

નવીનહં

મોહક મહાચિત્ર

નિર્માતા : સી. બી. અવેરી
દિગ્દર્શક અતુલુજ દાશી

તા. ૧૮મી મેથી શરૂ

રોયલ ઓપેરા હાઉસ

* અજીત પ્રકાશન *

૨૦૦૦

વર્ષોના ભવ્ય ભૂતકાળ
રૂપેરી પડતા પર
સચ્ચ બનીને ઉતરી
આવે છે—

લાખો માણસો

જેને યાદ કરે છે
સંવતને નામે
અને સાથે જ યાદ
કરે છે એ સંવતના
પ્રતાપી સર્જકને—

પ્રકાશનું ભવ્ય
ઈતિહાસ
દર્શન

વિક્રમાદિત્ય

દિગ્દર્શક : વિજય ભટ્ટ * કલા : કનુ હેસાઈ

: ભૂમિકા :

પૃથ્વીરાજ, પ્રેમ અદીપ,
બાબુરાવ પેંઢારકર, રંગના,
રત્નમાલા વગેરે.

તુરતમાં જ
આવી
રહું
છે.

લાખોના ખર્ચે તૈયાર થયેલું પ્રકાશનું
ભવ્ય ઐતિહાસિક સર્જન

● જીવરમીન રીલીઝ ●

वेणी

तंत्री : भदरी कायवाला

सीनेमानी आलमभां सणवणाठ करतुं :
नीडर विवेचननी षिधारी तलवार भभडावतुं :
हसावी हसावीने तणियत तंदुरस्त राभतुं
रंगरंगनी कूल पांढडीआने अकहारे गूथतुं

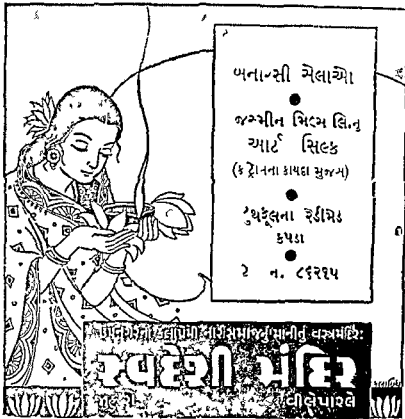
सप्तरंगी ईंद्रधनु सभुं

महागुणरातनुं मानीतुं साप्ताहिक

वडीलरना कोष्ठ पणु स्टोल परथी मेणवी ल्यो.

वेणी कार्यालय

पेतवाडी परमी गली-मुंभई, ४.

રામતીર્થ આહી તેલ

સ્પેશીઅલ નં. ૧

મગજના જ્ઞાનતત્ત્વો બળવાન બને છે. ધોળા વાળ કાળા થાય છે, ખરતા અટકે છે તવના વાગ લિયે છે જોડો મટે છે ગાઢ નિદ્રા આવે છે, યાદશક્તિ અને આંખોની દૃષ્ટિ વધે છે બધી રૂપમા બહેનો, પુત્રો અને બાગડો માટે મહાન ફાયદો કરનાર છે બધે મળે છે.

શ્રી રામતીર્થ યોગાશ્રમ

૪૪૮, સેન્ટ્રલ રોડ, મુંબઈ ૪.

જન-મહુમિ હરીફાઈ વ્યૂહ ૧૦૩ : : બંધ ૧૯ જુન

મં. શી ૧૨ આના એકંદર
 પ્રશ્ન વિગતો માટે જુઓ ધનામ રૂ.
 ધર રવિતું 'હરીફાઈ'

૫,૦૦૦

— પ્રવેશ શીતા કોઠા —	
૧ પ્ર. ૫૧...૨.	૦-૧૨-૦
૨-૩	૧-૮-૦
૪	૨-૪-૦
૫થી ૮	૩-૦-૦
૧૬	૬-૦-૦

૧૯ ધનામ રૂપિયા ૪,૪૦૦

ઘેરખેઠાં મેળવવા આપના પ્ર. પત્રો સત્વરે ભરી મોકલો.

.....અહિંથી કાપીને મોકલો.....

સહી
 સરનામું

સુબંધના કલેક્ટરે ૧૦-૧૨-૧૦ના ગામ લાખસન્સ નં.૧૧થી મલુરકરંથી (KVT) થી.....પ્ર. પત્રોની પ્રવેશ શી. ...થી મોકલી છે. બંને પ્ર. પત્રો સાથે મોકલશો નહિતર રફ થરો.

ચાંચીઓ આહી

- ૧ ભારી પ્રાન એને નેપોથીયન સાથે સરખાને પણ ખરી.
- ૩ શબ્દવ્યુહના જગતમા નવા... કરવાનો વખત આવી વાગ્યો છે
- ૪ થી ઘેરાયેલા માણસ તરફથી નિવાર કરી શકતો નથી
- ૬ વીઝા લોકો ..નો સહેલાઈથી બેન બને છે.
- ૭ સારા પાક માટે...હોય છતા પ્રમાણી રૂપિયારો યોગ્ય સમયે બન્યું થતા નથી.
- ૮ તરફ માણસને છવનખર માનની વાગણી રહે તે સ્વાભાવિક છે
- ૧૦ દ્વિમાલ્ય પ્રદેસમા ...ને આહુવાદ અનુભવાય છે તે ખરેખર અવલું નીચ હોય છે.
- ૧૧ વાણી
- ૧૩ નાની જૂલમગારો, વનાર...ને લાયક છે એમ કલા પિતા ચાલે તેમ નથી.
- ૧૪ ... ને નીરખીને કેલકાક માણસો બારે અવસ્થ બની નય છે.
- ૧૭ ભણીતી નથી.
- ૧૮ દેશી રાજ્યોમાં...ની પ્રવૃત્તિ આજળ ન વધે તે માટે બારે વકેદારી રાખવામાં આવે છે.
- ૧૯ ...નો પ્રકાર અણુ પછી જ તેના પરિણામ વિશે કાંઈક કહી શકાય
- ૨૨ સારી હોય તો તુરત જ ખમી નય છે
- ૨૩ સ્વાર્થી માણસ...ને ભૂલી જતા અચકતો નથી.

ચાંચીઓ ઉભી

- ૧ લાખો કગાળોને તે . નાં ફરશન પણ દુર્લભ હોય છે
- ૨ સગીન...ના સંકંદમાં સપ-ડાયેલો બારે અકળામણ અનુભવે છે
- ૩ ...ની કેવી મોહાણ છે તે બગવા પછી જ જુના વખતના બળવાખોરો શબ્દમહેવનો કાળને લેવા જતા
- ૪ જીવવાણી લોકો સખના મોકાં ..મા દોરાચાર હોય છે.
- ૭ રાસદની...માંથી કયાય લેખ-દારનું નામ કહી નીકળતુ નથી.
- ૮ ...સરી નારીનું પદન એના ચે ભાવની પ્રતીતિ કરાવે છે.
- ૧૨ હેતુહીન ... કોઈ લાભકારક પરીણામ આપતી નથી
- ૧૪ માત્ર...મજબ છવન ગુભર-નારથી બીલચો દુર રહે છે.
- ૧૬ આહી 'કાચ' કે 'કામ' આવશે
- ૧૭ ...ને આજનો અગુહલી ગયો છે તે ખરેખર શીવનીય છે.
- ૧૮ ... ના નહ નીચે ચાલેલો માણસ થોતાના વર્તન પરનો કાણુ ગુમાવે છે.
- ૨૧ ભારતમાતાની સુખી પ્રખ્યા-રને ૪૦ કરોડની અા જનની ...નહીં લાગે ?

સરનામું—જન-મહુમિ હરીફાઈ, ધા.બી.કે.રૂ. મુબંધ ૧.

પ્રેમશૌર્ય અંધાવલિ : પુષ્પ બીલું

તૈયાર છે !

શિકારિ

તૈયાર છે !

(વિક્રમાદિત્ય)

શકોનો સંહાર કરનાર ભારતવર્ષના લાડીતા
સમ્રાટ વિક્રમના રાજ્યારોહણ અને પરાક્રમે પર
પ્રકાશ પાડતી જ્ઞેશ અને જ્ઞેમભરી નવલકથા

મૂળ લેખક : શ્રી રાખાલદાસ બંધોપાધ્યાય

અનુવાદક લીમલાઈ દેશાઈ

આ ચોપડીમા આ સમ્રાટ વિક્રમ વિષે અતિ વિદ્વાતાભરેલો પ્રવેશક
મશહર પુરાતત્વવેત્તા શ્રી ભોગીલાલ માંડેનરાએ લખ્યો છે

ક્રિ. શ. ૨-૧૨-૦ ઇ. ખ. જુદ

માંડીવ સાહિત્ય મંદિર : હવાડિયો ચકલો : સુરત

વડોદરાને વડલેથી

વહેતી સાહિત્યગંગા

ન વ ચે ત ન

તંત્રી :

ચાંપશી

છેલ્લા ચોવીસ વર્ષથી દર પહેલી તા

થતું ગૂજરાતનું વરણ

વાર્ષિક લવાજમ રૂક

નવચેતન કાર્યાલય • લીમલા

બુલાઈ
૧૯૪૫

તંત્રી : કોલક

શ્રી પત્રીક

રૂપ...રૂપ...રૂપ

અને દીવાસળી સુવેળાઠ સળકે
 છે ન સીગારેટ આશક એની ખાનીની
 'રીલમ' ને જલાવે છે-એની એકએક
 ફેક હેય હરે છે અને વિમાનને
 પુરા કરે છે.

'રીલમ' ને હેઠ પર છોકા એવે
 હેય નાચી હેયે

Rylton
 The Cigarettes With A
LUXURY BLEND

યંગ ઈન્ડિયા

રેકૉર્ડ્ઝ

ના

સંચાલકો

રજુ કરે છે.....હિંદ પીકચર્સ

હં

સુંદર સર્જન

લયલા-

મજનુ

ફીલ્મના ગાયનોની

રેકૉર્ડ્ઝ

એમ. પી. ૬૫૮

એમ. પી. ૬૫૯

એમ. પી. ૬૬૦

એમ. પી. ૬૬૧

એમ. પી. ૬૬૨

ય રેકૉર્ડ્ઝનો સેટ

માંગો અને વસાવો

લ
ય
લા
મ
જ
નુ

વધુ વિગત માટે

લખો યા મનો

ફીલ્મના ગાયનોની

રેકૉર્ડ્ઝ બંધાર પછી

ચૂકી છે

નેશનલ ગ્રામોફોન

રેકૉર્ડ મેન્યુ. કં. લી.

૧૧૦ મેકાઝ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૧.

ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ

હિન્દની જુનામાં જુની
ચુનિષ્ચાત વીમા સંસ્થા

[સ્થાપિત ૧૯૧૩]

નવા કામકાજમાં નોંધનીય પ્રગતિ

બાર માસમાં ૧૦૦ ટકા વધારો

નવું શંદનીનું વીમાકામ ૧૯૪૪

મેજવેલું કામ રૂ. ૬૯,૬૬,૦૦૦

ભરપાઈ થએલું કામ રૂ. ૫૭,૮૮,૦૦૦

૧૯૪૪

મેજવેલું કામ રૂ. ૧,૨૧,૮૬,૦૦૦

ભરપાઈ થએલું કામ રૂ. ૧,૦૩,૨૦,૦૦૦

આમ આગલા વર્ષથી લગભગ બમણું કામ કરીને ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ કંપનીએ ત્યજત પ્રગતિ સાધી છે.

આગ, દરિયાઈ અને અકસ્માતના વીમા કામનું ખાતું ખોલીને ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ કંપનીના ૩૨ વર્ષના લાંબા ઇતિહાસમાં ૧૯૪૫ની સાલ એક નવું પ્રકરણ ઊઘેરે છે.

સત્તાવાર થાપણ રૂ. ૧૦,૦૦ ૦૦

ભરપાઈ થએલી થાપણ રૂ. ૧૨,૫૦,૦૦૦

કુલ અકસ્માત " ૮૫,૦૦ ૦૦૦

ચાલુ કામકાજ " ૩,૫૦,૦૦,૦૦૦

પ્રીમીયમ આવક " ૧૮,૦૦,૦૦૦

લાભક ફંડ " ૬૦,૦૦,૦૦૦

ધી ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ ઈન્સ્યુરન્સ કું. લી.

ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ બોલીંગ, એમ્પોલો સ્ટ્રીટ, કાઠ.

મુંબઈ.

શંદની-આગ-દરિયાઈ-અકસ્માત

કવિની કવિતા
 ઋતુઓનાં રંગ
 માનવ મનની ભિમ્બો
 ને રૂપેરી દંદ્રધનુમાં
 ગૂંથતું 'ઋતુસંહાર'
 અહિં આકાર પામે છે.

દંતકથાઓનો
 નાયક રૂપેરી
 આસન પરથી
 રજુ થાય છે.

પરદુઃખભજક, શકારિ
 વિક્રમનું છવન :

પ્રકાશક બલ્ય

ઐતિહાસિક સર્જન :

દિગ્દર્શક :
 વિજય ભટ્ટ

કલા:
 કતું દેસાઈ

વિક્રમારિય

ભૂમિકા : પૃથ્વીરાજ, પ્રેમઅદીખ, બાબુરાવ +++ ૩જી
 પેંઠાકરકર, રત્નમાલા, રંજના ! +++ અકવાલિયું

વેળ : ૪, ૭, ૧૦ વાગે
 શુક્ર, શનિ, રવિ વધારાનો ખેવ ૧ વાગે
 જા. બુકીંગ : ૯ થી ૧૧, ૪ થી ૭

સુપર ટોકીઝ

એવરગ્રીન સીલીઝ

જવાની જુલિન, ખેળવા માંડી. ચતુર ગોપીએ
 આ રતો આ વિચાર પામી ગઈ. પછીનો પ્રસંગ,
 નરસિંહ મહેતાના શબ્દોમાં જ અહીં ગીતારું છું:
 'રથની દોડતી જવા ધાધું, પણ કિમ જવા દીનઈ ?
 'મારીને જાતું દુઈ તડ જાળ્યો, પ્રાણદાન હરણી વીનઈ !'
 કૃષ્ણ કવિ: 'દુમિદ દુઃખ વડે હડ, પણ અમિદ કાલિ આવડ
 અદુણું નિઘઈ, જવા દીનઈ: વાર થયાં પિતાનિ નકાવડ-'
 ગોપી કવિ: 'છવ જડે તો જાડ, પણ જવા તુડિ દેડ-'

આ વાદવિવાદને અંતે રક્તક થઇ. એ રક્તકમાં
 કૃષ્ણ રથથી નીચે પડ્યા: ત્યારે
 કૃષ્ણ કવિ: 'રથમાંથી પડિયડ, તેહથી મુઝનિ વાગ્યડ:
 આંદાંથી જાઈ નહિ દુધી: જોડ, આ પમિ લાગ્યડ !'

ગોપી કવિ: 'કહુ તિ વાદવ લ્યાનું, પણ તુરુદનિ લેઈ જાડ -'
 [મદિતાનું સામી વિચારિય પ્રાણચર:] 'દાથી દુધ તડે આડ'

કૃષ્ણના મનમાં એમ કે ગોકુલ જેવા ગામડા
 ગામમાં, દાથી જેવું રાજદરબારે શોભતું વાદવ
 કથાથી મળી શકવાનું છે ?-એટલે એમણે ગોકુલમાં
 પાછા ફરવાનું કૃષ્ણ કરવા સામે એક અધગમ
 અધરી શરત મૂકી: દાથી દુધ તડે આડું.

હડીમર, ગોપીએ આવી અણુધારી શરતથી
 મૂંઝાઇ. પણ બીજી જ ક્ષણે રાધાના મનમાં કંઈક
 ઊંડેલી સૂઝી આલ્યો: એણે શરત કૃષ્ણ કરી.

ગોપી કવિ: 'જુ દાથીજેઈઈ, સ્યડ દરિ । આ રહડે દાથીર-'
 અને એ દાથી કેવી રીતે ત્યાં ખડો કરી
 દીધો તેવું વર્ણન પછી આવે છે:
 [રાધાઈ રચના કિમ સંદર: દાથી કીકુ સખી સાધિ રે]

શીઓની એક એવા પ્રારાત્રી સંયોજના રાધાએ
 (નચારી જેથી દાથીનો આકાર પ્રત્યક્ષ થાય-એને જ
 'નારી-કુન્નર' કહીને ઝોળખવામાં આવે છે. એ
 કેમ ખન્યું !

'આર સખી આર પદ વઈ, જિ ઉદર-કામિ સુતી રે
 પેટ-પેલ કરવા જિ ખાલુ, ઉમ છક ઈક તો ખૂની રે
 પૂઝ ભામ નઈ પૂઝું' વઈ, ચંદ્રભાગા જિ નારી રે:
 દલિનિ કદઈ: 'દસ્તિ દુઝે: જિરા ડઈ, ધરડીધારી રે:'

પક્ષ વારમાં દાથીની રચના યદ્ય અર્થ. નવ નારી
 એમાં ગોવિંદ ગઈ. કૃષ્ણ વિચારમાં પડી ગયા. દવે

શરત 'પાંચે જ છૂટકો છે એમ એમને લાગ્યું: છતાં
 કંઈક વાંકું બોલીને પણ પ્રમંગ ટાળી સાચા, તે:
 તેમ કરી જોવાનું તેમને મન થયું. કૃષ્ણે દાથીની
 રચનામાં ઊણપ ખતાવી:

કૃષ્ણ કવિ: 'નાસા-રહિત મગ: ઉડનાં દશન વન કિયાં રેક'.
 વળી
 'કુંભરથવ-રહિયડ અજ નિરખી, પ્રગન કિમ વાઈ સિયાં રે?'

રાધા તેમના માથાની હતી: એ બોલી: 'ઓહો!
 એટલું જ ખૂટે છે ને ?' હ્યો ત્યારે
 [રાધા કવિ] 'એહવું અજ આણું, પડઈ રણે વાંકુ કાડડ રે
 અજ માગ્યડ તડ અજ કરે દાનર: ન જાડું તડે વાંકુ પાડડ રે'

રાધાએ સૂંઠ, મુખનું મૂંઝા, હંતુશળ ચાડી
 કુંભરથલની મૂર્તિ કરવા માટે કમર ઠરી:

ઉમ કવિ રાધા અઈ ઉપરિ: ખાવી જનાઈ સુતી સની રે:
 છૂટી લેણી શૂંકાકારિ બની: રહિ અર્ધ હરત હંતુશળવની રે
 ચૂડા તુડા દતચર દીસઈ, રવવદન મુખ નડે મૂન રે'
 કુંભરથલનથ રચનાકિ કુચ જિ, દસ્તિવપરથવપડ રણુ રે:

રાધાએ શરત પૂરી કરવા કૃષ્ણને પડકાર કર્યો:
 રાધા કવિ: 'દરિ । જિરાજઈ, દરિત સમ્મ વઈ ઉમગરે.'

વાંકુબોલા કૃષ્ણે દજ પણ વાંકું
 પાડ્યું: (દાથીની સ્વારી કરનારે દાથી જેવા વિચાળ:
 કાય પ્રાણીને વરા રાખવા માટે) દાયમાં અંકુશ
 રાખવું ઘટે છે, તો આ નારી-કુંજરને વરા રાખવું
 માટે અંકુશ ક્યાં છે? તેથી

કૃષ્ણ કવિ: 'અંકુરા વિષુ ન ખેસું:'
 રાધા દવે ખરેખરી અડગાઇ. કૃષ્ણના વાંકા-
 બોલાપણાની અવધિ યર્ષ ગઈ, છતાં કૃષ્ણ પાછો,
 કરેલી શરત પગાવવા માટે, એ કહે તેમ ક્યેં જ
 છૂટકો હતો. એટલે રાધા, દહથી નહોં પણ દવે
 પ્રેમથી પ્રસુને વરા કરવા તેષાર થાય છે
 રાધા કવિ: 'દરિ । કોં જુમડે રે
 દરિ । અંકુસ આણું અમિ અ જિય:
 પડઈ ઘમ્મે' ઈઈ મનગરે !'

દવે કૃષ્ણને મોટું વચન પાળવની હડી આવે
 છે. અંકુશની પોતની માગણી ખીસકલ બ્યાજખૂં
 હતી તેવું એ સમર્પન કરે છે:

હદન કવિ: 'પડઈ કાંઈ ન જોઈઈ,
 અંકુરા વિષુ મનરતો જાગડ રે'

ઉત્તરાનાં આંસુ

બધું ય ભૂલી જઈ, આંખ મીચી
 હું કંપનાનેન રહ્યો નિહાળી:
 અનેક આંખોની અનેક ઠીકીઓ,
 ટોળે મળી એક જ દૃશ્ય દેખતી
 મહીં હું ગોમતીચક્ર ચાલતું,
 પ્રભાતના રંગ અનેક ધારતું,
 કૈલાસટોચે રમતી ઘડીક જે,
 ઉપાની એકાદ અલભ્ય રેખા
 એને ઉપાડી ભૂતકાળભોયરે
 મૂકી નમ્યા નેન નવીન દેખવા
 પ્રભાતની પાંખ પરે ચડીને
 દૃશ્યો તણી ઠીકી કતાર લાખી
 ન્યા એકનો મો-અણુસાર એાળખું
 ધકકેલી એને ખીજુ તુર્ત કાવતું:
 એને મળે ન્યાં લગરીક સ્થિરતા
 ત્યાં તો ત્રીજું આંખ સમીપ આવતું.
 હું કેટલાં ને કહું દૃષ્ટિબદ્ધ ?
 હવે નથી નૂર કશુ ય નેનમા
 ચાલી જતી આ વલુઝારને હું
 યાકયા પગે કેમ શકીશ આખી ?
 હૈ અંજલિમાં કમળો ફૂંલુફૂંલું
 ચાલી જતી તાપસીવેશમા ઉમા,
 સ્કંધે ચડીને હિમપર્વતોને,
 બિભી હુતી શંકરની પ્રતિમા
 એકાદ સાચા સ્વરને પિછાનવા
 મીરાં પડીતી સ્વરના સસુદ્રમાં
 ખીજે ખૂણે રૂપકિશોરી રાધા
 રીસાઇ બિભી હુતી માનભંગમાં
 ઘડી ઘડી દૃષ્ટિની રંગથાળીએ

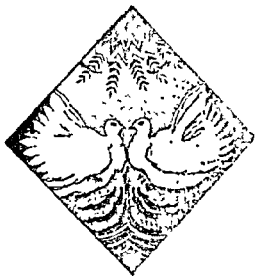
નાચી જતાં ચિત્ર અનેક રંગનાં.
 સીતા ગઈ, પાડવકુલનદેવી
 આવી, બિભી ને' સરકી ઘડીકમાં
 એકકેય ના દર્શન સ્થિર રહેતું
 આવે અને જાય પરાગ વેરતું:
 આ કેણુ ? હા, સ્વપ્નસલુણી ઉત્તરા
 ભેઈ સહી'તી રથની દિશાને
 બિટેલ વેણુ પર આંખ ઠેરવી
 એ વાયુને આથ સહી'તી ભીકી
 'ઓ નાથ !' રે માત્ર અવાજ ચકનો
 'પાછા મળીયું ? ન મળાય તો ય શું ?
 એકાદ કો' શબ્દ, નિશાની આખની,
 એથી વધુ સાચવવાતુ હોય શું ?'
 નેવા ભવનાં કરી સ્કંધે નીચાં
 બિડાઈ બેડી હુતી નેનપાંખે,
 રજે ભરી પામરીને બિડાડવાં
 ભોંઠો પડેલા તહીં વાયુ-વીંઝણ.
 અનિદ્ર, આશાહીન, અર્ધચિતને
 બિભી ધઈ અશ્રુ છલાવી નેત્રે
 વટાવીને અંતર કૈંક કોશતું
 ઢોડી'તી દૃષ્ટિ કુરુકાલકેત્રે
 મારી ય તંદ્રા ધઈ છિન્નભિન્ન
 દ્વારે પડેલા અગલિન પાત્રો
 ઠોકી રહ્યાં ખારણું પૂર્ણ રોપથી,
 સામે બિભેલી કરુણા છમીને
 ખસેડવાતું ગજુ મારું ચે નથી
 સુકાય ના ન્યાં લગી આર્દ્ર નેના,
 ખડી રહેઃ ખુદાર તમામ સેના.
ધન્દુલાલ ગાધી

રુખાઈયાતે પતીલ .

પતીલ

: રુખાઈ :

હીવાળી નિત્ય રોજ ઈદ તેને
મળી ગયો સ્નેહાળ મિત્ર જેને
દિલમાં સમાવનાર વાત છપી
પાસે જલમ હોય ના જલે ને !
છો હોય તેં કરેલ લાખ ખૂનો.
ચૂરો ન કર કેઈની આરજૂનો,
જો હોય ના વિશ્વાસ તને મુજ પર
તો રાખજે વિશ્વાસ તું પ્રભુનો.

પ્રવાસ કર નવીન પંથ શોધી
નિર્વેદ વિવુ, પ્રગોહને પ્રવોધી,
વાગેલ કેસ માર્ગમાં વિલક્ષણ
નિજ યાદદારત માંહી રાંધે નોંધી.

મદિરાલયે નિયુક્ત સ્થાન હો તુજ
જૂનો સ્કીક મીઝગાન હો તુજ
દુનિયા ઉપર નજર ન કર લગારે
આકાશમાર્ગમાં નિશાન હો તુજ

ઈન્સાફ માગ ના અદાલતોમાં
એક ખરો મળે ન વ્યાય મોગા
હે કાયદાતું નામ તુજ નાટક
સન્નવાતું સ્વાઈની મુનર્દીઓગા.

સારી જગા એકાન્તની જગા છે
શાન્તિપ્રદા અસ્વય વ્યાપગા છે
સંગાર કેરી દોડધામમાં આ
કદમે કદમ અનેક દગડગા છે.

उत्तरानां आंसु

पधुं य. लूडी जध, आंभ भीची
 हुं कदपनानेन रद्धो निहुणीः
 अनेक आंभोनी अनेक कीकीओ,
 टोणे मणी ऐक ज दश्य हेपती
 मडीं हुतुं गोमतीयक यावतुं,
 प्रलातना रंग अनेक धारतुं,
 कैलासटोये रमती धडीक जे,
 उषानी ऐकाद अलस्य देभा
 अने उपाडी लूतकाणसोयरे
 मूडी नभ्यां नेन नवीन देअवा
 प्रलातनी पांभ परे अडीने
 दश्ये तणी दीडी कतार लांणी
 ज्या ऐकने। भों-अलुसार ओणभुं
 धककेली अने पीशु तुर्त शवतुं :
 अने भजे ज्यां लगरीक स्थिरता
 त्यां तो त्रीशुं आंभ सभीप आवतुं.
 हुं डेटलां ने कडुं दृष्टिभद्र ?
 हुवे नथी नूर कशु य नेनभां
 याडी जती आ वलुअरने हुं
 याक्या पगे केम शक्रीश आपी ?
 वै अंजलिभां कमजो। कृष्णकृष्णं
 याडी जती तापसीवेशमा उभा,
 स्कंधे अडीने द्विमपर्वतोने,
 जिली हुती शंकरनी प्रतिभा
 ऐकाद साया स्वरने पिछानवा
 भीरां पडीती स्वरना समुद्रभां:
 भांजे भूछे इपकिशोरी राधां
 रीसाध जिली हुती मानलंगभां
 धडी. धडी दृष्टिनी रंगथाणीये

नाची जतां चित्र अनेक रंगनां
 सीता गध, पांडवकुलवदवी
 आवी, जिली ने सरडी धडीकभां
 ऐककेय ना दर्शन स्थिर रूहेतुं
 आवे अने जय पराग वेरतुं:
 आ कोणु ? हा, स्वभसलुणी उत्तरा
 नेध रडीती रथनी द्विशाने
 जिलेव वेणु पर आंभ ठरवी
 ऐ वायुने आथ रडीती लीडी
 'ओ नाथ !' रे मात्र अवाज अकने।
 'पाछां मणीथुं ? न भगाय तो य थुं ?
 ऐकाद डे' शण्ड, निशानी आंभनी,
 ऐथी वधु सायववातुं होय धुं ?
 नेवां लवनां करी रूहेज नीचां
 जिडाध जेडी हुती नेनपांपल्लो,
 रजे लरी पाभरीने जिडाउनां
 लोठो पडेलो तडीं वायु-वींअल्लो.
 अनिद्र, आशाहीन, अर्धचितने
 जिली धध अशु छलावी नेत्रे
 वटावीने अंतर कैके कोथनुं
 होडीती दृष्टि कुरुकालसेने
 भारी य तंद्रा धध छितभित्र
 द्वारे पडेलं अगखिन पात्रो
 ठोकी रद्यां आरल्लुं पूर्ण, रायथी,
 सामे जिलेदी करुणा छभीने
 भसेडवातुं गजु माडुं ये नथी
 सुकाय ना ज्यां लगी आर्द्र नेना,
 पडी रूहे पडार तमाम सेना
 हनुलास गाधी

તરંગો

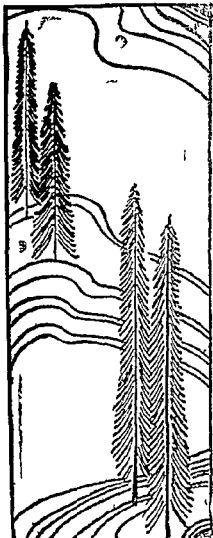
૦

ઉછાળે અબુધાં નિજ જલતરંગો કઈ ઠંડા
 બહે બહુ ખેલો નૂતન રમવા અથ નશાની
 ધની મન્નાનો એ ઉછાળી ઉછાળી નર્તન કરે
 નિગળા આનંદે ગહન ગલિરુ વન કરતો

પરીના ધાવેશા રમત કરતા ગેલ કરતાં
 વચીમા મોઝાઓ ધસી રમી રહે સિધુ ૮ શુ
 ચુમે જાણે ધાલો નિજ જનનીના પાયા કુસતા
 રૂપાગા મોઝાઓ ત્યમ ધરતીના પાય' શિજીવે

ભૂરા અબોધિમા કૂદડી કરતા મૌકિતક રમા
 ઉછાળી રહેતા કે ધવલ જલગિન્દુ મધુર શા !
 ધમ્મુશ કુદંતા મૃદુલ મૃગના ધાગ સાંખાં
 તરંગો મરતાના ધડી અહી ધડી ત્યાંહી ઉછળે
 તરંગોને ઝોળે જીવન જીવલુ વ્હાણુ મુજને
 પગલુ કચે ના ક્ષણભર રમીને શમી જલુ.

રજની પાઠકેજી

ગુજરાતી કાવ્યની વિશિષ્ટ પ્રવૃત્તિ

અગવત્ રામચન્દ્ર ભટ્ટ

ગુજરાતી કવિતાસાહિત્યની શરૂઆત ક્યારથી છે એ બાબત હજી સુધી છેવટનો નિર્ણય થઈ શક્યો નથી. કવિતાના વિકાસ જન્મ એનો ઉદ્ભવ પણ મથા: જ હોય છે. એકંદરે નરસિંહ મહેતાથી ગુજરાતી કવિતાની શરૂઆત થઈ એમ મનાય છે; પરંતુ ખેતુ' સ્વરૂપ અને આયોજન બહુ સામાન્ય અને ખરચાથી હતાં. પ્રેમાનંદ અને શામળના યુગ દરમિયાન યુ. કવિતાને સ્થાયી સ્વરૂપ પ્રાપ્ત થયું. યુગે યુગે તેમાં ફેરફાર, અદલાબદલી અને મૂલ્યપરિવર્તન થયાં છે. દયારામના મૃત્યુ પછી ગુજરાતે કદી ન જીએલું, ન અતુભવેલું' એવો પ્રકટ્યુ અને નવીન યુગના મંડાણ થયાં. ઇ. સ. ૧૮૮૭થી આપણે માટે નવો યુગ શરૂ થાય છે. આયોર સુધી કવિતા ધર્મનું અંગ એને સાધન બની રહી હતી તેને સામાજિક પ્રશ્નોની ચર્ચા અર્થે નર્મદ દલપતે યોજી. સૃષ્ટિસૌંદર્યની કવિતાની ખોટ સ્વ નરસિંહરાવે તેમની પ્રમાણિક શૈલી દ્વારા પૂરી પાડી. તે પછી કાન્ત વગેરે અનેક કવિઓનો ઉદય થયો તેણા નાનાલાલ અને બલવંતરાય નવીનતર લાગે છે. એમનો પ્રભાવ કાવ્યની મનોરંજિત અને પ્રેરણા પર પડ્યો છે. પરિણામે સુંદરમ્-કમાશકંર વગેરે નવીનતમ કવિઓ વાકયા ત્યારથી કાવ્યક્ષેત્રમાં નવીન ભાવનાઓ, નૂતન પ્રવૃત્તિઓ અને નવીન પદ્ધતિને પ્રવેશ આશ્ચર્યજનક થોનો ગણાય? અને તેની રુપરેખા માત્ર જ નિહાળિયે.

આ યુગની ખાસ વિશેષતા પરતંત્રતા તરફ નિદ્રોહ અને સ્વતંત્રપ્રયત્ન છે. આપણી કવિતામાં રુદિવાદ વિરુદ્ધ કવિઓએ અવાજ ઉઠાવ્યા છે. નાનાલાલને કાવ્યદેવીના ધૈન્યદેહે છદનાં ઝાંઝરે નાના લાગ્યાં, નર્મદને મહાકાવ્ય લખવા નવીન છંદની પ્રેરણા મળી. બલવંતરાયે પૃથ્વી દ્વારા લાગણી

સાથે વિચારપ્રધાનતાનો આગ્રહ સેવ્યો. વનવેલી, મુક્તધારા છંદો યોગ્યા. પણ માત્ર છંદની જ સ્વતંત્રતામાં આપણી આગ્રહની કવિતા રાખી નથી. કાવ્યમાં ક્યાં ક્યાં સ્વતંત્રતા નથી લેવાઈ? જ્યાં પ્રાસ પૂરા મળ્યા ત્યાં રાખ્યા, ન મળ્યા ત્યાં ચલાવી લીધા. યતિભંગ શ્રુતિભંગ અને શ્લોકભંગ આદિની ગમે તેવી છૂટ લીધી. વિકાસિતના પ્રત્યેક છૂટા પાડી પકિતમાં લઈ લીધા. કાવ્યકડીઓનો અનુષ્ટુપ સાધ્ય બન્યો. કાવ્યના પગમાથાનું નિશાન શોધવું અધરું પડે એવી પ્રવાહી રચનાઓ થવા લાગી. આ બધી કાવ્યદેહ સાથેની છૂટ પાછળ ઉત્સાહ પયદર્શક બન્યો અને સાહસ તથા નિભયતા અલ્પ સમાન રહ્યાં

કાવ્યની વર્ણવસ્તુ અને વર્ણવિધાન બંને ક્ષેત્રમાં પણ કંઈ ઓછા ફેરફાર થયો નથી. પુરોપના અને ખાસ કરી ઇંગ્લંડના સાહિત્યનો અભ્યાસ થવાથી પશ્ચિમની વિચાર ણી સાંપડી. ખીજ દેશના સાહિત્યના સપર્કથી ગુજરાતી કવિઓની પ્રતિભા વિકસી. આતર્દૃષ્ટિ જાગ્રત થઈ. દૃષ્ટિકોણ વિસ્તૃત થયું. નવીન લાક્ષણિકતા દાખલ થઈ. બલવંતરાયે કાલિનેા ઝંડો ઉઠાવ્યો. નવા કવિઓએ એને યોગ્ય ન્યાય આપ્યો. પરિણામે જાગરુની માખી ને ઉઠરાડા જેવી વસ્તુ ને તેને યોગ્ય રજુઆત કરવાની રીતિનીતિ, છંદપ્રયોગ, શબ્દરચના-બધા ધણાધણ ફેરફારો થયા.

પ્રાચીન કવિઓમાં પ્રકૃતિ કેવળ વર્ણવિષય ન હતી, ઉદીપન રૂપમાં હતી પ્રકૃતિનું સમ્પર્ક વર્ણન થતું. પ્રકૃતિના આત્મા તરફ કવિનું ધ્યાન ન હતું. આધુનિક કવિએ પ્રકૃતિને નિકળી; પરંતુ પ્રકૃતિના આત્માનો પંજુ અનુભવ કરીયો.

પ્રકૃતિની મનોહરતા, નવીનતા, પરિવર્તનશીલતા, અપલતા સાથે માનવતાનો સંબંધ યોગ્ય છે.

કવિતાની વિશેષધારા કન્થુવાદમાં પરિણમી છે. આધુનિક કરુણુવાદ પરાગ્રયતાનો પ્રતિક છે અને તે મનુષ્યની નિષ્ક્રમતાના ખીજરુપ છે એમ કેટલાકનું કહેવું છે. ખીજ પક્ષે કરુણુરસને પ્રભાવશાળી રસ પણ કહી શકાય છે. દુઃખના આધિક્યથી મનુષ્ય દુઃખને યાદે છે. આત્મ કારણ કરુણુતામય વ્યક્તિમત અનુભવો છે. સ્વયંરુદન ખોટું નથી પણ ઊંઠમણાગં આવેલા માણસોને જોઈ ખોટો કૂકનો મૂકવો એ પાખંડ છે.

જનસાધારણ કાવ્યનો વિષય બન્યો છે. કવિદષ્ટિ મહેલ, વૈભવ, વિલાસ નહિ. દરિદ્રની ઝૂંપડી, જરુરિયાત, જીવનયાતના આલેખ છે, સ્વપ્નના તાણાવાણાને બદલે સત્યદર્શન કરે છે. યુગયુગની તિરસ્કૃત માનવતા આધુનિક યુગરોની કાવ્યમા વિસ્ફુટ ધઈ ઊઠી છે. પહેલી વાર પ્રજામતી સુશ્રી, અસંતોષથી સંસારનું રહસ્ય જોવાયું અને વિચાર રુપરેખા આપી બદલાઈ ગઈ.

આજની આપણી કવિતામાં માનવતા સાથે રાષ્ટ્રીયતાનો ભાવ પ્રથમ ફળવતો બન્યો છે અને પ્રત્યેક મનોવિકારના મૂળ રુપમાં યૌવનવૃત્તિ માલમ પડે છે. અધકાર હલેચવાની, આકાશને યુદ્ધીમા બરી લેવાની, પર્વતને ઝોળીમાં તોળી ફંગોટી મૌવન-દાન ઉદાત કદમના સાહસવિદોણા યુગરોતને કરવી ખૂબ ગમે છે.

આપણી નવીન કવિતાએ શૃંગારને રુપપરિવર્તન દીધું. આત્મપ્રકાશના રુપમાં તેનું સંધું વર્ણન કીધું. પ્રથમ શૃંગારિક મનોવૃત્તિ ગાવી દેખ તો રાધાકૃષ્ણનો આશરો લેવો પડે તે

રૂપની ખોજ

શામાં હશે રૂપ? વિચારતો હું
મધી રહ્યો ઉત્તર શોધવાનો:
“કહો ભલા, રૂપ ક્યાં ક્યાં પાડું?”
પછી કલાકોવિદ આશકાને,
કહે ચિતારો: “રમણીયતા બધી
રેખાંકને, રંગછટા મિલાવટે”
સંગીતશાસ્ત્રી વદતા: “સમાધુ-
સૌંદર્ય સાધું મૂરતી મિલાવટે.”
તે આશકે: “માણુકના સુલાખી-
ગાલે ભયાં જમ છલત દુસ્નના!”
મેં સાંભળી વાત બધી ય એમની
કિન્નુ ન માડું મન લેશ માને:
ગૌરાંગમાં રૂપ હશે અનોખું?
રાધા વરી તો ધનસ્થામ શાને!
ત્યારે, લમે રૂપ સુધાટમાં રું?
મેલ્યા દરિ તો પછી કાં સુદામે?
શોધું વધુ તેમ વધુ મૂંઝાતો,
ઉકેલતાં તો ઉલટો યુવાતો!
ને આખરે રૂપની ખોજમાં હું
એ મોલી માટે મરજીવો બની
અરૂપને સાગર અંપલાવતો!
લાધ્યો મને સત્ય ઉકેલ ત્યાંથી:
છાપે છપું મીકિતક મોંધું જમ-
દેવે લસે રૂપ અનપ આત્મનું!
“નાતમ”

વિનાના શૃંગારિક કાવ્યો અપરસમાં ખપી જતાં. આજની આપણી કવિતાનો ઝોક પરલક્ષી મટી આત્મલક્ષી બન્યો છે.

આધુનિક ગુજરાતી કવિતાનાં દુષણો પૈકી અગત્યનું દુષણ તે કાવ્યની અસ્પષ્ટતા. શબ્દ ભાવનું ચિત્ર છે તો તે ભાવના હૃદયગમ થતી ઘટે. નવીન છંદનો પથરા ને આડાટિંગા, વિગ્નતીય છ દોની સેળભેળ, સંસ્કૃત શબ્દપ્રયોગ ને પ્રાંતીય શબ્દનું પ્રમાણ્ય કારણજાત મનાય છે. અસ્પષ્ટતાને દોષ આવી જવામાં ખીન્ન કારણોમાં ભાવ અને કલ્પનાની કમજોરી, ભાષા પર પ્રભુત્વની ખામી, પદસોભાનું અગ્ન, જોડાક્ષર સંધી સાથે અયોગ્ય છૂટ, વ્યાકરણ્ય દોષો વગેરે પણ ગણ્યાની શકાય. વિચારોની અપરિપકવતા તથા અનિયમિતતાને ય ઉમેરી લઇએ.

આજની આપણી કવિતામાં ય વાસ્તવવાદે ધર ક્યું છે. વાસ્તવિકતાની શોધ અર્થે કવિએ અપાર

મનોમન્યન કરે છે. એની ધૂનમાં મનુષ્યને નિમુશ નિયતિના હાથનું રમકડું બનાવે છે. ચિરંજીવિના કે સનાતનતાના અંશો તરફ ઉપેક્ષા કેળવે છે.

આ છે આપણા કાવ્યના ઉત્કર્ષ અને નિમ્ન-ડની કથા. આજની કવિતા આપણી નિકટ એટલી બંધી છે કે એને નિગાહખરી રીતે જોઈ શકવી નથી. સાખ્યક રિકામાં કહ્યું છે કે અત્યંત દૂર અને અત્યંત નજીક અવસ્થા પ્રત્યક્ષની ઉપલબ્ધીમાં ખાધક હોય છે આજનું કવિતાજળ ડોળાક અપેકું છે એટલે એને ક્યાં વિના નીચનું તળિયુ સક ન દેખાય.

પરંતુ એક ખૂલેથી દુરિયાદનો પોકાર જાણો છે કે આપણી જે મહત્વપૂર્ણ સંપત્તિ હતી તે આપણે નવીનતાના નશામાં છોડી દેતા બેકા છીએ. તે સુદીર્ઘ સાધના લખ્ધમ દૃષ્ટિ. તથાપિ કહેવું પડશે કે દૂર દેશનો મલયસમીર આપણી કાવ્યસાહિત્યક્રમમાં ધુષોત્સવની ઝણુ લાવવામાં શક્તિમાન થયો છે.

આનન્દને અહુવાન

આનન્દ હે પ્રભુસ્વરૂપ સમષ્ટિપ્રાણે
 તું ઓતપ્રોત, મુજ અંતરના ઊંડાણે
 તારી પ્રતીતિ કયમ આજ લહું ન હું કહે
 આ પાત્ર જિન્દગીનાણું તું વિના ઊભૂ રહે ૧

તું તો મયંક મુજ જીવનપૂર્ણિમાને
 આકર્ષતો અમૃતસિંધુપણા સલિલ
 તારા વિના કયમ મહુ જગયાતનાનો
 ઘેરો વિષાદ વડવાગ્નિ સમે કુટિલ ૨

તારા જતાં રુદનતું ગીત જાગી ઊઠે
 આંસુથી જાલ છલકાઈ તટો દુગોના
 પ્રવૃત્તિની પ્રબલ પાંખ કપાય રુઠે
 સૌથે જસો જીવનના, વિષયો યુગોના. ૩

આ અંતરે યજું શાંત, સુસ્તબ્ધ, મૂર્છા
 પામે મમાત્મ, ઘનપ્રાવૃષ્ટી રાત જેવી
 જામી અહીં જીવનમાં ઘનધોર વર્ષા
 ના સ્વાસ્થ્ય સૌખ્ય તણી તો પછી વાત કેવી! ૪

આનન્દ આવ, ઉર નીડ વિશે વસીને
 નિશ્ચિંટ જીવનવણી યન હુંકે બાઈ
 શું સંભવે જીવન શું તવ રે જુઠાઈ ?
 સતકારવા રુદન જો ઊભું છે ખસીને. ૫

આનન્દ આવ હુઃખઅસ્ત તમઃપ્રદેશે
 એકાકી મૃત્યુમુખ જીવનની સહુરે
 આ મૌનથી વિકલ ઉત્સુક ઉરદેશે
 અસ્તિત્વ તારું શું જ રહે કવિતા કલાએ. ૬

જયન્ત પાઠકે

આકાશી રંગોમાં રતનાકર રમે

[શમદુના બાધ્યા સતો શું કરે-એ આરાધ ઠાળ]

રંગની અમાપી સયરા - સાહાળી
 ઘુંટી મહેં તો રતનાકરના રામે રે;
 નીરંગા નીર રચ્હાં છે અરૂપા અણુરગ્યા,
 જરી એને નલની લલકુ જોમે રે;
 આકાશી રંગોમાં રતનાકર રમે !

જહાણ અંકારો એમાં નિત વમે,
 પોકારોના ઘોડીલા ધમસાણે રે;
 જલના ઈસરાણ જંતર સરગમે
 સિન્ધુ આપ-ગરજનાંને વાણે રે;
 આકાશી રંગોમા રતનાકર રમે !

હરિયાદમામે આદિઅનંતને
 પ્રીછી કરે પોલાણુ શું નિત પ્રીત રે;
 દુનિયાદંગાના દાહો પર કરી
 છવી એણે જલધિદલની રીત રે;
 આકાશી રંગોમા રતનાકર રમે !

ભાર્યા રે દુદામા રાણી ! રણુદવો,
 એને આ ના ઉભારવાના ઠાણા રે,
 તમે રે આકાશ મે'રામણુ અમે,
 એકાકાર આતમગિભ યોરાણા રે;
 આકાશી રંગોમા રતનાકર રમે !

કાયાની કંકાશી જાયો જેર કરી :
 એ તો ણિન્દુ અન્તરસિન્ધુને નીર રે;
 વ્યેમલ અરીસો મારી મેમઘડી,
 છાયા એની જનમોજનમે ચિર રે,
 આકાશી રંગોમાં રતનાકર રમે.

સુધાંશુ

મિતાક્ષરી મતદર્શન

રાતારણી:—કર્તા, શ્રી ચન્દ્રિકા પાઠકજી, પ્રકાશક, ગ્રા. મેહનલાલ પાર્વતીશંકર દવે, અપારિયા ચકલા, સુરત પ્રાપ્તિસ્થાન, યુગાન્તર કાર્યાલય, સેતાન કળિયા સુરત. કિંમત એક રુપિયા.

શ્રી જયમનબહેનના કાવ્યસંગ્રહનું મિતાક્ષરી મતદર્શન ટૂંક સમય પર જ અહીં આપવામાં આવ્યું છે. પિતા કવિ-અને બહેનો કવિચિત્રીઓ અને ક. રજની પણ કવિતાની પા પા પગલી બરે ! કવિ-શાખાઓનું વિરલ કુટુંબરક્ષા ! ચન્દ્રિકાબહેનના આ કાવ્યો વાંચતાં કોઇને પણ લાગશે કે એ કાવ્યોની સરળતા પ્રાસાદિકતા હૃદયંગમ છે.

સંસ્કૃત વૃત્તમાં કાવ્યો છે, ગેય કૃતિઓ છે-પણ અવિશદંતા કે શિથિલતાની કૃતિયાદ આ સંગ્રહમાંની એકકે કૃતિ સામે ઠરી શકાય તેમ નથી.

રાતારણી, ચકોરીને, કલ્યાણી, દેવયાની, વશે-ધરા, મીરા, લગણીત, મુસાફિર, યુ એ ફ, જવું હતું ગામ, આ સંગ્રહના મનોહર કાવ્યો છે. શબ્દશુદ્ધિ, વિરાદતા પ્રાસાદિકતા આ કાવ્યોના આગળ પડતા સદ્ગુણો છે. 'પૃથ્વી' છંદ પણ આ સંગ્રહમાં છે-પણ એ 'પૃથ્વી'માં એમણે રાખેલી સરળતા એ છંદને પ્રાસાદિક બનાવે છે. 'જવું હતું ગામ' જેવી સુદર નાની કૃતિમાં કેટલા સુંદર ભાવને મૂર્ત કર્યા છે ! ધરમાથી બધું ખસેઝું પણ જે સુદર કાવ્યદર્શને હતાં-તે તો ત્યાં જ રાખવા પડ્યાં ! એ આખી કવિતા અહીં ઉતારવાનું મન રોકી શકાય તેમ નથી.

જવું હતું ગામ પરોઢિયામાં, ખાલી હતી કે કરવાની ઝોરડી, લીધી હતી સર્વ ચીજો સમેટી, છતાં ય શુ કંક બૂલી જતી હતી ?

મેં પારીએ, દાદર ને દિવાલે, એ શૂન્યતામાં કંઈ દૃષ્ટિ ફેરવી, અનેક ચિત્રો હજુ ત્યાં રહ્યાં હતા, એને ન ત્યાંથી શકતી ખગેડી

પડથાર—કર્તા મીતુ દેસાઈ, પ્રકાશક કર્તા પોતે, મુંબઈ વર્તમાન કાર્યાલય, એપોલો સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ કિમત પાર આના.

નવીન પારસી કવિઓમાં શુદ્ધ સુન્દરતા કવિનાં લખવામાં ભાઈ મીતુ દેસાઈ આ સંગ્રહ દ્વારા બહાર આવે છે. આ સંગ્રહમાં સંસ્કૃત છંદોમાં તેમજ ગેય કાવ્યોમાં પણ સુદર સરળ રચનાઓ છે. કાવ્ય-સંગ્રહમાં ભાઈ ઉમાશંકર જોષીએ પ્રવેશક આપીને આ કૃતિઓને આશાસ્પદ આલેખી છે. અમો પણ એ મતનું સમર્થન કરીએ છીએ.

ગુદા ગુદા રસમાં સાત કાવ્યો છે. એમાં વિશેષ ધ્યાન ખેંચે એવાં 'મોરાર લીમણ' અને 'એક તકરાર' છે. ઉપનતિ છંદમાં આ નવીન કવિવૃક્ષએ મોરાર લીમણની કર્ણકથાને ધણી સરસ રીતે ગૂંથી છે. 'વિવેચકમાં તકરાર' એ કાવ્યમાંના રમણ કરાણ સાહિત્યર્થતિહાસે હૃદયેખપાત્ર છે. દેશી રચનાઓમાં કોઈ કોઈ રચણે શિથિલતાને અનુભવ થાય છે. છતાં આ કવિનો આ પ્રથમ સંગ્રહ છે-એ ધ્યાનમાં લેતાં એ દુપણ વધારે પડતું કહી શકાય નહિ. આ નાના સરખા કાવ્યમંથને અમે હાર્દિક આવકાર આપીએ છીએ. સાચે સાચે બાઈ મીતુને એક સૂચના કરીએ છીએ કે એમની કૃતિઓને બને તેટલી સપૂર્ણ બનાવે-અને એવાં ચૂનંદા કાવ્યોનો એક સંગ્રહ બહાર પાડે. એવા સંગ્રહમાં

એમને પણ સહેજે ન્યાય મળી શકે!

આ સુંદર સંગ્રહ માટે ભાઈ અવિનાશને અને અભિનંદન આપીએ છીએ.

દૂધગંગા—કર્તા, અવિનાશ વ્યાસ, પ્રકાશક એન. એમ. ત્રિપાઠી સિ, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨. કિંમત અઢી રૂપિયા.

ગુજરાતી કાવ્યસાહિત્યમાં થોડાંક વર્ષોથી દેશી ઢાળમાંની રચનાઓ ખાસ ઉલ્લેખ માંગી લે છે. દિવસે દિવસે પ્રત્યેક કાવ્યગ્રંથ કે પ્રત્યેક કવિના કાવ્યકાલમાં સરકૂત વૃત્તમાંનાં કાવ્યો અને ગેય રચનાઓનાં પદ્ધતાં લગભગ સમતોલ રહે છે.

ભાઈ અવિનાશના આ સંગ્રહમાં બધી જ રચનાઓ ગેય છે. શ્રી અવિનાશ વ્યાસે રેકડો દ્વારા, દ્વિત્વે દ્વારા ગુજરાતી ઢાળને મહત્વનું સ્થાન આપ્યું છે. એ રીતે એમણે ગુજરાતી કવિતાની ખરેખર સુંદર સેવા બજાવી છે. એમની અનેક રચનાઓ લોકકંઠે વસેલી છે. આ સંગ્રહમાં પણ એવી મધુર રચનાઓનો સંગ્રહ નગરે પડે છે.

આ સંગ્રહમાંની સંખ્યાબંધ કૃતિઓમાંથી મોટે ભાગની કૃતિઓ કદમ્બા, વિચાર, વિશદતા વગેરેથી સમૃદ્ધ છે. તેમ છતાં કેટલીક કૃતિઓમાં શબ્દ-ચોક્કાનાં પુનરાવર્તનો, છીછરાપણું વગેરે નગરે પડે છે. પણ એ દ્વપણને અન્ય સુંદર કૃતિઓની સર્જના-મણીમાં મહત્વ આપવા જેવું નથી. અહીં પણ ઉલ્લેખ કર્યો તે એટલા માટે કે શ્રી અવિનાશે આટલી બધી કૃતિઓને એક સાથે મૂકવા કરતાં હજી કંઈક ધોરણે પસંદગી કરી હોત તો આ સંગ્રહ સુંદર થયો છે, તેના કરતાં વિશેષ સુંદર થયો હોત.

સંગ્રહમાં એમણે લખેલ ‘અંખના’ અભ્યાસની દૃષ્ટિએ મનનીય છે, એમણે ગેય રચનાઓના સાચો પક્ષ રજૂ કર્યો છે એમ અમને લાગે છે. આ સંગ્રહનું મુખપૃષ્ઠ પણ ખાસ ઉલ્લેખ માંગી લે છે.

રતનાકર—કર્તા, ડૉ એમ. એ. સુરૈયા પ્રકાશક પોતે. ધોડબંદર રોડ જોરેશ્વરી મુંબઈ.

ડૉ. એમ. એ. સુરૈયાનાં ‘નતિ’, ‘સત્’ ગામડું, ‘નિરાપાંજલિ’ અને અનિલકુમાર કાવ્યો તેમજ એમનાં પૌત્રી શ્રી. કુલસુમ સતારનું ‘અમ ઠિરે સાન’ એ પાંચે કાવ્યો આ એક જ ગ્રંથમાં ગ્રંથસ્થ થયેલાં છે.

આપણે ત્યાં અંગ્રેજી કાવ્યોના ભાષાન્તરોમાં હમણાં હમણાં ઠીક ઠીક રસ વધતો જાય છે. શ્રીમતી હંસામહેને પણ શેક્સપીઅરનાં કાવ્યોને ગુજરાતી ભાષાદેહે રજૂ કર્યાં છે. ડૉ. સુરૈયાએ પણ ખૂબ લોકપ્રિય એવાં અંગ્રેજી કાવ્યોને સંપૂર્ણ સફળતાથી ગુજરાતી ભાષામાં રજૂ કર્યાં છે એમનો પ્રયત્ન હાર્દિક અભિનંદનનો અધિકારી છે.

ભાષાન્તર માટે એમણે પસંદ કરેલાં સર્વેશા છંદ ખૂબ અનુકૂળ છે પ્રવાહ એકસરખો જળવર્ષ રહે છે મૂળના બધા ભાવોને ભાષાન્તરકારે રાખ નેટલા તાદસ્થ ઉતાર્યાં છે. અમ ભાષાન્તર ખરેખર ખૂબ સરસ થયાં છે. ગુજરાતી કાવ્યસાહિત્યમાં આ ભાષાન્તરોની ઘણી કિંમત છે.

—છતાં એક વાત ફરીને કહેવી જોઈએ. અમે એ સૂચના જાહેરમાં જ કરી લઈએ કે ડૉ. સુરૈયા કોઈના પણ અભિપ્રાય વિના-આ સુંદર ભાષાન્તરોને મૂળના અંગ્રેજી સાથે ટિપ્પણ-નીકા સાથે જો ગ્રંથસ્થ કરે તો ગુજરાતી કવિતાના અભ્યાસીઓ માટે એ ગ્રંથ છે તેના કરતાં બહુ મૂલ્યવાન થશે. એવાં સુંદર ભાષાન્તરોને હજી વિશેષ સારી રીતે રજૂ કરવાની આવશ્યકતા છે એમ અમને લાગે છે. આ પ્રસંગે તો અમે ડોક્ટર સાહેબને એટલું જ નજીવીએ કે આવી રીતે જ સુંદર અંગ્રેજી કૃતિઓને રજૂ કરતા રહો! ગુજરાતી સાહિત્યની આ

બાણાંતરે દ્વારા અમૂલ્ય સેવા થઈ રહી છે એટલું
નિઃશંક !

ગાથા અહુનવર્ષતિ—અસલ અવસ્થા સરળ
ગુજરાતી તરજુમા સાથે, કર્તા : એચ બી. સો.
તારાપોરવાળા. પ્રકાશક કર્તા પોતે, ૭ વામ્બા બાઈ
રોડ, મુંબઈ ૭. કિંમત એક રૂપિયા.

ગુજરાતે ડૉ. તારાપોરવાળાને હજી જોઈએ
તેટલા જોગપયા નથી. એમણે ગુજરાતી સાહિત્યની
એક અમૂલ્ય સેવા બજાવેલી છે જે હજી ધણા
ધ્યાનબહાર છે.

એમણે પ્રાચીન કવિતામાંથી ચૂંટણી કરીને, તેણે
મહાન ગ્રંથો તયાર કરેલા તે કલકત્તા યુનિવર્સિટી
તરફથી પ્રગટ થયેલ છે. પ્રાચીન કવિતાના
અભ્યાસીઓ માટે એ ગ્રંથો અતિ મહત્વના
છે. ગુજરાતમાં એ ગ્રંથોનો પ્રચાર પ્રથમ તકે
ચલે ધટે.

આ પુસ્તકમાં ડૉ તારાપોરવાળાએ અવસ્થાનું
બાબાન્ટર રજુ કર્યું છે. રચના ગેય છે—પણ શિથિલ
છે. ટૂંકમાં આ પદાન્યથી બાબાન્ટર છે. પોતે એક
મહાન શબ્દશાસ્ત્રી હોઈને બાબાન્ટર અનેક ટીકા
ટિપ્પણો સાથે ઘણી સરસ રીતે કરી શક્યા છે એમાં
શંકા નથી. જરથોસ્તીઓની ગીતા સમા ગ્રંથનું આ
બાબાન્ટર આવકારદાયક છે વિદ્યાન બાબાન્ટરકારે
આપેલા ટિપ્પણથી બાબાન્ટર વધુ સરળ સમગ્ર
તેડું થયું છે

નવીન કવિતા વિષે વ્યાખ્યાનો—કર્તા અને
પ્રકાશક, પ્રો. બલવંતરાય કલ્યાણરાય ઠાકોર,
૩૪ ચોપાટી રોડ, મુંબઈ ૭. કિંમત સારી
રૂપિયા બે.

ગુજરાત વનકીચુલર સોસાયટીના આગ્રથે આપેલાં
નવીન કવિતા પરનાં વ્યાખ્યાનો આ ગ્રંથમાં રજુ

થયાં છે. પ્રો. ઠાકોરની વિદ્વતા અને પરીક્ષા
ગુજરાતી સાહિત્યમાં આજે પ્રમાણભૂત છે. વિદ્યાન
વિવેચક તરીકેની એમની એક મહાન શક્તિ તે
એ છે કે પોતાથી જુદાં વિરોધી મતવ્ય ધરાવનાર
સાહિત્યકારમાંથી જે સંદેહ હોય તે તેને ન્યાય
આપવામાં પ્રો. ઠાકોર કદિ ધગપાની 'કરતા નથી.
એમણે કવિ તરીકે ગુજરાતી સાહિત્યની સેવા
બજાવી છે—તેની જ સાથે એક વિદ્યાન વિવેચક તરીકે
પણ ગુજરાતી કવિતાની ચિરમરણીય સેવા બજાવી
છે. 'લિરિક', 'આપણી કવિતા સમૃદ્ધિ' અને 'નવીન
કવિતા વિષે વ્યાખ્યાનો' એ ત્રણે ગ્રંથો આ હકીકતની
પ્રતીતિ કરાવશે.

પ્રો. ઠાકોરની દૃષ્ટિ સમીક્ષક છે. નવીન કવિતાના
એઓ પ્રણેતા છે—છતાં જે એઓ તટસ્થ રહીને નવીન
કવિતાને અવલોકી શક્યા છે. નવીન કવિતાને સમ-
જવા માંગનાર આ વ્યાખ્યાન અવસ્થાવાંચવાં પડશે.

એક પેઢી આગળના હોવા છતાં નવીન પેઢીના
કવિઓને સમજવામાં રહેલી એમની સમજાવના
પ્રશંસનીય છે—બલકે ન્યાયી છે. એ ન્યાયે એમણે
નવીન કવિતાની સમીક્ષા કરી છે. 'કવિતા' વિષેનાં
એમનાં મંતવ્યો જગજહેર છે, એનો ઉલ્લેખ
કરવો અહીં આવશ્યક નથી. છતાં એમનાં
મતવિધાન અને મંતવ્યો પ્રમાણે પણ નવીન
કવિતાની સમીક્ષા કરતાં—એમણે એમની દૃષ્ટિ
વિશાળ રાખી છે.

આટલી ઉંમરે પણ આટલી ચીવવટાઈથી નવીન
કવિતાની સમીક્ષા કરવામાં—એઓ અપૂર્વ રીતે સફ-
ળતા મેળવે છે—એ બદલ અમે પ્રો. ઠાકોરને હાર્દિક
અભિનંદન આપીએ છીએ. શેશક, કેટલીક વિગતોમાં
જે આ સમીક્ષા લખાઈ હોત અમારે અમારા
મંતવ્યો કેટલીક જગાએ જુદી રીતે રજુ કરવાં

પડ્યાં હોય પણ રથજસકાયને કારણે એ દરી
 શક્તિ નથી બીજી વાત એ છે કે પ્રો. કાકોળની
 આ 'નવીન કવિતા'ની સમીક્ષા અમારે મતે કલમ
 રીને થઈ છે. એટલે એમાં રહેલા મનભેદને
 આગળ પાડવામાં વ્યયને બહુ રસ નથી. આ અંધ
 દારા પ્રો. કાકોરે નવીન ગુજરાતી કવિતાની મદાન
 સેવા બાળવી છે એમાં શકા નથી.

કાવ્યવિચાર:—અનુવાદક: નગીનદાસ પારેખ,
 મૂળ લેખક શ્રી સુરેન્દ્રનાથ દામગુપ્ત. પ્રકાશક,
 ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ, અંબઈ.

ડા. સુરેન્દ્રનાથ બંધુ તેમજ મંરકુન બંને
 યાના પ્રખર પંડિત છે. એમનો આ અંધ કાવ્યશાસ્ત્રને
 હારે વિશદ પૃથક્કરણથી રજુ કરે છે 'રસ અને
 અર્થ' તેમજ 'ધ્વનિ' જેવાં પ્રકરણો ખાન ઉદ્દેશ્ય

માંથી લે છે. આપણે ત્યાં પણ રવ. કમલાશંકર
 પ્રાણશંકર ત્રિવેદીએ કાવ્યશાસ્ત્રની આધારભૂત અર્થ
 કરેલી છે. આ બંગાળી વિદ્વાનનો આ અંધ કવિતા-
 અભ્યાસી મારે એટલો જ મદદરતો છે, આ 'કાવ્ય-
 વિચાર' અંધથી, ગુજરાતી કાવ્યવિવેચનસાહિત્યમાં
 એક ઉપયોગી અથવા ઉમેરા થયો છે, લેખકે દાખલા-
 દલીલો સાથે પોતાના મંતવ્યો રજુ કર્યાં છે. એમની
 કેટલાંક મંતવ્યો મર્વમાન્ય છે. પ્રાચીન અને આધુનિક
 સાહિત્યને અરખામણીમાં રાખી કાવ્યશાસ્ત્રનું,
 પૃથક્કરણ દરી સિદ્ધાંત અને મંતવ્યને એમણે
 વિશેષ વિશદતાથી રજુ કર્યાં છે, આ અંધ પ્રસિદ્ધ
 કરવા બદલ, ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદને અમે હાર્દિક
 અભિનંદન આપીએ છીએ. પરપ્રાંતીય પડિતોના
 આવા મુદ્દયવાન અંધોના બાયાન્તરો દ્વારા ગુજરાતી
 સાહિત્યની ઘણી સારી સેવા થાય છે એમ અમારું
 માનવું છે. અને એથી જ અમે આ અંધનો હાર્દિક
 સત્કાર કરીએ છીએ.

ત્રેચનો વિજય

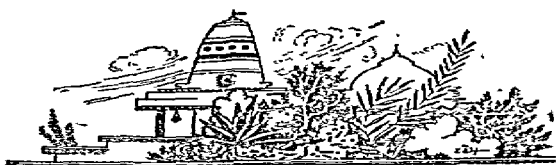
ઘણે ઠાંડે પાછાં પુરપંચ વળાંકે જ મળતાં,
સુભાગી એકાન્તે પલકલર મૌનેય ગળતાં.
મળ્યાં છે વાતુડાં પણ ન ઉચર્યાં વેણુ સરખું,
સ્મિતો, આશા, ઊર્મિ, ઉરથડક વાતે વળગતાં.

‘મળ્યાં છેલ્લાં આજે, નવ કદી’ એમ વદતાં,
ગલીને નાકે છે હરવખત લેખાં શ્રદ્ધ જતાં.
પરન્તુ રે આજે ચિરવિરહની નિર્મિત ક્ષણે,
મીઠાં માણેલાં સૌ સુખદ સ્મરણે અંતર દ્રવે.

ઝાતુ, માંસો, પક્ષો, દિવસ, રાત્રી સૌ નિમિષમાં,
રહ્યાં નાચી જેને ગત સમયની તાજ્જપ લઈ.
પરાણે ખાળેલાં જલ છલકતાં ના છલકતાં—
થવા છૂટા ધીમાં ડગ ઉપડતાં ના ઉપડતાં—

—ત્યહીં પ્રેમે પૂર્ણ હૃદય ધગકારે બલ અને
ત્રયત્નોના પહાણુ ઉથલી ઉથલી દૂર જ પડે.
જવા તોડી તન્તુ ઉભય મથતાં તે જ સમયે
ચુંથાયેલી શ્રંથી અધિક દહ બંધો અનુલવે.

બાલસુકુંદ દવે

વાંચતા રેખે

કું. પૂર્ણિમા દવે

(એક વખત શ્રી પાઠકને 'બટકાકા' કરીને જ બોવાવતી. આજે પણ એમને માટે તો મને માન છે ન. આ લેખ કવિતાના વાચકો સમક્ષ રજૂ કરતાં યુ કાકાશ્રી રામનારાયણુ વિ. પાઠક અને મારાં કાકી સો. હીરાબહેન શ. પાઠકની ક્ષમા માંગી લઉં છું-પૂર્ણિમા દવે)

ગુજરાતીઓનાં ધ્યાન આ વખતે બે મથકો પર ચોટયાં-એક સીમલા, ખીચું સાન્તાઝ સાન્તાકુંકને લક્ષિતજીએ "સંતકુંબ" તરીકે ઓળખાવેલું. એ સંતકુંબમાં ૫૮ વર્ષના તરુણ (?) પ્રાધ્યાપક શ્રી રામનારાયણુ વિશ્વનાથ પાઠકે શ્રીમતી હીરાબહેન મહેતા સાથે લગ્ન કર્યાં. મેં આ સમાચાર સાંભળ્યા ત્યારે મને સહેજ દુ ખ થયું. દુ ખ એટલા માટે કે લગ્નમા સાહિત્યકારોને આગળે નહિ આપ્યાં. જનૈયાઓમાં તો માત્ર શ્રી બેટાઈ, શ્રી બ્રોડર, શ્રી શુકલ, શ્રી મણુક એટલા જ હતા. અમે શું ગુ-હો કર્યો? અને હું તો પાઠક સાહેબની એક વખત બત્રીજી લેખાતી. હશે. જમાનો પલટો છે. જીવાનિયાઓના લગ્નમાં ધરડાઓ જાય ત્યારે અહીં ધરડાના લગ્નમાં જીવાનિયા જાય. મારે મતે તો પાઠકજીએ આ લગ્ન કંઈક આદર્શ સાથે જ કર્યું હોવું જોઈએ. નહિ તો દસ દસ વર્ષની આવી કઠિન તપશ્ચર્યા પછી આજે શુ કામ લગ્ન કરે? કદાચ નાનાલાલના 'જયા જયંતને સમાજમાં મૂર્તિમંત રીતે જીવાડવાનો જ એમનો આદર્શ હશે, સંભવિત છે-ના-એમ નથી. પાઠક સાહેબે આજ સુધી લગ્ન ન કર્યું અને આજે લગ્ન કર્યું એની પાછળ સુખ્ય કારણુ રહેલું છે.

પરજી તો હવે વાંધો નહિ કારણુ કે હજી ૬૭-૬૮ વર્ષ જીવવાનાં બાકી છે. એ-હિસાબે જ એમણે લગ્ન કર્યું હશે. પાઠકસાહેબે લગ્ન કર્યાં એ બદલ મારે મુખારકપાદી જ આપવી રહી

પાઠકસાહેબે લગ્ન કર્યાં અને ગુજરાત આખું સળવળી ગયું. બધે પાઠક સાહેબ પરજયા અને હીરાબહેન શ્રીમતી પાઠક યયાં. એમાં 'ખોટું' શું? "મિયાં ખીખી રાજી તો કયા કરે કાજી?" એ સ્વેચ્છાથી યતાં કોઈ પણ લગ્નમાં ખીખીએ વાધો ઉઠાવવાની જરૂર શું? કોઈ એમ કહે કે પાઠક સાહેબ 'જીંદગીને આરે' આવી પહેંચેલા છે-હીરાબહેન છેક નાની વયનાં છે. પણ મારે મતે દેહ બધેને ગમે તેટલા વર્ષના યતો પણ દિલને કંઈ વય યોડું હોય છે? દિલ તો હંમેશાં જીવાન જ હોય છે. પાઠક સાહેબ કવિ છે-એટલે આ કદાચ દેહલગ્ન ન થે હોય-દિલલગ્ન હોય! પાઠક સાહેબ ૫૮ વર્ષના હોવા છતાં એક યુવતી એમને પરજયાને આકર્ષીત એ જ શ્રી પાઠક માટે તો વિજયની વાત છે. હા-શ્રી હીરાબહેન પાઠક શિષ્યા હતાં-શ્રી પાઠક સાહેબ ગાંધીજીવનના સંસ્કારવાળા છે-વગેરે વાતોથી આ લગ્ન અસ્વિકર'યઈ પડે.

ગાંધીજીએ ૧૨૫ વર્ષ જીવવાની ચાવી બહાર પાડી. પાઠકજી તો ગાંધી વિદ્યાપીઠના પ્રાધ્યાપક-ગાંધીજીના અનુયાયી-ખાદીધારી એટલે એમને તો ૧૨૫ વર્ષ જીવવાની ચાવી સાંપડતાં લાગ્યું હશે કે

હીરાબહેનને ગુજરાતમાં ઓળખતું કોણુ હતું? એમણે વિવેચનનો ઇતિહાસ લખ્યો-એમાં જ પાઠક સાહેબનાં ગીત ગાયાં. અને કહેવાય છે કે પાઠક

સાહેબે એમાં હીરાબહેનને ઠીક ઠીક મદદ કરી હતી. (જે મદદ લગ્નમાં પરિણમી). હીરાબહેન પ્રાબલ્યિકા છે. હીરાબહેને વિવેચક તરીકે પ્રસિદ્ધ થવાનો મંપત્ત કર્યો હવે તો ખરેખરાં વિવેચિકા બન્યા જ ને? વિવેચકનાં પત્ની 'વિવેચિકા' કેમ પહુ રીતે 'વિવેચિકા' તરીકે હવે ઓળખારો તો ખરાં જ ને?

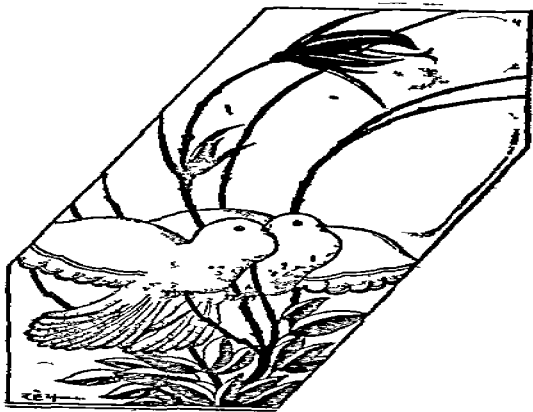
મને તો આ લગ્ન એક રીતે ગુજરાત માટે ઘણું લાભદાયક લાગે છે. આ વિવેચક, વિવેચિકા હંપતી વિવેચનસાહિત્યમાં પોતાનો મદદવનો ફાળો આપશે! આથી ગુજરાતને તો ઘણો લાભ મરો. ગુજરાતને ન થાય તો એ હીરાબહેનને તો લાભ જ

મરો છે. કારણ કે આ લગ્ન એમરો ન કર્યા હોત તો આટલી બધી પ્રતિષ્ઠિ એમને ક્યાં મળવાતી હતી?

હું તો આ સ્વયં શ્રી પાઠકને મને એમનાં નવપત્ની શ્રી હીરાબહેનને ખારાં દાર્શિક અભિનંદન આપું છું. પહુ દિગ્ગીરી એક જ છે - મને લગ્નમાં આમંત્રણ તો આપવું હતું મહુ મંગલ પુક લાવી હોત. હીરાબહેનના પહે તો હાજર થઈ હોત. હરો. આજે પાઠક-સાહેબન જ નવનરવ પત્ની મરવાને હું અહીં નવ સ્વરૂપે રજુ કરી-એ લગ્નને મહિમા ગાડું છું. શ્રી પાઠક સાહેબ નાને સૌ કોના પહેન એ મરવાની પહેાંચ લખશે ને: ખગ્નાર!

- પાઠકલાલજી કે ઘરને ઘડપણુ ઘોડે ચડયા,
- હીરાવહુજી કે અઠ્ઠાવને આવી પડયાં!
- પાઠકલાલજી કે પ્રભુતામા પગલાં ભર્યાં-
- હીરાવહુજી કે પાઠકજીને પાવન કર્યાં.
- પાઠકલાલજી કે આપે જાન નહોતી કેં કાઢી-
- હીરાવહુજી કે આપે લાત પાડીતી ઠારી.
- પાઠકલાલજી કે પરણે ત્યાં શું વધના વાંધા-
- હીરાવહુજી કે આપની કૃપી કુતારી બાધા.
- પાઠકલાલજી કે આપની જાને જીવાન આબ્યા.
- હીરાવહુજી કે શુકલજીને ગોર બનાબ્યા.
- પાઠકલાલજી કે છોકર એટાઈ જાનેયા,
- હીરાવહુજી કે આપની તરી ગઈ ત્યાં નૈયા.
- પાઠકલાલજી કે બહુકાકા તો રીસાયા
- હીરાવહુજી કે લગ્ને ગીતે ના ગવાયાં.

પાકકલાલણ રે વરવહુ અઘેરીમા ચાટ્યું,
 હીરાવહુણ રે આપનું જોડું સુંદર લાજ્યું.
 પાકકલાલણ રે છાપાવાળાને શુ કહીએ ?
 હીરાવહુણ રે છાપા હાથના મારી રહીએ !
 પાકકલાલણ રે બનરમાંથી શાક લઈ આવે,
 હીરાવહુણ રે રાધણ ખીચડીનું ચઢાવે,
 પાકકલાલણ રે તમે જીવન જીવી જાણ્યું—
 હીરાવહુણ રે તમે પાકકલિલ ખીજાણ્યું.

કવિ કથાઓ

મૂળદાન અંતરિયા.

કવિ મીઠાન ઘણી ગતિગાઠીયા રહેતો. હાલને હાથ ન અડાડતો. પુસ્તકપર્યાયાં એ નવ વાને નિયમિત સૂઈ નતો. ઉનાળામાં ચાર વાજે તે યિયાળામાં સવારે પાંચ વાગ્યાથી લખવાનાંચવાખા પરોવાઈ જતો. નાસ્તો કર્યા પહેલાં એ યોદી કમળન કરતો, તે યોદુ' સંગીન સાંભળતો. રાત્રે મિત્રોથી મળ્યાં મારતો. વાણુ કર્યા પછી દોહલી પીને તે એક ખાંચો પાણી પી સૂઈ જતો. એને ગરે પશ્યાં વિચિત્ર સ્વપ્ન આવતાં. આને ઘડિને એને હૃદિ નવી નવી પ્રેરણાઓ મળતી, તે તરન પોતાની પુત્રીને જગાડી કવિતા લખાવતો.

કવિનાર ઠાંગેરે એક વાર કહેવું કે 'ત્યારે કોઈ નવું કાવ્ય સુધે છે ત્યારે તરત હું દીનુઆણુ (દીનેન્નાય, કવિના ભવિન) ને યોલાવુ છું. એમનો સંગીત પર એકો કાણુ છે કે કોઈ પણ કાવ્યને તેઓ તરન સ્વગલિપિમાં વાધી લે છે.'

ઘણી વાર એવું પણ જાણું છે કે અર્ધો ગને કવિની આંખો ઊઘડી મઠ, કોઈ નવો ભાવ મૂર્યો, કોઈ નવો સ્વઃ જગી લીધો ને ગીન સરવા લાગ્યું. આ વખતે દીનુઆણુની ઘણી જલદ પડતી, કેમકે એમણું માનવું હતું કે ગીતોના નવા સ્વર સંતાકુડી રમવા હોય છે. એક વાર જીટી ગયા તો પાછા હાથ જ ન લાગે. કવિના નવા ગીતોનું સ્વામન કરવા, પછી તે દિવસે સૂઈ હોય કે ગને, દીનુઆણુ સહા તૈવાર રહેતા. કવિના ગીતો અર્ધા મળીને લખામ એ હમરની સુખ્યા પર પહેાંચી જાય.

'તમે કવિના કેવી રીતે સૂઈ છો?' કોઈએ ઠાંગેરને પૂછ્યું.

'મને ઠી ખબર? ભાવનાઓનો આવેશ આવતાં જ આંખો ઠલકાઠ આવે છે; આંસુ દાવા થાય છે; એ જ રીતે ત્યારે હૃદય તરમળ આવે છે ત્યારે કવિના સરી પડે છે.' જવાબ મળ્યો.

બાઈમરમાં કહ્યું છે કે 'Out of the illness of heart the mouth speaketh.' (હૃદય ત્યારે ભાવોથી ઉભરાઈ જાય છે ત્યારે મુઠાં એથી વહે છે) સાચી કહાણું આજ લખાયું છે.

'મારું કાવ્યો પહેલાં કરતાં જમણા લોકો હવે વાગે છે.' કવિ પોતાના મિત્ર પાસે મર્વ લેતા હતા. 'એમ? તમે પરણી આવ્યા એ વજુ મને કહ્યું નહિ?' મિત્રે કહ્યું.

લોડ એન્-સફિરને કોઈએ વડંત્રવર્ધ વિશે પૂછતાં તેમણે કહ્યું: 'એ સદૃશકાય છે. અને એવી કવિના એ જ કહા વાગે છે.'

હિન્દુસ્તા 'પોએટ ઇંગ્લીશ' (રાજકવિ)નું જ કવિની તજ કવિઓએ ના પડી હતી. એએ, સર વોલ્ટર કોટ્ટે અને વડંત્રવર્ધ. આમાંથી વડંત્રવર્ધ પાઠળથી ચલિત થયેલો અને એ જ રીતીકારેણું. અહા જ રાજકવિઓને સુખદ જીવન પ્રાપ્ત નહોતું થયું. 'એમાંથી તજ પદ્મજ થયેલા. એ કારાવાસમાં ઘડકેલાયેલા ને એક તો દેવાને કાણે જોલામાં પડેલો તે ત્યાં જ મરી મયેલો!

સુદિ-વચ્ચેરે જુદાંત્યું ત્યારે યજ્ઞમાં તિરાદ મળ કુપારને પણ કવિના કરવાનું મુશ્કેલ રહેતું. તે વખતે 'વિશ્વમયિત્ર'ના નાટકનું, કોઈ દુષ સો

દિલરગી, શોખીના શાહ્યા ઉમગી' ગીત પ્રસિદ્ધ હતું તેનું પ્રતિકાલ્પ કથું કે —

કાઠ દિવેલ લ્યો દિલરગી,
શોખીલા શાહ્યા ઉમગી
મીઠું તેલ દિવેલતુ એરડિયું કહેવાય,
ત્રેમેથી પીધા ચકી પેટ તો સાફ જવાય
દાર તો દિવાના પીએ ગાને પીએ અપૂઝ,
સહુશાહ્યા હો સવારમા કરીએ એરડિયાન પાન

ને અભિપ્રાય માટે બલ્લુકાકા પાસે રળુ કથું વાગીને કાકા ઉખડ્યા એરડીઆ પર તે કવિતા હોય તેલ વેચ તેલ' ધાગી બન કાકાએ આશિર્વાદ ઉચ્ચાર્યો શ્રી કૃષ્ણરત્ની આ પહેલી ને છેલ્લી કવિતા હતી

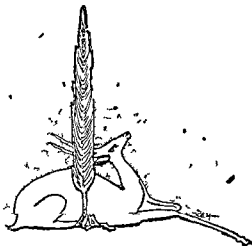
①

કે. રૂષિમા દવે "વાચતા રે'ભે"માં બેકાર કવિઓને બગડીની દુકાન ખોલન સૂચવે છે

આ પછી જૂલેશ્વર પર મગનલાલ ડૂંસવાળાની બાબુની એક નાની બધ હાટડી પાસે શ્રી બાદ રાયજી અને શ્રી ટાલક એક-બીજાથી છૂપાઇને આટા મારતા જણાતા હતા થોડા જ વખતમા ત્યા 'બાદરાયજી બગડી રટોર' 'કાનક કગન બહાર' કે 'ચ દ્રવદન ચૂડા મદિર' શ્રીમતી હસા મહેતા કે શ્રી લીનાવતી મુન્શીને હાથે ઉદ્ધાટન પામે તો નવકાં નહિ

બામણા ગામની બગડીઓ પશુ ત્યા બગડી લેના આવે એવી આશા સેવીએ નહિ નહિ તો ય હમણા જ પરણેના એક વિવેચિકા બહેન તો એમને જરૂર બોણી કરાવશે !

●

ગુલે ચમન

ભ્રમર

રસ્તે ગાડીમાં બનેલો એક જ્વનીય મારા રંગર-
 મણી હજી તાજે રહેલો છે. ગાડી કોઈ મોટા
 સ્ટેશને હજી હતી જ્યાંનો ટિકિટ તપાસનાર આવ્યો.
 તેણે મારી ટિકિટ તપાસી મારા તરફ કુતૂહલથી
 જોયા કર્યું. તે જતો રહ્યો અને થોડી વાર પછી
 એક ધીમ ટિકિટ તપાસનારને લઈને આવ્યો
 તે અને જણા માંહે માહે કાંઈ વાત કરી પણ
 જતા રહ્યા. છેવટે સ્ટેશન મારતર પોતે આવ્યો
 તેણે મારી અડધી ટિકિટ જોઈને કહ્યું: "આ હોકરાને
 વાર વર્ષ પૂરાં થયાં નથી કે" મારા પિતાએ કહ્યું:
 "ના." તે વખતે હું અગિયાર વર્ષના હતો, પણ
 મારી ઉમ્મર કરતાં મોટા દેખાતો હતો. સ્ટેશન
 મારતરે કહ્યું: "તમારે એવું આપું ભાડું આપવું
 પડશે" માગ પિતાની આંખો ક્રોધથી ચમકી ઊઠી
 અને તેમણે કોટમાંથી એક નોટ કાઢીને સ્ટેશન
 મારતરને આપી. જ્યારે તેણે પ-ચુ-બ સાંભળે
 મારા પિતાને પાછું આપ્યું ત્યારે માન પિતાએ ત
 લઈને સ્ટેશનના પ્લેટફોર્મ પર કેડી ઊંચી અને
 ત્યાંના પસરઓ પર બસ પળ આવ્યાં થઈ ગઈયો.
 સ્ટેશન માગ પોતે દર્શાવેલી સંકા કેટલી હલકી
 હતી તે જોઈ શરમીદો થઈ નીચું ધાકી
 આવ્ય મથે.

વીડીયો : હાલુ

હાલુ મેડરસાના આજુબાજુના જોડા
 ધરનાના નાવનયા પૂરના મળાય પામ્યું હવે અમલક
 અને તેથી તેઓએ પડાણને અરજ કરીથી કે જેણે
 હિંદુસ્તાન તરફથી માલનકારે ગોલાવી ધરાવને ગણતું
 વાગતું કરવું. કહે છે કે બેદરામગોરે તેમ કર્યું અને
 હિંદુસ્તાનથી એકદમ દમ હવનાર (૧૦૦૦૦) ગાના-
 રાઓને તેડાની તેઓનો ધરાવના ફેલાવો કરી ધરા

નને માગતું વાગતું યા માતું વાગતું કર્યું. આ
 હિન્દી માનારોઓના વર્ષને ફિરદોસી "હુરી" તરીકે
 ઓળખે છે. હુરી હાલુ હુરી હાલુ મુરોખમા દેશી-
 દેશ જે હુપસીઓ બટકેતા ફેરે છે યા કેટલાક
 રથેજે ફેરીશમ અથ રથલા છે, તેઓ હિન્દી-ધરાની
 હુરીઓના વારસો છે.

હવે અમલકના અભિનયને અથ
 ઠા. મારા અમલકના અભિ

જાણીતા અમેરિકન અભિ નરના મપાંડક
 ૧૯૪૩મા અધરી ગણતોઓનો રજુકમન વિરોધી
 મધક વ્યવસ્થી એવાર નકતા પતના રાજકોદના
 આરોપસર પીના સાત જગ્યા સયિએવનની પ્રમોકક
 કરવામા અમલી હતી. અસથે અમથે એ અથ્ય વ્યાદ
 કરવું નાંઈ કે વ્યાવસ્થા યુવકોને વ્યાવસ્થા મોની-
 યુવકોને સુકની તારૂવ તના હાલે પાડુકમન રાંધે
 મધકથી વાલુપ્રાચન કરવા હતા. કે
 પોલિમે એમને પાગાથી વકયા હતા. ન
 પાકિન્ડ રેગથી અર્થશ અ ગાંતિય તેમજ થ હુની
 વગેરે વિધયો પર પ્રચલન કરતા હતા. એ
 "પોલ રટ્ટી"ને વાર્દીએ. તે ના ના ના
 દવું અને મોદિત્યનો ના ના ના
 ઉદ્દામ માગતા કે ના ના ના ના
 અને મુગી મથે.

અમલકના અભિનયને અથ
 એકતાન મા માનથી ના ના ના ના
 ક્ષણનાર એ પોદાએ ની આખો બીના વગી ના
 એ હલકાવક પોવાડાના લેખક એક અમલક કમલ
 અપણા બાઉ સાટે હતા.
 અપણા બાઉના વ્યાપ માગી હતા. એમણે

અપ્સુાને નિશાળે મુક્યો નિર્શાળમા અપ્સુાએ જોયુ કે માસ્તર અશૂતોને બધુાનતો તો નથી પણ ઉવગે પાકડા પર હાય રખાવી ઉપરથી આકણીના ધા કરી મારે છે. આકણી દ્વારા પણ અડી ન જવાય એની-મ્નીવ્વટ-રાખતો 1-આવી-પશુ-એવી-હાલતમા નિશાળમાં શુ જવુ? અપ્સુાએ નિશાળને રામ રામ, કર્યા

તેઓ "બંનિન પર સવારી" નામક એક પોવાડો લખી રહ્યા છે.

'લોકસુદ'

સુભાઈ આગ્યા ત્યારે અપ્સુાની ઉમર દસ વર સની હતી. અપ્સુાને મિલમા કામે લગાડવા એના બાપ ક્રાશીય કરવા લાગ્યા પણ એની ઉમર એકથી હતી-કાયદા વિરુદ્ધની વાત હતી ત્યાર પછીનો ધણો વખત એમણે નોકરી કરવામા ગાળ્યો

ત્યાર પછી તો સ્વેનની ડાહ્યા આવી અપ્સુાના કામદાર હકવમા સ્વેનીશ કામદારો તથા પ્રબનના રાજ્ય પર ફાસીવાદીઓએ કરેલા હુમલા સામે ભારે રેલ પ્રજવળી ઉઠ્યો અને એમણે સ્વેનનો પોવાડો લખ્યો. એ પોવાડો ખૂબ લોકપ્રિય થયો

પછી તો અપ્સુાએ પોવાડાઓ પર લક્ષ કેદિત કર્યું. અને સ્તાલિનઆદર્શોર્ધ ગણુ ત્યારે અપ્સુાએ સ્તાલિનઆદના પોવાડાની શરૂઆત કરી રાજ રાજ સ્લાઈની સાથે એણે પોવાડો લખ્યો

૪૩-૪૪ મા બગાળની કરણુ હાનત જોઇ અપ્સુાએ બગાળની પોવાડો લખ્યો. એ પોવાડાએ બગાળ રાહત માટે ધણા રૂપિયા બેગા કર્યા હતા

અપ્સુાભાઉ શાત તથા મુદ પ્રકૃતિના જીવાન છે. એમની ઉમર લગભગ ૨૭ વરસની છે દલિત કામમાથી તેઓ પ્રથમ કાંતિમરી શાયર છે અત્યારે

ફ્રેંચ સાહિત્યસ્વામી રામા રાલાંતું અવસાન થતા ઇનિયાના ખૂણેખૂણાથી એમને અંજલિ આપવામા આવી. પણ એક દિવસ એ જ સાહિત્યસ્વામી રામા રોવાએ જ્યારે પ્રથમ વિશ્વયુદ્ધનો વિરોધ કર્યો હતો ત્યારે તેને ફાન્સ છોડવુ પડ્યુ હતુ. અને નોર્વેજીયન નાટ્યકાર હેનરિક ઈમ્સનને નોર્વેમાથી ભાગી જવુ પડ્યુ હતુ. જીવનચરિત્રકાર લિટન સ્ટ્રેચીએ રચેલું વિકટોરિયાતુ જીવન-ચરિત્ર આકરી હેલતને લઇને વર્ષો સુધી હરતપ્રતેભા જ સમજ્યા કર્યું હતુ. તેણે જીવનકથામા નવી ભાત પાડી ફ્રેંચ નવલકથાકાર એમીલ ઝોલાએ ગરીબોના જીવનસંવેદન આલેખતુ નવી પ્રજ્ઞાસિક્ષા પાડતુ સાહિત્ય સરખુ ત્યારે લોકોએ એના સાહિત્યને "ગર સાહિત્ય"ની ઉપમા આપી જાપાનમા રાજા અને રાજકુટુબ ઉપર પ્રબને અનહદ ગ્રેમ છે-તેને જનતા ઇષગ્વુક્ય માને છે એટલે ત્યા રાજકુટુબની કાળી કે દુપિન બાણુ લખવા દેવામા આવતી નથી. શૈક્ષણીઅરના હેન્નેટ બાજવા પર પણ એક વખત તે સખત પ્રતિમધ મૂકવામા આવ્યો હતો અને હિંદમા શરદબાણુતુ 'ચરિત્રહીન' પ્રગટ થતા બગાળના જે પ્રસિદ્ધ માસિકમા એ નવલકથા છપાતી હતી તેને આર્થિક મદદ મળતી બધ યર્ષ હતી અને એને કારણે એ સુપ્રસિદ્ધ માસિક બધ પડી ગયુ હતુ.

પતીલ (પરિચય)

મધુસૂદન એમ. એ.

વેડી કેક અપાર કષ્ટ જીવે એ મસ્ત છે કાવ્યમાં,
ના પત્ની નહિ પુત્રનીય પરવા નિમમ્ન સાહિત્યમાં
ગોપીચંદન ગાઠનાય કૃતિને કાવ્યો રચતા સદા
છે વિશિષ્ટ સદાય સર્વ નવનિ-કાવ્યે નવા સ્વદા
માને એ સરખા સદા મુખડુઓ ત્યા નર્મદાને તટે
બ્રહ્મા મસ્ત કૃશર એ પતીલ છે જ્યે જી-રે એ વટે

નવીનોમા સદા એ નવીન તે પતીલ. નર્મદાને તીરે ભરૂચની પાસે અંકલેશ્વરમ
ખેસી ગુજરાતભરમા ગૌડવતા ઘોડા છોડી મૂકનાર પતીલ દેખાવે, સ્વભાવે, વર્તાવે ગુજરાતના
અનોખા કવિ છે.

નવીનોમા એ એક જ કવિ એવા છે કે તેમની કવિતાને પોતાનો 'ટૂંકમાર્ક' છે.
સાથે સાથે જીવનમાં યાતના વેઠવામાં પણ એમની સહનશીલતાએ 'ટૂંકમાર્ક' જ બનાવ્યો
છે. એમની ગઝલો ગુજરાતનાં મધ્યમધ્ય સામયિકોમાં વેચાયેલી છે.

એમની આંખોમાં રમતી મસ્તી, ખુમારી એમની કવિતાઓમાં પણ રમતી જ
હોય. કેટલાક નવીન કવિઓની કવિતા સમજવાને સંસ્કૃત ગુજરાતી શબ્દાર્થ કોષ રાખવો
પડે ત્યારે પતીલની કવિતાઓ સમજવાને ફારસી ગુજરાતી કોષ રાખવો પડે.

પ્રયોગ એ જ એમનો સાધનાયોગ એવો એકે પ્રયોગ ન હોય કે જે એમણે
ન અજમાવ્યો હોય. પ્રભુતી કૃપાથી ભૂખે મરવાનો પ્રયોગ પણ એમણે અજમાવ્યો છે.
એમાં એ એ તો સફળ થયા!

ગુજરાતનો એ લોકલાડિલો કવિ છે—પણ દોઢિયાને એમનાથી દોઢ ગાવ છેડું છે
ગુજરાતમાં એ જીવતો નર્મદ છે. એ કવિ-છે પણ જીવનજીવનતાની સામે ઘાતી ઉઘાડી
રાખીને ઊભો રહે એવો મસ્ત કવિ છે.

એમની શ્રદ્ધા અજળ છે શ્રદ્ધા જ એમને જીવાડે છે. ખુમારી એમને રીણાવે
છે, કવિતા એમને રીણાવે છે.

એઓ અજેભમા કવિતા લખી શકે છે, અજેભમા ગઝલો પણ લખી શકે છે.
ફારસીમાં તો એઓ ચાહે તે લખી શકે છે. એમણે કવિતા સિવાય ખીજ કંઈ શોધમાં

માથું માથું નથી. કદાચ કવિતા લખવામાથી એમને એટલી પુરસદ પણ નહિ મળતી હોય.

ચંદ્રવદનથી મારી છેડ નવીનમા નવીન કવિ સુધીના કવિઓમા ડોઠએ સૌથી નમ્મ-લમ્મુ-હોય-તો-તે-કવિ-પતીયે- છે- આને-પણ-એમની-પામે આકથી નવ કાવ્ય જ મોની આપના તૈય પડી છે એમતે એક કાવ્ય તો લગભગ ચાર હજાર લીટીઓનું છે. પણ કેઈની ખુશામત કરીને પ્રશસા મેળવવામા ન માનનાર આ કવિ હજુ આ એ પ્રથો । પ્રકાશમા લાવી શકયા નથી એ હુમ્નપ્રતો ધૂગ અને ઉધઈ ખાઈ ખાઈને કવિની જ ખુશામત કરવા લાગી છે “અમને બહાર મૂકો” પણ કવિના વચ્ચે લક્ષ્મીનો અતરાય નડી રહ્યો છે એ પ્રથો પ્રગ થયે તા - વશ ।

અને તો પતોલ, “કવિ-રાજ થયો છે તુ-પછી, પરવા તને કાઈ’ નામની પદ્ધતિ સાક્ષાત્કાર કરાવી રહ્યા છે ગુજરાતે હજી એમને પૂરા ઓગખ્યાનંત’

લેખક થવા માટે

સોમરસેટ મોમની આત્મકથારૂપ કૃતિમાંથી એક ખંડનું બાબાનંતર નામે આપ્યું છે.

કહક લખી નાંખું, કંઈક લખી નાંખું, એવી ધાંપના-વાળા શુવાનિયાઓ ક્યારેક એક પ્રશ્ન પૂછીને નાઈ ખહુમાન કરે છે. એ પ્રશ્ન આ છે: લખવામાં અમને ઉપયોગી બનીવડે તે માટે કયાં પુસ્તકો વાંચવાં, ખૂબ જરૂરનાં છે તે અમને જણાવો. હું તે જણાવું છું. માગ્યે જ એ-લેટકો મારાં બતાવેલાં પુસ્તકો વાંચના હોય છે. એનું-કાવ્યુ; એમ સમજ્યું છે, નકે એમના સાચી જિજ્ઞાસાનો જ સમૂહો અબાવ છે. એવાર મિસેસ વુલ્ફની, એકાદ ફેસ્ટરની ને થોડીક ડી એચ. લોરેન્સની નવલકથાઓ વાંચી, ને જગત વિવિધ લાગે તેવું છે. પછુ-ઉપરથી ગાર્ફસાર્ધિનું 'ફોરસાઇટ સાગા' વાંચ્યું એટલે એમને એમજ લાગે છે કે વાર્તાલક્ષી માટે જે કંઈ જાણવું જરૂરી છે તે તેઓ જણાવે બેઠા છે.

એ વાત સાચી છે કે સમકાલીન સાહિત્યમાં હોઇ શકે એટલી બધી સ્પષ્ટ હૃદયસ્પર્શિતા પ્રાચીન અથવા શિષ્ટ કહી શકાય તેવા સાહિત્યમાં કોઇ પણ દિવસ હોઇ શકે નહિ; અને પોતાના સમકાલીનો શને વિશે ને કેવી રીતે લખે છે. એ જાણવું જગતા લેખકો માટે લાભવું પશુ છે.

શબ્દોને આસાનીથી રમકી જાણનારા, કુશળ હોયેલી ધરાવનારા વધુ શુવાન અને અતર લેખકોને મેં જીગીને આચરી જતા જોયા છે તેથી મને સહેલ પેકો છે કે પ્રાચીન સાહિત્યના એમના અનુભાસને લીધે તે એમ નહિ થયું હોય ને? બુદ્ધિની તેજસ્વિતા અને પરિપક્વતાવાળાં એજણુ પુસ્તકો આપ્યા ન આપ્યાં, ને તેઓ પરવારી જાય છે. કોઇ પશુ દેશનું, સાહિત્ય આ રીતે સમૃદ્ધ થઇ શકે નહિ. એ માટે તો એવા લેખકો જોઇએ, જે એજણુ પુસ્તકો લખીને યાકી પશુ ન જાય, ઠગલાયમ કૃતિઓ આપ્યે રાખે. અલક્ષ્મી એક કૃતિઓની યુગ્યતા અજસરખી રહેવાની. કેમકે જને અંધમણિ, કંઠી, રાકીએ તેવી કૃતિના સર્જન-માટે-તો-અનેક મન્યનાઓનો નિરસ

યોગ જોઇએ. પશુ પહેલ પડયા મિનાની અણુધડ પ્રતિભાનો નસીબ નસજોએ તુછો લાગી જાય તેના કરતાં કોઈ કલાકારના અસાધારણ ને સતત પરિ-શ્રમના પરિપાકરૂપે વેલા કાયમણિનો પ્રાદુર્ભાવ યવાનો સંભવ વિશેષ છે. પેતે વારંવાર નવતા ધારણ કરતો રહે તો જ લેખકથી રસકમવાળું કંઈ ને કંઈ આપી શકાય. અને એવી નવતા ધારણ કરવા માટે એની પ્રતિભા નિત્યવૃત્તન અનુભવોથી સતત મધક ધતી રહેવી જોઇએ. એને માટે પ્રાચીન કાળના સમય સાહિત્યનો અણુપૂર ખખતો લૂંટવા જોવો આનંદદાયી ને ફળદાયી બીજો કયો મારો હોઇ શકે?

કલાકૃતિનું નિર્માણ કરવું એ કંઈ જાહુના ખેલ જેવી વાત નથી. એને માટે કષ્ટપૂર્વક સાધના કરવી પડે છે. ધરતી અને તેટલી રસકસવાળી કાં ન હોય, છતાં એમાં ખાતરપાણી કરવા પડે છે. ચિત્તને મળીગળીને, નિઘમની ગાંઠ વાળી વાળીને કલાકારે પોતાના વ્યક્તિત્વને ગઢન ને નિશાળ બનાવવું રહું, એમાંથી નવસા રૂપે ઉપજવવા રહ્યાં તે પછી ધર-તીને પડતર રાખવી રહી. ધિરજની નવોદાની માફક કલાકારને પશુ પ્રકાશની નવની જ મૂલ્યસંધિ ઉઘાડી દેનારા પ્રકાશની પ્રતીક્ષા કરવાની હોય છે. એ જ્યારે ધીરજથી પોતાના નિત્યનૈમિત્તિક વ્યવમાધોમાં પરો-વાયેલો હોય છે ત્યારે એની આનંતરચેતના પોતાનું મૂક કાય ક્યેં જતી હોય છે. તે પછી જાણે શુન્યમાંની જીજ્ઞા આજ્યો હોય તેવો ભાવ સદમા અખરો બેઠે છે. પશુ પચરાણ જમીનમાં એરેકાઠા ધાનની માફક એ જરાજરામાં વણસી જાય એવો ભય છે એટલે અત્યંત કાળછથી એવું જતન કરવાતું રહે છે. કલાકાર એના ચિત્તની સધમી શક્તિઓ ત્યાં જ એકાએ કરે, એનો કસમ, એનો અનુભવ ને એનામાં જે ચારિત્ર્ય અને વ્યક્તિત્વ હોય તે સપણું એવ્યાં મેકકી આપે ત્યારે જ, આટલો બધો પરિશ્રમ હાવે ત્યારે જ એ કૃતિને સાંજોપાગ અવતારી શકે.

[યુ.સા. પ. પત્રિકા]

સમાચાર

(૧) રણુજીતરામ સુવર્ણચંદ્રકવિજ્ઞેતા કવિ શ્રી સુન્દરમ અમદાવાદના જ્યોતિસંધર્મોથી કાવ્યમને માટે છૂટા થઈ પોડીચેરી જઈ વસ્યા છે. એમણે અમદાવાદમાં પોતાનું ઘર પણ કાઢી નાખ્યું છે.

(૨) પી. ઇ. એન ના જૂન ૧૯૪૫ના અંકમાં કોલક કૃત "ત્રેમધતુખ" કાવ્યનું પ્રો. વિષ્ણુપ્રસાદ રા ત્રિવેદીએ અવલોકન લખ્યું છે. વિલેપારસા સાહિત્યસભા-રજત મહોત્સવનો ટૂંક અહેવાલ પણ એ જ અંકમાં પ્રગટ થયો છે.

(૩) ૧૯૪૪નો રણુજીતરામ - સુવર્ણચંદ્રક પ્રો. વિષ્ણુપ્રસાદ, ર. ત્રિવેદીને આપવામાં આવ્યો છે. અમદાવાદની સાહિત્ય સભા, અમદાવાદ સિવાયની બહારની વ્યક્તિઓની કદર કરવામાં હ મેદા મોડી જ પડે છે. એટલે આ ચંદ્રક પણ જો પ્રો. ત્રિવેદીને મોડા-મોડા મળ્યો હોય તો તેમાં આશ્ચર્ય પામવા જેવું નથી.

(૪) દિદી કવિઓએ લખેલી અગ્રેજી કવિતાઓનો એક સંગ્રહ "ધી પીકોક લ્યુટ" નામે પ્રગટ થયો છે. એ સંગ્રહના સપાદક શ્રી વી. એન જીવણુ છે. આ પુસ્તક પણ પ્રકાશન તરફથી પ્રગટ કરવામાં આવ્યું છે.

(૫) પડિતા સૌ. ક્ષમા રાવે-સંસ્કૃતમા શાહ લ-વિકીરિતના ૧૩૫ શ્લોકોમાં મીરાંબાઈ પર લખેલું કાવ્ય "મીરાં લક્ષ્મી" નામે પ્રસિદ્ધ કયું છે. દરેક શ્લોક પર-સંસ્કૃતમાં ટીકા સાથે પુસ્તકને આ તે આખા કાવ્યનું અગ્રેજી ભાષાંતર આપવામાં આવ્યું છે.

(૬) શ્રી જોવિન્દ હ. પટેલે લખેલું છ-સાત હજાર પંક્તિઓનું લાંબું કાવ્ય પણ પ્રકાશન તરફથી પ્રગટ કરવામાં આવ્યું છે.

વી.મો. એ. જીંદગીની

જરુરિયાત છે

પણ

કયાં ઉતારવો તેજ પ્રશ્ન છે.

જે સંસ્થાની મોટી

થાપણ છે-વિશ્વાસ

ઉત્પન્ન કરે એવી

કાયરેકટરોની મોડી છે

—જેની કાયપદ્ધતિ

ઝડપી અને વ્યવસ્થિત

છે—એવી જ કંપનીમાં

વી.મો. ઉતારવો જોઈએ.

સંતાવાર થાપણ રૂ. ૧,૦૦,૦૦,૦૦૦

ખહાર પાડેલી રૂ. ૫૦,૦૦,૦૦૦

ભરપાપઈ થયેલી રૂ. ૨૫,૦૦,૦૦૦

જીંદગી—આગ

દરિયાઈ—અકસ્માત

જયભારત

વી.મો. કંપની લિ.

૨૨, એપોલો સ્ટ્રીટ, મુંબઈ

ધી ઈન્ડસ્ટ્રીયલ એન્ડ પ્રોડેન્સીયલ

એસ્યુરન્સ કું. લીં

'ઈન્ડસ્ટ્રીયલ એસ્યુરન્સ બીલ્ડિંગ,

ચર્ચગેટ સ્ટેશન સામે, મુંબઈ.

૧૯૪૪ દરમ્યાન થએલું નવું કામકાજ રૂ. ૨,૦૫,૦૦,૦૦૦

૧૯૪૨ના વ્યતે લાઈફ ઇંડ આશરે રૂ. ૨,૫૨,૦૦,૦૦૦

ચેરમેન—

સર ચીમનલાલ એચ. સેતલવડ

કે. સી. ગ્રાઇ. ઇ.

હાલગીના ધીમાની વીવીધ યોજનાઓ માટે લખો—

જનરલ મેનેજર

ઈન્ડસ્ટ્રીયલ એન્ડ પ્રોડેન્સીયલ એસ્યુરન્સ કંપની લીમીટેડ

અંડુનું નામાંકિત રકતો-દ્રોક્ષે-મોલ્ટ નળણાં સળણાં બધાંને ઉપયોગી છે. સાળાં માણસોની શક્તિ એનાં સેવનથી સચવાઈ રહે છે, અને માંદાંને, માંદગી પછીની નળણાઈ નાબૂદ કરી, નવજીવન આપે છે.

અંડુનું રકતો-દ્રોક્ષે-મોલ્ટ સ્વાસ્થ્ય અને તાકીદ તાજગી આપનાર છે. અને તેથી નાના બાળકો તંબજ મોટાં સૌ કોઈ સહેલાઈથી લઈ શકે છે. પોષણ

આપનાર અને ખાસ કરી લોહીની લાક્ષી વધારનાર અંડુ-રકતો-દ્રોક્ષે-મોલ્ટ અવશ્ય અજમાવો.

અંડુ રકતો દ્રોક્ષે મોલ્ટ

એકવાર અવશ્ય અજમાવો !

અંડુ ડ્રામાસ્પિટિકલ વર્ક્સ લીં, ગાખલે રોડ, મુંબઈ બં. ૧૪

ફુકાન:—બારીયા મહાજનવાડી, કાચબાદેવી રોડ.

સુંદર ગ્રેટઅપ્પી જ

પુસ્તકની હજારો નકલ ઉપલબ્ધ.

બાઈબલ પ્રોસેસ સ્ટુડિયો

માત્ર વિચાર આપો :
એના પરથી રંગબેરંગી
ચિત્ર તૈયાર કરી પ્લોક
ખનાવી આપીશું.

ડિઝાઈનસ
બ્લોકસ
સ્લાઈડ્સ

ટે. ન.
૨૦૯૪૫

૧૩૮, મેડોઝ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુબઈ.

રામ તીર્થ બ્રાહ્મી તેલ

સ્પેશીઅલ નં ૧

મગજના જ્ઞાનતત્ત્વો જળવાન અને છે ધોળા
વાગ કાગ વાય છે, ખગ્તા અડકે છે તાવમા નાગ જિગે
છે જોડો મટે છે ગાઠ નિદ્રા આને છે યા ગાન
અને અ જોની દૃષ્ટિ વધે છે ૧ખધી ૩ગુમ ખડેના
પુરવો અને વાગકો માટે નડાન કાવદો કે ન હ
અંધે આંગે છે.

શ્રી રામ તીર્થ યોગા શ્રમ

૪૪૮, સેન્ટ્રલ સ્ટ્રીટ, મુબઈ ૪.

पुष्पा

तंत्री : भदरी कायवाला

सीनेमानी आवभमां सणवणाठ करतुं :
नीडर विवेचननी षेधारी तलवार भण्डावतुं :
हसावी हसावीने तणियत तंडुरस्त राणतुं
रंगरंगनी कूल पांढडीआने अकटोरे गूथतुं

सप्तरंगी ईंद्रधनु सभुं

महाशुभरातनुं मानीतुं साप्ताहिक

व्हीसरना कोठ पणु स्टोव परधी मेणवी ल्या.

वेणी कार्यालय

भेतवाडी १२मी गल्ली-मुंभई, ४.

षनारसी सेलांगो
 ७२मीन भिदस लि.नुं
 आर्ट सिटक
 (क टोलना कामदा मुम्बय)
 दुयूलना इडीभेड
 कपडां
 २. १ ८६२२५

सूर्य मंदिर
 सूर्य मंदिर

सूर्यमुष्पी

युवान कवि हरिलाल पंडयानां

भाणगीताना संग्रह

किमत : आठ आना

.... परिमल प्रकाशन...

प्राप्तिस्थाना :

(१) परिमल स्टोर्स,
 २००/४ विठ्ठलभाई पटेल रोड,
 मुम्बई, ४

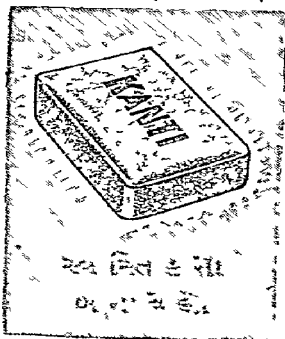
(२) विद्येकर्मामन्धु स्टोर्स,
 ४० हांदेवाडी, मुम्बई.

CLIPS
 FOR OFFICE
 USE

जपुसा हॉस्पिट सीन्डीकेट
 कल्याण भिदडींग प कडेवाडी
 मुम्बई ४.

તમારું સ્વસ્થ માનવો

કામલેટ
સોપ

સ્વસ્થિક ગ્રાઇલ માલ્સ, લીમીટેડ, મુંબઈ, ૧૫

ભૂલભૂલામણી

લોકકાં બાળકો દેખાવમાં કદાચ સરખા
 દેખાનાં હોય પરંતુ દરેકના ચારિત્ર્ય અને
 સ્વભાવ એકસરખા હોતા નથી. એવી જ
 રીતે... મોનાકો લેવી નકલી બીસ્કીટો
 ભલેને બજારમાં ઉભારાઈ જાય પરંતુ તેઓ
 અમલીમોનાકોની બરાબરી કરી શકશે નહીં.

પારલેનાં મોનાકો (બારા બીસ્કીટો)

मा.ग.४
१९४५

तंत्री : डालक

श्री स्नेहप्रिय

૨૫...૨૫...૨૫

અને દીવાસળી સંજોગો સંજોગો
 છે ને સીગારેટ આરાક એની માનીલી
 'રીધમ' ને જલાયે છે-એની એકએક
 કૂક લેણ હારે છે અને દિમાગને
 ખુરા કરે છે.

'રીધમ' ને હોડ પર મુકો એકલી
 હેય નાચી ઉઠશે

Ryton
 The Cigarettes With a
LUXURY BLEND

૭ ડી. ૧૨૭

ગોવંદન ટોબેકો કંપા. સુભઈ ૨૪.

વૈષ્ણવો માટે ખાસ રેકર્ડ:-

ગોસ્વામી શ્રી
દ્વારકેશલાલ
(પારખંદર)

યંગ ઈન્ડીયા

ઘટઘટમાં-
તુંહી રામ

રેકોર્ડ પર

અને ગોરી ગોરી ગુજરીયાં
ખોલ હરી ખોલ અરિયહનંદ મહેરકો
છોરા

ડી. એ. ૧૧૬૯૮

ડી. એ. ૧૧૭૦૮

પર

રેકર્ડ પર

યંગ ઈન્ડીયા

સંભળાવે છે.

નાગર પાર્ટી

રચુ કરે છે

ઘનશ્યામ ઠાકર

ડી. એ ૧૧૬૯૯

લયલા-

શું અજળ નાદું સચું છે

મજનુ

દિવાનું દિલ પૂછે છે

શ્રીદમના ગાયનોની
રેકર્ડિંગ સાંભળો
અને વસાવો

વધુ વિગત માટે

લખો યા મળો -

નેશનલ આમેરિકાન

રેકર્ડ મેન્યુ. કં. લી.

૧૧૦ મેડિસન સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૧.

ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ

હિન્દની જુનામાં જુની
સુવિખ્યાત વીમા સંસ્થા
[સ્થાપિત ૧૯૧૩]

નવું જંદગીનું વીમાકામ ૧૯૪૩

મેળવેલું કામ રૂ. ૬૯,૯૬,૦૦૦
ભરપાઈ થયેલું કામ રૂ. ૫૭,૮૮,૦૦૦

૧૯૪૪

મેળવેલું કામ રૂ. ૧,૨૧,૮૬,૦૦૦
ભરપાઈ થયેલું કામ રૂ. ૧,૦૩,૨૦,૦૦૦

આગ, દરિયાઈ અને અકસ્માતના વીમા કામનું ખાતું ખોલીને ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ કંપનીના ૩૨ વર્ષના ધ્યાન ઇતિહાસમા ૧૯૪૫ની સાલ એક નવું પ્રકરણ ઊગેરે છે.

સત્તાવાર થાપણ	રૂ. ૫૦,૦૦,૦૦૦
ભરપાઈ થયેલી થાપણ	" ૧૨,૫૦,૦૦૦
કુલ અસ્કયામત	" ૮૫,૦૦,૦૦૦
ચાલુ કામકાજ	" ૩,૫૦,૦૦,૦૦૦
પ્રીમીયમ આવક	" ૧૮,૦૦,૦૦૦
ભાઈફ ફંડ	" ૬૦,૦૦,૦૦૦

ધી ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ ઇન્સ્યુરન્સ કું. લી.

ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ બીલ્ડીંગ, એપેલો સ્ટ્રીટ, ઠાક મુંબઈ.

જંદગી-આગ-દરિયાઈ-અકસ્માત

ભારતવર્ષની ગુલામી આજે તાડવનૃત્ય કરી રહી છે. તેા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનના મહા ઉપદેશને તમારા હૃદયમાં ઉતારો. ચાલીસકરોડ ભારતવાસીઓ! ગુલામીની જ જીર તોડવાને ખોટી અથવા મહા છોટી કર્તવ્યનેા રાજમાર્ગ અહણુ કરો-એજ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનનો આદેશ છે.

શ્રી કૃષ્ણાર્જુન યુદ્ધ

દિગ્દર્શક અને
નિર્માતા
મોહનસિંહ
એમા
પૃથ્વીરાજ
શોભના સમર્થ

૧૪ મી ગુલામીથી
નોંધેલી ટોકીસમા
~~~~ઉપરાન~~~~
શાહુ મોહમ, મેનમદેવી, મ્નેયાવાવ
ત્રિવેમ વપુર, નદમ્પોર, શ્યામ
સુર, રતનમર્ધ વગેરે.

પ્રવેશ ફી ૬૨૫

૬ આનામાં

આઠીયી કાપીને મોકલો

રૂ. ૪૦૦૦

ના ઈનામે મેળવવા આપના પ્રવેશપત્રો સાતર લારી મોકલો

પ્રવેશ પત્રો કેટલા

૧૬૦ ઈનામ રૂ.

- ૧ પ્ર. પત્ર રૂ. ૦-૬-૦
- ૨-૬ " " ૧-૨-૦
- ૪ " " ૧ ૧૧-૦
- ૫થી ૮ " " ૨-૪-૦

૨૧,૦૦

જો	ડા	ણ	યો	જ	ના		વિ
હ							
				જ			
મી		વા		મા		જી	ની
						પુ	
સં	ક		શ		ર		સ
					પ		૨
લ		૨			ક		વા
		૨	સા	ઈ		વી	

જા.કે. જી. હોટલના બંધારણની નીચેના કોષ્ટકમાં આપેલા શરતોને ધ્યાનમાં રાખીને ભાગ લેવાનું છે.

જો	ડા	ણ	યો	જ	ના		વિ
હ							
				જ			
મી		વા		મા		જી	ની
						પુ	
સં	ક		શ		ર		સ
					પ		૨
લ		૨			ક		વા
		૨	સા	ઈ		વી	

જા.કે. જી. હોટલના બંધારણની નીચેના કોષ્ટકમાં આપેલા શરતોને ધ્યાનમાં રાખીને ભાગ લેવાનું છે.

સહી

સરનામું

મુંબઈના કલેક્ટરે ૧૩-૧૨-૧૯૦૫ના ગ્રામ લાયસન્સ નં. ૧૧૫૧ મંજૂર કરેલી (KVT) મેં.....પ્ર. પત્રોની પ્રવેશ ફી .....થી મોકલવી છે. બંને પ્ર. પત્રો સાથે મોકલણી નહિતર ૨૬ થશે.

વિગતો માટે જુઓ "હરીફાઈ" દર "વિવાનું"

આવીઓ આઠી

- ૧ ... જે આજ સુધી મુંબઈ રહેલા નવની મહામા પંજુ યોદી બંધુતિ આપી છે.
- ૨ ખરેખર એનામાં ઇતિહાસની રાક્ષિ હોય છે.
- ૩ અર્થહીન અક્ષરો
- ૪ ...થી બરેલું વાતાવરણ અજાણનાર લાગે છે.
- ૫ ઉર્મિત માનુસનું મન ક્યારે અનુભવશે તે કહી શકાય નહિ
- ૬ કેટલાક જનારો પ્રત્યે આજ ... સાજ સાર હોય છે.
- ૭ સમાજોના અવધિભર આગતો અજે ... સવાન બેગો વાય લ્યે રે પ્રમુખની સ્થિતિ વિચાર કરી નહાય છે.
- ૮ સમનું મુસાફરો યોદી ... બેજાસીને પંજુ બીજાન માર્ગે ફરી આપે છે.
- ૯ ... નવ પ્રકારના છે
- ૧૦ ...ની કેટલીક લોકપ્રિયતામાં વાર્તાનું મુદ્ર તત્ત્વ રહેલું હોય છે.
- ૧૧ સામાન્ય રીતે તેને માટે આરોગ્ય કામ પલ્યા પરીને સમય પસંદ કરવાનો આને છે
- ૧૨ પુરાત્ત્વજ્ઞોના એની ધની રોમાજાદી વાનો આલેખાઈ છે.
- ૧૩ ગરીબની...નકાંબી જતી નથી.
- ૧૪ બીજની ... એઈને ધનુ માનુસો સતાપ અનુભવે છે.
- ૧૫ પાછાના લોકોની સ્થિતતા માટે નરકની છે એમ લાગે છે.

આવીઓ ઉભી

- ૧ વિશેષ ...ના જમાને યાદી અથો છે એમ ધર્મા સમ-બોને સમજઈ ગયુ છે.
- ૨ રસ્તે જતા...નો બેટો વાય તે કોને અને ?
- ૩ ...વરીકે ઇતિહાસ વિનવનાર સંસારના મુખ્ય દુખ પ્રત્યે બેચકાર રહે છે.
- ૪ નકાંબી.
- ૫ એનાં નયનો એની આરકાનું પ્રતિબિંબ સામાન્ય રીતે પાટલા નિત્ય રહેતાં નથી.
- ૬ ... ખાવાના સમયોનો આજે પંજુ ઉપયોગ થયા લાગ્યો છે.
- ૭ મળેલ ...ને કાચમ ભજવી સખયા માનુસ શું શું નથી કરતા ?
- ૮ ની અમર નીને માનુસ આકુળવ્યાકુળ લાગે છે.
- ૯ ... ની મનુષ્ય જકાર કેના કાન નથી જમાવતો ?
- ૧૦ શીર્ષી.
- ૧૧ આસ માનુસોને નિર્બંધ શ્લેષનામાં આવે છે
- ૧૨ કેટલીક સદ્યજ્ઞોનાં ત્રિભુ આનસના સહકાર્યકરોમાં... દરમ્યાન વિખરાત ઉભા થાયને સવામાલિક છે.
- ૧૩ પુસ્તક કાપણો તે "દામર" લાગ્યો.
- ૧૪ ...મા બૂવ આવે તેવા મરે-તાને રમ મળે તેમાં નવલ શી.
- ૧૫ આની પડેલાં "લ" મુક્યો તેો આઠી ૨૨ નો સમ્પ વાંચવા મળશે

જનતાના ભુવાળ ઉમટયાં છે

જ્યારથી
શરૂ થયું
પ્રત્યેક
દિન
પ્રત્યેક
સપ્તાહ
હાઉસ
કુલહું
બોર્ડ
પહેરીને
બેઠું છે

વિક્રમાદિત્ય

૭મું
અઠવાડિયું

દિગ્દર્શક :
વિનય લલ
કલા:
કનુ દેસાઈ

પ્રકાશક
ગૌરવશાળી
સર્જન

પાત્રો
પૃથ્વીરાજ, પ્રેમઅદીબ,

કોળ
૪, ૭, ૧૦
શુક્ર, શનિ, રવિ
૧ પાત્રે

પેંઢારકર, રત્નમાલા

રંજના

સુપર

એવાન્સ પ્યૂબ્લિશર્સ : ટંથી ૧૧,
પથી ૬ અને હાથી ૮
એવરગ્રીન રીલીઝ

તા. ૪થી
શરૂ થઈ ચૂક્યું છે

*
માણસના મનમાં
અનેક ચિત્રો
હોં છે અને ભુસાય છે,
નથી ભૂસાતી-

એની સ્નેહ અંખવાની સ્મૃતિ!
એવાં સંભારણાનું રૂપેરી હાલરડું

મ ન કી જ ત

: ભૂમીકા :

*નીના,

*શ્યામ,

તિવારી, પ્રકાશ

ગીતા નિઝામી

ગુલાબ, રાજ-

કુમારી શુકલ,

વગેરે

નામાંકિત કલાકારો

દિગ્દર્શક : નીર્માતા

અબદ્યુ. હેઠ, અહમદ

ગીતા - સંવાદ

બેશ મલીહાબાદી

કમલ [સનરિથ પ્રકાશન]

ડી ઈન્ડિયા જનરલ ઈન્સ્યુરન્સ

કંપની લિમિટેડ

સ્થાપના : ૧૯૩૪

હેડ ઓફીસ : કાનપુર

લંદની, આગ, મોટર, વર્કમેન્સ કોમ્પેનસેશન,
હુલ્સડ સૌ પ્રકારના વીમા ઉતારવામાં આવે છે.

શાખાઓ

કલકત્તા, લાહોર, મદ્રાસ, અજમેર, પટણા
વધારે માહિતી માટે લખો

પ્રાંચ મેનેજર

(મુંબઈ શાખા)

રૂહીમતુલલા હાઉસ, હોમજી સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ

કુટુંબના ભાવિનો વિચાર કરો !

જે દિવસે તમે
કુટુંબ-દુનિયા છોડી
જશો ત્યારે એ
તમારાં સ્વજનોનું
શું ?

તેમની સંભાળ
લેવા માટે આજે જ

તમારો વીમા ઉતારાવો

ધી ઈન્ડિયન ગ્લોબલ ઈન્સ્યુરન્સ કું. લિ.

૩૧૫-૩૨૧, હોર્નબી રોડ, કોટ, મુંબઈ.

શ્રી- પ્રેયસી-પત્ની-માતા-અને દાદી....ના
અનેક રૂપે જીવનનૈયા હંકારે છે.

અને
સુખરૂપ સંસાર સાગર તરી જાય છે.

નૂરજહાન
ઈશ્વરલાલ

યાકુબ
મિનાક્ષી
સિતારાં

દામુ આણુણા
સાળવી

પ્રપુત્ર ચિત્રની

અમુલ્ય ભેટ

બડી-મા

પ્રાઇયુસર ડાયરેક્ટર

વિનાયક

શરૂ થઈ ચૂક્યું છે લેમિંગ્ટન

કવિઓ, કલ્પનાનો સાક્ષાત્કાર

દેવકન્યા

સંગીતના સૂરો સાથે નૃત્ય તાલે

આવે છે

શ્રી વિષ્ણુ

સીનેટોનની

મહાન કૃતિ

દેવકન્યા

દિગ્દર્શક

ધીરુભાઈ દેસાઈ

લીલા દેસાઈ * લીલા ચીટણીસ * ઉલ્હાસ * વાસ્તી

..... લખો .....

શ્રી વિષ્ણુ સીનેટોન, મેઈન રોડ, દાદર, મુંબઈ.

એ નવાં પક્ષ પ્રકાશનો

આપણી કૌશલ્ય

રમણીકલાલ શાહ

કૌશલ્યની સ્થાપનાથી માંડી અત્યાર સુધીનો
જ્ઞાનો ઇતિહાસ નસિક અને પ્રવાહી શૈલીમાં,
નિઃચી ઉપરથી. રા. રૂ. ૩.

કે કે પ હા રે

મુનિકુમાર મ ભટ્ટ

પ્રવેશક: શ્રી જ્યોતોન્દ્ર દા. દવે

- નર્મમગ્ન શુક્લ લેખેથી મર્તન જાળીના યનાર
શ્રી મુનિકુમારનો પ્રથમ લેખમંત્રદ શ્રી જ્યોતોન્દ્ર
દવેના દરબપટ્ટર પ્રવેશક મહિન. મને ૬
ઉપરથી. ત્રણ રૂપિયા.

પક્ષજા પ્રકાશન, વડોદરા

ગુરુ ગોવિંદચંદ્ર (મહાકવ્ય)

લેખક: ગોવિંદ પટેલ આસુખ. ક. તા મુનશી
શીખોના અપ્રતિમ ગુરુ ગોવિંદચંદની ગૌરવ
માથા આલેખનું પ્રથમ મહાકવ્ય.

પાનાં: ૩૮૦ કિંમત ૪ રૂપિયા

ઈતિહાસની કેડી

જોગીલાલ સાંડેસરા

જાળીના મુગનસ્વવિદ અને ઇતિહાસજ
શ્રી સાંડેસરાનો પ્રથમ લેખ સંક્રમ.

કાઠિન: ૨૮૮ કિંમત ત્રણ રૂપિયા

હવે પછી

રાંકનાં રતન (નવલકથા) પુષ્કર ચંદરવાદર
ધરતીનો બાર (નવલકથા) પીતાંબર પટેલ
જીવનાં પાન (નિબંધ) નિબંધશય વૈષ
આચાર્ય રે (ચરિત્ર) વર્મા - પરમાર
દેાન: ૩૩૬૨૨૬: સુખ્ય વિકેના: તાર: એવરઝીન

પક્ષ પબ્લિકેશન્સ લિમિટેડ

ફિંગરશાહ મહેતા રોડ: કેપ: મુંબઈ ૨.

પૃથ્વીના પર પર આર્ય મહીલાનાં
વસ્ત્રાભૂષણો અનુપમ છે :

સૌન્દર્ય દુર્લભ છે :

સૌન્દર્યને શોભાવે

એવાં વસ્ત્રાભૂષણો

પણ આતિ દુર્લભ છે :

૩ ૫ ૬ ૯

ઉત્તમ કાઠિની

બનારસી સાડીઓ

ભાતભાતની બોર્ડરો

રેશમી કાપડ

વગેરે બરીદવાનું સુગમ

અને સગવડભર્યું સ્થાન :

૩૫૬૯ :

૩૫ના અંબારને રમણીય કરે

એવાં સૌન્દર્યના સાથિયા

ભરેલી સાડીઓ :

૩૫૬૯

કવીન્સ એમ્પર્સ, કવીન્સ રોડ

મરીન પુલની સામે-મુંબઈ

ટેલિફોન નં: ૨૦૯૩૯ ૫૫ તાર: 'જેન્સુમ'

અમર ભોમતણી સ્ત્રી તું લગ્ને,
પરમ યાત્રી તું અશ્રુ વિષે વસે.

જે પ્રિયતમા,
છવનભર
સાથી થકને
ફરે છે તે એક
દિવસ સાથીને
છોડી જશે :
એ અમર ભોમનો
યાત્રી
એક માત્ર
આંસુમાં જ
વસશે.
એ પરમ
સાથીની
એક તસ્વીર
એટલે અમર સ્મૃતિ :

વેન્ગાર્ડ સ્ટુડીઓઝ

૩૬૫, ઠાકોરદ્વાર-મુંબઈ.

ગુજરાતી કવિતાનું શિષ્ટ સામયિક

કવિતા

તંત્રી : કોલક

૫૫૧ ટકુ : અંક ૭૭ : સળંગ અંક ૪૩
ઓગષ્ટ ૧૯૪૫

ગૃંથાણી

આવતાશીની વિસા		
વટે જ અહિ સ્વાસિદ્ધિ ...	બગવતગય ઠાકોર	૧૯૫
વાચના રેણે	ક પર્ણિમા દવે ...	૧૯૬
પ્રાપ નાને	પન્નલાલ ...	૧૯૮
મેરામણુ	રવધરય ...	૧૯૮
વિનોદી નરસિંહરાવ ...	જયમનગૌરી પાઠક	૧૯૯
કાલિપથનો યાત્રી ...	ડો. વસંત અવસરે	૨૦૨
કવિધ્યાઓ	મૃગરાજ અન્વરિયા	૨૦૩
ન આવના	નંદકુમાર પાઠક ...	૨૦૫
સહવાચન	નાથાલાલ દવે ...	૨૦૫
દાગોરના સસ્મરણો ..		૨૦૬
ચોરાક પુસ્તકો ...		૨૦૯
હે પુષ્પ	સશિન ઓઝા	
એક સુકતક	નાનુ દેસાઈ	
મઝાં વાટે જ્યારે .	અબરિષ મહેતા	
આશા	રમણુ વ્યામ	
ચોપટે રમતી સુદરીને	ભિષુકાર્થ ગોહિલ	
કવિ હાકિલ શિરાગી ...	ગુલશન	૨૧૦
ભિરિમાળની ગોદમાં ...	કોલક	૨૧૩
સ્નેહરસિમ	મધુસૂદન એમ એ	૨૨૫

* * *

વાર્ષિક લવાજમ

દેશમાં રૂપિયા છ : પરદેશમાં રૂપિયા દસ
છૂટક નકલ વેચવામાં આવતી નથી.
'કવિતા' દરેક અંગ્રેજી માસની ૧૦મી તારીખે પ્રગટ થાય છે.
કવિતા અંગ્રેજી પત્રવહેવાર નીચેને સરનામે જ કરવેલ.
કવિતા કાર્યાલય, વિલેપારલે

आततायीनी हिंसा वडे ज अहिंसासिद्धि

नमस्कार

वडूं दुं वडूं ज मिश्रवि देवा,
 द्विसौ दुर्वी देववना अहिंसा,
 हिंसाच्यारे धूं भटंती अहिंसा-
 जे गूथ सामे धरुं आ सभायी,
 -युं घातके अतिशरि घात
 अहुंसके आप तिरे वधावी,
 तेथी ज्या ये होहि वाधे अहिंसा ?
 युं आततायी छत्रभूति नात्री
 दुष्ये शिरन वृक्ष अमेरिकाजे
 ते घाते ना वृद्धि पामे अहिंसा ?
 वा जे तळे घात वधावि हेते
 येते धते शत्रु नृशंस नात्रिथी
 गळी अहिंसा न अनन्य धर्म,
 -जेवा बेगे छतते धूं अहिंसा ?

पणवंतराय क. ढांडार

शिष्यजु

अहिंसा परमो धर्म, जे संत
 धर्मनी मान्यता जे, दिहुधर्म हे तेना
 लघुमेना ज्ञान-मीमाणी भटापवनी जे
 मान्यता नपी हिंसा आततायीनी ही
 होत वही रहा देवा, उपरि जे, दुष्या
 जोहा जिविता समूह जने इतरेच,
 ज्ञानपक्ष-निधं दुष्ट, हे सामान्य
 होही ते दक्षवज-दो, जेहे प्रत्ये
 प्रथमी जनि जरी, जने तेरीनासु
 ज्ञानरुच मत्र अज्ञानरुचने ज्ञानी-
 हेन्द्रोष्टक जे सवे वटे अरुची
 जने पुढी पारी जे ज्ञानरुचने ज्ञान
 वनाणे जे दिहुधर्मने ज्ञान ज
 या सैव जगितमोणी ज्ञान, ज्ञाने
 ज्ञाने, ज्ञाने जे सव दुःखी ज्ञानेनी
 ज जने ज्ञाने ते सवे जने ज्ञाने
 ज.प.प.

વાંચતા રે'એ

કુ. પૂર્ણિમા દવે

‘કવિતા’ના ગયા અંકમાં પાઠક-હીરા લખના ગરબા પછી ફેટલાકને એ પ્રકરણમાં ખૂબ આનંદ પડ્યો. એ ગરબો બીજા જગાએ પણ પુનર્મુદ્રિત થયો. વડોદરામાં તો એ ગરબો ગવાયો ચે ખરો. અમદાવાદમાં શ્રી પાઠક રહે છે ત્યાં એમની પડોશમાં રહેતાં છોકરાં પણ ગાવા લાગ્યાં “પાઠકલાલજી રે-” આમ એ ગરબાએ ઠીક લોકપ્રિયતા મેળવી છે એ જાણી મને આનંદ થયો છે. પણ સૌથી કડેડી પરિસ્થિતિ તો શ્રી પાઠકના શિષ્યો શ્રી ખેટાઇ, શ્રી ષોકર, શ્રી વશવંત શુક્લની યાદ એમ મને જાણવા મળ્યું છે. શ્રી ખેટાઇ અને ષોકર વિશે પારલામાંથી રોજ ગાડીમાં જાય છે. લોકોની વાતોથી ડરીને કે કદાચ શરમાઇને શ્રી ષોકર હવે સેકન્ડ ક્લાસને બદલે ફર્સ્ટ ક્લાસમાં મુસાફરી કરે છે, અને શ્રી ખેટાઇ યાદમાં જતા હતા તેને બદલે હવે સેકન્ડ ક્લાસમાં પ્રવાસ કરે છે. અને શ્રી વશવંત શુક્લ તો હવે મુંબઈથી ગાંસાપોટલાં બાંધીને સીધા અમદાવાદ જ જતા રહેવાના છે. ષોકર-ખેટાઇ આણિ મંડળી શ્રી રામની બકત હતી. એઓ એમ કહેતા કે “શ્રી. પાઠક-હીરાના પવિત્ર સંબંધને શું કામ વગોવો છો?” આ વાત મેં શ્રી કાલક પાસેથી તેમજ બીજાઓ પાસેથી પણ સાંભળેલી. હવે તો એ દલીલ એ વ્યક્તિઓ કેમ કરી. સકે? તેમાં પાણું, ખેટાઇ તો તે જ કાલેજમાં પ્રોફેસર! મને બેચક, પ્રત્યક્ષ પરિચય એ બેમાંથી એકને જ નથી. પણ હવેથી એક વાત નિશ્ચિત છે કે ‘પવિત્ર’ શબ્દને અપવિત્ર ન કરે! પાઠક-હીરાનું જ થવાનું હોય તે થાય. તેમાં આપણે ચિંતા કરવાની જરૂર નથી. પણ જમણે દસ દસ વર્ષો સુધી “સંબંધ પવિત્ર છે- પાઠકજી શુરુદેવ છે-એમને વગોવશો નહિ” એવી પ્રસિદ્ધિ કરનારા પદ્મશિષ્યોનું હવે શું? ષોકર અને

ખેટાઇ શ્રી પાઠકને ત્યાં જઈ અપવાસ આદરવાના છે, એ સાંભળેલી વાત સાચી તો નહીં પરંતુ ?

કોઈએ કેહ્યું કે બલુકાકા (પ્રો. મળવંતરાય કદ્યાબુરાય ઠાકોર)નો હાથ મોત્યવાઇ ગયો. હું એમને મળવા જઈ પશુ ખખર પૂછતાંની સાથે ઉખડ્યા તો? પણ મેં એમની તબિયતના ખખર બીજા સાધનો દ્વારા પણ મેળવ્યા. પાઠક-હીરા લખ થવાના અપવાદથી એ હાથ મોત્યવાઈ ગયો છે એમ કોઈ ન માને. હકીકત એ છે કે પ્રો. ઠાકોરે ચારપાંચ બદમાસો-સાથે મારામારી કરેલી. કોઈ આ વાત માનશે નહિ પણ હું સોગવનપૂર્વક જણાવું છું કે આ વાત તદ્દન સાચી છે. પ્રો. ઠાકોર પણ સંમત થશે. હકીકત એ છે કે એક રાતે બલુકાકા સૂતા હતા. મધરાતના બે વાગ્યા હશે. એમને માઝમ રાતનાં સ્વપ્નાં આવવા માંડ્યાં. પણ એમનાં સ્વપ્નામાં ચારપાંચ ત્રણ દેખાયા. તેઓ એમને પકડીને સંમત મારતા હતા. એઓ ધૂમાળૂમ કરતા હતા. એઓ મદદ માટે ધૂમ મારતા હતા. ખરેખર એમને એમ લાગ્યું. છેવટે એઓ મરણિયા બન્યા. કેસરિયાં કર્યાં. “સાક્ષાત્તો-તમારાં ખૂન કરું-” કરતી ધૂમ પાડી. ખાટલા પર સૂતા હતા ત્યાંથી યુક્તિ વાળીને બેરથી ટ્રાસો મારવા ગયા-ત્યાં તો ખાટલા પરથી સીધા બોંબ પર. ટ્રાસો તો આધો ગયો પણ હાથ મોત્યવાઇ ગયો. પડતાંની સાથે ધબકાકો થતાં ધરમાંનાં માથુસો જાગી ગયાં. દોડી આવ્યા તો બલુકાકા બોંબ પર જ સત્યાગ્રહ કરીને પડેલા પછી એમણે જમી વાત કહી. હાથને પાટો બાંધવામાં આવ્યો હવે તો હાથ સારો થઇ ગયો છે. પણ માઝમ રાતનાં સ્વપ્નાં

હવે નહિ જ સતાવતાં હોય તેની અને ખાત્રી છે.

પાઠક-હીરા લગ્ન પછી જ મને શ્રી ઉમાશંકરનું ગણિતશાસ્ત્ર "ત્રણ અર્ધું એ" સાચું જણાયું. ઉમાશંકર માટે મને હંમેશાં માન છે. એ કદિયે જોલતા નથી, લખતા નથી. "ત્રણ અર્ધું એ" કેવી રીતે? તે આ રીતે. હીરાજહેન ૨૯ વર્ષનાં. પાઠક સાહેબ ૫૮ વર્ષના. એટલે હીરાજહેનનું ત્રણ પાઠક સાહેબના વયથી અર્ધું એટલે ૧ અર્ધું હીરાજહેનનું ત્રણ અર્ધું પાઠક સાહેબના

એટલે બરાબર ૧ હીરાજહેન અને ૧ પાઠક સાહેબ એટલે એ જણ્યુ. આમ 'ત્રણ અર્ધું એ જણ્યુ' એ પલાયુ તદન સાચું છે એ એક માત્ર એ પથ સાંભળી છે કે શ્રી પાઠક-હીરા લગ્ન અંગે વર્તમાન-પત્રોમાં જે કંઈ પ્રગટ થયું છે તેનું સંપાદન શ્રી પાઠક પોતે જ કરવાના છે અને એ અંથનું અર્પણ શ્રી હીરાજહેનને કરવાના છે. એ પુસ્તકનો પ્રવેશક શ્રી ગુરુલાલ કુ લખવાના છે. એ આ પ્રકારનાં લખાણનું સંપાદન થાય તો એમાં સાહિત્યને અવરજ લાભ છે. શ્રી પાઠક જેવા ચિત્તક એમાંથી કંઈક ચિત્તન તારવી શકે એમ છે.

प्रार्थना

भूलया

जंग, रे जंग, प्रेमलसुधी प्रार्थना ।
जंग, पोडेव निबेष्ट जेवी,
छिंड, जडता तमसहीनता तव तल,
छिंड तेल सल त्वरित, हेवी ।

अतल अवचेतनागारमा कारमा
काण दुःस्वप्नना दुरित हेथे
आम कारा-निवासे कडे कया सुधी
जडउणधे जडाई रडेथे ?

छिंड, कंई तूट, तारा विना आत्म मुज
अलभना अमृतथी हर हर
मृगजणो पूढ लभतो इरे रळ रळे,
असड सतापमा तृषित अरे.

छिंड, पोकार मुज प्राणुना परमना
प्रेमने पूष्यु भडोयाडवाने;
छिंड, इती ! इयामय ! तने गभ भधी,
अगमने आषु उद्धारवाने.

आर्त्त आत्मातळी क्रुषु कथनी लई
भरलुनी पारना अरुषु धामे,
इनेड सूरताना सहाना सुलग
शुध सोपान पर अरळु, वामे !

भांड, आव भांड तव, भंगला मधुसुधी !
भूडत प्रह्लाडना लेड लेती
भडोय परमालथे, आषु अमृतो;
शिवधृति, मने दिव्य परदान हेती

पूजलाल

मेराभलु

हे-रि ! मेराभलु भस्ताना !
भूओ, भूओ !
वीजाता वायरा ने लोढना डेलारा
काठानी कासमां मुगतिना नारा ।
भूओ !-
घेरे गंभीर घोष गेभ तल्ला मायरा
डोकारा हे लुग भडडोना डायरा.
भूओ !-
दुष्यां दिवस, रात, सूरज ने थंहरा
पाषी अघार गणक मोज-लभकारा ।
भूओ !-
पामथे न प्यार पूरे छिंडां मेरे लथरा
अण रे आतमने रडी प्यासो भवंडरा ।-
भूओ !-
हे-रि असीम ! तारी रभलुनी कार,
पंणी वणोटे कोई काणना डिनारा ।
भूओ !-

स्वप्नस्थ

વિનોદી નરસિંહરાવ

જયંમનગૌરી પાઠકલ્પ

કવિ નરસિંહરાવ કવિતા પાછળ ઘેલા બન્યા હતા; ને આને પશુ એમની કવિતાનું સ્થાન ઊંચું છે. એમણે અગ્રેષ્ઠ કાવ્ય-રીતિને આપણી ભાષામાં દાખલ કરી; વળી ગુજરાતીમાં નર્મદ દક્ષપતથી બુદ્ધિ જ જાતની કાવ્યરચનાના એ પિતા છે. એમનાં કાવ્યો સાદાં, સરળ ને હૃદયસ્પર્શી છે, તેથી જ એ કવિ તરીકે લોકપ્રિય થઈ પડ્યા છે.

સ્વ. ભોજાનાથ પ્રાર્થનાસમાજના પ્રાણી હતા, એટલે નરસિંહરાવમાં ભક્તિનાં મૂળ બાળપણથી જ હતાં. તેઓ મૂર્તિ પૂજક નહોતા છતાં નાસ્તિક પશુ નહોતા. દુઃખની ઉપરાઉપરી પડતી ઝડીમાં પશુ તેઓ પ્રભુને વીસર્યાં નહોતા; ને વહાલાંઓના પુનર્મિલનમાં માનતા હતા. એમની શ્રદ્ધાના એકબે દાખલા અહીં અસ્થાને નહીં લાગે.

‘નૃપુરઝંકાર’માં ‘ગૃહ કોકિલા’માં કવિ કહે છે—

“પ્રિયજનો મુજને તણ,
માલિયાં નિષ્કુર બની;
મણુ રુગાયા નવ હણ,
એ રૂઝો, કહો ક્યમ કરી!”
“દિવ્યલોકે જઈ રહી.”—
કોકિલા વાણી વહી.

વળી ‘કુસુમભાળા’માં કવિ ‘કર્તવ્ય ને વિલાસ’માં કહે છે—

ધડ્યાં કરતવ્યો ને મનુજ શિર મૂક્યાં જગપતિ
ઉવેખ્યાં તે જાએ ક્યમ કરી પ્રિયે! કહે મુજ યધી

તેમજ—ના—તેથી ધણું ધણું વધારે રમરમ-
સંહિતાના—“મગલ મંદિર ખોલો દયામય મંગલ

મંદિર ખોલો” એ કાવ્યમાં એમનું ભક્ત માનસ આપણને સમજાય છે.

‘કુસુમભાળા’માં ‘વિધવાના વિલાપ’માં વિધવાને માટે કવિ કહે છે—

હશે હશે એ માનવ ખરે,
ને! નેનથી આંસુડાં ઢળે.

ને આગળ વિધવા પાસે કહેવડાવે છે—

અનિલ! તહને કાંગમે રમત મુજ કેશ શું?
નિર્દય જગના જનતે એ નવ પાલવે;
તો અજગી હું સહ યધી કોરે વસું,
ન પડે રસ મુજને જગમાં કાંઈ હવે.

ને તેવું પરિણામ ખોતાની પુત્રીના જીવનમાં ન આવે માટે અન્તમાં વિધવા કહે છે—

કદી મરે નહીં એવો નર પછી ત્યાં હશે,
પરણાવીશ મુજ લાડકીને તે સાથ હું.
દાંપત્યની એમની જાવના પશુ સુંદર હતી.

‘નૃપુરઝંકાર’માં ‘અગ્નિહોત્ર’માં કવિ કહે છે—

એ વહિને ભક્તિથી સંધરીને,
હવિધ્ય મોઢાં મહિં હોખી પ્રીને;
ચાલ્યા જશું જીવન પાર લેમે,
પૂજશું ત્યાં યે સખી અગ્નિપ્રેમે.

કવિએ કુદરત વિષે તો અનેક સુંદર કાવ્યો લખ્યાં છે. તેમાંથી એકબે જોઈએ. ‘મધ્યરાત્રિયે કોપલ’માં કવિ કહે છે—

ક્રાંતિપંથનો યાત્રી

બાહુમાં લઈ મેં તને મુખ પરે ચૂમી તે પળે,
 બૂલ્યો બાન ક્ષણેક વિશ્વ સઘળું, લાગ્યું નવું હે પ્રિયે.
 જાગ્યો ખીલ ક્ષણે સમાન મનનો ઉ-માદ જાણ્યો અરે!
 મારો હું જ નહી, પછી કયમ કહું છારો જ હું, શોભને!
 આ લોળા જીવને પછી કયમ કહો, માયા લગાડી પ્રિયે ?
 કીડા પ્રીતિતણી રુચે-નવ રુચે શું પ્રીતિનું બંધન ?
 ખાલે, સ્પષ્ટ સવાલ આ ઉર મહિં ઊંડા કરે છે મણે!
 સ્વસ્થંદી ફૂલપંખી શા પિયુ ગણે એ તો ન સાચું પ્રિયે!
 આ પૂર્વાક્ષણ સૂળિતા નભ ઊભી, તેને તજીને રવિ
 આકાશે પળતો-પુનઃ ફરિ અયિ-પાછો શકે એ ફરી ?
 જ્યારે મૃત્યુમુખી વિશાલ જલધિ અતે ઓસે, તે પળે-
 પૂર્વાક્ષિમુખ દૃષ્ટિ નાખી દૂળતો બ્યોમે રવિ જો પ્રિયે.
 ક્રાંતિપંથ જતાં ન આયુ કરમાં રહારા, રહેતું પ્રિય,
 દેવી આજ ક્ષમસ્વ-મૃત્યુ સમે વંદીશ .મૂર્તિ તવ.

ડૉ. વસંત અવસરે

અનુવાદક : શુકલ દુર્ગેશ

'જરના ઓઝસ્થ તોફાનોમાં બિમ
 ફેસમાં સરોવાયેલા ડૉ અવસરેની આ
 કૃતિ એક ક્રાંતિકારી દિલની મનોબ્યથાને
 અદ્ભૂત રીતે કવિતામા વણે છે પ્રિયતમા
 અને મૃત્યુ એ વચ્ચે હોલા ખાતા આ
 દિલને બચ નથી-કુખ નથી-રોક નથી-
 પણ પુનર્મિલનની દૈદ ઝખના છે એ
 ઝખનાને આશાભૂત ઝનાવે છે કવિ
 પ્રકૃતિના કમમાથી આધ્યાસન ચેળવીને
 મૂળ મરાઠી કૃતિ અને ગુજરાતી બાષાં-
 તર એ બિમાં બિરાક ધણે ફેર રહ્યો જ
 છે. એ બાષાંતર યતા મૂળ કાવ્યમાં ઉત-
 રેલી લાગણીને બાષાંતરમાં ઉતારવી એ
 અશક્ય છે-કેઈ જ સન્નેમોમાં શક્ય
 બને છે શી દુર્ગેશ શુકલે ખરેખર
 ધણે જ સરસ પ્રયત્ન કર્યો છે-છતાં
 એ કાવ્યને સમજવડને તો મૂળ કૃતિ
 અવશ્ય વાંચવી જ જોઈએ.—કોલક

કવિ કથાઓ

મૂળરાજ અંબુરિયા

શાહાણીના હોમર

સામળદાસ કોલેજના ગ્રિન્ચીપાઠ શાહાણીએ એક વેળા ઝવેરચંદ મેઘાણીના લોકગીતોના જલસા પ્રસંગે કહેલું: 'શ્રીક કવિ હોમર એયેન્સની ગલીએ ગલીએ ફરીને જે ગીતો ગાતો તેના ઉપર શ્રીસની વસતિ એટલી બધી મુગ્ધ થઈ ગઈ હતી કે એયેન્સ છોકીને હોમર ખીજે ક્યાં ચે ચાલ્યો ન જાય એટલા માટે લોકોએ એની આંખો ફાડી નાખી હતી મારે ચાલે તો હું' પછુ મારા આ હોમરને બાવનગરની હદ છોડવા ન દઉં.'

કવિની કરામત

કવિ શેરીડન પર પુષ્કળ દેવું હતું. સેલ્યુસરોથી બચવા એને ગલી ફૂંચીઓમાં સંતાઈને સાવધાનીથી બહાર જવું પડતું. એક વાર જરૂરી કામસર એ બહાર જતો હતો ત્યાં સામેથી ઘોડા પર બેસી એક સેલ્યુદાર ધસમસતો આવતો જણાયો. છાકી શકાય એમ નથી જાણી કવિએ કરામત કરી.

'આજે તો આપ ધણા ઉમદા ઘોડા પર બેસીને આવ્યા છો. ઘોડો ખૂબ જાતવાન લાગે છે. આપની બેસવાની અને ચલાવવાની છટા પછુ એટલી જ ફાંકડી લાગે છે.' કહી તેને આવકાર આપ્યો.

સેલ્યુદાર ફલાયો: 'આ ઘોડો તમને પસંદ છે? એ હરખમાં બોલી ઊઠ્યો.

'આવું ઉમદા પ્રાણી કેને પસંદ ન પડે?' એની દોડ પછુ એટલી તેજથી હશે.' કવિએ કહ્યું.

'જોઈને જ આત્રી કરો' ફૂલજુએ સેલ્યુદારે પોતાના ઘોડાની દોડશક્તિનો પરચો આપવા ઘોડાને મારી ચક્ર્યો.

ને શેરીડને આ તકનો લાભ લઈ બાજુની ગલીમાં અદ્દેશ થઈ જવામાં પોતાની દોડશક્તિ વાંપરી!

હમારે નસીખમે' હી ન થા!

એક ઉર્દૂ શાયરનો મશહર શબ્દ છે કે:—

કીસી હસીનકી મોટરકે નીચે દખકે મર જાના
યે લુલ્દં યાર હમારે નસીખમે' હી ન થા!

નસીખમે' યા સિફ્ મીવીટરી શેરીકે નીચે
દખકે મર જાના, ખરં?

કવિનો ન્યાય

કવિવર ટાગોરના ગામમાં એ વિધવાઓના ખેતરની સરહદ પર એક અનેનાસતું ઝાડ ઉગેલું. અનેનાસ ઉતરતાં ત્યારે એની માસિકી માટે બંને વચ્ચે ઝગડો ઊભો થતો. એ એવો તો કંકાસ ઊભો કરતો કે આખું ગામ ત્રાસી જતું. ગામજોડોએ કવિને આથી દુરિયાદ કરી. એમણે બંનેને બોલાવી વાત બજી લીધી. એકને પુત્ર હતો, બીજા નિઃસંતાન હતી. કવિએ પોતાનો માનવી ન્યાય ધડી ઠાડ્યો. બીજે વર્ષે જ્યારે તે રિધવાએ અનેનામ લઈ કવિ પાસે ન્યાય માગવા આવી ત્યારે કવિએ પેલા બાળકના કાનમાં ફૂંક મારી: 'બેટા, જો, પછે તારી માસી ઊભી; એને ગયે વળગી પડ અને બચ્ચી ફર જોઈ.' બાળકે તેમ કહ્યું કે પેલી નિઃસંતાન રિધવાનો માતૃભાવ ઊભરી આવ્યો. કહ્યો સખી ગયો અને અનેનાસની માસિકી આ નવા માણે-જાની થઈ.

એક જ કારણ

અમેરિકાના વિખ્યાત લેખક વિલ ડુસને એક વાર સ્વીન્ડનાથ પર પોતાનું પુસ્તક ભેટ મોકલવાં તે પર દસ્તાવેજ કરતાં લખેલું: 'Y'ou are the

only reason why India should be free.'
(હિંદુસ્તાનના સ્વાતંત્ર્યના દાવા માટે તમે એક જ કારણ બસ છો.)

મંદ્યુદિ નીવડે તો ?

કવિ આલ્ફ્રેડ ટેનીસન પોતાના પુત્રનું નામ શું પાડવું તેનો વિચાર કરતો હતો. કોઈએ સૂચવ્યું: 'તમારા નામ પરથી જ રાષ્ટ્રોને, નામ કાઢશે. આલ્ફ્રેડ નામ શું પાડું છે?'

'હું હું' કવિએ કહ્યું.

'કેમ?'

'કદાચ એ મારી જેમ મંદ્યુદિ નીવડે તો?'

સ્વર્ગીય સૂચન

ફ્રાન્સનો કવિ અને એલચી પોલ કલાકોટેલ મારો પડ્યો ત્યારે એના એક આગળમતીઆ મિત્રે સહસ્ત્રલિટ્ક તાર કર્યો: 'તમાર-મત્સુ નટ્ટક આલ્યું જાણી દુઃખ થયું. સ્વર્ગે પહોંચો ત્યારે મને જરૂર વાદ કરજો.'

'તમારા સ્વર્ગીય સૂચન માટે આભાર.' કવિએ સામે તાર કરાવરાવ્યો, 'એ માટે હું મારા કંઈના ગાંઠ વાળી રાખીશ.'

લેણદારો બારણે કેમ ન ચડે?

અંગ્રેજ રાજકવિ આલ્ફ્રેડ ઓસ્ટીનને લોડ' યજે એક આજ્ઞાના મેજાનકામાં પૂછ્યું: 'તમે શો ધંધો કરો છો, મિ. ઓસ્ટીન?'

'હું' કવિ છું.' એમણે કહ્યું.

'ટીક પેદા કરી લેતા હશે.' યજે કહ્યું.

'નારે, લેણદારો બારણે ન ચડે એટલું જ.'

'એ કેવી રીતે? તમારાં કાવ્યો એમને, વાંચી 'સંબળાવો છો?'' યજે ટોર કરી.

સમયને ઝપાટો

પેન્થ પાસે આવેલા ફોસનો ટોલેમી શીલાટો. ઘીઅસ સંપ્રદાયનો કવિ પ્રિયેટસ એટલો બધો નાનો હતો કે પવનના ઝપાટામાં ઊડી ન જવાય એ માટે તેને સીસાનાં તળીઆંવાળાં પગરખાં પહેરવાં પડતાં.

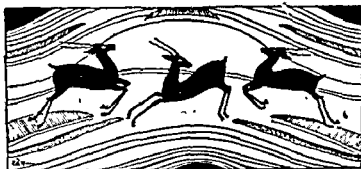
આજના આપણા કેટલાક કવિઓ અને તેમનાં કાવ્યો સમયના ઝપાટામાં ઊડી ન જાય એ માટે આવી ગોઠવણ થતી જરૂર છે.

કવિતાનાં ચંદન

મુશાઈરામાં એક કવિએ ગાયું હતું કે: મહુદ્દિલમાં પચ્ચરી છે ખુશ્તુ કે જલ્લે મારી કવિતા ચંદન ધસે છે.....

ને શ્રોતાઓએ 'મૂતકા ચંદન ધસ બે લાલીઆ' ગણી તાબેટા પાડી દાદ આપી હતી.

આ મહિનામાં બહાર પડનાર પુસ્તક "દૂક" ને ટચ"માંથી.

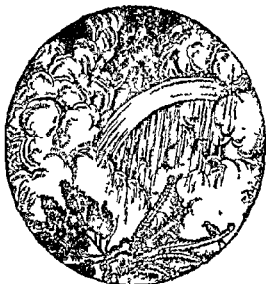

न आवता....

नं आवता मह भयंठ थाले,
तारा जडया अंभरआंगणुमां
जेकाडी के टडेलती वाहणीनी
विदोदयारु गतिजे न आवता.
वा इदपनानी कूटती कणीना
अग्रभ्य रंजे उर ना रीआवता.

घोडापूरे ने गरजंत आवले;
प्रलज्जना शा मनमुक्त धूमले;
प्रगाढ मेघो न्यम गाजता ने
असीम उन्मादधी अंठ पीजली
नाची जती—जेम प्रमत्त प्रेमे
प्रसन्न येने पधारजे उरे.

नंदकुमार पाठक

सहवायन

‘तुपाजे शुं लेयुं?’ विजन वनमां सुप्त प्रियनां
मुजे लेती यूनी भधुर रसवेदी प्रियतमा :
भीबेला राणीने नयन जीवतो काक सुषधी
प्रियाना ओण्ठेथी परम धती वृष्टि कुसुमनी
अमे मुन्शीलनी अजण रसलीनी लछ कथा
हुता जेमी साधे सुदित मनथी पाठ करतां
अडो! केवो प्रेमी पुरुषवर कावाग्नि सरणो,
मिजळ, गर्विणी, प्रलयलरी जे भंजरी तटो!
शभ्यां कण्ठो, इणया कलळ, रसना ओष छलकथा:
निडाणी तोक्षनो तरुषु रविना डोड मलकथा.
रधुं वेजे मारुं हृदय धजडी, नेत्र निरजे
छवाती लज्जनी भधुर सुरभि न्यां प्रियमुजे.
हुस्यां नेत्रो, कंथ्या अधर अधीरा,—

वात अट्टी-

पछी ते दि’ पेदी नवद नडि पूरी धर्ध शरी-

नाथालाल हवे

ટાગોરનાં સંસ્મરણો

સ્વ. કવિવર ટાગોર

એકર કરીને એક શિક્ષકને ઘેર મને મૂકવામાં આવ્યો. તે પોતે વિદ્યાર્થીઓને પોતાને ઘેર રાખી પરીક્ષાઓ માટે તૈયાર કરતો. તેના ઘરમાં તેની નમ્ર અને યુવાન સ્ત્રી સિવાય ખીજી એક પણ વસ્તુ આકર્ષક નહોતી. મીસીસ એકરને એક અત્યંત માનીતો કૃતરો હતો. જ્યારે મિ. એકર પોતાની સ્ત્રી તરફ ક્રોધ કરતો ત્યારે તે પોતાને બધેક ગુસ્સો પેલા કૃતરા પર કાઢતો.

એ બધા રંગરાગ જોઈને હું અભ્યાસ કરી રહ્યો હતો એવામાં મારા બાબીએ મને ડીવેનશાયરમાં ટોકવે બે પર બોલાવ્યો એટલે હું ત્યાં ગયો. મને તો મિ. એકરનું ઘર છોડી જવું ગમ્યું. એ ટેકરીવાળો પ્રદેશ ખૂબ રખિયામણું હતો. એ રથળે સમુદ્રદર્શને મસ્ત બનીને એ “મગ્ન તરી” કાઠ્ય ભખેલું. ત્યાંથી થોડા સમય પછી પાછો હું લાંડન આવ્યો.

આ વખતે હું લાંડનમાં ડો. સ્કોટને ઘરે રહ્યો. ડો. સ્કોટના કુટુંબમાં એઓ પોતે, એમનાં પત્ની, અને એમની મોટી પુત્રી હતી. તેમની બે નાની છોકરીઓ અબણ્યા હિંદુના આવવાથી ગભરાઈને કોઈ સગાને ત્યાં સુવાને જતી હતી. જ્યારે તેમને ખબર પડી કે હું બચકર માણસ નહોતો ત્યારે જ તેઓ પાછી ઘરે રહેવાને આવી. મીસીસ સ્કોટ મને પુત્રની પેઠે ગણતી. હું પણ એ કુટુંબમાં થોડા જ સમયમાં ભળી ગયો.

મીસીસ સ્કોટ હમેશાં પોતાના પતિની સેવામાં જ મૂંઝાયેલી રહેતી. પતિની બધી જ જરૂરિયાતો પર મીસીસ સ્કોટ જાતે જ લક્ષ આપતી. ડો. સ્કોટ સાંજે કામ ઉપરથી ઘરે આવતા તે પહેલાં તેમની આરામપુસ્તી અને ઉનના જોડા મીસીસ સ્કોટ

પોતાના હાથે ગોઠવી રાખતી. તેનો આખો દિવસ પતિની સેવાની જોગવાઈ કરવામાં જ જતો. સાંજે અમારા અભ્યાસમાં-અમારા સગીતમાં પણ મીસી હલકથી ભાગ લેતી.

ટેબલને ચકકર ચકકર ફેરવવાની રમતમાં હું ઘણી વાર તેની પુત્રીઓ જોડે સામેલ થતો. ચાહ કરવાના નાના ટેબલ પર હાથ મૂકતાં વાર જ તે ચકકર ચકકર ગોળ ફરવા માંડતું. મીસીસ સ્કોટને અમારું વર્તન પસંદ પડતું નહિ. ઘણી વાર તે ગંભીર ચર્ચને કહેતી: “આ બધું ઠીક નથી થતું-હો!” તેમ છતાં ઘણી વાર અમારા જુવાનીના જુસ્સાને ન દબાવી દેવાને ગમ ખાઇ જતી. તેવામાં એક દિવસે અમારાથી ડો. સ્કોટની હેટ પર હાથ પડ્યો ત્યારે તેની ધીરજ રહી નહિ તેણી એકદમ ઉત્કેરાઈને અમારા તરફ દોડીને બોલી, “ખબરદાર, જો એને અડક્યા તો!”

એ ઘરમાં થોડાએક માસ રહ્યો એટલામાં મારા બાઈને હિંદુસ્તાન પાછા ફરવાનો સમય થયો અને મારા પિતાએ મને તેમની સાથે પાછા ફરવાનું જણાવ્યું. મને પણ આનંદ થયો. ડો. સ્કોટના ઘરમાંથી હું રજા લઈને નીકળ્યો ત્યારે મીસીસ સ્કોટે મારા બંને હાથ તેણીના હાથમાં લઈને ગળતે આંસુએ કહ્યું હતું કે, “આટલા બધા જલદી પાછા જવું હતું ત્યારે તું અમારે ત્યાં આવ્યો શા માટે?”

જટલો વખત હું ઈંગ્લાંડમાં રહ્યો તેટલો વખત મારે એક દાસ્તખ્તનક નાટકનો ભાગ ભજવવો પડ્યો હતો. હિંદુસ્તાનથી પાછા ફરેલા એક એંગ્લો ઈંડિયન અધિકારીની નિમવા સાથે મારે આગળખાણ થઈ હતી. તે મને “સ્પી”ના હુંક નામથી બોલાવતી. તેના પતિના મરણ પ્રસંગે કોઈ હિંદુ મિત્રે એક

શોકગીત લખી આપ્યું હતું કમનસીમે લેખકે સુચનામાં જણાવ્યું હતું કે એ ગીત 'નિદાગ' મા ગાઈ શકાયે એક દિવસ તે મૃત્યુ નિદાગમાં ગાવા માટે તે બાઈએ મને જણાવ્યું મેં તો વ્યવહાર ગાનશૈલ્ય સરળ માણસની જેમ તેની માગણી સ્વીકારી તે ગીત નિદાગમાં ગાતા જે હારવાસ્પદ અને વિચિત્ર દર્શાય છે તે આરામિયા બીજી કે જે મજાથી ચકવ નહિ તે વિધવાને પોતાના પતિને વિનાય ખૂબ રાગમાં સામગીને ધણી લાગણી યઈ મેં ધાયુ કે એટલેથી બધું પતંગે, પણ તેમ બન્યું નહિ

બુદ્ધા વુદ્ધા સામાજિક મેળાનાઓ વખતે મારે તે વિધવાને મળવાનું યત્ન અને ખાણુ ચક રક્ષા પછી આગવિત સ્ત્રીપુરુષો જ્યારે એક મામાન્ય એવરકામાં મળતા ત્યારે તે મને પેના નિદાગ ગાવાનું કહેતી

ડોલ રકોટને ઘેર રહીને જ્યારે હું લડન યુનિવર્સિટીમાં અભ્યાસ કરતો હતો ત્યારે એ વિધવા સાથેના મારો પરિચય છુટ્યો તે વિધવા લડનના પરામાં રહેતી હતી ત્યાંથી તેના નિમત્રણના ધણા મારા પર કામળ આવત. પણ પેના મોખીતના બચને લીધે તેમણે એકેક આમત્રણ સ્વીકારવાની દુઢિ મત કરતો નહિ એવામાં એક દિવસ તેના તરફથી મને તાકીદે બોલાવતો તાર મળ્યો હતો ત્યા રસ્તામાં મને એ તાર મળ્યો મારે ઇંચાકામાં પણ દવે યોડા સમય માટે જ રહેવાનું હતુ એટલે મેં પાઠા કરતા પહેલા તેને એક વસ્ત્રી લેવાનો નિર્કુચ કર્યો.

કોનેજમાથી ઘેર આવવાને બદલે હું સીને રેશન પર ગયો યાદ મખત હતી બગ્દ અને જામળ વરસતા હતા મારે રેશને ઊતરવાનું હતુ તે રેશન રેવેનુ છેવતુ રેશન હતું આથી મારા મનમાં નિરાત હતી ગાડી આવવાજવાના મમય વિરે પણ તપાસ કરી નહિ બધા રેશને જમણી બાણુએ આવતા હતા એમ હું ગાડીમાં જમણી બાણુના એક ખૂણમાં બેઠા અધકાર એટલે બધા હનો કે બદાગ મ્યુ દેખતુ નહોતુ. એક પછી એક બધા ઉનારઓ પેનાની

જગાએ ઉતરી પડ્યા છેવટના રેશનની આમળના રેશને અને પહોંચ્યા અને ફરીથી ગાડી અટકી ત્યા આગળ નહોતો માણુમ નહોતો કશ બતોનો પ્રકાત ત્યા પેંગુરો ખણુ નહોતુ ગાડી પાછી ઊપડી અને એક રેશને અટકી હું તો વાયવામાં જ મગ્ન હતો, પણ વખત જરા વધારે મીતના મારી ધીરજ ખુગી અને મેં એક જમ્બુને પૂછ્યુ "હેનું રેશન કયોરે આવશે?" જવાબ મળ્યો કે "તમે હમણા તે રેશન તરફથી જ પાઠા કરો છો" 'ત્યારે ગાડી ક્યા મળ છે?' "પાછી લડન મળ છે" મેં પૂછ્યુ, "ત્યારે બીજી મેઠ ગાડી છેત્વા રેશને જરો કે નહિ?" ત્યારે જવાબ મળ્યો "એકેકે નહિ" વધુ તપાસમાં એમ પણ માલમ પડ્યુ કે એ રેશનથી પાચ માર્ત અહર એક પણ વીથી નહોતી

મવારે દસ વાગે નાસ્તો કરીને નીકળ્યો હતો અને ઠંડી ડાકડતી યઈ મઠ હતી મેં તો મારા એવરકોટના મળા સુધીના બન બીડી પેંગુરોના એક કાનમ નીચે બેમી વાયવા યાડ્યુ યોડા સમય પછી એક પોરે આસીને મને કહ્યુ કે અર્ધા કનાકમાં એક સ્પેસીઅલ ગાડી છેત્વે રેશને જરો આ સામગી મને અપાર આનદ યયો છેરે સાતને બદલે હું ત્યા નવ વાગે જઈ પહોંચ્યો

તે વિધવાએ મારે આતિથ્ય કરતાં કરતા પૂછ્યુ 'રમી! તુ આટલો વખત યુ ક્યા કરતો હતો?' મેં મારે વધુન ઠંડી મળણાણુ ત્યા જમવા પ્રવાનુ બધું પતી ગયુ હતુ. મારે બૂખ્યા જ મહેતુ પડ્યો એનો મને સ્વપ્ને ખ્યાલ પણ નહોતો. પેરી વિધવાએ તો માત્ર મને એટલુ જ કહ્યુ, "આલ રમી" મ્હાનો ખ્યાનો પી સે!"

હું મેઠ દિવસ ચઢા પીને નહોતો જૂખને કાળે યાદ સાથે બીરજી ખર્ષ લીંબી જ્યારે હું દીશનખાનામાં પહોંચ્યો ત્યારે મેં ત્યા ખુખ વપની સીએલુ એક રોગુ ન્યુ તે વિધવાની મત્રીજ

साथे एक सुंदर अमेरिकन परधुवानो હતો. તેની સંવનનની ક્રિયા માટે તે મંડળ મળ્યું હતું.

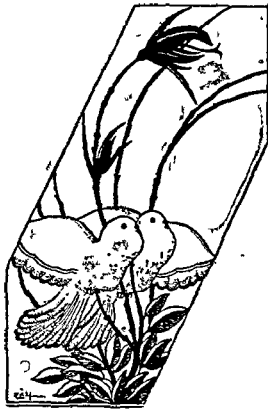
તે બાઈએ કહ્યું, "સાથે આપણે બધાં નૃત્ય કરીએ." જે કે નૃત્યની ગોઠવણ તો નવયુગલ માટે જ કરવામા આવી હતી, છતાં મારે મારા કરતાં વધોટક, વનીતાએ સાથે નૃત્ય કરવું પડ્યું.

મારી મુશ્કેલીઓનો અંત આટલેથી જ નહોતો. તે બાઈએ મને પૂછ્યું: "રાત્રીએ તમે ક્યાં રહેવાના છો?" હું તો પ્રશ્ન સાંભળીને જ આંભે થયો. એટલામાં તેણે કહ્યું કે ત્યાંની વીંશી બાર વાગ્યા પહેલાં બધું થઈ જતી હોવાથી મારે વીંશીમા સ્વપ્નસર પહોંચી જવું. વીંશીનો રસ્તો બતાવના માટે તેણીએ દીવા સાથે એક ચાકરને મારી જેડે

મોડલવાની યોજના કરી. ત્યાં પણ આવતું મને એમ નહોતું. સુવાનો આરડો પણ પથથરે જડેલો હોવાથી બરફના જેવો ઠડોગાર હતો.

સવારે તેણીએ મને નાસ્તો કરવાને બોલાવ્યો. ત્યાં એ આગથી રાતના વધેલા ખાણામાંથી જ મારે માટે આંબ્યું. નાસ્તો થઈ રહ્યા પછી તેણે મને કહ્યું કે જે જીને ગાંધ સંભળાવવા માટે મને બોલાવ્યો હતો તે સ્ત્રી પધારીવશ હતી. તેણી સામળે તેની રીતે ગાવાને મને એક દાદરના પગથી આની શરૂઆત- મા જ ઊભો કરવામા આવ્યો. મેં 'ગેયુ' ગીત 'મિહાગ'મા ગાયું.

ત્યાં જવાની ભૂલતાં ફળ લડનમાં બેતણું દિવસ પધારીવશ રહીને મારે બોગવવા પડ્યા.

શો ઠાંકે મુક્તકો

હે પુષ્પ!

નારે જો કરમાઈ જઈં વિલીન બસ થાવું હતું આમ જો
 પ્રશ્નને પાખડીઓ પ્રમાણે ઉરથી? જોડેલી મૂકી મૌઝા?
 એવિવાદોર્થક રંગ કેમ ખીલવ્યા? કેટલું મદ વધુમાં?
 આશા-આ ઉરને અનાવ્યું તવનું!-હે! પુષ્પ શુભ મના!

‘શશિન્ન’ ઝોઝા

એકે મુક્તક

જતી દેખી વસંતને કોઠિલાને શોક નથી
 એ તો જતી વસંતના ઇજન બ્યાં યાય.

નાનું દેસાઈ

મહ્યાં વાટે બ્યારે...

મહ્યાં વાટે બ્યારે, મુખ સરળ કેવાં હમી પડ્યાં,
 અંબને નેત્રો ત્યારે, શરમ પટ હોડી રમી રહ્યાં.
 મુખેથી ના બોલ્યાં, પણ હૃદય વાતો કરી ગયાં,
 ‘પછી નીચું’ દગો, તરલ ગતિએ તો સરી ગયાં.

અંબરિષ મહેતા

આશા

અંધારધેરા ધનધેર આબમા,
 ક્ષણેકે શો વીજપ્રકાશ યાય;
 આધુષ્યના ગાઠ તમિસ્ર પંચમા,
 આશા તણી વીજ ઝપ્પૂકી જાય!

રમણ વ્યાસ

એપાટે રમતી મુંદરીને—

લંબાવે કાં કર મથુર આ કંકણે ગોબિનો શો
 ધાર્યાં દાવે પટ પર પડ્યાં સોગડાં છતવાને;
 છતે દેવા જગતપટથી એક દૃષ્ટિ ધનામાં,
 હોને દારે રમત જડ આ સોગડાંની પછીતો.

ભિખુભાઈ ગોહિલ

રિપણ

શોઠાંકે મુક્તકોમાં મોટે ભાગે પખ-
 દડીના પ્રવાસીઓનાં મુક્તકમુખનો
 અર્થો રજુ થયાં છે. એમાં શૈથી
 વિશેષ-અર્થગંભીર મુક્તક છે શ્રી નાનું
 દેસાઈનું. જેમાં વસંત બહી
 જતાં કોઠિલાને શોક નથી થતો-શા
 માટે? કારણ કે એ કોઠિલા પણ પાછી
 ન્યા વસંત જગે ત્યાં જ જવાની.
 સુદૈમ નિરીક્ષણ સચેત રીતે આ બે જ
 પક્તિઓમાં રજુ થયું છે એ આનંદની
 વાત છે. ‘હે પુષ્પ’માં આલેખન સરળ
 છે-ભાવ વદાવ્યા છે. છતાં એમાં દિલને
 રૂપથી નવ એવી ચોટ મુક્તકમાં દોષી
 નેત્રએ તેવી નથી લાગતી જે વસ્તુ
 એમણે મૂકી છે તે તો સામાન્ય છે.
 ‘અન્યાં વાટે’માં પણ સરળ આલેખન
 આડપંજુનું એક તલ શણે છે. પણ જે
 વર્ણન છે તે તાદરશ છે અને સરળથી
 આલેખાયું છે ‘એપાટે રમતી મુંદરી’માં
 સોગડાં રમના બચે ભાઈ દારે પણ
 એ રમતમાં દષ્ટિ મગતાં દેખું જ છતી
 જવાય તો? છતાં આલેખનમાં કઈક
 ભ્રમણ રહી છે. જે અસર થવી નહીંએ
 તે સચેત થતી નથી.....કાવક.

કવિ હાફિઝ શિરાઝી

‘ગુલાશન’

આ કવિનું મૂળ નામ મહમ્મદ અને નામ ઉપાધિ શ મુહીન હે કવિ હફિઝ ઝના બાપદાદા મૂળ મગકાનાના રહેવ ની હતા જે ધરિાનના પ્રાત નેહારદની પાસે આવેતુ છે ધરિાનના રાગ અતામેકના સમયમા મરિ હશીઝન પિતા બહાઉદીન દેશનો ત્યાગ મરીને શીરાઝમા અવ્યા અને ત્યા રચ થી નિવાસ ધારણુ કર્યો

મર્યાબ હાફિઝ શિરાઝ નમરમા ૭૧૫ હીજરી સનમા જન્મ્યા હત તેમનો જન્મ એક એરા ખાનદ ન કુટુંબમા થયો હતો જેમા નિધ કર્ણા તરફ આદર દેખાડરામા આવતો હતો અને એ કુટુંબનો દરેક અગમૂત સામ વિક સાહિત્યમા રસ લેતો હતો બાલ્યાવસ્થથી જ તેમના જીવન ઉપર આ સદૃશ્યનો પ્રભાવ પડયો બલ્યાથી જ નિવાઅબ્યાસ તરફ તેમને રૂચી હતી ધરલામનુ પ્રથમિક ધર્મસાહિત્ય શીખ વામા એમણે એટલી બધી અપળતા દેખાડી

કે થોડા સમયમા તેએ એ આખુ કુરઆને શરીફ ક હસ્થ કરી લીધુ એ સમયથી તેમની હાફિઝ તરીકે પ્રસિદ્ધિ યદ્દ ગઈ અને આગળ જતા તેમણે એક કવિ તરીકે ‘હાફિઝ ઉપનામ જ પસંદ કર્યુ આ વાત કાર્ષ દતકથા રૂપ નથી

ધાર્મિક શિક્ષણુ પૂર કર્યા પછી હાફિઝ મવલાના શમસુદીન મુહાવદના શિષ્યમણમા જોડાયા એ એક સરકારી મુશીજન હતા દરથી લોડા એમની પાસે શિક્ષણુ લેવા આવતા હતા કવિ હફિઝે કુરઆન શરીફનું બાખ્ય, કંઈમે તફસીર તથા ફિકહ (ધર્મ

કવિવર હાફિઝ શીરાઝી ગઝવરચનાની ધુનમા

ધારાશાસ્ત્ર)નુ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું અ ય વિદ્યાર્થીઓથી તેમની કુદરતી કામેવિયત જોઈ મવલાના શમસુદીન બહુ ખુશ થયા તેમના તરફ હમેશા વહાવની દૃષ્ટિથી જોતા અને પોતાના જ પુત્રની જેમ ચાહતા એમણે પોતાનું નામ-ઉપાધિ ‘શમસુદીન એમને અપણુ કર્યું

જે સમયે શિક્ષણુકાર્ય પૂર્ણ થયુ અને શિરાઝમા એમની નિવા વિષેની ચેગ પ્રસિદ્ધિ યદ્દ ગઈ ત્યારે હાજી કવાસુદીન હસન વઝીરે એક નિવાપીઠ ખાસ તેમના મારે સ્થાપ્યુ હાફિઝની કાવ્યપકિતઓમા

એમના નામનો ઉલ્લેખ ગણી આવે છે. આ વિવા-
પીઠની સ્થાપના ૭૪૫માં થઈ હતી

હાફિઝે પ્રથમ 'શિષ્ય સાદી'નું અનુકરણ કરવાનું
વધુ ઉચિત માન્યું કારણ કે મઝહબને શિષ્યઓનોમાં
પ્રથમ ઉચ્ચ ક્ષત્રીને એમાંડવાનું માન એમને પ્રાપ્ત
થયું હતું. પ્રેક્ટિસર બંધનના મત પ્રમાણે હાફિઝની
પ્રાયશિક્ષક ગઝયો સાદીના ભાવના પ્રતિનિધિ પાડ-
નારી જ હતી. ગમે તેમ હોય પણ તેનું કારણ એવું
હોવું જોઈએ કે, સાદી સૂફી ઉપરાંત કવિ પણ હોય
અને તેમના જ વ્યક્તિત્વના પ્રતાપે મઝહબ પ્રત્યેનો
અભાવ શિષ્ટ મંડળમાંથી દૂર થયો હતો.

હાફિઝે સાદી પ્રમાણે ઐહિક પ્રેમના આવરણ
યા દેવી પ્રેમની સુગ પાવા માંડી. પણ તે એટલી
બધી તીક્ષ્ણ અને કેરી હતી કે દરેક પદવીના
લોકોને તેણે નિર્માન બનાવી ચૂક્યા. રાજવી અને
ઉમરાવોના મહેલોમાં, ગુજરીઓ, સખાઓ, કહો કે
પ્રત્યેક જગ્યાએ એમની પ્રેમમહિરોને દોર ચાલવા
લાગ્યા અને સઘને હાફિઝે શિરાઝીની ગઝલોનું
ગૂંજન થવા લાગ્યું.

ખ્યાલ હાફિઝને આજો છૂવનકાળ ધરિન અને
ખાસ કરીને શિરાઝની ભૂમિ ખાતે ખેડકારક ધરના-
ઓથી બરેયો હતો. આ સમય દરમિયાન ધરનમાં
મોટાં મોટાં પરિવર્તનો થયાં. ખ્યાલ હાફિઝના
૭૫-૭૬ વર્ષની આયુષ્યમાં શિરાઝમાં સાત રાજ-
ઓનાં રાજપાટ બદલાઈ ગયાં અને બધાપ્રસાર પોત-
પોતાના યુદ્ધે ચઢ્યા. એમના છૂવનના ઉદ્ભવ બાગમાં
તૈમુર ગોરગાનીનો હુલ્લો થયો જે સર્વથી હુલ્લદ્રાવક હતો.

હાફિઝના મન ઉપર એ બધા ચિત્રોની એટલી
બધી ઊંડી અસર થઈ કે, આ દુનિયાના નાશવંત
દેખાવો તેમને હિચ્છુપત લાગવા માંડ્યા આ જગતનું
દરેક મૂળ લોહીમીઝું દેખાયું. આનંદના સરોદોમાંથી
પણ હુલ્લ ચીરી નાખનારા શોકના બહુકાર તેમને
સંભળાવા લાગ્યા. આ કારણને લઈ હાફિઝને આ
જગત તરફ ઉદાસીન દૃષ્ટિ ઉત્પન્ન થઈ અને વૈરાગ્ય
તરફ એમનું મન વળવા લાગ્યું. ધીમે ધીમે તેણે
એટલું બધું પ્રવળ સ્વરૂપ ધારણ કર્યું કે એક

ધરીના વૈરાગ્ય સુખને આખા છૂવનના રાજ્યવૈભવોથી
તેઓ વધારે સુખકર ગણવા લાગ્યા.

હિંદમાં મોગલવંશના સ્થાપક તૈમુર ગોરગાનીએ
શિરાઝ નગર ઉપર પોતાની સત્તા જમાવી ત્યારે તેણે
હાફિઝને તેડાવ્યા. તે હાફિઝની લોકપ્રિયતાને સારી
રીતે જાણતો હતો. હાફિઝ એમના દરબારમાં આવ્યા.
જોઈએ એવી આગતાસ્વાગતા કરવામાં આવી. થોડોક
સમય વાતલાપ કર્યો પછી તૈમુર મૂળ સુદા પર
આવતાં બોધ્યા:—

“પ્રિયતમાના કાળા અધર તલ પર સમરકંદ
અને ખુખારા અર્પણ કરી દેનારી મઝહબ આપની
સ્વેચ્છી છે?”

“હા, હા! મારી જ લખેલી મઝહબ છે.” હાફિઝે
નમ્રતાથી ઉતર વાળ્યો.

“મેં મોટા મોટા સૈન્યોથી લડીલડીને જંગલ
છાલું અને મહાન ગળ્યોને ભોલભોગા કરી દીધા
તે એટલાજ માટે કે, સમરકંદ ને ખુખારા, જે
મારા વતન છે, તેને આગાહ કરું, તમે તેની એટ-
લીજ કદર કરી કે પ્રિયતમાના કપાળના કાળા અધર
તલ પર તે ઉમ્મય નગરોને ઓવારી દીધા.” તૈમુર
બોધ્યા.

“જહાંપનાહ! એ જ અસત્ય અર્પણે આ
સ્થિતિ સુધી મને પહોંચાડી દીધો.”

સમુપસ્યકતા વાપરી હાફિઝે મંદ દારવ કરતાં કહ્યું:

દક્ષિણ હિંદના સુલતાન મહમદશાહ બ્રહ્મણી
અને તેના પ્રધાન મંત્રી અગીર ફઝલુલ્લાહ હાફિઝની
ખ્યાલિના સમાચાર સાંભળીને તેમના ઉપર બધાએ
પત્રો લખ્યા. અને એક પત્રમાં બહુ જ આગ્રહ
સાથે હિંદ આવવા લખ્યું કે “આપ દક્ષિણની
ભૂમિને આવીને પાવન કરો” અને આ પત્રો સાથે
વાટખર્ચ માટે કેટલીક સોનામહોરો મોકલી કવિ
હાફિઝે આ સમયે હિંદ આવવાનો વિચાર કરી
પોતાનું દેવું ચૂકવ્યું, થોડુંક પોતાની બહેનના પુત્રને
આપ્યું અને બાકીની મહોરો વાટખર્ચ માટે લઈ
હિંદ આવવા ઉપડ્યા. “બાર” નામના ગામ પહોંચ્યા
ત્યાં પોતાના ઉદાર સ્વભાવને અંગે અહીં પોતાના

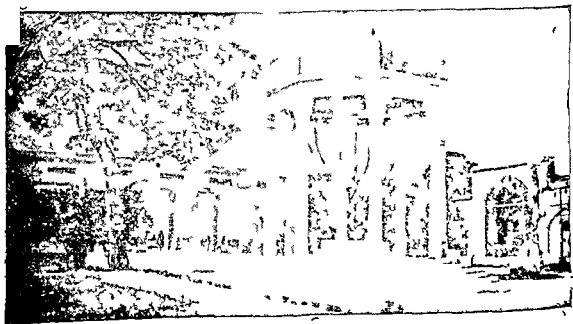
એક મિત્રને પોતાની પાસેના પૈસા આપી દીધા હાફિઝ પ્રનાસ આગળ વધારના માટે અશક્ત થઇ પડ્યા પરંતુ સન્નેગવશ ખ્વામ ઝેતુદીન હમદાની અને ખ્વામ મુહમ્મદ કમેરની નામના તેમની ઝોળ-ખાણવાળા બે ધરાની વ્યાપારીઓ પોતાના ધધા અર્થે હિંદુસ્તાન નર્ધ રજા હતા તેઓએ વાટખર્ચ આપના માટે સ્વીકાર્યું તેથી હાફિઝને નિરાત થઇ યોગ્યક વખત પછી હથુઝ બદર પર તેઓ સર્વે આવી લાગ્યા અત્યાર સુધી તેઓ પગરસ્તે મુસા ફરી કરતા હતા દક્ષિણના દરનારથી હાફિઝને તેડના માટે એક વહાણ મોકલવામા આવ્યુ હતુ તેમા તેઓ ચડી બેઠા, પરંતુ જગર ઉચકાયુ નહોતુ પવન ચાલવા માડ્યો, તોફાન થવાના ચિહ્નો દેખાવા માડ્યા હાફિઝને તેથી એટલો ગભરાઇ થઈ આવ્યો કે રખે આ દરીઆઇ પ્રનાસ પ્રાણુધાતક નીરડે તેથી દક્ષિણે જવાનો વિચાર માડી વાળી વહાણથી ઉતરી પડ્યા અને પોતાના બે મિત્ર વ્યાપારીઓ સાથે ગઝલ લખી દક્ષિણના દરનારમા પહોચ્યાડવા આપી દીધી

દ્વિતતશાહ સમરકંદીના "તઝકેરા મા જણાવ્યા પ્રમાણે હાફિઝનુ મૃત્યુ હિ સ ૮૮૯ (ઈ સ ૧૩૯૨)મા થયુ હતુ પરંતુ આ વર્ષ શકારપદ છે

કારણ કે પુખ્ત શોધખોળ પછી પૂરવાર થયુ છે કે હાફિઝે આ નાશવત દુનિયાનો ત્યાગ હિ સ ૭૮૨મા કે તેના પાછળના વર્ષમા કર્યો હતો તેમના "મકમરા" ઉપર જે રફિકની તખ્તી લગાડવામા આવી છે તેમા તેમના મરણની તારીખના સબધમા અમનદની રૂઢિએ હેઠળ લખેવા પદ પરથી હિ સ. ૭૮૨નુ વર્ષ સિદ્ધ થાય છે

હાફિઝની આરામગાહ શિરાઝ નગરની પાસેના એક સુંદર બગીચાના મધ્ય ભાગમા છે, જેનુ તેમના ઉપનામ ઉપરથી "હાફિઝીવાહ" નામ રાખવામા આવ્યુ છે તેમુરના પ્રપૌત્ર અબુન કાસમ બાબુરે હી સ ૮૫૬ (ઈ સ ૧૪૫૨)મા શિરાઝ નગર છૂટી લીધુ ત્યારે મવવાના મુહમ્મદ મુઅમ્મદને આ આરામગાહ શણુગારવાનુ કાર્ય સુપ્રત કર્યુ

તે બાદ લાખા ગાળા પછી હિ સ ૧૨૨૬મા ધરાનના પ્રખપ્રિય શાહોની પકિતમા સૌથી સારો દરજ્જો બોગવનાર કરીમખાન ઝંદે હાલમા જે આરામગાહ જેમામા આવે છે તે બધાની અને તેમા રફિકની તખ્તી બેઠાવી હતી 'હાફિઝીવાહ' શિરાઝના એક પરિવ ધામ તરીકે ગણાય છે અને શિરાઝીઓ વારવાર તેના દર્શને જાય છે

શીરાઝના એક વિખ્યાત બગીચામા કવિવર હાફિઝ શીરાઝીની આરામગાહ.

ગિરિમાળની ગોદમાં (નવલિકા)

કોલક

હિમાલયની સફેદ પર્વતમાળા ભારતીયેવીના સ્વામ ગગનરૂપી અબોડામાં સફેદ પુષ્પોની વેણી જેમ ચુંચાઈ હતી. એકેએક સફેદ શૃંગ પ્રકૃતિના એક વિરાટ પુષ્પ જેવું સોહી રહ્યું હતું.

કસેરા ગામના બાળકોની સાંજસવારની એક રમત હતી. કસેરાની પાસેના કુલકી ઝરણા આગળ એ છોકરાંઓ ભેગાં થતાં એનાં ઠંડાગાર પાણીમાં સ્નાન કરતાં, તરતાં અને બહાર આવી દૂરની દૂરની ઉતુંગ શિખરમાળાઓ જોઈ કિલકિલાટ કરતાં. પુલકી અને બિન્દલુ હમેશાં આ બાળકોના યોગામાં હોય જ. એકેએક સવારે અને સાંજે પુલકી-બિન્દલુ ગામના બાળકગણમાં મુખ્ય ભાગ ભજવતાં. કુલકી બોળંગીને આવતાંજતાં માણસોનાં કુલકીના પાણી ઉડાવી કપડાં બીજવવાં એ એમની રોજની રમત હતી. વિરાટ પર્વતમાળા કસેરાના નાનાં બાળકોના નિર્દોષ કિલકેલ સાંભળતી. એ મન્દ મન્દ હરખાતી હોય તેમ એના અન્તરનાં અમી કુલકીના વહેણમાં વહાવતી.

પુલકી અને બિન્દલુ ગુરુસિંગની દીકરીઓ હતી. ગુરુસિંગ જંગલનાં લાકડાં કાપી માંડ માંડ ખાવા પૂરતું મેળવતો. આઠ વર્ષની બિન્દલુ ગુરુસિંગની આંખની બે કીકીઓ સમાન હતી. સાંજે ગુરુસિંગ કામ પરથી આવતો. ત્યારે કુલકીનાં ઝરણુ આગળથી છોકરીઓને સાથે લઈને એ ઘરે જતો.

આજે એ વાતને દસ વર્ષે વીતી ગયા હતા. કુલકીનું ઝરણું ઝરણું મટીને નદી બન્યું હતું. પુલકી અને બિન્દલુ જોખનમાં હતાં. આજે કુલકીના ઝરણા આગળ એ બંને બહેનો જતી, પણ દસ વર્ષ પર રમાતી રમત જેવી રમતો હવે રમાતી નહોતી. બ્યારે બ્યારે બિન્દલુ અને પુલકી કુલકીને કાઠે જવાં નીકળતાં ત્યારે એની જ પડોશના ધનસિંગને એ સાથે બોલાવતી. દસ વર્ષ પર કુલકીનાં પાણી ઉડાડવામાં, હિમાદ્રિમાળાને ગળવવામાં, પુલકી અને બિન્દલુને ધનુને સાથ મળતો. એ ધનુ વગર ભાગ્યે જ પુલકીને એન પડતું. ધનુ જો એમની સાથમાં હોય તો કુલકી મીઠા સ્વરે એ ત્રણેને ગીત સંજ્ઞાપતી. હિમાદ્રિ પર્વતમાળા પરથી યરક સફરતો અને તે જોલામાં રહોને સજા પ્રગટી.

“ધનુસિંગ ! ચાલ, કુલકી બોલાવી રહી છે.”

ધનુસિંગના પિતા તો ગયા વિશ્વવિદ્યામાં જ મરાયા હતા. આજે ધનુસિંગ એની મા સાથે જ રહેતો. ધનુની મા પણ જાણતી હતી કે ધનુ પુલકી અને બિન્દલુ સાથે ખૂબ ફરે છે. કુલકીના ઠંડા પાણીમાં હજીયે રમતો રમે છે. પણ એ એથી રાજી થતી. એ તો ધણીયે વાર વિચાર કરતી: “ધનુ પુલકી સાથે જ લગ્ન કરે તો ?” પણ કદીયે ધનુ આગળ કે પુલકીના માખાપ આગળ એણે એનો ઉચ્ચાર કર્યો નહોતો.

બ્યારે, બ્યારે પુલકી-આવીને કહેતી: “ધનુ ચાલ, કુલકી બોલાવે છે.” ત્યારે ધનુની મા કહેતી “બેટા, બેસો, એ પણ આવે છે.”

પણ ત્યાં તો ધનુ તરત જ બહાર નીકળતો અને કહેતો: “હું તો ખૂબ યાકી ગયો છું. સખત શરદી થઈ છે, મારાથી હવે કુલકી ન આવવાય.”

પુલકી તે પ્રસંગે એને, રોકડું જ પરખાવી દેતી: “હું હંમેશા આમ જ બોલે છે. અમે બોલા-

વવા આવીએ ત્યારે તને શરદી થાય, પગ દુખે, ખંડું જ થાય... અને ડેવટે તો આવે જ છે. અને આવ્યા પછી ? સાંજે અંધારું થઈ જાય તો ચે તું ત્યાં જ બેસી રહેવાની વાત કરે-ખરું ને ?”

“એ ગમે તે હોય... મારાથી તો આજે ન અવાય !”

“તારાથી ન અવાય તો બહે ! અમે ચે તને કોઈ દિવસ નહિ ખોડાવીએ !”

“પણ પુલેખા ! હું આતું કેવી રીતે ? માથું સખત દુખે છે-શરદી છે.”

“લે, માથું દાખી દઈએ ! મરી ઉઠાણી આપીએ-શરદી મરી જશે” બિન્દુએ તરત જ રસતો કાઢ્યો.

“જે કંઈક ફેર પડે તો આવી શકાય !”

“ના, પણ આજે તો મારા હાથ ખૂબ દુખે છે; માથું ચે ન દખાય અને મરી ચે ન ઉઠાણી અવાય. તારે આવવું હોય તો આવ. હું તો જવાની જ છું. ત્યાં સોતું આવવાનો છે.” કહેતી પુલેખા ઝૂંપડી આગળથી ચાલવા લાગી.

“સોતું કોણ ?” ધનુસિંગે પૂછ્યું. પણ એનો ઉત્તર પુલેખા શું આપે ? કારણ કે પુલેખા પોતે જ નહોતી જાણતી કે સોતું કોણ છે ? પણ એક વાત એ - જાણતી હતી કે જ્યારે જ્યારે ધનુ કુલકીના કાંઠા પર જવાની ના પાડતો ત્યારે હંમેશાં પુલેખા સોતુંને મળવાની વાત કરતી. સોતુંનું નામ સાંભળતાં ધનુ પુલેખા સાથે જવાને તરત તૈયાર થઈ જતો.

“સોતુ કોણ ? તારે તેતું શું કામ છે ? તું થોડો કંઈ મારી સાથે આવવાનો છે ?”

“પણ આતું તો ?”

“તું આવે તો તને સોતું ત્યાં બતાવીશ.”

ધનુ, પુલેખા અને બિન્દુ ત્રણે કુલકીને કાઠિ વાતો કરતાં. ગગનચુંબિત હિમાદ્રિના શિખર પર ત્રણેની ઘીટ ઘોંટતી અને પુલેખા તરત પૂછતી : “આપણા ત્રણમાંથી પેલા શિખર પર કોણ પહોંચે એમ છે ?”

“હું” ધનુ તરત બોલી ઊઠતો.

“તું શું પહોંચવાનો હતો ? કુલકીના પાણીમાં નહાતાં તો તને શરદી થઈ આવે-પુલેખા અને બિન્દુ સાથે આવતાં તો તને બીક લાગે. તારી એ બહાદુરીથી તું પેલા શિખર પર પહોંચવાનો ?”

“હા, પણ બિન્દુ, હું એકલો જ થોડો જઈશ ? ત્યાં ચે તેમને હું તો લઈને જ જાઉં ને ? પછી શું ?-તમારા વગર મારાથી જવાય કેમ ?”

“હો, હો, પણ ધનુ તને ત્યાં શરદી થાય તો મરી કોણ ઉઠાણી દે ?”

“આમ પણ મને કોણ ઉઠાણી દે છે ? મારી સેવા કરનારું આ દુનિયામાં કોઈ જ નથી મા છે તે તો શરદી ! હા, આ કુલકી છે-એ મારી સેવા રોજ કરે છે.”

“કુલકી ? એ નદી તે શું સેવા કરે ?”

“મને યાદ દેવાય છે.”

“હે ? યાદ ? ધનુ ! કુલકી કોની યાદ દેવાય છે ?”

“યાદ તો એ કે દસ વર્ષ પર હું નાનો હતો. કુલકી તે વખતે નાની હતી. હું એને કાઠિ રમતો. મારી બાણુની ઝૂંપડીનાળા ધનુસિંગની દીકરીએ પુલેખા અને બિન્દુ મારી સાથે રમતી. એ બંને પડી જતી તો એમને બેસી કરતો. કેટલીક વાર કુલકીના પાણીની તાણમાં તણાતી તો હું તેમને બચાવતો. કોઈ તેમને મારતું તો હું એમને બચાવતો. તે દિવસની પુલેખા અને બિન્દુ આજે મને યાદ આવે છે.”

“હા. ધનુ મને એ યાદ છે. આ ઝરણુ-પેલાં ગિરિશિખરો, અને તેમાં ચાંદનીમાં ચમકતા પૂનેમના ચાંદ જેવો ધનુ, સ્વર્ગના જેવી પુલકા અને બિન્દુ એ સૌ મને આજે યાદ આવે છે.”

“હો, હો. પુત્રેષા કવિ કહેવાય તે તારા જેવા જ હશે, નહિ ?”

“હું ક્યાં આ ગિરિપ્રદેશ છોડીને બહાર ગઈ છું ? પણ દિવાલયના પ્રદેશમાં તો ધીન જ કવિ ! જેવું દીલ દુઃખાય તે કવિ ! ઝરણુ, શિખર, પાન વિનાનું વૃક્ષ, એ સૌ કવિઓ ! જેનું દિલ પત્થર છે તે જ કવિ નથી.”

આવા વાર્તાવાપો એક વાર નહિ પણ અનેક વાર ચતા. પુત્રેષાના લગ્નનો વિચાર હવે એના પિતા ગુરુસિંગને મૂકવતો હતો. શ્રમણી ગુરુસિંગ મહેનત કરીને જે કમાતો તેમાંથી માંડમાંડ એ પેરપૂરતું મેળવતો. પુત્રેષા લગ્નલાયક ચર્ષ હતી પણ આજે એના લગ્ન માટે ખરચ કરવાને ગુરુસિંગ પાસે પૂરતી રકમ નહોતી.

આજે સાંજે ગુરુસિંગ જ્યારે ઘરે આવ્યો ત્યારે ઘણા આનંદમાં હતો. ગુરુસિંગને આજે લશ્કરમાં નોકરી મળી હતી. હવે એને એક સંતોષ હતો કે પુત્રેષા અને બિન્દુનાં લગ્ન કરી શકાય એટલી રકમ એ બાર મહિનામાં જ કમાઈ શકશે જૂંપડીમાં પ્રવેશતાની સાથે તેણે પુત્રેષાને બોલાવી કહ્યું, “બેટા પુત્રેષા ! હું હવે લશ્કરમાં જઈ છું. તારે માટે ખૂબ પૈસા લાવીશ.”

પણ બહાર વર્ષોથી જે પિતાની હાકે પુત્રેષા અને બિન્દુ બંધાયાં છે તેમને પિતાની ગેરહાજરી કેમ ગમે ? પુત્રેષાએ અને બિન્દુએ ગુરુસિંગને સમજાવવાના ધણા પ્રયત્નો કર્યા પણ ગુરુસિંગે પણ એમને એક વાર્તાંદસપૂરી કે “બેટા, હું જો પૈસા ન લાવું તો તારાં લગ્ન ક્યાંથી કરીશું ? તું શ્રમણીની દીકરી છે—તને પરણશે કોણ ? પૈસા હશે તો તારા લગ્ન ધામધૂમથી ચશે—બિન્દુનાં જે લગ્ન કરીશું અને હું યોગ્ય જ સમયમાં આવીશ.”

ગેરણુ દિવસ સુધી એકની એક વાત એ બાવદીકરીઓ વચ્ચે ચલાઈ. પછી આખરે નક્કી કરવામાં આવ્યું કે ગુરુસિંગે લશ્કરી નોકરીમાં દાખલ થવું અને એક વર્ષમાં રત્ન મેળવી પાછા આવવું.

એક દિવસ સવારે ગુરુસિંગ ખટમંડુ જવાને તૈયાર થયો. ત્યાંથી લશ્કરી અમલદાર તેને યોગ્ય ઠેકાણે મોકલશે એમ જણાવવામાં આવ્યું. ગુરુસિંગની જૂંપડીની એટલી પર પુત્રેષા અને બિન્દુ બિનાં હતાં. તેમની આંખોમાંથી આંસુ અરખલિત વહે જતાં હતાં. ધનુ પણ પાસે જ બિન્દો હતો. ગુરુસિંગે પોતાનાં પોટલાં બાંધી લીધાં. કસોટી એણે બાર માર્દક સુધી માલીને જવાણું હતું. પણ પહાડી પ્રદેશના એ વતનીને એ મજલ શો દિસાજમાં ?

“બેટા પુત્રેષા—બિન્દુ ! તમે મારી ચિંતા કરશો નહિ. હું તમને દર મહિને મનીઓર્ડરથી પૈસા મોકલતો રહીશ. બાણુમાં ધનુ છે. તમારી સંભાળ એ લેશે જ. દર આઠવાડિયે કામળ લખજો.” ગુરુસિંગે જતી વખતે પુત્રેષા અને બિન્દુને આટલા સખ્દો કલા. સાથે સાથે એણે ધનુને પણ કહ્યું, કે “ધનુ—જેજે ! પુત્રેષા અને બિન્દુને સંભાળજો.”

“તમે ચિંતા નહિ કરો, હું અહીં છું પછી તમે પુત્રેષા અને બિન્દુની ચાની ચિંતા કરો છો !”

ગુરુસિંગ ગયા બાદ બે મહિના વીતી ગયાં. દર મહિને વીસ વીસ રૂપિયાનું મનીઓર્ડર આવતું. પુત્રેષા અને બિન્દુ ખૂબ આનંદથી રહેવા લાગ્યાં. પિતાનો પત્ર પંદર પંદર દિવસે નિયમિત આવતો.

દરેક મહિનાની પદરમી તારીખે ધનુ, પુત્રેખા અને મિન્દુ ચાર ચાર માઈલ સુધી પગે ચાલીને પાસેના મોટા ગામમા આવેની પોસ્ટ ઝોરીસ પર મનીઓર્ડર લેવા જતા

• રોજ રાતે ઝૂપડી આગળના ચોક્કમ બળતણ કચવામા આવતુ ધનુ, પુત્રેખા અને મિન્દુ ત્યા ખેસતા કેટલીક વાર ધનુ ખુનદ અવાજે નેપાલના લોકગીતો ગાતો. પુત્રેખા અને મિન્દુ એ ગીતો ઝીનતી હિમાલયમાથી તે સમયે વાતો ઠડો પવન ત્યાના ટુસોમા છૂપાઇ જતો અને એ મધુર ગીત સાંભળતો

એક દિવસ સવારે કેથેગરાથી પુત્રેખાએ કેટલોક સામાન લાવવાનો હતો. કેથેગરા લગભગ સાત માઈલ હતુ નાની મિન્દુને આજે સખત થરદી થઈ હતી એને માટે કેટલોક મસાનો લાવવાનો હતો. પશુ તે સવારે હીમ સખત ઝામેલુ હતુ એમા એકથી પુત્રેખા કેમ જઈ શકે ? એણે ધનુને સાથે લીધો. ધનુએ આજે પુત્રેખા સાથે જવાની ના ન પાડી, કારણુ કે પુત્રેખાની સભાગ લેવાની જવાનદારી ધનુની હતી.

ધનુ અને પુત્રેખા વહેલી સવારના કેથેગરા જવાને નીકળ્યા આજની ઠડી સખત હતી રસ્તા પર હીમ ઝળી ગયુ હતુ દૂરદૂરના શિખર પરથી મોટા મોટા બરફના ડુગર કંકડળૂમ કરતા સરકી પડતા હતા અને મગન ફાટતુ હોય એવા બચકર અવાજ થતા

“ધનુ, આજે કુદરત રણુચડી બની છે, નહિ ?”

“રણુચડી ?-હા-હા”

“રૂગે રૂગે છે સીજન્યથેરી સુષ્ટિ-રા માટે ? બારે માસ માથા પર આકાસ, નીચે પાન વિનાના ગાડ, હિમના શિખરો, આ જોઈએછને હુ પશુ કટાગી ગઇ છુ ધનુ, મારા જીવનમા હુ રૂગે ક્યારે ચહુ ?”

‘હા તારા જીવનમા હવે એક જ રૂગ બાકી છે-અને તે લગન ! તુ અનેરે રૂગ જોશે”

“પશુ લગન ક્યારે થશે ? ક્યાથી થશે ? વર વગર લગન કેળી સાથે કરીશ ?”

“કેમ ?”

“એમ” એટલુ ખોલતા જ પુત્રેખા શરમાઈ ગઈ

ત્યા એક નદી આવતા પુત્રેખા અને ધનુ આરામ લેવાને બેઠા નદીના શીતળ પાણી મન્દ મન્દ વહી જતા હતા પ્રકૃતિના શાત વિસ્તારને શાંતિમા પોદાડવાને નદી મીઠા ગાન ગાયે જતી હતી હિમાવનમા સફેદ બરફ પર સરજનો પ્રકાશ પથરાયો હતો.

“ધનુ ! તારી નબરમા છે કોઈ ?”

“કોણ ?”

“પાછુ મારી પાસે જ બોલાવે છે ? કહેતા પુત્રેખા શરમાઇ ગઈ

“શળી રહેશે જેની લગન કરવાની ઇચ્છા થાય છે તેને વર ક્યા નથી મળી રહેતો ? ધનુ, તારા બાપા તારે માટે તો મેલ્ટી રકમ પશુ લાવશે પછી તને પરણુના કોણુ ન તૈયાર થાય ?”

“પેસા લાવશે એટલે તૈયાર થાય, પશુ હુ જેની સાથે લગન કરવાની ઇચ્છા રાખુ છુ તે તૈયાર થાય ખરો ? હું તો મજૂરની દીકરી !”

“કોઈ પશુ તૈયાર થાય, પુત્રેખાની ઇચ્છા થાય પછી તાકાત છે તે કમનસીબની કે તને પરણુ વાની ના પાડે !”

એમ વાતોમા ઠીક વખત નીકળી ગયો બરાબર બપોરે તેઓ કેથેગરા પહોચી ગયા જોઈતી ખરીદી કરી થીષા બાદ એઓ નમતે પહોરે પાછા ફર્યા

કસેરાના પાદરમા એઓ આવી પહોચ્યા હતા સૂર્યાસ્ત થવાનો વખત થઈ ગયે, હતો કુલડીનાં

પાણી ધતુ અને પુલેખાને જોઇને પાછાં નાચી ઊઠ્યાં.

“ધતુ, અહીં જોસીશું ?”

“જોસીએ”

“આ જ કાંઠે દસ વર્ષ પર આપણે નાચતાં હતાં, રમતાં હતાં. એ બાંધકાળનાં સંસ્મરણો કુલકીને કાંઠે જડાયેલાં છે.”

“પુલેખા, લગ્ન કરીને એક દિવસ તું આ કુલકી ઓળંગશે. પછી તું ક્યારની ક્યારે આવશે. નાનાં હતાં ત્યારથી આજ સુધી આપણે રમ્યાં અને રહ્યાં છીએ. પુલેખા, તારા જતાં મને અહીં રહેવું કેમ ગમશે ?”

“હુનિયામાં સૌને ગમશે. ધતુ, મને જવા દેવી કોને ન ગમે ? હું કોણ ? તારી ખરેખર અંતઃક-રણની ધમ્મજા હશે તો એમ પણ બને કે હું ન થે જાઉં. અહીં જ રહું.”

“કુંવારી જ ?”

“ના.” પુલેખાના આ શબ્દોથી ધતુને નવાઇ લાગી.

“કેવી રીતે ? કોની સાથે લગ્ન કરશે ?”

“કોની સાથે ? દિવસ આવશે ત્યારે બતાવીશ. આજે નહિ.”

એક દિવસ સાંજે ધતુ અને પુલેખા કુલકીના કાંઠે બેઠાં હતાં. નાની બિન્દડુ પણ સાથે જ હતી. સંધ્યાના કિરણો સફેદ અરક્ષ પર પડતાં હતાં. વાદળ સોનાવર્ણી થયાં હતાં. આજે દિમાલપ પૌતાની આશિષ વર્ષાવતો હોય એવો સૌમ્ય ગંભીર બન્યો હતો. કુલકી પણ હવે સૌમ્ય ગંભીર બની હતી.

“ધતુ, આ કાંઠે આપણાંથી ક્યારે છુટાશે ?”

“કદી થે નહિ.” ધતુ બોલ્યો.

પુલેખાનું ધ્યાન દિમાદ્રિની ટોચમા હતું. એને ખબર ન પડે તેમ ધતુએ પાણીમાં બસકો માર્યો. પુલેખા પહેલાં તો ચમકી ઊઠી પણ બ્યારે એણે ધતુને જોયો ત્યારે એ પણ પાણીમાં કૂદી પડી.

એક વખતની નિહોંષ મંબુલ સ્વર ગુમવતી કુલકી આજે મસ્ત બની હતી. એનાં પાણી પૂર વેગે વહેતાં હતાં. સૂર્યનાં કિરણોને ઘૂંધરમાળ ફેનોમાં યુંથની યુંથતી અનંતના માર્ગે પ્રયાણ કરતી હતી. સૂર્યસ્ત થતાં ધતુ અને પુલેખા અહાર નીકળ્યાં. પુલેખા ચાલવા લાગી: “ધતુ, ધર જતાં ખૂબ મોઢું થઇ જશે.”

“થોંભ ! પુલેખા-એમ જ જવાય. કાલે તારા બાપા પર કાગળ લખવો છે ને ?”

“હા, કંઈ લખાવવું છે ?”

“હા.”

“શું ?”

“કે તારાં લગ્ન નહીં થઇ ગયાં છે. બાપાને કહો કે તમે વહેલા આવો.”

“લગ્ન ? કોની માટે ?”

“એક જણ સાથે—”

“એક જણ ?” પુલેખા આશ્ચર્ય સાથે બોલી.

“હા એક જણ” ધતુએ પુલેખાનો હાથ પકડ્યો અને બોલ્યો: “હા. પુલેખા ! હું જ તારી સાથે

લગ્ન કરીશ આ જ કુલકીએ આપણી આભ્યાવસ્થાની રમત જોષ છે અને એ જ કુલકી હવે તારી અને મારી વસત જોશે.”

પુલકીએ આખ સહેજ નમી. એણે કુલકીના પ્રાણી પર નજર કરી અને બોલી: “ધનુ, તું મને પરણશે? હું મનુરની દીકરી છું. સાચોસાચ તું મને પરણશે?”

“હા પરણીશ પુલકી, હું તને જ મારી બનાવીશ એ પરણીશ તે પુલકીને જ પરણીશ. નહીં તે જીવનભર હિમાલયમાં આવે યદ્ય રહીશ.”

ખીજે જ દિવસે પુલકીએ કાગળ લખી દીધો. યોગ જ સમયમાં પુલકીના પિતાને બરમાની સરહદ પરથી કાગળ આવ્યો અને એમાં એમ જણાવવામાં આવ્યું હતું કે “હું ત્યા પદરવીસ દિવસમાં આવી પહોંચીશ” પુલકીએ તેમજ ધનુએ લગ્નની બંધી જ તૈયારીઓ કરવા માંડી. ધનુની જુદ માતાના જીવનમાં અપૂર્ણ આનંદ હતો એના એકના એક પુત્રના લગ્ન થનાર છે એ સમાચારથી એનો આનંદ માતો નહોતો બિન્દુ પશુ બહેનના ધનુ સાથે લગ્ન થવાના જાણી ખૂબ આનંદમાં આવી ગઈ હતી આખો દિવસ એ બને ઝૂંપડીના માણસો ભેગા થતા અને લગ્નની જ વાતો કરતા. બાપુ યોગ જ દિવસમાં આવશે એ એક જ રાજ્યા બિન્દુની હતી

હવે તો ધણી વાર બિન્દુ કુલકીના કાઠા પર એકલી જ જતી એ કાઠા પર બેસી પોતાના પગ ધણીમાં રાખતી અને કુલકીને છાની છાની વાતો કરતી “કુલકી! તું જોશે છે કે તારે કાઠે વર્ષો પહેલાં મારી બહેન પુલકી અને ધનુ રમતા હવે એ ધનુ અને પુલકીના લગ્ન છે કુલકી” હવે એ તારે કાઠે ફરવા આવે ત્યારે તું તેમને કહેજે કે ‘કેમ મને પૂછ્યા વિના વિના જ પરણી ગયા?’”

બિન્દુ ધણી વખત એકલી જ બેસી રહેતી એ ફરીથી એ વાર હિમાલય પર નજર માંડતી. હિમાલયના શિખરો પરથી સરકતા બરફના ડુગરો જોતી અને ખજખજ નાદે વહી જતી નદી જોતી એ ગાડી બનતી, પશુ એ નહોતા જાણતા એક વત કે પ્રકૃતિનું મૌન એના અતરને કંઈક કહી રહ્યું હતું. મોડી સાંજે એ ધરે જતી ત્યારે મોટી બહેન પુલકી એને પૂછતી “કેમ, આટલી ગંધી મોડી યદ્ય?”

“કુલકીએ મને આવવા ન દીધી મારી સાથે ખૂબ વાતો કરી”

“કાણે?”

“કુલકીએ—”

“ખૂબી, કુલકી તે શું વાતો કરતી હશે?”

“જને કાન હોય તેને તો તે ખૂબ વાતો સભળાવે”

“હા! ત્યારે તે શું વાતો કરી?”

“એ? એ તારા લગ્નની વાતો કરી”

મોગી બહેન પુલકીએ આ વાત સાંભળતાં બિન્દુનો હાથ પકડ્યો. હેતથી એના માથા પર હાથ મૂક્યો અને બોલી “બહેન! એક દિવસ તારા જે લગ્ન થશે, હો?”

એ વાતને અડધા માસનો સમય વીતી ગયો બિન્દુએ પુલકીએ ધનુસિને ધનુની માએ સૌએ મળીને શુરસિંગની આવવાના દિવસની ગણતરી કરીને લગ્નનો દિવસ નક્કી કર્યો કેટલીક વાર પુલકી એકલી જ ઝૂંપડી પાછળનો વૃક્ષની ડાળી પર બેસીને ગીત ગાતી વૃક્ષની શિખાએ ચઢીને કુલકીની રૂપેરી રૂપા જોતી. ગાડી યદ્યને હસતી ત્યારે ધનુ દોડી આવતો અને પૂછતો “શું હસે છે? પુલકી?”

“વેલી દુલ્હી વહી નય !”

“ત્યાં બે છોકરાં રમે છે: એક છે ધનુ અને ખીચ છે પુલ્લેખા !”

મહામહેનને ધનુની વિનતિ સાંભળી પુલ્લેખા નીચે ઝિતરતી અને એ જ વૃક્ષની ઓથે બેઠીને ધનુ અને પુલ્લેખા ભાવિ જીવનનાં સ્વપ્નાં ધડતાં.

લગ્નના નક્કી દિવસે પણ યુરુસિંગ આવી નહોતો પહોંચ્યો. યુરુસિંગની રાહ ‘કાગનેડાએ’ ભેંધે રહ્યાં હતાં. આગલે જ દિવસે ધનુ, ટપાલ ઓફિસ પર જઈ આવ્યો હતો. આખી રાત ધનુ મિન્દુ અને પુલ્લેખાએ ઉભાગરો કર્યો. એ ઉભાગરો પિતાની રાહ ભેવા માટે હતો. “બાપુ મોડા મોડા પણ સવાર પહેલાં જ આવશે. એમનો જ કાગળ હતો. નહિ આવે એમ અને નહિ.”

રાત પૂરી થઈ ગઈ હતી બાપુ ન આવ્યા.

સપ્તનું તેજ દિમાલયના શિખર પર ઝળક્યું. સફેદ શૂંગા ફરી સોનેરી થયાં છે. એ મંગલદિને પ્રકૃતિએ પણ આ મંગલ પહેરવેશ પહેરી લીધો. દુલ્હીએ સોનાનાં ઝાંઝર પહેર્યાં. ઉત્તમ શૂંગાએ સોનાના કંથથ શિરે ધરાવ્યા. પવને પંથ પરનાં પાંદડાં સાફ કર્યાં.

પુલ્લેખા અને ધનુ ઝૂંપડી આગળ ઉભાં રહીને પિતાની રાહ ભેતાં હતાં.

એટલામાં સામેથી લસકરી પહેરવેશમાં એક ધોડેસ્વાર આવતો જણાયો. તરત જ બિન્દુ બોલી બોલી: “બાપુ આવ્યા.” ધોડેસ્વાર જેમ નજીક આવતો ગયો તેમ તેમ એમનો આનંદ માતો નહોતો. “ધંધર બધું વખતસર જ કરે છે” પુલ્લેખા ધનુ તરફ જોઈને બોલી.

ધોડેસ્વાર ખૂબ નજીક આવ્યો ત્યારે ૨૫૦ જણાં કે એ યુરુસિંગ નહોતો. તેણે ઝૂંપડી આગળ ઉભેલી પુલ્લેખાને પૂછ્યું: “યુરુસિંગની ઝૂંપડી કઈ?”

“આ.”

ધોડેસ્વાર તરત નીચે ઉતર્યો અને તેણે પુલ્લેખાના હાથમાં કાગળ મૂક્યો. પુલ્લેખાએ કાગળ વાંચ્યો. એ કાગળ પૂરો ન કરી શકી. એની આંખમાંથી દાદડ આંસુઓ વહેવા લાગ્યાં. “બાપુ! બાપુ”ની કાઠગી ચીસોથી દિમાલય ધૂણ ઉઠ્યો. જે દિવસે યુરુસિંગ આવવાને નીકળવાનો હતો તેના એક જ દિવસ આગળ તે લગ્નમાં લડતાં લડતાં મરાયો હતો. એ ખચર આ ધોડેસ્વાર ત્યાંની નજીકની લસકર કચેરી પરથી લાવ્યો હતો.

બિન્દુ અને પુલ્લેખાના કડપાંત આગળ કોઈની દિંમત નહોતી કે કોઈ ત્યાં એક પણ શબ્દ બોલી શકે.

“પુલ્લેખા હવે શું? પ્રશ્નની મરજી” ધનુએ અને એની માએ પુલ્લેખા અને બિન્દુને ખૂબ સમગવી પણ એમના અંતરના ઝરતા ધાને કોણ રક્તી શકે એમ હતું. ?

દિમાલયના શિખર પરથી ગગન ચીરતા કડાકાઓ સાથે જરફના ડુંગર ને ડુંગર વૃંદી પડતાં હતા. સપ્તને પ્રકાશ વાહળથી ઝંખો થઈ ગયો. દુલ્હીએ પોતાનાં ઝાંઝર કાઢી નાખ્યાં. એ પણ અરફ થઈ ગઈ. પુલ્લેખા અને બિન્દુના શોકનો આઘાત એક પ્રજ્વલિત સિવાય સૌ કોઈને લાગ્યો.

એ દિવસ પછી દોઢેક માસ વીતી ગયો હતો. અને એક સાંજે દુલ્હીને કાંઈ પુલ્લેખા અને બિન્દુ બેઠાં હતાં. શ્વેત દિમાલયની વિરાટ ટેકરીઓની સામે દુલ્હી વહી રહી છે. ધરીકબર દુલ્હી મરત અને છે તો ધરીકમાં તે શાંત અને છે. એનાં ઠંડાગાર પાણી વલે નય છે. સંધ્યાકાળને સમય છે. સૂરજ બે ધવલ શિખરો વચ્ચે ડોકિયાં કરીને દુલ્હીને કનકાંચુલીની કનકિત કરી રહ્યો છે. દુલ્હીમાં કેટલાંક વૃક્ષની ડાળાઓ તથા ધ રહી છે. દુલ્હીના કાંઠે બે જણા આ વખતે બેઠાં હતાં. એક હતી પુલ્લેખા અને ખીચ એની નાની બહેન બિન્દુ. બંને જણ એક વૃક્ષના યડ પર બેઠાં હતાં. એમના પગ પાણીમાં

હતા કુલકી એકધ્યાને વહી જતી હતી સરેદ ધુધરમાગે ધમધમતી કોક રથગે મસ્ત ધની કુલકી સધને પથ ધરધરાવી દેતી

“બહેન! આ કુલકી કેમ આજે આટલી રગે ચઢી છે ?

“એ રગે ન ચઢે તો કોણુ રગે ચઢે ?

“એ શા માટે રગે ચઢી હશે ? શા માટે આજે એણે આ સોનાનો સાથુ સન્ધો હશે ? શા માટે એણે મૌકિતકોની માળા પહેરી હશે ?

‘બિન્દુ’ તુ નહિ જાણે, આજે કુલકી સાસરે જઈ રહી છે !

“સાસરે ? નહીને તે સાસરે હોય ?

“હિમગિરિમાથી નીકળતી દરેક નદીને સાસરે હોય છે ત્યાથી એ પછી નહિ ફરે ! બિન્દુ આજે સાસરે જવાને એ કોડીની બની છે, એના આનદને કોણુ સમજી શકશે ?

એટલામા સામે કાઠેથી એક યુવાન આવતો જણાયો બિન્દુએ તરત આગળી બતાવીને કહ્યું
“બહેન તે આવે! ધનુ આવી રહી છે

“બને આવતો—

“કેમ, આમ કેમ બોને છે ? તું યે ધનુ સાથે પરણીને સાસરે જવાની તુ યે કુલકીની જેમ રગે રગાવાની છે ને ? પછી શુ ?

“કોણુ કશુ કે હુ સાસરે જવાની છુ ?” એટલું બોલતા પુત્રેબાની આખમા આસુ આવી ગયા બિન્દુ જે કંઈ પૂછતી હતી તે સચુ હતુ એમા કશુ ખોલુ નહોતુ પણ એક દિવસ ધનુ કુલકીના કાઠે એકતો જ ખેડો હતો ત્યા પુત્રેબાએ ધનુની આખો પર આચિતો હાથ મૂક્યો પણ ધનુને ન ગમ્યુ એના કારણમા ધનુએ જણાવેનું કે પુત્રેબા હુ તરી સાથે લગ્ન કરી શકુ તેમ નથી તારે આપ નથી મારી મા પણ હવે લગ્ન કરવાની ના પાડે છે’

તે દિવસે પુત્રેબાનુ સુખ રાત્રુ જીડી ગયુ હતું પણ ધનુએ પોતાના દિનને પરધરનું કહ્યું હતુ પુત્રેબા દિવસ એકાતમા રડીને પસાર કરતી પણ એણે કહી યે એની બહેન બિન્દુને એ આખના આસુ જોવા નહોતા દીધા કદાચ બિન્દુ પુત્રેબાને રડતી જોઇને રડે નાની બહેનના જીવને લેશ પણ દુખ કરવા એ માગતી નહોતી

ધનુએ પણ પુત્રેબાને ત્યા આવવાનુ બધ કહ્યું હતુ પુત્રેબા કોઈ કોઈ વાર ધનુને આવતો જતો જોઇ એની ઝૂંપડીના એટલા પર આવી ઉભી રહેતી ધનુને ચાથી જતા જોઈ રહેતી પણ તે વખતે એનું મોહુ નહોતુ બોલતું પણ એની આખો બોલતી હતી

ધનુને કુલકીના કાઠે આવી પહેલોતો જોઇ બિન્દુએ તરત ધૂસ પાડી ધનુ ! ધનુ, ધુતેબા અહીં જ છે અહીં જ આન

પણ ધનુએ કશુ જ ન સાંભળ્યુ હોય તેમ એ દિશામા મોહુ પણ ન કહ્યું

“બહેન ! તુ બોનાવ ને તુ બોલાવશે તો ધનુ અ રશે

પણ પુત્રેબા શી રીતે બોલાવી શકે ? દિમાલવના હડા પ્રદેશમા આજે એ એની આખે એક ધીખતા બવાળાસુખીને જોઈ રહી હતી એનો ખ્યાલ બિન્દુને શી રીતે આવી શકે ? પણ બિન્દુને એ હકીકતની ગંધ આવશે એ પ્હીકે એણે તરત ધૂમ પાડી ધનુ ! ધનુ અહીં આન !

એના અવાજમા આર્દતા હતી ધનુને કાને આ પરિચિત અવાજ સંભળાયો ધનુ પણ જાણતો

હતો કે જે દિવસથી એણે પુલેખા સાથે લગ્ન કરવાની ના પાડી તે દિવસથી પુલેખા એને ખોલાવતી નહોતી. કોઈ કોઈ વાર પુલેખા ધતુની ના પાસે પશુ ખેસતી. ધતુએ લગ્ન કરવાની ના પાડી છે તેથી એનાં હૃદયનું દુઃખ કોઈને બહુવા દેતી નહિ.

પુલેખાનો આગળ સાંભળતાં ધતુએ પુલેખાની દિશામાં જોયું. ધતુ સીધો કુલકી ઓળંગીને ત્યાં આવ્યો.

“ધતુ ક્યાં બધ આવ્યો ?” બિન્દલુએ પૂછ્યું.

“સાસરે ?” ધતુએ જવાબ આપ્યો. ધીમે રહીને યાદી ગયો હોય તેમ એ ત્યાં ખેડો.

“સાસરે ? વહુ તો અહીં છે—સાસરે ?” બીજો હોય ?” બિન્દલુ ખોલી.

“હા, હોયે ખરું. બ્યાં સસરો હોય—સાસુ હોય ત્યાં સાસરું.”

“એમ ?” બિન્દલુ જરા સ્મિત સાથે ખોલી.

“બનાવતાં બહુ શીખ્યો છે ?”

“બહેન બિન્દલુ ! તું ન સમજે; હવે તો ધતુ મારી સાથે નથી પરણવાનો” કહેતાં પુલેખાની આંખમાં આંસુ આવી ગયાં. પુલેખાએ આજે બિન્દલુને ખરી વાત કહી દીધી.

“શું ધતુ હવે તારી સાથે નહિ પરણશે ?” બિન્દલુએ પૂછ્યું.

“ના.”

“કમ ?”

“આપા મરી ગયા છે એટલે ?”

“આપા મરી ગયા એટલે દીકરાથી ન પરણાય ?”

“કારણ કે ધતુ આપણા જરા મરીખને ક્યાંથી પરણે ?”

“ધતુ આ વાત સાચી છે ? પુલેખા શું સાચું કહે છે કે એ મારી ગમ્મત કરે છે ?” બિન્દલુએ ધતુને જ પૂછ્યું.

“બિન્દલુ એને શું કામ પૂછે છે ? લે હું જ હું કે, એ વાત તદ્દન સાચી છે. એ ગમ્મત નથી. ધતુ જ્યારે લગ્ન કરશે ત્યારે આપણને મજા પડશે.”

ઓછામાં ઓછા ખર્ચે

વધુમાં વધુ રક્ષણ

અને

૧૦૦ ટકાની

સલામતી માટે

ક્રોન લાઇફ

માં

તમારો વીમો ઉતરાવો :

૦

ચાલુ વિમા :

રૂ. ૧૦૦,૦૦,૦૦,૦૦૦

થી વધુ

લિંદના વડા મેનેજર ● લિંદના ડે. વડા મેનેજર
ડી. જમલુ બ્રદ ● સી. ડી. સાહુ

લિંદની વડી ઓફીસ

ફોરારા ફાઉન્ડેશન, કોલ, મુંબઈ.

“હો, હો, પુલ્કેષા, તને મારા લગ્નથી આનંદ થશે? એમ? તો તો હું ધલો જ ખુદી ચર્ષક હું તને ગમે ત્યાં પરણાવી શકું તે તું સમજી શકે એમ છે!” ધનુએ પુલ્કેષાને કહ્યું.

“આનંદ શા માટે નહિ? તારી કૃત્યા હતી ત્યાં સુધી તું પરણવાને તૈયાર હતો. મારા બાપુ મરી ગયા-હવે મારો લગ્ન માટે પૈસા ખરચનાર કોઈ નથી એટલે મને તારી વહુ બનાવવાની કૃત્યા તે માંડી વાળી તેથી કૃત્યા જ ખોટું નથી.”

સૂર્યાસ્ત થયા પછી બંને બહેનો ધરે સાથે પશુ બિન્દલુનું મીઠું સ્વપ્ન ઊડી ગયું હોય એમ એના અંતરમાં ધોર છાયા છવાઈ હતી. દિશગિરિમાં આ બહેનોને વાર્તાલાપ ધરે જતી વખતે કહેતાં ગાજતો પશુ આજે એ વાર્તાલાપ ત્યાં નહોતો.

રાત્રિના તારા આકાશમાં ચમકતા હતા. ધવલ દિશગિરિ અને રૂપેરી આકાશના સંગેમરમરમાં સૌન્દર્યદેવીનાં તેજ ચમકી રહ્યાં હતાં. દિશાલયના શિખરે વાદળોની પોદ ધૂમતી હતી. મધ્યરાત્રિને સમય થયો હતો.

ઝૂંપડીની ઝોટલી પર બિન્દલુ અને પુલ્કેષા સૂનેલાં હતાં. ધનુની ઝૂંપડી અને પુલ્કેષાની ઝૂંપડી વચ્ચે માત્ર ત્રણ પર્ણહીન વૃક્ષોનું જ અંતર હતું પુલ્કેષાની ઊંચ ઊડી ગઇ હતી. એની નજર ઝૂંપડી સામે દેખાતાં ગિરિમાળના શિખરો પર ચોટી હતી. તારા જોવામાં પુલ્કેષા મગ્ન બની હતી. બિન્દલુ સૂતી હતી.

પુલ્કેષા તરત જ ઊડી. ઝોટલી છોડીને ઝૂંપડાના ચોમાનામાં આવી. એણે દૂર દૂર નજર કરી. ત્યાં સુધી નજર પહોંચે ત્યાં સુધી એણે નજર કરી લીધી “સાસરે ગયો હતો” પુલકેષાને કાઠિ સાંજે ધનુએ આપેલા અવાજ એને પવનના સ્વસવાટમાં સંભળાઇ રહ્યો હતો. એ દૂર દૂર નજર માંપીને અંખતી હતી કે “ત્યાં ધનુડું સાસરું હશે?”

એણે ધીમે ધીમે ધનુની ઝૂંપડી તરફ પગ ભરવા માંડયા. સાથે બિન્દલુ સૂતી હતી તે તરફ પશુ એ જોતી હતી ધનુની ઝૂંપડી આગળ ધનુ ઝોટલી પર જ સૂતો હતો. પહેલાં તો પુલ્કેષા ધનુની ઝૂંપડી આગળ ઊભી રહી. એણે ધૂમ વિચાર કર્યો. રાત્રિના આવા સમયે ધનુને ઉઠાડવો કે નહિ? આચિંતા એ અમકી ઊડીને ધૂમ ધાડશે તો? વગેરે અનેક શંકાઓએ એને ધનુને ઉઠાડતાં વિચાર કરાવ્યો છેવટે હિંમત કરી અને એ ઝોટલી પર આવી તેણે ધનુના માથા પર હાથ મૂક્યો.

“કાશુ?” ધનુ ઊંધમાં સહે જ નમ્રત અવરથામાં જ બોલ્યો. માથા પરનો હાથ પકડ્યો. ધનુ સહેજે એ હાથ કેનો હતો તે સમજી ગયો. એ સચેત થઈને જાગ્યો.

“પુલ્કેષા, અત્યારે!”

“હા. ધનુ, ઊંચ નહોતી આવતી. ચાલ ધનુ સાથે બેસીને વાતો કરું વિચારીને અહીં આવી છું.”

“પુલ્કેષા! મધરાતના આવા સમયે વાત થાય? એવી વાતો શું છે? કાલે ક્યાં નથી વાતો થવાની? કાલે સવારે વાત કરજો. આપણો અવાજ જો મા સાંભળી જશે તો મારું આવી બનશે. પુલ્કેષા, તું હમણા જ, આ વખતે વાત કરવાનો નથી.”

“ધનુ! હું જવાને માટે તૈયાર છું. જરૂર જાણ. હું બહુ ધીમેથી વાત કરીશ, તું નહિ સાંભળે

પણ તારૂં દિલ સાંભળી શકે એટલા ધીમા અવાજથી વાત કરીશ. પણ મારી સાથે થોડો વખતે વાત નહિ કરે ?”

“પુત્રેખા ! હવે તારી સાથે શું વાત કરવાની હોય ? મેં તારી સાથે લગ્ન કરવાની ના પાડી છે. તારા છવને જે દુખ થતું હતું તે હું સમજી શકું છું. પણ હું લાચાર છું.”

“નહિ, એ લાચારી બતાવવાની કશી જરૂર નથી. હું તારી લાચારી જોવાને નથી આવી. હું તે આવી છું જાણવાને તારૂં નવું સાસરું. તેં સાંજે જ કહ્યું ને કે તું સાસરે ગયો હતો. તો કહે એ સાસરું ક્યાં આવ્યું ? એ છોકરી કોણ ? મારા કરતાં એ વણી સારી દશે, ખરું ને ? હું તો ગરીબ છું, પાપ નથી. એ છોકરી કોણ છે ધનુ ? એને મળી એની સાથે ખૂબ વાતો કરીશ. એની આગળ તારાં ખૂબ વેખાણુ કરીશ.”

“એ કોણ ? તું એને નહિ જાણે મારા લગ્ન થશે એટલે તું જાણે.”

“હું જોઈશ ત્યારની વાત ત્યારે-પણ અત્યારે તો કહે. એ કેવી દશે ?”

“પુત્રેખા ! હજી તો હું પહેલી જ વાર જોઈ આવ્યો છું. માએ લગ્ન નક્કી કર્યાં છે. મને જે એ છોકરી ખૂબ ગમી.”

“પરંપુ પછી તો તું અહીં જ રહેશે ને ?”

“ના. અહીં રહીશ તો તારા છવને દુઃખ થાય. તારી આંખ આગળ મારે જવાળામુખી નથી કરવો. શાંત દિમાલયમાં મારે બળતા અંગારા નથી ખંભેરવા. હા. હું જ એ બધું કરનાર છું. એ વાત જાણું છું પણ હું નિરુપાય છું. તું મને વિરોધ આગ્રહ નહિ પાડીશ.”

હું આગ્રહ નથી પાડતી. હું તો જાણવા માગું છું કે, એ છોકરી કેવી છે ? તારે ન જાણાવવું હોય તો બસે ન જાણાવ, પણ હું આવી છું એક વચન લેવાને; ધનુ ! વચન આપ—”

“શાનું વચન આપું ? લગ્નની તો માફ ના પાડી દીધી છે. પછી શું ?”

“લગ્નનું વચન નથી જોઈતું પણ બિન્દુની આગળ કદી જે તારે મારા લગ્નની વાત ન કરવી. બિન્દુ આ વિષે કશું જ જાણતી નહોતી આજે જ એ વાત એને જાણાવી.”

“પણ એમાં મારો શું વાંક ? તમે મને જોલાવ્યો તે હું આવ્યો.”

“બસે જોલાવ્યો તો ? ધનુ, તને ન જોલાવું તો કોને જોલાવવાની હતી, પણ હવેથી બિન્દુ આ વાત વિષે કશું ન જાણે એમ કરજે. એના છવને જે દુખ થશે તે હું કેવી રીતે સહન કરીશ ?”

“પુત્રેખા-વારૂં હું ન જાણાવા દઈશ. પણ હવે તું જા. મા જગી ઉદરો તો મુશ્કેલી આવી પડશે. બીજી કંઈ વાત કરવી હોય તો સવારે કરજે.”

પુત્રેખા તરત જ ત્યાંથી ખગી. એણે એક પગ એટલીની નીચે મૂક્યો હતો. અને બીજા પગ એટલી ઉપર મૂક્યો હતો. એણે એક નગર નાખીને ધનુને જોઈ લીધો. ધનુ પણ કામચો જોડીને સૂઈ ગયો. પુત્રેખા ધીમે ધીમે એની ઝૂંપડી આગળ પહોંચી ગઈ.

એ રાત પછી અનેક રાતો વીતી ગઈ. ધનુના લગ્ન પણ થઈ ગયાં હતાં. ધનુની વહનું નામ મધવું હતું. બિન્દુ અને પુત્રેખા અત્યંત નારાજ ત્યાં જતાં. પુત્રેખાએ પણ નક્કી કર્યું હતું કે ધનુ પુત્રેખા સાથે પરણવાનો હતો એ વાત કદિ જે મધુવને કાને જવા દેવી નહિ. એટલું જ નહિ પણ પુત્રેખાએ એ વિષે બિન્દુને પણ ઘટતી સૂચના આપી દીધી હતી.

“બસે ધનુએ મારી સાથે લગ્ન ન કર્યાં.” એણે એના અંતરના હૃદને અંતરમાં જ રાખ્યું હતું.

એણે કહ્યું છે એ દર્દને બહાર નહોતું આવવા દીધું. પણ ત્યાં તો મધલુ જ એમની ઝૂંપડીએ આવી. “પુલ્કેષા, બિન્દલુ, અમે તો હવે કુલ્હાગામ જવાનાં છીએ, આજે બપોરે જ ચાલી જશું ?”

પુલ્કેષા આ વાત સમજી ગઈ હતી ધનુએ એ વાતનો ઉશારો પણ કરી દીધો હતો કે, પુલ્કેષાની આંખ સમક્ષ જવાળામુખી કેમ રહી શકે ? પુલ્કેષાનાં જીવને દુઃખ ન કરવાનો એણે નિશ્ચય કર્યો હતો.

એ જ બપોરે પહાડી મળૂરો પણ ધનુની ઝૂંપડી પાસે આવી પહોંચ્યા. એમણે ઊપર ઉભેડી નાખ્યું. બધો સામાન લઇને છસાત મળૂરો અને મધલુ અને ધનુ કસેરા છોડી જવાને નીકળ્યાં. ધનુએ પોતાની માને ડાળામાં બેસાડી લીધી.

બિન્દલુ અને પુલ્કેષા એમની ઝૂંપડીની ઓટલી પર જ બેઠાં હતાં. પુલ્કેષાથી આજે એતું દુઃખ દબાવાતું નહોતું. આજે એને હિમાલયના શિખરોમાંથી જવાળા નીકળતી દેખાઈ રહી હતી. એની આંખો અંગારાથી જાણે સળગી ઊઠી હતી.

મધલુ અને ધનુ તેમજ મળૂરો દૃષ્ટિપાર થઈ ગયા.

પણ ત્યાં તો બિન્દલુને વાંસ લાવવાનું કામ સોંપી પુલ્કેષા ઝૂંપડી બહાર ગઈ. એણે નાની બિન્દલુને એટલું જ કહ્યું: “બિન્દલુ, હું આવું છું. તું વાંસ લઈ આવ. હું જે સાસરે જઈ છું. પણ હું તો સાસરેથી પાછી ફરીશ, હોં.”

“બહેન ! બહેન !” બિન્દલુએ કાંઈક કહેવાનો પ્રયત્ન કર્યો, પણ પુલ્કેષા તે સાંભળવાને યોભી નહિ. એ તો તરત જ દૃષ્ટિ બહાર થઈ ગઈ.

બિન્દલુ પણ એની પાછળ દોડી. પણ એનો પત્તો ન લાગ્યો.

બ્યારે ધનુ અને મધલુ ટુલકીના કાઠે વળાંક લઈને સામે કાઠે આવ્યા ત્યારે ટુલકીનાં વહેનાં ઠંડા પાણીમાં તેમની આંખે કંઈક તણાતું દેખાયું. ધનુ તરત જ ત્યાં દોડી ગયો. ધનુની પાછળ મધલુ પણ દોડી.

ધનુએ તરત જ ટુલકીમાં ઝપલાવ્યું બે શબ્દો નદીમાં આગળ તણાતાં હતાં. એની પાછળ ધનુ પૂરવેગે તેમને પકડવાને હાથ મારી રહ્યો હતો.

પણ બ્યારે એ બંનેને ટુલકીના કાઠા પર બહાર કાઢ્યાં ત્યારે જ ધનુને ખબર પડી કે એ બંને લાશ પુલ્કેષા અને બિન્દલુની હતી.

સ્નેહરશ્મિ (પરિચય)

મધુસૂદન. એમ. એ.

નામે સુદર સ્નેહરશ્મિ-વદને સૌન્દર્ય લાક્ષી ધરી.
આલે તો ધમણાવતા ધરતીને એ ચાલ જાડુભરી:
નિત્યે 'નીરવ' ગીતમાં રસ ભરી સાહિત્ય સર્જે ભલા,
મીઠી વાત મુરમ્ય રિખત, ચપલાં નેણા-છાયા એટલાં
છે એ ધાણુ કવિનણુ-તદપિ એ જે વસે જીવમાં,
તો સાહિત્ય સગાય સમૃદ્ધ રહે - સર્જે જ એ રહેલમાં.

'સ્નેહરશ્મિ' તખલ્લુસ જ સુદર ! જેવા દેખાવે સુદર-તેણું જ સુદર તખલ્લુસ !
નામ તો કે 'ઝીણું' લાઈ ! અને જોઈએ તો-? તો પણ સુદર અહેરાને નેતાં ભલભલાને આંજી
નાંખે એણું તેજ ધરાવનાર આ કવિ ગુજરાતના નવીન કવિઓમાં પોતાની ગેય કૃતિઓ વડે
વિશિષ્ટ ભાત પાડે છે.

'સ્નેહરશ્મિ' સાચા કવિ છે- છતાં હુવે હુવે એઓ સાચા શિક્ષક-આચાર્ય બન્યા
છે. પરિણામે કવિ તરીકેની શક્તિ પર ઘસારો પહોંચ્યો છે.

એમને કાવ્યસમૃદ્ધ અર્ધ્ય ! પણ એમની કવિતાઓ સંગ્રહમાં ગૂંથાઈ તે પહેલાં જ
ગુજરાતમાં લોકપ્રિય થાનેલી ! એમની મંલુ પદ્યભાષા-એમને પેલો પ્રિય 'નીરવ' શબ્દ-પેલી
બંગાળી છાયા-એટલે સ્નેહરશ્મિની કવિતા.

સ્નેહરશ્મિ સૌના જ મિત્ર ! એમની રંગેરંગમાં સાચા અનાવિલગ્નું ધગધગતું લોહી
છે-પણ ધરતી પર જેમ હિમાલય દેખાય પણ અન્તરમાં જ્વાલામુખી ધગે-તેવી જ રીતે
સ્નેહરશ્મિનું મુખ નેતાં તો શાંત સ્વભાવ જ જણાય-પણ શાંત ક્રોધ કરવામાં એઓ એકલા છે.
એમને ક્રોધ સદાયે શાંત જ હોય ! એ છે સ્નેહરશ્મિના સ્વભાવની વિશિષ્ટતા.

એમની તાકાત છે 'શેષ'ને પણ ડાલાવવાની. અને એ શક્તિના જ પ્રતાપે 'શેષ'ને
એક કવિતા સ્નેહરશ્મિને અર્પણ કરવાની દરમ પડી.

નામ પ્રમાણે 'સ્નેહ' રાખવામાં એઓ પ્રવીણ છે. સાહિત્યજગતમાં એમને કોઈ જ
દુશ્મન નથી. એમને પત્રો વાંચતાં આનંદ ધાય પણ પત્રો લખતાં પરસેવો છૂટે ! પત્રોના
જવાબ લખવામાં એમના અવિવેકને આ ગુજરાતમાં કોઈ પહોંચે એમ નથી-તેની જ સાથે
કોઈને પણ મળતાં વાર જ વિવેક યનાવવામાં પણ એમને કોઈ પહોંચે એમ નથી.

ગુલાબી સ્વભાવના 'સ્નેહરશ્મિ'એ 'તુટેલા તાર' અને 'સ્વર્ગ' અને 'પૃથ્વી'

સુંદર ગેટઅપથી જ

પુસ્તકની હુબરો નકલ ઉપડશે

બાંબળે પ્રોસેસ સ્ટુડિયો

માત્ર વિચાર આપો :
એના પરથી રંગબેરંગી
ચિત્ર તૈયાર કરી પ્લોક
બનાવી આપીશું.

ડિઝાઈન્સ
પ્લોકસ
સ્લાઈડ્સ

ટે. નં.

૨૦૯૪૫

૧૩૮, મેડોલ સ્ટ્રીટ, કોલ, મુંબઈ.

રામ તીર્થ બ્રાહ્મી તેલ

સ્પેશીઅલ નં. ૧

મગજના જ્ઞાનતંતુઓ બળવાન બને છે. ધોળા
વાળ કાળા થાય છે, ખરતા અટકે છે. ટાલમાં વાળ લીગે
છે. ખોડા મટે છે. ગાઢ નિદ્રા આવે છે, યાદશક્તિ
અને આંખોની દૃષ્ટિ વધે છે. બુધી રૂતુમાં બહેને,
પુરૂષો અને બાળકો માટે મહાન ફાયદો કરનાર છે.
બધે મળે છે.

શ્રી રામ તીર્થ ચો ગા શ્રમ

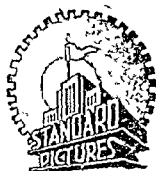
૪૪૮, સેન્ટ્રલ સ્ટ્રીટ રોડ, મુંબઈ ૪.

ખાખર

હૂમાયુ

અકબર

આ ત્રણેય રાજા જેના મકાણી હતા

એવી વિરલ ભૂમિકા

સ્ટાન્ડર્ડ પીકચર્સ

ના

ભવ્ય આગામી સર્જન

: સહકાર :

ટેવીડ, સુરેશ,
ગુલામ મહમદ
યુસુફ એફેન્દી,
બેન્ગમીન
માસ્ટર ઓફ, હંસા,
લલિત પત્રાર,
હબ્દ્યુ એમ એમ.
ખાન, અને
શાહનવાઝ

શ્રી ગજનંદ જાગીરદાર ભજવે છે.

નિર્માતા : એમ. હવેવાલા
સંગીત : ગુલામ હેદર
કલા : વાટેગાંવકર
દિશિકા : જાગીરદાર
સંવદ : કમલ અમરોહી

અમારું આવતું

ચિત્ર

પાનીપત

સ્ટાન્ડર્ડ પીકચર્સ

જ્યોતિ સ્ટુડિયો કેનેડી શ્રીજ સુબર્ષ ૭.

ટૂંકું ને ટચ

એટલે સાહિત્યમા સો ટચું સોવું

હાસ્યની લગડી

આનંદ અને ઉલ્લાસ

છેલના છ વર્ષથી 'નવચેતન'મા નિયમિત પ્રગટ
અને ભવ્ય જતી થી. મૂળરજા અનુભવિયાની
નિત નવી વાતોમાંથી ચૂની કાઢેના પાત્રો
ઉપરાંત રમૂજ ફકરાઓનો રસ કરતો સગદ
“ટૂંકું ને ટચ” નમે ખહાર પડી ચૂક્યો છે
એમા છે -

- સાહિત્યના સુસ્મરિયા
- રાજકીય રમૂજો
- અક્રમ બંધી કે ?
- રજવાડી રમૂજ
- તત્ત્વીયકથાઓ
- કવિકથાઓ
- અભિનય અને અદાકારો
- જ્વહરખનરોની ઝમક
- વેપાર વણજ
- પાચયુન દા પ્રતિકાઓ

તથા

કવિવર ટાગોરના કેટલાક અપ્રસિદ્ધ છાંદનપ્રસંગો
આમુખ કીમત પ્રકાશક
ઓપોતીન્દ્ર દવે શાં ડા એન. એમ. ઠક્કરની કુર
વી પી ખચ ૧૪૦ પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટ
શાં ડા
ઉપરથી સુખર્ષ ૨
શ્રી એકોર

એક વાર ખરીદી એનો ટચ કાઢી જુઓ

પ્રત્યેક શિક્ષકે

અવશ્ય વાચવું જોઈએ

નૂતન શિક્ષણ

તત્ત્વીય

હરજાઈ ત્રિવેદી

ચંદ્રવદન શાહ

દરેક માસની ૧લી તારીખે પ્રગટ થાય છે
લવાજમ

દશમા રૂ. અઢી પરદેશમા છ શિલિંગ

— નૂતન શિક્ષણ કાર્યાલય —

ચંદ્રનાડી, અપાટિરા ચક્રવા, સુન્ત.

સર્વે ગુરુથી નિયમિત પ્રગટ થતું

ગુર્જર મુસ્લિમોનું અજોડ

“કારવાં” [આસિક]

તત્ત્વીયો - 'વહુશી' - નિસારઅહમદ.

દર અગ્રેજ માસની તા. ૧૫મીએ પ્રગટ
થાય છે જ ખેકારની આવાજકી દુન્યા, ધરતામી
શિક્ષણ રા વણજરોની પોઠા ફતાવા મગજ
ઓ તેના સાહિત્યને લગતા લેખો એની ખસ
નિશિષ્ટતા છે જે આપે અક નીચે ન હોય તે
સાત આના મેકલી નમૂનો મગાવો નમૂનો મુદત
ખેકવતા નથી વરિંક લવાજમ દિન્ન શા પુ
પરદેશ શી ૧૦ (રૂ ૬૧)

પ્રકાશક - વહુશી સાહિત્ય કાર્યાલય,
રાવર રોડ સુન્ત.

બનામી મેનાચો
 જસ્મીન મિલ્સ લિ. લ
 આર્ટ સિલક
 (કટ્ટોલના કાવચ મુજબ)
 હુથવૂલના રૂઢીમઠ
 કપડા
 ૨. ૧. ૮૬૨૨૫

રવધેરી મંદિર
 લોકપ્રચારક

સૂરજમુખી

યુવાન કવિ હરિલાલ પડયાના

બાળગીતોનો સંગ્રહ

કિંમત બ્યાઠ બ્યાના

પરિમલ પ્રકાશન...

પ્રાપ્તિસ્થાનો

(૧) પરિમલ મેડાર્સ,

૨૦૦/ઈ વિદ્યલલાઈ પટેલ રોડ,

મુંબઈ, ૪

(૨) વિશ્વકર્માબન્ધુ મેડાર્સ,

૪૦ સિટી

**CLIPS
FOR OFFICE
USE**
**GOODLUCK
Paper CLIPS**

જાપસા ઈમ્પોર્ટ સી.ડી.કેટ

રાજકમલ કલામંદિરના

જયશ્રી છાપનાં

શકુન્તલા

પ્લેઇંગ કાર્ડ્સ આપે જોયા ?

કિંમત

રૂ. ૧-૬-૦

(પોસ્ટેજ અલગ)

ભારત એજન્સી

પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, સુબર્બ ૨ (ટે. નં. ૩૩૧૦-)

FOR OFFICE STATIONERY & PRINTING

Always at your Service

The **NEW ERA**
STATIONERY STORES

27 & 29, STATIONERS' FRINGES & PAPER MERCHANTS
VICTORIA BUILDING, PARSI BAZAR ST. EAST, BOMBAY

મગજને ઠંડક આપવા
કિમ્તી વસ્તુઓથી
ભર્યુ

ગાંધી બ્રાહ્મી
તેલ વાપરો

સખો ઠેકાણે મળે છે!
સી સી મહાબન બેંક ડુ.
સુબર્બ ૨

રે ખા
ટોનીક
બીઓના સર્વ દર્દો
માટે અકસીર
ખાટલી કિમત રૂ. બે
પોસ્ટેજ વ્યૂહ

કોમ્પોઝિટીના
વાળ કાટવો માટે

ખાદશાહી
સાબુ, પાવડર, લોશન
સર્વોત્તમ છે.

કવિતાની એક કલ્પના માટે, ગણિતશાસ્ત્રના
અટપટા ઉકેલ માટે, તકરારી મુકદ્દમામાં એક
સચોટ દલીલ માટે સુદર મગજ જરૂરી છે

બ્રાહ્મી જીવન

મગજના વિકાસે મટાડે છે કલ્પના વધારે છે
લખો — ગુજરાત આયુર્વેદિક ફાર્મસી

(૧) કાલ્યાણેશી મુબર્ક (૨) ગાંધીરોડ અમદાવાદ
(૩) દાહરોડ રૂરત (૪) લાખાછરાજ રોડ રાજકોટ

અમીરી નિવાસસ્થાન
સાદા, સાત્વિક અને શુદ્ધ
ખોરાક માટે સૌથી જરૂરું

નૃસિંહ હિન્દુ લોન્જ

૪ ૧૧૭-૧૧૯, હોર્નબી રોડ, કોટ, સુબર્બ
ટે નં ૩૧૯૫૫ ટેલીગ્રાફ એફસ-“લોન્જ”

वेणी

तंत्री : भदरी कायवाला

सीनेमानी आलभमां सजवणाट करतुं :
नीडर विवेचननी षेधारी तलवार षषडावतुं :
हसावी हसावीने तभियत तंदुरस्त राभतुं
रंगरंगनी कूल पांढडीआने अकदोरे गूथतुं

सप्तरंगी ईद्रधनु समुं

महागुणरातनुं भानीतुं साप्ताहिक

व्हीलरना कोळ पणु रटोल परथी मेणवी ल्या.

वेणी कार्यालय

षेतवाडी १२मी गली-मुंभई, ४.

પ્રણયકાવ્ય

પ્રેમધનુષ્ય

કોલક

કૃતિ

કર્તા
કોલક

ગુજરાતના
વિદ્વાન વિવેચકોએ
મુક્તકંઠે એ
અંથને વખાણ્યો છે.

દાઠ રૂપિયો

એન. એમ ત્રિપાઠી લિ. પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ.

ન વાચ્યા હોય તો જરૂર વાંચો.

સાંધ્યગીત

દરેકનો દાઠ રૂપિયો

સ્વાતિ

પ્રેમશૌર્ય અંથાવલિ : પુષ્પ ખીલું

તૈયાર છે !

શિકારિ

તૈયાર છે !

(વિક્રમાદિત્ય)

શકોનો મંહાર ઠરનાર ભારતવર્ષના લાડોના
સમ્રાટ વિક્રમના રાજવારોહણ અને પરાક્રમે પર
પ્રકાશ પાડતી જ્ઞેશ અને જોમભરી નવનકથા

મૂળ લેખક : શ્રી રાખાલદાસ બંધોપાધ્યાય

અનુવાદક : લીમલાઈ દેસાઈ

આ ચોપડીમાં આ સમ્રાટ વિક્રમ વિષે અતિ વિઠ્ઠાભરેલો પ્રવેશક
મશહૂર પુરાતત્ત્વવેત્તા શ્રીલોગીલાલ માંડેમગજો લખ્યો છે.

કિ. રૂ. ૨-૨૨-૦ ટ. ખ. જુદું

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર : હવાડિયો ચકલો : સુરત

समाप्तुं सौन्दर्यं भाषावो

ज्ञानि
२५७

स्वस्तिक ओष्ठल भाषा, लीभाटेड, मुंबई, १५

પ્રથમદર્શની પૂરાવો!

બીરકીટામાં પારનેના ગુકો અને મોનાકો આરા બીરકીટાનું વેચાણ સૌથી સ્થારે થાય છે

સૌથી સ્થારે યાપરીઓ આ લોકપ્રિય બીરકીટો રટોડમાં રાખે છે

આ બે જાતના સર્વોત્કૃષ્ટ બીરકીટોએ ચાલુ કરેલા ધોરણ પરથી જ દાલમાં બીરકીટોની ક્વોલીટી પારખાવા આવે છે

સારામાં સારી જાતના બીરકીટો મેળવવાને તમારે હવે કિમતી સમય યુગાવવો પડશે નહિ. તેમ જ અમ હાલવાની વધુ જરૂર રહેશે નહિ હવરની વિગતો જ પ્રથમદર્શની પૂરાવો થઈ પડે છે. પ્રથમદર્શની એ તો કાયદાસાક્ષીનું દસ રૂપિયાની કિમતનું ન્યાયનું સમજાવણ છે, જેનો અર્થ એ થાય છે “પ્રથમદર્શની પૂરાવા પછી વધુ પૂરાવાની જરૂર રહેતી નથી” અતી જાણીતા પૂરાવાર કરવાને પૂરાવો પૂરતો છે

પારલે પ્રોડક્ટસ
મેન્યુફેક્ચરીંગ કંપ્.

મુંબઈ ૨.

કવોલીટી બીરકીટો અને પીપરમીટો બનાવનારાઓ

सप्टेम्बर
१९४५

पृष्ठ ४
अंक ८

तंत्री : डोबळ

श्री. मनमोहनदास प्रभेरी

૨૫...૨૫...૨૫

...અને રીવાસળી સુખેણા સળમ
 છે તે સીગરેટ આશા એની માનીલી
 'રીઝમ' ને જલાવે છે એની એકેક
 રૂંકે હેલું હારે છે અને કિમાગને
 મુશ કરે છે.
 'રીઝમ' ને હુલ પર મુકો એકેક
 હેલું નાચી ઉડાયે.

Ritz
 The Cigarette With a
 LUXURY BLEND

બ. ડી. ૧૨૭

ગોલ્ડન ટાબેકો કું. મુંબઈ ૨૪.

બેના
સ્વરમાલુર્થે
અનેક
માનવીઓને
મુગ્ધ
કર્તા છે

ડી. એ.
૫૩૩૦
૫૩૫૬
૫૩૬૧
૫૬૦૧
૫૬૩૭
૫૬૭૪
૬૦૬૦
૬૧૫૪
૬૨૪૩
૬૩૪૯
૬૪૧૪
૬૬૬૩
૬૬૭૯
૬૯૩૮
ડી. એમ.
૮૩૦૪
૮૩૦૮
૮૩૧૮

તે
સ્વ. વલ્સલા

કુમકેકર

ના
સુરમ્ય સ્વરે

યંગ ઇન્ડીયા

ઉપર

રજુ થયેલ

૧૭ રેકર્ડ્ઝ

તમને હજુ પણ

સ્વર્ગસ્થની સંગીત-

કલા અવશ્ય

મુગ્ધ ખનાવશે

○

લખે

નેશનલ ગ્રામોફોન

રેકર્ડ મેન્યુ. કં. લી.

૧૧૦ મેડીઝ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨.

ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ

હિન્દની જુનામાં જુની
મુશિખ્યાત વીમા સંસ્થા
[સ્થાપિત ૧૯૧૩]

નવું 'હંદગીત' વીમાકામ ૧૯૪૩

ગ્રેજવેલું કામ રૂ. ૬૯,૬૬,૦૦૦
ભરપાઈ થએલું કામ રૂ. ૫૭,૮૮,૦૦૦

૧૯૪૪

ગ્રેજવેલું કામ રૂ. ૧,૨૧,૮૬,૦૦૦
ભરપાઈ થએલું કામ રૂ. ૧,૦૩,૨૦,૦૦૦

આગ, દરિયાઈ અને અકસ્માતના વીમા કામનું ખાતું ખોલીને ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ કંપનીના ૩૨ વર્ષના લાંબા ઇતિહાસમાં ૧૯૪૧ની સાલ એક નવું પ્રકરણ જાગેરે છે.

સત્તાવાર થાપણ	રૂ. ૫૦,૦૦,૦૦૦
ભરપાઈ થએલી થાપણ	" ૧૧,૫૦,૦૦૦
કુલ અસ્કયામત	" ૮૫,૦૦,૦૦૦
ચાલુ કામકાજ	" ૩,૫૦,૦૦,૦૦૦
પ્રીમીઅમ આવક	" ૧૮,૦૦,૦૦૦
ભાઈફ ફંડ	" ૬૦,૦૦,૦૦૦

ધી ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ ઇન્સ્યુરન્સ કું. લી.

ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ બોર્ડીંગ, એપોલો સ્ટ્રીટ, કોલ. મુંબઈ.

ઈન્ડિયન-આગ-દરિયાઈ-અકસ્માત

કુંકે સમયમાં રજુ થશે-

શ્રી જયંત દેસાઈ

પ્રોડક્શન્સનું

મંગીત પ્રધાન નવકું ચિત્ર

તદ્બીર

જેમાં-

દીર્ઘશીલ્પક : જયંત દેસાઈ

સ્વરસમ્રાટ

સા. ચ. ગ. લ.

સ્વરકીર્તરી

સુ રૈ યા

છંદગીના ચઢતી પડતીના
અનેરા રંગો દાખવતુ-
પ્રણય-ર્થ-સંગીત એજ
છવનની મીમાંસા પઢાવતું-
ભણીતા કલાકારોની અદ-
ભૂત કારીગીરીથી દીપતું-
અનોખી ઢખતું ચિત્ર

સાથે-

મુખારક, છલ્લુખાઈ

સાલવી, રૈવાશંકર

અને બે નવીન તારીખાઓ

રાજરાણી અને નીલોકર

★

રજુ થવાની તારીખ

માટે જોતા રહો

વધુ વિગત માટે-

જયુપીટર પ્રીલમ ડીસ્ટ્રીબ્યુટર્સ

પારેખ સ્ટ્રીટ, યુબઇ ૪.

ક્રી ઈન્ડિયા જનરલ ઇન્સ્યુરન્સ

કંપની લિમિટેડ

સ્થાપના : ૧૯૩૪

હેડ ઓફીસ : કાનપુર

ઈંગ્લી, આગ, મોટર, વર્કમેન્સ કોમ્પેન્સેશન,
હુલ્લડ સૌ પ્રકારના વીમા ઉતારવામાં આવે છે.

શાખાઓ

કલકત્તા, લાહોર, મદ્રાસ, અજમેર, પટણા
વધારે માહિતી માટે લખો

પ્રાંચ મેનેજર

(મુખ્ય શાખા)

રૂહીમતુલ્લા હાહિસ, હોમજી સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ

કુટુંબના ભાવિનો વિચાર કરો !

જે દિવસે તમે
કુટુંબ-ફુનિયા છોડી
જશો ત્યારે એ
તમારાં સ્વજનોનું
શું ?

તેમની સંભાળ
લેવા માટે આજે જ

તમારો વીમો ઉતારવો

ધી ઈન્ડિયન ગ્લોબલ ઇન્સ્યુરન્સ કું. લિ.

૩૧૫-૩૨૧, હોર્નબી રોડ, કોટ, મુંબઈ.

મહાકવિ કાલીદાસનું અમર રસસર્જન

કીર્તિ પીકચર્સનું રમણીય ચિત્ર

મેઘદૂત

લીલા દેસાઈ * શાહુમોહક
આગાખન, કુસુમ દેશપાડે, હરિ
શિવદાસાની, નલિન ગુપ્તે અને વાસ્તી

ચિત્રક :

દેવકી બોઝ

સંગીત

કમલ દાસગુપ્તા

નિર્માતા :

પી. બી. ઝવેરી

કલા

આર. રોય

વિગતો માટે લખો શ્રી ફિલ્મ્સ ૮૫ દાદર મેઈન રોડ મુંબઈ ૧૪.

એશિયાટિકનું અલખેલું મનોરંજન

પનીહારી

શાંતા આપ્ટે • સુરેન્દ્ર

(એસ. એન. કન્સર્વેના સૌજન્યથી)

યાકુબ, કનૈયાલાલ, ગુલાબ, વિક્રમ,

અનિતા શર્મા વગેરે

ચિત્રક

ગુંબલ

વિગતો માટે લખો

સુપ્રિમ ફિલ્મ ડિસ્ટ્રીબ્યુટર્સ

૮૫, દાદર મેઈન રોડ, મુંબઈ નં. ૧૪.

રાજકમલ કલામંદિરના

જયશ્રી છાપનાં

શકુન્તલા

પ્લેઇગ કાર્ડસ આપે બોયા ?

કમત

૩. ૧-૬-૦

(પોસ્ટેજ અવગ)

ભારત એજન્સી

પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, સુબર્ષ ૨ (ટ. નં. ૩૩૧૦-)

મમખને ઠંડક આપવા
કિમીવેસાણાઓથી
ભરપુર

ગાંધી ત્રી **બ્રાહ્મી**
તેલ વાપરો
સાથલે ઠંડાલે મને લા!
સી સી મહાપત્ર બેન્ડ
સુબર્ષ ૨

રે આ

ટોનીક

ઓમીગા સર્વ દર્દો

માટે આરતી

બાળી મિમત રૂ. બે

પોસ્ટેજ શુદ્ધ

કિમીવેસાણાઓથી
ભરપુર

વળકાઢવા માટે

બાદશાહી
સાબુવાવડકલાથન
સુવર્ણમંડ

કવિનાની એમ છપના માટે, ગણિતશાસ્ત્રના
અટપટા ઉકેલ માટે, તમગરી સુખદામા એક
સચોટ દનીન માટે સુદર મગજ વર્ધન છે

પ્રાક્ષિ જીવન

મગજના વિકાસે મદાદે છે મગજના વધારે છે
સખો —ગુજરાત આચર્યેદિકે કાર્મસી

- (૧) કાષ્ઠાદેવી મુખા (૨) જા પેદા' અમ ૧૫૬
- (૩) લાઈલાદ, સુવન (૪) લાખાછરાજ શેઠ ગણધે

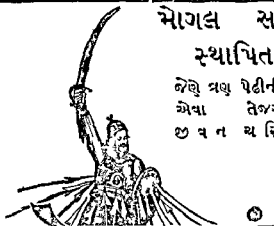
અમીગી નિવાસસ્થાન
માહા, સાત્વિક અને શુદ્ધ
બોરાક માટે મોથી જુદું

નૃસિંહ હિન્દુ લાઈજ

કે ૧૧૭-૧૧૯, જાનની શેડ, ટોપ, સુબર્ષ
૨ નં ૨૨૫૧ ટેલીગ્રા એફમ-૧ મો ૧"

भोगल सात्राज्यने
स्थापित करवा

जेणे प्रथु पेढीनी सेना आणी
जेवा तेज्मी घोड्यातु
छ व न थ रि त नि र जो
स्टा-न्डर्ड

महाराष्ट्र

पीक्यर्स

ना लव्य
चित्र आ

दिग्दर्शक
जगजीरदार

निर्माता
जे.म. हुवेवाला

● कनायोजन	● छायांकना	● सवाद
वाटेगावकर	सरपोतदार	कमल व्यमरोही
● संगीत	● पती	
गुलाम हुंदर	भा. भू. हुकीमजेठुमद शुभा	
●	● क ला ध र	

गजानन जगजीरदार, महेताभ

(मिनरवा सोलन्यथी) उवीड, सुरेश, गुलाम
महुमद युसुफ अहेन्दी, जेन्गमीन, भा. छोट्ट,
हुसा, लखीता पवार, कुमार, अने शाहनवाज

स्टा-न्डर्ड पीक्यर्स

आगामी
सामाजिक चित्र

रहुम

स्टा-न्डर्ड पीक्यर्स
केनेडी प्रीज
सुअर्थ, ७.

दिग्दर्शक : महाराष्ट्र हुवेवाला

એ નવાં પત્ર પ્રકાશનો

આપણી કૌંઝેસ

રમણીકલાલ શાહ

કૌંઝેસની રચાપનાથી માંડી અત્યાર સુધીનો એનો ઇતિહાસ રસિક અને પ્રવાહી શૈલીમાં ત્રિરંગી ઉપરલું. સા. રૂ. ૩.

કં ડે પ હો રે

મુનિકુમાર મ. ભટ્ટ

પ્રવેશક: શ્રી જ્યોતીન્દ્ર હ. દવે

નર્મમમ્યુક્ત લેખેથી સર્વત્ર જાણીતા ચનાર શ્રી મુનિકુમારનો પ્રથમ લેખસંગ્રહ શ્રી જ્યોતીન્દ્ર દવેના હારથપ્રચાર પ્રવેશક મહિત. મને હ. ઉપરલું: ત્રણ રૂપિયા.

પત્રજાલ પ્રકાશન, વડોદરા

શુરુ ગોવિંદસિંહ (મહાકાવ્ય)

લેખક: ગોવિંદ પટેલ આ.યુ.બ. ડ. મા. મુનશી શીખોના અપ્રતિગ શુરુ ગોવિંદસિંહની ગૌરવ ગાથા આલેખનું પ્રથમ મહાકાવ્ય.

પાનાં : ૩૮૦ કિમત ૪ રૂપિયા

ઇતિહાસની કેડી

ભોગીલાલ સાંડેસરા

જાણીતા પુરાતત્ત્વવિદ અને ઇતિહાસજ્ઞ શ્રી સાંડેસરાનો પ્રથમ લેખસંગ્રહ.

કોડિન : ૨૮૮ કિમત ૫૫ રૂપિયા

હવે પછી

રાંકનાં સ્તન (નવલકથા) પુષ્કર ચંદ્રવાકર
ધરતીનો શાર (નવલકથા) પીતાંબર પટેલ
ભીડતાં પાન (નિબંધ) વિજયરાય વેચ
આત્માર્ય રે (ચરિત્ર) વર્મા - પરમાર
દ્વાન: ૩૩૩૨૬: મુખ્ય વિકેતા: તાર: એવરશ્રીન

પત્ર પબ્લિકેશન્સ લિમિટેડ

દિરોજસાહ મહેના રોડ: કોટ: સુબર્ષ ૧.

પૃથ્વીના પર પર આર્યમહીલાનાં
વસ્ત્રાભૂષણો અતુલ્ય છે :

• • •

સૌન્દર્ય હર્લભ છે :

સૌન્દર્યને શોભાવે

એવાં વસ્ત્રાભૂષણો

પણ અતિ હર્લભ છે :

રૂ પ ક લા

ઉત્તમ કોટિની

ખનારસી સાડીઓ

ભાતભાતની બોર્ડરો

રેશમી કાપડ

વગેરે ખરીદવાનું સુગમ

અને સગવડભર્યું સ્થાન :

રૂપકલા :

રૂપના અંગારને રમણીય કરે

એવાં સૌન્દર્યના સાધિયા

ભરેલી સાડીઓ :

રૂપકલા

કવીન્સ એમ્પર્સ, કવીન્સ રોડ

મરીન પુલની સામે-મુંબઈ

ટેલિફોન નં.: ૨૦૬૬૬૬ 卐 તર: હોન્ડુભર

રજા ત્યારે-હવે ફિલખર
અમારી વાત થઈ પૂરી

વાત પૂરી થાય
પછી ખીલું શું?
રજા!

ગુન્હો પૂરવાર
થાય પછી શું?
મજા!

યૌવનના શેરડા
ફૂટે પછી શું?
લજા!

પ્રેમમાંથી લગ્ન
થાય પછી શું?
મજા!

એ મજાભર્યા
જીવનની

એક તસ્વીર

વેન્ગાર્ડ સ્ટુડીઓઝ
૩૬૫, ઠાકોરદ્વાર-મુંબઈ.

ગુજરાતી કવિતાનું શિષ્ટ સામયિક

કવિતા

તંત્રી : કોલક

વર્ષ ૪૫ : અંક ૮૭ : સપ્તાંગ. અંક ૪૪
સપ્ટેમ્બર ૧૯૪૫

ગૂંથણી

સજવન સખીત ... .. લિલિત	૧૨૭
બધ ડીપમાં ... .. ઇન્દુલાલ માંબી...	૧૨૭
ચક્રમ અને લોકો ... .. સુભાઈ દેસાઈ...	૧૨૮
ઉમર ખેલામ ... .. જમિયત પડયા	૧૨૯
અવનવ્ય ... .. પનીલ	૧૩૨
તામિલ કવિઓ	૧૩૪
અવખૂણી ને એકતારો ... 'ટાયા' ભગત ...	૧૩૫
ધન પૂરી છઈ ... .. વાસુદેવ ભગી ...	૧૩૭
જનને એક ભગત ... .. મધુરક	૧૩૮
ધગેરી ધરતી ... .. પ્રદેવદ પારેખ...	૧૩૯
કવિકથાઓ ... .. મૂળરાજ આલરિયા	૧૪૦
એ કવિઓ	૧૪૨
ચર્યાપત્ર	૧૪૨
કર્ણાવિકા ... .. દુર્ગેશ ચાવ ...	૧૪૩
વજાગણ્યાં ... .. કિરમત	૧૪૬
મનસુખવાલ ગવેરી ... .. મધુચંદન એમ. એ	૧૪૭

* * *

વાર્ષિક લલાજમ

દેરામાં રૂપિયા છઃ પરદેશમાં રૂપિયા દસ
છૂટક નકલ વેચવામાં આવતી નથી.
'કવિતા' દરેક અંગ્રેજી માસની ૧૦મી તારીખે પ્રગટ થાય
છે. કવિતા અંગ્રેજી પુસ્તકવાર નીચેને સરનામે જ કરવે.
કવિતા કાર્યાલય, વિલેપારલે

संलवन संगीत

• संलवन संगीत-

जगविये, प्रभुतामय रस-प्रीत !
 लवनतुं संलवन करिये ;
 नित्यनवीन नवगीत !
 रसात्मक ज माहित्य रचीने,
 अनुभविये रस-रीत !
 काव्यः प्रकृतिनी रसाकृतानां
 विचारिये निरादिन !
 रसाक्षरी नयन-पद्मवीनी
 धरी रडिये लयवीन !
 श्राव्य दृश्य, ने नाट्यः लवितानां-
 लजये ले ! निज प्राण !
 त्यस जे अलु प्रहांड विभूतिओ-
 विराटनी दे वडाणु ।

ललित

अंध छीपमां

रहुं अणोत डेम जय ?
 त्यां अवाक तारने अडी करंगति भुडु
 शब्दथी य त्यां गणायुं भुट्य मौनतुं वधु
 शे अणोत त्यां थवाय ?
 नेनने कहु न केश नेननी कने,
 थार यमुओ शुं वान आपणी गने ?
 थित्त तो गिआरुं थूपथाप थानणे
 भाव अंगने ज हाथ गणतुं पटे !
 अंध छीपमां पटेक मोती डेम ज्योतप्पाय ?
 सनिदृष्टने निडुणवातुं डेम विअगाय ?
 मोती होय के न होय तो य अंध छीपने
 नेननी सुनीपरी अनेडवी नडि गने.
 छो रडे अणोत टोड,
 ठरना तुक्षानने न मानथो जगय होड

धनुसास गांधी

ચક્રમક અને લોહું

તું ચક્રમક યઈ જા,

તું લોહું યઈ જા,

સજગે જામગરી ના તો તું અંતે તણખો પણ યઈ જા !

તું તણખો યઈ જા,

તું ગણ - યઈ જા,

ભડભડ ઘડકો ના પ્રગટે તો અંતે રાખ જાની તું જા :

તું ખાનર યઈ જા,

તું ખેતર યઈ જા,

રસખસ ફૂંડાં ના લૂમેઝૂમે તો મેટુલિયો યઈ જા :

તું પાણી યઈ જા,

તું વાયુ યઈ જા,

ફરતાં ફૂદરડીઓ તેજતિમિરની ગગન જાની તું જા :

તું પાવો યઈ જા,

તું હોઠો યઈ જા,

ફૂંકતાં ફૂંકતાં સૂર ન ફૂટ્યે જાંઝીગીન જાની તું જા :

તું દીવો યઈ જા,

તું ફૂંડું યઈ જા,

ખાનાં ઘૂમરી ખીત ન પ્રગટે, અંતે પ્રણય જાની તું જા :

તું પર્વત યઈ જા,

તું લાવા યઈ જા,

ધગધગ ઊકળના ચરૂઓ શાં અંતર ઉભરાવી તું જા :

તું ચક્રમક યઈ જા,

તું લોહું યઈ જા,

સજગે જામગરી ના તો તું અંતે તણખો પણ યઈ જા !

રતુભાઈ દેસાઈ

ઉમર ખૈયામ

જન્મિયત પંડ્યા

ઈ. ૧૦૪૦નો સમય કે જે ખખ્યામનો જન્મ-સમય મનાય છે, ત્યારે યુરોપમાં નરી જંગલિયત હતી. સ્કોટલેન્ડમાં માલ્કમ ક્રેમરનો દોરદમામ ચાલતો હતો. ઇંગ્લેન્ડમાં સેકસન રાજાઓનું આધિપત્ય હતું અને આજે છે તે પ્રમાણે લોક-શાસનનું તો ત્યારે નામનિશાન પણ નહોતું. ન છાપખાનાનાં ચંત્રોની શોધ થઈ હતી, ન બેન્કન હતો ન શેકસ્પીયર.

ત્યારે પૂર્વનો સૂર્ય સંપૂર્ણ પ્રકાશિત હતો. જીવન હતું, રાન હતું, સાહિત્ય પશુ હતું. ત્યારે માત્ર ખૈયામ જ અફઘાનિસ્તાનનો સાહિત્યકાર નહોતો હતો, હાફિઝ, મૌલાના રુમી તેમજ ફિરદોસ્તીના નામ પણ આપણે લૂકી શકીએ તેમ નથી.

હિંદુસ્તાનથી ધરાલ જવાના માર્ગ પર જ નશાપૂર આવેલું છે. આત્યારે તો તે બનાવશે નાનું ગામડું જ માત્ર છે. એ ચાર મસ્જિદો અને નિર્વાન ખતાર એની પૂર્વ જહોજલાલીના અવશેષ રૂપ આત્યારે મોજૂદ છે.

પરંતુ ખૈયામના જન્મ પહેલાં લગભગ ૮૦૦ વર્ષ પર નૈશાપૂર વૈભવની ચરમ સીમા પર પહોંચ્યું હતું. ત્યાંની જનસખ્યા ત્યારે ૩૦૦,૦૦૦થી પણ વધારે હતી. નૈશાપૂરનો અર્થ “The Stead of Sun” “સૂર્યનું આસન” એવો થાય છે.

નૈશાપૂર તે સમયની ધર્મનની સંસ્કૃતિનું તક્ષ-શિલા હતું. ફારસી કવિઓએ તો તેને પૃથ્વીના કંઠહારના મધ્ય ગણીની ઉપમા આપેલી છે. એક કવિએ તો ત્યાં સુધી કહ્યું છે કે જે સર્ગ જેની વસ્તુ છે તે તે નૈશાપૂરમાં જ છે, ખીજે ક્યાંય નથી.

હજેવાય છે કે તે યુગમાં નૈશાપૂરમાં આઠ મહાવિશ્વવિદ્યાલયો હતાં, તેર પુસ્તકાલયો હતાં,

જેમાંના એકમાં તો ૫૦૦૦ જેટલાં હસ્તલિખિત પુસ્તકો હતાં. તે જમાનો કે ત્યારે મુસ્લુમ અગેનાં કાંઈજ સાધનો નહોં હોય ત્યારે મુસ્લુમ યોગ્ય છે કે એ કિમતી સંગ્રહ મનાતો હશે.

મતલબ કે ખૈયામના વિકાસ માટે તે યુગ ઘણો ઉપયોગી નિવડ્યો હશે. તેણે ઘણી ઉચ્ચ કેળવણી લીધી હતી, તેના સમયમાં ગણિત, દર્શનશાસ્ત્ર અને જ્યોતિષમાં તે પ્રમાણુભૂત મનાતો હતો, તેની યાદશક્તિ પણ ઘણી સારી હતી.

ફારસી સાહિત્યના ઇતિહાસલેખકો લખે છે કે ખૈયામ એક કવિ તરીકે જટલી ખ્યાતિ નથી મેળવી શક્યો તેટલી ગણિત અને દર્શનશાસ્ત્રી તરીકે મેળવી શક્યો હતો. ફારસી ઇતિહાસ લેખક મિ બાઉનવું પણ તેમજ માનવું છે. જલાલી સંવતનો પ્રચાર તેના પંચાંગ પરથી જ થયેલો. તેણે ‘ફિઝ મલિક શાહી’ના નામથી જ્યોતિષ પર એક પુસ્તકો લખી છે. તેના ખીજા એક ખીજગણિતનો પણ ખીજ ભાષામાં અનુવાદ થયો છે.

ઉપરાંત જડ—જીવન વાદ પર પણ તેણે એક પુસ્તક લખ્યું છે. કવિ કરતાં એક વૈજ્ઞાનિક તરીકે તે ઘણો પ્રસિદ્ધ હતો. તેના જિવનમાં નિયતાએ તેને ભારે અન્યાય કર્યો છે. તેના દેશતાસીઓએ એક સમયે તેની કવિતાઓનો તિસ્સકાર કરેલો— મૂગ અને મુન્દરીની કૃતિઓને નિરચેક માનેલી. કવિના હૃદયમાં પણ તે ખટકો રહી ગયો હતો. પોતાની એક રૂનાયતમાંજ તેણે લખ્યું છે કે

“તે જેવકા રમણીઓ, જેમને મે કેટલો બધો ખ્યાર કર્યો હતો! તેમણે લોકોની આંખોમાં મને ખરેખર દલકો પાડી દીધો.”

સમય પણ વેર લે છે. ઉમર ખૈયામની ઘણી

તો વિસ્મૃતિના ગર્ભમાં જ ગાયબ થઈ , પરંતુ તેની કોમળ રસિક અને સંગીત-રૂપાયાતો આજે પણ યુગયુગની વસ્તુ બની છે. જે તેના માથે અમરતવતું મણિલ ચઢાવી રહી છે. તે પોતે જ લખે છે કે:—

“એ સંસારિક લીધસાઓ! કે જેની આપણે અભિલાષા રાખીએ છીએ, તે વિદ્ને સાથે ટકરો ખાધ ખાઈને માટીમાં મળી જાય છે. કદીક જે કુલેકુલે છે તેા ધડી બે ધડી માટે, જેવી રીતે મરુજીમિની રેલી પર ઝાકળનાં બિન્દુઓ ટકે-છે.”

કવિના અંતિમ દિવસોની વાત છે, તેના એક સમરકન્દનિવાસી શિષ્ય ખ્યાલ હસન નિઝામી લખે છે કે : ગાનિઓના રાગ ઉમર ખ્યામતું મૃત્યુ ૫૧૭ દિવરી (ઈ. સ. ૧૧૧૩)મા નૈશાપૂરમા થયું. તેઓ વિજ્ઞાનના પ્રખર પંડિત હતા, મહાન બુદ્ધિશાળી હતા, મારા યુર હતા અને ધણી વખત બગીચામાં બેસીને તેમની સાથે મ્હેં ગાનચર્ચા કરી હતી. એક દિવસે તેમણે મને કહ્યું કે : “મહારી સમાધી એવા સ્થાનમાં થશે કે જ્યાં ઉત્તર દિશાનો પવન પખલ-પ્રસૂનોની વર્ષા કર્યા કરતો હશે” મ્હેને ત્યારે આ વાતો પર ધણું આશ્ચર્ય થયું હતું, અને નરી કવિકલ્પના ગણીને ત્યારે તેા મ્હે વાત હસી કાઢી હતી; પરંતુ તેમના મૃત્યુ પછી ધણા વર્ષ બાદ જ્યારે હું ફરીથી નૈશાપૂર તેમની સમાધિનાં દર્શન કરવા ગયો ત્યારે જોયું કે એક ઉપવનની પાસે જ તેમની કબર ચણાઈ છે. અને કુલોના બારથી લયેલા વૃક્ષો તેમની કબરની છાપરિને પ્રતિ-દિન પુષ્પવર્ષા કરી રહ્યાં છે.” તેમની અંતિમ અભિ-લાષા તેમણે એક રૂપાઈયાતમાં પ્રગટ કરી છે કે.—

હા, મારા યુગાતા જીવનને દ્રાક્ષના રસથી પ્રેર-ણાવાન બનાવેા. અને તેનાથી જ મને સ્નાન કરાવીને મ્હારું શરીર ચોખ્ખું કરેા. દ્રાક્ષ-દલનું કફન બનાવીને તેમાં લપેટી ઘો અને પછી કોઈ ઉપવનના એક છેડા પર દાટી ઘો.”

આ ભાવના અક્ષરશઃ સફળ થયેલી જોઈને

તેમના શિષ્યનું હૃદય પુનઃકિત થઈ ગયું હશે.

યુરોપનો કવિસમાજ ઉપરની કવિતા પર મુઘ્ધ થઈ ગયો છે. ત્યાંની કોઈ એવી બાબા નથી કે જેમાં તેની રૂપાઈયાતોનો અનુવાદ ન થયો હોય ખૈયામ પ્રત્યે ત્યાંના વિદ્વાનોનું એટલું બધું આકર્ષણ છે કે તેની કવિતાઓની ચર્ચા કરવા માટે ત્યાં કેટલીય ખૈયામ-કલ્પની સ્થાપના થયેલી છે. ઉપરાંત તેની બીજી કૃતિઓનું સંશોધન કરવા માટે આકાશ પાતાળ એક કરવામાં આવ્યાં છે જેના પરિણામે આત્યાર સુધીમાં લગભગ ૧૨૦૦ રૂપાઈ-યાતોનો પત્તો લાગ્યો છે. કેટલાક વિદ્વાનોનું કહેવું એવું છે કે ખ્યામને માત્ર ૩૦૦ જ રૂપાઈયાતો લખી છે. વધારાની બધી બીજાઓની બનાવેલી છે.

સુવિખ્યાત રશિયન ફિલોસોફર શુક્રીવેસ્કીએ પોતાના ‘રૂપાઈયાતે ઉમર ખ્યામ’ પુસ્તકમાં તેા એ રીતનું લખાણ લખ્યું છે કે ઉપરના નામથી પ્રચાર પામેલી લગભગ ૮૨ રૂપાઈયાતો હાફિઝ નિઝામી, જલાલુદીન, સૂમી વી. પ્રસિદ્ધ કવિઓએ રચેલી છે. વિલાયતની બોલ્ડીયન લાયબ્રેરીમાં જે હસ્તલિખિત પ્રતોના સંગ્રહ કરવામાં આવેલ છે તેમાં માત્ર ૧૫૮ રૂપાઈયાતો છે અને તે બધાથી વધારે પ્રાચીન પ્રત છે તેના પર ઈ. સ. ૧૪૬૦ લખેલ છે. ૧૮૬૮મા Edward Heron Allen એ મળના ફ્રાંસો સાથે આ રૂપાઈયાતોનો ગદ્યાનુવાદ પ્રસિદ્ધ કર્યો છે.

આ અનુવાદ હસ્તલિખિત પ્રતોના ઢગલામાંથી પ્રો. કોવેલ (Cowell)ને હાથ લાગેલ. દેખાવમાં તે ધણી સુંદર પ્રતિ છે. મોટા સુવર્ણકરોથી તે લખાયેલ છે. પેરિસની નેશનલ લાયબ્રેરીમા ત્રણ અનુવાદો સંગ્રહ છે. જેના પર ક્રમશઃ ૧૫૧૫, ૧૫૨૮ અને ૧૫૩૦ની મિતિ લખાયેલ છે, જે ઢગણાં જડતી નથી. પ્રો. કોવેલે ફ્રિટઝીરાઈડને માટે તેની એક નકલ તૈયાર કરાવી હતી. અને તેમણે આજ નકલને આધારે પોતાનો અનુવાદ તૈયાર કરેલો ।

મિ. કોવેલ ત્યારે કેમ્બ્રીજ યુનિ.ના સંસ્કૃતના અધ્યાપક હતા. તેમણે હાફિઝની કેટલીક કવિતાઓનો

અનુવાદ પ્રસિદ્ધ કર્યો, ફિટ્ઝિરાલ્ડને તે ધણો પસંદ પડ્યો. તે સમયે તેઓ ફારસી ભાષાનો અભ્યાસ કરતા હતા. અવસર મળતાં તેમણે ઉપરની શ્યામપાતોનો અંગ્રેજીમાં અનુવાદ કર્યો અને આ પ્રયાસથી ફારસી શુદ્ધાળની કળાઓ વિકસીત બની અને તેમાં સૌરભ પણ આવી ગઈ. સૌન્દર્ય પણ વધી ગયું; જેની સુગંધ આજે વિશ્વના ખુણેખુણે પ્રસરી ગઈ છે.

ફિટ્ઝિરાલ્ડે પ્રથમ તે એ શ્યામપાતોના સંસ્કરણની રચના કોપીઓજ પ્રગટ કરેલી જેના પર અનુવાદક તરીકે પોતાનું નામ લખ્યું જ નહોતું. એની ધણી ખરી કોપીઓ તે તેમણે પોતાના મિત્રોને ભેટ આપેલી. બીજી વધેલી કોપીઓ પ્રકાશકોને વેચવા માટે આપેલી. પ્રકાશકોએ પહેલાં તેની કિંમત ૨ શીર્ડીંગ ૬ પેન્સ રાખેલી, પરંતુ તે ન વેચાવાને કારણે ૧ શીર્ડીંગ ઓછા કર્યો છતાં કોષ્ટકે તેને ન ખરીદી; ત્યારે છેવટે દુકાનની સ્લામિ સ્ત્રી કાગળોની પેટીમાં તે નક્કો પબ્લીશરે કેંકી દીધી. અત્યારે જો એ ૨૦૦ નક્કો કોષ્ટકને મળી જાય તે લખ્ખોપતિ બની જાય. કેટલાય દિવસો પછી આ ચોપડીઓને દમ દસ ગીનીમાં વેચા માંડી; અને થોડા જ દિવસો પછીની વાત છે કે ફિટ્ઝિરાલ્ડ કૃત પહેલા સંસ્કરણની કિંમત એક એક પ્રતની ૭૫ ગિનીમાં હરાજ થવા લાગી.

છ વર્ષ પછી તેની બીજી આવૃત્તિ પ્રસિદ્ધ થઈ, ત્રીજી આવૃત્તિ ૧૮૭૨માં પ્રસિદ્ધ થઈ અને ચોથી ૧૮૭૬માં; આ ચારે સંસ્કરણો ફિટ્ઝિરાલ્ડની હયાતીમાં જ થયાં અને તેમાં તેમણે ઘણા સંશોધનો અને પરિવર્ધનો કર્યાં.

ઉપરની કવિતાઓમાં એટલી વિભિન્નતા અને વિચિત્રતા છે કે તેના ઉપસકો અને ભક્તોએ તેના જુદીજુદી રીતો અર્થો કર્યાં છે. તેની બધી

શ્યામપાતોમાં જે ભાવ ઉત્પન્ન થયા છે તે જાણે માનવજીવનના અને હૃદયના ચિરંતન અને પ્રથમ પ્રયો છે—

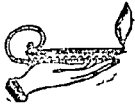
“અહીં (જગતમાં) ક્યાંથી ? અને શા કારણે જળજીવનની માફક પરવશ રીતે નિત્ય વહેતું પડે છે અને ક્યાં જઈએ છીએ ? તેના પણ માન સિવાય ઈચ્છાએ કે અનિચ્છાએ પાછું જવું પડે છે, જગતમાં અવિરામ વહેતા સમીરની માફક !”

આ પ્રશ્ન સ્પષ્ટિના આરંભકાળથી મનુષ્ય હૃદયમાં વારંવાર ઉદયો છે, છતાં એક કાવ્યાંગી માફક તેની સમસ્યાનો ઉકેલ થયો જ નથી. ખૈયામે તેનો ઉત્તર આપ્યો છે. તે કહે છે કે—

“જગત મિથ્યા છે.”

તેનો આ ભાવ કાંઈ નવો નથી. વેદ-ઉપનિષદોમાં પણ તેનું વર્ણન આવી જાય છે. Rerataય એ વર્તમાન ફેચ સાહિત્યમાં તેનો પ્રચાર કર્યો છે અને છબ્સનના નાટકોમાં પણ તેની છાયા છે. આ માયા, અવિશ્વાસ, નિરાશાવાદ યુગપરિવર્તન ના સમયે દરેક જાતિ અને સમાજની સુદમદર્શી વ્યક્તિઓને જડી જ આવે છે, ઉમરે તેને ક્યાંથી મેળવ્યો તે કહેવું કઠીણ છે. સંભવ છે કે પોતાના મિત્રોના જીવનનાં અનિમ પરિણામો જોઈને તેનું હૃદય જગતે પ્રત્યે અવિશ્વાસુ બની ગયું હોય-નિરાશ બની ગયું હોય. અથવા એવો પણ સંભવ છે કે તુકોને પોતાના દેશ પર આક્રમણ કરના જોઈને સંસાર તરફથી તેનું મન વિમુખ બની ગયું હોય અથવા જ્ઞાનના સમુદ્રમાં ડૂબીને તેણે હિમિન કયુ હોય કે

જગત પણ મિથ્યા છે. અથ્થ પણ મિથ્યા છે. x
xથી મૈથિલિસરણ ચુપ્તના લેખ પરથી.

અવનવ્ય

—કસીદા—

- ૧ બોલાવો પુરકાનશીન જનને તસ્વીર જેંચાવવા
આવે તે-ઝડપાઈ જાય સહુએ એવી ખુબી લાવવા
- ૨ હેનારા કલગી ન જાય રહી કેા યારે નિમંત્રાયલા
મીઠું શર્ણતથી વધુ મળી શકે તો ઘો અર્ડી આવવા :
- ૩ એા રંગાય તહારી પાઘડી ! ભક્રું બોલાય તારું બધે,
હાંસીલા તુજ નોકરો તણીય હો તારા સમી વાહવા
- ૪ વેંચી પુશ્ત બદામની પશુ નહીં સોદો કરી લાળનો,
શેખી માત્ર રહી ગઈ કવનમાં, ગન્થો મહીં છાપવા :
- ૫ એા બદ્દગર નામચીન શુ કઈ તારા વખાણો હુલ ?
સત્રાટો પશુ ચાહતા જગનના પંજો તને નાખવા.
- ૬ ખ્યાલાના મશરૂબ પેર હુ હુતો તારા રિસાલા મહીં;
આજે તાલિમ કોણુ છે દિલ થકી મારી કથા જાણવા ?
- ૭ પંજામાંહી શિકારના તડપતો સૌયાદ જોયો કદી ?
એા રે ! શું ય હકીમને થઈ ગયું ? ચાંચ્યો દવા શોધવા !
- ૮ મેં ધાર્યું હતું કે છું હું જે અહિંયાં બેહોશ હા ! એકલો.
ચાલી કયા લગવાનની સુધ ગઈ સુધે ચઢયા આહવા !
- ૯ વેચાયા કઈ જેહ હાથ જગના ઉરતાદ અગ્રેસરો
બેઠા અકલ-વાત શી ગજબની ણાઝારમાં વેચવા !
- ૧૦ માગો ચીજ કદી ન જોઈ નયને, વર્ષો થયાં વિશ્વમાં,
સોની ન્યાલ થઈ ગયા, સુડગરો જાગ્યા ફરી જામવા. !
- ૧૧ માટાં મૂછ મહી હુસે, સિમત કરે ખુલ્લે મુખે બાળકો,
લાગે વાત નવાઈની હુરખથી હોડે સહ પૂછવા :
- ૧૨ ખાટે દામ બેવડું તારકસળી, અત્તાર, મીનાગરો,
સોદો એક તણો ન થાય તહીં છે સો સો નમૂના નવા !
- ૧૩ મૂકે કોઈક આયિના ઠરમહીં, કેા બક્ષના કાંસકી,
ચાંપો સુંદર, લાલ હોઠકટકી, વેણી કચો ગૂંથવા

- ૧૪ જેને હાથ ચડયા પ્રભુ સુચશના લડાર જોણી મિલે
 લાગે તેહની કેમ ચોતરફથી ના જોલખાલા થવા ?
- ૧૫ પુષ્પોની ખુશખો ઉડે જહી જતા વહાવા બધી કોમના
 ચાહે ગાય સહય વાન કરવા, ઈચ્છે કને જોસવા
- ૧૬ વીની મોસમ બાદ મીધવ મજ્યા, ધારી કરે શેલડી,
 કોને ના અનુરાગ થાય દિલમા, નેત્રોથી મલકારવા ?
- ૧૭ વીણાઝકૃત પેર પાયલ બને ટોળે મળે શાહુદો
 ગાયે મુનિજ રાગિણી, સુચતુરો લાગે રમ્ય ડોલવા.
- ૧૮ મોકાની તરજો રચાય, પતલા, ઝેવી સ્વલાયા મહી
 કે જે ગાય સહય તે વણુ કહે મહી પડે ત્રાયવા !
- ૨૧-૬-૪૫ પતીલ

ટીપ [આ મ્સીદાની બાધણી શાહલવિક્રીડિત હદમાં છે]
 પુર્કાનલીન=પર્દાના રનેનાર મસરમ=પીવાની વસ્તુ (શરાબ)
 રિસાનો=સામયિક, હાપુ તલિમ-ઈચ્છા રાખનાર, જોજ
 કરનાર, આદવા=આ વ્વતના બજાર-મલ્લર મીનાગર=મનિ
 યારા, અતાર=ગાંધી, સુગવીદાર ચીન્ને વેચનાર ૧૩
 હોહકટકી=લિપરનીક જોલખાલા=ચકતી મુનિબ=ગાયક
 શાહદ=સુદર વ્યમિત (સથી)

તામિલ કવિઓ

જીવતા સત્કારાય છે મૃત્યુ પામેલા પૂજ્ય છે

તામિલ કવિનું સન્માન

મહાન તામિલ કવિ રામસિંગમને મદ્રાસની સુધરાઇએ માનપત્ર એનાયત કર્યું છે. કોઈ પણ સુધરાઇનું કાર્ય માત્ર ગટરથી માડી મટન માર્કેટ સુધીના જ નિસ્તારમાં ન હોઈ શકે. સુધરાઈના સભ્યોની દીર્ઘદૃષ્ટિ હોય-સુધરાઈના સભ્યોના દિવસ દેશદાઝ હોય-વિશાળ ભાવના હોય તે તેઓ કવિને પણ સન્માન આપી પોતાને આગળે તેના સત્કાર કરી શકે છે, એના સચોટ દાખલો મદ્રાસની સુધરાઈએ આપેલું આ માનપત્ર છે.

ઓગસ્ટની ૬ મીએ મદ્રાસ કોર્પોરેશનને કવિ નામકવ્ય રામસિંગમનું બહુમાન કર્યું હતું એનાયત થયેલું માનપત્ર તામિલ ભાષામાં આપવામાં આવ્યું હતું. કવિ આવી પહોંચતા સુધરાઈના મેયર રાધા કૃષ્ણ પીલાઇએ અને ચોડા સભ્યોએ એમને સત્કાર કર્યો હતો. તેઓ એમને કાઉન્સિલ હોલમાં દોરી ગયા હતા. મેયરે શ્રી રામસિંગમ પીલાઇને કુલહાર પહેરાવ્યા હતા અને સાદીની કારકેટમાં માનપત્ર એનાયત થયું હતું.

એ માનપત્રમાં જણાવવામાં આવ્યું હતું કે શ્રી પીલાઇ તામિલ કવિઓની આગવી હરોળમાં પહોંચ્યા છે અને એમણે પોતાના ગીતોએ જનતામાં રાષ્ટ્રીય ધ્વજ જગાડી છે. દક્ષિણ ભારત એમનું “શસ્ત્ર અને શોણીત નિનાલું” યુદ્ધ” વિષેનું ગીત જૂલંશે નહિ એ ગીત ૧૯૩૧ ના સત્યાગ્રહની ચળવળ સંબંધમાં રચાયેલું.

શ્રી રામસિંગમ પીલાઇએ જવાબ આપતા જણાવ્યું હતું કે કોર્પોરેશને આજે તામિલ ભાષાને બહુમાન આપ્યું છે. આનું માનપત્ર આ પહેલું જ છે. એમણે વધુમાં એમ પણ જણાવ્યું હતું કે “આ માન મને મળ્યું છે અને તમામ તામિલ કવિઓને મળ્યું છે.”

એમના જીવનની વાત કરતા-લાગણીવશ જનતા એમણે જણાવ્યું હતું કે “હું હિંદુ કુટુંબમાં જન્મે છું એક મુસ્લીમ સ્ત્રીના ખોળામાં. હૃદયે છુ-અને ખ્રિસ્તી નિશાળમાં બંધાયો છું. હું ધર્મના બેફાલો બન્યો નથી.”

કવિ ભાગતીનું સ્મારક

તામિલ ભાષામાં જનતાએ પોતાના મહાન કવિ શ્રી સુક્રમન્ય ભારતીનું સ્મારક સ્થાપી આ દિશામાં માર્ગ ચીંધનાર પગલું બંધું છે.

કવિ ભારતી એટલે દક્ષિણ ભારતનો કાલિદાસ તામિલ ભાષાને ઉત્તમ અને સુદર સાહિત્યથી સમૃદ્ધ કરનાર આ કવિનો અજાણ તેના ધીરનકાળમાં તેો અરણ્યરૂપ સમો હતો, પરંતુ દેશસેવા માટે જેનું હૈયું જલી રહ્યું હતું તેના આ પુત્રની મદદતા સ્ત્રી કારવામાં તામિલનાક પગલું રહ્યું નથી.

જે કવિઓએ તામિલીઓને દેશદાઝ શીખવી જેણે તેમનામાં પોતાના દેશના રષ્ટ્રીય ભવિ અગે નવી આશાનું સિંચન કર્યું તેનું સ્મારક મોડું મોડું પણ તેઓએ કર્યું છે.

ભારતીના સૌથી વયોવૃદ્ધ મિત્ર શ્રી રાજગોપાલાચાર્યને હરતે કવિની જન્મજૂમિ પ્રતાપાપુરમ ખાતે આ સ્મારકનું ખાતમહર્ત્ત થયું હતું. જે વખતે દક્ષિણ કિર્દના મશહૂર ગવૈયાઓએ કવિના કાળેવળ કંન કર્યું હતું.

જતે દિવસે આ સ્મારક તામિલીઓનું યાત્રાધામ બનશે આ માટે તામિલ જનતા શ્રી કે કૃષ્ણમૂર્તિ અને કલ્કીના શ્રી. સદાશિવમત્તી ઝણ્ણી છે તેમના અદમ્ય ઉત્સાહથી જ આ સ્મારક શક્ય બન્યું છે. ઉદ્ધાટનને સફળતા ધૃષ્ટતા જે અનેક સદેશાઓ મનેના તેમાં સૌથી વધુ ધ્યાન ખેચતો મહાત્મા ગાંધીજીનો હતો તે તેમણે તામિલ ભાષામાં મોડવ્યા હતા.

અલખફણી ને એકતારો

‘ટાયા’ ભગત

લોકમાનસની આનંદગરની કોણ ? એ માન-સની આંતરનિર્ઝરિણીને કઈ ધરતીકંદરામાંથી જન્મ સાંપડે છે ? કેવા કેવા માનવમનોરથોની જાગરમાન ભાવનાને એ એના પલ્લવડીના આનંદોદ્રેકમાં હૃદયરૂપ આપે છે ? આ બધા પ્રશ્નો બીડ્યા છે અને હજુ પશુ બીડે છે. આપણે જેને માનવતા કહીએ છીએ એ ‘માનવતા’નું સત્ત્વ લોકાકાર પામતા નિરંજન સ્વરૂપને પામ્યું. લોકજગતને એને ‘મનુષ્યો’ કહી વિશ્વવિશેષતા આપી. આ મનુષ્યાનુરૂપે લોક લોકની સીડીના સોપાન ચડવા માંડ્યાં, અને એનું છેલ્લું પગથિયું જાતુંકે નીકળ્યું આગમ એવી આતમવાણીના મેઘાદેશમાં.

પ્રેમધારાવંતુ આવું અગમ્ય ગિરાંતું ઝરણું ધણાંય નિરક્ષર એના સંતસાધકોની જીવનધરતી પલાળતું આન્યું. સ્વાદુ ને સંમૃદ્ધ તત્ત્વજ્ઞાનના પાક-કુંડાં પકવતાના કણે ચડીને, પાપાણુ પંડિતાઈને પશુ પાછી દટાવે એની મનોહરતા ધારણ કરતા હતા. સુપકવ ને સુપૃથ્થ એવી અગ્લતાને અંતરમાં વણીને અલખ ને એકતારા વાટે એને આગળ પધરાવવામાં નિરક્ષર લોકગણે જોડ્યો ફાળો આપ્યો છે તેનું મૂલ્યાંકન કરવાના બહાર વહું જાય તેનું છે.

આવો લોકસમૂહ પૃથ્વીના બધાંય દેશોએ જન્માવ્યો છે. વાણીભાવ અને વ્યક્તિ જુદા પડે પશુ મનોનિરાન તો એકજ-મનુષ્યા સરણિયાં ડુગડી ખાતા એકત્વસિન્ધુમાં સરી જવાનું. શબ્દ-આધારનો ખાલો એવો સંતસમૂહ તીવ તલસાટથી માગે છે, એવો ખાલો એને મને એટલે એ કેવો થાય ?

જબસે શબ્દ દીધો યુરુ જીવન,
અન્તરગત પ્રકાશી;

સુરતાં લગી યુરુકે ચરનમેં,
એર વાસના છૂટી.

યુરુચરણની આરાધના પછી એની ચિત્તશાંતિ સંધાય છે. શૂન્ય શિખરમાં એ હીન-વિહીનતા ઝંખે છે.

શ્વત શિખર પર અદ્ધર સિંદાસન,
કોઈ સન્નને દેખા
પી લે પ્યાલા ભય મતવાલા;
આઠ પહોર લવહીન

આમ શબ્દ-એકતાનમાં એ ચૈતન્યશૃંગના ચળકાટ ચિનવે છે.

વાણીમાં રહેલી વૈવિધ્યલક્ષી સાધના માત્ર શબ્દરૂપી કલા નથી. વાણીની પહેલાં આત્મતિત્તિ-ક્ષાની ધૂણી ધખાવી રાખી છે. આ ધૂણીના હોમસન્નિધે અંતરહ્રદય માટે એકાંક દરેલાં છે. જીવન-હ્રદયજીવ એવાં દંખનો માત્ર માનવતાના વનમાં જ મળી શકે છે. નરકવંતી વસુધામાં એ લોકસંતો આનંદરાગના રોપાં ઉગાડવા માંગે છે. વસુન્ધરાનાં માટી-મલોખાંના માનવી, કલેજતાં આરાપ-એકાએ છે. એને કુકુંજ છે ને કપ્પીસો છે, દેહ્યું છે ને પ્રાયુષી દુતાશ છે, બચળવાળની કુંપળવેલો છે, ને એ વેલોની ઉઠેર-કમંપવતા છે: એ જ્ઞાનવીને વ્યવહાર છે ને વ્યવહાર-સંગોપનની આપર પશુ છે: સંસારના સંચાનાં અનેક સ્કુ, ચક્રો, પટ્ટા વગેરેથી એને આતમકસત્ત્વ વિકસી રહ્યો છે. ઠાઈ કોઈ વાર એ સંચો જન્મક યાકી જાય તો જીવનકસોડીના રનેદમય તેજથી તે હિંમત્ત જાય છે. આમ લોકમંતોના અંદિક જીવન-વચો અનેક ખોટકાઓમાંથી પસાર થતા આતમશિખરની પરાકોટીએ પહોંચી જાય છે.

એવો ઉત્તુગ સાધનાકળશ, લોકશિખરને
 ધાટે ઝળેળતો પોતાના અનુભવના જ્યોતિર્ઝરા લોક
 દિશાએ વહેવડાવે છે સુર્યમાળના પ્રકાશપુજ સમી
 એ સવેદનકિરણાવતિ સર્વતોમદ્ર બની રહે છે
 શબ્દપ્રતિભા તો માત્ર વાદક રૂપે થઈ રહે છે, અને
 માયતી ભવકૃતિ માનવતાને દોરવણી આપતી
 સવાદિત ઠેકા રૂપે રહે છે “અનુભવીએ એકધુ
 આનદમા રહેવુ રે’ એ ઉક્તિ વ્યક્તિપ્રભાની એકા
 શતા અંગેના સૂચન રૂપ છે પણ એ એકવાપણતુ
 સાધ્ય-લક્ષ્ય તો આનદની સમભાગી વહેચણીનું જ
 હોય છે ભક્ત તો એકાતિક એકાગ્રતામા સાધેની
 સિદ્ધિને જનકલ્યાણમા વટાવે છે કરુણુ ને આત્મ
 રમણીય સવેદનશીલતા સતજનતાનો પથપ્રદીપ હોય
 છે પોતે તરે અને અવરને પાર ઉતારે એ એની
 તપોમય જીવનતરીના છે

ભક્તજીવનની વાણી પ્રભુ-ઓશિયાળી બની
 રહે છે એના નાયને એ જીવસૃષ્ટિમા શ્રેષ્ઠ એવો
 માનવવિહારી બનાવે છે એ પોતે પરજીને પ્રણયી
 હોય કે પાત્રીયો વિધુર હોય પણ બાનરૂષિના
 ક્રીડાગણમા એ એના બાનપ્રભુને ખેલાવે છે, હેરવે
 છે ને ફેરવે છે, પે ડાગે છે ને પ્રજાતના બ્રાહ્મમહર્તમા
 પોતાના સ્તવન સાથે જગાડે છે બ્રહ્મનંદ એના
 ખાતનાથ-વિહારીને પ્રેમપરાયણતાર્થે જગાડે છે

પ્રાત થયુ મનમોહન પ્યારા
 પ્રીતમ રહ્યા શુ પેઠી રે ।
 વારવાર કુડુ છુ વિનતી
 જગજીવન કર જોડીને ।

એ પછી તો એના જગરણની રાહ જોવાય
 છે. રાહ જોનારાઓમા ભક્ત-સત અનેકોની માથ
 એક થઈ ગઢે છે વિશ્વગૃહના ગોનાગો રાહ જોતા
 જીભા છે, અનનીકાસની અમળાઓ પ્રેમધેને ખોળી
 યથ રહી છે, સર્જન-પ્રવચના કાલેશ્વરો શિવસન
 કાદિક પણ પ્રભુના પોદણુ-નિકેતને અદમ વાળી
 જીભા છે સર્જનતત્ત્વની સામૃદ્ધિક આરઝૂ બાનપ્રભુને
 બેઠા કરે છે, ભક્તજનનો સવાદી આત્મા દર્શન-
 સાક્ષાત્કારમા કલ્પોત્પન્ની જોડે છે

આ પછી ઉદ્યા પગીની ક્રિયા આરોખાય છે
 માન-પ્રવૃત્તિની પાખે ભક્તકલ્પના જોડે છે —

રસિયાજી રાય આગણે બેઠા
 પ્રમળ દાતણુ કરવાને,
 મખમવની ગાદી બદ્ધચરી
 પાટ ઉપર પાયરવાને

દત્તધાવનની ક્રિયાપ્રક્રિયામા પણ વિવિધતા અને
 લાડ બને હાથ મિલાવતા સાથે ચાને છે —

આજી જલ જમનાનુ અણું
 કચનઝરી બરવાને,
 સોના મેડુ પ્યાતુ લાબ્યા
 સુન્દર આગે ધરવાને

એ પછી સ્નાનવિધિ અને શરીરસ્વચ્છતાના
 સરકાર આટે પાથ છે, ને બ્રહ્મનંદ એવું સ્તવન
 આરોપે છે

બ્રહ્મનંદ એના દરિનો દૈનિક કાર્યક્રમ આગળ
 ધવાતી તેમા જીવનની સળગચૂરતા સાથે છે
 આદારવિહારની ક્રિયામા સ્વાદી દૃષ્ટિ ખાસ
 જળવાય છે મ સારસ્વાદ અને અન્નલહેજતનો
 સંભાર એ ભક્ત પાકી રસદૃષ્ટિથી આપે છે

ભક્ત-હૃદિયાની સત્કારક્રિયામા પ્રેમસહજ
 વિનય ને રિવેકના બહાર બધાં છે એના સ્વામીમાં
 એ સર્વોત્તમ વિશ્વપુરુષનું પ્રાકટ્ય પેખે છે, પોતાના
 અતરમા એ પ્રેમખમ્બનાનો સમૃદ્ધિજગેશાદ
 ભારોભાર નિગળતો પડયો છે, પણ માનવગત
 વ્યવહારમા નમતાની મગતતા જ એક આદર્શ માત્ર
 હોઈને, તે જ મિશ્કીન મહેમાનને પણ માથાનો
 મુગટ ગણીને યજ્ઞમાનધર્મમા કિંકરતા અપનાવે છે
 તેમ ભક્ત પણ ભક્તિપુરુષ પ્રત્યે અનેત્મા ને
 જોડી જીવશી નત્ર અતિથય-વિનય દાખવે છે

બ્રહ્મનંદના નાથ સિરાખ્યા
 દૂધ જાત સાકરિયા રે,
 ચણુ કુંડુ દરિ તુપ્ત થઈને
 નીરખી લોચન દરીઆ રે ।

‘લોચન-દારણ’ અને ‘જીવનસંતોષની મધુરપઃ
અદ્યતામાં અનર્ગલતાની મહાતુભાવના; અસ્તુષ્ણ
વિવેક-વિરલતાથી આત્મસાન્વના સાધવાની મન-
તૃપ્તિ; આ બધું રસમય, સુખમય શાંત જીવનો-
પકારક વિરાટ-લઘુતામાં શમે એવી આત્મલક્ષીતા
છે. ‘વિરાટ-લઘુતા’ અહીં અદ્યતામુલક નથી, પણ
જનનરમાન ને પ્રાણવાન નમ્રતાની મૂર્તિમંત
તરોવાણી છે.

આવે જ ગૃહસ્થાશ્રમી આદરભાવ નરસિંહ
મહેતામાંથી જન્મે છે. સત્કારવિસૌપિત જીવન-
સાધના આંદોલિત બનીને, દરિઅતિથિમાં નિત્ય
સાન્નિધ્યતું સ્વપ્ન સેવે છે.

ધણા દિવસની ગોઠડી
કાન આગળ કીધી
અને
ત્રેમની સાંકળે બાંધ્યા,
હવે નહિ દહિં જવા,
નરસેના સ્વામી શામળા,
આલો ગોકુળ ગાવા.

આ પ્રમાણે વિશ્વના સનાતન અને અગમનિગ-

મના ગરીબનું પ્રેમરવાગત માનવીય આવેથી
તરબોળ બને છે. લોકસમાજના દાકરચળી
વખતેના દરિજન-સમૈયા વૈવિધ્ય ને ધન્યતાના
લક્ષિતુષ્ણ અંકુરો છે. વ્યવહારની અતાગ આંધી
વચ્ચેના એ એક કે આંધી ધડીના બજનસમૈયા,
લોકકાળની અંતરિસનાર રણકાવે છે. વિવિધ
કીર્તિની ને યાજની ત્યાં કંઈ-રૂપધાં જન્મે છે. દરિને
ધરાવાતા પ્રસાદ પરનો અંતરપાદો અનેક દરિ-
રસિયાઓનો ભક્તિકૃંદિત ભાવ સંતાડતો પડ્યો હોય
છે. લોકગત બેજનરસાયણના વણનો જડ જીભને
પણ રસિકતાના પાણી મુકાવે છે. પકવાનો ને અન્ય
આદિસામગ્રીના તાતાં આલેખનો વ્યવહારગરીય
ગાનીઓના રસગર્થી નમૂતા છે.

પ્રભાતિયાં, આદ્યવાનતાં પદો, યાજ વગેરે
દિવસ અને રાત્રીના પ્રહરતુકૂલ હોય છે. આનાં
રાગ-રાગિણીઓ પણ સમયપ્રવાહમાં એકતાનતા
અને એકરસતા જમાવે છે. સંગીતશાસ્ત્રીપતાના
સ્વલક્ષણનો મેળવંત જન્મ આપણા દેશી બજન
પદોમાં સચવાયો છે. સંગીત-તત્ત્વના બુગર્ભોમાં
માનવ-રાગની આંધી અહીં સરવાણીઓ મુગપર-
પરાથી જ વહેતી આવી છે.

ધનપૃથ્વી છંદ

પૃથ્વીમાની એક રાતે કવિ ઉમંગ થકી
પ્રભુમનાં કાવ્ય રચી પત્નીને સુખાવે છે ।
સંસ્કૃત શાખ્દાવલી ને ધન પૃથ્વી-છંદ યુષ્ઠી
કવિ-પત્ની બોલી ઊઠ્યાં ઉધ મને આવે છે !

વાસુદેવ જાની

કવિતાની પગદંડી

‘કવિતાની પગદંડી’ ઉદ્દેશા યોગ્યકે અંકથી અપમ્ત નથી. તે
આવતા અંકથી નિષ્કમિત આપવામાં આવશે.

જીવને : એક ભજન !

જીવ તુ શિદ્ધિ યતા નવ કરે
 જીવ તુ શે નિરાત ઉર ધરે—જીવ
 ટચલી કરમ ગુણિ પર જેણે
 ગોવર્ધન ધાર્યો'તો,
 નાનપણુમા ગર્વમૂર્તિ શો
 કસમાએ માર્યો'તો—
 એવા વીરને નાજુક રૂપે
 કટપી ધ્યાન ધરે !
 કહે એ તારુ ધાર્યું કયમ કરે ?—જીવ
 પૂતના મારી, ચાણુર માર્યો
 માર્યા અસુર હનરો,
 જરાસઘ, શિશુ, નરક જુલમીઓ
 તણા પ્રાણુ હરનારો—
 એને ગોપીવં નલ કહી તુ
 તારુ મન છેતરે
 કહે, એ તારુ હિત કયમ કરે ?
 કહે, તુજ સ્વાર્થ કયાથી સુધરે ?—જીવ
 પાપીઓતુ દમન કરીને
 સાધુજન સુખી કરવા
 જીવન ધરીને ક્ષણ ક્ષણ મથિયો
 પુરુષાતન વિસ્તરવા—
 એ પૌરુષમૂર્તિની ગદાને
 તુ તો સાવ વીસરે !
 કહે એ તારુ ધાર્યું કયમ કરે ?
 કહે તુજ રક્ષણ એ શીદ કરે ?—જીવ
 મયૂરક

એવું રે તપી ધરતી એવું રે તપી

જેવાં તપ રે તપ્યાં'તાં એક દિન

પારવતી સતી ————— (૧૧૫)

અગરે સૂકાય એનાં, રગરે સૂકાય,

કાયાનાં અમરત એના ઊડી ચાલ્યાં જાય;

તોયે ન આવ્યો હુણુ મેહુલો જતિ .... એવું રે ....

વનરે વિમાને એનાં વનરે વિમાને -

પખીડા જોતા એનાં પશુઓ આકાશે

જટાળો એ જોગી કયા યે કળાતો નથી .... એવું રે

કહીને તમે સૌ તારા દૂર છે દેખતારા;

કહો ને સાગરનાં શિખરે, આકાશે પહોંચનારાં,

આખોની વીજ એની જ્યુકી કહીં? .... એવું રે

કહો ને સાગરનાં વાણી તમને છે સંભવાણી? .

ઘેરી ગંભીર એની આવતી કયા યે વાણી?

એની રે કુમાન દીડી તણાઈ કહીં .... એવું રે

આવો ને મેહુલિયા આવો, ધરતીનાં તપ છોડાવો

રગે ને રૂપે નવા તપસીને એ સુહાવો

અમરતથી, હૈયું એનું દિયો ને ભરી .... એવું રે

મહાલાદ પારેખ

કવિકથાઓ

મૂળરાજ અન્નરિયા

પ્રિયે, સુના દો મદિર ગાન !

એક દિવસ આપુની કુટિરમા એક દિન્દી કવિ આવ્યા ને પોતાલુ કાવ્યપુસ્તક ભેટ આપી ગર્વથી કહેવા લાગ્યા 'મહાત્માજી, આ પુસ્તક માટે મને બે દહાસર રૂપીઆનુ ધનામ મળ્યુ છે'

'અચ્છા, તો મારો અર્ધો ભાગ લાવ્યા છો ને ? આપુએ હસીને કહ્યું કનિ શરમાઇ ગયા કંઇ જવાન ન જડયો ઘોડી વાર રહી દિમત એકરી કરી એમણે ફરી કહ્યું 'આપુ, મારી કનિતાઓ આપ જરૂર વાચી જશે'

'હયો, તમારી સામે જ વાચી લઉ' કહી આપુએ અર્દાતર્દાથી પાના ઉઘવાવી પ્રેયસીને ઉ શીને લખા એલા કાવ્યમાથી એક પકિત વાચી ખતાની 'પ્રિયે! સુના દો મદિર ગાન !'

ગાધીજીને આવી કવિતાઓમા શો રસ હેઈ શકે ? ઉપલી લીંગી સાબળી આગુખગુ બેડેલા હસી પડ્યા આપુએ કહ્યું 'કવિરાજ ! હવે તમને સતોષ થયો ને ? જો તમારી ઇચ્છા હોય કે હુ તમારી કનિતાએ વાચુ તો હું જલ જલ એવુ માગો બહાર મને કાવ્યરસ આખવાની ફરસદ જ ક્યા છે ? ને તે પણ આવો, પ્રિયે, સુના દો મદિર ગાન !'

કાવ્ય-જાડય

કવિ નાનાલાલ કહે છે - 'રહે પણ અર્થધન કવિતા લખી છે કાવ્યયાત્રાના મારા ખીજ વર્ષમા કાવ્યહયોની નહોતી ખેડી ત્યારે, 'સ્નેહમુદ્રાની અર્થ' ધનતાની છાયામા ૧૮૯૩મા એવુ અર્થધન લખ્યુ છે, એવુ અર્થધન-લખ્યુ છે કે એ વાચતા આજે મ્હનેયે કાવ્યજાડયમા અર્થ ગૂચવાઇ ગએલો ને યોવાઇ ગએલો ભાસે છે, જડતો નથી મહારાં એ

કાવ્યોનો અર્થ આજે મને ઉકતતો નથી'

જાણે ટાંગારના ચિત્રા !

આપરનને તેની એક જૂની કવિતાનો અર્થ કાઠએ પૂછતા તેણે કહ્યું 'જ્યારે એ કવિતા છપાણી ત્યારે એનો અર્થ તણુ જ જણુ જણુતા હતા હુ, મારા એક મિત્ર અને ઇશ્વર આજે એ મિત્ર મરી ગયા છે, હુ અર્થ જૂરી ગયો છુ, તમારે તે સમ વો જ હેાય તો ઇશ્વર પાસે જાઓ !

'એ કવિની જોડ સખિ નહિ જડે રે લોલ'

સાત સાત બાળકોના અકાળ મૃત્યુ અને આવતી કાલે છોડરાને હું શુ ખવરાવીશ એટલી હદ સુધીની ચિંતા કરાવતી બેટાદકરની આર્થિક જીવનની ક ગાલિયત એ બે જાનતો તેમના કાવ્યકરણની ચોષક હતી પોતાની આસપાસના નારીજીવનના દારણુ કલેશમય સસારન દર્શને જ કવિદિલમાં એ નારીઓને કંઈક એવુ સાહિત્ય આપુ કે એમનાં કડવા જીવન મીઠા અને-તેવી ઇચ્છા જગૃત કરી હતી ગરીબીની ચૂડમાંથી ઉગરવા માટે કવિએ વૈદુ પણ અજમાવ્યુ હતુ પણ એ દવાની પણ કારી ફાવી નહિ સુખધની હવેલીમા મુખીઆજ બની ઘેર ઘેર પ્રસાદો પણ પહોચાડયા હતા

હા બેના દરમાયાથી શિક્ષકની નોકરીનો પ્રારબ કરીને 'બદ્ધબદ્ધી ગરીબીમા જ ચૂકરી જમત અને ઝેરબર્થા નિજ સ સારમાથી 'જનનીની જોડ સખિ, નહિ જડે રે લોલ' જેવા ગીત-અમૃતો વયોવી આપ નાર આ કવિની જોડ ગૂજરાતે ખીજ નહિ જડે

આજ પણ એમના કાવ્યો એ પ્રસાદો જેવા જ ગાખા લાગે છે ને ગૃહજીવનના કાવ્યોમા એ હજુ મુખીઆજ જ છે

અગર મેં બાગમાં હોતા.....

ઉઠેનો પ્રખ્યાત શેર છે કે:-

અગર મેં બાગમાં હોતા
તો ગુલશનકો લૂંટા દેતા.

જેનો અર્થ ગાય છે

હતે જો હું કદિ માળી
લૂંટાવી દેત ફૂલવાડી.

ને એ ફૂલવાડીનો

હતે જો હું કદિ માલીક

(તો તને) પકડાવી દેત પાણીચું!

વ્યવહાર શાધરી

પંજાબમાં અંગ્રહને દિદાયતે ઈસ્લામ સંસ્થા તરફથી આહતી ઇસ્લામીયા કોલેજ સો વર્ષ જતી છે. એ સંસ્થા એક શાળા, કોલેજ અને પુસ્તક પ્રકાશન ખાતું ચલાવી રહી છે. કોલેજનું મકાન પણ ઘણું સગવડવાળું અને બહોળું છે. આ અધુ ઊભું કરવામાં સરચા કે સરકારી મદદ કરતાં શાધરી વધુ સહાયરૂપ થઈ છે

દર વરસે એક ખાસ પ્રસંગ યોજવામાં આવતો. તેમાં શાધરસમ્રાટ ડો. ઇકબાલ તેમની નવી નજમો સંભળાવતા. આ પ્રસંગે ઇકબાલની શાધરીના આશકોથી કોલેજનું કમ્પાઉન્ડ બરાઈ જઈ. પચાસ હજારથી એકથી મેદની કદિ ન થતી. તે વખતે ત્યાં ફાળો ઉધરાવવામાં આવતો જેમાંથી કોલેજના અંદાજપત્રની ખાધ પૂરાતી, ને વધતું તે બવિધ્ય માટે જમા રહેતું. આજ પણ તેમાંથી કોલેજનો ખર્ચ નીકળી રહ્યો છે.

કોલેજમાંથી કવિતા કરતાં તો ધણા શીખતા હશે. કવિતામાથી કોલેજ ઉભી કરતાં તો પંજાબ શીખ્યું.

ખ્યાલી અને પ્રરણા

ઉઠેના મહાકવિ ગાલીબને ટીચવાની ઘણી ટેવ હતી. એક વાર પાસે પૈસા નહોતાં તેને પીવા મળ્યું નહિ તેથી મસ્જીદમાં જઈ નમાઝ આદરી ને ખુદાને અરજ કરી કે 'આજ પુરતી તો એકાદ ખ્યાલીની જોગરાઈ કરી દે, નહિ તો કંઈ લખી શકાશે નહિ.'

અર્થો નમાઝ વચ્ચે તેની નજર મસ્જીદની બહાર ગઇ તો જોયું કે તેનો એક શિષ્ય શરાબની બોટલ હાથમાં લઈ તેમને નિશાની કરતો જણાયો. 'ખુદા, તું તારા અંદાજોની પ્રાચંના સાંભળવામાં કેટલો ઝડપી છે?' કહેતો કે એ બહાર દોડયો.

કવિની રી

સ્વ. ગોવિન્દ સ્વામી શ્રી. સુન્દરમની સારવાર તેમના ધરવૈદ બનીને કરતા હતા હતા. શ્રી. સુન્દરમને એમણે સાબ કર્યા એટલે એમણે શ્રી. સ્વામીને ફવાના પૈસા પાખત પૂર્યાં. શ્રી. સ્વામીએ સાક્ષરવર્ષ શ્રી. બ. ક. દા.ને પવરૂપે ઉદ્દેશીને ચર્ચા કરતો અવ્યાસપૂર્ણ લેખ શ્રી. સુન્દરમને લખેલા તે શીના બદલામાં "કાવ્યની" માટે માગી લીધો.

કવિ રાગ!

કૈંચ કવિ જિરાર દ' નાચી દીવારવખોમાં સદા મગ્ન રહ્યા કરતો. પાંચ વખત તો એને દીવાન-શાળામાં મૂકવામાં આવ્યો હતો. છતાં એ કેટલાંક સુંદર કાવ્યો અને રસપ્રદ ગદ્ય લખી ગયો છે. એ શાહી, કલમ ને કાગળ સાથે જ લઈ ફરતો. મન થાય ત્યારે ગમે ત્યાં બેસીને કવિતાઓ લખી કાઢતો. એ જે દોહલમાં રહેતો તેમાં સૌથી વડેત્રો ઉડીને દોહલના નોકર-ચાકરને ઉદાડતો ને પોતાના આરડા સાક્ષર કરવા કહેતો. પછી પોતે વચ્ચે બેસી કવિતા કરતો!

પ્રસિદ્ધ અંગ્રેજ લેખક ડૉ. જોનસન તેના ખાનપાન તથા આહારવિહારમાં અનેક વિચિત્રતાઓ ધરાવતો હતો. આલતા આલતા રસ્તે આવતા દીરાના સઘળા યાત્રનાઓને હથ અડકાડીને એ ગણ્યો અને તેમાં કોઈ યાત્રનો રહી ગયાની શકા બિપજો તો પાઠે કરીને ફરીથી નધા યાત્રના ગણ્યો. પગ કરતા મોટા મોઝા અને હાથ કરતા લામી બાથે નળુ ખમીસ એ પહેરતો અને જરાક નરસે પડના 'કૂટ્ટે કૂટ્ટે ..' ગણગણવા કરતો એક વખત થીએટરમાં પોતાની એક પચારી પાડનારને એણે ખુરસી સાથે ઉપાડીને બહાર ખાડામાં ફેંકી દીધેને. છીસ વરસની વયે પોતાથી બમણી વયની એક વિધવાને એ પરણેતો અને એની મધુરજની પથ્થુ શી અજમ હતી એના પોતાના જ શબ્દોમાં એ જોઈએ

'સાહેબ એ લગ્ન બને પહેલે પ્રેમનગ્ન હતા સાહેબ, એણે રગદશનના પુરાણ કિસ્સા વાચેના હોઈને એની અદ્ભુત ધૂન એના પર સવાર થએની કે પ્રતાપી સ્ત્રીએ તો પોતાના પ્રેમીને કૂતરા તરીકે જ વાપરવો જોઈએ અને એટલે સાહેબ પહેલા એણે મને કહ્યું કે હું ખૂબ ઝડપે હાકનેા હતો અને પછી હું ધીમે પડ્યો એટલે કહે કે હું બહુ મદ હતો હું કહી હવસનેા યુવામ નહોતો એને તો એ નજરે પથ્થુ ન પડે એટલી પૂરપાટ ઝડપે હકારી ગયો રસ્તો બે વાડની વચ્ચે યકને જ જતો હતો એટલે એ ભૂની તો નહિ જ પડે તેની મને ખાતરી હતી અને છેડે જ્યારે એ આવી પહેાચી ત્યારે ર તી હતી'

આ પ્રમાણે જોનસનની સવગી ધૂનો વિચિત્રતાઓ અને તેના આકસ્મિક ઊભરાઓને વશ બનીને તેની પત્નીને આલવુ પડ્યું. એ જો સહનશીન ન હોત તો એમના સ મધનેા વહેનેા જ અત આવી ગયો હોત પરંતુ બોસવેલ જણાવે છે તેમ તેમનું સોળ વર્ષનું દાપત્ય જીવન સુખી રહ્યું હતું, અને એ પાછળ જોનસનની પત્નીની સહનશીતતા જ કારણરૂપ હતી

વિ હમણા હું આવનમરના રા ઉમેશ પ્રવિ કૃત ધરકૂકડી નાટક નાચતો હતો નાટકની શરઆતમાં જ દરખતુ વર્ણન આપતા પૃષ્ઠ ત્રીજે લખ્યું છે

રંગિયું છણુ છણુ છીકો આવે તેતુ' રવચ્છ સુહાસ્ય છે.

આ વાક્યનો અર્થ મને સમજતો નથી રવચ્છતાની વ્યાખ્યા 'છણુ છણુ છીકો આવે' એવી રવચ્છતા' શુ રવચ્છતા ને સોદામણપણાથી છીકો આનતી હશે ?

આપના વાચક નિકાનનર્ગયાથી કોઈ આ વાક્યનો આવાર્થ સમજવશે તો ઉપકૃત યકથા અ. ન. મહેતા

કવિતાની ચેજના

કવિતામાં બને ત્યા સુધી યુજરાતના તમામ નાના મોટા મૌ કવિઓની છમીએ હપને હપને કવિની કૃતિ સાથે સાથે પ્રગ્ કરવાનો વિચાર રાખનામાં આ યો છે મૌ કવિઓને અગત પનો લખના જોઈએ-પથુ પેરેજના બચાવ ખાતર અહિં વિનતિ કરવામાં આવે છે સૌ કવિમિત્રો મેળી છમીએ મોકલાવે આ ચેજનામાં તમામ વિવે ચકોનો સમાવેશ થાય છે —ત ની

કરુણાંતિકા (નવલિકા)

દુર્ગેશ શુકલ

સુગમિએ ટીપોય પર ચાનો પ્યાનો મૂકતા ક્યુ, 'વિનોદભાઈ અને મંદાકિની પગ્ણી ગયાં, સામન્યું ?' કાટ ઉતારી ખીટીએ ટાંગતાં મનદરે જવાબ આપ્યો, 'સારી વાત છે. એક કહેવન છે ને, કદી ન થાય તે કરતાં મોડું પચુ થાય એ વધારે સારું.'

સુરમિનાં બસ મ કોચાયા, 'આમા તારુ શુ ? જવાબદેન ખીચારાં છોકગ માયે રજગી ગયાં એનું શું ? આજકાલ આ બલેતાગલેના સ્ત્રીપુરુષો અતુ કેમ કરના હને ?'

મનદર ચાનો પ્યાનો હાથમા લેતા હર્મન મોહ્યો, 'એની પાઠગ વૌચનો મુદ્દવ્યદ છે.'

'મો ?'

'એક પર ખીજ આવે એટલે પહેલી રખડી પડે કે નહી ?'

'હા.'

'પછી આ રખડી પડેલીઓ અરો એમના માઆપો 'લવકતાઓ'ને પ્રથ આગળ કરને, ચળવળ સલાવને અને કાયદો કગવગે, કે એક પર ખીજ લાવતી હોય નો પહેલીને કાયદેમર લગન પનમાથી મુક્ત કરીને જ લાવતી. આવો કાયદો કગવસાની મમાગને ફરજ પાડવાને માટે તો આ એક પડી એક ગોળા છોડવામા આવે છે.'

સુગમિ માનવી ન હોય તેમ નકાગતમક માયુ હસાવતી ખોની, 'મનાવો છો ચાના ?'

'માયુ કહું છુ, સુગમિ, આની પાઠગ પુસાનેલી પુખ્ત વિચારણા છે. ચોગ્ગના છે.'

'છે. મેડી ચોગ્ગના ન એઈ હોઈ તો.' સુગમિ સીકાઈને બેળી, 'માર્ગમાડેન મેડી ઉમર સુધી કોલેજમા ભવવા કરે, લગનજીવતી વેગગી મ્હે ને પડી છોકગની મા ધરાવુ મન થાય એટલે હાય પડ્યુ તે હથિવાગ.'

મનદરથી હમી પડાવું. 'હથિવાર ! અગર ! આવો અગ્રિષ્ટ શબ્દપ્રયોગ ન કરતી હોય તો ?'

'તમારી માફક ગોળગોળ બોલવા અને નથી આરડવું.'

'પચુ સુગમિ, આપને ગૂજરાતીઓ કોથગામા પાચગેરી રાખીને મારીએ. કસીનાઈન ખાઈએ પચુ સુગરકોટડ.'

'બગી એ ટેવ' સુગમિ કસીનાઈન આધી હોય તેનું મોં બગાડી વગી પાડી કંઈ મદ અન્યું હોય તેમ એની કસીનાઈન મમર્યાનમા બેળી, 'ને તમે શુ ક્યું ?' પેળી રખડી પડેલીઓ ન સંધવા, ન વિધવા જેની કંઈગી ગિચનિમાથી બચવા છટ ઊડાને ક પરો કગવગે, એવુ માનના હો તો ખાડ ખાર છે.'

'ખાડ ખારી હોય તો યે આ રેશનૌગના જમાનામા તુ અને ખાવાવે તેન નથી. પચુ ત્વરે કહે, આ રખડેલીઓ કમ્મે શું ?'

'વેચન ખગે. બેળી બેળી કૂદતી કમ્મે. સાર મેલસા ભેગા યન કાઈવું પર બ મશે ને જીમ પકડીને બોલાવો છો તો કહું છુ. કે આમા સંબધો આધી કુગચ > દેલ રશે.'

‘હું’ જીમ પકડું’ તો તું બોલી શકેજી શાની ? પણ સુરભિ, તું જરા વધુ પડતું ખરાબ ચિત્ત દોરે છે. એ સ્ત્રીઓ એમ નહીં જી જીવે પણ પોતાની સ્થિતિ સુધારી લેવા લડી લેશે.’

‘હા લડી લેશે. તમે તો નરાતાર જૂઠ્ઠા છો.’

‘હું જી તો. હું કેવો છું તેની ખાતર ખીજને કયાથી હોય ?’

‘ન જી હોય. બગાળામા બૂખમરો થયો ત્યારે કહેના હતા, આ બૂખમરો બળવો કરાવશે. દોડ્યા લોકોને ચડાવના અધ્યા, આમ બૂખે મરો છો, તે કરો બળવો. ઉધવાની નાખો સરકાર કેમ કોઈએ બળવો ન કર્યો ? પદર લાખ માણો ટાગા ધસડીને મરી ગયા એ પદર લાખમાનો એકે દેશ માટે મર્યો ? ને હવે કહે છે રખડેલીઓ બળવો કરશે જૂઠ્ઠા !’

સુરભિ એના મિત્રજથી અને હાવભાવથી બોલતી હતી કે મનહર એના મો પર બદલાતા ભાવો જરા રસથી અને પ્રસ શાપૂર્વક જોઈ રહ્યો હતો. એ બોલી રહી એટલે એણે હસીને કહ્યું, ‘પણ વિનોદ ઉપરનો ગુસ્સો મારા પર હાનવવાની જરૂર ? જી ને એની સાથે લડવા એકિસેથી યાકયો પાકયો આવ્યો, ત્યાં તું માથું પકવવા બેસી. ખાકી કોઈની વાતમા આવણે શા માટે માથું મારવું જોઈએ ? એમના કર્ણ એ ભોગવશે.’

‘એ તો કંઈ નહિ ભોગવે. ભોગવશે તાપડા જવાબેન જિંદગી આપી’ ખાતર ખીજેનો ખાલી થયેલો ખાલો લઈ સુરભિ રસોડામા ગઈ.

ત્યાં ‘આતુ કે સુરભિમેન’ કહેતા બાણુવાળા કમળામેન બોલીના ખારણુમા ડોકાયા કમળામેન ત્રીસપાત્રીસેક વર્ષના, મધ્યમ જોયાઈના અને દીકે આખને ગમે એવા ધાટીલા હતા. વાતો કરવામા પણ સાડે એવું બણા હોય તેમ લાગતું. કાગલુકે ધણા ધણા વિષય ઉપર એ વાત કરી શકતા. એમના વર શાન્તિનાન ભાગ્યે જ કોઈ સાથે બળના, પણ કમળામેન તો સૌ સાથે મળતાવડા હતા મનહર સાથે એમને ચર્ચા કરવી ગમતી એટલે ધણી તાર એ ત્ય આવી બેસના અને વાતો વળગતા

પણ સુરભિને એમની આ ટેવને લઈને કમળામેન અળખામણુ લાગતા એ માનતી-અને કહેતી પણ ખરી કે કમળામેન એને નહિ, પણ મનહરને જ મળના આવે છે છતા અતિથિસત્કારની ખાવના એને કમળામેન તરફ રપષ્ટ અણુમરો બતાવતા અટકાવતી મનહર આવો કહે તે પહેલા તો એણે બહાર આવી આવકાર આપતા કહ્યું, ‘આવો કમુમેન’

‘‘અહો! તમે પણ ઘેર જ છો ને શુ ?’ મનહર તરફ મીઠું સ્મિત કરી કમળા બેસી

‘‘એ હશે એ જાણીને તો પધાર્યા છો, ને વળી.’’ કહેતી હોય તેમ સુરભિની આખો કતરાતી મનહર તરફ વળી

મનહરે કહ્યું, ‘હા, હજી હમણુ જ એકિસેથી આવ્યો. આવીને આ પીધી, ગપ્પા માર્યા.’

‘શુ વાતો ચાલતી હતી ?’

સુરભિની આખો બોલતી હતી, ‘અમારી વાતોમા તમારે શુ ?’

મનહર સુરભિને ચીડાવવા બોલ્યો, ‘સુરભિ મારી સાથે તકરાર કરતી હતી’

‘તકરાર શાની તે તમે ય તે ?’ સુરભિ રોપથી બરા સ કોચતી બોલી, ‘સહેજ વાત કરતી હતી તેમા તો મોટી તકરાર કરી નાખી ?’

સુરભિની આ હમેશની તકરાર હતી કે મનહરે એમની બે વચ્ચેની વાત કદી કોઈને બહાર કહેવી નહિ ખીજની વાતમા ત્રીજને શુ ? પણ કોણુ જાણે કેમ, સ્ત્રી જે વાત સ્મૃતિધન ગણી હલવના કોઈ અજોચર ખૂણુમા સાચવી રાખે છે, તે જ વાત પુરુષ બહાર પોકારીને કહી નાખે છે ! મનહરનો આથી

જુદા અભિપ્રાય હતો. એ કહેતો કે સ્ત્રીનો સ્વભાવ સંચય કરવાનો છે, ત્યારે પુરુષનો સંચય થયેલુ ઉચ્ચરત્ય દિલથી વહેતી હોવાનો છે. 'પશુ તમે ઘરની વાત બહાર કહે છે શા માટે?' સુરભિની આ હમેશની દુરિયાદ હતી. અને મનહરનો આ હમેશનો જવાબ હતો, કે 'એથી સુરભિ રીસાતી હતી અને મનામણાંની મીઠી તક ઊભી થતી હતી એટલે.'

મનહરે કહ્યું, 'જો હું શાન્ત રહ્યો નહોત, તો તું લડવાની જ હતી.'

'પશુ વાત શું હતી એ તો કહો? તમે મારી જિંદગી ઉચકેલા છો ને કહેતાં કંઈ નથી' કમળા બોલી

'અમે એક મહાન સામાજિક ઘટનાની યોગ્યાયોગ્યતા વિશે ચર્ચામાં પડ્યા હતા.'

મનહરે કહ્યું, 'એક પર બીજી લાવવી તે કીક કહેવાય કે નહિ?'

'વિનોદભાઈ અને મંદાબેન પરથી વાત નીકળી હશે.'

'મંદાબેન શાનાં વંદાબેન કહે?' સુરભિ મંદા તરફનો તિરસ્કાર વ્યક્ત કરતા બોલી.

કમળાએ પૂછ્યું, 'સુરભિબેન કોના પક્ષમાં હતાં?'

'જવાબેનના' મનહરે કહ્યું.

'હાવાં જ બોલ્યો. ને તમે?'

'તટસ્થ. પારકી પંચાત મારા ઘર મા લાવી કલહ ઊભો કરવા એટલો હું સુખી નથી.'

'જાજરા છો.' કમળાની હચમી આંખો મનહર તરફ સ્થિર થઈ.

સુરભિને કમળાના મોંએ થયેલી મનહરની પ્રશ્ન સા ગમી નહિ. એ બખડી, 'છે જ તો.'

મનહરે શાંત પાડવાના હેતુથી કહ્યું. 'તું નકામી ચિડાય છે, સુરભિ, આમાં પક્ષ લેવા જેવું ક્યાં છે? ધારે કે પુરુષ એક તદ્દન ગાંડા જેવું, વેતાબન્યુ, કમબક્કલ ઘેરું પરખ્યો, એ બીજું ઘેરું ન કરે તો એને છત્વું કેવી રીતે? આખી જિંદગી વેડેરી નાખવી? પહેલાં ક્યાં પુરુષો ભેચાર ઘેરાં નહોતા કરતા? હવે નવાઈ છે.'

સુરભિ ઉચકેરાઇને બોલી ઊઠી, 'રાખો હવે. અડધા ગાંડા જેવું ઘેરું જ નથી હોતું. પુરુષ પશુ દાધારંગો દોષ છે. એને જેમ છૂટ છે, તેમ સ્ત્રીને પશુ એક પર બીજો કરવાની છૂટ આપવો, પછી તમને હાલે તેમ નાચવો. આજે તમે ખચર આપ્યા વિના, કે બરથુપોપથુની જોગવાઈ કર્યા વિના અમને અડ-ખડિયું નાળિયેર પકડાવો છો, તેમ અમે પશુ વહેતા મુકી બીજો પરચી રાકીએ તેવી કાપદેસર સત્તા આપવો. પછી તમને એક પર બીજી, અરે ત્રીજી, કચવાની સંપૂર્ણ છૂટ; જો અમે તમને છોડીએ તો તમે અમને કાપદાની કેઈમાં ધમકી તમારાં અલુગમનાં છોકરાંની મા થવાની કાપદેસર દરજ પડાવી શકો. વાહ રે તમારો ન્યાય!'

એવી બોલવાની છટા પર મુગ્ધ થઈ મનહર બોલ્યો, 'સુરભિ, હું આશા રાખું છું, કે આ બધું મને કહેવાયું નથી. પશુ મારા કારા સમસ્ત પુરુષવતને કહેવાયું છે. ખરેખર આજે મને સમભયું કે સ્ત્રીજાતિના હકકો માટે કુભેશ ચલાવી શકે તેવી નારીશક્તિને હું આ એક નાની બોલીમાં પૂરી રહ્યો છું. તારું સ્થાન આ ઘરમાં નથી, બહાર છે.'

ત્યાં અંદર બાબો રડ્યો અને સુરભિ હમી પડતાં બોલી, 'મારે તો કંઈ ખોટુંકાં ગળવવું નથી. ગળવો તમે. મારું રક્ષન તો આ રજું બાગા પામે.'

સુરભિ અંદર ચાલી ગઈ. મનહર રતેદથી સ્ત્રીની આંખે એને જતી જોઈ રહ્યો. કમળાબેન આ બ્લાલસોયાં પતિવત્નીને પહેલાં તો મીઠી નજરે પણ કંઈક શાદ આપતાં પ્રદામીન મુખે જોઈ રહ્યાં. એમને

જોડો ।નઃશ્વાસ નાખ્યો.

એ બોલી, 'સુરભિએન કેવાં સુખી છે !'

કમળાની નિરાશા સમજતા મનહરને વાર લાગી નહિ. ત્રીસપાત્રીસ વર્ષ યયાં છતાં અનૂપત રહેથી માતૃત્વની કામના આ ઉદ્ગારનું કારણ હતી તે મનહર સમજ્યો અને એનું દુઃખ હળવું કરવાના શુભ ધરાદાયી બોલ્યો, 'સુખ અને દુઃખ એ તો મનની માન્યતાઓ છે, કમળાએન.'

પણ કમળાના અનુભવો એને જુદાં જ કહી ગયા હતા. એ બોલી, 'એવું કાંઈ જ નથી, મનહરભાઈ. સુખ એ સુખ છે અને દુઃખ એ દુઃખ છે. બંને સ્થિતિ રપષ્ટ છે. બાકી મનને મનારીએ, એ વાત જુદી છે. સુરભિએન સુખી છે કારણ કે એ એક સુખી ગૃહિણી અને સુખી માતા છે. હું દુઃખી છું કારણ કે હું બેમાંથી એકે-નથી. મારી સ્થિતિ સુખી છે એમ માનવા મારા મને કશું એ વચના છે. હું એવી રીતે મારી જાતને છેતરી શકતી નથી.'

આ અણુધાર્થી લાગણીપ્રવાહે ઉત્પન્ન કરેલી અકળામણુમાંથી બચાવવા જાણે સુરભિ બહાર આવી. એના મગજમાં હજી 'એક પર બીજી'ની વાત ઘૂમી રહી હતી. આવતાં જ એ બોલી, 'મને એક વિચાર આવ્યો. તમે આ પહેલી સ્ત્રીને રખડી પડેલી કહો છો, પણ ખરી રીતે તો બીજી બૈરી જ રખડી પડેલી હોય છે.'

કમળાએ સંમતિ આપતી હોય તેમ માયું હલાવ્યું.

'પણ કઈ રીતે?' મનહરે પૂછ્યું.

'જુઓ, મોટી ઉંમર સુધી બાઈસાહેબ બાઈબંધ દોસ્તારોમાં રહ્યો, વગોવાય ને પછી એવી ચેરાઈ ગયેલીને કાણ હાથ ઝાલે? પોતે રખડી પડે, પછી જો વહેવો તે પહેલો. રખડી પડેલી જ બીજીને રખડાવે. એમાં એને મજા આવે.'

મનહર બહુ વિરમયપૂર્વક સુરભિની દલીલ સાંભળી રહ્યો; અને બોલ્યો, 'તું જાણે અમણે માનસશાસ્ત્રના એક સિદ્ધાંતનું પ્રતિપાદન કરી રહી છે. આપણે કોઈના દુઃખ ઉપર આપણા સુખની ધર્મારત ચલ્યતા હોય એ જાણે. 'મારે માટે સુખ, તમારે માટે દુઃખ' એ મનુષ્યપ્રાણીની મૂળમૂલ વૃત્તિ છે. આ પીડનપ્રિયતાને આપણે Primary Sadism કહીએ છીએ.'

'તો શું મંદાકિનીને જ્યાંબનેના સુખનો નાશ કરવામા આનંદ આવ્યો હશે?' કમળાએ ચર્ચામાં જંપલાવ્યું, 'એ તો હું ન માનું. એક સ્ત્રી બીજી સ્ત્રીને દુઃખી કરવા એના પતિને પરણી જાય, એવું તો ન જ બને. હા, પુરુષનું પહેલું લગ્ન નિષ્ફળ ગયું હોય...'

સુરભિ વચ્ચે બોલો જાડી, 'સારી રૂબાળી છોકરી નજરે પડે, એટલે ન ગયું હોય, તો યે પુરુષોને પોતાનું લગ્ન નિષ્ફળ ગયેયું લાગવા માટે છે, ને પુલાવેલી ધમણીની માફક હાથ વરાળ કાઢવા લાગે છે.'

એની વાત પર હસતી હસતી કમળાએ એની દલીલ આગળ લાંબાવી, 'અને એક આશરપદ જીવન વેડફાઈ જતું હોય, તો સ્ત્રી આવા પુરુષને બચાવી લેવા દ્વિમતથી લોકનિંદા સહન કરી લે એ વધારે સ્વાભાવિક છે.'

મનહરે એની દલીલના સમર્થનમાં કહ્યું, 'છતાં તમે એટલું કષ્ટ કરશો જ ને, કે કુકળ સહન-ભૂતિમાંથી જન્મેલી પ્રેમની લાગણી જ નહિ, પણ સાથે સાથે પોતાની કામનાઓની વૃત્તિ માટે પણ સ્ત્રી લગ્નજીવનનો સ્વીકાર કરે છે? નિઃસ્વાર્થભાવ સાથે સ્વાર્થભાવ પણ ભળેલો હોય છે જ.'

કમળા ગૂંચવાઈ ને ચૂપ રહી.

સુરભિ બોલી, 'હવે બરાબર બોલ્યા. જો બાઈસાહેબને આવા વેડફાઈ જતા જીવન માટે હજા

આવતી હોય, તો હવે નહિ એના મિત્ર તરીકે હાંડળી સુધી. ને અને તો પહેલી ઘેરીની સાથેના સંબંધ સુધારી આપે. પણ એમ છે જ નહિ. એમના પેતાના મુખ માટે જ એ બીજાનું ઘર ભાંગતી હોય છે.'

મનહર દહતાથી બે હ્યો, 'સ્ત્રી પરણે છે, કારણ કે એ પેલા પુરુષ દ્વારા પેતાની કામનાની તૃપ્તિ વાંછે છે. એમ ન હોય, તો એ પરણે જ નહિ.'

કમળાના વદન પર ઊંડી વિપાદની છાયા પથરાઈ, અને એ ખોલી, 'તમારી વાત સાંભળી સાચી છે, મનહરભાઈ, ક્યારેક એ કામનાઓની તીવ્રતા એટલી વધી પડે છે, કે પેલા પુરુષની પ્રાપ્તિ અનિવાર્ય આવશ્યકતા બની જાય છે. એ તો રામબાણુ વાગ્યાં હોય એ જણે.' કહી એ **મારા** સામું જોષ શીકકું' હતી.

એના વર શાન્તિલાલને ઘરેર ચડતા જોઈ એ જવા માટે ઊભી થઈ, 'હ્યો હું' ભડ. એ આવી ગયા.'

કમળા એ ઊ ખોલી તરફ ચાલી ગઈ.

ટચશન પના પીને આંખો ત્યારે સુરભિ બાબાને ધરાવતી હતી. મનહરને જોષ એ ઉત્સુકતાથી ખોલી ઊંડી; 'અરે એ...અહીં આવો તો. વાત કહું.'

'અરે એ...અરે એ શું કરે છે. ખોલ ને.'

'પણ અહીં આવો તો કહું ને.'

'અહીંથી સંભળાય છે. ખોલ. નહિ તો હું અહીં આવ.''

'પણ મારા ખોળામાં બાબો છે.'

'હીક. ન ઊંડું હોય ત્યારે સારામા સાઈ' બહાનું' મનહર અંદર ગયો અને સુરભિની સામે ઊભડક ખેરી એજે પૂછ્યું, 'કહે, શું છે ?'

'તમે કંઈ વાત સાંભળી ?'

'કોના વિશે ?'

'આ પેલાં કમળાએ નહિ ?'

'હા. તે ?'

'એ તો ખારે ગટખટ નીકળ્યા.'

'કેમ જણાય ?'

'આખો માલો વાત કરે છે.'

'માલો કેને કહેવાય ? કલખલ કલખલ ચાલ્યા જ કરે.'

'ના ના. સાચી વાત છે.'

'તે હશે. હું ક્યાં ના પાડું છું. કમળાએન આપણી માથે 'ક્યાં છે તેની સાથે આપણે સંબંધ બાકી તો આપણા લોકોની કલ્પનાશક્તિ માટે મને બહુ જ માન છે; ખામ કરીને આપણા મૂલરાતીઓની. બે જણને બેમાં જોયાં એટલે પ્રેમી પ પીડા બનાવ્યાંજ છે-Scandalous People.'

'તમે તો સંભળાએ જ રાખો છો. પણ સામલો તો ખરા'

'હાં ખોલો.'

'જુઓ, વાત આમ બની. શાન્તિભાઈના ગામની એક ખાઈ પેલાં રકમળાએને

ત્યાં બેસવા આવેલી.’

‘શું વાત લાવી હતી એ દૂતી માલથુ ?’

‘કે શાન્તિબાઈ તો પરણેલા છે, ઘેર છોકરાં છે આ કમુ તો આખા ગામનો ઉતાર છે. એણે ફસાવ્યા તે અહીં મુંબઈ ઉપાડી લાવી.’

‘વાહ રે ! ત્યારે તો કમળાબેન કામરૂદેશની કામિની નીકળ્યાં. પણ સુરભિ, એ શાન્તિબાઈને દહાડો તો મોર કે પોપટ બનાવી નથી દેતી, એનું શું ?’

‘તમારે તો બધું મશ્કરીમાં જ ગળ્ય છે. હવે તમે સમજ્યા ? કાસની આપણી વાતમાં આવશે રસ કેમ લેતાં હતાં તેનું કારણ ?’

‘હા, સમજ્યો. હવે તું ખાવાનું કાઢ, એટલે હું ઓફિસે જઈ.’

જમીને મનહર એની ઓફિસે ગયો. આજ શનિવાર હતો એટલે બપોરે સુરભિને લઈ કોઈ સાથે ચિત્રપટ જોવા જવાનો એનો વિચાર હતો. મનહર ત્રણેક વાગે ઘેર પહોંચી ગયો, પણ સુરભિ નહોતી. પડોશમાં કહેતી ગયેલી કે એ એની બાબીની તમિષત ઠીક નથી એવા સમાચાર આવેલા એથી બૂલેશ્વર ગઈ છે તે સાંજે આવશે. એકલા જવાનું મન ન થયું એટલે મનહર કોટ ઉતારી નવસૂકાનાં પાનાં ઉચલાવતો બેઠો.

થોડી જ વારમા કમળા આવી, ‘સુરભિબેન નથી ?’ એણે પૂછ્યું એનાં મોં સામે જોતાં જ મનહર સમજી ગયો કે સુરભિ નથી એ વાત એ જાણતી હતી અને મનહરને એકલો ધારીને એ આવેલી.

‘ના નથી, એની બાબીની તમિષત જોવા ગઈ છે.’

‘તમે ઓફિસેથી હમણા જ આવ્યા લાગે છે. આ પીધી ?’

‘ના. થાય છે.’

‘વાંધો ન હોય તો હું બનાવી આપું ?’

‘વાંધો તો શું હોય ? પણ હું બનાવી લઉં.’

‘મને જ બનાવવા દો ને ? હું સરસ બનાવીશ.’ કહી કમળા મારા સામું જોઈ રહી. એના સ્વરમાં રહેલી અસ્વાભાવિક તીવ્રતા મનહરને સ્પર્શી ગઈ. એણે આનાકાની કરવી મૂકી દીધી ને કમુ. ‘મને ત્યારે તમે બનાવો. આપણે તો પીવા સાથે કામ છે.’

કમળા રસોડામાં ગઈ. સુરભિએ ચાનો બધો જ સામાન બહાર કાઢી રાખ્યો હતો. તપેરીમાં એક પ્યાલો પાણી, દૂધ, ખાંડ પણ નાખીને ગઈ હતી અનુભવે એ જાણતી હતી કે એનો રેડિયાળ વર જીતો થઈને કમુ જ કરવાની તરફ લે તેવો નથી.

રટવ એતાવી કમળા બોલી, ‘સુરભિબેન બધું જ તૈયાર કરીને ગયાં છે. રટવ પર મૂકવાનું જ બાકી રાખ્યું છે.’

મનહર હસી પડ્યો, ‘એ પણ એને ખાતરી હશે કે મારાથી નહિ બને. સાંજે આવશે ત્યારે કહેશે, ‘મને ખાતરી જ હતી કે તમારાથી નહિ બને’ એને મારા માટે બંધી વાતની ખાતરી હોય છે, કમળાબેન.’

કમળાના મોં પર રતાશ ફૂટી આવી, ને આંખમાં આંસુનાં દીપા બાકી ગયાં. મનહર એની આંતરબંધનું કારણ વિચારતો આડું જોઈ ગયો.

કમળા ચાનો પ્યાલો મનહરની નજીક મૂકી જાજમ પર બેઠી.

‘તમે નથી પીતાં ?’

‘હું પીશ, પીધીથી.’

‘સાથે જ પીઓ ને.’

એણે ફિક્કું રિખત કરી કહ્યું, ‘કાંઈને પાછને પીવામાં જે તૃપ્તી રહી છે, તે એક સીનું હૃદય જ સમજી શકે છે, મનહરબાઈ.’

મનહરના હાથમાંના પ્યાલો સદજ કંપી ઉઠ્યો.

‘કેમ ગમરાઈ ગયા?’ એ હસી પડી. એનું હાર્દય પશુ કેવું અસ્વાભાવિક હતું! ‘હવે હું કાંઈનું શુંહુંવનનો નાશ કરવાની નથી, ગમરાણો નહિ તમે શું મારા વિરોધ કંઈ સાંભળ્યું નથી?’

મનહર સ્વસ્થ થઈ બેઠ્યો, ‘સાંભળ્યું છે, પણ લોકવાયકામાં હું વિશ્વાસ ઝૂકતો નથી.’

‘શા માટે નથી મૂકતા? એમાં પૂરેપૂરું સત્ય નહિ, પણ સત્યાંસ તો હોય છે જ. લોકો બિચારા જીવો એવું બોલે. એમાં વન કંઈ ખોટી નથી. આજથી બે વર્ષ પર તમે મને મળ્યા હોત તો... અને એ મ્હાન હતી, બોલી, ‘તો આ આરણ્ય બંધ કરી દેત અને તમારા ગળામાં હાથ પરેશી, તમને ચૂનીઓથી ચકળાવી દેત.’

મનહરની આંખોમાં સ્પષ્ટ બ્રીંતિ આવી વસી, એ જોઈ કમળા હસી. એ હાર્દય કોઈ અંતિમ પરીએ શીકું હસી લેતા અત્યુવચ હોકો પર પથરાવણ હોય છે તેવું બિદામણું લાગતું હતું.

‘કમુબેન, તમને કીક નથી આજે?’

‘મને કંઈ નથી બાઈ. એક ભૂખી નારી શું કરી શકે તેના ખ્યાલથી પણ તમે આમ ગમરાઈ બિંધ્યા? પણ હું જાણું છું કે તમારી આ ગમરામણ્ય એ નારીના અર્ધ્ય દુઃખ માટે નથી, પણ લોક-પ્રતિષ્ઠા અને તમારા સુખી કૌટુંબિક જીવનની સલામતી બંધમાં આવી પડે તે માટે છે. તમે અમને વાંછો છો, આમારી ભૂખ અને તમારી અદુસ્તીઓગની ઇન્જા સંતોષવા માટે, પણ તે તમારી આરજ અને કુટુંબનું સુખ સચવાય તેવી રીતે ખરું કે નહિ? તમે અમને રખાત તરીકે વાંછો છો, પત્ની તરીકે નહિ.’

મનહરે સ્વસ્થ થઈ હસવા પ્રયત્ન કરી કહ્યું, ‘પણ હું તો તમને બેમાથી એકે રીતે વાંછતો નથી, કમુબેન.’

મનહર બોલ્યો હતો વાતાવરણની ગભીરતા ઓછી કરવા, પણ એના વાક્યે કમળાના એવા કોઈ મર્મસ્થાન પર ઘા કર્યો કે એની આંખો ઉમંગઈ ગઈ. ધોડી વારે આંસુ લૂંછી એ બોલી, ‘હું જાણું છું મને કોઈ વાંછતું નથી, બેમાંથી એક રીતે. આ સંસારમાં તમારું કોઈ જ નથી, કાંઈને તમારી જરૂર નથી એ જ્ઞાન કેવું આત્મઘાતક છે તે મને નહિ સમજી શકો, પણ હું સમજી શકું છું.’

મનહર એણે ઉત્પન્ન કરેલી વ્યથાથી દુઃખ પામી બોલ્યો, ‘હું કશું જ સમજી શકતો નથી. કમળાબેન, તમને દુઃખ શું છે? સાન્તિમાધને તમારે માટે ક્યાં ઓછી લાગણી છે?’

એણે એનું બિતરી ગયેલું મોં મનહર તરફ ઊંચકી કહ્યું, ‘આજે એ ચાલ્યા ગયા.’

મનહરે આશ્ચર્ય પામી પૂછ્યું, ‘ક્યાં?’

‘મને ખબર નથી.’

‘પણ શા માટે? શયું શું?’

‘એમના કહેવા સુગ્રજ એક ચૂરેએ એમના સુખી સંસારનો નાશ કર્યો હતો. એમનું લોહી પીતી હતી. હવે એ એનાથી ધગઈ ગયા હતા. અને જુદા મંમિના હતા.’

‘પણ તમે એમને આમ જવા શા માટે દીધા?’

‘કારણ કે હું પણ ધરાઈ ગઈ હતી!’

‘કોનાથી નિશાન્તિભાષથી ?’

‘ના જિ દગીથી’

એના મો પર પથરાતી જતી હતાશની ઘેરી વાદળીઓ જોતા મનહરે દીર્ઘ નિશ્વાસ નાખ્યો એ ચૂપકીદીની ગમગીની એની પોતાની છાતી પર ચડી બેસશે એવું લગતા મનહર મે ત્યો, તમે નકામા ચિતા ન કરતા શાન્તિનાન હમથ્યા પાઠા આનરો’

‘ના હવે એ નહિ આવે’ અને કોઈ નિર્ઘુચ વ્યક્ત કરતી હોય તેમ મક્કમ સ્વરે બોલી, ‘એ આવશે તો હું એમને પાઠા મોકલી દર્શા એમણે હવે જનુ જોઇએ એમના માળકા, એમના પત્ની પાસે એમનુ સ્થાન છે મારી પાસે નહિ તમને ખમર છે મનહરનાઇ એ મારાથી દમ વર્ નાના છે, પરણેના છે અને બાળકના પિતા પણ છે’

‘નાના છે એમ જોતા ખમર પડી જન તેવું છે પરણેના છે, એવું સામ્રાજ્ય હતુ ખર’

‘હા પરણેતા છે અને એમના છાનમા મારો પડાયો પડયો ત્વર પહેના સુખી પણુ દના ચાતો, હું તમને માફીને વાત કહુ મઈ કાને તમે કહેતા હતા કે સ્ત્રી પરણે છે, કારણ કે એ પુરુષ દારા પોતાની સઘમી કામનાઓની પૂર્તિ ઇચ્છે છે બીજની વાતમા એમ બન્યુ હોય કે નહિ પણુ મરી વાતમા એમ બન્યુ છે, એ તમે જોઈ શકશો’

કમળાએ વાત શરૂ કરી ‘મારા પિતા એક પ્રતિષ્ઠિત માણુસ છે વૈમેટકે સુખી છે મારા ભાઈઓ પણુ કેળાયના અને સુખી છે મને મારા બાપુએ ખી એ સુધી બચાવી અને જો મે ઉત્સહ મતાવ્યો હોત તો આગળ બચાવવાના હતા એમને એક જ ધૂન હતી ખમ છોકરાને બચાવના અમાગ ધરતુ વાતાવરણુ સતત જ હતુ કોઈ કોઈની વતમા માથુ મારતુ નહિ તમે માની શકો નહિ એટલી છૂટ અમારા ધરમા અમને મળતી અમે અમરા મિત્રોને ઘેર લ રતા અમે અમારા અભ્ય સખ ડમા ખર ઇ તોફાન મરતી કરતા મારા મા વહેના મરી ગયેના એટને અમને મઈ કહેનાર ન હતુ અમે બધરિતો એકબીજના પ્રેમપ્રસંગોની છૂટથી ચર્ચા કરતા મરકરીઓ પણુ મરતા અને ચીડવતા પણુ ખરા એકબીજને કાગળો પણુ વચારતા હુ રૂપ મી હતી તેવું માન મારા ઉપર આવતા પત્રો વાચી વાચી થતુ હું મનમા કૂનાતી કેણુ જાણે કેમ મનહરનાઇ પણુ સ્ત્રીઓને પોતાના હવ્યગન ભાવોના સૌ દર્શના દશન કરાવી નિજ્ય પામવાને બદને શરીરસૌન્દર્યથી મેહિત કરવતુ વધારે ગમે છે

મનહરે કહ્યુ, ‘માફ કરજો વચ્ચે બોલુ છુ તે, પણુ એના કારણે છે હદયતુ સૌ દર્ષ કમે કમે ધીમે ધીમે સ્ટુટ થતુ હોય છે તેમા થતો સમયનો વ્યય કદાચ એને ગમતો નહિ હોય જ્યારે આ શરીરસૌ દર્ષ તો પક્ષપાહર અને લીપરટીકથી વધી પડનાવું અને તરત મેહિની પાયરવાવું અજની નરીને ખમર નથી જોઈતા, પતંગિયા જોઈએ છીએ

કમળા જીડો નિશ્વાસ નાખી બોની સાચી વાત છે મનહરનાઈ, મને પણુ એ વખતે મારી આસપાસ ઉડતા પતંગિયા ગમતા હતા એમને દકાડવામા મને આનદ આવતો હતો મારથી એ દાઝે છે એવા બાનથી હું ખુચ થઈ જીકતી હતી મારી આ ટેવને માટે મને કોઈએ ટાકી પણુ નહિ ભાઈઓ તો ઉનટા મરકરી ઉડાવતા ને કહેતા, ‘રોઝી-ધરમા મને સંકુ રોઝ કહી બે નાવતા, ને હું એ વખતે ઉચડતા ચુનામ જેમ હતી તો આજે કયો ઉ તુ ફસાયો? ને હું જે ઉન્ટુને પૈસે સીનેમા જોઈ આવી હોઉ તેની મરકરી કરવા લાગતી મારા પર બેટા પણુ ધરૂી આવતી એક નણાએ એક કાર્ડ બેટ મોકનાવ્યુ ઉપર લખ્યુ હતુ ‘My love is like a red red rose’ અમે એના પર રોઝતુ-ચુનામ નહિ હો, રોઝ જનવરતુ-ચિત્ર કાઠી પાણુ બેટ મોકનાવ્યુ આવી તો અમે ધણી

મસ્કરીઓ કરતા. મારી પાસે મિત્રોએ આપેલી જોડે, પત્રોનો મોટો ઢગલો થઈ ગયો. પ્રશંસકોનો પાર ન રહ્યો. હું સદુના દિલ સાથે રમત કરતી રહી.

કમળા કેહે અપ્રિય પ્રસંગો રમરણુ ચતાં ગમગીન બની. એની આંખમાં ઝળઝળિયાં આવી ગયાં. 'અનાં પરિણામો પણ દરણુ આવ્યાં. એક છોકરાએ મને ખીજા છોકરા સાથે ફરતી જોઈ એસીક પી એના જીવનનો કારણ અંત આણ્યો. એક છોકરો મારા શર્યાતના ખૂબ પ્રેમપૂર્ણ વર્તાવ અને તે પછીની મારી સંપૂર્ણ અવગણનાથી મગજની સમતુલા ગુમાવી કાઢેજ છોડી ચાલ્યો ગયો. અવગણનાથી અકળાતી કમળા બોલી 'તમે પુરૂષો સ્ત્રીહૃદયની જે કંઈ ઉર્મિઓથી ભીંમવા હો, તેને તમારા જીવનની મધુર સ્મૃતિ બનાવવાને બદલે સ્ત્રીને જ પોતાની બનાવવા લક્ષ્યાવ હો, તે તમારા દુઃખનું કારણ બને છે.' મનહર બોલ્યા વિના રહી શક્યો નહી 'સ્ત્રીમાં પણ પ્રિય પુરૂષને પોતાનો જીવનનો લાક્ષણિક પુરૂષ જોઈથી જ બળવાન હોય છે, મને જીવનમાંથી બની જતો જુએ, તે મને સાચી રાખવા મરમિ યું ન કરે તે હું કહી શકતો નથી.'

'હું સમજી શકું છું. સુરમિત્રેન એમના બધાજ બળથી લડે. સારી વા બરાબ રીતે પણ સામનો તો કરે જ. રકે પોતાનું ધન લૂંટાઈ જતું કઈ રીતે જોઈ શકે? પણ હવે મારી વાત આગળ ચલાવું. તમે મારા જીવનના પ્રસંગો પરથી જોઈ શકશો, કે જેમને હું અવગણ્યની હતી, જેમના પ્રેમની લાગણીની હું મજાક ઉઠાવતી હતી, તેમને માટે, તેમના પ્રેમ માટે મારે તકસાટ અનુભવનો પડ્યો. પ્રેમને મેં ઠોકરે ચડાવ્યો હતો, પ્રેમે મને ઠોકરે ચડાવી.'

કમળા બીની આંખે સાડી વતી લુંછની બેઠી, 'મારા વર્તનનું એક પરિણામ એ આવ્યું કે હું સારી રીતે વગેવાહ. મારા સંબંધમાં આવનર થયા છોકરાએ એમણે મારી સાથે ઉઠાવેલી લહેરની અતિશયોક્તિ બરી વાતો કરવા લાગ્યા. એક છોકરો તો બધે કહેતો ફરતો કે 'કમુ મને રેસ્ટોરામાં લઈ ગઈ અને ત્યાં ફ્રેમીલી કમ્પાર્ટમેન્ટમાં અમે એકલાં પડ્યાં કે એ મારે ગજો બાઝી પડી!' મેં એવું બરેબર ક્યું નહોતું પણ ધારો કે ક્યું હોય, તો આવી સુખની પણ આપવા માટે એણે મારે ઉપકાર માનવો જોઈએ કે મને વગેવાવી જોઈએ? મેં મારો બચાવ કર્યો ને બચાવ કરવામાં તો સામાને તમારે જુડો પાડવો જ પડે ને? આ મંદી વાન એટલી બધી વધી કે અમારા પ્રીન્સીપાલે મારા બાપુને વાત કરી. પણ બાપુએ વાત હસી કાઢી અને કહ્યું, 'દરેક છોકરી આ ઉંમરે સચી-mate ની શોધ કરતી હોય છે. એટલે આવા જીવનના વાળે તેમાં નવાઈ નથી!' બાપુની આવી ટેવે મારી પ્રતિભા વેગ આપ્યો.'

મનહર બોલ્યો, 'એ આ વખતે તમે એવી ગયાં હોત, તો વધારે સુખી યાત!'

કમળા જોડો નીસામે નાખી બેઠી, 'પણ એમાં મારું અભિમાન આડે આવ્યું. મેં જુવો કરી હતી, હું બહુ forward woman તરીકે જાણી હતી પણ એનાં પરિણામો સ્વીકારી લેવા તૈયાર ન હતી. મારી આવી શેકમતને ઠોકરે મારવાની ટેવથી મેં મારે માટે અનેક મંદી, ખોટી વાતો વહેતી થવા દીધી હતી. અને મારે હવે જ એનાં પરિણામો અનુભવવાનાં હતાં. એક વસ્તુ જીવિને આંખે બાજે તેવી સ્પષ્ટ હતી. મારા તરફ આકર્ષનારા યુવકો મને એમની પ્રિયતુ-નંદિ કે પત્નીનું ગૌરવમયું સ્થળ આપવા રાજી હતા. મને એ એમના બે ધડીના આનંદનું સાધન ગણ્યતા. હૃદયના શુદ્ધ સ્નેહને પાત્ર ગણ્યતા નહિ. આપણે ત્યાં સ્ત્રીના જીવનના અભિમાન તરફ ખૂબ જીવનસાથી જોવાય છે. એવી સ્ત્રી કોઈ પણ પુરૂષના માન કે પ્રેમનો વિષય બની શકતી નથી. મારી આતપાસ થયા ભમતા, પણ મારા વિશે પ્રચલિત અફવાઓ સાંભળી મારા તરફથી એમની લાગણી ફરી જતાં વાર લાગતી નહિ.'

'ધીમે ધીમે એ વસ્તુ હવે નીકળતી જાય છે.'

‘તમે બૂરો છો. આવી સ્ત્રી કોઈનો ગ્રેમ પામતી નથી. એને પરણનાર પુરૂષ પણ મોતાને બીજીની નજરમાં હલકો પડી ગયેલો માને છે અને લઘુતાથી અનુભવે છે. મને બરાબર યાદ છે. એક યુવકની સાથે હું ‘પરણી જાઉં’ એવી સ્થિતિ ઉભી થયેલી. એક વાર મેં એને ‘આ મારા બાવિ પતિ’ એમ કહી, મારા એક મિત્ર સાથે જોળખાવ્યા. એનું મોં શરમથી લાલ લલ થઈ ગયું કેમ જાણે મારાથી શરમાતો ન હોય ! મને એવું એપમાન લગ્યું કે ફરીથી હું એની માથે ખેલી જ નહિ’ ફરી ક્રમણએ બેડો નીસર્યો માખી કહ્યું, ‘અમારી સાથે પરણનાર પુરૂષ કા તો અમારી જેમ કામનાથી પીડાતો, યાકેરો અથવા તો અમારી સારી આર્થિક સ્થિતિનો લાભ લેનારો હોય છે.’

‘આવાં લગ્નોમાં fulfillment કરતાં adjustment વધારે હોય છે. નહિ?’

‘હા. અને એ adjustments પણ એટલાં સુખી નથી હોતાં. ધારો કે અમારી સાથે કોઈ નાસી આવે, તો ટૂંક સમયમાં અમારાથી ધરાઈ જાય છે અને એના સહજા દુઃખનું, એના પતનનું કારણ અમે છીએ એમ કહેતાં શરમાતો નથી. અમારા સ્વાર્પણમાં રહેલી સહજતામાં એ વિશ્વાસ મૂકી જ શકતો નથી. પણ એમાં એનેયે શો વાંક ?’

‘પછી તો મારે માટે કયાંય સ્થાન ન રહ્યું.’ ક્રમણા બૂતકાળના બનાવોને ફરી તાજ, નજર સામે સરતા જેતી હોય તેમ ખેલી, ‘હું’ ઉમરે મોટી થતી ગઈ. બી. એ. થયા પછી અભ્યાસ મૂકી દીધો. મારી સાથેની બહેનપણીએ અખ્યે છાકરાની મા થઈ બેઠી હતી. મારાથી મોટી ઉંમરના મિત્રો પરણી બેઠા હતા. મારી સાથે રખડી એમનું વિવાહિત જીવન ધૂળધાણી કરવા રાજી ન હતા. મારા સ્વભાવથી પરિચિત મારી બહેનપણીએ હું એમના પતિ સાથે છૂટ લેતી તો મોં ચડાવતી. ધરમાં પણ વાતાવરણ બદલાયું હતું. બાપુ ચળવી ગયા હતા. બાઇએ પરણી ગયા હતા. એમને પણ એમની સામાજિક પ્રતિષ્ઠાનું બાન થયું હતું. બાબીએ તો પાછળ ખેલતી જ હતી, ‘હવે ક્યારે ખીરે બધાવું’ છે ? જ્યાં ત્યાં ક્ષાંત શરમ વિના બટક્યા કરો છો તે ? તમારે કંઈ નથી પણ અમારે સમાજમાં રહેવું છે. અમારે છાકરો વરાવવાં છે.’ બાઇએની નજરમાં પણ હું હલકી પડવા માંડી હતી. હું કોઇને દંડતાપૂર્વક ચાહી શકું એમ એ માનતા નહિ. બહે ત્યારે મોએ ચડીને કોઈ કંઈ ન કહે, પણ જ્યારે સહુના મોં પર તેમ આ ધૂષો તિરસ્કાર વાગી શકે, તમારી આસપાસના વાતાવરણમાં તમારે માટે આવી ધૂષા હલકાય છે તે અનુભવી શકે, ત્યારે તમારૂં માથું લાંબા સમય સુધી જામ્યું નથી રહી શકતું. મરવાવું મન થાય છે.’

‘આ તિરસ્કાર અને મારી અતુષ્ટ કામનાઓ વચ્ચે હું રીઝાવા લાગી. કોઈ રચનાત્મક કામમાં મારી જાતને દૂબાડી દેવા મથી, પણ બહેકેલુ મન અને શરીર ત્યાં મારી કામનાની તૃપ્તિના પ્રસંગો શોધતું હતું ! એ કામના માત્ર દેહસુખની જ ન હતી. મારે પત્ની થવું હતું, માતા થવું હતું. કોઈને મારો-ખરેખર મારો-બેવા દિલ તલસલુ હતું મારૂં સ્ત્રી જાણી જાણ્યું હતું મને સ્વામીની ઝંખના લાગી હતી. અહો ! એ સમયે જો કોઈએ બહાલમરી નજરે મારી સામે જોયું હોત, તો હું બધું અભિમાન, બધું સ્વમાન તેજ એને ચરણે મારૂં સર્વસ્વ ધરી દેત.’ ક્રમણા અટકી, દીર્ઘ નિઃશ્વાસ નાંખી ખેલી, ‘પણ કોઈએ મીડી નજરે ન જોયું.’ હું તલસાટથી પીડાતી રહી.’

‘ધરમાં મારી કોઈને શરમ ન હતી. મારા જેવી સ્ત્રીની શરમ પણ શા માટે રાખવી જોઈએ ? રાખવાની જરૂર પણ શી ? બાઇ અને બાબી અમયાદ રીતે મારા દેખતાં વર્તતાં. પહેલાં હું હસી લેતી, ધણુ હવે સહન કરી શકતી નહિ. મારી આખોમાં મજાકને બદલે ભૂખ ધસી આવતી. મારા હોડો હસવાને બદલે તલસાટથી કંપી જતા. મારી છાતી કોઈની સાથે ચંપાઈ જવા ઉછળી રહેતી. એક વાર બાઇએ બાબીને બાયમા લીધાં અને હોઠ પર ચૂમી લીધી. એમને અબર હતી કે હું એ ચોરમાં

હતી હતી. મને બહુ ઓછું આવ્યું. હું મારા ઓરડામાં બસાઈ રહી બેઠી.

‘ને બાઈના આખાને હાથમાં લેતાં મારા હૈયાના તારા ઝચુઝપી બેઠા. સુખની લદરી સાથે અત્પિત્તની ઝાળ મને સળગાવી ચૂકતી. મને યતું, આવો મારેયે આખો હોત તો...’

‘આવા વાતાવરણમાં તમે કહો છો તેવું વૃત્તિઓનું દલ્ચિત્કરણ ક્યાંથી બને? હું રોજ ને રોજ મારી વૃત્તિઓ પરથી દાણ ગુમાવતી ગઈ. આ બધાં ધરમાંયે છવરેણુ એકલતા ધાગતી. ને મેં એ એકલતાથી બચવા પ્રયત્ન કર્યો.’

‘અમારા પાડોશમાં શાન્તિવાસ રહેવા આવ્યા હતા. સરસ, સુંદર વ્હાલસોયો ગમર યુવાન. ખીંટી મગક કરવામાં એવો કુશળ કે આપણું ચિત્ત તરત આકર્ષાં લે. ગમે તેવા ગંભીર હોઈએ, પણ એને બેતાં દસી પડીએ. એની સરસ રીને એ તમારાં વખાણુ કરે, કે તમને ગમ્યા વિના રહેજ નહિ. હું એના કરતાં હંમરે ઘણી મોટી. એ બિચારો મેટ્રીક પાસ થયેયો. હું છવરતની અનુભવી હતી. એને હાથમાં લેવો એ મારે માટે રમતની વાત હતી. થોડા વખતમાં હું બેઠ ચકી કે એ મારા તરફ વળી ગયો છે, મારી સાથે વાત કરવી એને ગમે છે. મારા પડખામાંથી ખરી ચકતો નથી. મારા હંડા પત્રોને બદલે રનેહથી ભરપૂર પત્રોની એને ઝંખના રહે છે.’

‘હું સ્પષ્ટ ભણતી હતી, કે મા વિનાનો આ ગમર યુવાન મારી પાસે ચાતાની મમનાની, હુંકની આશાથી ઘસડાઈ આવતો હતો, નારીના, છવંત સદયરીના પ્રેમની આશાથી નહિ. છતાં હું વિહવલ થઈ ગઈ. હાથમાં આવેલું આ સુખ જવા દેવા હું ચાગતી નહતી. ભયંકર એકલતાનો હવે મને ખબ લાગતો હતો. હું શું કરી બેસીશ તે હું જાણતી નહતી. એ એકલતાને હું કોઈના અસ્તિત્વથી, બલે પછી તે ગમે તે હોન્હું બરી દેવા માગતી હતી. તજુખતું તો તજુખતું. હું એ તજુખતું પકડીને યે છવી જવા માગતી હતી. છલવિવા મારી પાસે કોઈ પણ અધરિત કાષે કરાવી ચકે તેમ હતી. તેમાં પણ શાન્તિવાસના બાળકને બેઠ હું કોઈ બવાનક લાલસાથી બસાઈ જતી. આ ખ્યાસ છીપાવવા હું કોઈ પણ હલે જવા તેવાર થઈ બેઠી હતી.’

‘અને હું શાન્તિવાસને લખને નાહી. ધરખાર, પ્રતિષ્ઠા, લોકનિંદાની દરકાર ક્યાં વિના હું એને લખને અહાં સુખમાં આવી. અમે પતિપત્ની તરીકે ધર માંડ્યું. હું એને પરણી, કોઈ સદાનુભૂતિ કે સદ્માવધી નહિ, પણ મારી કામનાની ત્પિત માટે.’

વાત પૂરી થઈ કરી, એણે નિસાસો નાખ્યો. વેદનાથી છલકાતું મૌન ઓરડીમાં હમરશ્ચ ગયું.

થોડી વારે મનહરે શાન્તિનો ભંગ કર્યો. એણે હળવેથી સદાનુભૂતિ છલકાના રવરે પૂછ્યું, ‘તમને શાન્તિબાઈથી કંઈ બાળક ન થયાં, કસુબેન?’

‘ના’

‘કેમ?’

‘એમનો વાંક નહતો એમાં. મારો હતો. ડાકટરનું કહેવું થયું, કે ધૌવનમાં સાઈકલોગ, સાઈકીંગ અને સ્પાઈપટી ખૂબ કરેલાં એટલે ગર્ભાશય એની જગાએથી ખસી ગયું હતું.’

કમળાએ મનહર સામે તીક્ષ્ણ દષ્ટિપાત કર્યો. એ દષ્ટિ પૂછતી હતી. ‘હું એજ લાગતી છું, નહિ વાણુ?’ પણ મોં પર પથરાયલી ગમગીની બેઠ એ ઢીલી પડી.

‘મેં તમારો બહુ સમય લીધો. હું હવે જઈ રહી એ બીધી થઈ.’

મનહરને શું બેઠવું તે ચૂંચું નહિ. એ પણ બેઠો થયો. આલાસનના સખ્દો શોધવા પ્રયત્ન કરતો બેઠ્યો, ‘કસુબેન.’

‘મારું નામ તો છે કસુબા, મનહરબાઈ, પણ તમે મને હવેથી કસુબાનિંદા કરો.’

કહેવાનું છે. એ કહેવાનું છે જ હતી ને? મનહરને હૃદય ખરેખર વ્યથિત થઇ ગયું એણે કહ્યું 'મૂઝારો નહિ, કમુમેન, શાન્તિભાઇ જરૂર આવશે તમને ત્યાં એકવા નહિ કાવે રાતે અહીં સૂના આવજો.'

કમળા શીકકુ હરીને બોલી, 'બીજી સ્ત્રીના પતિને ફસાનીને નસાડી લઇ જનાર સ્ત્રીનો નિશ્વાસ કરવામાં સાર નહિ.'

'હું એથી ગભરાતો નથી જે વિશ્વાસથી તમે આજે મારી પાસે તમારા હૃદયની વ્યથા દાનવી છે, એ વિશ્વાસને પાત્ર જો તમે મને ગણતા હો, તો પછી તમને ગાગ વિશ્વાસને પાત્ર હું સાટે ન ગયું તમને ત્યાં એકતુ લાગશે અહીં સુરભિ છે, બામો છે તમને ગમશે.'

'એકલતાથી હવે ટેવાતુ પડશે ને? આજથી ટેવ પાડી શું ખોટી? આવજો બાઈ મહી કમળા એની ઓરડી તરફ ચાલી ગઈ'

મનહર જો ડા વિચારમાં ત્યાં ને ત્યાં ખુરસીમાં બેસી રહ્યો જાણે હવેનવનની શક્તિ જ શરીરમાં ન હતી! એક પ્રકારની નિરાધારી અશક્તિનો અનુભવ થતો હતો. એક વ્યક્તિને યૌવનમહજ જૂનોમાથી પાછા વળના અનુકૂળ પ્રેમાળ વાતાવરણ આપવાને બદલે આ સમજ ઉપાનમ તિરસ્કારથી એને બધબીત કરતો હતો અને એના હૃદય ભૂતકાળની અસરમાંથી સુકત થતા હતા તદુરસ્ત જીવન જીવવા દેનાની તક પશુ આપતો ન હતો! કેવી કમનસીબ ધીના! ત્યાં જ સુરભિએ પ્રવેશ કર્યો એની આખો પરથી લાગતું હતુ કે આજની બપોર મનહરે કમળા સાથે ગળી હતી એ વાત એને દાદર ચ તા જ કોઈ સહૃદયી પાડોશીએ કરી હતી! એવું મો ચડેતુ હતુ મનહર પશુ મૂંગો રહ્યો એવું મન વ્યથા હતુ એની બાળીની તબિયતના સમાચાર પૂછી એ ચોપાની પર ફરવા ચાલ્યો ગયો.

મનહર પાછો ફર્યો ત્યારે સુરભિ પથારીમાં પડી પડી રડતી હતી મનહરે વ્હાનથી એના માથે, ગાંધે હાથ ફેરવ્યો, પશુ એ ખોલી નહિ.

'કેમ શું થયું છે?' એણે પૂછ્યું.

સુરભિ મૂંગીજ રહી.

'બોલ તો ખરી.'

જવાબમાં અટકાવી રાખેતુ ફરકું.

'હું જાણુ છું તું શા માટે રડે છે.'

'તો પછી પૂછો છો શાના? ખોટા ખોટા પટાવો છો તે.'

'એ તો અમને ટેર પડી.'

'એવી ખોટી ટેવ શા કામની? અને એ અર્થસચક દૃષ્ટિ નાખતી બેની, 'ધર લઈને બેઠા પછી ધણીયે ટેવો છોડવી પડે છે, સમજ્યા?'

મનહર વાતને સમજી સમજી બેઠો, 'પરજણા પછી બજાબર સમજી ગયો છું ચા, સીગરેટ, બાઈમથ દોસ્તારોમાં ફરવું, મોડી રાતે ઘેર આવવું કાવે ત્યાં જમી લેવું, કોઈ પશુ છોકરીના સામું ન જોવું એવી ટેવો છોડવી પડે છે ને કેટલીક પાડવી પશુ પડે છે દાખના તરીકે તારું ઉપરાણુ લઈ પડેલી સાથે લડવું તારા સારા ને મારા સમાનહાતા બધા ખાઈ જનારા માટે એમને આગળે ટકવા ન દેવાં લગજીવનમાં આટલો મોટો કાન્તિકારક બનાવ છે, એ તો હું બરાબર સમજી ગયો છું.'

મનહરની વાત બીજે વાળવાની ટેવથી પરિચિત સુરભિ પથારીમાં બેઠી થઈ અને મનકાતી બોલી 'કેવા ભુચ્યા છો? વાત ઉઠાવો છો જાણે અમે કંઈ જાણતા જ નથી ખોનો, આજ બપોરે શું કરતા હતા?'

'વાતો.'

‘કોની સાથે ?’

‘કમળાબેન સાથે.’

આંખમાં ઠપકનો ભાવ લાવી સુરભિ બોલી, ‘એવાની સાથે વાન થાય ?’

‘કેમ ન થાય ?’

‘લાભે, જરા લાભે.’

‘એમાં લાભવા જેવું છે શું, સુરભિ ?’

‘જેના તેના ધર ભાંગતી ફરે એવી નિર્લજ્જ બેરી સાથે તે વાત થતી હશે ?’

‘તને એનાં વિશે ઘણી ખબર લાગે છે !’

‘છે જ તો. મૂર્છ જુડી છે. કાંસે આપણા બાપાને રમાડવા લઈ ગયેવી. પાસેની આહીરાળા રંભાબેન એને મળવા આવેલાં એમણે પૂછ્યું, ‘કમ્, આ કોનો બાબો છે ?’ તો કહે ‘ગારો’ ને છાતીએ વળગાડી વહાલ કરવા લાગી. રંભાબેને મને વાત કરી. કેવી જુડી મૂર્છ છે. હવે બાપાને લઈ જવાજ ન હઈ.’

મનહરને લાગ્યું કે એની આંખમાં હમણા અશ્રુ ફૂટી આવશે. એણે કંપના સ્વરે કહ્યું, ‘હું નહિ લઈ જવા દે, તો હું બાપાને જઈને એના બોલામાં મૂકી આશીર્વાદ, સુરભિ.’

સુરભિ એની આંખના ખૂણામા ઉબરાતા આંસુ વિરમવપૂર્વક બેતી ઉભી.

x

x

x

બીજો દિવસે સવારે મળો એક બપોર અને અત્યંત કમ્પુ ગનાયથી ખગમગી ઉડ્યો. એકલતાનું દુઃખ અસલ્લઘવાથી કમળાએ કોઈ ઝેરી પદાર્થ ખાઈ આપવાન ક્યો હતો. મનહર એની ઓરડીમાં ગયો, ત્યારે કમળા બહુ ઊંડી નિદ્રામા ઢળી પડી હતી ! એના મોં પર કમ્પુ પ્રસન્નતા હતી. કમળાએ નહિ કમ્પુનિતકાએ-એને પોતાને હાથે જ એની જીવસેણ એકલતાને હમ્પી નાખી હતી.

બપોરે સુરભિ બાપાને લઈ મનહરની નજીક આવી ઉભી, અને મનહરે એ બંનેને જોરથી બાથમાં બીડી, ઉપરાઉપરી ચૂમીએ લઈ અકળાવી મૂક્યા, ત્યારે સ્વભાવસરલા પત્ની સમજી ન શકી કે સહચરતું મૂલ્ય એના સ્વામી માટે આટલું બધું કેમ વધી પડ્યું હતું !

સ્વામીના ૧. (જીવ) બાલકાકા-મનહર-ના સુખમાં બાલકા પડેને પ્રકર ધૂંપી હતી; તેમાં સુરભિને જીવને પોતાને ધુળે જેમ બહુવા

૨. બિલોદ-નંદારીનોદ અને રૂબિલોદ-પ્રભ ના બગ્ગર ૧(જીવોદા સોપાનો બાલકાસના અને લાલ્લા ૧૨૦૦ની વિચારણા પરત્વે જેલે ડાંશે સુરભિને દેખા લે તે જી

પૂર્ણિમા હવેની માંદગી

શ્રી પૂર્ણિમા હવે ઉદ્દેશા કેટલાક દિવસથી મેલેરિવાના તાવથી પટકાઈ પડતાં આ વખતે અમે લેખમળા રજુ કરી શક્યા નથી તે બદલ દિલથી છીએ.

—તંત્રી

વળામણું

અહીં બસ અહીં હવે અટકી કેડી કૌમાર્યની,
હવે નવલ રાજમાર્ગે પથરાય દામ્પત્યનો;
અહીં સુખદ છાંયડી જનક-માતની થંભતી,
અહીં પિયરિયાં તણી વિરમતી રૂડી ગોડડી,

ઘડયાં જીવન-સ્વપ્ન જ્યાં, જીવન-વેલ જ્યાં પાંગરી;
ખીટ્યાં જીવન-બાગમાં સુમન રાન-સંસ્કારનાં;
વ્યથા હૃદય ફેરતી સદન આજ એ છોડતાં,
પણેપણ પદો તણી સરી જતી ગતિ લાગતી.

નથી ભવરણે કહી સફર શોભતી એકલાં,
નથી નિરસતા જતી જીવન કેરી, સાથી વિના;
ન પ્રેમ વિણ હૈયુ જે મધમધાવતું વિશ્વને,
ન સ્વાર્પણ વિના કહી પ્રગટ થાય સાક્ષ્ય જે

ન હોય ઉર-મંથનો, નવ વિલંબ આજે કશો,
સુધન્ય પણ સત્વરે હુરખણેર સત્કારવી;
સહર્ષ પગલાં મૂકે જીવન-સાથીના સાથમાં,
બને જીવ સગિની જીવન-છાંયડી એમની.

સદૈવ તમ સાથમાં સ્વજનની હુજો આશિષો,
હુજો હૃદયમાં સદૈવ અલિલાષ સાથકયના,
બને સફળ યાત્રિકો, સફળ યાત્રીની પ્રેરણા,
પ્રલંબ જીવને વરો પરમ દિવ્યતા આત્મની.

કિસ્મત

મનસુખલાલ ઝવેરી (પરિચય)

મધુસૂદન એમ. એ.

‘ચંદ્રહૃત’ પ્રતિકાવ્ય લખી ગુજરાતી કવિતામાં પ્રવેશ (!) કરનાર મનસુખલાલ કાઠિયાવાડના એક આદર્શ પ્રતિનિધિ છે. કાઠિયાવાડના પ્રતિનિધિ એટલે એમની કવિતામાં ‘કાઠિયાવાડી’ પ્રયોગ કે સંસ્કારો દેખાય છે એ અર્થમાં નહિ, પણ સ્વભાવે. સૌની સાથે મીઠા સંબંધ પહેલાં અને પછી કવિતા! વિવેકમાં (સાચો કે ખોટો) પણ કોઈ પણ સાહિત્યકાર એમને પહોંચે નહિ! વાત કરે ત્યાં મદાયે હસતા અને સ્નેહુનાં અમી અંજન કરતા મનસુખલાલ ગુજરાતી કવિતાના એક સાચા કસબી-કવિ છે.

નવીનોમાં એઓ બહુ આગળ ન પડ્યા પણ પોતાની વિવેચનશક્તિએ એમને વિશેષ પ્રકાશમાં મૂક્યા! મનસુખલાલ વિવેચનપ્રકાશમાં આવતાં એમની કવિતા વધારે પ્રકાશમાં આવી. એ કવિતાની કસબ ગુજરાતના સાચા વિવેચકોની નજરે ચડી.

મનસુખલાલ અન્ય કવિઓની જેમ મોનેટની પા પા પગલી ભરનારા છે. પણ એમના મહત્વાકાંક્ષી દિલને એથી સંતોષ નથી. આથી એમણે મહાભારતને મહાભારત લીધો, કુરુક્ષેત્રનાં કાવ્યો આરંભ્યાં અને આજે પણ એ કુરુક્ષેત્રના આરંભે તે એમણે પ્રગટ કરી દીધા છે. મનસુખલાલ આદર્યાં અધૂરાં મૂકે નહિ. એક ધન્ય દિવસે ગુજરાતી કવિના સાહિત્યમાં એ અંત જરૂર સ્થાન લેશે.

મહત્વાકાંક્ષાના પ્રતાપે જ એમણે સાત વર્ષે જઈને પછી પાછો કોલેજમાં અભ્યાસ કરવા માંડ્યો. ભણ્યા-અને પંડિત થયા-એમ. એ ની ઉંપાધિ મેળવી અને પ્રાધ્યાપકપદનો વ્યાધિ મેળવ્યો. રાજકોટમાં એમણે છાવણી નાંખી! દરમ્યાન હિંદની કુબેરનગરી તો એમની નજરે જ હતી એ મહત્વાકાંક્ષાવે ફળી અને આજે સેન્ટ એલિથર્સ કોલેજમાં એઓ ગુજરાતીના પ્રાધ્યાપક છે.

મનસુખલાલ માત્ર કવિ નથી, માત્ર વિવેચક નથી, પણ એમનામાં ખીલુ શક્તિ ઘણી ઘણી છે. ઝવેરી અને માણેકનો વેપાર ભાગમાં હોય! ઝવેરી અને માણેકે ‘મુહિણી’ને કબજે મુંબઈમાં સંભાળેલી-પણ એમાં તો ઝવેરી અને માણેક ‘મુહિણી’ને સ્વરાવી કોઈ અધિક સારા સ્વાદે ચઢી ગયા. પણ ફરી પાછા મનસુખલાલ ‘શ્રવન’ના તંત્રી બન્યા છે.

મનસુખલાલ વિદ્યાર્થીપ્રિય પ્રાધ્યાપક છે. મિત્રોપ્રિય કવિ છે અને વ્યવહારકુશળ વ્યક્તિ છે. એમની કવિતામાં કર્ણપ્રિય શબ્દોના પ્રાસની કસબ છે. પણ એમણે

આદરેહુ' ભરત વિરાટ છે. એ વિરાટને બ્યારે છેકા આવશે ત્યારે કમળ આકાશજડિત તારાઓની જેમ અનોખો દીપી ભકશે અને મનસુખલાલનાં ચંદ્રકિરણની ખરી કદર કરાવશે.

- એમના કાવ્યસંગ્રહો 'ફૂલદોલ' અને 'આરાધના.' બંને સંગ્રહો નથી પ્રથમ પંક્તિના કે નથી છેક છેલ્લી પંક્તિના! મધ્યમ છે છતાં એમાં એમણે જે તત્વો મૂક્યાં છે તે નજીકના ભવિષ્યમાં એમના પ્રથમ કક્ષાના મર્જનની આગાહી ચોક્કસ કરાવે છે. એમનું લખાણ સચોટ, સરળ અને વિશદ છે. પૃથ્વીપંથી કહેવાયા છે પણ એમની વિશિષ્ટતા છે એમની વિશદતાની!

એમણે વિવેચક તરીકે પણ ગુજરાતી આહિત્યની કપરી સેવા બાંધવા માંડી છે. એમના વિવેચનનો સંગ્રહ બહાર પડ્યો છે મનસુખલાલમાં વિવિધ શક્તિઓનો મેળો છે એમનામાં વિવેચનશક્તિ સતેજ છે તેની જ સાથે એક હકીકત એ પણ છે કે એમનાં વિવેચનો પૂર્વરંગે રંગાયેલા છે. વિવેચનાનો કદર દુશ્મન એમનો પરમ મિત્ર છે. પણ કવિતામાં એવું નથી કવિતામાં તત્વને સ્થાન નથી તત્વ હોય તોયે ત્યાં કોઈ જ રીતે સૂઝ ઉત્પન્ન કરે તેમ નથી અને આથી જ મનસુખલાલની સફળતા કવિતામાં વિશેષ તરે છે. એ સફળતાની પૂર્ણિમા તો કુરુક્ષેત્ર પૂરું થયે ત્યારે જણાયે. એથી અર્ધરેખા મટી પૂર્ણિમા પાંગરે-પદ્મવે-પ્રકાશે અને પથરાય એની જ હુવે ઝખના કરવાની રહી.

ધી ઇન્ડસ્ટ્રીયલ એન્ડ પ્રોડેસીયલ

એસ્યુરન્સ કું. લી૦

ઇન્ડસ્ટ્રીયલ એસ્યુરન્સ બીલ્ડીંગ,

ચર્ચગેટ સ્ટેશન સામે, મુંબઇ.

૧૯૪૪ દરમ્યાન થયેલું નવું કામકાજ રૂ. ૨,૦૫,૦૦,૦૦૦

૧૯૪૪ના અંતે લાઇફ ફંડ આશરે રૂ. ૨,૩૫,૦૦,૦૦૦

ચેરમેન—

સર ચીમનલાલ એચ. સેતલવડ

કે. સી. આઇ. ઇ.

હાલગીના વીમાની વીવીધ ચોજનાઓ માટે લખો:—

ગવનરલ મેનેજર

ઇન્ડસ્ટ્રીયલ એન્ડ પ્રોડેસીયલ એસ્યુરન્સ કંપની લીમીટેડ

અંડુલું નામાંકિત રક્તો-ફેરફે-મોલ્ટ નળનાં સળનાં બધાંને ઉપયોગી છે. સાબ્નું માણસોની શક્તિ એનાં સેવનથી મજબૂત રહે છે, અને માંદાંને, માંદગી પછીની નબળાઈ નાબૂદ કરી, નવજીવન આપે છે.

અંડુલું રક્તો-ફેરફે-મોલ્ટ સ્વાદિષ્ટ અને તાકીદે તાઝગી આપનાર છે. અને તેથી નાનાં બાળકો તેમજ મોટાં સૌ કોઇ સહેલાઈથી લઈ શકે છે. પેાપણુ

આપનાર અને ખાસ કરી લોહીની લાઘી વધારનાર અંડુ-રક્તો-ફેરફે-મોલ્ટ અવશ્ય અજમાવો.

કોઈવાર અવશ્ય અજમાવો !

અંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્કસ લી૦, જે ખસે રોડ, મુંબઇ નં. ૧૪

કુશન—ભારીયા રેલવેનવાડી, કાલખારેવી રોડ.

સુંદર ગેટઅપથી જ

પુસ્તકની હબરો નકલ ઉપડશે

બાંધે પ્રોસેસ સ્ટુડિયો

માત્ર વિચાર આપો :
એના પરથી રંગભેરંગી
ચિત્ર તૈયાર કરી પ્લોક
બનાવી આપીશું.

ડિઝાઈનસ
બ્લોકસ
સ્લાઈડ્સ

ટે. નં.

૨૦૯૪૫

૧૩૮, મેડોલ રટ્ટી, કોટ, મુંબઈ.

રામતીર્થ આહી તેલ

સ્પેશીઅલ નં. ૧

મગજના જ્ઞાનવંતુઓ બળવાન બને છે. ધોળા
વાળ કાળા થાય છે, ખરતા અટકે છે. ટાલમાં વાળ ઊગે
છે. જોડા મટે છે. ગાઢ નિદ્રા આવે છે, વાદશક્તિ
અને આંખોની દૃષ્ટિ વધે છે. બધી રૂતુમાં બહેનો,
પુરૂષો અને બાળકો માટે મહાન ફાયદો કરનાર છે.

બધે મળે છે.

શ્રી રામતીર્થ યોગાશ્રમ

૪૪૮, સેન્ટ્રલ રોડ, મુંબઈ ૪.

पवन, पाणी, पृथ्वी, आकाश, मेघ, अग्नि

सत्यवादी राजा हरिश्चंद्र पर
आरोकारधी विद्याभिरतो
आ विपारी प्रयोग शत्रु धयो

शत्रु छे
शनिवार
ता. ८मी
संश्लेषरधी

परंतु
- राजा हरिश्चंद्र
- राणी ताराभती
- कुमार रोहित
आ आइतना
अग्निभांशी शुद्ध
कुंडल अनीने
अहार आख्यां.

दिग्दर्शक

राज नने

संगीत

केशवराव लोणे

रामचंद्रपाल

भूमिका :

शोभना समर्थ

पसंत बेगडी,
नाथभपटकी,
अनंत मराडे
येथी शकुन्तला

दिग्दर्शक

अमरनाथ

भूमिका:

दुर्गाभाटे

नरहराज, नजीर

ताराभती

ओड्यान्स
शुद्धी ग
६॥ धी १२
३॥ धी १॥

हृषी.
शुद्धीन प्रकाशन
आंभोने लयताधी
अरी कतां दुध्या

समय

दररोज ४, ७, १०
शनि, रवि, तडेवारे
अपारे १ वागे

रौक्षी

आवे छे

वीलेज गर्ल

याने

गांवकी गोरी

आवे छे
घोडा समयमां सुकहु-शाम
भूमिका : आइओ, नमुना विगेरे

दिग्दर्शक : आइआरुं
लाजवाअ सार्जन

शुद्धीग : हृषी श्रीरम सरवीस रत्न, वेमिन्त रोड, मुंअड ७.

કલાના રસિકો
સાહિત્યના પ્રેમીઓ
કવિતાના ઉપાસકો

પદા જ એની મુક્તકંઠે
પ્રશંસા કરી રહ્યા છે

રાષ્ટ્રનું મસ્તકે ઉન્નત કરતું પ્રકાશ-ચિત્ર

૧૧મું
અઠવાડિયું
પાત્રો
પૃથ્વીરાજ
પ્રેમઅદીખ
પેંદારકર
રત્નમાલા
રજના

વિક્રમાસ્તિય

વિજય ભટ્ટનું દીર્ઘશૈન
કવિ દેસાઈની કલા

સુપર સિનેમા ઉપર
૪ જાણ ૪ ૭-૧૦

[ઇવરગ્રીન સીરીઝ]

શનિ, રવિ, રજાએ ૧૫૫ વાગે ચાલુ છે

માણસના મનમાં
અનેક ચિત્રો
ઉઠે છે અને ભુંસાય છે,
નથી ભૂંસાતી-
એની સ્નેહ અંખવાની સ્મૃતિ!
એવાં સંભારણાં
રૂપેરી હાલરડું
દિર્ઘશૈલક : નીર્માતા
ડબલ્યુ. એચ. અહમદ

આંખ અને
હિલ અનેને
ઠારે છે :
* *

કૃષ્ણ અઠવાડિયામાં મન કી જીત

મુખ્ય ભૂમિકા : - ગીતા-સંવાદ

નીના * શ્યામ જોશી મલીહાપાદી
તિવારી, પ્રકાશ, ગીતા નિર્ઝામી ગુલાબ, રાજકુમારી, શુક્લ

ક મ લ ટીકા [સનરિથ પ્રકાશન]

બનારસી સેનાંગી

જરમાન મિલ્સ લિ.લું
આર્ટ સિલ્ક
(કટ્ટાલના કાપણ મુજબ)

દુગ્ધૂલના રીંગલ
૬૫ડાં

૨. ૧. ૮૬૨૧૫

રવિવેશી મંદિર

સૂરજમુખી

યુવાન કવિ હરિલાલ પંડ્યાનાં

બાળગીતોનો સંગ્રહ

કિંમત : આઠ આના

....પરિમલ પ્રકાશન....

: પ્રાપ્તિસ્થાનો :

- (૧) પરિમલ સ્ટોર્સ,
૨૦૦/૪ વિદ્યુલભાઈ પટેલ રોડ,
મુંબઈ, ૪
- (૨) વિશ્વકર્માબન્ધુ સ્ટોર્સ,
૪૦ કાંદેવાડી, મુંબઈ.

સો વાતની એક વાત

એટલે જ

દૂંકું ને દય

શ્રી. મૂળરાજ અંતરિયાની "નવચેતન" માની "નિત નવી વાતો" ના ૭ વર્ષના સખા-જોગાથી ચૂંટી કાઢેલી ઉચ્ચતમ રચનાનો સસકરતો સંગ્રહ "દૂંકું ને દય" નામે બહાર પડી ચુક્યો છે.

કિંમત રૂ. ૩૦. વી. પી. રૂ. ૧૦

પ્રકાશક

એન. એમ. ઠંકરની કું.

૧૦૮, પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટ

મુંબઈ ૨.

એકવાર પરીદી એનો દય કાદી જુઓ.

વેણી

તંત્રી : ખદરી કાચવાલા

સીનેમાની આલમમાં સળવળાટ કરતું :
નીડર વિવેચનની બેધારી તલવાર ખખડાવતું :
હસાવી હસાવીને તબિયત તંદુરસ્ત રાખતું :
રંગરંગની ફૂલ પાંદડીઓને એકદોરે ગૂંથતું :

સપ્તરંગી ઈંદ્રધનુ સમું

મહાગુજરાતનું માનીતું સાપ્તાહિક

બહીલરના કોઈ પણ સ્ટોલ પરથી મેળવી લ્યો.

વેણી કાર્યાલય

ખેતવાડી ૧૨મી ગલી-મુંબઈ, ૪.

પ્રણયકાવ્ય

કોલક

પ્રેમધનુષ્ય

કૃતિ

કર્તા
કોલક

ગુજરાતના
વિદ્વાન વિવેચકાએ
મુક્તકંઠે એ
અંથને વખાણ્યો છે.

દાહ રૂપિયો

એન. એમ. ત્રિપાઠી લિ. ટ્રિન્કોસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ.

ન વાંચ્યા હોય તો જરૂર વાંચો.

સાંધ્યગીત

દરેકનો દાહ રૂપિયો

સ્વાતિ

“મ નવહૃદયનું આયું મુભગ દર્શન
શરદખાણુ સિવાય ખીજે ભેયું નથી”

- જન્મભૂમિ તા. ૮-૧૧-૪૪
જે કલમ માટે જન્મભૂમિ
એ આ ઉ ગારો કાઢયા
તે જ સા હિ ત્ય સ્વા મી

જંજાળ

શ્રી ચંદ્રનારાયણ શર્મા કૃત

જે મુંદર સામાજિક નવરૂઢયાઓ ‘જંજાળ’ અને ‘ખાતલ’ આ ચોપડીમાં
આપી છે. જંજાળી કૃત ઉપરલા સહિત કિં. રૂ. ૪૫. વધુ વખાણુની જરૂર નથી.
વી. પી. મારે લખેા :

ગાં ડી વ સા હિ ત્ય મં દિ ર : - સુ ર ત

ગાં ડી વ ના ખાળ સા હિ ત્ય ને જ. ખ. ની જરૂર નથી.

કોલક

કૃત

ત્રણ કાવ્યગ્રંથો

સાંધ્યગીત

૧૯૩૬

.....

ભીર્મિ કાવ્યોનો

સંગ્રહ - કવિ

ખબર દ્વારના

પ્રવેશક સાથે

.....

દોઢ રૂપિયો

સ્વાતિ

૧૯૪૧

.....

ભીર્મિ કાવ્યોનો

બીજો બહુ

વખણાવેલો

કાવ્યગ્રંથ

.....

દોઢ રૂપિયો

પ્રેમધનુષ્ય

૧૯૪૪

.....

બે હજાર પંક્તિનું

સુખપ્રેમનું

સર્ગસરણ

કલ્પનારંગી કાવ્ય

.....

દોઢ રૂપિયો

કવિતા કાર્યાલય, વિલેપારલે <લખો> ત્રિપાઠી સિ. પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨

પ્રેમશૌર્ય ગ્રંથાવલિ : પુખ્ત બીજું

તૈયાર છે !

શકારિ

તૈયાર છે !

(વિક્રમાદિત્ય)

શકોનો સંહાર કરનાર ભારતવર્ષના લાડીના

સમ્રાટ વિક્રમના ગાળ્યારોહણ અને પરાક્રમે પર

પ્રકાશ પાડતી જ્ઞેશ અને જોમભરી નવલકથા

મૂળ લેખક : શ્રી રાખાલદાસ બંધોપાધ્યાય

અનુવાદક : લીમલાઈ દેશાઈ

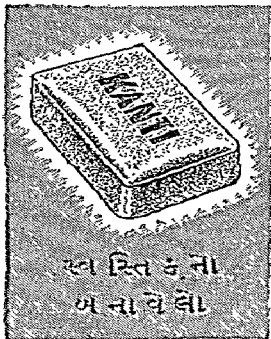
આ ચોપડીમાં આ સમ્રાટ વિક્રમ વિષે અતિ વિદ્વતાભરેલો પ્રવેશક

મથકર પુરાતત્ત્વવેત્તા શ્રીલોગીલાલ ઝાંડેસવાલે લખ્યો છે.

ક્રિ. રૂ. ૨-૧૨-૦ ય. ખ. જુડ

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર : હવાડિયો ચકલો : સુરત

तमाइं भौन्दथं भणवा

स्व स्ति कं ना
अ ना वे दो

कानि
L.M.C.

स्वस्ति क ओधल भोस्स, लीभारेड, मुंअछ, १२

કોલક

કૃત

ત્રણ કાવ્યત્રયો

સાંધ્યગીત

૧૯૩૬

.....

ભિર્મિ કાવ્યોનો

સંગ્રહ - કવિ

ખખર દારના

પ્રવેશક સાથે

.....

દોઢ રૂપિયો

સ્વાતિ

૧૯૪૧

.....

ભિર્મિ કાવ્યોનો

ખીજે બહુ

વખણાચેલો

કાવ્ય ગ્રંથ

.....

દોઢ રૂપિયો

પ્રેમધનુષ્ય

૧૯૪૪

.....

બે હજાર પંક્તિનું

સુગ્રંથ પ્રેમનું

સળંગ સરળ

કવ્યનારંગી કાવ્ય

.....

દોઢ રૂપિયો

કવિતા કાર્યાલય, વિલેપારલે <લખો> ત્રિપાઠી લિ. પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨

પ્રેમશૈલ્ય ગ્રંથાવલિ : પુસ્તક ખીજું

તૈયાર છે !

શિકારિ

તૈયાર છે !

(વિક્રમાદિત્ય)

શિકોનો સંહાર કરનાર ભારતવર્ષના લાડોના

સમ્રાટ વિક્રમના રાજ્યારોહણ અને પરાક્રમો પર

પ્રકાશ પાડતી જ્ઞેશ અને જ્ઞેમભરી નવલકથા

મૂળ લેખક : શ્રી રાખાલદાસ બંધોપાધ્યાય

અનુવાદક : લીમલાઈ દેશાઈ

આ ચોપડીમાં આ સમ્રાટ વિક્રમ વિષે અતિ વિદ્વાનરેલો પ્રવેશક

મશહૂર પુરાતત્ત્વવેત્તા શ્રીલોગીલાલ ઝાંડેશ્વરનો લખ્યો છે.

ક્રિ. રૂ. ૨-૧૨-૦૫ ખ. શુદ્ધ

ગાંધીવ સાહિત્ય મંદિર : હવાડિયો ચકલો : સુરત

ગાંધી જયંતિ

ના
શુભ પ્રસંગ પર
ધરોધર વાગતી
થઈ જાય
તેવા હુલુથી

યંગ ઇન્ડિયા

ના
સંચાલકોએ

ડી. એ. ૧૧૭૧૧

આલીસ કરોડના એ ગાયુ આને
ભાવીની ભીંતર ભાષુ
એક વડાણુ એવું વડાણે
દુશ્મન જ્યારે દાનેલઈને
ગી ત ઠાં ત્હા રાં ગા શે-
જરૂર, જરૂર ત્હારો જય થશે
અને

એક અવધૂત ચાલ્યો જય
ગીતો

સાબરમતીના સંતવાળી

શુભરાતકોકીલા શ્રીમતી
જ્યોત્સના મહેતાના પ્રમથુર
૨૫૨ દોરા
ખંડાર પાઠી ચૂકયા છે.

લખા:

નેશનલ ગ્રામોફોન

રેકર્ડ મેન્યુ. કં. લી.

૧૧૦ મેડેલ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૧.

ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ

હિન્દની જુનામાં જુની
સુવિખ્યાત વીમા સંસ્થા
[સ્થાપિત ૧૯૧૩]

નવુ છંદગીતું વીમાકામ ૧૯૪૩

મેળવેલું કામ રૂ. ૬૯,૯૬,૦૦૦
ભરપાઈ થયેલું કામ રૂ. ૫૭,૮૮,૦૦૦

૧૯૪૪

મેળવેલું કામ રૂ. ૧,૨૧,૮૬,૦૦૦
ભરપાઈ થયેલું કામ રૂ. ૧,૦૩,૨૦,૦૦૦

આગ, દરિયાઈ અને અકસ્માતના વીમા
કામનું ખાતું ખોલીને ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ કંપનીના
૩૨ વર્ષના લાંબા ઇતિહાસમાં ૧૯૪૫ની સાલ
એક નવુ પ્રકરણ ઊભેરે છે.

સત્તાવાર થાપણ	રૂ.	૫૦,૦૦,૦૦૦
ભરપાઈ થયેલી થાપણ	"	૧૧,૫૦,૦૦૦
કુલ અસ્કયામત	"	૮૫,૦૦,૦૦૦
ચાલુ કામકાજ	"	૩,૫૦,૦૦,૦૦૦
પ્રીમીઅમ આવક	"	૧૮,૦૦,૦૦૦
લાઈફ ફંડ	"	૬૦,૦૦,૦૦૦

ધી ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ ઇન્સ્યુરન્સ કું. લી.

ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ બીલ્ડિંગ, એપોલો સ્ટ્રીટ, કોલ, મુંબઈ.

છંદગી-આગ-દરિયાઈ-અકસ્માત

ટુંક સમયમાં રજુ મશે—

શ્રી જ્યંત દેસાઈ

પ્રોડક્શન્સનું

અંગીત પ્રધાન નવલું ચિત્ર

તદ્બીર

દીર્ઘશીલ્પ : જ્યંત દેસાઈ

જેમાં—

રવરસમ્રાટ

સા ચ ગ લ

રવરકીલ્લરી

સુ રૈ યા

સાથે—

મુખારક, જલ્લુખાઈ

સાલવી, રેવાશંકર

અને બે નવીન તારીખગો

રાજરાણી અને નીલોકર

☆

રજુ થવાની તારીખ.

માટે જોતા રહો

જંદગીના ચઢતી પડતીના
અનેરા રંગો દાખવતું—
પ્રણય-શૈશ્ય-સંગીત એજ
જીવનની મીમાસા પઢાવતું—
જાણીતા કલાકારોની અદ્ભુત
કારીગીરીથી દીપતું—
અનોખી ઢબનું ચિત્ર

વધુ વિગત મટે—

જ્યુટપીર શીલ્મ ડીસ્ટ્રીબ્યુટર્સ

પારેખ સ્ટ્રીટ, મુબમ્બઈ ૪.

5 જાંર ગૂર કપડાં

૨ જિરગી અને ખ્યાપૂર્ણ ગપડાં બનવવામા હિંદુ રેતલિ જમનાનથી ભસ્મ્યાન બગવતુ અન્યુ છે અને આ નાની ન પડીઅ પહેરે શા કુદર પાપાક આ વાતની સાબીત રૂપ છે. િ દનાજ માવમાથી અત હિ દનાજ વધારા સુખાસથી અ સાપાક બનવવામા આવ્યા છે.

કાપ ની જાત ૨ ગ અને કીક્રાઈનની પસંદગી કરતાં હવે તમને મજબુત થશે નહિ કારણુ દરજી ટેડ માઈવાળા કાપડના જાત અને ટકાવપણુ અલે છે.

માવે પુરેક પાડવ તુ મુરકેવ અને અ સુશરિત છે તેથી તમારી જીવિઆત પુરતુ ૨ કાપડ ખરીદીને માનવબલિ પ્રક્રિયે મદદ કરે.

આ કપડાં વખતમા તમારી સેવા બેજ અમારી અગિવાયા છે.

ધી તાતા મીલ્સ લીમીટેડ

મેનેજીંગ ડાયરેક્ટર - તાતા પ્રાન્સફરીક વીગીટડ.

રાજકમલ કલામંદિરનાં

જયશ્રી છાપનાં

શકુન્તલા

પ્લેઇંગ કાર્ડસ આપે જ્યાં ?

કિંમત

રૂ. ૧-૬-૦

(પોસ્ટેજ અલગ)

ભારત એજન્સી

મિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨ (ટે. નં. ૩૩૧૦૩)

મગજને ઠંડક આપવા
કિમતી વસાવાઓથી...
ભૂખર

ગાંધી બ્રાહ્મી
તેલ વાપરો
અપણે ઠંડાશે મને છે!
સી.સી. મહાવન બેંકફુડ
મુંબઈ, ર.

રે આ

ટોનીક

ઓએના સર્વ દર્દો

માટે અક્સીર

બ્રાહ્મી કિંમત રૂ. બે

પોસ્ટેજ જુદું

કોમ્પોઝિટીવો
લાઇ કાટવા માટે

બાદશાહી
સાબુ, પાવડર, લોશન
સર્વોત્તમ છે.

કવિતાની એક કલ્પના માટે, ગણિતશાસ્ત્રના અટપટા ઉકેલ માટે, તકરારી મુકદ્દમામાં એક સચોટ દલીલ માટે સુંદર અગળ જરૂરી છે

બ્રાહ્મી જીવન

મગજના વિકારો મટાડે છે. કલ્પના વધારે છે.

લખો—ગુજરાત આયુર્વેદિક ફાર્માસી

- (૧) કાલ્યાણદેવી મુંબઈ (૨) ગાંધીરોડ, અમદાવાદ
(૩) દાદરરોડ, રાજી (૪) લાખાદરાજી રોડ, રાજકોટ

અમીરી નિવાસસ્થાન
સાદા, સાત્વિક અને શુદ્ધ
ખોરાક માટે સૌથી જૂઠું

નૃસિંહ હિન્દુ લાંજ

- ટે. ૧૧૭-૧૧૯, હોર્નબી રોડ, કોટ, મુંબઈ,
ટે. નં. ૩૧૯૬૫ ૨૧ીમાઈ એફસ-“જોન”

શ્રી ઇન્ડિયા જનરલ ઇન્સ્યુરન્સ

— કંપની લિમિટેડ —

સ્થાપના : ૧૯૩૪

હેડ ઓફીસ : કાનપુર

ઈન્ડીયા, આગ, મોટર, વર્કમેન્સ કોમ્પેનસેશન,
હુલ્લડ સૌ પ્રકારના વીમા ઉતારવામાં આવે છે.

શાખાઓ

કલકત્તા, લાહોર, મદ્રાસ, અજમેર, પટણા

વધારે માહિતી માટે લખો

પ્રાંચ મેનેજર

(મુંબઈ શાખા)

રૂહીમતલ્લા હાહિસ, હોમલ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ

કુટુંબના ભાવિનો વિચાર કરો !

જે દિવસે તમે
કુટુંબ-દુનિયા છોડી
જશો ત્યારે એ
તમારાં સ્વજનોનું
શું ?

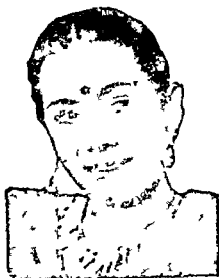
તેમની સંભાળ
લેવા માટે આજે જ

તમારો વીમા ઉતારાવો

શ્રી ઇન્ડિયન ગ્લોબલ ઇન્સ્યુરન્સ કું. લિ.

૩૧૫-૩૨૧, હાર્નબી રોડ, કોટ, મુંબઈ.

તમારું દીલ સંભાળજો... !

એ ચોરવાને
આવી છે
નિર્મળા

•
નારીદેવનો રાજ
મેતીલાલ

•
નાણુકડી
નજમા

વાડીયા મુવીટોન કૃત
ભવ્ય સંસાર ચિત્ર

પિયા-મિલન

દિશક એસ. એમ. યુસુફ

એસોસિયેટ પ્રોડ્યુસર : હિલ્લા વાડીયા

પુરજોશમાં
ચાલુ થઈ ગયું છે.

કુ વણ
દુબાશ થીએટરમાં

ને. બી. એ
વાડીયા
* પ્રાકરણ *

એ નવાં પક્ષ પ્રકાશનો

આપણી કૉંગ્રેસ

રમણીલાલ શાહ

કૉંગ્રેસની સ્થાપનાથી માંડી અત્યાર સુધીના
જાનો ઇતિહાસ સચિત્ અને પ્રવાહી શૈલીમાં
નિરગી ઉપરજી રાા રા.

કંડે પહોરે

મુનિકુમાર મ ભટ્ટ

પ્રવેશક શ્રી જ્યોતીન્દ્ર હ. દવે

નર્મમર્મવૃક્ત લેખેથી સર્વ જાણીતા થનાર
શ્રી મુનિકુમારનો પ્રથમ લેખસંગ્રહ શ્રી જ્યોતીન્દ્ર
દવેના હારપ્રથમ પ્રવેશક સહિત મનોહર
ઉપરજી ત્રણ રૂપિયા.

પક્ષજા પ્રકાશન, વડોદરા

ગુરુ ગોવિંદસિંહ (મહાકાવ્ય)

લેખક ગોવિંદ પટેલ આશુભ ક મા મુનશી
શીખોના અપ્રતિમ ગુરુ ગોવિંદસિંહની ગૌરવ
ગાથા આલેખવું પ્રથમ મહાકાવ્ય

પાનાં : ૩૮૦ કિંમત ૪ રૂપિયા

ઈતિહાસની કેડી

ભાગીલાલ સાંડેસરા

જાણીતા પુરાતત્ત્વવિદ અને ઇતિહાસજ્ઞ
શ્રી સાંડેસરાનો પ્રથમ લેખસંગ્રહ

કોઉન : ૨૮૮ કિંમત ૪૫૫ રૂપિયા

હવે પછી

રાકના રતન (નવલકથા) પ્રખર ચ દરનાકર
ધરતીનો બાર (નવલકથા) પીતાનર પટેલ
ભરતા પાન (નિબંધો) વિજયરાય વેલ
અ.આર્થ ૨ (ચરિત્ર) વર્ગી - પરમાર
ફોન : ૩૩૬૨૯ મુખ્ય ષિકેતા; તાર : અંબરથી ન

પક્ષ પબ્લિકેશન્સ લિમિટેડ

દિરાજગાહ મહેતા રોડ કોટ મુંબઈ ૧.

પૃથ્વીના પર પર આર્થમહીલાનાં
વસ્ત્રાભુષણો અતુષમ છે :

સૌન્દર્ય દુર્લભ છે :
સૌન્દર્યને શોભાવે
એવાં વસ્ત્રાભુષણો
પણુ અતિ દુર્લભ છે :

રૂપકલા

ઉત્તમ કોટિની

બનારસી સાડીઓ

ભાતભાતની બોર્ડરો

રેશમી કાપડ

વગેરે ખરીદવાનું સુગમ

અને સગવડભર્યું સ્થાન

રૂપકલા :

રૂપના અંખારને રમણીય કરે

એવાં સૌન્દર્યના સાથિયા

ભરેલી સાડીઓ :

રૂપકલા

કવીન્સ એબ્સર્સ, કવીન્સ રોડ

મરીન પુલની સામે-મુંબઈ

ટેલિફોન નં. ૨૦૬૨૬ ૫૧ તર "હેન્ડબુક"

તુમ કહોગે પ્રીત ઈસકો,

તુમ કહોગે ખ્યાર !

(પ્રદીપ)

પ્રીત કહો
અગર ખ્યાર
કહો પણ
એ ખૂંનેમા જ
પ્રતિમા છે
પ્રિય સ્વજનની.

પ્રીત કહો
કે ખ્યાર
કહો પણ એની
પાછળ ઓળખ
છે એ પ્રિય
સ્વજનની
તસ્વીરની

કવિતા

તંત્રી : કોલક

વર્ષ ૪થુ : અંક ૯મો : સળંગ અંક ૪૫
ઓક્ટોબર ૧૯૪૫

ગૂ થણી

યમી	દુગેરા શુક્લ	૨૫૬
કવિકથાઓ	મૂળરાજ અભરિયા	૨૧૪
કવિ દયારામ	કુમુદચંદ્ર મહેતા	૨૧૧
લાગત-લોખ	રસનિધિ	૨૧૬
ગુજરાતી સાહિત્યમા ગજવ	'નસીમ'	૨૭૦
ગામડે નયે		૨૭૧
તે કોણુ હરો ?	ઈન્દ્ર વસાવડા	૨૭૭
શ્રી નમદ મુવણુ ચંદ્રક		૨૮૧
લેખક પરિષદ		૨૮૨
શુ કહેવુ પ્રિયા કવિતા ખ્યાની		૨૮૩
સુદરમ	મધુસુદન એમ એ	૨૮૪
પત્રદીને પધે .	કોલક	૨૮૫
સંગીતકાર	કુમુદચંદ્ર મ મહેતા	૨૮૭
દેલવાગના દહેરા	શાંતિકુમાર જ વહ	૨૮૭
મિતાક્ષરી મતદર્શન		૨૮૮
ગોમતીક અને ખીલ નાટકો કોવક		
સાહિત્યનીના રેખાચિત્રો	મ લા કે	
વિદાય	કૃષ્ણચીર કોક્ષિત	
પુસ્તક પહોચ		૨૯૦

વાર્ષિક લવાજમ

દરમાં રૂપિયા છઃ પન્દરેશમાં રૂપિયા દસ
છટકે નકલ લેવામાં આવતી નથી.
કવિતા દરેક અમેલ માસની ૧૦મી તારીખે પ્રગટ થવ
છે કવિતા અંગેનો પત્રવહેવાર નીચેને સરનામે જ કરવો
કવિતા કાર્યાલય, વિલેપારલે

વેન્ગાર્ડ સ્ટુડીઓઝ

૩૬૫, ઠાકોર દ્વાર ચોસ્ટ સામે-મુંબઈ.

य मी

पादात्रे नेत्र ढाणीने अलनी डार डारती,
अद्रना दर्शने रात्रि राम राम हुसी रही. १

सयर अयरे अद्रे कीधा अभीरस सीयन,
गिरि, निधि, नले, पीण्डे दीप्ति ढणी दगरनक,
व्यन्न करतो व्हेतो वायु सुशीतल मोडक,
पुलकित थर्ष पृथ्वीप्राण्डे वहा सुणस्पदन. २

हृदयसरला ग्हेवी पुत्री यमी पृथ्वीतणी
सरिततट पे सूती सूती णधे निरणी रही.
गडन वनमा साथी अेनो गये। णहु वारथी,
सहुयर विना सुनी तनीयमी तट अेकली ३

यमी अेकाकिनी अेनी पण्डेसेन पडी पडी
रमती थलती, जेता मत्रमुग्ध णनी गर्ष. ४

विमल मलके आधा आधा हिमालयशुग शा।
रगत नन आ गाता जतां अगम्य नहीतण्वा.

પરિમલ ભરે પૃથ્વીકુંળે સુગંધવતી ધરા,
ધવલ વસનો ધારી આવી રહસ્યમથી નિશા. ૫

નિજ નિરખતી અંગે તેજે મયકંતણા રસ્યા,
ગજબ તનની કાન્તિ જોઈ યમીનયનો હુસ્યા.
પવનલહરી ંહેતાં કાળી 'ઉઠે લટ કેશની
સહજ તનને સ્પર્શી હૈયું ભરે સુખસ્પંદથી. ૬

'યમ' સાદ દર્ધ એના પડધાને શમતો સુણી,
પડે પાછી વિચારોની તંદ્રામાં રસથી યમી. ૭

સરવરજળે સંધ્યાકાળે ગયા જળ જીવવા.
યમકરતણે યાતાં વક્ષસ્થલે કરસ્પર્શ જ્યાં
પુલક પુલકે રોમાંચે દામિની સુખની વહી,
બહુ સમયથી એની ઘેરે યમીઉરને સ્મૃતિ. ૮

ગત અનુભવે દોડી રૂહેતી હતી દિલની ગતિ,
પ્રભવ સુખનો આન દોનો કયહી? બહુ શોધતી.
ધબક વધતી શાથી? હૈયું ન હાથ રહે કયમ ?
અકળ વહુતા સૂરો અંગાગ કેમ મનોરમ ? ૯

અંગ પ્રત્યંગના મીઠા સ્પંદને એકચિત્ત ધર્ધ
ક્યારની યમની રાહ જોતી સૂતી હતી યમી ૧૦

ઉર નવ રુચે આજે એનો પ્રલંબ વિલખ આ,
ચરણુરવથી ચોંકી જોતાં યમીદગ ખડાવરાં,
ઉર તલસતું કેની ઉભા, અને શ્રવણે રહ્યાં
મધુર સુણવા વાણી કેની ! અગમ્ય મનોદશા ! ૧૧

પરિમલ લઈ આવે વાયુ, વળી અમરાર્ધમાં
વિટપ વિટપે ઊડી ગાતી સુકંઠિત કેકિલા
સ્વર મધુરપે મહેંકી ઊઠે સમસ્ત વનસ્થલી
રસિક હૃદયે જાગે આશા ઉરોર્મિ રહે ઇલી. ૧૨

આવીને હસ્ત પૂઠેથી દાખતાં દગ, ચોંકતી
સક્ષણી ઊછળી તન્વી યમી 'એ યમ' જોલતી. ૧૩

મૃદુલ કરે છે રૂડી માળા રહે યમકંઠમાં,
 નયન ઢગિયાં નેત્રે રાગેછલંત યમીતણા.
 અવશ દિસતી, જોખો કેવાં સકંપ ! કહું યમે,
 'ઉર ભય ધરે શાને ? કાણે કરાવી કહે મને ?' ૧૪

અરણ્ય ઉભરે લલ્લ કેરાં મુખે શતધાર, ને
 કરતલવતી ચાંપે છાતી સહિ પુલભાગ એ.
 સજ્જા નયનો જોણું લાવી જરા બનતાં, છતાં
 બહુ શરમથી ભગ્યાં ગાલે ગુલાબદલો અડા ! ૧૫

'વનમાં ના સાથી મારે એકલું લાગતું યમ',
 એવું જોલીં યમી સાહે કંપતી યમનો કર. ૧૬

'વનચર ઘણા તારે સાથી સમીપ', પરન્તુ ને
 તુજ મુજ સમું હોયે કોઈ' કહી શરમે ઘણી
 સુતનુ નયનો ઢાળે નીચાં, છતાં ય પ્રગટલ છે
 નયનસર એ મીઠાં નાખી રહી યમના લણી. ૧૭

ભમર યમની સકોચાતી, લલાટ પરે પડ્યાં
 સહજ કરતો આઘાં ગુરુછો મુકોમળ કેશના.
 બહુ ય કરતો યત્નો તોયે ન રહે દુઃખીન કાં
 નયનસરમાં દોડી જતાં સવેગ યમીતણા. ૧૮

વિસ્ફારી લોચને નેતો યમ લાવણ્યમથી યમી
 મયકે મોહિની કેવી પ્રત્યેગે પાથરી હતી ! ૧૯

પલટ કરતો કાંચા ભગ્યો શશી શુભ શીતલ,
 રસ રજતથી રંગ્યા દીસે અહો નભે, બૂલલ !
 ઉદ્ધિઉરને સ્પર્શી કેવી ભરી ભરતી અડા !
 પ્રકૃતિ ધરતી હેતુ પ્રાણે કયો ? ચિર વિસ્મય ! ૨૦

વચન પડતાં એવે કાને "મને યમ, એકલું
 વિજ્ઞાન વનમાં લાગે જ્યારે જતો અતિ દૂર તું.
 અસહુ વધતી ત્યારે સાથી તણી પ્રિયા, અંખના
 અવિસ્ત વહે તારા પ્રત્યે સખે, મુજ સ્વપના." ૨૧

“ક્રુદ્ધપના વહુને તારી ચક્રની ગતિએ યમી,
નિયંતાએ ઘડેલા છે અન્ય - માનવની પ્રતિ.” ૨૨

યમવચનથી હૈયે ઊંડો સહે પ્રણયૌવના,
મદભર યુવા કેવી રીતે સહે અવહેલના ?
નયનશરથી તીણું વીધી, યમી વદતી કંઈ,
“અખળ ઉરની પાસે આશા કર્યે ન વળે કંઈ.” ૨૩

મૃગપતિ શરથી વીંધાતો જ્યાં ધરે ખમણે ખળે,
સહુન ક્યમ ધા આવેા યાયે ? ન પૈરુપ ઊછળે ?
પણ પળ મહીં એણે ધારી વીધી નિલસ્વસ્થતા.
ઉર સરલને વીધ્યે વાણીશરે ન કંઈ મઝા. ૨૪

“દેવોની દૃષ્ટિથી દૂર આપણે ય નથી નથી.
સ્નિગ્ધ શુભ કરી કેવી શશાકે દૃષ્ટિ, જો યમી !” ૨૫

“રજનિપતિની દૃષ્ટિ સ્પર્શીં ગઈ જ મને ય તે,
હૃદયભરતી તેથી ખાળી શકી ન જરી ય રે,
ઉર ઉમળકે વેલી વૃક્ષે ચડે યમ, તેમ આ
ઘસમસ ધસે હૈયું તારા લણી, નહિ જંપહા.” ૨૬

યમનયન ત્યાં જોતાં સામે પ્રમત્ત પયોધરા
રજનિ, રસના કુલો રેડી રસાળ કરે ધરા.
નયન નમતાં નમતાં નીચાં જોતાં યમી નવયૌવના
ઉરધડકથી અંગો સ્પદી રહ્યાં ખહુ જેહુના. ૨૭

યમનેત્રો ઢળ્યાં જો ને નેત્રમાં, વરસ્યાં અમી,
ચિત્તવૃત્તિ રહે ખેચી પરમ ચુંગક, શી યમી ! ૨૮

અનિમિષ યમે જોયાં જોયાં ધરાઈ ભરી ભરી
દગ, વિભવ શો અંગાગોનો સુપુષ્ટ સમીપમાં !
હૃદય રસવું મોજું આળ્યું, ઘડી સ્થિર થૈ રહ્યું,
વિરલ સુખના આસ્વાદોથી ભરી દિલ એ ગયું. ૨૯

હૃદય ઠરવું, સૌન્દર્યોનો સમીપ મહાનિધિ
વિરલ ઉછળે, એમાં જવું તથાઈ જ શું વિધિ ?

નયન પડતાં એવે ઠહેતાં જતાં સરિતાજળ
 ઉદધિરટણે દેવાં ઘેલાં કરે ઘનગર્જન ? ૩૦

‘વેગથી ઘસતી આવે નિમ્નગા, રાધવી ગતિ
 કેવી રીતે કહે, સિન્ધુ ! મૂંઝાતી અટકે મતિ.’ ૩૧

રસમય ગયું હાલી હૈયું પ્રસન્ન, નજીકના
 તૃણ હરિત કેં ચૂંટી નાખે કરાંશુભિ વારિમાં,
 ‘સરિતા જળમાં જતાં ફરે તણાઈ તૃણો ત્યમ
 પ્રણયવહને રહેતું જાવું તણાઈ’ વહે યમ. ૩૨

નયન હસતાં એના હૃદયાં યમીદગમાં જઈ,
 સ્મિત ફરકતું આછું મીઠું યમીવદને કંઈ,
 વિભવ લલિતાંગોને ભેઈ પ્રસન્ન વહે યમ,
 “પ્રકૃતિ ધરતી હેતુ પ્રાણે મહા, નહિ વિસ્મય.” ૩૩

કુજોશ શુકલ

કવિ કથાઓ

મૂળરાજ અંબરિયા

બે ડાહ્યા જણ

બનાડં શાએ એક જગાએ કહ્યું છે કે ઇંગ્લેન્ડમાં અત્યાર સુધીમાં ફક્ત બે ડાહ્યા જણ જ થયા છે; એક શેકશપીયર અને બીજો હું. શેકશપીયરે કહ્યો લખ્યાં છે ને મેં નથી લખ્યાં એટલે એ બેમાં હું વધુ ડાહ્યો છું.

લગ્ન અને લોટરી

વિખ્યાત જર્મન કવિ ગેટેના એક મિત્રે લગ્ન કર્યાં પછી ગેટેએ એને અભિનંદન આપ્યાં નહિ. તેથી એને માઠું લાગ્યું. એક દિવસ વાતવાતમાં તેણે આ વાતનો ઉલ્લેખ કર્યો.

“કોઈ માણસ લોટરીની ટીકીટ ખરીદે તેથી તે મુખારકબાદીને પાત્ર બનતો નથી.” ગેટેએ કહ્યું.

કેટલી ભાષા શીખવશો ?

મીસ્ટનને એક જણે પૂછ્યું: “તમે તમારી પુત્રીઓને કેટલી ભાષા (Tounge) શીખવશો ?”

“ત્રીને એક જ ભાષા (Tounge) પૂરતી છે. બહુ હોય તો વધુ કલબલ કરે ને માથું ખાઈ જાય !”

ફકીર કવિ કેમ ન થયા ?

“મેં કવિ થવાના ધણા પ્રયત્ન કર્યા હતા,” શ્રી મસ્ત ફકીર કહે છે, “પણ તે બધા નિષ્ફળ ગયા હતા. ૧૯૧૨-૧૩ની સોલમાં કેટલાક કિશોર-સાથીઓની સહાયથી મેં “આનંદમંડળ” નામનું મંડળ સ્થાપ્યું હતું. હું અને રાયસુરા તેના આગેવાન સભ્યો હતા. મી. આદીરસાહ કરીને એક પીઠ

સાહિત્યકાર અને કવિ અમારા મંડળમાં વખતો-વખત કવિતાના પ્રકાર ઉપર ભાષણો આપવા આવતા. એઓ પોલીસખાતાના માણસોને ગુજરાતી શીખવવાની શાળામાં અધ્યાપક હતા. મને કવિ બનાવવાની “ફરજ બમ્બવા” એઓ મને એક ચોપટી પર લખ ગયા અને હાથમાં કાગળ-પેન્સીલ આપી આસમાનના સંધ્યાના રંગો, રતનાકરનાં ઉછળતાં મોગાં અને પવનની લહેરીઓ તરફ મારું ધ્યાન ખેંચી એક અફસરની અદાથી તે પર કવિતા લખવાનો ઓર્ડર કર્યો.

મેં એક લીટી લખી: “સંધ્યાકાળે સમુદ્રને પરે શાન્ત આનંદ આપે.”

બીજી લીટી પોણા કલાક સુધી સુગ્રી નહિ એટલે કંટાળી મેં આદિરસાહને કહ્યું: “કાકા, ચાલો, થોડો કંઈ બેળ ખાઈએ.”

કવિતાના પ્રદેશમાંથી લાલાના બેળની છુદ્ધ બ્રિમિ પર સરી પડેલો જોઈ આદિરસાહે, જેમણે આ દરમ્યાન મિશ્ર હરિગીતમાં પચાસ લીટીઓ લખી કાઢી હતી, મારા તરફ તિરકારથી જોઈ કહ્યું: “માંડી વાળ, તું કવિ થઈ રહ્યો.”

“મૂડ”નું પાખંડ

નમ્સ્તીતા હિન્દી કવિ અને સંવાદકાર પંડિત ઇન્દ્ર કહે છે કે મૂડ આવે તો જ લખાય એ પાખંડ છે. એક દિવસ દિગ્દર્શક જવત દેસાઈ ટેબલ પર સ્લા-એવડો ઉઘાવતાં ઉઘાવતાં કેટલા મહિના સુધી ગર્ભપાતં થઈ શકે તેનું સાયન્સ સમમળવતા હતા. ત્યાં બેઠા બેઠા મેં “તું” રામ. બજન કર પ્રાની” લખેલું.

“શાંતિ જોઈએ, એકાંત જોઈએ, નદી હોય, ખાગ હોય, બહાર હોય” એ અધી વાતો નકામી છે. એક જ વસ્તુ હોય તો બધું આધી શકે: લખવાની અકલ ! દરિયાકાંઠે જ કવિતા યથ શકતી હોત તો આજે દરેક માછીમાર નાનાલાલ યથ ગયો હોત. !

કવિ અને કાવ્યનું -

ઇંગ્લેન્ડના રાજકવિ સર લ્યુઇસ મોરીસે એક વાર ઓસ્કર વાઈલ્ડને દરિયાદ કરી કે: છાપાંઓ મારી ઉપેક્ષા કરે છે. મારી કવિતા ખીત્રકુલ “છાપતા નથી... જાણે મને કાવ્યક્ષેત્રમાંથી જૂંસી નાખવાનું કાવ્યનું રમ્યું હોય એમ મને લાગે છે. મારે શું કરવું ?”

“એ તમારી કવિતાઓ વાંચી છે.” વાઈલ્ડે કહ્યું, “મારી સલાહ છે કે તમારે પણ એ કાવ્યમાં સામેલ થવું જોઈએ !”

આનું નામ જ Wild suggestion !

શાયરી બોલી

હું નથી બાંદી, ન ખીત્રી ખપરખાં;
હું હસીનાની છું લાપરવા જ્યાં.
(ઇન્દુલાલ ગાંધી)

કવિ અને રૂઢીકાસંત

૧૯૩૦માં મહારા પ્રથમ અંથ છપાયો, કેટલાંક કાવ્યો, બાગ પહેલો. વ્યક્તનામ લખ્યા વિના, પણ ‘આજ સુદિન તુજનામિની પૂર્ણિમાનો’

એ કાવ્યપદિતમાંના ધ્વનિઓલયી સૌ. મણિક-લક્ષ્મીને એ કાવ્યઅંથ અર્પણ કીધેલો છે. પછી એકદા મુઅર્ષમાં બે ધૂધી સાક્ષરો મળ્યા હતા.

યજ્ઞમાને વાત માંડી: ‘આ તો વાત વધી. વદ્યું નામ મોઢે બોલતાં રૂઢીકાસત્ત નહે; પણ લખતાં ય ન્હાનાલાલને એતું એ રૂઢીકાસત્ત ?’

પડયા પેરે અનિયિએ ઉતર વાજ્યો: ‘એતું ટીકાવેશુ મા બોલશો, બોટા પડશો, રૂઢમારી પેટે ન્હાનાલાલે પલ્લીને નામ દઇને બોલાવે છે’

યજ્ઞમાને પૂછ્યું: ‘તમે એ ક્યાંથી જાણો ?’

આગનુકે કહ્યું કે ‘એ કારણ તો રાત્રિએ નવ વાગતાં વર્ષામાં મ્હારે ન્હાનાલાલને સાદરનો બંગલો છોડવો પડ્યો હતો.’

એ વાર્તાલાપમાં મ્હારે પછી ઉમેરવાપણું શું રહે છે ? એ તે કવિતાપરીક્ષા હતી કે સંસાર-સુધારક પરીક્ષા ? । (કવિશ્રી ન્હાનાલાલ)

કવિનું અપમાન

છટલીનો કવિ ડાનેનઝીએ એક વાર ફાંસમાં હતો ત્યારે એના પર એક પત્ર આપ્યો. કવર પર લખેલું: છટલીના શ્રેષ્ઠ કવિને પહેલો.

ડાનેનઝીએએ એ પત્ર સ્વીકારવાનો ઠનકાર કરતાં કહ્યું: “હું ફક્ત છટલીનો જ નહિ, દુનિયાનો સર્વશ્રેષ્ઠ કવિ છું. આનું સરનામું કરવું એ મારું અપમાન છે.”

*

કવિશ્રી નાનાલાલને કેટલે પૂછ્યું: “તમારું શ્રેષ્ઠ કાવ્ય કયું ?”

“તમે મારું અપમાન કરો છો; મારા બધા છોકરા હોંશીવાર છે.” કવિએ મર્મભોજી જવાબ આપ્યો.

કવિ દયારામ

શ્રી કુમુદચંદ્ર મહેતા

ગુજરાતી સાહિત્યનો પ્રખાતકાગ ચુર્જર સાહિત્યના પિતા અને આજ કવિ નરસિંહ મહેતાએ પ્રખાતિયા ગાઇને ઉગરવ્યો, એના મધ્યક્ષને મહામનિ પ્રેમાનંદે માણુના મધુર રચનાર સાથે પૌત્રીયક કથાઓ અને આખ્યાનો દ્વારા રસ ધરને સમૃદ્ધ થયો, અને જ્યારે એનીસંધ્યા યેરી ગઇ ને અધકારના ઓળા ઉતરવા લગ્યા ત્યા કવિ દયારામે પૂર્ણિમા શી સુધા રસઝરતી આદનીને શીતન ને મધુર પ્રકાશ પાચ્યો એ આદનીના પ્રકાશમા ગુજરાતની રસભીની ને રસિક રમણીઓને રાસ રમવા નોતરી એવી એણે મજુન, મનોહર ને રસ નિતરતી કાવ્યસરિતા વહેડાડાડી.

સરકૃત સાહિત્યથી આપણી બાપા ને સાહિત્ય બુદ્ધ પાડના નરસિંહે એને માટે જુદો શબ્દ 'અપભ્રંશગીત' ચોળ્યો એ નરસિંહ પણ પ્રેમવક્ષણા બકિતરસથી પ્રચૂર ભકત કવિ હતો છતા અપભ્રંશગીત મા શ્રીકૃષ્ણનું અને શૃંગારનું વર્ણન ન જ થઇ શકે એવો નરસિંહને અમતોપ યથેતો રસનિષ્પત્તિકાર પ્રેમાનંદમા જે આવા શૃંગારની અને રસિકતાની ઉજુપ રહી હતી, ને 'બરી ઓન ના કવિ દયારામે એવો ઉત્તમ શૃંગાર આપી પૂરી અને તે શૃંગાર પણ ગોપી હૃદયના બકિતરસપ્રચૂર હૃવાથી જણે નર્મદાની યમુના ને ચદોદ-કરનળીના ગોકુળ-મથુરા, ને તેથી આગળ વધી કહુ તો ચુર્જર સાહિત્યવાડીમા જણે નદનન પ્રગટયા એની કા વ રસધાર તે તો જણે એ નદનનમાં વેણુ વગાડતા રસિકવર કનૈયાની વેણુના મધુર નાદ અને એની ગીતધારા ઝીનનાર અને ગાનાર ચુર્જર રમણીઓ તો જણે વૃદાવનમા રાસે ચઢેલી વજની ગોપિકાઓ આબુ ધાગવાનું ધારણુ તે દયારામની રસિકતા,

બર્મિમયતા, ગોપીભાવ ને બખાવેશ જ.

સરકૃત સાહિત્યમા જેવું જ/પદેવનું 'ગીત-ગોવિન્દ' અગ્રેડ તેવું કે તેની હરોળમા બેસી શકે એવું તે કવિ દયારામનું "રસિય વનનમ" ગુજરાતી સાહિત્યમા અગ્રેડ લોકોકિત છે કે "રસના તે ચટકા હોય" પણ કવિ દયારામે એને જુડી પાડી ને રસબૂખ્યા ગુજરાતને પોતાના કાવ્યો દ્વારા રસ તરબોળ નનાણુ, ને ચુર્જર સાહિત્યકુજને રચથી ભરચક કરી દીધી જેનામા તાકાત હોય તે જ એ રસ પી શકે, તેની મોજ માણી શકે, ને જરવી શકે (જો કે કવિએ કેટલોક તો ખૂબ જ ખુશી શૃંગાર આપ્યો છે પણ એ એના 'આવેશનું જ પરિણામ માનીએ) એમ છતા કવિએ જ ગણુ છે ને કે 'મિહણુ કેરૂ હૃદય સિંદણુ સૂને જ જરૂ' (પણ ધણુને શકા જ રહી છે કે કવિએ પોતે ગ્યેતો શૃંગાર પોતે જ પચાવી શકેના નહિ) કવિ નર્મદ પર દયારામની અને ખાસ કરીને એના શૃંગારની અસર ઘણી થયેલી પણ નર્મદથી એ જરવાયો નહિ કે કમ તે તો કાણુ જણે પણ નર્મદ શૃંગારમા નિષ્ફળ ગયેતો અને જરવાનારાઓએ જરવ્યો પણ છે ને માણ્યો પણ છે તેમાની વધારે અસર ઘટ તે આ યુગના મહાકવિ ન્હાનાલાલ પર, પડી શી ખમરદાર, લવિતજ વગેરે પર પણ ખૂબ જ અસર છે. એનો રસ એઓ પીતા આબા છે ને હજી પીથે જ જાય છે એઓએ કવિ તરીકે ધણુ ધણુ આપ્યું છે પણ એ લોકો પહેલા જો કવિ દયારામ ન પાક્યા હોત તો ધણુમાનુ જે થોડું સરૂ છે તે પણ એ લોકો ન જ આપી શક્યા હોત અને આ વાતનો તો એ લોકો પણ ધનિકાર તો જ કરી શકે

પણી અંગ્રેજ કવિઓમાં જેવો આચરન, ફારસી કવિઓમાં હારીઝ અને કંઈક અંશે ઓમરખયામ; હિન્દી કવિઓમાં જેવો ભકત કવિ સુરદાસ તેવો આપણા ગુજરાતી સાહિત્યમાં કવિ દયારામ.

આચરન જેવું રંગીલાપણું ને બેફિકર મસ્તાન-પણું કવિ દયારામમાં જડશે. સૂરીરાદનો હારીઝ જેમ ભકિત-મદીરા પીને ચકચૂર થઈ ખૂદારૂપી માણુકને દીવાનો બની હુંદતા આરાધના તલસાટ ને વસોપાત; વૈષ્ણવ સંપ્રદાયના શ્રીકૃષ્ણને 'પ્રિતમ' માની તેને મેળવવાના ગોપીહૃદયના હાવભાવ, તે મળતાં થવો આનંદ ને ઉદ્ધાસ, તેની સાથેનો વિહાર ને વિલાસ, તેના વિયોગથી થતી વિરહબ્યથા ને ઝુશપો, તેની સાથે રુસણું ને નખરાં ને પ્રિતમ-ત્રિયાના જેટલી જ નિકટનો અનુભવ કવિ દયારામમાં જડશે સુરદાસ જેવું જીવન જીવે તરત એવા જીવન પ્રત્યે અનુરાગ થવો અને પછી ખોટી આસક્તિ જતાં પ્રસુ પ્રત્યે થવો દૃઢ ભકિતભાવ ને સુરદાસ જેવો ભક્તાવેશ દયારામમાં જડશે.

એના જેવો રંગીલો ને રસિકવર, પ્રેમવશ પાર્તિગિયા જેવો છેલછખીસો આજે ભાગ્યે જ જેવા મળે. તે સમયમાં પણ કોઈ પાક્યો નહોતો. એના જેવો પાક્યો હતો ઇંગ્લાંડમાં કવિ આચરન, જેને ઇંગ્લાંડ છોડી ઇટાલીમાં જઈને વસવું પડ્યું હતું. પણ એના માણસોની કદર એના મૃત્યુ પછી થાય છે. તેમ એની પણ યજ્ઞ. અને તે એટલે સુધી કે આચરન કેવાં વસ્ત્રો પહેરતો, તે કેવી ઢબે ચાલતો વગેરેનું અનેક સુવાનોએ અનુકરણ કર્યું. 'રંગીલા' થવા પ્રયાસ કર્યાં. પણ કોઈ આચરન પાક્યો નહિ. ને આચરને જેવું સાહિત્ય આપ્યું તેવું હજી કોઈ આપી શક્યું પણ નથી.

તેવું થયું દયારામનું. દયારામનું રંગીલાપણું ઔરંગ હતું. એની પ્રતિમાજ જુદી. "ખીરસાત્રાં કાંસકી રાખી વારવાર વળ હોળાનો, સુરુચિના પ્યાલ વગર અનુકરણીય અસ્ત્રીમથ કપડાં પહેરતો, કવચિત નાકે ચક્ષમા ચઢાવતો અને સીનેમાંડું એકાદ-"તુમીને

મુઝકો પ્રેમ સિખાયા"નું ગાયન લલકરી પ્રોતાની શુકે રસિકતા ને દાંભિક રંગીલાપણાનો ડોળ ફરતો આજના જુવાન જેવો રંગીલો એ નહોતો. એનું રંગીલાપણું અનુકરણીય નહોતું પણ કુદરતી હતું.

એનું ધોતિયું જુવો તો ઝીઝું ને રેશમી કિનારીનું, અડધા પોણા કલાકે ચીપી ચીપી સદાધર્મ પહેરેલું, એનું અંગરખું પણ ખાસ મલમલનું ભમવાની પાંખ જેવું ને તે પણ ખૂબ કાળજીપૂર્વક ખાસ દરજી પાસે સીરાડાવેલું; માથે કસુંબલ ખાસ નડીઆદના રંગારા પાસે સાધારણ મૂલ કરતાં વધારે દામ આપી રંગાવેલી પાધડી; પગમાં ભરતવાળા જોડા; ને ખભે જરીનો કારનો ખેસ; આવો તો સુધક એનો પહેરવેશ. તે ઉપરાંત ગૌરવજો પાતળિયો દેહ કપાળે વૈષ્ણુભક્તનાં જેવું 'ગુવારસીગિયું ટીલું'; કાનમાં અત્તરનાં પૂમડાં, સુખમાં પાન ને આંખમાં સરમો. જાણે ખીજો છેલછખીસો નટવરનાગર, ઓ ઉપરાંત સંગીતનો રસિયો ને તેમાં થે મધુર કંઠ-આવો રસિક વલ્લભ બનીઠની જતો હોય કે ગાનો હોય તો પછી કોઈ નાગરણ્ય મોહ કેમ ન પામે કે કે કાઈ સોનારણ્ય એના પર વારી કેમ ન ભય ? જે બહારથી આટલો રસિક ને રંગીનો હોય તેનું અંતઃકરણ કેટલું રસિક હશે? એના અંતરઆકાશમાં કેટકેટલા ને કેના રંગધનુષ્યની કમાનો દોરાતી હશે?

એમના એક ખાસ જીવનચરિત્રકાર સોનારણ્યનાળી-બેકું ફાઈયાની વાતનો સ્વબદ્ધ ઇન્કાર કરે છે. અને એની એની દરેક યામનમાં એમણે કવિ પ્રત્યેની અનન્ય ભકિતથી કોઈ ને કોઈ રીતે બચાવ કર્યો છે. એ આપણે માન્ય કરીએ છીએ. એમ પણ માની લઇએ કે એ તદ્દન સચું છે. તો થે જાણે એમના શંગારનાં કાબો વાંચતાં કોઈ પણ પાંચકને પહેલે તપકે એટલું નો યાય જ કે આણું લખનાર માણસ કેમ કેમ જાણીને બેઠો હશે? આ ઉપરાંત આપણને જણે "બેકું ફાઈનાર દયા રામ ગમે છે" તેટલો સાતિક, શાન્ત ને ગંભીર દયારામ ન જ ગમે. શ્રી કૃષ્ણનો પરમ ભક્ત જાણે

અનુભવે તો કૃષ્યુ જ્યાં ચાળા ને તે કાનો જરાતરાયે ન કરે તો પાલવે જ કેમ ? અને દયારામને 'નડોર' કોઈ કહે તો તેમાં તિરસ્કારને રચાન જ નથી. એ 'નડોર'માં તો "નંદલાલનો હંપો નડોર" કહેવામાં આપણે જોયો આનંદ ને ગીદાય અનુભવીએ છીએ તેની દયારામને 'નડોર' કહેવામાં અનુભવાય છે. આવા તોફાન વગર, આટલા મસ્ત રંગીનાપણા વગર એમનાં કાવ્યમાં દેખા દેનો શુંગાર ને રસ ને રસિકતા ન આવે એમ તો યપા વગર રહે જ નહિ.

જ્યે ને જોયો એ રસિક તેવે ને તેટલો કે એથી વધારે એ થીનાથજીનો પરમમક્ત એ થીજીની સેા, પૂજ્યાર્યા ને ધ્યાનમાં રમ્યાપચ્યા રહેવું, તેનાં શુશુભાન મસ્ત યર્ષ ગાયાં કરવાં, તેના દર્શન વગર ખાવું નાહ, અને પગપાળા એના દર્શન માટે અનેક વાર યાત્રા કરવી એ 'બંધુ' ભક્તિની પરાકાષ્ટાજ ખતાવે પણ 'શ્રી કૃષ્યુ' 'શ્રી કૃષ્યુ' કરના કરતા દેહ-ત્યાગ કરવો એ કેટલું શ્રીકૃષ્યુ સાથેનું તાદાત્મ્ય ખતાવે છે ? એનું નામ સાચો ભક્ત અને દહ ભક્તિ

કવિ તરીકે એણે કથાઓ ને આખ્યાનો, કવિતા ને ગીતો આપ્યાં ને તેમાં ગરબીઓ ખાસ પ્રમિદ્ધ છે. જેમ નરસિંહનાં પ્રજાતિયા, અખાનો ઘેળ ને આખખા, સામળના હપ્પા, ધીરાની કારી તેમ દયા રામની 'ગરબી', એણે તે ઉપરાંત સોરકા ને હુદા,

એપાર્ષ ને હપ્પય, દરિગીન ને સવેયા, કુંડંગીયો ને રોળા અને ખીજ એવા હન્દોમાં પણ કાવ્યો રચ્યાં છે. અને તે પણ સંગીન સાથે સુખદ ધાય તેવાં. એકથી શુજરાતીથી મંતોય ન ચતાં એણે ફારસી દિરી, મગડી, વ્રજ, સંસ્કૃત આદિ અનેક ભાષાએ પણ જાણી, જાણી માત્ર નહિ પણ તેમાં કવિતાઓ રચી આજના કવિઓ ભે ત્રણ જુદા જુદા હરોની પકિતઓ લખીને એક કવિતા રચે (દા. ત. મિત્રોપ-બલિ) ને તેને કાવ્યમાં નવીન પ્રયોગ કર્ણવું અભિમાન લે છે. પણ દયારામે તો ચાર પકિતઓમાં દરેક પકિત જુદી જુદી ભાષાની યોજા એક જ કવિતા રચવાનો પણ પ્રયોગ કરી જ્યેયો છે. ફારસી ગઝલ લખવાનો પ્રયાસ કરનાર પણ એ જ પહેલો છે.

આનો ભાષાભક્ત, સાહિત્યમક્ત ને કૃષ્યુમક્ત બીજો પાકવો જ મુરકલ.

લોડ મેકાથેને કોડ હતા કે મારી લેખનકૃતિઓ હ મેશા સ્ત્રીઓના મેજ પર જ રહે, તેમના હાથમાં જ રહે, એટલે સ્ત્રીવર્ગમાં જ વધારે વચાય; પણ તેના કોડ તો અધૂગ જ રહ્યા જણાય છે. પરંતુ કવિ દયારામે આવા કોડ નહોતા રાખ્યા હતાં ય એની ગમ્બીઓ અને ગીતો આજે પણ શુજરાતની રાસ રસિક રમણીઓના કંઠમાં વસી ગયાં છે અને પૂજ ઉત્માહ ને આનંદ રસથી ગરાય છે એ જ એની સાચકતા છે. (દાકિયો)

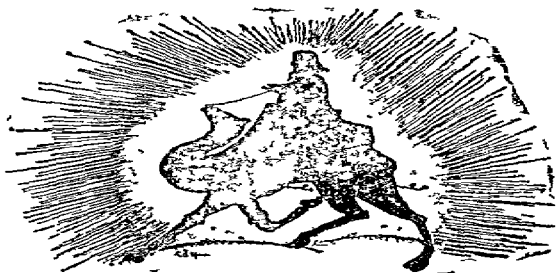
લજ્જા-ક્ષોભ

થાવાની છે તવ ચરણના ચારુ ચિન્હે પુનિત,
મારી સાદી, ગરીબ જતની, ભાંગીતૂટી કુટિર;
એવી યાતા હૃદય સ્ફૂરણા, હૃદય ઉદ્વિગ્ન ચિત્તે,
વાળીચાળી સજ કરી રહું ધૂગને આપીને.

ધાયે જેથી તવ ચરણના સ્પર્શને યોગ્ય ભૂમિ,
ને દૃષ્ટિને રૂચિકર દિલે એ વ્યવસ્થા કરું હું;
તૈયારી ના હજી પૂરી થઈ, ચિત્ત ચિતા થતી 'તી,
ત્યા મે તારો પદરવ સુણ્યો, પાસ આવી ઉભો છું.

હળેલાં નેત્ર લજ્જતથી, હૈયે ક્ષોભ થયો હતો,
ત્યા તારા સ્મિતના સ્રોતે, લજ્જાક્ષોભ ડૂળી ગયો.

રસનિધિ

ગુજરાતી સાહિત્યમાં ગઝલ

‘નસીમ’

લેખક પહેલો

કવિ નર્મદથી ગુજરાતી સાહિત્યનો અર્વાચીન કાળ આરંભાયો અને તે પછી તેનો ક્રમશઃ વિકાસ થતો ગયો. નર્મદે ગુજરાતી ગદ્ય સરળ્યું અને ગુજરાતના પ્રથમ ગદ્યકારનું એમને ખીરદ મહ્યું, કવિ દલપતરામ કવિ તરીકે જળકથા અને એમની કવિતાઓ સમારંજની ગણાઈ. ‘ખર’ કહીએ તો કવિ દલપતરામ પ્રાચીન ગુજરાતી કવિતાના છેલ્લા પ્રતિનિધિ હતા અને તે પછી ગુજરાતમાં નવીન કવિતાનો કાળ આવ્યો. સદગત નરસિંહરાવે ‘ગુજરાતી કવિતાનો ઉપાકાળ’ નામક નિબંધમાં અર્વાચીન યુગની પ્રથમ પગલીએ જે કવિવરો નોંધાયા, તે વિષે ઝાંખી કરાવી છે. એ યુગના કવિમંડળમાં તેમણે જે કવિઓનાં નામેા ગણાવ્યા છે તેઓમાના ધણાખરા વર્તમાન યુગની અસરથી પ્રભાવિત થયા હતા. એમના અક્ષરદેહમાં નવા તત્વોનો સચાર થયેલો આપણે જોઈએ છીએ.

કવિ નર્મદ અને દલપતરામના યુગ સુધી ગુજરાતી કવિતામાં સંસ્કૃત પ્રવાહ જ વહેતો રહ્યો હતો, પણ ઉપાકાળના સમયે આ પગદડી બદલાઈ હતી, ‘ખર’ કહીએ તો તેમાં બહુ મેટું પરિવર્તન થયું હતું. ગુજરાતી સાહિત્યમાં પરિવર્તનનો આ પ્રથમ સ્પષ્ટાર હતો. આટલું છતાં સંસ્કૃત પ્રવાહ ગુજરાતી સાહિત્યમાંથી વિધીન તો નહોતો થયો. આજે પણ તેની એક વ્યવસ્થિત સાહિત્યપથાલી વિદ્યમાન છે. આ પ્રણાલીને અનુસરનારા ગુજર વિદ્વાનોએ કાલિદાસ, બંધુવ્રતિ, બાણ, ભારવી આદિ કવિઓની નાટ્ય અને કાવ્યકૃતિઓ ગુજરાતી હંદેદેહમાં પરિચ્યુત કરી હતી. તેના સમશ્લોકી ભાષાન્તરોને લઈ સંસ્કૃત સાહિત્યનો અભ્યાસ કરવાનું

આપણને સુલભ થઈ પડ્યું છે. વળી શી પાર્વતી-શંકરે પ્રેરિસર મેકેડોનરનાં સંસ્કૃત-સાહિત્યના ઇતિહાસનું ગુજરાતી ભાષાન્તર કરીને વિશેષ સુવિધા કરી આપી છે. શ્રી કેશવલાલ, શ્રી બલવન્તરાય, શ્રી ન્હાનાલાલ અને શ્રી કિલાસદેવે સમર્થ અનુવાદકો પછી આજે પણ નવા નવા અનુવાદકોની હાર આવતી જાય છે. આ ઉપરથી આપણે જાણી શકીએ છીએ કે ગુજરાતી ‘સંસ્કૃતની પુત્રી’ જ નથી, સુપુત્રી છે ગુજરાતીઓ માટે આ વસ્તુ બહુ આવકારણ્યક છે.

ગુજરાતી સાહિત્યની પ્રથમ પગદડીની નરી-જૂતી સકલનાની આ તો વાત થઈ સંસ્કૃત દ્વારા ગુજરાતી ભાષાને બાધાસમૃદ્ધિ, પ્રૌઠના અને અલંકારો મદ્યાં છે અને તે ગુજરાતી ભાષા માટે અગત્યનાં છે. ગુજરાતી ભાષા અને સાહિત્યના દેહથી તે એટલો બધો ગાઠ સંબંધ ધરાવે છે કે, તે કદી જુદાં પડી શકતાં નથી.

શ્રીક અને લેટિન ભાષાના પ્રવાહમાંથી અમંબ શબ્દપ્રયોગો અને બંધુ સુત્રો યુરોપિયન બંધુમાં આવ્યા છે, તેમ સંસ્કૃત બંધુમાંથી ઉત્પન્ન થયેલી સમૃદ્ધિ પ્રાકૃત બંધુઓમાં જ્યોત્પ્રાન થઈ ગયેલી છે આપણી ગુજરાતી વિષે પણ તેમજ છે, આટલું છતાં આપણી કોમળ અને નમણી ગુજરાતી બંધુ, ભાષાની દૃષ્ટિએ સતત જ ક્ષેત્ર ધરાવે છે, એના માનસના વિશિષ્ટ અંગો એ છે, એ સ્વીકાર્યા વિના આપણે રહી શકતા નથી.

આંગ્લ સાહિત્યનો પ્રભાવ ગુજરાતી સાહિત્યનો અર્વાચીન કાળ યર થયો

ધારે આપણી ભાષા ઉપર આંગ્લ ભાષા અને સાહિત્યનો પ્રભાવ પડ્યો, અને એ પ્રભાવ આપણા સંસ્કારી અને વિદ્વાન વર્ગ દ્વારા આંગ્લો. ગુજરાતી સાહિત્યના ઉપકાળના કવિઓએ આંગ્લ પ્રવાહ કેટલેક અંશે ઝીટ્યો છે. શ્રી નરસિંહરાવે તો બહુ પ્રમળતાથી ગુજરાતી કવિતામાં એ પ્રવાહ આણ્યો. એમનો એ છવનઆદર્શ હતો અને પોતાના છવન કાળમાં જ તેઓ તે વિષે સફળ થયા.

કુસુમભાગાની સુવાસમાં ગુજરાતને એ આદર્શની ઝાંખી થઈ, હૃદયનીશુભા એ આદર્શનો વિકાસ થયો, તુપુરુષકારમાં સંસ્કૃતની આઘી છાયા તથા તે પરિવરન અન્વેષે, સ્મરણસહિતામાં ટેનિસનના ઇમ્મમોરિયમની અનુકૃતિ સર્જાઈ, યુદ્ધચરિત્રમાં સર એડવિન આર્નોલ્ડનો આંગ્લ કાવ્યપ્રવાહ સંસ્કૃત કાવ્યપ્રવાહની અસર સાથે વલ્યો

શ્રી નરસિંહરાવની અસર ગુજરાતી સાહિત્યમાં આંગ્લ પ્રવાહને વિકસાવવામાં સફળ થઈ તેમ શ્રી કન્ત, શ્રી બલવન્તરાય અને ખીજ ગુજરાતી સાહિત્યકારો દ્વારા થઈ. કેટલેક અંશે તો સંસ્કૃત અને આંગ્લ પ્રવાહ મિશ્ર થઈને ખીજવા લાગ્યો. શ્રી કન્તમાં આ વસ્તુ વધારે સારી રીતે લોધ શકાય છે. ક્યદેવધાની, વસંતવિજય અને અતિશાન નામક એમના કાવ્યો ધ્યાનથી વાંચવાથી આ બંને પ્રવાહોનો સુમેળ કેવી રીતે થયો છે તે જાણી શકાય છે. શ્રી બલવન્તરાયે સોનેટ દ્વારા આંગ્લ મન્ત્રોણનો પ્રમળ ઝોક આપ્યો. સોનેટ વિષે કેટલુક સ્પષ્ટીકરણ અને પ્રયેગ એમણે કર્યાં. ગુજરાતના નવયુવાન કવિસમુદાય ઉપર એમની અસર થઈ. શ્રી બલવન્તરાયે જુદા જુદા છંદોમાં સોનેટ ઉતારવા અખતરા કર્યા પછી પૃથ્વી છંદ ઉપર પસંદગી ઉતારી અને ગુજરાતી કવિતામાં અગેવવાદની ચર્ચાને-જન્મ આપ્યો, આજે સોનેટ સખાતાં થઈ ગયા છે, આટલું છતાં સોનેટરચના હજી પ્રાયોગિક દશામાં છે.

-- નવા યુગની અસરે સંસ્કૃતના બૂના છંદશાસ્ત્ર

ઓછામાં ઓછા ખર્ચે
વધુમાં વધુ રક્ષણ
અને

૧૦૦ ટકાની

સલામતી માટે

ક્રોન લાઇફ

માં

તમારો વીમો ઉતરાવો :

ચાલુ વિમો :

રૂ. ૧૦૦,૦૦,૦૦,૦૦૦

થી વધુ

હિંદના વડા મેનેજર * હિંદના ડે. વડા. મેનેજર
ડી. ડબલ્યુ અરુ * સી. ડી. શાહ
હિંદની વડી ઓફીસ
ફ્લોરા ફાઉન્ટેન, કોલ, મુંબઈ.

ઉપર પશુ આક્રમણ કયુ છે શ્રી ન્હાનાલાલ અને શ્રી બલવન્તરાયના નામ એ દિશામા ગણ્યના યોગ્ય છે, છતા શ્રી ખમરદાર તથા ખીજાઓએ પુરાણી હ દરચનાને બસ્તીજૂત થવા ન દેવા માટે નવા નવા છદો થોછ કાઢીને તેનુ જીવન ટકાવવા પ્રયત્નો કર્યા છે કાળસાહિત્યને છોડીને જોઇએ તે પશુ સાહિત્યના ખીજા દરેક અંગેમા આગન-પ્રવાહના અંગે પ્રવેશી ગયા છે અને નવી કૃતિઓના સર્જન પાછળ યુરોપિયન સાહિત્યના પ્રવાહને ડોકિયા કરતો આપણે જોઇએ છીએ.

નવીન પ્રવાહોને નહિ અપનાવવા એવુ કહેવનો મારો આશય નથી એક જીર્ણ થયેલા શરીરમા નવુ લોહી પ્રવેશવાથી જીવન-શક્તિ મળે છે, એવુ સાહિત્યના સમષમા પશુ છે આગન-પ્રવાહના આગમનથી ગુજરાતી સાહિત્યને લાભ મળ્યો છે અલ્પ આગળ જતા આ પ્રવાહની આપણા સાહિત્યના દૃષ્ટિગિદ્ધ ઉપર પશુ અસર થયા વગર રહેશે નહિ, એમ મને લાગે છે અંગ્રેજી ભાષાનુ સાહિત્ય આજે જગતસાહિત્યમા ઉચ્ચ સ્થાન ધરાવે છે, તેના ખીજા કારણો છે છતા એક અગત્યનુ કારણ યુરોપિયન કે એશિયાઈ સાહિત્યને ભાષાન્તર દ્વારા અપનાવવા અથવા મૂળ કૃતિને આગન-રૂપમા પરિવર્તન કરવાને અંગે છે આપણે પશુ તે જ પ્રમાણે કરીએ તો આપણા સાહિત્યની સમૃદ્ધિ વધારી શકવા સાથે આપણા ભાષા અને સાહિત્યને ગૌરવ પ્રાપ્ત થશે

ગુજરાતી હિન્દુસ્થાનના એક પ્રાન્તની ભાષા છે એટલે અરે, એનો વિકાસ મર્યોદિત અને છે એ વાત ખરી છે એ પ્રાન્તિક સરકારો ધરાવે છે આજના યુગમાં આ સવાલ મૂઝવી રહ્યો છે છતા તેના ઉકેલને ધણો કામ લાગે એમ હોવાથી આ અર્થમાં ઉતરવાનુ અત્યારે અરથાને છે

સરકૂત અને આગન-પ્રવાહની અસરને અંગે આપણે ગુજરાતી સાહિત્યમા નવુ તત્વ દાખલ કયુ છે, શ્રી ન્હાનાલાલની ડોલન શૈલી એ વિશે ધ્યાન

એવે છે આપણા સાહિત્યકારોમા ડોલન શૈલી વિશે બને મતભેદ હોય, કદાચ તેનો ભાવિતિક અ નદિ થાય તો પશુ એક નવીનતા લેએ તો તે પે નવા સ ભારણા પોતાની પાછળ મૂકતી જશે બવનાસ્થનમા પશુ ગુજરાતે થોડુક નવુ કયુ છે અર્થાતી સાહિત્ય અને ગુજરાતીઓની જાગૃતિને કાંગે સમષ નહિ યચેનો હોવાથી મૌતિકતા અને નવીનતા એ છા હશે છતા એ વિષે આપણે આશાવાદી છીએ

ફારસી સાહિત્ય-પ્રવાહ

ગુજરાતી સાહિત્યના ઉરાકાળમા આપણા સહિત્ય મધ્યે આગન-પ્રવાહ દાખન થયો, તેમ ફારસી સાહિત્ય-પ્રવાહનો પશુ પ્રવેશ થયો હતો હિન્દુસ્થાન અને ગુજરાત સાથે ફારસી ભાષાનો સબંધ કમ જુનો છે ગુજરાતી ભાષામા ધણા ફારસી શબ્દો રદ થઈ ગયેલા છે આજે આપણે ભાષાશુદ્ધિકરણની દૃષ્ટિએ આટલા આગળ વધ્યા છીએ છતા ગુજરાતીના કોઈ પશુ પ્રમાણજૂત શબ્દકોશ અથવા સાહિત્ય કૃતિમા તેની ડાયા મળી આવે છે ગુજરાતના જુદા જુદા જન-સમૂહો પશુ ભાઈધવા અને પોઠોથી ભાવથી સેકાઓ થયા એક સાથે રહેતા અ થા છે, તેને અંગે પશુ એકખીજની અસર થાય એ અસંવિત નથી, ખાસ કરીને સરકારી વર્ગને તેની અસર વહેલી થાય છે

ગુજરાતી સાહિત્યના ઉરાકાળમા શ્રી નરસિંહરાવે એ પ્રવાહ વિષે ઉત્તેખ કર્યા છે ગુજરાતીમા ફારસી સાહિત્યપ્રવાહ શ્રી બાનાશ કરે ગઝલ દ્વારા આવ્યો શ્રી દેરાસરી, જીવજીન, શ્રી હરિલાલ કુવ અદિ પૂર્વકાળના ફારસી પ્રવાહના વાહક હતા શ્રી જાલાલ શકર કચરીઆનો નાદ શી અબુમાલ નજુમઈ દિવેદીને લાગ્યો એમણે પશુ ગઝલો લખી એમની કૃતિઓનો સમઠ આત્મનિમજ્જનના નમે પ્રસિદ્ધ થયો છે શ્રી કલાશી ગઝલમા આગળ વધ્યા અને એમની ગઝલોના પ્રભાવથી ગુજરાત ગઝલરંગે રગયુ. તે પછી ધણા કવિઓએ ગઝલો લખી ગુજરાતી સુદર ગઝલ લખનારાઓમા શ્રી અખૂત

કેશવ નાયક, શ્રી ન્હાનાલાલ, શ્રી ખપરદાર, શ્રી કાન્ત, શ્રી રંજુર, શ્રી દીવાના અને શ્રી પરિમલ હતા અને છે. આને પશુ લખાય છે. ફારસી પ્રવાહ મંદ ગતિએ ગઝલ-વર્ણનમાં આગળ વધી રહી છે. આ સઘળી ગઝલો કેટલે અંશે શાસ્ત્રીય કે અશાસ્ત્રીય છે એ વિચારણાનો કાળ હજી આગ્યો હોય એમ લાગતું નથી.

ઉમર ખેયામની કૃષ્ણવૃંદાં બાવાન્ટર ફિટર-લે-ડનાં અગ્રેષ્ઠ કાવ્ય ઉપરથી ગુજરાતીમાં થયું છે. ગઝલ ગુજરાતીઓને ધણી ગમી ગઈ છે. ગઝલનો પૂર્વકાળ તો હવે ગુજરાતમાં પૂરો થયા આવ્યો છે, અને નવા ગઝલગુણ મંડાણ થઈ રહ્યું છે. શ્રી નરસિંહરાવે ગુજરાતી કવિતાના ઉપકાળ વિષે જે સંબોધન કર્યું હતું એવા પ્રકારનો ગઝલનો ઉપકાળ ગુજરાતમાં થઈ રહ્યો છે. આપણી નવી ગુજરાતી કવિતા ધણી દશકા પછી આજે તેની યૌવનાવસ્થામાં આવી છે તેમ આગળ ચાલતાં ગઝલ પશુ આવે તો નવાઈ નહિ. ફારસી પ્રવાહમાં કેવળ ગઝલનો જ સમાવેશ થતો નથી, એ આ સ્થળે બૂલવું જોઈતું નથી. ગુજરાતને એ દ્વારા ફારસી કાવ્યસાહિત્ય અને ગ્રંથસાહિત્ય મળશે, ગુજરાતના જનકોષમાં એટલી સમૃદ્ધિ ઉમેરાશે. ગુજરાતમાં ફારસી પ્રણાલીના સ્થાપક સદ્ગત ખાલાસંકર ઉસ્તાસરામ કંચારીવાએ ગઝલની અનુષ્ઠા સેવા કરી છે. સાથે સાથે સંસ્કૃત વૃતો પશુ લખ્યાં છે. કલાન્ત કવિ એની પ્રતીતિ કરાવે છે. એવી જ રીતે અન્ય ગુજરાતી ગઝલકારોએ ઢાળો, રાસ અને છંદો ઉપર પશુ હાથ અજમાવ્યો છે. આ વસ્તુ બહુ આવકારદાયક છે. એ ગુજરાતમાં સંસ્કારના ઐક્યવતું સર્જન કરશે. આપણી બાબા, આપણું સાહિત્ય અને આપણી સંસ્કારિતા ત્યારે ખૂબ સમૃદ્ધ બની હશે. શ્રી કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરીએ અગિયારમી સાહિત્ય પરિપદ અને શ્રી રમણલાલ વસંતલાલ દેસાઈએ વડોદરા ખાને મળેલા આઠમા કવિ સંમેલનના પ્રમુખ તરીકે જે ઉદ્દ્યોગો કરાડ્યા હતા, તેવું આજે રમણ થઈ આવે છે.

શ્રી બલવંતરાયે “હિન્દી સાહિત્યના-પ્રતિ-હાસ”ની પ્રસ્તાવનામાં સાહિત્ય દ્વારા સંસ્કાર સુમેળ ગુજરાતના જુદા જુદા જન-સમૂહો વચ્ચે સાધવા વિષે ધણો આકર્ષક ઉદ્દેશ્ય કર્યો છે. તેઓ વારત્તવિક ગુજરાતી સાહિત્યવૃંદાં સ્વરૂપ જોઈ શક્યા છે. ગુજરાતી ભાષાની બંધનતાવૃંદાં તેઓ સ્પષ્ટ સેવે છે. એમના એ વિચારો માટે આપણને ખચીત માન ઉપજે છે. એ દિશામાં શ્રી ન્હાનાલાલ તો કાંઈ આગળ ગયા છે. પોતાના અક્ષરદેહથી એવું વ્યવહાર દૃષ્ટાંત એમણે પૂરું પાડ્યું છે. ગુજરાતી સાહિત્યની બંધનતા એમની આંખો પશુ જોઈ શકે છે. સંસ્કાર-સુમેળ તેઓ સક્રિય રીતે વાંચે છે. તેઓ સખસ્ત ગુજરાતના કવિ છે, ગુજરાતના સમૂહો સાહિત્ય દૃષ્ટિથી નિકટ આવી શકે છે. નિકટનો સમાગમ સેવવાનોય સમય આવી પુગ્યો છે.

કવિ સંમેલનો

રોદેરનાં કવિ સંમેલનની પ્રતિ આજે એકાદ દશકાથી ચાલી રહી છે. ફારસી પ્રણાલી ખીલવીને ગુજરાતી સાહિત્યની સેવા કરવાનો એને નિર્મળ આશય છે. શ્રી કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરી, શ્રી રમણલાલ વસંતલાલ દેસાઈ એમ. એ. અને કવિશ્રી સુદર્ભે એ કવિ સંમેલનોનાં પ્રમુખ-સ્થાન શોભાવ્યાં છે. અને પોતાના વિચારો ખુલ્લા દિલે દર્શાવ્યા છે. ગુજરાતી સાહિત્યની સઘળી પ્રણાલીઓનો નિકાસ એવા સુંદર સહકારથી જ થઈ શકે છે. બનિધ્યમાં પશુ એ મહાનુભાવો સંસ્કાર સમન્વય કે સાહિત્ય સમન્વય સાધવાના કાર્યમાં સહાયક થઈ પડે એમાં આશંકા નથી. ગુર્જરીનાં સામાન્ય બાલુકાં તરીકે દરેક પોતાથી બની શકતી સાહિત્યસેવા અર્પે અને ગુજરાતી સાહિત્યને સમૃદ્ધ બનાવે જગતની ઉત્તમ સાહિત્યકૃતિઓ કે કલા જ નહિ પશુ નવજીવન કુંકનારા તત્વો પશુ લાવે અને ગુજરાતમાં તેને ખીલવે.

ગઝલ-સાહિત્યવૃંદાં ઝરણુ

ગુજરાતીમાં ફારસી સાહિત્યપ્રણાલી ૯૭

અર્પણરૂપ દશામા છે. આજે તેણે નવી પ્રગતિકૃત્ય માડી છે ગુજરાતી જનતા તેમા સામાન્ય રીતે રસ લેવા લાગી છે અને ગજનગ્યના વિષે યોજુક અશ-દર્શન કરાવવામા આવે તો તે અસ્થાને નહિ કહેવાય

અરબી સાહિત્ય

ગજનના છદશાસ્ત્રનું મૂળ ખીજ અરબી બાવામા આરોપાયુ હતુ ઈસ્લામના આગમન કાળથી લઈ એક સદી પૂર્વેના યુગ અરબી કાવ્યો સુવર્ણયુગ મન થ છે અરબોની પ્રકૃતિ જ કાવ્યમય હતી અને તેઓ 'સર્વત્રેષ્ટ સુખયિત' હોવાનો દાવો કરતા હતા ઇતિહાસકાગ્ર મુખ્ય અરબી પોતાના ઇતિહાસમા ઈસ્લામ પૂર્વની કવિતાના નમૂનાઓ આપ્યા છે આજે જે પુરાણી અરબી કવિતા જળશાઈ રહી છે અને અરબી કાવ્યસાહિત્યના સત્વરપ ગણાય છે અને યુનિવર્સિટીના અરબી અભ્યાસક્રમમા સીખવવામા આવે છે, તે "દિવાને હુમાસા" અને સખ્યા મોઅલિલા કાત'ના સંગ્રહો છે ઈસ્લામના આગમન પછી પશુ અરબી કવિતાનો પ્રવહ વહેતો રહ્યો હતો અને ધણા નામાકિત કવિઓ પાક્યા છતાં "સુવર્ણયુગ"ની ઘુનનામા ચૌન અને પ્રૌઢાવસ્થા પસાર કરી ગયા પછી અરબીનું છદશાસ્ત્ર રચાયુ હિ સ ૧૦૧મા પ્રથમ અરબી છદશાસ્ત્ર રચનર ખલીન ખીન અહમદ મરણ પામ્યો હતો તેણે આશરે બવીસ ત્રેવીસ મૂળ છદ બહરી શીઘી કાઢ્યા હતા તે પછી એકાદ બે મૂળ છદ હસનખિન અખમદશ નામના ખીન અરમ વિદ્વાને ઉમેર્યા હતા અરબી કવિતા રચનાના સાતેક પ્રકારો હતા આ સઘળામા આરબોને યુદ્ધકાવ્ય, નિદાકાવ્ય, શોકકાવ્ય અને પ્રશસ્તિ અહુ પ્રિય હતા અરમ સ્ત્રીઓએ પણ કાવ્યરચના કરી હતી કસ્સીદા-પ્રશસ્તિકાવ્ય ધણું વિસ્તૃત લખાતા આ સઘળી કાવ્ય રચનામા કેવળ પ્રાસનો જ ઉપયોગ કરવામા આવતો, એટલે અરબી કવિતા પ્રાસબદ્ધ જ હતી ત્રેડ્રેસર રહેુસેકે પ્રાચીન અરબી કાવ્ય વિષે જે નિબધ લખ્યા

છે તેમા જે કાવ્યના નમૂના આપ્યા છે, તે સવળ પ્રાસબદ્ધ જ છે હજરત અની (અ)નુ દિવન આજે મને છે, જે ઉત્તર કાળની અરબી કવિતાનો નમૂનો છે તેમા પશુ પ્રાસબદ્ધ કાવ્યો જ અળ આવે છે કહેવાતુ તાત્પર્ય એ છે કે, અરબી કવિતામા કાફીયા-પ્રાસનુ જ પ્રાધાન્ય હતું પ્રેમ કાવ્યો અરબીમા લખાતા તેમા પશુ આ કવિનુ અનુકરણ કરવામા આવતું આ પ્રેમકવ્યોને અમી "ઈશ્કીયા" કહેતા હતા કદાચ એવા પ્રેમકાવ્યોને ગજન કહેવામા આવે તો જુદો સમાન છે ગજનના ઉત્ખવ વિષે અરબમા શીઘીની એવી માન્યતા છે કે કસ્સીદા-પ્રશસ્તિકાવ્યમા કવિ પોતાના આત્મવતાતા પ્રત્યે જે પ્રેમ દર્શાવનારી કડીઓ લખતો હતો તેમાથી ગજન જન્મી હતી એ કડીને "તશખીમ"નું નામ આપવામા અનુ હતુ "તશખીમ" શબ્દ "શખ્યાખ"ના મુળ શબ્દ પરથી ઉત્પન થયો છે "શખ્યાખ"નો અર્થ જુવાની થય છે મૂળ અરબી કાવ્યમા ગજનનું વિકસિત ઉવ કાળનું સરપ નહેતુ વસ્તવિક ગજન તો ફારસી કવ્ય સાહિત્યની ભૂમિમા જ જન્મી હતી

ઈરાનમા કવિતામના આગમન પછી જે કાવ્ય રચના થઇ તે અરબી છદશાસ્ત્રના મૂળ ઉપરથી જ થઈ હતી અને "ફારસી કાવ્ય"નો અનુપ્રયોગ કરવામા આવ્યો છે તે અર્ચીયન ઈસ્લામ પતીના ફારસી કાવ્યને ઉદ્દેશીને છે અરબના ફારસી કવિઓએ પહેલવહેલા કસીદાઓ લખતા માડ્યા હતા અરબી છદગ્યના દાખન થય પહેલા ઈરાનમા કાવ્યરચના થતી હતી કે કેમ એ વિષે મતભેદ છે અરબી છદશાસ્ત્રથી જ ઈરાનમા કાવ્યરચના થઈ હતી એમ કેટલાક વિદ્વા માને છે જ્યારે ત્રેડ્રેસર મહમદ હુસેન આઝાદ અરબી છદશાસ્ત્ર પૂર્વે ઈરાનીઓમા કાવ્યરચના થતી હતી, એવો મત ધરાવે છે ત્રેડ્રેસર આઝાદનો મત ખરો હોય તો પશુ તે છદશાસ્ત્ર અરબી

છંદશાસ્ત્રથી નિરાણું હતું, એમાં કરી શકા નથી. પ્રાકૃતિક આકૃતિને પોતાના "દ્રારસી સાહિત્ય ઇતિહાસ" નામક પ્રસિદ્ધ ગ્રંથમાં અરબી છંદશાસ્ત્ર પૂર્વેની ઇરાની કવિતા વિષે ઉલ્લેખ કર્યો છે, છતાં આ વસ્તુ હજી વિવાદસ્પદ રહી છે. નિઝામી ગંજવીએ પોતાના "સિકંદરનામા"માં ઇરાનીઓના સંસ્કૃતિબંધક તરીકે મેસીડોનીયાના સિકંદરને ઓળખાવ્યો છે, ગમે તેમ હોય છતાં એટલી વાત તો ખરી છે કે, ઇરાનમાં અર્વાચીન દ્રારસી કવિતાનો આરંભ ઇસ્લામના આગમન પછી અરબી છંદશાસ્ત્રની ધાટીએ થયો હતો.

દ્રારસી કાવ્યનો આરંભ કરસીદા-પ્રસરિત કાવ્યથી થયો હતો. એ સમયના વિદ્વાન છતાં સામાન્ય આર્થિક સ્થિતિના કવિઓ માટે આ એક આશ્ચર્યકર્તા સાધન હતું. શાહ સુલતાનોની પ્રસરિત ગાવામાં રૂબાના વિકાસ સાથે જીવનનિર્વાહ તેઓ ચલાવતા હતા. ઇરાનમાં એ સમયે રાજવાદ પ્રબળ હતો. સાહિત્ય અર્થા માટે પણ તે અનુકૂળ સમય હતો. આવી પરિસ્થિતિને અંગે કરસીદાની ખીલવણી યથ.

[આદ્ય]

કું. પૂણિમા દવેની લેખમાળા

આ વખતે પણ નથી રજુ કરી શકવા તે બદલ દિલગીર. આવતે અંકે અવશ્ય રજુ કરીશું. આ વખતે પણ એમણે મેટર મોકલી હતી પણ રેફરેન્સ બંગાળને કારણે મોડી પડતાં પ્રગટ કરવાનો અવકાશ રહ્યો નથી. —તંત્રી

કવિતાનો આ અંક

'કવિતા' દરેક માસની ૧૦મીએ નિયમિત પ્રગટ થાય છે. આ અંકે પણ નિયમિત પ્રગટ થયું જ છે—પણ રેફરેન્સનાં બંગાળને કારણે આઠકાને અંક પહેાંચનાં પણ મોડું થયે એ સંભવિત છે. કુદરતની આફત છે ત્યાં અમે પણ છું કરીએ!—તંત્રી

ગામડે જાયે

હાલ્યને જેની ગામડે જાયે
ગામડે જાયે ગામડે જાયે રે....

નાના નાના પથરા (રરતા) કેડી
જે ગજ ઉડી ધૂળને જેડી
આપણે જાશું ગામની મેડી
હાલ્યને-

જે બળદની જોડનાં ગાડાં
વાટે વાટે નાના ખાડા
આવે છે ને જાંખરા આડા
હાલ્યને-

છાપા વિનાની ખખર સૂણી
ખાવાણની હોય જ્યાં ધૂણી
વાતો કરશું ફૂણી ફૂણી
હાલ્યને-

કાળો કેળી ને પલલો પટેલ
હોય ભલે ના ગામના ખડતલ
આપણે કરશું એને ડખલ
હાલ્યને-

ટોપી વિનાના માથા ઠાલા
દેખી કરશે બહુ બખાળા
-આપણે પાડશું એના ચાળા
હાલ્યને-

કીચૂડ કીચૂડ ખોલતી વાડી
કોશ હાંકીને કાઢશું દાંડી
હાંકલા કરતાં ખેડશું વાડી
હાલ્યને-

તે કોણ હશે? (નવલિકા)

ઈન્દ્ર વસાવડા

પ્રથુપલીલા માટે, મોટા મોટા શાસ્ત્રકારોનો મત છે કે તે માટે એકાંત-રમણીય સ્થાન સિવાય કોઈ બીજું સ્થલ ઠીક નહિ. પણ આજકાલના મજ્જસોમાં Exhibitionism જરા વધારે પડતું હોવાથી સંઘમાં પ્રથુય કરવો પસંદ કરે છે. હા, આટલી સાવમેતી રાખે છે કે સંઘમાં તેમને ઝોળખતું કોઈ ન હોય. અને જો પાછળથી ખચર પડે કે તેમને ઝોળખનાર કોઈ હતું તો પછી શું ?

રેલ્વેના ડબ્બા તો ચાલતા ફરતા મુસાફરખાનાઓ હોય છે. અને મુસાફરો બધાય એક બીજા માટે અવનવા-કોઈ કોઈને ઝોળખે નહિ અને ઝોળખાણ પાડી પણ હોય એક શિષ્ટાચાર માટે તો તે કોણ એ બધું વાદ રાખવા બેઠું છે. તે માટે કેટલાક રસિક રેલ્વેનો II class compartment પસંદ કરે છે.

તે ચક્રવાક સુગલ મારી સાથે જ ડબ્બામાં ચડવા લડાઈને જમાનો છે. II classમાં પણ સિતમની ગદી બાકી આ ડબ્બામાં તો બગાળના બ્રૂખ મરેલાતું એક કુટુંબ હતું. હું તો પહેલા ચઢ્યો એટલે એક છુટ્ટા અંગાળીની રિઝર્વ કરેલી બર્થ પર એક ખૂણે 'સોરી' કરી જામી ગયો પણ અમારા મિત્રો ખેસવા કરતાં રાતે સ્વાની ઉતાવળમાં હોય ઉપરની બે બર્થો પર સામાન તે ખીસ્તરો નાખી કબજે જમાવી, 'પ્લેટફોર્મ' પર તેમને ત્રફવા આવેલ મિત્રો, ખાનસામાઓ, ખચરપત્રીઓની મુલાકાત લેવામાં તે આપજો કહેવામાં રહી ગયેલા.

ગાડી ચાલી અને બધાને ખેસવાની ગોઠવણનો વિચાર થયો. હું તો મારી જગ્યાએ બેઠો હતો ત્યાં એક બીજા જગ્યા થઈ શકે તેટલું હતું એટલે II classના શિષ્ટાચાર માફક ખહેનને ખેસવા

કહ્યું. ખહેન બાહ સામું ને બાહ ખહેન સામું જોઈ ઉભા જ રહ્યા. હું ક'ઈ ન સમજી શક્યો. હશે, ખેસવું હોય તો ખેસે નહિ તે. છો રહે ઉભા. તેઓ તો મારી પાસે ઉભા રહી, આસપાસનું અમણું વાતાવરણ સમજી ધીમે ધીમે પ્રેમજોષીમાં ગરકાવ થવા લાગ્યા. અરધોએક કલાક વીત્યો છતાં બ્યારે તેમાતું એકે ન બેઠું અને મેં આ પ્રમાણે એક બીજામાં ગરકાવ થયેલા જોયા ત્યારે મેં જરા વધારે પરિચય મેળવવા પ્રયત્ન કર્યો બાઈસાહેબ ઘણાં જ મોટા ઘરની વહુ ને દિકરી હતાં. દિલ્હી જતાં હતાં. બાઈસાહેબ પુરાવો કરતા કહેવા લાગ્યા. અમે જમીનદાર છીએ કોઈ કામ ધધો નથી કરતા પણ એક ખચરપત્રના માલેક છીએ તે ખાદીધારી યુવક હોવાથી મેં કહ્યું. આ પત્ર કાઢી તમે ખચર સમાજસેવા કરો છો અને જમીનદારીના લાંબનને ઝોણું કરો છો. પાછી મારી વાત બંધ થતાં તેઓ બંનેની આંખો વાત કરવા લાગી. તેમની આંખોમાં ધણી સમય પછી અવકાશ મળવાથી એકદમ વહેતો પ્રેમ જોયો. અને લાગ્યું કાંતો આ બંને નવા પરસ્પર છે. અથવા પરસ્પરની આણીપર છે. તેમનો પ્રેમ બાવ જોઈ હું પુરા થઈ ગયો અને ઉદારતા બતાડી કહ્યું તમે અહિ બેસો. બે જણ અહિ આનખથી બેસો શકશે. હું ત્યાં બેસી બઠશિ. તેઓ બંનેને સાથે ખેસવાની આ તક મળવાથી તરત મારી જગ્યાએ બેસી ગયા. હું તેમની સામેની બર્થ પર જગતેમ જગ્યા કરી બેઠો. અદિથી તેમના હાવબાવ જોવાનો મોકો પણ સારો હતો. ત્યાર પછી એક કલાક દરમિયાન બંને રસિકા આ દુનિયાને છુટી જતા લાગ્યા. કારણ યુદ્ધો બંગાલી, પાસે બેઠો હોવા છતાં અને હું તેમની સામે મોપડી ઉઘાડી વાંચવાનો ખોટો

ડાળ કરતો હોવા છતાં બંને જાણ એક બીજામાં વધારે ને વધારે તફાવત થવા લાગ્યાં. પહેલાં તો જરા દૂર દૂર બેસેલાં. હવે સાવ અડાઅડ આવી બેઠાં હતાં અને હવે ત્યાંથી આગળ વધી કોઈ કોઈ વાર યુવક બહેનને પછવાડેથી ખમો જાતી, બાથમાં લઈ ચુપકેથી ગાલ પર તમાચો લગાવા લાગ્યો. વાત હજી આગળ વધી. તેઓએ એકાએક એમ માની લીધું કે આ ડબ્બામાં તેઓની જેમ બધા અંધ જ છે અથવા તેઓ બંને શું કરે છે તેની કોઈને કંઈ પડી નથી એટલે હવે પછવાડે બાથ બોડવી. ગાલ પર તમાચો લગાવવો છોડી ઠીકાં ને આગળથી બાહમાં બાહ બેરવી એક બીજાના પંજ પકડયા. રખેને કોઈ ભાગી જાય અથવા તેમને કોઈ છુટા પાડી દે. વારંવાર પંજે છોડાવી વાત વાતમાં બધાને દેખાય તેમ યુવક હવે ગાલ પર તમાચો પણ મારવા લાગ્યો. મેં તો તેમનો પરિચય કરી લીધો હતો, આવી સ્થિતિમાં જોઈએ અને તેટલો. કદાચ પેલા છુટા બગાળાથી આ સહન નહિ થયું હોય કે કંઈપણ હોય તે હવે વારં વારે તેઓને તેમની પ્રેમની દુનિયાથી ઘસડી લાવવા મથતો હોય તેમ પૂછવા લાગ્યો: આપણી દિલ્હી જાયગા. અમબી વહો જાયગા યુવક બેલ્યો: આ ગાડીમાં જગ્યા જ ક્યાં મળે છે. અમને ત્રણ બર્થ મળશે તો જ દિલ્હી જશું. નહિતો અસાહાયક ઉતરી જશું. અસાહાયક અમારા મોટાભાઈ આવવાના છે અને તે તો આ ડબ્બામાં કિમા રહેવા પણ ના પાડશે. આ સામે સૂતેલા જુખમરાઓ સાથે આખી રાત તો શું ગુનરશે. બહેન પણ ઠાપસી પૂરાવતા બેલ્યાં: ઇન્ફકે બંડે બાઈ સાહબ તો બંડે સફાઈ પસંદ ઓર આરામ પસંદ હે. મેં ઇંસ ડિપ્રેમેન્ટ નહિ બેકે જે. ઉન્હે તો I class મેં જગલ મિલ જાયગી તો કીક નહિ તો હમ સબ ઇલાહાબાદ ઉતર જાયેંગે ઓર કંલ દિલ્હી જાયેંગે. આ બધું બોલતાં ધણીવાર એટલા ચાળા કર્યા કે તેમનો બંડેમ ઇં કોઈ ધણો જ મોટો જમીનદારને અમીર માણસ હશે નાક સંકોડી આ નાટક કરી બતાવ્યું ત્યાર બાદ થોડીવાર કાલીકત્તા ને દિલ્હીની

વાત ચાલી પણ જરા તે છુટો નવી વાત શોધવામાં રોકાણો ત્યાં તો બંને જાણે પછી પ્રેમ-સાગરમાં એવી કુમકી લગડી કે પેલા છુટા બગાળાની તનનોડ મહેનત છતાં તેઓનો અસાહાયક સુધી કર્યાં પત્તો ન લાગ્યો.

અસાહાયક આવે તે પહેલાં ત્રીજી બર્થની જોડ પણનો વિચાર થઈ પડ્યો અને તેથી તેમની પ્રેમ ગોળીમાં બંગાણ પણું - રસિક યુવકે T. C. ને કહ્યું; Guardને કહ્યું પણું ત્રીજી બર્થની જોડવા ન થઈ અને ડબ્બામાં આવી પોતે વિમાનજીમ પડ્યો. મેં કહ્યું, સા'બ, તમને ન આવડ્યું. પેલ T. C. ને પસે બોલાવી છાનેથી પહેલાં એક નેડ સેરવી દ્યો એટલે તમને એક I class બર્થ તૈયાર બહેનને પણ આ વાત મને ઉતરી એક પોતાના એક જુના પરાક્રમ વાત માદ આવતા કહી નાખી, કે કેવી રીત લખની જતાં એક T. C. એ તેમને એક બર્થ કાઢી આપેવી વી. બધસાહેબ શુદ્ધ સફેદ ખાદી ટોપી, ખાદીયું ધોતીયું ને જરા-હીર જોકેટમાં હતાં એટલે લાય આપના શરમાતા દુ:ખ એમ લાગ્યું. નેથી નોકરને બોલાવી કહ્યું. મહાવીર, જાઓ T. C. સે કહ દો કુજ મિલ જાયગા લેકિન એક I class બર્થ મિલ જાના ચાહિયે. થોડી વાર પછી પેલો અકકે, જમાનાનો પ્રાધેલ જુનો, વફાદાર મહાવીર રોતો જ આવ્યો. સાહેબ કેઈ પણ પ્રકારે જગ્યા મળે તેમ નથી. આજે શુકન સારાં નથી.

કંઈ નહિ. અસાહાયક આવવા દ્યો ત્યાં તો આપણું રાજ છે. રેશન મારતર પણ ઝાળખે છે, બર્થ મળી રહેશે. અલ હાયાદ આવ્યું. બંડે બાઈ સાહેબ તેમના બડા બડા સામાનો, પેટા પેટાસાઓ સાથે આવ્યા. ને અંદર નંખાવા લાગ્યા. બાધ સાહેબ તો નરમ ઘેંશ જવા થઈ નોકર હોય તેમ સામાન ચકાવવા લાગ્યા. તે ધણો જ અંખવાણો પડી ગયેશે લાગ્યો, બે કારણોને લઈ. એક તો બંડે બાઈ ખરેખર બડા જ હતા. લાંબા, હયા કદાવર શરીરવાળા અને મોઢા પર પૈસાની બારે ડુખાખી

જ્યારે આ ભાઈ ગરીબ ગાય જેવા દુખસા પાતળા હતા અને તેની સામે વધારે દુખળા દેખાવા લાગ્યા ખીચું, યુવકે માડીમાંથી ઉતરી તરત જ આ ડબ્બાને પૂરો ખ્યાલ આપેલો: છે આદમી બીમાર જમીન પર લેટ હૈં, નીચે પથ્થર પર ઔર ચાર સો રહે હૈં સિદ્ધિ ઉપર હો બર્થ હૈ. "અમ્મહા, અમ્મહા અબી જરા સામાન તો ડાલો ફિર દેખ લિયા જલગા. એક તો પોતે આટલી મહેનતે બનાવેલી ડબ્બાની સ્થિતિની ડાલરીની જરાએ ખરેખર પરવાહ નહિ કરી તે ઉપરાંત ઉડતો જવાખ આપ્યો. અને શીચું અમારી સામે તે બેઠો પડ્યો. "ભાઈ સાખ, ઇસ-ડિબ્બામે પાંચ નહિ રખેગે" અહીં તો ભાઈ સાહેબે પાંચ તો શું આખું શરીર ને ધર મૂકી દીધું હતું. હવે આ દરમ્યાન બહેનની સ્થિતિ શું હતી, શું શું ફેરફાર થયો તેની અમે દેખાણ ન કરી શક્યા. આય ગરમ, પૂડી કચોડી વી.ના ઘોઘાટમાં ને ખરીદીમાં મશગૂલ થવાથી બહેનને અમે ભૂલી ગયા. અલાહાખ દથી માડી ઉપડી. હવે તો સ્વપ્નનો વખત થતો હતો. મેં અને છુટ્ટા ખંગળાએ જમ તેમ સમાવેશ કર્યો. મહાવીર સારો બાંધી આરી લાગેલો. તેણે બંને જણુ માટે સગસ પથરી કરી, રેથમી ષડકીએ કાઠી દીધી માડી ચલી ને પેલો યુવક રહી ગયો. મેં જાણ્યું I class માં ચડ્યો હતો. જ્યારે એક રેશન ગયું, બીચું ગયું ને તે બહેનની ખમરે કાઢવા ન અભ્યો ત્યારે મારાથી ન રહેવાયું ને પૂછ્યું કેમ પેલા મિત્ર ક્યાં ગયા બહેન ? પહેલાં તો વાત ઉડાડવા લાગ્યાં. જવાખ ન આભ્યો. પછી પેલા છુટ્ટા ખંગળાએ જ્યારે મારો સાચ દીવો ત્યારે ખોલી કે તે તો જગ્યા ન મળવાથી અલાહાખાદ જ રહી ગયા. બહેનના બોલવામા રોપ હતો અને ઉડુ દુ:ખ પથુ.

સૂતા પહેલાં પેટ પૂજ કરવાની હતી. મહાવીરે મોહું બાસકેટ ખોલી બંને માટે જાતખતની મિઠાઇ તથા વાનીએ પીરસી બંને આગળ ધરી પણ બહેને ખાવા સાફ ના પાડી. ત્યારે ખરેખર ખોશ્યા "બહુશ, ખાવો ના, ક્યાં નહિ ખાતી." બહેન

વીમા એ હંદગીની

જરૂરિયાત છે

પણ

ક્યાં ઉતારવો તે જ પ્રશ્ન છે.

જે સંસ્થાની મોટી થાપણુ છે-વિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરે એવી હાયરેક્ટરોની મોડ છે —જેની કાર્યપદ્ધતિ અડપી અને વ્યવસ્થિત છે-એવી જ કંપનીમાં વીમા ઉતારવો બેઠએ.

સત્તાવાર થાપણુ રૂ. ૧,૦૦,૦૦,૦૦
બહાર પડેલી રૂ. ૫૦,૦૦,૦૦૦
ભરપાઈ થયેલી રૂ. ૨૫,૦૦,૦૦૦

હંદગી—આગ

દરિયાઈ—અકસ્માત

જયભારત

વીમા કંપની લિ.

૨૨, એપોલો સ્ટ્રીટ. મુંબઈ

મોહું' ચઢાવી બોલ્યા "મુજે જૂખ નહિ હૈ" મહાવીર, મહાવીર (વાદરા) જેવો જ ટેખની મોગી મોગી વાકી વાલેની મૂઝામાથી હસતો બેલ્યો. "બહુશ, દિલ્હી તો બહુત દૂર કન ખારહ બન્ને આખેની કુછ ખાઆ. આ સો" "હા હા બહુશ, આજ અપને ઘરકા ખાવો, કવ અપને ખાપકે ઘરકા ખાના" બહેમ ઇએ સાથ પુરાવ્યો બહેન એકના બે ન થયા અને ઉપર ચઢી યુગસુમ પયારીમા સૂઝ ગયા બહુશતુ સ બેધન સામગી હું અને છુટો બગાળી બન્ને વિચારમા પડ્યા આ અલમરત જેવો કોણુ આવીને એકાએક બહુશ, બહુશ કરવા લાગ્યો મે તો એવુ માન્યુ કે મારા સામગીમામા જૂખ ચઇ હશે બહિનશ, બહિનશ એમ બેલ્યો હશે બાઈ બહેનને લેવા અવ્યો હશે ના, પણ એવુ હતું જ નહિ યોડીવાર પડી બરાબર ધ્યાનથી સામગ્યુ ત્યારે સ્પષ્ટ થયુ કે તે સ્પષ્ટ બહુશ હતો બહુશ જેમતેમ પયારીમા યુવ તો પ્રવાસ કરતા હતા પણ નિદ્રા ન આવતી હતી અહિ બહેમ ઇએ પેટ પરૂ ખાઈ સીગરેટ પીતા પાન બનાવતા હતા પાનને શોખીન હુ પણ હતો અને તેમા જમીનદાર સહેમતુ આકર્ષક પાનકાન અને તેથી વધારે આકર્ષક મધઈ પાન બદિયા સુરતી મસાતો જોઈ મને ઇચ્છાસા વધી હતી અને ઇચ્છાસા વગર શોધખોળ નથી થતી એમ શકર જેવા શાસ્ત્રકારો ને પારસલ જેવા રૈગાનિકો કહે છે પાનની માગણીને મિત્રતાના સુખ તરીકે સ્વીકાયુ પાનની ને તમાકુની પ્રશસા કરે. એટલે બીજી બધી વાતો નીકળી આવે મે તો બે પાન લીધા સુત્તી ને સુમધી મસાતો પણ જન્મે પશુ બહેમ ઇએ પન ખાતા જોઈ ઘણી ગયે મે નહિ, ચર નહિ પણ પૂરા પાનના ખાર બીડા મેક મા મૂક્યા, મોગી ચપગી ભરી સુરતી ખાધી અને ઉપરથી મસાતો બાર પાનના બીડાએ તેના મેકાને દરવાજો અરધા કલાક સુધી બધ કરી દીધે કઈ પણ પૂકો તો બોલે જ નહિ હુ હુ કરે પણ મારાથી રહેવાનુ ન હતું બીજુ બધુ તો કઈ નહિ પણ છેવટે પેરો યુવકે કોણુ હતો તેની રીસચં યઈ ગય એટલે

થીસીસ પૂરી પછી નિરાતથી સઈ જાડ મે પુચુ ' પેના તમારા ભઈ અનહાનદ જ રહી મપ. તે કમ ન આન્યા તે પ્રાણુ હનાર' આખરે પૂરી જ લીધુ બહેમ ઇએ જેમ તેમ મેહુ ખૂબ આઠ તરફ ઉચુ કરી ગડમડાતો જતામ અપે વોલો મેરે constant કઝિનથે બકી પાન ખૂબ જમ ગયા હૈ એટલે મે વાત પડતી મૂકી ચાર પન પર ફરીવાર ત્રાપ મરી મેહુ બીડી દીધ

પાન ખન સ થયુ ત્યા તો કાનપુર અવ્યુ બે ભઈ ગરદી જોઈ રીચે ઉનપાં અને મહાવીરના Sergeant classમા બીજા ગરી જતા હન એવે મહાવીરની વહારે ધાયા અને પાછા ફરતા અમારા ડબ્બામા આ અશિષુ રીને બારીમાથી આગ પ્રવાસ કરતા એક ઉતારને T C તેના મદદમાર T C ને ધકકો મારી નીચે પગી ઉપર ચગી મવા ને પોતાની ભીમ કાપતો જાલત દાખયો અપે અમે બોલી ઉઠ્યા 'વાહ તમરી દિમન બે બાઈ કુન ઇ ગયા પોતાના અનેકે પરાકમેનો અકે વલ આપી અનુમતે પરથી તારવેતુ એ સુર બેલી ગયા ' રેલવાતોસે મીને કમમ ખઈ હૈ કિ પહિને લાત ઓર ફિર ખાત "

હવે દોસ્તી જમી ગઈ હતી એટલે વધારે ઉઠા પરિચય કરતા આગળ વધ્યો મને પૂઠના કહ્યું હુ તો યુનીવર્સીટીમા Informary staff કવાઈ છુ બહેમ ઇએ પણ એક પીડી ઉપર યુનીવર્સીટીમા સગા નીળી પડ્યા તેમના બાપ પણ યુનીવર્સીટીમા અમુક ખાતામા મમ કરતા હતા મે કહ્યુ હુ તેમને સારી રીને ઝોળણુ છુ તે તો મળ્યા જ બસા મજુસ છે આ વાર્તામા જોટલો નિર્વિધને સખાયે તેટલી નિર્વિધ તે વખતે યઈ શક્યે ન હતો બહુશ ધ્યાનથી સામજતા હતા અને અમારો પરિચય કદચ વધારે નહિ ગમતો લાગ્યો એટલે વરે વરે બહુશ બે બધને સવા મટે કહે નહિ સુરો તો સિમરેટ ફેકી પાન ખાઈ મેહુ બગાડશો વી અનેક વાર ફલી અમારા થતા ગાઠ પરિચયમાં અતરાય લાવવા

लाज्यां. अने में इरी वार वररा वधारे स्पष्ट यथा
 माटे पूळ्युं के पेसा साथे आवेसा युक्त न
 असाहाय्यता उररी गया ते कायुं हना, शुं संयधी
 हता. त्तारे तो अहुत्त अडेभास पर धगुं न
 भीलस गया. "क्या रातभर पान आना और
 सिगरेट कूटना." ते पयुं आठहुं सांभणी
 कंठाणी गययो, तेमा युद्धा अमाणी Chivairyना
 अंडानी अशेश उपासतां भोदयो के "सिग
 रेट पसंद न हो तो नहि पीना आडिये"
 अडेभासते हवे कंधे पयुं समजुती अचरानी वरर
 पडी "सुनिये साथ, मे सिगरेट अपने सदरके
 आहर ही पीना हुं सदरमे नहि. ओक हो नहिने
 में नम आहर नीकनना हुवा तय पी लीया तो
 हीक नही तो नहि. में सिगरेटका आही नहि हुं"

अशेश अमारे अमारे यतो गाढ परिचय रेडी
 होवे पययो. अंते सूवा तैवार यथा. सवार ययु.
 पुरत आव्युं. अधाये यानो ओडर आप्यो.
 महावीर पयुं ये यादने ओडर आपी आव्यो.
 पयुं अहुत्त तो या पीवा पयुं तैवार नहि.
 अडेभासये धलुं समजव्युं. महावीर पयुं मूळमा
 हसतो मनानी गयो पयुं या तो शुं पयुं टोरटतो
 कटका पयुं भोदासां न नांभ्यो. अने तो पान ने
 सिगरेटनी विश्व अणयो करेयो. तेमनी आ सयधी
 नाराय हडपी वधारे आगण पुषेती. अडेभासये
 सिगरेट सजगवतां आनी आपी के अहुत्त या
 पीये तो हम सिगरेट केके हेगे पयुं इहेली राखी
 इहेली न रबी. "नहि नहि मे दिखी मकर ओक
 अजो सिगरेटका टिन भेट करंगी." हुं तो ओक न

शहरने पाछो ओक सुनीरसीतीने हतो अशेश
 माराथी न रहेवायुं. "अहिनाश. अडेभास हा कदना
 न मने केकिन ओक मित्रकी यात तो रभती ही
 पडेयो मेरी साथ कुछ गुजराती मिहस और
 नमधीन है आप नारता हीअये. ओम करी में
 गोलपापडी सामे धरुं. युद्धा अंगाणीये पयुं
 अनुभोदन क्युं मारा पर कोर नजर करती अथां
 यदावतां, ने पेसा युद्धा अमाणीना अनुभोदनपी
 माहुं भायुं भायुं पयुं. स्त्रीकायुं."

त्तारपछी अमारी नम त पान पावा भेडी. कायुं
 नल्ले कयाथी पेसा युद्धा अमाणी ने कवपननो ओक
 कपसो सांभरी आव्यो. ते भोदयो के तेना ओक
 मिने तेनी भैरीना कडेाथी अरी तो सिगरेट
 छोडी दीथी के आग ४० वर्ष यथां तेल्ले सिगरेटने
 हाय पयुं नथी लगायो ४० वर्ष पडेसां ते
 साय हुयणे पागणे हतो. आणे ते अचमस्त यथ
 भयो छे. अमारा पाननी मग साव यकी गध.
 पेसा अडेभासने तेमनी अरथी यजती सिगरेट
 हेकी देवी पडी. कारयुं युद्धा अंगाणीनी वातथी
 प्हेननी गरमी इरी ताथ यथ गर्भ ने भोदथां:
 "ये मेरा कडा क्या मानगे सिगरेट क्या छोडेगे."
 कंठाणीने अडेभासये II class ना पांय सुसाक्षराना
 सामे प्हेनने हाय जेडया ने वयन आप्युं के
 हवे सिगरेट नहि पीके. —दिखी सुधी कथा अेम
 कबी अरथी सजगनी भीडी हेकी मारपानुपी
 मुपकार अथ इरी दिखी सुधी सुप रहया. अने
 पेसा युक्त कायुं हतो, शुं सगा हतो अे मारी रियथनी
 विपय अधूरो नलो, थीसीस न लपास.

શ્રી નર્મદ સુવણ્ણચંદ્રક

નર્મદ શતાબ્દી સ્મારક સમિતિની તા ૧૬-૧૧-૪૪ને દિને મળેલી સભાએ નર્મદ સ્મારક ક્રૂડમા બાકી રહેતી રૂા ૧,૭૫૫-૭-૨ની રકમ ગુજરાતી સાહિત્યના ઉત્કર્ષ અગે શ્રી નર્મદ સુવણ્ણ ચંદ્રક સ્થાપન કરવા અને અમુક શરતોએ તેનો વહીવટ કરવા નર્મદ સભા, સૂરતને સોંપી દેના ઠરાવ કયો હતો.

સન ૧૯૪૫મા એ ચંદ્રક તા ૧-૧-૪૦થી તા ૩૧-૧૨-૪૪ની પચાસમા પ્રગટ થયેલ સર્વોત્તમ નિમગ્નકૃતિના કર્તાને આપવાનો છે.

ચલુ વરસ માટે ચંદ્રક પરીક્ષક સમિતિની રચના નીચે મુજબ છે ૧. પ્રા. મોહનલાલ દવે, ૨. શ્રી જ્યોત્સનાબહેન શુક્લ, ૩. શ્રી જ્યોતીન્દ્ર દવે (નર્મદ શતાબ્દી સ્મારક સમિતિના પ્રતિનિધિઓ) ૪. પ્રા. વિષ્ણુપ્રસાદ ત્રિવેદી. ૫. પ્રા. વિજયરાય વૈદ્ય (નર્મદ સાહિત્ય સભાએ ત્રીમેતા પ્રતિનિધિઓ)

પરીક્ષક સમિતિની તા ૨૨-૭-૪૫એ મળેલી પ્રથમ સભાએ સમિતિના અધ્યક્ષ તરીકે પ્રા મોહનલાલ દવેની વરણી કરી હતી અને સમિતિના મત્રી તરીકે કાર્ય કરવા શ્રી રતન માર્શલને આમત્રણ સ્વીકૃત્યુ હતુ.

આ સમિતિએ ઠરાવ્યુ છે કે કોઈ લેખકને અન્યાય થવાનો સભવ ન રહે તે માટે અખબારો દ્વારા આ બાબતને પ્રસિદ્ધિ આપી ત ૧-૧-૪૦થી તા ૩૧-૧૨-૪૪ની મુદત દરમિયાન પુસ્તક યા પુસ્તિકા રૂપે ગુજરાતીમા પ્રકટ થયેલ સ્વતંત્ર નિમગ્ન કૃતિઓ તા ૧૫-૮-૪૫ સુધીમા સમિતિને મોકલી આપવાને તેના લેખકોને વિનતિ કરવી, પણ આ પરથી સમિતિને જે કૃતિઓ મળે તે પર જ સમિતિ ધ્યાન આપશે એમ નથી સમિતિ તો એ મુદત દરમિયાન પ્રગટ થયેલ સર્વ નિમગ્ન પુસ્તકો પર ધ્યાન આપશે જે, પરંતુ સમિતિના સભ્યોના જોવામા કોઈ કૃતિ ન આવી હોય યા કોઈ કૃતિ તેમની

જયપુર ખાતે

મળનારી પી. ઈ. એન.

લેખક-પરિષદ

જયપુર ખાતે તા ૧૦મી એપ્રિલથી પી ઈ એનના આશરા હેઠળ અખિલ હિંદ લેખક પરિષદ બંધાનાર છે આ પ્રકારની અખિલ હિંદ આંતરૈતીય પરિષદ આ પહેલવહેલી જ છે આ પરિષદનુ કાર્યજ આ એજમા ચાવશે હિંદના મુખ્યસિદ્ધ લેખકો એમા હાજરી આપશે એ ઉપરાંત શ્રીમતી રોહિયા વડિયા એ જાણીયા પ્રમાણે એ પરિષદમા પરદેશના જાણીયા સાહિત્યકારો પણ હાજરી આપનાર છે હિંદનેડન નાણીના કવિ-નિબંધકાર રીચાર્ડ ચર્ચ તેમજ બીજાઓ પણ આ પરિષદમા હાજરી આપશે જે ઉપરાંત નીન અમેરિકા અને ફ્રાસમાંથી થોડા ઘણા પ્રખ્યાત સાહિત્યકારો આવનાર છે સર સર્વે ૧૬ની રાધકૃષ્ણ તેમજ બીજા લેખકો પણ હાજર રહેનાર જ છે શ્રીમતી સરોજની નાયડુ પરિષદનુ પ્રમુખસ્થાન લેશે તેમજ જયપુરના ઈવાન સર મીરજા ઈસ્માઈન પરિષદનુ ઉદ્ઘાટન કરશે પરિષદમા હાજરી આપનારા સૌ મહેમાનો જયપુર રાજ્યના મહેમાનો રહેશે આ ઉપરાંત ત્રણ દિવસના કાર્યક્રમમા સ્ત્રી સ્ત્રી પ્રાતીય ભાગ્યોનો પરિચય કરવને ૦ ૧૫મો થવને છે ગુજરાતી બાબા માટે શ્રી જ એચ દવે (શ્રી જ્યોતીન્દ્ર દવે નહિ) વ્યાખ્યાન આપશે આ પરિષદને અમારો હાર્દિક આવકાર છે એ પરિષદ યોજવા પછી રહેલી સાચી પ્રેરણામૂતિ શ્રીમતી રોહિયા વડિયાને અમારા અભિનંદન

ધ્યાન બહાર રહી ગય અને તેથી લેખકને અન્યાય થવાનો સભવ રહે એટલા માટે જ લેખકને સેતની કૃતિ (તા ૧૫-૮-૪૫ સુધીમા) મોકલવા વિનતિ કરે છે એમ મોકલાયેલી કૃતિઓ નર્મદ સાહિત્ય સભાની માનિષીની રહેશે અને તે પછી મોકલાશે નહિ. પુસ્તકો નાચેને શિરનામે મોકલવા વિનતિ છે શ્રી રતન કુન્તામજી માર્શલ [મત્રી નર્મદ સુવણ્ણ ચંદ્રક યોજના પરીક્ષક સમિતિ] કુળાની વખાર, કણ્ણીક સૂરત.

શું કહેવું પ્રિય કવિતા બાની ઓ ગુજરાતી રાણી શાણી :

‘સાંજવર્તમાન સાહિત્યસમીક્ષા’માંથી

વાંચી મે કવિતા સઘળી છે :
આંખો મારી થઈ નબળી છે :
માન્યું મે કવિતા મધુરી છે :
રસબર રંગીલી મધુરી છે :
વાંચી મે કવિતા સઘળી છે :

x x

બ્રહ્મ બ્રહ્મના ચોરસ નપો
જાળી ગયો ન્હાનણને વાંચી :
'જ-જ' 'બકહો'ના વાચી યાચી
મે માંડી ત્યાં ચોળવા આંખો :

x x

ન્હાનાવાલે પ્રેમકુળની
નેજણ કોચવ શી બોલાની :
વનવનકાની ટેલ નચાલી,
બ્રહ્મવસરી મધુર ગાળવી,
પણ ના પકિત બ્રહ્મવચરની.
બહા તણી છે બ્રમની વણી.
બ્રહ્મ મહી બ્રમણા સૌ બાની.

x x

વાંચ્યા મે ઠાકોર કવિને
મન્દિરિયાં માની મે હીધાં,
પૃથ્વી નલ્લે ગઈ રસાવળ
'જ-જ'-વાચી રાજ્યો ના રથળ
વિસમવાચે કોઈ ઠીએ-
ને સખ્તો તો હીમાચળશ
આવે વાંચનમાં પથ્થરશા-
કેમ કરીને આગળ વાચુ-
ના વાંચુ તો મોક્ષ ન પાચુ ?

x x

અથ પ્રધાનહુતા મે, જોયા-

રસનો રાગ પણ ના જોયો !
ભાષા રાણી ક્યાં પટગણી
હતી છતાં એ બે ત્રણ શાણી
રાણી બીજી અગડ બગડ
ભાષા - ભાષી હિંદી-મરાઠી
ગુજરાતી કવિતામાં ભેળી-

x x

વાંચ્યાં ત્યા પ્રચુરને સમગ્રને
'હો છ' કરતા ગરબા ગાયા-
દર્શનિકાના દર્શન પાયા
વાચુ ન્હાનવ બ્રહ્મણો બ્રમ-
વાંચુ ઠાકોર કરોતો 'જ-જ'-
ખબરદારના બન્ન વાચુ-
તો યે ભવ મારો સાર્યક છે ?

x x

શું કહેવું પ્રિય કવિતા બાની
ઓ ગુજરાતી રાણી શાણી
તરવે કવિઓ વાચુ તારા-
આખે ત્યાં આવે અધારા :

x x

વાંચ્યા મે ઉપવાસી ખિરાદર,
વાંચ્યા યે છે ઉમાશકર-
સુન્દર, કોચક, મનમુખ, શીધર
પતીશ, પુતધર આદરાયણ :
'છે કવિતા' એ સમગ્ર વાંચી
કવિતાઓ ગુજરાતી-વાણી
નવા જુનાને નિત્ય પિછાની.

x x

આ તે છે કવિતા કે ભવિતા

પ્રેમ, સ્વરગ ને મજદુર ગાથા-
કવ્યે જતા છે કવિઓ બ્રાતા
પણ ના અર્થતણી સમગ્રણુ તો
કોઈને જઈને કહું સમભવો-
કવિઓનો છે આવો દાવો ?

x x

ગુજરાતી કવિતા ભખવાની
બંધ પડે ને અલ્પ સમય તો :
શું નુકશાની છે ઓ રાણી ?

x x

જૈવવચર ગુજરાતી બાની ?
સ રકૂત ઉઠું ભાષાભાષી
સખ્તકેપ પહેલાં હું વાચી
પછી નિરાંતે ખેમું રાણી-

x x

તારી બાની વાચન 'કાલે :
મેધાણીની ફેરની ધાણી
વાચી મે કવિતાની વાણી
લાગી શાણી એ તો રાણી-
ગીત ગુજરી ગાતા નાણી :

x x

વાંચ્યા અંદ્રવદન, રવેદેવરિમ,
વાંચ્યા બેટાઈ, મણિકેને-
નામ લખનાં યે નહોં યાગી દ
રુભાઈની 'જનની' વાચી
અરાલકર, પ્રહલાદને વાંચ્યા-
વાંચ્યા એ શીનાથ સ્વખશી-
સૌ વાચીને આજે મારો
નિર્ણય કરવો છે જગત્કર-
ના વાચુ તો છે સહુ યાદેવ ?

સુન્દરમ્ (પરિચય)

મધુસૂદન એમ. એ.

વાર્તા, કાવ્યો, વિવેચના નિમુવનો ઢટાળતા સર્વને પામ્યા સુન્દર સ્થાન, અંદ્ર કળીંગો, પામ્યા પ્રતિષ્ઠા અને આલેખી કંઈ પ્રેમ વાલ કવિના-ને સત્ય ત્યા તારવ્યુ. છે સસાર અસાર ભાર, ભવનાં મારી પ્રયોગે જલુ મીઠા મનુલ કાવ્ય મગવ સ્વરે-આરાધી વાનીશ્વરી આલ્યા યેગપવે પ્રમુદ્ધ યદને પ્રહાપયે ઈશ્વરી.

સુન્દરમ્ની લાક્ષણિકતા છે કૃન્નિયરમેવના વેગે માધેલી પ્રગતિ! 'કાવ્યમંગલા'ના પ્રથમ સંગ્રહે સુવર્ણચંદ્રક મેળત્રી 'પુરુષોત્તમ' તો હતા જ પણ નવીનોમાં 'કવિ ઉત્તમ' આલેખાયા. પણ સુન્દરમ્ તો બધા મોરચા પર વિજયી થવાની મહુત્વાકાંક્ષા મેવનારા એટલે "વાર્તા-નવલકથા-નાટક-વિવેચન" સૌને પડકારી કહ્યુ: "આવી નવ્યો-આ -શ્લેષે પણ વિજય મેળવીશ." બધા શ્લેષોમાં બ્રહ્મવ્યુ-પણ કવિનામાં વરેલી પ્રતિષ્ઠા અનેાખી રહી.

નવી કવિતાને 'નવી' નામ અપાવવાનું માન સુન્દરમ્ને કાળે વ્યથ છે. 'કોલા ભગતની કક્વી વાણી' પ્રગટ કરી એમણે નવી કવિતામાં નવો ચીત્તો પાડયો-અને કવિતાની અસ્પૃશ્યતા ટાળી. સુન્દરમ્ પોતે ગાંધીવાદી એટલે અસ્પૃશ્યતાનિવારણ એમનું પ્રધાન કાર્ય. એમણે એ કાર્ય કવિતાશ્લેષે સફળ રીતે બનાવ્યુ.

ગયા દાયકામાં એવો નવીન કવિઓમાં અગ્રેસર પદે ગણાયા પણ દાયકાના સંધ્યા કાળે એમની સર્જનશક્તિને પણ અમર પહોચી! 'વસુધા' પ્રગટ થયું પણ એ કૃન્નિયરની ગતિએ નહિ કાવ્યમંગલાથી વિશેષ સારી કૃતિ સુન્દરમ્ ગુજરાતને આપી શકયા નહિ!

એમની કવિતાઓમાં વધુ લોકપ્રિય અનેલી કૃતિઓ કાવ્યમંગલાની છે. 'વસુધા'માં તો નથી સુધા-કે નથી 'વસુ'! બેશક, સંગ્રહ તરીકે એનું સ્થાન છે-એમાં કેટલીક કૃતિઓ સારી છે. 'વસુધા'ને ખીલ કવિઓના સંગ્રહ સાથે સરખાવતો નથી પણ એના પૂર્વગામી 'કાવ્યમંગલા' સાથે જ સરખાવું છું.

નવીન તો હતા જ, એમની કવિતામાં જે સ્વાભાવિક નવીનતા આવી-પણ નવીનતા નવીન કથાં સુધી રહે? મછી ઠાકોરશાહી નવોનાની વકીલાત કરવા મેદાને પડયા તેમાં વકીલ જે ગયા અને અસીલ જે ગયા! છેવટે-વાર્તા-નવલકથા-વિવેચનમાં પડયા! બધે ઠીક ઠીક કહ્યું કહેવાય-પણ તે સૌ ક્ષણજીવી! સિનેમામાં એકનો એક નટ જુદા જુદા પાક દે-તેવી રીતે!

સુન્દરમ્ની કાવ્યમગના ગુજરાતની નવીન કવિતામાં Milestone માર્ગસૂચક ચિન્હ છે, એની કોઈથી ના પાડી શકાશે નહિ તેવી જ એમની ખીલ પ્રવૃત્તિઓ Milesfor gotten માર્ગશ્રામક ચિન્હો છે

સૌ ક્ષેત્રોમાં એક દાયકા સુધી ધૂમ્યા, હજી ચે ધમશે પણ હવે ફેર એટલો છે કે શ્રી સુન્દરમ્ પાદિત્યશેરી ઠોડીને પોડીચરી ગયા છે

ગમે તે હો' ખીલ પ્રવૃત્તિઓ ભમે સુન્દરમ્ને યગ નહિ અપાવે પણ 'ક્રિયા ભગતની કડની વાણી' અને 'કાવ્યમગના' તે ગુજરાતી કવિતાના ઈતિહાસમાં સુદર પાના જ લખાવશે

હવે સુન્દરમ્ યોગમાં પડયા છે એ એક જ પ્રવૃત્તિ એમલે ઘાકી રાખેલી! એ પણ હવે આદરી? હવે કોઈ ખીલ પ્રવૃત્તિ ઘાકી? ન બને

સુન્દરમ્ના સ્વભાવની એક લાક્ષણિકતા છે સ્પષ્ટવકૃત્વ! એમનું દિલ સાફ છે અને આ જ મહાગુણ એમના આત્માની મજરીને પવિત્ર વાતાવરણમાં મહેકાવશે—અને ન બલે—એ પવિત્ર વાતાવરણમાં મહોંગવી મજરી ગુજરાતી કવિનાકુળે નવી મહેકે ન ફેલાવે તો?

પગદંડીને પંથે

કોલક

નવીન કવિમધુઓની વાગવાર કૃતિયાદેઃ
આવૃત્તી જ રહેતી કે તેમની કવિતાઓને કવિતામાં
સ્થાન મળતું નથી. 'કવિતા' એ નવીન કવિઓની
કવિતાઓને પ્રગટ ન કરે તો પ્રાચ્ય પ્રગટ કરે
એમની દલીલો તદ્દન સાચી છે બધકે 'કવિતા'નું
પ્રકાશન જ એ એક હુદ્દા પાછળ થયું છે એ
દર્શકત છે પણ કેટલીક મુસ્કેલી હતી નવીન
કવિમધુઓની કવિતા છાપવાથી જ કંઈ શુક્રાર
વળવળો નહોતો. મારે શુભરાતના સૌ કોઈ નવીન
કવિમધુને કવિતાનાં પાના આપવા છે પણ એમાં
એક વસ્તુ અવસ્થ છે કે એ કૃતિઓ 'કવિતા' તો
હોવી જ જોઈએ બને સપૂર્ણ સારી નહિ હોય
પણ પાસમાર્ગ લાવે એવી તો અવસ્થ હોવી
જોઈએ. એ કૃતિઓ જ લખનારા આનતી કાલના
આપણા પ્રતિષ્ઠિત કવિઓ કહેવાશે એવી બને ખત્રી
છે. એટલે એ કવિતાઓ પ્રગટ કરવાનો, નિયમિત
પ્રગટ કરવાનો મનસુખો આજનો નહિ પણ પહેલા
નો જ હતો-પણ તે યોગ્ય ટીકા-ટિપ્પણ સાથે
મિત્રો મારે વિશેષ એમ પણ કહે છે કે હુ લખનારા
અને યોનવામાં કડવો છું અને એ કડવું નવીન
અધુઓને કેમ ગમે? પણ એ અધુઓને એક
વાત સ્પષ્ટ જણાવું કે મારા દિલમાં કદિયે કડવાસ
નથી. ભોતવામાં લખનારાં સકોચ રાખતો નથી,
અને પરિણામે કડવાસ પણ વહેરતી પડે છે તેની
બહુ પરવા કરતો પણ નથી પણ ખાસ કરીને
આ કટારમાં કોઈ પણ નવીન અધુઓ 'કડવાસ'
અનુભવતો હોય તો તે એકરશાહી નવીનતાને
ખાતર એક કડવો એક કડવો એ ગયા! છેવટે,
કે કડવો કહેવાય-પણ તે સૌ કાણુથી! સારી

એ અતુ રહેશે જ. ખીલુ ધણી કૃતિઓ જુદા
પડી છે તે બધી ધીમે ધીમે આ વિમરમાં રૂ
કરીશ હાલ આટલું જ

અહિ પ્રગટ થતી કૃતિઓમાં એ વર
અથ એ છે કે તમામ કૃતિઓમાં બધા મળે
પવવાઈ છે એ તમામ કૃતિઓને વરણ મારે
બહુ માયાહટ પડતી નથી, અને કવિને એક
ચુચ છે એ આવસ્થક ચુચ અહિ આ કૃતિઓ
નજરે પડે છે આ કૃતિઓમાં સૌથી વધુ
સગીનકારની છે વસ્તુ સરમ છે તિ કે
પ્રવાહિતા છે પશ્ચિમે પશ્ચિમે સસ સસ
રહે છે એ તથુ સથને સહન કેમોરો ડીયા
પણ અહિ આ સથને ચર્ચામાં ઉભો ની
કૃતિ એના કવિની શક્તિની પ્રતીતિ રીકે
દેલવાડાના દહેલમાં એક અથ જુદા
સ્પર્શકારા જોઈ રાજ યાવ છે કાનુ જ
પશ્ચિમોમાં કરેલ વર્ણન મને કર મને કુક
શબ્દોથી ચૂચાયેન છે એમને પશ્ચિમ
શક્તિને વટાવી જોઈ તલો એવને બધાથ
પશ્ચિમ સરસ છે પણ જુદાપણની કમ પરી
કવિથી નહાનાવાલના ગિરનારને મરને
બાનને અપૂર્વ સજ્જતાથી મૂર્ત કરેલા છે
અહિ એ પશ્ચિમોમાં આ કવિએ એ
વ્યક્ત કર્યો તે ચર્ચોચિત છે સમસ્તમાં
એકે યાચના બહુ વચોવ વેક પૂર્વી છંદો કે
પૂર્વી છંદ હમણા બહુ નમરે ચનો નથી તો
આ એ કૃતિઓ વિશેષ ધ્યાન એ છે મને
સામાન્ય વસ્તુ, અને સામાન્ય જ સમસ્ત કે
ને નિત વહિમાં બહુ શિખૂતિથી કરીને પશ્ચિમે
તોડી છે પણ તે અનર્થ અને સમસ્ત વા
(સાધણ પાના ૨૬૦)

સંગીતનું શાસ્ત્ર ભણીગણીને,
ને કે પરીક્ષા મહિ પાસ થે ને
જુવાન આંખો નિજ ઘેર હરે.
તે રેડિયો-સર્કિટર થે ગયો, ને
રેકોર્ડ કેકા હનરાવી તેણે
ને દેટલાયે જલસા કરીને
પ્રસિદ્ધ યોગમ મહી ચર્ષ ગયો.

તે એક રાતે નવગણ વેળા
બેટો લઈ બીન બગવવા, ને
સાથે સુરીયું મધુ ગાન છોડ્યું.
એ ગીત ત્યાં ગાયકનું સુલ્હાને
ટાળે થયું લોક ગૃહાંગણામા
એ ગીન ધારા સુણીને બધા તે
વખાણતા ઘેર ગયા પછી, ત્યા
ધીમે રહી ગાયક માત પાસે-
ગયો, અને-“બા મુજને કહેને
કે ગીત મારું ટુઝને ગમ્યું કે?”
આણું પુછીને વિનવી રહ્યો તે.

માતા વદી ત્યાં-
“બેટા! હશે ગાયન તારું શ્રેષ્ઠ
ગીહું હશે, મોહક એ હશે જ.
છતાંય બેટા! નહિ તોલ આવે
તારી જ'તા...તા'ની બરોબરીમાં.

બ્યારે હતો. નાનકડો તું ત્યારે
“તા...તા” વદીને રમતો હતોને
તેની મઝા ના મળતી હવે જરી:

કુમુદચંદ્ર મ. મહેતા

ઝેન-નવવર્ષા સમ શબ્દ સાંભળી
શિક્ષીકરે જ્યોત જીવંતનાની
ઝગી ઉડી સ્વપ્ન હરે વમેલાં
આકારધારી બની જાય પથથરે.
આત્માની આત્મપ્રકૃતિ પથથરે કરી
શિક્ષી થયાં ઈશ્વરધામવાસી.

રચી મનોહરી અનેક આકૃતિ
પ્રકૃષ્ટન પદ્મીની દરેક ધુમ્મટ
પુષ્પોની જોઈ સુકુમારતાને
સાધી સમાધી ભયું પદામલોભે.
ત્રિભંગધારી ખડી યક્ષકન્યા
લસ્યે કરે ડોલન નર્તકીગણો
ને પાસ બે વાદ્યમમૂહ બાજે.
વૈરાગ્ય પ્રેરી રહી સૌમ્યમૂર્તિ.

પારિવ્રતાના ક્ષિતિએ વટાવી
જોછ રહ્યો ચેતનને જડત્વમાં
જડત્વ જાણે મમ દેહ પામે
અનંતને પામર પામવા ગયે.

પાસે હોમો એકલ દિવ્ય ચક્ષુ
જેને નિહાળી જન હસ્ય વેરે.
પરંતુ તે મગ્ન નિમ્નચક્ષિથી
સ્પર્શી રહ્યો નર્તકીના સમૂહને.

અનેક આનર્તનમદ્ જીવને
સ્વપ્નાંની સૃષ્ટિ બુધી જાડે જોધને.
પરંતુ આ એકલ અધ હોમો
આવુભવેયું નહિ સ્વપ્ન ભૂલે.

શાન્તિકુમાર જ. ભટ્ટ

મિતાક્ષરી મતદર્શન

પુસ્તકોના નિયમિત અવલોકનો થાય અને તે દરિવામા નિયમિત પ્રગટ થાય એ માટે ચોક્કસ પ્રયત્ન કરવામા આવ્યો છે. જે અમાને પ્રમશન્ના પુસ્તકનુ અવલોકન આનરો તે અમા પ્રમશકને મોકળી અપવામા આવશે. અહિ રજુ થતા બધા જ અભિપ્રાયો તત્રીના છે એમ માની લેનાની જરૂર નથી.

ગોમતીચક્ર અને ણીજ ગીતનાટકો લેખક ઈન્દુલાલ ગાધી, પ્રકાશક જીવન સાહિત્ય મંદિર, કાલબાદેવી મુબઈ ૧-કિમત સવા બે રૂપિયા.

ઈન્દુલાલનો આ ગ્રંથ એમની પ્રતિભાને વિશિષ્ટ સ્વરૂપે બહાર લાવે છે ઈન્દુલાલનો સનશ્રેષ્ઠ શક્તિ-ગુણ એમની કલ્પના છે કર્પનાના જોર પર એઓ કચરાને પણ એક વાર કવિતામય બનાવી ચૂકે છે અને એ જ શક્તિએ આ પુસ્તકને અસાધારણ સફળતા આપાવી છે એમ કહું તો લેશ પણ સશય ભયું નથી આ નાટકો છે પશુ કવિના નાટકો ગીત નાટકો છે કૃલથી ગૂઠાયેલ વેન નેટથી રળિયામણી લાગે તેટલા જ સુદર આ નાટકો ગીતથી ગૂઠાયેલ લાગે છે ટૂંકમા ગીત જ પ્રધાન છે પશુ રગભૂમિ પર એ ગીતને નાટકના પાત્રો દ્વારા લાવલાવથી રજુ કરી શકાય નૃત્ય દ્વારા સવાલ દ્વારા-જે કંઈ રજુ થાય તેનાથી જે વધારે વિશિષ્ટ રીતે આ ગીતો દ્વારા વસ્તુ રજુ થઈ શકે છે એ આ નાટકો વાચ્યા પછી સહેજે સમજ શકાય છે

આ ગ્રંથમા બધા મળીને દસ નાટકો ગ્રંથરૂપ થયા છે ગોમતીચક્ર પરિશોધ, રાતરાણી પ્રેમનુ આગમન, આશાબરેલી ગીતરાણી, વાદળીના મેતી, ગીતવર્ષા, તપશોભના અને અશોક ગોમતીચક્ર આ નાટકોમા કલગી છે લેખકે કલ્પનાનો અનત વિસ્તાર ખેડ્યો છે ક્ષિતિજોને ઢહોળી અનત આકાશના ઈન્દ્રધનુ ખૂલાવ્યા છે આખુ નાટક એટલુ બધુ મનોહર અને અનત કલ્પનાગામી બન્યુ છે કે ગુજરાતી સાહિત્યે આવા ગીતનાટકો આજ પૂર્વે ન્જયા નથી

બેશક એની જ સાથે એમણે જે ગીતો અપ્યા છે તે પણ ગુજરાતને ગમે ઉતરે એના ઢાગોમા જ છે તે તમામ ગીતો સુરેખ છે પાત્રો એક પછી એક ગીત જી ચકતા નવ્ય છે ને એક વિરાટ ગીતની પકિતએ સમા અને છે પ્રકૃતિ રમણે ચડે છે-નૃતિના વિષવિષ રગો નવા નવા એવ લે છે બેશક નાટક કલ્પનાપ્રધાન છે આટલા જ સુદર ગીતરણી વાદળીના મોતી અને ગીતવર્ષા છે વાત રપ્પ છે કે આ વર્ષના પ્રથમ પકિતના પ્રકાશનોમા કલગી યતુ આ પ્રકાશન માત્ર કલ્પનારગી છે કલ્પના જ એનો પ્રદેશ છે પ્રકૃતિના પાત્રો અને કર્પનાનો વિસ્તાર એ જ આ પુસ્તકમા બે મુખ્ય અંગો છે આપણુ રગદર્શી સાહિત્યમા આ પુસ્તક પેતાલુ અનોખુ સ્થાન લે છે એ તત અમારે રપ્પ કહેવો જોઈએ કવિતા છે-પશુ એ કવિતા સૌને મળી નવ્ય એવી રીતે રજુ થઈ છે એ નાટકો છે પણ એને કવિતાના વાધામા એવી રીતે રજુ કર્યા છે કે નટકો છુદનક નવ્ય તેના છુદનક બનરાનો એને ભય નથી ઈન્દુલાલને આ પ્રકાશન બદલ અમારા ઢાકિં અભિનેદન

—કોવક

સાહિબનીના રેખાચિત્રો . લેખક રમણિક અરનાવવાળા, પ્રકાશક જીવન સાહિત્ય મંદિર, મુબઈ. કિમત રૂપિયા અઢી.

આજ સુધી આપણુ રેખાચિત્રો સુપ્રસિદ્ધ વ્યકિતઓના જ આતેખાતા પશુ જીવનમા જોને હમેશા જુએ છે છતા આસ ધ્યાનપૂર્વક નથી જોવાત એવા પાત્રોના સફળ રેખાચિત્રો આલેખવા હોય તે

ભાઈ અરાલવાલાની કલમે. ઘોડાક વર્ષો આગળ જ્યારે આ રેખાચિત્રો જાગિમાં આવતાં હતાં ત્યારે જ એમણે આકર્ષણ જમાવ્યું હતું. 'સાંદિપતી' કોણ એ જાણવાને મેં તપાસ કરવા માંડી અને મને જાણવા મળ્યું કે એ તો ભાઈ અરાલવાલા પોને જ હતા. મેં તે જ વખતે અભિનંદન આપેલાં. એ બહુ ગમેલાં રેખાચિત્રો આજે પ્રગટ થાય છે.

આ રેખાચિત્રોમાં જે જે પાત્રોનું આલેખન છે તે પાત્રો આપણી આંખ આગળ હાલતાં, ચાલતાં બોલતાં જ દેખાય છે એ જ કલમની સફાઈ અને શક્તિ છે. જીવનમાં મળતાં સંખ્યાબંધ પાત્રોને આ કલમ સતેજ રીતે આકરદેહ આપે છે આ રેખાચિત્રોમાં મીલની આસપસુ અને મીલમાંનું પાતા વરણ આખેદૂન ઝળુ યાય છે. લેખક બીજાં પાત્રો કરતાં આ મીલનાં પાત્રો અને મીલની કથા આલેખવામાં વિશેષ સફળ છે કારણ કે એમણે મીલમાં જ પોતાની લીનીશ્રી પશુ જોઈ છે તે ઉપરાંત 'મોતી નાયક'નું પત્ર તો ખરેખર સુંદર છે- સુંદરથી યે વિશેષ સુંદર કહેવાય એવું છે. એવું જ રસિક આલેખન 'અમરસીંગ દરબાર'તું છે.

આપણા પ્રકાશનોમાં આ પુસ્તકે નવી જ દિશા ઉઘાડી છે. અને પ્રથમ પ્રવાસે જ લેખકને સંપૂર્ણ સફળતા સાપડી છે એમ કહેવું તદન સાત્ય છે. શ્રી રમણીક અરાલવાલાને આ પ્રકાશન બદલ હાર્દિક અભિનંદન. -મ. લા. કે.

વિદાય લેખક : શ્રી, સોપાન પ્રકાશકો : કાન્તિલાલ પરીખ, રમણલાલ શેઠ, જીવન સાહિત્ય મંદિર-સુબાઈ ર. મૂલ્ય: અઢી રૂપિયા. આ વાર્તાસંગ્રહની લગભગ બધી જ વાર્તાઓનું મધ્યગિન્દુ લગનો પ્રશ્ન છે. અધુનિક યુવાન માનસ આ પ્રશ્ને કઈ કઈ દૃષ્ટિએ વિચારે છે તેમ જ યુવાન હૃદયમાં જીભગતી લાગણીઓ અને ભાવનાઓ આ પ્રશ્ન અંગે જે રીતે કાર્ય કરે છે એથી જીવનની ઘટનાઓને કેવો આકાર

મળે છે, એ, આ વાર્તાઓમાં રજૂ થયું છે. તે સાથે સેવારત કાર્યશીલ યુવાનો તથા યુવતીઓ સંજોગોના બળને વશ થઈ જતાં કેવી નબળાઈઓ ખનાવે છે એ પણ લેખકે દર્શાવ્યું છે.

આ દર્શન ઘણું અંશે સાચું છે કેમકે લગન વિષે સ્વચ્છ વિચારણા ધરાવનાર અને હઠનાથી એને આચારમાં ઉતારનાર અનુભૂ આને શ્રીમેહન તથા અશ્વિન જેવી વ્યક્તિઓ ખરેખર વિરલ છે. સંજોગોના બળથી પર રહીને, સંયમ ખોલા વિના, સ્વસ્થ ચિત્તે, સ્વતંત્ર નિર્ણય કરીને એ વ્યક્તિઓ સુખદ કે દુઃખદ, જે પરિણામ આવે તે સહી લે છે. સામે પક્ષે, લગન વિષે અસ્થિર, તરંગી મનોદશા ધરાવનાર ભેગીલાલ, આત્મવચન કરનાર બાણુ તથા શાંતિલા, લાગણીવિવશ કલ્પલાતા, પ્રેમ ખાતર બલિદાન આપનાર સહુ તથા કાન્તિ વિષે સમગ્રણુ વગરનું ગાડપણુ ધરાવનાર જાહરી મનોદશાની સુખદા, જેવી વ્યક્તિઓ ઘણી છે. એ વ્યક્તિઓ પોને જ પોતાના વૈચિત્ર્યથી કુરુણ ઘટનાઓ સર્જે છે. 'વિદાય', 'કાન્તિની જવાલામા' "દિલના દરિયામા" "આત્મવચન" તથા "નવો અવનાર" આ વાર્તાઓ, આવી વ્યક્તિઓનું યથાર્થદર્શો ચિત્ર રજૂ કરે છે.

વાર્તાઓનો કુરુણ અંત, તેજસ્વી અને મધ્યનં શીલ સ્વભાવનાં પાત્રો, તેમ જ રહસ્યશ્લત બનાવની પાછળ રહેલી કાર્યકારણની સાંકળ, તથા એને ઉપકારક, પાત્રોનાં મનમાં ચાલતી વિચારક્રિયા— એવું સાદી પણ કાર્યસાધક ભાષામાં કહીમદ આલેખન, એ, શ્રી સોપાનની અન્ય નવલકથા તથા નવલિકાઓમાં જણાતાં વિશિષ્ટ લક્ષણ આ વાર્તાઓમાં પણ છે. પ્રસંગ કે બનાવથી અપુષ્ટ રહેતી વાર્તાઓને પાત્રોનું માનસવિરોધપણુ જ પુષ્ટ બનાવે છે અને રસને પેમે છે. પણ આ લક્ષણની મર્યાદા એ છે કે એથી સર્જકની કૃતિના વૈવિધ્ય સંપાદનું નથી. 'વિદાય' તેમ જ "દિલના દરિયામાં" આ બન્ને વાર્તાઓ લાખી છે પણ જ્ઞાન-નિરૂપણ શૈલીમાં

રજૂ થઈ હોવાથી વાચકના સેમભાવ ઝટ પ્રાપ્ત કરે છે. જો કે સૌથી વધુ સર્જન વાર્તા "એક જ દિવસનો વિષેય" છે, કેમકે વૃદ્ધત્વને આરે પહોંચેલાં પતિપત્નીના દામપત્યજીવનની ક્ષામણીઓનું ઝળકવું ચિત્ર આલેખતી એ વાર્તા ટૂંકી વાર્તાનાં સુચલક્ષણને ધણે અંશે જળવે છે. આ ત્રણ સિરાયતી બાઈની આર એકંદરે સુવાચ્ય છે.

કૃત્યુવીર દીક્ષિત

પુસ્તક-પહેાંચ

નીચેનાં પુસ્તકોના અવલોકનો હવે પછી આપ વામાં આવશે પરિષ્તૈન, લેખક પીતામર પટેલ, પ્રકાશક, ભારતી સાહિત્ય સંઘ. કળી અને કુચુમ્બો, લેખક કરસનદાસ માણેક, પ્રકાશક જીવન સાહિત્ય મંદિર, નીલકંઠનું બાણ, લેખક યુનીલાલ વ શાહ, પ્રકાશક ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર સેતુખંધ, અનુવાદક નાનુકલાલ નદલાલ ચોકસી, પ્રકાશક ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર, સુરત અમ્મુમતી, અનુવાદક ડો. એમ. એ. સુરેયા, પ્રકાશક પોતે. છીપનાં, લેખક મોહન વ. હકર, પ્રકાશક ભારતી સાહિત્ય સંઘ શકારિ, અનુવાદક ભીમભાઈ દેસાઈ ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર. ટૂંકું ને ટૂંકું, લેખક મૂળરાજ અંબરિયા, પ્રકાશક એન એમ. હકરની કંપની. આપની એવામાં, લેખક જીતુભાઈ મહેતા, પ્રકાશક ભારતી સાહિત્ય સંઘ. શશી જતાં, લેખક જયંત-કુમાર મ. બટ, પ્રકાશક ભારતી સાહિત્ય સંઘ ગીતામાધુરી, લેખક ડાહ્યાલાલ હ જાની, પ્રકાશક લેખક પોતે. કોલેજજીવન અને ખીજી વાર્તા, લેખક મંગળદાસ મહેતા, પ્રકાશક લેખક પોતે.

જીજીજી, અનુવાદક શ્રી મુરલી ઠાકુર, પ્રકાશક જીવન સાહિત્ય મંદિર ઈશારા, લેખક દિલાવર, પ્રકાશક 'રશીક'. પ્રેમપત્રો, અનુવાદક ચંદ્રકાન્ત શાહ, પ્રકાશક જીવન સાહિત્ય મંદિર.

(સાંપઘ : પાનું ૨૮૬)

તોડેલી જન્માય છે. પંક્તિ તોડવા ખતર તોડી હોય એમ લાગે છે. એ કવિતાની મઝ છે એની મઝ આતમાં 'ધગને દુર્વાસી નિજ દુરિત કાર્યોથી કરતા' એ ઉપાડ સારો છે. અને એવી જ સરસ એની છેલ્લી સમાપન પંક્તિ છે. દી રક-જ્યેાન એક સુગેય સુમધુર કાવ્ય છે. ભાવમાં કંઈ વિશિષ્ટતા નથી. પણ એ જ કવિને એ ગીત ગાતું સાંભળતા એ નિત નવીન જ લાગવાનું કોણ કહેશે? માં એકતા શીક જળવાઈ છે ગીત છે-સગળ છે-જનાં એમાયે કંઈ ખાસ નવીનતા નથી. કોયલડી આણું ગાય છે તે આનંદનાં જ ગાય છે એમ કોણે કહ્યું? અને કિંદ આઝાદ નહિ હોય તેમાં કોયલડીને શું? એનું અનંત આકાશ યોડુંકે ચુવામ છે? પ્રસુપ-સ્મૃતિમાં ચોટદાર સ્મૃતિ નથી. સરિતાના વેગથી જેમ બાપા પણ વેગવંત વહી જાય એવું તો કંઈ જ નથી

બાપા અને તેટલી સરળ રહે એ તો આવશ્યક સુચુ છે જ પણ કવિનામાંએ એકસ વસ્તુ હોવી જોઈએ. કવિતા લખ્યા આતર જ લખી શકાય નહિ એકની એક વસ્તુને જ કવિતામાં આણુવી હોય તો તે કવિતાનો અર્થ પણ નથી જ. પ્રત્યેક કવિનામાં યોડેવતે અંશે પણ કંઈક ચિત્તને આકર્ષક રહે એવી વસ્તુ હોવી આવશ્યક છે.

ધી ઇન્ડસ્ટ્રીયલ એન્ડ પ્રોડેન્સીયલ

એસ્યુરન્સ કું. લી૦

ઇન્ડસ્ટ્રીયલ એસ્યુરન્સ ખીલ્ડીંગ,

ચર્ચગેટ સ્ટેશન સામે, મુંબઇ.

૧૯૪૪ દરમ્યાન થએલું નવું કામકાજ રૂ. ૨,૦૫,૦૦,૦૦૦

૧૯૪૪ના અંતે લાઇફ ફંડ આશરે રૂ. ૨,૩૫,૦૦,૦૦૦

ચેરમેન—

સર ચીમનલાલ એચ. સેતલવડ

કે. સી. આઇ. ઇ.

હાલગીના વીમાની વીવીધ યોજનાઓ માટે લખો:—

જનરલ મેનેજર

ઇન્ડસ્ટ્રીયલ એન્ડ પ્રોડેન્સીયલ એસ્યુરન્સ કંપની લીમીટેડ

અંડુતું નામાંકિત રક્તો-ફ્રેસ્કો-મોલ્ટ નમળાં સળળાં ઘધાંને ઉપયોગી છે. સાળાં માણસોની શક્તિ એનાં એવનથી સચવાઈ રહે છે, અને માંદાને, માંદગી પછીની નળળાઈ નાબૂદ કરી, નવજીવન આપે છે.

અંડુતું રક્તો-ફ્રેસ્કો-મોલ્ટ સ્વાદિષ્ટ અને તાકીદે તાઝગી આપનાર છે. અને તેથી નાના ધાળકો તેમજ મોટાં સૌ કોઈ સહેલાઈથી લઈ શકે છે. પોષણ

આપનાર અને ખાસ કરી લોહીની લાલી વધારનાર અંડુ-રક્તો-ફ્રેસ્કો-મોલ્ટ અવશ્ય અજમાવો.

એકવાર અવશ્ય અજમાવો !

અંડુ કોમર્સિયલ વર્ક્સ લી૦, ગોખન રોડ, મુંબઇ નં. ૧૪
કુકાન — બ રીપા મહાગલવાડી, કાલખાનેની રોડ.

સુંદર ગેટઅપથી જ

પુસ્તકની હજારો નકલ ઉપડશે

બાંબળે પ્રોસેસ સ્ટુડિયો

માત્ર વિચાર આપો :
એના પરથી રંગબેરંગી
ચિત્ર તૈયાર કરી પલોક
બનાવી આપીશું.

ડિઝાઇનસ
પલોકસ
સ્લાઇડ્સ

ટે. નં.
૨૦૯૪૫

૧૩૮, મેડોલ સ્ટ્રીટ, કોટ, સુબંધ.

શામતીર્થ આંહી તેલ

સ્પેશીઅલ નં. ૧

મર્ગજના જ્ઞાનતુઓ બળવાન બને છે. ધોળા
વાગ કાળા થાય છે, ખગ્ના બટકે છે. ટાવમા વાળ ઊગે
છે. ખોટા મટે છે ગાઢ નિદ્રા આવે છે, યાદશક્તિ
અને આંખોની દૃષ્ટિ વધે છે બધી રૂતુમા બહેનો,
પુરૂષો અને બાળકો માટે મહાન ફાયદો કરનાર છે.
બધે મળે છે.

શ્રી શામતીર્થ યોગાશ્રમ

૪૪૮, સેન્ટ્રલ રોડ, સુબંધ ૪.

भनारसी सेनांगी

वरमान मिथस लि.नुं
आर्ट सिडक
(इंटरनेशनल काव्य मुद्रण)

दुयईलना इडीमेड
इपडां

टे. नं. ८६२१५

भारतीय साहित्य संस्थान, बनारस

रविवेशी मंदिर

बनारस

सूरजमुष्ठी

युवान कवि हरिलास-पंडयानां
षाणगीतानां संग्रह

किंमत: आठ आना

.... परिमल प्रकाशन...

: प्राप्तिस्थाने :

(१) परिमल स्टोर्स,
२००/ई विठ्ठललाल पटेल रोड,
मुंबई, ४

(२) विश्वकर्माबन्धु स्टोर्स,
४० - कांठेवाडी, मुंबई.

नवीन कवितायां अनोषी
काव्यग्रंथ

प्रेमधनुष्य

कर्ता
कोटक

पोशा ये इतर पंडितयोगुं सणंग
प्रणयकाव्य

किंमत इपियो टोड

अेन. अेम. त्रिपाठी लि.
प्रिन्सेस स्ट्रीट-मुंबई.

“मानवहृदयतुं आपुं मुलग दर्शन
शरदभाषु सिवाय भीणे ज्ञेयुं नृथी”

- जन्मभूमि ता. ८-११-४४

जंमप

जे कलम माटे जन्मभूमि
ये आ उद्गारे काढया
ते ज तेजस्वी साहित्यस्वामी

श्री यंद्रनारायण शर्मा कृत

जे सुंदर सामाजिक नवलकथाओ 'जन्तण' अने 'जातल' आ चोपडीमां
आपी छे अंसी कृत उपरणा सदित. किं. इ. डा. वधु वण्णाजुनी जइर नथी.
वी. पी. माटे लणो :

गां डी व सा हि त्य अं दि र : सु र त

तमारा पाण्डो माटे गां डी व पाक्षिक भगावो : वा. लवा. इ. ६)

साहित्य परामर्श

गुजराती साहित्यां अनोप्यो विवेचना ग्रंथ :

लेखको :

प्रा. जणवंतराय काकोर, प्रा. विष्णुप्रसाद त्रिवेदी, प्रा. डालरराय भांडक,
प्रा. विजयराय वैद्य, प्रा. विश्वनाथ म लद, प्रा. रामनारायण पांडक,
प्रा. अनंतराय सवल, प्रा. रमणुलाल याज्ञिक, श्री केशवराज शास्त्री,
श्री सुसुक्क धावा मर्यान्ट, प्रा. यज्ञेश्वर गुप्त, श्री गोप्रलाल लद.

संपादको :

श्री दुर्गाशंकर शास्त्री, श्री शिरीष महेता, श्री डेवक, श्री शुक्लानंदस प्रोकर,
श्री सुंदरल जेटाई.

विवेचारले साहित्य सभा रजतमहोत्सव स्मारकग्रंथ

मूल्य इ. साडा त्रणु

लारती साहित्य संघ, कासबादेवी मुंबई.

મહાકવિ કાલીદાસનું અમર રસસર્જન
કીર્તિ પીકચર્મનું રમણીય ચિત્ર

મેઘદૂત

લીલા દેસાઈ * શાહુમોહક	દિગ્દર્શક : દેવકી ઘોઝ	નિર્માતા : પી. બી. ઝવેરી
આગાખાન, કુસુમ, દેશપાંડે હરિ	સંગીત	કલા
શિવદાસાની, નલિન સુપ્તે અને વાસ્તી	કમલ દાસગુપ્તા	આર. રોય

વિગતો માટે લખો : શ્રી ફિલ્મ્સ ૮૫ મેઈન રોડ મુંબઈ ૧૪.

એશિયાટિકનું અલખેલું મનોરંજન

પનીહારી

શાંતા આપ્ટે * સુરેન્દ્ર

દિગ્દર્શક :

(એસ. એં. કન્સર્સના સૌજન્યથી)
યાકુબ, કનૈયાલાલ, ગુલાબ, વિક્રમ,
અનિતા શર્મા વગેરે

ગુંબલ

વિગતો માટે લખો

સુપ્રિમ ફિલ્મ ડિસ્ટ્રીબ્યુટર્સ

૮૫, ટાવર મેઈન રોડ, મુંબઈ નં. ૧૪.

કવિતા

(એક વિરાટ યોજના)

યુજ્જ્વાલના ગામડે ગામડે, શહેરે શહેરે
યુજ્જ્વાલી કવિનાને યુજ્જ્વાલી કરવાને
જોઈએ છે સાહિત્યરસિક સેવાભાવી એજન્ટા.

—લખો—

કવિતા—વિલેપારલે

‘કવિતા’

આગામી દીપોત્સવી અંક :
સચિત્ર સમૃદ્ધ દીપોત્સવી અંક
તા. ૧૦મી નવેમ્બરે પ્રગટ થશે.

જાહેરખબર મટે લખો :

કવિતા—વિલેપારલે

तमात्रं शौन्ध्यं भाषवो

शानि
 2/1/07

स्वस्तिंक ओधल भाटस, लीभाटेड, मुळध, १५

★ હિંદમાં સૌથી વધુ તોકમિય બિસ્કિટ કઈ છે ?

★ ★ અને કેવસીટ અમરા બિસ્કિટો કયાં છે ? ★ ★

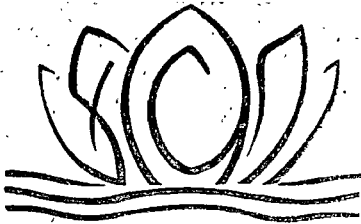

★ ★ ★ અને કવે લીટી બિસ્કીટોના સૌથી મોટા
ખનાવનારા કોણ છે ?

★ ગ્લુકો ★ ★ મોનકો

★ ★ ★ પારલે

नवम्बर
१९४५

तंत्री : डालक

RYTHM CIGARETTES

મનુર ગીત ધાલેના
 તાલની જેમ તમારા હિલની
 બદર રાકતને તારે જમડી
 વચ છે. સર્જીત બને નૃત્યના
 મિલની જેમ કમદા તબાખુના
 મિલમવાળી રીધમ સિગરેટ.

દસના આના ચાર

રી ધ મ સી ગારેટ

યંગ ઈન્ડીયાના

રાષ્ટ્રીય સંચાલકોના
સર્વ રાષ્ટ્રપ્રેમીઓને....

નૂતન વર્ષાભિનંદન

દુધ ગંગાના લેખક: અવિનાશ વ્યાસે લખેલ
અને સાબરમતીના સંતમાં ટહુકેલ શ્રીમતી
નૈયોત્સના મહેતાએ ગાયેલ બે નવી રેકર્ડો

એક રેકર્ડ નંબર ડી. એ. ૧૨૭૨૧

જરૂર, તહારો જય થારો

એક અવધૂત ચાલ્યો જય

બીજી રેકર્ડ નંબર ડી. એ. ૧૨૭૨૨

આવી દીવાળી રૂપાળી દીવાળી આવી

અભિનંદન નૂતનવર્ષાભિનંદન

આ ઉપરાંત નીચેના નંબરો

જરૂર માંગજો ને વસાવોજો

નરશાહુલ

સુભાષબાબુની

રેકર્ડ પર દરોડો છે માટે તુરંત ખરીદો
યંગ ઈન્ડીયાની કાળાખલ્લરીયાઓને
ચીન્કડી : કાળા ખલ્લરની કન્યા
ડી. એ. ૧૧૭૦૬

બાણીતા હાસ્ય ફકીર હરિશંકર ભાની
કાકા બન્યા છે.

લખો:

નેશનલ ગ્રામોફોન.

રેકર્ડ મેન્યુ. કં. લી.

૧૧૦ મેડોલ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૧.

ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ

હિન્દની જુનામાં જુની
સુવિખ્યાત વીમા સંસ્થા

[સ્થાપિત ૧૯૧૩]

નવું જાહેરાત વીમાકામ - ૧૯૪૩

મેળવેલું કામ રૂ. ૬૬,૬૬,૦૦૦

ભરપાઈ થયેલું કામ રૂ. ૫૭,૮૮,૦૦૦

૧૯૪૪

મેળવેલું કામ રૂ. ૧,૨૧,૮૬,૦૦૦

ભરપાઈ થયેલું કામ રૂ. ૧,૦૩,૨૦,૦૦૦

આગ, દરિયાઈ અને અકસ્માતના વીમા
કામનું ખાતું ખોલીને ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ કંપનીના
૨૨ વર્ષના કાળા ઇતિહાસમાં ૧૯૪૫ની સાલ
એક નવું પ્રકરણ બિરે છે.

સત્તાવાર થાપણ રૂ. ૫૦,૦૦,૦૦૦

ભરપાઈ થયેલી થાપણ " ૧૨,૫૦,૦૦૦

કુલ આસ્થામત " ૮૫,૦૦,૦૦૦

ચાલુ કામકાજ " ૩,૫૦,૦૦,૦૦૦

ખીમીઅમ આવક " ૧૮,૦૦,૦૦૦

લાઈફ ફંડ " ૬૦,૦૦,૦૦૦

ધી ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ ઇન્સ્યુરન્સ કું. લી.

ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ બીલ્ડીંગ એપોલો સ્ટ્રીટ, કોલ, મુંબઈ.

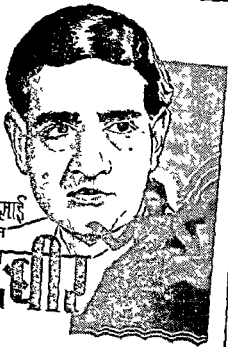
જાહેરાત-આગ-દરિયાઈ-અકસ્માત

સ્વરસત્રાટ

સાચગલ

જયંત દેસાઈ
પ્રોડક્શન

તદબીર

સ્વરકીર્તરી

સુ રે યા

શ્રી જયંત દેસાઈ પ્રોડક્શન્સનું સંગીતપ્રધાન ચિત્ર

ત દ બી ર

દિગ્દર્શક :

જયંત દેસાઈ

જાંઘીના ચઢતી
પડતીના અનેરા
રંગો દાખવતું
અનોખું સંગીત
પ્રધાન ચિત્ર

જીવનમીમાંસાતું
એક અનોખું
પાતું આલેખાય
છે આ દિલસ્પર્શી
પ્રભુ ય ક થા માં

જયંત દેસાઈ
પ્રોડક્શન્સનું
આગામી ચિત્ર

સોની મહીવાલ

અધ્યક્તાલક : બેગમખાણા

એમાં

મુખારક, જીલુખાઈ,
સાલવી, રેવાશંકર
અને બે નવીન તારીખજા
રાજરાણી અને નીલોકુર
ટૂંક સમયમાં રજુ થશે

જયંત દેસાઈ
પ્રોડક્શન્સનું
ઐતિહાસિક ચિત્ર

જ હાં. ગી ર

પુરશીદ એમાં રજુ થાય છે

વધુ વિગત માટે—

જયુપીટર પ્રીલમ ડીસ્ટ્રીબ્યુટર્સ

પારેખ સ્ટ્રીટ, અંબા ૪.

હજાર ગૂંચ કપડાં

૧ બિરોડી અને 'ગોપુન' ગપડ બનાવવામાં હિંદુ
રેતાન જનાના નાથી અમર્યાન બ મનુ અ બુ ડ અને આ
નાની ન ગરીબ પહેરેલા ગુ હર પ રાઠ આ તાતની સાબીત
૩૫ છે િ દવ જ માનમાંથી અને કિ દનાજ કયાગ સાકસથી
અ ૧૫ ક બનાવવામાં આવ્યા છે

કાપ ની ભત ૩૫ અને ગીડ ઇતની પસા ૩૫ કરતા
હવે તમન મુ જવલ યરી નહિ મારુ દરલ ૨૬ માઈવાત
કાપડના ભગ આન ૬૩૩૫૫૫ અને ૭

માપ પુરા પાડવાત મુરોન બને અ સત્રનિત છે તેથી
તમારી જાનિઆત પુરત જ કાપડ ખરીતને માનવભાતિ ૩ કે
મદદ કરે

આ કપડા પખતમા તમરી સેવા મેજ ખમારી
અમિત પા છે

ધી તાતા મીલ્સ લીમીટેડ

બેને ૭૩ અ ળા - તાતા ડ્રીઝ લીમીટેડ.

नूतन वर्षानी नवली प्रभाते

प्रकाश पीक्यर्स

ना प्रेक्षकांने नूतनवर्षाभिनंदन

जेना नाम साथे 'सि वत'ना आरंभ थयो, ते महाप्रनाथी

विक्रमाहित्य

विदाय लेता संवतनी आथमनी शब्दांने अने
विक्रम वर्ष २००२नी प्रभाते संवत प्रवर्तक
राज्यीतुं छवनयस्त्रि सद्गुरुंथ जेवा पधारो

२०
 सु अठ्ठादीथुं
 दिग्दर्शक
 विजय लक्ष्मी
 कला कलु देसाई
 रोज ४-७-१०
 रजमे १ वागे
सुपर

पुरतमांन रणु थरो
इमारासंसार
 न र्छ मा
 धुं घ ट
 अने
ध्रुवकुमार

वीक्षणे नरस ओ व र श्री नं पी क य र्स न्यु कपी-स र्शे म् अंभर्

શ્રી ઈન્ડિયા જનરલ ઇન્સ્યુરન્સ

કંપની લિમિટેડ

સ્થાપના : ૧૯૩૪

હેડ ઓફીસ : કાનપુર

અંદગી, આગ, મોટર, વકમિન્સ કોમ્પેનસેશન,
હુલ્લડ સૌ પ્રકારના વીમા ઉતારવામાં આવે છે.

શાખાઓ

કલકત્તા, લાહોર, મદ્રાસ, અજમેર, પટણા
વધારે માહિતી માટે લખો

પ્રાંચ મેનેજર

(મુંબઈ શાખા)

રૂહીમતુલ્લા હાઉસ, હોમલ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ

કુટુંબના ભાવિનો વિચાર કરો !

જે દિવસે તમે
કુટુંબ-દુનિયા છોડી
જશો ત્યારે એ
તમારાં સ્વજનોનું
શું ?

તેમની સંભાળ
લેવા માટે આવજો

તમારો વીમા ઉતારાવો

શ્રી ઈન્ડિયન ગ્લોબલ ઇન્સ્યુરન્સ કું. લિ.

૩૧૫-૩૨૧, હોર્નબી રોડ, કોટ, મુંબઈ.

* પ્રભાકર પિકચર્સ *

જે સંસ્થાએ 'મહારથી કણ' ચિત્ર દ્વારા આર્થ
સંસ્કૃતિ અને કલાને પડદા પર ખોલતી કરી છે
એ સંસ્થા તૈયાર કરી રહી છે.
(૧)

વાલ્મીકિ

રામાયણના સર્જક અને પ્રથમ કાન્તદર્શી કવિની
ચારુ કલ્પના સમી મનોહર જીવનકવિતા

દિગ્દર્શન : નિર્માતા :

: ભૂમિકા :

ભાલજી પેઠારકર

પૃથ્વીરાજ, શાન્તા આપ્ટે

(એસ એ. કન્સર્સ સૌ)

બાબુરાવ પેઠારકર, લીલા, જયશંકર

: સવાદા

ગીતા

સંગીત

પં. અનુજ

મહેશ ગુપ્તા એમ. એ.

શંકરરાવ વ્યાસ

(૨)

અજ્ઞાતવીર

દેશની આબાદી માટે પ્રાણની કુરબાની
આપનાર અણપ્રીછયા વીરોની તસ્વીર

નિર્માતા

કલાકારો.

ભાલજી પેઠારકર

વનમાલા, બાબુરાવ પેઠારકર

(૩)

શિવાજી

ગૌઆણણ પ્રતિપાલક શૈયર્મૂર્તિની વીરગાથા

* સર્વ હકક *

માણેકલાલ ચુનીલાલ એન્ડ સન્સ લી૦

ચોખાદી ચેમ્બર્સ

સેન્ટ્રલ ધ્રીજ

મુંબઈ ૭.

બે નવાં પક્ષ પ્રકાશનો

આપણી કૉંગ્રેસ

રમણીકલાલ શાંહ

કોંગ્રેસની સ્થાપનાથી માંડી અત્યાર સુધીનો
જનો ઇતિહાસ રસિક અને પ્રવાહી શૈલીમાં.
નિરંગી ઉપરલુ. રા. રા.

૬ ડે પ હો રે

મુનિકુમાર મ. ભટ્ટ

પ્રવેશક: શ્રી જ્યોતીન્દ્ર હ. દવે

નર્મમર્મયુક્ત લેખોથી મર્મન લક્ષીતા ધનાર
શ્રી મુનિકુમારનો પ્રથમ લેખમગ્રહ શ્રી જ્યોતીન્દ્ર
દવેના કાર્યપ્રચાર પ્રવેશક મહિત. મનોહર
ઉપરલુ ત્રણ રૂપિયા.

પક્ષજા પ્રકાશન, વહોદરા

ગુરુ ગોવિંદસિંહ (મહાકાવ્ય)

લેખક: ગોવિંદ પટેલ આલુખ. ક. મા મુનશી
શીખોના અપ્રતિમ ગુરુ ગોવિંદસિંહની ગૌરવ
ગાથા આવેખતું પ્રથમ મહાકાવ્ય.

પાનાં : ૩૮૦ કિમત ૪ રૂપિયા

ઈતિહાસની કેડી

ભોગીલાલ સાંડેસરા

જાણીતા પુસ્તકવિદ અને ઇતિહાસમ
શ્રી સાંડેસરાનો પ્રથમ લેખમગ્રહ.

કાઉન : ૨૮૮ કિમત ૪૫ રૂપિયા

હવે પછી

શંકનાં રતન (નવલકથા) પુષ્કર ચંદરવાકર
ધરતીનો ગાર (નવલકથા) પીતામ્બર પટેલ
જીડતાં પાન (નિબંધો) વિજયરાય વંશ
આચાર્ય રે. (મશિન) વર્મા - પરમાર
ક્રોન: ૩૩૬૨૬: મુખ્ય વિક્રેતા: તાર: ઓવરસીન

પક્ષ પબ્લિકેશન્સ લિમિટેડ

ફિરોઝશાહ મહેતા રોડ કોટ: મુંબઈ ૧.

પૃથ્વીના પર પર આર્યમહીલાનાં
વસ્ત્રાભૂષણો અતુલ્ય છે :

સૌન્દર્ય દુર્લભ છે :

સૌન્દર્યને શોભાવે

એવાં વસ્ત્રાભૂષણો

પણ અને દુર્લભ છે :

૩ પ ક લા

ઉત્તમ કોટિની

ખનારસી સાડીઓ

ભાતલાતની ઓર્ડરો

રેશમી કાપડ

વગેરે ખરીદવાનું કુગમ

અને સગવડભર્યું સ્થાન :

રૂપકલા :

રૂપના અંખારને રમણીય કરે

એવાં સૌન્દર્યના સાથિયા

ભરેલી સાડીઓ :

.....રૂપકલા.....

કવીન્સ એમ્પર્સ, કવીન્સ રોડ

મરીન પુલની સામે-મુંબઈ

ટેલિફોન નં.: ૨૦૬૩૯ ૬ તાર: "હેન્ડબુક"

પહેલાં એણે પોતાના મૌંદર્યથી વૈશાલીના લીચ્છવીઓનાં
દિલ છત્યાં. હવે 'મુંખઈતું' મન છતી રહી છે.

કલા
અને
સંસ્કારનું
કલા
રત્ન

આપના
શહેરમાં
આવે
ત્યારે
અચૂક
ભેરો

આમવાલી

દીગદર્શક નંદલાલ જસવંતલાલ

લક્ષ્મી પ્રોડક્ષને તયાર
કરેલું મુરલી મુવીટાન
ચિત્ર

રોક્ષી માં
પુરબેશમાં ચાલુ છે
શિયમ પ્રકાશન

: અધિનય :

પ્રેમઅદીબ, સવિતાદેવી, છવન,
અરુણ, જગદીશ ખદ્રીપ્રસાદ;

નૂતન વર્ષાભિનંદન

હમારા પોલિસી હોલ્ડરો,
એજન્ટો અને શુભચિન્તકોને
નવું વર્ષ સફળ અને
સુખદાયી નિવડો એ જ
અમારી શુભેચ્છા છે.

ન્યુ ગ્રેટ ઈન્શ્યુરન્સ

કંપની એફ ઈન્ડિયા લિમિટેડ

(વડોદરામાં સ્થપાયેલી—સભ્યોની જવાબદારી મર્યાદિત છે.)

મુખ્ય : તુલસીદાસ કિલાયંદ

જનરલ મેનેજર : શ્રી મગનલાલ જી. મોદી

મુખ્ય ઓફિસ :
વડોદરા

બિ. હિં:માં મુખ્ય ઓફિસ
૪૫-૪૭, એપોલો રોડ,
મું બ ઇ.

હિંદુસ્થાન, સીલોન, આફ્રિકા વિ.
સર્વ ત્રણાઓ અને પ્રતિનિધિઓ છે.

સત્તાવાર, થાપણ રૂ. ૨,૫૦,૦૦,૦૦૦

ભરપાઈ થયેલી થાપણ રૂ. ૩,૩૨,૫૦,૦૦૦

નિર્માતા

એમ. હવેવાલા

દિગ્દર્શક :

જાગીરદાર

સ્ટાન્ડર્ડ પિક્ચર્સનું મહાન ઐતિહાસિક ચિત્ર

મોગલ સમ્રાજ્યને સ્થાપિત કરવા જોણે ત્રણ
પેઢીની સેવા આપી એવા તેજસ્વી યોદ્ધાનું જીવનચરિત્ર

એમા

ગજનન જાગીરદાર, * મહેતાબ

ડવીડ, મુરેશ, ગુલામ મહમદ, યુમુદ એકેન્દી, બેન્ગમીન, મા. છાઉ,
હસા, લલીતા પર્વાન, કમાન, અને શાહનવાઝ

સ્ટાન્ડર્ડ પિક્ચર્સનું આગામી સામાજિક ચિત્ર

સ્ટાન્ડર્ડ પિક્ચર્સ
કેનેડી ધ્રીજ સુબર્બ, ૭.

! રહેમ

દિગ્દર્શક :

એમ. હવેવાલા

બાલવિનોદનું બાલસાહિત્ય

બાલકો માટે સર્વોત્તમ છે.

*

પાંચઘી પંદર વર્ષનાં બાલકો માટે બાલવિનોદ
એકસો પંચાવન પુસ્તકો તૈયાર કર્યાં છે.

બાલવિનોદનો બાબાસેટ

ઘેથી પાંચ રંગમાં છાપેલી ૨૫૦ ચિત્રોવાળી ત્રણ ચોપડીઓ અક્ષરમાળા,
શબ્દમાળા ને અંકલેખન, રમનવાતમાં બાળકોને કકકો, બારાખડી,
આંક ને વાંચન શીખવે છે. બાહોશમાં બાહોશ શિક્ષક જે ન કરી શકે તે
આ સેટ કરી બતાવે છે.

* સેટના રૂ. ૧-૨-૦ વી. પી. ખર્ચ રૂ. ૦-૬-૦ *

બાલવિનોદ ગ્રંથાવલિ

જે રંગમાં પાને પાને સુંદર ચિત્રો સાથે મોટા અક્ષરે છાપેલાં છ થી સાત
વર્ષનાં બાલકો માટેનાં દસ મનોહર પુસ્તકો. ત્રણસો પાનનું વાંચન અને
સુંદર ચિત્રો.

* સેટના રૂ. ૪ ૦-૦ વી પી ખર્ચ રૂ. ૦-૧૨-૦ *

બાલ વિનોદમાળા

ભાદાભાર ચિત્રોવાળાં, રસ ગળે ને કટકા પડે એવાં સરસ સાતથી દસ વર્ષનાં
બાલકો માટેનાં ૫૦ મનોહર પુસ્તકો. ૮૦૦ ચિત્રો ૧૭૦૦ પાનનું વાંચન.

* સેટના રૂ. ૧૩-૪-૦ વી. પી. ખર્ચ રૂ. ૧-૮-૦ *

અશોક બાલપુસ્તકમાળા

ગુજરાતના બહુના લેખકોએ તૈયાર કરેલાં, સુંદર ચિત્રોવાળાં, વિવિધ
પ્રકારનાં દસથી પંદર વર્ષના બાલકો માટેનાં અત્યંત રસિક હર પુસ્તકો.
એકંદર નવ યોક્સમાં ૧૧૦૦ ચિત્રો ૪૦૦૦ પાનનું વાંચન

* સેટના રૂ. ૩૧-૮, વી. પી. ખર્ચ રૂ. ૨-૮-૦ *

કટક યોક્સના રૂ. ૩-૮-૦ વી. પી. ખર્ચ ૦-૮-૦

તમારા છુકસેલર પાસે મંગાવો અથવા લખો :

બાલવિનોદ કાર્યાલય, ૧૪૯ પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ મુંબઈ: ૨

૭૦૦૯ ખગરે

સંવત ૨૦૦૨

•••

વહી ગયું વર્ષ, અને પધાર્યું
નવું સહર્ષે સહુને હસાવી,
આંગણનાં સ્વસ્તિક ચારુ વેરી;
હેતુ' બધાને અભિનંદનો નવાં.

•••

વેન્ગાર્ડ સ્ટુડીઓઝ

૨૬૫, ઠાકોર દ્વાર પોસ્ટ સામે-મુંબઈ.

કવિતા

તંત્રી : કોલક

વર્ષ ૪૬૫ : અંક ૧૦માં : સળંગ અંક ૪૬
નવેમ્બર ૧૯૪૫

ગૂંથણી

રવખાં ... .. અરદેશર ફરામજી ખબરદાર	૨૬૧
સરકૃત કાવ્યશાસ્ત્ર	
વિહંગાવધેયકન ... .. શાન્તીકુમાર જી. ભટ્ટ	૨૬૨
અચર મિવ નય સરતેમે ... .. પતીલ	૨૬૫
ને નિત વરે- ... .. જસભાઈ પટેલ એમ. એ.	૨૬૬
કવિ ઠાંગોરની દ્વિમાલ્ય યાત્રા...અનુ અબાલાલ	
પુરાણી	૨૬૭
કવિ કયાઓ ... .. મૂળરાજ અમરિયા	૩૦૫
કલ્પનાને ... .. રતુભાઈ દેસાઈ	૩૦૭
શ્રી જ્યોતિન્દ્ર દવેને ... .. ગલકાર. ધનમુખવાલ	
પદ્યકાર: રામપ્રસાદ બક્ષી	
સરકૃત. બાનુસકર વ્યાસ	૩૧૫
છાલેલા બોર ... .. અ "કવિ"	૩૧૬
કવિની બનાવટ	૩૧૬
મિતાફરી મતદર્શન	૩૧૭
ગુજરાતી સાહિત્યમાં ગત્રલ ... .. 'નરીમ'	૩૨૨
ઇલેક્ટ્રીક પખાને- ... .. વેણીભાઈ જી. પુરોહિત	૩૨૫
ઈંદુલાલ ગાધી (પરિચય) ... .. મધુસુદન એમ. એ.	૩૨૬
કોણ કહેશે ? ... .. 'વિશટ'	૩૨૮
દીપક-સ્થિતા ... .. શાંતિલાલ શ્યામ	૩૨૮
પ્રણયરમૂતિ	૩૨૮
વાંચતા રંગે ... .. ક, પુર્ણિમા દવે	૩૨૯

વાર્ષિક લલાજમ

દેશમાં રૂપિયા છ : પરદેશમાં રૂપિયા દસ
છૂટક નકલ વેચવામાં આવતી નથી.
'કવિતા' દરેક અથેષ માસની ૧૦મી તારીખે પ્રગટ થાય
છે, કવિતા અંગેનો પત્રવહેવાર નીચેને સરનામે જ કરવો.

કવિતા કાર્યાલય, વિલેપારલે

स्वप्नां

अरदेशर कुरामल पणरदार

हयो, हयो, स्वप्नां, स्वप्नां ।

हयो, हयो, स्वप्नां स्वप्नां ।

अधारे अग्निं स्वप्नां,

अधारे अग्निं स्वप्नां,

नादयि नादयि स्वप्नां,

आकण्यी अकण्यी स्वप्नां,

अक्षयि अक्षयि स्वप्नां,

अक्षयि अक्षयि स्वप्नां,

अक्षयि अक्षयि स्वप्नां:

हयो, हयो, छायां छायां

हयो, हयो, स्वप्नां, स्वप्नां ।

(२)

हयो, हयो, स्वप्नां, स्वप्नां ।

निदरनी मीडपनां स्वप्नां ।

शिवायै श्री शिवायै,

शिवायै श्री शिवायै,

शिवायै श्री शिवायै,

शिवायै श्री शिवायै,

शिवायै श्री शिवायै,

शिवायै श्री शिवायै,

अक्षयि अक्षयि:

हयो, हयो छे धीयपनां ।

हयो, हयो, स्वप्नां, स्वप्नां ।

(३)

हयो, हयो, स्वप्नां स्वप्नां ।

कर्मतल्लु काणपना स्वप्नां ।

अधारे इरिये अग्निं,

शोकतल्लु अग्निं अग्निं,

आरानिरासारे अग्निं,

अग्निं धार धार अग्निं,

अग्निं अग्निं अग्निं,

अग्निं अग्निं अग्निं,

अग्निं अग्निं अग्निं:

हयो, हयो, भव आतपनां,

हयो, हयो स्वप्नां, स्वप्नां ।

(४)

हयो, हयो, स्वप्नां, स्वप्नां ।

दुनियाना अग्निपनां स्वप्नां ।

अग्निपनां अग्निपनां,

अग्निपनां अग्निपनां,

अग्निपनां अग्निपनां,

अग्निपनां अग्निपनां,

अग्निपनां अग्निपनां,

अग्निपनां अग्निपनां,

अग्निपनां अग्निपनां:

हयो, हयो, अग्निपनां:

हयो, हयो, स्वप्नां, स्वप्नां ।

(५)

हयो, हयो, स्वप्नां, स्वप्नां ।

अग्निपनां अग्निपनां ।

अग्निपनां अग्निपनां,

अग्निपनां अग्निपनां,

अग्निपनां अग्निपनां,

अग्निपनां अग्निपनां,

अग्निपनां अग्निपनां,

अग्निपनां अग्निपनां,

अग्निपनां अग्निपनां:

हयो, हयो, अग्निपनां ।

हयो, हयो, स्वप्नां, स्वप्नां ।

સંસ્કૃત કાવ્યશાસ્ત્રનું વિહંગાવલોકન

શાન્તિકુમાર જ. ભટ્ટ

કાવ્યમીમાસાના પ્રારંભમાં કાવ્યશાસ્ત્રના વિવિધ વિભાગોના સૈદ્ધાન્તિકાએ (Theorists) ચર્ચા સાથે વિષયોનું રસિક વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. દત્ત કથામાં સહજ એવા અસત્યના અરંભો બદ કરવા આપણને લાગે છે કે તેમાં પણ પરંપરાગત પ્રચ્છાલીની અખડસોન જાહેરી રહે છે. આ પીનના પુરાવા તરીકે આપણે કમસૂત્રના વત્સલને સુવર્ણનાભ અને કુચમારનો ઉદ્દેશ કર્યો છે તેનો નિદેશ કરી શકીએ તેમ છીએ.

વેદાંગમાં કાવ્યશાસ્ત્રનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો નથી અને કાવ્યશાસ્ત્રના અદિ ઉદ્ભવમર્યાદા માટે સહિતાઓ, અલ્લભા તથા ઉપનિષદોમાં શેષ કરવી તે નિષ્ફળતાને નોતરવા બરાબર છે. વૈદિક સાહિત્યમાં આસ્તા અનકારો અર્થ વર્ણના સાહજિક આધિકાર છે. માટે તે અનકારોને અને કાવ્યશાસ્ત્રને કથી નિરમત નથી.

નિષક્રુ અને નિરુક્તમાં આપણને કાવ્યશાસ્ત્રનો પ્રારંભ સ્પષ્ટ પરંતુ પ્રાથમિક પ્રયાસના સ્વરૂપમાં માન્ય પડે છે. તેમાં કાવ્યશાસ્ત્રના પ્રકારને બધા શાસ્ત્રના દૃષ્ટિબિદુથી ચર્ચામાં આવ્યો છે. ચારક મુનિ 'શબ્દગારવાની ટેવવાળો એવા અર્થમાં અનકારિષ્ઠ્ય' શબ્દનો વિનિયોગ કરે છે, અને ગાંધર્વની ઉપમાની વ્યાખ્યાનું અવતરણ કરે છે. પશ્ચિમી 'પરિભાષિક (Treatments)' શબ્દો ઉપમાને 'ઉપમિત' સામાન્ય વગેરે આપે છે અને ભગવાન પતંજલિ એ શબ્દોની ઉદાહરણ સાથે વ્યાખ્યા આપે છે.

વ્યાકરણ સાથે કાવ્યશાસ્ત્રનો સબંધ દેહ અને દેહી માત્રક આનિયોજ્ય અને અનિયોજ્ય છે. મન્ન ટાઈ અનેક વિદ્વાનો અભિધા, લક્ષણા રેટ્ટાદ વગેરેની ચર્ચા કરે છે તેના મૂળ વ્યાકરણમાં છે.

તદુપરત કાવ્યશાસ્ત્ર ન્યાય અને મીમાંસા સાથે પણ સંબંધિત છે.

નવમી સદી સુધી કાવ્યશાસ્ત્રનો શાસ્ત્ર તરીકે ખસ ઉદ્ભવ કરવામાં આવ્યો નથી. વિષ્ણુપુરાણે કરેલા અઠાર શાસ્ત્રોના ઉદ્ભવમાં કાવ્યશાસ્ત્રનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો નથી. 'લખિતવિસ્તાર'માં કાવ્યશાસ્ત્ર અથવા નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો છે. કાવ્યશાસ્ત્રનો એ કદાચ ત્રયમ ત્રય હશે.

સર્જનાત્મક સહિત્યના સર્વાંગિય વિકાસને પરિણામે કાવ્યશાસ્ત્રે ગણનાપાત્ર પ્રગતિ કરી હશે એવી માન્યતા સકારણ્ય છે. કારણ કે સર્જન વિના વિવેચન શક્ય નથી.

આજે જે દશામાં (કે અવસ્થા) ભરતનું નાટ્યશાસ્ત્ર મળે છે તેનો સમય પાચમ સૈકાનો માની શકાય. નાટ્યશાસ્ત્ર અને કાવ્યશાસ્ત્રોના અસ્તિત્વ ધરાવતો આદિચ તો તેજ છે તેમાં 'રસનિકરણ' અને ઉદાહરણ સાથે છદો નામના એ પ્રકરણોમાં કાવ્યશાસ્ત્રનું કળીરવરૂપ પુષ્પસ્વરૂપમાં પાગરું જણાય છે. તદુપરાત તેમાં મત્ત ચાર જ અનકારો દા. ત. ઉપમા, રૂપક દીપક અને યમક માન્ય કરવામાં આવ્યા છે. કાવ્યશાસ્ત્રના પ્રચીન સંદર્ભોમાં ભદ્રિ દડી, વામન, રુદ્ર અને અગ્નિપુરાણકાર કાવ્યશાસ્ત્રમાં યમકને પ્રાધાન્ય આપે છે. પરંતુ ત્યાર પછી ભામહ યમકની સંખ્યા પર ખૂબ જ કાંતર ચલાવે છે, અને ધન્ય લોકકાર આનંદવર્ધન અને કાવ્યપ્રકાશકાર મન્મથના મત પ્રમાણે યમકમાં રસાનંદ વિષયક અગત્યનો ઈન્કાર કરવામાં આવ્યો છે. ભરતે રસનો સિદ્ધાંત પ્રથમ વાર પ્રતિપાદિત કર્યો છે. ભરતના નાટ્યશાસ્ત્ર પર અભિનવગુપ્તે 'અભિનવમ રતી નામની વિદ્વાપૂર્ણ ટીકા લખી છે.

'મહાકાવ્ય'માં (ઇ. સ. ૫૦૦-૬૫૦) શબ્દાલંકાર અને અર્થાલંકારના તોરો અને કુસુમોની શ્લોકોના સૂત્રમાં ફલગુણથી કરવામાં આવી છે. અને એ કુસુમમાળા રામાયણકથાના ગળામાં આરોપવામાં આવેલી છે. ભાગદે કાવ્યાલંકાર નામનો ગ્રંથ લખ્યો છે. તેણે કાવ્યના ગદ્ય અને પદ્ય એમ બે વિભાગ પાડ્યા છે. આ ગ્રંથમાં તેણે ચર્ચેલા વિષયોમાં કવિની યોગ્યતા, કવિનાવિભાગ, શુભ ચર્ચા અને અલંકાર ચર્ચા સુખ્ય છે. દડી તેના ગ્રંથ કાવ્યાદર્શ કરતાં દશકુમારના લેખક તરીકે આપણને વધુ આકર્ષે છે. તેણે કાવ્યના ગદ્ય, પદ્ય અને ગિત્ર એમ ત્રણ વિભાગ પાડ્યા છે. આખ્યાયિકા અને કથાનો ભેદ, અલંકાર, શુભ, દોષ વગેરેની તેણે ચર્ચા કરી છે. રીતિ અને અલંકાર સંપ્રદાય તરફ તેને માન છે. તેના મત પ્રમાણે કવિજન-ગથી પણ કવિ (born poet) હોય અને પ્રયત્ન કરવાથી પણ કવિ બની શકાય.

ઉદ્ભટ-તેણે આઠમા સૈકાના અતિમ ભાગમાં 'અલંકારસારસહ' નામનો ગ્રંથ લખ્યો છે. તેના ગ્રંથને લીધે કાવ્યશાસ્ત્ર પર ખૂબ જ અસર થઈ. શાન્ત રસને આઠ રસની સાથે નવગો રસ તેણે પ્રથમ વાર જ ગણ્યો. તેની પ્રતિભાના પ્રકાશમાં ભાગદે અંખવાઈ ન્ય છે.

વામન: 'કાવ્યલંકારસૂત્ર' નામના ગ્રંથમાં તેણે રીતિ (Diction) કાવ્યને આત્મા છે એમ પ્રતિપાદિત કર્યું છે. તેણે શુભ અને અલંકાર વચ્ચે ભેદ દર્શાવ્યો છે. મમ્મટે આના પર કડક ટીકા કરી છે.

રુદ્રટ: નવમા સૈકાના પ્રારંભમાં તેણે 'કાવ્યાલંકાર'ના ચાર પ્રકરણમાં રસ-સિદ્ધાંતની ચર્ચા દાખલ કરી. તેણે દસ રસનું અસ્તિત્વ માની તેમાં વાસદેવરસ ઉમેર્યો છે આ ઉપરાંત વાસ્તવ, ઔપમ્ય, અતિશય અને શ્લેષના સિદ્ધાંત પર અલંકારોનું વ્યવસ્થિત વર્ગીકરણ તેણે કર્યું છે.

રાજશેખરે કાવ્યમીમાંસા નામના ગ્રંથમાં ઉદ્ભટ

પ્રતિભાશીલ વિવેચકને જાણે તેવી છાયાથી ખૂબ જ મોહિતતા દર્શાવી છે. કાવ્યપુરુષની રૂપના, શબ્દ અને કાવ્ય વચ્ચેનો ભેદ, 'સાહિત્ય' શબ્દની ઉત્પત્તિ, પ્રતિભા, પ્રેરણા, સંસ્કાર, કાવ્ય રચના માટે આવશ્યક અભ્યાસ, અપહરણ, અપહરણમાંથી છૂટવાના માર્ગ, અકુત્તો, હિંદની (અને દુનિયાની) ભૂગોળ, પશુ પંખી વગેરે વિષયો અત્યંત રસપ્રદ અને તેવી રીતે ચર્ચાવામાં આવ્યા છે. રાજશેખરે લખવા નિર્ધારેલાં પુસ્તકનો માત્ર અઠારમો ભાગ જ આજે અસ્તિત્વ ધરાવે છે.

'ધન્યાસોક'માં આનંદવર્ધને ધ્વનિ કાવ્યનો આત્મા છે એ સિદ્ધાંતને વૈજ્ઞાનિક વિચારસરણી પ્રમાણે દર્શાવ્યો છે, ધ્વનિ કલાનો પ્રાણ છે (Suggestion is the soul of Art.) એ સિદ્ધાંતનો પ્રતિધ્વનિ આપણને અહીં સંભળાય છે. રસના સિદ્ધાંતને તેણે અસંલક્ષ્ય કમભ્યંગ્ય ધ્વનિની નીચે સમાવી દીધો છે. જગતના કાવ્યશાસ્ત્રના ગ્રંથો સાથે સ્પર્ધા કરવા માટે આ ગ્રંથ અરેખર શક્તિ-માન છે. એ ગ્રંથની અર્થધન અને બેમવંત શૈલીમાં અભિનવશુભે ટીકા લખી છે.

મમ્મટે તેના કાવ્યપ્રકાશમાં કાવ્યવિષયક સર્વ સંપ્રદાયોનો સમન્વય સાધવાનો પ્રયાસ કર્યો છે. માત્ર સુંદર શબ્દરચનાથી મનોહારી બનતાં કાવ્યને પણ તેની કવિતાની વ્યાખ્યામાં ઉદ્ભટ પણ સ્થાન તો છે જ. વેદાન્તમાં જે સ્થાન શારીરક ભાષ્યનું છે, વ્યાકરણમાં જે સ્થાન મહાભાષ્યનું છે તે સ્થાન અલંકારશાસ્ત્રમાં મમ્મટનું છે. મમ્મટની વિચાર-સરણી સ્વતંત્ર છે. અને મૌલિક પ્રતિભાના બળથી તેણે ઉદ્ભટની ક્ષેપ માટે અને આનંદવર્ધનની એક કડી પરના વિવેચન માટે ખજાર લીધી છે.

દસમા સૈકાના પૂર્વાર્ધમાં સુકુલભે અભિધાટ-તિમાતૃકા નામનો ગ્રંથ લખ્યો છે. મમ્મટનું લક્ષણ પરનું વિવેચન આના પાયા પર રચાયેલું છે. મદ્દનીતના 'કાવ્યકૌતુક' નામના ગ્રંથમાં શાન્તરસ મોક્ષનું સાધન હોવાથી સર્વત્રેષુ ગણવામાં આવ્યો છે. તેના મત પ્રમાણે કવિ, નાયક અને સહાય વાચકનો રસાનુભવ એક જ પ્રકારનો છે. બદ

નોપકના હૃદયદર્પણ નામના ગ્રંથમાં રસાનંદના અનુભવ માટે સામ્ય સિદ્ધાંતને આધારસ્થ ગણી ભોળીકરણનો સિદ્ધાંત વ્યુ કરવામાં આવ્યો છે. 'વકોદિતશ્ચવિન' નામના ગ્રંથમાં કુન્તકે વકોદિતને કાવ્યનો આત્મા ગણ્યો છે. તે ગ્રંથમાં ધણી સુંદર વિચારો છે. ધનંજયના દશરૂપકમાં ચૌથા પ્રકરણમાં રસચર્યા છે. રાગનક મહિમ ભદ્રે વિવેકમાં ધનિ સિદ્ધાંતનું ખંડન કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. ભોળના સરસ્વતીકંઠાભરણમાં શૃંગારને જ મુખ્ય રસ ગણવામાં આવ્યો છે. આ ગ્રંથ સર્વસમૃદ્ધ નવો છે. ભૈમિનીના છ પ્રમાણને તે અલંકાર તરીકે ગણાવે છે। હોમેન્દ્ર તેના ઔચિત્યવિચારચર્યા ગ્રંથમાં ઔચિત્યને કાવ્યનો પ્રાણ ગણાવે છે. આ સિદ્ધાંત તે આનંદવર્ધનાચાર્યાના સિદ્ધાંતનું લંગાણુપૂર્વક સ્પષ્ટીકરણ જ છે. 'વાગ્મટાલંકાર'માં વાગ્મટ પ્રતિભાને જ કાવ્યના ઉત્પત્તિકારણ તરીકે ગણાવે છે.

હેમચન્દ્રનું 'કાવ્યાનુશાસન' ધ્વન્યાલોક, લોચન, કાંબ્રપ્રકાશ અને કાવ્યભીમાંસાના મિશ્રણમાંથી ધકાડ્યું છે. તેમાં ૧૫૦૦ જેટલાં ઉદાહરણો છે. આ ગ્રંથ મૌલિકતા રહિત હોવા છતાં નિહતારહિત નથી.

જયદેવકૃત ચંદ્રલોક, બાલુદત્તકૃત રસતરંગિણી અને રસમંજરી, વિદ્યાધરકૃત એકાવલી, વિદ્યાનાથકૃત પ્રતાપ રેદ્રયશીલ્પુષ્પ માત્ર નામનિર્દેશપાત્ર હોવા સિવાય બીજી વિશિષ્ટતા ધરાવતા નથી.

વિશ્વનાથના સાહિત્યદર્પણમાં કાવ્યની સુંદર વ્યાખ્યા વાન્યમ્ રસાત્મકં કાવ્યમ્ આપવામાં આવી છે. મૌલિકતાના અભાવને પરિણામે વિશ્વનાથની પ્રતિભા મધ્યમ કક્ષાની છે.

રસગંગાધરકાર જગન્નાથ પંડિત રમણીય ગ્રંથનું પ્રતિપાદન કરનાર શબ્દને કાવ્ય ગણ્યું છે. ધ્વન્યાલોકકાર પછી પ્રતિભાદૃષ્ટિએ તેનું સ્થાન છે. તેના ગ્રંથમાં ઉદાહરણો સ્વરચિત છે. વિષયની જાણ્યા, ચર્ચા અને સ્પષ્ટીકરણ એમ તેની ચર્ચા

વ્યવસ્થિત છે. તેના પ્રમાણ પ્રતિભા જ કાવ્યની નિર્ધારિની છે.

આ ટૂંકા લેખમાં આ ગ્રંથોનું લંગાણુપૂર્વક વિવેચન અશક્ય અને અરથાને ગણાય. જે ભાષામાં કાવ્યશાસ્ત્ર પર આચરે નવસો ગ્રંથ લખાયા છે તે ભાષાનો સાહિત્યનૈભવ કેવો હશે તેનો ખ્યાલ પણ ખાંધી શકાય તેમ નથી.

સંસ્કૃત ભાષામાં સાહિત્યનું વ્યાપક દૃષ્ટિએ અવલોકન કરવાનું કોઈને સૂઝ્યું જ નથી એ શ્રીયુત કાકા કાલેકરની ટીકામાં અસત્યના અંશો રહેલા છે અને તે જ પ્રમાણે શ્રીમતી હીરાલ્યહને 'આપણું વિવેચન સાહિત્ય' નામના પુસ્તકમાં લખ્યું છે કે ટીકા કરતી વેળાએ ટીકાકારની સમક્ષ આણું કાવ્ય નહિ પણ કાવ્યનો એક શ્લોક રહેતો. સંસ્કૃત કાવ્યશાસ્ત્રના ઉપરચોટિયા અભ્યાસ અને પશ્ચિમના વિદ્વાનોના મત ઉપર આધિનિયા કરવાના પરિણામે જ સંસ્કૃત કાવ્યશાસ્ત્ર પર આવો આક્ષેપ કરવામાં આવે છે. આ સ્થળે શ્રીયુત પ્રા. ડોલરરાય માંકડનો મત અપોગ્ય સ્થાને નહિ ગણાય કે "જેઓ એમ માને છે કે સંસ્કૃત વિવેચનશ્લેષ મુક્તાકર્પણ જ છે તેઓ જે 'ધ્વન્યાલોક'નો ત્રીજો ચોથો ઉદ્યોત તેમજ હોમેન્દ્રની ઔચિત્યવિચારચર્યા અને ખાસ કરીને ધ્વન્યાલોકના ત્રીજા ઉદ્યોતની ૧૦-૧૪ તેમજ ૧૮-૨૮ કાંકાઓ અને એના ઉપર વિસ્તૃત પૃત્તિ વાંચશે તો તેમની બૂલ સુધરશે વળી શાકુન્તલની આખી ટીકા લખ્યા પછી રાધવભદ્રે છેક અન્તિમ ભાગમાં આખા શાકુન્તલનું સમગ્ર દૃષ્ટિએ કરેલું વિવેચન જેવાથી પણ હુ કહું છું તેવું સત્ય કંઈકે સમજાશે."

આ ઉપરાંત સંસ્કૃત કાવ્યશાસ્ત્રમાં (ખાસ કરીને લોહકટ, ઉદ્દમટ અને અભિનવની ટીકામાં) જે રસાનંદ વિષયક પ્રશ્નોની (Aesthetic Problems) ચર્ચા કરવામાં આવી છે તે ચર્ચાની તુલનામાં પશ્ચિમની ચર્ચા હજી પ્રાથમિક અવસ્થામાં જ ગણાશે.

અગર મિલ જાય રસ્તે

૩.૫ તી લ

[ગ ઝ લ]

૧ અગર મિલ જાય રસ્તે મેં મુઝે વહ દોસ્ત મસ્તાના;

ઉસે હું અજ્ઞા પાનોત્રી વ પીરામન બ નજરાના :

‘ મારો તે વરણાજિયા મિત્રનો ભોટા બે મને રસ્તામાં ઘઈ જાય, તેાં અંકલેશ્વર તાલુકાના બે મથાહુર ગામ - પાનોત્રી અને મીરામલુકું તેના કદમમાં નજરાણું કરે.’

૨ હુઝે બરખાદ ફિરતા હું ત્રિસીકે ઈશકમે હુરદમ

જિગર અજ્ઞા હુય ઉરને હી મુઝે ઇત્ના અમીરાના :

બે વ્યક્તિના પ્રેમમાં અધમ અને બેહાલ દશાને પ્રાપ્ત ઘઈ હું દુનિયામાં મરકું છું તેણે જ હુદયની આગલી બધી વિશાળતા મને આપી છે.

૩ કઇ હંચ દેખને આતે ઝમાનેસે હુઆ મઆરુફ

ઉમી કે ફૂઝે સુખડાં મેં ગિરાં મસકન ગરીબાના :

બે જ વિલ્હિતિના પવિત્ર મહેલ્લામાં (અર્થાત સુખડાલ વાડ અને ‘સુખાનવાડ’માં) આવેલું વરસોથી નરફીલું ‘સાદ’ કોતુક્રમ્બુર મકાન તેવા માટે કેટલાયે મહેમાનો દૂર દૂરથી આવે છે.

૪ છુપાને વાલે પદે મેં કહાં હુય ફસરા તેરા ?

સુકખ્યાદ બે મહુન અઝમા-જવાહુર સા અઝીઝાના :

બે પદાંમાં રહેનાર તારા બેનું જગતમાં ખીલું કોણ છે? અમારી દંષ્ટિથી દૂર પેદીમાં પરેસાં રત્ન-ભંડાર મારફક ઘં વસે છે: ખીલ રીતે કહેતા એક જ કેદખાનામાં મહાત્માશયી અલબ ખીલ આરડામાં વસવા પડિતલ જવાહરવાલ મિરાલ ટું રોબે છે.

૫ નહીં મેહુરાબમેં પાયા, મનાગર પર નઝર આયા;

ફિસીકો લી ન દિખલાયા તિરા સાયા હવીલાના :

નહીં તેા તાર દરન કોણ મેદરાબમાં વધું, ના તેા કેઈ નહેર વ્યાખ્યાન મંચ પર; તારી સુંદર છબી તેા અઘાપિ કોઈને બતાવી નહિ.

૬ હુઝે શરિંગ હંચ હુન્યાસે તૂઝે બે હૂંઠને નિકલે,

બટકતે જંગલો મેં હંચ, વસે દર કારિ વીરાના :

તને શોધવા નીકળ્યા તેજાએ દુનિયાનો શોધ ઊઠી ઠીથો છે, કેટલાક જંગલોમાં રખડે છે, અને કેટલાંક ગુફાઓ સેવે છે.

૭ હુઆ કયા ગર ન હો તકિયા તબરત ગાહમેં અપના ?

રંહો કાયમ કયામત તક મિરા ખિરકા ફકીરાના :

વેપારીઓની બબરમા મારો તકીઓ ન રહ્યો તેથી શુ યઈ ગયુ ? આ મારો ફકીરી વેરા કયામત સુધી ઠકી રહો

૮ યે કૈસા મૌકચે ખુબ થા અહાહા ! ગર હુઆ હોતા

કદમોં મેં ઈશ તિરે આશિક કા મર જાના શહીદાના :

તારા આ પ્રેમીને તારા ચરણમા શહીદની માફક પ્રાર્થાપર્ણ કરવાનો મોકો મળ્યો હોત તો કેવુ સાર ?

૯ અરે ઓ શાયિકે ઉદ્દેશ્ત ! મુઝે પરવા ન મબલગ કી;

કિ ભલ ભલ બળ બળે સુહુતાજ હુય તઝે પતીલાના :

ઓ પ્રેમના શૈક્ષીન ! મને પૈસાની પરવા નથી, કેમકે પતીલની કવિતા સાકળવા માટે કેટલાયે મદાનુભાવ તથાસે છે

જો નિત વહે—

ધરાને દુવાંસી નિજ દુરિત કાર્યોથી કરતા

વિશાળી પૃથ્વીપે અણુગણુ છવે કુદ્ર ભમતા;

રચી જાયો સ્વાર્થી

ટૂકી દૃષ્ટિ રાખી

ભમિત ફરતા પથ નિજપે,

સુખ લહી મહા વ્યર્થ છવને !

બ ધાની સં ગા થે

રહ્યો સધી વાતે

દુરિજન તણો ભાગ ભજવી

પ્રીછું ન પઠવી સત્સુખ તણી !

ત્યહીં દૃષ્ટિદોરે નિજ પ્રણયજોરે હુભવતી

ન જાણું કયાથી યે પ્રગટી સખી, તું જોજસવતી !

અને હૈયે મારે

અચિતી કે ત્યારે

બિછળી બિઠી શી ભવ્ય ભરતી

કદિય નવ કટપેલ સુખની !

મને દીધી દૃષ્ટિ શુચિ છવનઝાખી અરથ તહેં ; .

સખિ ! એવાં તારા નયનની અમી જો નિત વહે !

જશભાઈ પટેલ, એમ. એ.

કવિ ટાગોરની હિમાલયયાત્રા

અનુ૦ અંબાલાલ પુરાણી

મારી જનોઈ પછી માઈ માથું બોલું હોવાને લીધે મને ધણી ચિંતા થતી હતી કે હવે નિશાળે કેવી રીતે જવું? માથેના સંબંધી ક્રિશ્ચિયન થયલા લોકો પક્ષપાત ગતાવતા હશે પણ બ્રાહ્મણ્યની આગ્રતમાં તો તેમને એણું માન છે એ વાત જગજગદેર છે. એટલે ખીજ કોઈ પણ વસ્તુનો પ્રહાર-વર્ષાદ-માયા પર ન કરે તો પણ હારથનો તો જરૂર વર્ષાવે. આ પ્રકારની બાવી બ્હીક ઉપર હું વિચાર કરતો હતો, એટલામાં મારા પિતાએ મને એમના ઝોરડામાં બોલાવીને પૂછ્યું કે, “મારી જોડે તને હિમાલયમાં આવવું ગમશે કે?” હિમાલય! ક્યાં બેંગાલ એક-ડેમી અને ક્યાં હિમાલય? મને ગમશે કે નહિ? અહા! એ વાત મને કેવી ગમે છે તેનો ઉત્તર આકાશ ગમતી મૂકે એવી એક ઝૂમ પાડીને મેં આપ્યો-હોત!

જે દિવસે અમે જવાના હતા તે દિવસે દર વખતના નિયમ પ્રમાણે મારા પિતાએ પ્રાર્થના કરવાના ઝોરડામાં બધાં કુટુંબને એકઠું કરી પ્રાર્થના કરી. મારા વડીલોને નમસ્કાર કરી તેમના ચરણની રજ લઇને હું મારા પિતા જોડે ગાડીમાં બેઠો. આખી છંદગીમાં પૂરેપૂરાં પહેરવેશ પહેલપહેલો આ પ્રસંગે મારે માટે કરવામાં આવ્યો હતો. લૂગાંતો રંગ અને જાત મારા પિતાએ જ પસંદ કર્યાં હતાં. સોનેરી ભરતવાળી મખમલની ટોપી પણ મારે પહેરવા માટે કરાવવામાં આવી હતી. બોડા માથાની બ્લેડાનેડ તેનો દેખાવ કેવો થશે એવા સંશયને લીધે હું તે ટોપી હાથમાં જ રાખતો. હું ગાડીમાં બેઠો એટલે મારા પિતાએ કહ્યું, “ટોપી માથે પહેર” એટલે મારે તે પહેરવી પડી. જ્યારે મારા પિતા ખીજ બુજીએ જોતા હતા ત્યારે તે ટોપી ઉતારી હું હાથમાં લેતો અને જ્યારે તેમની નજર હું મારા તરફ જોતો એટલે તરત

તે પોતાને ઠેકાણે આવી જતો!

ન્હાની મોટી બધી વાતોમાં મારા પિતાને બધી ગોઠવણ અને વ્યવસ્થા રાખવાની ધણી જ ચીવટ હતી. તેમને કોઈ પણ વાત અનિશ્ચિત રાખવી કે નિયમ વગરની કરવી ગમતી જ નહિ. વળી મંદવાડ કે અદલાબદલી પણ તેમને નાપસંદ હતી. એમના પોતાના ખીજ સાથેના અને ખીજના એમની સાથેના સંબંધ માટે ચોક્કસ નિયમો એમની પાસે સુનિશ્ચિત રહેતા અને આ વાતમાં તેઓ હિંદુસ્તાનના ખીજ ધણા ખરા માણસોથી જુદા પડતા. સામાન્ય રીતે આપણને ચોડી ધણી બેદરકારીનો કોઈ હિસાબ હોતો નથી, એટલે મારે એમની સાથેના વ્યવહારમાં ધણી જ કાળજીપૂર્વક અને ચોક્કસ રહેવું પડતું. ચોડી બેદરકારી કે જરા આજમુપણ્ય માટે એમને લાગતું નહિ; પણ જે સમયે જે જોઈએ તે પ્રમાણે કરવાની શકિતને માટે તેમને ધણું લાગતું. વળી કોઈ પણ સંકલ્પ સિદ્ધ કરવાને જે જે સામગ્રી અને તૈયારીઓ જોઈએ તેવું પ્રત્યેક અંગ તેઓ મનમાં કલ્પના કરી ઉભું કરી જોતા. કોઈ પણ સંસ્કાર કે સામાન્ય મેળાવણા વખતે પણ એમનાથી હાજર રહેવાય એવું હોય નહિ તો પણ તેઓ દરેક આગ્રત કેવી રીતે કરવી તેની ચોક્કસ ગોઠવણ લખી મોકલતા. પ્રત્યેક પરોણાને કઈ જગો આપવી, કુટુંબના દરેક માણસે શું શું કામ કરવાવું, વગેરે સમથું તેઓ નક્કી કરી આપતા. કોઈ પણ જાગી રહી જતું જ નહિ! વળી તે પ્રસંગ વીત્યા પછી તેઓ દરેક માણસને પોતે કરેલું કાર્ય પૂછી લઇ આપ્યા પ્રસંગતું ચિત્ર પોતે મેળવી લેતા. હું જ્યારે એમની સાથે મુસાફરીમાં ગયો ત્યારે મને મરજીમાં આવે તેમ આનંદ લેવાના માર્ગમાં આડે આવવાને તેઓ ખીલકુલ રાજી નહોતા. તેઓ જ્યાં છૂટ

આપતા ત્યાં આગળ કે પશુ પ્રકારનો આધ કરતા નહિ અને જે બાબતમાં નિયમો આપતા તેમાં બેશ માત્ર-હિર રાખતા નહિ

દિમાલ્ય જતાં પહેલાં યોડા દિવસ અમે બોલપૂરમાં રોકાવાના હતા. સત્યો યોડા વખત પહેલાં એનાં માખાપ જોડે ત્યાં જઈ આવ્યો હતો. તેણે પાઠા આવીને મુસાફરીનું જે વર્ણન મારી પાસે કહ્યું તેના ઉપર ઝોગણીસમી સદીનો કોઈ બાળક જરા પશુ ધરોસો મૂકેજ નહિ! પશુ અમારી વાત જુદી હતી! શક્ય અને અશક્ય વચ્ચેનો ભેદ શીખવાની તક અમને મળી નહતી! અમારો મહા-ભારત કે રામાયણમાં એવું કાંઈપશુ શીખવાનું મળે તેમ નહતું, તેમજ બાળકે કેવી રીતે વર્તવું, કયે માર્ગે જવું વગેરે દર્શાવવા માટે ચિત્રમણ્યુથી બરપૂર મંરછ પ્રેમાણે ફરવાની આડે આવતા નહિ ત્યાની રેતાળમાં જમીનમાં વરસાદ પાણીને લીધે જમીનમાં ધસારો લાગી ન્હાનકડા ડુંગરો અને પર્વતો પશુ બન્યા હતા. તેમના પર વિવિધ રંગના અને આકારના પથરાઓ અને ચક્રમકો પડ્યા હતા. તેમની વચ્ચે યધને ઝરાઓ વહી રહ્યા હતા. જાણે લીલીપટના વેતીયા લોકની ભૂગોળ હોય નહિ! આ જગાએથી હું વિચિત્ર પથરાઓ વીણીને બદનમાં તથા ખોળામાં ભરીને અર્ધું સંઘરથાન મ્હારા પિતા પાસે લઈ જતો. તેઓ કદી પશુ મ્હારા આવા બાદ્ય વ્યવસાયને તુચ્છ ગણી ઉપેક્ષા કરતા નહિ, એટલુજ નહિ પરંતુ ઉલટા પોતે પશુ ઉત્સાહથી બોલી ઉઠતા. “અહો! કેવો ચમત્કાર! આ બધાં તું કયાથી લાવ્યો?” મેં પશુ ધૂમ પાડી કહ્યું, “હજુ તો ખીજ દબારે ને કરોડો પડેલા છે! રોજ આટલા વિષ્ટી લવાય એટલા બધા છે!” તેમણે જવાબ આપ્યો: “ત્યારે તો બહુજ સારું. મ્હારી પેલી ટેકરી છે તેને આ માટે એ બધાથી શયુગારતો નથી?”

તે બાગમાં એક તળાવ ખોદવાને પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો હતો, પશુ ત્યાં પાણી ધણું ઉડું હોવાને લીધે અને માટી ધણીજ કશુ હોવાને લીધે તે પ્રયત્ન પડતો મૂક્યો હતો. એ ખોદેલી માટી એક

ટેકરીના આકારમાં ખડી રહી હતી. મ્હારા પિત્ર આ ટેકરી પર સવારના પહેરમાં ખ્યાન કરેલા બેસતા તે બધાં ત્યાં બેઠા હોય ત્યારે જ ધણું ખંડ સાગરને પેથે કિનારે દાલતાં મોગ્ગમોમાંથી સ્પર્ષ ઉદય થતો! એમણે મને આ ટેકરી શયુગારવાને કહ્યું, અમે બધારે બોલપૂર ઉડાડીને નીકળ્યા ત્યારે મ્હારા બેગા કરેલા પથરાઓ ત્યાં મૂકી જતાં મને ધણું લગ્યું અને દાલ પશુ જે જે વસ્તુઓ ભેંગી કરવાનો મેં પ્રયત્ન કર્યો છે તે તે વસ્તુઓને મ્હારી પાસે રાખવાનો સ્વતંત્ર હક્ક મને નથી એ વાત હજુ મને સંપૂર્ણ સમજાઈ નથી. જો દૈવયોગે પથરાઓ સાથે લઈ જવાની મારી ઇચ્છા ફળભૂત થઈ હોત અને એ પથરાઓ જે રોજ હું મ્હારી સાથે લઈ જતો હોત તો આજ એમના પ્રયે હસવાની મ્હારી ટુપિ છે તે કદી પશુ ઉત્પન્ન થાત નહિ!

આ ન્હાનકડા પર્વતની એક ખીણમાં યધને ઝરતું પાણી એક ખાડામાં ભેગું થતું હતું. તે રથાન મને જડ્યું. એ ખાડામાં એકું યધને પાણી એક ઝરાના રૂપમાં આગળ વહેતું હતું. એ ઝરામાં ન્હાની ન્હાની માછલીઓ તરીને ઝરાના વહેણની સામે જતી હતી. મેં મ્હારા પિતાને જઈ કહ્યું: ‘મેં એક સુદર ઝરા શોધી કાઢ્યો છે. તેમાંથી આપણે ન્હાવાનું પાણી મગાવીએ તો કેવું સારૂ?’ તેઓ પશુ મ્હારા આનંદમાં બાગ લેતા બોલી ઉઠ્યા: “બસ બસ! બરાબર છે!” અને ખીજે દિવસથી અમારું ન્હાવાનું પાણી ત્યાંથી મંગાવવાની જે કવચુ કરી.

આ ન્હાની ટેકરીઓમાં ફરવાનો મને બહુ જ શોખ હતો. એ બધા અમર્ય-અણુશોધાવલા રથળનો હું લીવી ઝટન-રોષા કરનારો હતો તે પ્રદેશની ખંધી વસ્તુઓ દુરબીનને ઉલટાવીને જોવાથી સામાન્ય વસ્તુઓ ન્હાની દેખાય છે તેવી જણાતી. ત્યાંના ન્હાના તાક, છોડવા જેવા પ્લમ્સ, ડુંકા ડુંકા જાણુકાઓ વગેરે, ત્યાં આવેલા ન્હ ના પર્વતો, ઝરાઓ, ન્હાની ઝુકાઓ, ખીણો અને ન્હાની માછલીઓના પ્રમાણમાંજ હતાં! બાળસાહિત્યમાં પુસ્તકો અમારા વખતમાં નહતા, એટલે જગતના કકક અનિવાર્ય નિયમો અમે તેમની

મને કાળજી પૂર્વક કામ કરવાની ટેવ પાડવા માટે મહારા પિતા મને થોડું પરચુરણ આપી તેના દિસાખ રાખવાતું કહેતા- વળી તેમણે મને એમની પોતાની કિંમતી સોનાની ધડિયાળને કૂંચી આપવાનું કામ પણ સોંપ્યું. મહારામાં જવાબદારીની સુદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય તેટલા માટે તેઓ તુકસાનની પણ પરવા કરતા નહિ. અમે સવારે ફરવા જતા ત્યારે રસ્તામાં બિખારીઓને દાન મહારે હાથે કરાવતા. પણ છેવટે તેના દિસાખ કું મેળવી શકતો નહિ. એક દિવસ તો દિસાખ ગણતાં શીલીક જોઈએ તે કરતાં વધારે આવી ! મહારા પિતાએ કહ્યું: "ખરેખર ! મારે તને મારો કેશીઅર બનાવવો જોઈએ, તારા હાથમાં આવતો પૈસા વધતા હોય એમ લાગે છે !"

પેલી ધડિયાળને કું નિશ્ચીત કૂંચી આપતો, પણ તે પ્રયત્ન જરા વેગથી અને જોરથી અને ગયા હતા ! એ પ્રમાણે ઉત્સાહથી કૂંચી આપવાને લીધે તેને કલકત્તામાં ધડિયાળીને ત્યાં સમરાવજા માટે મોકલવાની ફરજ પડી !

મોટા થયા પછી મને જ્યારે જમીનની વ્યવસ્થા કરવાતું સોંપ્યું ત્યારે પણ દરેક મહિનાની ખીજ કે ત્રીજ તારીખે મહારે મહારા પિતા પસે બધો દિસાખ વાંચવો પડતો હતો. કારણ કે તે સમયે એમની આંખ આટ્ટી હતી. દરેક સુદા નીચે આવેલા સરવાળાઓ મહારે પહેલા વાંચવા પડતા એમને કોઈ પણ બાબત ઉપર શંકા હોય તો તેઓ તેના ફાડ કરવાતું કહેતા. તેમાં એકાદ બાબત એમને પસંદ ન હોય તે જો ઝડપથી વાંચી જઈ અથવા પડતી મૂક તો તે જરૂર પકડાઈ આવ્યા વગર રહેતી જ નહિ ! ઉપર જણાવેલા કારણે ને લીધે દરેક મહિનાના પહેલા થોડા દિવસો મને ચિત્ત બધું લાગતા. ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે મહારા પિતાને પ્રત્યેક વસ્તુઓ પોતાના મનમાં સ્પષ્ટ રાખવાની ધૃષ્ટી જ ચીવટ હતી. પછી તે બાબતના આંકડા કે ધર્મ-શાસ્ત્રની ક્રિયા કે ગણગિદ્ગતમાં સુધારો વધારો કે ફેરફાર ગમે તે હોય; પણ બધે એની એ ટેવ લાલુ પડતી. તેમણે જાતે બોલપૂરમાં બંધાવેલું પ્રાર્થના-

મંદિર કદી જોયું નહોતું. પણ જે લોકોએ તે જોયું. હતું તેમની પસેથી બધું વર્ણન સાંભળીને તેઓ ત્યાની ન્દાનામાં ન્દાની ગોઠવણથી પણ વાકેફ થયા હતા. એમની સ્મરણશક્તિ અમાધારણ હતી. એક વાત સાંભળ્યા કે દીક્ષા પછી તે કદી પણ બુલતા જ નહિ.

મહારા પિતાએ એમની ભગવદગીતાની ચોપડીમાં પોતાને બહુ પ્રિય શ્લોકોને નિરાની કરી. એ બધાનો તરજુમા સાથે ઉતારા કરવાતું કામ તેમણે મને સોંપ્યું અત્યાર સુધી કું તદ્દન તકામો છોડશે ગણાતો હતો, પણ જ્યારે મને આવાં આવાં અગત્યનાં કાર્યો સોંપવામા આવ્યા ત્યારે મને મારી રિથિતિને માટે માન ઉત્પન્ન થયું !

પેલી કવિતા લખવાની મહારી જૂરી નેટ તો બોલાઈ ગઈ હતી. પણ તેને બદલે 'લેટ્સ ડાયરી' મહારે હાથે ચઢી મહારી કવિતાને માટે ખ્હારનાં સાધનો પૂરેપૂરાં મળે તેટલા મટે હવે મેં કાળજી કરવા માડી. હવે કાંઈ કવિતા લખવાની વાત એટલી બધી અગત્યની કે મ્હોટી ન હતી, પણ મારી જાતને મારી પોતાની કલ્પનાશક્તિ આગળ એક કવિ તરીકે જોવાની વાત હતી. બોલપૂરમાં જ્યારે હું કવિતા લખતો ત્યારે એક ન્દાના સરખા નાળિયેરીના ઝાડ નીચે બેસતો. કવિને માટે આવી પરિસ્થિતિ મને ઉત્તમ લાગી. આવી રિથિતિમાં કાલ્ય અને ઘાસ વગરની જમીનમાં પડ્યા પડ્યા મ્હું "પૂલ્લીરાજને પરાજય" લખ્યો. એ કાવ્ય વીર રસપ્રચુર હોવા છતાં પણ અકાળ મૃત્યુનાં હાથમાં પડતું બન્ધી શક્યું નહિ ! લેટ્સ ડાયરી પણ એની મ્હોટી ખ્હેન જૂરી નેટપૂક જ્યાં છે ત્યાં જ ગઈ છે અને પાઠજી કાર્મ પછુ સરન્ધમું કે પત્તો મૂકી ગઈ નથી !

શાહાબાજગંજ, દીનાપુર અને અલાહાબાદ થેડા વખત અટક્યા પછી કાનપોર મધને અમે છેવટે અમૃતસર આવ્યા.

રસ્તે માડીમાં બનોલો એક બનાવ મારા સ્મરણમાં હજી તાજ્જે રહેલો છે. માડી કોઈ મ્હોટો સ્ટેશને

ભીમી હતી, ત્યાનો એક ટીકટ તપાસનાર આવો તેણે મારી ટીકટ તપાસી મારા તરફ કુદવધી ભેંચા કહ્યું. તે જતો રહ્યો અને ચોડી વાર પછી એક બીજા ટીકટ તપાસનારને લઇને આવ્યો તે બંને જણા માહોમાહો કાઠ વાત કરી પાછા જતા રહ્યા છેવટે સ્ટેશન માસ્તર પોતે આવ્યો તેણે મારી અડધી ટીકટ લેઇને કહ્યું 'આ છેકરાને બાર વર્ષ પૂરા થયા નથી?' માન પિતાએ કહ્યું 'ના.' તે વખતે દુ અગિયાર વયનો હતો, પણ મારી ઉમ્મર કરતા મ્હોટો દેખાતો હતો સ્ટેશન માસ્તરે કહ્યું 'તમારે એનું આપુ બાહુ બરતુ પકડો' મારા પિતાની આખો કોપથી ચમકી ઊઠી અને તેમણે કેટલાથી એક નેટ કઢીને સ્ટેશન માસ્તરને અપી જ્યારે તેણે પ મુન્યુ લીને મરા પિતાને પણ -મ પ્યુ ત્યારે મારા પિતાએ તે લઇને સ્ટેશનના પેમેન્ટ પર ફેકી દીધું અને ત્યાના પથરાઓ પર ખનૂ ખનૂ અચાજ યથ ઊભો સ્ટેશન માસ્તર પોતે દર્શાવેલી શકા કેટલી દનકી હતી તે જોઇ શિશુમિ દે ઘણી નીચુ રાખી ચલ્યો ગયો।

અનુભવનું સુખ્યનિદર અને હજી એક રમઝ જેવુ વદ અવે ડા તા તળાવની વચ્ચે અવેની ગુફ દનારમા હુ ધગી ૧૨ માન પિત નથે જતો ત્યા આખે દિવસ મત્રના જપ થયજ કરે છે બકતોના ટોળાઓ મેરેલીન ગતા દતા ક્યુ ૧૨ મારા પિતા પણ ઝીંસા લાગતા આ પ્રમાણે અજણવા મણમન પેતનામા મળાન જતનન તયા પણ ઉવરબેર મ્હટેયા અચજ કરવા મડી પડતા અને પછા ફરતી રખત મન સાકર તમ વિદધ મવાતા.

એક દિવસ મરા પિતાએ ચુચયયા આહ ઓ અને બજનો મનારાઓના એક ટોળાન થેન ઓન ની એમની પસે મરાડાનુ અ તેમનો પુસ્કાર કરા માટે જો કાઠ આપુ તેના કંગતા એણુ અપુ હોત તો પણ ચાલત। એ માણસને ધણે જ સતેપ થયો પરિણુ મે અમારે આતમસં-ક્ષણુ મટે આપતા ઉપાયો લેવા પડ્યા। કારણુ કે અમારા ઉપર

ગનારાઓએ સખત હમલાઓ કરવા માડયા છેવટે જ્યારે અમારો બગરો અછત નીવડયો ત્યારે તેમણે અમારા પર ખજારમા દ્રમવાઓ કરવા માડયા અને સવારમા જ્યારે અમે ફરવા જતા ત્યારે ખમે નાખેલા તપ્યુરનો અચાજ સબળાય કે અમારી સ્થિતિ મદૂકની નળી જોઇને જોરી પક્ષીની યાથ છે તેવી જ થતી। અમે પણ એસા તો આલાક અને કાગડા જેસા સાસવેન યની ગયા હતા કે તપ્યુરનો અચાજ સાબળતા જ અમે દૂર જતા રહેતા।

જ્યારે સજ પડે ત્યારે મારા પિતા નાગ તરફ મુખ કરીને ઓટલા નીચે ખુરશી પર બેસતા અને પછી મને માતાને માટે બેખાવતા ચદ્ર ઊગમે હોય, તેના કિણો ઝડપા યઇને ઓટલા પર પડી રહ્યાં હેય અન હું વિદગ મ રાગમા મતો હેહ કે, 'વુનિ વિના પ્રણુ। કે સકટ નિવરે કે સદાય બન અધ કરે।' હે પ્રણુ। તારા વિના કોણુ સકટ નિવારણુ કરશે અમારો બીજો સદાય આ બવ-અધકારમા કોણુ છે।' અને મારા પિતા મસ્તક નમાવીને હાથની અજનિ કરી એક ચિત્રે ધાનમા માખળી રહા હોય, એ દેખ ન તે દનખુ-પણુ મરી દષ્ટિ સમક્ષ ખડો થય છે। શ્રી કદંબુ પુ મેયી મ્હે યનાવતી ભમિતરસની કુવિતા તાનગીન મારા પિતાએ હારવ કરેણુ ને ઉપર જણુ વેણુ છે, પણ પાછળથી મન જે મદના મુઠયો તેના અદિ ઉદરેખ કરનાની ધંચા થય છે.

અક વખતે માધ ઉત્સામા મ્હે કેટલાક માન તંવ - ક્યાં હતા તમા અક માનની શરૂઅત નીચે પ્રનણુ દત - 'નથન તોમાર પાખના દેખીન ત્યેજ નથન નથને' 'નત્રો જુવે શી રીતે પ્રણુ। જાણી રહ્યો પ્રનિત્રમ "

મારા પિતા આ સમયે ચિન્સુગમા પથારીવશ હતા તેમણે મને અને મારા બધ જ્યેતિનને ખનને બેલાવરા અને જ્યેતિને હા મેનિયમ પર બેમાડી એક પછી એક મરા બજનો મારી પસે ગતડવ્યા તેમાના કેટલાક તો મારે બે વખત ગાવા પડ્યા હતાં જ્યારે નધા બજનો પૂરા થયા ત્યારે

એમણે કહ્યું, “દેશના રાજાને જો આપણી
 ‘આપણું’ જ્ઞાન હોત અને તેના સાહિત્યની
 કંઈર ખૂબ શકે તેમ હોત તો જરૂર તે કવિને
 ઉત્તેજન આપતાં પશુ દુર્ભાગ્યે તેમ નથી.
 ‘મોઢે હું ધારું છું કે મારે જ કવિની કંઈર
 કરવી જોઈએ.’ એમ કહી તેમણે પાવસો રૂપિયાનો
 એક મારા હાથમાં મૂક્યો.

‘પીટર પાર્શ્વની ટેહલમ’ની સીરીઝમાંનાં કેટલાંક
 પુસ્તકો મારા પિતા અને શીખવવા માટે લાવ્યા
 હતા. તેમણે શરૂઆતમાં એન્ગ્લો-ફ્રેન્ચીનું
 છાત્રવચન પસંદ કર્યું. એમણે ધાર્યું કે તે એક
 વાર્તાની ચોપડી જેવી રસમય લગશે અને બે-
 દાયક પશુ નીવડશે, પશુ અમે તે ચોપડી શરૂ કરી
 કે યોડ જ વખતમાં તેમની ધારણા ખોટી બન્યાઈ.
 તેમને એન્ગ્લો-ફ્રેન્ચી જ હિસાબકિત મિથો માણુમ
 જણાયો અને તેની નીતિ પશુ માણુનીયુક્ત હોવાને
 લીધે મારા પિતાને તેના ઉપર કંટાળો આવતો.
 કેટલીક વાર તો તેની વ્યવહારકુશળ ગણુત્રીથી એમને
 એટલો બધો કંટાળો આવતો કે તેઓ ઘણી સખ્ત
 ભાષા વાપર્યા વગર રહેતા નહિ !

આ સમય પહેલાં વ્યાકરણના નિયમો ગોખવા
 ઉપરાંત સંસ્કૃત ભાષાનો અભ્યાસ મેં કર્યો ન હતો.
 મારા પિતાએ એક તડકે અને ખીંછ વાચનમાળા
 શીખવેવી શરૂ કરી દીધી અને શબ્દના રૂપો જેમ
 જેમ અભ્યાસ આગળ વધે તેમ તેમ શીખી લેવાને
 કહ્યું મારો બંગાળીનો અભ્યાસ અને ઘણો ખપ
 લાગ્યો. મારા પિતાએ પશુ સંસ્કૃત લખવાની ટેવને
 પહેલેથી જ ઉત્તેજન આપ્યું. સંસ્કૃત વાંચનમાળા-
 માંથી શબ્દો લખને હું લાંબા લાંબા સમાસ બનાવતો
 અને એવા એવા પ્રયત્નોમાં ‘મ’ અને ‘ન’ વગેરે
 વાપરી અનુસ્વારનો બધાં ત્યાં ઉપયોગ કરી શબ્દ
 સાહિત્યમાં તેમને ગાઠી ગીર્વાણુ બાધનો અસુરી
 ખીચો કરી મૂકતો, પશુ મારા પિતા મારા અપિ
 ચારિપથા તરફ ત્રિસ્કારની દૃષ્ટિએ કંઈ જોતા
 નહિ, તેમ ઉપહાસ પશુ કરતા નહિ !

પશુ થોડું ઘણું વાંચન થતું. મારા પિતા અને સરળ
 બંગાળીમાં એ પુસ્તક શીખવતા. એ પુસ્તકનું ‘મ્હે’
 પાછળથી બંગાળી બધાવત કર્યું હતું.

મારા પિતાએ પોતાને વાચવાને માટે આજુબી
 ચોપડીઓમાં ગીમનના ‘રોમ’ના દસ ભાગ તરફ
 મારું ધ્યાન ખાસ કરીને ખેંચતું. એ પુસ્તકો તદ્દન
 નીરસ દેખાતા હતાં હું એમ ધરતો કે, “હું”નો
 આળક છું અને પરાધીન છું માટે મારે ઘણી
 ચોપડીઓ વાચી પડે છે, પશુ મોટી ઉમ્મરના
 માણુએને મગ્ન પડે તો જ રસેન્દ્રએ વાચવાનું
 હોય છે, તે છતાં તેઓ આવી ત્રિસ્કં મહેનત અને
 માયાક્રિડ શા માટે કરતા હશે ?”

હિમાલયમાં

અમૃતસરમાં અમે લગભગ એક માસ રહ્યા
 અને એપ્રિલના મધ્યમાં વ્યવહારના પદાડને
 માટે નીકળ્યા. અમૃતસરનો મદિનો તો
 કેમે કર્યો જાય જ નહિ ! કાન્થ કે દિગ્ગલ્ય જાગની
 ઉમ્મકતાએ અમને અસ્થિર કરી દીધા હતા.

ચલતા ઉત્તરતી ટેકરીઓ અમે જાપનમાં ખેમીને
 જતા જોતા દેતા. તેમના ઉપર વચ્ચતના પુષ્પોનો
 ખંદાર ખીલી નીરવ્યો હતો. દરરોજ સવારના
 પહોરમાં અમે રોટલી અને દૂધ ખાધને ચાલવા
 માંડવા અને રાત્રિએ બીજા વિસામના બંગલામાં
 ઉતારો કરતા. મ્હારાં નેત્રોને તો વિસક્રમ વિશ્વ
 મળતો જ નહિ, કારણ કે જ્યાં પશુ જોવાનું નહી
 જાય તેની તેમને ઘણી ધારની દની અને રસ્તો
 ખીણુમાં મળને જનો દનો, વૃક્ષોની એકાદ ધરા
 આવતી અને કેઇ ધવાનરૂપ પ્રાંતના પગ આગળ
 કણુમણુ એ લી -મતી મુનિકન્થાની ખેડે એકાદ ઝરો
 તે વૃક્ષોની શીતળ છાયામાંથી કાળા ધ મયી છવ વસા
 ખડકો પર શબ્દને વહેતો હોય ત્યાં આગળ જાપન
 વાળાઓ વિસામો લેતા. મરું તૃપત્તર હૃદય તો
 ખેલી ઊક્તુ : “આવાં આવાં મુંદર સ્થળો -આપણે
 શા માટે પછળ મૂકીને જવું પડે છે ! અહીં
 -હમેશને માટે શા માટે ન રહી શકાય !”

પ્રથમ દર્શનનો એક મ્હોટો લાભ એજ છે

“મોઢરની પોષુલર એટ્ટ્રેનોમી”ની ચોપડીમાંથી

કે મનને એના ખીજા ધણા દૃષ્ટો આવવાનાં છે તેની ખબર હોતી નથી અને જ્યારે તે દિસાખી ધંન્દ્રિયના જાણુયામા આવે છે કે આના ખીજા દૃષ્ટો આવવાના છે ત્યારે તે પોતના ધ્યાનનો વ્યય કરવામા કરમ્સર કરવાનો પ્રયત્ન કર્યાં સિવાય રહેતી નથી જ્યારે અસુક પદાર્થ વિનલ એમ મનને લાગે છે ત્યારે જ તે પદાર્થની કિમત ઓછી અંકાતી નથી ! આના જ કારણને લીધે કલકતાના બખરોમા જ્યારે મારી જાતને એક પરદેશી માનીને હું શહેરનું અવશેકન કર છું ત્યારે જ જોના કમક પદાર્થો મારી દૃષ્ટિએ ચઢે છે અને જના સુધી આપણુ ધ્યાન હોતુ નથી ત્ના સુધી આપણી નજરે ચઢતા જ નથી ! વિચિત્ર અને અજાણ્યા રથોમા જવાને માટે મનુષ્યના હૃદયમા ઉદ્ભવતી, ખરેખરી રીતે જોવાની ઇચ્છા તેમને મુસાફરી કરવાને પ્રેરે છે

મહારા પિતા તેમની પૈસાની કાચગી મને સોપી મુકતા અલગત રસને વાપરવા માટે જ રકમ તેઓ પોતાની પાસે-સાથે રાખતા તે સાચવાને હુ લચક હતો એમ માનવાને જરા પશુ કારણુ હતુ નહિ ! એ કાચગી એમને જો એમના ચાકર કિશોરને સોપી હોત તો વધારે સખામત રહેત, તેમા પશુ ખીલકુન સશય નથી એક દિવસે વિસાખાના બગાનામા પહેામ્યા પછી એ પૈસા તેમને સોપવાતુ હુ જૂની ગયો અને તેમન પગ જ કાચગી પડી રહેવા દીધી, એટલે નક્કામા મને કપકો મળ્યો !

દરેક વિસામે મહારા પિતા અને હું બગવાની પ્હાર ખુરશીએ મુકાવી બેસતા અને પછી જેમ જેમ મ્યામ, ઇળી થતો. જ્યાં તેમ તેમ તારાઓ. પરંતની એકખી હનામા આકારમા જાણે જડેલા હોય તેમ દેખાવા માડતા અને મારા પિતા મદ મડ્યો દેખાડતા કે ખગોળશાસ્ત્રપર વાતચીત કરી મનને આનંદ કરાવતા

અને બકાટાયમા જે ધર રાખ્યુ તે સૌથી ઊંચામા ઊંચી ટેકરી પર આવેલુ હતુ અને અહીં મે મહિને હતો છતા એટલી તો ટાક પડતી કે જ્યાં આગળ ટેકરીઓનો પગછાપો સૂર્યના તાપને જતા

અટકાવતો ત્યા આગળ તો બરફ પશુ ઓગળ્યો નહોતો.

આવી સખત ઠડી હોના છતા મારા પિતા અહી પશુ મને છૂટથી દરરા દરરા દેતા જરા પશુ અચકાતા નહિ અમારા ધરથી થેડે નીચે એક દેવદારથી છાઇં ગયલું સપાટ લીધુંજમ એ માન આવેતુ હતુ. આ જગવમા હુ મારા હાથમા સોઢાની અણિરાખી ડાગ લઈને એકશેા દરરા નીકળી પડતો તે જ ગલના વિરાજ, બન્ય અને લાયા પડઝાપારાણા વચ્ચે જાણે એકાદ જુતનું ટેણુ હોય તેમા જાણાતા હતા. તેમજો કેટલીયે સદીઓતુ લાગુ છાન બોગનું દશી અને છતા પશુ એક આજકાલનો સાધારણ ખાણક તેમા થક પર કાંઇ પશુ બપ વગર ચઢવાનો પ્રયત્ન કરતો હતો ! એ વચ્ચેના જૂડની છાયામા પગ ચકતા બરાબર મને જગતના આકાશ વખતનુ સરીસા પછીમાથી આીને પ્હારે ઠકકમ એહુ હોય તેમ લાગતુ અને તે બાગમા છૂટુ છરાયુ પડેતું તેજનિમીર જાણે તેમા શરીર પર આવેલા વિચિત્ર ચટાપટારાણા જાંગડા હોય નહિ, એવો મને પ્રત્યક્ષ બાસ થતે !

મારો એરડો ધરને એક છેડે આવેલો હતો. પથારીમા સ્તો સ્તો પશુ હુ દરના બરફથી ઢકા વમા પરંતના શિખરે તારાના પ્રકારમા ઝાખા ઝાખા ચળકતા મારી ઉચડી ખારીમાથી જોઇ શકતો હતો કાંઇ વાર અર્ધજગૃત અવસ્થામા હુ મારા પિતાને હાથમા દીવો લઈ શરીરે રાતી સાલ એટી એટલા પર પ્રાર્થના કરવા જતી વખતે જોતો હતો. તે સમયે, સ્વપ્ન, દેવલે. મગમ. યજો. હુરો, તેનુ પશુ મને બાન નહિ રહેતુ એક જાંબ લીધા પછી પાછો હુ તેમને મરી પથારી પાસે સૂવું ઉચતા પહેલા જોતો, કારણુ કે તેઓ મને ઉઠાડવા આવતા, પ્રાત કાળમા વહેવા ઊડીને સસ્તુતના રૂપો ગોખવાતું રાખ્યુ હતુ. મારા ખતુસની મીઠી હુકમાથી ઊડી એ શુષ્ક કાપમા જોડાવુ કેટલુ કુખ્ય બધું લાગતું !

એટલામા મારા પિતાની પ્રાર્થના પૂરી થતી,

એટલે અમે અને સાથે દૂધ પીવા બેસતા અને પછી તેઓ મને પાસે રાખીને ઉપનિષદ વાંચવાનું શરૂ કરતા.

ત્યારે પછી અમે કરવા જતા. પણ મારે એમની કાચે ચાલવું કેવી રીતે? કારણ કે મોટી હમ્મરનાં શ્યાં માણસો એમની સાથે સાક્ષાત્માં ટપી શકતા નહિ! એટલે થોડા વખત મછો હું પાછો કરતો અને રખડતો રખડતો હુંકા કરતાઓથી ઘેર આવતો રહેતો.

મારા પિતા પાછા આવ્યા પછી મને એક કલાક અગ્રેષ્ઠ શીખવતા. દસ વાગ્યા પછી મારે મરફના જવા દેવામારે પાણીથી નહાવું પડતું! મારા પિતાને કહ્યા શિવાય મારા પાણીમાં એકદમ મરમ પાણીનો ઘડો નાખવાનું કહેતાં કાષ્ટપિય લાભ થતો નહિ, કારણ કે એમ કરવું ઘણા હવું. મને દિવસ આવવા માટે મારા પિતા પોને જ્યારે જ્ઞાના હતા ત્યારે એમણે લીધેલા અસલ રનાનોની વાર્તાઓ કહેતા.

નહાવા ઉપરાંતની બીજી તપશ્ચર્યા દૂધ પીવાની હતી! મારા પિતાને દૂધ ઘણું જ ગમતું અને તે પોતે સારી પેઠે લઈ શકતા હતા. આ ગુણનો વારસો લેવાની મારામાં શક્તિ ન હતી કે પછી લાભ સંગ્રહો એવા હતા, પણ મને દૂધ લેવું ગમતું નહિ. પણ કમનશીમે અમારે અનેને સાથે બેસીને દૂધ પીવાનું હતું. એટલે ચાકરેની મદદ લેવી પડતી અને તેમની એ મનુષિક દયા નિર્જનનાને લીધે મારો દૂધનો ખાસો અડધા ઉપરાંત શીયુધી મરેસો આવતો!

અધોરે જમ્યા પછી મારે અભ્યાસ શરૂ થતો. પણ મનુષ્ય શક્તિથી એ કાર્ય તદન ખહાર હતું. મારી સવારની હેડાવડી મુસાફરી નિદ્રા પોતાનું વેર ભેવાને ચૂકતી નહિ અને હું નિદ્રાથી ઘેરેજ ક્રેકાં ખાવા માંડતો. તે છતાં જ્યારે મારા પિતા મહરી સ્થિતિ પર દયા લાવી અને છૂટો મૂકના કે તુર્નજ મહરી નિદ્રા કાણ જાણે ક્યાં જાડી જતી અને હું

પાંતપર કરવા નીકળી પડતો!

દાયમાં ડાંગ લઈને ધણીયે વાર હું એક ટેકરી પર રખડતો, પણ મારા પિતા કદી આડે આવતા જ નહિ. ધણીયે વાર મે એમને ન મને તેવું અને એમના સિદ્ધાંતથી વિરુદ્ધ વર્તન ક્યું હશે; છતાં મને યરાયર વાદ છે કે જ્યાસુધી તેઓ જીવ્યા ત્યાં મુધી અમારી રાત્રવનની આડે આવતાજ નહિ ધણીયે વાર એમને ન મને એવી રીતે એમના સિદ્ધાંતથી વિરુદ્ધ વર્તન અમે ક્યું હશે એવે વખતે તેઓ મને માત્ર એક શબ્દથી જ અટકાવી. શકયા હોત, પણ તેઓ મ્હારા પોનના ગંનરમાથી અટકાવી છુટા થય ત્યાસુધી સદન કરતા. અમે મૂઝે મ્હોંઠે સાડું કે અડું મ્હુડું કરી તેને વગર પ્રમત્તે માની લેતા, તેથી તેમને જરા પણ સંતાપ થતો નહિ. એમની તો એવી છુટા છુટી કે અમે સત્યને અમારા સંપૂર્ણ દિલથી મ્હાતાં શીખીએ. તેઓ જાણતા હતા કે સત્યને માટે પ્રેમ વગરની માત્ર મ્હોંઠાની 'હુ'થી કાંઈ સાડું પરીણામ ન આવે! વળી તેઓ એમ પણ માનતા કે સત્યનો માર્ગ એક વાર ચૂક્યા-હોઈએ તો પણ ફરીને મળી શકે છે, પણ જે ખુદારથી જોરજુલમ કે દમાણુ કરીને સત્ય મનાવવામાં આવે તો કદી અંતરમાં ઉભરાવું જ નથી!

મહારી જુલાનીમાં મ્હેં આંજુકરેડ ઉપર ગાડામાં બેસીને કલક તેથી પેશાવર મુધી મુસાફરી કરવાનો બૂટો એકવાર ઉઠાવ્યો હતો. મારી એ યોજનાને ટેકા આપનાર કાંઈ પણ નીકળ્યું નહિ! ખરું જોતાં એ યોજના શકય થતા માટે ધણાંએ વાધાઓ અને અડચણો નડે તેમ હતું. પણ જ્યારે મ્હેં એ વાત મ્હારા પિતાને કદી ત્યારે તેમણે મને ખાતી આપી કે એ વિચાર ધણો જ સુંદર છે. આગમગ્રીમાં બેસીને જવું એ તે કાંઈ મુસાફરી છે! વગેરે કદીને એમણે પોતે માલીને અને ઘેલા પર બેસીને કરેલી મુસાફરીઓનું વર્ણન કરવા લાગ્યા, પણ તે મુસાફરીઓમાં આવવાની અડચણો

કે મુસ્કેલીઓ વિષે એક શબ્દ પણ કહ્યો નહિ ।

ખીજે પ્રસંગે જ્યારે હું અતિ બ્રહ્મસમાજનો તત્ત્રી નીમાયો ત્યારે મેં મહારા પિતાને પાકરેટ્ટીટમા એમને બગને બંધ કહ્યું કે હું બ્રહ્મસમાજમા બ્રાહ્મણુ શિનાય ખીજી ગ્રાંતિના માણુસોને ઉપદેશક તરીકે નહિ રાખવાના રિવાજથી વિરુદ્ધ છું ત્યારે તેમણે મને મારાથી બને તો સુધારો કરવાની છૂટ આપો. પણ જ્યારે મને સત્તા આપી ત્યારે મને જણાયુ કે મારામા શક્તિ નહોતી હું અપૂર્ણતા જેઠું શકતો હતો, પણ પૂર્ણતા ઉપગતી શકતો નહોતો. ખીજી ગ્રાંતિમા એવા માણુસો કયા હતા? વળી ખરા માણુસોને આકર્ષવાનું મારામા બળ કયા હતું? હું ભાગ્યા જતો હતો તને ઠેકાણે બાધવાને મારી ખસે સાધનો કયા હતા? ત્યાર પછી મને જણાયુ કે લાયક માણુસો ખીજી ગ્રાંતિમા આવે નહિ ત્યાંસુધી કોઈ ન હેય તેના કરતા બ્રહ્મણુ સરા છે એવોજ મહારા પિતાને ઉદ્દેશ હોવો જોઈએ પણ નમણે પેતે મુસ્કેલીજા બત રીને મને નાસીપામ કરાનો પ્રયાત કહી કર્યો ન હતો.

મહારા પિતા પર્વતમા ફરવાને સપૂર્ણ છૂટ મૂકતા તેનીજ રીતે સત્યની શોધમા પણ મારો રસ્તો શોધવાને મને કેવળ રતતત્ર રાખતા હું કદાચ ભૂલ કરીશ એવી બ્હીકથી તેઓ અટકતા નહિ અને મને શોક યશે તેના બધથી પણ તેઓ ગમરાતા નહિ પેતે પોતાનું વર્તન એક દૃષ્ટાત ખેડે આગળ ધરતા, પણ લાકડી ઉગામી બધાને તે પ્રમાણે ચલાવતા નહિ.

હું મહારા પિતાને ધર સમઘી ધણી ધણી વાતો કરતો જ્યારે ઘેરથી કેંઈને પણ કાગળ આવતો ત્યારે હું મહારા પિતાને ખતાવવાને દોડી જતો અને ખીજ કોઈ પણ માણુસ પાસેથી એમને જણવાને ન મળે એવા રમુજ ધરના ચિત્રો તેમને કહી સભળાવતો મહારા મ્હોટાખ ઇઓના કાગળો મારા પિતા ઉપર આવતા તે તેઓ મને વાચવા

દેતા હતા એ રીતે મારે એમને કેવી રીતે લખવું તે તેઓએ મને શીખવ્યું કારણ કે બાલ ટાપટીપ-રીતખાત અને રિવાજની અગત્ય તેઓ ઓછી ગણતા નહિ.

મહારા ખીજા બાઈના એક કાગળમા સન્કૃતમય બાપામા “કર્મણેને ગનમદ રજ્યુ -કર્તવ્યના ક્ષેત્રમા પડી ગયે દોરડું બધા યુ હોખને હું મૃત્યુને વશ થતો જાઉં છું એમ લખ્યું હતું મહારા પિતાએ મને એ વાકય સમજાવવા માટે કહ્યું મને જેવું આવડ્યું તેવું મ્હે કહ્યું પણ એમણે જુદો અર્થ ધાર્યો હતો મહારી ધૃષ્ટતાને વીધે હું મહારા પોતાના અથને વળગી રહી મહારો અર્થ સિદ્ધ કરવા માટે એમની જોડે વાદ કરવા લાગ્યો ખીજો કોઈ હોત તો જરૂર મને ધમકાવી ચૂપ કરી દેત, પણ મહારા પિતાએ મને પૂરેપૂરું કહી લેના દીધું અને પછી પોતાના મતને માટે દલીલો આપવાની પણ તરફી લીધી.

મહારા પિતા કોઈ વાર મને રમુજ વાતો પણ કહેતા હતા એમની બાહ્યાવસ્થાના ધણા દુચકાઓ એમને યાદ હતા વાતોમા એવા કેટલાક નાણુક માણુસો આવતા કે જેમને ઢાકાની મલમલની કોર પણ ખરમચડી લાગે એટલે પછી તેઓ દૃટેવી કેરની મલમન વાપરતા । વળી એક દૂધવાળીની વાત પણ મહારા પિતાએ મને કહી હતી જે સામળીને મને ધણો આનંદ યતો એ દૂધવળી પોતાના દૂધમા પાણી મેળવે છે એવો વહેમ હતો, એટલે તેના એક ધરાકે તેના દૂધની તપાસ માટે માણુસ રાખ્યો, જેમ જેમ તપાસ રાખવા માટે વધારે માણુસ રાખતો ગયો તેમ તેમ દૂધ વધારે ને વધારે બૂર થતું ચલ્યું । છેવટે તે માણુસે જાતે તેણીને પૂછ્યું કે, ‘આમ કેમ યાય છે?’ ત્યારે તેણે કહ્યું ‘વધારે ને વધારે તપસ રાખનાર માણુસો યાય તો દૂધમા છેવટે માઠનીઓ પણ દેખાશે।

પોડા મહિના મહારા પિતા સાથે ગાળ્યા પછી મારા પિતાએ એમના ચકર કિશોરી જોડે મને પાછો મોકલી દીધો.

કવિ કથાઓ

નૂજરાળ અંબરિયા

કવિ અને કલ્પના

ચાલ્સ જીમ અને કોમવેલના સમયના ઉગ્ર-
ન્ધના કવિ એડમંડ વોલરે રાજ અને કોમવેલ
બન્ને વિષે અકેકી કવિતા લખેલી.

“ખી. વોલર,” એક દિવસે જીમ ચાલ્સે કૃતિ-
યાદ કરી, “મારા કરતાં કોમવેલ વિષેની કવિતા
તમેએ ધણી સારી લખી છે.”

જરાય અચકાયા વિના કવિએ સુસદીગીરી
કામે લગાડી કહી દીધું: “એ તો મદ્દરાજ, અમે
કવિઓ સત્ય કરતાં કલ્પનિક કૃતિઓમાં હમેશાં
સારી હથોટી બતાવી શકીએ છીએ એટલે
લાગતું હશે.”

જ્યાં ન પહોંચે રવિ
ત્યાં પહોંચે કવિ!

સર જોહાન હેરિંગટન ઉત્તરેન્ડમાં રાણી એલીઝા-
બેયના સમયનો મહાન કવિ અને રંગીલો વ્યૂન
હતો. આજના અંગ્રેજ પદ્ધતિના સંડાસતી શોષ
કરનાર પશુ એજ હતો.

પછી આપણા કવિઓ જાનરની માખી પર
કાવ્યો લખે તેમાં કંઈ નરાઈ છે?

કવિની ખુમારી

હું છું આત નિધન એક રીતે
અનેક રીતે ધનિહો તણો ધની:

મારી કવિતા તરુ મૂલ્ય આંકવા
કુબેરની સંપત્તિ સાવ નાની.

એ ના શકાય ખરીદી ન શકાય વેચી
એ તો કો' મુક્તકઠે કિરણ લકીર થીને

સદા ગૂંછ રહેતી.

હન્દુલાલ ગાંધી

સમયસર આવી પહોંચીશ

પૂનના નેમરકપોર કલ્પનીકમાં ગાંધીજીને
તેમની સી-નોનેરમી વર્ગગઠિ પંચોતેર કડીનું એક
કાવ્ય અર્પણ કરવા ગયેલ શ્રી. કરસન માલોજીને
ગાંધીજીએ સક્ષીત વદને જણાવ્યું કે એ ઉમર તો
મારી પીતી મઝ.

શ્રી. માલોજી જ્યારે જણાવ્યું કે હવે એક સી
કડીનું કાવ્ય લખીને હું સમયસર આવી પહોંચીશ
ત્યારે ગાંધીજી ખડખડાટ હસી પડ્યા હતા.

એહી જુખની

લોડ' નોર્થકવીક એક ઉગતા કવિ સાથે
એક વાર વાતે ચડયા હતા. વાન વાતમાં કવિએ
પૂછ્યું: સાહિત્યક્ષેત્રમાં પગરણ માંડવા પ્રયત્ન કરતા
સાહ્યાતના લેખકમાં અને ખામ કરીને કવિમાં, તમે
કયા ગુણોની આશા રાખો?"

“એહી જુખની” લોડ' તરત જ અનુભવભાણી
હચ્ચારી.

પશ્ચિમના સમરાંગણે

“આજ કયાએટ જોન 'વેરટર્ન ફ્રન્ટ' સખી
મથહૂર થનાર એરિક મેરિઆ રિમાઈને જ્યારે
પૂછરામાં આવેલું કે “તમે એ ગયા મદાયુદની
રખેલી નોધપોથી પરથી એ પુસ્તક તૈયાર કર્યું
છે કે શું?”

“ના, એ પુસ્તક તો મુદ્દ પૂરું થયા પછી રજ
વર્ષે લખાયું છે. મુદ્દનો બયજનક ચીનાર આપતો
એ અન્ય એ' મામડાના કૃત્રોથી સમી રહેલ એક
ખગીયામાં બેસીને પાંચ આઠનાડિયામાં લખી કાઢેયું.”

“ને મુદ્દની બયકરતા વચ્ચે તમે કંઈ લખેયું કે?”
“હા, હું કવિતા કરતો” રિમાઈ' રિમાઈ' કહ્યો,
“ને તે ચ કૃત્રોને લખતો!”

ચીનના લોકોનું રાધવાનું શાસ્ત્રીય હોય છે, પણ પદ્ધતિમાં ફેરફાર હોય છે તાત્કાલિક ફળ એ લોકો અતિથિને આપતા નથી અને માને છે કે જીવનું આપીએ તો વધારે સન્માન આપું ગણાય. તાત્કાલિક ફળ તો ગરીબ ખવડાવે એવી એમની માન્યતા છે.

ચીન-અપાનની યાત્રાએ કાંઈવર ટોળો, નંદલાલ બસ અને ક્ષિતિમેહન સેન ગયા હતા ત્યારે ત્યાંની વિશ્વવિદ્યલયમાં તેમને નોતક આપવામાં આવ્યું હતું. “જનુ” એટલું સોનું” માની એમની ખેરક આપવાની શાસ્ત્રીય પદ્ધતિ (1) સુગમ સંધરી રાખેલા ફળો તેમને ખીરસવામાં આવ્યા. ખવાય અને રિટર્ન ટીકીટ લીધેલી મુસાફરની જેમ ગળામાથી પાછા ફરવા પ્રયત્ન કરે.

જેમ તેમ એકાદશી જેવું કરી દૂધ અને ખાંડ વિનાનું ચાનું પાણી લઈ ત્રણ વાર્તાવાપ કરવા બેઠા બોજનનું દુઃખ તો દુર થઈ ગયું પણ જે કંઈ યોગ્ય ધણાં “શાસ્ત્રીય પદ્ધતિના” ફળ ખાધેલા તેથી શ્રી નંદલાલ બસ અને શ્રી ક્ષિતિમેહન સેનને તાવ ચડી આવેલો.

શરદેવે તેમને ધમકાવ્યા: “આટલું બધું ઠાસીને શા માટે ખાધું ત્યારે?”

“તમે પણ એ ફળો ખાધા છે. છતાં તમને તાવ કેમ નથી?” તેમણે સામું પૂછ્યું.

શરદેવે તે બંનેને આરગામાં લઈ જઈ એક રૂબાલ બતાવ્યો અને તેમાં તેમની દાઢીની સદાયથી એ “શાસ્ત્રીય” ફળો કેમ નીચે મેરવી દીધેલા તે બતાવ્યું અને કહ્યું: “આ બધું ખાઈ તો મરી જ નહીં. વૃદ્ધાવસ્થામાં એ શી રીતે સહન થાય? જે ગંધવાળું હતું તે રૂબાલમાં સરી જવું અને તાજું તાજું મેઠાંમાં જવું!”

એક વાર કવિ બર્ન્સ ટેમ્સ નદી પાસેથી પસાર થતો હતો ત્યારે એક ગરીબ માથુસને નદીમાં ડૂબતા કાંઈ શ્રીમંતને બચાવી બહાર કાઢતાં જોયા. એ તેમની પાસે ગયો. જોયું તો પેલા શ્રીમંતે પોતાનો છવ બચાવનારને બદલા તરીકે ત્રણ પેન્સ આપવા માગ્યા. આ જોઈ એકદુરં ધર્મ મએલું લોકોનું ટોળું ઉત્કેશાયું અને તે શ્રીમંતની “ખમર” લેવા તૈયાર થઈ ગયું.

કવિ બર્ન્સ ટોળાને શાંત કર્યું. “જવા હો” તેણે કહ્યું: “એ વિચારની છંદગીની કીમત જ એટલી છે.”

બોજન અને ભાષણ

મહાશ્વેતા અંગ્રેજ કવિ જહોન ક્લિંક વોટર મિડવેસ્ટ પ્રદેશમાં ગોઠવવામાં આવેલી તેમની વ્યખ્યાનમાળા માટે પ્રસાસે નીકળ્યા હતા. એક નવનકા ગામમાં એક ખેડૂતના ખોખા જેવડાં ઘરમાં એને ઉતારો રાખવામાં આવેલો.

મહેમાન જમીને - ત્યજ એ હિસાબે - ખેડૂતની ઘેરીએ મિષ્ટાન્ન અને સરી સારી વાળીઓ બનાવી હતી. પણ “જમ્યા પછી હું મારું બાપથું કરી શકતો નથી. તેથી આપીને જ જમીશ.” કહી કવિએ યજ્ઞમ નપત્નીનો ઉત્સાહ આગળી નાખ્યો.

રાત્રે સભામાથી પાછા ફરી જમી બિદ્યા અને સૂતાની તૈયારી માડી ત્યારે કવિએ ખેડૂત યજ્ઞમાન અને તેની પત્નીને કંઈ ગુમખુસ વાતો કરતાં જોયાં. કાન સરવા કંતા કવિએ તીચેનો સંવાદ સાંભળ્યો:

“કેમ, પછી કવિ મદાશયે કેવું ક ઉડાવ્યું?” પત્ની પૂછતી હતી “બાપથું સાફ ગયું ના?”

“એ જમીને નીકળ્યા હેત તો કેઈ ખોટું નહેવું” ખેડૂને કહ્યું.

કલ્પનાને

નવી કવિતામાં છેલ્લા યોગ સમયથી કઈક મનંતા પ્રસન્ની રીતે લગી કવિતાનું એ વલનમાં પણ મરૂ દિલ્લિ
 યનનનારી મૂકે એવી દૃષ્ટિ કેઈકાન મળતી નેવ મા તે દૃષ્ટિઓ તે સામગ્રી નેક દૃષ્ટિ માધન નાવનની પ્રી
 એ દ્રવદન મહેતા સચિન એ કવિતા દેગીઓ પર અવાઈ અને ધાગ અમરમા મુદ્રિત અવરે પણ રત્નુ યદ્ય એ દૃષ્ટિ
 અતિ મનોહર છે અને છેલ્લા દાઠાગી ગી ઠાગી ક્રેષ્ટ, દૃષ્ટિઓમાંથી એક છે તેવી જ બીજી દૃષ્ટિ પણ મુદ્રિત
 દેસાઈગી છે શ્રી રતુમાઈની 'વનની' પછી એમણે કેઈ દિવ ઉઠાગી નાખે તેવી દૃષ્ટિ આપી દેવા તે તે ના રત્નુ
 યાય છે તે છે, એમની બારા-વિગત, રચ એકમેકમા એકમા મુરખ ગુપાનેલા છે કે આ કવિતા વાવના ના રૂઝે
 કલ્પનાની વિવરમૂર્તિ સંજ્ઞાન દર્શાવ કળા મળે એ ઝીમે પુણગી કવિતામાં 'કલ્પનાને' ઉદ્દેશીને યજ એવી દૃષ્ટિઓ મા
 આ દૃષ્ટિ સર્વશ્રેષ્ઠ છે એ વુ વિના સકેએ કળી મહુ એમ છુ અને એ નીતે પુણગી કવિતામાં કલ્પના રચી
 છે એ શ્રી રતુમાઈની કવિતા એમના તરૂથી પહેલી વિગિષ્ટ મન પાડતી મારે છે - કવિતાની બીજી વિગિષ્ટ તા તે એ
 છે કે છેદ, લાખા રચ એ સૌ એકલા બખા કુદરતી રીતે એકમેકમા ગુપાએલા છે કે દૃષ્ટિ અમન રીતે એમન કવિ
 મનોહર અસર જમારી બધ છે

-૩૬૫

૧

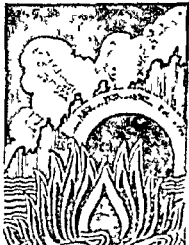
કલ્પના! પ્રિય કલ્પના!
 મારી મતિ છે અલ્પ ના,
 છે દૃષ્ટિ મારી સ્વલ્પ ના,

તોયે નયન મારા ધકી કપહી દૂર વનની કલ્પના?
 તું જો જરી મારા અરે! જલના વિગનની વલ્પના.

૨

કલ્પના! તું કયા હુથે?
 પ્રિય! છાન્વેથે કયા વને?
 કોતું હૃદય રમતી રને?

રે! રે! આકાશ્ય મુજબમા પાગલતતુ દિલ્લ કા કને?
 ને જો કસે તો ખેર કસને, કિતુ ઉર અમરને જરી,
 સંધાય તતુવાધ ને જીઠે મહુઈથી સુર કૃગી;
 સંધાય ના ઉરનંતુ કોમવ એકલા તૂટ્યો દગે

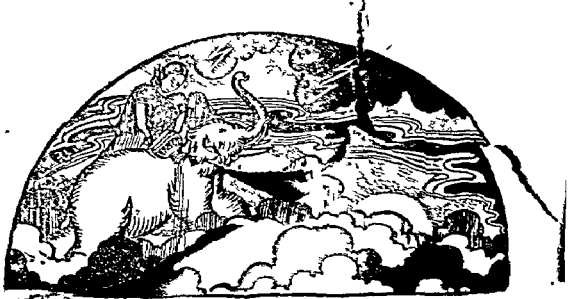
શા દિવ્યતતુ તાતલે
 તુજ ભવન આજે તુ ચણે ?
 શા શા સુખદ મભારણે
 રનેડાશુનાં હર્ષાશુના ગિદુ ઝમે સુજ પાંપણે !
 તું જોન કઇ એ કલ્પના !
 ફિલ ખેલ તારુ કાના !

૪

દોન્દ્રની ત્રિયતમ શશી
 કાયા અમે લખ આણુગણ્યા આભૂણે તારી ખચી,
 તોયે કવિજનની અહીં ને ! ભીડ કેવી છે મચી !
 તારા નિર્માણ-સ દર્શના અખી લગ કવિતા રચી,
 લચકાવતા પ્રવિદન વધુ જગવેન કુનમે જે લચી:

૫

ઉન્નિદ્ર આજે પેળા તુને જુડે છું કલ્પના !
 પાલવ પ્રસરી નિત્ય હું જોસી -હું છું કલ્પના !
 કેા ઘોર રચની પહોર ભર ખરપોર ગણે કલ્પના !
 તું આવશે તુ આ શે ચારેક ક્ષણ પણુ કલ્પના !
 મદમવપતી નલડસ મગ્ની જોગણી તુ કાના !
 મલકાવતી પુવકવની મનપ્રચૂનને પ્રિય કાના !

શોધું મકલ સ્થવ કલ્પના ।

જયમ કસ્તુરી મૃગ દૂંટતો દાનન અને કુલો મહી,
કયાં ? મત કરતી પ્રાણને નોગમ મધુર આવે અહીં ?
ના બલ્લને નાગિમહી નિજ કસ્તુરી માલક ધરી,
નિઃશ્વાસ ઊના માર્તો રે ! નયન જલબિંદુ બરી.

મમ દંડય પોણું કલ્પના ।

મહીં એ જ શોધું કલ્પના ।

માનવ ઠરો ! હું મૃગ નહી, મૃગતૃગિનના મારી ખરે,
પણ મૃગમતી મસ્તિષ્ક ન કમળીય કસ્તુરી અરે ।

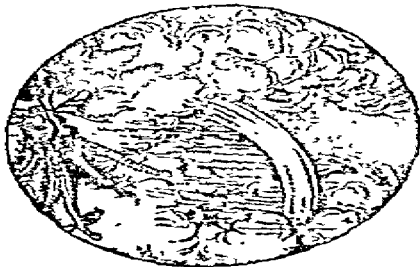
સુલોહની એ અખરા !

કરિગણતણી મહારા !

પગભર ક્ષણિક જમ વતી કનિહદયકેરી વસુંધરા,
ક્ષણભર પછી પ્રમનવતી અધારે ગાઠાં ભયકગ;
દેખાય ના દેખાય ને ગાઠી ઘટી પાઠી જરઃ :

એ કલ્પના સુદર મણિ ।

મમ મુગ્ધ મનમમાં છવિ તવ મગવા મેં આગળી;
શુચિ તે છવિ તવ પ્રેમનય આનંદમય વણુમાવ ના,

સીંચ્યા સુધા શુભ હાસમય સુખમુકુલને મુરઝાવ ના;
લાવે નહીં જોળો ભરી મણિ રતન મર તું લાવ ના,
વેરે નહીં એકે કણી તો અંજલિ છલકાવ ના;
કિંતુ જાડી ઉરતલ પડી પ્રતિમા પ્રભામય કલ્પના!
વિદ્યુદ્ગતે ! તે તરલ ગતિ-પદ-રેખથી ભૂંસાવ ના:

૯

ઓ કલ્પના પ્રિય કલ્પના !

દીર્ઘ કુંતલ કર ગ્રહી સળિ મમ ગુંથે અજોડલો,
ને મૂકતી મધમધ થતો મહીં કેવડાનો ઠાડલો.
નવદર્પણે નિજ પેળતી સુખડું મધુડું મનહડું,
જ્યાં પ્રણય-સુખનું સ્વપ્નકુંકુમ ઉમટતું આધું પરું;
ત્યાં ક્ષિતિજ દોલ કમાનપે બુલતી હુશે તું કલ્પના ?
સૌભાગ્યસિંદુરથી સ્વાઈ ભાળતી રસઅલ્પના ?

૧૦

જનની પૃથુલ પ્રેમાંકમાં શિશુ ઝૂંકતો કઈ ખેતમા,
મૃદુ અગુલિઓ પોરવી શિશુકેશમાં રમતી રમા;
ગુંજ જતી હાલાં હજારે, વાછતી સો સો ખમા,
ત્યાં તું લપાઈ આડશે જોતી સભરૂ ઓ મનસુદા!
હૈયું ભરી પીતી હુશે એ દિવ્ય સ્નેહતણી સુધા
પીતી ધરાશે કલ્પના ?
મમ કર ઝલાશે કલ્પના ?

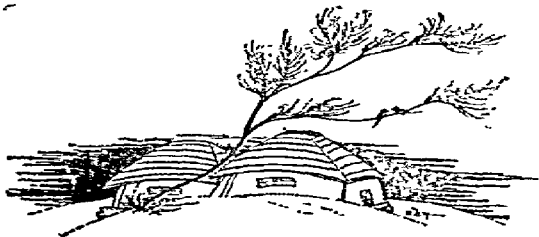
તું ખોલ લવ ઝો કલ્પના,
તવ ખોલ ધુંધટ કલ્પના !

અંગાંગના સૌન્દર્યરંગો કાં લાડા સંતાડતી ?
પાલવમહીં પ્રાવીણ્યથી યૌવનવીચિઝો વાળતી;
તે લોલ લોચનની કલા મૃદુ પોપચે તું ઢાળતી:
ત્યજી યવનિકા ઘન વસનની અહીં આવ પળલર કલ્પના,
તુ પારદર્શક નગ્નશોભા લાવ દુગલર કલ્પના,
લાલિત્યના, લાવણ્યના અકલંક સિંધુ પર સખિ,
સ્વસ્તિક મંગલ સત્યમય જા આજખી તું કલ્પના !

૧૨

કૃપામથી ઝો કલ્પના,
તું આવશે અહીં કલ્પના ?

તવ આગમન મમ આગણે શું સત્ય ણનશે કલ્પના ?
પ્રતિહારી શા ઊભા ગિરિવર શુંગ પરથી ઝૂમતી,
સરવર તણું સૂતાં સલિલ દલના કમલદલ ચૂમતી;
સાગરતરંગો કાપતી, જલતલ ઊંડાં તું માપતી,
પળલર ગહન, ક્ષણભર ગહોરા મંદ્ર સૂરાલોપતી;
તું ચંદ્રશર લખતારની જાળીતણે પુરજો ધરી
શ્યામલ ધરિત્રી અકષે નૃત્યાપ્સરા ! જાશે સરી ?

દેવેન્દ્રની દયિતા સચી

તું ઇન્દ્ર ઐરાવત પર આરૂઠ થઈને આવશે ?
 કે વિષ્ણુની લક્ષ્મી સમી,
 તું ગરુડ પાંખો પર ચઢી નભધુમ્મટો મુખરાવશે ?
 વા ચક્ષુરિ વાહા સમી
 તવ આગમન સવાદ નવનભમેધ શું પ્રેષાવશે ?
 રે ! તું પ્રખર ચઢી સમી
 નિજ વિજયધ્વજ ફરકાવતી રણરથ તુરગ પર આવશે
 કે અગમ તત્ત્વસમી કદી તું સૂક્ષ્મ દેહે આવશે;
 વા શ્રી અગોચર ધામમા કવિત્વ દદ્ય પુલકાવશે ?

૧૪

સુણ કંપના સુદર સખી !

તરુ આડશે ઊભી કિશોરી પાસ જાવા અનુનયે,
 શરમાય સંકોચાય નવલકિશોર કે રસવિનયે;
 લજ્જાય આકુચાય ત્યમ દત્તાવ સાકૃત આવતાં,
 સલચાપ તું વિકસાવ દઈને પ્રેમપોષણ ભાવતાં.

૧૫

પરમેશ્વરી પ્રિય કલ્પના ?

શી વિધ કરુ તવ અર્થના ?

શા શાં ધરુ કુમ્ભો સનાતન કાવ્યકાવન કુંજનાં ?
 શા શા ભરુ પરિમલ ગહી મન મુગ્ધકર મધુપુંજના ?
 શા શા સમર્પુ હું ભવનનૈવેદ્ય સ્વાદુઃ શુજના—
 શી હું ઉનારુ આરતી ! કપિત કરે મા ! બારતી !
 શ્રદ્ધા સમર્પુ ભકિત અર્પુ નમ્રવેલ સમેા નમી,
 મમ શમ શમમહી સદા મમતામયી ! રહે તું રમી !

ભુવનેશ્વરી અધિ કલ્પના ।

રમતી ભવન ભવને સદા લઈ રંગતાળી રાસમાં,
 સુરચોકમાં, મનુચોકમાં, નલગોળમાં નવડાસમાં.
 ઘમ્મરભર્યો વર્ષાનણે જલધેરવાળો ધાધરો
 રંગીન ચાપે ચીતર્યો : ધન મોરલાઓથી ભર્યો,
 અદ્ભુત અંગર ઓઢણી ચક્રી મઢી અંગે જડી;
 ને ગંધ મંદ હુવાનણી તસતસ ઠસીને કંચુકી,
 શિરકેશ છુટા તિમિર તાંતુના મૂકી કન્નજલ સમા;
 ણિંદી ધરી રસચંદ્રની પોડશ કલાગય ભાલમાં,
 તું ધૂમતી ઉન્મત્ત અચલ મીઠકી મઢ ચાલમાં.
 સર્વત્ર તું સરતી ગગન અજવાળતી જનજનતણાં,
 તો કાં ધરે નવ રંક મગ કવિવહન પર કર કલ્પના ?
 પૂત પાનીનાં કંકુ ન વેરે કાં અરે, મગ સદનમાં ?
 પગઠેસ તાણે જરક ઉર આ કાં ન જગવે કલ્પના ?
 ઓ ! શૂન્ય મમ ગેહે પધારો રનેહુમથી શિવકલ્પના ।

રનેહે ચમુલન ઉર્વશી

હું પ્રેરણાસિંધુ મહી દુળકી હઈ નિકષે કમી
 કંઈ રતનસથિ લાવતો પ્રણયાર્પણે પ્રિય પ્રેયસી ।
 કમનીય કઠે અર્પવા હું કર પ્રસાદું ન્યાં હસી,
 ત્યાં તું રિસાઈ રુષ્ટ આનન ફેરવી જાતી ધસી,
 વિધુનક્ષણે ભડની નિઃસીમમાં ઓ ઉર્વશી !
 હું ખાઈ મૂર્છા ગો હણું : શત વ્યાલિની શું ઉર હસી ?
 પાગલ પુરુષ પ્રેમ ખણિત બ્રાન્ત દયનીય હું મસી ।

છોલેલાં ઘોર !

રાગ-તમને જે આવડે તે

છોલેલા ઘોર, ભાઈ! છોલેલા ઘોર,
 સાહિયસેવામા છોલેલા ઘોર!-ટેક

કાગળ બગાડવા-શાહી બગાડવી,
 ચિતરણુ રાત ને ખપોર-ભાઈ

૨૦ ટકા પ્રતિમા ૮૦ પ્રત્યેકના,
 આદરવુ તપ કા એ ઘોર? -ભાઈ

નિમળો, ન નિકા, નાગક ને કાઓ હોય
 લે મકના કાગળની કોર, ભાઈ

ગાકના જે સીયદે છાપો પસ્તાવુ
 દેખીને દુઠિયાના દોર-ભાઈ

“તરતવાના મિસ્ત્રિના” કરે પ્રકાશક,
 જખરજસ્ત એવું છે બેર-ભાઈ

“મુનશીએ ડુમાથી મેટર તફાવી,
 ‘શરહખાણુ’ના બહુ ઘોર”-ભાઈ

નાચક તો આશ્વેષ જ કરીને જેસે,
 પચુ પ્રકશક અજબ નહોર-ભાઈ

લેખકનું લોહી ચૂની મહેત્રો ઉઠાવે,
 તીણુ છે એના નહોર-ભાઈ

ઘસાઘોરો કરો લેખક ખીચારો
 સમડે દિગ્ધે કઠોર-ભાઈ

પુસ્તકરિકેવાની ફાદાગીરો સામે
 ઉઠાવે, બધુઓ! શેર-ભાઈ

“જ કવિ”

કવિની ખનાવટ!

ઝોરટ્રોનિયાની એક જાણીતી પ્રકાશન સંસ્થા તરફથી અર્ન મેનેના નામથી એક કાવ્યસંગ્રહ બહાર પાડવામા આવ્યો હતો અને ઝોરટ્રોનિયાના કવિઓએ અને સાહિત્યવિવેચકોએ તે કાવ્યસંગ્રહને કળાની એક સુન્દર કૃતિ તરીકે વધારી લીધો હતો. આમ તે સંગ્રહ ઉપર ચોતરફથી પ્રશસ્તિઓની વર્ષા વરસી રહી હતી તે દરમિયાન એવી હકીકત બહાર પડી કે આ કાવ્યસંગ્રહના રચનાર એ ઝોરટ્રોનિયાન સંનિકો હતા અને તેમનો આ શય ઝોરટ્રોનિયાના સહિત્યપ્રદેશી, ૩૫૦, મન્યતર કરવાનો હતો! આ બંને સૈનિકો એક દિવસ બપોરે ઓકસફર્ડનો અવતરણસંગ્રહ તેમ જ બીજા કેટલાક પુસ્તકો લઈને બેઠા અને બે લીગ અહીંની અને ચર લીગ ખીજેથી એમ મનમા આવ્યું તેમ વિવિધ સામગ્રી એકઠી કરીને તેમણે અથ વિનાની કેટલીક કવિતાઓ તેમણે વણી કાઢી અને સંગ્રહરૂપે બહાર પાડી એક એકમ કા વની ત્રણ લીગો તો મરજોરે ઉત્પન્ન કરતા સ્થળોની સફાઈ સમધે કરવામા આવેન અમેરિકન રિપોર્ટમાંથી જ સંધિસીરી ઉધ્ધૂન કરવામા આવી હતી! આ કાવ્યને હર્ષપૂર્વક વધારી લેનારા કેટલાક વિવેચકોમા એથી પેગીન પણ હતા, જેમણે પ્રસ્તુત સંગ્રહને અસાધરણ બુદ્ધિપ્રતિભાના સર્જન તરીકે ઓળખવો હતો. તે જણાવ્યું હતું કે તેમણે એલેને ઝોરટ્રોનિયાના બે સમકાલીન સાહિત્યધુરધરોમાના એક તરીકે ઘુરત જ ઓળખી કહ્યો હતો!

મિતાક્ષરી મતદર્શન

સેતુબંધ: લેખક: શૈલજનનંદ સુખોપાધ્યાય.
અનુવાદક: શ્રી નાણુકલાલ નંદલાલ ચૌધરી. ગાંધીવ
સાહિત્ય મંદિર, સુરત ક્રિ. ૨-૮-૦

‘સેતુબંધ’ના મૂળ લેખક શૈલજનનંદ સુખોપાધ્યાય.
શ્રી નાણુકલાલ નંદલાલ ચૌધરીએ આ પુસ્તકનો
અનુવાદ ગુજરાતી વાંચકો સમક્ષે રચ્યુ કર્યો છે.
અનુવાદ કરેલાં પુસ્તકો વિષે એક વાત વિચારવા
જોવી છે. એ પુસ્તકના અનુવાદમાં અનુવાદક કેટલે
અંશે સફળ થયા છે એ જાણવું સુરક્ષેલ થઇ પડે
છે. મૂળભાષાનું પુસ્તક અને અનુવાદની સરખામણીની
મુશ્કેલી. આ કારણે આપણે તો બહુધા અનુવાદ
થયેલા પુસ્તકની શૈલી તેમજ વાતાવરણ જમાવવાની
કુશળતા અને સમગ્ર પુસ્તકના વસ્તુશયનથી પડતી
છાપ ઉપરથી એની શક્તિ માપવાની રહે.

‘નવલકથાનો પાયો એ ઝઘડતાં કુટુંબોનો
પેઠીધરપેઠીનો ઝઘડો છે’ આપણા સમાજમાં આજે
પણ એવાં અનેક કુટુંબો ઝઘડતાં મળશે અને
આખરી પરિણામ તરીકે તેને: સર્વતઃ વિનાશ
થયેલો દેખાશે. આ નવલકથામાં આવાજ સામાજિક
છવનના વારતવિક પ્રસંગોનું સુંદર આલેખન થયુ છે.
એક દરે નવલકથાનો પ્રવાહ અસખલિત વલો ગત્ય છે.
પ્રસંગોની પરંપરાથી નહિ પણ અનિવાર્ય પ્રસંગો
લક્ષ આપું વાતાવરણ જમાવી મનોરંજન સાથે
પોતાનો હેતુ સિદ્ધ કરવામાં આગ્યો છે. ધણી રસ-
પૂર્ક હું આ નવલકથા વાંચી ગયો છું-અને
કોઈ પણ સામાન્ય વાચકને આટલો અતુભવ થામ તો
સફળતાના પરજાને નમતું ગણ્યા આ કારણ
પૂરતું છે.

અંતે બંને કુટુંબોના ઝઘડાનો પોતાના સ્વજનની
ચિતાના અંગારા સમક્ષ અંત આવે છે અને બંને
વચ્ચે પ્રેમનો ‘સેતુબંધ’ બંધાય છે. શીર્ષકનું સાર્થક્ય
આ હેતુસિદ્ધિમાંજ છે.

નીલકંઠનું બાણ: લેખક સુનીલાલ વર્ધમાન

શાહ. ગાંધીવ સાહિત્ય મંદિર, સુરત ક્રિ:મત: ૩ ૮-૦
આપણા ઐતિહાસિક નવલકથાકારની દૃષ્ટિ
સામાન્ય રીતે સોલંકી યુગના રાજ્ય મહારાજાઓ
પર ફરી છે. ધૂમકેતુએ યોદ્ધાવ પ્રથાલિમાં ચાતુર્ય
વંશનુ દર્શન કર્યુ છે. ધી મુનશીની ‘નવસતિપુટી’
સુપ્રસિદ્ધ છે. સુનીલાલ વ શાહે સોલંકી યુગના
પ્રતાપી રાજ્યકારણને સ્પર્શી અનેક પાત્રે દ્વારા
ગુજરાતના પ્રાચીન ઇતિહાસનું વાતાવરણ ખુબ
કરવા પ્રયત્ન કર્યો છે તેમની જાણીની નવસો:
મૂળારજ સોલંકી, કમચોગી રાજેશ્વર, સોમનાથનું
શિવલિંગ.

નીલકંઠનું બાણ ને વંશપરંપરા મળેલુ તેને
ચાતુર્યે જાણ્યે-આજણ્યે એક નર્તિકા-મહિષકાને ઢાયે
ચોરાવા દીધું. ...ત્યાર પછી મરિચકાની પાછળ એક
જગ્યાએથી ધીજ જગ્યાએ તેનું વાચન યુક્ત જમણ
એ આ નવલકથાનું વસ્તુ. સરઘાતમાં એનો વાર્તા-
પ્રવાહ જરા શિથિલ લાગે છે. પથ્ય જ્ઞમિકા તરીકે
એને લક્ષ્યે તો આગળ જતાં ‘મંત્રણા અને ભેદ’
તેમજ ‘સ્વમાન ધવાયાની વેદના’ જેવાં રાજ્યનીતિનું
કે રાજ્યખટપટનું સુંદર આલેખન કરતાં અને વાર્તાને
વેગવંત બનાવતાં પાત્રો રચ્યુ થયા છે એક દરે
એતાં આ નવલકથા આપણી ઐતિહાસિક નવલકથા
સાહિત્યમાં સારો ઉમેરો કરે છે.

છતાં એટલું કહેવું પડશે કે સોલંકી યુગના
ચિરંજીવ તત્વોના આલેખનની જે અપેક્ષા રાખી
હોય તે મનમાં જ રહી છે ચાતુર્યના મહિષકા
પાછળના જમણના પ્રસંગો એક પછી એક ખડકી
દીધા છે. ‘વાસનાયુક્ત મન ચિચરતાં એજ્યુ કરી
સકતું નથી એ બતાવવાનો હેતુ છે-અંબે જમ્યાર
લેખક ભક્ષે કરે છતાં એ બહુ બનાવટી લાગે છે.
મુનશીની નવસો જે એક જ એક વાંચવા વિના
ચાલતું નથી-તે તેમના પાત્રોની પ્રતિબા, તેમની
શૈલી, તેમનું વસ્તુશયન-વિ. પુસ્તક કરે છે.

એમાંનાં કેટલાં તત્ત્વો આ નવલકથામાં મળશે ? બધાજ મુનથી હોવા જોઈએ એવું અમારું કહેવું નથી. છતાં હેતુ સાથે મનોરંજક નવલકથાકાર તો થવું ધટે ને ?

આ બધા દોષોને યાજુએ રાખતાં એકંદરે આ વાર્તા સોલંકી યુગના એક પ્રતિભાશાળી વ્યક્તિના જીવન પર સચોટ પ્રકાશ દે'કે છે. શ્રી ધૂમકેતુના પ્રયત્ન પાછળનો હેતુ શ્રી સુનીલાલ વ શાહ સંદર રીતે સફળ કરી શક્યા છે તેમા શંકા નથી.

હરિયાકર

કેસેજીવન અને પીછ વાતો: લેખક: મંગળદાસ ગીરધરલાલ મહેતા. કિમત અઢી રૂપિયા
આ વાર્તાસંગ્રહમાં રજુ થયેલી બાર વાર્તાઓ મુસ્લીમ પ્રેમકથાઓ, જૂની વર્તાઓ, અર્વાચીન કોવેજીવન, મીઠજીવન આદિ વિવિધ પ્રદેશમા ફરે છે. પણ એ બારે વાર્તાઓમાથી એકપણ વાર્તાનું કથાવસ્તુ મૂળે આકર્ષક હશે છતાં અહીં એ રીતે રજુ થયું નથી. કેમકે વસ્તુની માવજત માટે જોઈતી આયોજનશક્તિ લેખક પાસે નથી. વાર્તાઓમાનો ચમત્કાર પણ વચક ઉપર કોઈપણ રીતે અસર ઉપજવતો નથી. શૈલીનું કે ભાષાનું પણ જરાય ઠેકણું નથી.

આ વાર્તાઓ પાછળ લેખકનો પ્રેરક હેતુ પિતૃભક્તિ અદા કરવાનો છે, એ અલખત સ્તુત્ય છે પણ એ સાધ્ય માટેના સધનથી લેખક પોતે આત્મસંતોષ અનુભવે, તે સિવાય વાચકપક્ષે આ વાર્તાઓથી કશુંજ સિદ્ધ થતુ નથી

શકારી—(વિક્રમાદિત્ય) લેખક: ડા. શ્રી. રાખા-લદામ બંદોપાધ્યાય અનુવાદક: શ્રી ભીમભાઈ દેસાઈ. પ્રકાશક: ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર સુરત વતી શ્રી નટવરલાલ વીમાવાળા. કિમત: રૂ. ૨-૧૨-૦૦

આ નવલકથા બંગાળના શિષ્ટ નવલકથાકાર સ્વ. રાખાલાજીની ઐતિહાસિક નવલકથા 'ધ્રુવા'નો અનુવાદ છે. મૂળ લેખકે ખસ કરીને 'દેવી ચન્દ્રચુત' માથી મળતી માહિતીને આધારે "સમુદ્રચુતનું" અવસાન, રામચુતનું રાજ્યારોહણ, શકેતનું પ્રાબલ્ય ધ્રુવદેવીને મેકલવાની શકેએ કરેલી માંગણી,

ચન્દ્રચુતને કરેલો તેમનો પરાજય, અને અંતે ધ્રુવા અને ચન્દ્રચુતનો 'રાજ્યભિષેક' એટલાં પ્રસંગોનો પોતાની કૃતિમાં સમાવ્યા છે.

આ કથાવસ્તુની ગૂંચણી લેખકે મૂળ નાટકરૂપે કરી હતી. પાછળથી એમણે એવું નવલકથામાં રૂપાંતર કર્યું છે; છતાં એવું આતરખાલ સ્વરૂપ એવું એ જ કાવ્યમ રચ્યું છે; અર્થાત્ એમાંનું નાટ્યાત્ જરાય લુપ્ત થયુ નથી-અર્થ શક્યું નથી; કેમકે મૂળ ઐતિહાસિક સામગ્રીમાં જ-લેખકને એવા નાટ્યોચિત અંશો જાણ્યા છે કે આરંભથી તે અંતસુધી સમગ્ર વસ્તુની માવજત એમણે રંગભૂમિની દૃષ્ટિએ જ કરી છે. આખી કૃતિ સંવદ પ્રધાન રહી છે એવું કારણ પણ આ જ છે.

રામચુતના રાજ્યારોહણ પાછળ જયરામિની દેવીને યુવાવરયામાં આપેલુ વચન પાળવાનો સમુદ્ર-ચુત તથા દત્તદેરીનો ભીષ્મનિશ્ચય, સમુદ્રચુતના અવસાન સમયે જ સૌ પ્રમજનના દેખતાં જ દત્તદેરી તથા ચન્દ્રચુતે આશ્રય પણ તથા પોશાક મુદ્દાં ઉતારીને આજ્યા જવું, રુદ્રધરનું સ્વહરતે જ પોતાની છાતીમાં તરવાર બોધી મરી જવું વગેરે બનાવોની યોજના રંગભૂમિને અનુલક્ષીને જ કરવામાં આવી છે.

આ કૃતિમાંના બનાવો બધા જ પૂરા ઐતિહાસિક નથી. હોવા જ જોઈએ એવા નિયમ પણ નથી. કેમકે ઐતિહાસિક નવલકથા એ શુદ્ધ ઇતિહાસ નથી, પણ ઇતિહાસના પાયા પર નિર્ભર રહેના છતાં લેખકની એ ભૌસિક સર્જનકૃતિ છે. ઇતિહાસના બનાવો સચા પુરવાર થયા હોય તો પણ સર્જકને પોતાની કૃતિમાં એ બનાવો પ્રતીતિ-જનક રીતે નિરૂપવા શક્ય ન હાગે તો નવલકથા ખાતર સર્જકને ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ બનાવો સાથે બાંધ-છોડ કરીને રસની જીનતા પોતાના કલ્પનાબળે સાધવી પડે એ સ્વાભાવિક છે; એટલું જ નહીં કિન્તુ અનિવાર્ય પણ છે. આજ વસ્તુ ઇતિહાસ અને ઐતિહાસિક નવલકથા વચ્ચે ભેદરેખા દોરે છે. પણ સર્જકપક્ષે આ સ્વતંત્રતા એની કૃતિમાં પ્રયોજનસિદ્ધ

હોવાની નોંધએ

મૂળ હકીકત પ્રમાણે ધુસા રામચુપ્તની પત્ની હતી, રામચુપ્તનું ખૂન થતા એ વિધવા થઇ ચંદ્રચુપ્ત ગાદીએ બેસતા એ એને પગથી પહુ લેખકે પોતાની કૃતિમા એને કવળ વાગુડતા તરીકે વર્ણવી પાછળથી ચંદ્રચુપ્ત સાથે પરણ્યા છે તે જ પ્રમાણે મૂળમા રામચુપ્તનું ખૂન ચંદ્રચુપ્તે કર્યું છે, પણ અહીં એવું ખૂન કોઇ અમરણ્યો વેરી જ મરે છે ઇતિહાસ સાથે લેખકની આ બાધડોડને શ્રી સાહેબ રાએ સહેતુક ગણ્યુ છે પણ કૃતિના રસતરવને કે મુખ્ય પાત્રની ભવનતાને કોઇ પણ રીતે એ પોષક નીવડતી નથી એ છૂટ કોઇ પણ વિશિષ્ટ પ્રયોગન સાધતી નથી કૃતિમાના પાત્રો તથા વાત નરણ્ય ઐતિહાસિક છે એટલે અશ્વે એની ઐતિહાસિકતા સચવાઇ છે ઐતિહાસિક બનાવો સચેની બધ છોડથી વા અતિહાસિક બનાવોના નિરૂપણથી કૃતિના વાર્તારસને હાનિ નથી પહોચતી રામચુપ્ત ચંદ્રચુપ્ત, દસદેવી ધુસા જયરામીની દેવી, રુચિપતિ રુદ્રમર વગેરે તેજસ્વી તેમજ કુદ્ર પાત્રોના ગૌરવશળી વા હીન વ્યક્તિત્વનું સુરેખ અવેખન સંધના રંગોની માફક ઝડપથી બદનાતા જતા વેગીના પ્રસંગો ચોટદાર સવાદ સાદી સરળ ભાષા, ગરેરે કલાતત્વો કૃતિનો રસ જળવળી રાખે છે મૂળની આ સઘળી ખૂમીઓ શ્રી બીમબાઇ દેસઇના સંકળ અને સુધઃ અનુવદથી ગૂજરાતીમા સાગોપાગ ઊતરી શકી છે તેમજ શ્રી 'બોગીલાન સાહેસરાના સુક્ષ્મ પુરોચનથી કૃતિનું મહત્વ પણ વધી ગયું છે.

કૃષ્ણવીર દીક્ષિત

પરિવર્તન લેખક પીતામ્બર પટેલ પ્રકાશક ભારતી સાહિત્ય સંઘ મૂલ્ય ચાર રૂપિયા

'રસિયો છા' અને 'રાખની ઠગલી'ના લેખકની તાજેતરમા પ્રસિદ્ધ થયેલી આ નવનકથા વાચતા આપણા લખ્ધપ્રતિષ્ઠ વિવેચક શ્રી વિશ્વનાથ મ બદે વર્ષો પહેલા ઉચ્ચારેલા શબ્દો મહેજે સાભર છે "કવળ નવલકથા જ જેને પૂરા ન્યાય આપી શકે

એવા અતેક સકુન વિષયો તેમ જાતજાતના જટિલ પ્રશ્નો ગુજરાતના છાનગા પડ્યા છે ને ઊભા થતા નવ્ય છે એ સૌ તરજુ ગુજરાતની રતિકાને પડકાર કરી રહ્યા છે કે આવા ને તમાગમા તાકાત હોય તેો મહાકથા રૂપે અમને મૂત મરો આપણી નરી લેખકપેઢી આ પડકારને ઝીની લેવા કમર નહિ કસે ?

'પરિવર્તન'ના તરુણ નવલકથાકારે આ પડકાર ઝીરી લેવા કમર મરી જણાય છે એમની પહેલી નવલકથાની પેઢે અહીં પણ વાર્તાનું વસ્તુ એમણે છાનગા પ્રત્યક્ષ અનુભવમાથી મેળુ યુ છે 'રાજકીય દૃષ્ટિએ ગુજરાત જેમ જેમ વધુ વધુ જાતન બનતુ મધુ તેમ તેમ સમાજછાનગા પ્રશ્નો આપણે ત્યા વધુ સક્ષમ રચપ ધારણ કરતા મયા છે આમે માત્ર ધરમા જ ન પુરાર્થ રહેતા મહારના ક્ષેત્રમા પણ ઝપનવ્યુ સ્ત્રીછાન આમ રવતન અને પ્રગતિશીલ મનવા લાગ્યુ પણ તે સાથે જાહેર છાન અને મુદ્દછાન વચ્ચે રિસરાદ શરુ થયો લગ્નછાનમા બેસરના નિનાદથી સમાજછાનમા પશુ ધપણો, ચર્ચાઓ અને મતમતાતરો અનિવાર્ય યર્મ પવવા બાનનાચાળી અને કષ્ટક કરી નાખવાના મતોરથ સેનતા યુરુક યુવતીઓના છાનકનહ અને મનોવ્યથા વચ્ચે ધૂમરીઓ ખાના લાગ્યા પરિણામે તેઓ તેમના અર્શની સિદ્ધિ તો ન કરી શક્યા પણ છદછાનનો આનદ અને કલ્પનો પણ શુમારી બેઠ' આવા સકુલ વિષય અને એમાથી ઊભા થતા જટિલ પ્રશ્નો શુભક ચર્ચા દ્વારા નજી ન કરતા નવનકથાના છવત પાત્રો રસિક અને સુમતિના છાન અને મનોમથન દ્વારા કલાત્મક રીતે નિરુપ્યા હોઇ વધારે પ્રનિતીકર થઇ પડે છે

પોતાના જ જમાનાના વાતાવરણમાથી આટલી વાસ્તવિક છતા કલાત્મક નવલકથા સર્જી તાહાત્મ્ય તાટસ્થ્યનો જે સુખગ સયોગ લેખકે સાધી બનાવ્યો છે તે એમના સરખા તરુણ નવનકથાકાર માટે કઈ જેવી તેવી સિદ્ધિ ન કહેનાય સમાજશુભોક પાનાની આ નવલકથામા વાર્તારસને કપાય કપવવતા ઠીધા

વિના સાહત જળથી રાખી શ્રી પીતામ્બર પટેલ પોતાની જામતી જતી હથેલીની પ્રતીતિ તો આપે છે જ પરતુ, સાથે સાથે તેઓ ઉત્તરોત્તર પ્રગતિ સાધના આર્થીય અધિક સુંદર સફળ સર્જનો આપતા રહે એની આશા જ નહિ, અપેક્ષા પણ જમાનાના ગમ છે.

નોં.

જીજી લેખક શ્રી ઉમ અનુવાદક શ્રી સુરલી ઠાકુર આમુખ શ્રી ધનસુખલાન મહેતા પ્રકાશક જીવન સાહિત્ય મંદિર મૂલ દોઢ રૂપિયે

હિંદી સાહિત્યમાં નૂતન વિચારસરણી ધરાવતા પ્રગતિશીલ સાહિત્યકારોમાંના એક શ્રી પાણ્ડેય શેખર શર્મા એઓ ઉપના ઉપનામથી આપે હિંદી સાહિત્યમાં ખૂબ જ સુપરિચિત મન્યા છે એમની આ કૃતિ છે લેખકની નિશ્ચિત ભાત પાડતી નાનિકાએએ એમને ટૂંકી નાર્તાઓના એક કુશળ કસબી તરીકે પુનઃ નર કર્યા છે

આ પુસ્તક નથી નાનિકાસત્રક કે નથી નવનકથા પણ એક લઘુકથા એને કહી શકાય પુસ્તકમાં શરૂથી તે અત સુધી વાચકને આકર્ષી રાખે એવી સુંદર શૈલી કૃતિની સફળતામાં મદદતરો ભાગ ભજવે છે ઉપરાંત કથામાં આવતા પાત્રોનું સુરેખ અને રૂપાંત આતેખન કૃતિની સફળતાનું એક અંગ બની ગયું છે

કથાનું વસ્તુ રોજીદા બન્યે જતા સામગ્રિક અન્યાયોભાથી લેખકને સાપડી ગયું છે મગવા પ્રસાદ નામના એક પૈસાદાર ગૃહસ્થની પહેલી પત્નીની એક પુત્રી તે જીજી કથાની આ નાનિકા મૈટ્રીક સુધી ભણેલી, સસ્કારી સુશિક્ષિત છતાં સરક્ષક વિચારની છે વખત જતા મગવાપ્રસાદ ખીજી વાર સન્ન કરે છે નવી પત્ની કીશીરીના એ સત્તાને સુરલી ઠાકુર અને મનોરમા પોતાની છોકરીને સારે ઘેર પરણાવવાના સ્વાર્થમાં કીશીરી જીજીને દીનાનાથ નામના એક નરપિશાચ અને વિધ્યા સુધાન સાથે પરણાવવાને આગ્રહ રાખે છે અને ધાર્યું કરે છે. સાનકો નાને બાઇ સુરલી ઠાકુર જીજીને

અનન્ય ભક્ત છે, એનો આ લગ્ન સામેનો પ્રવળ વિરોધ પણ નિરર્થક અને છે મગવાપ્રસાદ શ્રેષ્ઠ મનોદશાના હોદ્દા કશું જ કરી શકતા નથી પોણા બે કુટ હવે, કદરૂપો વામનકાચ નરકું પણ જીજીને અનન્ય ભક્ત છે વાર વાર એની મદદ જીજીને મગે છે જીજીનું પરિણીત જીવન આત્યંત દુખી અને છે દીનાન ધની પશુના પૂર્ણપણે પ્રકાશી છે ઉપરાંતપરી બે સતનો જીજીને સાપડે છે પતિનો માર પણ એ ખૂબ ખારા છતાં એના સરક્ષક વિચારો એને કશું જ કરના અશક્ત બનાવે છે અને આંત્રી જ દુખી હાવતમાં તેનો જીવનદીપ્તિ છુટાઇ ગય છે

કથાના પાત્રો એક ધણી એક આવી તેમની વાતો કહેતા ગય છે અને એ રીતે પ્રસંગો આગળ વધે છે એ રીત નથી છે-આકર્ષક છે-એ કપુલ, આમ છતાં કથાને અગ્ર ધખાનામાં એકના એક પાત્રને એકથી વધુ રખાવવાનું મરતુ પડે છે એ જરા ખુબે છે જીજી અને નરકું ચાર વખત સુરલી ઠાકુર અને દીનાનાથ ત્રણ વખત અને મગવા પ્રસાદ એક વખત આવી પેતતુ હૃદય ઠાલવી ગય છે લેખક આ ત્રુટિ જરૂર નિર્ધારી શક્યા હોત દીનાનાથની પશુતા બતાવતા વખતે અને એ પાત્રને મોઢેથી બોલાતા કેટલાક વાક્યો કુટલીક વખત આસુક્ષિત ઉપગમે છે નરકું એવો કદરૂપો ઠીગુજ અભણ અને અસસ્કારી છે તે એક અમરો ચિત્રકાર બની ગય છે. વાર્તાપ્રસાદને વહેતો રાખવા માટે નરકુંને આ ફેરફાર બને જરૂરી કશે પણ એ આસ્તતિક તો જરૂર લાગે છે.

આમ છતાં એકદરે વાર્તા જરૂર સુનાચ્ય બની છે આપણા સાહિત્યમાં યરનાતોના સાહિત્યમાંથી જે અનુવાદો થયા છે તેમાં આ પુસ્તકથી એક સુંદર ઉમેરો યયો છે અને એ જદન પુસ્તકના અનુવાદક શ્રી સુરલી ઠાકુરને અભિનંદન ધરે છે

‘શરૂની જતાં’ (ધી મુન ઇઝ ડાઉન ઉપરથી) લેખક જાન સ્ટાઇનમેક અનુવાદક શ્રી જય તકુમાર ભટ્ટ. પ્રાંતિસ્થાન બારતી સાહિત્ય સંઘ મુંબઈ

એ રૂપિયા.

વિખ્યાત અમરીકી લેખક શ્રી જોન સ્ટાઇનબેકની જાણીતી નવલકથા 'ધી મુન ઈઝ ડાઉન'નો આ અનુવાદ છે. આ કથાનું ચત્રચિત્રમાં પણ રૂપાંતર થયું છે. અગાઉ આ આપોયે અનુવાદ 'માનમી'માં પ્રગટ થઇ ચૂક્યો છે. હવે એ પુસ્તક રૂપે બહાર આવે છે.

પુસ્તકની શરૂઆતમાં જ શ્રી સુનીલાલ મડિયાએ કૃતિના લેખક શ્રી જોન સ્ટાઇનબેકનું જીવન અને કવન આલેખ્યું છે. એ વાંચકોને જરૂર ઉપયોગી બને છે. નોર્વે ઉપરના નાઝી અક્રમણમાંથી આ કથાની વસ્તુએ આકાર લીધો છે. પરિચયમાં કહેવાયું છે તે સ્પષ્ટ છે અને તે એ કે આજે સામાન્ય ચર્ચ પહેલ એકપક્ષી પ્રચારમાંથી આ કૃતિ બહુધા દૂર રહી શકી છે. અલખત આમા નાઝીઓના અત્યાચારો આલેખાયા છે પણ તે અમાનુષી કે રાક્ષસી રીતે નહીં. તેઓને પણ 'માનવસહજ' લાગણીઓ અનુભવનાગ્યો તરીકે ચિતરાયા છે. તેઓ પણ માનવો છે. પરાયા દેશમાં તેઓને પણ ખીન માનનીઓની ઝોળખની-સોજતની કંખના છે-જરૂર છે. એ ધગકારો આ કથામાં વધી થેવામાં આવ્યા છે.

પાત્રનિરૂપણમાં સૌથી આગળ તરી આવતું પાત્ર તે સેપર ઝોર્ડનનું તેને મોઢેથી બોલાતાં ટૂંક અને મર્સાળાં વાક્યો તેની પ્રતિમા અને વતનપરતો કંખતા એક આઝાદ આઝમાનો સુંદર નમુનો છે. કથાના અંતમાં એ કહે છે "તામે થવું લોકોને ગમતું નથી ને એઓ તામે નહીં જ યાય. આઝાદ થવુંથી લડાઈ શરૂ ન કરે અને એક વાર એ થઈ થઈ તો હાડે ખાતાં ખાતાંયે એ લડનારું આણુ રાખશે" મુદની પ્રાસંગિક વસ્તુ ઉપર મંડાવણી આ

કૃતિનો અનુવાદ આપણા સાહિત્યમાં એક સારો ઉમેરો કરી જાય છે. કથારમને અખંડ જાળની રાખતો સુંદર અને સરળ રીતે વલો જતો અનુવાદ જરૂર પ્રશંસાપૂર્ણ છે અને એ વધુ થી જવાંતકુમારને કાળે જાય છે.

વ. ર. તા.

પુસ્તક-પહોંચ

નીચેનાં પુસ્તકોનાં અસ્તોકોનો હવે પછી આપવામાં આવશે. કૃષ્ણ અને કુરુગુપ્તો, લેખક કરસનદાસ માણેક, પ્રકાશક જીવન સાહિત્ય મંદિર. અશ્વમતી, અનુવાદક ડો એમ. એ. સુરેશ, પ્રકાશક પોતે. છીપલાં, લેખક મોહન વ હરજી, પ્રકાશક ભારતીય સાહિત્ય સંઘ. ટૂંકું ને ટૂંક, લેખક મૂળરાજ અંજારિયા, પ્રકાશક એન. એમ. દક્ષરની કંપની. આપની સેવામાં, લેખક જીગ્જીવ મહેતા, પ્રકાશક ભારતી સાહિત્ય સંઘ. માતામાધુરી, લેખક ડાહ્યાલાલ દ. જાની, પ્રકાશક તેખક પોતે. નર્મદા: લેખક રામનારાયણ વિષનાય પાઠક, પ્રકાશક ભારતી સાહિત્ય સંઘ, અમદાવાદ, કિંમત બે રૂપિયા. અરડોઆચના, લેખક પ્રકાશક ઉપર પ્રભાણ. કિંમત સાડા ત્રણ રૂપિયા. મોસાચિયેત રશિયા લેખક બોગીલ લ ગાંધી: પ્રકાશક લોકપ્રકાશન શૃદ, કિંમત પાંચ રૂપિયા. ઠંડે પહોંચે: લેખક મુનિકુમાર જદ, પ્રકાશક પદા પ્રકાશન સિ. કિંમત સાડા ત્રણ રૂપિયા. એધધતુષ લેખક વાના વાસિલેન્કો: અનુવાદક રમણલાલ સોની. પ્રકાશક લોકપ્રકાશન શૃદ. કિંમત ચાર રૂપિયા. ગનિકા: લેખક પૂનલાલ પ્રકાશક જગન્નાથ ડાકટર, કિંમત ટેક રૂપિયા. કલ્યાણુયાત્રી: લેખક કરસનદાસ માણેક, પ્રકાશક નાલંદા પ્રકાશન: કિંમત સવા રૂપિયા.

ગુજરાતી સાહિત્યમાં ગઝલ

‘નસીબ’

લેખક બીબે

ફારસી ભાષાના આદિ કવિ રૂઢકી ગણાય છે. તે ઈસ્લામના સફારી અને સામાની વંશના રાજ્યઅમલમાં રિઘમાન હતા. આ યુગજ ફારસી કવિતાનો આરંભિક યુગ હતો. સામાની ફર્યારના રાજકવિ રૂઢકી હતા. આ સમયે એક આરંભિક ઘટના બનતા ‘રૂઆઇ’ નામના કાવ્યનો જન્મ થયો. પ્રથમ રૂઆઇ ‘રૂઢકી’એ લખી, તે પછી ફારસી કવિઓ “રૂઆઇઓ” લખતા થયા કાળસહને રૂઆઇ કાવ્યનું એક મહત્વનું વાહન બની સુરી ધ્યાખા તાહીર હુસૈની, અય્યુ સર્હદ અય્યુલ ખયર અને ઉમર ખૈયામે તેને પ્રગતિની ઠેચે પહોચાડી

ફારસી કાવ્ય આગળ વધ્યા પછી ફરીદા-પ્રશસ્તિ કાવ્યની ‘તશાખીખ’માંથી ગઝલ ઉત્પન્ન થઈ. ગઝલની આધુનિક રચનાનો પાયો એ પ્રકારે ધરામાં પડ્યો હતો. ફારસી સાહિત્યકાળમાં અરબી કાવ્યની કેવળ પ્રાસમહત્તા-‘કાફિયા’ને બદલે ‘કાફિયા’ સાથે ‘રદીફ’-અનુપ્રાસ આવ્યા. રદીફને ફારસી કાવ્યકારોની રચના કહીએ તો ખોટું નથી. ‘મસનવી’ નામક કાવ્યપ્રકારના યોગ્યકો પથુ ફારસી કવિઓ હતા. ફકીકી-અસદી અને ફિરદોસીને ફાળે આ માન બહુ અશે જા શકે તેમ છે.

ગઝલ વિશિષ્ટ પ્રકારની રચના છે એમ પહેલાં યુગરાતમાં મનાવું હતું. “ગઝલ ભૈરવી” અને “ગઝલ સોહિલી” એવા વર્ગ કેટલાકો પાડતા. પાછળથી એ માનવના બદલાઈ. ગઝલ કાઈ વિશિષ્ટ હંદરચના નહિ પણ વિશિષ્ટ પ્રકારની લાક્ષણિક રચના છે. અરબી હંદશાસ્ત્રના શુદ્ધ શુદ્ધ હંદોમાં તે લખી શકાય છે. ‘ગઝલ’ની પ્રગતિ સાથે ગઝલ વિષય વૈવિધ્યની વાહન-રૂપ બની છે. અરબી હંદશાસ્ત્રમાં ફારસી કાવ્યમર્મજોએ કેટલાક નવા હંદ તથા ઉપહંદો ઉમેર્યાં હતા. આ ઉપહંદોને ‘ઝહાર’

કહે છે.

‘ગઝલ’નો અર્થ પ્રેમવર્ણન થાય છે. અને તે અનુસાર ગઝલ પ્રથમ પ્રેમકાવ્ય તરીકે જ લખાતી. ‘ઈસ્લામ’માં આધ્યાત્મવાદી બની મદી આધ્યાત્મવાદી કવિઓએ ગઝલને સુરીમાનાથી રંગી ઈસ્લામમાં અતાર, સનાઈ, રૂમી, રામસનબ્રેડી અને નિયામતુલ્લા શાહુ ઉપગત ઘણા કવિઓની ગઝલનું વાહન આધ્યાત્મવદ છે.

મોગલ કાળ પૂર્વે અને પછી હિંદુસ્તાનમાં ગઝલ આવી. મોગલ ફર્યારના ફારસી કવિઓએ તેમાં નવાં તત્ત્વો ઉમેર્યાં અને હિંદુસ્તાનમાં ફારસી કવિતા પોતાના અતિમ પગથિયે પહોચી, એ ઈતિહાસ અન્ને ખેરડાવવાની આવરવકતા નથી.

ઉર્દૂ કવિતા

હવે યુગપરિવર્તન થયું હિંદુસ્તાનમાં ફારસીનું સ્થાન ‘ઉર્દૂ’એ લીધું ઉર્દૂના આદિ કવિ વલીએ ‘ઉર્દૂ ગઝલનો’ પાયો નાખ્યો. ઉર્દૂના આદ્ય ગઝલકાર જ નહિ પણ તેના સ્થાપક ‘વલી’ આજે યુગગતની ખાક (અમદાવાદ)માં નિશ્ચાતિ લઈ રહ્યા છે. ‘વલીથી ગાલિબ’ સુધી ઉર્દૂ કવિતાના સાત યુગ થયા. ઘણા કાળ સુધી ઉર્દૂમાં ગઝલ પ્રેમભાવનાની વાહક હતી ગાલિબે તેને હિંદુસ્તાનમાં રંગી ખ્યાલ અલતાફ હુસૈન હાલીએ રાષ્ટ્રગ આગ્લરંગ ઝળકાવ્યો પ્રોફેસર આબ્દાદે આગ્લરંગની મનસવીઓ પહેલપહેલાં લખી હતી. હાલીનો પણ તેમાં યોગ્ય ફાળો હતો. ઇફબાસે તત્ત્વજ્ઞાન અને ગઝલકારણુ છેડયું. પંડિત અકબરસ્તે વતનગીત ગાયા. માલાના હુસૈન મોહાનીએ પ્રેમરંગી ગઝલમાં ભાષા અને ભાવનાશિષ્ટતાને પ્રાધાન્ય આપ્યું. આજે ગઝલ સર્જનાવનાલક્ષી

બની છે. ક્ષાત્રી બદાયુની, સીમાંબ અકબરખાદી અસગર ગૌડની, નિગર સુરાહામાદી, લેશ મહીલામાદી, અખતર શિરાની આદિ કવિઓએ વર્તમાન ઉર્દુ સ્કૃલને અજવાળી છે. ઇકબાલની ફિલસૂફી ન બૂલાય તેવી છે. ઉર્દુ કાવ્યની કાયા પલટી રહી છે. ગઝલની સાથે હવે 'નઝમો' લખાવા માંડી છે. આ નઝમો આપણા સંગીનકાવ્યોને મળતી છે. ઉર્દુ કવિતાના દહેવરમાં અરબી-ફારસી અસર સાથે યુરોપિયન સાહિત્યની અસરે દેખાય છે.

ગુજરાતી ગઝલ

ગુજરાતી ભાષામાં સદગત બાલાશંકર કથારી યાએ ગઝલ આણી, એ આપણે પ્રથમ જોઈ ગયા છીએ. શ્રી બાલાશંકરે ફારસીના અભ્યાસ કરેલો અને ખસુસ કરીને કવિવર હાશીઝના કાવ્યોનો તેમને મોહ લાગેલો. હાશીઝનું ભાષાંતર ગુજરાતીમાં કરવાનો એમનો પહેલો વિચાર હતો એવું તેમની ભાષાંતર પ્રવૃત્તિ ઉપરથી લાગે છે. હાશીઝની કેટલીક ગઝલોમાં એમણે ભાષાંતર કયો પછી એ પ્રવૃત્તિ આગળ ચલાવવાને બદલે એમણે ગુજરાતી ગઝલો લખવાનું કી. હાશીઝના ગઝલપ્રેમાંથી એમણે ગુજરાતીમાં ગઝલ જડી અને ગુજરાતી સાહિત્યમાં ફારસી પ્રાણાલીના રચાયક થવાનું એમને માન મળ્યું. હાશીઝની ગઝલો પ્રત્યે તો એમનો પ્રેમ સ્વયંસ્ફુરિત રૂપીને કારણે હોષ એમની ગઝલોમાં ગઝલના તત્ત્વોનું વધુ પ્રમાણમાં મિશ્રણ થયેલું આપણે જોઈએ છીએ બાલાશંકરની ગઝલો તેમના તંત્રીપદે ચાલતા ભારતી બુધ્ધ્ય અને મણીલાલના સ્ફુર્ણનમાં પ્રગટ થતી હતી. તેઓ આ દિશામાં યોગ્ય કામ કરે તે પહેલાં અવસાન પામ્યા. (૧૮૫૮-૧૮૯૮) ઇસ્વી સન ૧૯૦૭ માં અનંતરાય માધવજી દવેએ હરિ પ્રેમ-પંચદશીના નામથી જે નાનકડો સમૃદ્ધ બદાર પાડયો હતો તેમાં એમની ગઝલો અને અન્ય કાવ્યકૃતિઓ મોટે અંશે હતી. ચાળીસની વયે તેઓ વિદેહી થયા. અને એમના મરણ પછી અઠેક વર્ષે એમની કૃતિઓ પુસ્તક રૂપે પ્રસિદ્ધિમાં આવી એમણે

હાય ધરેલું કાપું પૂર્ણ કરવાને વય ન મળી. યાદગીરી-અક્ષરદેહનું સ્મારક જીવંત રાખ્યા યોગ્ય મિત્રો કે અનુયાયીઓ પણ મળ્યા નહિ.

બાલાશંકરની રમૂવિ આજે ગુજરાતી સાહિત્યમાં ગઝલોને જ આભારી છે. એમની ગુમરે જે શિરે તારે-દોઢો નહિ ગુલઝારમાં નાના અને જૂંદા છે વાળી ગઝલો જણાવતી છે. આમાંની પહેલી ગઝલ ગુજરાતી ભાષાના પાઠ્યપુસ્તકમાં દાખલ થયાથી એમનું સ્મારણ તાજાં ર.ખવામાં કાંઈક સદાયતા મળી છે.

શ્રી બળવંતરાયે આપણી કવિતાસમૃદ્ધિમાં શ્રી બાલાશંકરની એકાદ ગઝલ ટિપ્પણ સાથે આપી છે એમને બાલાશંકર વિષે અજબ ચ દ છે શ્રી બળવંતરાય એમની ગઝલોની સત્ત વાર અને સંશેષિત આદર્શિ સાહિત્ય પરિષદ મારફત પ્રગટ કરવા ચાહતા હતા પણ એ કામમાંની કેટલીક અસુવિધાને કારણે તેઓ સફળ થઈ શક્યા નહિ.

શ્રી બાલાશંકર વિષે કેટલાક વ્યાખ્યાન આપ્યાં છે અને કેટલીક છુટીછાઈ નોંધો લેવા છે, એ ઉપરથી એમના જીવન અને કવન ઉપર ઝઝો તો નહીં છતાં સાધ રણ પ્રકાશ પડે છે. આ દિશામાં સંશોધનની આવશ્યકતા છે. શ્રી બાલાશંકરની ગઝલની બ.યા શુદ્ધ અને ફારસીના આવશ્યક પ્રયોગ વાળી છે.

આ આવશ્યક પ્રયોગ કળાને અંગે થએલો છે. ઉમર અયાગની ફારસી રૂપ ઈએનું અંગ્રેજી કાવ્યમાં ભાષાંતર કરતાં એવા કેટલક પ્રયોગો મૂળ સંસ્કૃતમાં કળાને અંગે ફિટરરેંડને કળા પડ્યા હતા. કેટલાકની પરિમયા જે તેમણે ધરેલી. શ્રી બલ શંકરે ભાવનાની દૃષ્ટિએ ગઝલનાં પીળાં અંગોનો બની શકતો ખ્યાલ રાખ્યો છે ભાવના સારી રીતે યુધી છે. બ.યા ગઝલને અનુરૂપ છે. આટલું છતાં રચનાને અંગે કેટલાક દોષ નજરે પડે છે. કાશીઆએનું પદન કંવામાં ઝાંઘી સંમળ તેમણે લીધી છે. આ દોષ યુગની આરંભિક અપરિપક્વ સુમિકાને અંગે હેવાનું માનું છું. શ્રી બલવંતરાયે

મણુ દ્વિવિતાસમૃદ્ધિમાં એ પ્રત્યે સકેત કર્યા છે. તેમણે ગુજરાતના નવીન ગઝલકારોને પ્રવાહિલયને વળગીને ગઝલગચ્ચના કરવાની સલાહ આપી છે. અલગત પ્રવાહિલય ગઝલ રચના માટે કવિને સરળતા કરી આપે છે પરંતુ યોડીક વધુ કાળજી રાખવામાં આવે તો યેડી વિશેષ માહેતગીરીથી સારી રચના થઈ શકે એમ છે.

ગુજરાતી સાહિત્યમાં શ્રી બાલાશંકરની ગઝલોની રૂઢી અસર યથા છે અને રહેવાની છે. એ ગઝલો આજે પણ પોતાની તાજ સુવાસ આપી રહી છે.

મણીલાલ-કલાપી :

શ્રી મણીલાલ નજુમાઈ દિવેદી શ્રી બાલાશંકરનો સદૃશ સર્થી ગઝલપ્રેમી બન્યા હતા. એમના કલ્પોનો સંબંધ આત્મનિમજ્જન આજે મળી શકે છે. નિમજ્જનમાં ગઝલ, છંદો અને ગીતકલ્પોનો સમાવેશ થયેલો છે, શ્રી મણીલાલ વેદાતના અભવાસી હતા એટલે સુશીરાને સામાન્ય રીતે સમજી શકવાની એમને અનુકુળતા હતી છતાં શ્રી બાલાશંકરની ગઝલમસ્તી અને ગઝલપિતૃત્વને તેઓ પહેંચી શક્યા નથી. શ્રી મણીલાલની ગઝલો છંદશસ્ત્ર અને કલાની નજરે બહુ ચઢીવાળી તો નથી જ. એમણે ગઝલને સુંદર બનાવવા માટે ડરસી શબ્દોના બારણું ઉપર લક્ષ આપ્યું છે. પણ એમનો આ વાત મુજબ અસર ઉત્પન્ન કરવામાં સદાયસુત થઈ શક્યો નથી. આત્મનિમજ્જનની પ્રસ્તાવનામાં શ્રી મણીલાલે રીકાઈ છે કે એમને ડરસી છંદશસ્ત્રનો અભ્યાસ નહોતો એટલે તે ગઝલને ન્યાય આપવામાં બહુ સફળ નિવડ્યા ન હોય તો એ સંભવિત છે. એમના આ શબ્દો નિખાલસ અને સત્યનો એકાર કરનારા છે. આ સંબંધે છતાં શ્રી મણીલાલ નેવા વિદ્વાનની ગઝલરચનાની અસર ગુજરાતી સાહિત્ય ઉપર થયા વિના રહી નથી ગુજરાતમાં ગઝલપ્રવાહને બળ આપવામાં એમની રચના સહાયક થઈ છે એમ કહેવું નેદરે કંઈ લાપો નિરાશામાં અમર આશા છુપાઈ છે એ એમની બહુ લોકપ્રિય ગઝલ છે.

સદગત લાગિનેશ કલાપીના કેકારવાંની ગઝલો ગુજરાતી ગઝલ સાહિત્યમાં વિશિષ્ટતા ધરાવે છે. ગઝલની બાવના, કેમળતા, ભારતી અસર અને અન્ય સામગ્રીની દૃષ્ટિએ તે ઉત્તમ છે. કલાપીની ગઝલો વડે જ ગુજરાતી સાહિત્યમાં ગઝલને વિશિષ્ટ રચાવ મધ્યું છે. બાલાશંકરે રોપેલા મુજબે એ પ્રકારે મણીલાલ અને કલાપીએ ખીલવવામાં પોતાનો સારો ફાળો આપ્યો હતો. શ્રી બાલાશંકરના જીવનમાં એમની સાહિત્ય અસર ક્રીલવામાં અભ્યાસ આપણે આજે નણી રોડીએ છીએ શ્રી દેરાસરીની છુલ્લુક કૃતિ અને મણીલાલનું આત્મનિમજ્જન શ્રી બાલાશંકરના જીવન દરમ્યાન પ્રગટ થયાં હતાં. શ્રી કલાપીની ગઝલો પણ પ્રગટ થતી હતી. શ્રી મણીશંકર કાન્તે ગઝલરચન કરી હતી. શ્રી બલાશંકરના મરણ પછી બેત્રણ વરસે કેકારવન પ્રકાશન થયું હતું.

કલાપી ગુજરાતને કમ્ય કેટીની ગઝલો આપવા માગતા હતા. એમના પત્રબહાર ઉપરથી દેખાય છે કે તેઓ સાદી અને દારીઝની ગઝલોનો અભ્યાસ કરવાની ઉત્કંઠા ધરાવતા હતા પરંતુ એવી કોઈ સામગ્રી તેઓ મેળવી શક્યા નહોતા. કલાપી વધુ જીવ્યા હોત તો ગુજરાતી ગઝલની ઉત્તમ સેવા બગવી શકત. કલાપીની ગઝલમાં પ્રેમ અને હર્ષ છે, ઉંચા ખાવો પંચુ છે, ઉજાગનો ગુરસો છે. મણીલાલ પેડે ફારમી શબ્દો એમણે વાપર્યા છે છતાં બાલાશંકરની શબ્દયુક્તિ અને મીઠાશ જુદી જ તરી આવે છે. વજન અને કાફિયાના રુખલનો કલાપીની ગઝલમાં પણ મળી આવે છે.

શ્રી બલવંતરામે આપણી કવિતાસમૃદ્ધિમાં ગઝલના છંદશસ્ત્રની દૃષ્ટિએ એમની ટિપ્પણ લખીને એમના કેટલાક રચનાદોષ દેખાડવા હતા. મણીલાલ કરતાં કલાપિ ઉંચા કલાકાર હતા. એમની પોતાની વિલક્ષણતા અને પ્રતિભા ચમકતા હતી. કલાપિ એક અઠગ ગઝલકાર હતા, એમ કહેવામાં કાંઈ વાધો નથી.

અન્ય ગઝલકારો :
રચના અને છંદશસ્ત્રના નિયમ અનુસાર

વિશુદ્ધ ગઝલો અમૃત કેશવ નાયકની છે. એમની ગઝલરચના સુધક છે. ગઝલકલાના અન્ય ચમકારાઓ એમાં દેખાય છે. અમૃત જાતું છવ્વા નહિ અને ગુજરાતને એક ધીંગળ ઉમતા અચ્છા ગઝલકારની ખોટ પડી. ગુજરાતમાં અન્ય કવિઓએ પણ ઓછીવતી ગઝલો લખી છે. એમાં શ્રી ન્હાનાલાલ અને શ્રી ખેટાદકરની ગઝલો ધ્યાન ખેંચનારી છે. શ્રી ન્હાનાલાલની ગઝલો બહુ ઓછી છે છતાં ગઝલને અનુરૂપ વિશુદ્ધ ગુજરાતી ભાષા, શિષ્ટ ભાવના અને બની શકતી શુદ્ધરચના આપણને મળી આવે છે. પદારો પંખીડાં પરદેશ વાસી હોઃ અને ઝીસે જલ જે ઝીસે પ્યારે ઝીલાયુ એ એમની બે ગઝલો ધણી સુંદર અને લાક્ષણિક છે.

ગઝલોમાંની ધણીમાં પ્રવાહી લય : સાચવવાઈથી આભો, ભાવના હવે છે વૈનિક્ય પણ છે. એમાં વધારે પડતી સંસ્કૃતમય હોવાથી ગઝલની કેમળતા ઓછી થઇ જાય છે. વળી એમની ગઝલમાં વર્ણનાત્મકતા છે. ગઝલ વર્ણનાત્મક નહિ પણ ઉર્મીપ્રધાન હોવી જોઈએ. ગુજરાતી છંદો ને અંગ્રેજી કવિતાનો પ્રધાન અંશ વર્ણનાત્મકતા છે, જ્યારે ગઝલનો પ્રધાન અંશ ઉર્મી-લાગણી છે. કલાપિએ ઉર્મી-લગણીને ખૂબ વહેલી મૂકી છે એટલે પ્રેમની ગઝલો આકર્ષક લાગે છે. શ્રી ખાલાશંકર અને ન્હાનાલાલ પણ ઉર્મી-લાગણીના વાદક છે. આ સંબંધુ છતાં ધી ખોટાદકરની ગઝલો ગુજરાતી સાહિત્યમાં વિશિષ્ટ પ્રકારની છે એમ કહીએ તો ચાલે.

હલિકટ્ટિક પંખાને-

[સમ્બંધ]

મહેલોમાં, ઓફિસોમાં, અવિરત ગતિથી દહેરતો તું સલ્તે
 દાખી જ્યાં ચાંપ, ત્યાં તો ફર ફર ફર પોલાહની પાંખડીઓ
 વાંજાતી શી હુવામાં, પવનતહુર શીતોખ્યુ ફેલાવનારાં
 જિંડાં આંહોલતો, ને ઝિન ઝિન રવના મર્મરે શા મચાવે !
 -સાચી-ખોટી ખમ્બીયે ઘરઘર કરીને કૂચલી સચનાગ
 એટીના સ્વપ્ન જેવી તુજ ખસ ગતિ છે શેખચકટી સંડીખી.
 રે આ ઘાણી ફરે છે અદલ તુજ સમી, તોયે એ સત્વ ઢે છે,
 દેતો આ ચાકડોયે ધરી પર ફરતો પૂજનાં ધન્ય પાને;
 ચીત્રે પૈડાં ફરે છે સકલ શકટનાં ફરના ધામ મેર,
 છોડે ના જે ધરીને, સફર પણ કરે ભેજનો ભેજનોની
 ખાગીકી મિલકતોયે ફિકર વિણા ફરે કોઈ ફર્જદ બંદો,
 છંદીકી, સુસ્ત, શોખી, અગનિક ગતિ જેવી જજે ચિંદગાની,
 જેના લખા લલાટે છવનકમ નહિ, વિક્રમે ના લખાયું,
 -એવો તુંયે ફરી રહે-ધનપતિકુલના એકના એક જેવો !

વેણીભાઈ જ. પુરોહિત

ઈન્દુલાલ ગાંધી (પરિચય)

મધુસુદન એમ. એ.

બરસી પાન દુકાનમાં, નીલ નમે હુટે પરી કલ્પના,
પાની રજ કમુખિતા નિરખીને કાળ્યે કરે સુદંશ.
છ એ ભિંમિ રસોરા ઇન્દુ ગરવી આ ગુજરીના નમે
કાળ્યે પૂનમની પ્રમોદ ભરતી આણે 'સદા સૌરમે
છ સમ્રાટ સુકાવ્ય કલ્પન પ્રદેશે એ, છતાં પાનની
પત્તીમાંજ સુકાવ્ય હરતી નિરખે એ ઇન્દુ સિન્ધુવટે

'ગુજરાતના નવીન કવીઓમાં કોઇને અન્યાય થયો હોય તો તે ઇન્દુલાલને !
વિવેચકોએ ગુજરાતના આ રત્નની હજી ભેદથી તેટલી તારીફ નથી કરી એમ મને લાગે છે.

મહાકવિ ન્હાનાલાલે પણ ઇન્દુલાલની ઓળખાણ ગુજરાતને કરાવી છે કે એ તો
પદ્યરને રડાવે એવો કવિ છે. "એ પદ્યરને રડાવે છે." એમને માટે કહી શકાય કે 'ન્યાં
ન પહોચે રવિ ત્યાં પહોચે કવિ !'

કલ્પના એમને જેટલી પ્રીતથી વરી છે તેટલી પ્રીતથી ગુજરાતમાં કોઈ પણ નવીન
ને નથી વરી ! પણ એ કલ્પના એટલી બધી ભોળન ભરી આવે છે કે ઇન્દુલાલ જેવા
શક્ય અંકુશ રાખતો નથી. ગુજરાતી કવિતામાં 'ઇન્દુલાલ' કલ્પનાના રાજા છે ! એમની
તા સોળ વર્ષની સુંદરી જેવી સૌમ્ય સુદર અને ભોળનભર છે. પણ એ ભોળન કેટલીક
ઉછાછળું યાય છે ત્યારે નીતિનુ પતન યાય છે, સૌંદર્યનું સ્ખલન યાય છે, વિશકતાનું
'દન યાય છે.

કલ્પનારંગી કવિતા ઋજુતા અને સુરંગી સુરેખ અંકિત રહે છે. ત્યારે એ કૃતિ
મ યાય છે, કલ્પનાથી પર રહીને પણ ન્યારે આ કવિ વાસ્તવિક જીવન પર મીટ માંડે
છે ત્યારે 'ભાણી' અને 'આંધળી માનો કાગળ' જેવી અમર કૃતિઓ સર્જે છે. કવિઓમાં
મૌથી વધારે લોકપ્રિય કવિતા થઈ હોય તો તે 'આંધળી માનો કાગળ' અને 'ભાણી' છે.
નવી કવિતામાં કોઈ પણ કૃતિને લાંબામાં લાંબુ આસુધ્ય મળશે તો તે આ કૃતિને મળશે.
એમાં કલ્પના નથી પણ વેદના છે.

ગુજરાતમાં નવીનોમાં મોખરે મુકાય એવા બે જ કવિઓ છે—ઉમાશંકર અને
ઇન્દુલાલ ! એમને ગમે ત્યારે ગમે તે વિષય આપો તો તેની સાચી તેઓ અવશ્ય
આપશે જ ! સુન્દરમ્માં એ સો ટકાની ખાતરી નહિ મળે ! આથી જ ઉમાશંકર અને ઇન્દુ-
લાલ સો ટકાનું સોનું છે. એ બંને 'સિંચરી બેટ' છે !

ઈન્દુલાલની પ્રતિભા જેટલી પ્રબળ છે તેટલી જ નિર્બળ બાહ્ય એમની અવિશદતા છે. એ અવિશદતાનું કારણ એમની વિદ્યુત વેગે વિહરતી પરી જેવા અધકારા ભારતી, ખરતા તારા જેવો ચમકાર કરતી કદવના.

કદવનાના ઘોડાને લગામ બાંધે તે એમની સામેનો એક 'આક્ષેપ' અવિશદતા આપોઆપ દૂર થયે. એ પૂનેમનો સોળેકળાએ ખીલેલો ચાંદ છે પણ ધાતુ છે એક માત્ર અવિશદતાનું !

અન્ય કવિઓની જેમ એમ. એ. નથી, બી. એ. નથી, સ્નાતક નથી, પોંડીચેરીના પંડિત નથી, ઠાકોર, ન્હાનાલાલ કે ખળારદારના ચેલા નથી ! એમને વલકા નથી, વડપ નથી, સુંદરી સાહેલીઓનો ગીત જાનારો સંઘ નથી ! એનું કારણ છે એમનો શરમાળ સ્વભાવ અને નમ્રતા ! તેજરેખામથી થયેલું પ્રસ્થાન હજી પ્રગતિપથે છે. ઈન્દુલાલ અને ઉમાશંકર એ એમાંથી એક જ આપતી કાલના મહાકવિના સ્થાને ઊરાજશે એ હકીકત છે.

પાનપત્તીની દુકાને ઘેરી સિન્ધુની સુહિણુના સૌન્દર્યની કદરમાં કવિતા કરે છે, વિલ્લેગણની વાંસળીના સૂર સાંસળી રહે છે અને કવિતા કરે છે. પદ્યરને પણ પીગાળે એવી !

એમણે તપકા લખ્યાં છે—પણ તેમનો મોટો ભાગ કવિતામાં છે અથવા તો કવિતામય છે. માછલી પાણીની ઘડાર નહિ જીવી શકાય તેમ ઈન્દુલાલથી પણ કવિતાની ઘડાર જીવી શકાય તેમ નથી. અને કવિતાને આસાનીથી જીવડું હોય તો ઈન્દુલાલના દિલ જેવું બીજું કવિમકાન જ એને મળે એમ નથી. સિન્ધુને તીરે ઘેઠેલા આ કવિ શુભશાલનું નાક છે !

કોણ કહેશે ?

કોઈ કહેશે કોયડીને ગાથા ન ગાય !
 સળગે સદાય બ્યા આ ભારતની ભોમકા,
 બાલુકા એના વહીતાય,
 વસતના વાયરા કે વેણના નાદ શા ?
 હૈયે હૈયા બ્યા વીધાય !

કોઈ કહેશે કોયલડીને ગાથા ન ગાય ! !
 મોતોની શાળમા ને ચરખાની હારમા,
 વચ્ચે નહીં—આવખા વણાય !
 ધરતી ખેડીને ધાન ખેડુ પકાવતા,
 (છતા) દણો ન એકે પમાય ! !
 કોઈ કહેશે કોયડીને ગાથા ન ગાય ! !

અરે વિયોગ પૂરે અખળા અનાથ કેક,
 આસુથી સાગર છલકાય !
 રોટી વિશુ મૃત્યુ મુખ હોમાતા બાળ હાય,
 કુમળા જીવન બ્યા શોપાય
 કોઈ કહેશે કોયલડીને ગાથા ન ગાય !
 સ્વાધીન સ્વાતંત્ર્ય સૂર્ય બ્યારે પ્રકાશશે,
 આખાહી ભારતની યાય
 દૈન્યતા સૌ દેશની બ્યારે દેશાય આ,
 (સૌ) અતર આનંદ છનકાય !
 કોણ કહેશે કોયલડીને ત્યારે એ ગાય ?

—'વિરાટ'

દીપક—જ્યોત

ધોર બર્ષો અંધકાર
 ત્યારે દારે દિપક—જ્યોત જલાવ
 કુકુમ-કેસર કુલ ધરી
 ત્યારા આગળુ આજ દીપાવ—

બાલુકા બધ જોઈને જનરાસને
 પાછા ફરીને બોલાવ
 અતર—માગ વેરાન બનેલા ને
 આજ ફરીથી ખીલાવ—ત્યારે

ખૂણે પડી ત્યારી ધુળ ખાતી વિણ
 હાથ લઈને જ જ વ
 પ્રેમના ગાન રલા જે અધૂરા
 આજ ફરીથી ગમવ—ત્યારે

તે દીન આગળે આવશે ત્યારા
 સ્વ જ ન આ પોઆ પ
 દૂર થશે પછી જીર—અધારા
 ટળશે સહુ સતા પ
 દીપક—ધુપની આરતી દઈ ત્યારા આત્મદેવ રીત્રોવ
 રૂદન ગીત સમેતી લઈ ત્યારી જીવન—જ્યોત જગવ
 રાતિલાલ શાહ

પ્રણયસ્મૃતિ

કો' સપેના સમ વહી સરિતા જતીતી,
 હૈયે હતી ઉદધિયુબનની મહેજા
 પ્રેમાર્દ હૈયુ સહવા ધડીને વિયોગ
 તૈયાર નહોતુ, ઉરખીતમ ઘેડુ થાતુ !
 ટૂંકાવવા પય સદા કલશોર પખી—
 સનેા કરી પ્રણયિની ધપતી ત્વરાથી
 શેલી બનેલ સરિતા ઉરમા ન ધૈર્વ,

જખી રહે ફક્ત સાગરરાજ સગ
 એના ઉરે પ્રણયપૂર ચડી જ આબ્યા,
 સ્પર્શી ગયા જમય યોગીસમા કિનારા,
 જે અખતા સરિત રનેહ વિતાવતાતા
 આશા બર્ષા હૃયથી દિનને વિયોગે !
 કિનારાને સ્પર્શી સતિલ સરિતાના વહી ગયા,
 રહી સ્મૃતિ રૂપે રુદન કરતી બેખડ તરી.

વાંચતા રેખે

કું: પૂર્ણિમા દવે

ગયા બે અંકમાં હું આ લેખમાળા ન રજૂ કરી શકી તે બદલ વાચકોની ક્ષમા માંગી લઉં છું. હું કંઈ વિવેચક છું નહિ. એ થવાની મને હોશ પશુ નથી. કારણ કે "યુજ્જરાતના તમામ વિવેચકો પર નજર મારું છું" ત્યારે તમામે તમામ વિવેચકો તાજેતરમાં જ હેલિપ્રકાશના પિઝાના ઉપરથી ઊડીને આપ્યા હોય એમ લાગે. એમાં અપવાદ છે શ્રી બળવંતરાય ઠાકોરનો અને એથી જ હું વિવેચિક થવની ઇચ્છા નથી કરતી. વિવેચકત્વ કામ જ એવું છે કે વિવેચક માંદો યદ્ય નય !

અહિં મારે એ વાત નથી કરવી; મારે તો માત્ર વાચકોની ક્ષમા માગી લેવાની છે દિવાળીના દિવસે પછી સાલમુખારક-નૂતનવર્ષાભિનંદનો કહેવાના સ્વામિભવવાનાં તેને બદલ મારે અહિં 'ક્ષમા' 'ક્ષમા'ની વાત કરવી પડે છે-ને બદલ પશુ ક્ષમા માગી લઉં છું.

ગમે તેમ હોય-યુજ્જરાતના કવિઓને મારે સાલમુખારક કહેવાં જ જોઈએ. નૂતન-વર્ષાભિનંદન પાઠવવાં જ જોઈએ. એ કવિઓને નૂતન-વર્ષાભિનંદન પાઠવવાનો તો બે માસની લાંબી માંદગીમાંથી ખરે વખતે સાચું યદ્ય આ લેખ લખવા બેઠી છે.

મહાકવિ ન્હાનાલાલને સાલમુખારક કહું કે નૂતનવર્ષાભિનંદન કહું ? બેકહું તો ખિજવાઈ જાય અને એક કહું તો કદાચ મનમા ઝાંધું આવે ! તે કરતાં બેમાંથી કયો શબ્દ કવિઓને પ્રિય યદ્ય પડશે તેની જ મારે પંચાત છે. કવિ કારસીના વિદ્વાન છે-"સાલમુખારક"-આવકારશે અને નૂતનવર્ષા-ભિનંદન પશુ આવકારશે." પશુ એની જ સાથે

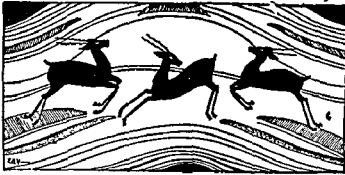
મને એમ પશુ સામભવા મળ્યું છે કે પ્રો બળ-વંતરાય ઠાકોર અને શ્રી કનૈયાલાલ મુન્શી કવિશ્રી નાનાલાલને નૂતનવર્ષાભિનંદન મોકલવાના છે. પ્રો. ઠાકોર તો ખુદ આવવવાના છે. બેસક શ્રીમતી લીલાવતી મુન્શી આ વર્ષાભિનંદન વિધિમાં ખામ લેનાર નથી. જે વર્ષાભિનંદન શ્રી મુન્શીના હસ્તાક્ષરમાં ન્હાનાલાલને મળશે, તે જ પત્ર 'ન્યાયી આબુ' ત્યા પાહું" એ ગેરા સાથે શ્રી મુન્શીજીને મળી જશે પ્રો. ઠાકોર આવશે તો ત્રણ પાટકુન અને ચાર કોટ પહેરીને આવશે, યાદ વાગે એટલા માટે નહિ પશુ દાસ તરીકે. આ બધાના વતી કવિશ્રી ન્હાનાલાલ નૂતનવર્ષાભિનંદનની એક કવિતા સરદાર વલ્લભભાઈ પર મોકલી આપનાર છે

યુજ્જરાતના તમામ કવિઓ "નૂતન વર્ષાભિનંદન"ની કવિતાઓ લખનાર છે અને તેને સંગ્રહ પશુ થનાર છે. એ સંગ્રહમાં જે કવિતાઓ લેવામાં આવશે તેમાં લેખકોનાં નામ નહિ હશે. પરિણામે 'નૂતનવર્ષાભિનંદન' કવિતાઓમા "અભિનંદન"ને બદલે "અભિમાન ખંડન" વિશેષ હશે. એ સંગ્રહના સંપાદકત્વ નામ સાધારણ જાણવામાં આવ્યું છે. પશુ એની જ સાથે એમ સામભવા મળે છે કે પહેલી કવિતા કોની છપાય એ પ્રશ્ન પર ઝગડો થયો છે.

શ્રી ચંદ્રવંદન મહેતા એક "નૂતનવર્ષાભિનંદન" વાંચક લખી રહ્યા છે. એનાં મુખ્ય પાત્રો તરીકે શ્રી ન્હાનાલાલ, શ્રી ઠાકોર, શ્રી ખખરદાર વગેરે છે. Hero મુખ્ય પાત્ર તરીકે શ્રી ન્યોતીન્દ્ર છે નાટકત્વ વસ્તુ એ છે કે શ્રી ન્યોતીન્દ્ર ખરા જીમરથી બધાને ત્યાં નૂતનવર્ષાભિનંદન કહેવાને જાય છે પશુ એ

કહેવામાં કોણ જાણે કેમ સૌને હસવું આવે છે, આથી જાણીતા કવિઓને માફ લાગે છે આથી એક જગ્યાએ તો શ્રી જ્યોતીન્દ્ર છેડાઈ પડીને કહે છે: “જુઓ કવિશ્રી “નૂતનવર્ષાભિનદન” ન જોતા હોય તો “જૂનાં વર્ષાભિનદન” આપુ” આ સાંભ

ળતા કવિ વધારે છેડાઈ ગયા ત્યારે શ્રી જ્યોતીન્દ્ર દેવેએ સંભળાવી દીધું: “શ્યો તો તો આ લાભો છુ તે અભિનદન પથુ પછા લઈ જઈ તમારા હરીફ કવિને આપી આવું છુ” આ નાટક ક્યારે ભજવાયે તે શ્રી ચદ્રવદન જાણે!

ગૃહાગણ્યમાં પૂરતો

એક સંનાતન સાથિયો

સહકુટુંબની સ્નેહે ગૂથાયેલી તસ્વીર

બાળક વિનાનો સસાર

તસ્વીર વિનાનું ઘર

સૂનકાર મારે છે.

ફો ર વ ડ સ્ટુ ડિ યો ઝ

—ધૂતપાચેશ્વર, બિલ્ડિંગ, હાકુર દ્વાર, સુબર્ષ'૪

જન્મભૂમિ શબ્દરચના હરીકાઈ.

બણો છો ?

પત્રકારિત્વ અને સાહિત્યના ક્ષેત્રમાં લોકાદર પામેલા નીચેના સભ્યોની સમિતિ ઉદ્દેશ નક્કી કરીને સીલચંપ કરે છે.

- (૧) અમૃતલાલ શેઠ (જન્મભૂમિ પત્રોના તંત્રી)
- (૨) શ્રી જ્યોતિન્દ્ર દવે
- (૩) શ્રી ભાતુરાંકર વ્યાસ
- (૪) શ્રી સુન્દરજી ભટ્ટ
- (૫) શ્રી કરમનંદાસ માણિક (વેશાપાલન)

દીપોત્સવી વ્યાહ

૧૧૦ રૂપિયા

૫૧,૦૦૦

નાં ઈનામો

૧૫૦ ઈનામ રૂ. ૨૫,૦૦૦ રોકડા અને રેડીઓ સેટ

૧૩

જન્મભૂમિ હરીકાઈ પો. બો. ૬૭૨, મુંબઈ ૧.

“હરીકાઈ”

જન્મભૂમિ હરીકાઈ સા પતા હિક સુખ પત્ર દર રવિએ પ્રસિદ્ધ થાય છે. ચાર ચોપડી બહુવાધી માંડીને બી. એ. એમ. એ. યુલેલાઓ, ડોક્ટરો, વકીલો, પ્રેક્ષકો, ધંધાદારીઓ અને સાહિત્યકારો સહુ કોઈ વાંચે છે. ૨૦ પાનાં : કિં. ૧ આનો લવાજમ

૧૨ માસના ડા. ૩-૦-૦

આજેજ આહક બનો.

અંડુનું નામાંકિત રકતો-ફેરફે-મોલ્ટ નળણાં સળણાં જધાંને ઉપયોગી છે. સાળાં માણસોની શક્તિ એનાં સેવનથી સચવાઈ રહે છે, અને માંદાંને, માંદગી પછીની નળણાઈ નાબૂદ કરી, નવજીવન આપે છે.

અંડુનું રકતો-ફેરફે-મોલ્ટ સ્વાદિષ્ટ અને વાક્રીદે તાઝગી આપનાર છે. અને તેથી નાનાં બાળકો તેમજ મોટાં સૌ કોઈ સહેલાઈથી લઈ શકે છે. પોષણ

આપનાર અને ખાસ કરી લોહીની લાલી વધારનાર અંડુ-રકતો-ફેરફે-મોલ્ટ અવશ્ય અજમાવો.

અંડુ રકતો ફેરફે મોલ્ટ

એકવાર અવશ્ય અજમાવો !

અંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્ક્સ લીમીટેડ, ગોખલે રોડ, મુંબઈ નં. ૧૪
 ઉકાના-ભાડીયા મહાલનવાડી, કાલ્યાણેવી રોડ.

નૂતન વર્ષાભિનંદન

યાદ રાખજો !

ઉત્તમ ચિત્રોની
કેશ આ પ્રતિક
તમને આપ્યે જશે.

મુરારી પિકચર્સ

પ્રખરને જેલે લગવાન
શ્રી કૃષ્ણનો તત્વદેશ
આપતું ધાર્મિક
ચિત્ર

* શ્રી કૃષ્ણજીન યુદ્ધ *

આપી કીર્તિ પ્રાપ્ત કરી છે
તે હવે સગર્વ તૈયાર કરે છે

જેની રૂપાયતો જગત
સાહિત્યના ઇતિહાસમા
અક્ષરદેહ પામી ચુકી છે

જેનું કથન યુદ્ધર
ચુનાયતું રમરણ
કર્યે છે

ઉમર પર્યામ

લાખોના ખર્ચે
ઉત્તમ ઇરાનના
મશહુર શાયર
અને દિલ્લુશના
અનેગ જીવન
પ્રસંગો

નિર્માતા • દિગ્દર્શક

મોહનસિંહ

ક્યા
ડો. સફ્ટર આહ

લવ્ય સેટી ગ્સ ' 1
નવી જ ફોનોગ્રાફોસ ' 1
કર્ણપ્રિય સંગીત ' 1
કલાત્મક ટ્રેસો ' 1

વિગત—

મુરારી પિકચર્સ
અહમદ ચેબર્સ, લેમિંગ્ટન રોડ
મુબઈ

* પાનો *

- સાયગલ
- સુરયો
- વાસ્તી
- ક. લીલાવતી
- ધુજમ્મીલ
- અને બીજા અનેક

..... બધા વગર ચાલે .....

પણ નહિ ચાલે નીચેની વસ્તુ વિના

સાક્ષરતાના સાધન

નોટબુક, પેન્સિલ
હોલ્ડર, ટાંકણી, કાઇલો
ક્વર વગેરે

સૌંદર્યના શણગાર

સ્નો સેન્ટ, સાબુ,
પાવડર, હેર ઓઈલ,
ફેન્સી બટન વગેરે

અને સ્નેહની ભેટ વિના

ચિત્રોનાં આલ્પનો
લેખકોનાં પુસ્તકો
ખાળકોનાં રમકડાં વગેરે

ભારત એજન્સી

ફા. નં. ૩૩૧૦૩

જનરલ સ્ટોર્સ

૧૫૮, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, સુબર્બ ૨

મગજને ઠંડક આપવા
કિમ્તી વસાણાઓથી...
લક્ષ્યુર

ગાંધી બ્રાહ્મી
તેલ વાળો

મથલે ઢેકાલે મને છા!
પીંતી મહાજનને ઠંડક
સુબર્બ ૨

રેખા
ટોનીક

શ્રીઓના સર્વ દર્દો
માટે અકસરિ
બ્રાહ્મી કિમત રૂ. બે
પોસ્ટેજ શુદ્ધ

વિશ્વવિખ્યાત
વાણકી માટે

બાદશાહી
સાબુ પાવડર લાશન
સુબર્બ ૨

કવિતાની એક કંપના માટે, ગણિતશાસ્ત્રના
અટપટા ઉકેલ માટે, તકરારી મુકદ્દમામા એક
સચોટ દલીલ માટે સુદ મગજ જરૂરી છે

બ્રાહ્મી જીવન

મગજના વિકારો મટાડે છે કંપના વધારે છે
લાખો — શુભરાત આચર્યે દિક ફાર્મસી

- (૧) કાવભાદેવી સુબર્બ (૨) બાધીરાઈ, અમદાવાદ
(૩) હાઈરાઈ, સુરત (૪) લાખાજીરાઈ રોડ, રાજકોટ

અમીરી નિવાસસ્થાન
સાદા, સાલ્વક અને શુદ્ધ
ખોરાક માટે મૌથી જુલું

નૃસિંહ હિન્દુ લાઈજ

૪ ૧૧૭-૧૧૬, હોર્નબી રોડ, કોટ, સુબર્બ,
૨ નં. ૩૧૬૭૫ ટેલીગ્રાફ એફ્રેસ-“લોન્ગ”

नूतन वर्षाभिनंदन

महाकवि कालीदासतुं अमर रससर्जन

कीर्ति पीक्यसंतुं रमणीय चित्र

मेघदूत

लीला हेसाठ * शाहुभोडके

आगाजन, कुसुम देशपांडे, हरि

शिवदासानी, नलिन गुप्ते अने वास्ती

दिग्दर्शकः

देवकी गोळ

संगीत

कमल दासगुप्ता

निर्माता :

पी. गी. अवेरी

कला

आर. रोंय

विगता भट्टे लषो : श्री फ़िल्म्स ८५ मेधन रोड, मुंबई १४.

नूतन वर्षाभिनंदन

अशियाटिकंतुं अलभेलुं . मनोरंजन

पनीहारी

शांता आप्टे * सुरेन्द्र

(ज्ये. अ. कन्सर्नाना सौजन्यधी)

याकुभ, कनैयालाल, गुलाब, विक्रम,

अनिता शर्मा वगैरे

दिग्दर्शक :

गुंजल

विगता भट्टे लषो

सुप्रिम फ़िल्म डिस्ट्रीब्युटर्स

८५, दादर मेधन रोड, मुंबई नं. १४.

સુંદર ગેટઅપથી જ

પુસ્તકની હજારો નકલ ઉપલબ્ધ

બૉમ્બે પ્રોસેસ સ્ટુડિયો.

માત્ર વિચાર આપો :
એના પરથી રંગબેરંગી
ચિત્ર તૈયાર કરી પ્લેક
બનાવી આપીશું.

ડિઝાઈનસ
બ્લોકસ
સ્લાઈડસ

ટે. નં.

૨૦૯૪૫

૧૩૮, મેડોલ રોડ, કોલ, મુંબઈ.

ત પા રિ

તાવની અકસીર દવા

કેકત વયુ જ દિવસ દવા લેવાથી તાવ
ઉતરી જાય છે અને આવતા તાવ અટકી
જાય છે, તાવ પછીની નળગ્રાહી મટાડે છે,
ભૂખ લગાડે છે અને દરન સાફ લાવે છે

૫૦ ટીકડીની બોટલી ૧ના રૂ. ૧)

૨૫૦ ટીકડીની બો. ૧ના રૂ. ૨)

સિન્ધ આયુર્વેદિક ફાર્મસી

૨૩૩ મેન્ડી મપી, સીમડાચોક, મુરબ.

૩૭૫ કાલમણેની રોડ, મુંબઈ.

નુતન વર્ષાભિનંદન

‘નવયુગ’ અને ‘પીઅરલેમ’ના નુતન વર્ષાભિનંદન

પુસ્તકો જ આવી રહ્યા છે

જ્યનની ઝાઝારન સામે લડતી જે બડોની નવરંગી કથા

દિગ્દર્શક—શેરી દૌલતાલવી (ગૌઝન્ય મિતરસ)

શ્રમિકા—ગનેહપ્રભા, પરેશ એનરજી [સો મિ] મુવોચના

ચેતરજી, વસત ઘેગડી, દાર કાશ્મીરી

તૈયાર થઈ રહ્યા છે દિલ્લા રૂપેરી પરદે નવો વળાક લેતી સનસનતા પ્રસંગો

અને ધૂળવનારી ધનાઓથી પરીપૂર્ણ કહાણી રજુ થાય છે

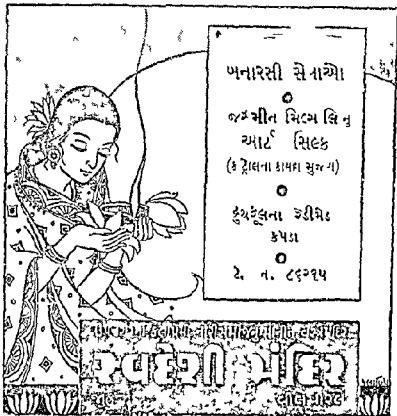
દિગ્દર્શક—પાંચથા

વેદી શહીદ લલિત

શ્રમિકા—ગીના નિઝામી, શ્યામ, કે. એન. મીઘ, દાર કાશ્મીરી, સરોજ

બોરખર, કેસરી, રણધીર, રાજ વિદ્યાસ.

પ્રકાશક . પીઅરલેમ પબ્લિશર્સ ૧૧૬, ચનીચૌક મુબઈ નં. ૪.

ખનારસી સેનાઓ

જન્મ મીત મિલ્ક સિ નુ

આર્ટ સિલ્ક

(ક ટ્રાલના કામના સુચના)

કુશલના કડીમિલ

કપડા

૨. નં. ૮૬૨૧૫

સ્વચ્છતા આંદોલન
સાવિત્રી

રામતીર્થ આહી તેલ

સ્પેશીઅલ નં. ૧

મગજના જ્ઞાનવર્તુઓ બળવાન બને છે. ધોળા વાગ કણા થાય છે, ખરતા અટકે છે ટાલમા વાગ ઊગે છે જોડા મટે છે ગાઢ નિદ્રા આવે છે, યાદશક્તિ અને આખોડી દષ્ટિ વધે છે બરી કુતુમા બહેનો, પુરૂનો બને માગડો માટે મહાન ફાયદો કરનાર છે.

બધે મળે છે.

કિમત તાની ખારથી બે રૂપિયા
માટી ખારથી ગાઠાત્રગ રૂપિયા

શ્રી રામતીર્થ ચૌગાશ્રમ

૪૪૮, મેન્ડુર્ડ ગાડ, સુબંધ ૪.

नूतन वर्षाभिनंदन

न्याये द्विदमा
संस्कारनी
सरिता वहेती,
सौंदर्यनी
पूज्य यती,
कलाना
सन्मान यता

ते समयना
भारत
वर्षना
गारवशील
युगनी
गौरवकथा

अमर पिंकयर्सतुं जलवलयमान कलासर्जन

रत्नावलि

द्विदर्शन
सुरेन्द्र देसाय

सगीत
गोविंदराम

कलानिर्देशक
आचार्य अने देवेन्द्र

भूमिका :

सुरेन्द्र * रत्नमाला

(भकाशना सौजन्यधी)

उषा भन्त्री ० के. अने सींग ० माया
येनरल ० नंदकिशोर ० लीला मिश्र

सबं लुक् स्वाधीन

एकेसेलन्ट पीकयर्स

३३ डी. त्रिभुवन रोड, सुभर्ष ४.

आ काव्यत्रयाने

तमारां धरमां

कायमने माटे

सायवी राणो

• • •

अजंपानी माधुरी

लेखक : स्वप्नस्थ

किंमत : डा. ३ पिणे

• • •

कल्याणुयात्री

कवित्री जगरदार

किंमत : सवा ३ पिणे

• • •

कवि नानासाधना
काव्यत्रयाना आयिला सेरा

• • •

कवि जगदराना

काव्यत्रया

राष्ट्रिकाः नंदनिकाः सज्जनिकाः

रासयद्रिकाः

• लपोः

अ. अ. त्रिपाठी लिमीटेड

प्रिन्सेस स्टीट, मुम्बई २.

तमारा धरनी राणी माटे

सुंदर ३५-गुण-कला अने संस्कारशी भवभवां
गृहपिथोगी छ सुंदर प्रकाशना

धरनी राणी

लेखक : श्री. कुंगरसी धरमशी संपद

भाग १-२-३-४-५ साथे

किंमत : ३. ६ १२-०

भाग १-२

(२) संस्कार लक्ष्मी

भाग १-२

३. १-१२-०, पी. पी. १२ आना

(३) वीसमी सहीनुं

पाकशास्त्र

किं. ३. २१, पी पी ६ आना

(४) पुद्धिविलास

कुरमना वपतमां पुद्धिनी कसोटी करनारा
पुद्धण कोपडा-छिपाणा किंमत ३. ५०

पी. पी. ८ आना

(५) गृहपिथो मित्रः

किंमत ३ ५ पी. पी. अर्थ ३. ०-८-० १७६.

(६) आयणो धरसंसार

किंमत ३. २) पी. पी. ६ आना.

आ छ पुस्तकाना मात्र ३. २८) पी. पी.

अर्थ ३. २ १७६. छ पुस्तकां अथवा मनपसंद

पुस्तक अवास घाय ते पडेलां भंगारी द्यो.

अवास घनां मगी शक्ये नदि. तमारे ओअरे

मोडली आपो.

लपोः

अ. अ. ठककरनी कंपनी

मुकसेलर्स-पब्लिशर्स: १४०, प्रिन्सेस स्टीट

मुम्बई-२

આ ત્રણ પુસ્તકો દરેક કુટુંબમાં

અવશ્ય
હોવાં ધટે.

(૧) પ્રેમ અને પુરુષાર્થ — સોપાન

[સંસારચક્ર અંધાવલિનાં બાર પુસ્તકોનો
સળંગ શ્રેય-બેટ-આવૃત્તિ]

- ૧૨ દિરંગી આટપેટ ચિત્રો
- પુષ્કળ સુશોભનો
- સળંગ કાપડનું બાઈ-ડોંગ
- ત્રિરંગી મદલું ગમે તેવું નોકર

કિમત ૭-૮-૦

(૨) લગ્નસાધના — સોપાન

કિં. ૨-૮-૦

(બીજી આવૃત્તિ-સુશોભનો સાથે)

(૩) લગ્ન: એક સમશ્યા — સોપાન

(બીજી આવૃત્તિ) કિં. ૨-૮-૦

[૮. ખર્ચ જીવું]

લગ્નનાં જીવંત દૃષ્ટિગીરુથી આલેખાયેલા આ ત્રણેય પુસ્તકમાં લગ્ન, જીવન અને જીવનના ધર્મો વિષે કુટુંબના દરેક માણ્યમને ઉપયોગી એવું ધણું આત્મ ગૂઢાયેલું છે બેટમાં પણ આવાં જ પુસ્તકો આપો.

—: લખો:—

જીવન સાહિત્ય મંદિર

૪૦૪, કાલબાદેવી રોડ, મુંબઈ-૨.

સૂરજ મુખી

યુવાન કવિ હરિલાલ પંડ્યાનાં

બાળગીતોનો સંગ્રહ

કિમત: આઠ આના

... પરિમલ પ્રકાશન...

: પ્રોપિરશનો :

(૧) પરિમલ સ્ટોર્સ,

૨૦૦/ઈ વિઠ્ઠલભાઈ ખેલ રોડ,

મુંબઈ, ૪

(૨) વિદ્યકર્મખંડુ સ્ટોર્સ,

૪૦ કાંદેવાડી, મુંબઈ.

☆ તહેવારોમાં ☆

સ્વાદીષ્ટ ફેરસાણુ મનગમતી તથા

વાનગીઓ બનાવવા

ન્યુ વિનોદ એઈલ મીલ

સ પૂર્ણ આત્મીવાળું ૧૦૦ ટકા શુદ્ધ તલનું તેલ વાપરો

બાવ મણના રૂા. ૧૬ * * * ૨૧. નં. ૨૧૦૦૪

૨૧, બાવન યાત્ર, વીદ્યન ડોલેજ પાછળ

ચોપાટી, મુંબઈ.

નોંધ:—આડકોની નજર, સામે તેજ પીથી

તેજ કાઢી આપવામા આવશે. તેથીમાં કોઈ

પણ પ્રકારની બેજસેજ સામીત કરનારને

રૂા. ૫૦૧ ઇનામ આપશું.

तमात्रं शौचार्थं भाष्यो

स्वस्तिं कं न्ना
 ष ना वे लो

ज्ञान
 २५७

स्वस्तिं क ओर्धल भीष्म, लीभाटेड, मुंअध, १५

આ રહ્યાં
ગુલુકોથી રૂબરૂ
બનેલાં બાળકો

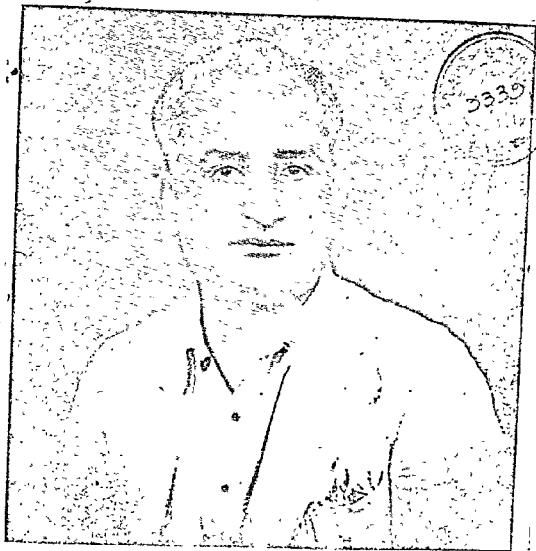
ગુલુકોથી ઉછરેલા આ સુંદર બાળકોને ગુલુકોની જાહેરાતોમાં તમે
કશી વખત જોયાં છે. દિલમાં માતાઓને બાળ્યે જ એમનાં જોડલાં જાણીતાં
અને પ્રિય બીજાં બાળકો હોઈ શકે છે. તેવું કારણ સ્પષ્ટ છે.—તેઓ

પારલોઝ ગુલુકો ધીસ્કીટના પ્રતિક છે

વિકાસ
૧૯૪૫

તંત્રી : કાલક

શ્રી વલ્લભ

RYTHM CIGARETTES

भयुर नील कापेना
नादनी केम तभारा विहारी
लहरा रावनेना नाह कपारी
अन रे धनीन काने दु-बना
विहारी केम कपरा ननाकुन
मिमलपणी रीधम सिगारेट

हसना आना थार

री ध म सीगारेट

ORDER ADVTS. STR. 673192

GOLDEN TOBACCO CO BOMBAY 26

ગુલામીએ ફીફું એક સપનું ગુલામી

અલો દિલ્હીએ વીર હાકલ પડી છે
 કતારો શહીદો તણી ઉપડી છે
 નિશાને જનેતાની મુક્તિ જડી છે
 મરીને અમર થાવા કેરી ઘડી છે

કંસનદાસ માણેક

જન્મભૂમિના—

વૈશંપાયનની કૃતિને

આ

રેકર્ડની

સઘળી

આવક

યંગ ઇન્ડીયા

ના

સંચાલકો

ડી. એમ. ૮૪૩૧

રેકર્ડ પર

રજુ કરે છે

આઝાદ

હિંદ

ફોન

મદદ

ફંડમાં

જરૂર

મોટે સત્વરે

ખરીદો

“નીલમ” શ્રીલક્ષ્મણા ગાયનેની

રેકર્ડ્ઝને સેટ બહાર પડી ચૂકેલ છે

લખો:-

નેશનલ ગ્રામોફોન

રેકર્ડ મેન્યુ. કં. લી.

૧૧૦ મેડાલ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૧.

ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ

હિન્દની લુનામાં લુની

યુવિજ્યાત ધીમા સંસ્થા

[સ્થાપિત ૧૯૧૦]

નવું શંકીયું વીમાકામ ૧૯૪૩

મેળવેલું કામ રૂ. ૬૯,૯૬,૦૦૦

લરપાર્થ થએલું કામ રૂ. ૫૭,૮૮,૦૦૦

૧૯૪૪

મેળવેલું કામ રૂ. ૧,૨૨,૮૬,૦૦૦

લરપાર્થ થએલું કામ રૂ. ૧,૦૩,૨૦,૦૦૦

આગ, દરિયાર્થ અને આકસ્માતના વીમા કામનું ખાતુ ખોસી ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ કંપનીનું ૨૨ વર્ષના લાંબા દરિયાસમાં ૧૯૪૫ ની સાલ એક નવું પ્રકરણ બિગેર છે.

સત્તાવાર થાપણ રૂ. ૫૦,૦૦,૦૦૦

લરપાર્થ થએલી થાપણ .. ૧૨,૫૦,૦૦૦

કુલ આરંભ્યામત .. ૮૫,૦૦,૦૦૦

ચાલુ કામકાજ .. ૩,૫૦,૦૦,૦૦૦

પ્રીમીયમ આવક .. ૧૮,૦૦,૦૦૦

લાઈફ ફંડ .. ૬૦,૦૦,૦૦૦

ધી ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ ઇન્સ્યુરન્સ કું. લી.

ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ બોર્ડીંગ, નેપોલો સ્ટ્રીટ, ૧૧૦ મુંબઈ.

ઈન્ડીયા-આગ-દરિયાર્થ-આકસ્માત

સ્વરસત્રાટ

સા યગલ

જયંત દેસાઈ
પ્રોડક્શન

જાગીર

સ્વરકીર્તરી

સુ રે યા

શ્રી જયંત દેસાઈ પ્રોડક્શન્સનું સંગીતપ્રધાન ચિત્ર

જાગીર

દિગ્દર્શક :

જયંત દેસાઈ

એમાં

મુખારક, જલ્લુખાર્ધ,
સાવવી, રેવાશકર
અને બે નવીન તારીખઓ
રાજગણી અને નીલોકર

જયંત દેસાઈ

પ્રોડક્શન્સનું

આગામી ચિત્ર

સોની મહીવાલ

ધંધરલાલ : બેગમપારા

જયંત દેસાઈ

પ્રોડક્શન્સનું

તિહાસિક ચિત્ર

જ હાં ગી ર

પુરશીદ એમા રલ્લ યામ છે

કૃપણ સીનેમામાં ચાલુ છે

વલ્લભી શકે છે.

શુદ્ધની મુશ્કેલીઓ હવે વગભગ પુરી થઈ છે. અગત્યના કાચો માન જે અપાત કન્વે પન્નો હોતો તે જવે મળે છે એટલે હવે અમે મનજીવિત રીતે યાત્રાવેલી હિન્દ સાયકલો માટેની આપની માગણી પુરી થી શકાય તેમ છીએ.

હિન્દ સાયકલોને દિવસની સાઈકલ યનાનનારી સૌથી મોટી સરચાએ હિન્દના રસ્તાઓની વિવિધ સ્થિતિના કારણે ખમવા પડના ધસાગત રોડની વગેરે રીતે તેમને યનાવેલી છે. ઉચ્ચ ૨૦-૧૫ અને નીચા ૨૦-૧૫, સાઈકલ ગર્મી ડુબીઓમાં

ગેરડી—સાઈકલની યનાનમાં કોઈ ભાગ ઉલ્લુપવાનો હશે તો તેની મેંડેરી ખરીદી મ્પો પડી એક વગરના એ તેને કપનીના કારખાનામાં પરીચેની કરવામાં આવે તો તેને નવનગરી નાખી નાખવામાં આવશે.

ઓ મીવા ધોરી ગ્નાઓ ઉપર, સુવર્ના તકકામાં અને નમના વગરના મા તેઓ તેમને વેરી મુખી તમીશ મુખા એધાની મેના આપે છે. ફોર્મ અને ફોર્મો મીકન્ડાન્ન મેટી છે. કોમીઅમના વાગો આગી રીતે પેટ ચલાવેના છે, હેન્ડલ-બાર અને મડગાડમ સુદન દેખવના યાવેના છે. દિન્દ નાયપોન ગાસ્ટર ટાસ્કો અને ટ્યુબો ચલાવેલ છે. પુકો માટે ૨૨ અને ૨૪" ફોર્મો અને યાત્રાઓ માટે જુની જુની યનાના મેન્નો અગા રેપર પાર્સ સડનગની ગળી રહે છે.

હિન્દ સાયકલ્સ લીમીટેડ, ૨૫, વન્દી મુખર્જી.
 મેનેજીંગ ઓફીસ: ૧૧૨/૧૫ બ્રહ્મ સીંઠ
 મુખર્જી હામ માટે એન્ડ્રો
 નેશનલ ટ્રેડમર્ક. ૩૪૫, કાવયાદેવી વોડ, મુખર્જી.

પહેલાં એણે પોતાના સૌંદર્યથી વૈશાલીના લીચ્છવીઓનાં
દિલ છત્યાં. હવે મુખર્ષનું મન છતી રહી છે.

કલા
અને
સંસ્કારનું
કલા
રત્ન

આપના
શહેરમાં
આવે
ત્યારે
અચૂક
જેશે

આપના

દિગ્દર્શક નંદલાલ જસવંતલાલ.

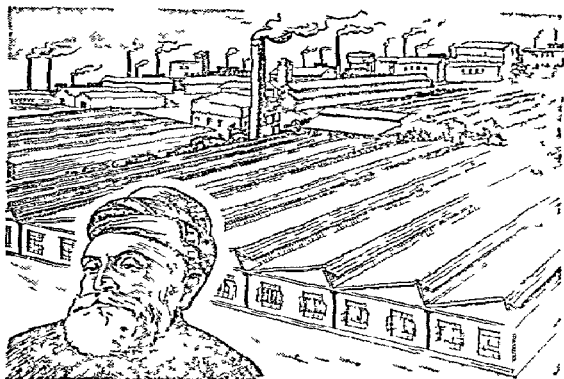
લક્ષ્મી પ્રોડક્ષને તૈયાર
કરેલું મુરલી સુધીટાન
ચિત્ર

રોક્ષી માં
ખીન માસમાં ચાલુ છે.
રિચિમ પ્રદાશન

ઃ અભિનય :

પ્રેમઅદીબ, સવિતાદેવી, છવન,
અરુણ, જગદીશ, ખદ્રીપ્રસાદ,

હિંદના ભાવિ વિકાસનો તાણોવાણો

આંજી હિંદમાં સુતરાઉ કાપડની ૪૦૭ મીલો છે. ૧૮૫૩ માં-
આંજી એક સદીથી ઓછા ગાળા પહેલાં- હિંદમાં પહેલી મીલ
સ્થાપવામાં આવી હતી. હિંદના ઔદ્યોગિક વિકાસમાં સુતરાઉ
કાપડનો ઉદ્યોગ અત્યંત મહત્વના કેન્દ્રરૂપ બની રહ્યો છે અને
તેના વિકાસમાં તાતા કુટુંબે તેનો પ્રશાસન કાર્યો નોંધાવ્યા છે.
તેના પ્રથમ ઔદ્યોગિક સાહસરૂપ એંગ્રેમ મીલ્સની સ્થાપના
૧૮૭૭ માં ઉદ્યોગક્ષેત્રના મહાન અગ્રેસર જમશેદજી તાતાના
હસ્તકે થઈ હતી.

હિંદની જનતાએ હવે પરદેશી કાપડ ખરીદવાની જરૂર નથી
હવે હિંદ પોતે તેના પુરપુત્રોએને પમદ આપે તેવું ઉચ્ચ જાતનું,
તરેહવાન અને મર્વના ખીચ્છાને પોપાઈ શકે તેવું કાપડ પુરું
પાડી શકે છે.

રાષ્ટ્રની મેવા બલવવાની અમારી ઉમદ છે.

ધી સેન્ટ્રલ ઈન્ડિયા સ્પીનિંગ લીમિટેડ

એન્ડ મેન્યુફેક્ચરીંગ કંપની લીમિટેડ.

અને જ એ જ નમઃ તાતા ઈન્ડસ્ટ્રીઝ, લીમિટેડ.

ગહાલથી વંધાવી લીધું છે. મુંબઈએ, આ ચિત્રને

કુટુંબ સેવા

પિતાએ લાડકાડથી
લાલનપાલન કરી
પુત્રને મહુદા કર્યો
પરંતુ કુટુંબ અને
સસારની જવાબદારી
સંભાળવાનું પુત્રને
ક હું ત્યા રે—

અલીનય—

મો તી લા લ

ન ર ગી સ

મઝહુરખાન

આશાસતા, ગાપ
નાગેન્દ્ર મઝહુદાર
અને નવિન યાજ્ઞિક

દેશ સેવા

પુત્રે દેશસેવાની
દલીલ આગળ
ધરી, કોટુંબિક
જવાબદારીઓ
ફગાળી દીધી
પરિણામે—

વીસમી સદી

કુટુંબસેવા ને દેશસેવાના પ્રશ્ન પર જગી જતાં ધર્મશિલોનો પડઘો ઝીલે છે.

હિત્દર્શન : એમ. ભવનાની

વાર્તા—
ઇનાફી રામરાવ

પટકથા—સવાહ
પં. તરોત્તમ વ્યાસ

સંગીત—
પનાલાલ ઘોષ

ભવનાની પ્રોડક્શન્સનું આજની ઘડીનું સમાજ ચિત્ર

દરરોજ—

૪, ૭, ૧૦

શની, રવિ,

૧ વાગ્યે.

સ્વ. સિત્ત ક

ડાયમન્ડ નેશનલ સ્ટુડીઓઝ પ્રકાશન

એડવાન્સ

સુક્રી ગ :

૧૦થી ૧૨

૩થી ૬

દિન્ડી (ડાયરી)

બળવંતરાય ક. ઠાકોર

- દિન્ડીમાં શું લખશે, રામ ?
- (૧) આરક ખર્ચ-ચોપડે દામ,
 (૨) બચતખોટ વધઘટ તો ગુપ્ત,
 ઉલટસુલટ, અભ્યંતર હુપ્ત;
 દિન્ડીમાં તે ના જ લખાય
 અંતરમાં મ ન જે પ્રીછાય
- (૩) નિય નિમિત્તક સમય નિબંધ
 પ્રવૃત્તિક્રમ સકુલ ને શીખ,
 તક માચગ્યે જ દૂઝી રહે,
 ચૂકચે પાળ કર ઘમવા કરે,
 સમય નોંધ એ આમાં વ્યર્થ
 એ તો નાન્દિવસ કંઈકથ.

(૧) તો શું આ દિન્ડી છ નકામ ?
 ના કે! એ તા ગુણ અભિનમ
 હુત્ત મલિક, હુત્તર રીત
 ઉપયોગી એ બને ખચીત,
 વહુલી પ્રિય જલુચી પલુ થાય
 કદિ લેકાય, કદિ ચૂમાય,
 અચુટે ય કદિક મિચાય !
 કદિ છેકાય, કદીક દેકાય,
 કદીક દિન્ડીનમ પૂજાય.
 અમૂંચ ધન, રે મિત્ર સંજીવન,
 ચુખાહુખમ થી, દટયાતંગન,
 બનો નિન્ડિ નિજ વિકાસ પ્રિંગળ રજ

કવિ.કથાઓ

મૂળરાજ અંબરિયા

લૅકનની કવિતા

ગ્રેસીડન્ટ લૅકને તેમના, જીવનમાં એક જ કવિતા લખી હતી. એમણે એમની વાહતા પર એક પત્ર લખ્યો. "પરજીવા નેટવું હું તને આહતો નથી."

પત્ર મળતાંવિંત જ મેરી ટોડ, તેની ભાવિ પત્ની, દોડી આવી અને તેના કર્કશા જેવા સ્વભાવ પ્રમાણે લડવા અને રડવા માંડ્યું. લૅકન એના કોથી અદેખા સ્વભાવથી ત્રાસી ગયો હતો. છતાં કોઈ અને રડતી ન જોઈ શકે એટલો સુખન હતો. એણે એને બાથમાં લઈ સુખન કર્યું ને દિવસીરી જાહેર કરી.

૧૮૪૧ના જાન્યુઆરીની પહેલી તારીખે એમના લગ્ન નક્કી કરવામાં આવેલા. પણ લૅકનનો તે દિવસે કયાય પત્તો નહોતો. એ લગભગ માદો, ગાંઠો થઈ ગયો હતો. એનું મગજ લમી ગયું હતું અમ શદ્દ વાક્યો બોલતો હતો પોતાનું જીવન નથી એમ કહેતો હતો ને "આત્મધાત" પર એક કવિતા લખી રમીગરિદ્વડના એક છાપામાં તે છપાવો મોકલી, તે છપાઈ પણ ખરી એ આપવાનું ન કરી જેસે એ માટે એના મિત્રોએ એની પાસેથી છરી ખૂટવી લીધી.

એ પછી તે લૅકન જીવ્યો અને મેરી સાથે જ પરણ્યો પણ કર્કશા સાથેના જીવને એની કવિતા મારી નાખી.

આમ અમે રેકાને એક સરસ કવિ મળતા મળતાં રહી ગયો ને પ્રેમ પ્રમુખ નહ્યો.

કવિ અને કર્કશા

કર્કશા પાતી ધરાવતા અંધ મીડન પાસે

કોઈએ તેની પત્નીનાં વખાણ કર્યાં: "તમારી પત્ની તો કોઈ સુંદર યુવાળ જેવી છે."

"યુવાળ તો દેખાતું નથી" મીડને કહ્યું: "પણ કાંટાનો મને અનુભવ થયો છે ખરો."

મુશાયરા!

નવી સાલ પૂછે જૂની સાલને કે-
"કહો તું શકે શા થશે હાલ મારા?"
જૂની સાલ કહેતી ખૂટીને આદાથી:
'મને તો મુનાયે દુઝારા, દુઝારા!'

(પાલમુકુંદ દવે)

ફેડરિકની ટ્રેજેડી

પૃથ્વીતાના ગમ્ન ફેડરિક ધ ટ્રેજેડીએ કમ્પત્તોનો ભાગે ધખરો હતો. લખી લખીને એ તેના સમકાલિન વોલ્ટેરને આ કશ્ચિકાઓ વાંચી સમજાવતો.

એવટે એક દિવસ વોલ્ટેર કંટાળ્યો ને રાતને સંભળાવી દીધું કે તેની કશ્ચિકાઓ પરેખર કશ્ચિકાઓ જ છે; તેમાં કંઈ દમ નથી. ગદ્યમાં કંઈક લખે તો સાઈં.

આથી ગુરસે ધર્મ ફેડરિકે તેને ફેદમાં નાખ્યો. કેટલાક મહિનાઓ પછી વોલ્ટેરે તેનો મત બદલ્યો હજો માની ફેડરિકે તેને છોડ્યો અને ફરી પાછો કશ્ચિકાઓ સંભળાવતી શરૂ કરી.

અધું સાંભળ્યા બાદ વોલ્ટેરે ઉભો થઈ ચાલવા માંડ્યો.

"કેમ, ક્યાં જાય છે?" ફેડરિકે પૂછ્યું.

"પાછો જોવામાં" વોલ્ટેરે કહ્યું

તે દિવસથી ફેડરિક ધ ટ્રેડે કાવ્યમાં કશ્ચિકાઓ

સાખવી માંડી વાળી.

કવિનું ગૃહજીવન

મુસાફરીમાં સામાન લેવો કવિવર ટાગોરને ગમતો નહિ. જેમના મનની ચેતના સૂક્ષ્મ હોય છે તેઓ રથૂળ સામાજિક બાર સહન કરી શકતા નથી, એથી દુઃખ પામે છે.

મુસાફરીએ તીકળતી વેળા કવિ પત્નીને કહેતા: "આટલા બધા ખોળને લઈને શું કરવું છે? મૂઠી દે એને." ત્યારે કવિ-પત્ની તાડૂછી ઉડતાં: "હૈયાં છોકરાંવાળા ઘરમાં ભગવડા બનવું નહિ ચાલે." જરૂરીયાત પુરતાં ચાર કપડાં લઈ ચાલી તીકળવું કવિને ગમતું.

મુસાફરીમાં સ્ત્રીની ઇચ્છા એ જ હોય છે કે ઘરસંસારને ઉપયોગી એવી બેચાર સ્ત્રીને સાથે હોય તો રસ્તામાં મુંઝવણ ન નડે. પુરૂષની દષ્ટિમાં આ વસ્તુ ખટકે છે. તેને આ "ખોળને" લાગે છે, ત્યારે સ્ત્રી તેમાં સગવડ જ શુભે છે. કોણ બાણે ક્યારે કંઈ વસ્તુની જરૂર પડશે? એટલે મુસાફરીમાં સ્ત્રી પુરૂષની નજર ચૂકાવીને પણ એવી સ્ત્રીને સાથે લઈ લે છે.

કવિના ગૃહજીવનમાં પણ આ સામાન્ય નિયમ પળાતો આવ્યો હતો. કવિપત્ની સંતાડીને એવી ઘણી સ્ત્રીને સાથે લઈ લેતાં અને હસીને કહેતાં: "શુભો તો ખરા, આવા માણસ સાથે તે કેમ સંસાર ચલાવી શકાય? જ્યાં જઈએ ત્યાં માણસોનો મેળો એમને મળવા એકઠો થઈ જાય. એમની આગતાસ્વાગતા કરવી આ-પાણીની બ્યવરથા કરવી, પુરી-કચેરી, મીઠાઈ તૈયાર કરવી; એ બધું કંઈ આપમેળે થોડું જ તૈયાર થઈ જવાનું છે? પણ એમને સમજાવે કોણ?"

આદર્શની ખેંચતાણુમાં અનેક વખતે અનેક સ્ત્રીને ત્યાગી દેવામાં કે પોતાની જાતને દુઃખ

દેવામાં કવિએ કંઈ બાકી રાખ્યું નહોતું. એમનો આદર્શ ક્યારે કંઈ વસ્તુ એમને તમારી દેશે એની કવિપત્નીને નિરંતર ચિંતા રહ્યા કરતી.

કવિનું ટીખળ

કવિ દલપતરામ વડવાણુ શહેરના હતા. તેઓમાં સીધા કવિના કરવાની બહુ સારી શક્તિ હતી. એ વેળા એમની ન્યાતમાં બે બે આગેવાનોને તે કારણે બે પક્ષ પડેલા. એકના આગેવાન જગજીવન ને ખીળના દયારામ હતા.

કોઈકે કિશોર અવસ્થાના દલપતને આ ઝગડા પર કંઈક કવિના કરવા કહ્યું. કવિએ તરત જોડી કાઢ્યું:

"મોટા એટલા બારણાં
ને નાની એટલી બારી;
"દયા" હારે વેર કરીને
"જીવું" જામ મારી."

ને આ કાવ્ય તો વડવાણુ શહેરની શેરીએ શેરીએ ગવાવા લાગ્યું. જગજીવનનો પક્ષ આથી ખૂબ ઉત્કેરણો. ને આ કવિનું કરનારને શિક્ષા કરવા ન્યાત એકી કરી.

પણ છેલ્લી ઘડીએ ત્યારે ખગર પડી કે એનો રચનાર ડાહ્યાનાથ વેડીયાનો દીકરો દલિયો છે ત્યારે ગુસ્સે થવાને બદલે સફૂ ખેલદિલીથી હસી પડયા.

અસલ અને નકલ

અમેરિકાના બોસ્ટન શહેરમાં પુરનોના જાકેટ લીલામમાં એડગર એલન પોલી "કેમેલોન અને ખીળ" કાવ્યો" ની પહેલી આવૃત્તિની એક નકલના સાડા પંદર ડોલર ઉપજાયા હતા.

અહીં કોઈ અસલ કવિને જ હરરાજ કરીએ તોય એટલી રકમ ઉપજે કે કેમ એ ચંકા છે.

મટકી માટીની નારી, એમાં - મોહન માયા રે,
 અનાથના નાથ મોંઘા, વિરાટ સમાયા રે,
 લોળી લોળી રે....(૨)

ઠકોતેર કૂળ તારાં, તાર્યાં તેં સુહાગી રે
 અનંતને પંથ આદ્યો, સારી તું તેા ત્યાગી રે

ભરવાડણુ : કેા 'દી' આવી લાગી ન મેં મૂરત રૂપાળી રે
 આનંદની હેલી આજે મળતાં વનમાળીરે....

લોળી રે ભરવાડણુ... (૨)

લોળી લોળી રે ભરવાડણુ (૨)

સંઘગાન : જળકીને જોયું તેા મટકી દીસે નહીં,
 પલકમાં પ્રગટતી દિવ્ય માયા;

અખિલ પ્રહાંડમાં એક જે શ્રી હરિં,

પંચમહાભૂતમાં છે સમાયા.

માટીતું માળખું એમ કૂટી જતાં

પ્રહા લટકાં કરે પ્રહાં પાસે;

લોટ ભરવાડણુ લાગ લીધો પછી.

નિત્ય પ્રહાંડના ભવ્ય રાસે.

ગુજરાતી સાહિત્યમાં ગઝલ

‘નસીમ’

લેખાંક ત્રીજો

ગુજરાતી ગઝલનો પૂર્વકાળ અર્ધી પૂરા થાય છે અને હવે નવા કાળનો જન્મ થાય છે. ગુજરાતી જનતામાં ગઝલ આજે પણ લોકપ્રિય છે એટલે ગઝલનું થોડું અંશદર્શન કરાવવામાં આવે તો યોગ્ય થઈ પડશે.

ગુજરાતી સાહિત્યમાં ગઝલનું આગમન સુરી વાદી પ્રેમની ભાવના સાથે થયું. તે પછી પાર્થિવ-પ્રેમ, દેશપ્રેમ તથા અન્ય ભાવનાએ ગઝલ રંગાઈ. આજે આપણે ગઝલનું એકદેશીય નદિ પણ સર્વદેશીય સ્વરૂપ લેઈએ છીએ.

ઉર્દૂ ભાષામાં પણ ગઝલનું સ્વરૂપ સર્વદેશીય છે. ગુજરાતી ગઝલ અને ઉર્દૂ ગઝલમાં કેટલાક તાત્વિક બેદા રહેલા છે. ગુજરાતી ગઝલ પણ અંશે સંકલિત-મુસલ્મનીય હોય છે જ્યારે ઉર્દૂ ગઝલો અસંકલિત-ગેરમુસલ્મનીય હોય છે. મૌતાના આસીના મંતવ્ય અનુસાર ઉર્દૂ ભાષાનાં સંકલિત ગઝલ સુરી કવિ મીર હદી પણ અંશે લખી છે કવિવર ઇકબાલની ગઝલો પણ સંકલિત છે. ખીશ પણ છૂટીછવાઈ એવી ગઝલો મળી આવે છે. છતાં ગઝલનું અસંકલિત સ્વરૂપ ઉર્દૂમાં અદ્યપિ પ્રાધાન્ય ભોગવે છે. હારમીમાં સંકલિત ગઝલનું કાંઈક પ્રાધાન્ય છે.

ગુજરાતી ભાષા માટે તો જેમ પહેલાં જન્મ્યું છે તેમ સંકલિત-મુસલ્મનીય ગઝલો લખાય એ પસંદ કરવા યોગ્ય છે. છતાં અસંકલિત-ગેરમુસલ્મનીય ગઝલ લખવાની જો કવિઓ શક્તિ ધરાવતા હોય, તેમના ઉપર એમ નિયમ તરીકે અંકુશ મૂકવો એવું માફ મંતવ્ય નથી. આ જાને સ્વરૂપમાં જુદી જુદી કળા છે. અસંકલિત ગઝલમાં ભાવ અને કળાનું વૈવિધ્ય ટપકે છે. તેનું આલેખન સરળ

હોય છે. કવિ એમાં મુક્ત વિદાર કરી શકે છે અને આ વૈવિધ્ય કળાસાધ્ય હોય તો આનંદ આપે છે. વળી એમાં રસનું ચપચપ સમાવી શકાય છે. સંકલિત ગઝલમાં એક ભાવના હોય છે અને એક ભાવનાના અંતરગત ભાવો પાંધતા પડે છે. વૈવિધ્ય તો એમાં યે હોય છે પણ તેનો પ્રકાર જુદો હોય છે એવી ગઝલ એકસુરીલી-એક ભાવનાલક્ષી અને છે. કવિ વાંગકના મન ઉપર એક જ વિચારની પ્રતિભાષા પાડી શકે છે. સંકલિત ગઝલ રચનાર કવિ એક ભાવનાની સુરીલતાની જમાવટ નહિ કરી શકે તો ગઝલ રસ આલ્ષ્યો જ્વાલનો બધ રહે છે. ગુજરાતી ગઝલોમાં કુદરતી રીતે જ સંકલિત સ્વરૂપ સ્વીકારવામાં આવ્યું છે. એટલે એ માર્ગે પ્રગતિ થાય તો હિત્વવાનેમ છે. ગઝલમાં ભાવના અને ઉર્મિ બેટલી જગવાન દરે એટલી ગઝલ અસરવાળી જનશે. અંગ્રેજીમાં જેને લીરીકલ પોએટ્રી કહે છે, તેવા ગુણ ગઝલ ધરાવે છે પ્રથમ તો સિદ્ધિ નાનું હોય છે અને તેમાં ઉર્મી સાગરીપ્રધનતાથી વડે છે. શેલી અંગ્રેજીનો-કવિ છે. એટલે અંશે ભાવનાની દષ્ટિએ તે ગઝલકાર છે.

ગઝલની કડીઓ

ગઝલમાં કેટલી કડીઓ દેવી લેઈએ એ મંદે કરી સત્તાવાર નિર્ણય થયો નથી. પાંચથી એકથી અને અગીઆરથી વધુ કડીઓ ગઝલમાં નદિ લખવાનો નિયમ પાળવામાં આવે તો પસંદ કરવાનેમ છે. જે થોડીક સુંદર કડીઓ હોય તો એટલો વધારો ખીનઆવકારલાઈ નદિ ગણાય. હારમી-ઉર્દૂ ગઝલકારોએ વિસ્તૃત ગઝલો પણ લખી છે. આ લખવાનું અનુકરણ નિયમ તરીકે તો હિત્વવાનેમ નથી સાગવું.

ગઝલની ભાષા

ગઝલની ભાષાનો પ્રશ્ન પણ ચર્ચવા જેવો છે. ગઝલની ભાષામાં સંસ્કારિતા અને વિશુદ્ધતા પસંદ કરવા ભેગ છે એવો મારો નત્ર મત છે. ગુજરાતી ગઝલો બહુધા ગુજરાતી ભાષાના તત્વવાળી હોવી જોઈએ. એવા પ્રયોગવાળી ભાષા ન હોવી જોઈએ કે ગઝલ કિલ્લેટ ઘણું જાય. ગઝલને અનુરૂપ ધર્મ પડે તેવા ઘણા શબ્દો ગુજરાતી ભાષામાં છે એ વિશે ભાષાજ્ઞાન ખીલવવાની આવશ્યકતા તો ખરી. ઝઘમાં મિયાણ અને ભાવનું તાદરશ ચિત્ર ખડું રવા માટે પારિભાષિક ફારસી શબ્દો ગઝલમાં વપરવાની આવશ્યકતા છે. અગ્રેજી ભાષામાં ઉમર મધ્યામની રૂબાઈઓનું ભાષાન્તર કરતા શ્રીટઝરહીને ઘણું આ વસ્તુ લક્ષમાં રાખવી પડી હતી. ગઝલના એવા ઘણા પારિભાષિકો ગુજરાતીમાં રૂઠ ઘણું ગયા છે. ભાવના વિકાસ અર્થે થોડાક બીજા કળા-રસ વેશુદ્ધતા આદર્શ બળવીને વાપરવામાં આવે તો ઝઘમાં ભાવસૌન્દર્ય આણવા સાથે ભાષાસૌન્દર્ય પણ આણી શકાશે. અગ્રેજી અને ફારસી ભાષાને તે ભોમ વ્યોમનું અંતર છે. છતાં આ કળા-રસ બળવવા દિટઝરહી સાફી, સનમ, છુયછુય, ઝુય, ઝરમ આદિ પ્રયોગો કર્યા છે. શ્રી આદા ઘંકરે ફારસી શબ્દો મર્યાદિત રીતે વાપર્યા છે. ગઝલ માટે અગત્યની હોય એવી પરિભાષા કે પારિભાષિકો આપણને યોગ્યતા પડશે કેટલાક ગઝલકારોએ એવા પારિભાષિકો અત્યાર આગમ્ય યોગ્યતા પણ છે. ક્ષમાનું દિપિકા, પરવાનાનું પતંગ, નહાણું -અસોધર, સયાદનું પારથી કે પારાથી ઈત્યાદિ આવા પ્રયોગોથી ગુજરાતી ભાષા વધુ યોગ્યત્વી બની શકે. ઉર્દૂ કાવ્યસાહિત્યમાં ભાષા-શુદ્ધિ અને યોગ્ય નવા પ્રયોગો માટે ઉર્દૂ કવિઓનો પ્રેમ જાણીતો છે.

ત્યાજ્ય પ્રયોગો

આજે જે સૈકા ઉપર સમય થયો છે. ઉર્દૂના આજ કવિ વલીના સમયથી લઈ સાપ્રતકાળમાં પણ

ભાષાશુદ્ધિ પ્રત્યે ઉર્દૂ જગતમાં ધક્કા આપવામાં આવે છે. ઉર્દૂ કવિતાના સાત યુગ થયા છે. હાલ સાપ્રત યુગ ચાલે છે. આ દરમ્યાન એક વારના શબ્દપ્રયોગો ત્યાજ્ય ગણાયા છે અને તેનું રચાન નવા પ્રયોગોએ લીધું છે. યુગવારે ઉર્દૂ કવિઓની ભાષાનું નિરોક્ષણ કરવાથી આ વસ્તુ સરળતાથી સમજી શકાય છે. ઉર્દૂમાં આવા ત્યાજ્ય પ્રયોગોને મતઝકાન કહે છે અને ગઝલની ભાષાનું ઉર્દૂમાં એક ધોરણુ મવાઈ મયું છે. વઝન તો રૂઠ ઘણું ગયેલાં છે એટલે માત્ર ભાવ જ ગઝલરૂપી સાંચમાં નાખવાની અગત્ય રહે છે. ગુજરાતી ભાષામાં ગઝલ માટે આવી ભૂમિકા ખેડવાને ઘણો કાળ જશે અને ઘણા વિકાસ ગઝલકારોને એક ઉદ્દેશ તરીકે એ નિશ્ચય કર્યું કરવું પડશે. એનો વાસ્તવિક લાભ તો પાછળના સૌકા જ લઈ શકશે.

સમય જતાં એ પ્રકારે ગુજરાતી ગઝલરચનામાં પણ સ્વભાવિક રીતે ત્યાજ્ય પ્રયોગો-મતઝકાતના પ્રસંગો ઉભા થશે દરેક કાળમાં ભાષા એકસરખી રહેતી નથી. તેનું સ્વરૂપ બદલાતું રહે છે. કાળની અસરને સમજીને જ ગઝલ રચના કરશે તે બહુધા કાળે કરી જનમેલા ત્યાજ્ય પ્રયોગોનો ઓછો જ ભોગ બનશે. ઉર્દૂ કાવ્યસાહિત્યમાંના મહાન કવિઓ મીર, તખી, સૌદા અને મીર હદ પોતાના સમયના ઉસ્તાદો હતા, છતાં તેઓ પોતાના કાળની ભાષા અને પ્રયોગો સામાન્ય રીતે વાપરતા હોઈ એમની ભાષા વિશુદ્ધ છતાં આજની ભાષાદષ્ટિએ તેમાં પ્રસંગે પ્રસંગે આપણે રસક્ષતિ અનુભવીએ છીએ. મીર હસન પ્રાયઃ એ સમયના કવિ હતા, છતાં એમની ભાષાશુદ્ધિની ચિવટના પરિણામે એમની ગઝલોમાં ત્યાજ્ય પ્રયોગો દોષ ઓછો હોવામાં આવે છે. ઉર્દૂ કાવ્યની ભાષામાં પરિવર્તન થયું છે, તેમ નર્મદ દલપતના સમયની અને આજની ગુજરાતી ભાષામાં પરિવર્તન નથી થયું એમ કોણ કહી શકશે? તાત્પર્ય કે ભાષાનો પ્રશ્ન ગઝલ માટે પણ વિચારણીય છે.

વિગળ-અરુણા-પારિભાષિક

આપણી ગજલસ્યનાએ પ્રગતિ બાણી કુચ કરી છે એટલે ગજલની પરિભાષા એ તેની પાછળ આવશે. કેટલાક વિદ્વાન મુજરાતી ગજલકારોનું લક્ષ્ય એ બણી થોડે ધણે અંશે એવાનું છે એ કહેતાં મને હર્ષ થાય છે. ગજલનો આરંભ તેની પહેલી કહીથી થાય છે ગજલની પરિભાષામાં તેને મતલા કહે છે. મતલાનો પર્વાયવાની શબ્દ પ્રથમા યોગ્ય છે એક ખીજા બાંધએ તેને શુદ્ધ સંસ્કૃત સ્વરૂપે ઉત્થાનિકા તરીકે બહાર આવ્યો છે. મતલા ઉત્પર્યાનને કહે છે. ગજલની છેલ્લી કહીને મહતા કહેવામાં આવે છે. જે પ્રથમ કહી પ્રથમા હોય તે છેલ્લી કહી અંતિમા હોવી જોઈએ. કોષએ ઉત્થાનિકા પછી મહતાને ન્વનિકા તરીકે ઓળખાવી છે. મીસરાને પંકિત કહે છે. વગી પંકિત-નોરના અર્થમાં પણ વપરાય છે. તરેદના અર્થમાં પણ પંકિતનો પ્રયોગ કરવામાં આવે છે.

આ વિષયમાં મુજરાતી પર્વાય પ્રચલિત હોઈ તે અપનાવી લેવા જોઈએ. અને ખીજા નવા પર્વાય યોગ્યતા જોઈએ. ગજલની પહેલી અને છેલ્લી કહી સિવાયના દરેક પંકિતના પહેલા ચરણને મિસરયે ઉત્તા અને ખીજા ચરણને મિસરયે સામી કહે છે મિસરયે ઉત્તા માટે એક અંધુએ પૂર્વકી શબ્દ યોગ્ય છે. જે મિસરયે ઉત્તા પૂર્વ કહી હોય તે મિસરયે સામી ઉત્તર કહી હોવી જોઈએ જેન મંથના બાજોને પૂર્વધર્મ અને ઉત્તરધર્મ તરીકે વિભક્ત કરવાનો નિયમ છે, તેનો નિયમ અને પણ સ્ત્રીકારવામાં વંધો હોઈ શકે નહિ. મનલા પગીની કહીને દુરને મનલા કહે છે. દુરને મતલાને સુપ્રથમા કે સુઉત્થાનિકા કહેવી જોઈએ. ગજલની સર્વથી મુંદર કહીને શાદ બટાત અને દુરને ગજલ કહે છે. આપણે તેને હાઈ કહી શકીએ તખ્તુસનો પર્વાય ઉપનામ તો પ્રસિદ્ધ છે. કાશીવા શબ્દ પ્રચલિત

યઈ ગયો છે તેને પ્રાસ કહી શકાય. કાશીવા શબ્દ કંઠ્ય પરથી નીકળ્યો છે. તેનો અર્થ અનુસરતું થાય છે. સ્ત્રીક સવાર પાછળની સવારીને કહે છે. આ શબ્દ હજી પ્રચલિત થવાની સ્થિતિમાં છે. તેને અનુપ્રાસ કહી શકાય. આવા ખીજા પણ કેટલાક પારિભાષિક શબ્દો છે. તેની પરિભાષા પગપાથી એક મદલનું કાળું પૂર્ણ કરી શકાય. મુજરાતી ભાષામાં અરુણ એ દષ્ટિએ લખાશે ત્યારે તેની પરિભાષા યોગ્યતાનો પ્રસંગ ઉભો થશે મુજરાતના વિદ્વાન ગજલકારો સદકારથી આ વસ્તુનો ઉલ્લેખ કરી શકે.

મદાગીન-મચ્છાધમ

ગજલના દુષળ અને મૌન્ટવના તરવાને ગજલના ઉત્તરાદ કવિઓએ કળાના અંગ તરીકે સ્ત્રીકારી મદાગીન અને મચ્છાધમ એવા વાગ પાડ્યા છે. ગજલની પુખ્તિઓને મદાગીન અને દુષળોને મચ્છાધમ કહે છે. આ મદાગીન અને મચ્છાધમના શુદ્ધ શુદ્ધ પ્રકાર છે. આ વાત લક્ષ્યા આવે તે માટે જે વસ્તુનો નિર્દેશ પુગ્ને થઈ પડશે.

મદાગીનનો એક પ્રકાર એવો છે કે એક ભાવ કોઈ મનુષ્યના મનલા હોય તેના જ બાવની એક અસરકારક કહી કોઈ કવિ કહે અને સાંભળનાર ઉપર એવી અસર થાય કે કવિએ પોતાના મનનાં ભાવ વ્યક્ત કર્યાં છે, તે એ પ્રકાશની સ્વાભાવિક પંકિતને સદયે મુલતલા કહે છે આ મચ્છાધમ એક ખૂબી છે. એટલે તે મદાગીનમાં ગજાઈ છે તેથી જ સ્ત્રીને મચ્છાધમ છે એક કવરપંકિતના આપવા શબ્દના છેલ્લા અક્ષરના જે અક્ષર સ્વરૂપે લેાય અને તે પછીનો અક્ષર તેથી જ તળનો હોય અને તે જાને વચ્ચે ઉચ્ચારની અથડાઅપડી થઈ કર્ણને અપ્રિય થાય તેને તનાકુર કહે છે. જે કહ્યા અને જે અપ્પમા કે એટા તળનો દુર્ભેગ એટી તનાકુર તનાકુર મચ્છાધમનો એક પ્રકાર છે.

शुभ आशिष शीदने ?

[ता. १९-११-४५ने दिने, अमहावाह भाते बारायेव द्वितीय
विनोद परिषदना प्रमुष् श्री न्यातीन्द्र ङ हनेने लपेव]

गद्यकार : धनसुष्मलाल कृष्णलाल भड्डेता :: पद्यकार: रामप्रसाद प्रेमशंकर पक्षी

: वसततिनका :

आजे विनोद-परिषदमड्डा शुर्नीना
डेते घण्टा ललितवाड्मय-लकत आव्या,
ने तेमळे सुजन रजन काज आणी
के के मनोज्ञ-रस हास्यतणी प्रसादी. १

माधुर्य माहवळरी अति केमलांगी,
व्हेकावती ललितलास्य छटा नतांगी,
गभीर शुर्नगिरा गुणु गौरवेशी
धारी रही छतर दुर्लभ वाड्मयश्री. २

के क थया विरल वडमय शिदपकारे
जेणे पवित्र शुभ अक्षरधाम जेवुं
प्रीते कलामय रच्यु जनरजनार्थे
रेडुं सुवर्णमय मंदिर शुर्नीनु. ३

ने भूर्ति भगल मनोरम भारतीनी
माधुर्य माहवमयी पधरावी ज्येभां,
ने ललितभावभरपूर अनेक लकतो
अर्थां रक्षा प्रणुत सुंदर काव्य अर्थे. ४

उत्साह वीर रसनेा लछ केाछ आव्या
शृंगारनेा धनगनाट अनेक लाव्या
अन्धे वणी करुणनां अरणा वहाव्यां
सौ वाणी मंदिर विशे पद पूज्य पाभ्यां.
आवा विशाणतम वाड्मयमंदिर केां
ना हास्यनेा भिडणिलाट स्वतंत्र शोले ?

શું, ગુર્જરી જન મન્યા ધનઅર્જનામાં
તેને પડે ગમ ન હાસ્યની અર્જનામાં ?

૬

શું દ્યોકની રુચિતણું કંઈ તંત્ર એવું ?
કે કાવ્યમાં કવિજનાદૃત રીત એવી ?
કાલક્રમે નિયત એ જ પ્રવેશમુદ્રા
શૃંગાર ને કરુણ ને રમ્ભ વીર ત્રીજો ?

૭

ને હાસ્ય વાદ્યમયતણું શુભ મંદિરે એ
કેં કેં મધ્યે નિજબળે કરવા પ્રવેશ
સ્વીકાર્ય, હાય ! નવ એની પ્રવેશમુદ્રા-
બઈ દૂર આંગણુ ખુલ્લું કરુણાર્દ્ર બિલો.
સવૈયા

૮

રસ હાસ્ય દયાસ્પદ આસ્ય કરી

એક પાસ હતાશ વિમાત્રી રહ્યો

નિજની શું ટિકીટ નકામી ઠરી ? નહિ શારદધામ નિવાસ મળ્યો !
બહુ નાખી નિસાસ નિરાશપણે નિજ ભાગ્ય વિશે જ ઉદાસ બન્યો
પછી અન્યતણી ટિકીટ કરી મંદિર મધ્ય જવાને પ્રયાસ કર્યો.

૯

(દાહરા)

હાસ્યતણી કરુણાભરી મુખમુદ્રા ભોઈ મંદ,

મંદ મંદ મલકી વદા ભટ્ટ શ્રી પ્રેમાનંદ

૧૦

“અરે હાસ્યરસ શીદ તું કહે કાણું કલ્પાંત ?

સુણુ મારી વાણી સખે ! ધીર ધરી બન શાંત

૧૧

ગુર્જર વાણીમાં રચ્યાં મેં રૂડાં આખ્યાન

વીર કરુણુ શૃંગારનાં બહોળાં ક્રીધાં ય્યાન

૧૨

એ રસની સેવા વડે વાણીમંદિર કાજ

પ્રવેશમુદ્રા મેળવી કરું પ્રવેશ હું આજ

૧૩

મારી સામગ્રી છતી વીર કરુણુ શૃંગાર

એમાં છપાવી તને દ્વાર કરાવું પસાર.

૧૪

કવિત

પ્રેમાનંદ ભટ્ટ તણી પ્રેમભરી વાણી સુણી

આનંદ અપાર ઉર ધરી હાસ્ય ઉછળ્યો-

“ધન્ય ધન્ય ગુર્જર કવીન્ધર કૃપાનિધાન

હાસ્યનો ઉપાસનાર ખરો આજ તું મળ્યો.

કેક વાર ગુર્જરીના મંદિરને દ્વારથી હું
 હારથી લાચાર બઈ ખહાર ખૂબ આધડ્યો—
 આજ ખૂટ્યું ભાગ્ય મારું માનું છું અહેસાન તારું
 મનોરથ ગુર્જરીને મંદિરે જવા કર્યો—” ૧૫

મન્દાકાન્તા

પ્રેમાનંદેદુ ઇતરે રસની ધીર ગંભીરતામાં
 ધીર ધીરે મૃદુ મલકતાં હાસ્યનાં તેજ વેર્યા;
 ને એ રીતે રસ છલકતાં મંદિરે ગુર્જરીનાં—
 મર્મદારે યુનિત પગલાં હાસ્યનાં ગૂઢ કીધાં. ૧૬

શાલિની

પ્રેમાનંદે ગુર્જરીમંદિરે જે છૂપો સાધ્યો હાસ્ય કેરો પ્રવેશ—
 સ્વીકારી એ રીત ખીજા કવીશે ચાતૂ રાખ્યું હાસ્યનું સ્થાન લેશ ૧૭

કવિત

રચી કાવ્ય અભિરામ, ગુર્જરીગિરાને ધામ,
 દ્વંસપતરામ આમ હાસ્યને ટકાવતા;
 મંદિરે નવલરામ, આબ્યા પછી ધરી હામ,
 ગુર્જરીને અવિરામ નાટકે હસાવતા;
 આ રીતે કવિ તમામ, અન્ય રસમાં બેફામ,
 હાસ્યને છૂપાવી આમ, ધામ ખવિશે લાવતા;
 હાસ્યને સ્વતંત્ર નામ ટિકિટ અપાવા કામ
 સામ દામ કે દમામ કોઈના ન કાવતા. ૧૮

દોહરો

આ રીતે નવ હાસ્યનું સ્વતંત્ર નામ્યું જોર
 જતો બિચારો ગુર્જરી મંદિરમાં થઈ ચોર. ૧૯

કવિત

આંગ્લવાણીની નવાઇ, શીખીને રમણલાઈ,
 ગુર્જરીના મંદિરમાં આબ્યા ઉત્સાહેલાર્યા;
 હાસ્યની દશા વિહીન, દેખી યયા દુઃખ લીન,
 કરવા ઉત્કર્ષ એનો, હર્ષ ધરી સંચર્યા;
 અન્ય છે મંદિરે એવું, હાસ્યનું મંદિરે રચી
 હાસ્યના વિકાસના પ્રયાસ કેક આદર્યા—

કિંતુ નહિ કાવ્યો દાવ, પામ્યા એ નિરાશ ભાવ
 હાસ્યના સ્વતંત્ર ધાવ સાવ નકામા ઠર્યાં;
 “રાઇનો પર્વત” કરી, “ધવિતા-સાહિત્ય” ચર્ચા
 ગુર્જરીના મહિરમાં કૈંક કીર્તિને વર્ષા. ૨૦

કવિત

આવી ધનમુખલાલે ગુર્જરીના લાલ ગાલે,
 હાસ્યરસના કમાલ અખતરા આદર્શ;
 આંગલ અને ફ્રેચ વાણુનાં ઘણાં સીંચી નવાણુ,
 પ્રાક્રમે કરી પ્રયાણુ, “વિનેટ”માં “વિહુર્યાં”;
 મધામણુ રાખી જારી, પણ નહિ ફાવી કારી,
 છેવટ ધરી લાચારી કરુણરસે સર્ષા;
 હાસ્ય તણુ જાણે મર્મ, નાણુ મુલયમ નર્મ,
 પણ અંતે ચૂકી ધર્મ કરુણતામાં ઠર્યાં. ૨૧

મન્દાકાન્તા

આ શું ગાજે ગડગડ ન તોપના ગર્ભ ગોળા?
 કે શું નાચે પ્રલય સમયે તાંડવે શબુ ભોળા?
 ના ના એ તો ખડખડ હુસ્તી ઝોલિયા-મસ્ત-ડાહ્યા,
 સીધે હલ્લે સર કરી જવા ગુર્જરી દુર્ગ ધાયા. ૨૨

વસંતતિલકા

આ ગુર્જરી લવનમાં પદ હાસ્ય કેરું
 ભેષ વિહીન દિલ દર્દ ધરી ધણેરું
 હાલ મહુમ્મદ નરે પણ આજ લીધું-
 “બાલ સહસ્ત કરું હું લડી જુદ્ધ સીધું.” ૨૩
 એના ધયા સળગ સૈનિક હાસ્યપોષી
 એસ્યા મુરાખ્દવતની ભડવીર ભેરી,
 ગોહિલ્લવાડ યદી મસ્તફકીર ધીરા,
 જાગી રહાર વળી સૂરતના નબીરા ૨૪

કવિન

ગુર્જરી ગિરાનો દૃઢ દુર્ગ આજે ખળમળ્યો
 રક્ષકના ચિત્ત વિશે ખૂબ ધાસકો પડ્યો;
 તોય નરસિંહરાવ અનશી ને ન્હાનાલાલ
 મચક ન મૂકે, ભલે હાલ સમરે ચડ્યો;

હાજી રમે અન્ય બાજી કરી દોસ્તદારી તાજી
 રાખી રક્ષકોને રાજી, અર્થ સાધવા ચડયો.
 નરમ ઉપાય વડે, શરમમા નાખ્યા ભડે,
 “વીસમી સદી”મા હાસ્યધ્વજ ગગને ચડયો. ૨૫

શુભ ગી

પદ્મ ગાળડું શુભરી મદિરે જ્યા,
 લઈ હાસ્યનો પક્ષ ત્યા કૈંક ધુસ્યા,
 અને હાસ્યનો ખાસ અટ્ટો જમાવ્યો.
 જમાના પછી હાસ્ય એ પેર શાવ્યો. ૨૬

ઉપખતિ

જે રામનારાયણ પીઠ વેરે
 ચામેર સાહિત્યસ્પુલ્કિત ગ વેરે
 તેને સદાને ધનધોર ચહેરે
 હીરાકણી હાસ્યની આજ હેરે. ૨૭

દોહરા

હસાવતા નારદ અને હમાવે સુનિકુમાર
 અર્થશાસ્ત્રીએ હાસ્યનો માડયો ગગનવિહાર ૨૮
 રગભૂમિ પર સુનશી, અન્દ્રવદન ને અન્ય
 હાસ્ય રૂઠો ખહલાવના આજ બને છે ધન્ય ૨૯
 એક દૂબળો વાયણો, ખીજો ઈશકી-રગ
 “અમે બધા” મા એમના ઝળકે હાસ્યતરંગ. ૩૦

કવિત

એક વાર મહારસમો મદિરની ખહાર લખ્યો
 કોઈ વાર ચોર જેવો અન્ય જોરે આવતો,
 હાસ્યરસ એ બિચારો જુએ આજે જયવારો,
 નિજ યશનો ગભારો ગગને ઉડાવતો,
 આજ પરિષદ વિશે ઈષદ ન અન્ય રસ,
 વીર કે શૃંગાર કે કડુણ દાવ શાવતો,

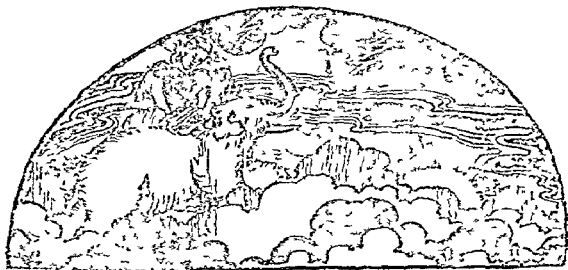

વીર પરિવદ્ધ નથી, ઠેરુણ સંસદે નથી,
 શૃંગાર સભાએ નથી, હામ્ય એક મહાલતો;
 અન્યની ન એક મળી, હામ્યની આ પીછ મળી,
 વિનોદ પરિવદ્ધે આ હામ્યમોજ માણતો.

૩૧

ચાર્દાનવિકીરિત

આજે ગુર્જરવાડમયે વિજયનો ઝડા ઉડે હામ્યનો
 આજે થાય હિસાબ અન્ય ગમનો આ હામ્યના દા-યનો,
 આજે ખાકી રહુ શું હામ્યરસના ઉત્તર્પ માટે હવે ?
 કે આજે શુભ આશિષો ધનસુખ ભૈલી-દ્રને પાઠવે ! ૩૨

સિસૃક્ષા (નવસિક્ષા)

નાથાલાલ દવે

પ્રભાતનું પંખી ગીત ગાવા લાગ્યું એટલે નલિનાક્ષ જાગ્યો, બહાર આવીને તેણે જોયું તો પૂર્વાકાશમાં મૃગશીર્ષનું નક્ષત્રમંડળ ઉપર આબ્યું હતું. તાની એક વાદળીને છેડે અગસ્ત્યે દર્શન દીધાં. નલિનાક્ષ આવણું આ પ્રભાત પ્રસન્ન નયને જોઈ રહ્યો.

ત્રણ દિવસ થયાં વરંસાદ વગસતો હતો. પણ આજે મોડી રાને પવન નીકળ્યો. વાદળાંનાં જૂથને કપાંક હંકારી કાઢી એણે આકાશને સાફ કરી દીધું.

નલિનાક્ષની સ્ત્રી પદ્માવતી સૂતી હતી. પડખામાં નાનો પ્રવીણ હતો. નાના પક્ષંગ પર સૂતીસ સૂતો હતો. એ પાંચ વરસનો બીજો પુત્ર હતો. ઓરડામાં વૃદ્ધ પિતા બેઠેલા હતા. આખી રાત તેમને ઉધરસ આવી હતી પણ અત્યારે જરા જાંબી ગયા હતા. હરિગંગા કૂઈ પણ હજી જાગ્યા ન હતાં. નલિનાક્ષ મુખ ધોઈ, કોટ ખાને નાખી, કોઈ ન જાને એમ હળવે પગલે ઘરમાંથી બહાર નીકળ્યો.

વાડીએ વટાવી, ખેતર વચ્ચેની સાકડી કેડીએ યધને નલિનાક્ષ આગળ ચાલ્યો. ઉગ્ગસ વખેા હતો. તરણા પર પાણીનાં ટીપાં બાઝવા હતા સામે કુંગરની ધાર પર હજી વાદળીએ ફરતી હતી. ભેખડ નીચે વળાંક લાઈને નદી વહેતી હતી. નદીમાં પૂર આબ્યું હતું. આપે આપે વહી જતા એના પ્રવાહને જોતો નલિનાક્ષ બીભો.

મુગ્ધ નયને એ જોતો હતો કે કેવું પ્રભાત વિકસે છે? ધીરે ધીરે પ્રકાશનું કમલ આકાશમાં પાંખડીએ વિસ્તારે છે. હવાની મીઠી લહેરો વાવ છે, જાણે ગિબાસના સૂર. પક્ષીઓ ટાંચે મળી ચાલ્યાં જાય છે. સૂર જાગ્યો. ગિરિમાળા જાગી વાદળીએ હસી બેઠી. વૃક્ષોએ યુના પી કિરણોનું કુંકુંમ શિરે ધર્યું. નાના તરણા પણ કપવા લાગ્યા. એક એક જલમિન્દુ ચમકવા લાગ્યું, રતતની જેમ. રાતે આવીને કોઈ નિહારિકા જ પોતાના તેજ અહીં વરસી ગઇ હશે કે શું? નલિનાક્ષને આજે ગીત રચ્યા વગર ચાલે તેમ નથી. આનંદના સાગરમાં તેનો પ્રાણ તરી રહ્યો છે. ઊંડી તૃપ્તિથી અંતર ભરાઈ ગયું છે. એ વાત ગીતમાં ગાવી પડશે. હૃદયમાં કોઈ સૂર પ્રગટ્યો છે. નલિનાક્ષને એ ખ્યાલ નથી કે પોતાના પગ કરાક તાલમાં પડતા આવે છે.

એ ઘેર આવ્યો ત્યારે સહુ જાગ્યાં હતાં. પોતાના જાંડમાં જઈ નલિનાક્ષે નોટ તથા પેન લીધાં. એ કાવ્ય રચવા બેઠો. એને પેંચું પંખી વાદ આવતું હતું. આખું જગન જ્યારે નિદ્રાધીન હતું ત્યારે પોતાના માળામાં પાંખ પર વાંકી ઊંક ઢાળીને એ સૂતું હશે. એને શી રીતે ખચર પડી કે હવે સવાર થયું છે, સૂર્યની સ્વારી ચાલી આવે છે? શી પ્રેરણાએ તેણે પાંખો ફેલાવી અને કંઈના મધુર કલરવે આકાશને ભરી દીધું?

પદ્માએ આવીને કહ્યું: “અરે, અત્યારમાં લમણે હાથ દઈને બેઠા છો, તે કંઈ વિચાર છે? ફક્ત જાવાનાં છે. ભાતું કરવું છે. ઘી ક્યારે લાવી દેશો?”

“જાહિં ધું હમણાં, થોડી વાર રહીને” નલિનાક્ષે જવાબ આપ્યો. “લો ત્યારે ત્યાં સુધી બાબાને

રાખો. હું નાહી લઉં” પદ્મા બોલી અને બાબાને નીચે મૂકીને ચાલી ગઈ.

નલિનકા જોઈ રહી. પદ્માને ખાતરી હતી કે પતિ પ્રવીણને રડવા નહિ દે. પ્રવીણ બાબુમાં બેઠો બેઠો રહે તો નલિનાકાથી લખાય પણ શી રીતે ? એટલે પુત્રને તેડી તે કુદ્યાના હાથમાં આપવા ગયો.

કુદ્યા એટલે બેઠા દાંતે તમાકુ ધસતા હતા. તેમના હાથમાં જવાને બદલે તેમનું મુખ જ્વેનાં પ્રવીણે જોઈ સૂરે રડવાનું ચક્ર ક્યું. નલિનાકા પુત્રને પાછો પોતાની પાસે લઈ લીધો.

કુદ્યાનું નામ છે દરિંગંગા. એ વિધવા છે. ગામડામાં મન મૂંઝાયાથી એ નલિનને ત્યાં બે માસ થયાં આવ્યા છે. તેમના મનને શાંતિ મળી ગઈ. આને તે પાછા ઘેર જાય છે. નલિનને તેમણે કહ્યું: “નાઈ મારી પાસે બેસ ને મારી વાત સાંભળ.”

તેમનો એકેએક શબ્દ નલિનના માથામાં કાંકરાની જેમ વાગે છે, પણ તેમને મૂળા રહેવાનું કહી ખોટું લગાડવું એ નલિનને ગમતું નથી. તેણે કહ્યું: “બોલો શી વાત છે ?”

“હું તો હવે વૃદ્ધ યશ, બાઈ ! જો છે તે તારા કડવાણુ માટે કહું છું. પોતાના હોય તેનો છાર બને. તારા ધરની આ તે શી વ્યવસ્થા ! આટલું આટલું તું કમાય પણ એક પાઈ બચાવે નહિ. ધરનો બધો કાગળો વહુના હાથમાં. આતું ક્યાંયે જોયું છે ? ધર તો અનેય મલાવવા. પણ આમ નડોતું. તારા ધરમાં ખોટા ખરચનો પાર નથી. તારા બાપે તને બજાવ્યોગણવ્યો. હવે તેનું ધડપણ સારી રીતે પાળવું એ તારી દરજ છે.”

નલિન એને કંડી શકતો નથી કે તમે જ ખોટા ખરચનું કારણ છે. શાંતિથી એ વાત સાંભળે છે. પણ ક્ષી શું બોલે છે તેમાં તેનું ધ્યાન નથી હોડે હોડે હૃદયમાં પેટું ગીત તેને કહી રહ્યું છે: “જસ. આંવી જ વાતો સાંભળી છે ! સામે જોયું નથી કે ? થયું ત્યારે, હું જાકે છું, ફરી તમારી પાસે કદી આવીશ નહિ.” અને અંતરની કોઈ જીંડી ગન્દરમાં દૂર દૂર સૂર રમી જાય છે. નાનું કોઈ આજક જાણે કે હથેળીઓ જોઈ ફરી, રમ લઈ, મનમાં રીસાદને ચાલું ગયું.

નલિનાકા ઘી લઈ આવ્યો. બાતું ચયું, ક્ષમ ગયાં.

[૨]

નોકરીએ જવાનો સમય થયો. નલિનાકા રેલ્વેની ઓશીસમાં કામ કરે છે. કારકુનની નોકરી છે. સાંઠનો પગાર મળે છે.

એ જમવા બેઠો હતો. હજી તેનું મન સચારતા ગીતમાં હતું. તેને વિચારમાં પડેલો જોઈ પદ્મા બોલી: “પહેલાં જમી લો, પછી વિચાર કરજો.”

નલિનાકાે હસીને કહ્યું: “એ ફીક યદ આપ્યું.”

“આજ પહેલી તારીખ છે. પગાર આવશે કે ?”

“આવશે જ તો.”

“એ સાડલા લેતા આવશે ?”

“સાડલા ? મોદીનું ખીસ બાકી છે ને !”

“મને ખબર જ હતી. દર મહિને ખીસ બાકી હોય છે.”

“પણ આ મહિને ક્ષમ અહીં રહ્યાં; ખર્ચ વધારે થયો—”

“તમે કાયમ એમ જ કહો છો. આજ આઠ વરસ થયાં. ન મળ્યા એક સીજ કે ન મળ્યું સા કપડું, આજે મામા આવ્યા ને કાલ માસી આવ્યાં. મારે બધાંય તું રાખ્યા કરવાતું.”

“ધેર આવે તેને કાંઈ ના કહેવાય છે?”

“શા માટે કહેવાય? મારા જેવી દાસી મળ્યા છે ને! સૌની ચાકરી ક્યાં કરીશ.”

“એમ નં ખોલ, પદ્મા! એવી આપણી સ્થિતિ, એમાં શું અને?”

“તમે એવો નમારો ધંધો હાથ લીધો ત્યારે ને? વાનીં લખવી અને ગીતો લખવા, એમ કાંઈ પેટ ભરાશે?”

એમ નથી, પદ્મા! પુસ્તકો જેમ વેચાતાં જશે...”

“શું વેચાય, કપાળ! વેપારી એ તમને ખનાવી જતા હશે ખાતી શરીર બગાડી છે ને નકામાં લોહી ઉકાળો. આ કરતાં તો સામે મગનમાધ જુઓ શાક વેચે છે તો ય કેવા આનંદ કરે છે! ધેર આવે ત્યારે ગંમત, ધમાલ, હસાહસ. તમે તો જ્યારે જોઉં ત્યારે વિચારમાં. ‘બધાને વિચાર’ કંઈ વર્ગર ચાલે છે ને તમને નથી આવતું? ખોસીને, કેમ કંઈ જવામ નથી આવતા?”

“તારી વાત સાચી છે, પદ્મા! વિચાર કરવાની કુટેવ મને ન પડી હોત તો હુએ સફુની જેમ આનંદ કરત. બાકી લખવાતું તો હવે વ્યસન પડી ગયું, એનું શું થાય?”

“પણ જેમાં કંઈ લાભ નહિ એવા કામ પાછળ શા માટે ખુવાર થવું જોઈએ?”

“હ” નહિનાં કહ્યું. તે ધારે તો સજુસજુનો જવામ ફેંકીને પદ્માને ચૂપ કરી શકે. પણ એમ કરવું તેને પસંદ નથી. તેથી તેને અલુગમતી વાત કરે ત્યારે તે “હ” કરીને ચૂપ રહે છે. પણ પદ્મા તેને છોડે તેમ ન હતી.

“હં શું? વાત કરો ને. તમે ન લખો તો શું થાય?”

“તું એ ન સમજે, પદ્મા! તું જાસ ન વે તો ‘શું’ થાય? લખવું એ જ મારે માટે જીવન છે.

એ વગર મનને શાંતિ ન મળે. અને બધે એમાં અત્યારે પૈસા નથી મળતા, પણ મિત્રો તો મળે છે, સંબંધો બંધાય છે.”

“બધ્યા એ મિત્રો તમે સફુને ભેગા કરો છે ને ચાના પ્યાલા મારે સાફ કરવા પડે છે.”

“આજે તો બહુ ખવાઈ ગયું. વાતોમાં ધ્યાન ન રહ્યું. બસ, હવે મારે રોટલી ન જોઈએ. જાન આપ.” નહિનાં કહ્યું અને “આ વખતે રેશનિંગમાંથી એખા સારા આવ્યા છે.” કહીને તેણે વાતનો વિષય બદલાવ્યો.

તેને કપડાં પહેરતો જોઈ પિતાએ કહ્યું: “બાઈ! બધ છે?”

“હા! કંઈ કામ હતું?”

“સાંજે આવે ત્યારે તપખીર લેતો આવજો, યઈ રહી છે. શાકરબાઈ આવશે અને અર્ધી શખલી બાકી છે.”

નહિનાં પિતા પહેલા ગામડામાં રહેતા. પણ હવે પુત્રને નોકરી યઈ એટલે પોતાનું ઘડપણ હવે નહિને પાળવું જોઈએ એવા ખ્યાલથી સાથે રહેવા આવ્યા હતા. હૃદયના બોળા અને રનેહાળ પણ તેમની રહેણીકરણીનો નહિનાના જીવન સાથે મેળ ખાતો ન હતો. અપેારે ચાર પાંચ વૃષ્ટિો મળતાં,

સાજ સુધી ગોતિની, કન્યાઓની, મુરતિવાની, જુના જમણ્યવારોની વાતો થતી. ને પદ્મા મનમાં ચીડાયા કરતી.

“સારૂ, તપખીર લેતો આવીશ.” નહિને કહ્યું.

“અને ભાઈ! તું છત્રી સંધાવતો આવ. સાવ તૂટી ગઈ છે. વરસાદમાં જરૂર પડશે. નવી લેવા જઈએ તો ખાર રૂપિયા ખેસે છે.”

“અત્યારે નહિ, પછી લઈ જઈશ.”

“એકેય છત્રી સાંચ નથી. ને તું આગસ કર્યો કરે છે. છત્રીઓ પળુ હવે એની આવે છે કે-વરા પવન આવ્યો કે ઘસ તૂટી જ છે. વડોરાની દુકાને આપવો જરૂર. એમાં વાર થી લાગવાની હતી! મે સળીઓ નવી નંખાવવી પડે તેમ છે, અને ઉપર ધીંગડી લગાવવાની.”

“અરે અત્યારે એ સાથે ફેરવું તો ખરાય લાગે, પછી વાત. સાંજે લઈ જઈશ.” અને પિતા છત્રી વિષે વધારે વાત કરે તે પહેલાં ઝડપથી પગ ઉપાડી નહિનાશ ઘરની બહાર નીકળી ગયો. મનમાં એ વિચાર કરતો હતો કે પદ્માને સાડી જોઈએ છે, પૈસા જોઈએ છે. પિતાને તપખીર જોઈએ છે, છત્રી જોઈએ છે. પોતાને શું જોઈએ છે? ચીજો! વસ્તુઓ! કપડાં! પૈસા! મુખ! આરામ! સત્તા! વૈભવ! ના, કશું જ નહિ. એને જોઈએ છે માત્ર અર્ધો કલાક શાંતિ, કોઈ છુદ્ વાતો કરી તેને ખેલેન ન કરે એવું એકાંત. મધ્ય એજ એને મળે તેમ નથી. ટાવર સામે તેણે નજર કરી. નોકરીના વખત થઈ ગયો છે. ઉતાવળે તેને પગ-ઉપાડવા પડે છે.

“સતીશ! ત્યાપાને જમવા ભોલાવ” પદ્માએ કહ્યું. નહિનના પિતા જમવા ખેડા. કપા-સાક સાથે ક્યું ખીચું સાક મળી જાય એ વિષે તે પદ્માને લગાણ્યથી સૂચનાઓ આપવા લાગ્યા અને એ સાંભળતી સાંભળતી પદ્મા મોઢું ચડાવીને રોટલી કરવા લાગી.

પદ્માને સ્વભાવ પહેલાં આવો ન હતો. એ શીમંત પિતાની પુત્રી હતી. નહિનાશની કવિના માસિકામાં છપાતી જોઈ તે ગર્વથી કૂચાતી. પળુ હવે તે નિરાશ થઈ હતી. એ જાળકો, પરનું કામ, મહેમાનો, ટૂંકી-આવક. રતેદ યતાવવા માટે, હસીને ચાલ કરવા માટે શરીરમાં રક્તિ જોઈએ છે. પદ્મામાં મે રક્તો નથી. પતિ માટે તેના મનમાં કડવાશ બરાબ આવી હતી. નાની નાની વાતમાં તે નહિનને ઠીકતી. કશું જ ન કરતા અને ખેડા ખેડા શિખામણ આપ્યા કરતા સસરા પર તે ઝુસ્મે યતી. અને નહિનાશ માટે તેના મનમાં માન રહ્યું ન હતું. ઘરમાં સારી શેનરંજ નથી અને પતિ ગુજરાત યુનિવર્સિટી સંધાવવાની વાતો કરે છે. જાળકો માટે પૂરું દૂધ લેવાનું નથી અને આનરરાષ્ટ્રીય શાંતિની પેશનાઓ વેચારે છે. કેવા નવરા-એના ભાઈપંથો છે! ખાડીની ટોપીઓ અને સોફ્ટ કપડીઓ પરેડીને એ મધ્ય માટે છે. રવિખાંણની શેરી ને અરવિંદનું તરવનાવ અને ઉદવસંકરની કનાસાંધવાની એ જોશો મરો છે. કોઈ જોવું નથી કે ઘરમાં જાળકો રહે છે. સ્ત્રીને સારું કપડું મળતું નથી. નહિનાશ તપવા છે. ને પદ્મા ચીડાતી. લખ્યા કરવાનું કામ શું છે! એમાં કાંઈ માલ કોપ તો લોકો પૈસા ન આપે! નહિનાશ કહેતો: “એકે જે વરસ પછી જોજે શું થાય છે તે.” પદ્મા જવાબ દેતી: “એ તો જોઈ લીધું. વારનું આમને આમ જાંદગી જવાની છે.” પતિમાં આમ કશો દોષ નથી, કપડું વાનવ નથી. ગર્ભ કમળે છે. મધ્ય જગ્યાએ સમજાયું! કોઈને કશું કહે નહિ અને સ્વદન કર્યો કરે ત્યાં જુદું દોષ તેમ જ કામની? અને “અરે છવતર!” કહીને પદ્મા જોડો નિસાઓ મૂકતી.

પ્રમાણિકપણે કબૂન કરવું જોઈએ કે નલિનાક્ષને એના કામમાં રસ નથી જુદે જુદે રોજને વેચાણેની ટિકિટોનો હિસાબ મેળવવો એ તેનું કામ છે રાજરોજ એના એ ઓફિસ નનિનાક્ષ શાંતિથી તે ગરમા કરે છે એમાં જુદા વાપરવાની જરૂર પડે તેમ નથી કોઈ પણ મૂર્ખ માણસ કરી શકે એવું એ કામ છે નલિનાક્ષનું દિન જ યના કરે છે પોતાને લાપક કોઈ કામ તેને મળે એવું કામ જે તેની તમામ શક્તિઓને કસે, એના સમગ્ર વ્યક્તિત્વ સાથે જે કામ મેળ લેતું હોય પણ અફસોસ' એવું કામ ફનીસામા કેટલાને મળે છે' અને નલિનાક્ષ માટે તો અડી એ બને તેમ નથી કોઈ મદાસી એનો ઉપરી છે' બીજા નોકરો એની નજરે ચડના માટે મુશ્કેલીઓ લઈને જાય છે, સવાલ પૂડે છે સૂચનાઓ માંગે છે નલિનાક્ષ કઠોઈ પૂછતો નથી તેની જૂલ પણ પડતી નથી એ વધારે પડતો સ્વમાની છે એમ ધારીને ઉપરી તેના પર કરડી નજર રાખે છે વધારે કામ સોંપે છે નલિનાક્ષને નથી હોંગ, નથી ચિંતા આ સ્થિતિ તેણે સ્વીકારેની છે કામથી યાકે તેવો એનો સ્વભાવ નથી અગત સુખ કે આરામ તરફ એ ઉદાસીન છે માણસની હવકાઈ એ જ્યારે જુએ ત્યારે એના દિલને આઘાત યાય છે.

સાજ થવા આની છે પણ આજે નલિનાક્ષથી ઘેર જઈ શકાય તેમ નથી નેશનન વેાર કટ-વાળાએ સીનેમા ગોળ્યુ છે અને રેન્ડે ઓફિસના નોકરોને તે જોવા જવું પડે તેમ છે દેશમા એમનું કોઈ સામગ્ર્ય નથી એટલે પ્રેક્ષકો પકડી લાવવાની નવી રીત તેમણે અમલમાં મૂકી છે અમલદારોની સૂચના યાય છે એટલે નાના નોકરોને બાપણો સામગ્ર્યા જવું પડે છે

નલિનાક્ષ પણ બીજા સાથે ઘિયેટર તરફ ચાલ્યો

આકાશમા વાદળ પર વાદળ જન્મા હતા એ તીન ઘટા આડે સફેદ જગના ઉડતા જતા હતા એની રૂપેરી પાખ જોઈને નલિનાક્ષના મનમા શુ યાય છે તેનો એ વિચાર કરતો હતો ત્યા આકાશમા વિજળી યઈ સોનેરી લીસોટા વાદળના પડ વચ્ચે વાકાચૂકા જગહળી ગયા અગ્નિની કબમ લઈને જણે વિધાતાએ હસ્તાક્ષર પાડયા

એટલાથી નલિનાક્ષનું મન આનંદિત બન્યું કોણ જાણે કેના તરફ હવે કૃતચ્છતાથી નમી રજુ શો એનો સ્વભાવ છે' એ એક કૃત જુએ છે કે કોઈ જાળક હસતું હસતું તેની પાસે ઠોડી જાય છે ત્યા એનું ચિત્ત પ્રસન્નતા અનુભવે છે કોઈની સારી કવિના વાચે છે, ત્યા એ જીવનના કરેશ અને કડવાસ જૂની જાય છે યાકે કે વાચના દૂર કરવા એને કરી સાધનસામગ્રીની જરૂર પડતી નથી એ શાંતિથી બેસે, મનમા બે સારા વિચાર આવે એજલે એને સતોર મળે છે અને એમાંથી તેને લખવાનું સહે છે સર્જનનો એ આનંદ' પણ એમાંથી બની વાતનું વળતર તેને મળી જાય છે

પણ ત્યા જ મુશ્કેલી છે એને શાંતિ કામ મળતી નથી નાના તુરુઝ કાર્યોનો વટોળ એના ગીતના સૂરને યુગગાવી દે છે નથી એ વાત તેની પત્ની સમજતી નથી પિત્રા સમજતા ઉપરી તો પરાયા માણસ. એની પાસે તો નલિનાક્ષને સમજવાની આશા શી? નલિનાક્ષ પોને પણ આ વાતમા મક્કમ છે તે માને છે કે બને મુશ્કેલીઓ આવે બને ત્રાસ યાય તેની પરવા નથી કોઈની દયા કે શકાનુભૂતિનો તેને ખપ નથી એની કવિતામા જ્ઞાન હશે તો તે આવી અડચણોથી સુકાઈ નહિ જાય એની પાસે ભાવ કે કવનનાની સમૃદ્ધિ હશે તો તે એની મેરૂ માર્ગ કરશે જીવની આ પરિ સ્થિતિ વચ્ચે જ તેણે માર્ગ કરવાનો છે એ સમજે છે કે એમા ફરિયાદ કરવી તેને હાજતી નથી.

તેનામાં આટલો આત્મવિશ્વાસ છે, કારણ કે એનામાં નવી સૌંદર્યસૃષ્ટિનું નિર્માણ કરવાની શક્તિ છે. એવી સૃષ્ટિ, જેનાં દર્શનોથી મનુષ્ય પોતાની અતનો સાચો પરિચય પામે છે.

નેશનલ વોર ફંટવાળાની વાતો નલિનાક્ષને એ કલાક સાંભળવી પડી. ઠાઈ મીયાંભાઈએ દુરમનની વિરુદ્ધનાં ગીતો ગાયાં. કાગડા જેવા કોઈ કાળા ખિસ્તીએ શુંગળોને મિટાવી દેવા વિષે અને અફવાઓ ન ફેલાવવા વિષે બાપણ કહ્યાં. દિલ્હમાં કારખાનાં હતાં, સૈનિકો મોરચા પર શું કરે છે તેનાં ચિત્રો હતાં, અને યુદ્ધનું પેશું સૌથી કદમું ચક્ષ-ટેન્ડો કોલાહલ કરતી આમતેમ કરતી હતી. આયે કોઈનો ઉત્સાહી અવાજ રાડો પાડીને સર્વ વિગતોનું વર્ણન કરતો હતો. એ કલાકમાં નલિનાક્ષનું મગજ ભમવા લાગ્યું. અડો, કેવી ડંકાશ અને શુદ્ધાણાં આજે તેને સાંભળવા પડ્યાં હતાં 'દેશના નેતાઓ જેલમાં છે ત્યારે સરકારનો પગાર ખાતા આ બેકરમ લોડો દેશને ઉત્સાહિત કરવા નીકળ્યા હતાં.

એ ઘેર આવ્યો ત્યારે પિતાએ પૂછ્યું: "કેમ બાઈ! તપખીર લાવ્યો?" નલિનાક્ષ એ જુલી ગયો હતો. એટલે વાણુ કરતાં કરતાં પિતાએ તેને માવતરનું મન સાચવવા પુત્રોએ શું શું કરવું જોઈએ તે વિષે વ્યાખ્યાન આપ્યું અને શ્રવણુ જેવા પિતૃ-મક્ષતનો દાખલો ટાંકી સંભળાવ્યો.

"શ્રવણુની વાત તો તું જાણે છે ને!" પિતાએ પૂછ્યું.

"હા હું જાણું છું." નલિનાક્ષે કહ્યું.

છતાંય તૃષ્ણે આખી વાતો પૂરી સંભળાવી ત્યારે જ તેમને નિરાંત થયું.

વચ્ચે સતીશે તોફાન કહ્યું અને "એ, લેનો જ ક્યારનો રોજ પાડે છે તે", કહીને પદ્યાએ તેને ખળ્યો લગાવ્યો. સતીશે જીએ સાહે રડવાનું ચક્ષ કહ્યું પદ્યા બોલબોલ કરવા લાગી. નાના બાપાએ તેમાં મૂર પૂરાવ્યો. તૃદ પિતા બાજીને ન મારવા વિષે સિખામણ આપવા લાગ્યા. અને સદુથી વધારે

વીમા એ હંદગીની

જરિયાત છે

પણ

કયાં ઉતારવો તે જ પ્રશ્ન છે.

જે સંસ્થાની મોટી થાપણુ છે વિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરે એવી કાયરેક્ટરોની બોર્ડ છે - જેની કાયરેક્ટરિ અડપી અને વ્યવસ્થિત છે-એવી જ કંપનીમાં વીમા ઉતારવો જોઈએ.

સત્તાવાર થાપણુ રૂ.	૧,૦૦,૦૦,૦૦
બહાર પડેલી રૂ.	૫૦,૦૦,૦૦૦
ભરપાઈ થયેલી રૂ.	૨૫,૦૦,૦૦૦

હંદગી—આગ

દરિયાઈ—અકસ્માત

જયભારત

વીમા કંપની લિ.

૨૨, એપોલો સ્ટ્રીટ. મુંબઈ

૨ અવાજે સહુને ધમકાવી નલિનાક્ષે બધાને શાંત કર્યાં.

[૪]

શ્રાવણની મેઘથી રાત જામી છે. પવન પડી ગયો છે. તમરાંતો અવાજ આવે છે. ઝાડો પડ-
છાવાની જેમ અંધારામાં ઊભાં છે.

બાળકો ઉઘે છે. પદ્મા સૂતી છે. વૃદ્ધ પિતા પથારીમાં બેઠા બેઠા માળા ફેરવે છે.

ઉદ્દિગ્ન મને નલિનાક્ષ બહાર ઓટલા પર બેઠો છે.

આકાશમાં છે તેવો જ અંધકાર એના મનમાં છે કંઈ ગમતુ નથી. એને ખૂબ યાક લાગ્યો છે,
છતાં ઉઘ આવતી નથી. દિવસ વ્યર્થ ગયો. એના જીવનનું સાચું કામ તો બાકી જ રહેતું જાય છે,
એમાં એનાથી કશું બનતું નથી.

ચરાચરમાં જે સુંદર વ્યાપી રહે છે એનો સાક્ષાત્કાર નલિનને હજી થયો નથી. એ એની સાધના
છે, પણ દેવ હજી દૂર છે. તેથી તો તેનો પ્રાણુ આટલી ગ્વાનિ, આટલી વેદના, આટલા તત્ત્વસાદ
અનુભવે છે જગતના નાના બધોને તેને બાધી રાખે છે. છતાં દિવસમાં સાદ આવે છે. “આ તારે”
જીવન નથી આ તારી ચિર સ્થિતિ નથી. અહીં નહિ, અહીં નહિ. બીજે ક્યાંક.” એમ તેનું હૃદય
બોલી રહે છે. સુધારણ-દી સૂરે એને કોઈક સાદ કરે છે. વિરહ જેવી એ ઊડી વેદના છે. નલિનાક્ષના
અંતરથી તે સહી જતી નથી.

એ બધી વ્યથા, વાદળના ચર પર ચર ચડે તેમ, તેના ચિદાકાશમાં જામતી જાય છે. હવા જાણે
કે રતબંધ છે. પાન પણ હાસતુ નથી. છે માત્ર આજ્ઞા, યુગળામણ પ્રસન્નિ વખતે જનેતા અનુભવે
તેવી પીડા. શું થશે એની નલિનાક્ષને ખચર નથી.

એકાએક જાણે કે વિજળા ચમકી. પવનનો સુસવાટ આવ્યો. હૃદયની ગજબરમાં મંદ્રધ્વનિ રણરણી
દરવારી કાનકાના ગભીર સૂગમાં ગીત જામ્યું. નલિનાક્ષનો પ્રાણુ એ સૂરમાં કંપી રહ્યો.

ઊડીને એ અદર ગયો ત્યા બત્તી ઓલવાઈ ગઈ હતી. શનસ નલિનાક્ષે હાથમાં લીધું પંથુ
દિવાસળીની પેટી ન હતી પત્નીની પથારી આગળ જઈને તેણે કહ્યું: “પદ્મા !”

“શુ છે ?” ક્રમક્રમે પદ્મા જાગી.

“દિવાસળીની પેટી ક્યાં છે ?”

“રસોડામાં. સૂઈ જાઓને અત્યારેય સુખ નથી ?” તે બોલી અને પડખું ફેરવીને સૂઈ ગઈ.

નલિનાક્ષ રસોડામાં જઈ અંધારે દિવાસળી શોધવા લાગ્યો. થોડી વારે પેટી જડી. તે હવાઈ
ગયેલી હતી. એ એક પછી એક દિવાસળી ધસવા લાગ્યો. પણ તણખો યથાને દિવાસળી ઓલવાઈ જતી.
કંટાળાને તેણે વાત પડતી મૂકી.

બહારે આવી ઊંડો નિશ્વાસ નાખી એ પથારીમાં પડ્યો. પિતાએ કહ્યું: “બાઈ - સૂઈ જા ને હવે.
બધી રાત થવા આવી” નલિનાક્ષ બોલ્યો: “હા, સૂઈ જ જાઉં છું. હવે બીજું કંઈ કામ નથી.”
મનમાં યત્ન: “બસ, આજ ડીક છે. સૂઈ રહેવામાં સાર છે. આત્મા જાગે એમાં જ બધી ધ્મકળામણ છે.
આખો જ બધી અકળામણ છે. આખો મીઝીને આખી જિંદગી ઉઘતા રહીએ તો કોઈ નામ લે એમ
નથી. તો તો સુખ, સગવડ, આરામ બધું મળે. જે જાગે છે એને જ ઉપાધિ છે, દુનિયાને એ દુસ્મન

જેવા લાગે છે." અને શાક ઓડીને તેણે પગ લાંબા કર્યાં. મન કહેતું હતું: "જવા દે ને, ગીત અભારે લખ્યા વગર શું નથી ચાલતું? સંભોગો વિરુદ્ધ છે, કુટુંબીઓ વિરુદ્ધ છે. આરામ કર ને. નકામા શીદ ઉધામા કરે છે? આટલો તલસાટ શો મારો? જીવ ખાંચીને ખાલી શીદ દુ.ખી થાય છે? જેમ ચિતાં કરીશ એમ આયુષ્યનાં બે વંદેસ ઓછાં થશે. એમાં તને શું લાભ છે? બે ગીત નં. ૨૨માં તો દુનિયાને - શી ખોટ જવાની છે? અરે, તારાં ગીતની પડી છે કાને? તું આંધ ઉભંગરા કરીને મરે તોય કોણ તારી સામે જોવાતું છે?"

થોડી વારે એ મૂતો પશુ વળી પાછું તેનાથી રહેવાયું નહિ. વરસાદ ધીમે ધીમે વરસવા લાગ્યો હતો. નેવાં પરથી પાણીની ધાર શરૂ થઈ હતી. ઉડીને નલિનાક્ષે નોટ લીધી અને પેન્સિલ લાથમાં લઈ એ પથારીમાં બેઠો. મન સાથે નકકરી કહ્યું કે કાનસ નથી તો કંઈ નહિ, અંધારામાં જ ગીત ઉતારી લઈશ. ગીતની પકિતઓ મગજમાં એક પછી એક આવવા લાગી: "મુંદર! હે જીવન! મારા કુદિત અસ્તિત્વમાં તારાં - દર્શન હું પામ્યો નથી. મારાં એ અગૌરવની વાત, હે પ્રભુ! તું મને ખૂલવા ન દેજે."

અંધકારમાં જ કાગળ પર અનુમાનથી જગત છોડતો તે લખવા લાગ્યો: "અવજ્યની આ રાતે ચારે બાજુ ઘન અંધકાર છવાયો છે. નિમ્નિડ નિશા જગમી છે. વનમાં વાયુ વાય છે. હે જ્યોતિર્મય! તારા પ્રકાશને અંખનો. હું તને. રમડું હું જલધારાની સાથે મારું અંતર રહે છે. તારા વિરહ સહેવાતા નથી. નાથ! આથી શું થયું વધારે બચાવક હશે?"

અને દિવસબરને: કલેશ વાદ આવતાં તેણે કહ્યું: "અપાર તૃપ્તીને ગેં નયને નયને તારી શોધ કરી છે. પશુ મારી નજર પાછી પડી છે. બહુ યાક લાગ્યો છે, મુઝાસ હતુ અધૂરી છે. હૃદયમાં તારો સર જગે છે પણ કામના ઠેલાહલની આડે

ઓછામાં ઓછા ખર્ચે

વધુમાં વધુ રક્ષણ

અને

૧૦૦ ટકાની

સલામતી મારે.

ક્રોન લાઇફ

માં

તમારો વીમો ઉતરાવો :

ચાલુ વીમો :

રૂ. ૧૦૦,૦૦,૦૦,૦૦૦

થી વધુ

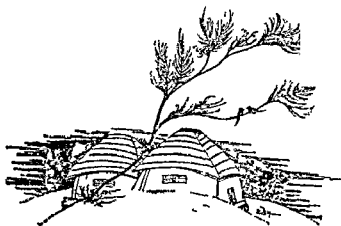
લિંદના વડા મેનેજર * લિંદના ડે. વડા મેનેજર ડી. ડબલ્યુ બ્રુ * સી. ડી. શાહ

લિંદની વડી ઓફીસ કુલોરા ફાઉન્ડેશન, બઈ.

તાઈ' સ્ત્રીત જામણ નક્કી. મહાશ્વ'માથી અમૃતપાત્ર લઈ લક્ષ્મી પ્રગટયા તેમ તારી મૂર્તિ ઉરમાં પ્રગટ
 રૂપા જાવં છે. પણ હાય રે' જીવનમાં જે કનેશ છે, કુકંસતા છે, વિસવાદ છે એ તારી મૂર્તિને
 ખરિત કરે છે. હે જીવનસ્વામી' તારી ગૌરવભરી પ્રતિમા મારા હૃદયમાં ધિરાજો, તારા સ્પર્શ મારા
 જીવનને પૂર્ણ બનાવો." ।

શ્રીત જુડુ મધુ જમ્ પાપ્પી વરસીને માદગી દળવી ફૂન ચઇ જાવ તેવી પ્રસન્નતા ત્યારે નલિનાએ
 જનુભણે અધારી ઝોસરીમાં બીની દવા આવતી હતી તેમાં તેના શરીરને પથારીની હક મીઠી
 મામલો હતો અધારામાં ગરાગર લખાયુ નહિ હોય, લીટીઓ એક બીજી ઉપર ચડી ગઇ હતો;
 પણ ઘેનો પાથો ન હતો સવારે ઠીક કરી લેવાશે નવિનાશનું મન તેને કહેવું હતું, આજનો દિવસ
 સહજ દરો છે. નિરાતે નિદ્રા લેવાનો તને હવે હક છે તેની પાપણુ જીવમાં મીઠાઇ ત્યારે તેના મુખ
 પર યાતિ હતી, આતિ મદલવનુ કાર્ય પુડુ ક્યાંનો સતોય હતો *

* તાજેતરમાં પ્રગટ થનાર 'નવલિકાસમ્રઠ 'બદા' માથી.

કવિતાને સમૃદ્ધ કરવાને કવિતાનો એકએક
આહુક બખબે નવા આહુકો આપે તો ?

આહુકોને વિનંતી

આહુકોને લવાજમ પૂરા થયાની તેમજ નવા વર્ષ માટેના લવાજમ મોકલવાની મૂચના ગયા અકમા જ કરવી હતી પણ એકને હાથે કમ્પાના કાર્યમા એ વાત રહી ગઇ ને પાછળથી પત્ર દ્વારા તમામ આહુકોને (જેમના લવાજમો પૂરા થાય છે) લવાજમ મોકલનાની વિનંતી કરી છે સૌ આહુક બાઇઓ આ અંક મળતા વહેની તકે લના જમો મોકની આપે એટલી વિનંતી ખીજી સર નામાના ફેરફારો અંગે પણ ઠીક ઠીક પત્રો આવે છે, એ બાઇઓ પોતાની ટપાન Redirect કરાવે તો ઠીક છે ફેરફાર લાગા સમય માટે હોય તો જ એ ફેરફાર નોધાવવો ધ્વનિ છે દિવસે દિવસે કવિતાનું કામ સતત વધી રહ્યું છે 'કવિતા'ને નોકરો રાખવા પગવડે એમ નથી, કવિતાના સેંક માટે ખને તેટલી આ પ્રકારની તકનીકો ઓઝી રહે એમા 'કવિતા'ને જ લાભ છે

પાંચમા વર્ષમાં પ્રવેશ

'કવિતા' આવતા અકથી પાંચમા વર્ષમાં પ્રવેશશે એ સૌ માટે આનંદની વાત છે. આર્થિક દૃષ્ટિએ હજી કવિતા પગભર નથી થયું એ વાત તો કહેવાની રહી જ છતા જાહેરખબરો આપનાર મિત્રોની સહાનુભૂતિથી જ 'કવિતા' આજે આટલું સમૃદ્ધ થઈ શક્યું છે અને થઈ શકશે. આવતા વર્ષમાં ખીજી ઘણી ઘણી વસ્તુઓ કરવાની છે દરેક અંકમા એક એક સુદૃઢ કવિતાનું દિહીમા બાપા તર પ્રગટ કરવાની યોજના છે એ યોજના જાન્યુઆરીથી અમનમા આવશે એ ઉપગત ચર્ચાપત્રોનો ખાસ વિભાગ અને કવિતાક્રમોનીનો

વિભાગ પણ આતુ થશે પાનાનું શું ? પાના વધા રવા છે કવિતાને નેટલુ સમૃદ્ધ કરી શકાય તેટલું કરવું છે-પણ અભેગ અનુકૂળ ગને એ મદતની વાન છે

કેટલીક મુશ્કેલી

અનેક કવિઓની કવિતાઓ અમારી પામે લાગા સમયથી પડી છે ક્રમે ક્રમે અમે પ્રગટ કરીએ છીએ છતા પ્રેટવાક મિત્રોને લાખી ગવ જેવી પડે છે, એ કવિતાઓને પ્રગટ કરના માટે ચોક્કસ મર્યાદાઓ છે એક સાથે જ આખો અક કવિતાઓથી જ ભરી ન દેવાય છતા ધીમે ધીમે તમામ કૃતિઓ (જેમનો સીકાર થયો છે)ને પ્રગટ કરવામા આવશે જ 'પગ' ડીના વિભાગમા વિગેા મુકેની છે-એમા ઘણી ઘણી કવિતાઓ લાગા સમયથી છે, એ કવિતાઓ પણ કમશ પ્રગટ થશે નવીન કવિગ ધુઓને માા વિનંતી કે એઓ સર્વેજ ધીજ જ ગખે

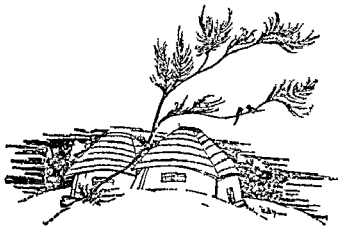
કેટલાક સુધારા

ગયા અકમા પ્રગટ થેન 'પ્રભુવ રમ્ભિ' કાવ્યના લેખક શ્રી શૂપેન્દ્ર ઠા વણીય છે એ નામ શરતચૂકથી રહી ગયું હતું ખીજી ગયા અકમા 'અ-કવિતા નામથી છપાયેલ કાવ્ય પગુ કેટલીક ગેરસમજુતીની ઊભી કરે છે પ્રગ્થાનમા આપણા જાણીતા નિદાન લેખક 'અ-કવિ'ના નામથી 'પાનગોષ્ઠિ' લખતા તેમને આ કવિતા સાથે કષ નિરમન નથી આવતા તખતુઓના પુનગાનર્ન ન થાય એને માટે યોગ્ય કરવામા આવ્યું છે એ જ અકમા "એ ડોગુ હરો" વાર્તા શ્રી હન્દ્ર વસાવડાની તદિ પણ એમના બધ અગવિદ વસાવડાની છે

તાજી સ્ત્રીત જામવું નથી જહાણું'માથી અમૃતપાન લઈ લક્ષ્મી પ્રમટયા તેમ તારી મૂર્તિ ઉરમા પ્રમટ
 દવા જાવે છે પણ હાપ રે' જીવનમા જે કનેશ છે, કુકુંસતા છે, વિસવાદ છે એ તારી મૂર્તિને
 ખરિત કરે છે હે જીવનસ્વામી' તારી ગૌરવભરી પ્રતિમા મારા હૃદયમા ધિરાજે, તારો સ્પર્શ મારા
 જીવનને પૂર્ણ બનાવે' ।

સ્ત્રીત પૂરૂ મધુ જમુ પાથુ વરસીને માદગી દળવી ફૂન મધ જાવ તેવી પ્રસન્નતા ત્યારે નલિનાક્ષે
 અનુભવે જમારી એસરીમા જીની દવા આવતી હતી તેમા તેના શરીરને પધારીની દૂધ મીઠી
 લામઝી હતી જાધારામા જરાખર લખાણુ નહિ હોય લીગેએ એક ખીજ ઉપર ચડી ગઈ હતી,
 પણ તેનો માથો ન હતો સવારે ઠીક કરી લેવાશે નલિનાક્ષનુ મન તેને કહેવું હતું, આજનો દિવસ
 સ્વદેશ દરેક છે નિરાતે નિદ્રા લેવાનો તને હવે હકક છે તેની પાપણુ ઊંઘમા મીઠાઈ ત્યારે તેના મુખ
 પર યાતિ હતી, આતિ મદલનુ કાર્ય પૂરૂ કર્યોનો સતોષ હતો *

* તાજેતરમા પ્રમટ મનાર* નવલિકાસમ્રઠ બદા'માથી

કવિતાને સમૃદ્ધ કરવાને. કવિતાનો એકએક
આહુકે બખબે નવા આહુકો આપે તો ?

આહુકોને વિનંતી

આહુકોને લવાજમ પૂરા થયાની તેમજ નવા વર્ષ માટેનાં લવાજમ મોકલવાની મૂચના ગયા અંકમાં જ કરવી હતી પણ એકલે હાથે કરવાના કાર્યમાં એ વાત રહી ગઈ. તે પાછળથી પત્ર દ્વારા તમામ આહુકોને (જેમનાં લવાજમો પૂરાં થાય છે) લવાજમ મોકલવાની વિનંતી કરી છે. સૌ આહુક ભાઈઓ આ અંક મળતાં વહેલી તકે લવાજમો મોકલી આપે એટલી વિનંતી. ખીલું સરનામાના ફેરફારો અંગે પણ ઠીક ઠીક પત્રો આવે છે. એ ભાઈઓ પોતાની ટપાલ Redirect કરાવે તો ઠીક છે. ફેરફાર લાંબા સમય માટે હોય તો જ એ ફેરફાર નોંધાવવો ઇચ્છી છે. દિવસે દિવસે કવિતાનું કામ સતત વધી રહ્યું છે. 'કવિતા'ને નોકરો રાખવા પરવડે એમ નથી. કવિતાના સેવક માટે અને તેટલી આ પ્રકારની તકલીફો ઝોછી રહે એમાં 'કવિતા'ને જ લાભ છે.

પાંચમા વર્ષમાં પ્રવેશ

'કવિતા' આવતા અંકથી પાંચમા વર્ષમાં પ્રવેશશે. એ સૌ માટે આનંદની વાત છે. આર્થિક દૃષ્ટિએ હજી કવિતા પગભર નથી થયું એ વાત તો કહેવાની રહી જ છતાં જાહેરખબરો આપનાર મિત્રોની સહાનુભૂતિથી જ 'કવિતા' આજે આટલું સમૃદ્ધ થઈ શક્યું છે અને થઈ શકશે. આવતા વર્ષમાં ખીલુ ઘણી ઘણી વસ્તુઓ કરવાની છે. દરેક અંકમાં એક એક સુંદર કવિતાનું હિંદીમાં ભાષાંતર પ્રગટ કરવાની યોજના છે. એ યોજના જાન્યુઆરીથી અમલમાં આવશે. એ ઉપરાંત ચર્ચાપત્રોનો ખાસ વિભાગ અને કવિતાકસોટીનો

વિભાગ પણ આજુ થશે. પાનાંનું શું ? પાનાં વધારવાં છે. કવિતાને જેટલું સમૃદ્ધ કરી શકાય તેટલું કરવું છે-પણ સંભોગ અનુકૂળ અને એ મહત્વની વાત છે.

કેટલીક મુશ્કેલી

અનેક કવિઓની કવિતાઓ અમારી પાસે લાંબા સમયથી પડી છે. ક્રમે ક્રમે અમે પ્રગટ કરીએ છીએ. છતાં કેટલાક મિત્રોને લાંબી રાહ જોવી પડે છે. એ કવિતાઓને પ્રગટ કરવા માટે યોજાસ મર્યાદાઓ છે. એક સાથે જ આખો અંક કવિતાઓથી જ ભરી ન દેવાય છતાં ધીમે ધીમે તમામ કૃતિઓ (જેમનો સ્વીકાર થયો છે)ને પ્રગટ કરવામાં આવશે જ. 'પગડંડી'ના વિભાગમાં વિશેષ મુશ્કેલી છે-એમાં ઘણી ઘણી કવિતાઓ લાંબા સમયથી છે, એ કવિતાઓ પણ કમશઃ પ્રગટ થશે. નવીન કવિનંદુઓને માત્ર વિનંતી કે એઓ સફેદ ધીરજ રાખે.

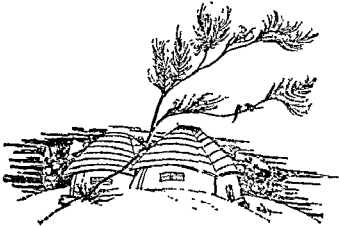
કેટલાક સુધારા

ગયા અંકમાં પ્રગટ થયેલ 'પ્રભુય સ્મૃતિ' કાવ્યના લેખક શ્રી ભૂપેન્દ્ર ઠા. વકીલ છે. એ નામ શરતચૂકથી રહી ગયું હતું. ખીલું ગયા અંકમાં 'અ-કવિ'ના નામથી છપાયેલ કાવ્ય પણ કેટલીક ગેરસમજાવતી બિભી કરે છે. પ્રસ્થાનમાં આપણા જાણીતા વિદ્વાન લેખક 'અ-કવિ'ના નામથી 'પાનગોષ્ઠિ' લખતા તેમને આ કવિતા સાથે કંઈ નિસ્ત્યત નથી. આવાં તખ્તસુસોના પુનરાવર્તન ન થાય એને માટે યોગ્ય કરવામાં આવ્યું છે. એ જ અંકમાં "એ કોણુ હશે" વાતી શ્રી ઇન્દ્ર વસાવડાની નદિ પણ એમના ભાઈ અરવિંદ વસાવડાની છે.

તારું શ્રીત જામણું નથી. મહાજીવમાંથી અમૃતપાત્ર લઇ લક્ષ્મી પ્રગટયાં તેમ તારી મૂર્તિ ઉરમાં પ્રગટ
 દવા ભવે છે. પશુ હાય રે! જીવનમાં જે કલેરા છે, કુકંસતા છે, વિસંવાદ છે એ તારી મૂર્તિને
 અર્પિત કરે છે. હે જીવનસ્વામી! તારી ગૌરવભરી પ્રતિમા મારા હૃદયમાં ગિરાજે, તારો સ્પર્શ મારા
 જીવનને પૂર્ણ બનાવે.”

શ્રીત પુરું શુભું જાણું પાણી વરસીને માદગો દળવી કૂલ ચઇ જાય તેવી પ્રસન્નતા ત્યારે નલિનાક્ષે
 અનુભવે. અંધારી ઓસરીમાં શીની દવા આવતી હતી તેમાં તેના શરીરને પથારીની હાથ મીઠી
 લામલ્લી હતી. અંધારામાં મરાખર લખાણું નહિ હોય, લીટીઓ એક બીજી ઉપર ચડી ગઇ હશે;
 પશુ તેનો શંકા ન હતો. સવારે ઠીક કરી લેવાશે નલિનાક્ષનું મન તેને કહેલું હતું, આજનો દિવસ
 સફળ થશે છે. નિરાંતે નિદ્રા લેવાનો તને હવે હકક છે. તેની પાંપણુ જીઘમાં મીઠાઇ ત્યારે તેના મુખ
 પર શાંતિ હતી, અતિ મહત્વનું કાર્ય પુરું કર્યોનો સંતોષ હતો.*

જ્યેત્રમાં પ્રગટ મનાર નવલિકાસંમદ 'બદા' માંથી.

કવિતાને સમૃદ્ધ કરવાને કવિતાનો એકએક
ગ્રાહક બળે નવા ગ્રાહકો આપે તો ?

ગ્રાહકોને વિનંતી

ગ્રાહકોને લવાજમ પૂરા થવાની તેમજ નવા વર્ષ માટેનાં લવાજમ મોકલવાની સૂચના ગયા અંકમાં જ કરવી હતી પણ એકલે હાથે કરવાના કાર્યમાં એ વાત રહી ગઇ. ને પાછળથી પત્ર દ્વારા તમામ ગ્રાહકોને (જેમનાં લવાજમો પૂરાં થાય છે) લવાજમ મોકલવાની વિનંતી કરી છે. સૌ ગ્રાહક બાઇઓ આ અંક મળતાં વહેલી તકે લવાજમો મોકલી આપે એટલી વિનંતી. ખીજું સરનામાના ફેરફારો અંગે પણ ઠીક ઠીક પત્રો આવે છે. એ બાઇઓ પોતાની ટપાક Redirect કરાવે તો ઠીક છે. ફેરફાર લાંબા સમય માટે હોય તો જ એ ફેરફાર નોંધાવવો ઇચ્છી છે. દિવસે દિવસે કવિતાનું કામ સતત વધી રહ્યું છે. 'કવિતા'ને નોકરો રાખવા પરવડે એમ નથી. કવિતાના સેવક માટે અને તેટલી આ પ્રકારની તકલીફો ઓછી રહે એમાં 'કવિતા'ને જ લાભ છે.

પાંચમા વર્ષમાં પ્રવેશ

'કવિતા' આવતા અંકથી પાંચમા વર્ષમાં પ્રવેશશે. એ સૌ માટે આનંદની વાત છે. આર્થિક દૃષ્ટિએ હજી કવિતા પગભર નથી થયું એ વાત તો કહેવાની રહી જ છતાં ગાહેરખગરો આપનાર મિત્રોની સહાનુભૂતિથી જ 'કવિતા' આજે આટલું સમૃદ્ધ થઈ શક્યું છે અને થઈ શકશે. આવતા વર્ષમાં ખીજી ઘણી ઘણી વસ્તુઓ કરવાની છે. દરેક અંકમાં એક એક સુંદર કવિતાનું હિંદીમાં ભાષાંતર પ્રગટ કરવાની યોજના છે. એ યોજના બંધુઆરીથી અમલમાં આવશે. એ ઉપરાંત ચર્ચાપત્રોનો ખાસ વિભાગ અને કવિતાકસોટીનો

વિભાગ પણ ચાલુ થશે. પાનાંનું શું ? પાનાં વધાર્યાં છે. કવિતાને બેટલું સમૃદ્ધ કરી શકાય તેટલું કરવું છે-પણ સંભોગ અનુકૂળ અને એ મહત્વની વાત છે.

કેટલીક મુશ્કેલી

અનેક કવિઓની કવિતાઓ અમારી પાસે લાંબા સમયથી પડી છે. ક્રમે ક્રમે અમે પ્રગટ કરીએ છીએ. છતાં કેટલાક મિત્રોને લાંબી રાહ બેવી પડે છે. એ કવિતાઓને પ્રગટ કરવા માટે ચોક્કસ મર્યાદાઓ છે. એક સાથે જ આખો અંક કવિતાઓથી જ ભરી ન દેવાય છતાં ધીમે ધીમે તમામ કૃતિઓ (જેમનો સ્વીકાર થયો છે)ને પ્રગટ કરવામાં આવશે જ. 'પગદંડી'ના વિભાગમાં વિશેષ મુશ્કેલી છે-એમાં ઘણી ઘણી કવિતાઓ લાંબા સમયથી છે, એ કવિતાઓ પણ ક્રમશઃ પ્રગટ થશે. નવીન કવિમંદુઓને માત્ર વિનંતી કે એઓ સર્વેજ ધીરજ રાખે.

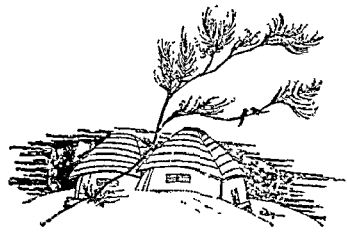
કેટલાક સુધારા

ગયા અંકમાં પ્રગટ થયેલ 'પ્રણય સ્મૃતિ' કાવ્યના લેખક શ્રી ભૂપેન્દ્ર ઠા. વઘીલ છે. એ નામ શરતચૂકથી રહી ગયું હતું. ખીજું ગયા અંકમાં 'અ-કવિ'ના નામથી છપાયેલ કાવ્ય પણ કેટલીક ગેરસમજાવતી જાણી કરે છે. પ્રસ્થાનમાં આપણા બાણીતા વિદ્વાન લેખક 'અ-કવિ'ના નામથી 'પાનગોષ્ઠિ' લખતા તેમને આ કવિતા સાથે કંઈ નિરૂપત નથી. આમાં તખલ્લુસોના પુનરાવર્તન ન થાય એને માટે યોગ્ય કરવામાં આવ્યું છે. એ જ અંકમાં "એ કોણુ હશે" વાર્તા શ્રી ઇન્દ્ર વસાવડાની નહિ પણ એમના બાઈ અરવિંદ વસાવડાની છે.

તારાં શ્રીત જામણું નથી, જહાણું'માંથી અમૃતપાત્ર સહ સદ્ગુણી પ્રમદમાં તેમ તારી મૂર્તિ ઉરમાં પ્રમદ
 દવા ભય છે. પણ હાય રે! જીવનમાં જે કલેશ છે, કકંસતા છે, વિસંવાદ છે એ તારી મૂર્તિને
 ખંડિત કરે છે. હે જીવનસ્વામી! તારી ઔરવમરી પ્રતિમાં મારા હૃદયમાં ચિરાગ્ને, તારો સ્પર્શ મારા
 જીવનને, પૂર્ણ' બનાવેા."

શ્રીત પૂરું મધું. મધું પાણી વરસીને વાદળો' દળવી કૂચ મધ જાપ તેવી પ્રસન્નતા ત્યારે નલિનાક્ષે
 અનુભવે. અંધારી ઝોસરીમાં શીની દવા આપતી હતી. તેમાં તેના શરીરને પથારીની હક મીડી
 લામલો હતી. અંધારામાં બરાબર' લખાણું નહિ હોય, લીટીઓ એક ખીજ ઉપર ચડી મધ હશે;
 પણ તેનો વાધો ન હતો. સવારે ઠીક કરી લેવાશે- નલિનાક્ષરું મન તેને કહેવું' હતું, આજનો દિવસ
 સદૃશ દશે છે. નિરાતિ નિદ્રા લેવાનો તને હવે હક છે. તેની પાંપણ ઊંઘમાં મીંચાઇ ત્યારે તેના મુખ
 પર શાંતિ હતી, અતિ મદત્વનું કાર્ય પૂરું કર્યોનો સંતોષ હતો.*

' તાજેતરમાં પ્રમદ મનાર' નવલિકાસંમ્રદ 'બદા' માંથી.

કવિતાને સમૃદ્ધ કરવાને કવિતાને એકએક
ગ્રાહક બખબે નવા ગ્રાહકો આપે તો ?

ગ્રાહકોને વિનંતી

ગ્રાહકોને લવાજમ પૂરા થયાની તેમજ નવા વર્ષ માટેનાં લવાજમ મોકલવાની સૂચના ગયા અંકમાં જ કરવી હતી પણ એકલે હાથે કરવાના કાર્યમાં એ વાત રહી ગઇ. ને પાછળથી પત્ર દ્વારા તમામ ગ્રાહકોને (જેમનાં લવાજમો પૂરાં થાય છે) લવાજમ મોકલવાની વિનંતી કરી છે. સૌ ગ્રાહક ભાઇઓ આ અંક મળતાં વહેલી તકે લવાજમો મોકલી આપે એટલી વિનંતી. ખીલું સરનામાના ફેરફારો અંગે પણ ઠીક ઠીક પત્રો આવે છે. એ ભાઇઓ પોતાની ટપાલ Redirect કરાવે તો ઠીક છે. ફેરફાર લાંબા સમય માટે હોય તો જ એ ફેરફાર નોંધાવવો ઇચ્છિત છે. દિવસે દિવસે કવિતાનું કામ સતત વધી રહ્યું છે. 'કવિતા'ને નોકરો રાખવા પરવડે એમ નથી. કવિતાના સેવક માટે અને તેટલી આ પ્રકારની તકલીફો ઓછી રહે એમાં 'કવિતા'ને જ લાભ છે.

પાંચમા વર્ષમાં પ્રવેશ

'કવિતા' આવતા અંકથી પાંચમા વર્ષમાં પ્રવેશશે. એ સૌ માટે આનંદની વાત છે. આર્થિક દૃષ્ટિએ હજી કવિતા પગભર નથી થયું એ વાત તો કહેવાની રહી જ છતાં જાહેરખગરો આપનાર મિત્રોની સહાનુભૂતિથી જ 'કવિતા' આજે આટલું સમૃદ્ધ થઈ શક્યું છે અને થઈ શકશે. આવતા વર્ષમાં ખીલ ધણી ધણી વસ્તુઓ કરવાની છે. દરેક અંકમાં એક એક સુંદર કવિતાનું હિંદીમાં બાયાંતર પ્રગટ કરવાની યોજના છે. એ યોજના જન-પ્રચારીથી અમલમાં આવશે. એ ઉપરાંત ચર્ચાપત્રોનો ખાસ વિભાગ અને કવિતાકોસીટીનો

વિભાગ પણ ચાલુ થશે. પાનાંનું શું ? પાનાં વધારવાં છે. કવિતાને નેટલું સમૃદ્ધ કરી શકાય તેટલું કરવું છે-પણ સંભોગ અનુકૂળ અને એ મહત્વની વાત છે.

કેટલીક મુશ્કેલી

અનેક કવિઓની કવિતાઓ અમારી પાસે લાંબા સમયથી પડી છે. ક્રમે ક્રમે અને પ્રગટ કરીએ છીએ. છતાં કેટલાક મિત્રોને લાંબી રાહ નેવી પડે છે. એ કવિતાઓને પ્રગટ કરવા માટે ચોક્કસ મર્યાદાઓ છે. એક સાથે જ આખો અંક કવિતાઓથી જ ભરી ન દેવાય છતાં ધીમે ધીમે તમામ કૃતિઓ (જેમને સ્વીકાર થયો છે)ને પ્રગટ કરવામાં આવશે જ. 'પગદંડી'ના વિભાગમાં વિશેષ મુશ્કેલી છે-એમાં ઘણી ઘણી કવિતાઓ લાંબા સમયથી છે. એ કવિતાઓ પણ ક્રમજ : પ્રગટ થશે. નવીન કવિપંદુઓને માત્ર વિનંતી કે એઓ સહેજ ધીરજ રાખે.

કેટલાક સુધારા

ગયા અંકમાં પ્રગટ થયેલ 'પ્રભુજ રમૃતિ' કાવ્યના લેખક શ્રી જૂનેન્દ્ર ઠા વગીશ છે. એ નામ શરતચૂંકથી રહી ગયું હતું ખીલું ગયા અંકમાં 'અ-કવિ'ના નામથી છપાયેલ કાવ્ય પણ કેટલીક ગેરસમજૂતી ઊભી કરે છે. પ્રસ્થાનમાં આપણા જાણીતા વિદ્વાન લેખક 'અ-કવિ'ના નામથી 'પાનગોષ્ઠિ' લખતા તેમને આ કવિના સાથે કંઈ નિસ્મૃત નથી. આવા તખલ્લુઓના પુનરાવર્તન ન થાય એને માટે યોગ્ય કરવામાં આવ્યું છે. એ જ અંકમાં "એ કોણુ હશે" વાર્તા શ્રી ઇન્દ્ર વસાવડાની નહિ પણ એમના ભાઈ અરવિંદ વસાવડાની છે.

સંપાદકીય

ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીને

ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી તરફથી સાહિત્યમાં સદાયે ચિરમરણીય રહે, સાહિત્ય અભિરમિ વધારે અને સાહિત્ય સંશોધનમાં ઉત્તેજ એવા પ્રથમ પ્રગટ થયા છે. આવા જ પ્રથમમાં સ્થાન લે એવા એક મહત્વના 'રવ. નરસિંહરાવ' વિષેના એક ગ્રંથનું કાર્ય આપણા એક વખતના ખૂબ વિદ્યાર્થીપ્રિય વિદ્વાન વિવેચક અને યુવાન કવિ શ્રી ભાનુશંકર વ્યાસને સોંપવામાં આવ્યું હતું. શ્રી ભાનુશંકર વ્યાસ નરસિંહરાવના પદ્મશિખ તરીકે, એમના સંસર્ગમાં પણ ખૂબ રહેલ હોઈને આ પુસ્તકને ચોક્કસ ન્યાય આપી શકે એમાં શંકા જ નથી. હકીકતે પુસ્તકને માટે સારામાં સારા લેખકની પસંદગી સોસાયટીએ કરી હતી. પણ કમનસીબે 'નીવડે વખાણું' એ જ વાત સાચી પડી છે. રવ. નરસિંહરાવના અવસાન પછી વર્ષો વીતતાં વ્દય છે પણ ભાનુભાઈના દિકરામાં આ ગ્રંથ તૈયાર કરવાની તમન્ના જાગતી જ નથી. શ્રી ભાનુભાઈને અમે પોને જોળખીએ છીએ તે પ્રમાણે કાર્ય પ્રત્યેની એમની શુભનિષ્ઠા અને શક્તિમાં અમને શંકા નથી. પણ એમની અસાધારણ મદત એમને એ કાર્ય કરતા અટકાવે છે? પરિણામે જે ગ્રંથ બે ત્રણ વર્ષ પહેલાં તૈયાર થવો જોઈએ તે હજી તૈયાર થયો નથી. એનો એક માર્ગ હજી છે. પ્રો. ભાનુશંકર વ્યાસના જ મિત્ર અને નરસિંહરાવના અન્ન શિષ્ય શ્રી બેટાઈને જ એ કાર્ય સોંપી દે તો? અથવા એ કાર્ય શ્રી બેટાઈ પાસે કરાવવાને શ્રી ભાનુશંકર વ્યાસ સોસાયટીને વિનંતિ કરે તો? શ્રી બેટાઈ ચોક્કસ એ કાર્ય કરી શકે એટલું જ નહિ પણ એમાં શ્રી ભાનુશંકર પણ પોતાથી બનતી બધી સહાય કરી શકે એટલો મોટો સચંધ એ બે વચ્ચે છે પણ ગુજરાતને એ પુસ્તક હજીકે માસમાં મળી જાય એમાં શક નથી શ્રી બેટાઈના શ્રી ભાનુશંકરની મંદતા નથી જ એની અમને ખાતરી છે. અમે તો કોઈ પણ રીતે એક જ વસ્તુ હમ્મીએ છીએ કે 'રવ. નરસિંહરાવ' પગલું પુસ્તક વડેલામાં વડેલી તકે ગુજરાત સમક્ષ આવવું જ જોઈએ. પછી જે ભાનુભાઈ નરસિંહરાવ જેટલી વયના વયોવૃદ્ધ બનીને લખવાના હોય અને સોસાયટી પ્રગટ કરવાની હોય તો બન્ને સોસાયટી અને આદરાયણ ધીરજની હરીશ્રદ્ધ ચકાવે!

ગુજરાત સાહિત્ય સભાને

આ પસંદગી યોગ્ય જ છે. ગુજરાત સાહિત્ય સભા તરફથી સાહિત્ય સમીક્ષાનું કાર્ય પ્રો. અનંતરાય મ. રાવળને સોંપાયું છે. એમાં કહેવાનું જ નથી પ્રો. રાવળ ગુજરાતના વિવેચન સાહિત્યમાં બહુ મૂલ્ય શોધો આપતા આવ્યા છે અને હજી બે ઘણા ઘણા કાર્યો આપશે એમાં શંકા નથી.

એની સાથે સાથે કોણ જાણે કેમ પણ ગુજરાત સાહિત્ય સભાની નજર બહાર હજી કેટલાક વિવેચકો રહ્યા છે. અમે અમાગ નમ્ર મત સાથે એ વિવેચકોનાં નામો અહીં રજૂ કરીએ છીએ. પ્રો. રાવળ પછીના વર્ષ માટેની સાહિત્ય સમીક્ષાની જવાબદારી જે એમને સોંપવામાં આવે તો અમને ખાતરી છે કે સાહિત્ય સભાનું એ કાર્ય યોગ્ય રીતે થશે. એ વિવેચકોમાં એક છે શ્રી રામપ્રસાદ પ્રે. બક્ષી. શ્રી રામપ્રસાદ બક્ષીએ સાહિત્યમાં બહુ લખ્યું નથી છતાં જે કંઈ થોડું ઘણું લખ્યું છે તે એમની શક્તિની પ્રતીતિ કરાવી દે એટલું સંખળ-સધન છે. એમને સરકૂત બાપાને અસ્વાસ, ગુજરાતી બાપાને અસ્વાસ અને એમની નિષ્પક્ષી રસાનવાદવૃત્તિ એમને સમર્થ વિવેચક તરીકેની પ્રતિષ્ઠા અપાવે

છે. કાણુ નજી પશુ ગુજરાત સાહિત્ય સમાજી એ વિવેચક પર હજી નજર કેમ નથી ચોટી? ગુજરાત સાહિત્યસમાજે દેરવવાનો અમારો આશય નથી અહીં તો અમે માત્ર એક નિષ્પક્ષી, વિદ્વાન વિવેચકનું નામ માત્ર ધ્યાનમાં આણીએ છીએ. ખાસ કરીને આચાર્ય શ્રી બક્ષી કાવ્યસાહિત્યના ઊંડા અભ્યાસી છે અને કાવ્યના વિવેચમાં તો એઓ ઘણું ઘણું ગુજરાતને આપી શકે એમ છે. શ્રી ધનસુખલાલ મહેતાએ પણ ગદ્ય સાહિત્યનાં ઠીક ઠીક સખ્યામાં અને ગુણમાં વિવેચનો આલેખ્યાં છે. એમના પર પણ હજી નજર કેમ નથી ચોટી? અમે તો અહીં માત્ર જે વ્યક્તિઓ નજર બહાર રહી છે એમનો નિર્દેશ કરીને જ વિરમીએ છીએ. એમની શક્તિનો સામ ઉઠાવવો એ સાહિત્ય સમાજનું કાર્ય છે.

બાળગીતોના લેખકોને

આપણે ત્યાં બાળગીતોના સંગ્રહો પ્રગટ થાય છે પણ હજી જોઈએ તેટલી સગવડ બાળગીતોના લેખકોને મળી નથી. અમે એ બાળગીતો પ્રગટ કરવા માટે ચોક્કસ વ્યવસ્થા કરી શક્યા છીએ અને અમારી ધૃતિ છે કે બાળગીતોના સાગ સચિત્ર સંગ્રહો અને તેટલી સારી રીતે પ્રગટ કરવા બાળકોનાં બાળમાનસ જ કવિતામય છે, તેને ઉત્તેજવામાં એ બાળગીતો મુખ્ય ઢાળો આપી શકશે. આ સંગ્રહે સૌ કવિમિત્રોને અમે વિનંતિ કરીએ છીએ કે જેઓ પોતાનાં બાળગીતોના સંગ્રહો પ્રગટ કરવા હિંમત હોય તેઓ પત્ર લખી જણાવે તો તે સમૂહ પુસ્તક પ્રકાશનની ચોક્કસ વિચારણા કરવામાં આવશે. લેખકને સારાસરળો પુરસ્કાર પણ મળશે જ.

‘કોલક’નો ત્રીજો કાવ્યગ્રંથ

પ્રેમધનુષ્યં

રૂપિયા દોઢ

પોણા બે હંજર પક્તિઓનું
મુઘ્ધ પ્રેમનું સળગ કરુણ કાવ્ય

“પ્રેમધનુષ્યં”નું ઉત્તમ આકર્ષણ તે આબૂપણ તેમની સમુચિત છદ પ્રસંગી છે. છદોનું વૈવિધ્ય ખડવિવચને સંવાદી હોઈ આપણો કવિઓના ભિન્ન ભિન્ન પ્રયોગોની કોલકે નજી સાર્થકતા દર્શાવી આપી છે. “આગમન”ના ઉત્સાસમાં કવિવાણી માત્રામેળ છદમાં સ્વસ્ત્રે નાચે છે. “સજ્જવન”માં પ્રસન્નતા અને આમોહ, સૃષ્ટિ મોહ્યને અવલોકતા અને જૂતકાળ સ્મરતા પૃ્ની, અનુષ્ટુપ અને મિથ ગતિઓમાં સમયળ વહે છે. ‘વિરહ’માં ખમરદાગનો મુકનધારા છે ‘લાગ’માં ભિન્ન ભિન્ન, વધારે વિરામનો અવકાશ આપતા છદો છે, ‘પુનરાગમન’માં અનુષ્ટુપની ચૂંચણી વિચારબાધની આપતી જતી લકરીને પ્રકાશે છે. ‘અવસાન’ અને ‘ચિંતન’માં એકલક્ષી ને એકધારુ કારુણ્ય મન્દાકાન્તા ને દ્રુતવિસન્નિતમાં વલે ગય છે

એક વાત સ્પષ્ટ છે. આ છદ સયોજન પેલી સનાતન અને લાટ દેસની કોલકજ્ઞિની મમતા, કવિના અદ્ભુત રાગને સંયમમાં રાખી ‘પ્રેમધનુષ્યં’ને સર્જન કૌતુકપ્રિક કાવ્ય બનાવવા સમર્થ થયા છે.”

કલમ ને કિતાબ - વિષ્ણુ પ્રસાદ ર. ત્રિવેદી

એન. એમ ત્રિપાઠી - સિમિટેડ
પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુમ્બઈ-૨.

બાદરાયણ (પરિચય)

મધુસૂદન એમ. એ.

સાહિત્યે કવિ શ્રી મણેશ સરખા, આનંદ રાખ્યા સદા,
 ઘોડી મૂડી છતાં નફો દસમણે ઝાઝો કરી સવંદા!
 ઝાઝી શક્તિ પરંતુ આજસ મહો રાખી લપેટી સદા:
 છે એ શાંત સુરવસ્થ સર્જક બધા-ના કોઈની યે બધા!
 કેડીમાં ફરનાર તોય દિસતા રાત સરીખા સદા,
 એવા સુન્દર ને પ્રકુલ્ય કવિ તે છે વ્યાસ સાચા અર્થે.

ઘોડી મૂડીએ ઝાઝો નફો કરનાર બાદરાયણ ઉર્ફે બાનુશંકર બાગરશંકર વ્યાસ' કવિ છે, વિવેચક છે. એમણે ઝાઝું લખ્યું નથી-ઝાઝું લખવાનો મોહ રાખ્યો નથી-ઘોડું લખ્યું તે સાફ લખ્યું અને સારું રહ્યું છે. ક્રિકેટની બાબામા એઓ 'રટેડી બેટસમેન' છે.

એમણે કાવ્યસંમિદ આપ્યો 'કેડી' એમની કવિતાનો મહાયુગ્ય છે વિશદતા, પ્રવાહિતા-અર્થ અને શબ્દની એકતા! એઓ નગસિંહરાવના શિષ્ય છે અને આજે પોતે ગુરુ બન્યા છે. એમના શિષ્યોની સંખ્યા મણી ગણાય એવી નથી.

પુશાલ સ્વભાવ, કદાવર શરીર, પ્રગિભાવંત ચહેરો, બોલવાની આવડત અને એમનું નિખાલસ દિલ એમને લોકપ્રિય, મિત્રપ્રિય બનાવે છે.

કવિતા એમને આસાનીથી વરેલી છે. એઓ ધારે ત્યારે સારી કવિતા રચી શકે છે. ચાલતાં ચાલતાં પણ એઓ કવિતા રચી શકે એમ છે. કવિતામાં એમણે હજી સુધી 'આવરખાઉં-ફ્રી' મારી નથી, મારે એમ દેખાવું પણ નથી પણ બખ્ખે અને એક એક રનના ફટકા મારી, કવચિત કવિચિત ખાઉં-ફ્રી નોંધાવી એઓ સદી નોંધાવે એટલા દૃઢ વિશ્વાસુ છે. પોતે બ્રાહ્મણ છે. પોતાની કવિતા પણ બ્રાહ્મણ જેટલી પવિત્ર છે.

એઓ કોઈ વાડામાં નથી-એમનો વાડો છે 'કલમ મંડળ'-પણ વાડાની દયા પર જીવે તે 'બાદરાયણ' નહિ. બાદરાયણની મહત્તા જ એ છે કે કોઈની પ્રશંસા મેળવવા કોઈનાં વખાણુ એઓ કરતા નથી. 'બલા બાઈની કુનિયા' એ છે એમનો મત્ર

એઓ સંસ્કૃત કવિતા પણ લખે છે-તે યે ગમે ત્યારે! એમનાં સંસ્કૃત જ્ઞાને જ એમને શુદ્ધ-કવિ રાખ્યા છે. અંગ્રેજી કવિતા કેમ નથી લખતા તે એઓ જાણે! પણ ધારે તો તેમાં યે ખાલે, એવી એમની શક્તિ અને એમનો સ્વભાવ છે.

એઓ વિવેચક છે પણ શીકા અને મોળા-ખાટા અને તીખા નહિ. એમાં યે એઓ ધીરા! યુગરાતનું 'આજસ' સંપ કરીને બાદરાયણને આંગણે ખડકાયું છે. છતાં યોડું લખીને ધણું લખ્યાની પ્રતિષ્ઠા પામે છે. તેનું કોરણ છે એમના લખાણની એમના જેટલી જ સવરતા, સાત્વિકતા.

'બાદરાયણ' હવે ધારાશાસ્ત્રી થયા છે. વડી અદાલતમાં એઓ એડવોકેટ છે. સાહિત્યકારોની અચ્છી સેવા બનવી શકે એમ છે!

એઓ બધા મંડળોમાં બળે એવા છે. બધા પક્ષોમાં નેતા યઇને દોરે એવા છે. બધા પાકો બનવે એવા છે! 'બાદરાયણ' હજી યુગરાતને ધણું ધણું આપી શકે એમ છે! એમની શક્તિનો મોટો ભાગ 'આજસ' ખાઇ જાય છે.

બાદરાયણની વિશિષ્ટતા છે-એમના મોઢા પર તરવરવું હાસ્ય! સદા યે હસતા! રડતાને યે હસાવે એવો એમનો સ્વભાવ છે. એમની જોડ છે ચંદ્રવદન અને જ્યોતીન્દ્ર! એક ચંદ્ર, બીજા જ્યોતિ, અને ત્રીજા ભાવુ! ત્રણે છે ઠીખળીખેર! છપા રહે નહિ અને છપા રહેવા રે નહિ! સળગાવી યે જાણે

સૂરજમુખી

યુવાન કવિ હરિલાલ પંડ્યાનાં
બાળગીતોનો સંગ્રહ

ક્રિમ્ત: આઠ આના

.... પરિમલ પ્રકાશન....

: પ્રાપ્તિસ્થાનો :

- (૧) પરિમલ સ્ટોર્સ,
૨૦૦/ઈ વિદુલભાઈ પટેલ રોડ,
મુંબઈ, ૪
- (૨) વિશ્વકર્માબન્ધુ સ્ટોર્સ,
૪૦ કાંઠવાડી, મુંબઈ.

રમણિક અરાલવાળાનો કાવ્યસંગ્રહ

— પ્રતીક્ષા —

શ્રી ઉમાશંકર ભેષીના પ્રવેશક તથા
ટિપ્પણ સહિત. બે રૂપીઆ.

— ઝાંઝરી —

રમણિકલાલ કિ. મહેતાનાં બાળગીતો
૭ આના

ત્રણ નકલ મંગાવનારને પોસ્ટેજ ફ્રી

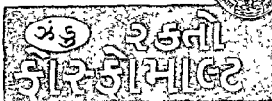
લગો : ચોકસી પ્રધર્સ

બાલાકનુમાન-અમદાવાદ.

‘ઝંડુવું’ નામાંકિત રકતો-ફોસ્ફો-મોલ્ટ નમ્રણાં સળળાં બધાંને ઉપયોગી છે. સાબાં માણસોની શક્તિ એનાં સેવનથી સચવાઈ રહે છે, અને માંઢાંને, માંઢળી પછીની નળળાઈ નાખૂઢ કરી, નવજીવન આપે છે.

ઝંડુવું રકતો-ફોસ્ફો-મોલ્ટ સ્વાઢિષ્ટ અને તાક્રીઢે તાઝળી આપનાર છે. અને તેથી નાનાં બાળકો તેમજ મોટાં સૌ કોઈ સઢેલાઈથી લઈ શકે છે. પોપણ

આપનાર અને ખાસ કરી લોહીની લાઢી વધારનાર ઝંડુ-રકતો-ફોસ્ફો-મોલ્ટ અવશ્ય અજમાવો.

ઝંડુવાર અવશ્ય અજમાવો !

ઝંડુ કાર્માચુકિલ વકસી લીઠ, ગોખને રોડ, મુંબઈ નં. ૧૪
દુકાન—ભારીયા મહાજનવાડી, કાવખાદેરી રોડ.

સાતમી ડીસેમ્બરથી શરૂ

આપણા
ગૃહજીવનની
નાની
મોટી—
કડવી મીઠી
વાતો
કહેવા
આવે છે

પ્રકાશનું

ખાસ કુટુંબી
માટેનું

ચિત્ર

હમારા સંસ્કાર

ભૂમિકા :

: દીર્ઘર્શન
શાંતિકુમાર

જીવન : રંજના
ઉમાકાન્ત * રાજ-
કુમારી શુક્લ *
મુશીલકુમાર * જીલ્લુ
બાઈ * શ્રી ભગવાન
મધુસુદન * સત્યરાણી
અને મુમતિ ગુપ્તે

રોજ. ૪-૭-૯-૪૫
શનિ-રવિ વાગે

તમારી બેઠકો રીઝર્વ કરાવો

સહકુટુંબી
બેવા તૈયાર
રહેજો.

કેપીટોલ
એવરગ્રીન રીસીડ

જેમના શૌર્ય, પરાક્રમે અને
પ્રણયે ગુજરાતના ઈતિહાસને
ઉજળો રાખ્યો છે

એ પ્રતાપી અને વીર પાત્રો
હવે પડદા પર સજીવન થાય છે

સનરાઈઝ પીકચર્સનું

સંસ્કારસર્જન

રાણકદેવી

સૌભાગ્યવતી નારીના હૃદયે ભટકતા પાર-
દશ કહીરા જેવું અગાહનનું કલાસર્જન

: દિગ્દર્શન :

વી. એમ. વ્યાસ

કથા-મોહનલાલ દવે
સંવાદ-કરસનદાસ ભાલુક
કથા-ચુરુદે ધાલા
ગીતો-મનરવી-
સંગીત-છગનલાલ ઠાકર

*

: અભિનય :

મોતીબાઈ, અંજના, દુસારી, નિરૂપા
રોય, સિલાવતી, ભગવાનદાસ, પાન્ડે,
છગનલાલ, નરવરલાલ ચૌહાણ,
માસ્તર ધુલીયા, શ્યામ

આપણી ભાષાનું એકનું એક ચિત્ર

પંચજન પ્રકાશન, વડોદરા

: બે નવાં પુસ્તકો :

આચાર્ય પ્રફુલ્લચન્દ્ર રાય

નિરંજન વર્મા : જયમલ પરમાર

ભારતના નવઘડતરમાં યશસ્વી કાળો આપનાર મહાપિની છવનકથા લેખકોની સુપરિચિત સરળ અને પ્રવાહી શૈલીમાં

કિંમત : ૧) રૂપિયા

*

ઊડતાં પાન

પ્રા. વિજયરાય વૈદ્ય

કાઉન : ૧૨૪ કિ. ૨૨ રૂપિયા

'નાચુક સવારી' પછીનો 'વિનોદકાન્ત'નો નવો નિબંધિકાસંગ્રહ. કર્તાની મર્યાદા અને રસાળ શૈલીનું સ્વચ્છ પ્રતિબિંબ

અન્ય પ્રકાશનો

ઈતિહાસની કેડી

(ભોગીલાલ સાંડેસરા)

આપણા સુપ્રસિદ્ધ ઇતિહાસકર્તા, પુરાતત્ત્વવિદ અને યુવાન સંશોધકનો પ્રથમ લેખસંગ્રહ. સામાન્ય વાચકને ય રસ પડે એવી સામગ્રી.

કિંમત ૪૫ રૂપિયા

ગુરુ ગોવિંદસિંહ

કાઉન : ૩૮૮. (મહાકાવ્ય) કિ. ૪) રૂપિયા

લેખક : ગોવિંદ હા. પટેલ

: શૈલ : : તાર :

૩૩૬૨૯ —: મુખ્ય વિકેતા :— એવરથીન

પદ્મ પબ્લિકેશન્સ લિમિટેડ

લક્ષ્મી બિલ્ડિંગ્સ સર કિરોઝશાહ મહેતા રોડ.

કોટ, મું • બ • ઈ : ૧

તા પારિ

તાવની અકસીર દવા

ફક્ત ત્રણ જ દિવસ દવા લેવાથી તાવ ઉતરી બંધ છે અને આવતો તાવ અટકી બંધ છે. તાવ પછીની નળગાઈ મટાડે છે. ભૂખ લગાડે છે અને દરર સાફ લાવે છે.

૫૦ ટીકડીની બાટલી ૧નો રૂ. ૧)

૨૫૦ ટીકડીની બા. ૧ના રૂ. ૪)

સિન્ધ આયુર્વેદિક ફાર્મસી

૨મોક બેન્કની ગલી, લીમડગોલ, સુરત.

૩૭૫ કાલગાદેરી રોડ, મુંબઈ.

રેડીઓ ખીજલી

મારતા હઈ!

આ રેડીઓ અને આ ખીજલી
પ્રેમની પરીભાષાના આ
શબ્દોનો અર્થ તમે ચીત્ર
ભેશો ત્યારે જ મમલ શકશે
દરેક પીકચર્સનું
અતી મદદ સમાજ ચીત્ર

મીનત

૩૭૦

અકવાલીયુ

દીગ્દર્શક શકિકંતહુસેન

વાર્તા:-વજાહત મીરઝાં

અદાકારો

નુરજહાં, ચાકુખ, દીક્ષીત,
ખીખ્ખો, કરણદીવાન, શાહનવાખ
પ્રોડ્યુસર્મ-

શીરાઝખલી હકીમ

આર. એમ. લાખાણી

ભુર્જીગ-૯થી ૧૨ પવી ૩

રોજ-૪, ૭, ૧૦

૨મી ૬મએ ૧ વાગે

સુ પ ર

સદમા ટોકી ડીમ્બીખુરર્સ રીલીઝ.

૬

હકુ

ગીટીનું

અકવાલીયુ

મહોખતની

પારસમણીએ ...

પવિત્ર હુરનના

અનેખા જાહુએ

બે જગતની કુલવાડીને;

ખીલાવી દીધા!

એક જગર હતું

ભીરતી નવજવાનનું

મીનરવા

ખીજું જગર હતું

શાહબદી ક્રીસરનું

મનેના દિનમા

મુવીટોનનું

મુલવ્ય ઐનિહાસિક
સર્જન

ધરકના મુવેચનામ
ખીવી બેથા!

એક દિન

કા

સુલતાન

યાદ રહ્યું કે
અનિહાસિક ચિત્ર

અનેક સર્જક

નિગ. સોહરાખ

મોદી

આ ચિત્રમા મોગન

ઇતિહાસનું સોનેરી

પ્રકરણ અમર મનાવે છે

કથા-સવાદ

આગમન કાશ્મીરી

સંગીત

શાનિકુમાર અને

રૂકીક ગઝલખી

કથા રૂસી બેંકર

++++ જેમા ++++

અનોખી

નગીરાણી

મહેતાખ

સાથે વાસ્તી શુલામ મહર્મક, સાદીકઅલી

ગાઇમ ૪, ૭ ૧૦ વાગે શાન્તારીન, ઘોરી, પ્રતિભાદેવી,

૨૧ તકેદારે ૧ વાગે ન્યુ વેસ્ટ એન્ડ

એ જુ ૧૦થી૧૨ ૪થી૬

સુંદર ગેટઅપથી જ

પુસ્તકની હજારો નકલ ઉપલબ્ધે

બૉમ્બે પ્રોસેસ સ્ટુડિયો

માત્ર વિચાર આપો :
એના પરથી રંગબેરંગી
ચિત્ર તૈયાર કરી પ્લોક
ખનાવી આપીશું.

ડિઝાઈન્સ
પ્લોકસ
સ્લાઈડ્સ

ટે. નં.
૨૦૯૪૫

૧૩૮, મેડોલ સ્ટ્રીટ, કોલ, મુંબઈ.

રા મ તી ર્થ બ્રા હ્મી તે લ

સ્પેશીઅલ નં. ૧

મગજના જ્ઞાનતંતુઓ બળવાન બને છે. ધેાળ
વાજ કાળા થાય છે, ખરતા અટકે છે. ટાલમાં વાગ લીગે
છે. ખોટો મટે છે. ગાઢ નિદ્રા આવે છે, યાદશક્તિ
અને આંખોની દૃષ્ટિ વધે છે. બધી રૂતુમાં બહોનો,
પુરૂષો અને બાળકો માટે મહાન ફાયદો કરનાર છે.

બધે મળે છે.

કિંમત નાની બાહલી બે રૂપિયા
મોટી બાહલી સાડાત્રણ રૂપિયા

શ્રી રા મ તી ર્થ ચો ગા શ્ર મ

૪૪૮, સેન્ટ્રલ રોડ, મુંબઈ ૪.

દિશિક :

જાગીરદાર

નિર્માતા

એમ. હવેવાલા

સ્ટાન્ડર્ડ પીકચર્સનું મહાન
ઐતિહાસિક ચિત્ર

ખહેરામખાં

મોગલ સામ્રાજ્યને સ્થાપિત કરવા
જેણે ત્રણ પેઢીની સેવા આપી એવા
તેજસ્વી યોદ્ધાનું જીવનચરિત્ર

એમાં

ગજાનન જાગીરદાર, * મહેતાબ

ડવીડ, સુરેશ, ગુલામ મહમદ, યુમુક એફેન્દી,
એન્જમીન, મા. છાટ્ટ, હંસા, લલીતા
પતાર, કુમાર, અને શાહનવાઝ

સ્ટાન્ડર્ડ પીકચર્સનું

આગામી સામાજિક ચિત્ર

રહમ

દિશિક :
એમ. હવેવાલા

સ્ટાન્ડર્ડ પીકચર્સ

કેનેડી બ્રીજ સુબર્બ, ૭.

સરખવસરે ભેટ આપવા

લાયક સુંદર પુસ્તકો

કથાકલાપ

જન્યાઝળ્યા સંસારના મધુરા, મનોહર, રળી-
આમણા પ્રસંગોને ઝડપી લઈ અત્યંત સુંદર
રીતે રચી કરનારી ઘણી જ આકર્ષક
વાર્તાઓનો નાંચુક રૂપાળો સંગ્રહ. કિં. રૂ. ૩૩

કથાકલગી

સંસાર નવનવા રંગે ભરેલો છે, અનેક કૂલો
તેમાં પ્રગટે છે, ખીલે છે, ખરે છે. એ
કૂલોમાંથી કોઈની સુગસ પીડી, કોઈની
મનોહર, કોઈની તીખી, કોઈની માલક હેય
છે. એવા જુદા જુદા સ્ત્રાહવાળી સુંદર
નવલિકાઓ આ સંગ્રહમાં આપી છે.
સરખવસરે ભેટ આપો. કિં. રૂ. ૩૩

કથાહાસ્ય

ખકેર પટેલના લેખક શ્રી હરિપ્રસાદની
હાસ્યરમ લખવાની કળા હવે મશહુર છે.
ત્યારના હસામણા પ્રસંગોને તેમણે રસાળ
કવંચે આમાં ગૂંચ્યાં છે એક એક વાર્તા
પેટપૂર હુમાવશે અને વળી વહેવારુ સત્ય
પણ શીખવશે ફક્ત થોડી નકલો જ બાકી
રહી છે. મિત્રોને ખુશ કરવા હોય તો
આ ભેટ આપો. કિં. રૂ. ૩૩

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર : : સુરત

ખનારસી સેનાંગી

જન્મીન મિલ્સ લિ.લુ
આર્ટ સિલ્ક
(ક ટ્રોલના કાપવા મુજબ)

કુચકૂલના રૂડીમિડ
કપડાં

ટે. નં. ૮૬૨૧૫

ઉપનગરના કલાપીના નાનીસમીજનુ મીનીતુવનસમીકિ
સ્વદેશી મંદિર
શુદ્ધ ગોડા ળીલપારલ

મગજને ઠંડક આપવા
કિરારી વસાણાઓથી...
ભયુર

ગાંધી બ્રાહ્મી
નું તેલ વાપરો

અથવા ઠંડાણે મળે છે!
સી સી અઠાણવનંડકુ
શુદ્ધગીર

રેખા
ટોનીક
શીઓના સર્વ દર્શો
માટે અકસીર
ખાટલી કિમત રૂ. બે
પોસ્ટેજ શુદ્ધ

કીમત સામગ્રીના
વાળી કાટવા માટે

બાદશાહી
માબુ પાવડર લોશન
સર્વોત્તમ છે

કવિનાની એક કાવના માટે, અલ્પિતશાસ્ત્રના
અટપટા ઉકેન માટે, તકગારી મુકદ્દમામા એક
સર્વોટ દલીલ માટે સુદન મગજ વગરની છે

બ્રાહ્મી જીવન

મગજના વિકારો મટાડે છે કાવના વધારે છે.

લખો—શુદ્ધગ્રાન આશુવેદિકે કાર્મસી

- (૧) કાલગારી મુજબ (૨) ગાંધીરોડ, અમદાવાદ
- (૩) દાહરોડ, ચુરને (૪) વાખાજગલ રોડ, રાજકોટ

અમીરી નિવાસસ્થાન
માહા, સાત્વક અને શુદ્ધ
ખોરાક માટે મૌથી જૂલું

નૃસિંહ હિન્દુ લોજ

ટે ૧૧૭-૧૧૯, હોર્નબી રોડ, કોટ, સુબઈ,
ટે. નં. ૩૧૯૭૫ ટેલીગ્રાફ એડ્રેસ—“લોજ”

બેબી

તંત્રી : બદરી કાચવાલા

સીનેમાની આવમમા સળવળાટ કરતું :
નીડર વિવેચનની બેધારી તલવાર ખખડાવતું :
હસાવી હસાવીને તબિયત તંદુરસ્ત રાખતું :
રંગરંગની પાંદડીઓને એકદોરે ચૂંથતું :

જે ગૃહાંગણે કોડિયાંની

અળકતી જ્યોત છે :

રંગબેરંગી સાથિયા છે,

તે ગૃહાંગણે વેણીની

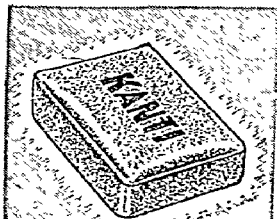
રસસંકૃતિની સૌરભ

હાવી જ રૂરી છે.

વેણી કાર્યાલય

ખેતવાડી ૧૨મી ગલી-મુંબઈ, ૪.

तमाइं सौन्दर्य भाषवो

स्वस्तिक ना
अनावे लो

कालिका
लाभु

स्वस्तिक ग्राहल मोल्स, लीमोटेड, मुंबई, १५

વેણી

તંત્રી : બદરી કાચવાલા

મીનમાની આવમમા સળવળાટ કરતું :
નીડર વિવેચનની બેધારી તલ્લવાર ખખડાવતું :
હસાવી હસાવીને તબિયત તંદુરસ્ત રાખતું :
રંગરંગની પાંદડીઓને એકદારે ગૂંથતું :

જે ગૃહાંગણે કોડિયાંની

ઝળકતી જ્યોત છે :

રંગબેરંગી સાથિયા છે,

તે ગૃહાંગણે વેણીની

રસસંકૃતિની સૌરભ

હાવી જ રી છે.

વેણી કાર્યાલય

ખેતવાડી ૧૨મી ગલી-મુંબઈ, ૪.

जानुवारी
१९४३

वर्ष ४
अंक १२

तंत्री : डोसक

श्री ईमणु वशीत

RYTHM CIGARETTES

મધુર શીત શ્વાસના
 તાલની જેમ તમારા હિલની
 કાદર શકતને તાર જગાડી
 ભય છે અગ્નિત અને વૃત્તના
 ધિગની જેમ ઉત્તરા તલાકુન્દ
 ત્રિમણચાળી કીધમ સિમારેટ.

દસના આના ચાર

રીઠ મેં સીમારેટ

જય હિંદ

જય હિંદ

જય હિંદ

આઝાદ

સેનાનું

કૃત્ય ગીત "કદમ કદમ ખલાયે ના"

આ રેકર્ડનો

નકલ

આઝાદ હિંદ

ફોન રીલીફ

ફંડમાં જશે

યંગ ઇન્ડિયા

રેકર્ડ પર

બહાર પડી

ચૂક્યુ છે

આઝાદ સેનાના

નેતાશ્રીને

ભારતવાસીયોને

સંદેશ .. અંગ્રેજી ટી. એમ. ૮૩૩૫

હિંદી ટી. એમ. ૮૩૪૩

વધુ વિગત માટે લખો—

નેશનલ ગ્રામેજ્ઞાન રેકર્ડ મેન્યુ. કં. લી.

૧૧૦ મેડોલ સ્ટ્રીટ, સુબર્બ ૧.

ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ

હિન્દની જુનામાં જુની

સુવિખ્યાત વીમા મંરથા

[સ્થાપિત ૧૯૧૩]

નવું જીવનું વીમાકામ ૧૯૪૩

મેળવેલું કામ રૂા. ૬૯,૯૬,૦૦૦

ભરપાઈ થયેલું કામ રૂા. ૫૭,૮૮,૦૦૦

૧૯૪૪

મેળવેલું કામ રૂા. ૧,૨૧,૮૬,૦૦૦

ભરપાઈ થયેલું કામ રૂા. ૧,૦૩,૨૦,૦૦૦

આગ, દરિયાર્થ અને અકસ્માતના વીમા કામનું આજુ બોનીને ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ કંપનીના ૩૨ વર્ષના લાગ્યા ઇતિહાસમાં ૧૯૪૫ની સાલ એક નવું પ્રકરણ ઉમેરે છે.

તાવાર થાપણ રૂા. ૫૦,૦૦,૦૦૦

ભરપાઈ થયેલી થાપણ ,, ૧૨,૫૦,૦૦૦

કુલ અસ્થ્યામાત ,, ૮૫,૦૦,૦૦૦

ચાલુ કામકાજ ,, ૩,૫૦,૦૦,૦૦૦

પ્રીમીઅમ આવક ,, ૧૮,૦૦,૦૦૦

લાઈફ ફંડ ,, ૬૦,૦૦,૦૦૦

ધી ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ ઇન્સ્યુરન્સ કું. લી.

ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ બોલિંગ એવોનો સ્ટ્રીટ કોા સુબર્બ.

જીવન-આગ-દરિયાર્થ-અકસ્માત

રવરસબ્રાટ

સાચગલ

જયંત હેસાઈ
પ્રોડક્શન

તદબીર

રવરકીનરી

સુરેચ

શ્રી જયંત હેસાઈ પ્રોડક્શન્સનું સંગીતપ્રધાન ચિત્ર

તદબીર

દિગ્દર્શક :

જયંત હેસાઈ

એમાં

મુખાન્ક, જલ્લુબાઈ,
આવવી, રેવાશંકર
અને બે નવીન તાગી જો
રાજરાણી અને નીલોકર

જયંત હેસાઈ
પ્રોડક્શન્સનું
આગામી ચિત્ર

સોની મહીવાલ
ઈન્દરલાલ : બેગમખાન

જયંત હેસાઈ
પ્રોડક્શન્સનું
તિહાસિક ચિત્ર

જહાંગીર
પુરશીઃ એમાં રલુ થાય છે

કૃષ્ણ સીનેમામાં

કોલક

૬૧

ત્રણ કાવ્યગ્રંથો

સાંધ્યગીત

૧૯૩૯

જિમ્મિ કાવ્યોનો મશહુ-કવિ
ખબરદારના પ્રવેશક સાથે

દોઢ રૂપિયો

૬

સ્વાતિ

૧૯૪૧

જિમ્મિ કાવ્યોનો બીજો બહુ
વખણાયેલો કાવ્ય ગ્રંથ

દોઢ રૂપિયો

૬

પ્રેમધતુષ્ય

૧૯૪૪

એ હામર પકિતનું મુગ્ધ પ્રેમનું
સળંગ સરળ કદંપનારગી કાવ્ય

દોઢ રૂપિયો

કવિતા કાર્યાલય, વિલેપારલે.

— લખો —

ત્રિપાઠી લિ. પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨

પૃથ્વીના પદ પર આર્યમહીલાનાં
વસ્ત્રાભુષણો અતુલ્ય છે :

• • •

સૌન્દર્ય દુર્લભ છે :
સૌન્દર્યને શોભાવે
એવાં વસ્ત્રાભુષણો
પણ અતિ દુર્લભ છે :

રૂ પ ક લા

ઉત્તમ કેટિની
બનારસી સાડીઓ
ભાતભાતની બોર્ડરો
રેશમી કાપડ
વગેરે ખરીદવાનું મુગમ
અને સગવડભર્યું સ્થાન :

રૂ પ ક લા :

રૂપના અંબારને રમણીય કરે
એવાં સૌન્દર્યના સાથિયા
ભરેલી સાડીઓ :

.....રૂ પ ક લા.....

કવીન્સ શેમ્પર્સ, કવીન્સ રોડ
મરીન પુલની સામે-મુંબઈ

રસિકોત ન. : ૨૦૨૩૯ ૬ તાર : "હેન્ડલુમ"

જીવનની કવિતાં રહી લખમાં :

કવિઓ કલમ
પકડીને તૈયાર રહે !

●
નવલકથા કરો
પાત્રોને ગૂથવા
તૈયાર રહે !

●
સંગીતકારો વાદ્યો
તૈયાર રાખે !

●
ચિત્રકારો પીંછી
પકડીને તૈયાર રહે !

●
સત્કારવાને
નવજીવનની કવિતા
લખતાં
નવદંપતીને !

●
એ ભવ્ય પ્રસંગને
અમર કરશે

વેન્ગાર્ડ સ્ટુડીઓઝ
૩૬૫ ઠાકોરદ્વાર, પોસ્ટ સામે, મુંબઈ.

કવિતા

તંત્રી : કોલક

વર્ષ ૪૬૫ : અંક ૧૧મો : સળંગ અંક ૪૭
ડિગેમ્બર ૧૯૪૫

ગૂંથણી

ધને ધોને વરે .. બાવવતરાય ક ઠાકોર ..	૩૬૩
કવિધ્યાઓ .. મૂળગજ અભરિયા...	૩૬૪
માધુ મુલ્ય .. ચંદ્રવદન મહેતા ...	૩૬૬
ગુજરાતી સાહિત્યમા નવન .. 'નરીમ'...	૩૭૩
રંગિયા વાવમ . ડૉ. હરિપ્રસાદ દેસાઈ ...	૩૭૭
પતીનની ઐક ઉર્દૂ નવન... આનમી ...	૩૮૧
પાંદોને ... રનેદ્દરશિમ ...	૩૮૪
શ્રી મહાદેવી વર્મા .. ભેશવાન ભેષી ...	૩૮૫
ગુણેચમન	૩૮૭
નવજીવિત્રે ... નંદકુમાર પાઠક..	૩૮૮
ના વાટ પાછી મળી કે ... દેવજી શા મોહ...	"
સાબ્દધાન ... .. નિર્ભય ...	"
અમે જા મુસાફરો ... અમીતાસ કાણ્ડિયા	"
શ્રી રમણુ વણીવ (પરિચય) . મધુસુદન એમ એ	૩૮૯

★

વાર્ષિક લવાજમ

દેશમાં રૂપિયા છ : પરદેશમાં રૂપિયા દસ
છૂટક નકલ વેચવામાં આવતી નથી.
કવિતાં દરેક અંગેલ મામતી ૧૦મી તારીખે પ્રગટ થાય
છે, કવિતા અંગેલ પત્રવહેવાર તીએને સરનામે જ કરવે
કવિતા કાર્યાલય, વિલેપારલે

ઘણે ઘણે વર્ષે

[૫૫૧]

ખળવંતરાય ક. ઠાકોર

[સોનેટ]

સજે, હૃદય, કયાં ગયે? જિવન એકલું ધૂળ આ,
 ન કાંઈ સુખતું, ગમે નવ કશું, કણે ના પડે.
 સ્મૃતી સલિલ બાંધિયાર જલ શાં કૂચે આવર્થાં,
 મનોહરતરંગિ જે હતું તાજું 'તુલ્યું' યદા
 અકારું કઠ છું અપેય બનિયું કરું ને અરે,
 નવું ચ કશું ના રુચે, જગત બાધું નિસ્તેજ આ.

નિહાણું મનુભે ઘણાંય નિજ ભેડ પોતાં રુવે,
 ઘડીક પણ શા બરાડત, દયા બધે ભીખતા;
 પરંતુ સટ ભુલિ જૈ જુતું નવે કશે વગગના,
 -શુની શુન રતે રતે સુસ્ત જેમ મહાલે નવે!
 સપાટિ પરના અનેક પ્રણયે શુધે શું ભવે,
 ક્યહાંચિ લવ નેહસાર ભટકંત હૈયે અવે!

સુખો વિવિધ રે વિચિત્ર જડસાનણાં: એ કિડાં,
 રતી મુજ પુરાણ કાંત ભવવૈજયંતી કિડાં!

ટિપ્પણ્ય-‘કાંચ’ કવિ સંબંધિની રૂનિ પેલે પણ શાંત. મસ્તકથી પગ લગી આખા દેહને વોટી
 લેતી શોભાવતી વળા જાણે મોઠા અસાધારણ વિજયની પત્રાકા હોય, એવી માલાને વૈ જ ન યંતી કરે છે.
 ઈન્દ્રસુત જન્મત અને ત્રિવિક્રમ દેવાધિદેવ ત્રીકમ્બું એ એક મુખ્ય આભારણ્ય પણ છે.

કવિકથાઓ

મૂળરાજ અંજલિયા.

Love & Letters

When Jennie was a friend of Percy's
She used to write trolic verse;
She then enjoyed a great success
As a leading "Vers libre" poetess;
But when she fell

In love with Peter,

It brought her back

To rhyme and metre;

At last she married Mr. Rose,
So now she writes the dullest prose.

(Punch)

એટલે રતો!

"આ મોદનમાર્ગને મે ગરબોટ જવા ઉપડ્યા ત્યારે જ કહી રાખ્યું કે "ઈ પી-વાગાનો વિશ્વાસ કરવા જેવો નથી" બહુકામ એક સદિ ત્યકાગને એક દિવમ વાન કરી રહ્યા દના (માર્ગાને એ "મોદનમાર્ગ" કહે છે.)

"ઈ ગરાશીએ મૂળથી જ બારે ખ-પગી. ડું રાજકુમાર કેલેગના આગાર' દનો ત્યારે એ બહુવા આવેયો. એક દિવમ એની એકડીમાયી મેં દારના શીયા-પકોલા ને તેને "રટીકેટ" કરાવેલો પજુ મારી બારે પડોવેલ છુટી. એજુ તે છેક વડા આગાર' કને વચ ખટ ટ કરી "રટીકેટ" ને કરાવેયું. વિષ ધી અવગ્યાયી જ એનાં લખખબુ દું તે બહુ એટલે મોદનમાર્ગને મેનવેલા."

"પજુ એ શીયા બરેલા દના કે ખાલી"

સાહિત્યકારે પૂછ્યું.

"ખાલી, સાવ ખાલી." કાકાએ પ્રશ્નનો, મર્મ સમજ્યા વિના નિદોપનાયી કહ્યું.
"તેનાં રતો રટીકેટ કરાવ્યો હશે." સાહિત્યકારે મમરો મૂક્યો.

કવિત્વ આયુષ્ય

એક કવિ મિત્રમંડળીમા વાતોને તમાકે ચડ્યા દના : "મેં એટલા સારાં કાવ્યો લખ્યાં છે કે આધુનિક કાવ્યસાહિત્યનો પ્રવાહ એ પ્રગટ થવા પડી જદનાર્થ જરો પજુ મારી છુટા છે કે મારા મૂલ્ય ખાદ એ બધાં કાવ્યો છપાવ તે કીક."

"પ્રમત્ત તમને સાંજુ આયુષ્ય આપે!" મિત્રો એજી અવાજે બોલી બીડ્યા

કવિની શિખામજુ

એક વાર કવિવર ટાગોર પ મેં એક પ્રેમી યુમલ મયુ. વલને ગુદેવને વદન કયું. ગુદેવ એ બેઉ કી દંડી આદ, પીચો રમ, બરેલી આખો, ઇન્નેબરી, બેકગરી, વિ પ્રેમલક્ષણો પરથી તેમની મનોદયા ખાખી ગયા ને પૂછ્યું-પુરૂષને પૂછકુ "શું છે?"

"ગુદેવ, અમે બન્ને પ્રેમમાં પડ્યા છીએ"

ગુદેવે એક ઉડો નિશ્વાસ નાખ્યો ને મબીર-તાયી બોલ્યા : "એનું જ મને કુ ખ છે. દું એમ છુટો દનો કે તમારા જેવા. અબ-પુરૂષો. પ્રેમમાં "પડવા"ને બહે પ્રેમમા ઉમે ચડે. જે પ્રેમ વ્યક્તિને પાડે છે તે સાનો પ્રેમ નથી. સાચો પ્રેમ પ્રેમીએક બંને ઉમે ચડાવનારો હોવ છે."

રુ. કવિજન !

ખ ધી અગપટ મેંધા, દરજન અધૂલા, બબ આદર્શ માર્યા સિદ્ધાંતોના સુવળા સુલલિત ચગદે રોજ આજોટવા."

ગીતોની મર્નામાં સકળ જગતની ગોઠી રચાન પામે
કિંતુ પાડોશી સાથે કવિજન' કલિમે મેળ તારો ન જામે.

મહાગજ માનનાં

કાવ્યનો પ્રસવ

—ઈન્દુનાથ ગાની

કવિની ખુમારી

છદગીની ઉતરતી ઉંમરે કાન્તમા એડ જનની
લાપરવાઈ આવી ગાઢ દત્તી મિત્રમણ આણુ
મર્ધ ગયું હતું કનાપી કયાગના મૃત્યુ પામ્યા હતા.
ખીજા મિત્રો દૂર વસતા હતા

ભાવનગરમા કામ કરતા હતા ત્યારે તેમના
મિત્રજને છેડવાની કોઈ દિંમત કરતુ નહિ
મહારાજ ભાવસિંહજી પણ તેમનુ પૂરેપૂરુ સન્માન
કરતા.

કાન્ત જમતા હોય અને ભાવનગરના મહાગજ
બગીચા ખેસને આવે અને કાન્તને તેની ખમર
કહેવામાં આવે તો ય કાન્ત જમનામા ઉતાવળ
કરે નહિ. એટલું જ કહેવડાવે "કહો, હુ આવુ છુ"

એક વાર મહાગજ સાહેબે મસ્કરીમા તેમના
ખેસને હાથ અડાડયો હતો. એ ખેસ ત્યા ને ત્યા
મૂડી કાન્ત આવી ગયા, ભાવસિંહજીને આવા
શુભીજનો ગમતા શુભીજનો મિત્રજ હોય એમ

એક વાર આચાર્ય સિતિગોદનજોન ગુરૂદેવ (ટાગોર)
ની સાથે આગાઠીમા મુસાફરી કરી રહ્યા હતા.
તેમણે જોયુ તો ગુરૂદેવને કોઈ કાવ્યની પ્રેરણા થતી
હોય એમ લાગ્યુ તેથી તે ડગાની સડાસમાં સગી
ગયા ને ત્યા ખેગી ગલા, જેથી કવિ શાન્તિથી કાવ્ય
પુરું કરી શકે.

ગુરૂદેવે કાવ્ય પુઝ કહ્યું ને સિતિગાથુને
ગોધવા વગા મદાર આનના સિતિગાથુને લેઈ
ડવિવરે ક્યુ "કયા હતા તમે? હમણા જ આ
કાવ્યનો પ્રસવ થયો"

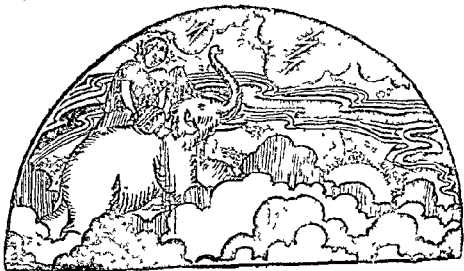
"પણુ ગુરૂદેવ, પ્રસવ સમયે કોઈ પુરુષ જોએ
હાજર રહી શકે છે?" સિતિગાથુએ કહ્યુ.

કવિનો જન્મ

"ફરેક નવું જન્મલુ યાજક પૂવવાર કરે છે કે
ઈશ્વર લજ માનવજનતથી નિગ જ થયો નથી"—ટાગોર.

"ટાગોર આપણા દેશમાં જન્મ્યા એ પૂવવાર
કરે છે કે ઈશ્વર દજ આપણાથી નિગ જ થયો નથી"

—સગ રાધાકૃષ્ણન

માધનું મૃત્યુ

ચંદ્રવદન મહેતા

ગયા અંકમાં જ શ્રી રતુભાઈ દેસાઈનું 'કલ્પનાને' કાવ્ય રચ્ય કરતાં અમે શ્રી ચંદ્રવદન મહેતાની અનોખી કૃતિ "માધનું મૃત્યુ" કાવ્યને છેલ્લા દાયકાના ઉત્તમ કાવ્યોમાંના એક તરીકે ઉલ્લેખ કર્યો હતો. એ કાવ્ય અમે રચ્ય કરીશું એ વચન અમે અહિં પાળાએ છીએ. ગુજરાતના વિદ્વાન વિવેચકો સમક્ષ અને કાવ્યરસિકો સમક્ષ 'કવિતા' 'માધનું મૃત્યુ' રચ્ય કરે છે. આ કાવ્યને રચ્ય કરતાં અમને વિશેષ આનંદ તો એ છે કે આ કૃતિ શ્રી ચંદ્રવદન મહેતાની શ્રેષ્ઠ કૃતિ છે. 'માધના મૃત્યુ'ને-ગંભીરમાં ગંભીર, કચ્છમાં કચ્છ પળને કવિએ બાનીમાં એટલી હૃદય-સ્પર્શી રીતે ગૂથી છે કે માધનો સૂરજ આથમતો આખ આગળ દેખાય છે. આ કાવ્યમાં સપ્તાકાળને અનુકૂળ સર્વે રંગો પ્રસર્થા છે. ઉત્તમ કવિતાઓને આવરયક એનાં સર્વે લક્ષણો આ કવિતામાં સ્પષ્ટ યાય છે અને એથી જ અમે આ કૃતિને છેલ્લા દાયકાની ઉત્તમ કૃતિઓ-માંની એક તરીકે ઓળખાવવાને લલચાઇએ છીએ. : તંત્રી.

[મહાકવિ માધની એક પ્રચલિત કિંવદંતી ઉપરથી આ રૂપક ઉપન્યયું છે. પિતાની દોલત ઉઠાવી દેતાં, પત્નીને અવન્તિનાય પાસે, શ્લોક સગાયે, મોઝલી, અને રાગએ સવાલક્ષ મહોર આપી. અવન્તિની પ્રગ્નએ કહ્યું કે માધ તો મહાઉદાર, એની પત્ની પણ એવી જ હોવી જોઇએ, એટલે પત્નીએ સુવહુને લોકોમાં વહેંચી દીધું. માધપત્ની ધર આવ્યા ત્યારે મરીબાઇથી માધ મૃત્યુશમ્યા ઉપર છેલ્લા શ્વાસ લેતા હતા

આ રૂપક મોટે ભાગે શ્રવણીય છે, કેવળ દૃશ્ય નથી. જતે દિવસે રેડીઓરૂપકો-એક જ ધરતુલક્ષી, સક્ષણ કથાનકવાળા, છતાં સગીતની વિવિધતા ભરેલા લંબાતા જશે, લખવા જ પડશે. આ એક એવો પ્રયત્ન છે. ભજવના માટે યા રચ્ય કરવા માટે એમાં થોડી વધઘટ જરૂરી છે. એ વધઘટનો આધાર કુશળ સૂત્રધાર પર જ છે.-લેખક]

(અનુ.)

એક: ઉત્તરે શુર્જે દેશે, વિસ્તરે અરવલ્લરી;
અને ત્યાં આલ ઊડ-તો, ઊભો છે આખુનો ગિરિ

ખીન્ને: હુતી ના ત્યાં મરુભૂમિ, પલ્લવી ફળી સંસ્કૃતિ;
ઊ ડેરી જ્ઞાનવારિની, વહેતીતી ત્યાં સરસ્વતી.

ત્રીન્ને: ઘેરી એ ગિરિમાળામાં, શ્રીનગરી શ્રીમાળની;
અધુદાચળની છાયે, શોભતી કંચને મહિ.

એક: ઉપમામા સુલાલિત્યે, ગભીરા અર્ધગૈરવે;
વાચસ્પતિ મહામાધ, ભારતે કવિઓ કવે.

ખીન્ને: પિતા સર્વાશ્રયે દીધી, પુત્રને લક્ષ્મીની લીલા;

 પુત્રે સરસ્વતી પૂજી, પત્નીમાં વધુ ઉત્કલા

 ત્રીન્ને: શ્રીમાળે માધની કીર્તિ, સૂર્યશી પ્રસરી રહી;

 વિસ્તરી ભારતે ત્યાથી, યુગે યુગે પછી વહી.

(ગીત)

(રાગ દુર્ગા)

ખધાં: એણે	પૂજી	સરસ્વતી	મન,	એવો	સખરસીયો,	
જેણે	નવલા	કીધા	સર્જન,	એવો	સખરસીયો,	
એણે	વહે	આવ્યા	અદબક	ધન,	એવો	સખરસીયો,
જેણે	તાર્યા	કંઈક	નિર્ધન,	એવો	સખરસીયો,	
એણે	રેલાવ્યા	કાવ્ય	ગુજન,	એવો	સખરસીયો,	
જેને	લાધ્યાંતા	રસ	ર્શન,	એવો	સખરસીયો,	

... ..એણે પૂજી.... ..

(અનુ.)

શ્રીમાળે ધાન્ય ને લક્ષ્મી, વસે કાગઝુડે સદા,

 કવિએ જ્ઞાનથી છેદ્યાં, વસમાં ખધનો ખધાં.

(ભાવણી)

ખીન્ને: એક દિવસ ઉજ્જયિની રાજન, આવાંતા શ્રીમાળનગર,

 રાજનગરની રેયત રહતી, માધકવિને પડી નજર,

 ધનશાંડારે હુતી અમુલખ, સંપતિ ધરતી લેંચ ભરી,

 જાજ રાખવા રાજનગરની, ગરીબ લોકને ચરણ ધરી.

(अनु)

श्लोकः कवेन्दु ये दया सिन्धु, दीनजन्धु श्रीनन्दन,
लक्ष्मीने दानमां अर्पी, जन्त्या ये जगवन्दन.

श्लोकः पत्नी तो प्रेरणाभूतिं, मंत्रिणी सहचारिणी;
अनुशासी छता त्यागी, ससारे तो विरागिणी.

श्लोकः ज्ञानीने न भजे अन्न, धनीने ज्ञान ना भजे;
ससारे ये विधियोग, योगी ये गति ना कजे.

श्लोकः पत्नीने श्लोक सगाथे, प्रेरी उन्नयिनी प्रति;
श्रीभाणे काव्यनु भूय, यथुं ना, ना यतुं कही.

श्लोकः जेवा ये कवि भाष, हुवे सकेलता कला;
सन्ध्याने आगळे आव्या, हारिद्रे अति दुर्भगा.

(मन्दा)

श्लोकः धीमे धीमे दशदिश वही, कीर्तिनी शुभ नयेति,
अनेकीं ने लक्ष्मी ते तरल अपला, सुकृपा ओसरी'वी;
हौर्दयेथी अवयव गणे, घेरती भृत्युन्तण,
भावी उलो निकट गरवो, जेमने अंतकांण.

(मालिनी)

श्लोकः उदधि जल विलो ले, लाव्यनी जे म ही ला,
दहन करती ताचे, ने घडी छांय शीणा;
कविवर सुभशया, मृत्युनी माणुता'ता,
गुणीजन सहु लेणा, लावथी गीत गाता.

(गीत)

(राग सारंग)

अथां. धनधन कविजन रसयोगी !
दीधुं अंतर अवलोकी !

ज्ञानजण गाणीने निर्मण, सभरस ते तारवीयां;
सकण विश्वने अवलोकी, हे कवि ! मार उठा सारवीया.
रससार सौ घोणी नवली, उपमा ते उपजवी;
नवलरंगथी रंगी जेने, वधु ललित जनावी.
सरस्वती रसवती त्यांथी, कृपा प्रेरणा पीधी;

અતંકાર અણુમોલા પામી, અર્ધ ગૌરવી દીધી.
.....ધનધન કવિનન

(મન્દ)

છે: ધીમેધીમે કવિવરનાણી, આંખડી પાદડીરી
ળીડાતી'તી કમલવદને, પત્ની ત્યાં તેા પ્રવેશી;
આવી ઊભી સમીપ શયને, હોય સજ્જવની એ,
ખૂટ્યા નેનો વદન વિક્રમે, અર્ધ એ દશ્ય નૃએ.

(અનુ.)

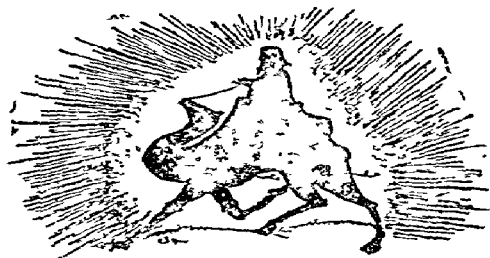
માઘ: તમે છેા જ્ઞાનના પથી, ટાળ્યા શોક (વિમોહને;
પામ્યા છેા પદ કૈવલ્ય, હુવે દો પામવા મને.

પત્ની: મહાભાગ મહામાઘ, ઠુડા સ્પર્શમણિ તમે,
પામી એ થકી જ્ઞાન, અનંતે મનકું ભમે.

માઘ: તમે મરસ્વતી તીર્થ, ક્ષિપ્રાતીર્થ પ્રવાસિની,
કહો યાત્રાતણી વાત, કચાણી મુદુલાપિણી.

(ઉપગતિ)

પત્ની: મલા ભરી ભવ્ય અવન્તીનાથે,
શોભે વળી પરિતવર્થ સાથે,
સત્કાર કીધો અતિ હર્ષ લાવી,
મુવર્ણ ને શૈખ્ય કૂલે વધાવી.

(મન્દા) ને દીપો તેજ લોક,
 ને મેં માર્યો કવિવર તમે, સામળી સર્વ લોક,
 હર્ષાદુશી પુલકિત થયા, સભાગો મને એ,
 માધ: દેવી કંઠે અનુપમ, તમે, શાંતિથી હું અનંતે.
 દહેર્યો જાઉં રસસરિતમાં,

(માયિની)

પત્ની: કુમુદવનની શોભા, ખીલતી અંબવાય,
 રવિશશિ નભ ઊગે, આથમે, એમ થાય,
 સુખકુળ ગનિયકે, યોગવૈચિત્ર્ય જાણો,
 વિધવિધ વિધિલીલા, માનવી જ પ્રમાણો.

(અનુ)

માધ: નકી એ રાજવી જ્ઞાની, જાણ્યું સત્ય સનાતન;
 રસ જ વિરલા એવા, કલિયુગે કદાચ ન.

(મન્દા.)

પત્ની: માર્ગે લોકો સરળ દૃષ્ટ્યે, માધની કીર્તિ ગાય,
 જ્ઞાનેદાને ધરતી ઉપરે, અન્ય એવો ન થાય;
 ને આનંદે ઉછળી ઉજવે, ઉત્સવો ઉજળયિની,
 છેા શ્રીમાળે કવિવર વસે, તો ય એ ભાવભીની.

(અનુ)

માધ: ધન્ય છે ! ધન્ય છે ! ભાર્યા !, સંસારે પથદર્શિકા;
 આજે હું અધિકો મહેર્યો, માધની કીર્તિદીપિકા.

(વસંતતિલકા)

પત્ની: ચિતા જળ્યા, દૃઢયજન, હતાશ, દુઃખે,
 આબ્યા પ્રજાજન સહી, કળજેલ ભૂખે;
 અર્પી દીધી સકળ દીક્ષ, સુવર્ણ મહેર,
 એથી થઈ ઉર પ્રપુલ્લ, પ્રભ ચક્રાર.

(અનુ.)

માધ: ધન્ય છે ! ધન્ય છે ! દેવી, તમે તો કુલદીવડી;
 કાળના ગર્ભથી તાર્યો, ઉજળી મૃત્યુની ઘડી.

(મન્દા)

પત્ની: સૌંદલાસે સૌ વચન ઉચરે, માધ હૈયા વિશાળ,
 ત્યાગી એવો ઉદધિઉરનો, દીનશું નિત્ય બહાલ;

માધ: જીત્યા દેવી નૃપવર થકી, ને જીવ્યું ધન્ય કીધું,
મારું આજે અમર ઉજળું, મૃત્યુતું કાવ્ય કીધું.

(મન્દા.)

પત્ની: ખાલી હાથે અહીં થકી ગઈ, એમ પાછી ફરી હું,

માધ: ના રે દેવી! વિરલ અદકી, પુણ્ય કીર્તિ પરી તું;

પત્ની: સાથી ઠહાલા! જીવનપથના!, સારયિ! આતું સાથ,

માધ: માંડો એવા પીડિત જનની, છે તમે શક્તિમાત.

(અનુ.)

માધ: લક્ષ્મીને દૂર છે શખી, વિધિએ યોગ્ય છે કીધું,
દીનેને દાનમાં દેનાં, અનોખું પદ છે લીધું.

(આર્યો ગીતી)

એક: મરણ નિરખતું દારે, મુખ મધુરું મલકાવે;
પગ અમુલ્ય લખી, આવી, મંગલ પગલે આવે.

(ગીત)

(ગગ બીમપચાસ)

બધાં: મરણ રૂપ ધરે નવકું,

નીરખી ભરે લલિત પગકું;

ઉપમાએ ખંખેળી ખેળી, રૂપ જીવની રૂપ લીધું,

કરિવર દારે આવી એણે, મુખ ઉજિયાડું કીધું;

જ્યોતકિરણ અગકાવી એણે, પ્રાણ પદેવી લીધા,

માઘકૂળને અમર એવા, અશ્વકીર્તિ લીધાં;

કલ્પનાએ થકી પાંખી દીધીને, ઊડવાને અવકાશ,

સચરાચરમાં ઊડતાં એને, અંતર લાઘ્યે પ્રકાશ.

.....મરણ રૂપ ધરે નવકું.

(જુવણ્યા)

એકઃ ગુર્જરીલોભમાં, માધ મોંઘા કવિ,
કીર્તિની જ્યેષ્ઠ તેં તો જ્ઞાત્રી;
કાવ્ય 'શિશુપાલ વધ' તેં લખી વધ કીધી,
કીર્તિ- કૈં કૈં કવિએ જમાવી.

દીનને વિનિન મૌ ભક્ત કવિવરતણ્યા,
ગાય તુજ ગુણકથા મુક્ત કંઠે;
ઊભી આ શારદા આજ ગૌરવહીણી,
મૂક છે આમ જાતાં અનંતે

(ગીત)

(રાગિણી ભૈરવી)

બધાંઃ ધન્ય કવિવર ! સુંદર જીવન જ્યેષ્ઠ,
આતમના પરતાપે તેં તો કીધ પરમિત મોત;

ધન્ય.....

કગળથી અતિ નિર્મળ ઉરમા, ભાવ કુંજા રે ભરેલ,
નિર્ધન તો ય હુકાળે ડેચે, નિત્ય તમે રે વસેલ;

ધન્ય.....

ધરતીના ફૂલ ધૂપ ધરે અહિ, પમરાવી ભરી મહેક,
રૂપ ભરી વાદળિયો, લાવી, મેઘ કરે અભિષેક,

ધન્ય કવિવર... ..

અણુએ અણુએ રાસ રચાના, ગાતા મંગળ ગીત,
પ્રાણુ કવિવર વિશ્વતણ્યા, મૃત્યુ પરે થઈ જીત,

ધન્ય કવિવર.....

(મન્દા.)

પત્નીઃ સંધ્યાકાળે રવિ કમળને, એકલા જાય છોડી.
એવી રીતે કવિવર તમે, આજ છાતાં વિઠોડી;

માધઃ દેવી વહાલાં! હસિત હૃદયે, હર્ષથી દો વિદાય,

બધાંઃ પ્રાર્થો ભેળા પરમ કવિને, સૌનું કલ્યાણ થાય.

તમસો મા જ્યોતિર્ગમય
અસતો મા સદ્ગમય
મૃત્યોર્માંડમૃતં ગમય ।

ગુજરાતી સાહિત્યમાં ગઝલ

‘નસીમ’

લેખક ચૈયેા

તવારૂદ-પ કિતબેળ :

ગઝલકારોને તવારૂદ વિશે પણ જાણવાની આવશ્યકતા છે. તવારૂદનો ગુજરાતી પ્રયોગ આપણે પંકિતબેળ કરી ચકીએ. ગઝલકારોએ કરેલી સ્વનાંત રચના અથવા મુશાબરો-કવિસંમેલનમાં રજૂ કરેલી કૃતિ વિશે કેટલીક વાર એવું બને છે કે જે જુદા જુદા કવિઓની પંકિતઓનો અર્થ સ્વાભાવિક રીતે એક જ પ્રકારનો આવી જાય છે. આટલું છતાં તે બંને કવિઓની જાણ્યકાર હોય છે. બંને કવિઓએ કરેલી સ્વનાંત રચના છતાં આવી રીતે ભાવની અધરામણ થઈ જાય છે, તેને ગઝલની પરિભાષામાં તવારૂદ કહે છે. તવારૂદ સ્વાભાવિક અને અનિવાર્ય હોવાથી તેને હોયરૂપ ગણવામાં આવતો નથી. સમકાલિન કવિઓમાં એવા તવારૂદ થાય છે તેમ પૂર્વ ચર્ચા ગણેલા કવિઓએ રચેલી કૃતિઓની જાણ વગર ઉત્તરકાળના કવિઓએ રચેલી કૃતિઓમાં પણ તવારૂદનો અવકાશ રહેશે છે અને એવા દષ્ટાંતો પણ મળી આવે છે. આ બીજા પ્રકારના તવારૂદમાં સંભાળ લેવાની આવશ્યકતા છે, નહિતર અપહરણના હોયતો કવિ ભોગ યમ પડે છે.

ધરાનના વિખ્યાત રાજદારી અને કવિ અમીરઅલી શીર ફનાઇએ પોતાના મુરખી રાજની પ્રથંસામાં એક કર્સીદો-પ્રચરિત કાવ્ય લખ્યું હતું પરંતુ તેનું અંતિમ અર્થ બની શક્યું નહોતું. આ દરમ્યાન તેમના એક કવિમિત્ર તેમને ઘેર આવી ચડયા. એમણે પણ મઝકુર રાજની પ્રથંસામાં એક કર્સીદો લખ્યો હતો તેઓ પણ તેનું અંતિમ અર્થ રચી શક્યા નહોતા. તેમણે ફનાઇને આ વાત કરી. આ વાત જાણીને ફનાઇના રસ વધ્યો. તેમણે પણ પોતાની રિથતિ પેલા કવિમિત્ર આગળ રજૂ કરી. બંનેએ એક એરડો બંધ કરી જુદા જુદા ગેસી અંતિમ

અર્થો રચી કાઢ્યાં. આ બંને અર્થોનો ભાષ કુદરતી રીતે એકબીજાને મળતો આવતો હતો. એટલું જ નહિ પણ જણે અમકાર હોય તેમ બંને અર્થ શબ્દસઃ મળતા હતા. સબદરચના બંનેની એક જ હતી અને કર્સીદો રાજની મજુરમાં રજૂ કરવામાં આવ્યા અને આ તવારૂદની વાત પણ ત્યાં ચર્ચાઈ. ફારસી કવિઓના તઝીરાઓમાં આ યિનાતો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે.

ગુજરાતી ગઝલમાં પણ નિહોળી રીતે આ પ્રકારના તવારૂદનો અવકાશ રહેશે છે. અને તવારૂદ થાય તો બહુ ચિંતા કરવાનું કારણ નથી.

સરીકા અપહરણ:

તવારૂદનું બવરથાન પણ છે અને એ બવરથાનને સરીકા કહેવામાં આવે છે. આપણા ગુજરાતી સાહિત્યમાં અપહરણનો જ પ્રયોગ પ્રચલિત છે તે બેના અનુકૂળ અર્થમાં વાપરી શકાયો. અપહરણ નીતિ અને કલા બંનેની દૃષ્ટિએ હોયવાત છે, એને કોઈ ઇન્કાર કરી શકશે નહિ. જૂજ કાવ્યની રચનાં વ્યક્તી નાખીને ભાવ, વિચાર કે અન્ય પ્રકારનું કરેલું અપહરણ કાવ્યકલા અને કવિના વ્યક્તિગત વિકાસનો નાશ કરે છે. કોઇની માત્રમતા છીનવી લેવા જેવું જ આ નિદાપાત કાર્ય છે. અપહરણ કરનારા કવિની પંકિતઓ પડાઇ આવે છે ત્યારે તેની અપકીર્તિ થાય છે.

ફારસી ઉર્દૂ કાવ્યસાહિત્યમાં ધજા કિષ્કિદન કવિઓએ પણ એવાં અપહરણો કરેલાં છે. અને તેને સુદા અજ્ઞાસીઓએ પકડી પાડ્યાં છે. ધજા અપહરણો તે સુદાસાનુર્વના તમુના છે. ધજા જુદા પખાવડી કાવ્યનાં અપહરણો યનાં આવ્યાં છે અને આને પણ થાય છે. આ અપહરણો મુંદર

અને સ્વતંત્ર કળાસર્જનની અશકિતને અંશે થાય છે એમ કહેવામાં કાંઈ અતિશયોકિત નથી. અપદરણુ વિશે કવિ ગાલીએ એક સુંદર કારસી નજમ લખી છે. અને અપદરણુ કરનાર કવિએને ઉઘડા લીધા છે. ઔરંગઝેબના કાળના એક નામાંકિત કારસી કવિના દીવાનમાંથી સાંપ્રત સમયના એક વિદ્વાને સમ્યા બંધ અપદરણુ પકડી પાડ્યાં છે. આ અપદરણુ તે કવિની કવિતિને આજે જાંખી પાડી રહ્યાં છે.

અપદરણુને કળામાં સ્થાન

અપદરણુની સારી ગાજુ પણુ છે. એ વિશે પંચુ અને ઉલ્લેખ કરવાની અગત્ય લાગી છે. હીજરી સનના ચોથા પાંચમાં સિકામાં ધરાનમાં કારસી કવિતા ખીજતી હતી. એ સમય દરમ્યાન અરબી કાવ્યનું જ્ઞાન ધરાવનારા ઘણા અભૂતિતા કારસી કવિઓએ અરબી પંકિતઓને કારસી કાવ્યોમાં ઉનારી હતી. કારસી કાવ્ય ખીજવવાની દૃષ્ટિએ તથા અરબી કાવ્યના સમૃદ્ધ અંગોને વિકસાવવાના પ્રમાણિક આશયથી તેમણે એ કાર્ય કર્યું હતું. મૂળ કવિના નામસંહિત આવી વસ્તુ ખીજવવામાં આવે તો આ વસ્તુ દોષપાત્ર ગણાવી નોંધએ નહિ. અધ્યાયક દાઉદ પોટાએ અરબી કારસી કાવ્યની પારસ્પરિક અસર વિષેના પોતાના વિસ્તૃત નિબંધમાં એવી સમ્યાબંધ પંકિતઓ આપી છે અને તેનું અગ્રેષ્ઠમાં ગાયાન્ટરે ૫ કર્યું છે.

અપદરણુની સારી ગાજુમાં એક ખીજ કળા-દૃષ્ટિ પણુ રહેલી છે. કદાચ અને અપદરણુ વિશે કરેલા ઉલ્લેખથી વાંચકોને આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થશે, પરંતુ આ પ્રકારનું અપદરણુ જુદી જાતનું છે એ ભક્ષમાં લેવું નોંધએ. દૃષ્ટાંત તરીકે કોઈ પૂર્વે ચર્ચા ગયેલા અથવા સાંપ્રત કાળના કવિની એ પંકિત-માંથી એક ચરણુ લઇને તેમાં દર્શાવેલા મૂળ વિચારને ખીજ અનુકૂળ સુંદર વિચાર સાથે રચેલું ચરણુ કળાને-ઓપ આપીને કોઈ કવિ બનાવે તો તે વાસ્તવિક છે, અને અપદરણુમાં ગણાશે નહિ. આ તના અપદરણુએ-ખરી રીતે તેને અપદરણુ વિનું ન નોંધએ-કળા અને સૌંદર્ય વધાર્યાં છે,

કારણ કે કવિની પ્રોનાની જ સ્વતંત્ર શકિતને તેમાં સમાવેશ થયેલા હોય છે અને મૂળ ચરણુ ખીજ કવિનું છે, એવો તેમાં સ્વીકાર કરેલો હોય છે.

મુશાહરા સંમેલનોમાં આપેલી પંકિતની પૂર્તિ કરવામાં આવે છે, એ પ્રકારની આ પણુ એક પૂર્તિ જ હોય છે.

હમતરાહ ગઝલો

કાવ્યના વિકાસ અર્થે હમતરાહ ગઝલો કહેવાની પ્રથા કારસી-ઉર્દુ ગઝલકારોમાં પ્રચલિત છે. હમતરાહની રુદ્ધિ આવકારદાયક છે. હમતરાહ માટે યુગરતી પારિભાષિક સપકિતક શબ્દ વાપરી શકીયું. અથવા એક જ ભૂમિમાં કહેલી ગઝલો આપણે કહી શકીયું કારણ કે, તે માત્ર એક બહર-છંદમાં જ હોતી નથી બલકે એક જ પ્રકારના કાશિયા-રદીફમાં લખાયેલી હોય છે. પૂર્વે થયેલા સમકાલીન ઉસ્તાદ કવિઓની મૂળ ગઝલો ઉપર પોતાની કાવ્યશકિત ખીજવવા અને કલાયુક્ત પ્રતિસ્પર્ધા કરવા હમતરાહ ગઝલો રચવામાં આવે છે. સમ્રાટ ઔરંગઝેબના સમયની કોઈ મખ્શી નામની કવિયત્રીએ સિરાઝના વિખ્યાત કવિવર હાફિઝની ગઝલો ઉપર હમતરાહ ગઝલો લખી છે; હાફિઝનું દીવાન એ કવિયત્રીએ દૃષ્ટિ સમક્ષ રાખ્યું હતું. મખ્શીની કેટલીક પંકિતઓ મુરમ્બ લાગે છે છતાં આખી ગઝલ કે કૃતિસંગ્રહ નેતાં મખ્શી ઉપર હાફિઝનું પ્રભુત્વ સિદ્ધ થાય છે.

ઉર્દુ સાહિત્યમાં ચીર અને સૌદા, આતિશ અને નાલિખ, દાગ અને અમીર, ઇકબાલ અને સીમાળ, ફાની અને તાગિશની હમતરાહ ગઝલો આપણે નોંધએ છીએ. આ ઉપરથી ઉસ્તાદ ગઝ-

* કેટલાક તકરોઓમાં મખ્શીને સમ્રાટ ઔરંગઝેબની પુત્રી તરીકે માનવામાં આવી છે પરંતુ એ સમયનાં કારસી કવિતાસ ઉપરથી શિબ્લી આદિ કવિતાકારોએ આ વાત અસત્ય ઠરાવી છે. એટલે મખ્શી ઔરંગઝેબની પુત્રી એમુનિસા નહિ પણ મહેલની કોઈ દાસી હતી એવી અટકળ કરવામાં આવે છે.

લકારોનું કાવ્ય બાપા અને બાવ ઉપરનું પ્રસ્તુત અને લાલિત્ય બહુવા મળે છે. ગઝલના વિકાસ માટે આ વસ્તુ આવકારદાયક છે.

ગુજરાતી ગઝલકારોની પૃથ્થુ હમનરાદ ગઝલો સાપ્તાહિકો અને માસિકોમાં પાંચકો પાંચી શકે છે. પહેલાં અને પાછળના કવિની ગઝલકૃતિઓ સરખાવીને વાંચી હોય તો બહુ રસ પડે છે. મૂળ કવિનો વાસ્તવિક રંગ શો છે અને પાછળના કવિનો રંગ કેવો છે અને તેણે મૂળ કવિના રંગમાં ચમકવાનો કેવો પ્રયત્ન કર્યો છે, તે બહુ શકાય છે. આ વિષયમાં મૂળ ગઝલકારને ફાળે સન્માન આવે છે તેમ પાછળના કવિને ફાળે પૃથ્થુ આવે છે. પરંતુ, પાછળના કવિએ હમનરાદ ગઝલ કહેવામાં સફળતા મેળવેલી હોવી જોઈએ. ગઝલ ઉપર તઝમીન પૃથ્થુ કરવામાં આવે છે. ગુજરાતી ગઝલમાં પૃથ્થુ તઝમીન કરવાના દાખલા મળે છે. તઝમીન પ્રથમ કવિની બહર-છંદ તથા કાશીઆ-રદીફમાં લખવામાં આવે છે. કોઈ કવિ તઝમીન કરે છે ત્યારે પ્રથમ કવિની ગઝલના આરંભના બે ચરણ સાથે સરખા બાવના ત્રણ ચરણ મેળવી સઘળાં પાંચ ચરણ કરે છે અને બીજી પંક્તિના પ્રથમ ચરણ સાથે બે તેવા જ ચરણ ઉમેરે છે એટલે ત્રણ ચરણ વચલાં હોય છે અને બાકીના બેમાં મૂળ કવિના ગઝલના કાશીઆવાળા ચરણ સાથે પોતાનું તેવું જ કાશીઆવાળું ચરણ ઉમેરી પાંચ ચરણ બનાવે છે તે એવી રીતે મૂળ કવિના ગઝલની કડીઓ જેટલા પાંચ પવી મુકતકો રમે છે. તખ્ત-સુસની અંતિમ કડીઓ પૃથ્થુ એમ મિશ્રિત આવે છે.

ઈત્રાફત

દરેક બાવાની રચનાના નિયમો જુદા જુદા હોય છે, અને તેમાં કેટલીક લાક્ષણિકતાઓ પૃથ્થુ સમાવેશ થયેલો હોય છે. ફારસી અને ઉર્દૂ બાવામાં રચનાઓ અંગે એવી કેટલીક લાક્ષણિકતાઓ અસ્તિત્વ ધરાવે છે. આ લાક્ષણિકતામાંની એક ઈત્રાફત. ઈત્રાફતનો સામાન્ય અર્થ ઉમેરણ થાય છે. ફારસી કે ઉર્દૂમાં કાબરચના કરવામાં આવે છે ત્યારે

કેટલીક વખત બે ચપ્પોને જોડનારો દરજાફ છે એર ઉમેરીને સંયોજક વાક્ય બનાવવામાં આવે છે. ગુજરાતી બાવામાં ઈત્રાફતનું અસ્તિત્વ નથી. આપણી ગુજરાતીમાં એને કંઈક મળતો સમાસનો નિયમ છે. દાખલા તરીકે ગુજરાતીમાં સામાન્ય રીતે પદ્યની રચના કરવામાં આવે છે. એ ચપ્પોનો ટૂંકો પ્રકાર પદ્યરચના એમ કરવામાં આવે છે. આ રીતે 'ની' શબ્દ કાઢી નાખતા છતાં તેનો બાવ સમાસમાં તેનો તે જ રહે છે આ સમાસનો નિયમ ઈત્રાફત સમજાવામાં કાર્ષક ઝાખી આપનારો છે, તેને તદ્દન બંધબેરનો નથી.

ઉર્દૂ ફારસીમાં ઈત્રાફત કેમ વપરાય છે, તે દર્શાવેલું. દરજાફ તરીકે ઘુરને વાર, ઢાગે છગર, શીલએ હરક, સુર્મએ ચરમ, અને આ બંધના બીજા ચપ્પોપ્રયોગમાં એનો એ ધ્વનિ નીકળે છે તેને ઈત્રાફત કહે છે. ઘુરને વારના અર્થ મીનિ-પાનનું સૌન્દર્ય, ઢાગે છગરનો અર્થ હૃદયનો રાગ, શીલએ હરકનો અર્થ પ્રેમની જ્વાળા અને સુર્મએ ચરમનો અર્થ આંખમાંનો મુરગો તેવો થાય છે. આ ચપ્પોમાં નું, ની, નો એ સંયોજક ચપ્પો છે એટલે આગળપાછળના ચપ્પોને જોડી તે એક બાવના ઉત્પન્ન કરે છે ઈત્રાફતના વિષયમાં પણ એવો જ નિયમ કામ કરે છે. ફારસી ઉર્દૂ બાવામાં આ રીતે ઈત્રાફત બાવાના સ્વભાવિક અંધારણ પ્રમાણે પ્રચલિત છે.

ઉર્દૂ-ફારસી સાલિત્વમાં ઈત્રાફતનો અર્થ નિયમ હોવા છતાં કાબરચનાની દૃષ્ટિએ તેને મર્યાદિત બનાવવામાં આવ્યો છે, એટલે એક મીનરા-ચરબમાં બે ઈત્રાફત યુક્તી વાપરવાની છૂટ છે. દરમિયાન બહુ જ સુંદર પંક્તિ હોય અને બાવદર્શન ઈત્રાફત વગર અનિવાર્ય હોય, તો જ ત્રીજી ઈત્રાફત વાપરી શકાય છે. સામાન્ય રીતે ત્રણ કે ત્રણની પૃથ્થુ ઈત્રાફતને હોવપાત્ર ગણવામાં આવી છે.

આ નિયમ ગુજરાતી ગઝલોને જુદી રીતે લાગુ પડે છે. મબ્જિલાલ, દરમિયાન, સાગર, આદી ગુજરાતી ગઝલકારોએ પોતાની ગઝલોમાં ઈત્રાફતનો પ્રયોગ

કર્ષી છે. હાલમાં કેટલાક મુસ્લીમ ગઝલકારો પણ ઇતિહાસનો ક્યારેક ક્યારેક ઉપયોગ કરે છે. ગુજરાતી ભાષાના અંધારજીવી દષ્ટિએ ઇતિહાસનો સ્થાન જ નથી એટલે ભાષા વિશુદ્ધિ અને કળાને અંગે ઇતિહાસનો પ્રયોગ કરવો જોઈતો નથી. મણિલાલ, કલાપિ, અને સાગરે ઇતિહાસના પ્રયોગો કર્યા હોય તો તે અનુકરણીય ગણાવા ન જોઈએ. આ તથા ગઝલકારોની દષ્ટિ ગુજરાતીમાં કલામય ગઝલ ખીલવવાની હતી એટલે આવા પ્રયોગો તેઓએ કર્યા છે પણ ગુજરાતી ભાષામાં ઇતિહાસ માટે સ્વાભાવિક અનુકૂળતા ન હોવાથી તેનો ત્યાગ જ ઉત્તમ છે. આ રીતે ગુજરાતી ભાષાની વિશુદ્ધિ અર્થે સૈવા અનવવાની આપણને તક મળશે. એ કવિ કે સાહિત્યકાર ભાષાનો પ્રેમી પણ હોય છે અને તેનો ભાષાપ્રેમ તેની વિશુદ્ધિ અને કળાને અર્થે હોવો જોઈએ. જો ભાષા ખીલતી હોય અને કલામય બનતી હોય તો તેવા મર્યાદિત વિગતીય પ્રયોગો આગળ કહેવામાં આવ્યું તેમ દોષપાત્ર થઈ શકતા નથી.

ગુજરાતના સુર મુસ્લીમ ગઝલકારોએ પણ ગુજરાતી ગઝલોમાં ઇતિહાસનો પ્રયોગ મુદ્દલ જ નહિ કરવાનો નિયમ એકમતે સ્વીકાર્યો છે અને તેઓ પોતાની ગઝલોમાં ઇતિહાસનો પ્રયોગ કરતા નથી. ગુજરાતી ગઝલને આ પહેલો અને જાડું પ્રશ્ન સનિય સુધારો છે. ગુજરાતી ગઝલસાહિત્યના ઇતિહાસમાં તે પહેલાં ત્યાગ્ય પ્રયોગ મતરૂક-નરીકે ગણાશે. જે નવા ગઝલકારોના લક્ષ બહાર આ વસ્તુ હોય તેમણે આ સુધારાને અપનાવી લેવો જોઈએ.

ઈતિહાસ

ઈતિહાસ એટલે સુધારણા. કાવ્યની પરિભાષામાં તેને પરિશુદ્ધિ કહે છે. ઇતિહાસ ગઝલકારોને સુડોળ બનાવવામાં જાડું અગત્યનો ભાગ ભજવે છે. ભાષા, રચના, ભાવ તથા ગઝલના શાસ્ત્રને અનુસરી

કોઈપણ પ્રકારના દોષથી તેને મુક્ત રાખવાની તેમ ઇતિહાસની છે. ફારુગી-ઉર્દુના શિષ્ટ કવિની ઇતિહાસ ઉસ્તાદ કવિઓ કરે છે. ઇતિહાસના સાધનથી શિષ્ય જલ્દી શુદ્ધ ગઝલ લખવાં શીખે છે, કારણ ઉસ્તાદ પરિશુદ્ધિ કરે છે તેનું કારણ બહુવાથી શિષ્યનું જ્ઞાન વધતું જાય છે અને ઉસ્તાદનું જ્ઞાન તેને સદાયક બને છે. કેટલાક કવિઓ અબ્બાસીદસ્તિના હોષ પોતાની પરિશુદ્ધિ પોતે જ કરે છે. ગુજરાતી ગઝલ-કારને પોતાની જ ઇતિહાસ કરવાની હોય છે. અને તેના ઇતિહાસની સાલ્વિકતા તેના જ્ઞાન, ન્યાયશક્તિ અને નિરીક્ષણ ઉપર રહેલી હોય છે. સીમા અકબરનાદીએ લખેલા પોતાના કાવ્યચુરુ દાદના જીવન-ચરિત્ર અને અમીર મીનાબના પત્રોની પ્રસ્તાવનામાં એવી ઇતિહાસના નમુના આપવામાં આવી છે. ઇતિહાસના ઉસ્તાદ કવિઓના જુદાં જુદાં ધોરણ હોય છે. આ ધોરણ ઉસ્તાદની રૂચિ અને કાવ્યજ્ઞાન ઉપર આધાર રાખે છે.

સકેલન

ગઝલમાં કળાને લગતી એવી બીજી ધણી ઝીલ્યુવટ છે આ ન્હાનકડા નિગધમાં તેનો વિચાર અરથાને છે. ગુજરાતમાં ગઝલ ખીલતી જશે તેમ તેની કળા અને શાસ્ત્રિયતા પણ ખીલશે. છતાં ગઝલ એક પ્રકારના જોડકણાં કે ચોકકાનું નામ છે એમ તો કોઈ તેની શાસ્ત્રિયતા જોયાજણવા પછી ન કહી શકે. ગઝલકળાના જે દર્શન શ્રી આતાશંકરે અને ગઝલની શાસ્ત્રિયતા સદગત રણજીદરાયને સમજાઈ હતી તે ગુજરાતી જનતાને સમજાય અને ગુજરાતી સાહિત્ય સમૃદ્ધ થાય એવી મ્હારી પ્રાર્થના છે.

અભિલાષો અમારા એ જાને ગુજરાત નંદનવન અમારી ગુર્જરી સંસ્કારતું પામે નવું જીવન.

રસિયા-વાલમ

ડૉ. હરિપ્રસાદ દેસાઈ

[ગુજરાતના આ જાણીતા સેવક સાહિત્યકારની આ અત્યંત રમણ કૃતિ અર્ધ રજુ થાય છે. ડૉ. હરિપ્રસાદ 'સમ બંદરકા વેપારી' છે. વડોદરામાં લેખકમિલન મળેલું ત્યારે એમણે 'રસિયા વાલમ' ગાઈ બતાવેલું. મને ખૂબ મઝા પડેલી. મેં ત્યાં જ ડોક્ટર સાહેબ સાથે તક્કી ક્યું કે રસિયા વાલમે એનું વડાલ 'કવિના' પર ઢોળવું. એના પરિણામે અમે એ અને એ પછીની કૃતિઓ અહીં રજુ કરીએ છીએ. જેવમાં ખેડા ખેડા ડોક્ટર સાહેબના રંગીલા સ્વભાવે જે જે આનંદ માણ્યો તે એમણે એમની કવિનાગાનીમાં ગૂંથ્યો છે. અમે દર અંકે હાથે હાથે એ રજુ કરીશું-કેાલક]

પ્રસ્તાવના: રસિયા વાલમ નાટક આખ્યાન ડરની જેલ વખતે સાગરમતી જેલમાં લખાયું હતું. એક બે પ્રેમી પ્રીતમો અમારી સાથે હતા અને એમની પ્રિયતામાએ પણ જેલમાં હતી. એથી એ વધારે વ્યથ બનતા હતા. ખેમાંનાં એકનાં લક્ષણ આમાં બતાવ્યાં છે.

રસિયા વાલમ સખ્દ બહુ જૂનો છે. ઘણા નવિનો એમ ધારે છે કે ઇંગ્લેન્ડ લોકના સંસર્ગમાં આવ્યા પછી આપણે પ્રેમ શીખ્યા, એ વાત ખોટી છે. આશુ ઉપર દેલવાડાનાં દેવજોતી પશ્ચિમ દિશાએ એક ખૂણે રસિયા વાલમ ને કુમારી કન્યાનાં પૂતળાં છે. વાત એમ ચાલે છે કે એક કન્યા તરફ એક ધુવકને પ્રેમ થયો એણે ખેડક કન્યાની મા પાસે જઈને એના હાથની માગણી કરી માને એની સાથે પોતાની દીકરીને નહોતી પરણાવવી તેથી અશક્ય શરત મરી કે વ્હાણું વાતામાં ત્હારા ધર અને મ્હારા ધરની વચ્ચે સડક બનાવી દે તો હું લગ્ન કરાવું. પ્રેમી તો સાહસિક હોય છે. એણે શરત કબૂલ કરી અને તરત સડક કરવા માંડ્યો. વ્હાણું વાતામાં એ સડક કરી નાખશે એમ માને લાગ્યું એટલે હજ તે ત્રણ વાગ્યા હતા એટલામાં માએ ખોટા કુકડા બોલાવ્યો ને કહ્યું કે વ્હાણું વાઈ ગયું અને તું શરત દાર્યો છે. યુવક ત્યાં ને ત્યાં હલ્લ અંધ થવાથી ગુનરી ગયો. છોકરી પણ એ દખ બેઠને મરી ગઈ.

તે દિવસથી લોકોએ ત્રણ પૂતળાં કર્યાં છે. રસિયા વાલમ, કુમારી કન્યા અને ડોશીનાં. લોકો જે બેવા ગય છે તે આજ પણ ડોશીને ઢેખવા સારું છે ને વેલાં બેને કુલ્લ ચડાવે છે. નાટક-આખ્યાનનું પરંતુ એવું છે કે રસિયા વાલમ નડિયાદની ભાગોળે તખાવ કિનારે કરવા નીકળ્યા છે અને પનિદારીઓની હમક હમકતી ચાલ જુવે છે તે વખતે મણીલાલ નણુભાઈની ઉત્તર રામચરિત્રની સોતા-અવેરીલાલ યાત્રિકના કાળોદાસના ભાષાંતરની શકુંતલા અને ગોવર્ધનરામની કુસુમ ને જાલાશ કરના હારીજની શીરાગ્રી સંભારતા સંભારતા વિહંગ બને છે પણ ડોશીને સમય થવા આવ્યો છે એટલે કાપદાના ગુંચવાડામાં પાછું એ રસિક હલ્લ ગુંચવાઈ જાય છે. પાછા એ ગુંચવાડામાંથી સાહિત્ય અને ભાગોળમાં મન ખેચે છે અને પોલિસ વોરંટથી એમને સ.ગરમતી લઈ જવાનું વારંટ આવે છે.

એ જેલે પહોંચે છે અને વિચાર કરે છે કે હે વિધાતા! મને શા વાકે તું જેલમાં મોકલ્યો? ડોશ વખતે હું ગાંધીજીનું નામ બોલ્યો નથી, ખાદીને સ્પર્શ નથી કર્યો અને ભારતમાતાને કુંખથી બરાડતી સાંભળી લાગણી યઈ છતાં સ્વાતંત્ર્યના હક્કે બાગ્યત ડોશ સખ્દ ઉચ્ચાર્યો નથી.

પરંતુ એવા તો ઘણાને વિધાત્રીએ આ વખતે જેલમાં ધકેલ્યા હતા અને કાંચન અને કામિતીમાં

પડેલાને સ્વદેશસેવા જૂલવા માટે પણ સમગ્રો ભારતમાતાએ કરી હતી. આ રસિયા પાછળ તે એમનાં આ પણ જેલે આવ્યાં કારણ કે એ રાજકારણમાં કંઈક ભાગ લેતાં હતાં.

જેલમાં આવ્યા પછી જે બન્યું તે આ આખ્યાન નાટિકામાં છે. ટે-ટેલાઈઝર ટ્રીક નાટકનો એક નાયક છે એને એવો શાપ હતો કે જે સ્ત્રીજ એને જોઈતી હોય તેને એ અડકી બંધ એટલે એ જરાક આઘી ખસી જતી. અડકાયે નહિ અને લેવાનો લોભ મટે નહિ એવી જ દશા “આ રસિયા વાલ-મની યજ્ઞે” એવો ભાગ્યદેવીએ એમનાં દેશપ્રત્યેનાં કર્તવ્યમાં હરામખોરી કરેલી તેથી શાપ આપેલો છે. તેથી “દશા ટે-ટેલાઈઝર” એમ કહેવાયું છે.

સર્ગ ૧

જ' ખૂદિ, પે ભરત ખંડે, જૂમિ ચારુત્ર ગમાં
 નટપુર પુરાણી, નગરી ત્યાં, રમ્ય શેઠી સરિતા—
 નવ ભાગેલે, નવ નવ વૃક્ષે એક એકે તળાવ
 પનિહારીની, હમક હમતી, ચાશ આ કોણુ જોતો?
 બાલાશંકર, મણીનજીને, ભગ્ય ગોવર્ધનીથી
 કવિ કુલચુરુ સ્મૃતિ સરતી, કાપદા ચુંચવાડે—
 ભવજૂતિ કૃત સીતા, ઉત્તરા રામ રમ્ય
 જુવન મનહરનારી શાન્ત શકુન્તલાને!
 ધડી પછી હાશીએ ઉછળાને ચિત્ત જોતુ શિરાઝી
 તલસ્યામ, રૂપસુન્દર ગોરી, ગાલ યુલાખી મધ્ય
 જુખારાને સપર નગરો બક્ષવા ઇચ્છતોતો—
 વાલમજીએ વિશ્વવલ બનીને બાનને છેક બૂલ્યા!

૨

શેઠી મેશ્વો કૂદ્યા, વઠાવી વેત્રી, ખારી ખુદી કરીને
 હાઈ હાઈ, ધડક હરે, ઉઝ જેલે પ્રવેશ્યા!
 “એ જું? ક્યારે? આમ શુ? ભાગ્યદેવી?
 શા દોષે મા? જેલ મા પુરી દીધા?
 ક્યારે માતા? ખાદી શુ રપશ' કીધા?
 ઉચ્ચારો મા, ગાધી બોલ્યો, કદાપી?
 મહેં જું ક્યારે, ધડી, અધધડી, ‘રાજ્ય’ ઉચ્ચાર કીધા?
 ક્યારે માડી! જનમ દક્ષતી, વાત સ્વપ્ને લવી છે!
 તારાં દુ.ખો સમજી મનમાં, માત હુ દુ:ખ પામ્યો,
 કિન્તુ કદી જરી હાલ્યો! જનનિ' માતા! ત્રાસી બરાડી”-

૩

ભાગ્ય દેવી હતી કોપી
 લાલા શ્રીમતી શાપીઆં;
 “સેવો જેલ જઈ સાથે
 દશા ટે-ટેલાઈઝર!”

૪

શ્રીમતી પગલાં જોતાં
 આવ્યાં પાછળ પાછળ
 દાદા આદમની પૂંઠે
 દાદી ઇવ સાથે ગાં—૧
 સફર ચંદ ખાવાને
 હાંડો લપસ્યો સ્વર્ગથી
 વડીલાત તણી માયા
 રસિયાજી કસાવિયા!—૨
 યતી લાગણી માતાની
 ચિત્ત દાઝતુ દુખથી
 પરન્તુ ધનદા રામાં
 જીવ લપટાતો જતો—૩

૫

[જેલની ઝોરીસની પેદાચેથી, કહેરાનાં હિદ્દોમાંથી શ્રીમતી
 ને પૂજેવાની લાલચે રસિયાવાલમ, સીકેરીએના
 ખડમો નજર નાખી રહ્યા છે. તરત જ સ્ત્રી ચાઈની
 સાહેલીએ, શ્રીમતીને સળાપીને બોલી બેઠે છે.]

બાબી અમારી! ઉમા અટારી
 પેલા, હમારા પ્રાણુ!
 ર! હમમત તાજી, આંખોને આંજી
 હિદ્દોમાંથી, છોડે બાણુ—

સાખી—મેળા પગમાં ધાલીને,
 ડુંકી જાંગ સુરવાળ;
 છુટો કડકડ વસ્ત્રમાં
 તેલ ચમેલી વાળ!—બાબી.

૬
 રસિયાવાલમ—

“અથા ઝાલો!

જરી મહને ઝાલો !

મહારા પેટમાં-“આમ, આમ, યાપ છે !”

મિત્રા:-

“ અરે ભાઈ ! તલને શું શું યાપ છે ? ”

રસિયાવાલમ:-

“ આમણ ઝોટા વળે ને
પગ પાણી યાપ છે
માથું ભમે ‘ને મહારું’
પેટ યાળી નય છે ”

(પડદો પડે છે.)

સર્ગ પીચ્છે

૨

સ્થળ: જોલમાં સ્ત્રીઓનો ખંડ:

[સ્ત્રી જોલનાં રક્ષક જમના યાપ છે અને ખીજ સ્ત્રીઓ ઝીંચે છે]

રસિયા વાલમ, ચડિયા છે, લીંમડે !

ગળે, ગળેથી જોતા, જાપ !-

વારી જાવું વિહવા !

પૂર્વ દિશાએ, દરવાજા જોલના !

પશ્ચિમે, ખીજ વાલમ જોડ !-

વારી જાવું વિહવા !

જીવે ઉત્તરે તમેલા ભેંશના

દક્ષિણ દિશે સાહેલીનો સાથ-

વારી.

૨

[લીંમડા પરથી રસિયા વાલમ એ ગીત સાંભળીને
જાઈ ઉઠે છે.]

દેવે, પાંખો આપી હોત પોંડમાં,

ઉડી આણું, તલમારી પાસ ! સાળાનાં ખહેનડી !

ખીન્ને વાલમો ક્લિન દિન ઘૂસતો

અને એવાં શાં કીધાં છે પાપ !-સાળાનાં.

માડી જમના તમે પૂછો એટલું

પત્ર * પૂર્ણિમાનો આગ્યો હાય-સાળાનાં.

તલમે વિધવા શું જાણો વેદના,

જાણો ! પરદેશી પ્રીતમ દાઝ-સાળાનાં.

૩

આમ સંવાદ યાતાને,

સકેતી ગરયા વિને;

જોશી જોશર આવીને

વાલમજી ઉતારી આ !

જમના જોશીને જોયાં,

નનામા પત્રની કયા;

રસિયા જીવું જોલીને,

પરાણે ત્યાંથી છુટીઆ

ભાઈ રે જોશીયા !

હ ર ખે બંડે લો

વિ ચો ગ ઠુ: ખે

ગાં ઠો યે લો.....

એક જ દે ! ચીનગારી

શગડીમાની એક જ દે ચીનગારી !

*

આણું ચરીર નચી મહારે જોયું

ટચની આંગળી, એક ન્દાની !

રહેજ જ રપર્થથી પુસ્કિત યાવું

રહીશ સદા ઉપકારી-સગડીમાની.

[૦ પૂર્ણિમાનો પત્ર, નનામા રસીયા વાલમે શ્રીમતી
પર મોકલ્યો હતો એમા વિષયનું ઠુ ખ ઉપરાંતુ ઉપ-
દેવ શ્રી એ વાચે ને ખીજને આરે શ્રીમતી સમજ્યાં
પણ એમણે પણ ન સમજ્યાને ઠાણ કર્યો. પછી સમુદ
વાંચન થયેલુ-બધા મનમાં સમજી ગયાં હતા કે એ કેમના છે]
[વાલમજી શ્રીમદાપી પેલાના ચાર્ડમાં જતાં વસ્તામાં
અગિયા બજાઈની જેમ ઉભા રહે છે અને જોશીને વિનવતી
કરે છે]

દ્યાર્દ્ર યદને જોશી,
અંશુલિ સ્પર્શ યોજ્યા!
રસિયા વાલમજી મુખે
સુંદર મલકી શોભતી!

સર્ગ ૩

[સ્વયં: સ્ત્રી યાડના દરમ્યાનમાં]

૧

છોડોને મારી આંગળી,
ખાડોશજી રૂબે રૂબે લાખેણી લાખ જનમ!
કાલ પેલી સ્ત્રીહીથી -
પૂર્ણિ મા ના પત્રથી -
ખીપજી ભવાડા કીધા
પોપટ બાજ ધાય - છોડોને.

૨

[ચારની અદરથી સ્ત્રીઓ ગાય છે]

મેહી તે વાવી માળવે,
એનો રંગ ગણો ગુજરાત રે,-
મેહી રંગ તાગ્યો.

અમારો યાડ તે માળવો
સામે યાડ ગણો ગુજરાત-મેહી

હાથે તે રંગ કસુંબા ને
એનો જોનારો પરદેશ રે-મેહી.

[જન્મના મા અને સત્રાનીઓ આંગળીની ખેચાણે
હાડાને છે. આખરે નિરાશ થઈ રસિયા વાલમ પોતાની
ખોશી તરફ જગન હાથે પાછા ફરે છે રસ્તામાં
લથડતા લથડતા ખોલતા સભળાય છે.]

અમસેં લાગી નગરીઆં, તુમારી રે!
તયમે જીવનસગિતા બાધ ખારી રે!

૪

વૈદ્યબી, વનમા વલવને
અધારી રાન -
બાલે ને દિવસ ઉગરબો
નથી માન કે તાન!
જગમેં નગરીઆં પડ ગઇ
અમમેં લાગી નગરીઆ તુમારી રે!
તયસે જીવનસગિતા બાધ ખારી રે!

૫

રૂમ આવી, સૂતા સીધા
રે! ગોદે, માથે ગોદમાં
તાય જે ડીથી ચડીઆ
લવારા અર્ધ રવનમા.

૬

“લાડકી ચહડી રે, કમાડ
બાળાવરને નીરખવા રે!
દાદાજી એ વર જો જો
એ વગ છે વગલાગીઓ રે!

૭

દિલ દાર યાર છેલા સે
નેણાં મિયાવ ચાર -
[પડદો પડે છે.]

પતીલની એક ઉર્દુ ગઝલ?

અનામી

[આપણા જાણીતા ગઝલકાર શ્રી પતીલની 'કવિતા'ના નવેન્દ્ર અકાશ પ્રગટ થયેલી ગઝલ પર દીકા કરતો આ લેખ અને આઢી પ્રગટ કર્યો છે. આ દીકાલેખના લેખક સુરતના જાણીતા વિદ્વાન શબ્દ છે અને કોઈ પણ સિદ્ધાંતિક અર્થો દીકાને હંમેશા આગકાર આપીશું જ બલે પતી તે દીકા ખુદ આ માસિકના ત્રીજા કોલમની કવિતા પર હોય! ભાઈ શ્રી પતીલને આ દીકા સામે કઈ ખુલાસો કરવો યોગ્ય લાગે તો તેઓ પણ જરૂર અમને પ્રગટ કરવાને મોકલી આપે છતાં એક વાતનો એન્ગર કરવો જોઈએ. કેટલીક શબ્દભૂલો મુદ્દાઓને લીધે થવા પામી હોય તો તેની જવાબદારી અમારે સાર છે. એ વાતનો એકરાર કરી લઈએ છીએ તરી.]

કવિતા માસિકના નવેન્દ્રના અંકમાં શ્રી 'પતીલ'ની એક ઉર્દુ ગઝલ પ્રગટ થઈ છે. ગુજરાત શ્રી પતીલથી પરિચિત ઘણું વ્યક્તું છે એટલે પરિચિતનો પરિચય શો? તેઓ સંસ્કૃત પિંગળશાસ્ત્રના નિયમાનુસાર ગુજરાતી કાવ્યો લખે છે જ પણ અરબી પિંગળશાસ્ત્રના નિયમાનુસાર ગઝલો પણ રચે છે અને તેમનું નામ "આલુ સિકકા" તરીકે આલુ ઘણું ગણું હોય તેમના નામે જ કંઈ તેઓ પ્રકાશનાર્થે મોકલે છે તે આદ્યું જાય છે. એવી જ રીતે એમની એક ઉર્દુ ગઝલ (!) અનુવાદ-સહિત પ્રગટ થઈ છે. જે કે એ વિવેચનના ઘણું ખમી શકે એવી નથી છતાં.....

સદગત 'ખાલાશકરે' જે છંદમાં "ગુજરે જે શીરે તારે જગતનો નાથ તે સડેજે"ની મશહૂર કૃતિ રચી છે તે જ છંદમાં શ્રી પતીલની આ ગઝલ છે.

તેમની પહેલી કડી પ્રથમા (એટલે માત્ર) લખ્યે:

(કડીએ 'કવિતા'માંથી સાંગોપાંગ ઉતારી છે.)

"અગર મિલ જાય રસ્તેમે" સુઝે વલ દોરત મસ્તાના ઉસે હું બખ્શ પાનોલી વ પીરામન બ નગરાના."

હારસીના પ્રખ્યાત કવિ 'હાફિઝ'ની એક કડી આ સ્થળે સ્મૃતિ પર અથડાય છે.

"અગર આં વુકે શીરાજી બદરતારદ દિલે મારા બખાલે હિંદુયસ બખ્શમ 'સમરકહો' 'લુખારારા."

શીરાજી કવિવર હાફિઝ, સનમના વદન-તલ ઉપર ગોહન યજ સમગ્રકંદ અને લુખાગ જેવાં શહેરો પણ (પોતાના ક્યાખમાં હોય તો) સનમને બક્ષિસમાં આપી દેવાની યુક્તિમાં ફેકે છે. ત્યારે એ જ છંદમાં ગુજરાતના પતીલ એમનું અનુકરણ કરતાં કહે છે કે "ને મને એ મસ્તાના દોસ્ત રસ્તામા મળી જાય તો એને હું 'પાનોલી' ને 'પીરામન' બનગરાના-બક્ષિસમાં આપું." બાપાની માત પછી કરીશું. પહેલાં એનો અર્થ સમજી લઈએ. કવિ કહે છે કે જે એ વરણગિયો (મસ્તાનાનો તરબુચો વરણગિયો કર્યો છે.) મિત્ર રસ્તામાં મળી જાય તો તેને તેઓ જે ગામ બક્ષિસમાં આપી દે. રસ્તામાં મળી જાય તો બક્ષિસમાં જે ગામે આપી દેવાં એમાં નવીનતા છે, કેમકે ક્યા આપણા જે કે આપવાં છે? પણ કવિમિત્રને શું કહેવું કે આમાં કાવ્યત્વ નથી? એક યાજકલુદ્ધિના વિચાર સિવાય એમાં કશું નથી. 'હાફિઝ'નો નમુનો ઉપર ટાંક્યો છે એ કોઈ વસ્તુ પર મોહિત ઘણે કંઈ અર્પણ કરવાની વાત કરે છે. ફક્ત રસ્તામાં મિત્ર મળી જાય અને જે ગામ બક્ષિસમાં આપી દેવાં એમાં મિત્રનું અપમાન કરવામાં આવ્યું છે કે 'પાનોલી' ને પીરામનનું 'મિલજાય' નહિ "મિલજાય" જોઈએ. બનગરાનામાં -બક્ષિસમાં આપી દેવાનો બાનાર્થ સમાર્થ જાય છે. "હું બક્ષ અનગરાના" આ કેવો પ્રયોગ! રસ્તેમે કે રસ્તેમે?

બીજી કડી

“હુએ બરગાદ ફિરતા હું જિસીકે ઇશકમે દરદમ
જિગર બક્ષા હય ઉરનેહી મુએ ધત્તા અમીરાના”
આમાં ‘હુએ બરગાદ’ એટલે ‘બરગાદ થયા’.
બ્યારે કવિ કહેવા માંગે છે ‘બરગાદ થયતો,’ ‘જિસીકે
ઇશકમે’ ખોડું, ‘જિસીકે ઇશકમે’ નોંધ્યો, ‘વતન’ની
બાબવણી કરવા બતાવે બાબાની બાબવણી પ્રત્યે દુર્નિશ
સેવ્યુ છે. ‘દરદમ’ અસંગત છે. (ને કે વિચાર સારો
હતો.) વળી “જિગર ધત્તા અમીરાના” આ રથજો
કીક નથી. “જિગર અથસા અમીરાના” નોંધ્યો.

ત્રીજી કડી

“કંઈ હંય દેખને આતે ઝમાનેસે હુઆ મઅરૂફ
ઉસીકે ફૂએ મુબ્દામે મિરા મસકન ગરીખાના.”
એમણે કરેલ ગુજરાતી તરજૂમો આ પ્રમાણે છે
“એ જ વિશ્વતિના પવિત્ર મહોલ્લામાં (અર્થાત્
સુખદાન વાડ યાને ‘સુબાન વાડ’માં) આવેલું વરસોથી
બાણીતુ મારું કૌતુકપ્રચૂર મકાન બેવા માટે કેટલાયે
મહેમાનો ફર ફરથી આવે છે.”

અહીં ‘કૌતુકપ્રચૂર’ અને ‘મહેમાનો’ એ કયા
ઉર્દૂ શબ્દોના અર્થો છે એ જણાયું નહિ. અર્થ
સમબવવા પ્રયત્ન કર્યો છે છતાં અરપદતા કાયમ
રહે છે. ‘મઅરૂફ’ શબ્દનું ‘મઅરૂફ’ થઈ ગયું છે કે
લખાવું જ હતું! ‘ઝમાનેસે હુઆ મઅરૂફ’ એ
કહ્યુંપિત પ્રયોગ છે. ‘ઝમાનેસે હુઆ મઅરૂફ’
એમ કદાચ કવિ કહેવા માંગે છે. ‘ઝમાનેસે’માં
‘જુ’ બે અર્થનો સમાવેશ થાય છે. એક “યુ”થી
અથવા “ધણા સમયથી”. અહીં પણ એક નિષ્ક્રમ
વિચાર સાથે કવિએ રમત કરવાનો પ્રયત્ન કરી
નિષ્ક્રમતા મેળવી છે. “ઉસીકે” અહિં ત્યારે જ
કહી શકતે કે બ્યારે કહીના પહેલાં અરજીમાં કંઈ
ધટરફેટ કર્યો હોત અથવા ‘ફૂએ મુબ્દા’ વિષે
કંઈ ઉલ્લેખ કર્યો હોત—

ચોથી કડી

“છૂપાનેવાલે પદેમે કહાં હય ફુસરા તેરા
મૂક્યાદ બેમહન અઝમા-જવાહર સા અઝીઝાના”
અહીં બાબાનું અર્થાન પરાકાષ્ટાએ છે. ‘છૂપાનેવાલે’
એટલે છૂપાવવાવાળો. પહેલાં અરજીનો અર્થ એવો

થાય કે “પદેમાં છૂપાવવાવાળા તારો બીજો
કયાં છે?” ‘છૂપાનેવાલે’ ને બદલે
‘છૂપાનેવાલે’ અને ‘કહાં હય ફુસરા તુઝસાનું’
ફુસરા તેરા’ ઠોઠી ખેસાડયું છે. આ
થઈ પહેલાં અરજીની વાત, કહીના બીજા અરજી માટે
માટે એમ કહેવું નોંધ્યો કે ને તે ઉર્દૂમાં લખાયેલી
વાંચવા મળે તો જ સમજ પડે કે યું ‘ગરબ’ છે.
‘બેમહન’ નો ‘હ’ સાદો છે કે ‘gutteral’ ‘હ’
છે? ‘અઝમા જવાહરસા અઝીઝાના’ કેવી માયા ?
શો અર્થ ? એ અરજી એવું વિચિત્ર છે કે એનો
ગુજરાતી અર્થ નેવી રીતે કરવામાં આવ્યો છે
તેવી રીતે કરી જ કેમ શકાય ? ફક્ત ‘ગુરસો’ અને
‘દયા’ની મિશ્રિત લાગણીઓની ખંડણી એ કહી
મેળવી લે છે.

પાંચમી કડી

“નહી મેહરાબમે પાયા, મનાબર પર નઝર આપા
કિસીકોબી ન દિખવાયા તિરા સાયા છવીલાના”
આ કહીનો પણ ગુજરાતી અર્થ આપ્યો છે
છતાં ‘મેહરાબ’નો તરજૂમો નથી આપ્યો. (મેહરાબ
તે જમાને કહે છે કે જે મરજૂદમાં ‘ધમામ’ માટે
નિયુક્ત થયેલી હોય છે.) કવિ પહેલાં અરજીમાં
કહે છે “નહી મેહરાબમે પાયા, મનાબર પર
નઝર આપા.” એટલે એવો અર્થ થયો:
‘મેહરાબમાં ન જડયા, વ્યાખ્યાનમયો
(મનાબર) પર દેખાયા.” કહેવા એમ ઇચ્છે છે
“નહી મેહરાબમે પાયા, ન મિનાબર પર
નઝર આપા” (ને કે આ હોત તો પણ દોષરહિત
ન હોત) બીજા અરજીમાં કહે છે કિસીકોબી ન
દિખલાયા તેરા માયા છવીલાના. ‘સાયા’નો
અર્થ કવિ ‘તસ્વીર’ના અર્થમાં તારવી એવું ગુજ-
રાતીકરણ ‘છબી’ કરે છે. પણ ‘સાયા’ એટલે
‘પડછાયો’ થાય છે. ‘છવીલાના’ એ શબ્દ ઉર્દૂમાં
છે કે કેમ ? કદાચ કવિની નવી શોધ પણ હોય.

છઠી કડી

“હુએ ફારિગ હંય ફુન્યાસે તુએ ને દૂઢને નિહલે
બટકતે જંગલોમે હંય વસે દરકારે વીરાના.”
એનો તરજૂમો આપ્યો છે કે... ‘તને શોધવા

નીકળ્યા તેઓએ દુનિયાનો મોહ છોડી દીધો છે. કેટલાક જગલોમા ગખડ છે અને કેટલાક શુભઓ સેવે છે, જે ઘરાગર નથી પણ એનો અર્થ કાઢીએ તો આમ થાય કે..તને મોધના નીકળ્યા તેઓ દુન્યાથી નિકટ (ક્રીગિ) થયા અને જંગલો અને વેગન રથજોમા ભટકે છે ત્વિએ કારિગનો ખોટો અર્થ લ્યો છે “વસે દરકારે વીરાના.” ‘વસે’ એટલે શું? ‘વસે’નો અર્થ ‘સેવે છે’ કર્યો છે શું? ‘દરકારે વીરાના’ એટલે વેરાન રથજોને તમીએ એને કદાચ શુદ્ધઓ: કહી શકાય? વળી બીજી બીડી દષ્ટિએ જોતા ‘જંગલો અને વેગન રથજો ‘દુન્યા’મા જ છે તો મોધનારાઓ દુન્યાથી નિકટ રી રીતે થઇ ગયા? એકલે: ‘દુન્યા’ શબ્દ જાવ વ્યકત કરવા માટે અધૂરો છે

સાતમી કહી

“હુઆ કયા ગર ન હો તકિયા તખરતગાડને અપના રહો કાયમ કયામત તજ મિગ ખિરકા ફરીગના”

કવિ કયામત સુધી પોતાનો કાગી વેગ ટકી રહે એવું વાચે છે. એમા અવિગદતા છે, અર્થમા અવાસ્તવિકતા છે. ‘ખિરકા ફરીગના’ નહિ પણ ‘ખિરકા ફરીગના’ જોઈએ

આઠમી કહી

“યે કૈસા ઓકએ ખુગ થા અહાહા! ગર દુઆ હોતા કદમોમે હશતિરે આશિકકા મગનના રડીદાના”

આ કહીમા ‘વજન’નું ખૂન થયેલું છે. પહેલા તો ‘ખુમ’ને કેવો ‘ખૂમ’ અમજાવ્યો છે, તે જુઓ. ‘અહાહા.....’ ખૂમ દીર્ઘથી ઉચ્ચાર થાય છે જે અહીં ખુમ (હવ) થઈ ગયો છે ‘મરગના શહીદાના’ ખોટો પ્રયોગ, બાપા દોષ ‘શહીદશી મૌત’ ‘શદીદ હોકે મન્ના’ એમ કહેવાય છે. ‘મરગના શહીદાના’ કેમ આલે? ‘કદમોમે હશતિરે’ પડેલી દષ્ટિએ મેં એમ જ અર્થ કર્યો “હથિર તારા ચરણોમાં” પણ વિચાર્યું તો ‘હસ’ (એટલેઆ) ને બદલે ‘હથ’ લખાઈ અચના છપાઈ ગયું હતો

છેલ્લી કહી અતિમા (મકતબ)

“અરે ઓ શાયિકે ઉશ્કત સુએ ખના ન મગનગડી કિ બલભવ બજગમે મુદતાજ હવ તરે પતીલાના.”

કવિએ અનુવાદ આપ્યો છે “ઓ પ્રેમના મોક્ષીન” મને પૈમાની પરના નથી કેમકે પતીનની કવિના સાબળવા કેટલાયે મદાનુભાવ તત્તમે છે” અહીં ‘મગનગ’નો અર્થ પૈસા કવમા આપ્યો છે ‘મગવગ’નો અર્થ આપ્યો ‘ગ’ Gutteral ‘ગ’ એટલે ઉર્દુમા જોને ‘ગીન’ કહેવામાં આવે છે તે ગ’ છે. એટલે એ ‘મગનગ’નો અર્થ A Sim (ગકમ), અથવા Place of તખરત (આગમનગળ) થાય છે, પણ ‘ધન’ નહિ કિ બલભવ વગવગે, કથી બાસના શબ્દો છે તે સમતતા નથી એ શબ્દોનો મુજબતી અર્થ ‘મદાનુભાવ’ એમને મનશાવની રીતે કર્યો છે, હતા અર્થ યનો નથી ‘તરે પતીલાના’ એટલે પતીલાનાની તરજ. તો ‘પતીલાનાની તખરત’ બનમન બજગમે મુદતાજ છે’ એમાથી શુ પ્રતિ-પાદિત થાય છે? ‘પ્રેમના મોક્ષીને સમોષી શા માટે કહેલું કે ‘મને પૈસાની પગવા નથી’ સાર એ કે આની મગનમા કોઈ ખાસ વિચારનાવિન્ય, બાવ માધુર્ય કે અર્થઅમલકૃતિનો સંતર અખાવ છે અને કેવું બાપાદોષ છે.

શ્રી પતીલા શા માટે એમના ખૂનપૂર્વ કિતિરેખ બહુ આવી કૃતિઓના કુદાડા માની રજા હશે? આ કૃતિ પર એનણે મથાગે ‘મગન’ તખ્યુ છે, પણ એને ‘હજત’ પણ ગણી શકાય કે કેમ એ એક પ્રશ્ન છે’ (બાગીક દુપણે મેં છોડી દીધા છે.)

એમને ખોડુ નરજ લાગ્યો, પણ મગનસાહિત્યને તમો એવી જગતમા વાકિતઓ બીનજવાબદાર રીતે એવા પ્રતિષ્ઠિત સામયિકોમા એવી મગ્યો પ્રગટ કરાવી મગનસાહિત્યથી અજ્ઞાન વાચકોમા બને તામના મેળવવા હોય પણ એમા ‘કવિતા’નું અવમાન છે સાહિત્યનું યોગ પાપ છે મન્દા કલક છે. કદાચ એવી જ કૃતિઓ માટે શ્રી વિષ્ણુપ્રસાદ ત્રિવેદી કહે છે:

“દંગ વગરના તરગોના પનગો અગાવવા એમાં ક્યો ગમ નિનનપ થાય છે? એ મન્તી નથી, મન્તીડબ છે એમા બાપાનું કમુગ છે. એમા સૌજવનું તામ નથી લા, રનત છે, ફગમ છે, બે ધડી મોજ છે.”

पांढडी, किया ते वननी तुं पांढडी !

आधा आधा डोक डुगरानी पांण,
 ठायरी डोक म्हेक म्हेकंनी डणे,
 किया वंटेण तणे ठामिं ठछणे
 मोही सगाथे सगळे थडी ! पांढडी.

नडि रे दडिले। डे नडि रे प्रीछेले,
 क्याथी थडये थि आवी थवणेले।—
 नण्णे डे। नगगा थि थेक ने थडेले।
 थेने डेनी ना मना नडी ! पांढडी.

ठाणु डतु कथु कथारे शु तारे ?
 ठडता नरी थ जेथु पाणु ते ना रे !
 वनना सोडाग विना तारे सूतारे !
 णाधा कशी थ तने ना थडी ? पांढडी.

आमन तार पडथुं णाडी न णाडी,
 रेवे विरडे तारी सूनी शी डणी,
 नये थेना णधा पंणीडा थाली,
 लुवे थेनी डेणु आणडी ! पांढडी.

डाके भडेने तने लूडी रे नाणी,
 सभरथेणीं डे। नवी दुनिथा थ आणी,
 नूनी प्रीतिनी छतां मूणी ठरे राणी
 लूडी लूलाय डेम वातडी ! पांढडी.

શ્રી. મહાદેવી. વર્મા

શ્રી જોડાલાલ જોષી

ડૉ. દરિપ્રસાદ દેસાઈના મુખે દિંદી કવયિત્રી શ્રી. મહાદેવી વર્માના માનવપ્રેમ વિશે બારોબાર વખાણ સાંભળી આપણું મન આનંદથી તૃપ્ત થાય કે ગુરુશત્રતા સાદિત્તરંગિણી હવે દિંદી સાહિત્ય-સૃષ્ટિઓ વિશે રસ લેતા થયા છે. પ્રસંગ આ હતો. બંગાળના જૂખમરા વિશે હાપાઓમાં અનેક લખાણો આવતાં, મૌખિક સંવાદો અને અસ્પષ્ટો આર્થિક સંવાદ પણ મોકલવામાં આવતી; પરંતુ આપણે ત્યાંથી એકે-કવિ ત્યાં જ પ્રત્યક્ષ કુખદ દરમિયાને જોઈ આવવા પ્રેરણા નહિ પણ દિંદીનાં આ બહેનનું હૈયું ક્ષુધાતુરેના કૃદનથી કપી ઊંચું અને તેને શબ્દોમાં ઉતાર્યું અને બીજા કવિઓના કાવ્યો સાથે 'બંગદર્શન' નામે પુસ્તક પ્રગટ કર્યું. તેની કિંમત પાંચ રૂપિયાથી મોટી રૂપિયા સુધી ઉપગમીનું બંધી વક્રમ જ ગાળી રાહતમાં મોકલવાની આવી. થોડા વખત પર મારા નાનાભાઈ શ્રી કાન્તીલાલ જોષી (એમ. એ.) ગાંધી-બાપા પ્રચાર સમિતિના કામે પ્રયાગ ગયેલા મને એમણે કહેલું કે 'શ્રી મહાદેવી વર્માને મળ્યા એ મારા જીવનની ખાસ વિશેષતા છે. એ દેહીના દર્શનથી મારા હૃદયમાં જે ઉમળકા આપ્યો તે એ કે 'એવી માતાને પેટ મને જન્મ મળે' એવી છંદો થઈ આવી.

શ્રી. મહાદેવી વર્મા જ ગાળાના જૂખમરાથી મહાન કુખી છે. તેમણે અનેકવાર પોતાની આગળ આવેલા ભોળનયાળનો ત્યાગ કર્યો છે, અનેકવાર બંગાળના પ્રત્યક્ષ જોષીનાં બંધકર દરમિયાની મોઢાં આંસુડે રડ્યાં છે અને પોતાની નિઃસહાય રિયલિટી માટે આત્મકલેશ કર્યો છે.

કુખે સંવત ૧૯૬૪ (૪ સ. ૧૯૦૭)માં કૃષ્ણાખ્યા-દમાં થયો હતો. તેમના પિતાશ્રી, ગોવિંદપ્રસાદ વર્મા એમ. એ. એલ. એલ બી થયેલા સુશિક્ષિત અને શિક્ષાપ્રેમી ગૃહસ્થ હતા. શ્રી. મહાદેવીને બે ભાઈઓ અને એક બહેન છે.

શ્રી. મહાદેવીનું પ્રાથમિક શિક્ષણ ઇન્દોરમાં શરૂ થયું અને પછી ૧૧ વર્ષની બાળવયમાં ડૉ. સ્વરૂપ-નાગપણ વર્મા સાથે તેમનું લગ્ન થયું. સંવત ૧૯૮૧માં ગેટિકની શીક્ષામાં સમગ્ર સંપુક્ત પ્રાંતમાં એ સર્વ પ્રથમ નંબરે પાસ થયાં. ૨૧ વર્ષની વયે ૧૯૮૫માં સસ્કૃત શીલોમોડી લખાણી એ. માં પ્રથમ શ્રેણીમાં ઉત્તીર્ણ થયા અને કાલચવેટ ગર્લ્સ કોલેજમાં સર્વ પ્રથમ આવ્યા. પછી સસ્કૃત વિષય લઈ એમ. એ થયાં.

કવયિત્રી મહાદેવી આજે પ્રયાગ મહિલા વિદ્યા-પીઠના પ્રિન્સીપાલ છે અને દિંદી સાહિત્યસંસદના પ્રકાશનમંત્રી છે તેમણે 'ચાન્' માસિકનું વર્ગી સુધી સંપાદન કયુ છે

શ્રી. મહાદેવી વર્માને નાનપણથી જ કવિતા રચવાનો શોખ હતો. કવિતા કરતા તે કાગળ લખતા, લખતા વાંચતા, તે મનમાં ખુશ થઈ કાગળ ફાડી નાખતા જ્ઞાન, અનુભવ અને અભ્યાસ વધવાની સાથેસાથ આ કાવ્ય રચવાની વૃત્તિ પણ વધી. પ્રારંભિક રચનાઓ 'ચાંદ'માં છપાઈ; પછી તે 'મધુરી', 'સુધા', 'અનોરમા' વગેરે માસિકમાં પણ એમના કાવ્યો પ્રગટ થવા લાગ્યાં. આજે તેઓ હિંદુમાં પ્રથમ કોટિના કવિઓમાંના એક છે. તેમની કવિતાસમૃદ્ધિ અને તેમના પ્રકાશનો મારે 'હિન્દી' ગૌરવ લે છે.

આજો મહાદેવીને વર્તમાન કાગળી 'મીરાં' કહી

ઉપકરણોનું જ છે. મીરાં સંસ્કાર ગિરિધર પર પ્રભુનાં પરમ ભક્ત કવયિત્રી હતા, તે મહાદેવી આણ્ણઅણ્ણમાં વ્યાપી રહેવ નિગકાર બ્રહ્મનાં પરમ ઉપાસક છે કવયિત્રીના અંતરમાં વિરહ માટેની વેદના અને અનુભૂતિ છે. કવયિત્રીનો પોતાનો જ એક જગતનો સંસાર છે તેમને મન તો 'માનવ એક સજીવ કાવ્ય છે. કવિનું કાવ્ય તો આ સજીવ કાવ્યનું માત્ર શબ્દચિત્ર છે અને આ શબ્દચિત્ર-કાવ્ય દ્વારા કવિ પોતાની સંસારની એકતાને સમજી શકે છે.' દુ ખ અને તેનો કાવ્ય સાથે શો સંબંધ છે, તેને કવયિત્રી જગતર પીછાને છે અને દુ ખને અપનાની હસતા હસતા નિરાકારની કલ્પનામાં તેને સમાવી દેવામાં શોક્ષ છે એમ માને છે. કવયિત્રીની દૃષ્ટિએ દુ ખ જીવનનું એક એવું કાવ્ય છે જે આખા સસાગને એક સૂત્રમાં બાંધી રાખવાની શક્તિ ધરાવે છે.

આ દૃષ્ટિએ જોતા કવયિત્રીની રચનાઓમાં વેદના, દુઃખવાદ, અતર્પીડા વિશેષ જોઈ શકાય છે.* પશુ ધીમે ધીમે તેમની રચનાઓમાં હર્ષ, વિહ્વળતા, આતુરતા, અને પ્રસન્નતા પણ આવતા ગયા છે. છેવટે કવયિત્રી પોતાના વિશિષ્ટ રથાને પહોંચે છે અને અંતરધ્વનિ સ્ફુરે છે

'સજ્જનિ ! વિશ્વકા કળ કળ મુક્કો
માજ કહેગા ચિરસુહાગિની !

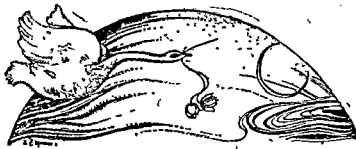
* પ્રજ્ઞોંકા દીપ જલાકર કરતી રહતી દીવાલી

મહાદેવી વર્મા શરૂઆતમાં 'છાયાવાદી' છે. પછી ક્રમશઃ 'રહસ્યવાદી' બનતાં ગયાં છે. તેઓ એક પ્રૌઢ ગદ્યયેષક અને નિમંધકાર પણ છે. તેમનામાં કવિતાનું હાર્દ અને સાહિત્યનો મર્મ સમજાવવાની અપૂર્વ શક્તિ છે તેમણે આ વિષે કેટલાક સ્વતંત્ર લેખો પણ લખ્યા છે તેમની કવિતામાં મીરાંના પ્રેમની હિમા, કૃષ્ણની મુરલીનું સંગીત અને ભગવાન ખુદની કરુણાનું સમિશ્રણ છે.

શ્રી. મહાદેવી કવયિત્રી છે તે સાથે સુંદર ચિત્ર-લેખા અને સંગીતકાર પણ છે. 'યામા' 'દીપશિખા'માંનાં ચિત્રો અને મુશોભનો તેમના પોતાના જ દોરેલાં છે. આટલા સમયમાં તેમણે પંદરેક પુસ્તકો પ્રગટ કર્યાં છે તેમાં નીહાર, નીગમ, રશ્મિ, સાંધ્યગીત, દીપશિખા, યામા, અતિતક, બાલમિત્ર, નારીજીવનની શૃંખલાઓ વગેરે મુખ્ય છે.

શ્રી. મહાદેવીને તેમની કૃતિ 'નીરગ્ન' માટે પાંચસો રૂપિયાનું શેક સેકસરિયા પારિતોષિક પૂ મહાત્મા ગાંધીજીના હાથે મળ્યું છે. તેમના સાંધ્યગીત, યામા અને દીપશિખાના પ્રકાશનસૌંદર્ય માટે કોઈપણ બાબા ગૌરવ લઈ શકે તેમ છે. શ્રી. મહાદેવી વર્મા હિંદુ અંગ્રેજી રીત છે*

* સ્ત્રીજીવનના દીપોત્સવી અંકમાંથી.

શ્રી. કિરમત પ્રભુતામાં પગલાં ભરે છે

ધણી સારી આગા વાપતા કવિતાના નિયમિત લેખક, શુભશતના ઉચ્ચ કવિ શ્રી કિરમતે ભાવનગર ખતે તા ૫ ૧૧-૪૫ ને રોજ પ્રભુતામાં પગના બધા છે એ લખ્યું છે. ભવનગરના સખ્યામધ મુસ્લીમ શાયરોએ પોતાની કૃતિઓ છાંડી એમને અલિનદન આપ્યા હતા એ ભાવનગર ગઝલસલાના આગેવાન શાયર મહરો શ્રી નમદાર મિલસ ખનીવ રોશન આસિદ્દ નિશાન વગેરે લાઇએ એ એમને મુબારક તહી આપી હતી પ્રભુતામાં પગલાં ભરતા આ ઉચ્ચતા સિનાગને અમે પણ મુબારકબાની આ રીએ છીએ

કવિતાની પગદંડી

કવિતાની પગદંડીના વિભાગમાં સખ્યામધ કવિતાઓ પડી છે કેવી રીતે પ્રગમ કરવી એ પણ પ્રશ્ન થઇ પડ્યો છે નવીન કવિમિત્રોની આતુરતા સમજી શકાય તેમ છે આ માટે અમે એક યોજના એ કરી છે કે 'શુભ-આર્થ' એપ્રિલ-મે એ ચારે

અકમા ૮ પાના પગદંડીના આપવા. અને મે સુધીમા જમા થએવી તમામ કૃતિઓ લિધારી કાઢવી નવીન કવિમધુઓ નેમની કૃતિઓ ચીકારેવી છે તેઓ આટલી વધુ ધીજી રાખે એ વિનતિ. -૧૦ની

મિતાક્ષરી મતદર્શન

કેટલાક અનિવાર્ય અભોગોને લીધે આ અર્થે આપી શક્યા નથી દિનગીર નવને અકે અવસ્થ આપનારા આવશે

ગુલેચમન

વિખ્યાત આગ કવિ શેનીને ૧૯૧૩ની સાલમાં વિચિત્ર પ્રકારનો માનસિક ભ્રમ વળ્યો હતો એના મનમાં ભૂત ભગધુ તુ કે મુસાફરીમાં એની સામે ઘટેની એક જાડી ઘાઇ જેને પગે 'હાથી-પગો' ગસ ગિતરો હતો તે એવી રોગ હોવાથી એને પૂણ એ એપના જતુ લાગતા હતા ત્યાં પડી એ હમેશા એના પગતુ કો તપાચ્યા કરતો હાથ પગની ચામડીને ગરબની ચામડીને, એ સખત રીતે ખેચી લેતો, અને જો એ જગ્યા બગડે લાગતી તો ગાડાની નેમ પોતાની પાસે મડેના ગમે તે માણસની ચામડી ખેચીને સરખાવી લેતો આ ટવને લીધે એ અનેક જુવાન સ્ત્રીઓને ગભરાવી મૂકતો

ઓસ્ટ્રેલિયાની એક જાણીતી પ્રકાશનસંઘા તરફથી અર્ન જેનેના નામથી એક કાવ્યસમ્મલક બહાર પાડવામાં આવ્યો હતો અને ઓસ્ટ્રેલિયાના કવિઓએ અને સાહિત્ય વિવેચકોએ તે કાવ્યસમ્મલકને કળાની એક સુન્દર કૃતિ તરીકે વધાની લીધા હતા આમ તે સમ્મલક ઉપર મોતગફરી મેશસ્તિઓની વડી વગ્સી રહી હતી તે દરમિયાન એવી લખીખત બહાર પડી કે આ કાવ્યસમ્મલકના ગનાગ એ ઓસ્ટ્રેલિયન મૈનિકો હતા અને તેમને આશય ઓસ્ટ્રેલિયાના

સાહિત્યકારોની દેવળ બનાવટ કરવાનો હતો! આ બંને સૈનિકો એક દિવસ બપોરે ઓકસકુંડો અવતરણસંક્રમ્દ તેમ જ પીગમ કેટલાંક પુસ્તકો કાઢીને બેઠા અને એ લીટીઓની અને ચાર લીટી બીજીથી એમ મનમા આવ્યું તેમ વિવિધ સામગ્રી એકઠી કરીને તેમાંથી અર્થ વિનાની કેટલીક કવિતાઓ તેમણે વિણી કાઢી અને સંક્રમ્દને બહાર પાડી. એક ચોક્કસ કાવ્યની, તથા લીટીઓ તો મચ્છરો ઉત્પન્ન કરતાં રચણોની સફાઈ સંગ્રહ કરવામાં આવેલ અમેરિકન રિપોર્ટમાંથી જ સીધેસીધે ઉધ્ધુત કરવામાં આવી હતી! આ કાવ્યને કર્ણપૂર્વક વધાવી લેનારા કેટલાક વિવેચકોમાં એમી પેંગીન પણ હતા. તેમણે પ્રસ્તુત સંક્રમ્દને અસાધારણ છુદ્ધપ્રતિભાના સર્જન તરીકે ઓળખાવ્યો હતો ને જણાવ્યું હતું કે તેમણે મેલેને ઓસ્ટ્રેલીઅના એ સમકાલીન સાહિત્યધુરધરોમાના એક તરીકે તુરત જ ઓળખી કાઢ્યો હતો!

● જાણું વિશ્વે—

તપી અંગાગશા દિવસભંગના તાપ, હજવા બની શીળા યાશે, રવિક્ષિતિજમા સૌમ્ય બનશે; અને રંગો વેરી ગગનપટ સન્ધ્યા સુકવશે, સખા, ત્યારે લેજે યુજ ગૃહનણો પથ મળવા. કદી દીવા હોયે ઝગમગ થતા રમ્ય ગૃહમા, વિસામો લેજે તું ક્ષણિક નિરખી બાર નિકટે; શમી નશી સૌ એ ટગમગ થતા દીપ પડખે પડ્યો હોઈ ત્યારે, પુનિત સુકળે પાપ ગૃહમાં. ઊભો રહેજે પાસે ત્વગિત બનતો ના-નિરખજે, અને જાગે જ્યારે ગત સમયના રંકે રમરણાં, જમે મારા નેને ગદગદ થતાં, અશુભરણાં, સખા ત્યારે તારો વરદ કર બાલે રસજાગે. કડું શું? જાણું છું, પર સમયની તું વિદરતો, છતાં જાણું નિજે અવસર થતાં આવી મળતો.

નન્દકુમાર પાઠક

ના વાટ પાછી મળી ?

વીધીને વનપખિણી શિશુ અને સાને વળે નીડ જે, ને ધેનૂય વળન્ત બહાવ કરવા વાટે વરયાં વત્સને; કિન્તુ તું ગઈ ત્યાંથી ના જ જાતી! અથાપિ પાછી વળી, કે જતા જ ગયું જવાઈ, પણ ના આ વાટ પાછી મળી ?

દેવજી રા. મોઢ

● શબ્દ ઘાત

કષ્ટોના અગણિત કુંગર હોયે, ખો તું જરા ધૈર્યના, શસ્ત્રાઘાત અરે! કદિકે રૂઝતો, તેનીય ના વેદના! કિન્તુ એવું કંઈક છે હૃદય શું છુપા અંગમાં શબ્દાઘાત થતો યદિ તવ પરે, તે રૂઝતો કોઈ ના!

[નર્ભય

● અમે જગમુસાફરો

અમે જગમુસાફરો, ભ્રમણશીલ જિવસો ન કો સ્વદેગ, પરદેગ વા અખિવ વિશ્વને લેખતા અમે સદન. એક રથાન રહી ના કદી ગાળતા અસાર ગતિશૂન્ય જીવન, નિસર્ગનાં બાળકો. અમે વનવનાન્ત, ખીણ, ગિરિ, કુંદના, કોતરો, અસખ્ય નગરો, અનેક વળી પ્રામવિસ્તારમાં સદા રખડતા પ્રવાહગતિ માતરિશ્વા સખા, કરી જીવનસૌરભે અધિત દેશદેશાન્તરો. નહે ન અમને કદી વિયમ વિધન કો માર્ગમાં. યથારથિ નિવાસ; સ્વેરભ્રમણો; નચિતા કશી રપૃકા ન ધરપાર રાયગચિક્ષાની ચિત્તે વસી. સદા નિદરતા અમે પ્રકૃતિની મીઠી ગોદમાં હોરે પ્રજાળ વૃત્તિ ગગ અભુરાગની રાખતા. નિખાવસ સ્વન્ત્ર જિવસીજીવને ન લાગે મણ્યા અમે પ્રતિક્ષણે સ્વરૂપરિવર્તનો પેખતા અલિપ્ત હૃદયે સનાતન વિવર્તલીલાતણાં.

અમીદાસ કાણકિયા

શ્રી. રમણ વડીલ (પરિચય)

મધુસૂદન એમ. એ.

શ્રી મંદુલ પ્રેમ કાવ્ય મધુરાં કુલી કળી ખીલવી,
ને તે પુષ્પ પ્રકુલ્લના ઉદરતાં બેઈ જ્યા કાવ્ય શ્રી-
પુષ્પે કાવ્ય પ્રસન્નને રમણ ત્યાં ય્યા મુગ્ધ પુષ્પે વળી-
કાવ્યો, પુષ્પ, રસાદથી રમણતા સને વિવેણી ત્પરી.

‘પ્રણય કાવ્યોના કવિ શ્રી રમણ નરહરી વડીલ સ્વભાવે અને દેખાવે યુક્તાપી, વર્તને વડેવાડુ આચાર્ય થઈને બેઠા છે. યુગરાતમાં એ એક જ કવિ એવા છે કે જે બધા ક્ષેત્રે સફળ થતા જ રહ્યા છે! એઓ કવિ છે તેની જ સાથે વાણિજ્યની દીર્ઘદષ્ટિ પણ એમને વરંધી છે.

પ્રખ્યાતક રહીને પ્રણય કાવ્યો લખ્યાં. પ્રણય કાવ્યો લખીને પ્રિયતમા મેળવ્યાં—પ્રિયતમા મેળવીને પત્ની મેળવ્યાં—અને પત્ની મેળવીને પ્રણય કાવ્યોની પરમકૃપા પામ્યા! પ્રિયતમાને માટે પ્રણય કાવ્યો - લખ્યાં કે પ્રણય કાવ્યોને માટે પ્રિયતમા મેળવ્યાં તે તો કોણ કહી શકે? એમણે પુષ્પમાં કવિતા બેઈ અને કવિતામાં પુષ્પની સૌરભ બેઈ—દર્શન ઘેના કવિ પ્રકુલ્લ જાન્યા અને ગુજરાતને પ્રણયાર્દ સૌરભનાં કાવ્યો મળ્યાં!

નામે જ રમણ! જીવન પણ રમણારંગ્યુ! પત્ની પણ કવયિત્રી! યુગરાતને જોબે આ કવિ દંપની—યુગરાતની એક શોભા છે કારણ કે કવિને કવયિત્રી મળી અને કવયિત્રીને કવિ મળ્યો. પણ નિરનિરાજાં ઝરણાં એક ખીખને મળવાને વેગે દોડે—પણ બ્યારે જને ઝરણાં બેગાં થાય-છે ત્યારે પહોળા પટ પર મંદગતિએ વડે! એવી સર્ગન દશા આ જાનેના એકલીન જીવનની છે છતાં જાનેએ વખતોવખત કાવ્યપ્રયો પ્રગટ કર્યાં છે!

જાને કેળવણી સંરથામાં આચાર્યો છે. શિક્ષણ સર્ગન, પર્યાટન, વર્તન, જીવનતા તમામ વડેચારોમાં

એક તાજવાનાં આ જાને પદતાંઓ સમતુલ્યા બળાવે છે.

શ્રી વડીલે કવ્યો લખ્યાં છે, નાટકો લખ્યાં છે, વાર્તાઓ લખી છે, સંપાદન કરવાના કામ સેવ્યા છે, રાજકારણમાં મૂળા કાર્યકરો હોય છે એવીજ રીતે સાહિત્ય ક્ષેત્રે પણ મૂળા કાર્યકર છે.

કેટલાક કવિઓ સરસ્વતીના સેવક થયા પણ લક્ષ્મીથી તગજોડાયા! આ સેવક સરસ્વતી અને લક્ષ્મી જાનેની એક સરખી મહેર પામેલા છે. એટલું જ નહીં પણ જીવનમાં પણ એમણે સરસ્વતી અને લક્ષ્મીની સંયોગિન પ્રતિમા સમાં દેવીની પ્રતિમાની રચાવના કરી છે. એમની વ્યવહારુ દષ્ટિ આ રીતે તરે છે!

શ્રી. વડીલની કવિતાઓ પ્રણયરંગી છે. એ કવિતાઓ વિશદ છે પણ વિનાસી નથી, સરળ અને સુરેખ છે પણ પ્રણયકરગ્યા નટલી મદનરેડી નથી. જેટલા સરળ અને સહાનુદર દેખાવે—તેટલી જ સરળ અને સહાનુદાર એમની કવિતાઓ! નાટકો લખ્યાં છે એઓ પણ જાડુ બનનાર્યાં છે!

શ્રી વડીલની સર્ગનપ્રવૃત્તિની કવગી છે એમની અગ્રેષ્ઠ કૃતિ ‘સુગેષા’! એ કવગી માત્ર વડીલની જ કીર્તિકવગી નથી—પણ આખા યુગરાતની છે—આખા વિદે દેશની છે! ‘સુગેષા’ અંગ્રેજ કાવ્યોની પાંચ પાંચ આટલિઓ થઈ છે—એજ એ કાવ્યની સફળતા છે.

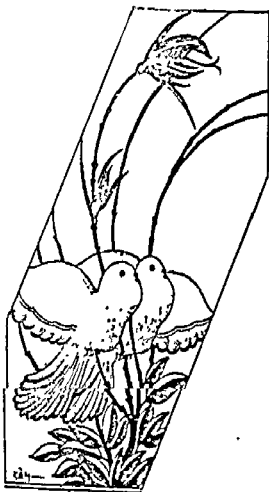
એઓ યુગરાતી અને અંગ્રેજ કવિતાઓ લખી

શકે છે પણ પ્રેતસાદન આપે એવી સફળતા એમણે અપ્રેત કાવ્યોમાં મેળવી છે. ગુજરાતી કવિઓમાં જે એમને પ્રેતસાદન મળે ગિરંજી પ્રેતસાદન મળે એવું મળ્યું છે-તે પ્રાણ્ય કાવ્યોના પ્રાણ્ય સમા પ્રિયતમા! આમ સફળતા તો કિમય કોચે મળી છે, માત્ર સફળતાના પ્રકાર જુદા છે!

શ્રી રત્નજી વક્રીશ નરસિંદરાવના ચાર શિષ્યો 'બાહરાવજી, બેટાઈ, વક્રીશ, કાળક્રિપા'માંના એક

છે. નરસિંદરાવની દીક્ષાને દશ એઓ વકાદાર રચા છે.

ગુજરાતી કવિતા દશ એમની પામેથી કંઈક અપેક્ષા રાખે છે. પણ સાચે છે કે પ્રાણ્યકવિતા પાછળનો હિચ્છિત પ્રાણ્ય મળી જતાં એમની બાહરાવની વાણિયા મનોદત્તિ કવિતા-સર્ગનમાં ઉદાગીન ન થતાવે એટલી જ આપણે ઇચ્છા રાખીએ !

સૂરજમુખી

યુવાન કવિ હરિલાલ પંડ્યાનાં
બાળગીતોનો સંગ્રહ

કિંમત : આઠ આના
.... પર્ગિમલ પ્રકાશન...

: પ્રાપ્તિસ્થાનો :

- (૧) પરિમલ સ્ટોર્સ,
૨૦૦/૪ ચિત્રલલાઈ પટેલ રોડ,
મુંબઈ, ૪
- (૨) વિશ્વકર્માબંધુ સ્ટોર્સ,
૪૦ કાંદેવાડી, મુંબઈ.

રમણિક અરાલવાણનો કાવ્યસંગ્રહ

— પ્રતીક્ષા —

શ્રી ઉમાશંકર જોષીના પ્રવેશક તથા
ટિપ્પણ સહિત. બે રૂપીઆ.

— ઝાંઝરી —

રમણિકલાલ કિ. મહેતાનાં બાળગીતો
૭ આના

પ્રથમ નકલ મંગાવનારને પોસ્ટેજ ફ્રી

લખો : ચોકસી બ્રધર્સ

બાલાકુતુમાન-અમદાવાદ

ઝંડુતું નામાંકિત રકતો-ફ્રેસ્કો-મોલ્ટ નમળાં સળળાં ગધાને ઉપયોગી છે
સાબું માણસોની શક્તિ જોના સેવનથી સચવાઈ રહે છે, અને માંદાને માંદગી
પછીની નળળાઈ નાબૂદ કરી, નવજીવન આપે છે.

ઝંડુતું રકતો-ફ્રેસ્કો-મોલ્ટ સ્વાદિષ્ટ અને તાકીદે
તાઝગી આપનાર છે. અને તેથી નાનાં બાળકો તેમજ
મોટાં સૌ કોઈ સહેલાઈથી લઈ શકે છે. પોષણ

આપનાર અને ખાંસ
કરી લોહીની લાઘી
વધારનાર ઝંડુ-રકતો-
ફ્રેસ્કો-મોલ્ટ અવશ્ય
અજમાવો.

ઝંડુ રકતો
ફ્રેસ્કો મોલ્ટ

એકવાર અવશ્ય અજમાવો !

ઝંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્ક્સ લીમિટેડ, ગોાખને રોડ, મુંબઈ નં. ૧૪
ફુકાન:—બાટીયા મહાજનવાડી, કાવખાદેવી રોડ.